

1331

2069

BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III

Race.
de Maxime

B

689

NAPOLI

~~1330~~

1752

Ben-Je Martin's B. 689

TITILIVII
PATAVINI
HISTORIARUM
TOMUSTERTIUS.

A Libro XXIII. ad XXXV.

INTERPRETATIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

JOANNES DVJATIVS

JUSSU CHRISTIANISSIMI

REGIS,

IN USUM SERENISSIMI

DELPHINI

ACCESSERE IN HAC NOVA EDITIONE

~~IOANNIS CLEKIOI Not.~~

VENETIIS: M DCC XIV.

Apud CAROLUM BONARRIGUM.
SUPERIORUM PERMISSU.

UNITED STATES
NATIONAL BUREAU OF STANDARDS
BUREAU OF WEIGHING
DIVISION OF METROLOGY
WASHINGTON, D. C.
20535

Mustris^{mo} atque Excellentis^{mo} D.D.

ANTONIO FRANCISCO

F A R S E T T I

Equiti Amplissimo.

Tertio Titi Livii mei tomo
jam prodeunte tertius non
fuit illi diu quærendus patronus . E Typis,
unde

unde novam auspicatus est vitam historiae
 Romanae parens, in tuum, **EQUES PRÆ-
 STANTISSIME**, ecce advolet iunior,
 quem benigne excipias, foveas, atque tuea-
 ris. Et sane, cum eloquentissimo scriptori,
 cujus unius invicta facundia rerum gestarum
 populi Romani magnitudinis par fuit, pluri-
 mum deferas, eumque, à cujus assidua le-
 ctione mirum capis oblectamentum libenter
 evolvas, quem alium potuit ille seligere in
 dominum quam sui studiosum, quam ad-
 miratorem sui? Ut enim illustris alicujus Me-
 cœnatis fulcro doctissimorum virorum indigeant
 monimenta, nulla certè melior speranda tu-
 tela, quam quæ à patrono præstatur erga
 Auctorem jampridem affecto. At non adeo
 mehercule Livium meum ad te pellexit tuus
 in illum propensus favor, quam pertraxerit
 humanitas tua. Equidem ea te natura inge-
 nii suavitate donavit, innatamque comita-
 tem ea morum expolis venustate, atque ele-
 gantia, ut, cum plurimis tum fortunæ, tum
 animi dotibus præclarus emineas, una ta-
 men humanitas tua omnium in te oculos,
 admirationemque convertat. Obstupuit por-
 rò non ita pridem mira tuorum officiorum
 lautitia undique complexus **FRIDERICUS
 QUARTUS** Daniæ Rex, cum ad hanc
 Urbem inviscendam Vicentia transeuntem,
 ubi Prætoris pro hac Serenissima Republica
 sperant suam cum laude seu integritatis,

tis, seu vigilantiae adornabas, ea magnificentia, quā tantae Reipublicae personam induenti, qua tanto Regi decuit, excepisti. Atque adeo regio cordi inhæsit exquisitæ comitatus tuæ lenocinium, ut contineri nequiverit, quin redux te rursus inviseret, tecumque moratus tua consuetudine magna cum voluptate diutius uteretur: donec aliò regni curis evocatus, licet ægre divulsus, cum nihil majus, quod Veneto civi rependere posset, haberet, aurea hac, qua fulges, Stola maximorum tantummodo meritorum præmio in æternum virtutis tuæ monumentum te decorarit. Verum enimvero licet ad excipiendos reges proprio quodam naturæ munere factus esse videaris, non tamen æquales spernis, & quod summum humanitatis est, miseris etiam liberaliter, leniterque compleris. Hinc nemini ad te negatur accessus: nemo durius accipitur. Admittuntur omnes hilariter, splendide suscipiuntur, tractantur amœniter, votique compotes, cum fieri potest, dimittuntur. Et quem, Deus bone! non alliceret tanta humanitas? Hæc inquam Livium meum, seu potius Livium tuum ad te pertraxit, minime despondentem animo, quin ea, qua neminem respuis, benignitate se quoque hac nova specie prodeuntem, tutelamque tuam humillime deprecantem, clementer excipias. **Maeste virtute, EQUES PRÆSTANTISSIME,** novique Clientis patro-

trocinium libenter fufcipe : & dum præclarif-
fimo nomini tuo hic liber infcribitur , patiare ,
ut & veteribus novo fingularis humanitatis ad-
dito exemplari Venerentur in Veneto cive po-
fteri , quod nos olim in Quiritium nonnullis
contemplabamur , & vigente perenniter hoc
obfervantiæ in te meæ parvo licet fpecimine
huic invideant felicitati , qua mihi obtigit , ut
fim , & dicar

Amplitudinis tuæ

Promiff. additiffimusque fervus
Carolus Bonarrigus Typographus.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXIII.

EJUSDEM LIBRI EPITOME.

CAMPANI ad Annibalem defecere. Nuncius Cannensis Victoria Mago Carthaginem missus, annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in vestibulo curiæ effudit: quos excessisse modii mensuram tradidit. Post quem nuncium Hanno, ex Panis nobilissimus, suadebat senatui Carthaginensium, ut pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Arcina factione. Cl. Marcellus prator ad Nolam, eruptione adversus Annibalem ex oppido facta, prospere pugnavit. Exercitus Annibalis per hiberna Capua ita luxuriatus est, ut corporum viribus atque animorum enervaretur. Casilinum à Panis obsessum, ita fame vexatum est, ut lora & pelles scutis detractas, item mures essent, & nucibus per Pulturionem annem à Romanis missis viverint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Postumius prator à Gallis cum exercitu caesus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt, & Hispaniam suam fecerunt. Reliquæ Cannensis exercitus in Siciliam relegatae sunt; ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas juncta est. Sempronius Gracchus consul Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio pratore adversus Penos Sardosque res gestas continet: à quo Asdrubal dux & Mago & Hanno capti. Claudius Marcellus prator, Annibalis exercitum ad Nolam prælio sudit, & vincit: primusque tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

Urb. cond. I.
an. 537.
Cos. M. Te-
rent. Varr.

ANNIBAL : post Cannensem pugnam , castra capta ac di-
repta , confestim ex Apulia in Samnium moverat : accitus in
Hirpinos à Statio , pollicente se * Compfam traditurum . Compfanus
3 erat Trebii nobilis inter suos : sed premebat eum 4 Mopsiorum fac-
tio , familiæ per gratiam Romanorum potentis . Post famam Cannensis
pugnæ , vulgatumque Trebii sermonibus adventum Annibalis , quum
Mopsiani urbe excessissent ; sine certamine tradita urbs Pæno , præsi-
diumque acceptum est . Ibi præda omni atque impedimentis relictis ,
exercitui partito , Magonem , regionis ejus urbes , aut deficientes ab Ro-
manis , accipere , aut detrectantes , cogere ad defectionem jubet . ipse , 10
per agrum Campanum , mare inferum petit ; oppugnaturus Neapolim ,
ut urbem maritimam haberet . Ubi fines Neapolitanorum intravit , Nu-
midas partim in insidiis , (& pleraque cavæ sunt viæ , * simulque occul-
ti) quacunq; apte poterat disposuit : alios præ se actam prædam ex
agris ostentantes obequitare portis jussit . in quos , quia nec multi & in- 15
compositi videbantur , quum turma equitum erupisset , ab cedentibus con-
sulto tracta in insidias , circumventa est : nec evalisset quisquam , ni
mare propinquum , & haud procul litore naves piscatoriæ pleraque
conspicte , peritis nandi dedissent effugium . Aliquot tamen eo prælio
nobiles juvenes capti cæsiq; sunt : inter quos & Hegeas præfectus 20

INTERPRETATIO.

* *Es loca sinuosa ac profunda.*

NOTÆ.

1. *Post Cannensem pugnam castra capta ac direpta.*] Intelligit & post castra capta. Scripti Codices in quibus & Colb. habent, *hæc Annibal post Cannensem pugnam capta ac direpta*: unde scribendum Gronovio videtur *Æcis Annibal post Cannensem pugnam captis ac direptis, confestim*. Cui correctioni non repugno: nisi quod convenientius ad textum unius litteræ mutatione legi potuit, *Æcæ p. C. p. capta ac direpta*: fuit enim *Æcæna* civitas Hirpinorum in Apuliz & Samnii consilio oppidum, sub Apennino, haud procul fontibus Cereali fluvii hodie *Accadia* Cluverio, Holstenio *Troja*; in quo Annibal præsidium reliquerat. Id postea receptum est à Q. Fabio maximo consule; qua de re lib. 24. cap. 20. Hinc emendandus Polybius lib. 3. ubi scriptum *Ἰν γὰρ τῆς Ἀγνῆς*. Planior tamen Laur. Vallæ

lectio, conjunctione adjuncta, *post Cannensem pugnam, castraque capta ac direpta*: potuit enim Livius *Æcarum* tanquam loci haud ita nobilis mentionem facile omisisse.

2. *Compfam.*] Oppidum fuit Hirpinorum *Compfa*, etiam Lucanis adscribit Prolemæus: non procul Aufidi fontibus, quam oppugnavit postea Milo, ictu lapidis occisus est: nunc *Conxa* vocatur in regno Neapolitano & Principatu citioris, Archiepiscopatus titulo decorata urbs.

3. *Erat Trebins.*] Idem qui antea *Statinus*, ut horum alterum prænomen fuerit.

4. *Mopsiorum factio.*] Alii legunt *Cosfanorum*: alii *Compfanorum*; sed utrique *Consani* erant. Unde rectè Gronovius ex Puteano codice restituit *Mopsiorum*: Cluverius *Statinorum* legit; sed hæc ipsius Trebii factio erat.

equitibus, intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab urbe oppugnanda Pœnum absteruere conspecta mœnia; ^b haudquaquam promptè oppugnanti.

Urb. cond.
an. 337.
Col. M. T. 4
rent. Varr.

II. Inde Capuam flecūt iter luxuriantem longā felicitate atque indulgentiā fortunæ, maxime tamen inter corrupta omnia, licentiā plebis sine modo libertatem exeroentis. Senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuvius Calavius fecerat, nobilis idem ac popularis homo; ceterum malis artibus natus opes. is quum eo forte anno, quo res male gesta ad Thrasymenum est, in summo magistratu esset, jam diu infestam senatus plebem, ratus, per occasionem novandi res, magnum ausuram facinus, ut si in ea loca Annibal cum victore exercitu venisset, crucidato senatu traderet Capuam Pœnis: improbus homo, sed non ad extremum perditus, quum mallet incolumi, quam everfa republica dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet: rationem iniit, quā & senatum servaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato Senatu, quum sibi defectionis ab Romanis consilium placitum nullo modo, nisi necessarium fuisset, præfatus esset; *Quippe qui a liberos ex Appii Claudii filia haberet, filiamque Romanam nuptum Livio dedisset: ceterum majorem multo rem magisque timendam instare. Non enim per defectionem ad tollendum ex civitate senatum plebem spectare, sed per eadem senatus vacuum rempublicam tradere Annibali ac Pœnis velle. Eo se periculo posse liberare eos, a se permittant sibi, & certaminum in republ. oblii, credant. Quum omnes videri mecu permitterent; Claudam in curia vos, inquit, & tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus nequiquam adversarer, viam saluti vestrae inveniam. In hoc fidem, quam vultis ipsi, accipite. Fide data egressus, claudii curiam jubet; prætidiumque in vestibulo reliquit, ne quis adire curiam injussu suo, neve inde egredi possit.*

III. Tunc vocato ad concionem populo, *Quod sepe, inquit, optastis, Campani, ut supplicii sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestus esset, eam nunc, non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas præditiis clientium servorumque tuerentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes: nec quicquam raptim, aut forte temere egeritis; de singulorum capite vobis ius sententiæ dicendæ faciam, ut quis quisque meritus est, pœnas pendat. Sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet, ut potius irā salutem atque utilitatem vestram habeatis. etenim hos (ut opinor) odistis senatores; non se-*

INTERPRETATIO.

^b Quia non ita facili oppugnari poterant.

^a Et dum modo Senatus Capuanus se Calavio ipsi committeret, oblitterata dissidiorum memoriā.

NOTÆ.

1. Liberos ex Appii Claudii filia,] Res ab iis accipiant: sed vide quæ mox cap. 4. satis nova, ut cives Romani filias suas, & 5. dicam de Connubio. petegrinis dent in matrimonium, atque

Ueb. cond.
an. 337.
Cof. M. To-
rentio Var.

natum omnino habere non vultis. quippe aut rex (quod abominandum) aut quod unum libera civitatis consilium est, senatus habendus est. Itaque duæ res simul agenda sunt vobis, ut & veterem senatum tollatis & novum coopretis. Cuius singulos senatores jubebo, de quorum capite vos consulam. quod de quoque censueritis, fiet. Sed prius in ejus locum virum fortem ac strenuum novum senatorem cooprabitis, quam de noxio supplicium sumatur; inde confedit, & nominibus in urnam conjectis citari, quod primum sorte nomen exisset, ipsumque è curia produci, jussit. Ubi audietum est nomen: malum & improbum pro se quisque clamare, & supplicio dignum. Tunc Pacuvius, Video qua sententia de hoc sit data. ^a Ejicitur pro malo atque improbo. ^b Bonum senatorem & justum eligite. Primo silentium erat, inopiâ potioris subjiciendi; deinde quum aliquis omiſſa verecundia quempiam nominasset, multo major extemplo clamororiebatur, quum alii negarent nosse; alii nunc probra, nunc humilitatem sordidamque inopiam, & perinde artis aut quæstus genus, objicerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio citato senatore factum est: ut ipsius poenitere homines appareret: quem autem in ejus substituerent locum, deesse. quia & nec eisdem nominari attribere, nihil aliud quam ad audienda probra nominatos; & multo humiliores obsecutioresque ceteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines, ^a notissimum quodque malum maxime tolerabile, dicentesque senatum ex custodia dimitti.

IV. Hoc modo Pacuvius, quum obnoxium vitæ beneficio senatum multo sibi magis quam plebi fecisset: sine armis, jam omnibus concedentibus, dominabatur. Hinc senatores, omiſſa dignitatis libertatisque memoria, ^a plebem adulari, salutare, benigne invitare: apparatis accipere

INTERPRETATIO.

^a Senatu movendus est: tanquam homo malus atque improbus.

^b Neque videbatur congruum ut, qui tunc erant Senatores, nominarentur, jam ut qui velat probroſi nominati eſſent.

N. O. T. Æ.

1. Bonum Senatorem & justum eligite. J. eligere, inſequim in manu exaratis, sed in Barberino, & Colb. conjunctim cum prioribus ſcribitur, pro malo, &c. bonum: ut ſit loco mali atque improbi, bonum Senatorem & justum, vulgari oratione, cujus rei plura adducit exempla; quasi diceret, cedo alterum Senatorem qui bonus ſit. Pollet & forte pro ejicitur, legi eligere, pro malo, &c. Vel potius ſic finita priori periodo video qua ſententia de hoc ſit: deinde pro vocabulo data, quod ſequitur (diſpicetque Signo)

qui mavult lata: reponendum data igitur pro malo atque improbo bonum: &c.

2. Notissimum quodque malum maxime tolerabile. J. Huc pertinet illud Plauti, nota res mala optima: in medicina quodque ex Hippocratis eſſato lib. 2. aphorismo 50. conſueſta eſſe detiora, minus noxia ſunt quam inſueſta.

1. Plebem adulari. J. A Salmatio eſt conjectura ex Putcano, ubi legitur, plebem adulari: vulgò, plebem adſari.

LĒGATIO CAMPANORUM AD VARRONEM. }

Urb. Cond.
Ann. 537.
Cof. M. Te-
rentio Varr.

epulis eis carlas suscipere, ei semper parti adesse, ^a secundum eam, in litem iudices dare, quæ magis popularis optiorque in vulgus favori conciliando esset. Jam vero nihil in senatu actum aliter, quam si plebis ibi esset concilium. Prona semper civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vicio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestriisque: tum vero ita obsequio principum & licentia plebis lascivire, ut nec libidini nec sumptibus modus esset. ad contemprum legum, magistratum, senatus, accessit tum post Can-
nensem cladem, ^a ut cuius aliqua erat verecundia, & Romanum quoque
imperium spernerent. id modò erat in mora, ne extemplo deficerent,
quod connubium vetustum multas familias claras ac potentes Roma-
nis miscebat: & quod, quum militarent aliquot apud Romanos, ma-
ximum vinculum erant trecenti equites nobilissimus quisque Campano-
rum, in præsidia Sicularum urbium electi ab Romanis ac missi.

V. Horum parentes cognatique agre pervicerunt, ut legati ad Con-
sulem Romanum mitterentur. Ii, nondum Canusium profectum, sed
Venusæ cum paucis ac semiermibus Consulem invenerunt, ^b quam po-
terat maxime miserabile bonis sociis: superbis atque infidelibus, ut
erant Campani, spernendum. & auxit rerum suarum suiique contem-
ptum Consul nimis detegendo cladem nudandoque. Nam quum legati,
egre ferre senatum populumque Campanum, adversi quicquam eve-
nisse Romanis nuntiassent, pollicerenturque omnia, quæ ad bellum
opus essent: *Morem, inquit, magis loquendi cum sociis servastis, Campani, jubentes quæ opus essent, ad bellum, imprare; quam con-*

INTERPRETATIO.

^a Ut contemnerent imperium Roma-
num quod adhuc nonnihil revolvebatur: ^b Miseratione quantum dici potest dignif-
ves sua eos morabatur, ne statim descis-
sum apud socios, si bene affecti fuissent.

NOTÆ.

2. Secundum eam in litem iudices dare.] his Senatoribus, si per se ipsi judicarent sic
Plerique scripti sic habent, secundum eam intelligi potest, ut quoties iudices essent li-
in litem iudices dare: quod optimè con- tem darent secundum eam partem; &c.
gruit cum Romanis moribus, apud quos ma- Gall. Ils jugeroient en faveur de la partie la
gistratus iudicem litigantibus dabat, non plus accreditier; ils luy faisoient toujours
ipse per se controversias cognoscebat, in iis gagner sa cause. Hoc enim significat, li-
præsertim, quæ facti esseae. Quâ ratione tem secundum aliquem dare.

hic erit sensus hujus loci: ut Senatores 3. Quod Connubium vetustum.] Con-
Campani ad litem quâq; judicandam, secun- nubium est uxoris jure ducende facultas;
dum eam, nimirum partem, (quod nomen habebant autem Romani connubium cum
è proximo repetendum) quæ magis popula- civibus Romanis; cum peregrinis ita dum-
ris esset, iudices darent. Gall. Ils donnent taxat si concessum esset speciali lege. Cam-
des juges favorables à la partie qui avoit le panis verò nondum omnibus, sed eorum
plus de credit parmi le peuple. In Put. & pluribus speciatim data civitas fuerat, ut
Pot. meliori scriptum est teste Gron. Se- patet ex capite sequenti.

cundum eam litem, iudices dare. Quod de

Urb. Cond.
ann. 537.
Cof. C. Te-
rentio Varr.

venienter ad praesentem fortunam nostram stationem locum estis. Quid enim nobis ad Cannas relictum est, ut quasi aliquid habeamus, id quod deest, expleri ab sociis velimus? Pedites vobis imperemus, tanquam equites habeamus; pecuniam deesse dicamus, tanquam ea tantum desit. Nihil; ne quod supererimus quidem, nobis reliqua fortuna, legiones, equitatus, arma, signa, equi virique, pecunia, comaeatus, aut in acie, aut binis postero die amissis castris perierunt. Itaque non juretis nos in bello oportet, Campani, sed pons bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in mentem, ut trepidos quondam majores vestros intra mania compulso, nec Samnitum modo hostem; sed etiam Sidicinum parventes, receptos in fidem apud Satriculam defenderimus, ceptumque propter vos cum Samnitibus bellum per centum prope annos, variante fortuna evenum, tulerimus. Adjicite ad haec, quod sedus equum deditis, quod leges vestras, quod ad extremum, (id quod ante Cannensem certe cladem maximum fuit) civitatem nostram magna parvi vestram dedimus communicavimusque vobiscum. Itaque communem vos hanc cladem, quae accepta est, credere, Campani, oportet, communem patriam tuendam arbitrari esse. Non cum Samnite aut Etrusco res est, ut quod à nobis ablatum sit, in Italia tamen imperium maneat. Pannus hostis, ne Africa quidem indigenam, ab ultimis terrarum oris, freto Oceani Herculisque co-

INTERPRETATIO.

b igitur non tantum necesse est, ut nobis opem feratis in bello, sed ut ipse propemodum bellum nostrum causam geratis.

NOTÆ.

1. *Aut binis postero die amissis castris.*] Accidet huc Gronoviana emendatio: *legatur, aut in ruinis*, (vel ut Colb. aut *ruinis*) *postero die amissis castris.*

2. *Per centum prope annos.*] Ceptum fuerat bellum contra Samnites pro Campanis anno ab u. c. 410. M. Valerio Corvo & A. Corn. Coss. lib. 7. c. 30. & seqq. finitum anno 481. Sp. Crevilio, & L. Papirio Cursore Coss. Epitome 14. & lib. 24. Duravit igitur revera annos unum & septuaginta: sed hic oratoriæ omnia augentur à Terentio Varrone.

3. *Indus equum deditis.*] Ferri posset lectio vulgata, *quid sedus equum dedimus, quid leges vestras*, &c. respectu habito ad legem L. Furio prætoris Campanis datas, M. Fossio, & L. Plautio Coss. ipsi hoc quasi remedium intestinæ discordiæ petentibus, qua de re lib. 9. c. 20. Melior tamen lectio, *quod sedus equum deditis, quod leges vestras*, &c. Hæc enim majus beneficium indicant erga deditos, & plenior ipsi concessam libertatem. Narratur Campa-

norum deditio lib. 7. c. 31.

4. *Maximum fuit.*] Nullum sane majus bene de republica meritis Romani beneficium tribuere se posse arbitrabantur, quam jus civitatis, quod illis temporibus sanctorum. Cicero, *quid enim est tantum, quantum jus civitatis?*

5. *Ne Africa quidem indigenam.*] Ita veteres libri, ut referatur ad *militem*; non ut vulgo *indigena*, quod referendum esset ad Pannus. Ipsi enim Carthaginenses, quavis ex Asia originem traherent; in Africa tamen haud dubie nati: sed eorum exercitus ex Numidis, qui extra Africam propriam, ex Hispaniis Gallisque mercede conductis, qui Europæi; quos tamen hic Terentius Varro, *expertes omnis juris & linguæ præp. humana*, ex odio vocat magis quam ullâ certâ ratione. Non enim Pænorum mores & lingua minùs à Romanis Italique abhorrebant, quam Gallorum atque Hispanorum; & Gallia præsertim Cispalina, ex qua pars copiarum Annibal, proprior Romanis quam Africa.

humani, expertem omnis iuris & conditionis, & lingua prope humana, militem trahit. Hunc natura & moribus immitem sermone, insuper dux ipse effecerat; pontibus ac milibus⁶ ex humanorum corporum strue facientis; & (quod proloqui etiam piget)⁷ vesci humanis corporibus docendo.

- His infandis passis epulis,⁸ quos contingere etiam nefas sit, videre atque habere dominos, & ex Africa & a Carthagine iura petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum pati provinciam esse, cui non, genito modo in Italia, detestabile sit: Pulchrum erit, Campani, prolapsam clade Romanum imperium vestra fide, vestris viribus retentum ac recuperatum esse. Tringenta millia peditum, quatuor equitum arbitror ex Campania scribi posse: jam pecunia assatim est, frumentique; si parem fortunæ vestra fidem habetis, nec Annibal se vicisse sentiet, nec Romani se viustos esse.

- VI. Hac oratione consulis dimissis redeuntibusque domum legatis, unus ex iis, Vibius Virius, Tempus venisse, ait, quo Campani non agrum solùm ab Romanis quondam per injuriam ademptum recuperare, sed imperio etiam Italia potiri possint. Fædus enim cum Annibale quibus velint legibus facturos: neque contraversionem fore, quin cum ipse confecto bello Annibal victor in Africam decedat, exercitumque deportet; Italia imperium Campanis relinquatur. Hac Virio loquenti assensu omnes, ita renunciant legationem, uti deletum omnibus videretur nomen Romanum. Exemplo plebes ad defectionem ac pars major senatus, spectare. extracta tamen auctoritatibus seniorum per paucos dies est res: postremo vicit sententia plurium, ut iidem legati, qui ad consulem Romanum jerant, ad Annibalem mitterentur. Quo prius quam iretur, certumque defectionis consilium esset, Romam legatos missos à Campanis, in quibusdam annalibus invenio: postulantes ut alter Consul Campanus fieret, si rem Romanam adjuvari vellent. indignatione orta, summo verbi à curia iussos esse: missumque licitorem, qui ex urbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos juberet. Quia nimis compar Latino- rum quondam postulatio erat, Cæliusque & alii id haud sine causa

Urb. Cond.
ann. 537.
Cof. M. Te-
rent. Varr.

INTERPRETATIO.

a Nuncium legationis ita divulgant.

NOTÆ:

6. Ex humanorum corporum strue.] In- telligit, ni fallor, transiit Alpium atque Apennini, ubi inter nives & glacies amif- fa ab Annibale tot hominum millia, cæ- teris pontium quasi vicem præbuere.

7. Vesci humanis corporibus.] Legitur quidem apud Polybium in excerptis lib. 9. Annibali deliberanti de commatu copiis suis per longum ex Hispania in Italiam iter comparando, consilium dedisse An- nibal Monomachus unus è magni Anni- balis ducibus, ut exercitum suum huma-

nis corporibus vesci assuefaceret: sed ab ea crudelitate absolvunt Annibalem, tum Polybius ibidem, qui eo consilio usum negat; tum Porphyrius lib. 2. de absti- nentia ab animalibus, qui hoc falsò An- nibali adscriptum tradit.

8. Quos contingere etiam nefas sit.] Tan- quam pollutos humanis dapibus.

1. Latinorum quondam postulatio erat.] Vulgò postulatio. nihil disseno sensu: perinde enim est hanc Campanorum postulatioem similem fuisse ac parem

Urb. Cond.
ann. 537.
Cof. M. Te-
rent. Varr.

prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus.

VII. Legati ad Annibalem venerunt, pacemque cum eo conditionibus fecerunt: *Ne quis imperator magistratusve Panorum jus ullum in civem Campanum haberet, neve civis Campanus in civem militaret, a munusve faceret. ut sue leges, sui magistratus Capue essent. ut trecentos ex Romanis captivis Pænus daret Campanis, quos ipsi elegissent; cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fieret.* Hæc pacta: b illa insuper, quam quæ pacta erant, facinoræ Campani ediderunt. nam: c præfectos socium civelque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim privatis negotiis implicitos, plebs repente omnes comprehensos, velut custodiæ causâ, balneis includi iussit; ubi fervore atque æstu animâ interclusâ, sædum in modum exspirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pænum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam auctoritatem nihil præter sanam civium mentem defuit, resistit. ut vero præsidium mitti ab Annibale audivit, Pyrrhi superbam dominationem, miserabilemque Tarentinorum servitutem, c exempla referens, primo ne reciperetur præsidium, palam vociferatus est: deinde, ut receptum aut ejiceretur, aut, si malum facinus, quod à vetustissimis sociis consanguineisque defecissent, forti ac memorabili facinore purgare vellent, ut, interfecto Punico præsidio, restituerent se Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) quum relata Annibali essent: primo misit, qui vocarent Magium ad sese in castra: deinde quum is ferociter negasset, se iturum (nec enim Annibali jus esse in civem Campanum) concitatus irâ Pænus comprehendi hominem, vincumque attrahi ad se iussit. veritus deinde, ne quid

INTERPRETATIO.

a Aut aliquo ministerio fungi apud Pænum quantur, nos cogetur.

b Ultra ea quæ passis comprehensa fuerant, alia præterea Campani flagitia in Romanos commiserunt, ea scilicet, quæ se-

c Memorans in exemplum periculi quod subibant Campani impotentem Pyrrhi dominationem in Tarentinos, atque horum miserandam servitutem.

NOTÆ.

omnino postulationi Latinorum, de qua lib. 8. cap. 5. An verò venis illud Latino- rum postulatam fuerit simile novo huic Campanorum postulato. Infra c. 12. dicitur ipsorum quandam postulatam Latino- rum.

1. Præfectos socium. J Deditis urbibus, qualis Capua, ut patet ex lib. 7. impone- bantur à Romanis præfecti, qui jus dice- rent, & publicè administrarent: atque hoc discrimen erat Coloniarum & Præfectura- rum, Nam Præfectura vocabantur urbes Italicae, quarum quædam erat respublica:

ita tamen ut magistratus proprios non ha- berent, sed in eas Præfecti quotannis Ro- mæ mitterentur qui eas regerent. Sed cum Præfectos sociorum Livius dicit specie ci- vitodiz suffocatos cum aliis, non debemus Capuæ præfectum intelligere, qui unicus fuisset: atque apparet ex hoc ipso capite Capuam non in præfecturæ loco tunc ha- bitam, sed prætorem suum habuisse, Ma- tium nempe Blossium: Militares itaque præfectos socialium cohortium intellige, quorum aliqui tunc Capuæ in præsidio à Romanis positi essent.

*inter vim tumultus, atque ex concitatione animorum inconsulti certami-
 nis oriretur, ipse præmissis nuncio ad Marium Blosum Prætozem Campa-
 num, postero die se Capuæ futurum, proficiscitur à castris cum modico
 præsidio. Marius concione advocata edicit, ut frequentes cum conjugi-
 bus ac liberis obviam irent Annibali. Ab universis, id non obediens
 modo, sed enixe, favore etiam vulgi, & studio visendi tot jam victoris
 clarum imperatorem factum est. Decius Magius nec obviam egressus est,
 nec, quod timorem aliquem ex conscientia significare posset, à privatim
 se tenuit: in foro cum filio clientibusque paucis otiose inambulavit, e
 10 trepidante tota civitate ad excipiendum Pœnum, visendumque. Annibal
 ingressus urbem, senatum extemplo postulat, precantibusque inde pri-
 moribus Campanorum, 2 ne quid eo die seræ rei gereret, diemque ut
 ipse adventu suo festum latus ac libens celebraret: quamquam præcepit in-
 genio in iram erat; tamen ne quid in principio negaret: visenda urbe,
 15 magnam dici partem consumpsit.

VIII. Diversatus est 1 apud Minios Celeres Stenium, Pacuviumque,
 inclitos nobilitate ac divitiis. Eo Pacuvius Calavius, de quo ante dictum
 est, princeps factionis ejus, quæ traxerat rem ad Pœnos, filium juve-
 nem adduxit, abstractum abs Decii Magilatre, cum quo ferocissime
 20 pro Romana societate adversus Punicum fœdus steterat: nec cum aut
 inclinata in partem alteram civitas, aut patria majestas sententia depul-
 rat. Huic tum pater juveni Annibalem deprecando magis quam purgan-
 do placavit; victusque patris precibus lachrymisque, etiam ad cenam
 tum cum patre vocari jussit: cui convivio neminem Campanum, præ-
 25 terquam hospites, jubellumque Taurum insignem bello virum, adhibi-
 turus erat. Cœperunt epulari de die, & convivium non ex more Punico,
 aut militari disciplina esse: sed 2 ut in civitate, atque etiam domo luxuriosa

Urb. Cond:
 an. §37.
 Cos. M. Te-
 rent. Varr.

INTERPRETATIO.

* Ne tumultus aliquis, aut certamen rictet.

oriretur.

2 Nec continuis se intra privatos pa-

e Civibus universis studiosè discursan-
 tibus, & se anxio morantibus.

NOTÆ.

2. Ne quid eo die seræ rei gereret.] Cor-
 rectio est Modii admodum felix, quæ
 etui potuit ex vetustissimo Codice Pu-
 teano, in quo fereretur. Vulgo legabatur,
 ne quid eo die serè gereret.

1. Apud Minios Celeres.] Meliores Co-
 dices Minios scribunt. Sed tamen Pa-
 cullæ Minie Campanæ meminit noster
 lib. 39. Porro monstra (quod suspicatus
 fuerat Glar.) hic & in sequentibus pluri-
 ma jacere notat Gron. à se ut ait donita
 ferè omnia ope Puteani aliorumque li-
 brorum: qua de re ipsum vide 4. observat.

2. Ut in Civitate atque etiam domo

luxuriosa.] In Libris scriptum est domo
 (alias modo) diu ad varias voluptatum
 illecebras instructum: verum desideraba-
 tur aliquod epitheton Civitatis ac do-
 mus: unde Sigonius fecerat domo divite,
 ad varias, &c. Sed tamen ad splendide
 instructum convivium exprimendum fa-
 cit valde adverbium diu. Quid si, in-
 fertis duabus dumtaxat literis, legamus
 ut in Civitate atque etiam domo:
 illis nempe Civitas Capuæ, qualis domus
 principis inter Campanos viri, Gron.
 reponit domo luxuriosa, ad rem quidem

Tit. Liv. Tom. III.

15

Urb. Cond.
an. 537.
Cof. M. Te-
rent. Varr.

omnibus voluptatum inlecebris instructum. Unus 3 nec dominorum in-
vitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calavii filius Perolla vinci po-
tuit: ipse valetudinem excusans, patre a animi quoque ejus haud mirabi-
lem inturbationem causante. Solis ferme occalu patrem Calavium ex
convivio egressum, secutus filius, ubi in secretum (hortus erat posticis
ædium partibus) pervenerunt: *Consilium*, inquit, *affero*, *pater*, *quo*
non veniam solum 4 peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetratori
ab Romanis 5 sed in multo majore dignitate & gratia sumus Campani,
quam unquam fuimus. Quem mirabundus pater, quidnam id esset con-
sili, quæret: togâ rejectâ ab humero, latus succinctum gladio nudat:
Fam ego, inquit, *sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius*
scire volui, si forte abesse, dum facinus patratur, mallet.

IX. Quæ ubi vidit auditque lenex, velut si jam agendis, quæ au-
diebat, interesset, amens metu: *Per ego te*, inquit, *fili quæcunque iura*
liberos jungunt parentibus, precor quæsoque, ne ante oculos patris facere
& pati omnia infanda velis. *Pauca hora sunt, intra quas iurantes quic-*
quid deorum est, 1 dextræ 2 dextræ jungentes, fidem obstrinximus ut 3
sacris de mensis effemus: digressi a colloquio extemplo in eum armatur 4
Surgis ab hospitali mensa ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale
es. Vis eam ipsam mensam cruentare hospitis sanguine 5 Annibalem modò
pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum 6 Sed sit nihil
sancti, non fides, non religio, non pietas: audeantur infanda, si non per-
niciem nobis cum scelere afferunt. Unus es aggressurus Annibalem. quid
illa turba 3 tot liberorum, servorumque 7 quid in unum intenti omnium oculis
quid tot dextræ 8 torpescunt in amentia illa? Vultum ipsius Annibalis,
quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis 9
& si alia auxilia desint, me ipsum ferire corpus meum opponentem pro cor-
pore Annibalis, sustinebis 10 Atqui per meum pectus petendus ille tibi,
transfigendusque est. 11 deterreri hic sine te potius, quam illic vinci. Valeant

INTERPRETATIO.

a *Et turbatum filii animum, quod mi-* rejurando mensas cum eo comederemus.
rum non erat in eo rerum litu. c *Permitte potius te abduci ab incæpto,*

b *Dextris nostris complexi dextram* &c. *Efficaces sint mea preces erga te.*
Annibalis dedimus fidem, ut ad sacras ju-

NOTÆ.

3. *Nec dominorum invitatione.*] Stenil
nempe, & Pacuvii seu Paculli Minio-
rium, apud quos epulabantur.

4. *Peccati quod defecimus.*] Mavult Gro-
novius, *quo defecimus*, id est, peccati in eo
cummissi, quod defecerimus à Romanis.

1. *Ut sacris de mensis effemus.*] In
Colb. scriptum est *ubi sacra fide mansi-*
femus: quod forte ita accipi potest: post-

quam fide Annibali data, cum eo aliquan-
tum mansimus, nunc digressi, &c. Optimi
alii. *Ut sacris fide mensis digressi.*

2. *Sed sit nihil sancti.*] Hoc meliùs
quàm quod vulgo, *sed si nihil sancti.*

3. *Tot liberorum.*] Num potius *tot liber-*
orum? Nam à libertis Annibalis, vel magis
quàm à servis metuendum: utriusque ge-
neris plures facile adesse potuerant epulanti.

MAGIUS ANNIBALI TRADITUR A CAMP. 11.

preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lachrymantem inde juvenem cernens, medium complectitur, atque osculo hærens, non antè precibus abstulit, quam perviciis, ut gladium poneret, fidemque daret, nihil facturum tale. Tum juvenis: Ego quidem, inquit, quam patria deo pietatem exsolvam patri. tuam doleo vicem, cui tertio prodita patria iustitendum est crimen: semel, quoniam defectionis ab Romanis; iterum, quoniam pacis cum Annibale fuisti auctor; 4. tertio hodie, quoniam restituenda Romanis Capua mora atque impedimentum es. Tu patria, ferrum, quo pro te armatus 5. hanc arcem defendere volebam, hosti minime parcens, quando parens extorquet, recipe. Hæc quum dixisset, gladium in publicum trans maceriem horti abiecit: & quo minus res suspecta elset, se ipse convivio reddidit.

X. Postero die senatus frequens datus Annibali. ubi prima ejus oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis quod amicitiam suam Romanæ societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, brevi 1. caput Italix omnis Capuam fore: juraque inde cum cæteris populis Romanum etiam petiturum. Unum esse exortem Punicæ amicitix fœderisque secum facti, quem neque esse Campanum, neque dici debere, Magium Decium. eum postulare, ut sibi dedatur, ac se præsentiam jecurunt, senatusque consultum fiat. Omnes in eam sententiam jecurunt, quanquam magnæ parti, & vir indignus ea calamitate, & haud parvo initio minui videbatur jus libertatis. Egressus curia, in templo magistratus confedit: comprehendique Decium Magium, atque ante pedes destitutum, causam dicere jussit. Qui quum, manente ferro 2. cia animi, negaret lege fœderis id cogi posse: tum injectæ catenæ, duci que ante lictorem in castra est jussus. Quoad capite aperto est ductus, concionabundus incescit, ad circumfulam undique multitudinem, vociferans, *Habetis libertatem, Campani, quam petistis, foro medio, luce*

INTERPRETATIO.

1. Constitutum ad pedes Judicum.

NOTÆ.

4. Tertio hodie. 1. Legit Tan. Faber *tertium hodie*, opinor ne *tertio* videatur referri ad *die*: sed quis non videt *tertio* sibi adverbium esse.

5. Hanc arcem defendere volebam, hosti minime parcens. 1. Rubenius apud Gronovium sic scribit, *hanc arcem hostium inii*: conjecturâ ductâ ex vitiosa Putenzi scriptura *hanc arcem hostium inii* quoniam *parens*. Or. Videtur enim, inquit, commode domum ubi Annibal diversabatur, hostium arcem appellare. Tanaq. Faber legendum auguratur *tu, patria, ferrum, quo pro te armatus hostem ul-*

tum volebam, quando parens extorquet, recipe. Cætera putat ex glossæmatis esse.

2. Caput Italia omnis Capuam fore. 1. Libri Gronovio teste habent *omni*: quæ lectio confirmatur ex Plauto in *Afinaria*, *ego caput huic argento fui hodie reperiendo*. Verum alia est Plauti sententia, alia Livii; nam *caput huic argento reperiendo*, idem est ac auctor & inventor sui pecunie inveniendæ: *Caput autem Italia omnis* significat *Capuam*: principem futuram totius Italix populorum ac civitatum.

Urb. Cond. an. 517. Cof. M. Terent. Varr.

Urb. Cond.
an. 537.
Cof. M. Te-
rent. Varr.

*clara, videntibus vobis, nulli Campanorum secundus, victus ad mortem
rapior. Quid violentius Capua capta fieret? Itc obuiam Annibali, exor-
nate urbem, diemque adventus ejus consecrate, ut hunc triumphum de ci-
ve vestro spectetis.* Hæc vociferanti, quum moveri vulgus videretur,
obvolutum caput est, oculusque rapi extra portam jussus. ita in castra per-
ducitur: extemploque impositus in navim, & Carthaginem missus, ne
motu aliquo Capue ex indignitate rei orto, senatum quoque pœniteret
dediti principis: & legatione missa ad repetendum eum, ne aut negando
rem, quam primum peterent, offendendi sibi novi socii; aut tribuendo,
habendus Capue esset seditionis ac turbarum auctor. Navem ¹ Cyrenas
detulit tempestas, quæ tum ³ in ditione regum erant. ibi quum Magius
ad statuum Ptolomæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexan-
driam ad Ptolomæum; cum eum docuisset, contra jus fœderis victum
se ab Annibale esse, vinculis liberatur; permillumque ut rediret, seu
Romam, seu Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: ¹⁵
*& Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosque bellum sit, trans-
fug & magis quam hospitis fore domicilium. nusquam malle, quam in regno
eius vivere, quem vindicem atque auctorem habeat libertatis.*

XL. Dum hæc geruntur, Q. Fabius Piccor legatus à Delphis Romam
rediit, responsumque ex scripto recitavit: ¹ Divi quoque in eo erant, ¹⁰
quibus quoque modo supplicaretur. *Tum si ita faxitis Romani, vestre
res ² meliores facilioreque erunt; magisque ex sententia respubl. vestra
vobis procedet, victoriæque duelli populi Romani erit.* Pythio Apollini,
republ. vestra bene gesta servatæque, ³ lucris meritis donum mittite,
deque præda, manubiis, spoliisque, honorem habetote, lasciviam à vo-
bis prohibetote. Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitavit, tum

N O T Æ.

2. *Cyrenas detulit tempestas.* 1. Nomen
Cyrenæ regionis, quæ mediis inter
Ægyptum & Tripolitaniæ, dedit urbs
Cyrena, quæ hodie paululum detorto
nomine Corene, regio autem Barca.

3. *In ditione regum erant.* 1. Modò
Ægypti regibus Ptolomæi paruerunt Cy-
renenses post Alexandrum: modò pro-
prios ex eodem sanguine reges habuere.
Hoc tempore parebant Ptolomæo 4.
Ægypti regi, qui Philopator & Tryphon
cognominatus.

1. *Divi quoque in eo erant.* 1. Malim
divi quoque: Gallicè, chacun des Dieux
Nitenim particula quoque subjungi solet
ais quæ dicta sunt de re aliqua: hic au-
tem nulla adhuc oraculi pars recitata
erat.

2. *Meliores facilioreque erunt.* 1. Ita

melioris notæ libri ex Gronov. Sigon.
contra illorum fidem intrulit *facilioreque*,
pro *facilioreque*: cujus tamen ean-
dem vis apud optimos auctores, Ciceronem
in primis 6. Famil. 5. *Res & for-
tuna tua mihi maxima cura sunt, quæ
quidem quotidia faciliore mihi & melio-
res videntur.*

3. *Lucris meritis donum mittite.* 1. Sic
explicati potest, ut sit, perceptis lucris, sive
commodis quæ Deorum autu promeriti
vos esse contigerit. Fortè, *Drivissique
meritis*, ut intelligantur Dii quoque alii,
qui cum Apolline Delphis colebantur
donaria promeriti à Romanis. Scaliger
apud Festum legit, *Lucris meriti dona*:
quasi dicatur, loco pretii & mercedis
debitæ. *Lucar* enim, ut ait Festus, est
siue præstium quod ex lucris capitur.

dixit; ^a se oraculo egressum exemplo his omnibus Divis & rem divinam Urb. Cond. thure ac vino fecisse: iussunq; ab templi antistite, sicut coronatus lan- an. 537. rea corona & oraculum adisset, & rem divinam fecisset; ita coronatum Cof. M. Te- navim ascendere, nec ante deponere eam, quam Romam pervenisset. Se rent. Varr.

15 quocumque imperata sint, cum summa religione ac diligentia executum; coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse. Senatus decrevit, ut ex res divinæ supplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ atque in Italia geruntur, nuncius victoriæ ad Cannas Carthā-

10 ginem venerat Mago Amilcaris filius: non ex ipsa acie à fratre missus, sed retentus aliquot dies in recipiendis civitatibus Brutiorum, quæque de-

ficiebant. Is quum ei senatus datus esset, res gestas in Italia à fratre ex-

ponit, ⁵ Cum sex imperatoribus eum, quorum quatuor consules, duo di-

ctator ac magister equitum fuerint, cum sex consularibus exercitiibus acie

15 conflixisse: occidisse supra ducenta millia hostium: supra quinquaginta

10 millia cepisse. Ex quatuor consulibus duos occidisse; ex duobus sancum al-

terum, alterum toto exercitu amisso vix cum quinquaginta hominibus effu-

gisse. Magistrum equitum, ⁶ quæ consularis potestas sit, fustum fugatum-

que: dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit, unicum haberi

imperatorem. Bruios Appulosque, ⁷ partim Samnitium ac Lucanorum de-

10 fecisse ad Pænos. Capuam, quod caput, non Campaniæ modo, sed post af-

flictam rem Romanam Cannensi pugna, Italia sit, Annibali se tradidisse.

Pro his tantis totque victoriis ^b ⁸ verum esse grates deis immortalibus agi-

haberi que.

INTERPRETATIO.

^a Postquam à loco ubi redduntur oracula, exierat.

^b Iustum esse.

NOTÆ

4. Rem divinam thure ac vino fecisse.] Hæc sacrificiorum initia & quasi rudimen-
ta, quibus Deum placati veteres putabant,
castis potiùs animis quàm divitibus do-
nis: quò pertinet illud duodecim tabula-
rum, ad idvot advenso casto: pietatem ad-
hibento, opes amovento. Et sanè tanta in
sacrificando præcorum frugalitas fuit, ut
Samiis vasis libarent. Quin Romulus la-
cte semper, non vino libavit. Et L. Papi-
rius adversus Samnites dimicaturus, votum
non aliud fecit, si vicisset, quàm Jovi po-
cillum (an pascillum) vini ex Liv. nocteo
lib. 10. c. 42. Vido & ejusdem libri cap. 23.

5. Cum sex imperatoribus.] Septem
enumerat Glacæus, nempe quinque
consules P. Scipionem, Ti. Semp-
ronium, C. Flaminium, L. Æmilium Paul-
lum, C. Farentium Varronem; quorum

duo in acie occubuerant, Flaminius &
Æmilius Paulus. Præterea Q. Fabium
dictatorem & M. Minucium magistrum
equitum Fabio exæquatum. Videtur ita-
que omisus à Librariis potiùs quàm à Ma-
gone, aut Livio ipso Sempromius, qui ad
Trebiam victus.

6. Quæ consularis potestas sit.] Id non
usquequaque verum: erat enim magister
equitum imperio Dictatoris obnoxius. Sed
de Minucio, qui potestate Fabio æquatus
extra ordinem fuerat, dici id ponit:
potro potestas rectè dicitur de magistratu,
cujus imperium par consulari.

7. Partim Samnitium.] Vulgò partem
Samnitium. Vide tamen Gronov. 3. ob-
servat. 2.

8. Verum esse grates.] Ex diversis lectio-
nibus hæc sola probabilis.

Urb. Cond.
an. 537.
Cof. M. Te-
rent. Varr.

XII. Ad fidem deinde tam latorum rerum, effundi in vestibulo curiæ iussit annulos aureos, qui tantus acervus fuit, ut mercentibus, dimidium super treis modios, explese, sint quidam auctores. Fama tenuit, quæ propior vero est, ¹ haud plus fuisse modio. Adjecit deinde verbis, quo majoris cladis indicium esset, neminem, nisi equitem atque ² eorum ipsorum primores, id gerere insigne. Summa fuit orationis, Quod propius spem belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuvandum Annibalem esse. procul enim ab domo militiam esse, in media hostium terra: magnam vim frumenti, pecunia, absomi: Et tot acies, ut hostium exercitus delesse, ita victoris etiam copias parte aliqua minuisse. Mittendum igitur supplementum esse, mittendam in stipendium pecuniam frumentumque tam bene meritis de nomine Punico militibus. Secundum hæc dicta Magonis, Letis omnibus, Himilco ³ vir factionis Barcinæ, locum Hannonis increpandi esse ratus: Quid est Hanno? inquit, etiam nunc panitet belli suscepti adversus Romanos? Jube dedi Annibalem: veta ⁴ in tam prosperis rebus ⁵ grates Diis immortalibus agi, audiamus Romanum senatorem in Carthaginensium curia. Tum Hanno: Tacuisses hodie, Patres Conscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus latum quod esset vobis, loquerer. nunc ⁶ interroganti senatori, paniteatne me adhuc suscepti adversus Romanos belli, siniticam, aut superbus aut obnoxius videar: quorum alterum est hominis alienæ libertatis oblitus, alterum sua. Respondeam igitur Himilconi, non desisse panitere me belli, neque desierum ante invictum nostrum imperatorem incusare, quam finitum aliqua tolerabili conditione bellum videro: nec mihi pacis antiquæ desiderium ulla aliare quam pax nova finiet. Itaque ista quæ modo Mago jactavit, Himilconi cæterisque Annibalis satellitibus jam lata sunt. mihi possumus lata

NOTÆ.

¹ Haud plus fuisse modio.] Hoc simile est vero, quamquam priori opinioni accedere videtur Plinius lib. 33. c. 50. Qui tamen ut rem probabilem faciat, comminiscitur Punico ² bello promiscuum fuisse annulorum aureorum apud Romanos usum. Et sub Imperatoribus quidem verum est id ingenuos omnes usurpasse, ut à Libertinis distinguerentur: ideoque Libertini aureorum annulorum impetrare soliti rescripto principis: donec Justinianus id libertis, etiam citra rescriptum, generaliter indulgit.

² Eorum ipsorum primores.] Si de equitibus in genere accipiat, verum aliquatenus erit: non si de equestri ordine, erant enim duo equitum genera: alii equo privato militabant, ita ut ex equestri ordine non essent, alii in ordinem relati

ex equestri ferè censu quadringentorum millium sextertium, à censoribus accepto equo publico militabant: & hi soli vetustis temporibus insigne habebant annulum aureum, & angustum clavum, illo ab inferiori plebe, hoc à Senatoribus distincti.

³ Factionis Barcinæ.] Quæ Annibali favebat.

⁴ Grates Diis immortalibus agi.] Sic habent Ml. quidam Gronovio teste, alii sacrum, perperam; nonnulli gratias, ex sententia Grammaticorum, qui poetis magis quam oratoribus convenire volunt grates.

⁵ Interroganti Senatori.] Rost & elegantè reticere unde nihil erat quod mutaret Sigonius, & pro interroganti Senatori scriberet interroganti Senatori.

HANNO HORTATUR POENOS AD PACEM. 15

esse, quia res bello bene gesta, si volumus fortuna uti, pacem nobis equio-
rem dabit. nam si praetermittimus hoc tempus, quo magis dare quam
accipere possumus videri pacem, vereor ne hac quoque letitia luxuriet nobis,
ac vana evadat. Quae tamen nunc quoque qualis est? Occidi exercitus
hostium: mitte milites mihi. quid aliud rogares, si esses victus? Hostium
cepi bina castra, praeda videlicet plena & commeatuum; frumentum, &
pecuniam date. quid aliud, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres?
Et ne omnia ipse mirer; (mihi quoque enim, quoniam respondi Himilconi,
interrogare ius fasque est) velim seu Himilco seu Mago respondeat: quomodo
ad internecionem Romani imperii pugnatum ad Cannas sit, constetque in
defectione totam Italiam esse; primum ecquis Latini nominis populus de-
fecerit ad nos? deinde ecquis homo, ex quinque & triginta tribubus, ad
Annibalem transfugerit? Quomodo utrumque Mago negasset? Hostium qui-
dem ergo, inquit, adhuc nimis multum superest. sed multitudo ea quid ani-
morum, quidve spei habeat, scire velim.

XIII. Quomodo, id nescire, Mago diceret, Nihil facilius scitu est, in-
quit, Equos Legatos ad Annibalem Romani miserunt de pace & equum de-
nique mentionem pacis Roma factam esse, allatum ad vos est? Quomodo
quoque negasset? Bellum igitur, inquit, tam integrum habemus, quam ha-
buimus, qua die Annibal in Italiam est transfregissus. Quam varia victoria
a priore Punico bello fuerit, plerique qui meminerimus, supersumus.
namquam terra mirique magis prospera res nostrae visae sunt, quam ante
consules C. Lutatium & A. Postumium fuerunt. Lutatio & Postumio Con-
sulibus, a devicti ad Egateis insulas sumus. Quod si (id quod Dii omen
avertant) nunc quoque fortuna aliquid variaverit; tum pacem speratis
quam vincemus, quam nunc quam vincimus, dat nemo? Ego, si quis de
pace consulet, seu deferenda hostibus, seu accipienda; habeo quid sententiae
dicam: si de iis quae Mago postulavit, rescribis; nec victoribus mitti attinere puto;
& frustrantibus nos falsa atque inani spe, multo minus censco mittenda esse.
Haud multis movit Hannonis oratio. nam & simulacrum cum familia Barcina
a leviolem auctorem faciebat; & occupati animi praesenti letitia, nihil
quo vanius fieret gaudium suum, auribus admittebant: de bellatum-
que mox fore, si adniti paululum voluissent, rebantur. Itaque ingenti
consensu fit SC. ut Annibali 3 quatuor Numidarum millia in supple-

Urb. Cond.
an. 537.
Col. M. Tei;
rent. Varr.

INTERPRETATIO.

a Fidem ei detrahebat.

NOTÆ.

1. Priore Punico bello.] Advertit Gronov. illud Punico ridiculè à Livio positum, cum hominem Poenum, Hannonem loquentem inducat: aut itaque delendum, aut substituendum Romano, vel melius priore pugnatum bello.

2. Devicti ad Egateis.] De hac Luta-

tii victoria, quae pacem petere coacti Carthaginenses, dictum lib. 21.

3. Quatuor Numidarum millia.] Ita Lipl. & Gronov. ex Puteani codice, ubi numerus his notis scriptus 4000 4000 licet vulgò, aucto in decuplum numero, editum sit quadraginta Numidarum millia.

Urb. Cond.
an. 537.
Cof. M. Te-
rent. Varr.

mentum mitterentur, & quadraginta elephanti, & argenti multa talenta. 1 Dictatorque cum Magone in Hispaniam pramissus est ad conducenda viginti millia pedum, quatuor equum, quibus exercitus, qui in Italia quique in Hispania erant, supplerentur.

XIV. Ceterum hæc, ut in secundis rebus, segniter otioseque gesta sunt, Romanos, præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul ulli rei, quæ per eum agenda esset, decrat: & dictator 1 M. Junius Pera, rebus divinis perfectis, latroque, ut lolet, ad populum, 2 ut 3 equum ascendere liceret, præter duas urbanas legiones, quæ principio anni à consulibus conscriptæ fuerant, & servorum delectum, 3 cohortesque ex agro Piceno & Gallico collectas; ad ultimum prope desperatæ reipublice auxilium, quum honesta utilibus cedunt, 4 descendit, edixitque: 2 5 *Qui capitalem fraudem ausi, quique*

INTERPRETATIO.

2 Condemnati propter debitam pecuniam, & additi creditoribus, in vinculis haberentur.

NOTÆ.

4. *Multa talenta.*] Non insubtiliter Muretus legit M. V. C. 12, quod explicat mille quingenta. Sed pro *Multa* sufficit si legantur *mille*: ut Gronov. conjicit ex cap. 32. quæ summa esset nunc 240000 libr. Fr.

5. *Dictatorque cum Magone.*] Dictatorem habuere Carthaginenses quoque, ut ex Gellio colligitur lib. 10. cap. 23. vel potius in dignitate summi imperatoris Carthaginiensium aliarumque gentium exprimenda usi sunt Romani recepto apud se Dictatoris nomine.

1. *M. Junius Pera.*] Ex eo quod legitur in quibusdam libris *M. Junius per rebus* conjicit Gronovius *M. Junius Pera, rebus*. Est enim *Pera* cognomen Juniarum: unde Valerium quoque emendat, apud quem lib. 7. cap. 6. scribitur vulgò: *Cannensis autem clades adeo urbem nostram confudit, ut M. Junii operâ dictatura*; ubi reponit ipse ut *M. Junio Pera dictatore* rempublicam administrante.

2. *Ut equum ascendere liceret.*] Notat Plutarchus in Fabio, veteri lege cautum fuisse, ne dictator equo uti posset: sive quod imperatori in legione permanendum censerent inter pedites, in quibus plus roboris; ac ne locus ab eo deseri posset, sive quod summam in ceteris omnibus, Dictatoris potestatem hoc

facto temperare voluerint antiqui. Adicit Plutarchus id Senatui, petenti Fabio Maximo Verrucoso, contra legem concessisse, ut equo vehi posset, datumque id hominis virtuti & temporis, cum cæsis ad Cannas Romanis, in uno Fabio dictatore creato melioris fortunæ spes reposita videretur. Id nunc Livius M. Junio dictatori attribuit. Gronovius pro, *ascendere*, scribit *scendere*: neque undò illud verbum hic intruserit, & cur eo uti maluerit, hoc loco indicat.

3. *Cohortesque ex agro Piceno & Gallico collectas.*] Facit *cohortium* nomen, hoc tempore parum usitatum, ut non jure sociali auxiliares hos milites collectos putem, sed potius conductos.

4. *Descendit, edixitque.*] Sic omnino lege post Livium, relictur enim *de descendit* ad ea quæ præcedunt, ut scilicet dictator *ad ultimum desperata resp. remedium descendit*. Nec audiendi librarii, qui pro *edixitque* scripserunt *equo dixitque*, quasi edictum illud commune aliquid haberet cum usu equi dictatori permissio, de quo paulò antea.

5. *Qui capitalem fraudem ausi.*] Intellegit capitalis criminis reos: neque enim crimen sine dolo & fraude. Sic noīter lib. 16. c. 26. *capitalia ausi plerique*; Et Virg. *[potius]*

Ausi omnes immata nefas, ausique pecuniæ

petiti & iudicati in vinculis essent; qui eorum apud se milites fierent, eos
noxa pecuniæque sese exsolvi iussurum. 6 ea sex millia hominum Gallicis
spoliis, quæ triumpho C. Flamini translatæ erant, armavit. itaque cum
viginti quinque milibus armatorum ab urbe proficiscitur. Annibal, Ca-
pua recepta, quum iterum Neapolitanorum animos, partim spe, partim
metu nequiquam tentasset, in agrum Nolanum exercitum traducit:
& ut non hostiliter statim, quia non desperabat voluntariam deditionem;
ita si morarentur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, præ-
termisurum. 7 Senatus, ac maxime primores ejus, in societate Roma-
na cum fide perstare; plebs novarum, ut solet, rerum, atque Annibalis
rota esse: metumque agrorum populationis, & patienda in obsidione
multa gravia indignaque proponere animo. neque auctores defectionis
deceant. itaque ibi senatum metus cepit, si palam tenderent, resisti
multitudini concitatæ non posse: clam simulando, dilationem mali in-
veniant. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulante: quibus
autem conditionibus in sedus amicitiamque novam transcant, parum con-
stare. Ita spatio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Mar-
cellum Claudium, 8 qui Casilini cum exercitu erat, mittunt: docent
que quanto in discrimine sit Nolana res. agrum Annibalis esse, & Pæno-
rum urbem exemplo futuram, ni subveniatur. concedendo plebei sena-
tum, ubi velint defecturos se, ne deficere præstintarent, effecisse. Mar-
cellus collaudat Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum ad-
ventum iussit: interim celari quæ secum acta essent, spemque omnem
auxilli Romani. Ipse à Casilino Calatiam petit: atque inde Vultur-
no amne trajecto, perque agrum Saticulanum Trebulanumque super Suessu-
lam, per montes Nolam pervenit.

XV. Sub adventum prætoris Romani, Pænus agro Nolano excef-
sit; & ad mare proxime Neapolim descendit; cupidus maritimi oppi-
di portumdi, quo cursus navibus tutus ex Africa esset. Cæterum po-
stquam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit. (M. Ju-
nius Silanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque

Urb. Cond.
an. 537.
Cof. M. Te-
rent. Varr.

N O T Æ.

6. *Ea sex millia equitum.*] Ex capita-
lium criminum reis, & obertatis rexi-
ve militum millia sex collecta vult, &
Gallorum spoliis, armata.

7. *Senatus.*] *Nolanus* scilicet.

8. *Qui Casilini cum exercitu erat.*] Si-
gon. malebat *Canusius*; quod eò contem-
disse magnâ itineribus Marcellus dicatur
lib. 21. & quod Plutarchus in ipsius vita
auctor sit eum Canusio ad tuendos socios
profectum. Glareani tamen potior mihi
sententia videtur, ut Marcellus Canusio
Casilinum redierit, ibique cum exercitu

fuerit, cum Annibal Nolam accederet:
tum quod veteres libri habent *Casilini*;
tum quod à Canusio Nolam eantibus
trajiciendus nequaquam sit Vultur-
nus, neque Calatia petenda; ut à Casilino pro-
ficiatibus. Adde quod neque à Canusio
venienti obeunda Saticula, Trebula, mon-
telve Suessulani; & præterea quod lon-
gius Canusium distat ab urbe Nola, quàm
Casilinum: unde difficile Nolano Sena-
tui fuerit tantum tempotis extrahere,
quanto opus esset ad petendum expectan-
dumque à Canusio auxilium.

Urb. Cond.
an. 537.
Coss. M. Te-
rent. Varr.

sicut Nolam non admittit, petit Nuceriam. eam quum aliquandiu circumfedisset; sæpe vi, sæpe sollicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in ditionem accepit: pactus ut inermes cum singulis abirent vestimentis. deinde, ut qui à principio micis omnibus Italicis, præter Romanos, videri veller; præmia atque honores iis qui remansissent, ac militare vellent secum, proposuit. Nec ea spe quemquam tenuit. dilapsi omnes, quocumque hospitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime Nolam Neapolimque. Quum ferme triginta senatores ac forte primus quisque Capuam petissent, exclusi inde, quod portas Annibali clausissent, Cumas se contulerunt. Nuceriæ præda militi data est, urbs direpta atque incensa. Nolam Marcellus non sui magis fiduciâ præsidii, quam voluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem consensus atentatæ defectionis, ac metus à prætor Romano, nunc ad prodicionem patriæ, nunc si ad id fortuna defuisset, ad transfugiendum stimularat. Erat juvenis acer, & sociorum ea tempestate prope nobilissimus eques. seminecem eum ad Cannas in æervo calorū corporum inventum, curatumque benigne, etiam cum donis Annibal domum remiserrat. ob ejus gratiam meriti rem Nolanam in jus ditionemque dare voluerat Pæno: anxiumque eum, & sollicitum curâ novandi res, prætor cernebat. Ceterum, quum aut pæna cohibendus esset, aut beneficio conciliandus; sibi assumpsisse quam hosti ademisse fortem ac strenuum maluit socium: accitumque ad se benigne appellat: *Multos enim invidos inter populares habere, inde existimatu facile esse, quod nemo civis Nolanus sibi indicaverit, quam multa ejus egregia facinora militaria essent. Sed qui in Romanis militaverit castris, non posse obscuram ejus virtutem esse. multos sibi qui cum eo stipendia fecerint, referre, qui vir esset ille, quæque quoties pericula pro salute ac dignitate populi Romani adisset: neque Campanensi prælio non prius pugna abstiterit, quam prope ex sanguine ruinâ superincidentium virorum, equorum, armorumque sit oppressus. Itaque macte virtute esto, inquit, apud me tibi omnis bonos atque omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati atque emolumento esse. Lætoque juveni promissis, equum eximium dono dat, bigatoque quingentos quæstorem numerare jubet: licitoribus imperat, ut eum se adire, quoties velit, patiantur.*

NOTÆ.

1. *Petit Nuceriam.*] Campaniæ oppidum juxta Sarnum amnem trans Neapolim & Vefuvium montem, novem millibus à mari: *Alfaterna* cognomine, auctore Diodoro Siculo lib. 19. vulgò *Nocera deli pagani*. sic dicta quòd Sarraceni eam diu tenuerint; ad discrimen alterius Nuceriæ, quæ in Umbria. Illa hodie Ducati Barberinorum, in Principatu citiore.
2. *Bigato quo quingentes.*] Dicti *Bigati* uti *quadrigati* nummi à nota bigarum & quadrigarum eis impressis, quales multos adhuc videmus denarios. Quingenti autem denarii, hodiernæ apud nos monetiæ æquipollerent libris færmè ducentis.

- XVI. Hac comitate Marcelli, ferocis juvenis animus adeo est mol-
 licus, ut nemo inde fociorum rem Romanam fortius ac fidelius juve-
 rit. Quum Annibal ad portas esset, (Nolam enim rursus à Nuceria
 moverat castra) plebsque Nolana de integro ad defectionem spectaret;
 Marcellus, sub adventum hostium, intra muros se recepit: non ca-
 stris metuens; sed ne prodendæ urbis occasionem nimis multis in eam
 imminentibus daret. Instrui deinde utrimque acies coepit; Romano-
 rum pro moenibus Nolæ; Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parva
 inter urbem castraque, & vario eventu fiebant: quia duces nec prohi-
 bere paucos temere roganteis, nec dare signum universæ pugnæ vole-
 bant. In hac continua duorum exercituum statione principes Nolan-
 orum nuntiant Marcello, Nocturna colloquia inter plebem & Pœnos
 fieri: statimque esse, ut quum Romana acies egressa portis foret, im-
 pedimenta eorum ac sarcinas diriperent, clauderent deinde portas, muros-
 que occuparent, ut potentes rerum suarum atque urbis, Pœnos inde
 pro Romano acciperent. Hac ubi nuntiata sunt Marcello, collaudatis se-
 natoribus Nolanis, priusquam aliquis motus intus oriretur, fortunam
 pugnæ experiri statuit. Ad tres portas in hostes versas tripartito exerci-
 tum instruxit: impedimenta subsequi iussit: calones lixæque & invalidos
 milites, vallum ferre. media porta robora legionum & Romanos equi-
 tes; duabus circa portis novos milites, levemque armaturam ac fo-
 ciorum equites statuit. Nolani muros portasque adire vetiti; subsidiaque
 destinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus
 in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub

Urb. Cond.
 an. 537.
 Coss. C. To-
 rent. Varr.

INTERPRETATIO.

2. Cum plurimi ex Nolana plebe eam (occasione) caperent.

NOTÆ.

1. In hac continua duorum exercituum statione.] In omnibus libris scriptum fuit Comitaria, in Codice Puteani fuit Ceditia. unde Gronovius fecit quotidiana. At Sigonius ex veteri libro reposuit continua: quod epitheton melius hoc loco videtur convenire stationi exercituum, quam quotidiana: significat enim assiduam & quasi perpetuam, hinc Pœnorum, inde Romanorum moram Nolæ, aut apud Nolam.

2. Potentes rerum suarum.] Ita Gron. ex scriptis. Vulgo legitur potentes, eodem sensu, nec multo deteriore loquen-
 di formâ.

3. Aliquis motus intus oriretur.] Sic ex libro veteri Sigonius, cum in muris ori-

retur prius scriptum esset. Scribi vult Gronov. aliquis motus injuriæ oriretur: ducta ex optimo manuscripto conjecturâ, ubi injuriæ oriretur.

4. Subsidiaque destinata impedimentis.] Querit Gronovius quæ sint destinata subsidia. Ego quæ sit interrogandi aut mirandi causa non video: quid enim clarius, quàm paritatis à Marcello intra urbem ad tres portas copiis, partem earum aliquam destinatam fuisse, quæ vim plebis Nolanæ, impedimenta & sarcinas diripere molientis, arceret, datumque impedimentis præsidium. Data sunt itaque impedimentis, præsidia, quæ ad id destinata.

Urb. Cond.
an. 537.
Cof. C. Te-
rent. Varr.

signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum dici in acie stanti ,
b primò miraculo esse , quod nec exercitus Romanus porta egrederetur ,
nec armatus quisquam in muris esset . ratus deinde prodita colloquia
esse , metueque 5 residues factos , partem militum in castra remittit , ius-
sos propterea apparatus omnem oppugnandæ urbis in primam aciem 5
afferre : satis fidens , si cunctantibus instaret , tumultum aliquem in urbe
plebem moturam . Dum in sua quisque ministeria discursu trepidat ad pri-
ma signa , succeditque ad muros acies ; patefactâ repente portâ , Marcel-
lus signa canere , clamoremque tolli , ac pedites primum , deinde equi-
tes , quanto maximo possent impetu , in hostem erumpere jubet . Satis 10
terroris tumultusque in aciem mediam intulerant , quum duabus circa
portis P. Valerius Flaccus , & C. Aurelius legati in cornua hostium eru-
pere . Addidere clamorem lixæ caloneque , & alia turba custodiæ impe-
dimentorum appostrâ , ut paucitatem maxime spernentibus Pœnis , in-
gentis repente exercitus speciem fecerint . Vix equidem ausim affirmare , 15
quod quidam auctores sunt , 6 duo millia & trecentos hostium caesos :
7 non plus uno Romanos amisisse . sive tanta , sive minor victoria fuit :
ingens eo die res , ac nescio an maxima illo bello gesta sit . 8 non vinci
enim ab Annibale vincitibus difficilior fuit , quam postea vincere .

XVII. Annibal spe potiendæ Nolæ adempta , quum Aceras recessis- 10
set : Marcellus extemplo clausis portis , custodibusque dispositis , ne quis
egrederetur , questionem in foro de iis qui clam in colloquiis hostium fue-
rant , habuit : supra septuaginta damnatos prodicionis securi percussit ,
bonaque eorum iusti : publica populi Romani esse : & summâ rerum sena- 25
tû traditâ , cum exercitu omni profectus , supra Suessulam castris positis

INTERPRETATIO.

b *Intus mirabatur Annibal.*

N O T Æ:

5. *Residues factos.* 1 Defectionis scilicet
auctores & confcios .

6. *Duo milia & trecentos hostium ca-
sos.* 1 Majorem numerum quidam prodie-
re apud Plutarch. in Marcello , nimirum
quinque millium : iidem quingentos
ex Romanorum exercitu delideratos
tradiderunt . 2 sed minorem numerum
fatetur à Livio editum .

7. *Non plus uno Romanos amisisse.* 1 *Leges
Romanorum* , inquit Gronovius . Sed *Roma-
nos* idem est ac ex parte Romanorum .

8. *Non vinci enim ab Annibale vincen-
tibus difficilior fuit.* 1 Quæ sit sententia
hujus loci , difficile est capere , nisi quis
docuerit eisdem eodem tempore & vic-
toris & victores esse posse . Hoc vidit

Laur. Valla . qui opinatur pro *vincen-
tibus* legendum esse , aut *vinci solitis* , sive
vinci suetis , aut *vincere solito* , seu *vin-
cere sueto* . Annibale scilicet . Mihi vel
delendum omnino illud *vincensibus* , vi-
detur ; vel ejus loco scribendum , *victis
jam sapius* . Posset tamen ad Romanos
forte referri , si *vincensibus* sumatur pro ,
jam *victoribus* . id est , iis qui nunc ad
Nolam vincebant . Illud sanè ingens , quod
post Cannensem calamitatem , primum
Marcelli ad Nolam prælio populus Ro-
manus se erexit , ut ait Cicero in Bruto .
Hic Marcellus cum vinci posse Anniba-
lem exemplo suo docuisset , Romano-
rum gladius dici cepit , quemadmodum
Fabius eorum clypeus habebatur .

- confedit. Pœnus Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus
perlicere; posteaquam obstinatos vidit, obfidere inde atque oppugnare
parat. cæterum Acerranis plus animi quam virium erat. itaque despe-
rata tutela urbis, ut circumvallari mœnia viderunt, priusquam conti-
nuarentur hostium opera, per intermissa munimenta neglectaque custo-
dias silentio noctis dilapsi, per vias inviaque, qua quæcumque aut consi-
lium, aut terror tulit, in urbes Campaniæ, quas satis certum erat non
mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris directis atque incensis,
quum à Casilino dictatorem Romanum legionisque eminens aspici nunci-
10 sent; ne quis tam propinquis hostium castris 2 Capuam quoque recur-
rat, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore quingenti Præ-
nestini habebant, cum paucis Romanis Latinique nominis, quos eodem
3 audita Cannensis clades contulerat. hi non confecto Præneste ad diem
15 delectu, serius profecti domo, quum Casilinum ante adversæ pugne fa-
mam venissent, & aliis aggregarent sese Romanis sociisque: profecti a
Casilino cum satis magno agmine irent; avertit eos retro Casilinum nunci-
tesque cavendis ac fruendis invicem infideli traduxissent; jamque deCa-
20 puæ defectione agi, accipique Annibalem satis pro certo haberent: in-
terfectis nocte oppidanis, partem urbis que cis Vulturnum est, (eo enim
dividitur amni) occupavere. idque præsidium Casilini habebant Roma-
ni. Additur & Perusina cohors homines quadringenti & sexaginta, eo-
dem nuncio, quod Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & sa-
tis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cin-
25 cta, tucnda, erat. penuria frumenti, nimium etiam ut videretur homi-
num, efficiebat.

XVIII. Annibal quum jam inde hand praeulset, 1 Gatulos, cum
perfecto nomine Ilalca, præmittit: ac primo, si fiat colloqui copia

NOTÆ:

1. Aut consilium aut terror.] Dubitan-
ter Gronov. at Tanaq. Faber velut certo
emendat error: rationem correctionis
ille adjicit, quod terror non minùs eos
agitaret, qui consilio perfigium lege-
bant, quàm eos, qui forte huc vel illic
delati, sed terror erandi causa.

2. Capuam quoque recurrat.] Corru-
ptum voluit hunc locum. Lipf. scripsit,
Capua quoque occurreret; sed quia in Pu-
teano erat Capua quoque oere currunt,
Gronov. putat olim fuisse, ne quid, tam
propinquis hostium castris, Capua quoque
moveretur. An ne quis Acerranorum. Ca-
puam quoque recurrat, nullo mutato.

3. Audita Cannensis clades contulerat.]
Non ineleganter contulerat, pro colle-

rat congregaverat. Sed num potius, fortè
eodem quoque sensu, compulerat: certè
paulò antè Perusinam cohortem eodem
nuncio Casilinum compulsum dicit, id est,
convenire & confugere adactam. Poeta
Belo. 7.

Compulerantque greges Corydon &
Tyrsis in unum.

1. Gatulos.] Populi ultra Africam pro-
prie dictam, Numidiam, & Maurita-
niam hunc Gatuli, Libyæ interioris in-
gens natio, in eo tractu, qui hodie Bi-
ledulgerid: in quo illis, ut pote vagari
solitis, certam assignare sedem difficile
fuerit. Aliquam nominis alinitatem
cum Gatulia habere videtur Gatzula ro-
gni Macrochiani provincia.

Urb. Cond.
an. 137.
Col. M. Te-
rent. Varr.

Urb. Cond.
an. § 37.
Coll. M. Te-
rent. Varr.

verbis benignis ad portas aperiendas præsidiumque accipiendum perlice-
re jubet: si in pertinacia persistent, rem gerere ac tentare si qua parte inva-
dere urbem possit. Ubi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solitudo
vilâ; a 2 metusque concessum barbarus ratus, moliri portas & claudere
refringere parat. quum patefactis repente portis cohortes dux, ad id
ipsum instructus intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemque ho-
stium faciunt. Ira primis repulsis, Maharbal cum majore robore viro-
rum missus, necesse eruptionem cohortium sustinuit. postremo Annibal,
castris ante ipsa mœnia oppositis, parvam urbem parvumque præsidium
summa vi atque omnibus copiis oppugnare parat. ac dum instat lacces-
sitque, coronâ undique circumdatis mœnibus, aliquot milites & prom-
ptissimum quemque è muro turribusque ictos amisit. Semel ultro erum-
pentes agmine elephantorum opposito prope interclusit, trepidosque
compulsi in urbem, satis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis: 15
plures cecidissent, ni nox prælio intervenisset. Postero die omnium animi
ad oppugnandum accenduntur; utique posteaquam 3: coronâ aurea mu-
ralis proposita est, atque ipse dux, castelli plano loco positi segnem
oppugnationem Saguntî expugnatoribus exprobrabat; Cannarum Thra-
symbenique & Trebix singulos admonens, universosque. Inde vineâ quo- 20
que cœptæ agi cuniculique: necad varios conatus hostium aut vis ulla,
aut ars decrat. Socii Romanorum propugnacula adversus vineas statuere,
4 transversis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palam & clam
cœptis obviam ire; donec pudor etiam Annibalem ab incœpto avertit:
castrisque communis ac præsidio modico imposito, ne omiſſa res vide- 25
retur, in hiberna Capuam concessit. Ibi partem majorem hiemis exer-
citus in tectis habuit; adversus omnia humana mali 5 sæpe ac diu du-
rantem, bonis inexpertum atque insuetum. itaque quos nulla mali vi-

INTERPRETATIO.

a Et præsidium aliò ex timore abiisse.

NOTÆ.

2. *Metusque concessum.* Num potius hodie vocamus, *fournaux* & *contres-
confessum* supple esse ab iis qui se Castili-
num receperant, id est, eos metu, ces-
sare, non moveri, ut *confidere in otio*,
ita apud Virgilium s. 1. Æn.

sedens, sponteque Latini.
Nant sedere & confidere sæpe idem signi-
ficant quod *desidere*, vel *residere*.

3. *Coronâ aureâ murali.* Ei scilicet
qui primus murum hostilem ascendisset.

4. *Transversis cuniculis.* Jam tum co-
gnita non tantum agendorum cunicu-
lorum ars, sed etiam cuniculos hostium
contrariis cuniculis inutiles reddendi, nos

hodie vocamus, *fournaux* & *contres-
confessum*.

5. *Sæpe ac diu durantem.* Est quidem
durare idem ac *perdurare* p. *obfirmatum*
esse. Sic apud Maronem s. Æn.

*Durate, & vosmet rebus servate se-
cundis.*

Verum adverbis *sæpe ac diu* convenire
magis videtur *duratum* id est, *indura-
tum*; à quo non abhorrent scripti Put.
& Pet. ubi legitur *duratam*. Et de hoc
eodem exercitu noster lib. 30. *duratum*
omnium rerum patientiâ.

- cerat vis, perdidere nimia bona ac voluptates immodicæ: & eo im-
 pensius, quo avidius, ^b ex insolentia, in eas se merferant. Somnus
 enim, & vinum, & epulæ, & scorta, balneaque, & otium, con-
 suetudine in dies blandius, ita enervaverunt corpora animosque, ut
 1 magis deinde præteritæ eos victoriæ quam præsentis tutarentur vires:
 majusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur,
 quam quod non ex Cannensi acie protinus ad urbem Romanam duxif-
 set. illa enim cunctatio, distulisse modo victoriam videri potuit; hic
 error vires ademisse ad vincendum. Itaque, hercule, velut si eum alio
 10 exercitu à Capua exiret, nihil usquam pristinæ disciplinæ tenuit. nam
 & redierunt plerique scortis impliciti: & ubi primum sub pellibus haberi
 coepti sunt, viaque & alius militaris labor excepit, tyronum modo,
 corporibus animisque deficiebant: & deinde per omne æstivorum tem-
 15 pus magna pars sine comæatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ
 latebræ, quam Capua, desertoribus erant.

- XIX. Caterum, mitescente jam hieme, educto ex hibernis milite,
 Casilinum rediit; ubi, quanquam ab oppugnatione cessatum erat,
 obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumque ad ultimum inop-
 20 piæ adduxerat. Castris Romanis Tib. Sempronius præerat; dictatore
 auspiciorum repetendorum causa profecto Romam. Marcellum &
 ipsum cupientem ferre auxilium obsecris, Vulturum amnis, inflatus
 aquis, & preces Nolanorum ¹ atque Aceranorum, tenebant, Cam-
 panos timentium, si præsidium Romanum abcessisset. Gracchus as-
 sidens tancum Casilino, ² quia prædictum erat dictatoris, ne quid
 25 absente eo rei gereret, nihil movebat: quanquam quæ facile omnem
 patientiam vincerent, nunciabantur à Casilino. nam & præcipitasse
 se quosdam non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in
 muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre
 patiens Gracchus; quum neque pugnam conferere dictatoris injussu
 30 auderet; (pugnandum autem esse, si palam frumentum importaret,
 videbat); neque clam importandi spes esset: farre, ex agris circaun-
 dique convecto, quum compura dolia compleisset, nuncium ad ma-
 gistratum Casilinum misit, ut exciperent dolia, quæ amnis deferret.
 Insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem ab nuncio Ro-

Urb. Cond.
 an. 537.
 Col. C. Te-
 rent. Varr.
 Didat. M.
 Junio.

INTERPRETATIO.

^b In eas voluptates, eò ardentius se ingurgitaverant, quo ipsi insueta erant.

NOTÆ.

1. Atque Aceranorum.] Obicit Gro- la Campaniæ oppidum, Nolæ adhuc
 novius Aceranos tunc nullos fuisse, Acer- propior quàm fiat Aceræ.
 ris jam incensis, suprà cap. 17. respon-
 det tamen fortè restitutos fuisse; aut
 certè legendam *Avellanorum*, quod fa-
 tis probabile; fuit enim *Abella*, seu *Avel-*
2. Quia prædictum erat dictatoris.]
 Malim edictum dictatoris, ut prædictum
 à Dictatore.

Urb. Cond.
an. 537.
Cof. C. Te-
rent. Varr.
Dicitur. M.
Junio.

mano factam, dolia medio missa anni a defluerunt: æqualiter inter omnes frumentum divisum. Id postero quoque die ac tertio factum est, nocte & mittebantur & perveniebant: eò custodias hostium fallabant. Imbribus deinde continuis citatior solito anni, transverso vortice dolia impulit ad ripam quam hostes servabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur: nunciarumque Annibali est, & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad urbem missum. 3 Noces tamen fusa ab Romanis castris, quom medio anni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopie est, ut lora detractasque leutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, mandere conarentur, nec muribus aliove animali abstinere, & omne herbarum radicumque genus aggeribus infimis muri eruerent, & quum hostes obarassent quidquid herbidi terreni extra murum erat, 4 raporum semen injecerunt, ut Annibal, *Eone usque dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum*, exclamaret: & qui nullam antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum: 5 Septunces auri in singulos pretium convenit. Fide accepta, sese tradiderunt: donec omne aurum perfolutum est, in vinculis habiti: tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quam ab equite in abeuntes immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuisse. ex quingentis septuaginta, qui in prasidio fuerunt, minus dimidium ferrum famelique ablumpsit: ceteri incolumes Præneste cum prætoris suo Manicio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua ejus indicio fuit, Præneste in foro statuta, lorica, amicta toga, 6 velato capite. & tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto, *Manicium pro militibus, qui Casilini in prasidio fuerint, votum votivisse*. Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positus fuit subjectus.

INTERPRETATIO.

a Devisâ sunt secundo anni.

NOTÆ.

3. *Noces inde fusa.*] Membrane habebat *Noces tamen fusa*, id est, quamvis intenta esset custodia Pœnorum, nihilominus nuces projectæ in flamen, ferebantur Casilinum usque. Hinc Prænestinos *Nuculos* dictos esse Feitus notat, quod hæ illorum cohortes Casilini inclute sese nucibus sustinent.

4. *Raporum semen.*] Cum Pœni herbidum solum muris vicinum, (non intra urbem, quod voluit Glareanus, quasi *urbis in viâ* esset intra muros, cum sit juxta muros) arassent, ne obfessi herbis ibi natisuti possent; hi raporum

live raporum semine solum idem impleverunt, quò se commodum inde aliquod nihilominus percepturos ostenderent, & oblivionem adhuc satis dia toleraturos, dum hæc legumina nascerentur.

5. *Septunces auri.*] Si unciam Romanam auri hodierno pretio æstimemus, non minus 44. libris Francicus valebit. Septem igitur uncie efficient plus trecentis libris nostratibus in singula capita: eoq; ne lytro pacto se dederunt.

6. *Velato capite.*] Ut in redivina & voto concipiendo reddendove.

Casi-

XX. Caſilinum oppidum redditum Campanis eſt; firmatum ſeptingen-
torum de exercitu Annibalis præſidio, ne ubi Pœnus inde abſceſſiſſet, Ro-
mani oppugnarent. Præneſtini militibus ſenatus Romanus, duplex ſti-
pendium & quinquenni militiæ vacationem decrevit. Civitate quum do-
narentur ob virtutem, 1 non mutaverunt. 2 Peruſinorum caſus obſcu-
rior fama eſt: quia nec ipſorum monumento ullo eſt illuſtratus, nec de-
creto Romanorum. Eodem tempore 3 Petellinos, qui uni ex Brutiiſ man-
ſerant in amicitia Romana, non Carthaginiſes modo, qui regionem
obruebant, ſed Brutii quoque cæteri ob leparata ab ſe conſilia oppugna-
bant. Quum obſiſtere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præ-
ſidium petendum miſerunt, quorum preces lachrymæque (in queſtus enim
ſcibiles, quum ſibi metipſi conſulere juſſi ſunt, ſeſe in veſtibus curiæ
profuderunt) ingentem miſericordiam Patribus ac populo moverunt.
conſultique iterum 4 à Manio Pomponio Prætoris Patres, circumſpectis
5 omnibus imperii viribus, fateri coacti, nihil jam longinquis ſociis in ſe
præſidii eſſe; redire domum, fideque ad ultimum expleta, conſulere ſi-
bimetipſos in præſenti fortuna juſſerunt. Hæc poſteaquam renunciata le-
gatio Petellinis eſt, tantus repente mœror pavorque lenitum eorum coe-
pit, ut pars profugicndi qua quiſque poſſet, ac deſcendæ urbis auctores
10 eſſent, pars quando deſerti à veteribus ſociis eſſent, adjungendi ſe cæteris
Brutiis, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nihil
raptim nec temere agendum, conſulendumque de integro cenſuit. 5 Re
laxata poſtero die per minorem trepidationem retinuerunt optimates, ut
conſectis omnibus ex agris, urbem ac muros ſumarent.

Urb. cond.
ann. 537.
Col. C. Te-
rent. Varr.
Dicit. M.
Junii.

INTERPRETATIO.

2. *Proſecti & in caſtrum reſecti deliberatione, Senatores primarii poſſidie reti-
nendo plebem effecerunt, &c.*

NOTÆ.

1. *Non mutaverunt.*] Civitatem ſcili-
cet: ſed manſerunt Præneſte, aut jure
civium Præneſtinorum fuere contenti.
2. *Peruſinorum.*] Cohortem Peruſino-
rum quadringentorum ac ſexaginta, nun-
cio Cannenſis pugne accepto, Caſilinum
compulſos, quemadmodum & Præneſti-
nos, vidimus extremo cap. 17. Horum quæ
fortuna fuerit minus certum. Eo dicit
conjectura, ut qui eorum ſuperſtites fue-
re, parem cum Præneſtinis habuerint exitum.
Peruſia Tuſciæ urbs non procul dex-
trâ Tiberis ripâ: hodieque *Perugia* Aca-
demiam habet cum Episcopatu in Eccleſiæ
Romanæ ditione.
3. *Petellinos.*] *Petellin*, ſeu *Potilia* urbs
Brutiorum inter Turiſ & Crotonem, ex
Tabula itineraria: à Philoſtete olim
condita, ut Strabo & Servius ſcribunt.
Ad ſinum Scyllaceum fuit ubi nunc
Strongoli Episcopale Calabriæ Citerioris
oppidum, cenſet poſt Gualterium Hol-
ſtenius, in eaque ſententia fuerat Clave-
ſius pag. 1257. quanquam paginâ deſin-
de 1315. exiſtimet fuiſſe *Belcaſtro* in li-
mine Calabriæ interioris. Sanſoni ad Pro-
lemæum eſt *Cirenza*, quæ paulo late-
rior *Strongylo* in Calabriæ Citerioris
finibus.
4. *A. M. Pomponio prætor.*] Correſpondit
eſt Sigonii, cum antea legeretur à M.
Æmilio prætor, quo nomine nullus hoc
anno prætor: ſed M. Pomponius prætor
erat urbanus.

Urb. cond.
an. 537.
Dictat. M.
Junio.
Cof. M. Te-
rentio.

XXI. Per idem fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaque Romam al-
lata. Priores ex Sicilia T. Otacilii Propratoris in senatu recitatae sunt:
L. Furium Prætorum cum classe ex Africa Lilybæum venisse: ipsum gravi-
ter faucium in discrimine ultimo vitæ esse. milici & navalibus focis ne-
que stipendium neque frumentum ad diem dari; neque unde detur, esse. 5
Magnopere suadere, ut quamprimum ea mittantur: sibi que si ita videat-
ur, ex novis prætoribus successorem mittant. Eademque ferme de sti-
pendio frumentoque ab A. Cornelio Mammula Propratore ex Sardinia
scripta. Responsum utrisque, *non esse unde mitteretur*: iussique ipsi clas-
sibus atque exercitibus suis consulere. T. Otacilius, ad unicum subsidium 10
populi Romani Hieronem legatos quum misisset, in stipendium, quan-
tum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum, accepit. Cornelio
in Sardinia civitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque pro-
pter penuriam argenti, triumviri mensarii rogatione Minucii trib. pleb.
facti. L. Æmilius Papus qui consul censorque fuerat: & M. Atilius Re- 15
gulus, qui bis consul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum tribunus
pleb. erat. Et duumviri creati, M. & C. Atilii, ædem Concordiæ, quam
L. Manlius Prætor voverat, dedicaverunt. Et tres pontifices creati, Q.
Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fulvius Flaccus; in lo-
cum P. Scantinius demortui, & L. Æmilii Paulli Consulis, & Q. Ælii 20
Pati, qui ceciderant pugna Cannensi.

XXII. Quum cætera quæ continuis eladibus fortuna minuerat, quan-
tum consiliis humanis assequi poterant, Patres expleverant; tandem se quo-
que & solitudinem curiæ, paucitatemque convenientium ad publicum con-
cilium respexerunt. neque enim: post L. Æmilium & C. Flaminium 25
censores senatus lectus fuerat; quum tantum senatorum adversæ pugnae,
ad hoc sui quemque casus per quinquennium absumpsissent. Quum de ea
re Manius Pomponius Prætor, dictatore post Cæcilium amissum profes-
so jam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset; tum Sp. Carvi-
lius, quum longa oratione non solum inopiam, sed paucitatem etiam 30
civium, ex quibus in Patres legerentur, conquestus esset; explendi se-
natus causa, & jungendi arctius Latini nominis, pro magna re suade-
re, dixit, ut ex singulis populis Latinorum, binis senatoribus, si Patres
Romani censuissent, civitas daretur: atque in demortuorum locum in se-
natum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, quam ipso- 35
rum quondam postulatam Latinorum Patres audierunt: & quum fremitus

INTERPRETATIO.

a *Auctor esse, velut ingentis boni.*

NOTÆ.

1. *Post L. Æmilium & C. Flaminium.* I. consulares, quorum hic viam Flaminiam
Hiantæ quadrennium Censores fuerant eâ censurâ munivit, & Circum Flami-
an. u. c. 533. & Lustrum 43. condiderat: nium struxit, triennio post interfectus
L. Æmilius Papus: & C. Flaminius viri pælio ad Trifmenum.

SENATUS SUPPLETUR A DICTATORE. 27

indignantium totâ curiâ effores, & præcipue Manlius, esse etiam nunc stirpis ejus virum, diceret, ex qua quondam in Capitolio Consul minatus esset, quem Latinum in curia vidisset, cum sua manu se interfecturum; Q. Fabius Maximus, Numquam rei ullius alieniore tempore mentionem factam in senatu, dixit: quam inter tam suspensos sociorum animos, incertamque fidem, ¹ id tactum, quod insuper sollicitaret eos. eam unius hominis temerariam vocem silentio omnium extinguendam esse: & si quid unquam arcani sanctiæ ad silendum in curia fuerit, id omnium maxime tegendum, occultandum, obliviscendum, pro non dicto habendum esse. ita ejus rei oppressa mentio est. Dictatorem, qui censor ante fuisset, vetustissimusque ex eis qui viverent censoriis esset, creati placuit, ² qui senatum legeret: accirque C. Terentium consulem ad dictatorem dicendum iusserunt. qui quum ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam redisset; nocte proxima, ut mos erat, ³ M. Fabium Buteonem ex SC. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit.

XXIII. Is, ubi cum lictoribus in Rostra ascendit, ¹ neque duos dictatores tempore uno, quod nunquam antea factum esset, probare se, dixit: neque dictatorem se sine magistro equitum: nec censoriam vim permixtam uni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerenda causa creato, ² in sex menses datum imperium. ³ Quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, iis se modum imposurum. nam neque senatu quenquam moturum ex iis, quos C. Flaminius, L. Æmilius censores in senatum legissent: transferri tantum recitarique eos iussurum; ⁴ ne penes unum ho-

INTERPRETATIO.

¹ Se temperatum ea qua fortuna nimis, qua tempus præcens, & necessitas tumultuari coegerunt.

NOTÆ.

¹ Id tactum.] Scribebat Gronov. id factum: non improbabilius, hoc est, iactatum, propositum. Agnoscit tamen non male dici id tactum, quâ formâ loquendi usus Cic.

² Qui Senatum legeret.] Hæc potestas legendi Senatum, post reges exactos penes consules fuerat: donec creati Censores: qui hoc munere fungerentur. Interdum, sed rarius Dictator, aut etiam Triumviri ex causa creati id agebant, ut annotat Masjeu. de Senatu Rom. cap. 14.

³ M. Fabium Buteonem.] In Capitolinis Tabulis leguntur an. 512. Censores creati: hominum vix tantum nomen editur, C. Aurelius Cottæ: alterum, cuius exesum nomen, Sigonius conjicit hunc Fabium Buteonem, qui nullo alio anno Censor fuisse invenitur. Cum au-

tem eo tempore duo essent Fabii Buteones Consulares, probat magis Censorem esse factum Numerium, qui prius ceperat Consulatum.

¹ Neque duos Dictatores tempore uno.] Hoc sane valde novum, etsi M. Junius rei gerendæ causâ creatus ad exercitum profectus, hic Buteo Senatus legendi gratiâ dictus fuerat. cuius rei meminit quoque Platarch. in Fab. nec minus novum Dictatorem sine Magistro equitum creati, eademque bis censoriorum munus deferri.

² Ne penes unum hominem.] At nonne idem obtinebat in Censoribus: siquidem Claudius Nero Liviusque Salinator collegæ in Censura, alter in alterum animadverterant, seque invicem publicis ademptis equis etiam ærarios fecerunt an. 549. Valer. Max. 2. 9. T. Livius

Urb. cond.
an. 537.
Dictat. M.
Junio, Cos.
M. Terent,

Urb. cond.
an. 537.
Didat. M.
Junio, & M.
Fabio, Cos.
M. Tereat.

minem iudicium arbitriumque de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorum locum sublekturum, b ut ordo ordini, non homo homini pralatus videretur. Rectato vetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. Aemilium & C. Flaminium censores, curulem magistratum cepissent, necdum in senatum lecti essent; 3 ut quisque eorum primus creatus erat: tum legit, qui adiles, tribuni plebei, quaestoresque fuerant: tum ex iis qui magistratus non cepissent, 4 qui spolia ex hoste fixa domi haberent, aut civicam coronam accepissent. Ita centum septuaginta septem tum ingenti approbatione hominum in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicavit, privatusque de Rostris descendit, licitoribus abire iussis. turbaeque se immiscuit privatas agentium res, 5 tempus hoc sedulo terens, ne deducendi sui causa populum de foro abduceret: neque tamen elanguit cura hominum eamora, frequentesque eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitum rediit; non facto certiore senatu, ne comitiorum causa in urbe retineretur.

Urb. cond.
an. 538.
Didat. M.
Junio.
Cos. L. Postum. & M. Sempr.

XXIV. Postero die consultus à Man. Pomponio praetore senatus, decrevit dictatori scribendum, uti, si è republica censcret esse, ad consules subrogandos veniret cum magistro equitum, & praetore M. Marcello, ut ex iis praesentibus noscere Patres possent, quo statu respublica esset, consiliaque ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerant, relictis legatis qui legionibus praesent. Dictator, de se pauca ac modice locutus, in magistrum equitum Tib. Sempronium Gracchum magnam partem gloriae vertit; co-

INTERPRETATIO.

b *Ut in assignando Senatoribus, qui al- non personarum, sed honoris graduum valendi essent, prioris aut posteriori loco, tio haberetur.*

NOTAE.

29. 3. 7 Certum saltem est ab uno Instrumendi; ab uno etiam, cui fors obtigerat, Senatum agi solitum, ex Liv. ipso l. 27. c. 11. unde apparet non amorum censuram communi iudicio, sed alterutrius arbitrio de fama civium atque adeo Senatorum disceptatum fuisse. Verum duo ab initio in id creabantur: uter rem exequeretur, fors decidebat.

3. *Ut quisque eorum primus creatus erat.* Vulgo legebatur, ut quisque eorum senator primus creatus erat. Vel, primum creatus erat. Sed redundare vocem Senator notarunt Glar. & Sigon. Neque eam habebat vetus editio Badii. Et verò sensus est, eos qui post priores Censores Curulem Magistratum ceperant, locos esse in Senatum, eo ordine quo magistratum cepissent. Non enim statimque Magistratum Curulem ges-

serant, Senatores fiebant, licet aditus eis in Curiam daretur: sed ut Senatores conferrentur, legi eos à Censoribus oportebat. Nec tamen opus est eum Gron. interezze nomen magistratus, & scribere ut quisque eorum magistratus primus creatus erat: id enim ex anteriori commate satis intelligitur.

4. *Qui spolia ex hoste fixa domi haberent.* Post eos, qui Magistratus, tum Curules, tum plebejos gesserant, ii lecti sunt in Senatum qui nullo Magistratu gesto sua tamen suorumve bellica virtute insignes essent, eoque spolia hostibus detracta haberent domi suae; erat enim in more positum apud Romanos teste Plin. l. 35. c. 2. ut foris & circa limina, majorum suorum fortissimorum imaginis disponerent affixis hostium spoliis &c. 5. *Tempus hoc sedulo terens.* In foro.

mitique edixit, quibus L. Postumius tertium, absens, qui tum Galliam provinciam obtinebat, & Tib. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eo accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Lævinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fulvius Flaccus, Q. Mucius Scaevola. Dictator, creatis magistratibus, Teanum in hiberna ad exercitum rediit; relicto magistro equitum Romæ: qui quum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitiis scribendis comparandisque in annum, Patres consulere. Quum hæ res maxime agerentur, nova clades nunciata: 3 aliam super aliam cumulate in eum annum fortuna; 10 L. Postumium consulem designatum, in Gallia ipsum atque exercitum deletos. Sylva erat vasta 4 (Liranam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat. ejus sylvæ dextra lævaque circa viam Galli arbores ita inciderant, ut immota starent, 5 momento levi impulsu occiderent. Legionem duas Romanas habebat Postumius, sociumque ab Supero mari tantum 15 conscripserat, ut viginti quinque millia armatorum in agros hostium induxerit. Galli oras extremæ sylvæ quum circumfedisent, ubi intravit agmen saltum, cum extremas arborum succisarum impellunt, quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem, incidentes, accipiti strage, arma, viros, equos obruerunt, ut vix decem homines effugerent. Nam 20 quum exanimati plerique essent arborum truncis fragmentisque ramorum, ceteram quoque multitudinem inopinato malo trepidam, Galli, saltum omnem armati circumfidentes interfecerunt; paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis perentes, oblesso ante ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Postumium, omni vi, 6 nec caperetur,

Urb. cond.
an. 538.
Coff. L. Postum. 111 &
Ti. Sempr.,

NOTÆ.

1. *Teanum.* Duo fuerunt in Italia oppida ejus nominis, Teanum Apulum, de quo hic sermo, cujus adhuc rudera extare Cluverius testatur decem millia passuum ab ostio Frentonis. Sanse ad Chienti in Capitanata ponit, locum longe diversum à *Civita di Chienti*, quæ in Aprutii utriusque confinio sita, olim *Tente*: alterum *Teanum Sidicinum* in via Latina, & aditu Campaniæ felici inter Casinum & Casilinum, vulgò *Tiano*.
2. *Magistratum initurus esset.* Consulatum nempe.

3. *Aliam super aliam.* Cladem intellige.
4. *Liranam Galli vocant.* Fuit hæc Sylva haud dubiè in Boiis, hoc est, in Mutinensi aut Bononiensi tractu; atque ut ex Zouara discimus, locis montosis: in exitu fortè vallis Carfanianæ, ubi *Selva Romanica*, aut inde non procul apud locum *Lizana* qui nomini vestigia ser-

vare videtur ad Apeninum in Mutinensibus, Bononiensibus, & Pistoriensibus agri confinio.

5. *Momento levi impulsu occiderent.* Hæc veterum librorum Scriptura: & quandoque *recidere* pro *cadere* sumitur; nam & eo sensu dicimus *Solem occidere*, & cetera etiam *sidera occidere* dicuntur, quasi *cadere* videantur: unde apud Virg. *suadentque cadentia sidera somnos*. Gronov. tamen suspiciat legendum *considerant*. Malim *acciderent*, eo sensu quo dicitur ad pedes, vel ad genus alius, cujus accideret.

6. *Nec caperetur dimicans occubuit.* Ita post Putannum & alios Gronovius Priores habent *obnixus occubuit*. Ex quo sanè quantum ad sententiam discernimus. In aliis Codicibus neutrum participium occurrit, sed suspensa sic apparet oratio;

Urb. cond.
an. 538.
Coff. L. Po-
stum. 111 &
Ti. Sempt.

dimicans, occubuit. Spolia corporis caputque ducis præcisum Boji ovan-
tes, templo, quod sanctissimum est apud eos, inculcre: purgato inde
capite, ut mos iis est, 7 calviam auro calavere. idque sacrum vas iis erat,
quo solennibus libarent: 8 poculumque idem sacerdoti esse, ac templi
antistitibus. Præda quoque haud minor Gallis quam victoria fuit. nam
et si magna pars animalium strage sylvæ oppressa erat, tamen cæteræ res,
quia nihil dissipatum fuga est, strata per omnem jacentis agminis ordinem
invenire sunt.

XXV. Hac nunciata clade, quum per dies multos in tanto pavore fuisset
civitas, ut, tabernis clausis, velut nocturnâ solitudine per urbem acti, 10
senatus ædilibus negotium daret, ut urbem circumvenirent, aperiri-
que tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem urbi demi joberent; tum Ti. Sem-
pronius senatum habuit, consolatusque Patres est, & adhortatus, ne,
qui Cannensî ruine non succubissent, ad minores calamitates animos
summitterent. quod ad Carthaginien- ses hostes Annibalemque atinet, pro- 15
spera modo essent (sicut speraret) futura, Gallicum bellum & mitti iud
& differri posse: a ultionemque eam frandis in Deorum ac populi Romani
potestate fore. De hoste Pano exercitibusque, per quos id bellum gereretur,
consultandum atque agitandum. Ipse primum quid pedum equitum-
que, quid civium, quid lociorum in exercitu esset dictatoris, dis- 20
seruit. Tum Marcellus suarum copiarum summam exposuit. Quid in
Apulia cum C. Terentio consule esset, b à peritis questum est: 1 nec
unde consulares exercitus satis firmi ad tantum bellum efficerentur.

INTERPRETATIO.

a Exultationem quam mereretur dan-
tum infideli Gallorum datum, facili suo-
tempore repetendam Deorum ope. b Ab iis quibus cognitis. earum copia-
rum status.

NOTÆ.

7. Calviam auro calavere.] Longobar-
dorum idem mos fuisse videtur. Ea cer-
tè causâ legitur præcipua necis Alboino,
eorum primo in Italia regi, secundæ
uxoris Rosemundæ infidiis illatz; quod
a in devicti patris calva bibere coegisset.

8. Poculumque idem Sacerdoti esse.]
Freinshemius rē esse delendum putat:
Gronovius rē erat expangi mavult. Et
sine infinitivus modus pro Indicativo
historicis usitatus; & hic verbum esse
in scriptis video. Porro cum dicit idem
poculum Sacerdoti fuisse ac templi anti-
stibus: per Sacerdotem intelligo eum qui
sacra faciebat; per Antistites autem eos
qui dignitate sacra eminebant.

1. Nec unde consulares exercitus.] Ita

conjicit Gronovius ex Puteano codice.
ubi erat nec unde consulares; ubi secunda
manus adjecerat inter lineas syllabam
se; atque inde in plures libros propagata
lectio, ne secundo consulares exercitus,
nullo idoneo sensu. Itaque correctiores
fecerant, duone Consulares exercitus sa-
tis firmati tanto bello sufficerent inibantur
ratio. Quod Vallæ merito displicuit;
tum quod pro efficerentur, scriberetur,
sufficerentur; tum etiam quod non pati-
tur latinitas, ut dicatur iniri ratio,
duone exercitus sufficerent: illeigitur ve-
rum sensum affectus exigua mutatio-
ne, legendum putabat, nec quomodo
consulares exercitus satis firmi ad tantum
bellum efficerentur.

inibatur ratio. itaque Galliam, quanquam stimulat justā irā, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli, ² qui eorum ex fuga Cannensis essent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum esset placuit, eodem ex dictatoris legionibus rejici militem minimi quemque roboris, nullo praestituto militum tempore, ³ nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duae legiones urbanae alteri Consuli, qui in locum L. Postumii susceptus esset, decretae sunt: eumque, quoniam primum salvis auspiciis posset, creari placuit. legiones praeterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atque inde consul, cui legiones urbanae evenissent, militum numerum quantum opus esset. ⁴ C. Terentio Consuli propagari in annum imperium: neque de eo exercitu quem ad praesidium Apulia haberet, quicquam minui.

Urb. cond.
an. 538.
Cof. Tit.
Sempronio

XXVI. Dum haec in Italia geruntur apparantique, nihilo segnius in Hispania bellum erat: sed ad eam diem magis prosperum Romanis, P. & Cn. Scipionibus inter se partitis copias, ut Cnaeus terrā, Publius navibus rem gereret. Asdrubal Pconorum imperator, ¹ neutri parti virum satis fidens, procul ab hoste intervallo ac locis tatus tenebatur: cui multum ac diu obstanti, quatuor millia peditum, & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. Tum resecta tandem spe, ² castra propius hostem movit: classemque & ipse instrui pararique jubet, ad insulas maritimamque oram tutandam. ³ In ipso impetu movendarum de integro rerum, percussit eum praefectorum navium transitio: qui post classem ad Iberum per pavorem desertam graviter increpiti, nunquam deinde satis fidi aut duci aut Carthaginensium rebus fuerant. ⁴ Fecerant ii transjugae motum ⁵ in Carpesiorum gente, desciverantque

INTERPRETATIO.

¹ Recrudescente in Hispania bello, cum de nova majori vi atque impetu agi: tanta res esset.

NOTAE.

² Qui eorum ex fuga Cannensis essent.] vulgo qui ex fuga. Plerique veteres, eorum qui. Meliores, qui eorum, id est, qui milites essent ex eorum numero, qui in pugna Cannensis fuerant.

³ Nisi quod stipendiorum legitimorum esset.] Mavult Gronov. ex manuscriptis nisi qui stipendiorum legitimorum essent, ut ad milites, non ad tempus referatur. Vulgaris lectio mihi probatur magis: vult enim Livius eam Senatūs sententiam fuisse, ut praestitutum tempus militum in unoquoque milite servaretur, id est, ut non ante impleta viginti annorum stipendia dimitterentur.

⁴ C. Terentio Varroni consuli propagari in annum imperium.] Non ut consula-

tum retineret per biennium, sed ut pro consule bellum gereret. Nihil autem erat cur contra plerosque manuscriptos & editos Ascensus mutaret propagari, in prorogari imperium, cum utrumque recte dicatur, ut plurius exemplis confirmat citra necessitatem Gronovius.

⁵ Neutri parti virum satis fidens.] Gall. Ne se trouvant pas assés fort, ny sur mer, ny par terre.

⁶ In Carpesiorum gente.] Polybius Carpesios dixit pro Carpetanis; eumque seculi qui potuit Livius. Sed meliores Codices habent Carthesiorum vel Tarthesiorum, quorum urbs Carteja. De utriusque jam dictum. Et Carpetani quidem, quorum caput Toletum Ibero propiores, à quo

Urb. cond.
an. 538.
Col. Tit.
Sempronio.

his auctoribus urbes aliquot; una etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Romanis bellum est: infestoque exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro capta ante dies paucos urbis incenibus, 3 Galbum nobilem Carpesiorum ducem, cum valido exercitu castris sese tenentem, aggredi statuit. Præmissa igitur levi armatura, quæ eliceret hostes ad certamen, peditum partem, ad depopulandum, per agros passim dimisit, ut palantes exciperent. Simul 4 & ad castra tumultus erat, & per agros fugaque & cædes, deinde undique diversis itineribus quum in castra se recepissent, adeo repente decessit animis pavor, ut non ad munimenta modo defendenda satis animorum esset, sed etiam ad lace- 10 dendum hostem prælio. Erumpunt igitur agmine e castris, tripudiantes more suo: repentinaque eorum audacia terrorem hosti paulo antea ultro lace-ssenti iniecit, itaque & ipse Asdrubal, in collem satis arduum, tutumque flumine etiam obiecto, cum copias subducit, & præmissam levem armaturam, equitesque palatos, eodem recipit: nec aut colli aut flumini 15 satis fidens, vallo castra permunit. In hoc alterno pavore, certamina aliquot sunt contracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec jaculator Mauritius & Cetrato, velocitate pari, robore animi viriumque, ali-quantum præstanti.

XXVII. Postquam neque elicere Pœnum ad certamen obversati ca- 20 stris poterant, neque castrorum oppugnatio facilis erat; urbem & Ase- nam, quo fines hostium ingrediens Asdrubal frumentum commeatul-que alios convexerat, vi capiunt, omnique circa agro potiuntur. nec jam aut in agmine aut in castris, ullo imperio contineri. Quam ubi negligentiam ex re (ut fit) bene gesta oriri senserat Asdrubal, coh- 25

NOTÆ.

haud multum exercitus tam Romano- rum quam Pœnorum abfuisse suadet auctoris narratio. Et longius à Roma- nis distita *Cærtea*, intermediusque As- drubal verti in eam partem bellum à Romanis non facile sinebat: nec tanta erat Tartessiorum gens, qui pars Turdetanorum sive Oleadum, quem- admodum eos noster appellat lib. 21. ut ex ea plures à Carthaginensibus urbes deficere possent, alix in fide ma- nere: unde non xgrè adducit, ut *Carpes- ios* potius retineam, sive Carpetanos gentis potentioris pluribusque oppidis frequentis: quàm Tartessiorum: nisi Sanfonem sequi placeat, apud quem in Tabula Hispaniæ veteris *Cærtea Olea- dum*, tanquàm longè diversæ ab ea quam in Bætica apud Tartessios ad fretum Gaditanum omnes norunt, statuitur inter Tagum & Valeriam, ubi nunc *Mer-*

cajada, ni fallor, in Carpetanorum & Celtiberorum confinio.

3. *Galbum*.] Optimi *Chalbonum*.

4. *Et ad castra tumultus erat*.] *Castra* intellige, Hispanorum qui defecerant.

5. *Cetrato, velocitate pari*.] *Cetra* quale sit clypei genus, jam explicui.

1. *Ase nam*.] Celtiberorum oppidum fuisse, cui nunc nomen *Almeda*, quarto milliari à Toletis, censet Ferrarius, quem in Tabula Hispaniæ sequutus Sanso. Scripti in quibus Colb. habent *Ase nam*. Et facile potuit in vulgatis irreperere & pro C. & N. pro V. Putarem scribendum *Ese nam*, quo nomine oppidum in Tur- dalis Ptolemæus nominat, cuius & Pli- nius meminit: id Sanso in conventu Astigitano ponit & *Cabral* interpretatur, qui locus in confinio regni Granatensis & Hispanensis. Sed hoc longius distat à Celtiberis,

tatus

- tatus milites, ut palatos sine signis hostes aggrederentur; degressus colle, pergit ire acie instructa ad castra. quem ut adesse tumultuose nuntii refugientes ex speculis stationibusque attulere, ad arma conclamatum est. Ut quisque arma ceperrat, sine imperio, sine signo, incompofiti, inordinati in praelium ruunt. Jam primi conseruerant manus, quum alii catteratim currerent, alii nondum e castris exissent: tamen primo ipsa audacia terruere hostem; deinde rari in confertos illari; quum paucis parum tuta esset, respicere alii alios, & undique pulsi coire in orbem; & dum corporibus applicantur, armaque armis jungunt, in arduum compulsi, quum vix movendis armis satis spatii esset, coronam hostium cuncti ad multum diei eaduntur. Exigua pars eruptione facta, sylvas ac montes petit: parique terrore & castra sunt deserta, & uniuersa gens postero die in deditionem venit. ² Nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, ut Asdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quae vulgata res per Hispaniam, omnium ferme animos ad Romanos avertit. Itaque Asdrubal exemplo literas Carthaginem mittit; indicans, quanto fama profectionis suae damno fuisset. Si vero inde pergeret, priusquam Iberum transiret, Romanorum Hispaniam fore. Nam praterquam quod nec praesidium nec ducem haberet, quem relinqueret pro se; eos imperatores esse Romanos, quibus vix aequis viribus resisti possit. Itaque si nulla Hispania cura esset, successorem sibi cum valido exercitu mitterent: cui, ^b ut omnia prospere evenirent, non tamen otiosam provinciam fore.
- XXVIII. Haec literae quanquam primo admodum moverunt senatum: tamen quia Italica cura prior potiorque erat, nihil de Asdrubale, neque de copiarum mutatum. Himilco, cum exercitu iusto, & aucta classe, ad retinendam terram marique, ac tuendam Hispaniam est missus: qui ut pedestres navalesque copias traiecit, castris communis, navibusque subductis, & vallo circumdatis, cum equitibus delectis ipse, quantum maxime accelerare poterat, ^a per dubios infestosque populos ^c iuxta intentus, ad Asdrubalem pervenit. Quum decreta senatus mandataque exposuisset, atque edidicisset ipse invicem, quemadmodum tractandum bellum in Hispania foret, retro in sua castra rediit; nulla re

Urb. cond.
an. 538.
Cof. T et.
Varr.

INTERPRETATIO.

a Et dum se ad globos adjungerent. c Equè intentus inter nationes dubia
b Vel si, sive, etiam si cuncta feliciter ac nutantis fidei, ac inter inimicas palam
procederent: cum tamen non habiturum & infensas.

NOTAE.

2. Nec diu in pacato mansit.] Si referatur ad Asdrubalem in pacato manere, eodem modo dici posset ac in holtico esse. Quod si ad gentem devictam referas, legendum erit cum Gronovio, nec diu pacata mansit. Vel subintelligendum in pacato statum.

1. Per dubios infestosque populos.] Hinc apparet procul à mari mansisse hactenus Asdrubalem, in populis non omnino pacatis, sive in statu non plane pacifico.

Urb. cond.
an. § 38.
Col. Ter.
Varr.

quam celeritate tutior, quod ¹ undique abierat, ² antequam consentirent. Asdrubal, priusquam moveret castra, pecunias imperat populis omnibus suæ ditionis: satis gnarus, Annibalem transitus quosdam pretio mercatum; nec auxilia Gallica aliter quam conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, vix penetraturum ad Alpes fuisse. pecuniis igitur raptim exactis, ad Iberum descendit. Decreta ad Carthaginiensium & Asdrubalis iter ubi ³ ad Romanos sunt perlata, omnibus omisissis rebus, ambo duces junctis copiis, ire obviam cœptis atque obfistere parant; rati si Annibali, vix per se ipsi tolerando Italiae hosti, Asdrubal dux atque Hispaniensis exercitus esset junctus, ⁴ illum Romani finem imperii fore. His anxii curis, ad Iberum contrahunt copias, & transito amne, quum diu consultassent, utrum ⁵ castra castris conferrent, an satis haberent, sociis Carthaginiensium oppugnandis, morari ab itinere proposito hostem; urbem à propinquo flumine ⁶ Iberam appellatam, opulentissimam ea tempestate regionis ejus, oppugnare parant. quod ubi sensit Asdrubal, pro ope ferenda sociis pergit ipse ire ⁷ ad urbem, dedicat nuper in fidem Romanam, oppugnandam. ita jam cœpta obsidio omissa ab Romanis est, & in ipsum Asdrubalem versum bellum.

XXIX. Quinque millium intervallo castra distantia habuere paucos dies: nec sine levibus præliis, nec ut in aciem exirent. tandem uno eodemque die velut ex composito utrimque signum pugnae propositum est, atque omnibus copiis in campum descensum est. ¹ Triplex stetit Romana acies, ² veli-

INTERPRETATIO.

¹ *Ex regionibus singulorum populorum, qui suspecti erant.*

NOTÆ.

² *Antequam consentirent.* Populi scilicet Hispanici ad eum accendendum, ne ad castra sua, quæ haud dubiè maritima, perveniret.

³ *Ad Romanos perlata.* Ad Scipiones fratres, Romanorum in Hispania duces.

⁴ *Illum Romani finem.* Vulgo scribebatur *illuc Romani*, &c. non malè. Elegantius tamen quod Gronov. subjicit *illum Romani* &c. ex Puteano codice, ut sit tunc futurum Romani imperii finem, probatque pluribus exemplis ex ipso Livio. Sufficit ex lib. 3. cap. 36. *Ille finis Appio aliena persona ferenda fuit.*

⁵ *Castra castris.* Id est, castra sua cum castris Asdrubalis.

⁶ *Iberam.* Creditur Ibera tunc temporis dicta, quæ post *Dertusa* paulò supra ostia Iberi in Illeceonibus Tarracoenensis Hispaniæ populis, nunc *Tortosa* in Cataloniae versus Valentia regnum

finibus, Episcopatus titulo nobilis civitas.

⁷ *Ad urbem, dedicat in fidem Romanam.* Aliam scilicet ab Ibera à Scipionibus tunc oppugnata. Illius autem alterius nomen non indicatur.

¹ *Triplex stetit Romana acies.* Divisi scilicet pedites gravis armaturæ pro more illorum temporum in tria corpora, Hastatos, Principes, & Triarios, immixti corpori Hastatorum ac Triariorum levi armaturæ, quos hic Velites appellat. Vide lib. 8. cap. 8.

² *Velitum pars inter antesignanos locata, pars post signa accepta.* Ita Gronov. ex Puteano: vulgò legitur, *peditum pars ante signa locata*; sensu nihil diverso, quod ad situm attinet: idem enim est *ante signa*, & *inter antesignanos*. Sed aliud Velites, aliud Pedites, quo nomine gravius armati designari solent. Et Pe-

- tum pars inter antesignanos locata, pars post signa accepta, equites cornua cingere. Asdrubal mediam aciem Hispanis firmata in cornibus, dextro Pœnos locat, laevo Afros mercenariorumque auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, & ceteros Afros, & pro cornibus opponit. nec omnes Numidae in dextro locati cornu, sed quibus defultorum in modum, binos trahentibus equos, inter acerrimam saepe pugnam, in recentem equum ex fesso armatis transulare mos erat: tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus est. Quum hoc modo instructi starent, imperatorum utriusque partis haud ferme dispares spes erant. nam ne mulrum quidem, aut numero, aut genere militum, hi aut illi præstabant: militibus longe dispar animus erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent, facile persuaserant duces, pro Italia atque urbe Romana eos pugnare. itaque, velut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnae verteretur, obstinaverant animis, vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam maxima pars Hispani erant, qui vinci in Hispania, quam victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concursu quum vix pila coniecta essent, retulit pedem media acies, inferentibusque sese magno impetu Romanis terga vertit. Nihilo segnus in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer urget: & velut in circumventos prælio ancipiti pugnant. Sed quum in medium tota jam coisset Romana acies, satis virium ad dimovenda hostium cornua habuit. Itaque duo diversa prælia erant: utroque Romani, & ut qui pulsus tandem mediis, & numero & robore virorum præstarent, haud dubie superarunt. Magna vis hominum ibi occisa, & nisi Hispani vix dum conferto prælio tam effuse fugissent, perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodum fuit, quia simul inclinatam mediam aciem Mauri Numidarque viderunt, extemplo fugâ effusa nuda cornua, elephantis quoque præ se actis, deseruere. Et Asdrubal usque ad ultimum eventum pugnae moratus, è media caede cum paucis effugit. Castra Romanæ cepere, atque diripere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania

NOTÆ.

dites generaliter partim ante, partim post signa locari novum non est: nec accipi rectè dicitur, nisi minor numerus in majori: major autem semper numerus peditum graviter armatorum, quam levis armaturæ. Melius itaque *Velitum* qui immixti Hastatis & Triariis; quam *peditum*, quibus tota consistere solet media acies.

3. *Ceteros Afros.* Auxiliarem scilicet aliarum à Numidis nationum equitatum.

4. *Pro cornibus opponit.* Ridenus scribendum putabat, *opponit*, & sine id videtur exigere sententia, ut equites

peditibus hinc atque hinc adjuncti significentur, sive ante peditum cornua, sive ut illis additi ex utroque latere Cornuam loco essent. Gronovius tamen retinet *pro opponit*, firmatque exemplis; sed quæ nonnisi ad hostes referri possint.

5. *Ut qui pulsus tandem mediis.* Mavult Gronovius *pulsus jam tum vel pulsus jam autè mediis*: quod superioribus magis congruit, ubi vix coniectis pilis, statim retulisse pedem media acies dicitur. Particula vero *tandem* exigit, ut magno molimine perfecta res fuerit.

Urb. cond.
an. 538.
Cof. Ter.
Varr.

erant, Romanis adjunxit: Asdrubalique non modo in Italiam traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tuto in Hispania, spem reliquit. Quæ posteaquam literis Scipionum Romæ vulgata sunt: non tam victoriâ, quam prohibito Asdrubalis in Italiam transitu lætabantur.

XXX. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutiis aliquot post mensibus quam cœpta oppugnari erat, ab Himilcone præfecto Annibalidis, expugnata est; multoque sanguine ac vulneribus ea Pœnis victoriæ stetit: nec ulla magis vis oblectos, quam fames expugnavit. absumptis enim frugum alimentis, carnisque omnis generis quadrupedum; 1 sutrinæ postremo coriis, herbisque & radicibus, & corticibus teneris, 2 stritilisque rubis vivere: nec, antequam vires ad standum in muris ferendaque arma decerant, expugnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus 3 ad Consentiam copias tradidit: quam minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in deditionem accepit. Iisdem ferme diebus & Brutiorum exercitus Crotonem, Græcam urbem, circumsedidit; opulentam quondam armis virisque: tum jam adeo multis magnisque cladibus afflictam, ut omnis ætatis minus viginti millia civium superessent. itaque urbe defensoribus vasta, facile positi sunt hostes: arx tantum retenta, inquam inter tumultum capte urbis è media caede quidam effugere. 4 Et Locrenses descivere ad Brutios Pœnosque; prodita multitudine a principibus. 5 Rhegini tantummodo regionis ejus, & in fide erga Romanos, & potestatis suæ ad ultimum manserunt. In Siciliam quoque eadem inclinatio animorum pervenit: & ne domus quidem Hieronis rota ab defectione abstinuit. namque Gelo maximus stirpis, contempta simul senectute patris, simul post Cannensem cladem, Romana societate ad Pœnos defecit: movisset- 25 que in Sicilia res, nisi mors adeo opportuna, ut patrem quoque sus-

N O T Æ.

1. *Sutrina postremo coriis.*] Tolerari posset, ut intelligantur coria, quibus sutores in officinis suis utuntur; sed in ple- xisq; libris legitur, *sustinque postremo coriis*: unde conjecit Laur. Valla *suturumque postremo coriis*, quæ sanè in cibum alias quoque versa indubitatum est. Sed Salmast. & Gronov. ex Puteano codice legunt *sustinque*: ita carnisque omnis generis quadrupedum *sustinque* (id est carnis quacunque vestri homines consuaverunt, postremo coriis.

2. *Stritilisque rubis.*] Stritiles intellige, vel collectos ac deceptos, ut apud Cæsar. rem 3. de bello civili *foliis ex arboribus stritilis*. Et apud Virgil. 2. Georg.

Sed tamen O quernas glandes tunc strigere tempus

Et Lauri Buccas. —

3. *Ad Consentiâ.*] De Consentia, & Crotonæ actum Decad. 1. Caput Brutiorum olim, nunc citerioris Calabriae *Consentia* est, vulgo *Cosenza*, ad Cratim amnem, titulo Archiepiscopali decorata.

4. *Et Locrenses.*] Locri hi sunt Epizephyri didi live Occidentales. Nomen fuit oppidi à Græcis supra Zephyrium promontorium extreme Brutiorum regionis conditi: hodie *Gierace*, in ora maris Jonii, & ulteriore Calabria.

5. *Rhegini.*] Rhegium eodem tractu, sed cis Apenninum in extremo Italix, ea parte cornu; Græcorum quoque colonia è regione Messanæ, intercurrente fæcto Siculo: dicitur adhuc Regio Archiepiscopatus, & metropolis Calabriae ulterioris.

- picione adaspereret, armantem eum multitudinem, sollicitantemque socios, absumpisset. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario eventu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à senatu postulavit, ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator vovisset, dedicare liceret.
- 5 Senatus decrevit, ut Tib. Sempronius Consul designatus, quem primum magistratum inisset, ad populum ferret, 6 ut Q. Fabium duumvirum esse juberent ædis dedicandæ causâ. Et 7 M. Emilio Lepido, qui bis consul augurque fuerat, filii tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt.
- 10 Ædiles curules C. Lætorius, & Tib. Sempronius Gracchus, 8 Consul designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeji ludi ædilium M. Aurelii Cottæ, & M. Claudii Marcelli ter instaurati. Circumactio tertio anno Punici belli, Tib. Sempronius Consul Idibus Martiis magistratum iniit. Prætores Q. Fulvius Flaccus, qui antea consul censorque fuerat, urbanam; M. Valerius Lævinus peregrinam sortem in jurisdictionem habuit.
- 15 Ap. Claudii Pulcher Siciliam, Q. Mucius Scævola Sardiniam sortiti sunt. M. Marcello Proconsule imperium esse populus jussit, quod post Cannensem cladem unus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset.
- 20 XXXI. Senatus quo die primum est in Capitolio consulatus, decrevit, ut, quo eo anno duplex tributum imperaretur, simplex censestium exigeretur, ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuissent. De exercitiis ita decreverunt, ut duabus legionibus urbanis Tib. Sempronius Consul Cales ad con-
- 25 veniendum diem ediceret. Inde sex legiones in castra Claudiana supra

Urb. coad.
an. 538.
Codd. Ti.
Sempronio
Graccho, &
Lu. Postum;

N O T Æ.

6. Ut Q. Fabium Duumvirum esse jubereat.] Hæc vera scriptura ex optimis codicibus: mutant Valla & Sigonius, scripseruntque, ut Duumviros esse jubereat, quod dubitarent an Duumvir in singulari rectè diceretur; sed nihil est quod ambigatur. Sic enim sæpe Livius ipse, ut ostendit Gronov. veluti lib. 2. ubi de æde Castoris à Postumio votâ Latino bello, filius ejus Duumvir ad id ipsum creatus dedicavit. Quod autem Glareanus ait servandum esse saltem pluralem numerum, quod præter Fabium T. Otacilius creatus sit eodem tempore, qui ædem Mentis dedicaret, infra cap. proximo; unde & scribendum esse ædium dedicandarum causâ, id nullius momenti est, quandoquidem hoc loco unius tantum ædis dedicandæ mentio à Livio fit, nimirum Veneris Erycinæ.

7. M. Emilio Lepido, qui bis consul augurque.] Hanc & M. Valerium Lævinum bis consules nominat Livius. Sed cum neque in fastis Capitolinis, neque apud Cassiodorum, nisi semel in consulum numero legantur; suspicatur Sigonius eos suffectos fuisse in locum L. Veturii, & C. Luatii. Notum enim est in fastis ordinariorum tantum fieri mentionem, qui scilicet primi suo anno creati, ei nomen dabant.

8. Consul designatus.] Novum & institutum ex ædilitate consulatum capere; sed nimirum hic Tib. Gracchus cum in ædilitate Magister equitum fuisset, quæ dignitas Prætoris major: potuit hac prætermittâ Consul fieri.

1. In castra Claudiana.] Cum duo ex gente Claudia in imperio essent, M. Claudius Marcellus proconsul, & Appian

Urb. cond.
an. 538.
Coff. Tib.
Sempronio
Graccho, &
Lu. Postum.

Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent (erant autem Cannensis maxime exercitus) eas App. Claudius Pulcher Prætor in Siciliam trajiceret: quæque in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad exercitum, cui ad conveniendum Cales edita dies erat, M. Claudius Marcellus missus: isque iussus in castra Claudiana deducere urbanas legiones. Ad veterem exercitum accipiendum, deducendumque inde in Siciliam, T. Metellius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primo expectaverant homines, uti consul comitia collegæ creando haberet. deinde, ubi ablegatum, velut de industria, M. Marcellum viderunt, quem maxime consulem in eum annum ob egregie in prætura res gestas creari volebant, fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit consul; *Utrumque, inquit, è republica fuit, Patres Conscripti, & M. Claudium ad permittendos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prins edici, quam is inde, confecto, quod mandatum est, negotio, revertisset: ut vos consulem, quem tempus reipublicæ postularet, quem maxime vultis, haberetis.* Ita de comitiis, donec rediit Marcellus, silentium fuit. Interea dum viri creati sunt Q. Fabius Maximus & T. Otacilius Crassus, adbus dedicandis: Menti Otacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Utræque in Capitolio est; canali uno discretæ. Et de trecentis equicibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant, dein latum ad populum, *ut cives Romani essent:* item, *ut municipes Cumani essent, 3 pridie quam populus Campanus à populo Romano defecisset.* Maxime aut hoc

INTERPRETATIO.

^a *Motus in primis populus Romanus fuit: Campani scirebantur se nescire cui populo ius ad hoc sancendum, quia ipsi equites adscribendi essent.*

NOTÆ.

Claudius Pulcher prætor: ambigi posset utrius hæc castra essent; nisi quod Appius nunc primum præturam inierat, necdum in Siciliam provinciam erat profectus. Hinc patet Claudii Marcelli castra intelligenda, quæ supra Suessulam posita habebat: mirum tamen quod Claudius Marcellus in castra Claudiana legiones deducere iussus dicatur, potius quam in sua castra. Sed quamvis ab eo imperatore nomen haberent, non tamen ejus castra erant, sed populi Romani.

² *Uti municipes Cumani essent.*] Fur. Camillo, C. Menio Coff. u. c. 415. Cumani, quod cum Latinis rebellassent, ejusdem juris conditionisque ac Campani esse iussi fuerant lib. 8. cap. 14. Campani autem agro fuerant multati ejusdem lib. cap. 11. nunc Cumæ ex præfectura in municipium veris. Municipis autem erant cives Romani suo jure suisque legibus utentes: ita ut honorari muneris cum populo Romano participes essent, nisi quod suffragio plerumque carebant, nec magistratus capere poterant.

³ *Pridie quam populus Campanus.*] Suspiciatur non immerito Gronov. excidisse tres notas E. A. D. scribendumque, *ut municipes Cumani essent ex ante diem pridie quam populus Campanus.* Alioquin ineptum esset dicere, ut pridie illius diei cives essent, quasi unico die, qui nempo præcessisset defectionem populi Campani, civitatis jus haberent. Vult itaque ipsis attributum jus municipium, locum habuisse ab eo die qui præcesserat Campanorum defectionem.

- ferretur, moverat, quod, *quorum hominum essent*, scire se ipsi negabant; *4 vetere patria relicta*, *5 in eam in quam redierant*, nondum adsciti. Posteaquam Marcellus ab exercitu rediit, comitia uni consuli rogando in locum L. Postumii edicuntur. Creatur ingenti consensu Marcellus, qui *6* extemplo magistratum occiperet, cui ineunti consulatum *6* quum tonuisset, vocati augures, *vicio creatum videri* pronunciaverunt; vulgoque Patres ita famâ ferebant, quod tum primum duo plebei consules facti essent, id deis cordi non esse. in locum Marcelli, ubi is *6* magistratu abdicavit, suffectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Si-
10 nueffam bos equuleum peperit: signa Lanuvii *7* ad Junonis Sospitæ eruore manavere, lapidibusque circa id templum pluit. ob quem imbrem novemdiale, ut assole, sacrum fuit: ceteraque prodigia cum eura expiata.
 XXXII. *1* Consules exercitus inter se diviserunt. Fabio exercitus, cui M. Junius dictator præfuerat, evenit; Sempronio *2* volones qui
15 fierent, & sociorum viginti quinque millia; M. Valerio pratori legiones quæ ex Sicilia redissent, decreta: M. Claudius proconsul, ad eum exercitum, qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, *3* quoties in senatum vocassent, uti senatores, *4* quibusque in senatu dicere sententiam
10 liceret, ad portam Capenam convenirent. Prætores quorum iurisdic-tio erat, tribunalia *5* ad Piscinam Publicam posuerunt. eo vadimonia fieri jusserunt: ibique eo anno jus dictum est. Interim Carthaginem, un-

Urb. cond.
 an. 538.
 Coll. Tib.
 Sempr. &
 Q. Fabio
 Max. 111;

N O T Æ.

- 4. Vetere patriâ relicta*.] Capuâ nimitum.
5. In eam in quam redierant.] Romam intelligit.
6. Quum tonuisset.] Hac de re Plutarchus in Marcello, ait, augures parum faustum hoc signum existimantes, non tamen ausos fuisse palam eum impedire, quòd populum timerent: sed Marcellum ipsum ejurasse magistratum.
7. Ad Junonis Sospitæ.] Sospes non solum de eo dicitur qui salvus & incolumis est, sed etiam de eo qui servat. Est itaque Juno Sospita, Juno servatrix. Ea apud Lanuvinos præcipuo honore colebatur, pingebaturque hastâ & scutulo armata, cum pelle caprina, & calceolis repandis. Ex Cic. de nat. Deor.
1. Consules exercitus inter se diviserunt.] Locus in Mil. variè laceratus, ex quibus suspiciatur Gronov. legendum, Consules inter sese jusserunt, Fabio exercitum tradidit, cui M. Junius Pera dictator præfuerat, Or. Verùm à Livii stylo abhorrere mihi videtur illud Consules inter sese jusserunt, nec quicquam difficultatis habet communis lectio.
2. Volones qui fierent.] Volones, inquit Festus, sunt milites, qui post Cannensem cladem usque ad octo millia, cum essent servi, voluntariè se ad militiam obtulerunt. At non semel tantum, servi hoc tempore volentes nomina in militiam dederunt; si vera est hæc Andreæ & Aldi lectio, quæ pro eo quod scribitur vulgò, Volones, qui fuerant, scribant Volones qui fierent. Quod Gronovio placet, quoniam qui antea lecti erant, in exercitu Junii Dictatoris manserant.
3. Quoties in Senatum vocassent.] Aliàs Senatum vocassent. Uttrunque dici ostendimus.
4. Quibusque in Senatu dicere sententiam liceret.] Magistratibus, qui nondum in Senatum lecti à Censoribus.
5. Ad Piscinam Publicam.] Sab Aventino inter Circum maximum & Portam Capenam fuit hæc Piscina Publica, à qua nomen urbis regioni XII. postea datum.

Urb. Cond.
ann. 538.
Cof. Ti.
Sempr. &
Fab. Max.
111:

de Mago frater Annibalis duodecim millia peditum, & mille quingentos equites, viginti elephantos, 6 mille argenti talenta in Italiam transfmissurus erat, cum praesidio sexaginta navium longarum, nunciis affertur, in Hispania rem male gestam, omnesque ferme ejus provinciae populos ad Romanos defecisse. Erant qui Magonem, cum classe ea, 5 copisque, omnia Italia, in Hispaniam averterent; quum Sardinia recipiendae repentina spes adfuit. *Parvum ibi exercitum Romanum esse: veterem praetorem inde A. Cornelium provinciae peritum decedere, novum expectari.* Ad hoc, fessos jam animos Sardonum esse diuturnitate imperii: & proximo iis anno acerbe atque avari imperatum. Gravi tributo & collatione iniqua frumenti pressos. nihil deesse aliud quam auctorem, 10 ad quem deficerent. Haec clandestina legatio per principes missa erat: maximè eam rem molientem Hampsicora, qui tum auctoritate atque opibus longe primus erat. His nunciis prope uno tempore turbati erectique, Magonem cum classe sua copisque in Hispaniam mittunt; in Sardiniam 15 Asdrubalem, cognomento *Calvum*, deligunt ducem: & tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romae consules, transactis rebus quae in urbe agenda erant, movebant jam sese ad bellum. Ti. Sempronius, 7 militibus Sinuessam diem ad conveniendum edixit. & Q. Fabius, consulto prius senatu, ut frumenta omnes ex agris, 8 ante Calendas 20 Junias primas, in urbes munitas conveherent. *Qui non invexisset, ejus se agrum populatorum: servos sub hasta venditurum, villas incensurum.* Ne praetoribus quidem, qui ad jus dicendum creati erant, vacatio ab belli administratione data est. Valerium praetorem in Apuliam ire placuit, ad exercitum à Terentio accipiendum. quum ex Sicilia le- 25 giones venissent; iis potissimum uti ad regionis ejus praesidium: 9 Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et viginti quinque naves

N O T A E.

6. *Mille argenti talenta.*] Drachmas si octo assibus noctis aestimemus, talentum sex millia drachmarum continens, respondebit libris Francis 2400. quae summa millies repetita, dabit lib. 2400000. id est vices & quater centena millia.

7. *Militibus Sinuessam.*] Volonibus nempe & sociis qui ipsi Ti. Sempronio forte obtigerant: nam diem prius, ad conveniendum Cales, edixerat legionibus urbanis, ad quas deinde accipiendas missus M. Marcellus.

8. *Ante Calendas Junias primas.*] Fuit loquendi formula in foro recepta, ne de quibus Calendis actum esset ambigeretur: satis tamen supervacuum videtur

hic 7 primas. Quis enim illi nisi de proximis Calendis intelligat?

9. *Terentianum mitti cum aliquo legatorum.*] Rectè Sigonius Terentianum refert ad exercitum: quod nomen ex Supplicio membro repetit. Terentianus autem exercitus, seu Varroniani milites, ut postea vocantur, ii erant quibus in Apulia praerat C. Terentius Varro Consul. Ii magnam partem ex reliquiis erant Cannensis exercitus, ut habetur cap. 31. de itinere fuerant in Siciliam, ut sub auspiciis App. Claudii praetoris ibi militarent. Et cap. 38. legitur iis praefuisse Terenti L. Apulius legatus; ubi postea impositi in naves P. Valerio paraverunt.

M. Valerio

M. Valerio data sunt, quibus oram maritimam inter 10 Brundisium 11 Urb. Cond. an. 538. Coll. Tit. Semp. & Fab. Max. 111.
ac Tarentum tutari posset. Par navium numerus Q. Fulvio pratori urbano decretus ad suburbana litora tutanda. C. Terentio proconsuli negotium datum, ut in Piceno agro conquestionem militum haberet, locisque iis praesidio esset. Et T. Quincius Crassus posteaquam ardem Mentis in Capitolio dedicavit, in Siciliam cum imperio, qui classi praeset, missus.

XXXIII. In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum omnes reges gentisque animos intenderant. inter quos 1 Philippus 2 Macedonum rex, eo magis, quod propior Italiae, ac 3 mari tantum Jonio dilectus erat. Is ubi primum fama accepit, Annibalem Alpes transgressum: ut bello inter Romanum Paenumque orto letatus erat, ita utrius populi victoriam esse, incertis adhuc viribus, fluctuatus animo fuerat. Posteaquam tertia jam pugna, 4 tertia victoria cum Paenis erat, ad fortunam inclinavit, legatosque ad Annibalem misit: qui vitantes portus Brundisium Tarentinumque, quia custodiis navium Romanarum tenebantur; 5 ad Lacinia Junonis in terram egressi sunt. Inde per Apuliam petentes Capuam, media in praesidia Romana illati sunt: deductique ad M. Valerium Lavinum pratorem, circa Luceriam castra habentem. Ibi

INTERPRETATIO.

1. Ab Carthaginensium parte erat tertia victoria.

NOTÆ.

10. Brundisium.] Urbs fuit, & portus nobilis in Calabria veteri, unde proximus in Epirum trajetibus. Hod. Brindisi in provincia regni Neapolitani, cui ab Hydrunte nomen, vulgo Terra d'Otranto.

11. Ac Tarentum.] Hec Lacedæmoniorum in Salentinis Colonia, portu quoque suo nobilis, adhuc Tarento appellatur in eadem Terra d'Otranto.

1. Philippus.] Penultimus is fuit Macedoniz rex, de quo antea.

2. Macedonum rex.] Inter Thessaliam, Epirum, Adriaticum sinum, Illyricum, Dardaniam, Thraciam, & mare Egeum fuit Macedonia; que verus octum nomen adhuc pristinum retinet, versus Occasum in Albaniz nomen ferè transiit. Quia & Philippo parebat Thessalia; hæc omnia nunc sub Turcis.

3. Mari tantum Jonio.] Pars Mediterranei maris est Ionium, quod Siciliam Græciamque interluit; hinc extremam Italiam, inde Epirum, & Peloponnesum attingens.

4. Ad Lacinia Junonis.] Locupletissimum fuit templum Junonis Lacinia, juxta Crotonem & unæ Lacinium promontorium, in mare Jonium procurrens ultra Sinum Tarentinum. Id nunc Capo delle Colonne vocatur, ab ejusdem templi columnis aliquot adhuc extantibus. Locus est in magna Græcia & ora Brutiorum, que nunc Calabria ulterior.

Hujus effigies ex nummis talis est.

Tit. Liv. Tom. III.

Urb. Cond.
an. 538.
Coll. Ti.
Sempr. &
Fab. Max.
111.

intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum, ait, ad amicitiam societatemque iungendam cum populo Romano, mandata habere ad consules, ac senatum populumque Romanum. Inter defectiones veterum sociorum, Valerius nova societate tam clari regis lætus admodum, hostes pro hospitibus comiter accepit. dat qui prosequantur, itinera cum cura demonstrant, quæ loca, quosque saltus, aut Romani aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniam, inde qua proximum suum in castra Annibalis pervenit, sœdusque cum eo atque amicitiam iunxit legibus his: ut Philippus rex quam maxima classe (ducentas autem naves videbatur effecturus) in Italiam trajiceret, & vastaret maritimam oram: bellum pro parte sua terra marique gereret. ubi de bellatum esset, Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atque Annibalis esset, prædaque omnis Annibali cederet. Perdomita Italia navigarent in Græciam, bellumque cum quibus regibus placeret, gererent. quæ civitates continentis, quæ insula ad Macedoniam vergunt, ea Philippi regni que ejus essent.

XXXIV. In has ferme leges, inter Pœnum ducem legatosque Macedonum ictum sœdus, missique cum iis ad Regis ipsius firmandam fidem legati, Gisco, & Bostar, & Mago, eodem ad Junonis Lacinia, ubi navis occulta in statione erat, perveniunt: inde profecti, quum jam altum tenerent, conspecti à classe Romana sunt, quæ præsidio erat Calabrie littoribus. P. Valerius Flaccus cecyros ad persequendam retrahendamque navem quum misisset, primo fugere regii conati: deinde, ubi celebritate vinci senserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti, quum quaereret, qui, & unde, & quo tenderent cursum; Xenophanes primo, satis jam semel felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum fuerit, pervenisse. Campaniam superare nequisse, septem hostium præsidiis. deinde ut Punicus cultus, habitusque suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosque sermo prodidit; tum, comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoque ab Annibale ad Philippum inventæ, & pacta inter

N O T Æ.

5. Cum quibus regibus placeret.] Afsentior Gronovio scribenti, cum quibus regi placeret. Et paulo infra, quæque insula ad Macedoniam vergunt.

1. Calabria.] Quæ nunc terra d'Otranto.

2. Cecyros.] Ita legendum monente Salmasio, cui favet Puteanus Codex, ubi scribitur *Cercyros*: alias *Cercyros*, vulgò *Cercyros*. Erant autem *Cercyri* genus navium levioris, ut apparet ex sequentibus, qui nã fallor *Cercyrais* in usu: & inde apud Latinos tractum nomen; quamquam Plinius lib. 7. cap. 55. eorum inventum Cypriis assignat. Sed potuere Latini à

Cercyrais è proximo accipere.

3. Suspectos legatos fecit Annibalis.] Giskonem aliosque cum legatis Macedonum mixtos prodidit patrius habitus.

4. Et pacta inter.] Legebatur vulgò de Pace inter Regem Macedonum Pœnumque ducem. At ex Coll. scriptisque à Gronovio laudatis, ubi & *pacta*, cancellatis vocibus duabus quæ adduntur in Put. & *pactis*, reponere non dubito, & *pacta* inter Regem. Non enim propriè pacis pacia inter eos erant, nullo antea inter eos bello, sed *pacta* fœderis.

- regem Macedonum Pœnumque ducem. Quibus satis cognitis, optimum vilum est, captivos comitque eorum, Romam ad senatum, aut ad consules, ubicumque essent, quam primum deportare. ad id celeritatem quinque naves delictæ: ac s. L. Valerius Antias, qui præfesset, missus: eique mandatum, ⁵ ut in omnes naves legatos separatim custodiendos divideret: daretque operam ne quod iis colloquium inter se, neve quæ communicatio consilii esset. Per idem tempus Romæ quum A. Cornelius Mammula, ex Sardinia provincia decedens, retulisset, qui status rerum in insula esset, bellum ac defectionem omnes spectare; Q. Mucium, qui successisset sibi, ¹⁰ a gravitate cœli aquarumque, advenientem exceptum, non tam in periculofum, quam longum morbum implicatum, diu ad belli vim sustinendam inutilem fore, exercitumque ibi ut satis firmum ^b pacatæ provinciæ præsidem esse, ita parum bello, quod motum iri videretur: decreverunt Patres, ut 7 Q. Fulvius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos ¹⁵ equites scriberet, ⁸ eamque legionem primo quoque tempore in Sardiniam trajiciendam curaret, mitteretque cum imperio quem ipsi videretur, qui rem gereret, quoad Mucius convalescisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul censorque fuerat, subegeratque in consulu Sardinia. Sub idem ferè tempus, & à Carthagine in Sardiniam classis ²⁰ missa duce Afrubale, cui Calvo cognomen erat, sædæ tempestate vexata, ⁹ ad Baleares insulas epicitur. ibique (adeò non armamenta modo, sed etiam alvei navium quassati erant) subductæ naves dum reficiuntur, aliquantum temporis triverunt.

- XXXV. In Italia quum post Cannensem pugnam, fractis partis alterius viribus, alterius mollicis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti iunt rem Cumanam suæ ditionis tacere; primo sollicitantes, ut ab Romanis decederent. ubi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium, ad Hamas. eo senatum

INTERPRETATIO.

a Affatum affistumque malignitate
crassi aeris, &c. sub adventum suum.

b Custodem provinciæ, sive ad præsidium
provinciae tempore pacis.

NOTÆ.

5. L. Valer. Antias.] Allus ab eo qui Annalium grande opus scripsit: hanc enim Vellejus testatur æqualem fuisse L. S. Senam; Rutilii, Quæstigarii: S. senam autem affirmat bellum civile Syllanum scripsisse, quod ad annum urbis 660. pertinet.

6. Ut in omnes naves legatos separatim divideret.] In quinque naves sibi datas, toti dem legatos, tres Annibalus, duasque ut hinc conjicere est, Philippi.

7. Q. Fulvius.] Cui licet prætura urbana obvenisset, data nihilominus provincia est oræ maritimæ classe tuendæ supra cap. 32. sub finem.

8. Eamque legionem.] Majorem solito vires militum in legione numerum quinque millia peditum, equites quadringentos.

9. Ad Baleares insulas epicitur.] Notæ deoav. in scriptis esse dicitur, factum ex deicitur: vultque hic legi ad Baleares insulas deicitur: licet enim naufragii ejici dicantur; in tamen qui à cursu suscepto vel à incerto mari ad inferiorem partem tempestate deiecerunt, proprie deicti dicuntur.

1. Al Ha nas.] Hama, sive Hama locus fuit Campaniæ in Cumanorum finibus Capriam versus: sylvæ adhuc nomen servat vulgo Selva di Hama.

Urb. Cond.
an. 538.
Coff. Ti.
Semp. &
Fab. Max.
111.

Urb. Cond.
ao. 538.
Coff. C. Tl.
Sempt. & Q.
Fab. Max.
111.

Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntque, ut & Cumanus eo senatus veniret ad consultandum communiter, ut eodem uteretur: quod populus locios hostesque haberet: praesidium ibi armatum sese habituros, ne quid ² ab Romano Pœnovi periculi esset. Cumani (quanquam suspecta fraus erat) nihil abnuere; ita regi fallax consilium polse rati. Interim Ti. Sempronius consul Romanus Sinuessæ, quo, ad conveniendum, diem edixerat, ³ exercitu lustrato, transgressus Vulturnum flumen, circa Liternum castra posuit. Ibi, ⁴ quia otiosa stativa erant, ⁵ crebro decurrere milites, cogebat; ut tyrones (ea maxima pars volonum erat) affuissent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos. Inter quæ, concordia maxima erat cura duci: itaque legatis tribunisque præceperat, ne qua ⁶ exprobratio cuiquam veteris fortune discordiam inter ordines sequeretur: ⁷ ut miles tyroni, liber voloni sese ex æquari sineret: omnes satis honestos, generososque ducerent, quibus arma sua signaque populus Romanus commississet. qua fortuna cogeretur ita fieri, eandem cogere tueri fasillum. Ea non majore curâ præcepta ab ducibus sunt, quam à militibus observata, brevique tantâ concordia coaluerant omnium animi, ut prope in oblivionem veniret, qua ex conditione quisque esset miles factus. Hæc agenti Graccho, legati Cumani nuntiaverunt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies venisset, & quid iis ipsi respondissent. Triduum post eum diem festum esse: non senatum solum omnem ibi futurum, sed castra etiam & exercitum Campanum. Gracchus, jussis Cumanis omnia ex agris in urbem convehere & manere intra muros, quæ à Campanis legatio sacrificium Campanis esset; Cumas movet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Jam Campani eo frequentes ex composito convenerant, nec procul inde in occulto ⁷ Marius Alfius Medixturicus (summus magistratus erat Campanis) cum quatuordecim millibus armatorum habebat castra; in sacrifi-

INTERPRETATIO.

² Quoniam sine militari factione milites in stativis castris agebant.

NOTÆ.

² Ab Romano Pœnovi.] Conjectura Gronovii est ex Puteano. Vulgata lectio, ne quid ab Romano novi periculi esset.

³ Exercitum lustrato.] Populum Censores, Imperatores exercitum lustrare dicebantur, cum facto sacrificio multitudinem expiabant, eorumque numerum inibant.

⁴ Crebro decurrere.] Gallicè, saepe sequebantur exercitum.

⁵ Inter quæ concordia maxima erat cura duci.] Vulgo; itaque concordia maxima erat cura duci: mutavit Gronovius quod aliqui meliorum Codicum ignorent: & concordia unde illud itaque quod sequitur negat esse causale, sed positum pro, & aliique locis.

si retineamus nomen Concordia, quod & scripti non pauci & editi habent; & funderent quæ sequuntur: Alioqui suspensa quodammodo esset oratio, nec apparetur cuius rei maxima esset cura Sempronio.

⁶ Exprobratio cuiquam veteris fortune.] Hæc præsertim ob Volones ex servili conditione in militiam novam admissos.

⁷ Marius Alfius.] Marius hic Alfius, qui summus Magistratus; in optimis codicibus est, Marius Alpius edixit uti qui summus magistratus, unde à Gronovio factus Medixturicus: quod nomen summi magistratus Capuz fuisse constat ex lib. 24. cap. 19.

cio apparando, & inter id instruendæ fraudi aliquanto interior, quam municiendis castris, aut ulli militari operi. Triduum sacrificatum ad Hamas. Nocturnum erat sacrum, ita ut ante mediam noctem completeretur. Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enunciare posset cœpta, & ab decima dici hora coactis militibus corpora curare, somnoque operam dare, ut primis tenebris convenire ad signum possent; vigilia ferme prima tolli iussit signa, silentique profectus agmine; quum ad Hamas media nocte pervenisset, castra Campana, ut in pervigilio neglecta, simul omnibus portis invadit: alios somno stratos, alios perpetrato sacro inerme redeunt, obruncat. hominum eorum tumultu nocturno caesa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio. capta sunt signa militaria quatuor & triginta.

XXXVI. Gracchus minus centum militum jactura castris hostium potius, Cumas se propere recepit; ab Annibale metuens, qui super Capuam in Tifaris habebat castra. Nec cum provida futuri fessellæ opinio. nam simul Capuam ea clades est nunciata, ratus Annibal, ab re bene gesta insolenter latum exercitum tyronum magna ex parte servorumque, spoliantem victos, prædæque agentem, ad Hamas se inventurum: citatum agmen præter Capuam rapit; obviosque ex fuga Capuanorum, dato præsidio Capuam duci, saucios vehiculis portari jubet. ipse Hamis vacua ab hostibus castra, nec quicquam præter recentis vestigia cædis, strataque passim corpora sociorum invenit. Auctores erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret, urbemque oppugnaret. Idquonquam haud modice Annibal cupiebat, ut quia Neapolim non potuerat, Cumas saltem, maritimam urbem, haberet; tamen, quia præter arma nihil secum miles raptim actio agmine extulerat, retro in castra supra Tifara se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus, sequenti die cum omni apparatu oppugnandæ urbis, Cumas rediit: perpopulatoque agro Cumano, mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus, magis verecundia in tali necessitate deferendi socios implorantes fidem suam populi que Romani, substitit, quam satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturum flumen traducere audebat exercitum: occupatus primo auspiciis repetendis; dein prodigiis, quæ alia super alia nunciabantur, expiantique ea haud facile litari ar. spicæ respondebant.

XXXVII. Hæ causæ quum Fabium tenerent, Sempronius in obsidione erat; & jam operibus oppugnabatur. adversus lineam ingentem admon-

N O T Æ.

8. *Ab decima dici hora.* Ab orto Sole numeranda; non solebant autem Romani nisi serò cenam capere: sed nunc jubentur milites ante horam consuetam corpora curare, ut somno capto possent paulo post mediam noctem Campanis somno post sacrificium mediis superve-

nire. Hæluones etiam cenam ante horam decimam inchoabant: unde apud Satyricum,

— exul ab ætæna Marius bibit.

1. *Campanorum, dato præsidio.* Hic ex Codicibus, ubi duo præsidia, fecit Lipsius dato præsidio.

Urb. Cond.
an. 538.
Coss. Ti.
Sempronio,
& Q. Fab.
Max. 111.

Urb. Cond.
an. 538.
Coll. Ti.
Sempr. &
Q. Fab.
Max. 111.

tam urbi, aliam turrem ex ipso muro excitavit consul Romanus, aliquan-
to altiore: quia muro satis per se alto ¹ subjectis validis sublicis pro solo
usis erat. inde primum saxis, sudibusque, & cæteris missilibus propu-
gnatores mœnia atque urbem tuebantur: postremo, ubi promovendo ad-
iunctam muro viderunt turrem, facibus ardentibus plurimum simul ignem
conjecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo quum de turri
sele præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta, stationes
hostium fudit, sagavitque in castra; ut eo die oblesso, quam obsidenti
similior esset Pœnus. Ad mille trecentos CARTHAGINIENSISUM CASI: & unde-
sexaginta vivi capti, qui circa muros & in stationibus solutæ ac negligenti-
ter agentes, quum nihil minus quam eruptionem timuissent, ex impro-
viso oppressi fuerunt. Gracchus, priusquam se hostes ab repentino pavore
colligerent, receptui signum dedit, ac suos intra muros recepit. Postero
die ANNIBAL ² elatum secunda re consulem iusto prælio ratus certaturum,
aciem inter castra atque urbem instruxit. cæterum posteaquam neminem
moveri ab solita custodia urbis vidit, nec committi quicquam temerariæ
spei, ad Tisfata rediit infecta re. Quibus diebus CUMÆ liberata sunt obsi-
dione, ipsidem diebus, & in Lucanis ad ³ GRUMENTUM TI. SEMPRONIUS,
cui *Longo* cognomen erat, cum Hannone Pæno prospere pugnat. Supra
duo millia hominum occidit, & ducentos octoginta milites amisit: signa
militaria ad quadraginta unum cepit. Pulsus finibus Lucanis Hanno, retro
in Brutios sele recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ a populo Roma-
no defecerant, vi recepta per M. Valerium prætorem, ⁴ VERCELLIUM,
VITCELLIUM, SICILINUMQUE. auctores defectionis securi percussi. supra mille

N O T Æ.

1. *Subjectis validis sublicis.*] Correctio
a Laur. Vallæ: cum legeretur infulsè
omnino, *subjectis validis supplicatis.*

2. *Annibal elatum secunda re.*] Negat
Gronovius in Mil. legi *et* elatum: con-
statque satis absque hoc sententia.

3. *Ad Grumentum.*] Hoc Lucanorum
oppidum Apenninum inter & sinum Ta-
rentinum, interque Potentiam ac Thu-
rios fuit. Cluverio est hodie *Clarimonte*
ad Sirinam, vulgò *sino*. Holstenius
illud probabilius ponit inter Saponariam,
ad dextram Aciris, sive Agri fl. ubi nomi-
nis vestigia supersunt in loco, qui nunc
Agrometo, supra ducale oppidum *Turfi*,
in Basilicata.

4. *Vercellium, Vitcellium, Sicilinum:*
et auctores.] Sic ex Put. & Petav. legit
Gronov. notatque ex tribus Hirpinorum
oppidis factos ab editotibus homines:
scripserant enim *Vercellius*, *Siciliusque*
auctores defectionis. Et primo lib. 24. cap.

44. mentionem fieri observat *Jovis Vicilini*
in agro Compfano, qui ager in Hirpi-
nis. Hinc *Vesellium*, seu *Vicilium* non
protul Compas hinc conjicere licet. Re-
liqua duo loca, ut cæteris Scriptoris in-
cognita, quâ parte Hirpinorum fuerint,
divinare haud promptum. Fortè detor-
tum ex *Vercellio*, seu Vergello nomen
Monte Vergine; quod oppidum est ad Au-
fidum in Principatu ulteriori. Et vero
Aufidus, qui & Canna quæque, *Vercelli*
nomine aliquâ sui parte dictus videtur.
Valer. certè Maximus lib. 9. cap. 1. narrat
Annibalem in *flumine Vergello corporibus*
Romanis ponte facto exercitum transiisse:
quod Silius aliique de Aufido memorant.
Nec novum, Christianis sacris constitu-
tis, antiqua locorum vocabula in Sancto-
rum nominum haud multum distantes ap-
pellationes mutata. Ex *Sicilino* factum
fortitau *Serino*, loci nomen paulò infra
Sabati annis fontes.

captivorum sub hasta venierunt: præda alia militi concessa, 5 exercitus Urb. Cond. Luceriam reductus. an. 538.

- XXXVIII. Dum hæc in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque
naves, quæ Macedonum atque Pœnorum captos legatos Romam porta-
bant, à supero mari ad inferum circumvectæ propè omnem Italiæ oram,
quom præter Cumas velis ferrentur, neque hostium an sociorum essent, sa-
tis sciretur, Gracchus obviam ex classe sua naves misit. cum percunctandis
invicem cognitum esset consulem Cumis esse; naves Cumas apulsæ, ca-
ptivique ad consulem deducti, & literæ datæ. Consul literis Philippi atque
10 Annibalis perfectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit:
navibus develi legatos jussit. Quom eodem fere die literæ legatice Ro-
mam venissent, & percunctatione facta, dicta cum scriptis congruerent;
primo gravis cura Patres incescit cernentes quanta, vix tolerantibus Puni-
cum bellum, Macedonici belli moles inflaret. cui tamen adeo non succu-
15 buerunt, ut extemplo ageretur, quemadmodum ultro inferendo bello
averterent ab Italia hostem. 1 Captivis in vincula condi jussis, comitibus-
que eorum sub hasta venditis, ad naves viginti quinque, quibus P. Vale-
rius Flaccus præfectus præerat, 2 viginti paratas alias decernunt. His
comparatis deductisque, & additis quinque navibus, quæ advexerant ca-
20 ptivos legatos, quinquaginta naves ab Ostia Tarentum profectæ: jussusque
P. Valerius, militibus Varronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti
præerat, in naves impositis, quinquaginta navium classe non tueri modo
Italiæ oram, sed explorare de Macedonico bello. si congruentia literis
legatorumque indicis Philippi consilia essent, ut M. Valerium prætorem
25 literis certiores faceret. ilque L. Apustius legatus exercitui præposito, Ta-
rentum ad classem profectus primo quoque tempore in Macedoniam, trans-
mitteret: daretque operam, ut Philippum in regno contineret. Pecunia
ad classem tuendum bellumque Macedonicum ea decreta est, quæ Ap. Clau-
dio in Siciliam missa erat, ut redderetur Hieroni regi: ea per L. Apustium
30 legatum Tarentum est devecta. simul ab Hierone missa ducenta millia mo-
dium tritici, & hordei centum.

XXXIX. Dum hæc Romani parant, aguntque; ad Philippum navis,

NOTÆ.

5. *Exercitus Luceriam reductus.*] Vulgò: suprà cap. 34.

Cumas, vel Cumam reductus. Gronov. ex Put. & Pet. ubi *Curiam est reductus*, fecit *Luceriam est reductus*: cui subscribo. Nam Cumis obsidebatur Consul Sempromnius Gracchus: hic autem agitur de exercitu M. Valerii Prætoris.

1. *Captivis in vincula condi.*] Legatis nimirum Philippi Macedonum regis, & Annibalis, qui intercepti fuerant à P. Valerio Flacco Romanæ classis præfecto in transitu sinûs Tarentini,

2. *Viginti paratas alias.* 1 Ad viginti quinque naves quibus præerat P. Valerius in Jonio mari, quæ Italianæ ab Epico dividit, (quarum quinque datæ Valerio Antiati ad deducendos Romam legatos hostium), additæ fueret aliæ viginti; ut ex his, & illis quinque fierent omnino quinquaginta naves: quæ Fulvio prætori urbano ad tuenda litora Latii assignatæ, cap. 31.

Urb. Cond.
an. 538.
Coll. Ti.
Sempronio,
& Q. Fab.
Max. 111.

una ex iis quæ Romam misæ erant, ex cursu refugit: inde scitum legatos cum literis captos, itaque ¹ ignarus de iis quæ cum Annibale legatis suis convenissent, quæque legati ejus ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi, Heraclitus, cui Scoetino cognomen erat, & ² Crito Berræus, & ³ Sosicæus Magnes. Hi prospere tulerunt ac refulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quam movere ac moliri quicquam rex posset: tantum navis una capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminens Romanis belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fabio, post expiata tandem prodigia, ambo consules rem gerebant. ⁴ Combulteriam, & Trebulam, & Saticulam urbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit; præsidiaque in iis Annibalis, Campanique permulsi capti: & Nolæ, sicut priore anno, senatus Romanorum, plebs Annibalis erat: consiliaque occulta de cæle principum & prodicione urbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Capuam castraque Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius super Veluvium in castris Claudianis confedit, inde M. Marcellum proconsulem, cum iis copiis quas habebat, Nolam in præsidium misit.

XL. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœper, quæ omisæ erant, posteaquam Q. Mucius prætor gravi morbo ²⁰ est implicatus. Manlius navibus longis ¹ ad Carales subductis, navalibus focis armatis, ut terra rem gereret; & à prætore exercitum accepto, duo & viginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumque copiis profectus in agrum hostium, haud procul ab Hampicoræ castris castra posuit. Hampicora ²⁵ tum forte profectus erat ² in Pellidos Sardos ad juvenutem arman-

NOTÆ.

1. *Ignarus de iis.*] Ducta ex Scriptis, qui mendo non carent, suspicione, scribi vult Gronovius non improbabili-
itaque ignarus rex æqua cum Annibale le-
gati sui convenissent.

2. *Crito Berræus.*] Dicitur videtur à *Berræa*, sive Beroë Mædoniæ ad Ravi-
um Haliammonem urbe. Quidam scripti vi-
dentur Bærotium dicere.

3. *Sosicæus Magnes.*] Ex Magnesia ni-
mirus Thessaliæ provinciæ, quæ tunc sub
Macedonum imperio.

4. *Combulteriam.*] Ubi sit hoc oppi-
dum ignorari Cluverius fateatur. Holste-
nius *Compulterinorum* mentionem fieri
in lapide antiquo qui Calatiæ extat, ex
Octaviano Melchiorè observat, ubi Con-
sulterina marmora laudantur. Porro
Combulterii, seu *Combulteria* oppidi no-
minisque vestigia agnoscit in loco *Sancta*

Maria de Convoltere non procul à civita-
te Calatiâ in Campaniæ ad occidentem
finibus.

1. *Ad Carales.*] Latinis *Carales* plurali
numero, Græcis *Caralis*, Mæle *Calaris*,
quod verum hujus urbis nomen videtur.
Certè ad hodiernum magis accedit: vo-
catur enim incolis, ut & Hispanis, *Calter*:
Italici *Caplari*. Metropolis est Sardinie.
Olim ad promontorium usque extensa
fuisse videtur ex Claudiano & Ptolemæo:
hodie in intimo sinus recessu, Archie-
piscopi & Proregis Sardinie sedes: ad
latus insulæ orientale in meridiem ver-
gens: hinc meridionalis Sardinie regio
dicitur *Capo Caplari*.

2. *In Pellidos Sardos.*] Optimi Codices
habent *Pellides*, apud Gronovium: cer-
tè à Cicerone *Sardi Mastrucati* vocantur,
quod Mastruca proprio vestimento ute-
dam,

- dam, qua copias augeret. Filii ejus, nomine Hioftus, castris præerat: is adoleſcentia ferox, temere prælio inito fuſus, fugatulusque . ad tria millia Sardorum eo prælio caſa, trecenti ferme vivi capti. Alius exercitus primò per agros ſylvaſque fuga palatus; dein, quo ducem fuſiſſe fama erat, ad 3 urbem nomine Cornum, caput ejus regionis, conſiſit. debellatumque eo prælio in Sardinia eſſet, ni claſſis Punica cum duce Aſdrubale, quæ tempeſtate deſecta ad Baleares erat, in tempore ad ſperem rebellandi, adveniſſet. Manlius poſt famam appulſæ Punicæ claſſis, Carales ſe recepit. ea occaſio Hampſicoræ data, Pœno ſe jungendi. Aſdrubal copiiſ in terram expoſitis, & claſſe remiſſa Carthaginem, ducem Hampſicora ad ſociorum populi Romani agrum, populandum proſectus, Carales perventurus erat, ni Manlius obvio exercitu ab eſuſa eum populatione continuiſſet. Primò caſtra caſtris modico intervallo ſunt objecta, deinde procurſationes leviaque certamina vario eventu inita: poſtremo deſcenſum in aciem, ſignisq; collatis juſto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile vinci aſſuetis, fecerunt: poſtremo & ipſi, quum omnia circa ſtrage ac fuga Sardorum repleta eſſent, fuſi. cæterum terga dantes, circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, incluſit Romanus. eades inde magis, quam pugna fuit. Duodecim millia hoſtium caſa, Sardorum ſimul Pœnorumque, ferme tria millia & ſexcenta capta, & ſigna militaria ſeptem & viginti.

- XLI. Antè omnia claram & memorabilem pugnam fecit Aſdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginienſes. Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali junctus: Hanno auctor rebellionis Sardis; bellicque ejus: haud dubie concitor. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladiſus ſuis fecerunt. nam & filius Hampſicoræ Hioſtus in acie cecidit; & Hampſicora cum paucis equitibus fugiens, ut ſuper aſſictas res necem quoque filii au-

N O T Æ.

rentur. Eſt autem *Maſtruca*, ſive Maſtruga, veſtis ſcortea, aut ex ſecurum pellibus, ut explicat Iſidorus lib. 19. orig. cap. 23. qui veſtem Germanicam facit, quæ proprie Sardonum fuit, ut liquet ex eodem Cic. pro Scauro, quem *purpuræ regulis non commovis, cum Sardonum Maſtruca mutavit*. Sed & Germanicæ gentes non abſimili veſtimento genere uſe: unde apud Sidon. ep. 2. lib. 1. Theodorici Gothorum regis ſellam circumdedit *Pellitorum turba ſatellitum*. Videntur autem *Pellitorum* cognomine ii præſertim inter Sardos deſignati, qui Mediterranea inſulæ incolant, veſteſque è pellibus plus cæteris

aſſectabant, circa Cornum urbem:

3. Urbem nomine Cornum. 1. Cornum oppidum caput Pellitorum Sardonum, quorum pars *Cornenſis* ab eo dicti, qui & *Æchillenſis* apud Ptolemæum, à quo numeratur inter civitates Mediterraneas una cum Boſa interpolitis *Manonem*, id eſt Inſanis, *montibus*. Ponitur & ab Antonino inter Boſam & Tharros. Sunt qui ejus nominis memoriam putant extare in loco, qui nunc vulgò *Corneto* vocatur, nec ſitum plantè abhorretere Cluverius cenſet. Nic. Sanſo *Soni* interpretatur.

1. *Haud dubiè concitor*. 1. Ita optimi Codices, vulgò *concitator*.

Urb. Cond.
an. 538.
Coll. Ti.
Sempromio
& Q. Fab.
Max. 111.

divit, nocte ne cuiusquam interventus ceptum impediret, mortem sibi conficit. Carteris urbs Cornus eadem, quæ ante, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius victore exercitu aggressus intra paucos dies cepit. Deinde alix quoque civitates quæ ad Hampficorum Pœnosque defecerant, obsidibus datis, dederunt sese. quibus stipendio frumentoque imperato pro cuiusque aut viribus aut delicto, Carales exercitum reduxit. Ibi navibus longis deductis, impositoque quem secum advenxerat milite, Romam navigat, Sardiniamque perdomitam sunciat Patribus: & stipendium quæstoribus, & frumentum ædilibus, captivosque Fulvio prætori tradidit. Per idem tempus T. Otacilius prætor quinquaginta navium ab Lilybæo classe in Africam transvectus, depopulatusque agrum Carthaginiensem; quum Sardiniam inde pereret, quo fama erat Afrubalem à Balearibus nuper trajecisse, classi Africam repetenti occurrit, levique certamine in alto commisso, septem inde naves cum sociis navalibus cepit: ceteras metus haud secus, quam tempestas, passim disiecit. Per eisdem forte dies & Bomilcar cum mililibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaque elephantis, & comætu, Locros accessit. quem, ut incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulationem provinciæ circumeundæ Messanam raptim exercitu ducto, & æstu secundo Loero trajecit. Jam inde Bomilcar ad Hannonem in Brucios profectus erat, & Locrenses portas Romanis clausurunt. Appius magno conatu nulla re gesta, Messanam repetit. Eadem ætate Marcellus ab Nola, quam præsidio obtinebat, crebras exursiones in agrum Hirpinum, & Samnites Caudinos fecit. adeoque omnia ferro atque igni vastavit, ut antiquarum cladum Samnio memoriam renovaret.

XLII. Itaque extemplo legati ad Annibalem missi simul ex utraque gente, ita Pœnum allocuti sunt: *Hostes populi Romani, Annibal, fuimus primam per nos ipsi, quoad nostra arma, nostra vires nos tutari pote-*

NOTÆ.

2. *Frumentum ædilibus.*] Quemadmodum ad quætores pecuniæ publicæ, ita ad Ædiles Curules pertinebat annonæ cura. Postea Augustus præfectum frumentum populo dividendi instituit ex Svetonio: quæ divisio singulis mensibus per tesseras fiebat, pretio vel nullo, vel modico.

3. *Bomilcar cum mililibus.*] In quibusdam scriptum est *Bomilcar cum milibus*. Hinc quatuor pro *cum* reponit Gronov. corrigique sic, *Bomilcar quatuor milibus in supplementum Carthagine missis*. numerum addit ex cap. 13. suprà: quod tamen haudquaquam necesse erat hoc

loco repetere: præsertim cum meliores Codices non habeant numerum elephantorum, eod. Gronov. teste.

4. *Æstu secundo Loeros trajecit.*] Mavult ex codicibus quibusdam Gronov. *æstuque suo*, nihil vacante sententiâ: utraq; enim scripturâ Claudio commodus maris æstus significatur: æstusque suum dicere Livius potuit, quemadmodum Ovid. dixit de *vento naviges usque suo*. Gall. *par us vent favorable*.

5. *Samnites Caudinos.*] A Caudio Caudini Samnitum populus; unde & Furx Caudinæ, circa *Avola*: de quibus ad Decadem 1.

LEGATIO SAMNITUM AD ANNIBALEM. 57

rant. posteaquam iis parum fidebamus ¹ Pyrrho regi nos adiunximus: à quo relictì, ² pacem necessariam accepimus; sumusque in ea per annos prope quinquaginta, ad id tempus quo in Italiam venisti. Tunc nos magis virtus fortunaeque, quam unica comitas ac benignitas erga cives nostros, quos captos nobis remisisti, ita conciliavit tibi, ut te salvo atque incolumi amico, non modo populum Romanum, sed ne Deos quidem iratos (si dici fas est) timeremus. At, Hercule, non solum incolumi & victore, sed praesente te, quoniam ploratum prope conjugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia telia posses conspicere, ita sumus aliquoties hac astate devastati; ne M. Marcellus, non Annibal vicisse ad Cannas videatur: gloriatur Romani, te ad unum modo istum vigentem, à velut aculeo emisso, torpere. Per 4 centum prope annos cum populo Romano bellum gessimus: nullo externo adjuvi nec duce, nec exercitu; nisi quod per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vires, quam suis viribus nos defendit. Non ego secundis rebus nostris gloriabor: duos confides, ac duos consulares exercitus à nobis sub iugum missos, & si qua alia aut laeta aut gloriosa nobis evenerunt. qua aspera adversaque tunc acciderunt, minore

Urb. Coqd.
an. 538.
Coll. Ti.
Semp. & Q.
Fab. Max.
111.

NOTÆ.

1. *Pyrrho Regi nos adiunximus.*] Pyrrhus Epirotarum rex à Tarentinis in Italiam vocatus, adiunctis Samnitium, Lucanorum, Brutiorumque copiis, adversus Romanos bellavit annis aliquot ab anno 473. sed Samnites, quorum hæc ad Annibalem oratio, ei non itatim & viâ ultra biennium arma cum eo sociarunt, ut mox dicitur. Qua de re Epit. Liv. 13. Zon. aliique.

2. *Pacem necessariam accepimus.*] Anno u. c. 481. Coll. Sp. Carvilio, L. Papirio, qui de ipsis triumphavit, ut & C. Fabricius: à quo tempore ad Annibalem in Italiam adventum, id est, ad an. 532. numerantur anni saltem duo supra quinquaginta: unde Sigon. legendum hic putat: *Finimusque in ea* (pace) *per annos prope sexaginta*, non quinquaginta.

3. *Velut aculeo emisso torpere.*] Vulgo ad unum modo istum vigentem, velut aculeo emisso torpere: ubi nihil est quod quisquam arguat. Quia tamen in Puteano Codice est: *Velut aculeo emisso*: scribi jubet Gronov. velut aculeo emisso, ductâ ex apibus non ineleganti metaphorâ: ut Frensbemius conjecterat ex Q. Curtio lib. 4. ubi primum impetum effudit, velut quadam animalia, amisso aculeo, torpere.

4. *Per centum prope annos.*] Ex Iustitia magis quam ex vero Samnites gloriantur se cum Romanis bellum per annos ferme centum gessisse absque externa ope: quamquam eundem numerum Varro Consul proferat, supra cap. 5. Contra Florus dimidiato contentus, quinquaginta annis domitos subactosque Samnites memorat lib. 1. cap. 10. uno minus prodant Eutrop. & Oros. Appianus in proem. hist. octoginta. Legati Romanorum ad Ætolos apud nostrum lib. 35. cap. 35. verius septuaginta numerant annos. Coeptum enim à Romanis in Samnites bellum pro Campanis anno u. c. 410. Coll. M. Valerio 111. A. Cornelio Coss. Ab eo tempore non raro cum Etruscis, Gallis, Salentinis, aliisque finitimis copiis junxerunt ante Pyrrhi adventum, qui ut paulo ante dictum incurrit in an. u. c. 473. Et sic 63. annis ab initio belli in Romanos moti inde cum Pyrrho conjunctis viribus, gessere bellum ad annum 481. Hac ratione colliguntur anni tres ac sexaginta, quibus bella inter Samnites & Romanos nullo extra Italiam quæsito auxilio: omnino autem septuaginta & unus: sed non continui belli.

urb. Cond.
an. 538.
Coss. Ti.
Sempron. &
Fab. Max.
111.

indignatione referre possumus, quam quæ hodie eveniunt. Marni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus e. reitibus ingrediebantur fines nostros, ante explorata & subsidiis positis: & sub signis ad populandum ducebant. nunc prope minus & parvi ad tuendam Nolum præsidii præda sumus. Jam, ne manipulatim quidem, sed latronum modo, percursant totis finibus nostris negligentius, quam si in Romano vagarentur agro. Causa autem hæc est, quod neque tu defendis; & nostra juventus, quæ, si domi esset, tutaretur, omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim, nisi à quo tot Romanas acies fusas stratasque esse sciam, ei facili esse ducam opprimere populatores nostros vagos, sine signis palatos, quod quemque trahit, quamvis vana, prædæ spes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt, & præsidiumque missum nobis erit, & Nola ademeris: si modo, quos ut socios haberes dignos duxisti, haud indignos iudicas, quos in fidem receptos tuearis.

XLIII. Adca Annibal respondit: a Omnia simul facere Hirpinos Samnitesque: & indicare clades suas, & petere præsidium, & queri indefensos se, neglectosque. Indicandum autem fuisse primum, deinde petendum præsidium: postremo, ni impetraretur, tum denique querendum, frustra opem imploratum. Exercitum, se non in agrum Hirpinum Samnitumve, ne & ipse oneri esset: sed in proxima loca sociorum populi Romani adducturum. iis populandis b & militem suum repleturum se, & metu procul ab iis summotionem hosteis. Quod ad bellum Romanum attineret; si Trasimeni quam Trebia, si Cannarum quam Trasimeni pugna nobilior esset; Cannarum se quoque memoriam obscuram majore & clariore victoria facturum. Cum hoc responso, muneribusque amplis, legatos dimisit. ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu, ire Nolum pergit. Eodem Hanno ex Brutiis, cum supplemento Carthagine adjecto atque elephantis; venit. castris haud procul positus, longe alia omnia inquirenti comperta sunt, quam quæ à legatis sociorum audierat: nihil enim Marcel- lus ita gerebat, ut aut fortunæ, aut temere hosti commissum dici posset.

INTERPRETATIO.

a Ab Hirpinis simul plura commiseri & accumulari, quæ sigillatim & per partes faciendi fuissent, ac diversis temporibus.

b Fore ut & milites suos prædæ locupletet, & avertat à Samnitibus Romanos, qui sociis suis metuent.

NOTÆ.

1. Præsidiumque missum nobis erit, & Nola ademeris. Notant r. erit Moguntiaci natum, scriptis, editisque quam plurimis deesse. Verum hoc deimpto nulla superest sententia. Retineatur itaque, donec melius quid Codex suppeditet aliquis. Est itaque sensus, si præsidium Peronorum ad Samnites Gaudinos, Hirpinosque ab Annibale mittatur, ta-

cilè adimendum Nolsis præsidium Romanorum pulso Marcello. Suspiciabatur tamen Gronov. conjectura ex Puteano ductâ Codice præsidiumque simul nobis, & Nola ademptum erit. Ut erit, ex sequenti commate repetitum, ad pronomen nobis referatur, & ademptum erit, ad nomen Nola.

explorato, cum firmisque praesidiis tuto receptu praedatum jerat: c. omnia-
 que velut adversus praesentem Annibalem cauta provisioque fuerunt. Tum
 ubi sensit hostem adventare, copias intra moenia tenuit: per muros inam-
 bulare senatores Nolanos iussit, & omnia circa explorare, quae apud hostes
 fierent. Ex iis, Hanno, quum ad murum successisset, Herennium Bas-
 sum, & Herium Pecrium, ad colloquium evocatos, permisitque Mar-
 celli egressos, per interpretem alloquitur. Annibalis virtutem, fortunam-
 que extollit: populi Romani obterit senescentem cum viribus majestatem.
 quae si paria essent, ut quondam fuissent: tamen expertis 1 quam grave
 10 Romanum imperium sociis, quanta indulgentia Annibalis etiam in captivos
 omnes Italici nominis fuisset; Punicam Romanam societatem atque amicitiam
 praestantem esse. Si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam
 essent, tamen non magis pares Annibali futuros quam ad Cannas fuissent:
 nedum praetor unus cum paucis 2 novis militibus Annolam tutari possit. 2
 15 ipsorum magis quam Annibalis interesse, capta an tradita Nola posiretur.
 potius enim, ut Capua Nuceriaque potius esset: 3 sed quid inter Ca-
 puae Nuceriae fortunam interesset, ipsos prope in medio suos Nolanos
 scire. Nolle ominari quae captae urbi cessura forent: sed potius spondere, si
 20 Marcellum cum praesidio ac Nolam tradidissent, neminem alium quam ipsos
 legem, qua in societatem amicitiamque Annibalis venirent, dicturum.

XLIV. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos jam inter
 Romanum Nolanumque populum amicitiam esse, cuius neutros ad
 eam diem pertinere; & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero
 25 jam esse mutare eam. deditoris se Annibali, non fuisse arcessendum
 Romanum praesidium: cum iis qui ad se tuendos venissent, omnia sibi
 & esse confociata, & ad ultimum fore. Hoc colloquium abstulit spem
 Annibali per proditorem recipiendae Nola. itaque oppidum corona
 30 circumdedit, ut simul ab omni parte moenia aggrediretur. Quem ut
 successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portam acie, cum
 magno tumultu erupit. aliquot primo impetu perculsi, caesique sunt,

INTERPRETATIO.

c. Marcellus eam cautionem omnibus in his prospexerat, tanquam si praesens Anni-
 rebus adhibuerat, atque ita provido cun- bal adfuisset.

NOTAE

1. Quam grave Romanum imperium.] que adverbium & noster & ejus imitatio:
 Quoniam hoc ab Hannone Romanorum ne Tacitus sexnumero negligat in com-
 hoste dicatur, verè tamen dicitur. Et paratione rerum.
2. Ipsorum magis quam Annibalis.] 3. Inter Capua Nuceriaque fortunam.]
 26 magis abest ab optimis libris. Illud. Capua fodere in partes Peronorum tran-
 siera & suis legibus utebatur supra c. 7. Nuceria fame in deditionem accepta,
 direpta atque incensa fuerat. cap. 15.

Urb. Cond.
an. 538.
Coss. Tib.
Sempr. &
Q. Fabio
Max. 111.

1 dein concursu ad pugnam facto, aequatisque viribus, atrox cepit esse pugna. memorabilisque inter paucas fuisset, ni ingentibus procillis effusus imber diremisset pugnautes. Eo die commissio modico certamine, atque irritatis animis, in urbem Romani, Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione percussi ceciderunt, haud plus quam triginta: 2 Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam, usque ad horam tertiam diei insequentis, tenuit: itaque quanquam utraque pars avida certaminis erat, eo die tenuerunt sese tamen munimentis. tertio die Annibal, partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod ubi animadvertit Marcellus; exemplo in aciem copias eduxit: neque Annibal detrectavit. Mille fere passuum inter urbem, castraque, eo spatio (3 & sunt omnia campi circa Nola) concurrerunt. Clamor ex parte utraque sublatus, proximos ex ehortibus suis, qui in agros prædatum exierant, ad prælium jam commissum revocavit. Et Nolanum aciem Romanam auxerunt, quos collaudatos Marcellus in subsidiis stare, & laucios ex acie efferre iussit. pugna abstinere, ni ab se signum accepissent.

XLV. Prælium erat anceps: summa vi & duces hortabantur, & milites pugnant. Marcellus b. victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulsus priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare jubet. Non omnes esse in acie: prædantes vagari in agro, sed qui pugnant, marcere Campana luxuria, vino & scortis, & omnibusque lustris per totam hiemem confectos. Abesse illam vim, vigoremque: dilapsa esse robora corporum animorumque, quibus Pyrenæi, Alpiumque superata sint iuga. reliquias illorum virorum, vix arma membraque sustinentes pugnare. Capuam Annibali Cannas fuisse, ibi virtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam. Quum hæc exprobrando hosti Marcellus, suorum militum ani-

INTERPRETATIO.

a Et Nolanus ager omnis campestris est, qui ante paucos dies fugati à Cumis, & qui b Hortatus est milites suos, ut negarent, anno superiore repulsi, eodem se duce Macedonibus, qui victi fuerant ante tertio die, cello, quamvis non ab eisdem militibus.

N. O. T. Æ.

1. Dein concursu ad pugnam facto.] nota fuerit numeri: scriptumque perpetuum imber pro Imber. Quod mihi verisimile apparet: nam illa Pœnorum haud plus quam triginta, majorem fuisse Romanorum primo impetu caeterorum numerum indicare videntur.

2. Romanorum nullus. Imber continens.] 1. Ita Cic. pro Cælio: domus, in qua lustra libidines luxuriae versatur. Lustrum est gæna, pupa, sive locus ubi homines helluantur.

3. Romanorum nullus. Imber continens.] Put. apud Gronov. Romani liber continens. Unde legendum putat Romani quinquaginta. Imber continens. Quali L. lustr.

- moserigeret, Annibal multo ^a gravioribus probis increpabat: *Arma* Urb. Cond.
an. 538.
Coll. Ti.
Sempron. &
Q. Fab. Mar.
111.
signaque eadem se noscere, quæ ad Trebiam Trasimenumque, postremo ad
Cannas viderit, habueritque. militem alium profecto se in hiberna Capuam
duxisse, alium inde eduxisse; ³ Legatione Romanum, & legionis minus
atque alæ, magno certamine vix toleratis pugnam, quos bine acies conju-
lares nunquam sustinuerunt? Marcellus, tyrone milite ac Nolanis subsidis,
inultus non jam iterum laceffit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo
C. Flamini consuli caput abstulit? ubi, qui L. Paulum ad Cannas occidit?
Ferrum nunc habet? an dextra torpent? an quid prodigii est aliud? Qui
10 pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures ^b vix restatis. Ro-
mam vos expugnaturus, si quis duceret, fortes lingua iactabatis. En nunc
minor est res. hic experiri vim, virtutemque volo. Expugnate Nolam,
campestrum urbem, non flumine non mari septam. hinc vos ex tam apulenta
urbe præda spoliisque onustos, vel ducam quo voletis, vel sequar.
15 XLVI. Nec bene, nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos.
Quum omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi, non duce
solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem favoris indicem accen-
dentibus ardorem pugne, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi
sunt; quæ oppugnare cupientes milites Romanos Marcellus Nolam
20 reducit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante in-
clinator ad Pœnos fuerat. ¹ Hostium plus quinque millia caesa eo die,
vivi capti sexcenti, & signa militaria undeviginti, & duo elephanti.
25 quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. postera
diem, induciis tacitis, sepeliendo utrinque caesos in acie, consumple-
runt. Spolia hostium Marcellus, ² Vulcano votum, cremavit. Ter-
tio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) ad
Marcellum transfugerunt. eorum forti fidelique opera in eo bello usi sumus
30 saepe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post
bellum, virtutis causa ³ latus, datus est. Annibal ab Nola remissus in

INTERPRETATIO.

b *Ægri resistitis.*

NOTÆ.

2. *Gravioribus probis increpabat.*] Pro-
prios scilicet milites.
3. *Legatione Romanum.*] Marcellum,
qui non consul, sed prætor dumtaxat.
1. *Hostium plus quinque millia caesa.*] Ita scribit Gronov. conjecturâ ductâ ex
Codice Puteano. Vulgares editiones ha-
bent, *hostium plus mille caesi, capti mille*
sexcenti. Correxit Sigonius *hostium*
plus vel caesi eo die vel vivi capti quin-
que millia. Quem numerum Plut. edidit.
Minorem habet Coll. *Hostium plus*
vel caesi, vel die eo vivi capti DC.
2. *Vulcano votum.*] Appositio est; si-
gnificat enim cremata hostium spolia,
quod in honorem Vulcani fecit Marcellus
anteâ voverat.
3. *Latus datus est.*] Notat Gronov. in
2. *latus* non esse in Puteano à manu
prima, adscriptum postea esse locus quæ
vox in plerisque manu exaratis anti-
quioribus reperitur, & alterutrum su-
tineri potest: nam & *latus agros* Cice-
ro dixit, & in lege Thoria habetur se-

Urb. Cond.
an. 538.
Coll. Tib.
Sempronio
& Q. Fab.
Max. III.

Brutios Hannone, cum quibus venerat copiis, ipse Apulie hiberna petiit, circaque Arpos confedit. Q. Fabius ut profectum in Apuliam Annibalem audivit, frumento ab Nola Neapolique in ea castra convecto, quæ super Sueffulam erant, munimentisque firmatis, & præsidio, quod per hiberna ad tutandum locum facis esset, relicto; ipse Capuam propius movit castra, agrumque Campanum ferro ignique est depopulatus. donec coacti sunt Campani, nihil admodum viribus suis fidentes, egredi portis, & castra ante urbem in aperto communire. Sex millia arma.orum habebant, peditem imbellem: equitatu plus poterant. itaque equestribus præliis laceffebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos, Cerrinus Jubellius erat, cognomine Taurea. civis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus: adeo, ut quum apud Romanos militaret, unus eum Romanus Claudius Asellus, gloria equestri æquaret. Hunc Taurea quum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis; tandem factò silentio, ubi esset Claudius Asellus, quasi videret. & quum am verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret; daretque 4 opima spolia victis, aut victor caperet?

XLVII. Hæc ubi Asello nunciata sunt in castra: id modo moratus, ut consulem percunctarerur, liceretne extra ordinem in provocantem hostem pugnare? permisso ejus arma ex templo cepit: provectulque ante stationes equo, Tauream nomine compellavit, congregique ubi vellet, jussit. Jam Romani ad spectaculum pugnae ejus frequentes exierant: & Campani, non vallum modo castrorum, sed mœnia etiam urbis prospectantes repleverant. Quum jam ante ferocibus dictis rem nobilicassent, insectis hastis concitarunt equos. dein libero spatio inter se ludificantes, sine vulnere pugnam extrahebant. Tum Campanus Romano, Equoriam, inquit, huc, non equum erit certamen, nisi è campo in cavam hanc rem demittimus equus. ibi nullo ad evagandum spatio, cominus conferentur manus. Dicto prope citius, equum in viam Claudius egit. Taurea verbis ferocior quam re, Minime sis, inquit, cantherium in fossa.

INTERPRETATIO.

a Postquam verbis audacibus futurum equos calcantibus concitarunt insectis spolia illius reddere conati erant, eam in se mutuo dirigentes.

NOTÆ.

pium, agrum, locum: malim tamen utrumque expungere.

4. Opima spolia.] Jactanter de se veluti imperatore loquitur Jubellius hic Cerrinus; opima enim spolia propriè dici notam omnibus ea tantum quæ dux duci detrahit.

1. Minime sis Cantherium in fossa.] Cantherius, live Cantherium, è Greco

fonte manat. Apud Græcos enim *κνθριος*, & *κνθριος* Annus est: unde & *κνθριος* dicuntur Chrestia. Apud Latinos Cantherii nomine duo præsertim significantur: primo quidem equus calcitrans, ex Varrone lib. 2. de re rust. Præterea in vitibus Cantherius est pedamentum vitium instar furcæ, quo hæc velut adminiculo fulciuntur: hujus ergo quæ

¶ quæ vox in rusticum inde proverbium prodita. Claudius quum ex via longe peregrinasset, nullo obvio hoste in campum rursum evehctus, increpans ignaviam hostis, cum magno gaudio & gratulatione, victor in castra redit. Huic pugne equestri rom (3 quam satis certam, communis existimatio est) mirabilem certe, adjiciunt quidam annales; quum refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur, parenti hostium portæ inventum, per alteram, stupentibus miraculo hostibus, intactum evasisse.

- XLVIII. Quæta inde stativa fuisse, ac retro etiam consul movit castra, ut sementem Campani facerent: nec ante violavit agrum Campanum, quam jam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id convexit in Claudiana castra super Suessulam; ibique hiberna edificavit. M. Claudio proconsuli imperavit, ut retento Nole necessario ad tuendam urbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romanam; ne oneri sociis, & sumptui reipublicæ essent. Et Ti. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones quum duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundisium, cum eo, quem Luceria habuerat, exercitu misit, tuerique ossam agri Salernini, & providere quo ad Philippum bellumque Macedonicum attineret, iussit. Exitu astacis ejus, qua hæc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gestissent. sed pecuniam in stipendium, vestimentaue, & frumentum exercitui; & sociis navalibus, omnia deesse. Quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant: cætera utique ab Roma mittenda esse:

N O T A E.

proverbii sensus patebit ex eo quod Columella scribit lib. 4. cap. 12. *Fediebantur vineæ: in fossa figebantur Cantherii, quibus applicabantur & imponebantur tenera vites.* Inde Gronov. hoc proverbium *minimè sis cantherium in fossa*: sic explicat, *ne finas alios de te crescere*, ut vites crescant administrante Cantherio: vel certe vult allusisse Tauream ad significationem Cantherii, pro equo sumpti, quod via cava inter duos altiores campos instat sit fossa: quare ibi Claudius equum egerat in viam cavam; rustico illo proverbio usus est Taurea, ut irideret Claudium, & hoc ridiculo invidiam & pudorem ignavi sui discessus minueret: quasi indicaret nolle se Cantherium agere demittendo se in viam cavam, tantquam equum enervem in fossam, uti à Claudio iactum. Vide & Erasmi. Chitiad. 2. cent. 1. adag. 35. qui hoc adagium *Cantherium in fossa* non abudere censet ab illo Græcorum apud Platonem in *pauro*

confessus & quadrare vult adversus eos qui in angustiis ejusmodi relictii sunt, ut extricare sese nullo modo possint.

2. *Qua vix in rusticum inde proverbium prodita.* Adagium illud veluti jam antè receptum, à Taurea fuisse usurpatum facile cum Gronovio existimem.

3. *Quam satis certam, communis existimatio est.* Sic legitur ex Laurentii Valle conjectura: cum in scriptis plerisque legatur, *quam ætatis (aut vetatis) communis certè existimatio est*. Suspiciatur Gronov. rem (quam vera sit communis existimatio est) mirabilem certè. Colb rem, quam ætatis communis certè existimatio est, mirabilem certè.

1. *Ne oneri sociis & sumptui reipublicæ.* Commearius quippe & hospitia sociis incumbabant: respublica vero sumptus stipendiorum faciebat, quæ nonnisi militantibus solvebantur: unde milites domum suam revocati æra non accipiebant.

Tit. Liv. Tom. III.

H

Urb. Cond. an. 538. Coll. Ti. Sempr. & Fab. Max. 111.

Urb. Cond. nec aliter, aut exercitum, aut provinciam, retineri posse. Literis
an. 538. recitatis, nemo omnium erat, quin & vera scribi & postulari aequa faceretur: sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres navalesque tuerentur, quantaque nova classis mox paranda esset; si bellum Macedonicum moveretur. Siciliam & Sardiniam, ² quæ ante bellum vectigales fuissent, ³ vix præsidis provinciarum exercitus al re: ⁴ tributo sumptus suppeditari. ⁵ Vnum quon ipsum tributum conferentiam numerum tantis exercituum stragibus, & ad Trasimenum lacum, & ad Cannas, imminutum; tum qui superessent pauci, si multi ei gravarentur stipendio, aliâ perituros peste. Itaque si nisi fide staret resp. m. l. ca, opibus 10

INTERPRETATIO.

² Et numerum ipsum eorum qui tributum solvunt, (civium nempe aut Sotio-
rum) diminutum esse tot exercitibus pro-
fligatis, tum ad lacum Trasimenum, tum ad Cannas: & præterea eos qui exi-
quo numero superant, (ad tributum con-
ferendum) si onerantur multiplici
stipendiorum solutione, per viros alio-
modo, nimirum, si non belli cunctis, saltem
summa inopia ad quam redigerentur.

NOTÆ.

² Quæ ante bellum vectigales fuissent.] Tan. Faber legit, tributum sumptibus super-
Vectigal, à vectura dictum, propriè qui-
dem portorium significat: latius tamen
accipitur pro tributo & pecunia, publica-
rum necessitatum causâ singulis pro ratio-
nem censûs imperari solita; & pro stipen-
dio, sive militari ære, quod per stipen-
seu modica ære colligebatur: eoque nomi-
ne comprehendebantur Decumæ aliæque
collationum sive onerum nomina. Vecti-
gales itaque provinciæ dicebantur, quæ
vectigal pendebant; ut tributariæ, quæ
tributum; stipendiariæ, quæ stipendium
conferrebant. Vide Sigon. de antiquo jure
provinc. lib. 1. cap. 1.

³ Vix præsidis Provinciarum exercitus
alere.] Circa Livii ætatem capere provin-
ciæ Cæsaris à præfidiis, ejus legatis, ad-
ministrari: & sic præfidis nomen substanti-
vum, titulus fuit honoris seu magistratus
sub Imperatoribus: non hoc tempore Pu-
nici belli, sed præfidis exercitus dicit ad-
jectivè pro exercitibus qui provinciis
præsidio erant.

⁴ Tributo sumptus suppeditari.] Verrè
Tacitus 4. histor. nec quies gentium sine ar-
mis, neque arma sine stipendiis, neque sti-
pendia sine tributis haberi queunt: ubi sti-
pendia accipiuntur pro pecunia quæ mili-
tibus erogatur: tributa verò pro ea quam
conferunt Provinciales. Cæterum quod

ari, præterquam quod nullo auctore man-
tantur Livii verba, ea mutatio nulla ex
causa fit: sufficit enim si hoc loco dicatur
sumptus (qui pro pecunia in sumptibus belli
eroganda accipiuntur) suppeditari, & pen-
dere ex tributo, & subjectionem collatione
niti: cum mox addatur numerum eorum,
sive civium sive sociorum, qui tributum
conferrent, imminutum; & paucos eorum
qui superessent non debere multiplici sti-
pendio gravari. Sic enim intelligitur
quod vult Faber, tributum quod colliga-
tur, sumptibus non sufficere.

⁵ Nisi fide staret resp.] Sumitur hic
fides pro credito, & pecunia mutua; quam
creditor, cum debitori dat, ejus fidem
sequitur, ei fidem habet; unde & fide-
jussorum nomen: & qui solvit fidem suam
liberare dicitur: hoc sensu Cicero pro
Pompejo. Scimus Roma solutione impedi-
tâ fidem concessisse. Et Cæsar 3. belli Gal-
lici, cum fides tota Italia esset angustior,
neque credita pecunia solverentur. Hinc
Gallicè dicimus le credit. Est itaque sen-
sus Livii: ex præfenti pecunia, quæ ad-
modum modica in ætatio esset, aut ex
tributis contrahi posset; nullo pacto sus-
tineri posse onera reipublicæ: idcirco
sumendam à publicanis pecuniam.

non statutam. Prodeundum in concionem Fulvio pratori esse, indicandas populo publicas necessitates, ^b cohortandosque, ⁶ qui redempturi auxissent patrimonia, ut reipublice, ex qua creverissent, ad tempus commodarent; condicerentque ea lege ⁷ præbenda quæ ad exercitum Hispanicensem opus essent, ut quum pecunia in arario esset, iis primis solveretur. Hæc prætor in concione, edixitque qua die vestimenta, frumentum Hispanicensi exercitui præbenda, quæque alia opus essent navalibus sociis, esset locaturus.

- XLIX. Ubi ea dies venit, ad conducendum ¹ tres societates adierant hominum undeviginti, quorum duo postulata fuere: ² unum, ut militia vacarent, dum in eo publico essent: alterum, ut quæ in naves imposuissent, ab hostium tempestatibusque vi, ³ publico periculo essent. Utroque impetrato conduxerunt: privataque pecunia respublica administrata est. HI MORES, eaque charitas patriæ per omnes ordines velut tenore uno pertinebat. Quemadmodum conductæ omnia magno animo sunt, ¹⁵ sic summa fide præbita: ⁴ nec secus quam si ex opulento arario, ut

Urb. Cond.
an. 538..
Coll. Ti.
Semp. &
Fab. Max.
111.

INTERPRETATIO.

b Et exhortandos esse eos qui opes suas conductionibus publicis amplificaverant, ut cum diutius facti essent ex rebus ad populum pertinentibus, aliquid in ejusdem populi comoda conferrent, eoque juvant. Et susceperunt in se curam præbendi

Et subministrandi exercitui Hispanico quæ necessaria essent; idque eâ conditione ut sumptus in eam rem facti illis refundenterentur, quàm primùm pecunia esset in arario, antequam alii creditoribus publicis debita solverentur.

NOTÆ.

6. Qui redempturi auxissent patrimonia.] Redemptores propriè dicebantur qui vectigalia, aut etiam opera publica facienda redimebant, sive conducebant: alio nomine Publicani: quorum ordo Romæ, imò ubique & semper, potentissimus & maxime auctoritatis: hinc redemptura pro redemptione seu conductione publicorum proventuum.

7. Præbenda.] Verbum est militare, quo quid intelligatur patet ex proximè sequentibus: hinc Præbendarum in Ecclesiastica militia vocabulum.

1. Tres societates.] Publicæ res non sine magnis sumptibus, & præsentī pecunia exerceri possunt: ideoque plures ad ea socii accedant necesse est; & quot sunt genera publicorum reddituum, tot ferè soleant esse societates. Hinc apud Cic. pro Sextio societas vectigalium.

2. Unum militia vacarent, dum in eo publico essent.] Ex Puteani codice erutam hanc correctionem Gronov. auream vocat, adituitque 4. observat. 23. Nolim

tamen vulgatum à Laur. Valla lectionem damnare: unum ne alii triennio eo publicani essent; est enim publicanis, de quibus hic agitur, dignum postularum: quos aliunde vacationem à militia habuisse valde credibile est; difficile quippe admodum esset militiæ simul & curandis publicis vectigalibus aut operibus operam dare.

3. Publico periculo essent.] Alicujus periculo esse dicuntur ea quæ si perierint aut deteriora facta fuerint, ad ipsius onus pertinent. Gallicè dicimus, à ses risques, perils, & fortunes. Ita Cic. 7. in Verrem. Sumptu periculoque suo armatam navim aliquò mittere: & pro Sextio, ego qui periculo resp. vivebam.

4. Nec secus quàm si ex opulento arario.] Lætio Gronov. est. Valla legendum censebat, nec secus ac si. Vulgo legebatur nec quidquam desideratum, ac si ex opulento arario: sed id desideratum in omnibus scriptis desideratur.

Urb. Cond.
an. 538.
Coll. Ti.
S. mpr. &
Fab. Max.
111.

quondam, alerentur. Quum hi comneatus venerunt, & Illiturgi oppi-
dum ab Asdrubale ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectio-
nem ad Romanos oppugnabatur. Inter hæc trina castra hostium Scipiones,
quum in urbem sociorum, magno certamine ac strage obsistentium, per-
venissent; frumentum ejus inopia erat, advexerunt: cohortatique oppi-
danos, ut eodem animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Ro-
manum exercitum vidissent; ad castra maxima oppugnanda, quibus As-
drubal præerat, ducunt. Eodem & duces, & duo exercitus Cartha-
ginienfium, ibi rem summam agi cernentes, convenerunt. Itaque eru-
ptione è castris pugnatum est. sexaginta hostium millia eo die in pugna
fuerunt, a sexdecim circiter Romanis. tamen adeo haud dubia victoria
fuit, ut plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint;
ceperint amplius tria millia hominum, paulo minus mille equorum, un-
de sexaginta militaria signa; elephantis quinque in prælio occisis. trini-
que castris eo die positi sunt. Illiturgi obsidione liberata, ⁵ ad Intibili
oppugnandum Punici exercitus traducti; suppletis copiis ex provincia,
ut quæ maxime omnium belli avida, modò præda aut merces esset; & tum
juventute abundante. Iterum signis collatis eadem fortunâ utriusque partis
pugnatum: supra tredecim millia hostium caesa, supraque tria capta;
cum signis duobus & quadraginta, & novem elephantis. Tum verò omnes
propè Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt: multoque majores ea
estate in Hispania quam in Italia res gestæ.

INTERPRETATIO.

a Cum Romani non multò plures essent sexdecim millibus.

NOTÆ.

5. *Illiturgi*.] Ptolemæo fortè corruptè
Ilbergi oppidum Turdulorum in Hispa-
nia ulteriori, eique parte, quæ post
Bætica, circa flumen Bætiam supra Cor-
dubam, hodie Morali *Andujar el Viejo*,
tribus passuum millibus ab Andujar. San-
so ponit ex adverso oppidi Linates: hæc
cuncta in regno Giennensi, *de Jaen*, quæ
pars est Andalusie Orientalis.

6. *Ad Intibili oppugnandum*.] *Inti-*
bili oppidi meminit quoque Antoni-
nus & Frontinus: *Tiaria Julia* creditur

esse Ptolemæi, quæ accedit ad nomen
civitatis Aragonicæ *Tortos*. *Intibilis* ta-
men sive *Indibilis* Florentino est *Chelva*
in ora regni Valentini: Sansoni *Tiaria*
Julia est *Troguero* in eodem regno ad
confinia Catalonia. Merito reprehendi-
tur à Sigonio. Glar. qui hoc loco *Indi-*
bili, vixi nomen esse putat, de quo po-
tèa sepius. Quem si Livius intelligeret,
dixisset *ad Indibilim oppugnandum*, pro
ad Indibili.

FINIS LIBRI XXIII.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXIV.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

HIERONYMUS, Syracusanorum rex, cujus avus Hiero amicus populo Romano fuerat, ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatem superbiamque, à suis interfecit. Ti. Sempronius Gracchus proconsul prospere adversus Pános & Hannonem ducem ad Beneventum pugnavit; servorum maxime opera, quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus consul in Sicilia, quae prope tota ad Pános defecebat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est, qui ad Apolloniæ nocturno praelio oppressus, fugatusque, in Macedoniam cum prope inermi exercitu pergit. ad id bellum gerendum Valerius praetor missus. Res praeterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus adversus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarum, in amicitiam ascitus, & à Masanissa, rege Massyliorum, pro Carthaginiensibus pugnante, victus, ^a in Maurusios cum maxima manu transiit contra Gades, ubi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti. quorum auxilium ascitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

I. **U**Tex Campania in Brutios reditum est, Hanno adiutoribus & du-
cibus Brutius ¹ Graecas urbes tentavit: eo facilius in societate
manentes Romana, quod Brutios, quos & oderant, & metuebant, Car-
thaginiensium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est,
dieque aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim ² Locrenses fru-

Urb. Cond.
an. 539.
Coff. M.
Claud.
Marc. 111.
& Q. Fab.
Max. IV.

INTERPRETATIO.

^a Transiit in Maurusiorum regionem obversam Gadibus.

NOTÆ.

1. Graecas urbes.] Intelligit colonias
Graecorum, quæ in Magna Graecia, &
Brutiorum oras, Rhegium, Locros, Cro-
tonem, &c.

2. Locrenses.] Diximus Locros fuisse
ubi nunc Gerace in ultiore Calabriae:
hos quidem unâ cum Crotone ad An-
nibalem jam descivisse scriptum libere

Urb. Cond. mentum, lignaque, & cætera necessaria usibus ex agris in urbem rapere ;
 an. 539. etiam ne quid relictum prædæ hostibus esset : & in dies major omnibus
 Coss. M. portis multitudo effundi : postremo ii modo relictæ in urbe erant, qui
 Claud. Marc. res. re muros ac portas, telaque in propugnacula congerere cogeban-
 111. & Q. tur. In permixtam omnium ætatum ordinumque multitudinem, & va-
 Fab. Max. iv. gantem in agris magna ex parte inermem, Amilcar Pænus equites emi-
 sit, qui violare quemquam vetiti, tantum ut excluderent ab urbe fuga
 dissipatos, turmas objicere. Dex ipse loco superiore capto, unde agros
 urbemque posset conspiciere, Brutiorum cohortem adire muros, atque
 evocare principes Locrensiū ad colloquium jussit, & pollicentes ami-
 citiam Annibalis, adhortari ad urbem tradendam. a Brutiis in collo-
 quio nullius rei primo fides : deinde ut Pænus apparuit in collibus, &
 10 refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse
 afferebant ; tum, metu victi, consulturos se populum responderunt.
 advocataque extemplo concione, quum & levissimus quisque novas res
 15 novamque societatem mallent, & quorum propinqui extra urbem in-
 terclusi ab hostibus erant, velut, obsidibus datis, pigneratos haberent
 animos ; pauci magis taciti probarent constanrem fidem, quam proba-
 batam tueri auderent : b haud dubio in speciem consensu sit ad Pænos
 20 deditio : L. Atilio præfecto præsidii, quique cum eo milites Romani
 erant, clam in portum deductis, atque impositis in naves, ut Rhe-
 gium devehèrentur ; Amilcarem Pænosque ea conditione, ut *sædus*
extemplo aquis legibus fieret, in urbem acceperunt. cujus rei propè
 non servata fides deditis est, quum Pænus ; dolo dimissum Romanum
 inculcaret : Locrenses, profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam
 25 equites sunt, si quo casu in freto æstus morari aut deserre naves in ter-
 ram posset. & eos quidem, quos sequebantur, non sunt adepti : alias
 à Messaria trajicientes freto Rhegium naves conspexerunt. Milites erant
 Romani à Claudio prætore missi c ad obtinendum urbem præsidio. ita-
 que Rhegio extemplo abcessum est. Locrensiū jussu Annibalis data
 30 pax, ut liberi suis legibus viverent : 3 urbs pateret Pænis, portus in
 potestate Locrensiū esset : societas eo jure staret, ut Pænus Locrensem,
 Locrensisque Pænum pace ac bello juvaret.

II. a Sic à freto Pæni reducti, frementibus Brutiis, quod Rhegium

INTERPRETATIO.

a Initio Locrenses nihil credebant eorum
 qua à Brutiis per colloquium dicebantur.

b Consensu, qui licet coactus, attamen
 ceteris & voluntariis apparebat.

c Ad Rhegium oppidum imposito præsidio
 in fide retinendum : sic Pæni statim ex agro
 Rhegino discesserunt.

a Siculo, ac vicino tractu.

NOTÆ.

superiore. Verum ibi rem totam paucis
 in antecessum indicaverat Livius : hic
 velut suo loco pluries narrat.

3. Urbs pateret Pænis, portus, &c. 1
 Lectio est Gronovii ex Codice Puteano,
 Vulgo urbs pariter & Pænis portus.

- ac Locros, quas urbes direpturos se destinaverant, intactas reliquissent. Itaque per se ipsi conscriptis armatisque juventutis suæ quindecim milibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire; Græcam & ipsam urbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus; si in ora maris portum ac urbem mœnibus validam tenuissent, credentes. Ea eura angebat, quod neque non accessere ad auxilium Pœnis satis audebant, ne quid non pro sociis egisse viderentur: & si Pœnis rursus magis arbiter pacis quam adjutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, si eum ante Locrorum, frustra pugnaretur. Itaque optimum visum est, ad
- 10 Annibalem mitti legatos: caverique ab eo, ut receptus Croto Brutiorum esset. Annibal quum, ^b præsentium eam consultationem esse, respondisset, & ad Hannonem eos rejecisset: ^a ab Hannone nihil certi allatum. Nec eum diripi volebant nobilem atque opulentam urbem: & sperabant quum ^c Brutius oppugnaret, Pœnis nec probare, nec juvare eam oppugnationem appareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares nec voluntas erat. Unus velut morbus invalerat omnes Italiæ civitates, ut plebs ab optimatibus dissentiret: senatus Romanis faveret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionem in urbe perfuga nuntiavit Brutius, Aristomachum
- 10 esse principem plebis, tradendeque auctorem urbis: & in vasta urbe, ^a lateque omnibus disjectis mœnibus, partitas stationes custodiasque senatorum ac plebis esse. quæcumque custodiant plebis homines, eâ patere adiutum. Auctore ac duce perthuga, Brutii corona cinxerunt urbem: acceptique à plebe, primo impetu & locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant; præparato jam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perthuga, tanquam Pœnis, non Brutius, auctor urbis tradendæ fuisset.
- 15

III. Urbs Croto murum in circuitu patentem duodecim millia passuum habuit ante Pyrrhi in Italiam adventum. post vastitatem eo bello factam, 30 vix pars dimidia habitabatur: flumen, quod medio oppido fluxerat, ex-

INTERPRETATIO.

^a Ne viderentur aliquid fecisse non tam fore ut Crotoniata promptius ad Pœnorum quam socii. partes accederent, si eos hinc impugnaverant

^b Id est liberandum esse ab eis qui præsentibus erant non a se, quia a Brutius aderat. Brutii, inde conjicere Pœnos nec approbare nec adiuvare oppugnationem à Brutius

^c Sperabantque Annibal atque Romano, captam.

NOTÆ.

1. Ab Hannone nihil certi allatum.] stationes custodiasque Senatorum esse. Gall. Hannon ne se de clava prius.

2. Lateque omnibus disjectis mœnibus.] 3. Locos omnes præter arcem capere.] Optimi libri nesciunt locos, sed unus pro omnes habet omnia: alius superscriptum inter verbus habet omnem, nempe urbem.

Conjicit Gronovius ex Puteano & Volpiano fuisse scriptum: in vasta urbe, lateque omnibus disjectis mœnibus raras

Urb. Cond. an. 539. Coll. M. Claud. Marc. 111: & Q. Fab. Max. 14.

Urb. Cond.
an. 539.
Coll. M.
Claud.
Marc. 111.
& Q. Fab.
Max. 17.

tra frequentia tectis loca ¹ præterfluebat : & arx procul iis , quæ ha-
bitabantur . ² Sex millia aberat ab urbe nobile templum , ipsa urbe
nobilis , Lacinie Junonis , sanctum omnibus circa populis . Lucus
ibi frequenti sylva , & proceris abietis arboribus septus : læta in me-
dio palcua habuit , ubi omnis generis sacrum Dex pascēbatur pecus ³
sine ullo pastore ; separatimque egressi cuiusque generis greges , no-
cte ronebant ad stabula ; nunquam insidiis ferarum , non fraude
violati hominum . Magni igitur fructus ex eo pecore capti , colum-
naque inde aurea solida tacta , & sacrata est : inclitumque templum ,
divitiis etiam , non tantum sanctitate , fuit . Ac miracula aliqua af- ¹⁰
finguntur plerumque tam insignibus locis . Fama est , aram esse in
vestibulo templi , cuius cinerem ⁴ nullus unquam moveat ventus . Sed
arx Crotonis una parte imminet mari , altera vergente in agrum ,
situ tantum naturali quondam munita , postea & muro cincta est ,
quæ per averfas rupes ab Dionysio Siciliae tyranno per dolum fue- ¹⁵
rat capta . Eam tum arcem satis , ut videbatur , tutam , Crotonia-
tum optimates tenebant ; circumsedente cum Brutiis eos etiam ple-
be sua . Postremo Brutii , quum suis viribus inexpugnabilem viderent
arcem , coacti necessitate , Hannonis auxilium implorant . Is
conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatis conatus , ut
coloniam Brutorum eo deduci , ⁵ antiquamque frequentiam eorum ²⁰
recipere vastam ac desertam bellis urbem paterentur ; omnium
neminem præter Aristomachum movit . morituros se affirmabant ci-
tius , quam , immixti Brutiis , in alienos ritus , mores legesque ,
ac mox linguam etiam verterentur : Aristomachus unus , quando nec
suadendo ad deditionem satis valebat , nec , sicut urbem prodiderat ,

N O T Æ.

1. *Præterfluebat : & arx .*] Valla præ-
terfluebat muros : scripti ferè præterflue-
bat & agros . Puteanus habuit præter-
fluebat & aras , superscripta alterâ ma-
nu *si g.* ut esset , & garas . Non abs re
conjectabat Gronov. legendum *Æsaros* ,
pro & agros : est enim *Æsaros* nomen
annis , qui ad Crotonem insiuit in ma-
re Jonium , testibus Strabone , Diony-
sio Afro , & Theocriti Scholiaste ; qui
annis nomen adhuc retinet , & vulgo
dicitur *Æsaro* . Ipse tamen Gronov. ve-
riorē putat Salmasti conjecturam , reje-
ctis non immeritò ceteris scripturis , le-
gentis , extra frequentia tectis loca præter-
fluebat : & arx procul iis qua habitaban-
tur ; scriptum enim fuerat & aras : inde
factum corruptè *et aras* .

2. *Sex millia aberat .*] Vxor vi detur

hæc distantia Lacinie Junonis à Crote-
ne , eâ quæ designat Strabo , qui cen-
tum quinquaginta stadia numerat , hoc
est , prope novendecim millia passuum .
De eo templo supra .

3. *Nullus unquam movet ventus .*]
Mavult Gronov. *nullo unquam moveri*
vento : quæ lectioe quod sit operæ
pretium haudquaquam video . Rem confir-
mat Plinius lib. 2. cap. 109. *In Lacinia Ju-
nonis ara sub Dio sita cinerem immobilem*
esse prostantibus undique procellis .

4. *Antiquamque frequentiam eorum re-
cipere .*] Rectè notat Gronov. nihil ad
rem facere *si eorum* , nisi scilicet ali-
quid addatur : plana res erit , si dixeris
eorum opē , nempe Brutorum ; quod
malim quam quod scripti nonnulli , ad
recipere .

locum

locum prodendæ arcis inveniebat; transfugit ad Hannonem. Locrenses brevi post legati quum permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, ut tradici se in Locros paterentur, nec ultima experiri vellent. Jam hoc ut sibi liceret, impetraverant & ab Annibale, missis ad ipsum legatis. ita Crotonæ excessum est: deductique Crotoniatæ ad mare, naves conscendunt. 7 Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hiems quidem quæta inter Romanos atque Annibalem erat. Luceria Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hibernabat. Inter eos levia prælia ex occasione, aut opportunitate hujus aut illius partis oriebantur: a me-

Urb. Cond. ann. 538. Coll. Ti. Sempronio; & Q. Fab. Max. 141.

10 liorque eis Romanus, & in dies cautior tutiorque ab insidiis fiebat. IV. In Sicilia Romanis omnia mutaverat mors Hieronis, regnumque 1 ad Hieronymum nepotem ejus translaturum: puerum, b vixdum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Latè id ingenium tutores atque amici ad præcipitandum in omnia vicia acceperunt. quæ ita 13 futura cernens Hiero, ultimâ senectâ voluisse dicitur liberâ Syraculas relinquere, ne sub dominatu puerili, per ludibrium, bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic consilio ejus summa ope obstitere filia; nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes se, virosque suos, 3 Andranodorum, & Zoippum: nam 20 ii tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum jam agentium, circumfesso dies noctesque, muliebribus blanditiis liberare animum, & 4 convertere ad publicam privatamque curam. Itaque tutores nu-

INTERPRETATIO.

a Et Romanis milites per ea leviora prælia fortiores evadebant & cautiores.

b Qui non solum dominatu, sed & liberâ agendi potestate non videbatur moderatè usurus.

NOTÆ.

1. Locros omnis multitudo abeunt.] Intelligo multitudinem optimatum, qui cum suis in arcem confugerant: nam plebs, quæ reverâ multitudo erat, Brutios acceperat. Cur autem à Locrensisbus vocati fuerint & in urbem suam asciti Crotoniatæ, ratio fuit communis ex Græcia origo. Nam hi Locri Epizephyrii colonia fuere Locrorum Ozolæ, qui Crisæum accolunt sinum, deducta ab Evanthe, non multo post Crotonem à Lacedæmoniis conditam. Croton autem à Micyllo Lacedæmonio posita est.

1. Ad Hieronymum nepotem ejus.] Natus erat ex Gelone, qui ante Hieronem patrem obierat.

2. Latè id ingenium.] Plures Codices habent, latens aetatis id ingenium: quod

non cohzret. Vnde La. Valla conjecerat Latentum. Latet id ingenium, &c. Aliter Salmast. & Ruben. Gron. verò latens aetatis id ingenium. Et proximè ad scripturam veterem. Sed ætas puerilis notata jam fuerat.

3. Andranodorum & Zoippum.] Ita legendum ex Polybio, non Andranodorum & Zoilum ut vulgò scribebatur: & Andranodorus, pro Andranodoro, litterâ n Euphonia causâ interjectâ, dictus videtur Cronovio; qui monet Adranum fuisse proprium Adranitarum in Sicilia oppidum, ex Æliano de animalibus xi. 20.

4. Convertere ad publicam privatamque curam.] In optimis scriptum est convertere ad publicam privatamque curam: unde melior sententia: est enim, res privatas & statum domus sue accommodare, ac traducere ad resp. utilitatem.

Tit. Liv. Tom. III.

Vrb. cond.
an. 538.
Coll. Tl.
Sempt. &
Fab. Max.
111.

mero quindecim puero reliquit. quos precatus est moriens, ut ⁵ fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam, inviolatam servarent, juvenemque suis potissimum vestigiis insistere vellent, ⁶ disciplinæque, ⁷ in qua edoctus esset. Post hæc mandata quum expirasset, tutores prodeunt. testamento prolato, pueroque in concionem productus, ⁸ (erat autem quindecim tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant, approbantibus testamentum, cæteris velut patre amisso in orba civitate omnia timentibus; ⁹ finis sic regium, magis amore civium & charitate, quam cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summovet Andranodorus: ¹⁰ juvenem jam esse discitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se unum omnium vires convertit.

V. Vix quidem ulli bono, moderatoque regi facilis erat favor apud Syracusanos, ¹¹ a succedenti tantæ charitati Hieronis. verum enimvero Hieronymus, ¹² b velut i suis vitiis desiderabilem efficere vellet avum, primo statim conspectu omnia quam disparia essent, ostendit. nam qui ¹³ per tot annos Hieronem, filiumque ejus Gelonem, nec vestis habitu, nec alio ullo insigni differentes à cæteris civibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysii tyranni. Hunc tam superbum apparatus habitumque, ¹⁴ a convenientes sequebantur, contemptus om-

INTERPRETATIO.

a Quisquis succederet Hieroni adeo charus Syracusanis.

b Quasi efficere vellet ut propter ipsius vitia magis ac magis desideraretur Hieronem, ejusque virtutes.

NOTÆ.

5. *Fidem erga populum Romanum.*] Hieronis cum Romanis fœdus initum est anno 2. primi belli Punici, u. c. 490. M. Valerio & M. Otacilio consulibus: à quo tempore nunc annus currebat quadragesimus nonus.

6. *Disciplinaque in qua, &c.*] Rectè hic notat Gronovius disciplinam non pro doctrina sumi, sed pro vivendi ratione & instituto. Ita nosse lib. 1. cap. 18. de Numa *disciplina terribis ac tristi veterum Sabinorum*. Ctc. quoque 5. Verr. dixit erudire aliquem ad civitatis disciplinam: & non degenerare à disciplina patris.

7. *In qua edoctus.*] Melius ut Gronovii & Tan. Fabr., ita meo quoque judicio adducit: id est, educatus.

8. *Juvenem jam esse discitans.*] Adolescentem propriè vocatur qui annos tantum quindecim natus est: juvenis autem

non censetur nisi major viginti quinque annis. Sed Andranodorus, ut cause foret, Hieronymum juvenem appellabat, ut censeatur ad regnandum idoneus, sive regni potens, ut nosse loquitur: & apud Romanos anno decimo quarto completo finiebat tutela.

9. *Sine vitiis desiderabilem.*] Id apud Tacit. Augusto à quibusdam attributum, ut Tiberium non charitate aut reip. curâ successorem adiret; sed quoniam arrogantiam severitatemque ejus introspecto, comparatione deterrimâ sibi gloriam quælivisse.

10. *Convenientes sequebantur.*] Consensum nempe omnium hominum, superba aures, &c. quæ res conveniebant superbo cultui, eumque comitabantur. Valla mavult convenientia, Gron. convenienter, facilius esset, si manuscripti fayerent, convenientes sequebantur mores.

CONJURATIO IN HIERONYMUM. 67

nium hominum, superbae aures, contumeliosa dicta: 3 rari aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam: libidines novae, inhumana crudelitas. Itaque tantus omnes terror invaserat, ut quidam ex tutoribus, aut morte voluntaria aut fuga praeverterent metum suppliciorum. Tres ex iis, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andranodorus & Zoippus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur: tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studiis interdum in se convertebant animum adolescentis: cum conjuratio in tyranni caput facta, indicatur per Calonem quendam aequalem Hieronymi, & jam inde à puero in omnia familiaria jura assuetum. Index unum ex conjuratis Theodotum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusque Andranodoro torquendus, de seipso haud cunctanter factus, conficios celabat. postremo, quum omnibus intolerandis patientia humanae cruciaturibus laceraretur: victum malis se simulans, avertit ab conficiis in insontes indicium, 4 Thrasonem esse auctorem consilii mentitus; nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantam ausuros: 5 ab latere tyranni, 6 quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusque occurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. Itaque extemplo traditur ad supplicium. 7 adjectique poenae ceteri iuxta insontes. Conficiorum nemo, quum diu socius consilii torqueretur, aut latuit, aut fugit. tantum illis in virtute ac fide Theodoti fiducia

Urb. cond.
an. 538.
Coff. Ti.
Sempronio;
& Q. Fab.
Max. 111.

INTERPRETATIO.

c Reliqui aequè innoxii, additi sunt Thrasoni, & supplicio pariter additi.

NOTÆ.

3. Rari aditus.] Illud rari rectè conjicit Gron. ex Pat. ubi contumeliosa dicta-ri aditus, non alienis, &c. Hinc fecit contumeliosa dicta, rari aditus. Atque ita inutile erit adituum novum epitheton difficile quod boni libri respuunt.

4. Thrasonem esse auctorem consilii.] Hunc adulatorem fuisse Hieronymi & Carcharum cognominatum scribit Athenæus; additque de medio sublatum fuisse artificio alterius adulatoris, qui nomine Ofis. Gronov. opinatur Solin. eundemque, qui postea Livio nominatur inter conjuratos à quibus occisus Hieronymus.

5. Ab latere tyranni.] Quemadmodum à pedibus alicui esse dicuntur pedissequi, & à secretis quibus secreta negotia committuntur: ita à latere dicuntur, qui principibus familiares eorumve satellites. Vulgo hic editum est, ab latere inde

eos nominat tyranni. Sed verba inde eos nominat absunt à plerisque libris. Et interposita parenthesi (à voce indicium, ad ausuros) intelligi potest Theodotus indicium à conjuratis avertisse ad insontes, qui erant ab latere tyranni, & quos perinde ac tyrannum oderat qui torquebatur. Verum & citra parentheum, sic explicabitur hic locus, si dicamus, inter eos quos à numero domesticorum tyranni, Theodotus fingebat conjurasse, & quorum nomina tanquam vilissimorum Caputum ei occurrerant inter tormenta, maxime unum esse Tyannum, ut verum crederet torti indicium, ubi Thrasonem nominari audivit.

6. Quorum vilissima capita occurrere.] Non dicit hos homines vilissimæ ævæ conditionis fuisse, sed vilissima habita fuisse inuit indicij ex odio tyranni vitiorumque, quibus ipsum imbuabant.

Urb. Cond. fuit: tantumque ipsi Theodoro virium ad arcana occukanda.

Ann. 538.

Coll. Ti.

Sempr. & Q.

Fab. Max.

1111

VI. Itaque ^a quod unum vinculum cum Romanis societatis erat, Thrafone sublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res spectabat. ¹ legatique ad Annibalem missi; ac remissi ab eo ² cum Annibale nobili adolescente Hippocrates & Epicydes nati Carthagine; sed oriundi ab Syracusis, exule avo, Pœni ipsi materno genere. Per hos ^b juncta societas Annibali ac Syracusano tyranno: nec invito Annibale apud tyrannum manserunt. Appius Claudius prætor, cujus Sicilia provincia erat, ubi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum misit: qui quum sese ad renovandam societatem, quæ ¹⁰ cum avo fuisset, venisse dicerent, per ludibrium auditi dimissique sunt ab quærente per jocum Hieronymo, *que fortuna eis pugna ad Cannas fuisset: vix credibilia enim legatos Annibalis narrare. Velle quid veri sit scire, ut ex eo* ^c *utram specem sequatur, consulat capiat.* Romani, *quam serio legationes audire cepisset, red-turos se ad eum* ¹⁵ *dicentes esse; monito magis eo, quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiscuntur.* Hieronymus legatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto convenit, *ut quom Romanos Sicilia expulissent* (id autem brevi fore, si naves atque exercitum misissent) ³ *Himera amnis, qui ferme insulam dividit, finis regni* ²⁰ *Syracusani ac Punici imperii esset.* Aliam deinde, inflatus assentationibus eorum, qui cum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis ⁴ materni avi jubebant meminisse, legationem misit: ⁵ quia æquum

INTERPRETATIO.

^a Mortuus Thrasone cuius solius opetū velut vinculo quodam cohereret societas Syracusanorum cum Romanis.

^b Ab Annibale ac tyranno Syracusano initum fœdus.

^c Ut deliberet quærum adhaerens societati; Romanorum, an Pœnorum.

NOTÆ.

1. *Legatique ad Annibalem missi.*] Hi legati ab Hieronymo ad Annibalem missi, fuere Polycletus Cyrenæus & Philodemus Argivus: qui ambo memorantur à Liv. lib. 25. c. 25.

2. *Cum Annibale nobili adolescente.*] Hi non ab Hieronymo ad Annibalem missi, ut censuere Glar. & Sigon. sed quemadmodum rectè Gronov. observat, ab Annibale missi ad Hieronymum, quod ex Polybio patet: Annibal autem hic Carthaginensis tunc trietarchus erat, tam origine quam natalibus Carthaginensis.

3. *Himera amnis.*] Duo sunt hoc nomine in Sicilia fluvii, quorum minor in Aquilonem & mare Tyrrhæum fluit juxta oppidum ejusdem nominis, vulgò nunc

Termini: major in meridiem mare Libyæ cum flexo cursu subit. Hic omnium totius Siciliæ maximus, vulgò nunc accolis vocatur *Salsi* ab ipsa re: est enim *Salsi* sapor sive amaro. Per octoginta millia mediam ferè Siciliam ita dividit, ut altera pars versus oceanum ad Lilybæum promontorium: altera ad Pachynum & Pelorum, ad ortum pertineat. Ambo hi fluvii ex montis ejusdem Nebrodii diversis jugis oriuntur. Solinus, Mela, alique unum faciunt, qui in diversa decurrit.

4. *Materni avi.*] Ex Lanassa Agathoclis Siciliæ Tyranni filia, Pyrrhus Epitæ rex Nereidem susceperat, ex qua natus Hieron.

5. *Quia æquum, &c.*] Num potius quæ?

consecrat Sicilia sibi omni cedi: Italia imperium proprium queri Carthaginiensi populo. Hanc levitatem ac jactationem animi neque mirabantur in juvene furioso, neque arguebant; dummodo averterent eum ab Romanis.

Urb. cond.
an. 538.
Coss. Tit.
Sempron. &
Q. Fab. Max.
111.

- VII. Sed omnia in eo præcipiti ad exitum fuerunt. nam quum præmissis Hippocrate atque Epicyde cum binis millibus armatorum ad tencandas urbes, quæ præfidiis tenebantur Romanis; & ipse ¹ in Leontinos eum cætero omni exercitu (erant autem ad quindecim millia peditum equitumque) profectus esset; liberæ ædes conjurati (& omnes forte militabant) imminentes viz angustæ, qua descendere ² ad forum rex solebat, sumptulerunt. ibi, quum instructi armatique cæteri transitum expectantes starent, ³ uni ex eis (Dinomeni fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, ut quum appropinquaret januæ rex, per causam aliquam in angustis sustineret ab tergo agmen. Ita ut convenerat, factum est. ³ tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Dinomenes, tantum intervalli fecit, ut quum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus quam sinecurri posset. Clamore & tumultu audito, in Dinomenem, jam haud dubie obstantem, tela conjiciuntur: per quæ tamen duobus acceptis vulneribus, evasit. Fuga satellitum, ut jacentem videre regem, facta est. interfectores pars in forum ad multitudinem latam libertate, pars Syracusæ pergunt, ad præoccupanda Andranodori, regionumque aliorum consilia. Incerto rerum statu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo quum cerneret, senatum literis certior fecit; *Siciliam Carthaginiensi populo & Annibali conciliari*: ipse adversus Syracusanæ consilia, ⁴ provinciam, regnique fines omnia convertit præfidia. Exitu anni ejus Q. Fabius ex auctoritate senatus ⁵ Puteolos, per bel-

INTERPRETATIO.

a Mandatum est uni eorum, datumque negotium, ut.

NOTÆ.

1. In Leontinos.] Apud Ptolemæum *Leontium* vocatur urbs Siciliæ quondam celeberrima, quæ cæteris *Leontini*, communis oppidi & incolarum nomine, quod adhuc paulum detortum manet: dicuntur enim *Leontini*: medio ferè spatio inter Syracusæ & Cataniam, in eadem Orientali Siciliæ ora, eaque parte insulæ, quæ nunc *Val-di-Noto* appellatur. Patria fuit Gorgiz Leontini, qui primus extemporalem eloquentiam professus est.

2. Ad forum.] Apud Leontinos.

3. Tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo.] Veterum calcei, superiori parte aperti, ligulis seu vinculis adstringebantur: hinc Dinomenes finxit artius ligatum pedem, quem ut aptaret,

tollendus in altum fuit.

4. Provinciam regnique fines.] Emendas non ab re Pighius ad *Provinciam regnique fines*: id est, ad consilia regni Syracusani, & provinciæ quàm in Sicilia Romani habebant.

5. Puteolos.] Locum nomen, Græci *Πυτταλίου* dixerunt: antiquitus Navale Cumanorum fuit in spercellio litoris exstructum: hoc tempore à Romanis frequentari ceptum, qui *Puteolos* vocarunt, vel à *puteis*, vel à *putore*. Situs fuit ultra Misenum promontorium & lacus Lucrinum atque Avernum, Bajas inter & Neapolim, ad mare Tyrrhenum. Hodie *Pozzuolo* appellatur in terra Laboris.

Urb. cond.
an. 539.
Coss. Tib.
Otacilio, &
M. Æmilio.

lum ceptum frequentari emporium, communiit, praesidiumque imposuit. inde Romam comitorium causa veniens, in eum quem primum diem comititalem habuit, comitia edixit; atque ⁶ ex itinere prater urbem in campum descendit. Eo die quum fors ⁷ praerogativa Anienis juniorum esset, eaque T. Otacilium, & M. Æmiliū Regillum consules diceret; tum ⁵ Q. Fabius silentio facto, tali oratione est usus.

VIII. Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo hoste haberemus, ¹ in quo negligentia, aut errori locus esset: qui vestris studiis, quae in campum ad mandandos, quibus velitis, honores assertis, moram ullam offerret, ² is mihi parum meminisse videretur vestrae libertatis. sed quum in hoc bello, ¹⁰ in hoc hoste, numquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit, eadem vos cura, quae in aciem armati descenditis in re suffragium adcreandos consules decet, & sibi sic quicunque dicere; Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Jubellio Taura Campano summo equiti provocanti, summus Romanus eques Asellus Claudius est oppositus. ¹⁵ Adversus Gallum quondam provocantem in ponte Anienis, T. Manlium, fidentem & animo & viribus, misere majores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negaverim, cur M. Valerio non diffideretur, adversus similiter provocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodum pedites equitesque optamus, ut validiores, si minus, ut ²⁰ pares hosti, habeamus: ita duci hostium parem imperatorem quaramus. Quum qui est summus in civitate dux, enim legerimus; tamen repente lellus, in annum creatus adversus veterem ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis, neque horis inclusum angustiis, quominus ita omnia gerat administretque, ut tempora postulabunt belli. nobis ²⁵ autem in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales viros creare vos consules deceat, satis est dictum: restat ut pauca de eis, ³ in quos praerogativa favor inclinavit, dicam. M. Æmilius

INTERETATIO.

a Quibus fuerunt suffragia centuria primum fors ducta.

NOTÆ.

6. Ex itinere prater urbem.] Igitur urbem non est ingressus, sed per pomerium exterius in Campum Martium venit, qui adhuc extra pomerium. Illud ex itinere est à correctione Laur. Vallæ, cum antea scriptum esset, atque edixit inire.

7. Prærogativa Anienis juniorum.] Vulgo legitur prærogativa autem juniorum: in manuscriptis est æresulidiorum: præclarè correxit Gronovius, qui hac de re late disserit 4. observat. cap. 1. Sorte educi solite tribus centuriæque, quæ primæ in suffragia mitterentur: & prærogativa Tribus dicebatur, cujus fors prima exiebat, interque ejus centuriæ altera sorti-

tionem dacebatur, quæ prærogativa esset; id est, quæ primo loco rogaretur, ut jam observatum est. Ceterum Tribus Anienis ab Aniene Flavio dicta, numero trigesima secunda, prioribus addita est anno 455. ut est apud Livium lib. 10.

a. In quo negligentia aut errori locus esset.] Hanc receptam locutionem approbant quæ sequuntur, nunquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit, quicquid Gronov. ex quibusdam scriptis reponendum censet, negligentia laxior locus esset; quid enim hic sit locus laxior, non satis perspicio: fortè toleratibilis esset, negligentia laxiori.

Regillus flamen est Quirinalis, ² quem neque mittere à sacris, neque retinere possumus, ut non Deum aut belli deferamus curam. Otacilius, sororis meae filiam uxorem, atque ex aliberos habet. cæterum ^b non ea vestra in me majoresque meos merita sunt, ut non potiorum privatis necessitudinibus rempublicam habeam. Quilibet nautarum velitorumque tranquillo mari gubernare potest: ubi sæva orta tempestas est, ac turbato mari rapitur vento navis: tum viro & gubernatore opus est. Non tranquillo navigamus; sed ³ jam aliquot procellis submersi penè sumus. itaque quis ad gubernacula sedeat, summa cura providendum ac præcavendum vobis est. In minore re ¹⁰ experti, T. Otacili, operam tuam sumus. haud sane, cur ad majora tibi fidamus, documentis quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuisi, trium rerum causa paravimus: ut Africæ oram populetur; ut tuta nobis Italiae litora essent, ante omnia, ne supplementum censuipendio committuque ab Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Otacilium, non dico si omnia hæc, sed si aliquid eorum republicæ præstitit. Sin autem, te classem obrinente, etiam velut pacato mari quelibet Annibali ¹⁵ tuta atque integra ab domo venerunt; si ora Italiae infestior hæc anno, quam Africa fuit; quid dicere potes, cur te potissimum ducem ⁴ Annibali hosti opponamus? Si consul esse, dictatorem dicendum exemplo majorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses, aliquem in civitate Romana meliorem bello haberi, quam te. Magis nullius interest, quam tua, T. Otacili, non imponi cervicibus tuis onus, sub quo concidas. Ego magnopere suadeo, eodem animo, quo sistantibus vobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent, quorum ductus atque auspicio dimicaretis, hodie quoque ²⁵ consules creetis: quibus sacramento liberi vestri dicant, ad quorum editionem conveniant, sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Trasimenus & Cannæ tristia ad recordationem exempla, sed ad præcavendum simile utiles documenta sunt. ⁵ Præco Aniensem juniorum in suffragium revoca.

IX. Quum T. Otacilius ferociter, eum continuare consulatum velle vociferaretur, atque obstreperet, lictores ad eum accedere consul jussit.

INTERPRETATIO.

^b Non tam exigua sunt beneficia quæ vos in me, ac majores meos contulistis.

NOTÆ.

2. *Quem neque mittere à sacris.* Flamines adeo adstricti erant sacris, ut ab urbe abnodiare ipsis vetitum esset, saltem Diali, ut vidimus lib. 5. cap. 56.

3. *Jam aliquot procellis.* Metaphora à mari ad rempub. ducta: intelliguntur autem pugne ad Trasimenum & Cannas.

4. *Annibali hosti opponamus.* A Salmatio est correctio. Legebatur antea *opponant*: quod tamen tolerari potest, ut

intelligantur cives Romani.

5. *Præco Aniensem Juniorum in suffragium revoca.* Emendatio est Gronovii haud omnino necessaria: nihil enim habet reprehendendum vulgaris lectio, *prærogativa Juniorum in suffragium revocata* & perinde enim est, si Q. Fabius præconi imperet ut revocentur ad suffragium Aniensem Juniores, & si narrentur ab auctore in suffragium revocati.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Ti.
Otacilio, &
M. Emilio.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
1 v. & M.
Marcel. 111.

& 1 quia in urbem non inierat, procius in campum ex itinere profectus, admonuit, cum securibus sibi falces præferri. Iterum prærogativa suffragium inivit; creatique in ea Consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. Eosdem consules cæteræ eenturiæ sine variatione ulla dixerunt. Et prætor unus reselectus, Q. Fulvius Flaccus: novi tres alii creati, T. Otacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui cum adilis curulis erat, P. Cornelius Lentulus. Comitibus prætorum perfectis, senatusconsultum factum est, *ut* 2 *Q. Fulvio extra ordinem urbana provincia esset: isque potissimum consulibus ad bellum profectis, urbi præfesset.* 3 *Aquæ magnæ bis eo anno fuerunt: Tiberisque agros inundavit eum magna strage tectorum, pecorumque & hominum pernicie.* Quinto anno secundi Punici belli, Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes, plus solito converterant in se civitatis animos. multis enim annis tale consulatum par non fuerat. Reserebant senes, sic 4. Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papirium & Carvilius adversus Samnites, Brutiosque, & Lucanum cum Tarentino populum, consules declaratos. Absens Marcellus Consul creatus, quum ad exercitum esset; præfenti Fabio, atque ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus ac necessitas belli, ac discrimen summa rerum faciebant, ne quis aut 5 in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperii consulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi, quod quum summo imperatore esse opus reipublicæ sciret, 6 seque cum haud dubie esse; in inoris invidiam suam, si qua ex re oriretur, quam utilitatem reipublicæ fecisset.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
1 v. M. Claud.
Marcel. 111.

X. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio 7 est habitus: decretumque omnium primum, *ut consules fortirentur, compararentur inter se, uter censoribus creandis comitia haberet, primum*

INTERPRETATIO.

a *Obstant quominus quisquam inquireret in ejusmodi factum, velut in rem mali exempli.*

b *Et se reverà esse hujusmodi, nempe summum imperatorem.*

NOTÆ.

1. *Quia in urbem non inierat,* Cum extra urbem esset Fabius consul, securus fascibus illigatus habebat, summi indices imperii. Otacilius admonerat: nam intra urbem falces absque securibus Consuli præferebantur ex instituto P. Valerii Publicolæ, de quo lib. 2.

2. *Q. Fulvio extra ordinem.* Vbi creati magistratus erant, provinciam pleurque suam quisque sortiebantur, aut inter se comparabant, & munera diversa consensu munio partiebantur inter se: aliquando tamen sine sorte, nec expe-

statâ eorum deliberatione, hanc vel illam provinciam, seu Consulatus aut Prætorii muneris partem, Senatus extra ordinem alicui assignabat, ut huic Q. Fulvio præturam urbanam.

3. *Aquæ magnæ bis eo anno.* Ita Gronov. ex Put. alias *atque magna nivis*: vulgò *magna aqua & nivis*: quidni potius *aquæ magnæ vis eo anno*?

4. *Maximum Rullum.* Imò Q. Fabium Maximum Rullianum, qui consul v. fuit an. 457. cum Publio Decio Mure

1 v. lib. 10.

quædam

quam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus Urb. condi
 qui ad exercitus erant; iussique in provinciis manere. T. Gracchus Luce-
 rix, ubi cum volumus exercitu erat; C. Terentius Varro in agro Piceno; ^{an. 539.}
 Manius Pomponius in Gallia. ex pratoribus prioris anni propretore Q. ^{Cast. Q.}
 Mucius obtineret Sardiniam; M. Valerius ad Brundisium oræ maritimæ ^{Fabio Mar.}
 intentus adversus omnes motus Philippi Macedonum regis, præfess. P. ^{iv. & M.}
 Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta provincia: T. Otacilio classis ea-
 dem, quam adversus Carthaginienses priore anno habuisset. Prodigia eo
 anno multa nuntiata sunt. Quæ quo MAGIS credebant simplices ac reli-
 10 giosi homines, eò etiã plura nunciabantur: Lanuvii in ædeius Sospitæ
 Junonis corvos nidum fecisse. In Apulia palmam viridem arsisse. Man-
 tux stagnum effusum Mincio amni. cruentum visum. Et Calibus cretâ,
 & Romæ in foro boario sanguine pluvisse. Et in vico Iulrico fontem sub
 terra tanta vi aquarum fluxisse, ^a ut series dolique quæ in eo loco erant,
 15 prouoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cælo, atrium pu-
 blicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publi-
 camque viam, murum ac portam Gabiis. Jam alia vulgata miracula erant
 hastam Martis Prænestæ sua sponte promotam: bovem in Sicilia locutum
 infantem in utero matris in Marrucinis, *Io triumphæ!* clamasse: ex mu-
 20 liere Spoleti virum factum. Hadriæ aram in cælo, speciesque hominum
 circum eam, cum candida veste, vilas esse. Quin Romæ quoque in ipsa
 urbe ^a secundum apum examen in foro visum, affirmantes quidam legio-
 nes se armatas in janiculo videre, concitaverunt civitatem ad arma: 3 qui
 tum in Janiculo essent, negarunt quemquam ibi, præter assuetos collis
 25 ejus cultores, apparuisse: Hæc prodigia hostiis majoribus procurata sunt,
 ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus diis, quorum pulvinaria
 Romæ esset, indicta est.

XL. Perpetratis quæ ad pacem Deum pertinebant, de republ. bello-

INTERPRETATIO.

^a Postquam apum globus in foro ap-
 paruisse.

^b Post sacrificia & supplicationem cele-
 bratam ad pacandam urbem, sive ad ob-
 tinendum eorum presidium.

NOTÆ.

1. In vico Iulrico. J An in vico Iulri-
 no, qui Romæ in regione Esquilina &
 Viminali legitur apud P. Victorem &
 Sex. Rufum? An in aliquo Iulricæ regio-
 nis vico? Sed hæc remotior.

2. Ut series dolique. J Majus vas fi-
 tile fuit seria, capaciisque culleo vi-
 ginti amphoras continente. Ex iis in
 alia minora vasa diffundi vinum solebat
 ad vetustatem servandam, ut docet Co-
 lumella lib. 13. Nec tantum vinum, sed

oleum quoque, & olivæ conditæ in se-
 riis, quæ inde o'eariæ dictæ, servaban-
 tur; eorumque meminit Varro lib. 3. de
 re rust. cap. 3. laudante Marcello Donato.

3. Qui tum in Janiculo essent. J Num
 vulgaris lectio qui cum in Janiculum
 vivissent, qui nempe civium, concitati ad
 arma eo viso, cum in Janiculum essent
 transgressi, renunciarunt nihil eorum
 quæ procul apparuerant, à se repe-
 rum.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
17. & M.
Marcel. 111.

que gerendo, & quantum copiarum, & ubi quæque essent, consules ad fenatum retulerunt. ¹ Duodeviginti legionibus bellum geri placuit: e binas consules sibi sumere: binis Galliam Siciliamque ac Sardiniam obtineri: quibusque Q. Fabium prætorem Apulix; duabus volonum Ti. Gracchum circa Luceriam præesse. singulas C. Terentio procons. ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundisium relinqui; & duas urbi præsidio esse. Hic ut numerus legionum expleretur, sex novæ legiones erant scribendæ. eas primo quoque tempore consules scribere jussi, & classem parare: ut cum eis navibus quæ pro Calabria litoribus in statione essent, centum quinquaginta longarum navium classis eo anno expleretur. Delectu habito, ¹⁰ & navibus novis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit. creati M. Atilius Regulus, & P. Furius Philus. Quum increbesceret rumor, bellum in Sicilia esse; T. Otacilius eo cum classe proficisci jussus est. Quum decissent nautæ, consules ex senatusconsulto edixerunt, ut qui L. Emilio, C. Flamini censoribus, ² millibus aris quinquaginta ipse aut pater ejus census fuisset usque ad centum millia; aut cui postea res tanta esset ¹⁵ facta; naviam unum cum sex mensium stipendio daret: qui supra centum millia ³ usque ad trecenta millia, tres nautas cum stipendio anno: qui super trecenta millia usque ad ⁴ decies aris, quinque nautas: qui supra decies, septem: senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc ²⁰ edicto dati nautæ armati instructique ab dominis, cum ⁵ triginta dierum coctis cibariis naves conscenderunt. Tum primum est factum, ut classis Romana sociis navalibus privatâ impensâ paratis compleretur.

XII. Hic major solito apparatus præcipuè conterrituit Campanos, ne ab obsidione Capuæ bellum ejus anni Romani inciperent. itaque legatos ad Annibalem oratum miserunt, ut Capuam exercitus admooveret. ad eam oppugnandam horvus exercitus scribi Romæ, nec ullius urbis deflectioni magis insensos ¹ eorum animos esse. Id quia tam trepidi nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne prævenirent Romani; profectus Arpis ad Tifata, in veteribus castris super Capuam confedit. inde Numidis Hispanisque, ad præsidium simul castrorum, simul Capuæ reli-

INTERPRETATIO.

c Ut Consulatum unusquisque haberet duas legiones.

NOTÆ.

1. Duodeviginti Legionibus.] Hoc numero nondum invento gestum à Romanis bellum, fiant enim tunc septuaginta duo pedum Romanorum, totidemque sociorum, id est, centum quadraginta quatuor millia, præter equitatum.

2. Millibus aris quinquaginta.] Si cum argentea moneta nostra semiunciales asses comparemas, minor paulo erit hæc

summa 1460. librarum.

3. Usque ad trecenta millia.] Trecenta alium æreorum millia libras nostraras redderent fere 8760.

4. Decies aris.] Asium ejus temporis decies centena millia respondere videntur libris Francis 17200.

5. Triginta dierum coctis cibariis.] Gall.

Pourvus de biscuit, &c. pour un mois.

1. Eorum animos,] Romanorum.

his, cum cætero exercitu ad lacum Avernæ, (per speciem sacrificandis; *Urb. cond.*
re ipsa, ut tentaret Puteolos, quodque ibi præsidium erat) descendit. 3 *an. 539.*
Maximus, postquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campa- *Coll. Q.*
niam, allatum est; nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum re- *Fab. Max.*
dit: & Ti. Gracchum ab Luceria Beneventum copias admovere, Q. Fa- *1 v. & M.*
bius Prætores (is filius consulis erat) 4 Luceriam Graccho succedere ju- *Marcel. 111;*

bet. In Siciliam eodem tempore duo prætores profecti; P. Cornelius ad
exercitum; Otacilius, qui maritimæ oræ rei que navali præfesset; & cæ-
teri in suas quique provincias profecti; & quibus prorogatum imperium
10 erat, easdem quas priore anno regiones obtinuerunt.

XIII. Ad Annibalem, quum ad lacum Avernæ esset, quinque nobiles ju-
venes ab Tarento venerunt; partim ad Trasimenum lacum, partim ad
Cannas capti; dimissique domos cum eadem comitate, qua ulus adversus
omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum ejus,
15 *Perpulisse magnam partem se juvenutis Tarentina, referunt, ut Anniba-*
lis amicitiam ac societatem, quam populi Romani mallet. legatosque ab
suis missos rogare Annibalem, ut exercitum propius Tarentum admoveat.
Sisigna ejus, si castra conspecta à Tarento sint, haud ullam intercessionem
moram, quin urbs dedatur. In potestate juniorum plebem, in manu plebis
20 *rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosque ingentibus*
promissis, domum ad cæpta maturanda redire jubet: se in tempore affu-
turum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens eupido incesserat
Tarenti potiundi. Urbem esse videbat, quum opulentam nobilemque,
tum maritimam, & in Macedoniam opportunè versam: regemque Philip-
25 pum hunc portum, si transiret in Italiam, quum Brundisium Romani ha-
berent, periculum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat, & dum

N O T Æ.

2. *Ad lacum Avernæ.* Lacus Avernus
sic dictus putatur quasi *æpôt*, cujus ap-
pellationis locus alius in Thesprotia
Epixi regione, id est, *sine avibus*; quod
propter gravem odorem quem exhalat,
supervolantes volucres exanimari dicantur:
unde poetis occasio nominis illius
ad inferos transferendi. Juxta Lucinum
lacum fuit, sed Lucrinus lacus an. Christi
1538. terræ motu ferè omnis interijt.
Avernus extat incredibili profunditate
inter Bajas & Puteolos maritima Cam-
paniæ Felicis oppida, & adhuc nomen
servat.

3. *Maximus.* Nempe Q. Fabius.

4. *Lucerianum.* Ita dixit Lucerianum suc-
cedere, quemadmodum Lucerianum pro alio
dixissent: significat ad, vel apud Luceriam

Graccho succedere.

1. *Tarenti potiundi.* Tarentum, à quo
sinus Tarentinus, Siculi, seu Jonii ma-
ris pars, in cujus intimo recessu condi-
ta fuit vel capta à Phalanto exulum
Laconum Partheniatarum duce in Cala-
bria: tum magnitudine & maris portu-
que nobilis, tum mirabilis situ (quippe
in ipsis Adriatici maris faucibus posita,
ut ait Florus lib. 1. cap. 18.) hodie Taranto
Archiepiscopatus & Principatus titulo
nobilis urbs, in Hydruntina regioi Nea-
politani Provincie. Cæterum potiundi
verbum, quamvis plerumque cum ause-
rendi casu jungatur, tamen aliquando
accusativo gaudere hinc, & ex proximè
sequentibus patet; ubi libertatis po-

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
IV. & M.
Marcel. 112.

ibi moratur, pervasato agro Cumano usque ad Miseni promontorium; Puteolos repente agmen convertit, ad opprimendum praesidium Romanum. Sex millia hominum erant; & locus munimento quoque, non natura modo tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato praesidio, deinde ut nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum, magis ira quam potius urbis spe procedit. Adventu ejus in propinquum agrum Nolana mora est plebs jamdiu averfa ab Romanis, & infecta senatui suo. itaque legati ad arcescendum Annibalem cum haud dubio promissa tradenda urbis venerunt. Praevenit inceptum eorum Marcellus consul à primoribus accitus. Die uno Sueffulam à Calibus, quum Vulturnus amnis trajicientem moratus esset, contenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesque trecentos, qui praesidio senatus essent, Nolam intromisit: & uti à consule omnia impigre facta sunt ad praecoccupandam Nolam; ita Annibal tempus terebat: bis jam ante nequequam tentata re, segnior ad credendum Nolanis factus.

XIV. Iisdem diebus & Q. Fabius consul ad Casilinum tentandum, quod praesidio Punico tenebatur, venit: Et ad Beneventum, velut ex composito, parte altera Hanno ex Brutiis cum magna peditum equitumque manu, altera Ti. Gracchus ab Luceria accessit. qui primo oppidum intravit. deinde, ut Hannonem tria millia ferme ab urbe ad Calorem fluvium castra posuisse, & inde agrum populari audivit; & ipse egressus noctibus, mille ferme passus ab hoste castra locat: ibique concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat: qui jam alterum annum libertatem tacite mereri, quam postulare palam maluerant. Senserat tamen, hibernis egrediens, murmur in agmine esse quærentium, *numquamne liberi militaturi essent* & Scripseratque senatui, non tam quid desiderarent, quam quid meruissent; bona fortique opera eorum se ad eam diem usum: neque ad exemplum justis militis quicquam eis, præter libertatem, deesse. De eo permissum ipsi erat, faceret quod è republica duceret esse. Itaque priusquam cum hoste manum confereret, pronuntiavit, *tempus venisse ejus libertatis*,

N. O. T. Æ.

2. *Ad Miseni promontorium.* J. Nomen accepisse traditur à Miseno. Æneæ rusticine ibi sepulto: quanquam Strabo Bajaram & Miseni nomina ab sociis Vlyssis derivat, qui his nominibus dicti. Sitam habet ultra Cumas, ex adverso Ænaria, seu Prochyra insula. Hodie quoque vocatur *Capo Miseno*. Vicinum habet portum eamque pulchrum & profundum: atque ia eo Augustus classem collocavit ad tutelam Inferi maris: Incolæ *Porto Giulio* appellant, falso, ut ait

Cluver. cum *Julius portus* fuerit ad Lucrinum Averoumque lacus. Circa hæc litorea fuere Cimmetii Homerici.

3. *Ad Calorem fluvium.* J. Aliis *Calonem*. Annis est ex Apranino per Hirpinorum regionem in Sabbatum defluens, non-procul Benevento. Vetus nomen adhuc retinet.

4. *Volonum habebat.* J. Servorum nomen, qui voluntate arma ceperant libertatis adspiciendæ causâ.

VOLONES SPE LIBERTATIS VINCUNT. 77

quam diu sperassent, potiusda. postero die signis collatis dimicaturum
 3 puro ac patenti campo, ubi sine ullo insidiarum metu vera virtutis geri
 res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplo liberum iussurum
 esse: qui loco cessisset, in eum 4 servili supplicio animadversurum. Suam
 cuique fortunam in manu esse: libertatis autorem eis non se fore solum,
 sed consulem M. Marcellum, sed universos Patres, quos consules ab se
 5 de libertate eorum, sibi permisisse. Literas inde consulis ac senatuscon-
 sultum recitavit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus. pu-
 gnam poscebant, signumque ut daret extemplo, ferociter instabant.
 10 Gracchus prelio in posterum diem pronunciato concionem dimisit. Mi-
 lites laeti, præcipue quibus merces navatæ in unum diem operæ libertas
 futura erat, armis expediendis diei reliquum consumunt.

- XV. Postero die ubi signa cœperunt canere, 1 primi omnium parati
 instructique ad prætorium conveniunt. Sole orto, Gracchus in aciem.
 15 copias educit. nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem
 millia peditum erant; maxima ex parte Brutii ac Lucani. equites mil-
 le ducenti: inter quos pauci admodum Italici, cæteri Numidæ ferè om-
 nes Maurique. Pugnatum est & acriter, & diu quatuor horis neutrò in-
 clinata est pugna: nec alia magis Romanum impediabat res, quam ca-
 20 pita hostium pretia libertati facta. Nam ut quisque hostem impigre oc-
 ciderat, primum capite ægre inter turbam tumultumque abicidendo
 tempus terebat: deinde, occupata dextra tenendo caput, fortissimus quis-
 que pugnator esse desierat: 2 segnis ac timidus tradita pugna erat. Quod
 ubi tribuni militum Graccho nunciaverunt, b neminem stantem jam vul-
 25 nerari hostem: carnificari jacentes, & in dextris militum pro gladiis huma-
 na capita esse: 3 signum dare propere iussit: projicerent capita, invaderent-
 que hostem. Claram satis & insignem virtutem esse: nec dubiam libertatem
 futuram strenuis viris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in ho-
 stem emissus. 3 Quibus quam impigre Numidæ concurrerunt, nec segnior

Urb. cond.
 an. 539.
 Coll. Q.
 Fab. Max:
 1 v. & M.
 Marcell. 1. 16.

INTERPRETATIO.

a Sic devotum erat pugnandi onus ad
 inertiores.

b Nulli ex hostibus qui recti starent, vul-
 nus infligi: sed securi tantum in eos qui
 iam prostrati erant.

NOTÆ.

3. Puro ac patenti campo.] Puro Cam-
 pus hic appellatur, non, ut apud Juris-
 consultos, profanus, qui nulla religione
 tenetur; sed qui propriæ campus, mon-
 tibus collibus & convallibus caret.
 Gall. un rasé campagne.

4. Servili supplicio.] Id est, in crucem
 patibulumve sublatum, quod erat sup-
 plicium servorum.

5. De libertate eorum sibi permisisse.]

Intellige liberum arbitrium decernendi,
 qui libertate digni essent.

1. Primum omnium.] Volones, nempe
 ante omnes alios.

2. Signum dare.] Imperavit tribunis
 militum, ut significarent abicienda esse
 hostium corporum capita.

3. Quibus cum impigrè, &c.] Paràm
 usitata loquendi forma & poetico magis
 quàm soluto sermone digna & dicimus

Urb. cond.
an. 539.
Coss. Q.
Fab. Mar.
iv. & M.
Marcell. i. 11.

equitum quam peditum pugna esset; iterum in dubium adducta res; quum utrinque duces Romanos Brutium Lucanumque, toties à majoribus suis victos subactosque; Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militem, a verbis obtineret. Postremo pronuntiat Gracchus, *esse nihil quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatique hostes essent.*

XVI. Ea demum vox ita animos accendit, atque renovato clamore, velut alii repente facti, tanta vi se in hostem intulerunt, ut sustineri ultra non possent. Primo assignant Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo tota impulsæ acies; inde haud dubiè terga data; ruuntque fugientes in castra, adeo pavidi trepidique, ut ne in portis quidem aut vallo quisquam restiterit; ac propè continenti agmine Romani infecuti, novum de integro prælium inclusi hostium vallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustiis, ita cædes atrocior fuit: & adjuvare captivi, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & ab tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impediunt. Itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea major pars equitum, cum ipso duce effugerunt: alii omnes cæsi aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. præda omnis (præterquam hominum captorum) militi concessa est: & pecus exceptum est, quod intra dies triginta domini cognovissent. Quum præda onusti in castra redissent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugnaverant segnius, nec in castra irruerant simul; metu pœnæ collem haud procul castris ceperunt. postero die per Tribunum militum inde deducti, concione militum advocata à Graccho, superveniunt. Ubi quum proconsul veteres milites primùm, prout cuiusque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset; tunc quod ad volones attineret, omnes, ait, malle laudatos à se, dignos indignosque, quam quemquam eo die castigationem esse. Quod bonum, faustum, felixque reipublica ipsisque esset, omnes eos liberos esse jubere. Adquam vocem quum clamor ingenti alacritate sublatus esset; ac nunc complexi inter se gratulantesque, nunc manus ad cælum tollentes, bona omnia populo Romano Gracchoque ipsi precarentur; tum Gracchus: Prius quam omnis jure libertatis acquissem, inquit, neminem nota strenui aut ignavi militis notasse volui. Nunc exsoluta jam fide publica, ne discrimen omne virtutis ignaviaque pereat, nomina eorum, qui detestata

INTERPRETATIO.

Uterque imperator hostes verbis apud suos deprimere.

NOTÆ.

enim cum aliquo concurrere, non ita alii. Virg. tamen 1. Æneid.

— audetque viris concurrere Virgo.

1. Et pecus exceptum est.] Ex præda quæ in exercitu Pœnorum reperta mili-

tibus concedebatur; excipi placuit tum captivos; tum pecora, non quidem omnia, sed quæ cum rapta essent ex vicinis agris, cognoscerebantur à dominis intra mensem.

pugna memores secessionem paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo: citatosque singulos iurejurando adigam, nisi quis morbus causa erit, non aliter, quam ² stantes cibum potionemque, quoad stipendia facient, capturos esse. Hanc multam ita aquo animo feretis, si reputabitis, nulla ignavia nota leviori vos designari potuisse.

Urb. cond.
ann. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
1v. M. Marc.
111.

- 5 dedit: militesque prædam portantes agentisque, per lasciviam ac jocum ita ludibundi Beneventum rediere, ut ab epulis per celebrem festumque diem actis, non ex acie reverti viderentur. Beneventani omnes turba effusa quum obviam ad portas exissent, complecti milites, gratulati, vocare in hospitium. Apparata convivia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea invitabant, Gracchumque orabant, ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit, ³ in publico epularentur omnes. Ante suas quibusque fores prolata omnia. ⁴ pileati, ⁵ aut lana alba velatis capitibus volones epulati sunt, ⁶ alii accubantes, alii ⁷ stantes: qui simul ministrabant, vescebanturque. Digna res visa, ut simulacrum celebrati ejus dici Gracchus, postquam Romam rediit, pingi juberet in æde Libertatis, quam pater ejus in Aventino ex multatitia pecunia faciendam curavit dedicavitque.

- XVII. Dum hæc ad Beneventum geruntur, Annibal depopulatus ⁸ agrum Neapolitanum, ad Nolam castra movet. quem ubi adventare consul sensit, ¹ Pomponio propratore cum eo exercitu, qui super Sufsulam in castris erat, accito, ire obviam hosti parat, nec moram dimicandi facere. Claudium Neronem cum robore equitum, silentio noctis per averfam maximè ab hoste portam emittit, circumvectumque occultè subsequi sensim agmen hostium jubet; & quum coortum prælium videret, ab tergo se obicere. Id errore viarum, an exiguitate temporis, Nero exsequi non potuerit, incertum est. Absente eo quum prælium commissum esset, superior quidem haud dubie Romanus erat: sed quia equites non affuerunt in tempore, ² ratio composuit

INTERPRETATIO.

¹ Perturbavit est modus rei peragenda prout convenerat.

NOTÆ.

2. Stantes cibum potionemque.] Pœna hæc seu ignominia militum minùs strenuorum inter levissimas: ne cum reliquis de more accubantes cibum caperent.

3. In publico epularentur.] In publico, & in propatulo est palam & loco aperto: sed aliud est in propatulo ædium, aliud in publico; illud significat in atrio, dans la Cour; hoc verò omnino extra ædes, dans la rue.

4. Pileati.] Ut potè libertate publicè donati à Graccho: est enim pileus libertatis adeptæ nota, quod capiti eorum, qui manumittebantur, imponi solebat, ut cuilibet

notum.

5. Aut lana alba velatis capitibus.] Amiculo scilicet ex panno laneo albi coloris.

6. Alii accubantes.] Qui strenuè se gessissent accubebant mensæ: minùs fortes stabant, aliiq; ministrabant, eodemq; tempore cibum sumebant cum aliis: ut hodieque apud Polonos fumuli ponè stantes, eodem tempore cum dominis sedentibus, epulantur.

7. Pomponio propratore.] Is cap. 10. iustus fuerat initio hujus anni in agro Gallico manere: inde Romam accitum fuisse oportet, & cum Marcello Consule in Campaniam profectum.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marc. 111.

rei turbata est: non ausus insequi cedentes Marcellus, vincensibus suis signum recepi dedit. Plus tamen duo millia hostium eo die cesa traduntur: Romani minus quadringentis. Solis fere occasu Neronem noctemque nequicquam fatigatis equis hominibusque, ne viso quidem hoste rediens, adeo graviter est ab consule increpitus, ut *per eum stitisse* diceret, *quominus accepta ad Cannas redderetur hosti clades*. Postero die Romanus in aciem descendit: Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit. Tercio die silentio noctis; omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad certiores spes prodicionis proficiscitur.

XVIII. Nec minore animo res Romana domi quam militia gerebatur. Censores vacui ab operum locandorum cura, propter inopiam ararii; ad mores hominum regendos animum adverterunt, castigandaque vicia; quæ velut diutinis morbis ægra corpora ex se gignunt, nata bello erant. Primum eos citaverunt, qui post Cannensem pugnam rempublicam deseruisse Italiaque excessisse velle dicebantur. princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæstor tum fortè erat. Iussu deinde eos, cæterisque ejusdem noxæ reis causam dicere, quam purgari nequissent, pronuntiarunt, verba orationemque eos adversus rempublicam habuisse, quo conjuratio deferendæ Italiæ causâ fieret. Secundum eos citati nimis calidi exsolvendi jurisjurandi interpretes: qui captivorum, ex itinere regressi clam in castra Annibalis, solutum quod juraverant redituros, rebantur. His superioribusque illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuque moti, ararii omnes facti. Neque senatu modo, aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit. nomina omnium ex juniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vacatio iusta militiæ, neque morbus causa fuisset. Et ea supra duo millia nominum in ararios relata, tribuque omnes moti. Additumque inerti censoriæ notæ triste senatusconsultum: ut illi om-

INTERPRETATIO.

a. Nec consenti suero Censores Senatum: qui cum juniores essent, militia nomen præstantium aut equites ordinare, sed descriperunt ex consularibus tabulis eorum nomina.

NOTÆ.

1. Publicum equum.] De equo publico antea.

2. Tribuque moti, ararii omnes facti.] Tribus movebant Censores cum ex honestiore tribu, rusticâ patâ, in minus honestam, veluti urbaniam, transerebant leguminiæ causâ: neque enim omnibus tribubus eliminare poterant; alioqui è numero civium Romanorum omnino fuissent.

3. Quibus neque vacatio iusta militiæ,

neque morbus causa fuisset.] Immunes à militia erant Sacerdotes, Magistratus, & si fallor qui Magistratibus urbanis apparebant; item septemdecim annis minores.

4. Additumque inerti censoriæ nota.] Nihil opus esse puto correctione, licet Gronov. suspicetur legendum *eam andram* vel *acerbâ censoriæ nota*. Etenim *inertem* dicit per hypallagen, quæ non ipsa quidem inerti, sed aliorum inertiam notat.

ncs,

Urb. cond.
an. 539.
Coss. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcell. iiii.

- nes, quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturque in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias, cui milieum generi non prius quam pulsus Italia hostis esset ^b finitum stipendiorum tempus erat. Quum censores, ob inopiam ærarii se jam locationibus abstinere; ^c adium sacrarum tuendarum, ^d curuliumque eorum præbendorum, ac similia his rerum: convenere ad eos frequentes, ^e qui hasta hujus generis assueverant; hortatique censores, ut omnia perinde agerent locarent, ac si pecunia in ærario esset: neminem nisi bello confecto, pecuniam ab ærario petiturum esse. Convenere deinde domi eorum, quos Ti. Semprius ad Beneventum manu emiserat: accessitque se ab triumviris menfariis esse dixerunt, ut prætia servorum acciperent: exterum non ante quam bello confecto accepturos esse. Quum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarii fieret: pecuniæ quoque pupillares primo, deinde viduarum corpæ conferri: nullquam eas tutius sanctiuique deponere credentibus qui deferebant, quam in publica fide. ^f inde si quid emptum paratumque pupillis ac viduis foret, à quaestore perferrebebatur. Manavit ea privatorum benignitas ex urbe etiam in castra, ut non eques, non centurio stipendium acciperent, mercenariumque inceptantes vocarent, qui accepisset.
- 20 XIX. Q. Fabius Consul ad Casilinum castra habebat, quod duum milium Campanorum, & septingentorum militum Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Staius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano qui eo anno Medixtuticus erat, servitæque & plebem promiscue amabatur, ut castra Romana invaderet; intento consule ad Casilinum oppugnandum. Nihil
- 25 eorum Fabium fessellit. Itaque Nolam ad collegam micit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campani opponatur. Vel ipse relicto Nola præsidio modico veniret: vel si eum Nola teneret, & necdum securæ res ab Annibale essent, se Ti. Gracchum præconsulem à Benevento accitutum. Hoc nuncio Marcellus duobus milium mil-

INTERPRETATIO.

^b Militandi tempus præscriptum ac definitum erat.

^c Si ex pecunia pupillorum & viduarum, quæ in publicum conferebatur, ali-

quid esset quod ipsis omni commode posset, id scriberet quaestor, ut scilicet censeret ipsis empto, pretio deinde post bellum numerando ex gravio.

NOTÆ.

bat; ut Horatius inertem glaciem, Seneca inertem dolorem dixerunt, quod inertes & inutiles redderent.

^d Edium sacrarum tuendarum. Ides sacra faciente Duumvirorum, aut Triumvirorum ad id delectorum curæ locabantur, ut & alia opera publica: at postquam edificata erant, sacra teatæuebantur Censores.

Tit. Liv. Tom. III.

^e Curuliumque eorum præbendorum. Equos Curules rebus Pompejus interpretatur quadrigales: quales vehendis curulibus magistratibus publico sumptu præstitos hinc colligas.

^f Qui hasta hujus generis assueverant. Ad hanc fieri solite non tantum auctiones, sed etiam locationes publicæ. Huic hanc assueti mancipies.

L

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
IV. & M.
Marc. III.

libus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum venit, ad-
ventuque ejus Campani, jam moventes sese, quieverunt. Ità à duobus
consulibus Casilinum oppugnari cœptum. ubi quum multa, succedentes
temere mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neque satis in-
cœptis succederet, Fabius omittendam rem parvam ac juxta magnas
difficilem, abscedendumque inde censebat, quum res majores instarent.
Marcellus, multa magnis ducibus sicut non aggrediendi, ita semel ag-
gressis non dimittenda esse, dicendo, quia magna famæ momenta in
utramque partem fierent, tenuit, ne irritò incœpto abiretur. Vinæ in-
de omniaque alia operum machinationumque genera quum admoveren-
tur, Campanique Fabium orarent, ut abire Capuam tuto liceret; pau-
cis egressis, Marcellus portam, qua egrediebantur, occupavit, cædesque
promiscue omnium circa portam primò, deinde, irruptione facta, etiam
in urbe fieri cœpta est. Quinquaginta ferè primo egressi Campanorum,
quum ad Fabium confugissent, præsidio ejus Capuam pervenerunt. Ca-
silinum, inter colloquia cunctationemque petentium fidem, per occasio-
nem captum est. captivi, quique Campanorum, quique Annibalis mi-
litum erant, Romam missi, atque ibi in carcere inclusi sunt: oppidano-
rum turba per finitimos populos in custodiam divisa.

XX. Quibus diebus à Casilino re bene gesta recessum est, eis Gracchus
in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas cum præfecto socio-
rum in agros hostium prædatum misit. eos effulse palatos Hanno ador-
tus, haud multo minorem quam ad Beneventum acceperat, reddidit hos-
ti cladem; atque in Brutios raptim, ne Gracchus assequeretur, concessit.
Consules, Marcellus retro, unde venerat, Nolam redit; Fabius in Sam-
nium ad populandos agros, recipiendæque armis, quæ defecerant, ur-
bes, processit. Caudinus Samnis gravius devastatus; perusti latè agri,
præda pecudum hominumque actæ. oppida vi capta, 1 Compulteria, Te-
lesia, Compla, 2 Melæ, 3 Fulsula & 4 Orbitanium. Ex Lucanis 5 Blandæ.

NOTÆ.

1. *Incœptis succederet.* Pro *incœpta suc-
cederent*: rara alibi loquendi forma. Di-
citur enim *res alienis succedere*, sed no-
vum eò sensu *res succedere*.

1. *Compulteria.* Fateatur Claver. ubi
Compulteria fuerit non constare: Holste-
nius docet oppidi nominis vestigia ex-
tare in loco *S. Maria di Covultero*, non
procul ab urbe Calatia, in Campania Fe-
lici, nunc *Terra di Lavero*.

2. *Melæ.* Holst. nunc *Melito* in Prin-
cipatu ulter. vel *Molise* Comitatus sui ca-
put, in regno Neapolitano.

3. *Fulsula.* Alii *Fulsula monte Fus-
culo* in Princip. ulter. est Holsteno.

4. *Orbitanium.* Vbi fuerit nemo do-
cet. Fortè in scriptura ejus nominis er-
ror intervenit; fuitque Obbitatium, aut
quid simile: unde fieri potuit *Bisaccium*,
quod nomen est oppidi in ulteriori Prin-
cipatu ad Apenninum inter Trevicum
ad Caurum, & Monteverde ad Vul-
turnum.

5. *Blandæ.* Aliis *Blanda*, quam Bru-
tius Plinius perperam adscribit, cum sit
Lucanorum, ut ex Livio hic, & ex itine-
raria Tab. patet, quæ eis Laum amnem
locat. Barrio *Selvedere*. Cluverio *Mara-
tea*, sed dubitanter: Holst. probare vi-
detur Phil. Caraffæ Canonici Buxentini

TARENTUM FRUSTRA TENTATUM AB ANNIB. 83

Apulorum ⁶ *Æca* oppugnata. Millia hostium in his urbibus viginti quinque capta aut occisa: & recepti perfugæ trecenti septuaginta; quos quum Romam misisset consul, virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo dejecti. Hæc à Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus valeretud adversa Nolæ tenuit. Et à prætorè Q. Fabio, cui circa Luceriam provincia erat, ⁷ Accua oppidum per eos dies vi captum: stativaque ad ⁸ Ardones communita. Dum hæc aliis locis ab Romanis geruntur, jam Tarentum pervenerat Annibal, cum maxima omnium, quacunque erat, clade. In Tarentino demum agro pacatum incedere agmen coepit. nihil ibi violatum, neque usquam viâ excessum est: apparebatque non id modestiâ militum aut ducis, nisi ad conciliandos Tarentinorum animos, fieri. Cæterum quum propemodo muris accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, ut rebatur, motu facto, castra ab urbe ferme passus mille locat. Tarenti triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, à M. Valerio propætorè, qui classi ad Brundisium præerat, missus M. Livius. ⁹ is primore juventute conscripta, dispositisque ad omnes portas, circaque muros, qua res postulabat, stationibus, die ac nocte plurimum intentus, neque hostibus, neque dubiis sociis loci quicquam præbuit ad tentandum. Quare diebus aliquot frustra ibi absumptis, Annibal, quum eorum nemo qui ad lacum Averni adissent, aut ipsi venirent, aut nuntium literarum mitterent, vana promissa se temere secutum cernens, castra inde movit. Tum quoque, intacto agro Tarentino (quamquam simulata lenitas nihil dum profuerat, tamen ^b spe labescendæ fidei

Urb. cons.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
IV. & M.
Marc. 111;

INTERPRETATIO.

^a Deleſtu ex primariis juvenibus Tarentinis habito.

^b Nondum renuncians ſpei quam conceperat avertendi Tarentinos à fide Romanis data.

NOTÆ.

ſententiam; qui ait veſtigia Blandæ apparere ad portum *Sapri*, cui imminet *turris Buondormire*.

6. *Æca*.] Antè legebatur *Anca*, malè. Cortezii ex Petav. Codice Gronov. *Æcarum* meminit tabula Peutingeri, ut Plinius lib. 30. cap. 11. *Æcanorum* in Apulia: Polybio corruptè *Æge*. Id oppidum ceperat Annibal poſt Cannenſem cladem. Ad Apulicæ Samnitiq. & Hirpinorum confinia ſub ipſo Apennino fuit. Ibi poſtea *Troja* exſtructa eſt à Græcis, quod adhuc nomen ſervat in *Capitanata*, paulò inſtrictius Cæſelari, Episcopatus titulo donata.

7. *Accua*.] Non Campaniæ, ut voluit Ortol. ſed Apulicæ oppidum fuit, ut colligere eſt ex hoc loco. Haud procul fuiſſe

hinc à Luceria, hinc ab Herdonia, circa fines Hirpinorum tuadet Livii narratio. Ejus oppidi nulla, quod ſciam, occurrit alibi mentio. Si nominis veſtigia ſequamur, poteſt *Accua* fuiſſe locus qui nunc *Accadia*, vel *Acchidia* juxta Sanctam Agatham, in conſinio principatus ulterioris atque Apulicæ.

8. *Ad Ardones*.] Alibi *Ardonen*, ſive *Herdonia*, ſemper in numero ſingulari. Verbeſt Apulicæ Daunicæ, quam Capitanatam vocant, in regno Neapolitano vocaturque adhuc *Ardona*, inter Cervarium & Carapellum amnes.

9. *Neque dubiis ſociis*.] Tarentinorum enim, alii ac maxime plebeji propenſi ad Penos grant.

Urb. Cond.
ann. 139.
Cof. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marc. 112.

haud abfiftens)¹⁰ Salapiam ut venit, frumentum ex agris Metapontino atque Heracleenfi (jam media ætas exacta erat, & hibernis placebat locus) comportat. Prædatur inde Numida Maurique per Salentinum agrum, proximofque Apuliz falks dimiffi. inde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: è quibus ad quatuor millia domanda equitibus divifa.

XXI. Romani, quum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur, morfque tyranni duces magis impigros dediffet Syracufanis, quam cauffam aut animos mutaffet, M. Marcello alteri confulum eam provinciam decernunt. Secundum Hieronymi eadem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumque ferociter, *parandum regi fanguine conjuratorum efle*. Deinde libertatis reftituta dulce auditu nomen crebro ufurpatum, ipfes facta ex pecunia regia largitionis ¹⁰ *1 militi, atque fungendi potioribus ducibus, & relata tyranni fœda fœclera, fœdiorelque libidines adeò mutavere animos, ut inſepultum jaceret corpus paulò ante defiderati regis paterentur. Quum cæteri ex conjuratis ad exercitum obrinendum remaniffent, Theodorus & Sosis regis equis quanto maximo curſu poterant, ut ignaros omnium regios opprimerent, 2 *2 Syracufas contendunt. cæterum prævenerat, non fama ſolum, (qua nihil in talibus rebus eſt celerius) ſed nuntius etiam ex regis ſervis. Itaque Andranodorus, & Inſulam & arcem, & alia qua poterat, quæque opportuna erant, præſidiis firmarat. 3* Hexapyle Theodorus ac Sosis poſt ſolis occaſum jam obſcura luce inveci, quum cruentam regiam veſtem atque inſigne capitis oſtentarent, travecti per Tycham ſimul ad libertatem, ſimul ad arma vocantes, in Achradinam convenire jubent. Multitudo pars procurrat in vias, pars in adium veſtibus ſtat: pars ex tectis feneftrisque proſpectant, & quid rei ſit, rogitant. Om-*

NOTÆ.

10. *Salapiam.* J Ad Apuliz utriufque confinia, tribus fere milliariſibus à riva Aufidi ſiniſtrâ eſt *Salapia* Capitanatz provinciz contribus, ſervanſque veſtigia priſtini nominis: vocatur enim *Salpe*, nunc in vicum redacta.

1. *Militi, atque fungendi potioribus ducibus.* J Vulgaris hæc lectio eſt: mutavit Gronov. in, *militiaque fungenda potioris ducibus*: ut velle videatur ipem ducibus factam potioris militie. Quod fœti poteſt. Aliunde, *ſpes facta largitionis militi*, recte habet: & *fungendi potioribus ducibus* dici poſuit pro eo quod eſt *fungendi munere ac milita ſub melioribus ducibus*, quàm tyrannus fuiſſet. Sic certò Juriſ. conſulti *diſtem fungi*, & *functum* eſſe dicunt abſolute, de ea que in matrimonio datum data eſt.

2. *Syracufas contendunt.* J Jam diximus paulò ante Syracufas nobiliſſimam fuiſſe totius Siciliz urbem maritimam in ejus parte Orientali; eam cõdiderat Archias Heraclides Bacchiadatum Corinthiorum ſtirpe ortus, ex quatuor caſtellis paſſive formatâ civitate, impoſitorumque unius ex filiabus nomine. Hodie Siculis *Siracufa* dicitur, Hiſpanis dominantibus *Saragoffa*. Ex quatuor urbibus conſtabat, ea nempe quæ *Inſula* dicebatur, *Acradina*, (in qua templum Jovis Olympii) *Tycha*, & *Nepoli*. Porro Inſula Syracularum propriè nomen tulit, junctaque erat ponte cum Acradina. His quatuor partibus adjunctione Epipolæ, quæ conſulti *diſtem fungi*, & *functum* eſſe dicunt inſtar ſuburbii.

3. *Hexapyle.* J Porta fuit in ea parte, quæ *Tycha* dicebatur.

Urb. cond.
an. 539.
Coff. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 1112.

nia luminibus collucet, strepituque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympii Jovis templo spolia Gallorum Illyriorumque, dono data Hieroni à populo Romano fixaque ab eo detrahunt; precantes Jovem, ut volens propitius præbeat sacra arma, pro patria, pro Deum delubris, pro libertate sese armantibus. Hæc quoque multitudo stationibus per principes regionum urbis dispositis adjungitur. In Insula inter cætera Andranodorus præfidiis firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atque arcis in modum emunitus, capitur ab juventute quæ præsidio ejus loci attributa erat: mittuntque nuncios in Acradinam; horrea frumentumque in senatus potestate esse.

- XXII. Luce prima populus omnis armatus inermisque in Acradinam ad Curiam convenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat, ex principibus unus nomine Polyænus concionem & liberam & moderatam habuit: ¹ *Servitudinis indignitatisque homines expertos, adversus notum malum irritatos esse. Discordia civilis quas importes clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quam ipsos vidisse. Arma quod impigre caperint, laudare: magis laudaturum, si non utantur, nisi ultima necessitate coacti. In præsentia legatos ad Andranodorum mitti placere, qui denuncient, ut in potestate senatus, ac populi sit; porta Insula pateant, ² recedat præsidium.*
- 10 *Si tutelam alieni regni suum regnum velis facere, eundem se censere multo acris ab Andranodoro, quam ab Hieronymo repeti libertatem.* Ab hac concione legati missi sunt. Senatus inde haberi cæptus est. ³ *quod sicut regnavit Hierone manserat publicum consilium, ita post mortem ejus ante eam diem ulla de re neque convocati neque consulti fuerant. Ut ventum ad Andranodorum est, ipsum quidem movebat & civium consensus & quum aliæ occupatæ urbis partes, tum 3 pars Insulæ, velut municiissima prociat atque alienata: sed evocatum eum ab legatis Demarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regis animis ac muliebri spiritu, admonet*
- 27

INTERPRETATIO:

¹ *Quod publicum consilium (Senato) sed ii post ejus mortem convocati non fuerant; manserat quidem Hierone regnante; vane.*

NOTÆ.

1. *Servitudinis indignitatisque homines expertos.* 1 Duo hic nova: vocabulum *servitudinis* & *expertos* enim gignendi casu junctum; sed nomen *servitudinis* extat apud Festum: & nollet minus receptis loquendi formis, & nominum verborumque constructionibus non pariter: Lipsius tamen conjicit *Servitii* adium. Gronov. autem *servitii* pueris indignitatisque.

2. *Recedat præsidium.* 1 Ex Gronovii

conjectura est: legitur vulgò *reddat præsidium*, nempe Andranodorus.

3. *Pars Insulæ, velut municiissima.* 1 Partem urbis intellige, quæ propriè Syracusæ, in Insula sitæ. Libens amplectos emendationem Gronovii, qui legit *pars vel municiissima*: sumitur enim elegantes particula *vel*, pro *in primis, præcipue* hic autem intelliguntur *horrea publica* arcis in modum munita.

Urb. cond.
an. 539.
Coff. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 111.

sæpe usurpatæ Dionysii tyranni vocis: *qua, 4 pedibus tractum, non insi-*
dentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. FACILE ESSE MO-
MENTO quo quis velit, *cedere possessione magna fortuna: facere & pa-*
rare eam difficile atque arduum esse. Paululum siareret spatii ad consulan-
dum ab legatis. *conteretur ad arcessendos ex Leontinis milites: quibus si*
liebria consilia Andranodorus neque tota aspernatus est, neque extemplo
accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia tempori
cessisset. Itaque legatos renunciare iussit, futurum se in senatus ac populi
potestare. Postero die luce prima patefactis Insulae portis in forum Acra-
dinæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyxenus concionatus
erat, ascendit: orationemque eam orsus est, qua primum cunctationis sue
veniam petivit. *Se enim clausas habuisse portas; non separantem suas res*
à publicis, sed à strictis semel gladiis timentem, qui finis ead. bus esset fu-
turus: utrum, quod satis libertati foret, contenti nece tyranni essent; an
quicunque aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministeriis re-
giam concigissent, aliena culpa rei trucidarentur. Postquam an. ad-
vertit, eos qui liberassent patriam, servare etiam liberatam velle, atque
c. undique consuli in medium; non dubitasse, quin & corpus suum, & cæ-
tera omnia, *qua sua fidei tutelæque essent, quoniam eum qui mandasset,*
suus furor absumpsisset, patriæ restitueret. Converterus deinde ad interfecto-
res tyranni, ac nomine appellans Theodotum ac Sosium: *Facinus, inquit,*
memorable fecistis. Sed mihi credite, inchoata vestra gloria, nondum per-
fecta est: periculumque ingens manet, si nisi paci & concordiæ consulitis,
d. ne libera efferatur respublica.

INTERPRETATIO.

b Sed quid metueret ac dubitaret quam
finem habitura essent homicidia, si semel
gladii fringerentur: an cives concensi fu-
tura essent morte tyranni, quod quidem ad
libertatem sufficeret: an vero &c.

c Ut ab omnibus in commune consule-
retur.

d Ne ubi libera fuerit resp. Cives ni-
mium se extollant, atque ad lasciviam
luxurient.

NOTÆ.

4. *Pedibus tractum non insidentem equo.*]
Tyranni quasi proverbialis sententia,
qui significatur summæ potentie non nisi
ultima vi renunciandum.

5. *Nisi paci & concordia consulitis.*]
Hæc optima Vallæ correctio, ex Codici-
bus illis in quibus *nisi faciet concordia*
consulitis.

6. *Ne libera efferatur respublica.*]
Non sensu hic accipiendum efferatur, quo
dicuntur cadavera efferi, ut existimabat
Sigon. adducto loco ex lib. 28. *meo minus*
funere et in populi Romani esset respublica:
sed ut efferi dicitur pro eo quod est su-

pra modum extolli, ut apud Cic. a. contra
Rullum, sed certo non continebuntur, pro-
gredientur longius, efferuntur. Et 3. de Orat.
dolore offerri & iracundia longius digredi
quam deceat. Metaphorâ itaque ab equis
ductâ intelligitur periculum esse ne li-
bertate abutantur Syracusani. Antea le-
gebatur *res*, addidit litteram P. Sigonius
quasi littera prima sequentis vocis causâ
fuisse, ut hic à libratio per incuriam
omitteretur; sed res eodem redit: *Rom*
enim pro republ. sumi non est incogni-
tum. Quod tamen Gronov. vult, *ne lu-*
xuriet efferat res, longius à textu abet.

XXIII. Post hanc orationem claves portarum pecunieque regie ante pedes eorum posuit. atque illo quidem die dimissi ex captione lati, circa omnia sana Deum supplicaverunt cum conjugibus ac liberis: postero die comitia Prætoribus creandis habita. Creatus in primis Andranodorus, cæteri magna ex parte interfectores tyranni. duos etiam absentes, Soparrum ac Dinomenem fecerunt. Qui auditis quæ Syraculis acta erant, pecuniam regiam; quæ in Leontinis erat, Syraculas devectam, quæstoribus ad id ipsum creatis tradiderunt: & ea quæ in Insula erat & Acradina, tradita est, murique ea pars, quæ ab cætera urbe nimis firmo munimento intersepiebatur Insulam, consensu omnium dejecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atque Epicydes audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto celare voluerat; deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syraculas redire. ubi ne suspecti observarentur, tanquam novandi res aliquam occasionem quærentes, prætores primum, deinde per eos senatum adeunt: *Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymum; tanquam amicum ac socium. paruisse imperio ejus, cujus imperator sumus voluerit. velle ad Annibalem redire. cæterum quam iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere ut præsidii dene aliquod, quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parvâ operâ apud Annibalem iniuros.* Facile res impetrata: abire enim duces regios, quum peritos militiæ, tum egentes eisdem atque audaces cupiebant: sed quod volebant, non quam maturato opus erat, naviter expediebant. Interim juvenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex navalibus sociis Romanorum erat, nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina ferebant in senatum oprimateque: id moliri etiam eos atque struere, ut Syracusæ, per speciem reconciliandæ societatis, in ditione Romanorum sint; dein factio, & pauci auctores fœderis renovati dominantur.

XXIV. His audiendis credendisque opportuna multitudo major in dies Syraculas confluebat: nec Hippocrati & Epicydi solum spem novandarum rerum, sed Andranodoro etiam præbebat. Qui fessus tandem uxoris

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
17. & M.
Marcel. 111.

INTERPRETATIO.

1. Verum Syracusani, id quod cupiebant, non tantâ celeritate, quantâ opus erat, exquebantur.

NOTÆ.

1. Ubi ne suspecti observarentur.] Ma- vult Gronov. observarentur, id est, ne obversando & obambulando suspecti fierent. Sed nihil tanti est: habet enim non incommodum sensum 2. observantur, id est, notarentur tanquam suspecti.

2. Paruisse imperio ejus cujus Imperator sumus voluerit.] Hoc melius, quàm quod Gronov. vult, aut 2. ejus delerit, aut scribi, cui: est enim paruisse imperio ejus, cujus imperio parere in- parator sumus voluerit, nempe Annibal.

Urb. cond.
an. 539.
Coff. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcell.

vocibus monentis, Nunc illud esse tempus occupandi res, dum turbata omnia nova atque incondita libertate essent, dum regii stipendii pactus observaretur miles: dum ab Annibale missi duces assueti milicibus, juvare possent incepta. cum Themisto, cui Gelonis filia nupta erat, rem conlociatam paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana committere assuebat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honesta erant, nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est, ea deformabat. itaque fidem potiorē ratus quam patriæ debebat, indicium ad Prætores deferret. Qui ubi rem haud vanam esse certis indiciiis compererunt, consules senioribus, & auctoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistum atque Andranodorum interfecerunt: & quum tumultus ab re in speciem atrociorē, causam aliis ignorantibus, ortus esset; silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui quum ordine omnia edocuisset, & principium conjurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filii nuptiis, quibus Themisto juncta esset; Afrorum Hispanorumque auxiliares instructos ad eadem Prætorum principumque aliorum; bonaque eorum prædæ futura interfectores pronunciatum; jam mercenariorum manum assuetam imperiis Andranodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam; singula deinde, quæ per quosque agerentur, totamque viris armisque instructam conjurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam jure casti, quam Hieronymus, videbantur. Ante curiam variaz atque incertæ rerum multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in vestibulo curiæ, corpora conjuratorum eo metu compresserunt, ut silentem integram plebem in concionem sequerentur. Sopatto mandatum ab senatu & ab collegis, ut verba facerēt.

XXV. Is tanquam reos agebat. ab antea vita orsus, quæcumque post Hieronis mortem scelestæ atque impie facta essent, Andranodorum ac Themistum arguit fecisse. Quid enim sua sponte se-

INTERPRETATIO.

a Dum libertas adhuc incompota esset, ageretur, quidus agendum esset: verum nec certis legibus firmata. hanc multitudinem minus cum ferocia
b Andranodorus Aristoni Tragædo re-intenentem tanto cum timore representas per imprudentiam se cum Themisto serunt cadavera Andranodoti & The-
societyatem occupandi præcipitatem iniisse. mitli prætoribus curia exposita, ut conju-
c Fiebat ante Curiam vociferatio vul-
gi, quod mutabile, ac dubium erat quid concionem. rati plebem binè animata sequens sint ad

NOTÆ.

1. Nec Ars. ... apud Græcos pudori est. Ita quidem apud Græcos, quia natio comoda est; aliter apud Romanos; nam edicto Prætoris notantur infamia qui artis ludicræ pronuntiandæ causâ in scenam prodierint.

1. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymus. Non video cur Gronov. pro insititio respiciat se fecisse, quasi non eleganter dicatur Hieronymi nec fecisse sponte, nec verò quâ ætate erat, facere quidquam potuisse, &c.

cisse

Urb. cond.
an. 539.
Coff. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 111.

Hieronymo ad regem Ptolemæum missus voluntarium confecerat exilium. Ea quum ² ad se quoque venire præcisset, ³ in sacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus virginibus, resolutis crinibus, miserabilique alio habitu: & ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris, Gelonisque fratris, ne se innoxiam invidia Hieronymi conflagrare sinerent. Nihil se ex regno illius præter exilium viri habere: neque fortunam suam eandem virum Hieronymo fuisse, quam sororis, neque interfecto eo causam eandem esse. Quid? quod si Andranodoro consilia processissent, illa cum viro fuerit regnatura: sibi cum ceteris serviendum. Si quis Zoippo nunciet, interfectum Hieronymum, ac liberatas Syracusas; cui dubium esse, quin extemplo conscensurus sit navim, atque in patriam rediturus? ⁴ Quantum spes hominum falli! In liberata patria conjugem ejus, ac liberos de vita dimicare; quid obstantes libertati, aut legibus? Quod ab se cuiquam periculum, à sola ac prope vidua, & puellis in orbitate degentibus, esse? At enim periculi quidem nihil ab se timeri. ⁵ Invisam tamen regiam stirpem esse. Ablegarent ergo procul ab Syracusis Siciliaque, & asportari ⁶ Alexandriam jubere, ad virum uxorem, ad patrem filias. ⁷ Aversis auribus animisque à se, ne tempus teteretur, (ferrum enim quosdam expedientes cernebat) tum omisissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent, orare institit: à qua ætate etiam hostes iratos ⁸ abstinere; ne tyrannos ulciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarentur. Inter hæc abstractam à generalibus jugulant: in virgines deinde resperfas matris cruore impetum faciunt. quæ alienata mente simul luctu metuque; velut captæ furore, eo cursu le ex sacrario proripuerunt; ut si effugium patuisset in publicum, impleteretur urbem tumultu fuerint. Tum quoque haud magno ædium spatium inter medios tot armatos aliquoties integro corpore evaserunt: tenentibusque quum tot ac tam valide eluctandæ manus essent, sese eripuerunt: tandem vulneribus confecta, quum omnia replessent sanguine, exanimis corruerunt. Cademque per se miserabilem miserabi-

N O T Æ:

2. Ad se quoque venire.] Melius sanè *veniri*, quod vult Gronov. vel intelligas *missos à prætoribus, venire*.

3. In sacrarium ad penates.] *Sacrarium* locus erat in interiore ferme ædium parte; ubi *sacra* reposita. Hic *latarium* intelligit, in quo domestici Dii, qui promiscuè *Lares* & *Penates*. Eorum colendorum mos apud veteres ab Ægyptiis originem habuisse creditur, qui majorum suorum corpora domi allervabant, & velut familiaria numina venerabantur.

4. Quantum spes hominum falli!] Vul. *fallis*. sed Gronovio placet *falli*, placet & mihi; quòd oratio hæc tota obliqua sit.

5. Invisam tamen.] Obiectio est, quam sibi opponit Heraclea, & proposito exilio suo diluit.

6. Alexandriam.] Ad matitum nempe, qui jam apud Ptolemæum Ægypti regem sibi exilium indixerat, ut supra.

7. Aversis auribus animisque à se.] Res. opinor, ita Ruben. legit, ubi vul. *casit*: ut hæc sit sententia, quoniam videbat Heraclea quosdam ferrum expedientes sese stringentes: *aversis aut ipsa auribus atque animis omnium, desistit pro se deprecari*.

8. Abstinere.] Ita scripti. Nihil tamen huic lectioni cedit vulgaris, à qua atque etiam hostes irati abstinere.

liorem casus fecit: quod paullo post nuncius venit, ^a 9 mutatis repente ad Urb. cond. an. 539. Coll. Q. Fab. Max. iv. & M. Marcell. i. 11.

- XXVII. Statutus est comitiis dies: quo ^a nec opinantibus omnibus unus ex ultima turba Epicydem nominavit, tum inde alius Hippocratem: crebriores deinde ex voces, & ^b cum haud dubio assensu multitudinis esse.
- 10 Et erat confusa concio: non populari modo, sed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia novare cupiebant, permixtis. Praetores dissimulare primo, ^c & trahenda re esse, postremo victi consensu, & seditionem metuentes, pronunciant eos praetores. Nec illi primo statim creati nudare quid vellent: quanquam ægre ferebant, & de indu-
- 15 ciis dierum decem legatos isse ad Appium Claudium, & impetratis eis alios, qui de fœdere antiquo renovando agerent, missos. Ad ^d Murgantium tum classem navium centum Romanus habebat, quo evadere motus ex cadibus tyrannorum orti Syracusis, quoque eos ageret nova atque insolita libertas, operiens. Per eisdem dies quum ad Marcellum venientem in Siciliam, legati Syracusani missi ab Appio essent; auditis conditionibus pacis, Marcellus posserem convenire ratus, & ipse legatos Syraculas, qui coram cum pratoribus de renovando fœdere agerent, misit. Et jam ibi nequam eadem quies & tranquillitas erat. postquam Punicam classem accessisse ^e Pachynum allatum est, dempto timore
- 25 Hippocrates & Epicydes, nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfigas, *prodi Romanis Syracusas*, criminabantur. Ut vero Appius naves ad ostium portus, quo 3 alix partis hominibus animus accede-

INTERPRETATIO.

^a Cum Senatus populusque subito animum st. xissent ad misericordiam, nuncius ab eis missus advenit vetans ne occiderentur Her. clea & filii.

^a Nemine id opinante, sive inopinato.

^b Ha voces nominantium Hippocratem & Epicydem, excipiebantur indubitato & aperto consensu plebis.

^c Et in eo erant, sive in id tendebant, ut rem differrent.

NOTÆ.

9. Mutatis repente animis.] Senatus nempe & populi Syracusani animis ad miserationem flexis.

1. Murgantium.] Alii *Morgenium*. Oppidum Siciliæ fuit a Morgentibus antiquissimæ Italiæ populis, inter Catanam & Hyblam (quæ & Megara) paulo supra Symerthi ostium, ad latus insulæ orientate: diversa ab ejus nominis urbe, quæ apud Samniter tempore Strabonis jam interierat. Locus nunc vulgò *Margo* vocatur, teite Fa-

zello, in confinio valliû Demonæ & Noti.

2. Pachynum.] Ex tribus Siciliæ promontoriis unum, quo maxime in meridiem latere Orientali procurrit insula; à Syracusis in Austrum ad 40. mill. homin. diè vocatur *Caput Passaro*.

3. Alia partis.] Minus usitatum alia partis hominibus, pro alterius partis, sive diversarum partium, nimirum illi ex Syracusanis, qui ad Romanos inclinabant, à Pœnis averfi.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 113.

ret, in statione habere cœpit, ingens in speciem criminibus vanis accesserat fides: ac primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egredierentur.

XXVIII. In hac turbatione rerum, ¹ in concionem vocari placuit. ubi quum alii alio tenderent, nec procul seditione res esset, Apollonides principum unus orationem salutarem, ut in tali tempore, habuit: *nec spem salutis, nec perniciem propiorem unquam civitati ulli fuisse. Si enim uno animo omnes, vel ad Romanos vel ad Carthaginienses inclinent, nullius civitatis statum fortunatiorem beatioremve fore. si alii alio trahant res, non inter Pœnos Romanosque bellum atrocius fore, quam inter ipsos Syracusanos; quum intra eisdem muros pars utraque suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces. Itaque ut omnes idem sentiant, summa vi agendum esse: utra societas sit utilior, eam ² longe minorem ac levioris momenti consultationem esse. sed tamen Hieronis potius quam Hieronymi auctoritatem sequendum in sociis legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam, ³ nunc incognita, quondam infideli, præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari possit, ut non utique in præsentia bellum cum eis geratur: ⁴ cum Romanis extemplo aut pacem, aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studii vis est oratio habere, eo plus auctoritatis habuit. Adjectum est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium. iussi & duces ordinum præfectique auxiliorum simul consulere. Quum sæpe acta res esset ⁵ magnis certaminibus: postremo quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit, ⁶ mitti cum eis legatos ad rem confirmandam.*

XXIX. Dies haud ita multi intercesserunt, quum ex Leon-

NOTÆ.

1. De concionem vocari placuit.] Populum nempe, sive eos, qui jus suffragii haberent. Ita nosse sæpe in *Senatum vocari* dicit, ubi alii simplicius dicerent *Senatum vocari*.

2. Longè minorem ac levioris momenti.] Hæc correctio ex opt. Cod. Palat. hausta à Gronovio est.

3. Nunc incognita, quondam infideli.] Carthaginiensium fidenti nondum satis exploratam hoc tempore habebant Syracusani, ardente hoc cum Romanis bello. At olim eis tempore Gelonis bellum intulerant, atque Himeram urbem destruxerant: tum etiam Selinuntem populati fuerant, Agrigentum ceperant; & quod caput est, Syraculas obsederant circa ann. u. c. 355. regnante Dionysio, ac deinde pulso Dionysio juniore, vincendi fuerant à Timoleonte idem Carthaginienses: unde aliquantò post Hiero-

ad Romanos transierat, eorumque societatem per annos quinquaginta coluerat.

4. Cum Romanis extemplo aut pacem, aut bellum habendum.] Romana quippe classis jam in portu Syracusano, quo adducta ab Ap. Claudio; & in Sicilia cum terrestribus copiis Marcellus erat. Carthaginiensium verò classis adhuc procul inde ad Pachynum.

5. Magnis certaminibus.] Ita quasi ex Pat. ubi *Manis certaminibus* Gronov. scripsit. Legitur vulgo, forte non omnino malè, *mediis certaminibus*. Est enim inter media certamina deliberantium; quæ effecerunt, ut sæpius deliberandum fuerit.

6. Mittique cum eis.] Non malè Glaz. intelligit, cum Romanis legatis, à Marcello missis, mittendos ad eum legatos à Syracusanis.

tinis legati praesidium finibus suis orantes venerunt. Quae legatio perop-
 portuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam,
 ducesque ejus ablegandos. Hippocrates praetor ducere eo transfugas ius-
 sus: secuti multi ex auxiliis mercenariis, quatuor millia armatuum ef-
 fecerunt. Et mittentibus & missis ea laeta expeditio fuit. nam & illis
 quod jam diu cupiebant, novandi res occasio data est; & hi sententiam
 quamdam urbis rati exhaustam, latabantur. ceterum levaverunt modo
 in praesentia velut corpus aegrum, quo mox in graviorem morbum re-
 cideret. Hippocrates enim & finitima provinciae Romanae primò furti-
 vis excursionibus vastare cepit: deinde, quum ad tuendos sociorum agros
 missum ab Appio praesidium esset, omnibus copiis impetum in opposi-
 tam stationem eum eade multorum fecit. Quae quum essent nuntiata
 Marcello legatos extemplo Syracusae misit, qui pacis fidem ruptam esse
 dicerent: *nec belli defuturam unquam causam, nisi Hippocrates atque Epi-
 cydes, non ab Syracusis modo, sed tota procul Sicilia ablegarentur.* Epicy-
 des ne aut reus criminis absentis fratris praesens esset, aut deesset pro par-
 te sua concitando bello; profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos ad-
 versus populum Romanum concitatos cernebat, avertere etiam ab Syra-
 cusis cepit. Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis, ut quicumque popu-
 li sub regibus fuissent, a suo ditionis essent; nec jam libertate conten-
 tos esse, nisi etiam regant ac dominentur. Renunciandum igitur eis esse, b
 Leontinos quoque aequum censere liberos esse: vel quod in solo urbis suae ty-
 rannus ceciderit, vel quod ibi primum conclamationem ad libertatem, reliquis-
 que regibus Syracusae sit concursus. Itaque aut eximendum id de fœ-
 dere esse, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini per-
 suasum: legatibusque Syracusanorum & de eade stationis Romanae querenti-
 bus, & Hippocratem atque Epicyden abire, seu Locros, seu quo alio mal-
 lent, dummodo Sicilia cederent, jubentibus; ferociter responsum est,
 Neque mandasse sese Syracusanis, ut pacem pro se cum Romanis face-
 rent: neque teneri alienis fœderibus. Haec ad Romanos Syracusani detu-
 lerunt: & abnuentes Leontinos in sua potestate esse. itaque integro secum
 fœdere bellum Romanos cum iis gesturos. neque sese defuturos ei bello: ita, ut in

INTERPRETATIO.

a Essent etiam sub imperio Syracusanorum.

b Sibi aequum videri ut etiam Leontini
 ipsi liberi sint.

c Syracusani de Leontinis conquesti
 apud Romanos, negabant illos sibi obsequi
 velle.

NOTÆ.

1. Nam & illis.] Missis, nempe Hippo-
 crati, transfugis, & mercenariis, qui Poe-
 nis studebant.

2. Et hi.] Mittentes, nimirum princi-
 pes Syracusanorum, qui ad Romanorum
 partes magis propensi.

3. Finitima provinciae Romanae.] Loca
 scilicet ditionis Romanae vicina Leonti-
 nis: idque contra mentem Syracusano-
 rum, qui legatos ad Marcellum miserant,
 de fœdere acturos.

Verb. cond.
an. 539.
Coff. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marc. 111.

potestatem redacti, sua rursus ditionis essent, sicut pax convenisset.

XXX. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoque accito, ut altera parte aggrederetur, tanto ardore militum est usus¹ ab ira, ² inter conditiones pacis, interfecit stationis, ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atque Epicycles, posteaquam capi muros refringique portas viderunt, in arcem sese cum paucis recipere. inde clam nocte ³ Herbesum perfugunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine profectis domo, ⁴ ad Mylam flumen nuncius occurrit, *captam urbem esse; cetera falsa mixta veris ferens: eadem promiscuam militum atque oppidanorum faciem, nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem: bona locupletum donata.* Ad nuncium tam atrocem consultit agmen: concitatisque omnibus, duces (erant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent consultabant. ⁵ erroris speciem haud vanam mendacio praeberant verberati ac securi percussi transfugae ad duo millia hominum. ceterum Leontinorum militumque aliorum nemo post captam urbem violatus fuerat: suaeque omnia eis, nisi quae primus tumultus captae urbis absumpserat, restituebantur. ⁶ Nec ut Leontinos irent, *proditos ad eadem commilitones* querentes, perPELLI potuere, nec ut eodem loco certiores nuncium expectarent. Quum ad defectionem inclinatos animos cernerent Praetores, sed eum motum haud diuturnum fore, si duces amentiae sublati essent: ⁷ exercitum ducunt Mega-

INTERPRETATIO.

¹ *Transfugarum supplicium, qui securi fuerant percussi, an/ non omnino vanam praestiterant mentienas per errorem.*

NOTÆ.

1. *Ab ira.*] Vulgò ob iram; eodem sensu; sed illud à Liptio auctoribus manuscriptis; propter iram scilicet conceptam ex eo quod hostes presidium Romanum in statione positum interfecissent dum ageretur de conditionibus pacis..

2. *Inter conditiones pacis.*] Mavult Gronovius *inter conditionem.* id est, dum pax conditur, dum agitur de pace.

3. *Herbesum.*] Dux fuisse in Sicilia urbes *Herbsi*, sive *Erbesi* nomine: alia circa Agrigentum: altera vero in Syracusanorum finibus, de qua hic agitur: quæ Fazellus est hodie *Pantalica*, Cluverio & Brietio, probabilius *Palazzuolo* circa fontem Anapi Syracusarum fluvii, in provincia Siciliæ cui nomen *Valle di Noto*.

4. *Ad Mylam.*] Inter Megaram & Leontinos fuit *Myla*: Fazellus & Bonfillius putant esse illud flumen, quod *Marcellino* vocatur. Aretius & Leander esse *Fiume di S. Giniiano*, cujus ostium *Fin-*

me Yaddeda, quorum in opinionem Cluver. inclinatur.

5. *Erroris speciem.*] Pet. habet, *terroris speciem* quod Gronov. probat. Schellus apud eum malebat *Rumoris speciem* haud vanam: ad rem aptius, minus ad verba auctoris.

6. *Nec ut Leontinos irent.*] Sigon. inseruit propositionem in, *nec ut in Leontinos irent*; quasi Leontini nomen tantum populi esset; cum sit & oppidi.

7. *Exercitum ducunt Megaram.*] A Megarenibus Græcis condita fuit *Megara*, ad flumen Alabum sive Alabonem, qui vulgo nunc accolis *Cantaro*: urbs antea à dace Hyblone *Hybla* dicebatur. Græci *τῆ Μιγυῶν* dixerunt in plurali numero. Unde Sinus Megarenis, ad quem nunc *Augusta*: fuit in ora Siciliæ orientali non procul vico cui hodie nomen *Mirilli*. Ab hac Hybla parvamen: Hyblæum. Fuere enim tres ejus nominis urbes in Sicilia ex Stephano, correcto à Cluve-

ram. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur : spe, territis omnibus, per prodicionem urbis potiunda. quod ubi frustra eis fuit inceptum, vi agendum rati, postero die Megaris castra movent, ut Herbesum omnibus copiis oppugnarent. Hippocrates & Epicydes, non tam tutum prima specie, quam unum spe undique absclilla consilium esse rati, ut se militibus permitterent, & assuetis magna ex parte sibi, & cum fama cardis commlitonum accensis, obviam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erant, ⁸ qui apud Hieronymum meruerant sub eis, & Annibalis beneficium habebant; capti ad Trasimenum inter Romanorum auxilia, dimissique. quos ubi ex signis armorumque habitu cognovere Hippocrates atque Epicydes, ramos oleæ ac velamenta alia supplicum porrigentes, orare, ut *reciperent sese; receptosque tuerentur, neu proderent Syracusanis: à quibus mox ipsi trucidandi populo Romano dederentur.*

XXXI. Enimverò conelamant, *bonum ut animum haberent. omnem se cum illis fortunam subituros.* Inter hoc colloquium signa constiterant, tenebaturque agmen: necdum quæ moræ causa foret, pervenerat ad duces. postquam Hippocratem atque Epicyden adeste pervasis rumor, fremiculque toto agmineerat, haud dubie approbantium adventum eorum; extemplo Prætores citatis equis ad prima signa perrexerunt, *Qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogantes, colloquia ferendi cum hoste, iniquaque pratorum miscendi eos agmini suo.* Comprehendi injicique cate-nas jussit Hippocrati. ad quam vocem tantus extemplo primum à Cretensibus clamor est ortus; deinde exceptus ab aliis; ut facile, ² si ultra tenderent, appareret eis timendum esse. Solliciti, incertique rerum suarum, Megaram, unde profecti erant, referri signa jubent, nunciosque de statu præsentis Syracusas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit, inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse composuerat, recitat; *Prætores Syracusani Cos. Marcello. secundum salutem, ut assolet, scriptum erat: Resce cum atque ordine fecisse, quod in Leontinis nulli percipisset. Sed omnium mercenariorum militum eandem esse causam, nec unquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum,*

INTERPRETATIO.

a Ut judicari possit, esse quod sibi Prætores ipsi timerent si ulterius perseverarent in incepto vincendi Hippocratem.

NOTÆ.

rio. Parva hæc in orâ Orientali, cujus sibi Ætnæ montis radicibus, nunc Pa-
 oppidani *Megarenses* & *Galeota* vel *Geræa*: duæ aliæ in Mediterraneis: minor,
 quæ alio nomine *Hexæ*, meridiem verus
 ad Hieriminium fl. vulgò *Ragusa*; &
 major in agro Catanensi, cujus incolæ
 Hyblæi simpliciter, ad Simæthum fl. *Trasimenum* ab Annibale, ac dimissi.

Urb. Cond.
 ann. 539.
 Coll. Q.
 Fab. Max.
 1v. & M.
 Marc. 111.

urb. cond.
an. 539.
Coff. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcell. 111.

aut in urbe aut in exercitu suo esset. itaque daret operam, ut eos qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, b ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. Hæc quum recitata essent; eum tanto clamore ad arma discursum est, ut prætores inter tumultum pavidi e adequaverint Syracusas: & ne fugâ quidem eorum, sedigio compressa est, i impetusque in Syracusanos milites fiebant. nec ab ullo temperatum foret, ni Epicydes atque Hippocrates iræ multitudinis obviamissent: d non à misericordia aut humano consilio, sed ne spem reditus præciderent sibi, & quum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides; tum cognatos quoque eorum atque amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent: expertique quam vana aut levi aura mobile vulgus esset, militem nacti ex eo numero, qui in Leontinis circumfessierant, libornant, ut Syracusas perferret nuncium convenientem eis, quæ ad Mylam falso nuntiata erant: auctoremque se exhibendo, ac velut visa quæ dubia erant, narrando, concitaret iras hominum.

XXXII. Huic non apud vulgum modo fides fuit, sed senatum quoque in curiam introductus movit. haud vani quidam homines palam ferre, perbene detectam in Leontinis esse avaritiam & crudelitatem Romanorum. eadem si intrassent Syracusas, aut scdiora etiam, a quo maius ibi avaritia præm non esset, futuros fuisse. Itaque claudendus cuncti portas, & custodiendam urbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eisdem odisse. ad militare genus omne, partemque magnam plebis invisum esse nomen Romanum. Prætores optimatumque pauci i quanquam inflati vano nuncio erant, tamen a ad propius præsentiusque malum cautiore esse. Et jam b ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicydes sercabanturque colloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erant, ut portas aperirent, sinerentque communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Jam, unis foribus Hexapyli apertis, cæpti erant recipi; quum Prætores intervenerunt. & primo imperio minisque, deinde auctoritate, deterrendo; postremo, ut omnia vana erant, obliiti majestatis precibus agebant, ne proderent patriam, tyranni ante satellitibus, & tum cor-

INTERPRETATIO.

b Et per ipsorum portas.

c Syracusas in equis profecti sunt.

d Non ex miseratione, aut consilio,

cogitatione humanitatis suggerente.

a Quanto opiniora erant in hac opulenta urbe præmia avaritia.

NOTÆ.

1. Impetusque... fiebant.] Vulgò fies: sed hic pluribus simul locis impetum spatium factum designare voluit.

2. Quanquam inflati.] Gronovio libens austerum mutanti in inflati; neque enim insipientia, & ut ita d. cam, inflatio hic convenit. Quid si impleti, va-

no nuncio?

2. Ad propius præsentiusque malum.] Prava nempe Hippocratis & Epicydes consilia, & seditionem plebis in gratiam Carthaginensium.

3. Ad Hexapylum.] Porta fuit ejus Syracularum partis quæ Tycha dicebatur.

raptoribus

ruptoribus exercitus. Sed surdæ ad hæc omnia aures concitatae multitudinis erant, nec minore intus vi quam foris portæ effrangebantur, effractisque omnibus tuto in Hexapyllo agmen receptum est. Prætores in Achradinam cum juventute popularium confugiunt. mercenarii milites, perfugeque; & quicquid regionum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Achradina quoque primo impetu capitur, prætoresque (nisi qui inter tumultum effugerunt) omnes interficiuntur. non equibus tamen fecit. Postero die servi ad pileum vocati, & carcere victi emissi: confusaque omnis multitudo Hippocratem atque Epicydem creant prætores; Syracusæque, quum breve tempus libertas attulisset, in antiquam servitutem reciderunt.

Urb. Cond.
Ann. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
17. & M.
Marc. 111.

XXXIII. Hæc nuntiata quum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syraculas. Et ab Appio legati per portum missi fortè in quinqueremi erant. præmissa quadriremis, quum intrasset fauces portus, capitur: legati egre effugerunt. Et jam non modo pacis, sed ne belli quidem jura relicta erant: quum Romanus exercitus ad Olympium (Jovis id templum est) mille & quingentis passibus ab urbe castra posuit. Inde quoque legatos præmitti placuit: quibus ne intrarent urbem, extra portam Hippocrates atque Epicydes obviam cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed operam auxiliumque asserre, ait: & iis qui ex media caude elapsi perferunt ad se, & eis, qui metu oppressi, sædiorem non exilio solum, sed etiam morte servitutem patiuntur. Nec eadem nefandam sociorum imitam Romanos passuros. Itaque si eis qui ad se perferunt, tutus in patriam veditus pateret, ac 3 cadis auctores dedantur, & libertas legesque Syracusanis restituantur; nihil armis opus esse: si ea non fiant, quicunque in mora sit, bello persequentur. Ad hæc Epicydes, 4 si que ad se mandata haberent, responsum eis, ait, se daturos fuisse: quum in eorum, ad quos venerint, manu res Syracusana esset, tum revertentur. Si bello lacessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra marique simul cœptæ oppu-

INTERPRETATIO.

a Nec quidquam reliqui erat belli iurium quod servaretur.

NOTÆ.

1. *Ad Olympium.*] Intra suburbii, Prætores capti à seditiosis Achradinæ vel potius urbis alterius erat *Olympium* cæcis collegis inter tumultum effugerant ad Romanos, cum quibus inita ab ipso *δουλιον* apud Thucydidem, ab Jovis Olympi magnifico templo dictum, à societate, cap. 18. sub fin.
2. *Cadis auctores.*] Hippocrates præsertim & Epicydes.
3. *Si qua ad se mandata haberent.*] Indicat Epicydes se cum Hippocrate Syraculis dominari, non magistratus.

2. *Iis qui ex media caude elapsi.*] Qui.

Tit. Liv. Tom. III.

N

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcell. 111.

gnari Syraculæ: terra ab Hexapylô, mari ab Achradina, cujus murus fluitu alluitur. & quia sicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant vastam disiectamque spatio urbem parte aliqua se invasuros; omnem apparatus oppugnandarum urbium miris admoverunt. * XXXIV. Et habuisset tanto impetu cœpta res fortunam, nisi unus homo Syraculis eâ tempestate fuisset. ^a Archimedes is erat; ^b unicuique spectator ^c cœli siderumque: mirabilior tamen inventor ac machinator bellicorum tormentorum, operumque quibus ea quæ hostes ingenti mole agerent, ^b ipse perlevi momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraque alta & difficilia aditu, summissa quædam, & quæ planis vallibus adiri possent, ut cuique aptum visum est loco, ita omni genere tormentorum instruxit. Achradinæ myrum, qui ut ante dictum est, mari alluitur, ex quinquereimibus Marcellus oppugnabat. Ex cæteris navibus sagittarii funditoresque, & velites etiam, ^d quorum telum inhabile ad remittendum imporitis est, vix quenquam sine vulnere consistere in muro patiebantur. ^e Hi, quia spatio missilibus opus est, procul muro tenebant naves. ^f junctæ aliæ binæ ad quinquereimes, demptis interioribus remis, ut latus lateri applicaretur: quum exteriore ordine remorum velut naves agebantur, turres contabulatas, machinamentaque alia quantiendis muris portabant. Adversus hunc navalem apparatus Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris disposuit. in eas quæ procul erant naves saxa ingenti pondere emittebat; propiores levioribus, eoque magis

INTERPRETATIO.

^a Eximius astrologus.

^b Facili nec magno instrumento & levi motu everteres, aut inutilia redderes, &c.

NOTÆ.

1. *Et habuisset res fortunam.*] terra aut punctum extra orbem nostrum Gall. *Et la chose eust veuissi heureusement.*

2. *Archimedes.*] Cùm diu Geometrix

theoreticæ studuisset, ab Hierone rege, cujus familiaris vinculo cognationis innoxius erat, rogatus, ad Mechanicam & instrumentorum usum appulit animum, magis, ut censet Plutarchus, quò sensibus quasi subijceret proposita quædam Geometrica intellectu difficilia, quam instrumentorum ipsorum studio. Hinc Julius plurimas machinas ei comparavit, non modò ad hostes, telorum lapidumque magnitudine incredibili submovendos; sed præsertim ad ponderum immensas moles exigua operâ commovendas: quibus tamen usus nunquam est Hiero, quod fœdere cum Romanis ictu pacem habuerat perpetuam. Archimedes porrò jactare ausus est, si alia sibi

3. *Cœli siderumque.*] Extant adhuc sex Astronomicorum Libri, qui ab Archimede scripti creduntur.

4. *Quorum telum inhabile.*] An quia Romanorum jacula acutissimo ferro ita præfixa erant, ut primo ictu hebetatâ cuspide, aut corpori scutove hærente, inutilia ad alios ictus fierent?

5. *Junctæ aliæ binæ ad quinquereimes.*] Repete ex superioribus naves. Plutarchus & Polybius naves quinquereimes octo inter se vincas narrant, atque hic *συνδύματα* vocat, quas turres contabulatas Livius vertit. Sigon. suspiciat hic nendum subesse, & legendum *junctæ aliæ binæ ab octo quinquereimes.*

crebris petebat telis: postremò, ut sui vulnere intacti tela in hostem ingererent, murum ab imo ad summum ⁶ crebris cubitalibus fere cavis aperuit, per quæ cava pars sagittis, ⁷ pars scorpionibus modicis ex occulto petebant hostem: ⁸ quæ propius quædam subibant naves, quod interiores ictibus tormentorum essent; in eas ⁹ tollene proram eminentem ferrea manus firmæ catenæ illigata quum injecta proræ esset; ⁹ graveque libramentum plumbi recelleret ad solum, suspensâ prorâ, navim in puppim statuebat: dein remissa subito, velut ex

Urb. cond.
ann. 539.
Coff. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marc. 111.

INTERPRETATIO.

c. Ubi aliqua naves manibus adveniebant, ut propiores essent quàm quò perstringebant ictus tormentorum molares aut plumbeos globos longe jaculantium: ea Archimedis arte corripiebantur in hunc modum. Tollenti supra murum emissio firmior catenâ alligatus Corvæ seu manus ferrea, in earum proram injiciebatur: tum alteri tollentis capiti appensa ingens plumbi massa vi machinæ ita librabatur, ut depreffa ac descendens ad ma-

ris subiecti superficiem, proram, manu illa ferrea apprehensam haberet suspensam in sublime, navimque totam supra puppim erigeret: qua postea prorâ repente demissa, tanquàm à muro decedens navis, multum perturbatis metu nautis in fluctibus tanto impetu desiciebatur, ut quavis non inæquali casu, sed æquando etiam rectâ in undas cecideret, nihilominus aquâ repleretur.

NOTÆ.

6. Crebris cubitalibus fere cavis.] Cava sunt foramina, nōtante Sigonio: ut apud Plautum in Menæchmis, etiam nunc concedi auctor ab Leonino cavo. Apud Columellam legitur in genere masculino, deinde cavum quem feceris sarcule obsurato. Godelevæus cubitale substantivè accipit pro brachiali, sive tegumento brachii. Lambinus in Horat. Cubitale pulvinum interpretatur cui veteres Romani inter cœnandum inniti soliti. An simili quid ex cavatis hic illic muris ad protegerda propugnatorum brachia excogitati ab Archimede potuerit, peritorum eîso judicium.

7. Pars Scorpionibus.] Scorpiones machinæ fuere, quæ tela cum sono expellabant, à catapultis ballistisque diversè, ac minores. Manuballistas poiteri appellaverunt, Vegetius teite; qui sic dictos vult, quod parva subtilibusque spiculis mortem infererent: Sed Scorpionum alii majores, minores alii: unde non abs re Lilius Livium arguit, quod cubitales fere cavis fecerit, per quos partem sagittis, partim scorpionibus in ictibus hostis peteretur: enim occultè vibrantur spicula ex modicis Scorpionibus, quales hic à Polybio & Plu-

tarcho, ipsoque adeo Livio memorantur, æquo ampliora essent cubitalia: illa foramina: & fane Polyb. ait Archimedem ea in muris palmaria tantum disposuisse. Scorpiones Iud. pro sagittis venenatis accipit. Aliud opinor Scorpionum genus, quibus violenter contorquebantur saxa, describit lib. 23. Ammianus Marcellinus, quos suo tempore Onagres appellatis scribit.

8. Tollente super murum eminentem.] Egrege Sigonius, sequutus vestigia veteris Libri, ubi scriptum erat: in eas tollendo, & super murum, &c. huic loco medicinam attulit. Est autem Tollens, ut explicat Vitruv. lib. 4. cap. 21. quoniam una trabs in terram præalta defigitur, cui in summo vertice alia transversa trabs longior divisa mediocritate conneditur, eo libramento, ut si unum caput deprefferis, aliud erigatur. Gallicè dicimus, une bascule.

9. Graveque libramentum plumbi recelleret ad solum.] Placet magis hæc Gronovii lectio, quod à scriptis minus recedat. Est autem Recellere apud Festum reclinare, sive deprimere, ut excellere, (active sumptum) in altum extollere.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marc. 111.

mauro cadentem navim cum ingenti trepidatione naturarum ita ¹⁰ unde affligebat, ut etiamsi recta reciderat, aliquantum aquæ acciperet. ita maritima oppugnatio est clusa, ¹¹ omnisque vis est eo versa, ut totis viribus terra aggredirentur. Sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curaque per multos annos, Archimedis unicâ arte. natura etiam adjuvabat loci: quod saxum, cui imposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita proclive est, ut non solum missa tormento, sed etiam quæ pondere suo provoluta essent, graviter in hostem inciderent. eadem causa ad subeundum arduum aditum instabilemque ingressum præbebat. Ita consilio habito, quum omnis conatus ludibrio esset, abistere oppugnatione, atque obsidendo tantum arceret terra marique commeatibus hostem placuit.

XXXV. Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad recipientes urbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienses defecerant; ¹ Helorum atque Herbestum dedentibus ipsi recipit. Megaram vi captam diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syraculanorum, terrorem. Per idem fere tempus & Himilco, qui ad ¹⁵ ² Pachyni promontorium classem diu tenuerat, ad ³ Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum, duodecim elephantes exposuit. ⁴ Nequaquam cum quantis copiis ante ²⁰

N O T Æ.

^{10.} Unde affligebat.] Terræ vel solo affligere, id est, ad terram dejicere cum impetu, quæ de Gron. 4. observ. 8.

^{11.} Omnisque vis est eo versa.] Optime meâ sententiâ sic correxit Gronov. eum vulgò perperam legatur: *omnisque vis est averfa*.

^{1.} Helorum. -] Sic emendavit Gron. cum ante esset *Delorum*, quod promontorii nomen est, non urbis, *Helorum* autem oppidum & castellum fuit ad ostium fluminis Helori sub Neëro paulò supra Pachynum promontorium ad latus Orientale Siciliæ: agrum habuit amoenissimum: unde Ovidius 4. Fast. *Helorin Tempus* appellat. In ruinis hodie jacet in valle Noti. & ora quæ *Lauphis* dicitur, auctore Fazello, eo loci ubi nunc *Muri Ucci Ricari*; & *Goliso* ad S. Philippum, ut contra Fazellum Cluver. colligit ex ipsius descriptione. Fluvius *Abiso* nunc vocatur.

^{2.} Ad Pachyni promontorium.] E tribus Siciliæ promontoriis, quod in ortum maxime procerit, atque Orientale insulæ latus cum meridionali conjungit, *Pachynum* olim, nunc vulgò *Capo Passaro*.

^{3.} Ad Heracleam.] Heracles cognomine *Minoæ* in latere australi Siciliæ & medio fere itinere inter Agrigentum & Selinuntem, *Macara* initio dicta postea à *Minoë*, Crete insulæ rege nomen accepit, qui *Dædalum* quærens eam potitus est, ibique occisus, Cretenfes colonos reliquit: tandem *Heracles* nomen ab *Hercule* sortita est, qui Erycem regionis ejus regem luctæ certamine victum possessione regni exuit ex pugna lege, in eam deinde *Dorcius* *Cleomenis* *Lacedæmonum* regis frater, tanquam ex *Hercule* ortus, coloniam deduxit, ut est apud Herodotum. Ad *Lyrum* seu potius *Halium* fluvium sita fuit, nunc vulgò *Platanis*; qui Syracusanorum & Carthaginiensium ditionis terminus fuit tempore *Timoleontis*, *Heracleâ* tantum ultra fluvium penes hos remanente. Hodie in rudetibus jacet in valle *Muzara*.

^{4.} Nequaquam cum quantis copiis.] Ita corrigit Gronov. ex optimis libris. Editi habent, *nequaquam cum tantis copiis*, sed ex iis quæ sequuntur patet majoribus nunc copiis instructum: ita ut

venuerat ad Pachynum classem: sed, postquam ab Hippocrate occupata Syracusae erant, profectus Carthaginem, adjunctusque ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui *venisse tempus* aiebat *Sicilia per summum deus repetenda*; & ipse haud vanus praefatus monitor facile perpulerat, ut quantae maximae possent, peditum equitumque copiae in Siciliam trajicerentur. Adveniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumque civitatum, quae partis Carthaginensium erant, adeo accensae sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos: ut postremo etiam qui obsidebantur Syracusis, animos sustulerint; & parte copiarum satis defendi urbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sint, ut Epycides praefectus custodiar urbis, Hippocrates Himilconi conjunctus bellum adversus Consulem Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodiis loca profectus, castra circa 6 Acrillas urbem ponebat. Munientibus supervenit Marcellus, ab Agrigento jam occupato; quum frustra eo praevinire hostem festinans tetendisset: rediens, nihil minus ratus, quam illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obviam fore; sed tamen metu Himilconis Pcenorumque (ut quibus nequaquam eis copiis quas habebat, parceret) quam poterat maxime intentus, atque agmine ad omnes casus composito ibat.

XXXVI. Forte ea cura, quae erat adversus Pcenos praeparata, adversus Siculos usui fuit. Castris ponendis incompósitos ac dispersos nactus eos & plerosque inermes; quod peditum fuit, circumvenit: eques levi certamine trito, cum Hippocrate & Acras per fugit. Ea pugna deficientes ab Romanis quum cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas rediit: & post paucos dies Himilco adjuncto Hippocrate & ad flumen Anapum, octo ferme inde millia castra posuit. Sub idem fere tempus &

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Mar.
19. & M.
Marc. 21. &

N O T A E.

nequaquam cum quantis copiis idem sit ac non cum eo numero copiarum, sed cum majori. Etenim antea ad Pachyni promontorium exscendere in insulam an-
nus non erat.

5. *Agrigentum recipit.* Agrigentum nunc fuit opus & celebre, Gr. Ἰσσηνός, hodie *Gergenti*: à Gelois condita ad Agrigantem amnem, qui & ipse *flumen di Gergenti*, & *flumen Drago*. Ibi regionem accem nuntissimam Gecalo Siciliæ regi extenuit Dardalus, cui nomen Omphaca, ut ex Pausania conjicit Cluver. tandem ab Hamilcare Pcenno funditus everfa fuerat anno 4. Olympiadis 93. verum instaurata postea fuit, hodieque inter celeberrima insulae oppida habetur, ob civium frequentiam & agrorum ubertatem.

6. *Acrillas urbem.* Acrilla sive *Acrilla* la oppidum fuit ad austrum Syracusanum, Acris haud procul, fortè ad Helorum fl.

1. *Acras per fugit.* 1. *Acras* perperam apud Plutarchum in Dione *Macra*, quas a Syracusanis conditas Thucydides testatur: ostendit Cluverius ex hoc ipso Hippocratis itinere & locorum interval-
lis, quae habent itinera Romana, non fuisse ubi nunc *Palazzuolo*, quanquam vicinus locus, cui *Aera* nomen adhuc dicitur ita suadere videatur; sed fuisse apud connobium vulgò incolis dictum *Santa Maria d'Arca* inter oppida *Naro* & *Avula* in Valle de Noto.

2. *Ad flumen Anapum.* Editi habent *Anatim* cupus nominis fluvius in Africa. At hic Siciliæ fluvius *Anapus* est, juxta

11th. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
19. & M.
Marcel. 111.

naves longe quinque & quinquaginta Carthaginensium cum Bomileare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrere; & Romana item classis triginta quinquereemes, legionem primam & Panormi exposuere; versumque ab Italia bellum: adeo uterque populus in Siciliam intentus fuisse videri poterat. Legionem Romanam, quæ exposita Panormi erat, venientem Syracusas prædiæ haud dubie sibi futuram Himilco ratus, via decipitur. Mediterraneo namque Prænus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente, ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum obviam progressum, pervenit. Nec diutius Præni ad Syracusas morati sunt, & Bomilear simul parum fidens navibus suis, duplici facile numero classem habentibus Romanis, simul inxili mora cernens nihil aliud ab suis quam inopia aggravari socios, velis in altum datis in Africam transiit. Et Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua, priusquam majoribus copiis jungeretur, occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat, tutumque ad Syracusas & munimento & viribus hostem cernebat; ne frustra assidendo spectandoque obsidionem sociorum, tempus tereret: castra inde movit; ut quocumque vocasset defectionis ab Romanis spes, admoveret exercitum, ac præiens suas res foventibus addere animos. Murgantiam primum, prociro ab ipsis præsidio Romano, recepit: ubi frumenti magna vis, commæsculque omnis generis convecti erant à Romanis.

XAAVII. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum civitatum animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodia per fraudem opprimebantur. Enna in excelso loco ac prærupto undique sita, quum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce va-

N O T Æ:

Syracusas finens, *Assæ* accolis appellatur, de nomine fluvii illius qui Elidem aluit, & quem è Peloponneso Acethusum sequutum huc subter mare occultis cuniculis finere Poetæ fabulati sunt.

3. *Panormi.* Hoc nomine alix quoque urbes luere, ex eo dixit, quod portus haberent navium admodum capaces; est enim Græcè πᾶν ὅν, vel πᾶν valde sive penitus: ut verò itatio navium arte facta. Urbs hæc Siciliæ antiqua, vulgo hodie *Palermo*, urbium Siciliæ princeps & prorogis sedes, in Valle Mazare, mare Tyrrhenum & Septentrionem spectans, in parte insule Occidentali, Archiepiscopali quoque dignitate decorata: eam ab ortu Solis præhuit Oresthus annis, qui vulgo *l'Amiraglio fiume*.

4. *Ab ipsis.* Nempe Murgantinis civibus.

5. *Ubi frumenti.* Non concoquit Tanai. Faber, ubi frumenti magna vis convecta erat, legitque quò: sed ibi erat hæc frumenti copia, jam eò aliunde convecta.

1. *Enna in excelso loco.* Cave ne Ennam urbem cum *Ætna* monte confundas. In medulio Siciliæ fuit *Enna*: unde apud Cic. *Nemus Ennense* umbilicus Siciliæ nominatur: habebatque celebre Cereris templum, ejus in pratibus rapt dicebatur Proserpina, sive Libera, per hiatum vasis ejusdem specus Plutoniz dictæ. Cluverius nunc *Castro Jannai* dici vult, quæ hodieque una est ex primariis Siciliæ civitatibus in Valle Notæ. Sed Nicolaus Sanso superesse adhuc Ennæ nomen à firmat ad Orientem Oppidum illius *Castro Janni*.

lidum; præfectumque præsidii haud sane opportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne posset decipi, quam in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant cum ad cavendum omnî curâ tot audita prodicionis defectionesque urbium, & clades præsidiorum. Itaque nocte dieque juxta parata instructaque omnia custodiis ac vigiliis erant: nec ab armis, aut loco suo miles abcedebat. Quod ubi Ennensium principes, jam pacti cum Himilcone de prodicione præsidii, animadverterunt nulli occasione fraudis Romanum patere; 2 palam erat agendum. Urbem arcemque suâ potestatis, ajunt, debere esse, si liberi in societatem, non servi in custodiam traditi essent Romanis. itaque claves portarum reddi sibi æquum censent. Bonis sociis fidem suam maximum vinculum esse: & ita sibi populum Romanum senatumque gratias habiturum, si volentes ac non coacti mansissent in amicitia. Adea Romanus, se in præsidio impositum esse, dicere, ab imperatore suo: clavesque portarum & custodiam arcis ab eo accepisset, quâ nec suo nec Ennensium arbitrio haberet, sed ejus qui commississet, præsidio decedere apud Romanos 3 capitale esse: & 4 nec liberorum etiam suorum eam legem parentes sanxisse. Considem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, 2 cujus juris atque arbitrii esset. Se verò negare illi missuros: testarique, si verbis nihil agerent, vindictam aliquam libertatis suæ quaesituros. 5 Tum Pinarius: at illi, si ad consulem gravarentur mittere, sibi saltem darent populi concilium: ut sciretur, utrum 6 paucorum ea denunciata, an universæ civitatis essent. Consensu in posterum diem concio edicitur.

XXXVIII. Postquam ab eo colloquio in arcem sese recepit, convocatis militibus: Credo ego vos audisse, milites, inquit, quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumventa & oppressa sint per hos dies. Eam vos frau-

Orb. condi
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 111.

INTERPRETATIO.

2. Ad cujus potestatem & arbitrium ea res persisteret.

NOTÆ.

2. Palam erat agendum.] Ex conjectura Lipsii est. Optimè, ni fallor, in margine Codicis Vossiani adscriptum antiquâ manu, teste Gronov. palam rentur agendum: alii enim scripti habent placuerat agendum, recisis tribus vocibus, quæ in vulgatis, ubi legitur aperit ac propalam erat agendum.

3. Capitale esse.] Quidam Codices Capital esse. Sed quid hoc ad variandum sentium? Res ipsa adeo nota est ex Polybio, Suetonio, legibus ipsis, ut confirmatione non egeat.

4. Nec liberorum suorum.] Ad Manlium filium respicere videtur, qui dimi-

candi causâ præsidio, seu statione quodammodo decellerat, vel certè contra patris jussu dimicaverat.

5. Tum Pinarius: at illi, si.] Elegantior sanè mihi videtur hæc Gronovii emendatio ex Puteano eruta, quam recepta lectio tum Pinarius ait illis; satis enim intelligitur illud ait; neque adeo exemplis opus quæ Gron. concervat. Ait itaque Pinarius, si illi ad consulem gravarentur mittere, at sibi saltem darent populi Concilium.

6. Paucorum ea denunciata.] Melius fortè quod auguratur idem Gronov. denunciatio esset.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
17. & M.
Marcell. 111.

dem, Deum primo benignitate, de'n vestra ipsi virtute dies noctesque perstando ac pervigilando in armis, vitastis. utinam reliquum tempus nec patiando insanda, nec faciendo, traduci possit. ^a Hac occulta in frande cautio est, qua usi adhuc sumus: cui quoniam parum succedit, aperte ac propalam claves portarum reposcant; quas simul trad derimus, Carthaginiensium exemplo Enna erit, fœdusque hic trucidabimur, quam Morgantia presidium interfectum est. Noctem unam egre ad consultandum sumpsi, qua vos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandumque in vos populum. itaque crastino die, aut vestro, aut Ennensium sanguine Enna inundabitur. ^b nec preoccupati, periculi; nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qu: prior strinxeris ferrum, ejus u'toria eris. Intenti ergo omnes, armatique signum expectabitis. ego in concione ero: Et tempus quoad omnia instruxta sint, loquendo altercandoque traham. Quomodo signum dederò, tum mihi undique clamore sublato urbem invadite, ac sternite omnia ferro: Et cavete, quæquam superstit, à quibus aut vis aut fraus timeri possit. Vos, Ceres mater ac Proserpina, precor, ceteri superi infernique Dii, qui hanc urbem, hos sacros lacus lucosque colitis, ut ita nobis volentes propitii adsitis, si vitanda, ¹ non inferenda fraudis causâ hoc consilii capimus. Pluribus vos, milites, hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incantos ad satietatem trucidabitis. Et consulis castra in propinquo sunt, ne quid ab H. milcone Et Carthaginiensibus timeri possit.

XXXIX. Ab hac adhortatione dimissi, corpora curant. Postero die alii aliis locis ad obsidenda itinera claudendoque oppidanis exitus, pars maxima super theatrum circaque, assueti & ante spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus, quum consulis ea de re jussu potestatem esse non suam, & pleraque eadem, quæ pridie dixisset; primò sensum ac plures, reddere claves; dein jam una voce id omnes juberent, cunctantique ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur ultra vim ultimam dilaturi: tum præfectus toga signum, ut convenerat, dedit: militesque intenti dudum ac parati, alii superne in averfam concionem clamore sublato decurrunt, alii ad exitus theatri confecti obstant. Caduntur Ennenses ^c cavea inclusi: coacervanturque, non cæde solum, sed etiam fuga, quum alii super aliorum capita ruerent, acque integri faucibus, vivi mortuis incidentes, cumularentur. Inde passim discurre-

INTERPRETATIO.

^a Sic cavendum est nobis ab occulto: lili ac rerum vestrarum nihil servabitis: Ennensium dolo, ut hactenus fecimus, cui quidd si vos primi illos ante occupaveritis, quod quoniam successus non respondet, Ore. nihil vobis eris periculi.

^b Si vos ab illis pravertit sinatis pecuniæ a Ceres clausi intra foros theatri.

NOTÆ.

¹ Non inferenda fraudis.] Aliàs ferenda, ut apud Virg. Jam noscos ventosa versam. Illud melius, ni fallor, hoc loco, ferat cui gloria fraudum.

tur,

tur, & urbis captae modo fugaque & caedes omnia tenet; nihilo remissiore militum ira, ² quod urbem inermem cadebant, quam si periculum par & ardor certaminis eos irritaret. ita Enna, ³ aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum improbavit, & praedam Ennensium militibus concessit: ratus, timore deterritos, temperaturos proditoribus praesidorum Siculos. Atque ea clades, ut urbis in media Sicilia sita, claraeque vel ob insignem munimento naturali locum, vel ob sacra omnia vestigiis raptae quondam Proserpinae, prope uno die omnem Siciliam pervasis. Et quia caede infanda rebantur, non hominum tantum, sed etiam

10 Deorum sedem violatam esse, tum vero qui etiam anie dubii fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murganciam, Himilco Agrigentum sese recepit: quum acciti à proditoribus nequicquam ad Ennam exercitum admovissent. Marcellus retro in Leoncinos redit: frumentoque & commeatibus aliis in castra convectis, praesidio modico ibi relicto, ad

15 Syracusas obsidendam venit, inde Ap. Claudio Romani ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum in ejus locum classis castrisque praefecit veteribus. ipse hibernacula quinque milia passuum ab Hexapylo (4 Leonta vocant locum) communiit, aedificavitque. Hæc in Sicilia ulque ad principium hiemis gesta.

- 20 XL. Eadem æstate & cum Philippo rege, quod jam ante suspectum fuerat, motum bellum est. Legati ¹ ab Orico ad M. Valerium prætorem venerunt, praesidentem clasti Brundisio Calabriaeque circa litoribus, nuntiantes Philippum primum ² Apolloniam tenuisse, lembis biremibus centum viginti ³ flumine adverso subvectum, deinde, ut ea res tardior spe fue-

NOTÆ.

2. *Quod urbem inermem.*] Vulgò, dicitur is locus esse, quem Itali *Pal de* quod jure *turbam inermem*: quam lectionem damnare nolum; nec Fabrum.

3. *Aut malo aut necessario facinore.*] Macedoniz audiendum puto, qui necessario legendum arbitrat, quod tunc *turbam inermem*; neque enim ex eo militum ita quòd tuto caderent sinxeris, sed quod jure eos cadere putarent.

4. *Aut malo aut necessario facinore.*] Ut apud Tacit. 1. *Annal. Jussit id supplicium Mennius castrorum praefectus, bono magis exemplo, quàm concessio jure.*

4. *Leonta vocant.*] Leon vicus fuit Syracusarum, non procul Syracusis, ad Tychem, versus antiquum nomen retinere putat; extant enim prisca nominis vestigia in opp. *Polina* ad cognominem fluvium in Albania Epipolis difusus, ut ex Thucydide Clusurci imperii regione, eotractu, qui vocatur *la Placa*.

1. *Ab Orico.*] Urbs & Portus est Epiri in ea parte, quæ Chaonia vocabatur, sub Aeroceranis montibus ad mare Jo-pium: hodie sub Turcarum ditione. Cre-

3. *Flumine adverso.*] Hinc conjicere est Apolloniam veterum non fuisse, ut vult N. Sanso, ubi nunc *Spinarka*, quæ ad ostium fluminis.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 111.

Urb. cond.
an. 539.
Coff. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 111.

rit, ad Oricum clam nocte exercitum admovisse: tamque urbem si-
tam in plano neque montibus, neque viris, atque armis validam, pri-
mo impetu oppressam esse. Hæc nunciantes orabant, ut opem ferret, ho-
stemque haud dubium Romanis, & terra aut maritimis viribus arceret, qui
ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italiae, peterentur. § M.
Valerius praesidio loci ejus relicto T. Valerio legato, cum classe instructa
parataque, & quot longæ naves militum capere non poterant, in onera-
rias impositis, altera die Oricum pervenit: urbemque eam leviter tenente
praesidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certa-
mine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt, nunciantes, in obsidio-
ne sese, quod deficere ab Romanis nolent, esse: neque sustinere ultra viam
Macedonum posse, nisi praesidium mittatur Romanum. Fascesum se,
quæ vellent, pollicitus, duo millia delectorum militum navibus longis
mittit ad ostium fluminis, cum praefecto socium, Q. Navio Crista, vi-
ro impigro & perito militiæ. Iis expositis in terram militibus navibus
que Oricum retro unde venerat ad ceteram classem remissis, milites pro-
cul à flumine per viam minime ab regiis obsessam duxit: & nocte
ita, ut nemo hostium sentiret, urbem ingressus. Die insequenti quie-
vere, dum praefectus juventutem Apolloniatum, armaque & urbis vi-
res inspiceret, ubi ea visa inspectaque satis animorum fecere, simulque
ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud hostes
esset; silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressis, castra hostium.
adeo neglecta atque aperta intravit, ut satis constaret, prius nulle
hominum vallum intrasse, quam quisquam sentiret: ac si corde abstin-
nuissent, pervenire ad tabernaculum regum potuisse. Cædes proximorum
portæ excitavit hostes. inde tantus terror pavorque omnes occupavit,
ut non modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere ho-
stem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excoitus erat, prope se-
minudus fugiens, milici quoque, nedum regi vix decoro habitu, ad
flumen naveque perfugerit. eodem & aliâ turba effusa est. Paulò mi-
nus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen
hominum aliquanto captum, quam caelum est. Castris direptis, Apol-
loniæ catapultas, balistas, tormenta que alia, quæ oppugnandæ urbi
comparata erant, ad tuenda moenia, si quando similis fortuna venis-
set, Apolloniam devexere. cætera omnis præda castrorum Romanis
concessa est. Hæc quum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem

NOTÆ.

4. *Terra aut maritimis viribus.* Valde corruptus in manuscriptis locus. Optime, Conjicit Gronov. ex Pet. aliisque vetu-
ni fallor, Ruben. correxit, mari ac terra stissimo Cod. M. Valerius duobus milli-
bus maritimis viribus arceret. Gronov. bus praesidioque eis T. Valerio relicto, lu-
suspicatur Macedonem Epiri maritimis datque Cæsam lib. 5. de bello Gallico,
praesidio navibus Q. Arrium praefecit.

exemplo ad Ostium fluminis dedit, ne navibus capessere fugam rex posset. Itaque Philippus, neque terrestri neque navali certamine satis fore parem se fidens, subductis aut incensis navibus terra Macedoniam petit; magna ex parte Inermi exercitu, spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orici hibernavit.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 115

- XLI. Eodem anno in Hispania variè res gestæ. nam prius quam Romani annum Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum Mago & Aldrubal fuderunt. defecissetque ab Romanis ulterior Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubiis sociorum animis in tempore advenisset. Primo ¹ ad castrum Aleum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & convexerant ante frumentum, tamen quia omnia circa hostium plena erant, agmenque Romanum impune incursum ab equibus hostium fuerat, & ad duo millia, aut moratorum aut palantium per agros, interfecta; celsere inde Romani propius pacata loca, & ² ad montem victoriæ castra communivere. Eo Cn. Scipio cum omnibus copiis & Aldrubal Gilygonis filius tertius Carthaginensium dux, cum exercitu iusto advenit contraque castra Romana ³ trans fluvium omnes confedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa visenda, haud fecellit hostes; oppressissentque eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoque circumfusus adventu fratris obsidione eximitur. ⁴ Castulo urbs Hispaniæ valida ac nobilis, & adeo conjuncta societate Pœnis, ut uxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginenses Illiturgim oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat: videbanturque inopia cum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio, ut lociis præsidioque ferret opem, cum legione expedita profectus, intra bina castra cum magna cæde hostium urbem est ingressus; & postero die eruptione æque felici pugnavit. Supra duodecim millia hominum cæsa duobus præliis; plus decem millibus captum, cum sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est.

NOTÆ.

1. *Ad castrum Aleum.*] Oppidum fuit Lusitoni, qui pars Celtiberorum. Ei postea nomen *Valeria*, ad Sucronem fl. qui nunc *Xucar*. Putatur esse hodie *Concha*, Episcopatus in nova Castellâ, ejusque tractu quem *Serram* vocant: vulgo *Cuenca*.

2. *Ad Montem Victoriæ.*] Fuit pars Orospedæ Montis ad dextram Sucronis, non procul Anz fontibus, in Baicitanorum finibus, quâ *Sierra de Alcaraz* ad Septentrionem maxime vergit, ad oppidum *Albacete*.

3. *Trans fluvium.*] Debuerat fluvium

nominare. Nunc incertos relinquit. Anam, puto, intelligit.

4. *Castulo urbs.*] *Castulo*, unde imperitæ quidam Castellæ nomen deducant, quod procul ab eo tractu cepit: fuit urbs Oretanorum, qui sub Romanis provinciæ Tarraconensi, ac deinde Carthaginiensi ab illa detraçtæ, contributi, in finibus Bæticæ. Creditur fuisse ubi nunc *Castro la Vieja*, quod Nic. Sansoni placet; quanquam Brietio est *Cazorla*: in Castellæ novæ finibus quâ proxime Granatæ regnum attingit.

Urb. cond.
an. 739.
Coss. Q.
Fab. Max.
iv. & M.
Marcel. 111.

3 Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginien-
sibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine adveniens Cn.
Scipio solvit.

XLII. 1 Ad Mundam exinde castra Punica mota : & Romani eo conse-
stim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor ferme horas.
egregieque vincentibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn.
Scipionis femur tragula confixum erat : pavorque circa cum ceperat mi-
lites, ne mortiferum esset vulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin, ni-
si ea mora intervenisset, castra eo die Punica capi potuerint. jam non
militēs solum, sed elephanti etiam usque ad vallum acti erant, 2 super-
que ipso novem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque prælio ad
duodecim millia hominum dicuntur cæsa, prope trix capta, cum signis
militaribus septem & quinquaginta. 3 Ad Auringen inde urbem Pœni re-
cessere : & ut territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecti-
cula in aciem illatus confixit, nec dubia victoria fuit : minus tamen dimi-
dio hostium, quam antea, quia pauciores superfluerant, qui pugnarent,
occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisque bellis, 4 Magone ad
conquisitionem militum à fratre missi, brevi replevit exercitum, 5 ani-
mosque ad tentandum de integro certamen fecit. 6 Alii plerique milites,
sicut pro parte toties intra paucos dies victi, eisdem animis quibus prius,
eodemque eventu pugnare. plus octo millia hominum cæsa : haud.

N O T Æ.

5. *Bigerra.*] Bastitanis tribuitur à Pro-
lemæo *Bigerra*, qui fuit in Orientali
parte Novæ Castellæ, quæ se in Valentiz
regnum insinuat : *Mancham* hodie vo-
catur. Locum huic oppido assignat San-
so, ubi nunc *Pesquera* non procul Ca-
briel amne. Ego nominis vestigia secu-
tus puto *Bojaram* ad dextram Sætronis,
inter Concham ad Septentrionem &
Alarcon ad meridiem, sed huic multo
propiores.

1. *Ad Mundam.*] In ulterioris Hispa-
niæ parte quam Beticam à Bæti fluvio
dixere, ad Mundam fluvium in Bastulis
Pœnis fuit *Munda*, victoriâ Cæsaris de
Pompeji filii clarum postea oppidum :
Brietius nomen servare ait : vulgo ta-
men creditur fuisse, ubi nunc Ronda ve-
sta, id regni Gtnatensis parte Occiden-
tali ad Andaluziæ confinia.

2. *Super quo ipso.*] Super Vallo scilicet,
seu ad Vallum.

3. *Ad Auringen.*] *Aurinx*, sive *Aurigi*,
ut in antiquis inscriptionibus vocatur,
Bæticæ urbs fuit sine dubio : quæ in
parte furegit, incertum. Clusio & Flo-

risano est *Ariona*, juxta Jaën : Marianæ
ipsum *Jaën*, in Andalusia Orientali. Ve-
rùm his obitare videtur quod Pœni à
Munda Auringem recessisse dicuntur, id
est, in ulteriora Hispaniæ abiisse : hæc
autem loca propiora citeriori Hispaniæ
quam *Munda*. Deutero igitur libentius
accefferim cui *Aurinx* est *Moron*, inter
Mundam & Hispalim. v. li. 28. c. 3.

4. *Magone ad conquisitionem militum.*]
Si cum præpositione, scribatur *Magone*
ad conquisitionem militum à fratre missi :
intelligitur fratris nomine Afrubal A-
milcaris filius : & quod sequitur *brevi*
replevit exercitum, non incommode re-
ferretur ad superiora *gens nata instauran-
dis reparandisque bellis*.

5. *Alii plerique milites.*] Legit Valla
Galli plerique, Gronov. suspicatur *supri*
plerique : sed uterque contra Mss. fidem,
atque auctoris, ni fallor, sententiam : vult
enim *plerosque milites*, qui conquesti à
Magone, novos fuisse, & *alios*, id est,
diversos ab iis, qui prius pugnaverant
victique bis fuerant.

multo minus quam mille capta, & spolia plurima Gallica fuisse: annuli aurei, torques armillaque magnus numerus. duo etiam insignes reguli Gallorum (6 *Municapto* & *Civilmaro* nomina erant) eo praelio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. Quum jam res prospera in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cepit. Saguntum oppidum, quod causa belli esset, octavum jam annum sub hostium potestate esse. Itaque id oppidum vi pulso praesidio Punico receperunt: cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt: & Turdetanos qui contraxerant eis cum Carthaginensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, & urbemque eorum delevere. Hac in Hispania, Q. Fabio, M. Claudio Consulibus gesta.

XLIII. Romæ quum tribuni plebis novi magistratum inissent, exemplo censoribus P. Furio & M. Atilio, à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. quaestorem eum proximo anno adempto equo tribu moverant, atque ararium fecerant, propter conjunctionem deserenda Italiam ad Cannas factam. sed novem tribunorum auxilio vetiti causam in magistratum dicere, dimissique fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P. Furii. M. Atilius magistratu se abdicavit. Consularia comitia habita à Q. Fabio maximo consule. creati consules ambo abscites, Q. Fabius Maximus consulis filius, & Ti. Sempronius Gracchus iterum. Prætores sunt M. Atilius, & qui tum ædiles curules erant, P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fulvius Cencumalus, & M. Æmilius Lepidus. Ludos scenicos per quadriduum eo anno primum factos ab ædilibus ædilibus, memoriam proditur. Ædilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pavore aliis in tanta clade torpentibus, per medios hostes evasit. Comitibus perfectis auctore Q. Fabio consule designati consules Romam accessit magistratum injerunt: senatumque de bello ac provinciis suis prætorumque, & de exercitiis quibus quique præessent, consuluerunt. Itaque provincie atque exercitus divisi.

XLIV. Bellum cum Annibale consulibus mandatum, & exercituum unus, quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius Consul. ex binæ erant legiones. M. Æmilius Prætor ejus peregrina fors

N O T A.

6. *Municapto*. Putentius *Municapra*, & post Tardulorum pars versus ortum ad Oretanorum Bastitanorumque confinia.

7. *Urbemque eorum*. Scire vellem quam Turdetanorum urbem intelligat; fuisse enim Turdetani inter Hispanie totius populos latissimis finibus in Bætica Septentrionali & Bæturia, atque adeo in Lusitania: eorumque urbes tres saltem, & quadraginta numerat Ptol. Verum hoc belli Punici tempore terminos inter antiquiores inclusi, exiguam tantum Bæticæ partem tenuisse videntur & fortè eam ubi

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max.
1 v. & M.
Marc. 111.

Urb. cond.
an. 339.
Coll. Q.
Fab. Max.
& Ti. Sempr.

Urb. cond.
an. 539.
Coll. Q.
Fab. Max. &
Ti. Sempr.

erat. 1 jurisdictione M. Atilio collegæ pratori urbano mandata, Lucetiam provinciam haberet, legionisque duas, quibus Q. Fabius, qui tum consul erat, prætor præfuerat. Pratori Sempronio provincia 2 Ariminum, Cn. Fulvio Suessula, cum binis item legionibus evenirent: ut Fulvius urbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. 3 Prorogata imperia provinciæque, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnum Hieronis fuisset. Lentulo Propratori 4 provincia vetus: T. Otacilio elassis: exercitus nulli additi novi: M. Valerio Græcia Macedoniaque, cum legione & classe, quam haberet: Q. Mucio cum veteri exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio legio una cui jam præerat, & Picenum. Scribi præterea duæ legiones urbanæ iussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copiis, adversus multa simul, ac mox aut suspecta bella, munierunt Romanum imperium. Consules duabus urbanis legionibus scriptis, supplementoque in alias lecto, 5 priusquam ab urbe moverent, prodigia procurarunt, quæ nuntiata erant. 6 Murus ac portæ tactæ, & Ariciæ etiam Jovis ades de cælo tactæ fuerat. ET ALIA LUDIBRIA oculorum auriumque credita pro veris navium longarum species in Jovis Vicilini templo, quod in Compsano agro est, arma concrepuisse: & 7 flumen Amiterni cruentum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum profecti consules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius, Pater filio legatus 8 ad Suessulam in castra venit. quum obviam filius progrediretur, lictoresque verecundia majestatis ejus taciti antecirent; præter undecim fasces equo prævectus lenex, ut consul 9 animadvertere 10 proximum lictorem iussit, & is, ut des-

INTERPRETATIO.

1. Antequàm discederent ab urbe.

NOTÆ.

1. Collegæ jurisdictione M. Atilio, &c.] Iugio. Urbis ruinæ apud oppidulum, quod Jamdum igitur Prætores duo in urbe jus dicebant, Urbanus inter cives, Peregrinus inter peregrinos, sive inter se, sive cum civibus Romanis litigarent: poteratque alter alteri jurisdictionem suam mandare.

2. Ariminum.] Finis Galliz Cisalpinæ & Italiæ Rubico fuit: citra quem Ariminum, vulgò Rimini in extrema Umbræ.

3. Provincia vetus.] Pars nempe dici- liz ad Occasum versa, & quæ jam tum Romanis parebat maxima ex parte, Carthaginienibus pulsus.

4. Murus ac portæ tactæ.] Romæ scilicet.

5. Et flumen Amiterni.] Fuit Amiternum opp. Sabinorum ad fontes Aterni fl. hui nunc Pescara, in Velinosum con-

fligio. Urbis ruinæ apud oppidulum, quod vulgò S. Vittorino in Aprutio ulter.

6. Ad Suessulam.] Prope Apuliam fuit Suessula in Campaniæ Samnitiq. finibus, sed eà in Apuliam ibatur.

7. Animadvertere... iussit.] Procedente magistratu, tria erant Lictorum præcipua munera, præire, submovere turbam, quod cum strepitu & imperio quoddam fiebat; & animadvertere, id est, monere ut suis magistratui cuique honos exhiberetur, decedendo de via, alligando, decedendo ex equo aut curru, &c.

8. Proximum lictorem.] Lictores ante magistratum ibant, non turmatim, sed singuli, & in lineam; ut ultimus, qui præcipue dignationis, proximus esset magistratui.

cenderet ex equo, inclamavit; tum demum desiliens, *Experiri*, inquit, *Urbi. conat.*
volui, fili, satin scires consullem te esse. an. 539.

- XLV. In ea castra ^a Dasius Altinus Arpinus clam nocte cum tribus
 servis venit; pro-nittens, ^b *si sibi pramio foret, se Arpos proditurum es-* Coll. Q.
^c *se.* Quum eam tunc rem ad consilium retulisset Fabius, aliis pro trans- Fab. Max. &
 fuga verberandis necandisque *videri*, ^b *incipitis animi communis ho-* Ti. Sempr.
 stis, qui post Cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oportere,
 ad Annibalem *descessisset*, *traxissetque ad desertionem Arpos*: tum po-
 st aquam res Romana contra spem votaue ejus *velut resurgeret*, *turpius*
¹⁹ *videtur* ^c *novam referre prodicionem proditis olim: qui aliunde stet sem-*
per, aliunde sentiat, infidus socius, vanus hostis, ² *ad Faleriorum,* ^d
Pyrrhivæ proditorem tertium transfugis documentum esset. Contra ea con-
 sulis pater Fabius, *temporum oblitus homines, in medio ardore bellitan-*
quam in pace ^d *libera de quaque arbitria agere*, ajcebat: *Quum illud po-*
¹⁵ *tius agendum atque eis cogitandum sit; si quo modo fieri possit, ne qui*
socii à populo Romano desistant, ⁴ *& non vocentur documentum autem*
ducant statui oportere, siquis resipiscat, & antiquam societatem respiciat.
Quod si abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat; cui dubium esse,
²⁰ *qu' n brevi deserta ab sociis Romana res fœderibus Punicis omnia in Italia*
juncta v'sura sit: Setamen non eum esse, qui Alrimo fidei quicquam cen-
seat habendum, sed mediam ⁵ *consecuturum consilii viam. neque eum pro*
hoste, neque pro socio in presentia habitum, libera custodia band procul
à castris placere in aliqua fida civitate servari per belli tempus: perpetrato
²⁵ *bello, tum consultandum, utrum desertio prior plus merita sit pœne, an*
hic reditus veniæ. Fabio assensum est. ⁶ *catenisque ligatus, traditur &*
ipse & comites: & auri satis magnum pondus, quod secum tum at-
tulerat, ei servari jussum. Calibus eum interdii solutum custodes se-

INTERPRETATIO.

- ^a Si ea res remuneratione non caveret. ^d Ait Fabius pater quosdam Romanorum
^b Perinde hostis Romanorum ac Pœno- (ipsum nempe Q. Fabium filium
 rum, cuius amicus semper in auxilium consullem) non animadvertentes pro tem-
^c Qui Romanis, quos antea prodide- porum varia conditione variè agentum;
 rat, majori turpitudine offerat se nunc pro- nunc, licet ardente bello tamen tanquam
 ditorum Pœnos; quique perpetuò partes plenà pace, velle uti libera de unoquoque
 aliorum palam amplectatur, aliorum con- pro libito decernendi potestate.

NOTÆ.

1. *Dasius Altinus Arpinus.*] Ita scri-
 bendum Gronov. censet; non ut val.
Cassius Alpinus Arpinus. Non enim Cas-
 sius dicebatur, nec Arpini civis erat, sed
 Arporum Apulie civitatis.
 2. *Ad Faleriorum.*] De Faliscorum pue-
 rorum magistro proditore ad patres eorum
 remisso per Camillum supra li. 5. c. 27.
 3. *Pyrrhivæ.*] Fabricius Pyrrho Epi-
 rotarum regi proditorem medici indi-
 caverat, Livii epit. 13. Plut. in Pyrrho. Eu-
 trop. lib. 2. cap. 18. Id Florus Curtio tribuit.
 4. *Et non vocentur.*] An modo hos, mo-
 do illos non advocent, & partes mutant?
 an potius scribendam, non *varissent*?
 5. *Consecuturum.*] Compasum pro
 simplici *secuturum*.
 6. *Catenisque ligatus.*] Altinus.

Verb. Cond.
ann. 539.
Cof. Q.
Fab. Max.
& T. Semp.

quebantur : nocte claufum affervabant. Arpis domi primum defiderari quæritur : est cœptus : dein fama per totam urbem vulgata, tumultum ut principe amiffo fecit : metuque rerum novarum exemplo nuntii ad Annibalem miffi. Quibus nequaquam offensus Pœnus, quia & ipfum, ut ambiguit fidei virum fufpectum jam pridem habebat, & cauffam naçtus erat tam dictis hominis bona poffidendi vendendique ; cæterum ut ira magis quam avaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoque gravitatem addidit : conjungemque ejus ac liberos in castra accitos, quaestione prius habita, primum de fuga Altini, dein quantum auri argenti que domi relictum effet, fatis cognitus omnibus, vivos combuffit.

Verb. cond.
an. 540.
Cof. Q.
Fab. Max.
T. Semp.
Graccho 11.

XLVI. Fabius ab Sueffula profectus, Arpos primum inftitit oppugnare. ubi quum mille ferè paffibus castra pofuiffet, contemplatus ex propinquo fitum urbis mœnibus ; quæ pars tutiffima mœnibus erat, quæ maxime neglectam custodiâ vidit, ea potiffimum aggredi statuit. Comparatis omnibus, quæ ad urbes oppugnandas ufui funt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunosque viros fortes eis præfecit ; & milites fexcentos, quantum fatis vifum eft, attribuit. cosque, ubi quartæ vigilæ fignum ceciniſſet, ad eum locum ſcalas juſſit ferre. Porta ibi humilis & anguſta erat ; via infrequenti per defertam partem urbis : eam portam ſcalis prius tranſgreſſos, ad murum pergere, & ex inferiore parte vi clauſtra refringere jubet, & tenentes partem urbis, cornu ſignum dare, ut cæteræ copie admoveerentur. parata omnia atque inſtructa ſeſe habiturum. Ea impigre facta : & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendum adjuvit. imber ab nocte media coortus, cuſtodes vigilæque, dilapſos è ſtationibus, fuſſugere in tecta coëgit, ſonituque primo largioris procellæ ſtrepitum molientium portam exaudiri prohibuit : a lentior deinde æqualiorque accidens auribus, magnam partem hominum ſopivit. Poſtquam portam tenuerunt, cornicines in via paribus intervallis diſpoſitos canere jubent, ut conſulem excitarent. Id ubi factum ex compoſito eſt ; ſigna eiſſeri conſul jubet, ac paulò ante lucem per effractam portam urbem ingreditur.

XLVII. Tum demum hoſtes excitati ſunt ; jam & imbre coqueſcente, & propinqua luce. Præſidium in urbe erat Annibalis, quinque millia ferme armatorum : & ipſi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis eſſet, hoſti oppoſuerunt. Pugnatum primò in tenebris anguſtiſque viis eſt : quum Romani non vias tantum, ſed tecta etiam proxima portæ occupaffent, ne peti ſu-

INTERPRETATIO.

a Minus crebro & æquabiliſſimi ſenſim ad aures perveniens.

NOTÆ.

7. Nequaquam offenus.] Vult haud quod Altinium amotum, ejusque bona gravate id accepit Annibalem, non ſa- invadendi occaſionem ſibi datam lætare quod eam defectionem probaret, ſed retur.

perne

perne ac vulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpinique & Romani, atque inde colloquia cœpta fieri: pereuntes Romanis, quid sibi vellent Arpini, quam ob noxam Romanorum, quod aut meritis Panorum, pro alienigenis ac barbaris, Italici adversus veteres socios Romanos bellum gererent, & vestigalem ac stipendiarium Italiam Africa facerent; Arpinis purgantibus, ignaros omnium se venum à principibus datos Pano, captos oppressisque à paucis esse; à initio orto, plures cum pluribus colloqui. postremo prætor Arpinus ab suis ad consulem deductus; fideque data inter signa aciesque Arpini repente pro Romanis adversus Carthaginenses arma verterunt. Hispani quoque paulo minus mille homines, nihil præterea cum consule pacti, quam ut sine fraude Punicum emitteretur præsidium; ad consulem transtulerunt signa. Carthaginensibus portæ patefactæ, emissique cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine clade ullius, (præterquam unius veteris proditoris, novi perfugæ,) restituti ad Romanos, Hispanis duplicia cibaria dari iussa: operaque eorum fortis ac fideli persepe republica usa est. Quum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset; equites centum ac duodecim nobiles Campani, per speciem prædandi ex hostium agro; permissu magistratum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Sueffulam erant, venerunt. stationi militum qui essent, dixerunt, colloqui se cum prætore velle. Cn. Fulvius castris præerat: cui ubi nuntiatum est, decem ex eo numero iussis inermibus deduci ad se; ubi quæ postulerent, audivît, (nihil autem aliud petebant, quam ut Capuâ recepta bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum à Aternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentique signari aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem unum tenuit: solo æquata omnia à inter Salinas ac portam Carmentalem, cum Æquimelio; Jugarioque vico. in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, latè vagatus ignis lacra profanaque multa absumpsit.

XLVIII. Eodem anno P. & Cn. Cornelii, quum in Hispania res prosperæ essent, multosque & veteres recipere socios, & novos adjicerent, in

Urb. cond.
an. 542.
Coll. Q.
Fab. Max.
Ti. Sempr.
Græc. 11.

INTERPRETATIO.

a Falso colloquendi initio.

NOTÆ.

1. Aternum.] In Marrucinis fuit Aterubi Sal venale, inter Aventinum ac Tiburim, à flumine, cujus ostiis imminet, sic dictum. Commune fuit eorum Vestinorumque Emporium; hodie Pescara, in Aprutio Citeriori.
2. Inter Salinas.] Id est, à Capitolini fœtæ montis radicibus, ad Tiberium fluvium. Salinæ dicebantur Romæ locus
3. Jugarioque.] Jugarius vicus, quo ab Æquimelio ad Tiberim ibatur, nomen accepit à templo Junonis, Jugæ cognomine, id est, Jugalis.
4. Extra portam.] Carmentalem, de qua supra.

Tit. Liv. Tom. III.

P

Urb. cond.
ann. 540.
Coff. Q.
Fab. Max.
& Si. Semp.
Græc. 11.

Africam quoque spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarum; subito Carthaginensibus hostis factus: ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui eum eo amicitiam societatemque facerent: & pollicerentur, si perseveraret urgere bello Carthaginenses; gratiam eam rem fore senatui populoque Romano, & adnixuros, ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit: collocutusque eum legatis de ratione belli gerundi; ut veterum militum verba auditur, quam multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animum advertit. Tum primum, ut pro bonis ac fidelibus sociis facerent, oravit, ut duo legationem referrent ad imperatores suos: unus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Itaque jam inde à principiis gentis majores suos bella gessisse: ita se à patris infestos: sed habere hostem pedestri fidencem Marte. cui si aquari robore virium velit, & sibi pedes comparandos esse, & ad id multitudinem hominum regnum abundare: sed armandi ornandique & instruendi eos, artem ignorare omnia, velut, fortè congregatâ turba, vasta ac temeraria esse. Facturos se in præsentia quod vellet, legati responderunt fide accepta, ut remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remansit. Cum duobus Romanis, b & relata; Numidæque legatos in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis.

INTERPRETATIO.

a Missi sunt à Scipionibus ad Syphacem tres legati ex Centurionum numero.
b Si ab iisdem relata sive narrata.

NOTÆ.

1. Rex Numidarum.] Plures fuerunt Numidarum populi: celeberrimi Massyli & Massælyci ex Strabone. Hoc rex Syphax, illorum Masanissa, ut probat Sigonius ex veteribus historiis Livianis, & Epitomatum. Tota regio inter Africam propriè dictam & Mauritaniam sita fuit; & Massælycorum regionem à Mauritania interfluente Molchathi flumine dividi auctor est idem Strabo lib. 17. ex quo eruitur Syphaci Occidentalem Numidiam parvis: in illa fuit in primis Siga; in hac Zama Juba regis. Tranxit post Numidia sub imperatoribus in Mauritanie nomen; tum Cæsarientis, quæ ad occasum; tum Sitifensis quæ ad ortum: illa Algerii; hæc Bugie, regnum hodie vocatur.

2. Congregatâ turba vasta ac temeraria esse.] Legit Salmat. turba vasca, venisse, cum his duobus, scriptis ad Scieglottario manuscripto, ex quo propo-

fest vascam, inane, leve. At Gelen corruptum esse non dubitat, & vastum inane, scribendum censet. Et sane vastum sumitur pro aggressi, incompósito, incondito; sic enim Cic. 1. de Oratore, sunt quidam.... vulum motuque corporis vasti atque aggresses. Et ibid. Vastum hominem atque sedum. Et 3. de Orat. Non vasti, non rustici unde hoc loco scripsisse Livium existimat omnia velut congregatâ fortè turba, vasta ac temeraria esse; Gronov. mavult, Vesca. Est enim vesca idem quod infirmus, sive tenuis, exilis, imbecillus, ut apud Virg. 3. Georgi. Vescae Salicum frondes. Et 4. Georg. Vescomque papaver.

3. Relata.] Tentari posset, num scribendum rata ea, id est, tem sibi con-rata esse.] Legit Salmat. turba vasca, venisse, cum his duobus, scriptis ad Scieglottario manuscripto, ex quo propo-

idēdem mandavit, ut protinus Numidas, qui intra præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transiſionem perlicerent. Et Statorius ex multa juventute regi pedites conſcripſit: ordinatoſque proximè morem Romanum, inſtruendo & decurrendo ſigna ſequi, & ſervare ordines docuit; & operi 4 aliſſque inſtitutis militariſus ita aſſuefecit; ut brevi rex non equiti magis ſideret, quam pediſi: collatiſque æquo campo ſignis, juſto prælio Carthaginienſem hoſtem ſuperaret. Romanis quoque in Hiſpania legatorum regis adventus magno emolumento fuit. namque ad ſamam eorum, tranſitiones crebræ ab Numidis cæptæ fieri. Ita cum 10 Syphace Romanis juncſta amicitia eſt. Quod ubi Carthaginienſes acceperunt, extemplo ad Galam 5 in parte altera Numidiæ (6 Maſſyla eā gens vocatur) regnantem, legatos mittunt.

XLIX. Filium Galæ Maſaniſſam habebat, ſeptem & decem annos natum, cæterum juvenem ea indole, ut jam tum appareret latius 15 regnum opulentiſſque quam accepiſſet, facturum. Legati, quoniam Syphax ſe Romanis junciſſet, ut potentior ſocietate eorum adverſus reges populoloſque Africæ eſſet, docent, melius fore Galæ quoque Carthaginienſibus jungi quamprimum; antequam Syphax in Hiſpaniam, aut 20 Romani in Africam tranſeant, opprimi Syphacem, nihil dum præter nomen ex ſædere Romano habentem, poſſe. Facile perſuaſum Galæ, ſilio deſeſcente id bellum, ut exercitum mitteret; qui Carthaginienſium legionibus conjunctis, magno prælio Syphacem devicit. Triginta milia eo prælio hominum caſa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus 25 in Mauruſios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum adverſus Gadeis colunt) reſugit: aſſuſcentibusque ad ſamam ejus undique barbaris ingentes brevi copias armavit, cum quibus antequam in Hiſpaniam anguſto 30 diremptam freto trajiceret; Maſaniſſa cum victore exercitu advenit. iſque ibi cum Syphace ingenti gloria per ſe, ſine ullis Carthaginienſium opibus, geſſit bellum. In Hiſpania nihil memorabile geſtum, præterquam quod Celtiberium juventutem eadē mercede, qua pacta cum Carthaginienſibus erat, Imperatores Romani ad ſe perduxerunt: & nobiliſſimos Hiſpanos, ſupra trecentos

Vrb. Cond.
ann. 540.
Coll. Q.
Fab. Max.
& Ti. Sempron. Græci;
115

NOTÆ.

4. Aliſſque inſtitutis militariſus.] In ſcriptis & in editione Romana Andreæ eſt, *juſſis militariſus*, ut *Juſſa* dicantur pro iis quæ ex excepto more, ac rectè, atque ad rem convenienter ſunt. Quæ de re Gronov. 4. obſervat. 6.

5. In parte altera Numidiæ.] Hæc pars Carthaginienſibus propior ab ſtatio *Amſaga* ad *Tuſcam*.

6. Maſſyla.] Hi Maſſyli Numidiam ſtriſſius ſumptam incolebant in ſinibus Africæ propiè dictæ.

1. In Mauruſios.] Idem ſunt Mauruſi cum Mauris, Mauritaniæ antiquæ incolis, quæ poſt Romanis *Tingiſana*: hodie regna *Feſſæ* & *Marochi*, Barbariæ pars maxime Occidentalis. Numidiæ nomen huc quoque porrigere videtur Livius, contra quam cæteri ſcriptores.

2. Diremptam freto.] Freto per antonomafiam dicitur *Herculeum*, ſive *Gaditanum*: nobis hodie *Deſtroit de Gibraltar*; quod exiguo intervallo Africam ab Europa diſjungit.

Urb. cond. in Italiam ad sollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant,
 an. 540. miserunt. Id modo ejus anni in Hispania ad memoriam insigne est,
 Coss. Q. quod mercenarium militem in castris neminem antè, quam tum Celti-
 Fab. Max. beros, Romani habuerunt.
 & Ti. Sem-
 pron. Græc.
 17.

FINIS LIBRI XXIV.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXV.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

Cornelius Scipio, postea Africanus, ante annos adilis factus est. Annibal urbem Tarentum, præter arcem, per Tarentinos juvenes, qui se noctu venationem ire simulaverant, cepit. Ludi Apollinares ex Marcii carminibus, quibus Camensis clades prædicta fuerat, instituti sunt. A Q. Fulvio & Ap. Claudio consulibus, adversus Hannonem Panorum ducem prospere pugnatum est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidias deductus, à Magone interceptus est. Centenius Penula, qui centurio militaverat, quem petisset à senatu ut sibi exercitus daretur, pollicitusque esset, si hoc impetrasset, de Annibale victoriam; octo millibus acceptis, militum dux factus, conflixit acie cum Annibale; & cum exercitu casus est. Cn. Fulvius prætor male adversus Annibalem pugnavit. in quo prælio hominum sexdecim millia ceciderunt: ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fulvio, & Ap. Claudio Consulibus. Claudius Marcellus Syracusas expugnavit anno tertio, & ingentem se virum gessit. in eo tumultu urbis capta, Archimedes intentus formis, quas in pulvere descripsit, interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumque rerum feliciter gestarum tristem exitum tulcrunt: prope cum totis exercitiis casti, anno octavo, quam in Hispaniam iverant. amissaque provincia possessio foret, nisi L. Marci equitis Romani virtute, & industria, contractis exercitiis reliquisset, ejusdem hortatu, bina castra hostium expugnata essent. Ad triginta septem millia casti, ad mille octingentos triginta capti. præda ingens parta. Dux Marcius appellatus est.

Urb. cond.
an. 540.
Coll. Q.
Fab. Max.
& Tib.
Sempr.

I. **D**UM hæc in Africâ atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit; spe per prodicionem urbis Tarentinorum potiundâ. 1 ipforum interim Salentinorum ignobiles urbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Brutiis ex duodecim populis, qui anno priorè ad Pœnos desciverant, Consentini & 2 Thurini in fidem populi Romani redierunt. & plures rediissent, ni L. Pomponius Vejentanus præfectus sociûm, prosperis aliquot populationibus in agro Bruttio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto, cum Hannone conflixisset. Magna ibi vis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium fervor- 10 rumque, caesa aut cæpta est: minimumque jactura fuit, quod præfectus inter ceteros est captus, & tum temerariæ pugnae auctor, & ante publicanus, omnibus malis artibus & res publ. 3 & societatibus infidus, damnosusque. Sempronius Consul in Lucanis multa praelia parva, haud ullum dignum memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnavit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant secundæ adver- 15 tique res, non fortunam magis quam animos hominum; TANTA RELIGIO, & ea magna ex parte externa, civitatem incescit, ut aut homines, aut Dij repente alii viderentur facti. nec jam in secreto modo atque 4 intra parietes contemnebantur Romani ritus; sed in publico etiam ac 100 foro Capitolioque, mulierum turba erat, nec sacrificantium nec precantium Deos patrio more. Sacrificiis ac vates ceperant hominum mentes: quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisque agris, egestate & metu in urbem compulsa: 5 & quævis ex alieno errore facilis, quem velut ex concessæ artis usu exercebant. 16 Primò secreta bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniam, excessit res. Inculcati gra-

N. O. T. Æ.

1. *Ipforum interim Salentinorum.*] *Ip-*
forum nomine intelligi debent Tarenti-
ni; de quibus in fine prioris periodi:
Ideo Ruben. conjunctionem. addit, *ip-*
forum interim Salentinorum.

2. *Thurini.*] At nondum Thurini ad
Pœnos desciverant, sed anno demum
sequente, ut probat Sigonius ex cap. 15.
huius libri: nam ratiocinatur legen-
dum *Terinai*; Terinam enim Brutio-
rum urbem, (à qua fuit Terinxus), in
possitatem Annibalis unâ cum Consen-
tia venisse, atque ab eo deinde everfam,
quod eam se tueri posse desperaret, testis
est Strabo lib. 6. Hodie *Mascera* inter
Marturanum & Turrem, ad mare Tyr-
rheanum, in extremis Calabriae citatio-

ris ad meridiem finibus:

3. *Et societatibus infidus.*] Societati-
bus nempe Publicanorum, quibus inno-
xus fuerat, & quorum negotia non ex fide
gesserat.

4. *Intra parietes contemnebantur.*] Ita
scripti. Vulgo *inter parietes ac postes*:
ubi *parietes* intelligere possis privatos: 2
at *postes* videntur dici de templis. Sed
cum parum sint emendatæ scripturæ ve-
terum Codicum: (in quibus Colb. habet
intra parietes ab hoste tenebantur) le-
gendum Gronov. putat, atque *intra pa-*
rietes abolebantur Romani ritus.

5. *Quævis ex alieno errore facilis.*]
Gall. *La facilité que trouvoient ces Esfrange-
rs à profiter de la superstition du peuple.*

vicer ab senatu ædiles triumvirque capitales, quod non prohiberent; quum
 emovere eam multitudinem è foro, ac disjicere apparatus sacrorum co-
 nati essent, haud procul absuit quin violarentur. Ubi potentius jam esse
 id malum apparuit, ⁶ quam ut minores per magistratus sedaretur; M.
 5. Artilio Prætori urbis negotium ab senatu datum est, ut his religionibus po-
 pulum liberaret. Is & in concione senatusconsultum recitavit, & edixit,
Ut quicumque 2 libros Vaticanos precesationesve, aut artem sacrificandi con-
scriptam haberet, eos libros omnes litterasque ad se ante Calendas Apriles
deferret: non quis in publico sacrove loco, novo aut externo ritu sacrificaret.
 10. II. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius
 Lentulus pontifex maximus, & C. Papirius C. F. Masso pontifex, & P.
 Furius Philus augur, & C. Papirius, Lucii filius Masso, decemvir sacro-
 rum. In Lentuli locum Marcus Cornelius Cethegus, in Papirii Cn. Ser-
 villius Cæpio, pontifices suffecti sunt. augur creatus L. Quintius Flam-
 15. nius. decemvir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum consula-
 rium jam apperebat tempus; sed quia consules à bello intentos avocare
 non placebat, Ti. Sempronius comitiorum causa dictatorem dixit C.
 Claudium Centonem. ab eo magister equitum est dictus Q. Fulvius Flac-
 20. cus. Dictator primo comitiali die creavit consules, Q. Fulvium Flac-
 cum magistrum equitum, & Ap. Claudium Pulcrum, cui Sicilia provin-
 cia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Fulvius Flaccus, C. Clau-
 dius Nero, M. Junius Silanus, P. Cornelius Sulla. Comitiiis perfectis,
 dictator magistratu abiit. Ædilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio
 25. Cethego, & P. Cornelius Scipio, cui post *Africano* fuit cognomen.
 huic petenti ædilitatem quum obstitere tribuni plebis, negantes ra-
 tionem ejus habendam esse, quod 3 nondum ad petendum legitima ætas es-
 set: Simo, inquit, omnes Quirites adilem facere volunt, satis annorum
 habeo. Tanto inde favore ad suffragium terendum in tribus discursum

Urb. cond.
 an. 540.
 Coll. Q.
 Fabio Max;
 & Tib.
 Sempr.

INTERPRETATIO.

a Divinatorios Codices.

NOTÆ.

6. *Quam ut Minores per magistratus.* Idem ex plebeis crearentur:
 Non tantum Triumviri capitales qui in
 foro de servorum aliorumque vilium
 hominum criminibus cognoscebant: sed
 Ædiles et uriles, quamvis de rebus vena-
 libus cognoscerent, minoribus magistrati-
 bus et minime abantur comparatione Con-
 sulum, Prætorum, &c.
 1. *Decemvir sacrorum.* Qui prius
 Duum viri: libris Sibyllinis, seu fatidicis
 inspicendis, & sacris eis eorum moni-
 ta curandis præpositi erant; postea au-
 cto numero Decemviri facti sunt an.
 u. c. 380. ita ut quinque ex patriciis, co-
 2. *P. Cornelius Scipio.* Auctor est lib. 10.
 Polyb. Pub. Scipionem cum Luc. Scipio-
 ne fratre ædilem fuisse, idque observat
 etiam Velleyus lib. 1. quod omnino rarum,
 ut collegæ fratres essent.
 3. *Nondum ad petendum legitima ætas.*
 Ex lege Annali ædilitatem petere non
 poterant nisi qui annos septem ac tri-
 ginta nati essent, quemadmodum ma-
 joribus magistratibus ad quos per ædi-
 litatem aditus, anni præmitti erant,
 Prætoribus quadragessimus, Consulibus
 tertius supra quadragessimus.

Urb. cond.
an. 540.
Cott. Q.
Fab. Max.
& Tib.
Sempron.

est, ut tribuni repente incepto destiterint. 4 *Ædilitia largitio* hæc fuit: Ludi Romani pro temporis illius copiis magnifice facti, & diem unum instaurati, & 5 congi olei in vicos singulos dati. L. Villius Tapulus & M. Fundanius Fundulus, ædiles plebei, aliquot matronas ad populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebei per biduum instaurati, & Jovis epulum fuit ludorum causâ.

III. Q. Fulvius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et prætore provincias sortiti sunt; P. Cornelius Sulla urbanam & peregrinam, quæ duorum ante fors fuerat: Cn. Fulvius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Suesculam, M. Junius Silanus Tuscos. Consulibus bellum 10 cum Annibale & binæ legiones decreta: alter à Q. Fabio superioris anni consule, alter à Fulvio Contumalo acciperet. Prætorum, Fulvi Flacci, quæ Luceriæ sub Æmilio prætore, Neronis Claudii, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent. Supplementum in eas quisque scriberet sibi. M. Junio in Tuscos legiones urbanæ prioris anni data: T. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium provinciarumque Lucani & Galliæ cum suis exercitibus prorogare: item Publio Lentulo, qua vetus provincia in Sicilia esset; M. Marcello Syracusæ, & qua Hieronis regnum fuisset: T. Otacilio classis: Græcia 15 M. Valerio: Sardinia Q. Mucio Scævola: Hispaniæ P. & Cn. Corneliis. Ad veteres exercitus duæ urbanæ legiones à consulibus scriptæ, summæque trium & viginti legionum eo anno effecta est. * Delectum consulum, M. Postumii Pyrgensis cum magno prope motu rerum factum impedit. Publicanus erat Postumius, qui multis annis parem fraude avaritiæ neminem in civitate habuerat, præter L. Pomponium 25 Vejentanum, quem populantem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginenses. Hi, b quia publicum periculum erat à vi tempestatis in iis quæ portarentur ad exercitus; 2 & ementiti erant falsa naufragia, & ea ipsa quæ vera renunciave-

INTERPRETATIO.

a Factum M. Postumii Pyrgensis impedimento fuit cum tumultu ingenti, ne consules delectum militum agerent.

b Quoniam Respublica periculum in se susceperat tempestatis, quantum ad ea quæ mari vehebantur ad exercitus.

NOTÆ.

4. *Ædilitia largitio.* Solebant Ædiles, quo sibi ad majores dignitates viam aperirent, populum sibi demereri editis quantâ quisque poterat magnificentiâ, ludis, & aliqua præterea munificentia, ut hic olei.

5. *Congi olei.* Erat Congius octava pars amphoræ, ac libras Romanas decem, sive uncias centum & viginti continebat.

1. *Postumii Pyrgensis.* Sic dictus opi-

nor à Patria, nempe Pyrgis Etruriæ oppido maritimo, quod fuit inter Castrum novum & Cæretani amnis ostium, ubi nunc S. Severa, in Patrimonio S. Petri.

2. *Ementiti erant falsa naufragia.* Sic Meliores Codices habent, Gronov. probante, quem non offendit Pleonasmus ille *ementiti falsa naufragia*. Id est, facta fuisse naufragia.

rant,

rant, fraude ipsorum facta erant, non casu; in veteres quasque naves paucis & parvi pretiis rebus impostis, quum merissent eas in alto, exceptis in preparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces, ementiebantur. Ea fraud indicata M. Atilio Prætori prior anno fuerat, ac per eum ad senatum delata, nec tamen ullo senatusconsulto notata: quia Patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant. 3 Populus severior vindæ fraudis erat; excitatique tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Carvili quum rem invisam infamemque cernerent, 4 ducentium millium æris multam M. Postumio dixerunt. 5 cui certande quum dies advenisset, consiliumque tam frequens plebis adesset, ut multitudinem area Capitolii vix caperet; peroratâ causâ, spes una videbatur esse, si C. Servilius Caxa tribunus plebis, qui propinquus cognatusque Postumio erat, prius quam ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. 6 Testibus datis, tribuni populum summoventur; 7 sitellaque allata est, ut sortirentur, 8 ubi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Caxæ instare, ut c. consilio diem eximeret. populus reclamare: &

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 111.
& App.
C. Claudio.

INTERPRETATIO.

c Ut dicendo, vel alia ratione impetretur. Caxa primus extremam partem sediret ne quid eo die tribuitis illis comitiis conficeretur. At plebs contra nitens prebatur.

NOTÆ.

3. *Populus severior vindæ fraudis erat.* J. Supple. furvus; & *populus* nomine intelligitur plebs, nam tribuni plebis eam ad comitia tributa eâ de re vocaverant.

4. *Ducentium millium æris multam.* J. Pronunciabant hanc multam tribuni, ac dicebant: quam deinde populus aut itrogabat, aut remittebat, ut ostendit Sigon. ex Cicetone 3. de legib. & Philipp. 1. *Ducentia autem millia æris* eo tempore respondabant libris nostratis 5833. additis 6. assibus, ac denariis 8.

5. *Cui certanda.* J. Vulgò *cuius certanda*; sed parum refert: hic certare est disceptare de multa à magistratu dicta: eoque pertinet illud Cic. ante laudati. *Cum magistratus iudicasset, irrogassent, multa pena certatio esto.*

6. *Testibus datis.* J. Sic scripti, inquit Gronov. Magnatienses, & qui secuti sunt, maluerunt *Testibus datis*: sed melior videtur prior lectio; nam Cic. 2. de finib. cum datus testibus, alii tamen citantur. Et Livius lib. 3. *Janque editis testibus, cum tribus vocari, & populum suum suffragia oporteret.* Alia exempla Sigon. suggerit. Itaque Tribuni plebis,

post testes editos, populum submovent, ut Tribus ad suffragandum vocentur.

7. *Sitellaque allata est.* J. Vulgò legitur, *sitellaque allata est*, eodem sensu: Cicetone quippe Sitellæ nomine utitur lib. 1. de nat. Deorum. *Tiberium Gracchum cum videat concenantem in Capitolio videre de M. Octavio disferentem scellam.* Vespian vocat Plut. id est, urnas. Sitellæ Tribus sortiebatur, qui legem ferebat, ut eam in suffragium mitteret cujus nomen primum exisset: in Citas autem sive Citellias populus tabeas sui suffragii mittebat per pontes transiens. Vnde apud auctorem Rhetoricor. 21 Herenn. *pontes disturbat, citas desicit.* Mult. autem erant pontes, multaque citæ, cum multe essent tribus, quemadmodum Turnebus observat 13. adverst. 13.

8. *Ubi Latini suffragium ferrent.* J. Hæc non placeat Gronovio, qui scribendum existimat, *ut sortirentur tribus ac dein suffragium ferrent.* Ut sortiti intelligantur tribuni que esset tribus prærogativa: Latinos hic nullos admitti. Patuere tamen ex Latinis urbibus civitate donatis, multi in urbe esse, & invitanti-

Tit. Liv. Tom. III.

Q

Urb. cond.
an. 547.
Coll. Q.
Fulvio 111.
& App. CL

forte in cornu primus sedebat Cæsa, cui simul metus pudorque animum verfabat. Quum in eo parum præsidi esset, turbæ rei causâ publicani & per vacuum, in summo locum cunco irruerunt; jurgantes simul cum populo tribunisque. Neque procul dimicatione res erat, quum Fulvius consul tribanis, *Nonne videtis*, inquit, *vos in ordinem coactos esse, & rem ad seditionem spectare, ni propter dimittitis plebis concilium?*

IV. Plebe dimissa, senatus vocatur, & consules referunt de consilio plebis turbato, vi atque audacia publicanorum. *M. Furium Camillum*, cuius exilium ruina urbis secunda fuit, damnari se ab iratis civibus passum esse. Decemviros ante enim, quorum legibus ad eam diem viverent, multos postea principes civitatis iudicium de se populi passos. *Postumium Pyrgensem* suffragium populo per vim extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, ne tribunos a plebe intercluderet, tribus suffragium vocari prohiberet. Nil aliud a eade ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratum, quod cesserint in præsentia furori atque audacia paucorum, unicuique se ac populum Romanum passi sint: & comitia, qua res vi atque armis prohiberi erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc quum ab optimo quoque pro atrocitate rei jacta essent, 3 vimque eam contra rempublicam & pernicioso exemplo factam, senatus decreset; confestim *Carvili* tribuni plebis, omissa multæ certatione, 4 rei capita-

N O T Æ.

bus tribunis suffragia ferre; quod fieri non poterat nisi tribus forte ipsis assignaretur.

9. *Per vacuum in summo loco.* Editi habent, *per vacuum, vi summo occupato loco, in eos irruerunt*. Quod quidem satis apertum, nec fortè damnandum. Sed correctio Alb. Rubenii, à Gron. prolata, ex Put. videtur non improbabili. Dicebantur enim magistratus Romani *summo* agere, cum quid, submotâ licitorum ministerio frequentia, agebant. Hic itaque *vacuum in summo loco*, intelligere oportet intervallum quod, plebe per viatores tribunicios discedere iussa, inter ipsam plebem & Tribunos intercedebat. Quamvis enim tribuni submovendi propriè non haberent, tamen in comitiis suis *submoto* confidebant. Cuncto autem irrumperet eis, vi subintrare gradum ordines, sive loca in quibus vulg. stabat inter sedentium subfessilia.

10. *Vos in ordinem coactos esse.* In

ordinem coacti, sive in ordinem redacti dicuntur, qui, nullâ eorum honoris ratione habitâ, contemnuntur, ut probat ex Prisciano ipsoque Livio, Sigon.

1. *Acie* introduxisse. Non malè: id quippe novo more tactum: sed quidam Codices habent, *intruxisse*: unde conjicias, *acie* intruxisse.

2. *Jacta essent.* Ita melius esse vidit Fulvius, censetque Gronov. cum scribatur ubique, *acta essent*. Mihi tamen aridet magis recepta lectio. *Agendi* quippe verbum, ut & *actionis* nomen adea, quæ cum vehementia quadam oratoria dicuntur, pertinere nemo ignorat.

3. *Vimque eam contra rem.* Cui reus, qui contra legem se erat, damnabatur, moris non erat indicari poenam; sed id tantum pronuntiabatur, eum contra legem feciss. videri.

4. *Rei capitalis.* Quasi reum violatæ legis de vi p. b. l. c. a, vel potius majestatis populi Romani.

lis diem Postumio dixerunt: ac, ni vades daret, prehendi à viatore, atque in carcerem duci iusserunt. Postumius vadibus dactis non affuit. Tribuni plebem rogaverunt, plebesque ita scivit, *Si M. Postumius ante Calendas Majas a non prodisset, citatusque eo non responderet, neque excusatus esset; videri eum in exilio esse, bonaque ejus venire: ipsi & aqua & igni placere interdicti*. Singulis deinde eorum, qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere ac vades poscere coeperunt. Primò non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem conjiciebant: cujus rei periculum vitantes plerique in exilium abierunt. Hunc

Urb. cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulvio 111:
& App. Cl.

- 10 *fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit.*
V. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia & novus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine perierunt: Q. Fulvius Flaccus consul, qui & ante bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consulatibus & censura insignis:
15 & P. Licinius Crassus, qui & ædilitatem curulem periturus erat. hic senes honoratolque juvenis in eo certamine devicit. Ante hunc, intra centum annos & viginti, nemo præter a P. Cornelium Calusam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules quum agre delectum conficerent, quod inopia juniorum non facile
20 in utrumque, ut & novæ urbanæ legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat; senatus abstinere eos incepto vetuit, & triumphos binos creari jussit: alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in pagis & forisque, & conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si
25 iis videretur, ad populum ferrent: ut qui minores septem & decem annis sacramento dixerint, iis perinde stipendia procederent, ac si septem & decem annorum, aut majores, milites essent. Ex hoc lenatus consilio creati triumviri huius conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt.

INTERPRETATIO.

- a Non adisset, seque populo judicandum sùteret.

NOTÆ.

1. *Aquæ Originis.*] Alibi dictum aqua Pontificatum maximum.
Originis totum interdici iis, qui exilio damnabantur. Cum enim usu horum elementorum, quæ maxime ad vitam necessaria sunt, prohiberentur; cogebantur solum vertere, atque extra Romanam discessionem migrare. Ei penne successit potestèa deopotatio, quæ & ipsa exili species est, admittitque jus Civitatis.
2. *P. Cornelium Calusam.*] Quid hoc cognovimus est Calusam? Sigonius Scapulam legit, satis verisimili conjecturâ. Gronov. Casullam suspicatur, quæ à Cælis ocalis sic appellatum.
3. *Forisque & conciliabulis.*] Jam notavimus Fori & Conciliabuli nominibus loca intelligi frequentiora, in quibus jus dicebatur, & non modo in mandatis, sed in conciliis quoque conveniri solebat: sed conciliabula paulo minori fuisse dignitatem successerat, sed non in, se dignationis.

Urb. cond.
an. 541.
Coh. Q.
Fulvio III.
& App. CL

Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli, de postulatis militum, qui
4 cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquæ
cladis hic exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne
ante Punici belli finem in Italiam reportaretur.

VI. Hi permisso Lentuli, primores equitum centurionumque, & ro-
bora ex legionibus petunt, legatos in hiberna ad M. Marcellum miserunt
è quibus unus potestate dicendi facta; Consulem, inquit, te, M. Mar-
celle, in Italiam adfemus, *quoniam primum de nobis, etsi non iniquum,*
certe triste senatusconsultum factum est: nisi hoc sperassemus, in provin-
ciam nos morte regum turbatam ad grave bellum adversus Siculos simul
Panosque mitti, & sanguine nostro 1 vulneribusque nos patria satisfactu-
ros esse: sicut patrum memoria; qui capti 2 à Pyrrho ad Heracleam erant,
adversus Pyrrhian ipsam pugnantem satisfaccerunt. Quamquam quod ob
meritum nostrum succensus est, Patres Conscripti, nobis aut succensetis 1
Ambo mihi consules, & universum senatum intueri videor, quum te, 1 7
M. Marcelle, intueor: quum si ad Cannas consulem habuissemus; melior
& reipubl. & nostra fortuna esset. Sine, quaeso, priusquam de conditione
nostra queror, noxam, cuius arguimur, nos purgare. Si non Deum irâ
nec fato, cuius lege inmobile rerum humanarum ordo feritur, sed culpâ
perimus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit 1 militum, an imperato-
rum? Equidem miles nihil unquam dicam 3 de imperatore meo, cui præ-
sertim gratias sciam, absenatu altas, quod non desperaveris de republica;
cui 4 post fugam ab Cannis per omnes annos prorogatum imperium. Cate-
ros item ex reliquis cladis ejus, quos tribunos militum habuimus, honores
petere & gerere, provincias obtinere audivimus. An vobis vestrisque libe-
ris ignoscitis facile, Patres Conscripti, in hac vilia capita servii & cons-
uli primoribusque aliis civitatis fugere, quum spes alia nulla esset, turpe
non fuit 1 milites utique mortuos in aciem misistis? Ad Alliam prope
omnis exercitus fugit: ad Etrusculas Caudinas, ne expertus quidem certamen
arma tradidit hosti, (ut alias pudendas clades exercituum taceam:) tamen
30

N O T Æ.

4 Cum P. Lentulo militabant.] Hic
Siciliam provinciam Prætor aut pro-
prætor per triennium rexerat cum mili-
tibus qui fugâ ex Cannensi pugna evase-
rant.

1. Vulneribusque nos patriæ satisfactu-
ros.] Ex suspitione Gronovii est: legi-
tur vulgò & sanguine nostro vulneribus-
que magistratibus satisfacturos: veteres
Libri, vulneribusque nostra tuis satisfac-
turos: quidni nos patribus satisfacturos?
Pœna certe militandi in Sicilia ipsis ir-
rogata Senatusconsulto fuerat.

2. À Pyrrho ad Heracleam.] Prima

hæc Romanorum pugna fuerat cum Pyr-
rho. P. Valerio Levino consule duce
anno U.C. 473. Quæ de re Flor. Plut. Orof.
Eutrop. Zonar.

3. De Imperatore meo.] Vulgò, eo.
Mutavit Gron. ex optimo Cod. quem
tamen non nominat. Malim tamen eo.

4. Post fugam ab Cannis.] Hæc ex
Gronov. conjectura, cui displicet omni-
nino, agere fugam. Et ex consequenti
communis lectio, cui post fugam altam.
Cum Sallust. ipseque Livius dixerint,
fugam facere.

tantum absuit ab eo, ut nulla ignominia & iis exercitiis quereretur, ut
 urbs Roma per eum exereitum, qui ab *Allia Pejor* transfugerat, recu-
 peraretur; & Caudine legiones, quae sine armis redierant Romam, arma-
 ta remissae in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miferint, qui hac
 5 sua ignominia letatus fuerat. Cannensem vero quisquam exercitum fugae
 aut parvis insimulare potest, ubi plus quinquaginta millia hominum cecide-
 rint; & inde consul eum equitibus septuaginta fugiebat unde nemo superest,
 nisi quem hostis eadendo fessus reliquit. Quum captivis redemptio negaba-
 tur, nos vulgo homines laudabant, quod reipublicae nos reservassemus,
 10 quod ad consulē Venissim redissemus, & speciem iusti exereitus fecissemus.
 Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant
 captivi. quippe illis arma tantum atque ordo militandi, locusque in quo ten-
 derent, in castris est mutatus: qua tamen, semel navata reipublicae operā, &
 uno felici praelio, recuperarunt. Nemo eorum relegatus in exilium est, nemi-
 15 ni spes emerendi stipendia adempta: hostis denique est datus, cum quo di-
 mitterent, aut vitam semel aut ignominiam finirent. Nos, quibus (nisi quod
 commisitimus, ut quisquam ex Cannensi acie miles Romanus superesset) ni-
 hil obijci potest: non solum a patria procul Italiaque, sed ab hoste etiam rele-
 gati sumus: ubi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio abolendae
 20 ignominiae, ne qua placandae civium ira, ne qua denique bene moriendi sit.
 Neque ignominiae finem, ne virtutis praeium petimus; modo experiri
 animum, & virtutem exercere liceat, laborem & periculum petimus, ut
 virorum, ut militum officio fungamur. Bellum in Sicilia jam alterum an-
 num ingenti dimicatione geritur: urbes alias Pannus, alias Romanus ex-
 25 pugnat: peditum & equitum acies concurrunt: ad Syracusas terra mari-
 que res geritur: clamorem pugnantium crepituque armorum exaudimus
 resides ipsi ac signes; tanquam nec manus nec arma habeamus. Servo-
 rion legiōibus Ti. Sempronius Consul toties jam cum hoste signis collatis pu-
 gnavit. Opera pretium habens, libertatem, civitatemque. Pro servis saltem
 30 ad hoc bellum emptis vobis sumus. congrui cum hoste liceat, & pugnando
 querere libertatem. Vis tu mari, vis terra, vis acie, vis viribus oppugnan-
 dis experiri virtutem et asperissima quaque ad laborem periculumque deposei-
 mus, ut quod ad Cannas facientiam fuit, quam primum fiat. quoniam
 quidquid, postea viximus, id omne destinatum ignominiae est.

35 VII. Sub haec dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus, id
 nec juris, nec potestatis suae esse dixit. senatui scripturum se, omnia de
 sententia Patrum facturum esse. Haec litterae ad novos consules allatae,

NOTÆ.

5. *Iis exercitiis quereretur.* Valla, *quisque*, quem sequuntur scripti plerique: &
 quem plerique secuti, *inureretur*. Sed *quisque*, quod est in veteribus Libris, na-
 tivum est hoc sensus: & noiter lib. 4. nec
num agrum plebi, sed sibi invidiam queri.
 6. *Vnde Consul cum equitibus septu-*
aginta fugit. Vetus numerus fuit septu-
 7. *aginta*, quem sequuntur scripti plerique: &
 in aliis est *quinquaginta*: & quid vetat
 ab eo, qui in se libique similes ob fugam
 sevit queratur, verum eorum numerum
 aliquatenus imminui, qui fugientem con-
 sulem secuti?

Ueb. cond.
 ann. 541.
 Coll. Q.
 Fulvio 111.
 & Ap. Clau-
 dio.

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 111.
& Ap. Claudio.

ac per eos in senatu recitatae sunt: consultusque de his literis ita decrevit senatus: *Milibus, qui ad Cannas commilitones suos pugnantes deseruissent, si senatu nihil videri, cur respublica committenda sit. Si M. Claudio pro-* 5
consuli aliter videretur, faceret, quod è republica fideque sua duceret: a-
dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari virtutis ergo dona-
retur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis in terra Italia esset. Comitia deinde à pratore urbano de senatus sententia plebisque scito sunt ha- 10
bita: quibus creati sunt quinque viri muris turribusque reficiendis: & trium-
viri bini; a uni sacris conquirendis, donisque persignandis: alteri refi-
ciendis adibus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Carmentalem. sed
& Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Tempestates sædæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidi-
bus pluit: tacta de cælo multa: duæ in Capitolio aedes: vallum in castris
multis locis supra Sueculam, & duo vigiles exanimati. murus turrelque
quædam Cumis non itæ modo fulminibus, [sed etiam] decussæ. Reate 15
faxum ingens visum volitare: sol rubere solito magis, sanguineoque si-
milis. Horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit, & per
aliquot dies consules rebus divinis operam dederunt: & per eosdem dies
sacrum novendiale fuit. Quum Tarentinorum defectio jam diu & in spe
Annibali & in suspitione Romanis esset; causa forte extrinsecus matu- 20
randæ ejus intervenit. Pileas Tarentinus, diu jam per speciem le-
gationis Romæ quum esset, vir inquieti animi & minime otium,
quo tum diutino senescere videbatur, patientis; aditum sibi ad obsides
Tarentinos invenit. Custodiebantur 3 in atrio Libertatis, minore curâ;
quia nec ipsis, nec civitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos cre- 25
bris colloquiis sollicitatos, corruptis ædiuis duobus, quum primis tene-
bris custodiâ eduxisset: ipse comes occulsi itineris factus profugit. Lu-

INTERPRETATIO.

a. Modo eorum nullus vacationem onerum militarum habere.

NOTÆ.

1. *Senatus nihil videri cur respublica committenda esset.*] Ita malim conjectura duci ex Coll. Cod. ubi, *Senatus nihil videretur resp. committenda esse*: non solum, quàm ut vulgò, *Senatus nihil videri rem publicam committendam esse*. sed etiam quum, ut scribit Gron. levi mutatione ex Put. & Pet. *Senatum nihil videre cur res publica committenda sit*. Etenim fulennis pronunciandi formula vocem passivam *videri*, potius amat, quàm a. i. v. m. *videre*, ut cui vis notum.

2. *Uni sacris conquirendis, donisque per-*
signandis.] Potest intelligi conquisitio

vel Librorum sacrorum, vel piaculorum primis hisce Triumviris mandata. Gutherius improbane Gronov. legit *conquien-*
dis, quod verbum de sacris tantum Lucis amputandis hic accipi posset; nam apud Festum *conquirere* est *deputare*. Eoque verbo usi sunt hoc sensu Jurisconsulti Alphenus l. 29. ff. locati. Et Paulus l. 5. *arborum furtim casarum. Persignare autem dona* est dona templorum recogita scriptis mandare, aut potius oblinare.

3. *In Atrio Libertatis.*] In Aventino fuit Templum, & Atrium Libertatis.

ce prima vulgata per urbem fuga est : missique , qui sequerentur , ab Tarracina comprehensos omnes retraxerunt . 4 deducti in comicio , virgisque approbante populo casti , de saxo deiciuntur .

Urb. cond.
an. 541.
Coss. Q.
Fulvio 111:
& Ap. Clau-
dio.

- VIII. Hujus atrocitas pœnæ 1 duarum nobilissimarum in Italia Græcarum civitatum animos irritavit : tum publice , tum etiam singulos privatim ; ut quisque tam sœdè interemptos aut propinquitatem aut amicitia contingebat . Ex iis tredecim fere nobiles juvenes Tarentini conjuraverunt , quorum principes Nico & Philemenus erant . Hi priusquam aliquid moverent , colloquendum cum Annibale rati , nocte per speciem
10 venandi urbe egressi , ad eum proficiscuntur . & quum haud procul castris abessent ; cæteri sylvâ prope viam sese occulterunt : Nico & Philemenus progressi ad stationes , comprehensique , ultro id petentes , ad Annibalem deducti sunt . Qui quum causas consilii sui , & quid pararent , exposuissent ; collaudati , oneratique promissis , jubentur , (ut fidem po-
15 pularibus facerent , prædandi causâ se urbe egressos) pecora Carthaginensium , quæ pastum propulsa essent , ad urbem agere . tuto ac sine certamine id facturos , promissum est . Conspecta ea præda juvenum est : minusque iterum ac sapius id eos audere , miraculo fuit . Congressi cum Annibale rursus , fide sanxerunt , *liberos Tarentinos leges suæque om-*
20 *nia habituros , neque ullum vestigium Pano pensuros præsidiumve invito recepturos* : 2 *prodita præsidia Carthaginensium fore* . Hæc ubi convenerunt , tunc vero Philemenus consuetudinem nocte egrediendi redeundi que in urbem frequentiore facere (& erat venandi studio insignis) canesque & alius apparatus sequebatur ; captumque ferme aliquid , aut ab hoste
25 ex præparato ablatum reporcano , donabat aut præfecto , aut custodibus portarum . nocte maxime commicare , propter metum hostium credebant . Ubi jam eò consuetudinis adducta res est , ut quocumque noctis tempore sibilo dedisset signum , porta aperiretur ; tempus agende rei
30 uno eodemque loco stativa eum tandiâ habere , agrum simulabat . Romanis quoque , qui in præsidio Tarenti erant , suspecta esse jam segnis mora ejus desierat .

IX. Cæterum postquam Tarentum ire constituit , decem millibus pedum arque equestrum , quos in expeditione , velocitate corporum , ac lo-

N O T Æ.

4. *Deducti*.] Stare non potest *deducti* , 1. *Duarum nobilissimarum in Italia in comitio* , nec *deducti* , in *comitio virgisque casti* , melius *reducti* , quod vult Geon. Græcarum .] Tarenti & Thariorum , ex Certè in sequentibus vel delenda particula conjunctiva *que* , ut sit , *reducti* , in *Comitio virgisque casti* , quamvis idem idem censet ; vel mutandis ex sententia Tan. quibus pars oblitum , infra cap. 15.
2. *Prodita præsidia Carthaginensium fore*.] Sensus hujus loci explicandus ex Polyb o , lib. 8. ubi refert convenisse ut Carthaginensibus liceret , urbem capta , ædes ac diverforia Romanorum qui præsidium Tarenti agitabant , diripere .

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulv. 111 &
Ap. Claud.

vitare armorum aptissimos esse rarus est, electis, quarta vigilia noctis signa movit. præmissisque octoginta fere Numidis equilibus præcepit ut discurrerent circa vias, perlostrarentque omnia oculis, * ne quis agrestium procul spectator agminis falleret; prægressos retraherent, obvios occiderent, ut prædonum magis quam exercitus accolis species esset. ipse raptim agmine acto, quindecim ferme millium spatio castra ab Tarento posuit; & ne ibi quidem nunciato quo pergerent, tantum convocatos milites movit, *viâ omnes irent: nec diverti quonquam aut excedere ordinem agminis paterentur, & in primis intenti ad imperia accipienda essent: non quod, nisi ducum jussu, facerent. se in tempore editurum, quæ vellet agi.* Eadem ferme hora Tarentum fama pervenerat, Numidas eques paucos populari agros, terroremque late agrestibus injecisse. Ad quem nuncium nihil ultra motus præfectus Romanus, quam ut partem equitum postero die luce prima juberet exire ad arcendum populionibus hostem. in cætera adeo nihil ob id intenta cura est, ut contra pro argumento fuerit illa procuratio Numidarum, Annibalem exercitumque castris non movisse. Annibal 1 concubia nocte movit. dux Philemenus erat cum solito capæ venationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Convenerat autem, ut Philemenus, portulâ assueta venationem inferens, armatos induceret: 2 o parte alia 3 ad portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterraneâ regione orientem spectabat: 3 aliquantum intra mœnia includitur. Quam portæ appropinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale est, resulsitque. idem redditum ab Nicone signum: extinctæ deinde utrinque flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. 25

INTERPRETATIO.

* *Ne rusticorum quis lateret. qui prætereuntes copias à longinquo esset conspicatus.*

NOTÆ.

1. *Concubia nocte movit.*] A loco ubi cœnaverant ad præruptam fluvii ripam, profectos primis se intendentibus tenebris Pœnos, ut ad introitus circa noctis dimidium pervenirent, refert Polybius, qui rem totam accuratius longè describit.

2. *Ad portam Temenida.*] Hujus portæ nomen à Temeno deductum verisimile est, quem constat Hercalis abnepotem, cum Cresphonte & Aristodemo fratribus natu minoribus, Peloponnesum, pulsus Pelopidis, occupasse, primumque ex Heraclidarum gente Argivorum regnum tenuisse. Ab Aristodemo ejus fratris orti Lacedæmoniorum reges: Tarentum autem colonia fuit Lacedæmoniorum: sic etiam & Syracusis (quæ

urbs ab Archia, Heraclida & ipso condita) fuit Apollo Temenites Cæroni laudatus, à cujus templo Neapolin Syracusarum partem Thucydides *Temenitem* appellat.

3. *Aliquantum intra mœnia includitur.*] Laborant hic merito interpretes; & quia nihil ejusmodi de Porta est apud Polybium, qui sepulcra quedam ad quæ Nico & focii ejus venerunt, & unde ignem excitarunt, intra mœnia fuisse scribit, & in veteribus libris legitur, *includuntur*, vel *includunt*; idcirco addito supplemento Sigon. legit, (*ea Mediterraneâ regione Orientem spectabat*) Nico, cum sociis ad monumenta esset, ea aliquantum intra mœnia includuntur.

Nico

Nico ex improvifo 4 ad portas fopitos vigiles in cubilibus fuis ob- Vrb. Cond
truncat, portamque aperit. Annibal cum peditem agmine ingreditur 5 ann. 541.
equites fubfiftere jubet : ut quo res poftulet , occurrere libero campo Coll. Q.
poffent. Et Philemenus 5 portulæ parte alia qua commeari affuerat, ap- Fulvio 111.
propinquabat. nota vox ejus, & familiare jam fignum quum excitaf- & Ap. Clau-
let vigilem, dicentis, vix fufstinere grandis beftiæ onus, portula aperi- dio.
tur. inferentes aprum duos juvenes fecutus ipfe cum expedito venatore,
vigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebant verfum, ve-
nabulo trajicit. ingreffi deinde triginta fere armati, ceteros vigiles ob-
10 truncant, refringuntque portam proximam : & agmen fub fignis confe-
ftim irrupit. inde cum filentio in forum ducti, Annibali feffe conjunxe-
runt. Cum duobus millibus Gallorum Pœnus in tres divifis partes, per
urbem 6 dimittit Tarentinos, & itinera quam maxime frequentia occu-
pare jubet: tumultu orro, Romanos paffim cædi, oppidanis parci. fed
15 ut fieri id poffet, præcipit juvenibus Tarentinis, ut ubi quem fuorum pro-
cul vidiffent, quiefcere, & filere, ac bono animo effe juberent.

X. Jam tumultus erat clamorque, qualis effe in capta urbe folet : fed
quid rei effet, nemo fatis pro certo fcire. Tarentini Romanos ad diripien-
dam urbem credere coortos : Romanis feditio aliqua cum fraude videri
10 ab oppidanis mota. 7 Præfectus primo excitatus tumultu, in portum ef-
fugit : inde acceptus fcapa, in arcem circumvehitur. Terrorem & tuba
audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat à proditoribus ad hoc ip-
fum præparata : & infcienter à Græco inflata, quis aut quibus fignum da-
ret incertum efficiebat. Ubi illuxit, & Romanis Punica & Gallica arma
15 cognita, tum dubitationem exemerunt; & Græci Romanos paffim cæde
stratos cernentes, ab Annibale captam urbem fenerunt. Poftquam lux cer-
tior erat, & Romani qui cædibus fuperfuerant, in arcem confugerant, con-
ticefcereque paulatim tumultus; tum Annibal Tarentinos fine armis con-

N O T Æ.

4. *Ad portas fopitos.* Non video quæderé fatis habuit Livius. Quæ hic Sigon-
hic novandi caufa Gronovio. Quid enim nius aliique augurantur referre fuperva-
habet coarguendum, quod dicitur Nico, lum ducimus.

vigiles, fopitos ad portas, ex improvifo 1. *Præfectus primo excitatus tumultu.* J
obtruncasse? An melius fe res habebit, si Polybius feribit C. Livium præfectum
legeris *adorius fopitos vigiles*; imò redun- Romanum, producto ad multum noctem
dabit participium *adorius* in eo qui ob- convivio temulentum per Rhinopy-
truncasse narratur. lam ad portum, indeque ad arcem cum
fuis delatum. Sigon. *præfecti* nomen à

5. *Portula parte alia.* J Rhinopylam nostro datâ operâ prætermiffum effe vult,
Polyb. vocat hanc alteram Portam, qua ne familiæ fuz nomini notam inure-
egredi & regredi folitus Philemenus. *Por- ret, fatendo C. Livii præfecti culpâ Ta-*
tula, Gall. *le Guiche*. rentum amiffum; quali ex eadem familia

6. *Dimittit Tarentinos, & itinera quàm maximè frequentia occupare jubet.* J Sic Livius Patavinus tempore Augufti, cum
emendavit Gronov. ex Polybio, qui vi- hoc C. Livio Romano effet : quod mihi
os, qui ad forum ferrent, expreffit; valde dubium.
quid per itinera maximè frequentia sod-

Urb. cond.
ann. 541.
Coll. Q.
Fulv. III. &
App. Claud.

vocari jubet. Conveniēte omnes, præterquam qui cedentes in arcem Romanos, ad omnem adeundam simul fortunam, profecti fuerant. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, testaturque, quæ præstitisset civibus eorum; quos ad Trasimenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum inductus, recipere se in domos quemque iussit, & foribus nomen suum inscribere; se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato, diripi iussurum. Si quis in hospitio civis Romani (a) vacuas autem tenebant domos) nomen inscripisset, cum se pro hoste habiturum. Concione dimissa, quum titulis notatæ fores discrimen paccatæ ab hostili domo fecissent, signo dato ad diripiendā hospitia Romana passim discursus est. & fuit prædæ aliquantum.

XI. Postero die ad oppugnandam arcem ducit: quam quum & mari, quo in peninsula modum pars major circumluitur, præaltis rupibus, & ab ipsa urbe muro & fossa ingenti septam videret; eoque nec operibus expugnabilem esse: ne aut seipsum cura tuendi Tarentinos à majoribus rebus moraretur; aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex arce quum vellent, Romani facerent; vallo urbem ab arce intersepere statuit, non sine illa etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse conferi; & si ferocius procucurrissent, magna cæde ita attenuari præsidii vires, ut facile per se ipsi Tarentini urbem ab iis tueri possent. Ubi cœptum opus est, patefacta repente portā, in munientes impetum fecerunt Romani: pellique se statio passa est a quæ pro opere erat; ut successu cresceret audacia, & pluresque & longius pulsos prosequerentur. Tum signo dato coorti undique Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat: nec sustinere impetum Romani, sed ab effusa fuga loci angustia eos a impeditaque alia opere jam cœpto, alia apparatu operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisique sunt plures in fuga quam in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptum. Fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicoque post intervallo murum etiam eadem regione addere parat: ut vel sine præsidio tueri se adversus Romanos possent. Reliquit tamen modicum præsidium, ut simul in faciendo muro adjuvaret. ipse profectus cum cæteris copiis ad Galesum flumen (quinque milia ab urbe abest) posuit castra. Ex iis stativis regressus ad inspicien-

INTERPRETATIO.

a. Qua excubabat ad opera.

NOTÆ.

2. Vacuas autem tenebant domos.] Valgo cernebat; sed omnis lectio venus, tenebant. Scribendum, tenebant Romani scilicet. Non enim permixtum cum civibus diversabantur: unde facile milites Romanii civis distingui poterant ex ædium inscriptione, ut Liptus notat.

1. Pluresque.] Scilicet Romanos.

1. Impeditaque alia.] Loca:

3. Addere parat.] Annibal.

4. Tueri adversus Romanos possent.] Tarentini.

5. Ad Galesum flumen.] Quæ regione sit hoc flumen satis hic indicat Livius: hodie Tara vocari volunt: de hoc Virgilius: — O pinguis cula Galesi.

dum opus (quod aliquantum opinione ejus celerius creverat) spem cepit, etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudine, ut cætera, tutâ; sed loco plano posita, & ab urbe muro tantum ac fossâ divisa. Quum jam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur, missum à Metaponto præsidium Romanis fecit animum, ut nocte ex improvviso opera hostium invaderent. Alia disjecerunt, alia igni corruerunt. Atque finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax; quia arcem tenentes, quæ in peninsula posita imminet faucibus portus, mare liberum habebant: urbs contrâ exclusâ maritimis commeatibus; propiusque inopiam erant obsidentes, quam obsidii. Annibal convocatis principibus Tarentinorum, omnes præcipientes difficultates exposuit: neque arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere, neque in obsidione quiequam habere spei, donec mari potiantur hostes. Quod si naves sint, quibus commeatu invecti prohibeant, extremum aut abscissuros, aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini: cæterum ei, qui consilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam esse consuebant. Punicas enim naves ex Sicilia accitas id posse facere: suas, quæ sinu exiguo interclusæ essent, quum claustra portus hostis haberet, eequum ad modum inde in apertum mare evasuras? Evadent, inquit Annibal. M. L. TA QUÆ impedita naturâ sunt, consilio expediuntur. Urbem in campo sitam habetis. planæ & satis latæ viæ patent in omnes partes. Viâ, quæ in portum per mediam urbem ad mare transmissa est, plaustris transvectam naves haud magnâ mole. & mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc terrâ circumsidebimus arcem. immo brevi, aut relictâ ab hostibus, aut cum hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modò effectûs, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contra extremum undique plaustra, junctaque inter se: & machinæ, ad subducendas naves admotæ, muniturque iter, b quo faciliora plaustra, minorque moles in transitu esset. Jumenta inde & homines contracti, & opus impigre cæptum: paucosque post dies classis instructa ac parata circumvchitur arcem, & ante os ipsum portûs anchoras jacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit: regressus ipse in hiberna. Cæterum defectio Tarentinorum, utrùm priore anno, an hoc facta sit, in diversum auctores trahunt. plures c propiorelque ætate memoriæ rerum, hoc anno tradunt factum.

35 XII. a Romæ consules prætoresque usque ante diem quintum Calendas Majas Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro, in monte, in suas quique provincias proficiscuntur. Religio deinde nova objecta

INTERPRETATIO.

b Uterque essent expeditiores, & difficilius rerum gestarum.
c cultas minor esset ad transiendum.
a FERIA LATINA retinebantur Roma tum Consules, tum Prætores usque ad 17. Aprilis tempora, quibus homines meminisse poterant.

NOTÆ.

1. In monte.] Albano.

R 2

Urb. cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulvio 111.
& Ap. Claudio.

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 115.
& Ap. Claud.
dio.

est ex carminibus Marciæ. Vates hic Marcius illustris fuerat, & quoniam
conquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret, & in
M. Atillii prætoris urbani, qui eam rem agebat, manus venerat. is pro-
tinus novo prætori Sullæ tradiderat. Ex hujus Marcii duobus carminibus,
alterius post rem actam editi cum rato auctoritas eventu, alteri quo-
que, cujus nondum tempus venerat, asserere fidem. Priore carmine Can-
nænis prædicta clades ipse serme verba erat: *Annem Trojanæ Can-*
nam Romanis fuge: nec te alienigena cogant in campo Diomedis conferre ma-
nus. Sed neque credes tu mihi; donec complevis sanguine camorum, multaque
millia occisa tua deferet amnis in pontum magnum ex terra frugifera. pisci-
buses atque avibus ferisque, quæ incolunt terras, iis suat esca caro tua. nam
mihi ita Jupiter factus est. 4 Et Diomedis Argivi campos, & Cannam flu-
men, qui militaverant in iis locis, juxta atque ipsam cladem agnoscebant.
Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obcurius, quia incertiora
futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. 6 *Hossem*
Romani si expellere vultis, vomitæque, quæ gentium venit longe; Apolli-
ni vivendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: quum po-
pulus dederit ex publico partem: privati uti conferant pro se, suisque. His
ludis faciendis prætoris, qui ius populo plebeique dabit summum.
Decemviri Græco ritu hostiis sacra faciant. Hac si recte faxitis, gaudebitis
semper, fietque res vestra melior. nam is Divus extinguet perduelles ve-
stros, qui vestros campos pascent placide. Ad id carmen explanandum,
diem unum sumperunt. postero die SC. factum est, ut decemviri li-
bros, de ludis Apollini reque divina facienda, inspicerent. 7 Ea quon-
iam inspecta relataque ad senatum essent, censuerunt Patres: Apollini lu-
dos vivendos faciendosque: & quando ludi facti essent: 8 duodecim millia
aris prætori ad rem divinam & duas hostias majores 9 dandas. Alterum
senatusconsultum factum est, Ut decemviri sacra Græco ritu facerent,

NOTÆ.

2. In M. Atillii Prætoris urbani.] Sic etiam nolentibus Mll. legendum, non ut vulgo M. Aemilii: probatur ex lib. 24. cap. 44. & hujus lib. cap. 1. idque recte annotant Sigon. & Gronov.

3. Alterius post rem actam editi cum rato auctoritas eventu.] Restitutus ex Vallæ conjectura locus, quam merito probat Gronov. adductis etiam auctoritatibus. Sensus est, cum duobus illius Marcii carmina, seu vaticinia ejus libris comprehensa; auctoritas alterius carminis, quod post rem peractam editum fuerat eventu jam certo, fidem asserere alteri de re quam prædicebat, & quæ nondum advenerat. Vulgo legebatur, *postea quoniam est declarato auctoritas eventu.*

4. Et Diomedis Argivi campos.] Diomedes Argis post excidium Trojanum profugus, Atros in Apalia condiderat in qua Cannæ.

5. Et Cannam flumen.] Quod vicum Cannas alluebat.

6. Hossem Romani.] Hoc Marcii Vaticinium refert Macrob. 1. Saturnal. cap. 17.

7. Ea quoniam inspecta relataque.] Mirum, quod narrat loco antè laudato Macrobii, in libris Sibyllinis eadem reperta nunciatum Senatui esse.

8. Duodecim millia aris.] Assium quæ hisce temporibus in usu, millia duodecim, libras nostrates 350. haud excefferint.

9. Dandas.] Num potius danda? millia nempe æris duodecim ad eas res

*hisque hostiis: Apollini 10 bove aurato & capris duabus albis auratis; La-
tone bove femina aurata. Ludos prætor in circo maximo quum facturus
esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantum commo-
dum esset, conferret. Hac est origo ludorum Apollinarium; Victoriz, non
valitudinis ergo, ut plerique rentur, votorum. factosque populus corona-
tus spectavit: matronæ supplicare: vulgò apertis januis in propatulis
epulati sunt: celeberrque dies omni caeremoniarum genere fuit.*

Urb. cond;
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 111.
& App. Cl.

XIII. Quum Annibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio es-
sent, sed circumfessuri Capuam viderentur: (quod malum diuurnæ obli-
dionis esse solet) jam famem Campani sentiebant; quia sementem facere
prohibuerant eos Romani exercitus. Itaque legatos ad Annibalem mis-
erunt, orantes, ut prius quam consules in agros suos educerent legiones,
vixque omnes hostium præidiis insisterentur, frumentum ex propinquis
locis convehi juberet Capuam. Annibal, Hannonem ex Brutiis cum exer-
citu in Campaniam transire, & dare operam ut frumenti copia fieret Cam-
panis, iussit. Hanno ex Brutiis profectus cum exercitu, vitabundus castris
hostium, & consulesque, qui in Samnio erant; quum Beneventum jam ap-
propinquaret, tria passuum millia ab ipsa urbe loco edito castra posuit. in-
de ex locis circa populis, quò æstate comportatum erat, develi frumen-
tum in castra iussit, præidiis datis, quæ commeatus eos prosequerentur.
Capuam inde nuntium misit, qua die in castris ad accipiendum frumentum
præsto essent, omni undique genere vehiculorum iumentorumque ex agris
contracto. Id pro cætera locordia negligentiaque à Campanis actum. paulo
plus quadringenta vehicula missa, & pauca præterea iumenta: ob id
castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, qua montes ascenderet bestias,
curam eorum stimulare posset, alia prodita dies ad frumentum majore appa-
ratu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, quum enunciata Beneventani-
ensis essent; legatos decem exemplo ad consules (circa Bovianum castra
Romanorum erant) miserunt: Qui quum auditis quæ ad Capuam agerentur,
inter se comparassent, ut alter in Campaniam exercitum duceret;
Fulvius, cui ea provincia obvenerat, profectus nocte Beneventum, mo-
enia est ingressus. Ex propinquo cognoscit Hannonem cum exercitu
parte 3 profectum frumentatum: per quaestorem Campanis datum fru-

INTERPRETATIO.

1. Eadem incuria, seu juxta negligentiam quâ in reliquis rebus uti Campani soliti.

NOTÆ.

10. Bove aurato.] Auratis nempe cor-
nibus.

1. Consulesque qui in Samnio erant.]
Refert ad vitabundus, id est, cum vi-
taret Hanno Consulibus.

2. Paulo plus quadringenta.] Cave,
quadraginta legas cum Sigonio, contra
veterum fidem. Efferet enim ridiculus hic
numerus adeo exiguus, ad convehien-

dam annonam pro necessitate urbis, quæ
magnitudine ac frequentia cum ipsa Ro-
ma certabat.

3. Profectum frumentatum
duo milia.] Vulgò ita scriptum erat,
sed ex pluribus manuscriptis interjicit
appositè Gronov. per quaestorem Campa-
nis datum frumentum.

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio III.
& App. Cl.

mentum: duo millia plaustrorum, inconditam inermemque aliam tur-
bam, advenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi; castrorum-
que formam, & militarem ordinem, immixtis agrestibus iis ex terris, subla-
tum. His satis compertis, consul militibus edicit *signa tantum armaque in*
proximam noctem expedire: castra Punica oppugnanda esse. Quarta vi-
gilia profecti, sarcinis omnibus impedimentisque Beneventi relictis, pau-
lo ante lucem quum ad castra pervenissent, tantum pavoris iniecerunt, ut
si in plano castra posita essent, haud dubie primo impetu capi potuerint.
Altitudo loci, & munimenta defenderunt: quæ nulla ex parte adiri, ni-
si arduo ac difficili ascensu, poterant. Luce prima prælium ingens accen-
sum est: nec vallum modo tutantur Pæni, sed, ut quibus locus æquior
esset, deturbant nitentes per ardua hostes.

XIV. Vicit tamen omnia pertinax virtus, & aliquot simul partibus
ad vallum ac fossas perventum est; sed cum multis vulneribus, ac mili-
tumpernicie. Itaque convocatis tribunis militum, consul abstinendum te-
merario incepto, ait: *tutius sibi videri, reduci eo die exercitum Beneven-*
tum: dein postero, castris se hostium jungi, ne exire inde Campani, neve
Hanno regredi posset. Id quo facilius obtineatur, collegam quoque, & exer-
citum ejus se acciturnum, totumque 2 *ed versusos bellum.* hæc consilia duc-
cis, quum jam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam segne
imperium disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors Peligna: 3 cujus
præfectus Vibius Accæus arreptum vexillum trans vallum hostium traje-
cit. Execratus inde seque & cohortem, si ejus vexilli hostes potiri essent,
princeps ipse per fossam vallumque in castra irrumpit. Jamque intra val-
lum Peligni pugnabant, quum altera parte Valerio Flacco tribuno mili-
tum tertie legionis exprobrante Romanis ignaviam, qui sociis captorum
castrorum concederent decus, T. Pedanius, princeps primis centurio,
quum signifero signum ademisset; *Jam hoc signum, & hic centurio*, inquit,
intra vallum hostium erit. Sequantur, qui capti signum ab hoste prohibebunt
sunt. Manipulares sui primum transcendentes fossam, dein legio tota se-
cuta est. Jam & consul ad conspectum transgredientium vallum mutato
consilio, 4 ab revocandis ad incitandos hortandosque versus milites, osten-

NOTÆ.

1. Aliquot simul partibus.] Gall. *Par*
diversis androis; de plusieurs costez.

2. Ed versusos bellum.] Nempe se &
collegam. Sigon. *versurum.*

3. Cujus præfectus Vibius arreptum ve-
xillum.] Ita vulgata editio, & Colb.
quæ nullam exigere mutationem vide-
tur. Cæterum Vibium hunc Accæum
cognominant; & plures hic Livii Co-
dices & Valerius lib. 3. cap. 2. num. 20.
quod corrigit Gron. legitque Accæus,

quasi ab Accæa oppido, cujus mentio
lib. 24. cap. 20. Sed ibidem Accæum no-
ster meminit, unde Accæus; quod minus
ab Accæo distaret. At horum oppido-
rum neutrum in Pelignis: unde & cognom-
en Vibio aliunde esse potuit. Et in qui-
busdam Livii libris Accæus.

4. Ab revocandis.] Veteres quidam
habent *ab revocando* non magno disci-
mine, sive sententiam, sive constructio-
nem spectes.

dere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorum & civium legio esset. Itaque pro se quisque omnes per aqua atque iniqua loca, quum undique tela conicerentur, armaque & corpora hostes objicerent, pervadunt, irumpuntque. multi vulnerati, etiam quos vires sanguisque defenderet, ut intra vallum hostium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis, velut in plano sita, nec permunita castra. Cades inde, non jam pugna erat, omnibus intra vallum permixtis. supra sex millia hostium occisa, s. supra septem millia capitum, cum frumentatoribus Campanis, omnique plaustrorum & jumentorum apparatu capta. & alia ingens praeda fuit, quam Hanno, populabundus passim quum isser, ex sociorum populi Romani agris traxerat. Inde dejectis hostium castris, Beneventum reditum est, pradamque ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eo post paucos dies venit) vendiderunt, diviseruntque. & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Accerus Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiae legionis. Hanno 6 ab Cominio Cerito, quo nunciata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos forte secum habuerat, fugae magis quam itineris modo, in Brutios rediit.

XV. Et Campani audita sua pariter sociorumque clade, legatos ad Annibalem miserunt, qui nunciarent; duos consules ad Beneventum esse; diei iter à Capua: tantum non ad portas & muros bellum esse. ni propere subveniat, celeris Capuam quam Arpos, in potestatem hostium venturam. Ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere esse, ut Capuam, quam Carthagini aquare sit solitus, desertam indefensamque populo Romano tradat. Annibal, curae sibi fore rem Campanam pollicitus, in praesentia duo milia equitum cum legatis mittit; quo praedidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinae, praedidique quod ibi obsideretur, cura esse. C. Servilius legatus ex auctoritate Patrum, à P. Cornelio pratore in Etruriam ad frumentum commendum missus, cum aliquot navibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias pervenit. Cujus adventu, qui ante in exigua

NOTAE.

5. *Supra septem millia capitum.*] Ita melius meo judicio, quam ut vulgo, *septem millia capitum* : cum in fine periodi *capra* dicantur: quae repetitio parum Livio digna.

6. *Ab Cominio Cerito.*] *Cominium* hoc fuisse in Samnitum & Hirpinorum limitibus dixi lib. 10. cap. 39. Et sane in extremis Hirpinorum finibus circa Taurasinos Campos fuisse suadet viginti millium spatium inter Aquiloniam & Cominium, à Livio notatum, & fuga hostium versus Bovianum. *Ceriti* verò cognomen ad discrimen alterius *Cominii*

quod in Samnitum, Volscorum, & Maritum collimitio, adhuc *Comino* dicitur; vel *Cominorum*, quos in Aequiculis interivisse testatur Plin. lib. 3. cap. 12. Additum fortè fuit à Cerito Samnitum oppido, inde non admodum distito, cuius nominis vestigia supersunt in eo loco quem vocant *Cerito*, in confinio Terrae Laboris, ac Principatus Vltioris & Comitatus Molisii, ad dextram Tamaris, inter Telesiam, Sepinium, & Beneventum.

1. *Non modo arcem.*] Tarentinam, quae ab Annibale obsidebatur, urbe potius.

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 111.
& App. Cl.

spe, vocati saepe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant; ultro ad transeundum hostes vocabant, sollicitabantque: & erat satis validum praesidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapontini exemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. movit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaja oriundi, etiam cognatione juncti erant, quam ira in Romanos propter obsides nuper interfectos. Eorum amici cognatique literas ac nuncios ad Hannonem Magonemque, qui in propinquo in Brutiis erant, miserunt, si exercitum ad moenia admovissent, se in potestatem eorum urbem tradituros esse. M. Atinius Thurii cum modico praesidio praerat, quem facile elici ad certamen temere incundum rebantur posse; non militem, quos perpaucos habebat, fiducia; quam juventutis Thurinæ. eam ex industria centuriaverat, armaveratque ad tales casus. Divisis copiis inter se, duces Pœni quum agrum Thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu, tectus collibus, ad regendas insidias oppositis, subsistit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperito, in aciem copias educit, & fraudis intestinae, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre praelium fuit perlegne; paucis in prima acie pugnantibus Romanis; Thurinis expectantibus magis quam adjuvantibus eventum: & Carthaginensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite suo infestis hostem incautum pertraheret. Quo ubi ventum est, coorti cum clamore equites, prope inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo unde pugnabat stantem, ex templo in fugam averterunt. Romani, quanquam circumventos hinc pedes, hinc eques urgebat, tamen aliquandiu pugnam traxere. po-

INTERPRETATIO.

a Et preditionis Thurinorum.

b Et qua parum fidei animis à parti-

bus Romanorum stabat, quas tuari dimittendo simulabat.

NOTÆ.

2. *Thurini*.] *Thurium*, vel *Thuria*, sive Thurium condidit, ut ex Strabone, *Sybaris*, *Copia*, ejusdem urbis diversa fuere nomina. Ex olim opibus omni-
Graeci, non tamen ex Achaja, nisi latè que deliciae in genere affluens ad Sy-
baris & Crathidis amnium in sinum sumpto Achajæ nomine.

Tarentinum sive exonerantium ostia, in magna Graecia, Lucanorumque & Brutiis confinio fuit. Nunc in Calabria inferiori nomen servant ruinae.

3. *Ex Achaja oriundi*.] Tarentum Laccedaemoniorum, Metapontus Pyliorum ex Elide, Sybaris Achaeorum opus, cuius à Crotoniatis evulsæ loco Athenien-

4. *Propter obsides nuper interfectos*.] Vide cap. 7. & 8.

5. *Ad regendas insidias oppositis*.] Tà regendas nemo non videt supervacaneum esse: nolim tamen vocem *oppositis*, mutare in *oppositis*, cum Fabro; id est, ut inquit, idoneis: tum quod nullum profert Codicem, in quo ita scriptum sit: tum quod optime dicantur colles *oppositis* tegere insidias, ut qui hostium conspectui opponantur.

stremo

fremo & ipsi terga vertunt, atque ad urbem fugiunt. Ibi proditores con-
globati, quum popularium agmen patentibus portis acceperint: ubi Ro-
manos fufos ad urbem ferri viderunt, conclamant, *inflare Pœnum: per-*
mixtosque & hostes urbem irruanturos, ni propere portas claudant. ita ex-
clusos Romanos præbuere hosti ad eadem. Atinius tamen cum paucis re-
ceptus. Seditio inde paulisper tenuit; quum alii urbem tuendam, inde
6 alii cedendum fortunæ, & tradendam urbem victoribus censerent. cæ-
terum, ut plerumque, fortuna & consilia mala vicerunt: Atinio cum suis
ad mare ac naves deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac ju-
10 stum consultum volebant, quam respectu Romanorum, Carthaginienses
in urbem accipiunt. Consules à Benevento in Campanum agrum legiones
ducunt: non frumenta modo, quæ jam in hibernis erant, corruptenda,
sed ad Capuam oppugnandam: nobilem se consularum tam opulentæ ur-
bis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos,
15 quod urbi tam propinquæ 7 tertium annum impunita defectio esset. Cæ-
terum, ne Beneventum sine præsidio esset, & ut ad subita belli, si Annibal,
(quod facturum haud dubitabant) adopem ferendam sociis Capuam ven-
nisset, equites viam sustinere possent, Ti. Gracchum ex Lucanis cum equi-
tatu ac lvi armatura Beneventum venire jubent: legionibus stativisque ad
20 obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret.

XVI. Graccho, priusquam ex Lucanis moveret, sacrificanti, triste
prodigium factum est. adexta, sacrificio perpetrato, angues duo ex oc-
culto allapsi, 1 edere jecti, conspectique repente ex oculis abierunt: id
quum aruspice monitu sacrificium instauraretur atque intentius 2 extra-
30 re ollæ servarentur; iterum ac tertium venisse tradunt, libatoque jeci-
nore intactos angues abiisse. Quum aruspices, *ad imperatorem id per-*
tinere prodigium, præmonuissent, & *ab occultis cavendum hominibus*
consultisque; nulla tamen providentia fatum imminens moveri potuit.
Flavius Lucanus fuit, caput partis ejus Lucanorum, quum pars ad An-
35 nibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat. & jam annuo in magi-
stratu erat; ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repente voluntate
locum gratiæ apud Pœnum quarens, neque transire ipse, neque tra-

Urb. Cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 111.
& App.
Claud. Pul.

N O T Æ.

6. *Alii cedendum fortuna.*] Desunt hæc
in Mss. & suppleri potest sensus ex eo
quod dicitur *aliquandiu seditio tenuisse*,
inter diverfa nempe volentes: *inde*, id
est, nunc tandem; post ejusmodi scilicet
casum, alios censuisse fortunæ cedendum.

7. *Tertium annum.*] Cùm defecisset
Capua anno 536. & nunc annus ageretur
541. jam quintus à defectione Capuæ
numerandus videbatur. Verùm extremi

duo non computantur ab auctore.

1. *Edere jecti.*] Variant lectiones, &
scribendum videtur, cum Valerio Ma-
ximo lib. 1. cap. 6. *adextera*, vel *amb-*
idre.

2. *Extars ollæ servarentur.*] Conje-
ctura est Salmastii, quòd *exta* in sacri-
ficiis, non in vera coquerentur, sed in
olla ex Varrone; quæ *olla*, sive *aula*,
inde *extars* ex Plauto. Vulgò *exta rese-*
vata servarentur.

Urb. Cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulvio 121.
& App.
Claud.

here ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatores & ejusdem
hospitis prodi capite ac sanguine foedus cum hostibus laxisset; ad Ma-
gonem, qui in Brutiis præerat, clam in colloquium venit; fideque ab eo
accepta, si Romanum imperatorem sibi tradidisset, liberos cum suis legibus
venturos in amicitiam Lucanos: 3 deducit Pennum in locum pacis Grac-
chum adducturus. Magonem ibi pedites equitesque armare, & capere
cas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, jubet. Loco satis in spo-
cto atque undique explorato, dies composita gerenda rei est. Flavius ad
Romanum imperatorem venit: Rem se, ait, magnam iurasse, ad quam
perficiendam ipsius Gracchi opera opus esse. omnium populorum pratoribus, 10
qui ad Pennum in illo communi Italia motu descissent, persuasisse, ut redi-
rent in amicitiam Romanorum. quando res quoque Romana que prope exi-
tium elade Camensii venisset, in dies melior atque auxilii si- ret; Annibalis
vis sensceret, ac prope ad nihilum venisset. Veteri delicto hand implacabi-
les fore Romanos: nullam unquam gentem magis exorabilem promptiorem 15
que venia danda fuisse. quoties rebellionem etiam majorum suorum ignotum t
Hæc ab se, ait, dicta: ceterum ab ipso Graccho eadem hæc audire mal-
le eos, presentisque contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. 4
Locum se concilii edixisse à conspectu amotum, hand procul à castris Roma-
nis. Ibi paucis verbis transigi rem posse, ut omne nomen Lucanum in fide 20
ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus,
ac similitudine veri captus, cum lictoribus ac turba equitum è castris pro-
fectus, duce hospite in insidias præcipitur. Hostes subito exorti: & ne
dubia proditio esset, Flavius his se adjungit: tela undique in Gracchum
atque equites conjiciuntur. Gracchus ex equo descendit. idem ceteros facere 25

INTERPRETATIO.

a Flavius Graccho dixit, se hujusmodi sermones habuisse apud Prætores Lucanorum.

NOTÆ.

3. Deducit Pennum, in locum pacis Grac-
chum adducturus.] Locus difficilis, cui
nec satis lucis ex Mll. Regius major, &
Colbertinus sic habent. Fideque ab eo
accepta, si Romanum is imperatorem tra-
didisset, liberos cum suis legibus venturos
in amicitiam Lucanos, dedit Pennus in
locum pacis Gracchum adducturus. Et hæc
sic accipi possent, ut Pennus Mago, ac-
cepta fide à Flavio, ut is Romanum Im-
peratorem traderet; dederit ipse quoque
(idem) tunc ut, si id fieret à Flavio,
Lucaniliberi ac salvis legibus suis recipere-
ntur in amicitiam Carthaginensium:
atque in id Pennus fidem dedit, quò
in insidias Gracchum adduceret. Sed quid
erit in locum pacis? Cogitabam num scri-
bendum esset in locum necis. Quà ratio-
ne tolerabilis fieret sententia. Verùm
margini Colbertini Libri pro dedit Pen-
nus, adscriptum legitur: alias deducit
Pennum. Ex qua lectione sequentia scitè
Gronov. conjicit, quò cum paucis Gra-
chum ait ducturum: Flavius nempe Ma-
gonem deducit in locum, ad quem dixit
tore ut ipse Gracchum adduceret.
4. Locum se concilii edixisse.] Scribit
Gronov. consiliis; sed stare fortassis pos-
set quòd habent plerique scripti locum
se concilii edixisse; id est, variorum Lu-
caniz populorum cœtibus locum indi-
casse ad colloquendum: vel, ut quidam
editti, consilii, hoc est, ad perficienda
consilia.

- jubet: horraturque. *Ut quod unum reliquum fortuna fegerit, id cohonestent virtute. Reliquum autem quid esse, paucis à multitudine in valle sylva ac montibus septa circumuectis, præter mortem? id referre, § utrum præbentes corpora pecorum modo inulti trucidentur, 6 an toto animo à patiando expectandoque euentu in impetum atque iram verso, agentes audientesque, perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorum cumulate armaque & corpora eadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam ultimam præ se ad inferos misisset; cum decus eximium egregiumque filium suæ morti inuenturum. inter hæc dicta paludamento circum lævum brachium inortio (nam ne scita quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Major quam pro numero hominum editur pugna. jaculis maxime aperta corpora Romanorum, & b quum undique ex altioribus locis in eam valem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum jam nudatum præsidio vivum capere Poeni nituntur. ceterum ille conspicatus Lucanum hospitem inter hostes, adeo infestus confertus invasit, ut parci ei sine multorum perniciæ non posset. Exanimem eum Magor extemplo ad Annibalem misit, ponique cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc vera fama est. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, perijt.*
- 20 XVII. Sunt qui in agro Beneventano, * prope Calorem fluvium, * ostendant a castris cum licioribus ac tribus servis lavandi causa progressum, quum forte inter salicta innata ripis laterent hostes, nudum arque incernem, faxisque, quæ volvit amnis, propugnantem interfectum. Sunt qui aruspicum monitu quingentos passus à castris progressum, uti à loco puro, ea quæ antè dicta prodigia sunt, procuraret, ab insidentibus forte locum duabus turmis Numidarum circumventum scribant. adeo nec locus,

Urb. Cond.
20. § 41.
Coff. Q.
Fulvio 111.
& App.
Claud.

INTERPRETATIO.

b Et cum facilis undique esset à locis editoribus in valem depressam iactus telorum.

NOTÆ.

4. *Utrum præbentes corpora, pecorum modo, inulti trucidentur.*] Ita in uno Pal. apud Gronov. melius quàm ut vulgè *utrum præbenti corpore*: aut, ut in Reg. Colb. aliique, *præbentes corpora, &c.*

6. *An toto animo.*] Alii toti, à patiando expectandoque euentu in impetum atque iram verso.

1. *Prope Calorem fl.*] Hic amnis eodem adhuc nomine dictus, in Sabatum insiuit, qui labitur in Vulturum.

2. *Ostendant.*] Ruben. suspicatus ab auctore fuisse scriptum *constantant*. Sed neque his magna commendanda materia. Et ostendere aliquando sumitur pro de-

clarare, & narrando significare, ut apud Plaut. in Afin. *Tuâ oratione animum offendisti tuum.*

3. *Loco puro.*] Hic purum locum suspicari quis posset de eo dici, qui opponitur religioso, in quem cadavera illata sunt, (sine quibus vix castra fuerint), vel aliàs, sanguine polluto: sed verior significatio est, ut purus dicatur locus, in quo nihil obstat, & qui nullâ re occupatur, quæ visum impediât, ut apud Horat.

Pura sunt plateæ, quibilibet uti mediocribus obis.

Urb. Cond. nec ratio mortis in viro tam claro & insigni constat. Funeris quoque Græchi varia est fama. Alii in castris Romanis sepulchrum ab suis, alii ab Annibale (& ea vulgatio fama est) tradunt in vestibulo Punicorum castrorum rogam extructum esse. armatum exercitum decurrisse eum tripudis Hispanorum, motibusque armorum & corporum suæ cuique genti assuetis: ipso Annibale omni rerum verborumque honore exsequias celebrante. Hæc tradunt qui in Lucanis rei gestæ auctores sunt. Si illis, qui ad Calorem fluvium interfecum memorant, credere velis, capitis tantum Græchi hostes potiti sunt. eo delato ad Annibalem missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cnæum Cornelium questorem deferret. is finis imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneventanis, fecit.

XVIII. Consules agrum Campanum ingressi, quum passim popularentur; eruptione oppidanorum & Magonis cum equicaru territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim revocarunt: & vix dum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbia suopte ingenio genti crevit: multisque præliis laceſcebant Romanos: sed intentiones ad cavendum consules una pugna fecerat, incante acque inconsulte inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam, parva una res. SED IN BELLO nihil tam leve est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus holpes erat, persfamiliari hospitio junctus. creverat consuetudo, quod æger Roma apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter comiterque curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, vocari Crispinum iussit. quodubi est Crispino nuntiatum; ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in discordio publicorum fœderum, privati juris; paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venere, Provocate, inquit, ad pugnam, Crispine, Badius: conscendamus equos, summosque aliis, iter

INTERPRETATIO.

a Quærupto fœdere publico, superesse tamen aliquis sensus amicitia & hospitalitatis.

NOTÆ.

4. Ad quæstorum. I. Huius scilicet exercitus, cui Græchus imperabat.

5. Multisque præliis. I. Quia diei videtur non posse præliis laceſci, qui præliari resistent; corrigi Gronov. multique præliis laceſcebant, id est, sæpe, identidem laceſcebant, multi erant in laceſcendis prælio Romanis. Verum idem superest absurdum: insimiliter quippe laculantur præliis, qui refugiant, præliumque nullum committunt; nisi velis præliis

interpretari ad prælia. Facilius Rubenii correctionem admittimus, minusque præliis laceſcebant: nam ab velitationibus abstinere vix potest inter vicinos exercitus.

2. In discordio publicorum fœderum. I. Multis hic probat Gronov. discordium pro distinctione corporis, aut quasi corporis dici. Discordium autem pro animorum dissensione, contentione, rixa.

- bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi, ait, hostes deesse, in quibus virtutem ostendant: Se ab eo, etiam si in acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cede dextram violet. conversusque abibat. Enimvero ferocitum Campanus, increpare mollicem, ignaviamque, 5 & se digna proba in infonstem jacere, hospitalem hostem appellans; simulantemque parcere, cui sciat parem se non esse. si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & privata iura esse puer, Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano 3 palam omnibus (duobus exercitiis audientibus) 4 renunciare hospitium, Nihil sibi cum eo consociatum, 1 nihil fœderatum hosti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos privatosque oppugnationem venisset. Si vir esset, congregeretur. Diu cunctantem Crispinum perpulcere & turiales, ne impune insultare Campanum pateretur. itaque tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentque sibi extra ordinem in provocantem hostem pugnare; permisso eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans, ad pugnam evocavit. Nulla mora à Campano facta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superque delapsus cum vulnere ex equo desiluit, ut pedes jacentem conficeret. Badius, priusquam opprimeretur, parma atque equo relicto ad suos 10 aufugit. Crispinus, equum, armaque capta, & cruentam cuspidem insignis spoliis ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusque ibi magnifice, & donis donatus.
- XIX. Annibal ex agro Beneventano castra ad Capuam quum movisset; tertio post die quam venit, copias in aciem eduxit; haudquaquam dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se suumque toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Caterum, posteaquam pugnari coëptum est, equitum maxime incursum jaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, ut in hostem admitterent equos. ita eque-

Urb. Cond.
an. 541.
Coss. Q.
Fulvio 111;
& App.
Claud. Pul.

INTERPRETATIO.

b Convitia in Badium ipsum magis, quales ipse Badius. convenientia; (utpote verè ignavum) c Qui in eandem equitum turmam missi vel digna homine humanitatis experte sabant.

NOTÆ.

3. Palam omnibus, duobus exercitiis audientibus. 1 Veretur Gronov. ne ab auctore scriptum fuerit palam duobus exercitiis expunctis reliquis; quæ sunt redundans. Ex ceterè Livius idem lib. 6. Creditore rem palam populo solvi contendit. Potest tamen pleonasmus ille ferri in Badio vano homine, ac se ultra modum jactante.

4. Renunciare hospitium. 1 Hic mos fuit, quemadmodum inter amicos, ita & inter hospites, ut interveniente diffidio, alter alteri amicitiam aut hospitium renunciaret: neque antea censebatur honestè inimicitias exercere hospites aut amici.

5. Nihil fœderatum hosti cum hoste. 1 Vulgo hosti cum hoste, quasi velit Badius illo aboleri & tolli privatæ amicitias.

6. Aufugit. 1 Cæsum scribit Val. Max. 4. 14

Urb. Cond.
an. 541.
Coss. Q.
Fulvio 111.
& App. Cl.
Pul.

streptum erat, quum procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quaestor praeerat, utrique parti patem metum praeiit, ne hostes novi adventarent. Velut ex composito utrique signum receptum datum; relictisque in castra prope aquo Marte discesserunt. plures tamen a Romanis primo incursum equitum ceciderunt. Inde consules, ut averterent Capua Annibalem, nocte quae secuta est, diversi, Fulvius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierunt. Postero die, quum *vacua castra esse Romanorum* nuntiatum Annibali esset: *Et duobus agminibus divisos ab se*; incertus primorum sequeretur, Appium instillic loqui. Ille circumducto h. e. ite qua voluit, alio itinere ad Capuam rediit. Annibali alia in his locis bene gerendae rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Pœnula, insignis inter primipili centuriones; & magnitudine corporis & animo. is perfectus militia, per P. Cornelium Sullam praetorem in senatum introductus, perit à Patribus, *vel sibi quinque millia militum darentur. Se peritum & hostis & regionem, brevi opera pretium salturum. Et quibus artibus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capti forent, iis adversus inventorem usurum.* Id non promissum magis stolide, quam stolide creditum: tanquam eadem militares & imperatoris artes essent. data pro quinque, octo millia militum; pars dimidia cives, pars focii; & ipse aliquantum voluntariorum itinere in agris concivit; ac prope duplicato exercitu in Lucanos pervenit; ubi Annibal, nequequam secutus Claudium, substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem & centurionem, exercitusque, alterum vincendo veteranum, alterum novum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semierem. Ut conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars directavit pugnam, extemplo instructae acies. ^a pugnatum tamen, ut in ulla pari re, duas amplius horas; concitata, donec dux stecisset, Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractae eladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit; fusa extemplo est Romana acies. sed adeo ne fugae quidem iter paruit, omnibus viis ab equite infestis, ut ex tanta multitudine vix mille evaserint; ceteri passim, ^b alii alia peste absumpti sint.

XX. Capua à consulibus iterum summa vi obsideri coepta est: quaeque in eam rem opus erant, comportabantur parabanturque. Castrum, fru-

INTERPRETATIO.

^a Quamvis nullatenus parati essent Romani, nihilominus ultra duas horas pugnatum est, ardens pugna, incertum illorum

copiis, quamdiu dux superes fuit.
^b Diversis exitis generibus.

N O T A E.

1. Haud dubia res est.] Certa erat sum strages: Gallicè, *La chose étoit sans difficulté*.

- mentum convectum, ad Vulturni osium, ¹ ubi nunc urbs est, castellum communium. (² ante Fabius Maximus munierat) praesidium impositum, ut & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat, quodque M. Junius praetor ex Etruria coëmerat, ab Ostia convectum est, ut exercitui per hiemem copia esset. Caterum ³ super eam cladem, quae in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus, qui vivo Graccho summa fide stipendia fecerat (velut exauctoratus morte ducis), Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto discrimine desertos volebat socios: sed prospero ex temeritate unius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusque opprimendi occasionem imminerebat. *Cn. Fulvium praetorem Appuli legati nunciabant, primo dum urbes quasdam Apulorum, quae ad Annibalem descivissent, oppugnaret, intentius rim egisse: postea nimio successu & ipsam & milites praeda impletos in tantam licentiam socordiamque effusos, ut nulla disciplina militum esset.* Quum Ipe alias, tum paucis diebus ante expertus, qualis sub incio duce exercitus esset, in Apuliam castra movit.

Urb. Cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 111.
& App.
Claud. Pul.

- XXI. Circa Herdoniam Romanæ legiones & praetor Fulvius erant. quo ubi allatum est, hostes adventare, prope est factum, ut injussu praetoris ¹ signis convulsis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit, quam spes haud dubia, suo arbitrio, ubi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, quum tumultuatum in castris, & plerosque ferociter signum ut daret institerisse duci ad arma vocantes sciret; haud dubius prosperæ pugnae occasionem dari; etiam millia expeditorum militum in villis circa, vepribusque & sylvis disponit; qui signo dato simul omnes ² è latebris existerent: & Magonem, ac duo ferme millia equitum, quæ fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere jubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fulvius est cunctatus; non tam sua ulla spe, quam militum impetu fortuito tractus. itaque eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum forte procurrentium, consistentiumque quo loco ipsorum tulisset

INTERPRETATIO.

¹ Praeter stragem Centenii in Lucania editam ab Annibale.

NOTÆ.

1. *Ubi nunc urbs est.*] Tunc Castellum, postea oppidum fuit *Vulturni* appellatione ad fluvii cognominis osium, hodie *Castello di Voltorno*.

2. *Ante Fabius Maximus.*] Non regere in Gronovii sententiam ierim, qui addendam censet vocem, *alterum* ut legatur, *alterum ante Maximus*. Et intelligatur de Puteolis, quoniam communis esse à Fabio jam scripserat lib. 24. unde factum ut tria fuerint per hoc bellum muni-

ta hoc tractu à Romanis Castella, Castilium in Mediterraneis; paulò supra Capuam: Vulturnum in ore fluminis, à quo nomen traxit: & Puteoli: quorum trium mentio infra cap. 22.

3. *E latebris existerent.*] Vulgò, è latebris existerent. Sed *existerent* pro *erumpere*, exire Cicetoni aliisque usitatum, atque ab ipso Livio lib. 39. *Si exisset hodie ab Inferis Lysurgus*.

Urb. Cond. animus: deinde per libidinem aut metum deferentium locum. prima le-
 an. 541. gio, & sinistra ala * in primo instructæ, & in longitudinem porrecta
 Coll. Q. acies. clamantibus tribunis, nihil incruentius roboris ac virum esse, &
 Fulvio 111. quacumque impetum fecissent, hostes perrupturos; nihil, quod salutare
 & App. esset, non modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et
 Claud. Pul. Annibal * haudquaquam similis dux, neque simili exercitu, neque ita
 instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atque impetum primum eorum
 Romani sustinere. Dux stulticia & temeritate Centenio par, animo
 nequaquam comparandus, ubi rem inclinatam ac trepidantes suos vidit,
 equo arrepto cum ducentis ferme equitibus effugit: cætera à fronte pulsa, 10
 à tergo atque alis circumventa acies, eo usque est cæsa, ut ex duodeviginti
 millibus hominum, duo millia haud amplius evaserint. castris hostes po-
 titi sunt.

XXII. Hæ clades super aliam alia Romam quum essent nuntiata, in-
 gens quidem & luctus & pavor civitatem cepit. sed tamen quia consules, 15
 ubi summa rerum esset, * ad id locorum * prosperè gererent, minus his
 cladibus commovebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lætorium, M.
 Metilium, qui nuntiarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura collige-
 rent: darentque operam, ne per nictum ac desperationem hosti se dederent,
 (id quod post Cannensem accidisset cladem) & ut desertores de exercitu 20
 volonum conquirent. Idem negotii P. Cornelio datum. cui & delectus
 mandatus erat. ilque per fora conciliabulaque edixit, ut *conquisitio volo-*
num fieret, ii que ad signa reducerentur. Hæc omnia intentissimè curâ acta.
 Ap. Claudius consul, D. Junio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Pu-
 scolis præposito, qui ut quæque naves ex Etruria ac Sardinia accessissent, 25
 exemplo in castra mitterent frumentum: ipse ad Capuam regressus, Q.
 Fulvium collegam invenit, Casilino omnia importantem, molientemque
 ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circumfederunt urbem,
 & Claudium Nerone prætorem, ab Sueffula * ex Claudianis castris ex-
 civerunt. Is quoque modico ibi præsidio ad tenendum locum relicto, 30
 cum cæteris omnibus copiis ad Capuam descendit. ita tria prætoria

INTERPRETATIO.

2 Ad illud usque tempus.

NOTÆ.

2. In primo instructa.] Vulgò, primo, ut plerumque; sed superiorem longè ac
 instructa. Illud ex optimis libris, & me- meliorem.
 lius: est enim in primo idem ac primo
 loco, in fronte, uti antea est observatum.

3. Haudquaquam similis dux.] Vari-
 antibus libris, Gronov. ex Put. (ubi erat,
 haudquaquam similis dux) feliciter
 euit similis dux. Et haudquaquam simi-
 lis significat hoc loco, non inferiorem,

1. Prosperè gererent.] Gronov. suspi-
 catur scribendum, prosperè rem gererent,
 quod Petavianus corruptè habeat prosperè
 rem gererent.

2. Ex Claudianis castris.] Quæ scilicet
 ante aliquot annos munita fuerant à M.
 Claudio Marcello; nomenque adhuc re-
 tinebant, Prætoris Claudio Nerone.

circa

- circa Capuam erecta, tres & exercitus diversis partibus opus aggressi, fossa, valloque circumdare urbem parant: & castella exstant modicis intervallis. multisque simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo eventu pugnant, ut postremo portis muroque se contineret Campanus.
- 5 Prius tamen quam hæc continuarentur opera legati ad Annibalem missi: qui quærentur, *desertam ab eo Capuam, ac prope redditam Romanis: obtestarenturque ut tunc saltem opem non circumfessis modò, sed etiam circumvallatis, ferret.* Consulibus literæ à Pub. Cornelio pratore missæ, *Ut, priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent, ut qui eorum vellent, exirent ab Capua, suasque res secum auferrent. Liberos fore suasque omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diem quique exissent, quique ibi mansissent, hostium futuris numero.* ea pronunciata Campanis, atque ita spreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturque. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones; spe, aut vi, aut dolo, arcis Tarentinæ potiundæ. Quod ubi parum processit, ad Brundisium flectit iter: ^b prodi id oppidum ratus. ibi quoque quum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt; quærentes simul, orantesque. quibus Annibal magnifice respondit, *& antea solvisse obsidionem, & nunc adventum suum confides non laturos.* Cum hac spe dimissi legati, vix regredi Capuam, jam duplici fossa valloque cinctam potuerunt.

- XXIII. Quum maxime Capua circumvallaretur, Syracusarum oppugnatione ad finem venit: præterquam vi ac virtute ducis exercitusque, interstinâ etiam prodicione adjuta. Namque Marcellus initio veris incertus, ²⁵ utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem verteret bellum, an obsidione Syraculas premeret: *quantquam nec vi capi videbat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame* ^a *quam prope liberi ac Carthagine commeatus alerent; tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi viri,* ³⁰ *inter defectionem ab Romanis, quia ab novis consiliis abhorrebant, pulsî) colloquiis suæ partis tentare hominum animos iussit: & fidem dare, si traditæ forent Syracusa, liberos eos ac suis legibus vikturos esse.* Non erat colloqui copia: quia multorum animi suspecti, omnium curam oculosque conver-

INTERPRETATIO.

^b *Sperans fore ut ea urbs sibi traderetur.* ^a *Per tempus quo à Romanis deserviant Syracusani.*

NOTÆ.

3. *Et Castella exstant modicis intervallis.* Munimenta hæc in minorum Castellorum formam nostris dicuntur, *des Foris;* & si angustiora sint, *des Redontes;* inter hæc continuato vallo perfitur circumvallatio.
1. *Quantquam prope liberi.* Quam, nempe urbem. Ex duobus manuscriptis, in quibus est, *nec fame unquam prope, & scribendum censet Gronov. nec fame, ut quam prope liberi, &c.* Ubi ut valet ut-pote.

Tit. Liv. Tom. III.

T

Urb. Cood;
an. 541;
Coss. Q.
Fulvio 111;
& App.
Claud. Pal;

Urb. Cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio III.
& App.
Claud. Pul.

terant, ^b ne quid falleret tale admissum. Servus unus exulum pro trans-
 ga incromissus in urbem, conventis paucis, initium colloquendi de tali
 re fecit. deinde in piscatoria quidam navi, reibus operi, cum vecti-
 que ita ad castra Romana, collocutique cum transfugis: & idem sapius
 eodem modo alii atque alii. postremo ad octoginea facti. & quum jam
 composita omnia ad prodicionem essent, indicio delato ad Epicudem per
 Attalum quendam, indignantem sibi rem creditam non esse, necari
 omnes cum cruciatu sunt. Alia subinde spes, postquam hæc vana eva-
 serat, excepit. ² Damippus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusis
 ad Philippum regem, captus ab Romanis navibus erat. hujus uique re-
 dimendi & Epicudæ cura erat ingens, nec abnuit Marcellum jam tum Æto-
 lorum, cujus gentis socii Lacedæmonii erant, amicitiam affectantibus
 Romanis. Ad colloquium de redemptione ejus missus, medius maxime
 atque utrisque opportunus locus ³ ad portum Trogiliorum, propter
 turrim, quam vocant Galeagram, est visus. quo quum læpius commea-
 rent, unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, ⁴ nume-
 rando lapides æstimandoque ipse secum qui in fronte paterent; simul al-
 titudinem muri, quantum proxime conjectura poterat, permenus, hu-
 milioremque aliquanto pristina opinione sua & caterorum omnium ratus
 esse, & vel mediocribus scalis superabilem; ad Marcellum rem descit.
 Haud spernenda res visa. sed quum adiri locus, qui ob idiplum incientius
 custodiebatur, non posset; occasio quærebatur: quam obtulit transfiga
 nuncians, diem ⁵ festum Dianæ per triduum agi, & quia alia in obsidio-

INTERPRETATIO.

^b Ita ut, si quid simile committeretur, latere vix posset.

NOTÆ.

² *Damippus.*] Ita Plutarchus appel-
 lat, frustra que est Sigon. qui *Dama-*
sippum nominandum conjicit.

³ *Ad portum Trogiliorum.*] *Trogilus*
portus Achtadinæ proximus & Tyche, à
 quo incolæ Trogili: unde navium itatio
 quæ eo loco, *portus Trogiliorum* dicitur.

⁴ *Turrim quam vocant Galeagram.*]
 Erat hæc turris ad extremam partem Ty-
 che, quæ hæc cum Achradina versus li-
 tus conjungebatur: ut ex sequentib. pro-
 bat Cluver. & ex Plut. qui per *Galeagram*
 turrim conscendisse Romanos scribit. Ea
 nunc *Scalæ Græcæ*.

⁵ *Numerando lapides, æstimandoque*
ipse secum qui in fronte paterent.] Con-
 jicit Gronov. quid in fronte paterent,
 idque in Addendis confirmat ex Codici-
 bus Puteani duobus, Petavii, Menardi,

Vossii, Gudii, Mureti, qui pro *secum* ha-
 bent *singula*: quibus & Regius unus con-
 gruit, & Colb. sed in his legitur qui,
 non quid. Est enim qui in fronte paterent
singula. Quod non magis mihi accidet
 quasi communis lectio quæ aliam qui-
 dem, sed idoneam habet sententiam,
 ut Romanus ille muri Syracusani lapides
 numerando, eorumque mensuram æsti-
 mando, quatenus oculis patebant, &
 perspicere poterant, conjecerit humi-
 liorem esse murum, quam creditum
 fuerat.

⁶ *Festum Dianæ per triduum.*] Cele-
 brantur Dianæ festum *Artemisia*, ut alii
 populi, sic & Syracusani, vino multo &
 lusu, Plutarcho teste in Marcello, ex quo
 Meursius Græc. seriat. lib. 1.

ne desint, vino largius epulas celebraſſi; & ab Epicyde præbito univerſe plebei, & per tribus à principibus diviſo. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisque per eos, ad rem tantam agendam audendamque, idoneis centurionibus militibusque, & scalaris in occulto comparatis, cæteris ſignum dari jubet, ut mature corpora curaretur, quietique darent. nocte in expeditione eundem eſſe. Inde ubi id temporis viſum, 7 quo de die epularis jam vini ſatius principiumque ſomni eſſet; 8 ſigni unius milites ferre ſcalas juſſit; & ad mille fere armati tenui agmine per ſilentium eo deducti. Ubi ſine ſtrepitu ac tumultu primi 10 evaſerunt in murum, ſecuti ordine alii; quum priorum audacia dubiis etiam animum faceret.

XXIV. Jam mille armatorum 1 ceperant partem, 2 quum cæteræ admoce pluribusque ſcalis in murum evadebant, ſigno ab Hexapylo dato: quo per ingentem ſolitudinem erat perventum, quia magna pars 15 in turribus epulati, aut ſopiti vino erant, aut ſemigraves potabant: 3 paucos tamen eorum oppreſſos in cubilibus interſecerunt. Prope Hexapyloa eſt portula, ea magna vi refringi cœpta: & è muro ex composito tuba datum ſignum erat; & jam undique non furtim, ſed vi aperta, gerebatur res; 4 quippe ad Epipolas, frequentem cuſtodii locum,

INTERPRETATIO.

1 Milites unius manipuli, (duas conſiſſeque ad mille, aut circiter, ſatis ad nemis centurias, ſuos ordines, id eſt, milium centum viginti) & armatis milites locum eundem ducti ſunt.

NOTÆ.

7. *Que de die epularis.*] Vulgò quoque die epularis jam, vinoque ſatiatis principium ſomni eſſet. In Colo. Quo, die epularis, jam vino ſatiatis, &c. Lipſ. non improbabili conjecturâ legit, *de die epularis*; id eſt, cum adhuc dies eſſet: quod etiam ſine præpoſitione intelligi poſſet. Apud veteres certè Romanos hora cœnæ vicis ſeugi vix ante noctem: ſed *de die* epulabantur, qui genio indulgebant, ut nunc per diem ſeſtim Syracuſani. Eo pertinet illud Satyrici,

Exul ab octava Marius bibis & fruſtur Iſatis.

ab octava, id eſt, noſtro more, ab hora ſerme ſecunda poſt meridiem. Hora nona, tempus erat, non cœnæ communis, ſed convivii: eoque ſpeſtat Martial.

Imperat eſtruites frangere Nona rhoras. Aliam Lipſ. humil neceſſariam correptionem addit, *vino ſanciatis*, pro *ſatiatis*: nec magis neceſſaria Gronovii mutatio, aut Salmaſii, ſcribentium, *jam vini ſatius principiumque ſomni erat.*

1. *Ceperant partem.*] Muri;

2. *Quum cætera adnota.*] Vel ſupplementum, copia, aut ſcala, vel quid ſimile: vel cum Gronovio legendum, *cum caeterâ adnotâ.*

3. *Paucos tamen eorum comprehenſos in cubilibus.*] Ferri poteſt hæc vulgatis lectio: melius tamen, *oppreſſos*, quod Gronov. ſubjicit ex ſuſpicionem magis, quàm ex Miſſ.

4. *Quippe ad Epipolas.*] *Epipola* nomen eſt loci, qui à mari, & corpore, ut ita dicam, urbis Syracuſanæ remotior, & cæteris partibus infrequentior ſupra Tyſcham & Neapolim. Nam auctore Thucyd. lib. 6. locus ille præruptus, urbi iminebat, non ejus propriè pars erat. Si *Epipola* inter urbis partes numerentur (nam & hæc maro cincta à Dionyſio) jam quintuplices erunt Syracuſe. Eaſque de cauſa Strabo quinque urbibus conſtituiſſe olim eam urbem ſcribit, 180. ſtadium maro cinctam: hoc eſt, plus quàm 22. milliarium.

Urb. Cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 112.
& App.
Claud. Pul.

perventum erat : terrendique magis hostes erant , quam fallendi ; sicut
terrati sunt . nam simul ac tubarum est auditus cantus , clamorque tenen-
tium muros , partemque urbis : omnia teneri custodes rati , alii per mu-
rum fugere , alii salire de muro , precipitarius turba paventium . Ma-
gna pars tamen ignara tanti mali erat ; & gravaris omnibus vino somno-
que , & in vastæ magnitudinis urbe , 5 partium sensu non satis pertinente
in omnia . Sub luce 6 Hexapulo effracto , Marcellus omnibus copiis ur-
bem ingressus , excitavit convertique omnes ad arma capienda , opem-
que , si quam possent , jam captæ prope urbi ferendam . Epicydes ab In-
sula , 7 quam ipsi Nason vocant , citato profectus agmine ; haud dubius
quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expullurus
foret , occurrentibus pavidis , tumultum augere eos , dicitans , & ma-
jora ac terribiora vero afferre ; postquam conspexit omnia circa Epipo-
las armis completa , lacessito tantum hoste paucis missilibus , retro in
Achradinam agmen convertit : non tam vim , multitudinemque ho-
stum metuens , quam ne qua intestina fraus per occasionem oriretur ,
clausulaque inter tumultum Achradinæ atque Insule . inveniret portas .
Marcellus , ut moenia ingressus , ex superioribus locis , urbem , omnia
ferme illa tempestate pulcherrimam subiectam oculis vidit , illachrymasse
dicitur , partim gaudio tantæ perpetratæ rei , partim vetusta gloria ur-
bis . 8 Atheniensium classes demersæ , & duo ingentes exercitus cum duo-
bus clarissimis ducibus deleti occurrebant : & 9 tot bella cum Carthagi-
niensibus tanto cum discrimine gesta , tot tam opulenti tyranni reges-
que : præter ceteros Hiero , quum recentissimæ memoriæ rex , tum ante
omnia , quæ virtus ei fortunæque sua dederat , beneficiis in populum 10
Romanum insignis . ea quum universa occurrerent animo , subiretque
cogitatio , jam illa momento horæ arsuræ omnia , & ad cineres redi-
tura , priusquam signa Achradinæ admovent , præmittit Syracusanos ,

N O T Æ.

5. *Partium sensu non satis pertinente in omnia.*] Cum enim plures essent urbis partes , muris inter se disjunctæ ; non facile omnia quæ extremâ aliquâ parte fiebant , ab reliquis partibus sensu percipi poterant , atque ad longinqua pervenire .

6. *Hexapulo effracto.*] Porta , quâ in Tychem ingressus patebat .

7. *Quam ipsi Nason vocant.*] Communis insule Græcè Νῆσος , Doricè vero (quâ Siculi utebantur) Νᾶσος appellatur .

8. *Atheniensium classes demersæ.*] Belli Peloponnesiaci anno 19. missæ in Syracusanos classes ab Atheniensibus , post

longam obsidionem , merse fuerant , ducesque illorum Nicias & Demosthenes cæti a Gylippo Laceæmonio duce , Olymp. 91. urbis Romæ anno ferme 339.

9. *Cum Carthaginiensibus.*] A Gelone in primis Syracusanorum rege victi nobili prælio ad Himeram Carthaginienses Olympiade 74. sub annum urbis 274. Idem ab obsidione Syracusarum repulsi à Dionysio tyranno , Olympiade 96. anno 1. post Romam conditam 359. ac deinde Olymp. 109. à Timoleonte Corinthio Syracusanorum duce . Denique ab Agathocle suo 118. Olympiadem , à Syraculis ad ipsam Carthaginem transla-
ta obsidio .

qui intra praefidia Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut alloquio leni perlicerent hostes ad dedendam urbem.

- XXV. Tenebant Achradinae portas murosque maxime transfuge, a quibus nulla erat per conditiones veniae spes: ii nec adire muros, nec alloqui quemquam passi. itaque Marcellus postquam id inceptum irritum fuit, b ad Euryalum signa referri iussit. tumulus est in extrema parte urbis b versus à mari, viarumque imminens ferenti in agros, mediterraneaue insulae, percommode situs ad com meatus excipiendos. Praerat huic arci Philodemus Argivus ab Epicyde impositus, ad quem missus à Marcello Sosus, 10 unus ex intersectoribus tyranni, quum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello tempus cum ad deliberandum sumpsisse. Quum is diem de die disserret, dum Hippocrates atque Himilco admovent castra legionesque, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum inclusum muris posse; Marcellus ut Euryalum 15 neque tradi, neque capi vidit posse, inter Neapolim & Tycham (nomina partium urbis, & instar urbium sunt) posuit castra: timens ne, si frequentia intrasset loca, contineri ab discursu miles avidus praedae non posset. Legatio ab Tycha & Neapoli, a cum insulis & velamentis venerunt; precantes ut à caedibus & ab incendiis; parceretur. De quorum precibus quam postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret. cetera praeda futura. c castraque rectis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes praefidiaque disposuit, ne quis in discursu militum imperus 25 in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refractisque

Urb. Cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulvio 111.
App. Claud.
Pul.

INTERPRETATIO.

- a Qui sperare nullatenus poterant fore ut veniam per pacis & conditiones pacis obtinerent. b Procul à mari positus. c Castra haec Marcelli (inter Neapolim & Tycham posita) parietes ad eum adcurrerent. an regenda structis loco muri, live pro-

vallo habebant: castrorum eorundem portis quae apertae erant ea parte quae in latiores urbis vias ducebant, Marcellus glubos militum apposuit; ne invadi possent castra, cum milites ad diripiendum disc-

NOTÆ:

1. Ad Euryalum.] Tumulus erat, sive collis per quem ascendebatur ad Eipipolas, quorum ea arx: alias Euryelus; hodie Belvedere. 2. Cum insulis & velamentis.] Tradit Varro Insulas esse velamenta ex lana: Felis, filamenta lanae quibus sacerdotes, & hostiae templaque velabantur: Isidoro Insula proprie dicitur esse fasciola Sacerdotalis capitis alba in modum demaris, à qua vitæ ab utraque parte dependent, qua Insulam vincunt: ca- plerunque lata erat, plerunque tortilis de alba & cocco. Et velamenta, est pro quovis genere operimentorum sumantur, hic stricte pro iis accipiuntur quæ à supplicibus veniæ impetrandæ causa præteriti solebant, cuiusmodi tam oleasum vittis obvolati, ipsaq; vitæ, utpote quibus uterentur Diis supplicantes. Hinc Ovid. in Metam. Velamenta manu prætendens supplice. 3. Parceretur.] Pro, abstineretur à caedibus, incendiis.

Urb. Cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulvio 111.
& App.
Claud. Pal.

foribus quum omnia terrore ac tumultu streperent, à cædibus tamen temperatum est. rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna felicitate cumulata bona egressere. Inter hæc & Philodemus, quum spes auxilii nulla esset, fide accepta, ut inviolatus ad Epicyden rediret, deducto præsidio 4 tradidit tumultum Romanis. Aversis omnibus ad tumultum ex parte captæ urbis, Bomilear noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchoram in falo Romana classis non posset, cum triginta quinque navibus ex portu Syracusano profectus libero mari vela in altum dedit; quinque & quinquaginta navibus Epicydæ & Syracusanis relictis, edoctisque Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana dilemimine esset, cum centum navibus post paucos dies redit, multis (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicyde donatus.

XXVI. Marcellus, Euryalum recepto, præsidioque addito, una curâ erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta, inclusos impeditosque mœnibus suos turbaret. Achradinam inde, trinis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum, circumledit. Quum per aliquot dies quietæ stationes utrinque fuissent, repente adventus Hippocrædis & Himilconis, ut utro undique oppugnantur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnam portum communis, signoque iis dato qui Achradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat, & Epicydes eruptionem in stationes Marcelli fecit: & classis Punica litore, quod inter urbem & castra Romana erat, appulsa est; nequid præsidii Crispino submitti à Marcello posset. Tumultum tamen majorem hostes præbuerunt, quam certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum munimentis; sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicyden Marcellus in urbem compulit. satisque jam etiam in posterum videbatur provisum, ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum, quod facile utrorumque animos averteret à belli consiliis, nam tempore autumnæ, & locis natura gravibus, multo tamen magis extra urbem, quam in urbe, intoleranda vis astus per utraque castra omnium ferme corpora movit. & primo temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur: postea curatio ipsa, & contactus ægrorum, vulgabat morbos: ut aut neglecti desertique, qui incidissent, morerentur; aut assidentes curantelque, eadem vi morbi repletos locum traherent: quotidianæque funera & mors ob oculos esset, & undique dies no-

INTERPRETATIO.

2 Et in locis qui naturali gravitate aëris laborabant.

NOTÆ.

4. Tradidit tumultum.] Euryalum.] ex aëris vitio, sine alieno contactu; quo
1. Et moriebantur.] Morbo contactu] accedente crescebat malum.

etque, ploratus audirentur. postremo ita assuetudine mali effecerant animos; ut ² non modo non lachrymis iustoque comploratu prosequerentur mortuos; sed ne efficerent quidem, aut sepelirent, jacerentque strata exanimata corpora in conspectu similem mortem expectantium: mortui-
 5 que ægros, ægri validos, cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent. & ut ferro potius morerentur, quidam invadebant soli hostium stationes. Multo tamen major vis pestis Pœnorum castra quam Romana, (diu circumsedendo Syracusas, 3 cœlo aquisque adfuerant magis) attulerat. Ex hostium exercitu Siculi, ut primum videre ex gravi-
 10 tare loci vulgari morbos: in suas quisque propinquas urbes dilapsi sunt. at Carthaginenses; quibus nusquam receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone, ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta vis ingruerat mali, traduxerat in urbem suos: infirmæque corpora tecta & umbræ recreaverant. multi tamen ex Romano exercitu eadem
 15 peste absumpti sunt.

Urb. Cond.
 an. 541.
 Coll. Q.
 Fulvio 117:
 & App.
 Claud. Pul.

XXVII. Delecto terrestri Punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant; in haud magna oppida, cæterum & situ & munimentis tuta, (tria millia alterum ab Syracusis, 1 alterum quindecim abest) 2 cō & commeatu ē civitatibus suis comportabant, & auxilia accercebant.
 10 Interea Bomilcar iterum eum classe profectus Carthaginem, ita exposcit: fortunā lociorum, ut spem faceret, non ipsis modo salutare opem ferri posse, sed Romanos quoque in capta quodammodo urbe capi, perpulsi, ut onerarias naves quamplurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classemque suam auferent. igitur centum triginta navibus longis

N O T Æ.

2. *Non modo non lachrymis.*] Posterior negationem tollunt veteres Codices & prisca editio, integro tamen sensu, ut Gronov. contendit, add. isto loco Livii lib. 6. *Ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, sed ne ad plebejos quidem magistratus capiendos ulli animus esset.*

3. *Cælo aquisque adfuerant magis.*] Vulgo, *Cada aquisque affecerat magis.* Correx. Gronov. 4. observat. 8. Indicat enim auctor idcirco minorem fuisse Romanorum cladem, quam Pœnorum, quod illi jam acri Syracusano, utcumque corrupto, magis essent assueti: diuturna morâ.

1. *Alterum quindecim abest.*] Vulgo legitur, *alterum quindecim ab ostio*, cum non appareat quod illud sit ostium. Posset quidem intelligi ostium Anapi fluminis, vel ostium magni portus, cujus præfata meminit, cap. 30. Sed illud juxta

Syracusas, hoc ad ipsa mœnia. In Colbertino scriptum est, *ab hoste*; sed à secunda manu cum antea esset *ab ostio*, & hostis horum Siculorum non alius videtur quam Romanus, cujus exercitus & ipse Syracusis: unde commodius fuisset scribi tantum, *alterum quindecim abest*: nisi quis velit *hostis* nomine Bomilcare intelligi Romanorum hostem Punice classem prætorem, cujus statio ad Pachynum.

2. *Et commeatu.*] Ita Gronov. ex Put. ostenditque illud ad superduum non esse, præsertim propter interjectam parenthesim, quæ sententiam suscipit: exempla congerit t. m aliunde tam ex nostro, præsertim lib. 26. *Levinus Zeyssum* (*parva insula est propinqua Ætolia: ubi non unum eodem quo ipsa est nomen habet*) eam, præter artem, *viscepit*.

Urb. Cond. 3 & septingentis onerariis profectus à Carthagine, prosperos satis ventos
 an. 541. ad trajiciendum in Siciliam habuit. sed iidem venti superare eum Pachy-
 Coll. Q. num prohibebant. Bomilcaris adventus, fama primo, dein præter spem
 Fulvio 111. mora, quum gaudium & metum invicem Romanis Syracusanisque præ-
 & App. buisset; Epicydes metuens, ne, si pergerent iidem ^a qui tum tenebant
 Claud. Pul. ab ortu solis flare per dies plures venti, classis Punica Africam repeteret;
 tradita Achradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem na-
 vigar; classem in statione versam Africam habentem, atque timentem
 navale prælium: non tam quod impar viribus aut numero navium esset,
 (quippe etiam plures habebat) quam quod venti aptiores Romanæ quam
 suæ classi flarent; perpulit tandem, ut fortunam navalis certaminis expe-
 riri vellet. Et Marcellus quum & Siculum exercitum ex tota insula conciri
 videret, & cum ingenti comœatu classem Punicam adventare; ne simul
 terra marique inclusus urbe hostium urgeretur, quanquam impar numero
 navium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ
 classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant; ubi primum tran-
 quillitas maris in altum evexisset, concursuræ. Itaque ⁴ cadente jam Eu-
 ro, qui per dies aliquot sevierat, prior Bomilcar movit: ⁵ cuius prima
 classis petere altum visa est, quo facilius superaret promontorium. cæte-
 rum, postquam tendere ad se Romanas naves vidit; incertum qua subita
 terribus re, Bomilcar vela in altum dedit, missisque nunciis ⁶ Heracleam,
 qui onerarias retro in Africam repetere juberent, ipsæ Siciliam præterve-
 ctus, Tarentum petit. Epicydes à tanta repente destitutus spe, ne in ob-
 sidione magna ex parte captæ urbis rediret, Agrigentum navigat: exspe-
 ctaturus magis eventum: quam inde quicquam moturus.

XXVIII. Quæ ubi ¹ in castra Siculorum sunt nunciata, Epicyden Sy-
 racusis excessisse, à Carthaginensibus relictam insulam, & prope iterum
 Romanis traditam, legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata prius
 per colloquia voluntate eorum, qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. 30

INTERPRETATIO.

^a Qui eo tempore retinebant classem, vel qui mare obtinebant.

NOTÆ.

3. Et septingentis onerariis. } Vulgo tus ille, qui jamdiu ab Oriente vehemen-
 septuaginta. Emendavit Gronov. ex mul- ter flaverat.
 tis Codicibus, quibuscum conveniunt } 5. Cuius prima classis. } Priusquam
 duo Colbertini centum triginta navibus Romana moveret.
 longis, septingentis onerariis. Et verò ma- } 6. Heracleam. } Apparet hanc Hera-
 jor ferè esse solet in hujusmodi classibus cleam urbem Siciliæ fuisse, & stationem
 numerus onerariarum navium, quibus in litore Meridionali. De hac Heracles
 comœatus vehuntur, quàm longarum, Minoa, inter Agrigentum & Selinun-
 quæ ad belli usum comparatæ armatos tem sita, jam diximus.

ferunt. } 1. In castra Siculorum. } Eorum scilicet, qui Hippocratis milites fuerant.

4. Cadente jam Euro. } Ubi desit ven-

Quum

- Quum haud ferme discreparet, quin quæ ubique regum fuissent, Romanorum essent; Siculis cætera cum libertate ac legibus suis servarentur: evocatis ad colloquium his quibus ab Epicyde creditæ res erant, 3 *missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorum, apertæ, ut una omnium qui obsiderentur, quique extra obsidionem essent, fortuna esset: neve alteri propriè sibi paciscerentur quicquam.* Recepti deinde ab iis, ut necessarios hospitales alloquerentur, expositis quæ pacta jam cum Marcello haberent: oblata spe salutis perpulere eos, ut secum præfectos Epicydis, Polyclitum, & Philistionem & Epicydem, cui Sidon cognomen erat, aggrederentur. interfectis iis, multitudine ad concionem vocata, & inopiam, quæ inter se fremere occulte soliti erant, conquesti, & quamquam tot mala urgerent, negarunt, fortunam accusandam esse, quod in ipsorum esset potestate, quamdiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium: nam ut occupatas res ab 15 *sicellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate, atque Epicyde audierint, tum bellum movisse, & obsidere urbem cepisse: ut crudeliter tyrannos ejus, non ut ipsam urbem expugnarent. Hippocrate vero interempto, Epicyde intercluso ab Syracusis, & præfectis ejus occisis, Carthaginensibus omni possessione Sicilia terra marique pulsus, quam superesse causam* 20 *Romanis, cur non perinde ac si Hiero ipse viveret, unicus Romanæ amicitia cultor, incolumes Syracusas esse velint? Itaque nec urbi nec hominibus aliud periculi, quam ab semetipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romano pratermississent. eam autem, qualis illo momento horafit, nullam deinde fore.* 4 *simul liberatos ab impotentibus tyrannis apparuisse.*
- 25 **XXIX.** Omnium ingenti assensu audita ea oratio est. Prætores tamen prius creati, quam legatos nominari, placuit. ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcellum, quorum princeps, *Neque primo,*

N O T Æ.

2. *Ubique regum fuissent.* Atqui antea dividebatur Sicilia à Romanis in provinciam propriam, quæ scilicet pulsæ fuerant ab ipsis Carthaginenses; & in ditionem Hieronis Regumque: nunc videntur contrà, ea quæ ditionis regis fuerant, atque adeo Syracusas quibus libertatem ostentaverant, sibi vindicare velle; ea verò quæ prius ipsi possidebant, libertati & legibus suis relinquere. Verùm eo tendebant, ni fallor, hæc pacta, ut quæ propria regum, id est, in eorum patrimonio fuerant, Romanis relinquerentur: populo suarum legum usus servaretur.

3. *Missos se simul ad Marcellum.* A quo missos? Ab Epicyde opinor. In altero ex Colb. Libris desunt illa, *simul*

ad Marcellum, ut appareat ab Epicyde, cujus in proximo tacta mentio fuerat, missos ad exercitum Siculorum: quod sane aptius ad persuadendum iis, quibus crederetur res ad eodem Epicyde iuerant, quam si dicant missos à Marcello hosse. Et forte ab eo, est ab Epicyde.

4. *Si simul liberatos.* Id est, si cum jam liberi essent Syracusani pauci cum Romanis non fecissent, nam *simul apparuisse*, idem est ac *statim atque apparuisse*. Hæc Gronovii lectio maxime probabilis videtur. Vulgares editiones, *si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisse*; quorum eadem est sententia, modo particulam *si* deleas. Plures Codices habent *liberatos*, quod ad Syracusas referri potest.

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Pulvio 111.
& App. CL.
Pul.

inquit, Syracusani à vobis defecimus, sed Hieronymus, nequaquam tam in vos impius, quam in nos: nec postea pacem tyranni eade compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regii Hippocrates atque Epicydes, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude turbaverunt. nec quisquam dicere potest, aliquando nobis libertatis tempus fuisse, quod pacis vobiscum non fuerit. Nunc certe eade eorum qui oppressas tenebant Syracusas, quam primum arbitrii nostri esse capimus, exemplo venimus ad tradenda arma, deducendo nos, urbem, moenia, nullam recusandam fortunam, qua imposita à vobis fuerit. Gloriam capta nobilissima pulcherrimaque urbis Gracarum Di tibi dederunt, Marcelle. quicquid unquam terra marique memorandum gestimus, id tui triumphi titulo accedit. ¹ Fama ne credi velis, quanta urbs à te capta sit, quam posteris quoque eam spectaculo esse. quo quisquis terra, quisquis mari venerit, nunc nostra de Atheniensibus Carthaginiensibusque trophæa, nunc tua de nobis ostendat, incolumesque Syracusas familie vestrae sub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas. Ne plus apud vos Hieronymi quam Heronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit, quam hic hostis: & illius etiam beneficia persensistis: huius amentia ad perniciem tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. ² inter ipsos plus belli ac periculi erat. Namque transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum; arreptisque armis prætores primum obtuncant, inde ad eadem Syracusanorum dilcurrunt: quosque fors obtulit, irati interfecerunt; atque omnia quæ in promptu erant, diripere. tum ne sine ducebibus essent; sex præfectos creare, ut terni Achradinx ac Naso præessent. Sedato tandem tumultu ex sequentibus sciscitando mercenariis, quæ acta eum Romanis essent; diluere id quod erat, cœpit; aliam suam ac perfugarum causam esse.

XXX. In tempore legati à Marcello redierunt, falsa eos suspicione incitatos memorantes: nec causam experende poenæ eorum ullam Romanis esse. Erat ex tribus Achradinx præfectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorum de industria unus ex Hispanorum auxiliariis est missus: qui sine arbitris Mericum nactus, primum quo in statu reliquisset Hispaniam, (nuper inde venerat) exponit. Omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum si opera pretium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in pa-

INTERPRETATIO.

^a Ubi mercenarii milites percontando sunt assenti qua cum Romanis tractata fuerant.

NOTÆ.

¹ Fama ne credi velis.] Valgò qui olim credatur quanta fuerit urbs Syracusanà à te capta, quam eandem superhabent, credi velis; igitur illud quod nunc esse à posteris spectandum. Id est, noli quod sequitur positum pro magis quam, delere Syracusas, sed eas serva. id est, noli id velle, ut potius famæ.

² Inter ipsos.] Obsessos.

- triam reverti libeat. Contra, si malle obsideri pergat, quam spem esse terra marique clausa? Motus his Mericus, quum legatos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit: qui per eundem illum Hispanum: secretus ab aliis ad Marcellum deductus quum fidem accepisset, 5 composuissetque agende rei ordinem, Achradinam redit. Tum Mericus, ut ab suspitione prodicionis averteret omnium animos, negat, sibi placere legatos committere, ultro citroque, neque recipiendum quemquam, neque mittendum: & quo intentius custodia serventur, 2 opportuna loca dividenda praeficit, 3 ut sua quisque partis tuenda reus sit. Omnes assensu sunt*
- 10 magni portus. id ut scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte navim onerariam cum armatis 5 remulco quadrirems trahi ad Achradinam iussit: exponitque milites regione portæ, quæ prope fontem Arethusam est. Hoc quum quarta vigilia factum esset, expositisque milites porta ut con-
- 15 venerat, receperet Mericus; luce prima Marcellus omnibus copiis moenia Achradinæ aggreditur: ita ut non eos solum, qui Achradinam tenebant, in se converteret, sed ab Naso etiam agmina armatorum occurrerent, relictis stationibus suis, ad vim & impetum Romanorum arcedendum. In hoc tumultu 6 actuarie naves, instructæ jam ante, circum-
- 20 vectæque, ad Nasum armatos exponunt, qui improvise adorti semiple-nas stationes, & adaperatas fores portæ, qua paulo ante excurrerant armati, haud magno certamine Nasum cepere, desertam trepidatione & fuga custodum. neque ullis minus praefidii aut perinaeæ ad manendum quam transfugis fuit: quia ne suis quidem satis credentes se, me-
- 25 dio certamine efluxerunt. Marcellus ut captam esse Nasum didicit, & Achradinæ regionem unam 7 teneri, Mericumque cum praefidio suis

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 111:
& App. Cl.
Pal.

N O T Æ.

1. *Secretus ab aliis.* Scripti, qui per eundem illum Hispanum secretum ab aliis ad Marcellum deductus. Vtrum malis parum interit, sive foris ab aliis, & secretus Merici frater ad Marcellum deductus sit ab Hispano illo mediatore; sive hic ipse mediator, cum in comitatu legatorum esset, sese ad aliis secreverit, præmonitoque Marcello Merici fratrem ad eum deduxerit: unde nihil apparet cur mutandum quidquam videatur.

2. *Opportuna loca.* In manuscriptis desideratur *vi loca*; subaudi: tamen debet, ut cum dicimus, plana urbis; *opportuna* autem dici videntur respectu hostium, quæ ipsorum conatibus magis exposita.

3. *Ut sua quisque partis tuenda reus sit.* Remm dicit pro eo qui teneatur locum

sibi creditum tueri. Gall. *non que chû-ehun responde de l'endroit qu'on luy aura donné en garde.*

4. *Ad osium magni portus.* Inter duos portus posita fuit ea pars Syracusarum quam Insulam vocabant: Magnus portus à Naso ad Plemmyrium promontorium ac vicum protendebatur: minor inter Nasum & Achradinam interjacebat.

5. *Remulco quadrirems.* Onerariæ naves minus remis quam vento aguntur: unde hanc oneratam opus fuit remulco trahi, id est, remigio triremis, cui ea alligata: Gallice dicimus, *remorquer*.

6. *Actuarie naves.* Dicuntur *actuarie* naves, quia leviores atque agiliores facili circumaguntur.

7. *Teneri.* Adhuc retineri à Syracusanis.

urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulv. io 112.
& App. Cl.
Pul.

adjunctis, receptui cecinit: de regæopes, quarum fama major quàm res erat, diriperentur.

XXXI. Suppresso impetu militum, & iis qui in Achradina erant transfugis, Ipatium locisque fugæ datus est: & Syracusani tandem liberi metu, portis Achradina apertis, oratores ad Marcellum mittunt: nihil petentes aliud, quam incolunitatem, sibi, liberisque suis. Marcellus consilio advocato, & adhibitis etiam Syraculanis, qui per seditiones pulsî ab domo inter præsidia Romana fuerant, respondit: non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis quam paucis his amicis maleficia eorum, qui Syracusas tenuerunt, erga populum Romanum esse; ¹ sed pleraque eorum, quod debuerint, recidis: seditionumque ruptorum ipsos ab se graviore multo quam populus Romanus voluerit, penas exegisse. Se quidem certum annum circumfedere Syracusas: non ut populus Romanus servam civitatem haberet, sed ne transfugarum duces captam & oppressam tenerent. Quid potuerint Syracusani facere, exemplo vel eos Syracusanorum esse qui intra præsidia Romana fuerint: vel Hispanum ducem Mericum, qui præsidium tradiderit, vel ipsorum Syracusanorum postremo, serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum periculorumque, circa mania Syracusana terra marique tam diu exhaustorum, & nequaquam tantum fructum esse, quam capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nalium, ad accipiendam pecuniam regiam, custodiamque missus: urbs diripiendi militi data est; custodibus divisus per domos eorum, qui intra præsidia Romana fuerant. Quum multa itæ, multa avaritiæ, scæda exempla ederentur; Archimeden, memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum capta urbs in discursu diripiendum militum ciere poterat, ² intentum formis, quas in pulvere descripserat, ab ignora milite quis esset, interfectum. ægre id Marcellum tulisse, sepulturaque curam habitam. ³ & propinquis etiam iniquis, honori præsi-

INTERPRETATIO.

¹ Sed maleficia illa magna ex parte redidisse ac recidis in quos aequum erat, id est, in capita auctorum.

NOTÆ.

1. Nequaquam tantum fructum esse. Subjicit Codex Colbert. quod capere Syracusas potuisset. Manuscripti alii habent, quum capere Syracusas potuisset, cum vulgo legatur, quum capere Syracusas potuisse. Hoc postrenum sic accipit Ruben. ut Marcellus profiteatur nequaquam ex omnibus laboribus & periculis sibi tantum fructum contingere, quantum scutum Syracusæ ipse, aut Syracusani capere potuissent; siquidem in tempore sibi ipse consulissent. Quid si conjunctis particulis, quum, & quod, quas scripti separatim habent, legamus, quum quod Syracusas capere potuisset, ut quæ-

dat Marcellus utilitatem & opes, quas post tot labores ex Syracusarum direptione sperare posset, si aut Republicæ Romanæ non perinde cordi esse, ac gloriam quam consecutus sit, quod fuerit tantum urbem capere.

2. Intentum formis. Schemata, & figuras mathematicas. formarum nomine intellige.

3. Et propinquis etiam. Notat Grotius sacras & quasi inviolabiles esse inter bella literas & literarum anantes. Fuit exemplum Alexandri Pindari domo, & propinquis in Thebarum direptione sacratis.

CELTIBERORUM PERFIDIA IN ROM. 157

diſque nomen ac memoriam ejus fuiſſe. Hoc maxime modo Syracuſæ capta. in quibus prædæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuiſſet, cum qua viribus æquis certabatur. Paucis ante diebus quam Syracuſæ caperentur, T. Otacilius cum quinquereſibus octoginta Uticam ab Lilybæo tranſmiſit. & quum ante lucem portum intraſſet, onerariis frumento onuſtis cepit: egreſſuſque in terram depopulatus eſt aliquantum agri circa Uticam, prædamque omnis generis retro ad naves egie. Lilybæum tertio die quam inde profeſtus erat, cum centum triginta onerariis navibus frumento prædæque onuſtis rediit: idque frumentum extemplo Syracuſas miſit. quod ni tam in tempore ſubveniſſet, victoribus victiſque pariter pernicioſa fames inſtabat.

XXXII. Eadem ætate in Hiſpania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum eſſet, conſiliisſque magis quam armis bellum gereretur, Romani imperatores egreſſi hibernis copias conjunxerunt. ibi conſilium advocatum, omniumque in unum congruerunt ſententiæ: quando ad id locorum id modo aſſum eſſet, ut Aſdrubalem tendentem in Italiam retinerent; tempus eſſe id jam agi, ut bellum in Hiſpania finiretur; & ſatis ad id virium credebant acceſſiſſe, 1 triginta millia Celtiberorum ea hieme ad arma exercitata. 2 Tres exercitus erant. Aldrubal Giſgonis filius, & Mago conjunctis caſtris quinque ferme dierum iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Aldrubal vetus in Hiſpania imperator. ad 3 urbem nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum volebant prius opprimi duces Romani: & ſpes erat ſatis ſuperque ad id virium eſſe. illa reſtabat cura, ne ſiſo eo percuſſi, alter Aldrubal & Mago in avios ſaltus montesque recipientes ſeſe, bellum extraherent. Optimum igitur rati diviſis biſariam copiis totius ſimul Hiſpaniæ amplecti bellum, ita inter ſe diviſerunt, ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum ſociorumque adverſus Magonem duceret atque Aldrubalem: Cn. Cornelius cum tertia parte veteris exercitus, Celtiberis adjunctis cum Aſdrubale 30 Barcino, bellum gereret. Una profeſti ambo duces exercitusque, Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin in conſpectu hoſtium, dirimente amne, ponunt caſtra. Ibi Cn. Scipio, cum quibus ante dictum eſt, copiis ſubſtitit, & P. Scipio profeſtus ad deſtinatam belli partem.

XXXIII. Aldrubalem poſtquam animadvertit exiguum Romanum exercitum in caſtris, & ſpem omnem in Celtiberorum auxiliis eſſe;

Urb. cond. an. 541. Coll. Q. Fulvio 117. & Ap. Claudio. Pul.

N O T Æ.

1. Triginta millia Celtiberorum.] Plures habent viginti millia 2. excitati. Quidam etiam excitatum: unde putat Gronovius ſcribendum eſſe excitum.

2. Tres exercitus erant.] Peritorum nimirum, quemadmodum tres duces, Aldrubal, Mago, Amilcar, quorum trina caſtra diſtinguantur, lib. 23. extremo.

3. Urbem nomine Anitorgin.] Hoc nomine oppidum Hiſpaniæ nullum occurrit apud Geographos. Suſpicio oppidum fuiſſe ad Anam fluvium, & ab eo ita ſic dictum. Certe amnem exercitus dirimentem memorat itaſem Livius. Fuit forte, Villa-harta, vel ſupra Conſuburum, ubi nunc Villa Robledo, aut non procul.

Vrb. cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulv. 111. &
App. Claud.
Pul.

peritus omnis barbaricæ, & præcipue omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidix; facili linguæ commercio, quum utraque castra plena Hispanorum essent, per occulta colloquia paciscitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox visum facinus. non enim ut in Romanos verterent arma, agebatur. & merces, quanta vel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent: & quum quies ipsa, tum reditus domum, fructusque videndi suos suaque, grata vulgo erant. Itaque non ducibus facilius quam multitudini persuasum est: simul ne merus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, ¹ si vi retinerent. Id quidem cavendum semper Romanis ducibus erit, exempla que hæc vere pro documentis habenda, NE ITA EXTERNIS credant auxiliis, ut non plus sui roboris, suarumque proprie virium in castris habeant. Signis repente sublati Celtiberi abeunt, nihil aliud, quærentibus causam obtestantibusque ut manerent, Romanis respondentes, quam domestico se avocari bello. Scipio postquam socii nec precibus nec vi retineri poterant, nec se aut patrem sine illis hosti esse, aut fratri rursus conjungi vidit posse, nec ullum aliud salutem consilium in promptu esse; retro quantum posset, cedere statuit; in id omni cura intentus, ne ubi hosti æquo se committeret loco: qui transgressus flumen prope vestigiis abeuntium insisteret. 10

XXXIV. Per eisdem dies P. Scipionem par terror, periculum majus ab novo hoste urgebat. Masinilla erat juvenis, eo tempore socius Carthaginienis, quem deinde clarum potentemque Romana fecit amicitia. is tum cum equitatu Numidarum & advenienti P. Scipioni occurrerit, & deinde assidue dies noctesque infestus aderat, ut non vagos tantum, procul à castris lignatum pabulatumque progressos exciperet; sed ipsis obequicaret castris, in vectusque in medias sæpe stationes, omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoque sæpe incursum repentinum in portis valloque trepidatum est: nec aut locus, aut tempus ullum vacuum à metu ac sollicitudine erat Romanis: compulsiisque intra vallum, adempto rerum omnium usu, quum prope iusta obsidio esset, futuramque arctiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cum septem millibus & quingentis Sueffetanorum adventare fama erat, Pænis conjunxisset; dux 30

NOTÆ.

1. *Si vi retinerent.*] A Gronovio est conjectura ex MSS. ubi, *sibi retinerent*. Sensus est, si conatentur Romani eos per vim in castris suis retinere: vulgo *se ne retinerent*, id est, non metuebant Celtiberi, ne Romani, qui tam pauci erant, eos retinerent: quod non omnino spernendum.

1. *Cum septem millibus, & quingentis Sueffetanorum.*] Nulli quodiciam in

Hispania *Sueffetani*. Nec Floriano aut Marianæ assentior, ex *Sueffasio* Caristorum apud Ptolemæum oppido, Sueffitanos vel Sacellitanos derivantibus. Nam ex *Sueffasio* Suetitales, aut Suetitaliani dicendi essent. Nec plures populi in exigua Caristorum gente ponendi: & hic tractus longius à belli sede versus Aquilonem. *Sedetanus* hic pro *Sueffetanis* legerem, quod Indibilis Lacetanorum

cantus & providens Scipio, victus necessitatibus temerarius capit consilium, ut nocte Indibili obviam iret: & quocumque occurrisset loco, prælium conferret. Relicto igitur modico præsidio in castris, præpositoque T. Fontejo legato, media nocte profectus, cum obvii hostibus manus conferuit. Agmina magis, quam acies pugnant: superior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. cæterum & equites Numidæ repente, quos fessellisse se dux ratus erat, ab lateribus circumfusi, magnum terrorem intulere. Contracto adversus Numidas certamine novo, tertius insuper advenit hostis. duces Pœni assœcui abtergo jam pugnantes: ancepsque prælium Romanos circumsternerat; incertos in quem potissimum hostem, quamve in partem conferti eruptionem facerent. Pugnanti hortantique imperatori & offerenti se ubi plurimus labor erat; latus dexterum lancea trajicitur: cuneusque is hostium, qui in confertos circa ducem impetum fecerat, ut exanimem labentemque ex equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nuntiantes discurrunt, *imperatorem Romanum cecidisse*. Hæc pervagata passim vox, ut & hostes haud dubie pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cœpta est. cæterum ut ad erumpendum inter Numidas, & aliaque levium armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitum, æquantiumque equos velocitate peditum, vix poterant: cæsisque prope plures in fuga, quam in pugna sunt. nec superfuisset quikquam, ni præcipiti jam ad vespertum die nox intervenisset.

Urb. cond.
an. 591.
Coll. Q.
Fulv. 111. &
App. Claud.
Pul.

INTERPRETATIO:

1. Pugnabatur non instructa acie, sed quasi velitationibus sparsim ac manipularum initis.

NOTÆ.

rex, qui intercurrente fermè Ibero Sedetanis proximi, ut hi Celtiberis, quorum hic mentio. Verum lib. 28. cap. 24. Suefitanorum, & Sedetanorum, tanquam diversorum populorum agri memorantur. Eset for: tē qui ibi, non *agrum Suefitanum*, *Sedetaniumque*, sed *Sedetanium*, *Editanumque* scribi debere, non absurde conjiceret. Nam & *Sexi* & *Heri* ejusdem Hispaniæ oppidi nomina sunt, à quo Exitani. Facilius tamen hoc loco res conciliabitur, si pro *Suefitanorum* legamus *Vesicitanorum*, id est *Oscensium*. Osea enim Ilergetum, & quæ ingens natio, caput Vesicitanæ Pliinio est, triplo ferè propior Iacetanorum finibus, quam *Suefitanum* quod in Alabandis Cantabrorum seu Basculorum tractu, circa vicum *la Venta Gibay*.

2. Cum obvii hostibus. Cum coplis ab

Indibili adductis in auxilium Pœnorum.
3. *Aliaque levium armatorum auxilia.* Vulgò ita legitur, nec deest auctoritas calamo exaratorum. Dicuntur quidem plerumque aut *leviter armati*, aut *leves* pro velitibus: sed quidni & *leves armati*, ut ostendatur hos velites armis ultra morē instructos fuisse? Colb. un. is habet *inter Numidas, leviumque armorum alia auxilia*.
4. *Haud difficilis res erat.* Sed nomen, *res*, in Mss. nullibi extat: nec est quod desideretur, cum adjectivum *difficile* referri facile possit ad nomen *fuga*, quod in superiori periodo est. Duo quos nunc habeo, ignorant *res*, uti & pro *difficilis res*, habent *difficile*.

5. *Æquantiumque equos velocitate peditum.* In amidacum: qui pedibus etiam equites sequebatur.

Urb. cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulv. 111. &
App. Claud.
Pul.

XXXV. Haud segniter inde duces Pœni fortuna usi, confestim è prælio, vix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt: non dubia spe, ¹ quum juncti essent, debellari posse. Quo ubi est ventum, inter exercitus duceque victoria recenti legatos gratulatio ingens facta, imperatore tanto eum omni exercitu delecto, & alacram pro haud dubia parem victoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis pervenerat, sed mortuum quoddam silentium erat, & tacita divinatio; qualis jam prælagien-ibus animis, ² imminenti mali, esse solet. Imperator ipse, præterquam quod ab sociis se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, conjectura etiam & ratione ad suspicionem acceptæ cladis, quam ad ullam bonam spem pronior erat. *Quonam modo enim Asdrubalem ac Magonem; nisi defunctis suo bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? Quomodo autem non obtulisse, aut ab tergo secutum fratrem? ut si prohibere, quominus in unum coirent & duces, & exercitus hostium, non posset; ipse certe cum fratre conjungeret copias.* His anxius curis id modo esse salutare in præsens credebatur, cedere inde quantum posset; & inde una nocte, ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Lucce, ⁴ ut senserunt, profectos hostes, præmissis Numidis, quam poterant maxime citato agmine sequi cœperunt: ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera incurstantes. Consistere cœperunt, ac tutari agmen quantum possent: tamen *ut simul pugnarent procedere- rentque*, Scipio hortabatur, *priusquam pedestres copie assequerentur.*

XVVVI. Cæterum: nunc agendo nunc sustinendo agmen, quum aliquandiu haud multum procederetur, & nox jam instaret, revocat è prælio suos Scipio: & collectos, in tumulum quendam, non quidem satis tutum, (præsertim agmini percusso) editiorem tamen, quam cætera circa erant, subducit. Ibi primo impedimentis, & equitatu in medium receptis, ⁵ circumdati pedites haud difficulter imperus incur-

INTERPRETATIO.

2 Collocati circum impedimenta & equites.

NOTÆ.

1. *Quum juncti essent.*] Vulgo cum juncti essent, id est, Asdrubalis & Magonis proprium, & xiffet. Sed vox copias abest à scriptis melioribus. Sunt qui & particulam, cum igno-
rent. Itaque legendum, vel cum conjun-
xissent; vel quum junxissent Asdrubal se, quod sibi gerendum sumpserat. Verum id aut Asdrubalem sibi, Gronov. legit, cum
nihil eleganter diceretur. Reformavit
juncti essent; rectè ad sensum: sed ex quo
codice hauserit, non indicat.

2. *Imminenti mali.*] Refert ad tacitam
divinationem, non ad verbum, prælagien-
tibus.

3. *Nisi defunctis suo bello.*] Summ dicit,

4. *Ut senserunt.*] Asdrubal & Mago.

5. *Nunc agendo, nunc sustinendo.*] Gal-
licè, tantost faisant avancer ses troupes, &
tantost leur faisant faire halte, & se bat-
tant en retraite.

tantum

- santium Numidarum arcebant: dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatque parum armis ad tuendum locum sine munimento ² valituros esse; circumspectare atque agitare dux cepit, si quomodo posset vallum circum injicere. sed erat adeo nudus tumulus & asperi soli, ut nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciendo, aut ducenda fossæ aliive ulli operi, apta inveniri posset: ³ nec naturâ quicquam satis arduum aut abscissum erat, quod hosti aditum ascensumve difficilem præberet; omnia fastigio leni subvexa. Ut tamen aliquam imaginem valli objicerent, clitellas illigatas oneribus, ⁴ velut struentes ad altitudinem solitam, circumdabant; cumulo sarcinarum omnis generis objecto, ubi ad molendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam advenere, in tumulum quidem perfacile agmen erexere; munitionis vero facies nova primo eos velut miraculo quodam tenuit: quum duces undique vociferarentur, *Quid starent? & non ludibrium illud vix faminis puerisve morandis satis validum distraberent, diriperentque? Captum hostem teneri, latentem post sarcinas.* Hæc contemptim duces increpabant. cæterum, neque transilire, neque moliri onera objecta, nec cadere stipatas clitellas, ipsisque obrutas sarcinis, facile erat. Tardatis diu ⁵ quum amolita objecta onera, armatis dedissent viam, pluribusque idem partibus fieret, capta jam undique castra erant: pauci ab multis, percussique à victoribus passim cadebantur. Magna pars tamen militum, quum in propinquas refugisset sylvas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus præerat, perfluxerunt. Cn. Scipionem alii in tumulo primo impetu hostium cæsum ² tradunt: alii cum paucis in propinquam castris turrim perfluxisse. hanc igni circumdatam, atque ita exustis foribus; quas nulla moliri poterunt vi, captam: omnesque intus cum ipso imperatore occisos. Anno septimo postquam in Hispaniam venerat, Cn. Scipio, undetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum, non Roma major quam per totam Hispaniam fuit. Quin apud cives partem doloris & exercitus amissi, & alienata provincia, & publica trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebant desiderabantque duces: Cn. tamen magis, quo diutius præfuerat iis, priorque & favorem occupaverat, & specimen justitiæ temperantiæque Romanæ primus dederat.
- ³⁵ XXXVII. Quum deletus exercitus, amissæque Hispaniæ viderentur,

Urb. cond.
ann. 541.
Coll. Q.
Fulv. 111. &
App. Claud.
Pul.

NOTÆ.

². *Valituros esse.*] Romanos.
³. *Nec naturâ quicquam satis arduum.*] Sic optinè Gronov. ex uno Pet. Cæteri scripti, *nec futura quicquam satis arduum.*
⁴. *Velut struentes.*] Supple Vallum. cujus paulo antè meminit: quodque clitellis jumentorum & sarcinis imitari conabantur Romani.

⁵. *Quum amolita objecta onera.*] In scriptis textè, *amoliri objecta onera*, duces, an milites parum interest. Sed & passivâ significatione aliquando accipitur verbum *amoliri*, aut certè participia ex eo derivata, ut apud Quintil. lib. 3. cap. 13. *Videndum etiam, an simul plura aggredienda, an amolienda singula.*

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulv. 111. &
Ap. Claud.
Pul.

vir unus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Marcius Septimi filius, eques Romanus, impiger juvenis, animique & ingenii aliquantulum pro fortuna, in qua erat natus, majoris. ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ artis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præfidiis deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, junxeratque cum T. Fontejo P. Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Romanus auctoritate inter milites atque honore, ut castris citra Iberum communitis, quum ducem exercituum comitiis militibus creari placuisset, subeuntes alii aliis in custodiam valli stationesque, donec per omnes suffragium iret, ad L. Marcium cuncti summam imperii detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris convehendisque comitatibus consumptum: & omnia imperia milites, quum impigre, tum haudquaquam abjecto animo exsequebantur. Cæterum postquam Aldrubalem Gisgonis venientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est, signum quicquid propositum ab novo duce milites viderunt; recordati quos paulo ante imperatores habuissent, quibusque & ducibus & copiis freti prodire ad pugnam soliti essent; hære omnes repente, & offensare capita: & alii manus ad cælum tendere, Deos inculantes: alii strati humi quisque nominatim ducem implorare. neque sedari lamentatio poterat; excitantibus centurionibus manipulares, & ipso mulcente & increpante Marcio, quid in muliebres & inuiles se projecissent stetus potius, quam ad tutandos semetipsos & rempubl. secum acuerent animos, & ne inultos imperatores suos jacere sinerent. Quum subito clamor tubarumque sonus jam enim prope vallum hostes erant) exauditur. inde verso repente in iram luctu, discurrere ad arma: ac velut accensi rabie discurrunt ad portas, & in hostem negligenter atque incompolite venientem incurrunt. Exemplo improvisa res pavorem incutit Pœnis: mirabundique unde tot hostes tam subito exorti prope deleti exercitu forent: unde tanta audacia, tanta fiducia sui victis ac fugatis extitisset: quis imperator duobus Sci-

N O T Æ.

1. *Prodire ad pugnam.*] Put. *prodire in pugnam*: unde non insubtiliter Gronov. *prodire in pugnam*.

2. *Ipso mulcente & increpante Marcio.*] Vulgo & ipso *minitante*. Sed non id minarum tempus, optime Gronov. observat. Alii manuscripti, *Mulcantes*; alii, *mulcente*, aut etiam *mulcantes*; ex quo Gronovio placet fieri, *inculcantes*, id est, frequenter admonente; illud tamen melius, quod & Sigonius probat & Rubenius. Sic Virg. 1. Æn.

— & dictis morientia pectora mulces.

atque in eandem sententiam Justinus lib. 12. *ille nunc castigare milites, nunc lenibus verbis monere*. Sic itaque partim milites mulcebat, partim increpabat Marcius.

3. *Discurrunt ad portas.*] Displicet Gronovio *discurrendi* verbum è proximo repetitum: suspicatur legendum *concurrunt ad portas*, nempe castrorum. Sed noster vocabuli ejusdem iterationes non ita anxie vitat, ut vel mox recepti dedisset signum obsequensque ad prima signa. & statim in castra abeunt, par negligentia in castris custodiendis.

pionibus caesis exitisset: quis castris præset; quis signum dedisset pugne. Ad hæc tot tam nec opinata primo omnium incerti, stupentesque referunt pedem: dein valida impressione pulsī, terga vertunt. Et aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius periculosusque sequentium impetus, ni Marcius propere receptui dedisset signum, obstitissentque ad prima signa, quosdam & ipse retinens, concitatam repressisset aciem, inde in castra avidos adhuc cædisque & sanguinis rediit. Carthaginenses trepide primo ab hostium vallo acti, postquam neminem insequi viderunt, metu substitisse rati contemptim rursus & sedato gradu in castra abierunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam etsi propinquus hostis erat, tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies delectorum, succurrebat. Ob hoc quum omnia neglecta apud hostes essent, exploratis iis, Marcius ad consilium, prima specie temerarium magis quam audax, animum adiecit, ut ultero castra hostium oppugnaret: simul facilius esse ratus, unius Asdrubalis expugnari castra, quam si se rursus tres exercitus ac tres duces junxissent, sua defendi: simul aut si successisset cæptis recepturnum se afflictas res: aut si pulsus esset, tamen ultero inferendo arma, contemptum sui dempturum.

XXXVII. Ne tamen subita res, & nocturnus terror, etiam non sua fortunæ consilium perturbaret, alloquendos adhortandosque sibi milites ratus, concione advocata ita disseruit: *Vel mea erga imperatores nostros viros mortuosque pietas, vel præsens omnium nostrum, milites, fortuna fidem cuius facere potest, mihi hoc imperium, ut amplum iudicio vestro, ita re ipsa grave ac sollicitum esse. Quo enim tempore, nisi metus marorem obtusesceret, vix ita compos mei essem, ut aliqua solaria invenire agro animo possem; egorum v. stram omnium vicem (quod difficillimum in luctu est) unus consulere. Et ne tum quidem, ubi quoniam modo has reliquias duorum exercituum patria conservare possum, cogitandum est; avertere animum ab assiduæ merore. Libet. Præstest enim acerba memoria, Scipiones me ambo dies noctisque curis insomniisque agitant: Et excitant sæpe somno, neu se, neu invictos per octo annos in his terris milites suos, commixtos vestros, neu rempublicam patiar inuleam, Et suam disciplinam suaque instituta sequi iubent. Et ut imperiis vivorum nemo obedientior me uno fuerit, ita post mortem suam, quid quaque in re facturos illos fuisse*

INTERPRETATIO.

a Animo occurrebas, veniebas in mentem.

b Necessè est ut solus loco omnium vestrum prospiciam rebus vestris.

NOTÆ.

1. Et nocturnus terror, etiam non sua, lium, quod etiam ipsum per se non erat fortuna consilium perturbaret.] Ita veto. fortuna præsentis. Vul. & terror, etiam res, & in his, Reg. & Colb. ut sit ne, num sua fortuna.
 c subita res, & terror etiam nocturnus 2. Libet.] Suadent sequentia scribentibus perturbaret consilium præsentis fortuna dum licet ut Gronov. vult, quamvis repugnans conveniens; vel turbaret consilium, quantibus libris.

urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulv. III. &
App. Claud.
Pul.

maxime censeam, id optimum ducere vos quoque velim, milites. non lamentis lacrymisque tanquam extinctos prosequi, (VIVUNT VIGENT-
QUE famâ rerum gestarum) sed quotiescunque occurreret memoria illorum,
velut si adhortanteis signumque dantes videatis eos, ita praelia, inire. Nec
alia profecto species hesterno die oculis animisque vestris oblata, memora-
bile illum edidit praelium: quo documentum dedistis hostibus non eum Scipio-
nibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi vis atque virtus
non obruta sit Cannensi clade, ex omni profecto scivitia fortuna emergeram
esse. Nunc, qui tantum ausi estis sponte vestra, experiri libet, quantum
audcat is duce vestro auctore. non enim hesterno die quum signum receptum
dedi, sequentibus effuse vobis turbatum hostem, frangere audaciam vestram,
sed discurrere in maiorem gloriam atque opportunitatem volui: ut postmodo
preparati incautos, armati inermes, atque etiam supitos, per occasionem
aggredi possentis. Nec huius occasionis spem, milites, forte temere, sed ex
re ipsa conceptam habeo. A vobis quoque profecto si quis quærat, quoniam
modo pauci à multis, victi à victoribus castratutatis suis; nihil aliud respon-
deatis, quam id ipsum timentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, 3
& ipsos paratos instructosque fuisse. Et ita se res habet. b ad id, quod, ne ti-
meatur, fortuna facit; minime tui sunt homines: quia quod neglexeris, in-
cantum atque apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuent hostes,
quam ne obfessi modo ipsi atque oppugnati castra sua ultra oppugnemus.
Audeamus, quod credi non potest auctores nos. co ipso, quod difficillimum vi-
detur, 4 facillimum erit, Tertia vigilia noctis silenti agmine ducam vos.
exploratum, habeo, non vigiliarum ordinem, non stationes iustas esse. Cla-
mor in portis auditus, & primus impetus castra cepit. tum inter torpi-
dos somno, parventisq; ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubili-
bus suis oppressos, illa cades edatur, à qua vos hesterno die revocatos egre
sercatis. Scio audax videri consilium: sed in rebus asperis & tenni spe for-
tissima quoque consilia tutissima sunt. quia SI IN OCCASIONIS momen-
to, cuius prætervolat opportunitas, cunctatus paulum fueris, ne quicquam
mox 5 amissam quæras. Unus exercitus in propinquum est: duo haud procul ab-
sunt. nunc 6 aggredientibus spes aliqua est: & iam tentatis vestras atq; illa-
rū vires. Si diem proferimus, & 7 hesternæ eruptionis fama contemni desieri-

INTERPRETATIO.

b Mortales parum providi & sic parum tamen ipsorum præsens avertis: quoniam
securi sunt adversus ea quorum metu non for- cavere ac tegere nemo solet, quod contempni.

NOTÆ.

3. Et ipsos paratos.] Vos nempe ipsos.
4. Facillimum erit.] Alii facilius.
5. Amissam quæras.] Ita fortè melius
ex Sigonio, & Puteano, quam ut vulgo
amissam queraris.
6. Aggredientibus spes aliqua.] Ita Gro-
nov. ex Palat. calamo exarato; alii per
vel per aliquam est. Editi habent per aliquam
opportunitas est: sed nomen opportunitas
nec habent scripti, & ex superioribus
supplere licet.
7. Hesternæ eruptionis famâ contemni
deserimus.] Hæc melior lectio ex melio-
ribus codicibus, quam quod vulgò in

mus; periculum est, ne omnes duces, omnesque copiae conveniant. Tres inde duces, tres exercitus sustinebimus hostium: quos Cn. Scipio incolam ex-
ercitu non sustinuit: Ut dividendo copias perire duces nostri, ita separati ac
diversi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde nihil
præter noctis proxima opportunitatem expectemus. Itē, Diis bene iuvanti-
bus: corpora curate, ut integri vigentesque eodem animo in castra hostium
irrupatis, quo vestra mutati estis. Latī & audire ab novo duce novum
consilium, & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expedien-
dis armis, & curatione corporum consumptum: & major pars noctis
10 quieti data est. quarta vigilia movere.

XXXIX. Erant ultra proxima castra sex millium intervallo distantes
aliæ copiae Pænorum. Vallis cava intererat, condensa arboribus, in huius
fylvæ medio ferme spatio cohors Romana arte Punicā abditur, & equites.
Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiae silenti agmine ad proximos ho-
stes ductæ, & quum statio nulla pro portis, neque in vallo custodiæ essent
15 velut in sua castra, nullo usquam obfistente, penetrare. Iude signa ca-
nunt, & tollitur clamor. Pars semisomnos hostes cadunt: 2 pars ignes
casis stramento arido rectis injiciunt; pars portas occupant, ut fugam in-
tercludant. Hosteis simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus,
20 nec audire, nec providere quicquam sinunt. incidunt inermes inter catervas
armatorum; alii ruunt ad portas, alii obseptis itineribus super vallum sa-
liunt: & ut quisque evaserat, procius ad castra altera fugiunt; ubi ab co-
horte & equitibus ex occulto procurentibus circumventi, casique ad unum
omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset, adeo raptim
25 captivæ prioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, ut
pervenire nuncius cladis non posset. Ibi verò quo longius ab hoste aberant,
& quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fue-
rant, neglecta magis omnia ac soluta invenere: arma tantum in stationi-
bus posita: milites inermes, aut humi sedentes accubantesque, aut am-
30 bulantes ante vallum portasque. Cum his tam locuris solutisque Ro-

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Q.
Fulvio 111:
& App. Cl.
Pul.

NOTÆ.

editis, eruptionis sanā contenti deseri-
mus. Quamvis enim desinere accipitur
aliquando pro cessare: attamen aptior
videtur sententia erui ex illis verbis con-
tentioni deseriimus. Vult enim ex contem-
ptu ipsorum orti hostium negligentiam:
& si emanaverit sana egregie & feliciter
navata opore in eruptione, futuram
ut contemptu cessante, hostes rebus suis
magis invigilent, omnesque copias con-
jungaant.

1. Medio ferme spatio.] Plures libri,
in his, Regionum unus, cum editis,
stadio. Alii aliter. Sed quamquam vul-

gata illa lectio tolerari fortē posset, in-
dubia mihi ferē videtur correctio Gro-
novii iubentis scribi, medio ferme spatio.
2. Pars ignes casis stramento arido in-
jicit.] Verisimilis hæc Lipin emendatio
ex Pat. nihil tamen abscurdū habet vul-
garis lectio, pars ignes casis stramenta
arida tectis injiciunt: vel, ut Reg. &
Coll. stramento arido. Tecta enim per
se casas sive tuguris militum lectis de-
signant, quæ nostris hentes vocantur:
nec Latinis eritum admodum hæc in re
casarum nomen.

Urb. cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulvio 111.
& App. Cl.
Pul.

mani, calentes adhuc ab recenti pugna, ferocesque victoria, prælum in-
eunt. Itaque nequaquam resisti in portis potuit. intra portas concursu ex
toris castris ad primum clamorem & tumultum facto, atrox prælum orit-
ur: diuque tenuissent, ni seuta cruenta Romanorum visa, indicium alte-
rius cladis Pœnis, atque inde pavorem iniecissent. Hic terror in fugam
avertit omnes: effusique, qua iter est, nisi quos cades oppressit, exiuntur
castris. Ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Mar-
cii. Ad triginta septem millia hostium caesa, auctor est Claudius, qui 3
annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos ad mil-
le octingentos triginta: prædam ingentem partam. in ea fuisse clypeum 10
argenteum 4 pondo centum triginta octo, cum imagine Barcini Afruba-
lis. Valerius Antias una castra Magonis capta tradit, septem millia caesa
hostium: altero prælio, eruptione pugnatum cum Afrubale: decem mil-
lia occisa, quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinque millia
hominum, quum Mago cedentes nostros effugere sequeretur, cæsa ex insidiis 15
scribit. Apud omnes magnum nomen Marcii ducis est. & veræ gloriæ ejus
etiam miracula addunt: 1 flammam ei concionanti fuscā ē capite sine
ipsius sensu, cum magno pavore circumstantium militum. monumentum-
que victoriæ ejus de Pœnis, usque ad incensum Capitolium, fuisse in tem-
plo clypeum, *Marcium* appellatum, cum imagine Afrubalis. Quætā 20
deinde aliquandiu in Hispania res fuere; utriusque, post tantas acceptas in-
vicem illatasque elades eunctantibus periculum summæ rerum facere.

XL. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus, capris Syracusis,
quum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, ut non
modo suam gloriam, sed etiam majestatem populi Romani augeret; 25
nomen urbis signa tabulasque, quibus abundabant Syracusæ, Romam
devexit. Hostium quidem illa spolia, & præda belli jure: cæterum inde
primum initium 1 mirandi Græcarum artium opera, licentiæque huic

N O T Æ.

3. *Annales Acilianos*. 1 Q. Claudius
Quadrignarius, cujus nunc *Annales*, nunc
historia, nunc *Romanorum libri* citantur
à Gellio, aliisque veterum; an idem sit
qui *Annales Caji Acilii*, Plutarcho etiam
memoratos in Romulo, Latine tran-
stulit, an verò ab eo diversus, ambigitur.

4. *Pondo centum triginta octo*. 1 Q.
scilicet libras 138. Romanas pendebat.
argenti ejus pretium nunc ellet librar.
Francicarum termē 4968.

5. *Flammam ei concionanti fuscā d*
capite. 1 Marcii effigies flammæ ē capite
velut coram quædam fundentis, in
nummis conspicitur. Vide in hanc rem
quæ de Servio Tullio lib. 1. cap. 39. Si-
mile quid de Salvidieno tempore Augu-

sti narrat Dio Cassius lib. 48. cap. 24.

1. *Mirandi Græcarum artium opera*. 1

sacra profanaque omnia vulgo spoliandi, factum est. quæ postremo in Romanos Deos, templum idipsum primum, quod à Marcello eximie ornatum est, vertit. Visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicatâ à Marcello templa, propter excellentiam ejus generis ornamenta, quorum perexigua pars compareret. Legationes omnium ferme civitatum Siciliæ ad eum conveniebant. Dispar ut causâ earum, ita conditio erat, qui ante captas Syracusas aut non desisterant, aut redierant in amicitiam, ut socii fideles acceptique, cultique: quos metus post captas Syracusas dederat, ut victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud parvæ reliquæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicydes & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius novus ab Annibale in locum Hippocratis missus, 2 Libyphœnicum generis, 3 Hipponiatis (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub Annibale magistro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicyde & Hannone Numidæ dati auxiliares: cum quibus ita pervagatus est hostium agros, ita focios ad retinendos in fide animos eorum, 4 ferendumque in tempore cuique auxilium, adiit; ut brevi tempore totam Siciliam impleret nominis sui: nec spes alia major apud faventes rebus Carthaginensium esset. Itaque inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti 5 dux Pœnus Syracusanusque, 6 non consilio Mutinis magis, quam fiducia, ausi egredi extra muros, 7 ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod ubi perlatum ad Marcellum est, extemplo copias movit: & ab hoste

Urb. cond.
an. 541.
Coff. Q.
Falvio 111:
& App. Cl.
Pul.

N O T Æ.

Elegantem eam in rem Vellejus Paterculus lib. 1. ubi de L. Mummio Corinthi expugnatore ejusmodi artium rudi, non dubitandum sit, quin magis pro republica fuerit manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quam in tantum ea intelligi: & quin hac prudenti illa imprudentia decori publico fuerit convenientior, quod ait hac prudentia respondet ei quod hic Livius ait licentiaque huic, quod scriptum in uno è Colbertinis: id est, licentiæ hujus temporis, quo scilicet scriptor vivebat: cæterum editi & scriptorum plerique habent, licentiaque hinc sacra prophanaque vulgo spoliandi: in quibus nihil vitii.

2. Libyphœnicum generis.] Africani erant populi, inde dicti, quod mixti essent ex indigenis Africæ, seu Libyæ populis, & Pœnis advenis ex Phœnicia. Hi inter Bagradam fluvium & Syrtim minorem positi ex Ptolemaeo, Byzacium incolebant, regionem fertilitatis eximie, ubi Leptis, Adrumetum, &c.

3. Hipponiatis.] Oriundus nempe ex Africæ urbe Hippone. Sed dux fuere ejus nominis urbes in Africa, Hippo re-

gius, qui propriè in Numidia, hodiè Bona in regno Constantinæ, ditionis Algerianæ: & Hippo Diarrhyat, Græcè cognominatus, Latinis Dilutus propter aquarum irrigus, in Zeugitana five Africæ propriè dicta: unde sinus Hipponensis, nunc Rasenilara in regno Tunetano: quæ, ni fallor, Mutinis illius Libyphœnicis patriis.

4. Ferendumque in tempore cuique auxilium.] In optimis est ferendoque; ceterè, modò particulam conjunctivam quæ deleveris, ut sit, ferendo in tempore cuique auxilium, aut ferendo... auxilio.

5. Dux Pœnus Syracusanusque.] Pœnus Hanno, Syracusanus Epicydes.

6. Non consilio Mutinis.] Aliàs non tam Mutinis consilio, quam fiducia, nimirum fiducia quam in Mutine habebant: quâ lectione non variatur sententia.

7. Ad Himeram amnem.] Cùm duo sint in Sicilia fluvii ejus nominis, dubium non est quin de illo accipiendus auctor hoc loco sit, qui in meridiem fluens declit in mare Africæ ad ortum Agrigenti. Vide notas lib. 14. cap. 6.

Urb. cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulvio 111.
& App. Cl.
Pul.

quatuor ferme millium intervallo confedit, quid agerent pararentve expectaturus. Sed nullum neque locum, neque tempus cunctationi consiliove dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu investus. Postero die prope iusto praelio compulsi hostem intra munimenta: inde revocatus, seditione Numidarum in castris facta, quum trecenti ferme eorum Heracleam Minoam concessissent; ad mitigandos revocandosque eos profectus, magnopere monuisse duces dicitur, *ne absente se cum hoste manus conferrent*. Id ambo aegre passi duces, magis Hanno, jam ante anxius gloriâ ejus: *• Mutinem sibi modum facere, • degenerem Afrum imperatori Carthaginienſi misſo ab ſenatu populoque*. Is perpulſe cunctantem Epiciden, ut transgreſſi flumen in aciem exirent. nam ſi Mutinem opperirentur, & ſecunda pugnae fortuna eveniſſet, haud dubie Mutinis gloriâ fore.

XLI. Enimvero indignum ratus Marcellus se, qui Annibalem subnixum victoria Cannensi ab Nola repulſiſſet, his terra marique victis ab ſe hoſtibus cedere, arma proptere capere milites, & eſſeri ſigna jubet. Inſtruenti exercitum decem eſſuſis equis advolant ex hoſtium acie Numidae, nuntiantes, populares ſuos primum ea ſeditione motos: qua trecenti ex numero ſuo conceſſerint Heracleam. dein quod praefectum ſuum ab obſtrecantibus ducibus gloriâ ejus ſub ipſam certaminis diem ablegatum vident, quietos in pugna. *• Gens fallax promiſſi fidem praſtitit. itaque & Romanis crevit animus, nuncio celeri • per ordinem miſſo, deſtitutum ab equite hoſtem eſſe, & quem maxime timerant: & terriſti hoſtes, praeterquam quod maxima parte virium ſuarum non juvabantur, timore etiam inculſo, ne à ſuo & ipſi equite oppugnantur*. Itaque *•* haud magna vis certaminis fuit. primus clamor atque impetus rem decrevit. Numidae quum in concuſſu quieti ſteſſiſſent in cornibus, terga dantes ſuos viderunt, fugæ tantum parumper comites facti, poſtquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipſi metu obſidionis paſſim in civitates proximas dilapſi. Multa millia hominum caſa capta-

INTERPRETATIO.

• Mutinem ipſiſ moderari, & quâſ leges dare: qua ratione & quatenus bellum gererent.

NOTÆ.

8. *Degenerem Afrum.*] Nec merè Afer, intelligi nuncius ad omnes copias miſſus ordinatim.
1. *Gens fallax, &c.*] Promiſſorum minime tenacem, ſive fraudulentam in promiſſis gentem Numidarum ſignificat.
2. *Per ordinem miſſo.*] Legunt Tan Faber & Gronov. *per ordinem miſſo*; ſed tam exarati manu quam typis expreſſi habeat, *per ordinem miſſo*, poteſtque ex proximè ſequenti periodo revocat.
3. *Quem maxime timerant.*] Equitem aempe, ſive equitatum Numidicum.
4. *Haud magna vis certaminis fuit.*] Placet magis Gronovio, *haud magni certaminis fuit*: quod & in Colbert. altero extat: placeret & mihi, ſi aditum aliam cui reperiretur nomen, *res*, quod ille ex proximè ſequenti periodo revocat.

que

que, & octo elephantri. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas rediit. Jam ferme in exiru annus erat. itaque senatus Roma decrevit, ut P. Cornelius Prætor literas Capuam ad consules mitteret; dum Annibal procul abscesset, nec ulla magni discriminis res ad Capuam generetur: *5 alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romanos veniret.* Literis acceptis, inter se consules compararunt, ut Claudius comitia peficeret, Fulvius ad Capuam maneret. Consules Claudius creavit, Cn. Fulvium Centumalum, & P. Sulpicium Servii filium Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Prætores deinde creati, L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius Pifo. *10* Pifoni jurisdictio urbana, Sulpicio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia evenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

Urb. cond.
an. 541.
Coff. Q.
Fulvio 111.
& App. Cl.
Pub.

INTERPRETATIO.

a Marcellus existimans dignitati ac doliſſet à Nola manibus, redere Hannoni & vori ſuo nullatenus convenire ſe, cum An-
Epicida, quos ſapius terrâ & mari ſup-
nibalem poſt Cannenſem victoriam repu-
traverat.

NOTÆ.

5. Pifoni jurisdictio urbana, Sulpicio Cethegus Prætor. Quia verò lib. ſequenti Sicilia.] Livii verba mutila aut corrupta ubique. Sigonius legit, Sulpicio Apulia, Cethego Sicilia, quod M. Cornelii Siciliz prætoris mentio fiat lib. proximè ſequenti cap. 21. & 28. ita ut appareat ei Siciliam non Apuliam obtigiffe. Neque audiendum ait Glareanum qui putat ibi P. Cornelium intelligendum, qui in Sicilia prætor erat, non Cornelium Lentulum. Verum à Livio ibi non P. ſed M. Cornelius memoratur: notatque Sigonius, quod alibi à nobis quoque obſervatum, duas illis temporibus in Sicilia provincias fuiſſe: veterem, jamdiu Carthaginienſibus ereptam, quam P. Cornelius in Prætura fortitus, deinde hoc anno prætorate obtinebat: alteram, quæ regnum Hieronis continebatur, & quam poſt M. Marcellum obtinuit hic M. Cornelius Lentulus.

FINIS LIBRI XXV.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXVI.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

ANNIBAL. ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit ipse vero cum duobus millibus equitum usque ad ipsam Capenam portam, ut urbis situm exploraret, obequitavit; & quum per triduum in aciem utrinque exercitus omnis descendisset, certamen tempestas diremit: nam quum in castra rediissent, statim serenitas erat. Capua capta est Q. Fulvio, & App. Claudio Cos. Principes Campanorum veneno sibi consciverunt mortem, Quam senatus Campanorum deligatus esset ad palos, ut securi feriretur; literas à senatu missas Q. Fulvius consul, quibus iubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit, & lege agi iussit, & supplicium peregit. quum in comitiis ad populum quaereretur, cui mandaretur Hispaniarum imperium; nullo id volente suscipere, P. Scipio, P. filius, qui in Hispania ceciderat, professus est se iterum, & suffragio populi consensuque omnium missus, Novam Carthaginem uno die expugnavit, quum ageret vigesimum quartum annum; videturque divina stirpe creatus. quoniam & ipse posteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris ejus anguis saepenumero videbatur. Res praeterea in Sicilia gestas continet. & amicitiam cum Aetolis junctam, bellumque gestum adversum Acarnanas & Philipum Macedoniarum regem.

Urb. cond.
an. 542.
Cos. Cn.
Fulv. Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

I. **C**N. Fulvius Centumalus, P. Sulpicius Galba consules, quum idibus Martiis magistratum inissent, senatu in Capitolium vocato, de republica, de administratione belli, de provinciis exercitibusque Patres consuluerunt. Q. Fulvio, Appio Claudio prioris anni consulibus, prorogatum imperium est: atque exercitus, quos habebant, decreti. ⁵ adjectumque, ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non ab ira tantum quæ in nullam unquam civitatem justior fuit; quam quod

- urbis tam nobilis ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta, inclinatura rursus animos videbatur ^a ad veteris imperii respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Junio in Etruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum est imperium. ^b prorogatum & M. Marcello, ut proconsule in Sicilia ^c reliquias belli perficeret eo exercitu quem haberet. si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præflet. dum ne quem militem legeret ^a ex eo numero, quibus senatus missionem redditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpicio, cui Sicilia evenerat, ^d duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decreta: & supplementum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno ^e in Apulia sæde casus fugatusque erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ: additum etiam utrorumque ignominia est, ne in oppidis bibernarent, necve hiberna propius ullam urbem decem millibus passuum adificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datae, quibus Q. Mucius præfuerat. supplementum, si opus esset consules scribere iussi. T. Otacilio, & M. Valerio, Sicilia: Græciæque ora, cum legionibus classibusque quibus præerant, decreta: Quinquaginta Græci cum legione una, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naves. Tribus & viginti legionibus ^f Romanis eo anno bellum terra marique est gestum.

- II. Principio ejus anni quum de literis L. Marcii referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ: riculus honoris (quod imperio non populi iussu, non ex auctoritate Patrum dato, *Proprætor senatus*, scripserat) magnam partem hominum offendeat. Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus: ^g & solenne auspicatorum in castra & provincias, procul ab legibus magistratibusque ad militarem temeritatem transferri. & quum quidam referendum ad senatum censerent; melius visum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Marcio literas attulerant. Rescribi de frumento & vestimentis exercitus placuit: ^h *eam utramque rem curæ fore senatui*. adscribi autem, *Proprætori L. Marcio*, non placuit ⁱ ne idiplum, quod consulcationi reliquerant,

INTERPRETATIO.

^a Effectura esset ut respecerent, atque iterum optarent imperium Romanorum, jamdiu acceptum.

^b Institutum Solemnem quo auspiciis habebantur legitimis comitia in urbe à magistratibus: id agrè ferebant transiuci longè in provincias remotas, & in castra, ubi nec leges vigent, nec magistratus sunt, ne ibi à militibus temerè ac per nimiam audaciam imperium deferretur.

^c Ne Q. Marcus obtineret vetus prædictio Senatus illud ipsum quod Senatus de liberationi sua reservaverat.

NOTÆ.

1. Reliquias belli.] Aliàs reliqua belli.
2. Ex eo numero &c.] Eorum nempe qui prælio Cannensi fugerant.
3. In Apulia sæde casus fugatusque erat.] Casus fuerat ejus exercitus, ipse fusus fugatusque: nisi dicamus casum generaliter pro malè habito, seu victo sumi: nam ipi dies eam ob rem dicta cap. sequenti.

Urb. cond.
an. 542.
Coll. Cn.
Fulv. Cen-
timalo, &
P. Sulpicio
Galba.

pro præjudicato ferret. Dimissis equitibus, de nulla re prius consules re-
tulerunt, omniumque in unum sententiæ congruebant; agendum cum tri-
bunus plebis esset: primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum
imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio im-
perator præfuisset. Ea res cum tribunis acta, ¹ promulgataque est. Sed
aliud certamen occupaverat animos. C. Sempronius Blaesus die dicta Cn.
Fulvium ob exercitum in Apulia amissum in concionibus vexabat: ² multos
imperatores: meritate atque inscientia exercitum in locum præcipitem perdu-
xisse dictitans: neminem, præter Cn. Fulvium, ante corrupisse omnibus vi-
tiis legiones suas; quam proderet. itaque vere dici posse, prius eos perisse,
quam viderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo victos esse.
Neminem, quoniam suffragium inerat, satis cernere, cui imperium, cui exerci-
tum permitat. ³ Quid interfuisse inter Tit. Sempronium? Quam ei ser-
vorum exercitus datus esset, brevis effecisse disciplina atque imperio, ut nemo
eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset, præsidio sociis, hostibus
terrori essent: ⁴ Cumas, Beneventum, aliasque urbes eos velut è sancibus
Annibalis ereptas populo Romano restituisse. Cn. Fulvium Quiritium Ro-
manorum exercitum, bonis se genitos, liberaliter educatos, servilibus vitiis
imbuisse. ergo effecisse, ut feroces & inquieti inter socios, ignavi, & im-
belles inter hostes essent; nec impetum modo Panorum, sed ne clamorem
quidem sustinere possent. Nec hercule mirum esse, ⁵ milites in acie non steti-
sisse, quum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos
stantes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fulvii fuisse pavoris ac fugæ.
⁶ C. Flaminium, L. Paullum, L. Postumium, Cn. ac P. Scipiones cadere
in acie maluisse, quum deserere circumventos exercitus. Cn. Fulvium prope
unum nuncium deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse, Can-
nensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius

N O T Æ.

1. Promulgataque est. Id quidem pu-
blice propositum fuerat, sed nondum la-
ta lex ea de re.

2. Multos Imperatores. Hanc lectio-
nem exigere videntur sequentia, ut com-
paratio instituitur inter Cn. Fulvium &
aliorum ducum culpam. Eam Gron. eruit
ex Puteano meliore, ubi multo impera-
tores, cum vulgo legeretur multæ impe-
ratorum temeritate atque inscientiâ, & in
scriptis plerique esset multæ imp. atoris
temeritate atque inscientia.

3. Quid interfuisse inter Tit. Sempro-
nium. Hic elliptin notandam monet
Sigon. subintelligendum enim est in-
ter Cn. Fulvium & Cn. Sempro-
nium. Sed nihil deerit, si scripturam
unius è Palatinis codicibus sequamur, qui

teste Gronovio habet, quid interfuisse
inter hunc & Tit. Sempronium: quod
malim, quàm quod Gronov. idem subi-
cit: quid interfuisse hunc & Tit. Sem-
pronium: quanquam hujus quoque lo-
quendi formæ exemplum adest, hoc pa-
ter ac Dominus interst.

4. Cumas, Beneventum. Sic resti-
tuit ex Puteano Gronov. Edium fuerat,
quum ad Beneventum.

5. Milites in acie non stetisse. Desunt
en optimis M S S. verba duo ultima: san-
tus tamen ea deliderat.

6. C. Flaminium. Jam vidimus ce-
cidisse Flaminium ad Trasimenum la-
cum, Paulum ad Cannas, Postumium
in Gallia Citeriore, Scipiones fratres in
Hispania.

inde dimittatur, quam hostis ex Italia decesserit; & hoc idem in Cn. Fulvii legionibus nuper decretum: Cn. Fulvio fugam ex pralio, ipsius temeritate commisso, impunitam esse: & cum in gancæ lustrisque ubi iuventutem egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccaverint, quam quod imperatoris similes fuerint, relegatos prope in exilium, ignominiosam passi militiam. adeo imparem libertatem Romæ dicti ac pauperi, honorato atque inbonorato esse.

Urb. cond.
ann. 542.
Coff. Cn.
Fulv. Centumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

III. Reus ab se culpam in milites transferebat: Eos ferociter pugnam poscenteis producos in aciem: non eo quo voluerint, (quia serum dies fuerit) sed postero die, & tempore, & loco aquo instructos, seu famam, seu vim hosti: non non sustinuisse. Quom effuse omnes fugerent, se quoque turba ablatum ut Varronem Cannensi pugna, ut multos alios imperatores. Qui autem solum se restantem prodidisse reipublicæ, nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esset, potuisse. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incante deductum, non agmine in explorato euntem insidiis circumventum. vi aperta, armis, acie victum: nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuique ingenium audaciam aut pavorem facere. Bis est accusatus: a pecunia; anquilis. tertio, testibus datis, quum praterquam quod omnibus probis onerabatur, jurati permulci dicerent, fugæ pavorisque initium à pratore ortum: ab eo desertos milites, quem b haud vacuum timorem ducis crederent, terga dedisse: tanta ira accensa est, ut c capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoque novum certamen ortum. nam quum tribunus bis pecunia anquisisset: tertiò capitis se anquirere diceret; i tribuni plebis appellati: a collega negarunt, se in mora esse, 2 quò minus, quod ei more majorum permissum esset, seu legibus; seu moribus mallet, anquireret; quoad vel capitis vel pecuniæ d iudicasset privato. Tum Sempronius e perduellionis se iudicare Cn. Fulvio dixit, 3 diemque comitiis ab C. Calpurnio pratore urbis petiit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse in iudicio Q. Fulvius frater posset; florens tum & fama reatum gestarum, & propinqua spe Caput potiorundæ. 4 Id quum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fulvius, negassentque Pa-

INTERPRETATIO.

a Latum ad populum de multa ei dicta.

b Fulvium non frustra timere.

c Capitale iudicium agi debere.

d Damnum privatum curasset.

e Reum perduellionis se dicere Cn. Fulvium, seu maiestatis crimen ei inferre.

NOTÆ.

1. Tribuni plebis appellati. I Ab Cn. nempe Fulvio, qui ad Collegium Tribunorum provocavit.

2. Collega negarunt. I Tribuni scilicet plebis quorum Collega C. Sempronius accusator.

3. Diemque Comitiis ab C. Calpurnio. I Ita Sempronius tribunus plebis personam accusatoris induit, ut non iam apud ple-

bem, sed apud populum, maiestatis crimen inferat Fulvio, quasi populi Romani maiestatem minuerit, exercitu hostibus velut prodito.

4. Id quum per literas. I Petebat Q. Fulvius proconsul, ut sibi liceret fratris in iudicio defendendi causa. Romam ab obsequio Caput venire. Quod negatum,

Urb. cond.
an. 542.
Coll. Cn.
Fulv. Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

tres, è republica esse, abscedi à Capua, priusquam dies comitiorum aderat: Cn. Fulvius exulatum Tarquinius abiit. id ei iustum exilium esse, scivit plebs.

IV. Inter hæc vis omnis belli versa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius quam oppugnabatur: nec aut famen tolerare servitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Annibalem per custodias tam arcas. Inventus est Numida, qui, acceptis literis evasurum se professus, ut promissum præstaret, per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid virium superesset, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus equestria prælia ferme prospera faciebant: ¹ pedites superabantur. sed nequaquam tam lætum vincere, quam ¹⁰ triste vinci ulla parte erat, ab oblesso & prope expugnato hoste. ² Initia tandem ratio est, ut quod viribus deerat, arte æquaretur. ex omnibus legionibus electi sunt juvenes maxime vigore ac levitate corporum veloces: eis parva breviores quam equestres, & septena jacula quaternos longa pedes data; præfixa ferro, quale ³ hastis velitaribus incit. eos singulos ¹⁵ in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & vehi post sese, & desiliere perneciter, ubi signum datum esset. Postquam assuetudine quotidiana facis intrepide visum est fieri, in campum, qui medius inter castra murumque erat adversus instructos Campanorum equites processerunt: ubi ad con-
jectum teli ventum est, signo dato velites desiliunt. pedestris inde acies ²⁰ ex equitatu repente in hostium equites incurrit: jaculæque cum impetu alia super alia emittunt. Quibus plurimis in equos virolique passim con-
jectis permultos vulneraverunt. pavoris tamen plus ex re nova atque inopinata injectum est: & in periculum hostem equites inveci fugam stragemque eorum usque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque superior ²⁵ Romana acies fuit. Institurum, ut velites in legionibus essent. Auctorem peditem equiti immiscendorum, centurionem Q. Navium ferunt: hono-
ricus id ei apud imperatorem fuisse.

V. Quam in hoc statu ad Capuam res essent, ¹ Annibalem diversum, Tarantinæ arcis potiunde, Capuæque retinendæ trahebant curæ. ² vicit ta- ³⁰

INTERPRETATIO.

¹ *Pedestri certamine Campani vincebantur à Romanis.*

NOTÆ.

¹ *Initia tandem ratio est.*] A Romanis genus erat majorum, quæ machinis emittentibus via qua equestri prælio superiores fierent.

² *Hastis velitaribus.*] Triâ ferme generis hastarum: aliz velitares seu jaculatoriz, quæ manu eminus jaciebantur: aliz graviiores longioresque, quæ manibus mitebantur, sed cominus vibebantur ad idum sæpius inferendum, qualis nunc apud nos in usu: Tertium

genus erat majorum, quæ machinis emittentibus.

³ *Annibalem diversum.*] *Diversum* trahere Latine dicitur, nec ineléganter. Laudatur in id à Gronovio Plautus in Mercatore. *Prout quo pacto ego diversus destraher.* Quidam tamen codices, *in diversum.*

² *Vicit tamen vespellus Capuam.*] Gall. *La considération de Capoue l'emporta.*

men respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiumque conversos videbat animos: documento futuræ, 3 qualemcumque eventum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Brutiis, & omni graviore armatura, cum delectis pedum equitumque quam poterat aptissimis, ad maturandam iter, in Campaniam contendit. secuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. In valle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ condescit. Adveniens quom castellum Calatiam, presidio inde vi pullo, cepisset; in circumfidentes Capuam se vertit: præmissis ante nunciis Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, ut eodem & illi ad eruptionem parati, portis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis, ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est; alia Campani omnes, pedites equitesque; & cum iis Punicum presidium, cui Bostar & Hanno præerant, erupit. Romani ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid indefensi relinquerent, ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fulvius Annibali est oppositus. Claudius Nero proprætor cum equitibus sextæ legionis, via, quæ Sueffulam fert; Cajus Fulvius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non solito modò clamore actum multu est ceptum, sed 4 ad alium virorum, equorum, armorumque sonum, disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum aris crepitu, 5 qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet, edidit clamorem, ut averteret etiam pugnantium animos. Campanos facile à vallo Appius arcebat. Major vis ab altera parte; Fulvium, Annibal & Pœnii 2; urgebant. legio ibi sexta loco cessit, qua pulsa, cohors Hispanorum

Urb. cond.
an. 542.
Coff. Cn.
Fulv. Cen-
tunalo, &
P. Sulpicio
Galba.

NOTÆ.

3. *Qualemcumque eventum defectio ab Romanis.* Suspiciatur Gron. non esse Livii hæc verba, *defectio ab Romanis*: putatque si illa retinerentur, dicendum fuisse, *qualem eventum*, non *qualemcumque eventum defectio ab Romanis haberet*. Mihi nihil occurrit cur hæc à Livio non esse existimem. Est enim hæc sententia, Capuam documento ceteris Italis futuram in utramvis partem, & qualemcumque eventum habitura esset ejus obfidio: ut scilicet, si quidem à Romanis caperetur, ejus defectionem nemo esset imitaturus, sed ad Romanorum amicitiam cuncti respecturi; sin eadem Capuæ obfidione liberaretur, tunc Pœnorum partes crescerent, & qui adhuc Romanis adharebant, ab ipsis decederent.

4. *Ad alium virorum.* Præter solitum in ceteris præliis tumultum, ac sonitum. Accessit novus huic pugæ crepitus &

clamor ingens multitudinis inermis &c.

5. *Qualis in defectu luna.* 1 In Lunæ deliquis. Aëris sonum adhiberi solitum nemo nescit: aris quippe dissono crepitu Lunæ deficienti se opem ferre veteres putabant. Ovidius 4. Metam. cum frustra resonans ara auxiliaria Luna. Et 7. Metam. Te quoque Luna traho quantumvis Tempe/alabores. Erat tuos minuant. Testatur certè Plut. in Æmil. Romanos Lunæ obscuratæ lumen, ex consuetudine tinnitu aris revocasse, & ignes multis facibus ea de causa in cælum sustulisse. Vellejus quoque Patere. lib. 1. auctor est cursum classis quæ vēti Chalcidenses qui Cumas in Italia condidere, directum fuisse nocturno aris sono, qualis Cerealis sacris fieri solet. Et in universum magnus fuit Æneorum instrumentorum usus in sacris atque exantationibus, quod sic abigi dæmones noxios crederent.

Verb. cond.
an. 142.
Coff. Cn.
Fulv. Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

cum tribus elephantis usque ad vallum pervasit: ruperatque mediam aciem Romanorum, &^a in ancipiti spe & periculo erat, utrum in castra per-
rumpere, an intercluderetur a suis. Quem pavorem legionis, pericu-
lumque castrorum Fulvius ubi vidit, Q. Navium primoresque alios cen-
turionum hortatur, ut cohortem hostium sub vallo pugnantes invadant. in
summo discrimine rem verti: aut viam dandam iis esse, & minore cona-
tu, quam condensam aciem irrupissent, in castra irrupturos: aut conscien-
dos sub vallo esse. Nec magni certaminis rem fore: paucos esse, & ab
suis interclusos: ⁶ & quodum paveat, Romanis interrupta acies videat-
ur, eam si se utrinque in hostem vertat, ancipiti pugna medios circum-
venturam. ⁷ Navius ubi hæc imperatoris dicta accepit, secundi hasta-
ei signum ademptum signifero in hostes infert: jacturum in medios eos
minitans, ni se propere sequantur milites & partem capebant pugnae.
b Ingens corpus erat, & arma honestabant; & sublatum alte signum
converterat ad spectaculum cives hostesque. ceterum postquam jam ad
signa pervenerat Hispanorum, cum undique in eum tragule conjectæ,
& prope tota in unum acies versa: sed neque hostium multitudo, ne-
que telorum vis arcere impetum ejus viri potuerunt.

VI. Et M. Atilius legatus primi principis ex eadem legione signum
inferri in cohortem Hispanorum coegit. Et qui castris præerant, L. 10
Porcius Licinus, & T. Popilius legati, pro vallo acriter pugnant:
elephantosque transgredientes in ipso vallo faciunt. quorum corpo-
ribus quum oppleta esset fossa, velut aggere aut ponte injecto, transi-
rum hostibus dedit. Ibi per stragem jacentium elephantorum atrox

INTERPRETATIO.

a Et Hispanorum illa cohors in dubio quis Panorum copius intercluderent.
versabatur, hinc concepta spe irrumpe-
di in castra Romanorum: inde periculo
ne metu injecto, ne Romani eam à reli-
b Statuta erat magna, eumque arma
decorabant.

NOTÆ.

6. Et quæ dum paveat, Romanis interrup-
pta acies videatur etiam. Obscurus Glar.
locus. Tollendæ obscuritati Lipsi. legit, &
quæ dum pavent, Romanis interrupta acies
videatur, eam. Et vero eam pro vulgato-
riam, habent optimi codicum: sed in om-
nibus constanter legitur paveat. Nec plu-
rimum interit an pavens dicas, an pavent:
Prius referetur ad Romanos, posterius ad
aciem. Colbertinorum alter scribit & quæ
dum pavent Romani &c. quod perspicuum
magis sententiam præbet, ut sit sensus, &
eam aciem quæ interrupta videatur, quam-
diu Romani paveant; eandem si ex utraque
parte invaserit Hispanos cohortis illius

quæ media pervaserat, fore ut eos ancipiti
pugnâ circumventos omnino deleat.

7. Secundi Hastati. Intelligit Secun-
dum pilum Hastatorum, sive signum ma-
nipuli secundi eorum hastatorum, id est
eorum, qui primi pugnare soliti. Eodem
sensu accipiendum Primi Principis signum,
pro signo manipuli primi Præcipuum, qui
secundo loco in prælium ibant.

1. Pro Vallo acriter pugnant. Hæc re-
cepta lectio nihil habet quod improbenus:
est enim idem ac acriter pugnant ad
vallum. Sed in melioribus scriptum Gron.
ait propugnans: quæ ratione subintelligi
videtur, Castra.

edita

- edita cedes. Altera in parte castrorum ^a jam impulsus erant Campani, Vrb. Cond. Panicomque praedium, & sub ipsa porta Capuae, ³ quae Vulturnum ann. 542. fert, pugnabatur: neque tam armati irrumpentibus Romanis resistebant, Coll. Cn. ⁴ quam quod porta ballistis scorpionibusque instructa, missilibus procul Fulv. Centumalo, & hostes arcebat. & suppressit imperum Romanorum vulnus imperatoris P. Sulpicio Galba.
- Appii Claudii: cui suos ante prima signa adhortanti, sub laevo humero summum pectus ictu ictum est. Magna tamen vis hostium ante portam est caesa: ceteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal postquam cohortis Hispanorum stragem vidit, summaque vi castra hostium defendit;
- 10 omissa oppugnatione recipere signa, & convertere agmen pedum, obiecto à tergo equitatu, ne hostis instaret, coepit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit: sed Flaccus receptui cani iussit; satis ad utrumque profectum ratus, ut & Campani, quam haud multum in Annibale praedicti esset, ⁵ & ipse Annibal sentiret. Caesa eo die, qui
- 15 huius pugnae auctores sunt, octo millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaque Carthaginienfibus quindecim: adempta, duodeviginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnae invenio: plusque pavoris quam certaminis fuisse. quum inopinato in castra Romana Numide Hispanique cum elephantis irrupissent: elephantis per media castra vadentes stragem tabernaculorum ingenti sonitu, ac fugam abruptentium vincula jumentorum facerent. fraudem quoque super tumuleum adjectam, immissis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latine linguae juberent consulum verbis, quoniam amissa castra essent, pro se quemque militum in proximos montes fugere.
- 25 sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressamque magna caede hostium: elephantos igni & castris exactos. Hoc ultimum (utrumque initum finitumque est) ante deditionem Capuae praedium fuit. Medixtutius, qui summus magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lentius erat; loco obscuro, tenuique fortuna ortus. Matrem ejus quondam, pro pupillo eo ^a procurantem familiare ostentum, quum res-

INTERPRETATIO.

^a Cum portentum domesticum, quod illi adhuc pupillo consigerat, sacrificio expiaret.

NOTÆ.

2. Jam impulsus erant.] Vulgò, *pulsi*, tenui inter utrumque discrimine.
3. Quae Vulturnum fert.] Ita in multis Codicibus. Potest intelligi, fert Vulturnum, castrum scilicet, sive oppidum ejus nominis. Alias ad Vulturnum, flumen nimirum.
4. Quam quod porta.] Expungit Gronov. & quod, tanquam minime necessarium: & bene se habet sensus: neque tam porta ballistis & scorpionibus instructa. armati resistebant, quam porta arcebat.
5. Et ipse Annibal sentiret.] Recipere & proximo quam haud multum in ipso praedicti esset.

Urb. cond.
an. 542.
Coss. Cn.
Fulv. Cedi-
nialo, &
P. Salpicio
Galba.

pondisset aruspex, summum quod esset imperium Capue, perventu-
rum ad eum puerum; b nihil ad eam spem agnoscentem, dixisse serunt,
Na tu perditas res Campanorum narras, ubi summus bonos ad filium
meum pervenies? c Ea ludificatio veri, & ipsa in verum vertit. nam
quum fame ferroque urgerentur, nec spes ulla superesset; iis, qui nati
in spem honorum erant, honores detrectantibus, Lesius querendo, *deser-*
tam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratum ultimus
omnium Campanorum cepit.

VIII. Ceterum Annibal, ut nec hostes elici amplius ad pugnam vi-
dit, nec per castra eorum perumpi ad Capuam posse: ne luos quoque
commeatu intercluderent novi consules; abscedere irritò incepto, & mo-
vere à Capua statuit castra. Multa secum quo jam inde ire pergeret vol-
venti, subiit animum impetus, capue ipsum belli Romam perendi: cu-
jus rei semper cupitæ prætermittam occasionem post Cannensem pugnam,
& alii vulgo fremebant, & ipse non dissimulabat, nec opinato patore ac
tumultu, non esse desperandum aliquam partem urbis occupari posse. Eo
si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omisuros, aut ambo impe-
ratores Romanos, aut alterum ex iis. Et si divisissent copias, utramque in-
firmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerenda rei fortunam de-
derunt esse. Una ea cura angebat, ne ubi abcessisset, extemplo dede-
rentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis per-
licit: ut literis acceptis, specie transfigæ castra Romana ingressus, al-
tera parte Capuam clam pervadat. Literæ autem erant adhortatione ple-
næ. Professionem suam, qua salutaris illis foret, abstracturam ad defen-
dendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanus.
Ne desponderent animos: tolerando paucos dies, totam soluturos obsidio-
nem. Inde naves in flumine Vulturno comprehensas: subigi ad id, quod

INTERPRETATIO.

b Cum nihil videret quod ad eusmodi tum ad Lesii dignitatem, derisio & iura
spem momentum afferre ullum posset. quoque ipsa evasis quantum ad miserum
c Hac ingratia quod verum fuit quan- Capue statum.

NOTÆ.

1. Subigi ad id, quod jam ante præsidii paulò ante, Annibal Capuam adveni-
causa fecerat Castellum. 2 In scriptis tere Calatiam castellum ceperat: Improbatur
omnibus est, naves in flumine Vulturno quod Calatiam ad Vulturnum non fuerit.
comprehensas duci gladio quod jam ante Laur. Valla non malè ex gladio fecit ad id
præsidii causa fecerat castellum, iussit. Illud plano sensu & levi mutatione. Ut esset na-
gladio quid tibi velit, nemo adhuc inter- ves duci ad id castellum, &c. neque enim
pretium assequi potuit. Codex Moguntinus querendum nomen Castellum in tempus
Castellum legit, quod hoc oppidum ad Vul- structi ad usum belli. At Gron. cum in Put-
turnum flumen sit: id Glazeano, haud plac- scriptum invenit: ubi gladio quod 3 inde
cet, quandoquidem in Romanorum pote- divinavit subigi ad id quod ante, &c. Et san-
stas Castellum erat, à Q. Fabio nuper re- ne subigendi verbum Virg. altissimum
ceptum. Itaq; Calatiam quia scribendum sit Glaz. non dubitat. Et vero ex nostro
sit Glaz. non dubitat. Et vero ex nostro

jam ante praesidii causa fecerat, castellum, iussit. Quarum ubi tantam copiam esse, ut una nocte trajici posset exercitus, allatum est; cibarii decem dierum praeparatis, deductas nocte ad fluvium legiones ante lucem trajecit.

- IX. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis, Fulvius Flaccus senatui Romam quum scripsisset, varie hominum animi pro cuiusque ingenio affectu sunt. Ut in re tam trepida senatu extemplo vocato, P. Cornelius, ¹ cui Africæ cognomen erat, ² omnes duces exercitusque ex tota Italia, neque Capuae, neque ullius alterius rei memor, ad urbis praesidium revocabat. Fabius Maximus abscedi à Capua, terretique
- 10 & circumagi ad nutus comminationesque Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas victor, ire tamen ad urbem ausus non esset, cum à Capua repulsum, ³ spem potiunda urbis Romae cepisset. Non ad Romam obsidentem, sed ⁴ ad Capuam liberandam obsidione, ⁵ ire. Romam cum eo exercitum, qui ad urbem esset, Jovem fœderum ruptorum ab Annibale testem,
- 15 Deosque alios, defensores esse. Has diversas sententias media sententia P. Valerii Flacci vicit, qui utriusque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam essent, scribendum censuit, Quid ad urbem praesidii esset. quantas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obsidentem opus esset, ipsos scire. Si & Romam è duobus alter & exercitus pars mitti
- 20 posset, ut ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obsideretur; inter se compararent Claudius Fulviusque, utri obsidenda Capua, utri ad prohibendam obsidione patriam, Romam veniendum esset. Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fulvius proconsul, cui, collega ex vulpore agro, eundem Romam erat; è tribus exercitibus milite electo, ad quinde-
- 25 cim millia peditum, mille equites, Vulturum traducit. inde quum Annibalem à Latina via iturum satis comperisset, ipse per Appiz

Urb. cond. an. 542.
Coff. Cn.
Fulv. Cen.
tumulo, &
P. Sulpicio
Galba.

INTERPRETATIO.

a. Censabat omnes Imperatores & copias ex universa Italia revocari debere, ut ad suam urbem obsidentem Capua, vel em-
ruendam urbem confluerent: neque ratio-
nem habebat, vel obsidentem Capua, vel em-

NOTÆ.

& Tacito subvehendi verbum, ubi Germanicum ex in re peccasse arguit in adducendis in Cauchos per Amisiam copiis, quod non subvehitur, id est, quod non ulterius eas in flumen induxisset.

1. Cui Africæ cognomen erat.] Is fuerat consul ante annos fere 13.

2. Potiunda urbis Roma cepisse.] Negat per interrogationem ab Annibale concipi spem tunc potuisse, fore ut urbe potiretur, seu ut urbem caperet.

3. Ad Capuam liberandam obsidione.] In melioribus Codicibus, ad Capua liberandam obsidionem; quo loquendi genere

notum alibi usum Gronovius ostendit:

4. Ire. Romam cum eo exercitu.] Fabrum hic fecellit prava interpunctio: itaque legit, ire obviam cum eo exercitu, &c. Sed quò refaret illud ire? nam reliquis pendet ab eo quod subicitur Jovem Deosque alios defensores Romam.

5. Tribus exercitibus.] Sui, Appii, & Nerontis supra cap. 5.

6. Latina via.] A Porta Latina urbis Romæ per Mediterranea Latii, Cassinum usque ferebat via Larina: ut Appia à Porta Capena, ferebat per Latii loca magis propiora in Campaniam, atque inde Brundilium.

Urb. eond.
an. 542.
Coll. Cn.
Fulv. Cen-
turiato, &
P. Sulpicio
Galba.

municipia, quæque propter eam viam sunt, ⁶ Setiam, Coram, Lanuvium præmisit, ut comœatus paratos & in urbibus haberent, & ex agris devitiis in viam proferrent: ^b præsidiaque in urbes contraherent, ut sua cuique respublica in manu esset,

IX. Annibal quo die Vulturum est transgressus, haud procul à flumine castra posuit. Postero die præter Cales in agrum Sidicinum pervenit. ibi diem unum populando moratus, ¹ per Sueffulam Allifanumque & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinum biduo stativa habita, & passim populationes facit. Inde, præter ² Interamniam & Aquinumque, ⁴ in Fregellanum agrum ⁵ ad Lirim fluvium ventum. ubi intercilium pontem à Fregellanis morandi itineris causa invenit. Et Fulvium Vulturum tenuerat armis, navibus ab Annibale incensus, rates ad trajiciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. trajecto ratibus exercitu, reliquum Fulvio expeditum iter, non per urbes modo, sed circa viam expositis benigne comœatibus, erat: ¹⁵ alacresque milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defendendam iræ patriam, hortabantur. Romam ⁶ Fregellanus nuncius, diem noctemque itinere continuato, ingentem attulit terrorem, ^a & tumultuosius, quam allatum erat, cursu hominum assingentium

INTERPRETATIO:

^b Ut magistratus adductis in civitatem quique suam militibus præsidia, populum haberent in potestate.

^a Discursus hominum, qui falsa verè auditis admiscens majori tumultu, quam qui reatus esset à nuncio Fregellano, universam concitaverat civitatem.

NOTÆ.

6. *Setiam, Coram, Lanuvium.*] Nunc municipia, alias coloniz nominantur: de his, deque sequentibus oppidis ad Dec. 1. extant juxta Pontecorvo ad Lirim fl. in dictum. *Setia* nunc *Sezze*; *Coram* n. *Cori*; *Lanuvium* *Città della Vigna*, omnes in Campania Romana.

1. *Per Sueffulam.*] Non abs re dubium movet Sigonio iter *per Sueffulam* quæ Campaniz urbs ultra Capuam est: legendumque putat *per Sueffulanum*. Sed & hoc idem est ac *per Sueffulæ agrum*, qui trans Vulturum flumen. Situs locorum post Cales, & Sidicinum agrum, pro Sueffula *Sueffam* possit. Verum hinc in Casinatem agrum per Allifanum non itur, nisi devio admodum itinere. Sed potuit Annibal consilium eundi Romam dissimulaturus, non usqueaque rectum iter sequi. Hodie Cales dicitur *Calvi*, Teanum Sidicinum, pro Sueffula *Sessola*; Allifæ *Alisi*; Sueffula verò *Sessa*; Casinum *monte Cassino*, quæ cuncta loca sunt in Terra La-

boris Neapolitani regni Provincia.

2. *Interamniam.*] Ejus rudera tantum extant juxta Pontecorvo ad Lirim fl. in dictum. Terra Laboris, quæ parte olim Volsci populi in Latio novo.

3. *Aquinumque.*] Nomen adhuc servat hæc urbs in eadem Provincia ad Melloranum annem. Patria S. Thomæ Theologorum principis.

4. *In Fregellanum agrum.*] Fuere olim in Volscis quoque *Fregella*, hod. *Ceperano* in Campania Romana.

5. *Ad Lirim.*] Fluvius hic olim Campaniam Felicem dirimebat à Latio: nunc ferè totus per Neapolitanum regnum fluit in mare Tyrrhenum. Vulgo *il Garigliano*, nobis *le Garillan*. Ad ejus ostium fuisse quondam Minturnæ.

6. *Fregellanus nuncius.*] Melior C. *Nusius*. In Puteano quoque est *Fregellanus Nusius*. Fortè *Nusius*, aliudve simile nomen viri qui Fregellis missus.

7. *Tumultuosius, quam allatum erat.*]

- vana auditis, totam urbem conciverat. ploratus mulierum non ex privatis solum domibus exaudiebatur: sed undique matronæ in publicum effusæ circa Deum delubra discorruunt, ⁸ crinibus passis aras vertentes, nixæ genibus, supinas manus ad cælum ac Deos tendentes, orantesque; *in urbem*
- 5 *Romam è manibus hostium eriperent: matresque Romanas & liberos parvos inviolatos servarent.* Senatus magistratibus in foro præsto est, si quid consulere, velint. Alii accipiunt imperia, disceduntque ad suas quisque officiorum partes: alii offerunt se ^b si quo ulius operæ sit, præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem ⁹ in monte etiam Albano atque ¹⁰ arce
- 10 *Æsulana ponuntur.* Inter hunc tumultum Q. Fulvium proconsulem profectum cum exercitu à Capua affertur, cui ¹¹ ne minueretur imperium, si in urbem venisset, decernit senatus, *ut Q. Fulvio par cum consulibus imperium esset.* Annibal infestius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, ¹² per Frusinatem ¹³ Ferentinatēque ¹⁴ & Anagninum
- 15 agrum ¹⁵ in Labicanum venit. ¹⁶ inde Algidum ¹⁷ Tusculum petit: nec receptus mœnibus, infra Tusculum dextrorsus ¹⁸ Gabrios descendit. Inde ¹⁹ in Pupiniam exercitum dimisso octo millia passuum ab Româ

Urb. Cond.
Ann. 541.
Coll. Cn.
Fulv. Cens.
tumulo, &c
P. Sulpicio
Galbo.

INTERPRETATIO.

b Si ad rem aliquam utilis sit ipsorum opera.

NOTÆ.

An *tumultuosus* adverbialiter dicatur, an pro re magis tumultuosa accipiendum sit, inter tot varias lectiones non satis constat. Prius videtur mihi probabilius.

8. *Crinibus passis.*] Alii *Sparsis*, non magno discrimine.

9. *In Monte etiam Albano.*] Alba longâ à Tullio Hostilio diruta, mansit nomen tum Villæ Pompeii quæ in oppidum crevit, sub nomine *Albani*; tum in Monte proximo, nunc *Monte Cavo*.

10. *Arce Æsulana.*] Ita in optimis, & *Æsula* oppidum fuit inter Tibur & Præneste, jugis assurgens, cuius & Horatius meminit Ode 28. lib. 3. Kircherus eo loco fuisse putat, ubi hodie prædium *Corcollo* nomine, prope Varesin anem in Campania Romana.

11. *Ne minueretur imperium.*] Magistratus provinciales, quales Proconsules, intra urbem privati habebantur: Ideoque triumphaturis dabatur extra urbem Senatus, ut ad eum jure magistratus res à se gestas referrent. Ne itaque Q. Fulvius urbem ingressus imperio excideret, opus fuit hoc speciali decreto.

12. *Per Frusinatē.*] A Frusinone Vol-

scorum olim opp. nunc *Frosolone* dictus hic ager, in extrema versus ortum Campania Romana.

13. *Ferentinatēque.*] Hernicorum erat hoc *Ferentinum*, cui manet pristinum nomen Italico more inflexum, in eadem Campania Romana.

14. *Et Anagninum.*] Eorundem Hernicorum caput *Anagnia*, vul. *Anagni*.

15. *In Labicanum.*] *Labici*, in veteri Latio, hodie *Zagarolo*. 10. ab urbe milliari.

16. *Inde Algidum.*] In Tabernam seu Cauponam degeneravit *Algidum* opp. vul. *l'Osleria dell' Aglio*.

17. *Tusculum petit.*] Vestigia Tusculi veteris sunt prope *Fruscati* amaranum tractus Romani opp.

18. *Gabios.*] Via Prænestina, quæ ex parte Gabina dicta, fuere *Gabii*, nunc *Osleria del Finocchio*: quanquam N. Sanfoni est *Colonna*.

19. *In Pupiniam.*] Ager est haud procul Roma, à quo Pupinia tribus. Ad 5. circiter ab urbe milliari; ubi *Torre nuova*.

Urb. cond.
an. 542.
Coll. Cn.
Fulv. Cen-
tumnalo, &
P. Sulpicio
Galba;

posuit castra. Quo propius hostis accedebat: eo major cædes fiebat fugien-
tium; præcedentibus Numidis: pluresque omnium generum atque æta-
tum capiebantur.

X. In hoc tumultu Fulvius Flaccus ¹ porta Cæpæna cum exercitu Ro-
mam ingressus, media urbe ² per Carinas ³ Æsquilias contendit. inde
egressus, inter Æsquilinam ⁴ Collinamque portam posuit castra. Ædiles
plebis commeatum eo comportarunt. Consules senatusque in castra vene-
runt. ⁵ ibi de summa republica consultatum. Placuit consulibus circa por-
tas Collinam Æsquilinamque ponere castra. C. Calpurnium prætorem
urbanum ⁶ Capitolio atque arci præesse: & senatum frequentem ⁷ in fo-
ro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc An-
nibal ⁸ ad Anienem fluvium, tria millia passuum ab urbe castra amovit.
ibi, stativis positis; ipse cum duobus millibus equitum a porta Collina us-
que ad Herculis templum est progressus: atque unde proxime poterat, mœ-
nia siveque urbis obequitans contemplabatur. Id cum tam licenter atque
otiose facere, Flacco indignum visum est. itaque immisit equites, submove-
rique atque in castra redigi hostium equitatum iussit. Quum commissum
prælium esset, consules transfugas Numidarum, qui tum ⁹ in Aventino
ad mille & ducentos erant, media urbe transire Æsquilias iusserunt: nullos
apertiores, inter convalles rectaque hortorum & sepulchra aut cavas undi-
que vias, ad pugnandum futuros rati. quos quum ex arce Capitolioque
9 clivo publico in equis decurrentes quidam vidissent; *captum Aveni-*
num conclamaverunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut
nisi castra Punica extra urbem fuissent, effusura se omnis pavida multi-
tudo fuerit. tunc in domos atque in tecta refugiebant; vagosque in

INTERPRETATIO.

2 Continuo haberi in foro Romano.

NOTÆ:

1. *Porta Cæpæna.*] Hod. *Porta S. S-
bassiani.*

2. *Per Carinas.*] Collis fuit Romæ ac
plateæ, seu vicus antea *Cerviliensis*, quem
à junctū Carinarum, Varro *Carinas*
appellatum scribit, (quod scilicet ejus æ-
dificia carinarum formam imitarentur.)
quæ in Cælium montem, itur, à Palatino.
Hinc oritur caput Sacræ viæ. Fuere in ea
regione ubi nunc *S. Pietro in vincola*, &
le sette Sale. Sub mæzo terreo Carina-
rum erat Suburra, circa locum ubi hod.
S. Martino.

3. *Æsquilias.*] Mons Æsquilinus idem
cum Æsquilis: nunc *Monte di S. Maria
Maggiore*. ab eo Monte *Porta Esquilina*,
quæ vul. *Porta Maggiore*.

4. *Collinamque Portam.*] Hodie *Porta
Salaria*.

5. *Ibi de summa republica consultatum.*]
Ita meliores, idque rectè dici æquæ ac
de summa reip. pluribus confirmat Gro-
nov. minus utili operâ.

6. *Capitolio.*] Nunc *Campidoglio*.

7. *Ad Anienem.*] Amnis *Anio*, hodie
Tevere.

8. *In Aventino.*] E Septem Romæ
montibus unus, nunc *Monte di Santa
Sabina*.

9. *Clivo publico.*] In Colle Quiri-
nali fuit hic *Clivus*, haud procul tem-
plo, & Circo *Floræ*, regione urbis quæ
tempore Augusti sexta, & cui ab *Alta*
semita inditum nomen.

viis suos pro hostibus lapidibus telisque incessabant. Nec comprimi tumultus apcrique error poterat, refertis itineribus agræstium turba pecorumque, quæ repentinus pavor in urbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summorūque hostes sunt: & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur; placuit, omnes qui dictatores, consules, censoresque fuissent, cum imperio esse, donec recessisset à muris hostis. Et dici quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressique.

Urb. cond.
an. 542.
Coll. Cn.
Fulv. Cæ-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

- XI. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus consulesque certamen detrectavere. Instructis utrinque exercitibus in ejus pugnae casum, in qua urbs Roma victori præmium esset; 1 imber ingens grandine mixtus ita utramque aciem turbavit, ut vix armis retentis in castra sese receperint: nullius rei minore quam hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempesta diremit. 2 ubi receperint se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. 3 In religionem ea res apud Pœnos versa est: audique vox Annibalis fertur, *Pœnūda sibi urbs Romæ, modo mentem non dari, modo fortunam.* 4 Minuere etiam spem ejus & alia parva magnaue res. magna illa, quod quum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, 5 milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audivit: parva autem, quod per eos dies eum sorte agrum, in quo ipse castra haberet, vasisse, nihil ob id deminuto pretio, cognitum ex quodam capivo est. Id vero adco superbum atque indignum visum, ejus soli, quod ipse bello caprum possideret haberetque, inventum Romæ emptorem; ut extemplo vocato 6 præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, 4 jussit vasisse: 7 His motus 6 ad Tutiā fluvium castra re-

INTERPRETATIO.

a Carthaginenses id religioni duxerunt: conflagraretur, aut ut Roma armis oppugnantes Dis non placere ut eo loci gnaretur.

NOTÆ.

1. *Imber ingens.* Scribit in hanc rem Flor. 2. 6. *moventi castra à tertio lapide Annibali, iterum ipse Dros, Deos inquam, (nec sateri pudebit) resistisse. Tanta enim ad singulos illius motus vis imbrum effusa, tantaque ventorum violentia coorta est; ut divinitus hostem summo vereri, neque cælo sed ab urbis ipsius mœnibus, & Capitolio ferri videretur quod imitatus Claudius. 2. de bello Jov. Nec numina sedem destrunt. Jactata præcels dicuntur in hostem fulmina, divinitus volans pro mœnibus ignes: seu Caelum, seu Roma tonas. Vid. Valer. Max.*

2. *Minuere etiam spem ejus & alia parva magnaue res.* Sic in regio Coda, ut dux res Annibalis spem imini-

nuerint alia parva, alia magna: potest tamen festi vulgaris lectio, & alia parva magnaue res, nec multum dissonus erit sensus.

3. *Milites.* Romæ missos.

4. *Jusserit vasisse.* Sed frustra, emptore nullo invento. *Argentaria* autem *Taberna* dictæ à Nummulacis ibi agentibus, qui Argentarii quoque dicti.

5. *His motus.* Aliam ab urbe discedendi causam Feitus indicat, quod accedens ad urbem Annibal, quibusdam perterritus visis fuerit: unde *Rediculi sanum*, extra portam Capenam dictum, quod scilicet Annibal ex eo loco rediisset.

6. *Ad Tutiā fl.* Ignobilis & soli

Urbi. cond.
an. 542.
Coss. Cn.
Fulv. Cen-
sumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

strā retulit, sex millia passuum ab urbe. inde 7 ad lucum Feroniæ pergit ire; templum ea tempestate incitum divitiis ⁸. Capenates aliqui accolæ ejus erant; primitias frugum eo, donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum. aris acervi, 9 quum rudera milites religione inducti jacerent, post profectionem Annibalis magni inventi. Hujus populatio templi haud dubia inter scriptores est. ¹⁰ Cælius, Romam euntem ¹¹ ab Ereto divertisse eo Annibalem tradit: iterque ejus ¹² ab Reate, ¹³ Cutiliisque & ¹⁴ ab Amiterno ordinis: ¹⁵ ex Campania in Samnium: inde in Pelignos pervenisse. præterque oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse: inde ¹⁶ Albenſi agro in Marſos, hinc Amiternum, ¹⁷ Forulosque vicum venisse. Neque ibi error est, quod tanti exercitus vestigia intra tam brevis ævi memoriam potuerint confundi. isse enim ea constat. Tantum id interest, veteritne eo itinere ad urbem, an ab urbe in Campaniam redierit.

XII. Cæterum non quantum pertinaciæ ad premendam obsidione Ca-

NOTÆ.

Livio memoratus hic *Tutia*, sive *Turia*, rivus magis quàm amnis: ab utra Tiberis ripa fluat, ambigit Claver. In eam tamen partem propendet, ut censent ex Etruria potius aquas trahere: vulgari hodie vocabulo *la Fossa* dici ad locum qui *la Prima Porta* via Flaminia decidit in Tiberim.

7. *Ad Lucum Feroniæ.* Miratur Cluverius *lucum* dici, ac postea *templum*; quasi novum esset templa ad lucos, aut in lucis constitui. Fanum Feroniæ ut plurimum dicitur: unde nomen hodiernum *Fiano* ductus in Patrimonio S. Petri.

8. *Capenates aliqui Accolæ ejus erant.* Lege omnino, *alique*, qui, ut in Colli. meliori. *Capena* autem ut antea ostendi, urbs Tusciæ nunc vulgò *Civitella*, non p.ocal Fiano.

9. *Cum rudera milites religione inducti jacerent.* Raudus pro ære veteres appellabant, unde Porta Rauduscula præcis temporibus Romæ.

10. *Cælius Romam euntem.* Cælius Historicus, Annibalis Romam proficiscentis iter ita describit, ut ex Campania in Samnium, inde in Pelignos, juxta Sulmonem oppidum: tum in Marrucinos transierit: postea in Marſos, ubi ager Albenſis: hinc in Sabinos & per Reate atque Cutilias venerit Amiternum & Forulos, atque Eretum: unde ad templum Feroniæ divertet: ita

ut Fanum hoc spoliaverit antequam Romam videret.

11. *Ab Ereto.* In Sabinis situm oppidum, ubi nunc *Monte-ritondo*: Barberinorum patrimonium dictum est.

12. *Ab Reate.* Sabinorum caput *Reate*, hod. *Rieti*, in Ecclesiæ ditione, ut & superiots.

13. *Cutiliisque.* Sabinorum quoque vetus oppidum *Cutilia*. hod. *Città Ducale* in Aprutio ulteriori provincia regni Neapolitani.

14. *Ab Amiterno.* Retinet pristinum nomen Italica inflexione: est enim vul. *Amiterno* in Aprutio eodem.

15. *Ex Campania in Samnium.* Convenit hac in parte Polybius cum Cælio. Scribit enim per Samnitium agrum Romam profectum Annibalem. Nec longè ab illorum finibus Allifanus ager: & latè sumpto nomine Samnitum continebantur *Peligni*, quorum urbs Sulmo; *Marrucini* quorum Theate, aliæque tractus illius gentes, ses populi.

16. *Oppidum Sulmonem.* Sulmo, nunc quoque *Sulmona* dicitur, Principatus Borghelæ gentis, in Aprutio Citeriori.

17. *Albenſi agro.* Albenſis in Marſis: adhuc *Albi*.

18. *Forulosque vicum.* Apparet hunc pagum fuisse in Sabinis inter Amiternum & Cutilias.

pnam

- quam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali. namque ex Lucanis ad Brutium agrum; ad fretum vero a Rhegium eo cursu contendit, ut prope repentino adventu incautos oppresserit. Capua, etsi nihilo scignius obfessa per eos dies fuerat, tamen adventum Flacci sensit. & admiratio orta est, non simul regressum Annibalem. Inde per colloquia intellexerunt, relictos se desertosque, & spem Capue retinenda deploratam apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex senatusconsulto propositum, vulgatumque apud hostes: *ut qui civis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset.* nec ulla facta est transitio; a metu magis eos, quam fide continente. quia majora in defectione deliquerant, quam quibus ignosci posset. Cæterum quemadmodum nemo privato consilio ad hostem transibat, ita nihil salutare in medium a consulebatur. Nobilitas rempublicam deseruerat, neque in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat, qui non sibi honorem adiecisset: sed indignitate sua vim ac jus magistratus, quem gerebat, dempsisset. Jam ne in foro quidem, aut publico loco, principum quisquam apparebat: domibus inclusi, patriæ occasum cum suo exitio in dies expectabant. summa curæ omnis in Hostarem Hannonemque præfectos præsidii Punici versa erat; suo, non sociorum periculo sollicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis, non libere modo, sed etiam asperere, quibus, non Capuam solum traditam in manum hostibus, sed se quoque & præsidium in omnes cruciatus proditos, inculabant: abiisse cum in Brutios, velut avertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione quidem urbis Romæ abstrahi ab Capua obsidenda potuisse. tanto constantiorem inimicum Romanum, quam amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eo vertat; & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis, neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. ubi Romane legiones sint, ibi & Carthaginiensium exercitus debere esse. Sic ad Cannas, sic ad Trasimenum rem bene gestam; cœundo, conferendo cum hoste castra, fortunam tentando.
- In hanc lententiam literæ conscriptæ Numidis, proposita mercede jam proficilis operam, dantur. Hi specie transfugarum quum ad Flaccum in castra venissent, a ut inde tempore capto abirent, famelique, que tam diu

Urb. Cond:
an. 543.
Codd. Ca:
Fulvio Cen:
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba:

INTERPRETATIO.

a Cum non tam fides in Pœnos, quam tempore rebellionis, ne venia ipsis darè timor ex Romanis, retineret. Quoniam non possent. adeo graviter in Romanos peccaverant

NOTÆ.

1. *Ac Rhegium.*] Brutiorum hæc urbs batur: sed nihil melius vulgato; est enim imminens iceto Siculo, nomen servat in medium consulere idem ac in commune influxum in suscipiendi casum. Vul. Reggio in Calabria.

2. *Consulebatur.*] In Regio, constituitur pejus in vulgata, tempore capto.

Tit. Liv. Tom. III.

A a

Urb. Cond. Capuz erat, nulli non probabilem causam transitionis faceret; mulier
 an. 542. repente Campana in castra venit, scortum transfugarum unius: indicat-
 Coll. Cn. que imperatori Romano, Numidas fraude composuâ transisse, literasque
 Fulvio Cen- ad Annibalem ferre. id unum ex iis, qui sibi rem aperuisset, arguere sese
 tumalo, & paratam esse. Productus primo facis constanter ignorare se mulicrem simu-
 P. Sulpicio labat: paulatim deinde convictus veris, quum tormenta posci & parari
 Galba, videret; falsus id ita esse. literaque prolata: b & additum etiam indi-
 cio, quod celabatur; & alios specie transfugarum Numidas vagari in ca-
 stris Romanis. hi supra septuaginta comprehensi, & cum transfugis no-
 vis multati virgis, manibusque præcisis, c Capuam rediguntur. Con-
 spectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum.

XIII. Concurfus ad curiam populi factus, coëgit Lesium senatum vo-
 care: & primoribus, qui jam diu publicis consiliis aberant, propalam
 minabantur, nisi venirent in senatum, circa domos eorum ituros se, & in
 publicum omnes vi extracturos esse. Is timor frequentem senatum magi-
 strati præbuit. Ibi quum ceteri de legatis mittendis ad imperatores Ro-
 manos agerent; Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis auctor fuerat,
 interrogatus sententiam, negat eos qui de legatis, & de pace ac deditione
 loquantur, meminisse, nec quid facturi fuerint, si Romanos in potestate
 habuissent: nec quid ipsis patiendum sit. Quid vos, inquit, a eam dedi-
 tionem fore censetis, qua quondam ut adversus Samnites auxilium impetra-
 remus, nos nostraque omnia Romanis dedidimus? Jam è memoria excessit,
 quo tempore, & in qua fortuna à populo Romano defecerimus? jam quem-
 admodum in defectione præsidium, quod poterat emitte, per cruciatum &
 ad contumeliam, necavimus: quoties in obsidenteis, quam inimice erupe-
 rimus, castra oppugnarimus? Annibalem vocaverimus ad opprimendos
 eos: hoc quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc cum miseri-
 mus? Age contra, que illi infeste in nos fecerint, repetite: ut ex eo quid
 speretis habeatis. Quum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis,
 & cuncta bello arderent, omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambo
 consules & duo consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt.
 Alterum annum circumvallatos inclusisque nos fame macerant; & ipsi no-
 bis scum ultima pericula ac gravissimos labores perpeffi: circa vallum ac fos-
 sas saepe trucidati, & prope ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc.
 utius atque iustius res est, in oppugnanda hostium urbe labores ac pericula
 pati. illud ira atque odii execrabilis indicium est. Annibal ingentibus co-
 piis peditem equitumque, castra oppugnavit, & ex parte cepit: tanto pe-
 riculo nihil mori sunt ab obsidione. Profectus trans Vulturnum, perussit Ca-
 lenum agrum: nihil tanta sociorum clad: advocati sunt. Ad ipsam urbem

INTERPRETATIO.

b Supra illud quod indicatum fuerat à
 scorto, adiectione a Numida capto convi-
 ctioque, aliud quod latebat.

c Iterum coguntur Capuam regredi.
 a Pacem ei deditioni.

- Romam infesta signa ferri iussit. eam quoque tempestatem imminentem spre-
verunt. Transgressus Anienem, tria millia passuum ab urbe castra posuit:
postremo ad moenia ipsa & ad portas accessit. Romani se adempturum eis
nisi omitterent Capuam, ostendit. non omiserunt. Feras bestias caeco impe-
tu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem
suis ferendam avertas. Romanos Roma circumfessa, conjuges, liberi,
quorum ploratus hinc quique prope exaudiebantur, ara, foci, Delum d'lu-
bra, sepulcra majorum temerata ac violata, à Capua non averterunt.
tanta aviditas supplicii expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est fuit.
- 10 Nec injuria forsitan. nos quoque idem fecissemus, si data fortuna esset.
Itaque quando aliter Diis immortalibus visum est, quum mortem ne recusare
quidem debeam, cruciatus contumeliasque quas sperat hostis, dum liber,
dum mei potens sum, effugere morte præterquam honesta, etiam leni possum.
Non videbo Ap. Claudium & Q. Fulvium, victoria insolenti subnixos;
- 15 neque victus per urbem Romam triumphii spectaculum trahar, & ut deinde
in carcere, aut ad palum d'ligatus, lacerato virgis tergo, cervicem securi
Romane subijciam: nec dirui incendique patriam videbo: nec rapi ad stu-
prum mare Campanas, virginesque, & ingenuos pueros. Albam, unde
ipsi oriundi erant, à fundamentis proruunt, ne stirpis, ne memoria origi-
num suarum extaret: nedum eos Capuae parsuros credam, cui infestiores
quam Carthagini sunt. Itaque quibus vestrum ante fato cedere, quam hac
tot tam acerba videant, in animo est; iis apud me hodie epula instructæ pa-
ratæque sunt. Satiatis vino ciboque poculum idem, quod mihi datum fue-
rit, circumferetur: ea potio corpus ab cruciatu, animam à contumeliis,
- 25 oculos, aures, à videndis, audiendisque omnibus acerbis indignisque, qua
manent villos, vindicabit. parati crunt, qui magno rogo in propatulo
adum accenso corpora ex anima injiciant. Hæc una via & honesta: libera
ad mortem: & ipsi virtutem mirabuntur bestes, & Annibal fortes socios
sciet ab se d'fertos ac prod'itos esse.
- 30 XIV. Hanc orationem Viri plures audierunt cum assensu, quàm forti
animo id quod probabant, exsequi potuerunt. Major pars senatus, mul-
tis sæpe bellis expertam populi Romani clementiam haud diffidentes sibi
quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreve-
runt, miseruntque. Vibium Virium septem & viginti ferme senatores
domum secuti sunt, epulatique cum eo. & quantum facere poterant,
- 35 alienatis menibus vino ab imminenti sensu mali, venenum omnes sum-

Urb. Cond.
an. 541.
Coll. Ca.
Fulvio Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galla.

INTERPRETATIO.

1 Ausi sunt exequi.

NOTÆ.

1. *Ut deinde in carcere.*] Hæc fuit Capitolio celebratis gratias ob victoriam Romanorum triumphantium crudelitas, Diis agebant, in carcere ferè jugularent; ut bello captos, postquam in triumphum Duces etiam hostium ac Reges, nisi se ad spectaculum relinquant tergo manibus datâ fide d'fidissent. duxerant, eodem tempore quo sacris in)

Urb. Cond.
an. 543.
Coss. Cn.
Fulvio Cen-
nabalo, &
P. Sulpicio
Galba.

plerunt: inde misso convivio, dextris inter se datis, ultimoque comple-
xu, collacrymantes suum patriæque casum, alii ut eodem rogo cremaren-
tur, manserunt: alii domos digressi sunt. Impletæ cibis vinoque venæ,
minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt. itaque noctem
plerique eorum, & dici insequentis partem quum animam egissent; &
omnes tamen, priusquam aperirentur hostibus portæ, expirarunt. Pos-
tremo die porta Jovis, quæ adversus castra Romana erat, jussu proconsulis
aperta est. cā intromissa legio una & duæ alæ, cum C. Fulvio legato. Is
quum omnium primum arma telaque quæ Caput erant, ad se conferenda
curasset; custodiis ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti pos-
set, præsidium Punicum comprehendit, Senarum Campanum ire in ca-
stra ad imperatores Romanos jussit. quo quum venissent, extemplo his
omnibus catenæ injectæ, jussique ad quaestores deferre quod auri argenticque
haberent. auri pondo septuaginta fuit; 3 argenti tria millia pondo, &
ducenta. senatores quinque & viginti Cales in custodiam, duodetriginta
Theanum missi, quorum de sententia maxime descitur ab Romanis con-
stabat.

XV. De supplicio Campani senatus haudquaquam inter Fulvium Clau-
diumque conveniebat. Facilis impetrande veniæ Claudius, Fulvii durior
sententia erat. itaque Appius Romam ad senatum arbitrium ejus rei to-
tum rejiciebat: percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri Patribus,
num communicassent consilia cum aliquibus sociorum: Latini nominis
municipiorum: & num ope eorum in bello forent, & municipiorum ad-
juti. Id vero minime committendum esse, Fulvius dicere, ne sollicitaren-
tur criminibus dubiis sociorum fidelium animi: & subicerentur indicibus, 15

N O T Æ.

1. *Quum animam egissent.* Animam agere hic dici videtur pro vitam producere. Toto nempe eo tempore cum morte tolluctati sunt hi Campani Senatores, *ils furent à l'agonie*: donec extremum redderent spiritum. Sed num potius id vult, alios celerius & nocte ipsa, alios tardius & sequenti die, veneno extinctos? Certè *animam agere* dicitur propriè qui expirant, seu qui ultimam spiritum reddunt.

2. *Auri pondo septuaginta.* Exiguum in tanta urbe auri numerus. Augent miram in modum Put. & Regius Codices. *Auri pondo duo millia septuaginta*: quam summam 112400 libris Francis haud absurdè æstimemus.

3. *Argenti tria millia.* Idem Codices habent, *triginta millia pondo & mille ducenta*: quæ sint libris nostrates 1080000.

1. *Latini nominis municipiorum.* In Regio aliisque libris, & Colbertinorum altero est, *non communicassent consilia cum aliquis* (pro aliquibus) *sociorum Latini nominis municipiorum, & non ope eorum in bello forent, & ad municipiorum adjuti.* Gronov. conjunctionem & ad prius membrum revocat, ut sit *Sociorum Latini nominis & municipiorum.* Et sic distinguantur socii à municipibus. Quædam tamen municipia, quibus nempe data sunt iussufragio civitas, suis legibus vivebant teste A. Gellio lib. 16. cap. 13. Atque ita in Sociorum magis quàm civium numero haberi videntur potuisse. Quæ ratione pro ad, quod postea scriptum est in quibusdam, legendum erit, *ac municipiorum*: & *re eorum* ad socios tantum referendum: sed mihi frustra repetitum videtur nomen illud *municipiorum*.

- quis neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset. itaque se eam a questionem oppressorum extincturumque.* Ab hoc sermone quum digressi essent, & Appius quamvis ferociter loquentem collegam, non dubicaret tamen literas super tanta re ab Roma expectaturum; **15** *Fulvius ne idipsum impedimentum incepto foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis socium imperavit, uti duobus milibus equitum delectis denunciarent, ut ad tertiam buccinam præsto essent.* Cum hoc equitatu nocte Theatum profectus, primâ luce portam intravit, atque in forum perrexit: concursuque ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari iussit; imperavitque, ut produceret Campanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, virgisque cæsi, ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit: ubi quum in tribunali confedisset, productique Campani deligantur ad palum, eques citus ab Roma venit, literasque à C. Calpurnio prætore Fulvio, & senatusconsultum tradidit. murmur à tribunali totam concionem pervasit, distendi rem integram ad Patres de Campanis. & Fulvius id ita esse ratus, acceptas literas neque resolutas quum in gremio reposuisset, præconi imperavit, ut *a littozem lege agere juberet.* Ita de iis quoque qui Calibus erant, sumptum supplicium. Tum literæ lectæ senatusque consultum, serum ad impediendam rem actam: quæ summa ope appropinquata erat, ne impediri posset. Confurgentem Fulvium Tauræ Jubellius Campanus per mediam vadens urbem turbamque, nomine inclamavit: & quum mirabundus, quidnam sese vellet, resedisset Flaccus, *Me quoque,* inquit, *jube occidi, ut gloriari possis, multo fortiozem quam ipse es, virum abs te occisum esse.* Quum Flaccus negaret, profecto satis compotem mentis esse, modo prohiberi etiam se si id vellet, **25** *Senatusconsulto,* diceret; tum Jubellius, *Quandoquidem,* inquit, *capta patria propinquis amicisque amissis, quum ipse manu mea conjugem liberosque interfecerim ne quid indigni paterentur; mihi ne mortis quidem copia eadem est, quæ his civibus meis; petatur a virtute in vix hujus vitæ vindicta.* atque ita gladio, quem veste texerat, per adversum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit.

- 35** XVI. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum, & pleraque alia, de Flacci unius sententia acta erant; mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipsum Tauream neque sua sponte venisse Cales, neque sua manu interfectum: sed dum inter ceteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent quæ vociferabatur, silentium fieri Flaccum iussisse:

INTERPRETATIO.

a Foro ut ipse supprimeret ejusmodi inquisitionem; & si instituta esset, eam aboleret:
N O T Æ.

2. Lege agere juberet. 1 In genere *lege* supplicium sumi de damnatis jubebant; nam *agere*, est secundum legem aliquid persequi, aut exequi: speciatim tamen hac & ita fecit damnabant ut tantum contra legem fecisse videri pronunciant.

formulâ utebatur magistratus, cum sup-

Urb. Cond.
an. 542.
Coff. Cn.
Fulvio Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba,

Urb. Cond. an. 542. *Coll. Cn. Fulvio Centumalo, & P. Sulpicio Galba.* tum Taurcam illa quæ antè memorata sunt, dixisse, virom se fortissimum à nequaquam pari ad virtutem occidi. Sub hac dicta, jussu proconsulis præconem ita pronunciasse: *Lictor, viro forti adde virgas, & in eum primum lege age.* Lectum quoque senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam auctores sunt. sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit, *si ei videretur, integram rem ad senatum rejiceret*, interpretatum esse, quid magis è republ. duceret, æstimationem sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est, 2 Atellaque & 3 Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animadversum. Ita ad octoginta principes senatus interfecti: trecenti ferme nobiles Campani in carcere conditi: alij per sociorum Latini nominis urbes in custodias dati, varijs casibus interierunt: multitudo alia civium Campanorum venundata. De urbe agroque reliqua consultatio fuit; quibusdam delendam consensibus, prævalidam, propinquam, inimicam. Cæterum præfens utilis vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ latis constabat primum in Italia esse, urbs servata est, ut esset aliqua aratorum sedes. urbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumque & institutorum opificumque retenta: ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Cæterum habitari tantum, tanquam urbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse. sine consilio publico, sine imperio multitudinem, nullius rei inter se sociam, ad consensum inhabilem fore. 4 præfectum ad jura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res composuit consilio ab omni parte laudabili. severe & celeriter in maxime noxios animadversum: multitudo civium dissipata in nullam spem reditus: non sævum incendiis ruinisque in tecta innoxia, murosque: & cum emolumento quasita etiam apud locos lenitatis species incolumitate urbis nobilissimæ opulentissimæque, cujus ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt populi ingemuissent: confessio expressa hosti, quantæ vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus sociis, & quam nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidem tuendos esset.

XVII. 1 Romani Patres 2 perfuncti, quoad Capuam attinebat, curâ, Claudio Nerone ex iis duabus legionibus, quas ad Capuam habuerat, sex millia peditum, & trecentos equites, quos ipse legisset, & socium Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. eum exercitum Putcolis in naves impositum Nero in Hispaniam transpor-

INTERPRETATIO.

1 Curâ soluti, quantum ad Capuam.

N O T Æ.

1. Calibus.] Caler hod. Calvi in terra Laboris.

2. Atellaque.] Nunc Aversa medio itinere inter Capiam & Neapolim.

3. Calatia.] Vulgò Gajazzo in Terra quoque Laboris.

4. Præfectum ad jura reddenda.] Sic in Præfecturam redacta Capua. Quid dicitur à colonis & municipiis præfecturæ, alibi observatum est.

1. Romani patres.] Ita Put. ceterique Gallici Mss. melius quam qui habent

- tavit. Quum ² Tarraconem navibus venisset, expositisque ibi copiis, & navibus subductis, locios quoque navales multitudinis augende causa armasset; profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fontejo & L. Marcio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ³ ad Lapidem ⁴ atros castra habebat in Aufetanis. is locus est inter oppida ⁴ Illiturgim & ⁵ Mentisiam. Huius salus fauces ⁶ Nero occupavit. Asdrubal ne in arcto res elset, caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem quum lato animo Romanus accepisset, diem posterum Asdrubal colloquio petivit, ut ¹⁰ Romani leges conscriberent de tradendis arcibus urbium, dieque statuenda, ad quam praesidia deducerentur, suaeque omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetravit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod gravissimum exercitus erat, Asdrubal quacumque posset, evadere è saltu iussit. data sedulo opera est ne multi ea nocte exirent, ut ¹⁵ ipsa paucitas, cum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad evadendum per arctas semitas ae difficiles elset. Ventum insequenti die ad colloquium est: sed loquendo plura scribendoque, dedita opera, quæ in rem non essent, die consumpto, in posterum dilatum est. Addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi: nec postero die res finem invenit. ²⁰ ita aliquot dies disceptando palam de legibus, noctesque emittendis clam è castris Carthaginensibus, absumpit. & posteaquam major pars emissæ exercitus erat, jam ne iis quidem quæ ultro dicta erant, stabatur: minusque ac minus (cum timore simul fide decrescente) conveniebat. Jam ferme pedestres omnes copiae evaserant è saltu: quum prima luce densa nebula saltum omnem camposque circa intexit, quod ubi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret. illum diem religiosum Carthaginensibus ⁷ ad agendum quicquam rei seriat esse.

N O T Æ.

Romani proconsules, aut Romani Prætores: nam quæ sequuntur non tantum ad magistratum, sed ad totius Senatûs curam pertinebant.

2. Tarraconem.] Urbs maritima Hispaniæ: diu princeps fuit Tarraco, Scipionum opus, vulgo Tarragona in Catalonia.

3. Ad Lapidem atros in Aufetanis.] Lege in Oretanis. Certè Ant. Moralis, circa Biatiam quæ ad Oretanorum fines, testatur adhuc Rupes esse, quæ vulgo Pefias negras, sed procul ab Aufetanis, qui ab Ansa dicti, nunc Vie d'Osuna in Catalonia.

4. Illiturgim.] Aliàs Ilurgi. N. gen. Jam diximus ad lib. 23. cap. 4. hoc oppidum Bætica fuisse, in Tædulorum regione: supra Cordubam: ibi ut volunt ubi Andujar el Viejo, in Andalusia.

5. Mentisiam.] Plinius Mentesam vo-

cat: fuit in Oretanis, crediturque à Sansone & Brietio nunc Montiel appellari, quod est Castellæ novæ oppidum eâ regione quæ Mancha vocatur: hinc nomen vicinis montibus, sive Saltni, qui pars Orospezæ, vulgo Sierra de Montiel. Clusio est Mentexa, Marianæ Monteseu, seu Montizon.

6. Nero occupavit. Asdrubal, ne in arcto res elset.] Ita hic variant & laborant scripti, ut standum videatur lectioni vulgatæ.

7. Ad agendum quidquam rei seria.] Vulgo ad agendum quidquam rei seriaturum, sed ultima vox supervacanea, cum eandem rem satis explicet vox, religiosum, quæ præcedit: ideoque Desiderius Heraldus -i seriatum expungit. Colbert. melius videtur habuisse rei seria esse; quod planè congruit cum Gronovii emendatione.

Urb. Cond.
an. 542.
Codd. Cn.
Fulvio Centumalo; &
P. Sulpicio Galba.

Urb. Cond.
an. 542.
Codi. Cn.
Fulvio Cen-
tunalo, &
P. Sulpicio
Galba,

Ne tum quidem suspecta fraus. ^b quum data esset venia ejus diei, extem-
plo Adribal cum equitatu elephantisque castris egressus, sine ullo tumultu
in tutum evasit. Hora ferme quarta dispulsa sole nebula aperuit diem,
vacuamque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius
Punicam fraudem agnoscens, ut se solo captum sensit, proficiscentem in-
stitit sequi, paratus configere acle: sed hostis detrectabat pugnam, ^c
levia tamen praelia inter extremum Punicum agmen præcurrelque Ro-
manorum fiebant.

XVIII. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post cladem acceptam de-
fecerant, redibant ad Romanos, nec ulli novi deficiebant. Et Romæ se-
natui populoque, post receptam Capuam, non Italiæ jam major quam
Hispaniæ cura erat: & exercitum augeri & imperatorem mitti placebat.
^d nec tamen quem mitterent, satis constabat: quam illud, ubi duo sum-
mi imperatores intra dies triginta cecidissent, qui in locum duorum succe-
deret, extraordinaria cura deligendum esse. Quum alii alium nominarent;
postremum eo decursum est, ut populus proconsuli creando in Hispaniam
comicia haberet: diemque comitiis consules edixerunt. Primo expectave-
rant, ut qui se tanto imperio dignos crederent, nomina proficerentur. quæ
ut destituta expectatio est; redintegratus luctus acceptæ cladis, deside-
riumque imperatorum amissorum. Mæsta itaque civitas prope inops con-
sili, comitorum die tamen in campum descendit: atque in magistratus
versis circumspiciant ora principum, aliorum alios inuentium; fremunt-
que, ad id perditas res, desperatumque de republica esse, ut nemo au-
deat in Hispaniam imperium accipere. Quum subito P. Cornelius, Publii
qui in Hispania ceciderat filius, quatuor & viginti ferme annos natus, ^e
professus se petere, in superiore unde conspici posset loco constitit. In
quem postquam omnium ora conversa sunt clamore ac favore ominati ex-
templo sunt felix faustumque imperium. ^f jussi deinde inire confusum suf-
fragium, ad unum omnes non centuriæ modo, sed etiam homines, P. Sci-
pioni imperium esse in Hispania jusserunt. Cæterum post rem actam, ut
jam resederat impetus animorum ardorque, silentium subito ortum & ta-

INTERPRETATIO.

^b Cum consensisset Nero ut eo die collo-
quia cessarent.

^c Cum publicè declarasset paratum se
ad provinciam illam, si sibi mandaretur,
suscipiendam.

NOTÆ.

8. *Levia tamen praelia.*] Muret. *Levia* que aliquando subterici.
santium praelia.

1. *Nec tamen quem mitterent.*] Liben-
ter pro *ramen* scripserim, tam, quod
Gronovio non displicet, ut apertè refe-
ratur ad proximi membri particulam
quam: et non inficior in his particu-
larum tam, & à nostro, & à Tacito aliis-

2. *Jussi deinde inire suffragium.*] Pleni-
que scripti habent *inire confusum*, vel
confusum suffragium; unus *confusum*. Illud
intelligi potest de comitiis tributis, in
quibus populus non deferitur censu, or-
dinibus, ætatibus ut in centuriatis, sed
susp. in tribus convocatus suffragium fe-
cira

cita cogitatio, 3 quidnam egissent novi, quod favor plus valuisset, quam ratio. ætatis maxime pœnitebat: quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenque, ex funestis duabus familiis in eas provincias, ubi inter sepulchra patris patrique res gerendæ essent, proficiscentis.

Urb. Cond.
an. 541.
Coll. Cn.
Fulvio Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

- 5 XIX. Quam ubi ab re tanto impetu acta sollicitudinem curamque hominum animadvertit; advocata concione, ita de ætate sua imperioque mandato & bello quod gerendum esset, magno, elatoque animo discevit; ut ardorem cum qui resederat, excitaret rursus, novaretque: & impleret homines certioris spei, quam quantam fides promissis humani, aut ratio
10 ex fiducia rerum subjicere solet. Fuit enim Scipio, non veris tantum virtutibus mirabilis, sed arte quoque quadam ab juvenia in ostentationem earum compositus: pleraque apud multitudinem aut per nocturnas visa species, aut velut divinitus mente monita, agens: sive & ipse capti quadam superstitione animi, sive ut imperia consiliaque velut sorte oraculi
15 missa, sine cunctatione assequeretur. 2 Ad hoc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit, quam in Capitolium iret: 3 ingressusque ædem consideret: & plerumque tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam servabatur, seu consulto,
20 seu temere, vulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit, stirpis cum

INTERPRETATIO.

2. Sed etiam artificio quodam assuefactus nitens esset admonitus: seu quod ipse quod à juvenilibus annis ad ostendendas virtutes suas. Apud vulgum simulabat se omnia agere aut quasi indicata inter seminum per spectra quadam, aut quasi animus divi-

nitus esset admonitus: seu quod ipse quod ita sentiret mente superstitioni additus: seu ut facilius consequeretur ab aliis quidquid imperaret aut consuleret, cum oraculi response edita crederent.

NOTÆ.

rebas, quemadmodum loquitur Cic. lib. 3. de legib. Et agebatur hic non de Consule aut Prætoris creando, sed de Proconsule. At Proconsules tributis comitiis creati soliti, non centuriatis; nec opinor Curiatis: quamvis lex Curiata ferretur de imperio Magistratum, sive de plena belli administrandi potestate ipsis mandanda, postquam Centuriatis renunciati fuerant Consules, Prætores, &c. Verum huic sententiæ obstat quod mox sequitur, ad unum omnes non modo centuriati, sed etiam homines Pub. Scipioni imperium esse in Hispania iussurunt: quod etiam cap. 41. ipse Scipio repetit; unde colligitur hæc comitia sive creandi Proconsulis, sive mandandi imperii, centuriata fuisse: Gron. Centuriati hic pro Tribus dici putat, ut d. cap. 22. & alibi.

3. Quidnam egissent novi, quod favor, Or.] Scripti excludunt *et* quod. Gronov. 4. observat. 11. ex voce *novi* format *num*. Sic. Quidnam egissent? Num favor plus valuisset quam ratio? Sed recepta lectio planiorem habet sententiam, præsertim correctâ unâ literâ. Quidnam egissent novi? Quid favor plus valuisset quam ratio?

1. Sine cunctatione assequeretur.] Plerique scriptorum assequerentur. Put. essequerentur, teste Gron. qui inde conjicit non improbabili, exequerentur: ii scilicet in quos ipsi Scipioni imperium.

2. Ad hoc.] Vulgo ad hæc, id est, præterea.

3. Ingressusque ædem consideret.] An more Græcorum qui numina sedentes adorabant? Huc pertinet quod ex anti-

Urb. Cond.
an. 543.
Coss. Cn.
Fulvio Cen-
tunio, &
P. Sulpicio
Galba.

divinæ virum esse; & retulitque 5 famam, in Alexandro Magno prius vul-
gatam, & vanitate & fabula parem, anguis immanis concubitu conce-
ptum, & in cubiculo matris ejus per sepe visam prodigii ejus speciem,
interventumque hominum evolutam repente, atque ex oculis elapsam. 6
b His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est: quin potius aucta arte
quodam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Multa alia
ejusdem generis, alia vera, alia assimulata, 7 admirationis humanæ in
eo juvene excefferant modum: quibus freta tunc civitas, ætati haudqua-
quam maturæ tantam molem rerum tantumque imperium permisit. Ad
eas copias, quas ex vetere exercitu Hispania habebat, quæque à Putcolis 10

INTERPRETATIO.

b Ipse Scipio nunquam horum prodigiorum fidem elevaris, aut imminuit.

NOTÆ.

quioribus testet A. Gell. lib. 7. cap. 1. Sci-
pionem hunc Africanum solitavisse noctis
extremo, priusquam diluculet, in Ca-
pitoliū ventitare, ac iubere aperiri cel-
lam Jovis, atque ibi solum diu demorari,
quasi consultantem de rep. cum Jove; ad-
miratione templi sepe esse demiratos, quod
solum id temporis in Capitolium ingredien-
tem canes, semper in alios savientes, neque
latrarent eum, neque incurrerent.

4. Retulitque famam.] Sive hic mos
Jovem ante diluculum adeundi, sive po-
tius Scipio, hoc more aliisque rebus gestis,
renovavit famam, quæ antea de Alexan-
dro Magno vulgata fuerat.

5. Famam in Alexandro Magno prius
vulgatam.] Id quod testatur Gellius in
initio ejusdem capituli: Quod de Olympiade
Philippi regis uxore, Alexandri matre, in
historia Græca scriptum est: idem de Pub.
Scipionis quoque matre, qui prior Africanus
appellatus est, memoria datum est. Nam
C. Oppius, & Julius Higinus alique, qui
de vita & rebus Africanus scripserunt, ma-
trem ejus diu sterilem existimatam tra-
dunt: Pub. quoque Scipionem eum que
nupta erat, liberos desperavisse: postea in
cubiculo atque in lecto mulieris, cum ab-
sente marito cubans sola observasset, vi-
sum repente juxta eam cubare ingentem
anguem, eumque iis, qui viderant terri-
tus & clamantibus, elapsum inveniri non
quiss: id ipsum Pub. Scipionem ad arusp-
ices retulisse; & sui sacrificio sacro respon-

dixisse fore ut liberi gignerentur: neque mul-
tis diebus posteaquam ille anguis in lecto
visus est, mulierem concepisse: exinde
mense decimo peperisse. Hinc tam illic
quàm Alexander Jove geniti apud vulgus
credi corpore; nam antiquitas Jovis alte-
riusve Dei genios ejusmodi serpentes exi-
stimabat.

6. His miraculis.] Vult Gronov. hujus
miraculi, sed nullo laudato Mf. Et dici
potest elusa fides cum dandi casu, perinde
ac detracta aut denegata fides.

7. Admirationis humana excefferant
modum.] Admiratione digna phæris: est
enim admiratio non nisi rerum quæ
modum excedunt per se: sed hæc hyperbole
exprimitur Scipionem adeo admirabilem
fuisse, ut res ejus ea excederet, quæ
vulgò admirari homines solent.

Ejus
effi-
gies
hæc
est et
num-
mis.

- euin Claudio Nerone trajectæ erant, & decem millia militum, & mille equites adduntur. & M. Junius Silanus proprætor, adiutor ad res grandes datus est. Ita cum triginta navium classe (omnes autem quinqueremes erant) ostiis Tiberinis profectus, præter oram Tusci maris, Alpes atque Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumvectus promontorium Emporiis urbe Græca (oriundi & ipsi à Phœcia sunt) copias exposuit: inde leui navibus iussit, & Tarraconem pedibus profectus, conventum omnium sociorum (etenim legationes ad famam adventus ejus ex omni se provincia effuderant) habuit. naves ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium, quæ officii causa ab domo profectura fuerant. Responsa inde legationibus, suspensis varietate toto casuum, dare cepit. ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, ut nullum feroc verbum excideret: ingensque omnibus quæ diceret, quum majestas inesset, tum fides.
- XX. Profectus ab Tarracone, & civitates sociorum & hiberna exercitus adiit: collaudavitque milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti, provinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerum sentire hostes passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociosque cum fide tutari essent. Marcium secum habebat cum tanto honore, ut facile appareret nihil minus, quam vereri, ne quis obstaret gloriæ suæ. Successit

Urb. Cond. an. 543. Coll. Cn. Fulvio Centumalo, & P. Sulpicio Galba.

INTERPRETATIO.

^c Dinare terrestri pergens ab Emporiis Tarraconem usque.
^d Imperavit ut naves in Tarraconensem portum deducerentur à mari.

^a Nec passi essent ut hostes utilitatem ex victoria caperent.
^b Eum nihil minus formidare, quàm ne quis ejus gloriam obscuraret.

NOTÆ.

8. Decem millia militum.] Milites pro peditibus accipi apud bonos Auctores satis conitat, vel ex lib. 10. epistolarum famil. apud Cicero. ubi Lepidus ad eum scribit: itaque ad me complures milites equitis ab eo transferunt.
9. Gallicum sinum.] Mare Gallicum, quod Med. terræ pars est, vocant hodie nautæ, magis ex parte ab ostiis Rhodani ad Pyrenæos, le Gols de Lyon.
10. Pyrenes circumvectus promontorium.] Vocant & promontorium Veneris, Græcis Aphrodisium, à templo Veneris Pyrenææ, ad quod usque excurrunt Pyrenæi montes. Hæc nominis vestigia servare videntur, Cap de Vendres in aditu Cataloniæ, sed longius in mare excurrit promontorium paulo ulterius, quod vulgo vocant, Cap de Cadaques, vel Cap de Creuz.
11. Emporiis urbe Græc.] De hac Mas-

siiliensium colonia jam diximus: hodie Castell d'Amprurias appellatur, Comitatus sui caput, sive tractus qui vulgò Lampourda, citra Genundam.
12. Phœcia.] De hac quoque Græcorum colonia in Asia minori, quam Vel. lejus Paternulus Jonibus adscribit; alii Æcolibus: quæque hodie Nautis, Fœchia, actum antea.
13. Conventum omnium sociorum.] Hic mos Prætorum, aliorumque Magistratum Provincialium, ut advenientes conventum haberent sociorum, subjectorumque populorum; qui ad eos tum officii causa, id est, salutandi per legatos, tum mandata accipiendi, concurrerant: singulis præterea annis, ad certa loca juxta discipandi gratiæ populi conveniebant, quæ idcirco loca Conventus quoque appellabantur.

Urb. Coad.
an. 542.
Cof. Cn.
Fulvio Cen-
turnalo, &
P. Sulpicia
Galba.

inde Neroni Silanus, & in hiberna novi milites deducti. Scipio omnibus
quæ ad eunda agendaque erant mature aditis peractisque, Tarraconem, con-
cessit. Nihilominus fama, apud hostes, Scipionis erat, quam apud ci-
ves sociisque: c & divinatio quædam futuri, 1 quo minus ratio timoris
reddi poterat oborti temere, majorem inferens metum. In hiberna di-
versis concesserant: Asdrubal Gisgonis usque ad Oceanum & Gades: Ma-
go in Mediterranea maxime supra 2 Castulonensem saltum: Asdrubal
Amilcaris filius proximus Ibero, circa Saguntum hibernavit. Æstatis ejus
extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam venit, Punica
classis ex Sicilia Tarentum accita, ad arcendos commeatus præsidii Roma-
ni, quod in arce Tarentina erat; clauserat quidem omnes ad arcem à mari
aditus; sed assidendo diutius arctiorem annonam sociis quam hosti facie-
bat, non enim tantum subvehi oppidanis per pacata litora apertosque
portus præsidio navium Punicarum poterat, quantum frumenti classis ipsa
turbâ navali mixtâ ex omni genere hominum absumebat: ut arcis præsi-
dium etiam sine in vectu (quia pauci erant) ex ante præparato sustineri
posset: Tarentinis classique ne in vectum quidem sufficeret. Tandem d
majore gratiâ quam venerat, classis dimissa est. annona haud multum laxa-
verat: quia remoto maritimo præsidio, subvehi frumentum non poterat.

XXI. Ejusdem astatis exitu M. Marcellus ex Sicilia provincia quum ad 20
urbem venisset, à C. Calpurnio Prætoris senatus ei ad adem Bellonæ datus
est. ibi quum de rebus à se gestis discernisset, questus leniter, non suam
magis quam militum vicem, quod provinciâ confectâ exercitum deportare
non licuisset, postulavit, ut triumphanti urbem intrare liceret. id non
impetravit. Quum multis verbis actum esset, *Utrum minus conveniret,* 25
quibus nomine absentis ob res prospere ductu ejus gestas, supplicatio decreta
foret, & Diis immortalibus habitus honos, ei præseui negare triumphum:
an quum tradere exercitum successoris jussissent, (quod nisi manente in pro-

INTERPRETATIO.

c Et futuri velut augurium hostibus si-
morem tanto majorem incutiens, quanto
minus ejus ratio reddi poterat, ut pote qui
sine ulla probabili causâ exortus esset.

d Classis Punica jucundior fuit Taren-
tinis disgressus, quàm fuerat ejusdem ad-
ventus.

NOTÆ.

1. Quo minus ratio timoris reddi pote-
rat oborti temerè.] Editi tere habent:
oportet temerè. Reg. *Oportet timere.* Colb.
quò minus ratio timoris reddi poterat eo op-
portunè majorem inferens metum: 2 quid
explicari potest. Elegantius Gronov. ex-
plicitibus mirè variantibus lectionibus,
textum restituit, qui egregie loci hujus
exprimit sensum.

2. Castulonensem saltum.] A Castulone

oppido in Oretanorum elterioris, &
Turdulorum ulterioris Hispaniæ populis,
sito, quod nunc *Castellón Vieja*, dictus est,
saltus *Castulonensis*: creditur esse mon-
tium Marianorum pars circa valem, quæ
pueblo de Muradal, & Campetria quibus
ab oppido exiguo Tolosa nomen est, vul-
gò *Nabas de Tolosa*, inter Montiel Ca-
stelle Novæ, & Ubeda Andaluziæ
Orientalis oppida.

- vincia bello non decerneretur) cum a quasi debellato, triumphare: quam* Urb. Cond.
exercitus testis meriti atque immixti triumphis abesset: medium visum, ut an. 542.
 Ovans urbem iniret. Tribuni plebis ex auctoritate senatus ad populum Coll. Cn.
 tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ovans iniret, imperium esset. Fulvio Cen-
 numalo, &
 § Pridie quam urbem iniret, ¹ in monte Albano triumphavit. inde ovans P. Sulpicio
 multam præ se prædam in urbem intulit. Cum simulacro captarum Syra- Galba.
 cularum, catapulta ballistæque, & alia omnia instrumenta belli lata, &
 pacis diurnæ, regizque opulentia ornamenta, argenti ærisque ² fabre-
 facti vis, alia supellex, pretiosæque vestis, ^b & multa nobilia signa,
 10 quibus inter primas Græciæ urbes Syracusæ ornatae fuerant. ^c Punica
 quoque victoriae signum, octo ducti Elephantæ. Et non minimum fuit
 spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosii Syracusanus, & Meri-
 cius Hispanus: quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat:
 alter Nasum, quodque ibi præsidii erat, prodiderat. His ambobus ci-
 15 vitas data, & quingena jugera agri. Sosidi in agro Syracusano, qui aut
 regius, aut hostium populi Romani fuisset, & aedes Syracusis cujus
 vellet, eorum, in quos belli jure animadversum esset: Merico, His-
 panisque, qui cum eo transferant, urbs agerque in Sicilia, ex iis, qui
 à populo Romano defecissent, iussa dari. Id M. Cornelio mandatum,
 20 ut ubi ei videretur, ³ urbem agrumque eis assignaret. In eodem agro
 Belligeni, per quem illeclus ad transitionem Mericus erat, quadringen-
 ta jugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli, Punica
 classis, octo millia peditum, tria Numidarum equitum expulsi. Ad
 25 eos ⁴ Murgantinae desciverunt terræ. secuta defectionem earum

INTERPRETATIO.

^a Quasi bello confecto.

^b Eximia statua picturae quam plur-

ima.

^c Nota victoria de Punis relata.

NOTÆ.

1. In Monte Albano.] Nec primus, nec ultimus hoc commento usus est Marcellus, ut negato Romæ triumpho, in Albano Monte, retentis extra urbem insignibus imperii proconsularis, triumpharet, quod intra urbem sine Senatus-consulto, aut lego speciali retinere non liceret. Exemplum dederat C. Papirius Maso; secutus est postea L. Ænilius Paulus.

2. Fabrefacti vis.] In editis scriptisque pluribus argenti ærisque fabrefacta visa.

3. Urbem agrumque eis assignaret. In eodem agro Belligeni.] Reg. cum Put. aliisque, post assignaret subjicit continen- ter in eodem agro Syracusano, repetitque qui aut regius, aut hostium, &c. qd. de-

inde: in eodem agro Belligeni. Et potuit hæc fuisse forma Senatus-consulti. Erro- rem tamen librariorum in his iterum scri- bendis intervenisse sudent non pauca: præsertim verò quod M. Cornelio man- datum dicitur ut urbem agrumque Meri- co, eumque sequitis Hispanis assignet, nempe extra Syracusas: deinde ut Syra- cusis aedes dentur, nimirum unæ, unius scilicet ex damnatis cujus vellet M. Cor- nelius, quæ unius domus, hominis unius non tot hominum merces conveniens esset.

4. Murgantina desciverunt terræ.] In editis; scriptisque compluribus est ad eos Murgenia terra secuta, &c. Fortè pro Murgentia: à Murgentio, seu Mur-

Urb. Cond.
an. 542.
Coff. Cn.
Fulvio Cen-
turiato, &
P. Sulpicio
Galba.

Hybla & 6 Macella sunt, & ignobiliores quædam aliæ. Et Numidæ præfecto Mutine, vagi per totam Siciliam, sociorum populi Romani agros urebant. Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quod cum imperatore non decessus ex provincia esset, partim quod in oppidis hibernare vetiti erant, segni fungebantur militia: magisque eis auctor ad seditionem, quam animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius prætor, & militum animos, nunc consolando, nunc castigando, sedavit, & civitates omnes quæ defeceant in deditionem redegit: atque ex his Murgantiam Hispanis, quibus urbs agerque debebatur, ex Senatusconsulto attribuit.

XXII. Consules quum ambo Apuliam provinciam haberent, minusque jam terroris à Pœnis & Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamque provincias. Sulpicio Macedonia evenit, ilque Lavino successit. Fulvius Romanæ comitiorum causa arcessitus, quum comitia consulibus rogandis haberet, prærogativa Veturia juniorum declaravit T. Manlium

N O T Æ.

gantia oppido Catanensis agri ad ostia Symethi amnis, qui nunc Jaretta: à Morgetibus populis veteribus, ut videtur, appellato. Hod. locus Murgazello teste. Sic igitur Murgantia terra Livio, ut Murgantia ager Cicéroni. Nec male terras, id est, oppida ejus agri ait noſſet, ut Olar. observat, non Murgantiam, quia urbs antea ad Pœnos deſecerat, ut priore libro habetur. Sed deest verbum ad quod referantur hæc terra quod nomen unus è Palat. codd. ignotat apud Gron. Irrepperit fortè loco postremarum syllabarum verbi deſecivere, aut deſecere, scripseritque Livius, ad eos Murgaz. deſecivere, id est, Murgantini. Non enim facile adducor, ut illud Murgantia, intelligendum putem de alia urbe Siciliæ Murgana, quæ & Murgana, ad Himeram Septentrionalem (vul. Termini fl.) sita, inter Cratam & Nebrodes Montes, quæ nunc quoque Murgana in Mazarenſi tractu. Hæc enim urbs Mediterranea, longius ab ora distat, quàm ut Punicæ Classis adventu multum commoveri potuerit, aut cum Hyblarum ulla conspirare, adversus Romanos: etſi propior Macellæ, quàm Murgantia Magellæ. Gronov. legit ad eos Murgantini deſecivere. Secunda deſectio nem Hybla & Macella sunt.

4. *Hybla.*] Major, ni fallor, quæ Murgantiz propior, hodie Paterno, in Valle id Demona.

6. *Macella.*] Legendum puto *Magella*, quæ in Orientali Siciliæ parte inter Hyblam Ennamque urbes, vul. *Rosmano*, eo tractu qui hodie *Val di Noto*; nam *Macella*, quæ ad Occidentale latus vergit inter Himeram & Scogellam, nunc *Calatabrufa*, in valle Mazare longius ab Hybla & Murgantia distat.

1. *Prærogativa Veturia juniorum.*] Ita Mss. habent cum Sigon. Vulgò scribitur, *prærogativa Centuria juniorum*. Sed parum interest Centuria nominetur, an Tribus. Nam ex iis quæ Livius habet lib. 1. c. 43. & ex eo quod à Cicéronem pro Plane. dicitur, *Centuria pars tribus esse*, Oſtav. Pantagathus (apud Ant. Augustinum, qui citatur a Fulvio Ursino in notis ad laudatum Livii locum) conficit nomina Centuriarum nominibus Tribuum explicari posse: unde hoc loco *Veturia juniorum*, Centuria est Tribus Veturiz, in qua etiam fuit Veturia Seniorum. Et lib. 27. cap. 6. ubi *Galeria* quoque *juniorum* Centuriæ quoque nomen est; quæ prærogativa fuisse dicitur Comitiorum Centuriarum. Itaque ex ejus sententia prima Classis constabat triginta quinque Centuriis equitum (nisi fortè hi quoque in Seniores ac Juniores divisi) & præterea triginta quinque pedum *juniorum* Centuriis, totidem *Seniorum* pedum. Secunda Classis parum habuit numerum Centuriarum tum Seniorum pedum,

Torquarum, & T. Otacilium. Manlius qui præfens erat, gratulandi Urb. Cond. an. 542.
causâ quum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna cir-
cumfusus turba ad tribunal consulis venit: petitque ut pauca sua verba au-
dired, Centuriamque, quæ tulisset suffragium, revocari juberet. Erectis
omnibus expectatione quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem
excusavit. *Impudentem & gubernatorem & imperatorem esse, qui quum
alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita ac fortunas
committi. proinde si videretur, & redire in suffragium Veturiam junio-
riam juberet, & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit,
temporumque reipublica. Vix dum requiesse aures à strepitu & tumultu
hostili, quo paucos ante menses assederint prope mania Romana.* Post hæc
quum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ; eisdem-
que consules dicturos esse; tum Torquatus. *Neque ego vestros, inquit,
mores consul ferre potero, neque vos imperium meum. Redite in suffra-
gium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Anniba-
lem esse.* Tum centuria & auctoritate mota viri, & admirantium circa
fremitu, petit à consule, ut Veturiam seniorum citaret. Velle sese cum
majoribus natu colloqui, & ex auctoritate eorum consules dicere. Circa
Veturiam senioribus, datum secreto in Ovili cum his colloquendi tem-
pus. Seniores de tribus consulendum, dixerunt esse, *duobus jam pluri-
morum, Q. Fabio, & M. Marcello, & si utique novum aliquem ad-
versus Pænos consulem creari vellent, M. Valerium Lævinum egregie
adversus Philippum regem terrâ marique res gessisse.* Ita de tribus con-
sulatione data, senioribus dimissis, juniores suffragium incunt. M. Clau-
dium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absenteis
consules dixerunt. auctoritatem prærogativæ omnes centuriæ secutæ sunt.

N O T Æ.

tum juniorum; equites nullos. Sic Ter-
tia, Quarta, & Quinta Classis. Flunt
Centuriæ 385. Singulæ Centuriæ distin-
guuntur nominibus Tribuum. Primæ
ergo Classis Palatina equitum Centuria
(quæ si duplex fuit, alia fuit Palatina
equitum Seniorum, alia equitum Junio-
rum): præterea peditum Palatina Junio-
rum, & peditum Palatina Seniorum.
Sic Subarrana equitum, Subarrana pe-
ditum Seniorum & Juniorum, &c. Sic
ceteræ Centuriæ Primæ Classis ex Tri-
buum nominibus: rursus Secundæ Clas-
sis peditum Palatina Juniorum, Palati-
na Seniorum; Subarrana Seniorum,
Subarrana Juniorum: eisdemque ratio-
ne Centuriæ ac Tribus sequentium
Classium. Quâ ratione patet Tribus ad
comitia Centuriata posterioris temporis
pertinuisse, licet initio non pertinerent,
ut Livius ait d. lib. 1. Hac etiam de causa
Centuriæ sepe Tribus appellantur, ut
potè Tribuum partes, ut jam diximus:
plura ibi vide hæc de re, ibi. & de Præro-
gativa. Ex his corrigi potest quæ sa-
piat ad lib. 1. cap. 43. num. 23. & seqq. di-
cta sunt.

1. In Ovili.] Nomine Oviliis Intellia-
gitur septem cancellis clausum, intra
quod per pontem ingrediebantur cives
cujusque Centuriæ, vel Tribus suffragium
dicturi, ut Græchius lib. 1. de Comitibus
Rom. explicat, aliique. Oviliis autem
nomen ex similitudine deductum, quoniam
habuit locus Comitiorum cum septo, quo
includuntur extra hiemem peragitantibus
ovæ, ad flectendos agros.

Orb. Cond.
an. 542.
Coll. Cn.
Fulvio Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

ELUDANT NUNC, antiqua mirantes, non equidem si quā sit sapientium civitas (quam docti fingunt magis quam norunt) aut principes graviores temperantioresque à cupidine imperii, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. Centuriam vero juniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret; vix ut verissimile sit, parentum quoque hoc sæculo vilis levisque apud liberos auctoritas fecit.

XXIII. Prætoris inde comitia habita. P. Manlius Volsco, & L. Manlius Acidinus, & C. Lætorius, & L. Cincius Alimentus creati sunt. Forte ita incidit, ut comitiis perfectis nunciaretur, T. Otacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno ut fierent referente Calpurnio Prætor, senatus decrevit, ut in perpetuum voverentur. Eodem anno prodigia aliquot visa nuntiataque sunt. In æde Concordiæ Victoria quæ in culmine erat, fulmine icta decussaque ad Victorias, quæ in antefixis erant, hæsit: neque inde procidit. Et Anagninæ & Fregellis nuntiatum est, murum portæque de cælo tactas. & in foro Sudertino sanguinis rivos per diem torum fluxisse, & Ereti lapidibus pluuisse, & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostiis majoribus sunt procurata, & obsecratio in unum diem populo indicta, & novendiale sacrum. Sacerdotes pu-

INTERPRETATIO.

1. *Existant nunc quicumque eos derident, bus prædica moribus: nunc autem huius ætatis mores quibus ipsi liberi etiam parentum suorum auctoritatem sequi dedignantur, effecere ut vix credibile sit philosophi ac sapientes essent, (cujus quidem scis temporibus centuriam torum) juniorum speciem docti homines animo & cogitatione tantum obsequii senioribus suis detulisse, efformans potius quàm revera cognoscunt): ut non nisi illis consultis, uti voluerit potestatem mandandi per suffragia sua consularis imperii.*
2. *Existant nunc quicumque eos derident, bus prædica moribus: nunc autem huius ætatis mores quibus ipsi liberi etiam parentum suorum auctoritatem sequi dedignantur, effecere ut vix credibile sit philosophi ac sapientes essent, (cujus quidem scis temporibus centuriam torum) juniorum speciem docti homines animo & cogitatione tantum obsequii senioribus suis detulisse, efformans potius quàm revera cognoscunt): ut non nisi illis consultis, uti voluerit potestatem mandandi per suffragia sua consularis imperii.*

NOTÆ.

1. *Nisi interpellatus ordo Comitiorum esset.*] A. T. Manlio Torquato.

2. *Ut in perpetuum voverentur.*] Intellige ita: ut nempe eo anno fierent, ut etiam in perpetuum voverentur.

3. *Quam antefixis erant.*] Parum refert, an dum Gronov. legas in antefixis, an cum Lipio in antefixo. Erant autem antefixa auctore Fello, quæ ex opere Figulino tectis antigebantur sub illicidio. Plura itaque fuerunt simulacra Victoriæ in antefixo ædis Concordiæ.

4. *Murum portæque.*] Muri & portæ civitatum inter sancta numerantur: ideo-

que si de cælo tangantur, prodigii loco habetur.

5. *Foro Sudertino.*] Fallor nō legendum sit *Tudertino*, ut sit forum in oppido Umbriæ, cui nomen *Tuder*, sive *Tuderta*, ut est apud Stephani epitomatorem, vulgo nunc *Todi*, Plutarcho & Paulo Diacono, aliisque *Tudertum*: unde *Tudertenses*, *Tudertini*, & *Tudertani*.

6. *Obsecratio.*] Etat *obsecratio*, ut alibi explicui, solennis precatio quam præeunte Pontifice obibat ædis sacræ dedicator.

blici aliquot eo anno demortui sunt, novique suffecti: in locum M. Æmili Numidæ decemviri sacrorum, M. Æmilius Lepidus: in locum M. Pomponii Mathonis pontificis, C. Livius: in locum Sp. Carvili & maximi auguris, M. Servilius. T. Otacilius Crassus pontifex ² quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum ejus non est facta. C. Claudius flamen Dialis, & quod exta perperam dederat, ³ flaminio abiit.

Urb. cond.
an. 541.
Coll. Ca.
Fulv. Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

XXIV. Per idem tempus M. Valerius Lavinius, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictum ante ad idipsum ⁴ concilium Ætolorum classe expedita venit. ² Ubi quum Syracusæ Capuanque captas, in fidem in Sicilia Italiaque rerum secundarum, ostentasset, adjecissetque, jam inde à majoribus traditum morem Romanis colendi socios, ex quibus alios in civitatem atque æquum secum jus acceperint, alios in ea fortuna habere, ut socii essent quam civis mallet; Ætolos eo in majore futuris honore, quod gentium transmarinarum

INTERPRETATIO.

² Abdicavit Sacerdotium, seu Flaminis munus.

NOTÆ.

¹ 7. Maximi auguris.] Hinc apparet quemadmodum in Collegio Pontificum, unus qui omnium supremus erat, Maximi titulo decorabatur, ita in Collegio Augurum.

⁸ 8. Quia exacto anno.] An igitur annui Pontifices? Id verò nullibi me legere memini: imò contrarium multa ostendunt; in primis quod Tranquillus tradit Augustum Lepido vivo, qui Pontificatum maximum mortuo Cæsare invaserat, nunquam sustinuisse eam dignitatem, quamvis sibi oblatam, recipere; nisi dicamus vacantia Pontificum loca nonnulli certo tempore repleti solita. v. 17. 6.

⁹ 9. Extæ perperam dederat.] In sacris omnia certo ritu peragenda erant, atque inter cætera, etiam viscera five exta viscerum ita dividenda erant, ut certæ partes decise farinâ fartis involverentur, offerrenturque sacrificanti in calathis, quas Sacerdos aris impositas focolo incenso comberebat, five adolebat: reliquis partibus vescerentur, ita ut sua cuique tribueretur: quædam etiam ex certis sacrificiis collegio Pontificum debebantur, ut Festus notat.

¹ 1. Concilium Ætolorum.] Fuit Ætolia Græciæ regio, quam Ptolemæus Achajæ assignat, Plinius eam seorsim describit lib. 4. cap. 42. inter Locros Ozolas Achajæ,

sive Græciæ populos ad ortum, & Acarnaniam Epiri provinciam Eveno fluvio divisam, sita regio primarias urbes habuit Naupactum (Locris creptam) & Calydona: nunc Despecto, aliis despecto, ab oppido præcipio. Nicetæ est Artium: hoc tempore, de quo hic Livius loquitur, propriam habere temp. Ætoli: nunc, cum reliqua Græciæ, Turcarum parent imperio.

² 2. Ubi quum Syracusæ Capuanque captas in fidem in Sicilia Italiaque rerum secundarum.] Colb. Ubi quum Syracusæ Capuanque captas in fidem in Italia rerum secundarum ostentasset: in quo nihil est quod Gronov. arguat. Illud enim in fidem non ad participium captas referri debet, sed ad verbum ostentasset, id est, commemorasset Syracusæ & Capuan captas, ut fidem faceret res secundas in Italia esse. Fateor quidem congruentius foret futurum si scriptum fuisset, in fidem in Sicilia Italiaque rerum secundarum: ut Syracusæ in Sicilia, Capua captas in Italia fortunam Romanorum altarent: sed non magis in scriptis occurrit nomen Sicilia, quam nomen successum, quod Gron. merito eliminat: & nomine Italiæ satis intelligi poterat Sicilia quoque adiacens Insula; adeoque vicina, ut Italiæ quondam pars fuisset dicatur.

Urb. cond.
an. 542.
Coll. Ch.
Fulv. Cen-
turalo, &
P. Sulpicio
Galba.

in amicitiam primi venissent. 3 Philippum eis & Macedonas graves acco-
las esse, quorum se vim ac spiritus & jam fregisse, 4 & eo redacturum
esse, ut non his modo urbibus quas per vim ademisset Aetolis, excedant:
5 sed ipsam Macedoniam & infestam habeant. 6 Et Acarnanas, quos agre
ferrent Aetoli à corpore suo diremptos, restitutum se 7 in antiquam for-
mulam huiusque ac ditionis eorum. Hæc dicta promissaque ab Romano
imperatore, Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus
princeps Aetolorum affirmaverunt auctoritate sua; minore cum veru-
cundia & maiore cum fide vim maiestatemque populi Romani extol-
lentes. maxime tamen spes potiunde movebat Acarnaniam. Igitur con-
scriptæ conditiones quibus in amicitiam societatemque populi Romani
venirent: additumque, ut si placeret, vellentque, eodem iure amicitia
8 Elei, 9 Lacedæmonique 10 & Attalus & 11 Pleuratus & 12 Scerdiladus

INTERPRETATIO.

a Sed in sua ipsi regione Macedones urgentur, atque infestantur.

NOTÆ.

3. Philippum eis & Macedonas.] Vide quæ suprà de hoc Philippo Macedonum Rege penultimo.

4. Et eo redacturum esse.] Mss. habent eo redactum esse; quod ad Philippum Macedoniæ Regem pertinere potest, quem admodum redactus esse (quod vulgo legitur) pertinere potest ad Macedonas: sensus tamen haud dubie probabilior si ex mente Gronovii scribat, & eo redacturum esse: ut scilicet Lævinus id de se promittat.

5. Infestam habeant.] Passivè hic Liv. dicit infestam habere, pro eo quod est res sua ab alio direpta, seu vexata, minus tranquille uti, eamque non nisi cum molestia & magno incommodo possidere; quæ cæteris auctoribus parum nota horum verborum significatio. Plerumque enim activè sumuntur pro infestum reddere, & ut Plin. loquitur, infestare quod alienum est. Ut apud Cic. Mare habere infestum, & provinciam reddere infestam excursionibus, & latrocinii.

6. Et Acarnanas.] Populi sunt Acarnanæ, quæ extrema erat versus Orientem Veteris Epiri provincia, quamquam Strabo Helladæ sive Achææ tribuit, quæ hodie Livadia dicitur: Turcis nunc subiacet cum reliqua Græcia sive Romelia.

7. In antiquam formulam.] Cum Deidamia Pyrrhi ultimi Epirotarum Regis filia, populis suis libertatem reddidisset, partem Epiri Acarnaniam vicini Aetoli

occuparunt. Quamobrem orta inter Epirotas & Aetolos contentione, illi ope Philippi Macedoniæ Regis, Acarnaniam receperant. Nunc itaque Romani Aetolis ad societatem petrahendis, promittunt fore ut in eorum ditionem Acarnaniam revocent. Formula autem nomine intelligitur administratio ac dispositio provinciarum, quarum aliz aliis contributæ. Sic Plinius lib. 3. cap. 4. extremo, adiciat formulam Galba Imperator ex Inalpinis Avanticos atque Ebroduntios. Sic formulam juris lib. 3. cap. 33. & 39. itemque formulam sociorum à nostro dici annotavit amicus nobis, dum vixit, Henr. Valestus.

8. Elei.] Ab Elide Provinciâ & urbe Peloponnesi dicti Elei & Elienses, nunc in ea Moræ parte, quæ Italiae Belvedere.

9. Lacedæmonique.] Laconia Regionis in Peloponneso meridionali caput, urbs Lacedæmon sive Sparta, alter Græciæ oculus. cuius hodie loco Mistra: regio vul. Triaconia. Viginti ferme annis ante bellum Punicum secundum Cleomenes tertius, Lacedæmoniorum rex, sublati Ephoris, liberoque imperandi iure usurpato, in Achæos arma moverat, qui acceptis aliquot cladibus Antigoni, Macedoniam pro Philippo tunc pupillo regentis, auxilium imploraverant, acce Corinthis ei traditi. Ad fœderis illius communionem accesserunt Epirotæ, Phœaces,

essent. (13 *Asia* Attalus, 14 hi Thracum 15 & Illyriorum reges.) Bellum Urb. cond.
ne exemplo Ætoli cum Philippo gererent. Navibus ne minus viginti quin- an. 542.
querembus adjuvaret Romanus. Urbium, 16 *Corcyra* tenuis, ab Ætoli- Coll. Cn.
incipiens, solum tellusque & muri cum agris, Ætolorum: alia omnis prada Fulv. Cen-
populi Romani esset. Darentque operam Romani, ne Acarnaniam Ætoli tunsulo, &
haberent. Si Ætoli pacem cum Philippo facerent, sederi adscriberent P. Sulpicio
ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis sociisque, quique Galba.
eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus federe junge-
retur regi, ne jus ei belli inferendi Ætolis sociisque eorum
esset. Hæc convenerunt, conscrip.que biennio post, 17 *Olympia* ab

N O T Æ.

Boeoti, Arcades, Thessali: unde Cleome-
nes, capta licet eversaque Megalopoli Ar-
cadie civitate primaria, commisso tamen
ad Sellasiam Laconie oppidum prælo vi-
ctus, ad Ptolæmæum Evergeten Ægypti
Regem transiit; apud quem misere pe-
riit. Hunc Antigonus i Philippi Macedonis
auxilium, pacem totâ Græciæ consti-
tuit; quâ inter alia cautum, ne Ætoli
cum exercitu Achajam intrarent. At Lycar-
gus post octidum Cleomenis Rex Lacedæ-
moniorum creatus, federe cum Ætolis
iusto, Achæos compertis armis vexare.

10. *Attalus*.] Ex Philæteri Banathi,
qui Lytiachu Thessaræ Pergami eam
audivacet, urbem eam occupavit, Atta-
lo trasse focundo genito natus Attalus,
Eumeni fratri patrueli successit in eun-
ditionem, primisque se Regem Perga-
mi & Asia tulit; princeps eruditus ac
splendidus, à quo vestes Attalice. Is cum
Romanis iustâ societate, eorum semper
fidem coluit.

11. *Plevratus*.] Hic Thracum rex di-
citur: sed à Polybio non uno loco inter
Illyrios cum regulos numeratur. Ejus me-
morat Liv. lib. quoque 27. cap. 30. alius
hic fuit à Plevrato Scerdilædi filio, Gen-
tu patre, de quo frequenti Decale.

12. *Scerdilædas*.] Sive *Scerdilædas* Illy-
riorum dux fuit, sub Teuta Regina Epi-
rum depopulatus. Postea Epirotæ socie-
tatem, missis ad Teutam legatis, cum ea,
cumque Acarnanibus & Illyriis inierunt,
quos deinceps secuti, Achæis atque Æto-
lis hostes fuisse, à quibus adversus Illyrios
adjuti fuerant, ut Polyb. est auctor. Scer-
dilædas autem occupata deinde Illyrici
parte Rex appellatus.

13. *Asia*.] Intellige Minoris Asiæ cici-
ca Pergamum, Mysiam nempe, & Æoli-
dem cum Thrygiæ parte.

14. *Hi Thracum*.] Thracia Europæ
extrema versus ortum ad Propontidem,
ac mare hiæc Ægeum, inde Euxinum
rego, supra Macedoniam, atque in
plures populos, regesque olim divisa, sub
Romanis post Constantinopolin in By-
zantiis solo conditam, sedes fuit Orientis
imperii: idcirco Romania dicta, Tus-
cis corrupto nomine *Rumeli*. Quod no-
men ad Græciæ & reliqua ferunt Euro-
pæ suæ Barbari protrulerunt.

15. *Illyriorum*.] Primis temporibus Il-
lyrii totam fere dextram maris Adriatici
oram ad Epirum usque occuparunt, do-
nec Meridionalia Reges Macedonum suæ
ditionis fecerunt. Hic nomine Illyrio-
rum, qui Plevrato, ex parte etiam Scer-
dilædo parebant, intelliguntur Dalmatæ
in primis Meridionales, cum proximis
Macedoniæ occiduae gentibus. Ubi nunc
pars Albanæ, quæ Turcis *Arnantarum*
Regio. Sub Romano Imperio Illyricum
latius Aquilonem, atque ortum versus pa-
luit, in Thraciam usque.

16. *Corcyra tenuis*.] In Ionio mari &
sinu Adriatici ore juxta Epirum est in-
sula *Corcyra*, nunc *Corfu*: Venetis ho-
die paret, diversâ ab alia *Corcyra*, quæ
Illyrico adjacet.

17. *Olympia*.] *Olympia* urbs Elidis ad
Alpheum fl. unde *Olympici ludi*: juxta
quam celebre Jovis Olympici templum
& itatus ejusdem à Phidia ad artu mira-
culum efformata. Eadem *Pisa* dicta: unde
Pisatis regio in Peloponneso; hodie *Lan-
ganico* dici volunt.

Urb. cond.
an. 542.
Coll. Cn.
Fulv. Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratissimis monumentis essent, sunt posita. Moræ causâ fuerant retenti Romæ diutius legati *Ætolorum*. Nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & *Ætoli* extemplo moverunt adversus Philippum bellum, & *Lavinus* ¹⁸ *Zacynthum* (parva insula est propinqua *Ætoliz*: urbem unam eodem qua ipsa est nomine habet) ⁹ eam præter arcem vi cepit, ¹⁹ & *Oeniadas* ²⁰ *Nalimumque* *Acarnanum*, captas; *Ætolis* contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Periosque & ^b pacta cum Annibale posset respicere; *Corcyram* ipse se recepit.

XXV. Philippo *Ætolorum* defectio ¹ *Pellæ* hibernanti allata est. itaque ² primo verè moturus exercitum ³ in *Graciam* erat, ⁴ *Illyrios* finitimasque eis urbes ⁵ alieno metu quietas ut *Macedonia* haberet, expeditionem subitam ⁶ in *Oricorum* atque *Apolloniatis* fines fe-

INTERPRETATIO.

b Ne posses cogitare de faciendo cum Annibale inito, illudque exequi.

a Ut *Illyrii* & proximi populi abstinerent à bello Macedonia inferendo.

NOTÆ.

18. *Zacynthum*.] Nomen est insule in Ionio mari ad Occidentalem oram Peloponnesi, ex adverso Chelonitis promontorii, à quo millibus quindecim distita est, inter Cephaleniam, & Strophades: ambitu 60. milliarium. Hodie *Zante* dicitur, una ex tribus Venetorum in eodem mari insulis.

19. *Oeniadas*.] Legebatur vulgò *Oleniadem*: rectè Glar. emendavit. Est enim *Oeniade* oppidum *Acarnanum* ad ostia *Acheloi*, cujus territorium *Oenias*, in *Ætoliz* confinio: putatur hodie *Drapumisso* dici.

20. *Nalimumque*.] Aliis perperam *Naxumque* *Acarnanum*. Scripti *Nassum*: & *Polyb.* *Ναξίον* *Οαριν*: *Ναξ* *Ναξ*. *Dores* *Ναξ*, hic ut *Syraculis* pronuntiabant: quod nomen Insulam significat. Apparet itaque Oppidum fuisse *Acarnanie* provincie, quæ *Epiro* contributa, haud procul *Oeniadis*, & fortè in ostio *Acheloi* fluminis.

1. *Pellæ* hibernanti.]. *Pellæ* ubi Philippus hibernabat, *Macedonum* regia fuit, jam ab *Philippi* & *Alexandri* temporibus, qui inde *Pellæus juvenis*, cum antea *Macedonum* reges apud *Edessam* ad *Erigonium* fluvium in *Emathia* sedem habuissent. Fuit in *Bottice* regione *Macedonie* Orientalis, inter *Axiu* & *Ludiam* fluvios, interque *Thessalonicam*

& *Pydnam*, duodecim ferme milliaribus ab *Thermaico* sinu: hodie *Zuchria* dici creditur à *Turcis*, à *Græcis* *Παλι*, *στρα*, sive parva palatia: diversa ab *Jannina*, cujus nomen ipsum *Turcicè* novum oppidum sonat.

2. In *Graciam*.] De *Gracia*, de *Macedonia*, deque *Apollonia* actum suprâ.

3. Alieno metu quietas ut *Macedonia* haberet.]. In duobus *Palatinis*, *Voss.* & *Buss.* est alterno metu. Et potuit *Liv.* ita dicere alterno metu, ut lib. 3. alterno pavore, quod *Tacitus* de morib. German. duxit mutuo metu: *Illyriorum* scilicet à *Macedonibus*, non minùs quàm *Macedonum* ab *Illyriis*. Sed plerique omnes habent alieno metu: quæ scriptura non absurdum sensum habere posset: ideo nempe expeditionem suscepisse Philippum in *Oricinos*, *Apolloniatis*, & finitimos *Illyriorum* populos; ut terrore his illato, *Illyriis* vicinæ civitates *Epiri*, & reliqui *Illyriorum* populi, moti periculo illorum qui ipsius arma sensissent, quieti manerent, pacemque cum *Macedonibus* malent quàm bellum.

4. In *Oricorum*.]. *Disi.* *Oricini* ab *Orico* sive *Oreo* *Epiri* urbe in *Chsonia* regione, ad radices *Acrocerauniorum* montium, oramque *Jonii* maris, non procul *Aulone* urbe *Macedonie*, è regione *Hydruntis* *Salentinorum* in Italia.

cit: egressosque Apolloniatas cum magno terrore atque pavore compulit intra muros. vastatis proximis Illyrici, 5 in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter: inde 6 Dardanorum 7 urbem sitam in Macedonia, transiit Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor Ætoli junctique cum eo Romani belli, per Pelagoniam, 8 & Lyncum, 9 & Bottiazam, in 10 Thessaliam descendit. Ad bellum secum adversus Ætolos capeffendum incitari posse homines credebat: & relicto 11 ad fauces Thessaliæ 12 Persæo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Ætolos, ipse priusquam majoribus occuparetur rebus, 10 in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum 13 ac Mædos edu-

Urb. eond.
an. 542.
Coll. Cn.
Fulv. Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

N O T Æ.

civitaris, à qua non nisi sexaginta milliari- bus distat: hodie *Oreo* appellatur, habet que portum satis amplum.

5. *In Pelagoniam.*] Tractus est Macedoniz Septentrionalis sub Orbelo monte, quo à Dardania dividitur, ejus urbs est præcipuis *Stobi* ad *Axium* fl.

6. *Dardanorum.*] Nomine *Dardania* intelligitur aliquando *Troas*, & Dardanorum nomine Trojani, à Dardano vel Dardania oppido maritimo: hic verò *Dardani* sunt populi Boreali Macedoniz contermini, & perpetui Macedonum hostes, in parte *Mæis* latius sumptæ, ubi postea, labente imperio Romano, Dacia Mediterranea, cujus pars fuit hæc Dardania. Nunc verò pars est *Serviz* sub Turcarum ditione.

7. *Urbem sitam in Macedonia.*] Codicum Scriptorum non pauci habent *in Macedonia*; probabilis admodum fuit Rubenii correctio *Sintiam* legentis, pro *sitam*: sic enim faciliè potest intelligi *Thraciam Sintiam* in tractu Macedoniz Borealis sita vocari Thraciam, ubi *Sintiam* urbem agnoscebat Steph. haud procul fontibus *Strymonis* fluvii: quæ urbs vicinis Dardanis transiit in ulteriorem Macedoniam præbere facile potuit. *Cheffa*, seu *Cheffa*, hodie vocatur, ex Castaldo: etsi in nonnullis tabulis vetus nomen adhuc servat. Nec tamen rejicienda omnino vulgaris lectio: reverà enim hæc urbs in Macedonia sita fuit, licet à Dardanis occupata: & potuit de alia Macedoniz Borealis urbe *Livius* loqui. Dardanos certè ad *Axium* usque flumen promovet *Plinius*.

8. *Et Lyncum.*] *Lynci* oppidi in hoc tractu auctores non meminere: nisi idem

sit cum *Lyncea*: cujus mentio apud *Herodotum*. *Lyncæas* populum, & *Lyncæsidem* regionem in Macedonia Geographi memorant, inter *Pæoniam* & *Æmathiam*. Ita fortè nomen sortita est ab amne in *Erigonem* defluente, cujus aqua acidula vini modo temulentos facit, auctore *Plinio*. lib. 2. cap. 103. post *Ovid.* 15. *Metamorph.* & qui nunc *Linceo*.

9. *Bottiazam.*] Pars fuit Macedoniz ad sinum *Thermaicum*, *Æmathiz* ad *Oceasum*, *Mygdoniz* ad *Septentrionem*; *Pieriz* ad *Meridiem*, per quam adeunda *Thessalia*: hi omnes tractus ad Macedoniam propriè pertinent.

10. *Thessaliam.*] *Thessalia* latè sumpta *Candaviis*, *Pierio*, & *Olympo* Montibus à Macedonia divisa, quinque in semiores regiones continet, *Pelagiotin*, *Magnæsiæ*, *Estiotin*, *Phthiotin*, *Thessaliotidem*, quæ dux *Helladi* proximæ. Adhuc *Thessalia*, seu *Thettalia* Græcis, *Turcis Comenoliani*, dicitur Castaldo teste; *Berio Janna* vocatur magna ex parte, ab urbe ejus nominis.

11. *Ad fauces Thessaliæ.*] Circa *Thermopylas*, ac montem *Oetam*, quæ parte à *Locris*, *Phocænsibus*, ac *Doribus Thessalia* se jungitur.

12. *Persæo.*] Filio natu majori *Philippi*:

13. *Ac Mædos.*] Longè absunt hi *Mædi* ab *Assyriis* *Medis*, qui *Orienti* post *Assyrios* atque ante *Persas* imperasse dicuntur. Hi fortè à *Mæis* orti in Thraciæ parte Occidentali fuere, *Bdonis* finitimi, ultra *Strymonem* fluvium, & cis *Rhodopen* montem, circa *Abderam*. Regio eorum *Mædica* *Strymonio* imminens fluvii 2

Urb. cond.
an. 543.
Coll. Cn.
Fulv. Cen-
tumalo, &
P. Sulpicio
Galba.

xit. Incurrere ea gens in Macedoniam solita erat; ubi regem occupatum externo bello, ac sine praesidio, esse regnum sensit. ¹⁴ Ad Phragandas igitur vastare agros, & ¹⁵ urbem Jamphorinam, caput arcemque Mædicæ, oppugnare cepit. Scopas, ubi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audivit; armata omni juventute Ætolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Adversus quos Acarnanum gens & viribus impar, & jam Oeniadas Nasumque amissas cernens, Romanaque insuper arma ingruere, irâ magis instruit quam consilio bellum. Conjugibus liberisque & senioribus supra sexaginta annos in propinquam Epirum missis, ab quindecim ad sexaginta annos conjurant, nisi ¹⁶ victores, se non redituros. Qui victus acie excessisset, eum nequæ urbs, tello, mensa, lare reciperet: diram execrationem in populares; obsecrationem quam sanctissimam potuerunt, ¹⁷ adversus holpices composuerunt: precatique simul Æpirotas sunt, ut qui suorum in acie cecidissent, eos uno tumultu contererent, adhiberentque humatis ciedum: HIC SITI SUNT ¹⁸ ACARNANES, QUI ADVERSUS VIM ATQUE INJURIAM ÆTOLORUM PRO PATRIA PUGNANTES, ¹⁹ MORTEM OCCUBUERUNT. Per hæc incitatis animis castra in extremis finibus suis obviam hosti posuerunt. nunciis ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset, omittere Philippum, id quod in manibus erat, coegerunt ²⁰ bellum: Jamphorina per deditionem recepta, & prospero alio successu terum. Ætolorum Imperum tardaverat primo conspirationis fama Acarnaniæ: deinde auditus Philippi adventus, regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus quanquam ne opprimeretur Acarnanes, itinerebus magnis jerat; ²¹ ultra Dium est progressus. inde quum audisset ²² ditum Ætolorum ex Acartania, & ipse Pessam rediit.

XXVI. Lævinus veris principio à Corcyra profectus nāvibus; superto ¹ Leucate promontorio, quum venisset Naupaetum, Anicyram in-

INTERPRETATIO.

b Erga Epirotas.

NOTÆ.

14. Ad Phragandas.] Ignotum seu populi, seu potius castelli nomen.

15. Urbem Jamphorinam.] Vitiosè, ni fallor, scriptum urbis nomen: ejus nulla, quod sciam, alibi mentio. Scribendum fortè urbem *Torpinam*. Est enim eo Thraciæ ad Macedoniam vergentis tractus, circa Nelli fluvii ostia *Topris* Plinii & *Protemzi*, quæ Antonino *Torpinium*, vel *Topirium*: Thucydidi *Doberus*, ut volunt: hodie *Pusso*, ut Sophianus vult, aut, ut Lydo Joanni placet, *Russo*.

16. Mortem occubuerunt.] Aliàs mortem oppetierunt. Sed prior lectio meliorum est, Reg. & Put. atque hoc regi-

men verbi *occumbere*, usurpavit nosse lib. 31. qui pugnautes mortem occubuisse. n.

At Cicet. 1. Luc. ut esset qui pro patria morte non dubitaret occumbere. Virg. Sem certa occumbere morti.

17. Ultra Dium.] Hujus nominis urbs fuit in Pietra Macedoniæ regione ad finem Thermanicum; apud quem dicitur Alexandro Magno Pontifici Hebræi species in somno oblata invitantis ad bellum in Perçias. Recte igitur ex manuscriptis eorū ex Grænov. cum in editis esset, ultra *Clinum* est progressus.

18. Leucate.] *Leucates* sive *Leucas* promontorium est Acarnaniæ, seu potius

de se petiturum edixit, ut præsto ibi Scopas Ætolique essent. 1 Sita Urb. cond. Anticyra est in Locride læva parte sinum Corinthiacum intrancibus, ann. 543. breve terrâ iter eo, brevis navigatio ab Naupacto est. Tercio ferme post Coll. M. die utrinque oppugnari cœpta est. Gravior à mari oppugnatio erat: quia Claud. Marc. & tormenta machinaeque omnis generis in navibus erant, & Romani cello 14. & inde oppugnabant. Itaque intra paucos dies recepta urbs per deditionem, Ætolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Larvino 2 Leveno. reddidit, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpiciam. cæterum diuturno ibi morbo implicitus, seriùs spe omnium 10 Romam venit. M. Marcellus quum Idibus Martiis consulatum inisset, senatum eo die, moris modo causa, habuit: professus, nihil se, absente collega, neque de republica, neque de provinciis acturum. Scire se, frequentes simul prope urbem in villis oblectatorum suorum esse, quibus tantum abesse, ut per se non liceat palam Romæ crimina, edita fiskaque ab inimicis, vul- 15 gare; ut ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis exemplo daturus senatum fueris. Vbi quidem collega venisset, non passurum quicquam prius agi, quàm ut Siculi in senatum intro- ducantur. Delectum prope à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, ut quam plurimi questum de se Romam venirent. eundem literis falsis urbem implisse 20 bellum in Sicilia esse, ut suam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus consul, senatum dimisit, ac prope iustitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter consul ad urbem venisset. Otium, ut lo- let, excitavit plebis rumores: belli diuturnitate, & vastatos agros circa ur- bem, qua infesto agmine esset Annibal, & exhaustam delectibus Italam, 3 25 prope quotannis exercitus casus querebantur, & consules bellicosos ambo,

NOTÆ.

prominens insula, alio nomine *Neritus* hanc putat hodie appellari *Suola*. Nardo olim dicta, hodie Græcis *Lencada*. Exiguo freto à continenti dirimitur insula, quod quinquaginta non amplius passus alicubi patet: nec nisi monoxylis ob vada navigari potest. *Lencadia* urbs freto imminet, quâ angustissimum est: unde arx cui à *Santa Moura* nomen, prædonum Turcarum celeberrimum receptaculum, tribus passuum millibus distat Spionio teste.

2. *Anticyra* est in Locride.] Quam nos- ter Locris (Ozolis) assignat Anticyram, Geographi Phocidi tribuunt. Est enim decimo à Delphis milliari, hæc procul Helicone, ad oram sinus Corinthiaci, qui nunc *Golfo de Lepanto* nostris. Sunt qui Anticyrham dicere, quasi Cythæ, sive Cirrhæ oppositam, ubi Delphorum navale, à qua sinus ipse Cythæri quoque nomen habuit. *Pinetus* Anticyram

hanc putat hodie appellari *Suola*. Nardo olim dicta, hodie Græcis *Lencada*. Exiguo freto à continenti dirimitur insula, quod quinquaginta non amplius passus alicubi patet: nec nisi monoxylis ob vada navigari potest. *Lencadia* urbs freto imminet, quâ angustissimum est: unde arx cui à *Santa Moura* nomen, prædonum Turcarum celeberrimum receptaculum, tribus passuum millibus distat Spionio teste.

3. *Prope quotannis exercitus casus*.] Egregie hunc locum emendat Gronov. mutatis duobus ex Codice Puteano literis, ubi scriptum erat *pro re quod annis*, tueturque conjecturam simili loco libei proxime sequentis, *decimum annum delectibus & stipendiis exhaustis esse, quotannis ferme clade magna pugnare*. Nam feci non potest quod in aliis scriptis Codicibus legitur *pro re quod Cannensis*: longè minus vulgata lectio, & *pro rep. Cannis exercitus casus querebantur*. Et enim longinquior erat hæc Cannensis clades, quàm ut novi nunc ex ea quæstus orirentur.

Urb. cond.
ann. 543.
Coll. M.
Claud. Marc.
cello 14. &
M. Valerio
Leveno.

Verb. cond.
an. 543.
Coff. M.
Cland. Mar-
cello iv. &
M. Valerio
Livino.

*viros acres nimis & feroces creatos : qui vel in pace tranquilla bellum exci-
tare possent, necdum in bello respirare civitatem forent passuri.*

XXVII. Interrupit hos sermones nocte, quæ ¹ pridie Quinquatrus
fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempo-
re septem tabernæ, quæ postea quinque, ² & argentariæ, quæ nunc no-
væ appellantur, arserunt. Comprehensa postea privata ædificia: ³ neque
enim tum basilicæ erant: comprehensæ ⁴ latuniarum, ⁵ forumque pis-
catorium, & atrium regium. ⁶ *Ædes Vestæ* vix defensa est tredecim
maxime servorum opera, qui in publicum redempti ac manumissi sunt.
nocte ac die continuatum incendium fuit. Nec ulli dubium erat, huma-
na id fraude factum esse, quod plurimis simul locis, & iis diversis, ignes
cohorti essent. Ita consul ex auctoritate senatus pro concione edixit, qui,
quorum opera id constatum incendium, profiteretur, præmium fore, libero
pecuniam, servo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calavio-
rum servus (Mannus ei nomen erat) indicavit dominos, & quinque præte-
rea juvenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fulvio securi percussi
erant, id incendium fecisse; & vulgoque facturos alia, ni comprehenden-
tur. Comprehensi ipsi, familiarumque eorum. & primo ^b elevabatur index,
indiciumque: pridie cum verberibus castigatum ab dominis discessisse,
per iram ac levitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum ut co-
ram coarguebantur, & questio ex ministris facinoris foro medio haberi cœ-
pta est, falli omnes, atque, in dominos servosque conficiis animadversum est.

INTERPRETATIO.

^a *Et alia incendia (vel mala) passim*
perpetraturus esse.

^b *Minuebatur & levior reddebatur servi*
qui rem indicaverat, fides, ejusque indi-
catio.

NOTÆ.

1. *Pridie Quinquatrus.*] Ut *Pridie Ka-*
lendas. Festum fuit Minervæ *Quinquat-*
rus (corruptè quibusdam, *Quinquatria*)
haud ablimile Panathenæis Athenien-
sium. Nomen Auctore Varr. & Festo in-
ditum imitatione vicinorum populo-
rum, qui sextum & septimum Iduum
dicebant *sexatrum*, & *septimatrum*. Ce-
lebrabatur enim hoc festum, initio, post
quintum Idus Martias, uno die; postea
per quinque dies: creditumque ex eo
deductum vocem. Qua de re Ovid. 3.
Fastor. v. 410. & seqq. Sospiter Gram-
maticus, à *Quinquando*, id est, *lustrando*.
Quinquatrus antiquis dictas ait, quoniam
eo die lustrari Ancilia soleant. Fuere præ-
terea *Quinquatrus* minores, quas Idibus
Junii Tibicines personati celebrabant.

2. *Et argentaria.*] Officinæ seu taber-
næ Argentariorum (qui & Trapezitæ)
in foro Romano erant.

3. *Neque enim tum Basilica erant.*]
Publica & magnifica ædificia *Basilica*
dicuntur, quasi regia opera, qualia po-
stea in foro extructa.

4. *Latuniarum.*] Fuere Romæ sicut Syra-
culis *Latuniarum*, Græcis *Λατύναι*, quæ
propriè lapidicinæ sunt; sed carceris loco
habebantur.

5. *Forumque Piscatorium.*] Regione Fo-
ri Romani, quæ octava sub Augusto urbis
regio, fuit hoc Forum quod *Piscarium*
appellant Sex. Rufus, & P. Victor, haud
longè a Foro Boario.

6. *Ædes vestæ.*] In Palatio erat Templum
hoc *Vestæ* rotundum, à Numa extructum.
indici

indici libertas data, & 17 viginti millia aris. Consuli Lævino Capuam prætereuntri circumfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lachrymis, ut sibi Romam ad senatum ire liceret, oratum, si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad ultimum perditum irent, nominemque Campanorum à Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus, sibi privatum simultatem cum Campanis negare nullam esse: 3 publicas inimicitias & hostiles esse, & futuras, 9 quoad eo animo erga populum Romanum esse sciret. nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiorum populorum nomini Romano. Ideo se manibus inclusos tenere eos: quia si qui evasissent aliqua, velut feras bestias 10 per agros vagari, & leniare, & trucidare quodcumque obviam datur. Alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos. inventurum in seminato foro consulens vestigia sceleris Campanorum. Veste adem petitam, & æternos ignes; & conditum in penetrati 11 fatale pignus imperii Romani. Se minime 12 censere cæsum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Lævinus Campanos iurejurando à Flacco adactos, quinto die quam ab senatu responsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam iussit. Hac circumfusus multitudine, 13 simul Siculis obviam egressis, Romam pervenit; clarissimarum urbium excidio celeberrimis viris victos bello accusatores 14 in urbem adducens. De republica tamen primum ac de pro-

Urb. Cond. 4
Ann. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello 14. &
M. Valeria
Lævino,

INTERPRETATIO.

c Secum Romam ducentes Siculos & Campanos, qui à viris excidio Syracusarum & videntur.

NOTÆ.

7. *Viginti millia aris.*] Essent ex nostro calculo 582. l. 6. f. 8. d. pecunie nostratis.

8. *Publicas inimicitias & hostiles.*] Simultates & inimizie privatorum inter se infensorum proprie sunt: animus hostilis populorum bellum invicem gerentium. Hoc genus ut priori distinguat Fulvius, *inimicitias* vocat *publicas* & *hostiles*.

9. *Quoad eo animo.*] Per eum animum significat quidem animum alienum atque infensum, quali tunc erant Campani, aut quali eos credi Flaccus volebat; sed tamen nihil necesse erat mutari à Sigonio textum quem præferunt optimi Libri, & pro eo *animo*; subijci *alieno animo*.

10. *Per agros vagari, &c.*] Videtur deesse quidam: veluti destituisse, aut paratos esse scire, atque explosam habere.

11. *Fatale pignus.*] In rede Vestis conditum dicebatur Palladium Trojâ adve-

ni imperii pignus peribatur.

12. *Simul Siculis obviam egressis, Romam pervenit.*] Hæc lectio mihi præ cæteris placet, ut quæ maximè perspicua sit. Cum enim vulgo legeretur, *Romam præbuit*: Læx. Valla, quasi rimæ essent, necessario explende, multa inferferat, hæc exco- gata scripta: à: *Hæc circumfusus multitudine, simul Siculis obviam egressis (perestatem) Romam (aditum) fecit, & nonnullis v. l. annis (querimoniam) præbuit & clarissimarum, &c.* Sigon. veteri adhærens scriptæ, unius verbi levi mutatione sensum ejus explicuit, pro præbuit, restituendo pervenit. Sed quia in editionibus quibusdam scriptum erat, *Simul Siculis obviam egressis, Siculisque Romam præbuit*, infulse repetito nomine *Siculis*: Gron. velut expeditam lectionem protulit, *Simul Siculis obviam egressis, Ætolisque, Romanam præbuit*. Rationem hujus emendationis prædidit 4. observat 16. hæc opinor

Urb. cond.,
ann. 143.
Coss. M.
Cland. Mar-
cello 14. &
M. Valerio
Lavinio.

vinciis ambo consules ad senatum retulere.

XXVIII. Ibi Lavinus, quo statu Macedonia & Græcia, Ætoli, Acarnanes, Locrique essent, quasque ibi res ipse egisset terra marique, exposuit, Philippum inferentem bellum Ætolis in Macedoniam retro ab se compulsum, ad ineima penitus regni abisse, legionemque inde deduci posse, classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se, deque provincia cui præfuerat. Consulum de provinciis communis relatio fuit. decrevero Patres, *Ut alteri consulum Italia bellumque cum Annibale, provincia esset: alter classem, cui T. Otacilius præfisset, Siciliamque provinciam cum L. Cincio prætoris obtineret.* Exercitus eis duo decreti, qui in Etruria Galliaque essent: 2 ex quatuor erant legiones. 3 urbane duæ superioris anni in Etruriam; duæ, quibus Sulpicius consul præfisset, in Galliam mitterentur. Galliz & legionibus præfisset, quem consul, cujus Italia provincia esset, præfecisset. In Etruriam C. Calpurnius post præturam, prorogatus in annum imperio, missus; & Q. Fulvio Capua provincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus civium sociorumque minus iussus, ut ex duabus legionibus una legio, quinque milia peditum, & trecenti equites essent: dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem milia peditum, & trecenti equites relinquere-
rentur: 4 eadem ratione stipendiorum habitæ in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fulvio Consuli superioris anni, nec de provincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum. tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpicius collega ejus omnem exercitum, præter socios navales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exiens, cui M. Cornelius præfisset, ubi consul in provinciam venisset, dimitti iussus. L. Cincio Prætori ad obtinendam Siciliam, Cannenses milites dari; duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsioni

INTERPRETATIO.

a *Uris Gallia Cisalpinæ provinciz, quibus præponeretur ab eo Consule cui sorte & legionibus in eam mittendis imperaret, obvenisset Italia provincia.*

NOTÆ.

(neque enim ejus observationum libri 4. exemplar nancisci mihi licuit) Quod Siculi ad Marcellum accedendum, Ætoli ad socius faciendum Romam venerant: & quia paulo major literarum aſinitas videatur verbi præfuit, quam verbi peruenit, cum verbo præfuit.

1. *Locrique essent.*] Indicant Antlegram quæ Locris ademptam, quæ tamen non Locridis, sed Phocidis erat: nisi si forte per ea tempora Locri quædam oram Phocidem occupaverant. Vide supra c. 14.

2. *Ex quatuor erant legiones.*] Ita lib. 14. cap. 44. & antea, non quatuor ipse

Sempronius habuerat, alter quem Fabius Consul: ea binæ erant legiones. Item 31. 16. una (classis) cum Artalo: ex quatuor viginti quinque erant. Ad eum, exercitus tot legionibus, classis tot quinqueremibus constabat.

3. *Urbanæ duæ superioris anni.*] Quæ scilicet in urbe concipite, nec in provinciam profectæ fuerant.

4. *Eadem ratione stipendiorum habitæ.*] In dimittendis: nempe Latini socii, ut Sacramento militiæ solverentur, qui, ultra numerum præscriptum, plura ceteris stipendia meruissent.

Prætori decreta: quibus L. Cornelius in eadem provincia prior anno præfuerat. Urbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudii, M. Valerii, Fulvique fuisset: neve eo anno plures quam una & viginti Romanæ legiones essent.

Urb. cond.
ann. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello 1v. &
M. Valeria
Levino.

- XXIX. His senatusconsultis perfectis, fortiti provincias consules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello adversus Annibalem. Levino evenit. Quæ fors, velut iterum capitis Syracusis, ita exanimavit Siculos expectatione fortis in consilium conspectu stantes, ut comploratio eorum flebilisq; voces, & extemplo oculos hominum converterent, & postmodo sermones præbuerint. Circumbant enim senatum cum veste sordida, affirmantes, se non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relikturos, si eò Marcellus iterum cum imperio redisset. Nullo suo merito eum ante implacabilem in se fuisse: quid iratum quod Romam de se questum venisse Siculos sciat, salturnum Obrui & Aetnæ ignibus, aut mergi freto, satis illi insula esse, quam velut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ, domos primum nobilium circumlatæ, celebratæq; sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim invidia Marcelli excitabat, in senatum etiam pervenerunt. Postulatum à consulibus est, ut de permutandis provinciis senatum consulcerent. Marcellus, si jam auditi ab senatu Siculi essent, aliam forsitan futuram fuisse & sententiam suam, dicere. nunc, ne quis timore frangi eos dicere posset, quo minus de eo libere querantur, in cuius potestatem mox futuri sint; si collega nihil intersit, mutare se provinciam paratum esse. deprecari senatus præjudicium. nam quoniam extra sortem, collega optionem dari provinciâ iniquum fuerit, quanto maiorem injuriam, immo contumeliam esse, sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, quum quid placeret, magis ostendisset, quam decreisset, dimittitur. inter ipsos consules permutatio pro-

INTERPRETATIO.

2. *Ajbat Marcellus, in alia forsitan senatusconsultis suis in eam libere professio se futurum, si jam auditis essent Siculis impediri, quod viderent in ejus se Siculorum querelæ in Senatu (tunc enim non potestate mox iura magistratus atque impedita facile remissurum fuisse jus sibi sorte rii futuros; verum id se orare, ut Senatus questum administrandæ Siciliæ): Nunc iudicium suum ea de re non interponat, verò se paratum esse Siciliam provinciam; ne decreto suo id constituat. Satis inique tibi obtigerat, permutare cum Italia de qua mox esse quod ipse ultro optionem deferat bello in Annibalem, modo Levino collega Lepino utram provinciam malit: ac longè cui hæc provincia evenerat, non repugnet, adhuc magis injuriosum sibi magisque contumeliosum nihil suâ referre, ut Italiam in meliorem fore si provincia quæ sub sorte potius administraret. Idque ideo se facere obvenit, in collegam transferretur, decreta dicebat Marcellus, ne quis ei obicere posset, nente Senatu.*

NOTÆ.

1. *Suam quisque patriam.*] Nam potius, suam quemque patriam relicturos, &c.

2. *Aetnæ ignibus.*] Aetna Mons Siciliæ flammis, vultus, omnibus cognitus, hodie Monte Gibello.

Urb. cond.
an. 143.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello 17. &
M. Valer.
Lævinio.

vinciarum, 3 rapiente facto Marcellum ad Annibalem, facta est: ut ex quo 4 primus adversę pugne gloriam ceperat, in ejus laudem postremum Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet.

XXX. Permutatis provinciis, Siculi in Senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum verba fecerunt, 3

1 in gratiam publicam avertebant, Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicyden tyrannos, quon ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, invisos fuisse sibi. ob eam causam & Hieronymum a principibus juvenutis prope publico consilio interfectum: & in Epicydis Hippocratisque eadem septuaginta nobilissimorum juvenum conjurationem factam: quos Annibelli morâ destruitos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Sy-

racusum non admovisset, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicydis tyrannidem, Marcellum excitasse, Leon- tinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire; pollicerique se urbem, quum vellet, ei tradituros: sed eum primo ut capere malû sse: dein quon id neque terra, neque mari, 1j

omnia expertus, potu sset, auctores traditarum Syracusanorum fabricum erarium Sofin, & Mericium Hispanum, quam principes Syracusanorum habere poties. id nequicquam ultro offerentes, præoptasset quo scilicet justiore de causa ve-

rustissimos socios populi Romani trucidaret, ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & s. natus, si portas Mar- cello Syracusani publice, & non oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippo-

crates & Epicydes, clausissent: si Carthaginensium animis bellum cum popu- lo Romano gessissent, quid ultra quam quod fecerit, nisi ut deleret Syracusas, 2j

facere busti: luter Marcellum potu sset. Certe præter mania & tella exhausta urbis, & refracta ac spoliata Deum delubra, Diis ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse. Bona quoque multis adempta: ita ut

ne nudo quidem solo reliquis direpta fortuna, alere sese ac suos possent. Ora- re se Patres conscriptos, ut, si nequeant omnia, saltem, quos compareant cognoscique possint, restitui domus jubcant. Talia conquestos 3 quum excedere templo, ut de postulatis eorum Patres consuli possent, Lævinus 30

N O T Æ.

3. Rapiente facto.] Quasi fatale fuisset Mar- cellum ab Annibale vinci atque interfici.

4. Primus adversę pugne gloriam ceperat.] Nam vicissemper autem Romanis ab Annibale, primus omnium Marcellus prosperè adversus eum pugnaverat apud Nolam lib. 23. cap. 46. Idem postremo loco pugna cum eo commissa occurrunt ad Peteliam lib. 27. cap. 27.

1. In gratiam publicam avertebant.] Si- cut ait mavult Gron. vertentes, id est, tra- hentes ad laudem populi Syracusani, &c.

2. Ita ut ne nudo quidem solo.] Re-

ponendum censet Gronovius contra li- bitorum fidem, ne nunc quidem ab eo, quod scilicet receptæ lectionis nullus sit sensus: mihi tamen hic explicari possit hic locus videtur, ut velint Syracusani multis ipso- rum bona ita fuisse adempta, ut ne alere quidem sese ac suos possent reliquis forma- narum suarum, quod scilicet nudum tan- tum solum ipsis relictum esset.

3. Excedere templo.] Templi nomine continentur quævis sacra loca: hujus- modi autem fuisse Curiam, cum Senatus non nisi sacro loco haberi possit.

justisset: Maneant imo, inquit Marcellus, ut coram bis respondeam: quando eâ condicione pro vobis, Patres Conscripti, bella gerimus, ut viâs armis, accusatores babeamus. Dua capta hoc anno urbes Capua Fulvium remm Marcellum Syracusa habeam.

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Cl. Marcellus
iv. & M.
Val. Læ-
vian.

- XXXI. Reductis in curiam legatis, tum consul, Non adeo majestatis, inquit, populi Romani imperique hujus oblitus sum, Patres Conscripti, ut si de meo crimine ambigeretur, consid. dicturus causam, accusantibus Gracis, fuerim: sed non quid ego fecerim, in disquisitionem venis, 1 quàm quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt hostes, nihil interest. nunc, an viro
10 Hierone Syracusas violaverim. 2 Sin autem deseruerunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem ac mania clausurunt, 3 exercitumque Carthaginiensium aduersus nos tutari sunt; quis passus esse hostilia, 4 quom fecerint, indignatur: Tradentes urbem principes Syracusanorum, auersatus sum: Sosin, & Mericum Hispanum, 5 quibus tantum crederem, potiores habui. 6
11 Non estis extremi Syracusanorum, quippe qui aliis humilitatem obijciatis. Quis est vestrum, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis, & execramini eos qui fecerunt, & ne hic quidem contumeliis in eos dicendis parcitis: tantum abest, ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum, Patres Conscripti,
20 quam isti obijciunt, maximo argumento est, me non minem, qui naturam operam reipublica nostra velis, auersatum esse. Et antequam obiderem Syracusas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentavi pacem: & posteaquam neque legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipsi congresso

INTERPRETATIO.

1 Pro qui hic adestis non potestis esse inter Syracusanos loco, quandoquidem aliter nunquam obijciatis & humiles despiciatis.

NOTÆ.

1. Quàm quid isti pati debuerint. J Ad-
jecerat Rheu. quàm quidquid in hostibus
feci mihi belli defendis. Libri tamen setè
omnes, nam quidquid isti pati debuerunt,
vel debuerant, qui si non fuerint hostes,
&c. Quæ sanè haud coherent; optinè,
que, & quàm minimè potuit mutatione,
Gron. correxit, quàm quid isti pati debue-
runt: ita ut in proximè superiorem membro
intelligatur particula sanè, de qua Livii
& Taciti ellipsi annotatum est antea. Quo
pacto plena est sententia, sed non tam
quid ego fecerim in disquisitionem venis
quàm quid isti pati debuerint.]
2. Sin autem deseruerunt. J Omnes Li-
bei Gallicani cum Pateano scribunt, desce-
rendum, portas legatos nostros, &c. Quod
ita legendum Rubenio visum, ad portas,
- vel in portis legatos nostros ferro atque ar-
mis petierunt. Qua de re lib. 24. c. 33.
3. Exercitumque Carthaginiensium ad-
uersus nos tutati sunt. J Ita melius quàm
quod vulgo legitur, auxiliumque Car-
thaginiensium: non enim Syracusani Pu-
nicum præsidium tuebantur, sed magis
Punicis armis urbem suam, & muros
contra Romanos defendebant, ut Gron-
notat.
4. Quom fecerint. J Zeagma est, & è
proximo repetendum, hostilia, ut sit,
cum fecerint hostilia.
5. Quibus tantum crederem. J Vulgo
quibus tantam rem. Plerique scripti, quibus
tantam crederem. Duo Palatini quibus
tam a crederem. Col. unus, quibus tamem
crederem; quod fortè non detexim,

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cell. iv. &
M. Valer.
Lavinio.

ad portas cum principibus responsione dabatur, multis terra marique exhaustis laboribus, tandem ut atque armis Syracusas cepi. Quia captis acciderim, 6
apud Annibalem & Carthaginienses, victosque, iustius, quam apud victo-
ris populi senatum, querebantur. Ego, Patres Conscripti, Syracusas spolia-
tas si n. gaturus essem, nunquam spoliis earum urbem Romam exornarem. quia
aut singulis videretur aut ademi aut dedi; quam belli iure, tum ex cuiusque
merito, b satis scio me fecisse. Ea vos & rata habeatis, Patres Conscripti,
neque, magis reipublica interest, quam mea. Mea quippe fides exsoluta est:
ad rempublicam pertinet, me acta mea rescindendo, alios in posterum sequire
duces faciat. Et quoniam eorum, & Siculorum, & mea verba audistis, Pa-
tres Conscripti, si non templo excedemus, ut me absente liberius consuli sena-
tus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit.

XXXII. Consul alter de postulatis Siculorum ad Patres retulit. Ibi
quum diu sententia certatum esset, & magna pars senatus, principe ejus
sententia T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuisse, cen-
sere, hostibus & Syracusanorum & populi Romani; & urbem recipi, non
capi: & receptam legibus antiquis & libertate stabiliri, non festam mise-
randam servitute, bello affligi. Inter tyrannorum & ducis Romani certamina,
præsumunt victoris in medio positam urbem pulcherrimam ac nobilissimam pe-
vixisse, horreum atque aration quondam populi Romani: cuius magnificentia
ac donis, multis tempestatibus, hoc denique ipso Punico bello, adjuncta orna-
taque respublica esset. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperii Ro-
mani cador, quo ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse: quam, ubi
semirutam ac spoliata patriam respexisset, ingrediens Romam in vestibulo
urbis, prope in porta, spolia patriæ sue visurus sit; Hæc taliaque quum ad
invidiam consulis miserationemque Siculorum dicerentur, miris tamen
deceverunt Patres causâ Marcelli. Quæ is gerens bellum victorque egis-
set, rata habenda esse. in reliquum cura senatus fore rem Syracusanam, man-
daturusque consuli Lavinio, quod sine iactura reipublicæ fieri posset, fortu-
nis ejus civitatis consulere. Missis duobus senatoribus in Capitolium ad 30

INTERPRETATIO.

b Probi scio, cognitum habeo.

NOTÆ.

6. Apud Annibalem & Carthaginienses victosque, iustius.] In plurimis Codicibus scriptum est victos se iustius. Manlium quod Coll. alter habet, apud Carthaginienses victos, iustius, quam apud Victoris populi Senatum; erat enim quod querebantur Syracusani se male defensos à Carthaginiensibus qui se vinci passi essent. Eleganter Gronov. scribendum putat victos se, quod & mihi haud dubie placeret, si vetus aliquis Codex assi-

mulacetur.

7. Rata habeatis. ... nome.] Testatur Jac. Gronov. à Put. aliisque optimis libris abesse particulam nec. (Unde colligit legendum ne; ut sit, ne magis resp. int. tereb, ut ea vos rata habeatis.)

1. Quod sine iactura.] Vulgarior locutio, quod sine iactura: idem sensus; sed illa phrasis elegantior; nam & apud Cicero. quod tuo commodo fiat & alique similes loquendi foras extant.

consulem, uti rediret in euriam, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est. legatique benigne appellati, ac dimissi, ad genua se Marcel-
li consulis proiecērunt, obsecrantes, ut qua deploranda ac levanda calamita-
tis causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem clientelamque se ur-
bemque Syracusas acciperet. post hæc consul a elemente appellatus dimisit.

Urb. cond.
an. 543.
Coff. M.
Claud. Mar-
cell. xv. &
M. Valet.
Lavinio.

XXXIII. Campanis deinde senatus datus est, b quorum oratio misera-
bilior, causa durior erat. neque enim meritis poenas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent: sed satis pensum poenarum, tot
veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Pan-
cos nobilium superstitēs esse, quos nec sua conscientia, c ne quicquam de se
gratius consulerent, impulerit, nec victoris ira capitis damnaverit; eos li-
bertatem sibi suisque, & bonorum aliquam partem orare, cives Romanos,
affinitatibus plerisque & propinquis jam cognationibus connubio vetusto
iunctos. Summotis deinceps templo, paulisper dubitatum, an arcessendus
a Capua Q. Fulvius esset. (mortuus enim post captam 3 Claudius consul
e) ut coram imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Sien-
losque disceptatum fuerat, disceptaretur: dein, quum M. Atilium, C. Ful-
vium fratrem Flacci, legatos ejus, ac Q. Minucium & L. Veturium Philo-
nem, item Claudii legatos, qui omnibus gerendis rebus assiderant, in senatu
viderent, nec Fulvium avocari a Capua, nec differri Campanos vellent; in-
terrogatus sententiam M. Atilius Regulus, ejus ex iis qui ad Capuam fue-
rant, maxima auctoritas erat, In consilio, inquit, arbitror me fuisse consu-
libus Capuæ captæ, quum quæreretur, equis Campanorum de republica nostra

INTERPRETATIO.

a Cum eos benigne compellasset, suæque habet a Fulvio; sed eorum causa minde
ipsum officia promississet. favorabilis quod aperte rebellassent.
b Campanorum oratio magis miseranda c Ut voluntaria morte a se poenas ex-
erat quam Syracusanorum, quia illi pejus peterebant.

NOTÆ.

2. De fidem clientelamque.] Hoc in-
more positum, ut victæ urbes victores
suos, eorumque familias sibi patronos
asciscerent. Syracusani Marcelle festum
in gratiam Marcelli instituerant, alio-
que in suis stirpi honores decreverunt,
de quibus Plut.

1. Nec tyranni erant.] Nulli fuerant
Capuæ tyrannei, sed omnia publico con-
silio ad vetus Romanos a Campanis
gesta.

2. Propinquis jam cognationibus connubio
vetusto iunctos.] Cum in Plut. aliisque
habeatur, propinquis jam jam cognat:
centet Jac. Gronov. verum scripturam
esse propinquis jam etiam cognationibus.
Sed erit hæc qui dubitet quoniam: ex

vetusto connubio propinque cognationes?
Et sane si connubium pro conjugio su-
mas, ex vetustis inter Romanos & Cam-
panos nuptiis non nisi longinquæ
cognationes essent. Verum connubium hic
propre accipiendum pro jure legitimi
matrimonii, quod jam olim Campanis
datum.

3. Claudius Consul.] Melius, vel Clau-
dius, sine addito, ut in quibusdam libris:
vel Claudius pro consule. Capes enim fuit
Capua non a Fulvio & Claudio, adhuc
Consulibus, sed cum jam consulari ex-
cessissent, & proconsulati imperio ar-
centem eam obiderent. Ita quoque paulo
post accipiendum et Consules, pro his
ipsum qui consules anno priore fuerant.

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Marc.
cel. i. v. & M.
Valer. L. z.
vino.

bene meritis esset; duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Atellanam Capuam habitantem, & Fanculam Cluviam, qua quondam quæstum corporis fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute & victoria populi Romani; hanc captivis egentibus alimenta clam suppeditasse. Caterorum omnium Campanorum eandem erga nos animum, quæ Carthaginensium, fuisse: scelerique percussis à Q. Fulvio esse magis, quorum dignitas inter alios, quam quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui 4 cives Romani sunt, & in iussu populi non video posse. idque & apud majores nostros in Satricanis factum est, quomodo defecissent: ut M. Antistius tribunus plebis prius rogationem ferret, & sciretque plebs, ut: senatus de Satricanis sententia dicenda ius esset. Itaque censeo cum tribunis plebis agendum esse, ut eorum unus pluresve rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuerendi de Campanis ius fiat. L. Atilius tribunus plebis, ex auctoritate senatus plebem in hæc verba rogavit: Omnes 7 Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemque pop. Rom. Fulvio proconsole, quæque una secum dederunt, agrum urbemque, divina, humanaque, utensiliaque, siue quid aliud dederunt, de iis rebus quid fieri velitis, vos rogo, Quirites.

XXXIV. Plebs sic iussit, 1 Quod senatus iuratus 2 maxima pars censeat, 3 qui assident, id volumus iubemusque. Ex hoc

NOTÆ.

4. Cives Romani.] Campani quippe fidei aliqua ex parte civitate donati fuerant: unde cives Romani accipiendum est per appositionem, ut intelligatur paucos nobilium Campanorum, qui cives Romani sint, & affinitate conjuncti cum Patriciis Romanis, puta cum Fabiis, Claudiis, ut paulo post Attilius notat.

5. In iussu populi.] Nam de capite civis Romani, non nisi populi cognitio erat ex lege Valeria.

6. Sciretque plebs.] Pro, sciretque plebs.

7. Campani, Atellani, Calatini, Sabatini.] De Capua, Atella, Calatia, unde his populis nomen, actum antea. Sabatini à Sabato fl. Hirpinorum dictos puto, qui per Beneventum cum amne Calore in Vulturum defluit. Oppidum ejus nominis nullam hanc tractu invenio. Neque huc pertinet Sabatia Etruriæ; neque Vada Sabatia Liguriæ, de quibus alius.

1. Quod senatus iuratus.] De gravioribus rebus Senatus iuratus decreverat. Sic lib. 20. Patres igitur iurati (ita conveniunt) conveniunt, &c. Et lib. 42. ut iuratus Senatus decreveret, &c.

2. Maxima pars.] Appositio est, ut

lib. 1. aures boves, eximium quemque. Significatur non omnium & singulorum Senatorum requiri suffragia, sed majoris eorum partis. Alioqui legendum esset, Senatus iuratus maxima pars.

3. Qui assident.] A Sigonio est. Difficilis visus Liptio locus: tolerari posse ut Gronov. sic & mihi videtur Sigonium illud, qui assident: ita scilicet ut referatur ad Senatores, qui Attilio tribuno plebem roganti aderant; & mox Campanorum causam disceptaturi videbantur. In Libris plerisque legitur qui assident, An Senatus, qui assident, pro Senatoribus qui presentes aderant, cum ea de re ageretur? Facilius explicari res posset, si in libris scriptis occurreret quod suggerit idem Gronov. qui assiderunt; vel assidebant, aut certe qui assidebitis. Ut scilicet sufficere plebi videatur ad eam rem decernendam, si Senatorum, qui ad rem illam consultandam iurati alio decernat, maxima pars aliquid de ea decernat; etiam, si non totus Senatus, ac ne major quidem pars totius ordinis, aut etiam certus numerus Senatorum adit consultatio: sepe enim designabatur numerus Senatorum, quem plebeis cito

- plebeis cito senatus consultus, *Oppia Clusique primum bona ac libertatem restituit. si qua alia præmia petere à senatu vellent, venire eas Romam*. Campanis in familiis singulas decreta facta, quæ non operæ pretium est omnia enumerare. *Aliorum bona publicanda: ipsos liberosque eorum & conjuges vendendas; extrafamilias a que enupissimè prius quam in populi Romani potestatem venirent. Alios in vincula condendos: ac debis posterius consulendum*. Aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent; pecunia captiva, (præter equos), & mancipia, (præter puberes virilis sexus), & omnia ^b que solo non continentur, restituenda, censuerunt, dominis. Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam, qui eorum aut ipsi aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse, iusserunt: ita ut nemo eorum civis Romanus, aut Latini nominis esset. neve quis eorum, qui Capua fuissent, dum porta clausa essent, ^c in urbe agrove Campano intra certam diem maneret. Lotius, ubi habitarent, trans Tiberim, qui non contingeret Tiberim, daretur. qui nec Capua nec in urbe Campana, que à pop. Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam versus; qui ad Romanos transissent prius, quam Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emovendos, censuerunt. ne quis eorum propius mare quindecim millibus passuum agrum adificiumve haberet. Qui eorum trans Tiberim moti essent, ne ipsi posterive eorum uspiam pararent, haberentve, nisi in Veiente, aut Sutirino Nepefinove agro: dum n: cui major, quam quinquaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, quique magistratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ gessissent, bona venire Capuæ, iusserunt. libera corpora quo venundari placuerat, Romam mitti, ac Roma venire. Signa, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra & profana essent, ad pontificum collegium rejecerunt. Ob hæc decreta martiores aliquanto quam Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec jam Q. Fulvii frevicam in sese, sed iniquitatem Deum, atque execrabilem fortunam suam incufabant.
- XXXV. Dimissis Siculis Campanisque, delectus habitus. scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agereceptum. in quam rem quam neque hominum satis, nec, ex qua pararentur stipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset; edixerunt consules, ut privati ex censu ordinibusque, sicut antea, remiges darent eum stipendio cibaribusque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum tan-

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Cland. Mar-
cello iv. &
M. Valer.
Livino 16.

INTERPRETATIO.

a Qua per nuptias à paterna domo exisset. & in domum mariti transisset.
b Qua mobilia essent.

c Intra certum tempus Capuæ, ejusque territorio quantis excederint.

NOTÆ.

adesse oportebat, ut lib. 38. Prætor Senatum consuleret, cum in Senatu centumvoti minis essent.

1. Summam etiam census distinxerunt.] Deceverunt ut pro ratione majoris, vel minoris patrimonii, aliorum bona publicarentur, aliis sua relinquerentur.

Urb. eoad.
an. 543.
Colla M.
Valet. Lx-
vino 11. &
M. Claud.
Marcell. iv.

taque indignatio fuit, ut magis dux, quam materia seditioni deesset. ^a
Secundum Siculos Campanosque plebem Romanam perdendam, lacerandam-
que sibi consules sumpsisse. per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui, præter
terram nudam ac vastam, habere. Testa hostes incidisse, 1 servos agricul-
tores rempublicam abduxisse, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc re-
miges imperando. Si quid cui argenti arisve fuerit, stipendio remigum, &
tributis annuis ablatum: se ut dent quod non habeant, nulla vi, nullo imperio
cogi posse. Bona sua venderent: in corpora qua reliqua essent, sævirent. Ne
unde redimantur quidem, quicquam superesse. Hac non in occulto, sed pro-
palam in foro atque oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremeb-
ant: nec eos sodare consules, nunc castigando, nunc consolando poterant.
² *Spatium deinde his tridui se dare ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad*
rem inspiciendam expediendamque usi sunt. Senatum postero die habuerunt
de remigum supplemento: ubi quum multa disseruissent, 3 cur aqua ple-
bis reculatio esset, venterunt orationem eo, ut dicerent, Privatis id, seu
aquam seu iniquum onus injungendum esse. Nam unde, quum pecunia in
erario non esset, paraturos navales socios? Quomodo autem sine classibus, aut
Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri posse, aut tuta Italiæ litora esse?

XXXVI. Quum in hac difficultate rerum consilium hæreret, ac prope
torpor quidam occupasset hominum mentes: tum Lævinus consul, Magi-
stratus senatus, & senatum populo, sicut bonore præsent, ita ad omnia qua
dura atque aspera essent, subeunda ducem debere esse. ¹ *SI QUID IN JUN-*
GERE INFERIORI velis, id prius in te ac tuos si ipse juris statueris, faci-
lius omnes obediētes habeas. nec impensa gravis est, quum ex ea plus quam

INTERPRETATIO.

^a Post Siculos, & Campanos.

NOTÆ.

1. *Servos agricultores.*] Setvi enim post Cannensem cladem exiguo pretio redempti fuerant ut armarentur, & milites herent. Dicitur autem eos *abduxisse resp.* quoniam abtracti fuerant in publicum commodum: quod autem magistratus in commune bonum facit auctoritate publica, id resp. facere censetur. Ita Cic. in Bruto, de Tib. Graccho, ait *ab ipsa rep. est interfictus*. Neque erat quod hic Sigonius laudaret, ut Gron. observat.

2. *Spatium deinde his tridui se dare ad cogitandum.*] Sigon. hanc scripturam e veteribus libris hausisse videri vult. Gronov. in Put. tribus legit, non tridui: videndum num prætet vulgata lectio, *spatium deinde his tribuere se, dareque ad*

cogitandum. Est enim redundare videatur *se dareque*, post verbum *tribuere* & verisimile videatur certum diem spatium esse datum: his tamen non parum repugnat, quod statim subjicitur *Senatum postero die* hac de re consultum ab Consulibus. Est enim *postero die* idem ac *postridie*: ut non aliud quam unius diei spatium plebi datum videatur.

3. *Cur aqua plebis recusatio esset.*] In Colb. vetustiori est, *Curaque plebis recusatio esset*, quod Salmatio placebat.

4. *Si quid in iungere inferiori velis &c.*] Alludit Claud. in Paneg. de iv. Consulatu Honorii. *Tunc observantior equis populus: nec serps negat, cum videris ipsum auctorem parere sibi.*

- pro virili parte sibi quemque capere principum vident. ² Itaque classes habere atque ornare volumus populum Romanum et privatos sine recusatione remiges dare et nobismet ipsis primum imperemus. Aurum, argentum, aes signatum omne senatores crastina die in publicum conferamus: ita ut annulos sibi quisque et coniugi, et liberis, et filio bullam, et quibus uxor filii aversant, singulas uncias pondo auri relinquunt; argenti, qui curuli sella federnus, equi ornamenta et libras pondo, et ut salinum patellamque Deorum causâ habere possint. ceteri senatores libram argenti tantum, ⁶ aëris signati quina millia in singulos patres familiæ relinquamus. ⁸ Ceterum omne aurum, argenti, assignatum, ⁷ ad triumviros mensarios ex templo deferamus; nullo ante senatusconsulto facto: ut voluntaria collatio, et certamen adiuvanda reipublicæ excitet ad emulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc unam viam, multa inter nos collocuit, consules invenimus. ⁸ Ingredimini Diis bene juvantibus. **RESPUBLICA INCOLUMIS** et privatas res facile salvas præstat. publica prodendo, tua nequiquam serves. In hac tanto animo consensum est, ut gratiæ ultro consulibus agerentur. Senatu inde missio, pro se quisque aurum, argentum, et æs in publicum conferunt: tanto certamine injecto, ut prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse; ut nec triumviri accipiunt, ¹⁰ nec scribe referendo sufficient. Hunc consensum senatus equester ordo est secutus: equestris ordinis plebs. Ita sine edicto, sine coercitione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipendio

INTERPRETATIO.

² Reliquum auri quicquid aëris.

⁸ Nec scriba ad referendum in tabulas sufficient.

NOTÆ.

² Itaque classes habere.] Hæc Gronovii scriptura dilucida est atque aperta. Vulgaris lectio, itaque classem habeas, quam ornare volumus, populus Romanus: privatos sine recusatione remiges dare nobismet ipsis primum imperemus. Quod Colb. uterque sequitur, nec in hac lectione multum vitii. Est enim Populus Romanus classem habeat, quam ornare volumus. Nos itaque primi nobis ipsi imperemus ut privationis propriis cuiusque nostrum sumptibus remiges demus, absque ulla recusatione.

³ Filio bullam.] Cuius ingenui Bulla, sive icuncula è collo suspendebatur, quæ credebantur averti fascinationes. Eâ primum donatas à patre fuerat Tarquinii Prisci filius, quod nondum pater hostem in bello vulnerasset.

⁴ Singulas uncias pondo auri, &c.] Non plus quam pondus unciæ servent, uxoris, & unius cuiusque filii gratiâ.

Leges Oppia cautum postea ne qua mulier

plus semenciâ auri haberet. Infr. 34. 1.

⁵ Ut Salinum patellamque.] Ad hæc itaque duo sufficiebat argenti libra decem uncias nostras cum semisse pendens. Patella Fetho sunt vasa picata parva sacrificiis faciendis apta. Est enim patella diminutivum à Patella, cui à patientibus labris nomen. Gall. une tasse. In sacrificando magistratus hoc poculi genere dabat Deo vinum.

⁶ Aëris signati quina millia.] Quinque scilicet assium millia, qui hoc tempore semanciales erant. Hæc quantitas exigua nunc summam redderet, vix ultra 145. l. 16. f. 8. d.

⁷ Ad Triumviros mensarios.] De his actum lib. 23. cap. 21.

⁸ Ingredimini.] Intellige è proximo hæc unam viam. Gall. Prenez cõt expedient.

⁹ Sine coercitione magistratus.] Ita Pal. unus: nec abluunt alii scripti: quod idem

Urb. cond.
an. 543.
Coff. M.
Claud. Mar.
cell. 19. &
M. Valer.
Lavinio 11.

Urb. cond.
an. 543.
Coff. M.
Claud. Mar-
cel. iv. & M.
Valer. Le-
vino. 11.

respublica eguit: paratisque omnibus ad bellum, consules in provincias profecti sunt.

XXXVII. Neque aliud ^a magis tempus belli fuit, quo Carthaginien-
ses Romanique pariter variis casibus immixtis, magis in ancipiti spe ac
metu fuerint. Nam Romanis & in provinciis, hinc in Hispania adver-
sa res, hinc prospera in Sicilia, luctum & letitiam miscuerant: & in Italia,
quum Tarentum amisum damno & dolori, tum arx cum praefidio retenta
praeter spem gaudium fuit: & terrorem subitum pavoremque urbis Romae ob-
fesse & oppugnatae, Capua post dies paucos capta in letitiam vertit. ^a
Transmarina quoque res quadam vice pensata. Philippus hostis tempore ¹⁰
haud satis opportuno factus: Aetoli novi adsciti socii, Attalusque Asia rex,
jam velut despondente fortuna Romanis ^a imperium Orientis. Carthagi-
nienfes quoque Capuam amisam, & Tarentum captum aequabant: & ut
ad moenia urbis Romae nullo prohibente se pervenisse in gloria ponebant;
ita pigebat irriti incepti: pudebatque adeo se speros, ut sedentibus ipsis ¹⁵
Romana moenia, ³ alia portae exercitus Romanus in Hispaniam duceretur.
Ipsa quoque Hispaniae, ^c quò propius spem venerant, tantis duobus
ducibus exercitibusque casis, debellatum ibi, ac pullos inde Romanos esse;
eo plus, ^d ab L. Marcio tumultuario duce ad vanum & iterum victo-
riam redactam esse, indignationis praebebat. Ita aequante fortuna, suspen-
sa omnia utrinque erant: integra spe, integro metu, velut illo tempore
primum bellum inciperent. ²⁰

XXXVIII. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius op-
pugnata ab Romanis, quam defensa ab se, multorum Italicae populorum
animos averterat: quos neque omnes tenere praefidiis, nisi vellet in multas ²⁵
parvasque partes ^e carpere exercitum, quod minime tum expediebat, po-
terat: nec deductis praefidiis, ^d spei liberam, vel obnoxiam timori, socio-
rum relinquere fidem. Praeceptis in avaritiam & crudelitatem animos, ad
lipolianda, quae tueri nequibat, ut vastata hosti relinquerentur, inclina-

INTERPRETATIO.

^a Res Macedoniae & Graeciae.

^b Quamvis majorem spem conceperant
Carthaginienfes fore ut post casus Scipio-
nis, atque exercitus, bellum in His-
pania pulsus inde Romanis consilium esset:
tamen majorem indignationis causam prae-
bebant Hispaniae levitate ac retentae à riciuli.

Romanis duce L. Marcio. &c.

^c Copias dividere.

^d Fidem sociorum suorum, aut liberam
manere, ut unde melioris conditionis
spes ostenderetur, eò se vertentes; aut tre-
pidam metu imminentis ab hostibus pe-
riculi.

NOTAE.

est ac sine coëreptione; utrinque enim per-
inde dicitur. Vulgo sine coëreptione; sed
haec scilicet jam adhibita: nisi interprete-
re, sine alia, seu nova coëreptione magis tra-
dit. Mallem, si liceret, sine conditione.

1. Magis tempus belli. 2. Redundare
videtur hoc magis, ut pote max aptiore

loco usurpatum: quod vidisse Grono-
vium testatur filius.

3. Imperium Orientis. Intelligit Asiam,
tum minorem, tum praefectum Majorem.

4. Alia porta exercitus Rom. &c. Vide
lib. 26. cap. 11.

5. Ab L. Marcio. Supra lib. 5. cap. 17.

- vit. Id sœdum consilium, quum incepto, tum etiam exitu fuit. ne-
que enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed cætero-
rum etiam. quippe ad plures exemplum, quam calamitas, pertinebat.
5 Nec consul Romanus tentandis urbibus, sicunde spes aliqua se ostendil-
set, deerat. Salapiæ principes erant Dasius & Blasius: Dasius Anniba-
li amicus; Blasius, quantum ex tuto poterat, rem Romanam fovebat;
& per occultos nuncios spem prodicionis fecerat Marcello, sed sine ad-
jutore Dasio res transigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum
quoque magis inopiâ consilii potioris, quam spe effectus, Dasium ap-
10 pellabat. at ille a quum ab re averlus, tum æmulo potentatus inimicus,
rem Annibali aperit. Arcessito utroque, Annibal quum pro tribunali
quædam ageret, mox de Blasio cogniturus, starentque summo populo
accusator & reus: b Blasius de prodicione Dasium appellabat. Enimvero
ille, velut in manifesta re, exclamat, *sub oculis Annibalis secum de prod-
15 tione agi.* Annibali atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minus
similis veri visæ est. amulationem profecto atque odium a esse: & id cri-
men asserri, quod, quia testem habere non potuisset, liberius fingenti
fit. Ita inde dimissi sunt. nec Blasius ante absticit tamen tam audaci incepto,
quam idem obtundendo, docendoque quam ea res ipsis patriæ-
20 que salutaris esset, pervicit, ut præsidium Punicum, (3 quingenti autem
Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello. Nec sine cæde mul-
ta tradi potuit. longe 4 fortissimi equitum toto Punico exercitu erant. Ita-
que quancumq; improvisa res fuit, nec usus equorum in urbe erat: tamen
armis inter tumultum captis, & eruptionem tentaverunt; & quum
25 evadere nequirent, pugnautes ad ultimum occubuerunt. nec plus quin-
quaginta ex his in potestatem hostium vivi venerunt. c plulque aliquan-

Urb. cond.
ann. 543.
Coff. M.
Claud. Mar-
cello 17. &
M. Valerio
Livino 114

INTERPRETATIO.

- a Et alienus ab eo consilio, & insensus | manis oppidum.
Blasio æmulo potentius in civitate, &c. | c Majori detrimento fuit Annibali bo-
b Sollicitabat Dasium ad prodendum Ro- | rum equitum; quam Salapia urbis amissio.

NOTÆ.

1. *Blasius.*] In scriptis *Blattius* voca-
tur: & apiano *Blaetis*.
2. *Liberius fingenti fit.*] Vulgo *liberius*
fingetur. In Mill. quibusdam est *liberius*
fingenti. In aliis *fingenti fit.* In Put. *fingen-*
ti fit. unde acutè Gron. reponit *liberius*
fingenti fit. Adducitque eandem loquendi
formam ex ipso auctore lib. 30. *Collo-*
quium Annibalis in secreto habitum, ac
liberum fingenti, quæ velis fieri. Sensus
hujus loci hic est, Annibalem judicasse
Dasium ex similitudine eam accusationem
in Blasium attulisse, quæ liberè fingi pos-
set, seu quæ liberum ei præberet fingendi
campum, cum res testibus careret.
3. *Quingenti autem Numida erant.*]
Delideratur numerus in plerisque scrip-
tis: sed supplendus ex Valerio Max. lib. 3.
cap. 8. hoc ipsum Blasii factum post Livium
narrantem. Inde, atque ex more Livii nu-
merum in his verbis adjicere soliti, Siga-
nio visum, pronomem *Hi.* quod editi ha-
bent, mutare in notam numeralem *D.* seu
13. quam lectionem ex Patinorum uno
confirmat Gron. ubi scriptum, *id autem*
Numida erant.
4. *Fortissimi equitum.* Illi scilicet quin-
genti Numidæ, qui Salapiæ in præsidio.

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello 1 v. &
M. Valerio
Liviano 11.

to damni hæc ala equitum amissa Annibali, quam Salapia fuit; nec deinde unquam Pœnus (quo longe plurimum valuerat) equitatu superior fuit.

XXA IX. Per idem tempus quum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis esset, spem omnem præsidium quod ibi erat Romanum, præfectusque præsidij atque arcis M. Livius, in comitatibus ab Sicilia missis habebant. qui ut tuto prætervherentur oram Italæ, classis viginti ferme navium Rhëgii stabat. Præerat classi comitatibusque D. Quincius, obscuro genere ortus; ceterum multis fortibus factis gloria militari illustis. Primo quinquenaves, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: postea rem impigre sæpe gerenti tres additæ quinquæremes: postero ipse à lociis, Rhëginisque, & à Velia & à Pæstis, debitas ex fodere exigendo, & classem viginti navium, sicut ante dictum est, effecit. Huic ab Rhëgio profectæ classi, Democrates cum pari classe navium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab urbe ad Sacriportum obvius fuit. Velis tum forte inprovidus futuri certaminis Romanus veniebat. sed circa Crotonem Sibarinque suppleverat remigio naves: instructamque & armatam egregie pro magnitudine navium classem habebat. & tum forte sub idem fere tempus & venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere: 1 ut ad componenda armamenta, expediendumque remigem ac militem ad imminens certamen satis temporis esset. Raro alias tantis animis iuste concurrerunt classes: quippe quum in majoris discrimen rei, quam ipsæ erant, pugnaret. Tarentini, ut recuperata urbe ab Romanis post centesimum prope annum, arcem

INTERPRETATIO.

a. Quod certarent de servanda vel capienda arce Tarentinâ, qua res majoris erat momenti, quam ipsa classes.

NOTÆ.

1. Rhëgii stabat.] De hoc Rhëgio Bruti-
tiorum, deque Pæsto Lucanorum, dictum
alibi.

2. A Velia.] Velia, quæ & H-lia Lucaniae maritimum oppidum inter Paistum & Buxentum fuit: hodie Castell' à mare della Brucca.

3. Classem viginti navium.] Imò triginta, si manuscriptis fides. Quam classem effecerat hic Quintius additis, ad octo naves sibi à Marcello traditas, aliis Quoddecim, quas à vicinis eo tractu locis Romanorum exegerat, qui ad certum navigationum numerum Romanis suppeditandum tenebantur ex fodere cum ipsis inito.

4. Ad Sacriportum.] Ejus quidem nominis locus in Latio apud Præneste memoratur Appiano, ubi oppressus est Ma-

rius. Sed hic maritimus fuit locus, & verè portus, haud procul Metaponto & Bradani orio, in Tarentinorum & Lucaniae confinio, uti ex Livii narratione colligitur, qui xv. millibus ab urbe ponit, nempe à Tarento.

5. Ut... satis temporis esset.] Gall. En forte qu'il y eust incontinent assez de temps, &c. Sigon. ex vet. lib. additi voce, scribi vult vix satis temporis esset, quam utilitatem loquendi formam nemo negaverit.

6. Postcentesimum prope annum.] Si numeres à Consulatu C. Fabricii secundo, & Q. Æmilii etiam secundo, id est, an. urbis 475. quo de Lucanis, Brutiis, Tarentinis Fabricius triumphavit: sient anni 68. Si cum Sigonio à L. Papirii Cursoris, & Sp. Carvili secundo consulatu, quo arx &

etiam liberarent; ⁷ spe commeatu quoque hostibus, si navali prælio possessionem maris ademissent, interclusuri: Romani, ut, retenta possessione arcis, ostenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto, Tarentum amissum. Itaque ex utraque parte signo dato quum rostris concurrissent, ⁸ neque retro navem inhiherent, ⁹ nec dirimi ab se hostem paterentur, quam quis indeptus navem erat, ferrea injecta manu; ita conferebant ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantum, sed gladiis etiam prope collato pede gereretur res. Proræ inter se junctæ hærebant, ¹⁰ puppes alieno remigio circumagebantur. ita in archostipatæ erant naves, ut vix ullum telum in mari vanum intercideret. frontibus velut pedestris acies urabant: ¹¹ perviæque naves pugnancibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. In Romana nave ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui *Perconi* fuit cognomen, non publico modo, sed privato etiam odio invisus atque infestus Romanis: quod ejus factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodidit. Hic Quintium simul pugnantem hortantemque suos, incautum hasta transfigit. ¹² ille atque præceps cum armis procidit ante proram. vi-

Vrb. Cond.
ann. 543.
Coff. M.
Claud. Marc.
cello 1v. &
M. Valer.
Lævino 112

INTERPRETATIO.

b In iſſe harpazone in hoſilem navem atque avelli.
quam quiſque aſſiſus atque apprehendere c Et ex una in alteram navem paſſim
potuerat: non ſinebant hoſtes ab ſe diſtrahi certantibus aditus.

NOTÆ.

urbs Tarentina in Romanorum venit possessionem, anno urbis 421. existent annidumtaxat 61.

7. Spe commeatu quoque interclusuri.] Plana satis hujus loci sententia, actiter pugnaſſe Tarentinos, animo non commeatu modo, sed spem ipsam commeatu intercludendi hostibus, si eis possessionem maris ademissent navali prælio victis. Quoniam tamen Put. alique scripti habent *interclusuros*, legit Gronov. *spe non spem*, ut sensus sit, eosdem Tarentinos ad pugnam animatos *spe concepta* fore ut si victores extitissent, Romanorum commeatu intercluderent. Verum præstat meo judicio prior sententia.

8. Neque retro navem inhiherent.] Hic ferè mos navalium præliorum fuit, ut post primum concursum naves invicem recederent, iterum impetu majori reversuræ. *Inhibendi* autem verbo uti Livium, pro eo quod elagere, atque impellere, jam antè est annotatum. Erit ergo neque retrò inhiherent, idem quod

non retro agerent.

9. Prope collato pede gereretur res.] Plerique scripti habent *collato pede quereretur*. Gron. ex Put. ubi scriptum, *quereretur res*, conjicit *gereretur res*. Vulgò legitur, *prope collato pede praliarentur*. Quod cæteris facilius, si Codicis alicujus testimonio nitatur.

10. Puppæ alieno remigio circumagebantur.] Cum enim cohererent inter se naves, necesse erat ut cujus validiores erant remiges, cum ea hostilis quoque circumageretur.

11. Ille atque præceps, &c.] Hic atque sumitur proflatum vel continuè ut observat A. Gell. lib. 10. cap. ult. adducto loco Virgilii, 1. Georg.

Si brachia forè remigis,
Atque in illam præceps prono rapit alvens amni.

Cæterùm si vulgarem editionem sequamur, proclivior erit intellectus; sicut enim habet, *ille simul atque præceps cum armis procidit ante proram; victor Tarentinus, &c.*

Urb. eond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello 1v. &
M. Valer.
Lavinio 11.

Ator Tarentinus in turbatam duce amisso navem impigre transgressus, quum
summovisset hostes, & prora jam Tarentinorum esset, puppim male con-
globati tuerentur Romani; repente & alia à puppi triremis hostium appa-
ruit. Ita in medio circumventa Romana navis capitur. hinc cæteris ter-
ror injectus, ut prætoriam navem captam videre: fugientesque passim, aliæ
in alto merse, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis
Metapontinique. ¹² ex onerariis, quæ cum commeatu sequebantur, per-
pauca in potestatem hostium venerunt: aliæ ad incertos ventos hinc atque il-
line ¹³ obliqua transferentes vela, in altum evectæ sunt. Nequaquam pa-
ri fortuna per eos dies Tarenti res gesta; nam ad quatuor millia hominum
frumentatum egressa, quum in agris passim vagarentur; Livius, qui ar-
ci præsidioque Romano præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei,
C. Persium, impigrum virum, cum duobus millibus armatorum ex arce
emisit. qui vage effusus per agros palatosque adortus, quum diu passim
cecidisset, paucos ex multis trepida fuga incidentes semiapertis portarum
foribus, in urbem compulit: ¹⁴ ne urbs eodem impetu caperetur. Ita
æquata res ad Tarentum; Romanis victoribus terra, Tarentinis mari.
frumenti spes, quæ in oculis fuerat, utrosque frustrata pariter.

XL. Per idem tempus Lavinus Consul jam magna parte anni circum-
acta, in Sicilia veteribus novisque sociis expectatus, quum venisset, pri-
mum ac potissimum omnium ratus, ¹ Syracusis nova pace inconditas
componere res. ² Agrigentum inde, (quod belli reliquum erat, tene-
baturque à Carthaginensium valido præsidio) duxit legiones. & affuit
fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginensium, sed omnem
in Mutine Numidisque spem repositam habebat. Per totam Siciliam
vagus prædas agebat ex sociis Romanorum: neque intercludi ab Agri-
gento vi aut arte ulla, nec quin erumperet ubi vellet, prohiberi po-
terat. Hæc ejus gloria quia jam imperatoris quoque famæ officiebat,
postremo in invidiam vertit: ³ ut ne bene gesta quidem res jam Han-

INTERPRETATIO.

a Ita ut Hanno haud multum rebus non placebant, eo quod earum auctor esse
etiam solaciter gestis lataretur, quæ ipsi Mutines.

NOTÆ.

12. Ex onerariis.] Navis oneraria foribus: ideo scilicet semiapertis, ne urbs
dicuntur, quæ commeatui aliisque oneri- eodem impetu caperetur: quod rectè vidit
bus iterandis destinate sunt, opponuntur- Tan. Faber.

que armatis. Gall. illæ *Vaisseaux de charge* 1. Syracusis novæ pace inconditas com-
hæ *Vaisseaux de guerre*. ponere res.] Vulgò Syracusanis. Legen-
dam videtur ex Coll. meliori, Syracu-
sanas, nimirum res.

13. Obliqua transferentes vela.] In tem- 2. Agrigentum.] Græcis *Agragas*, ad
pestilente colliguntur vela ad obliquum cur- ostia fluvii cognominis, in ora Siciliæ
sunt, ne recta adversum ventum incurrerent meridionali, totius insule quondam am-
navis mergatur. 5. En. Obliquatque sinus plissima urbs, nunc vulgò *Gergenti*.

in ventum. Gall. aller à la bouline. 3. In Mutine Numidisque spem repositam
14. Ne urbs eodem impetu caperetur.] sed ad proxima referri debent, sed ad superiora, semiapertis portarum tam habebant.] Vulgò habebat; sed &
noni

noni propter auctorem facis lætæ essent. propter quæ postremo præfecturam ejus filio suo dedit, ratus, cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erepturum, quod longe aliter evenit. ^b Nam veterem favorem ejus suâ insuper invidiâ auxit. neque ille indignitatem injuriæ tulit: confestimque ad Lævinum occultos nuncios misit de tradendo Agrigento. Per quos ut est facta fides, compositulque rei gerendæ modus, portam ad mare ferentem Numidæ quum occupassent, pulsus inde custodibus, aut cæsis, Romanos ad idipsum missos in urbem acceperunt. & quum agmine jam in media urbis ac forum magno tumultu iretur, ¹⁰ ratus Hanno non aliud quam tumultum ac secessionem (id quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionem processit, atque ille, quum ei multitudo major, quam Numidarum procul visa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset, prius quam ad ictum teli veniret, capessit fugam per averlæ portam emissus, assumpto comite Epicyde, cum paucis ad mare pervenit: nactique ¹⁵ opportune parvum navigium, relicta hostibus Sicilia (de qua per tot annos certatum erat) in Africam trajecerunt. alia multitudo Pænorum, Siculorumque, ne tentato quidem certamine, quum cæci in fugam ruerent, clausique exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto Lævinus, ²⁰ c qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cælos securi percussit: ceteros prædamque vendidit. omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinarum cladis, Siciliam quum pervasisset, omnia repente ad Romanos inclinaverunt. Proditæ brevi sunt viginti oppida: sex vi capta: voluntariâ deditione in fidem venerunt ad quadraginta, quarum ²⁵ 4 civitatum principibus quum pro cuiusque merito consul & præmia pœnasque exsolvisset, cœgissetque Siculos positis tandem armis, ad agrum colendum animos convertere, ut esset non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed urbis Romæ, atque Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam levaret; ⁶ ab Agathyrna inconditam multitudi-

Urb. cond.
an. 543.
Coss. M.
Cl. Marcello
1v. & M.
Val. Læ-
vino.

INTERPRETATIO.

^b *Etenim malevolentia sua gratiam, c Primariis civibus, qui supra reliquos quum antea consecutus apud Pænos Mutines erat, mirum in modum adauxit.* eminebant.

NOTÆ.

ratio Gronovii, & liber Colb. volunt reponi in numero plurali, habebant, nimirum Carthaginienses, non Hanno: qui si spem omnem in Mutine repositam habuisset, eum non fuisset irritaturus ablata præfecturâ.

4. *Civitatum.*] Perinde dicitur ac *civitatum*, quemadmodum, *aratum*, pro *aratum* apud Cic. de Legibus, quibus alia ubique similia.

5. *Præmia pœnasque.*] Regius & Put. Tit. Liv. tom. III.

& Colbertinorum melior habent, *præmia pœnasque.* & Liv. lib. 5. *præmium sumptus in utranque partem, cum & rebus & perperâ in facto præmium deberetur.*

6. *Ab Agathyrna.*] Agathyrsum Strabo & Plinius appellant, Agathyrum Ptolemæus. Fuit oppidum in ora Siciliæ boreali, inter Halesam & Tyndarion, cuius rudera juxta S. Marco, sub Promontorio, cui nunc nomen *Capo d'Orlando*, in Valle di Demona.

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello 1v. &
M. Valerio
Lavino.

necta secum in Italiam transvexit. quatuor millia hominum erant mixti ex
omni colluvione, exules, oberrati, capitula auri plerique, & quum in
civitatibus suis ac sub legibus vixerant, & postquam eos ex variis causis
fortuna similis conglobaverat, Agathyræ per latrocinia ac rapinam tole-
rantes vitam. hos neque relinquere Lavinus in insula, tum primum nova
pace coalescente, velut materiam novandis rebus, satis tutum ratus est: &
Rheginis usui futuri erant ad populandum in Brutium agrum, affuetam latro-
cinis quæretibus manum, Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est.

XLI. In Hispania principio veris P. Scipio a navibus deductis, evo-
catisque edicto Tarraconem sociorum auxiliis, classem onerariaque ostium
inde Iberi fluminis petere jibet. Eodem legiones ex hibernis convenire
quum jussisset, ipse cum quinque millibus sociorum ab Tarracone pro-
fectus ad exercitum est. quum venisset, alloquendus maxime veteres mil-
lites, qui tantis superfluerant cladibus, ratus, concione advocata ita dis-
seruit: Nemo ante me novus imperator militibus suis, prius quam operâ
eorum usus esset, gratias agere jure ac merito potuit: Me vobis, priusquam
provinciam aut castra viderem, obligavit fortuna: primum, quod ea pietate
erga patrem patrimumque meum ut vos mortuosque fuissetis: deinde, quod amissam
tanta clade provinciam possessionem, integram, & populo Romano, & succef-
sori mihi, virtute vestra obtinuissetis. Sed quum jam benignitate Deorum pa-
remus atque agamus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne Pœni ma-
neant; nec ut pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed ut ultro
transcamus, transferamusque bellum; vereor, ne cui vestrum majus id au-
daciusque consilium, quam aut pro memoria cladum nuper acceptarum,
aut pro ætate mea videtur. Adversa pugna in Hispania, nullius in animo,
quam meo, minus obliterari possunt. Quippe cui pater & patrui intra tri-
ginta dierum spatium, ut aliud super aliud cumuletur familia nostra funus,
interfecti sunt. Sed ut familiaris pœne orbis ac solitudo frangit animum; ita
publica quem fortuna tuam virtus, desperare de summa rerum prohibet; ea fa-

INTERPRETATIO.

d. Finitum est eo anno bellum.

a. Adductis in portum ex arm. mentario navigiis.

NOTÆ.

7. Et quum in civitatibus suis.] Refer-
ad superiora. Sensus enim, opinor, hic
est: hos homines capitalia crimina patri-
se & scorum, eo tempore quo in civitati-
bus quique suis debebant; & conjun-
ctum postquam patris pulsi fortuito con-
venerant.

1. Ergo patrem patrimumque meum.]
Pub. Cornelium Scipionem patrem, Cn.
patrum, qui defectione sociorum à Pœ-
nis misere cæsi, suprà lib. 5. c. 34. & 36.

2. Arceamus transitum hostis.] Elegan-
tius ex Cantabr. Cod. Jac. Gron. *Arcea-*
mus transitum hostis.

3. Ea fato quodam data nobis fors est.]
Nobis nempe Romanis. Hæc fortè vera
lectio eruta a Gronovio ex Putubi *nana*,
quod ferri posset: melius tamen videtur
data; ut apud Virg. 1. Æneid. *Hoc mihi*
forsè datum, & apud nostrum, lib. 3. *Data*
fato etiam quodam Furis genti Gallica
bella;

eo quodam data nobis fors est, ut magnis omnibus bellis victi vicerimus. *Petera* omitto, *Porſenam*, *Gallos*, *Samnites*: à *Punicis* bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amiſſi ſunt? 4 Jam quid hoc bello memorem? Omnibus aut ipſe aſſui cladibus, aut 5 quibus abſui, maxime unus omnium eas ſenſi. *Trebia*, *Trasimenus*, *Canna*, quid aliud ſunt, quam monumenta occiſorum exercituum, conſuliumque Romanorum? Adde defectionem *Italia*, *Sicilia* majoris partis, *Sardinia*. Adde ultimum terrorem ac pavorem, caſtra *Punica* inter *Anienem* & *maniam* *Romanam* poſita: & viſionem prope in portis viſtorem *Annibalem*. In hac ruina rerum ſtenis una integra atque immobilis virtus populi *Romani*. Hac, omnia ſtrata humi crexit ac ſiſtulit. Vos omnium primi, milites, poſt *Cannensem* cladem vadenti *Aſdrubali* ad *Alpes* *Italianasque*, qui ſi ſe cum fratre conjunxiſſet, nullum jam nomen eſſet populi *Romani*, ductu aſpicioque patris mei obſtiſtiſti. & ha ſecunda res illas adverſas ſuſtinnit. Nunc, benignitate Deum, omnia ſecunda, proſpera, in dies latiora ac meliora in *Italia* *Siciliacque* geruntur. In *Sicilia*, *Syracusa* *Agrigentumque* captum, pulſiſſi tota inſula hoſtes, 6 receptaque provincia in ditione populi *Romani* eſt. In *Italia* *Arpi* recepti, *Capua* capta. Iter omne ab urbe *Roma* trepidà fugà emenſus *Annibal*, in extremum angulum agri *Bruttii* compulſus; nihil jam majus precatur Deos, quam ut incolomni cedere atque abire ex hoſtium terra liceat. Quèd igitur minus conveniat, milites, quam quam alia ſuper alias clades cumularentur, ac *Dii* prope ipſi cum *Annibale* ſtarent, vos hic cum parentibus meis (7 æquentur enim etiam honore nominis) ſuſtinniſſe labantem fortunam populi *Romani*: nunc eoſdem, quia illis omnia ſecunda lataque ſunt, animis deficere? Nuper quoque qua acciderant, 8 utinam tam ſine meo luctu, quam veſtro, tranſiſſent? Nunc *Dii* immortales imperii *Romani* præſides, qui centuriis omnibus, ut mihi imperium juberent dari, ſuere auctores; iſdem auguriis aſpiciſque & 9 per nocturnos etiam viſus omnia lata ac proſpera portendunt. Animus quoque meus, maximus mihi ad

Urb. cond.
ann. 543.
Coſſ. M.
Claud. Mar-
cello 1v. &
M. Valerio
Lavino.

NOTÆ.

4. Jam quid hoc bello memorem? J Sic ſcripti quos vidi: & ſenſus eſt quid geſtum hoc bello memorem? Minus elegantie habet, illud *Sigonii*, quid hoc de bello memoret: 5. Quibus abſui. J Clades *Hiſpanicas* intelligit, ubi pater patrisque ipſius occubuerant, cū ille in exercitiſus *Italicis* eſſet. Nam & apud *Trebianum* patrem vulneratum admodum adoleſcens corpore ſuo protexiſſe dicitur. l. 21. c. 46. Quod & *Polyb.* aſſertat lib. 10.

6. Receptaq; provincia in ditione populi *Romani* eſt. J Variant libri: meliores in ditione, plerique habent in ditionem; utrunque in eundem ſenſum: quid enim quantum ad ſententiam, diſtant provincia recepta,

ſeu reducta eſt in ditionem; & provincia recepta, id eſt, recuperata, in ditione eſt? hoc ego malim.

7. Æquentur enim etiam honore nominis. J *Patruus* cum patre.

8. Utinam tam ſine meo luctu quam veſtro tranſiſſent. Ipſe *Scipio* patrem ac patruum cæſos lugebat: milites exercitus quem alloquebatur, incolumes, & cæſi ducibus magnaque pacis commilitonum, ipſi tamen victores.

9. Per nocturnos etiam viſus. J Se à *Neptuno* in quiete monitum, ut *Carthagine* novam invaderet, militibus *Scipio* aſſertavit auctore *Polyb.* quod & noſter indicat eodem cap. 45.

Urb. cond
ann. 543.
Coll. M.
Cland. Mar-
cello 1v. &
M. Valerio
Lavinio.

hoc tempus vates, præsagit, 10 nostram Hispaniam esse: brevi extorret hinc omne Punicum nomen, maria terrasque sœda fuga impleturam. Quod mens sua sponte divinat, idem subicit ratio haud fallax. Vexati ab iis focii nostram fidem per legatos implorant. tres duces discrepantes, prope ut defecerint alii ab aliis, trifariam exercitum in diversissimas regiones distraxere. 5 Eadem in illos inruit fortuna, qua nuper nos afflixit. nam & deseruntur ab sociis, ne prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus; qua patri, patrumque meo causa exitii fuit. Nec discordia intestina coire eos in unum sinet, neque singuli nobis resistere poterunt. Vos modo, milites, favete nomini Scipionem, soboli imperatorum vestrorum, 11 velut accisis recrescenti stirpibus. 10 Agite milites veteres, novum exercitum, novumque ducem traducite Iberum, traducite in terras cum multis fortibus sacris saepe à vobis peragratis. Brevis faciam, ut quæ modum nunc noscitis in me patris patrique similitudinem oris vultusque, & lineamenta corporis; ita ingenii, fidei, virtutisque exemplum, expressam ad usque mentem vobis reddam, ut revivixisse, aut renatum sibi quisque Scipionem imperatorem dicat. 15

XLII. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium 1 regionis ejus M. Silano cum tribus millibus peditum, 2 & trecentis equitibus, ceteras omnes copias (erant autem viginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum trajecit. Ibi quibusdam 20 suadentibus, ut quoniam 3 in tres tam diversas regiones discessissent Punici exercitus, proximum aggrediretur; periculum esse ratus, 4 ne eo facto in unum omnes contraheret, nec par esset unus tot exercitibus, 5 Carthaginem Novam interim oppugnare statuit: urbem quam ipsam opulentiam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatusu plenam. ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant. Sitam præterea quam opportune ad trajiciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantævis classis, & 6 nescio an unum

INTERPRETATIO.

b Ducite trans Iberum.

a Ne occasione ipsi daret sese conjungendi.

NOTÆ.

10. *Nostram Hispaniam esse.*] Præsentem tempore utitur, ut ostendatur & cetero & brevi Romanorum futuram Hispaniam.

11. *Velut accisis recrescenti stirpibus.*] Metaphora ab arboribus ducta.

1. *Regionis ejus.*] Cosetanorum, vicinorumque circa Iberi ostia populorum, ubi hodie Archiepiscopus Tarracensis.

2. *Et trecentis equitibus.*] Quingentos Polyb. numerat.

3. *In tres tam diversas regiones.*] Asdrubal Amilcaris filius circa Saguntum, dans le Royaume de Valence: Mago supra Castellonensem saltum, sur la fron-

tière de la Castille nouvelle, & du Royaume de Murcie: Asdrubal Gisgonis ad Gades, vers l'extrémité de l'Andalousie Méridionale. Alibi eos locat Polybius, & longius adhuc ab Ibero.

4. *Carthaginem novam.*] Carthago in regno Murcie: de qua supra, xxi. 5.

5. *Nescio an unum.*] Intelligi potest de portu Carthaginis novæ, qui adhuc capacissimus habetur in Mediterraneo mari: nec alia est Polybii mensura lib. 10. ait hanc urbem in Hispania solum esse (non mirum) quæ portus haberet clas-

in Hispaniæ ora, qua nostro adjacet mari. Nemo omnium quo iretur sciebat, præter C. Lælium. is classe circummissus, ita moderari cursum navium jussus erat, ut eodem tempore 6 exercitus ostenderetur, & classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum est. simul terra marique castra ab regione urbis, qua in Septentrionem versa est, posita: 7 his ab tergo (nam frons naturâ tuta erat) vallum objectum. Cæterum sita Carthago sic est: Sinus est maris media fere Hispaniæ ora, 8 maxime Africo vento oppositus, & 9 quingentos passus introrsus retractus, paululo plus passuum in latitudinem patens. hujus in ostio finis 10 parva insula objecta ab alto, portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit. ab intimo sinu peninsula excurrit, cumulus is ipse, in quo condita urbs est; ab ortu solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum

Urb. cond.
an. 543.
Coff. M.
Claud. Mar-
tello 19. &
M. Valer.
Lævino. 11;

N O T Æ.

6. *Exercitus ostenderetur.*] Ita legendum ex Palat. Nam si Petav. & Colb. sequamur, ubi eodem tempore exercitus ostenderet; interendum erit pronomem se. Rhenanus sensum quidem explicuit, sed non Livianis verbis, cum scripsit: eodem tempore Scipio à terra exercitum ostenderet. Illa enim Scipio à terra, subdittis sunt. *Exercitus* autem dicit Livius pro terrestribus copiis, & alibi quoque classi opponit, ut lib. 32. cum magnis classibus exercitibusque mare trajecerunt.

7. *His ab tergo (nam frons naturâ tuta erat) vallum objectum.*] Que sit hujus loci sententia ex Polybio patet, qui ait Scipionem ad Septentrionalem urbis partem castrametatum: exterius quidem (κατά πλοῦ τῆς ἐπὶ τῆς θαλάσσης) duplici aggere & fossâ à mari ad mare castra cinxisse: at, interiora in civitatem versa, sine vallo reliquisse, quòd ipsa loci natura satis ei securitatis præberet, ob stagnum, scilicet quo clauditur Carthago, colle haud ita magno continenti commissa. Igitur *tergum* nostro exteriorem castrorum partem significat, frons propiorum urbi, & obfessis obversum.

8. *Maximè Africo.*] Medius hic ventus inter Solem Occidentem & Meridiem: Nautis in Mediterraneo mari, *Garbino*, aut *Lebecco*, in Oceano *Sud-vest*. Latinis *Africus*, quòd ab Africa seu Carthagine spiret. Vide Gell. 2. 12.

9. *Quingentos passus introrsus retractus.*]

Polyb. (quem ferè sequitur noster), aliter hæc spatia metitur: ait enim τὴν ἑξῆς, quòd plerumque profunditatem, hic intimum recessum, seu longitudinem significat, esse quasi viginti stadiorum, hoc est, passuum duorum millium supra quingentos; τὴν πλάτος latitudinem ἐν τῇ αὐτῇ, circa ostium nimum portus, sive sinus, stadiorum ferè decem; hoc est, passuum mille ducentorum, & quinquaginta, dimidium nempe superioris numeri.

10. *Parva Insula.*] Adeo parva ut leuca: unius ambitu terminetur. *Scombrariam* vocarunt à Scombrorum piscatione, vulgò *Escombrera*. Ortum versus est Scombraria promontorium, nunc *Cabo de Palos*: distat hæc Insula stadiis 14. ab nova Carthagine, Auctore Strab. Totum hunc portum ita Polyb. describit, ut videatur Virg. illum cognovisse Æn. 1. quamvis ad Carthaginem Africæ depingat.

Est in recessu longo locus: Insula portum Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto

Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductus.

Hinc atque hinc vassa rupes, geminæque minantur

In cælum scopuli, quorum sub vertice lævè

Æquora tuta silent, &c.

Sunt tamen quibus Homeri locum 234. Odysseæ; hic imitatus credatur Mabo.

Urb. cond.
an. 547.
Coff. M.
Claud. Mar-
cell. iv. &
M. Valer.
Levino. 11.

& ad septentrionem fufum; incertæ altitudinis ¹¹ ætenuque exæftuat aut deficit mare. ¹² Continenti urbem jugum ducentos fere & quinquaginta paffus patens conjungit. unde quum tam parvi operis munio efferet, non objecit vallum imperator Romanus: fei fiduciam hofti fuperbe oftentans, five ut fubeunti fape ad moenia urbis recurfus pateret.

XLIII. Cætera, quæ munienda erant, quum perfeciffet, naves etiam in portu, velut maritimam quoque oftentans obfidiõnem, inftituit: circumvectusque claffem, eum monuiffet præfectos navium, ut vigiliæ nocturnas intenti fervarent; ¹ omnia ubique primò obfeffum hoftem conari: regressus in castra, ut confilii fui rationem, quod ab urbe potiffimum oppugnanda bellum orfus efferet, militibus oftenderet, & ipem potiunde cohortando faceret; concione advocata ita difcuffit; ² *Ad urbem unam oppugnandum, fi quis vos adductos credit; is magis operis veftri, quam emolumentum rationem exactam, milites, habet. Oppugnabitis enim vere moenia unius urbis fed in una urbe univerfam ceperitis Hispaniam. Hic funt obfides omnium nobilium regum populorumque: qui fimul in potestate veftra erunt, extemplo omnia, quæ nunc fub Carthaginienfibus funt, in ditionem tradent. Hic pecunia omnis hoftium, fine qua neque illi gerere bellum poffunt: (quippe qui mercenarios exercitus alunt): & quæ nobis maximo ufui ad conciliandos animos barbarorum erit. Hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli eft; ³ qui fimul & vos inftituet, & hoftes nudabit. Potiemur præterea quam pulcherrima opulentiffimæque urbe, tum opportuniffima portu egregio: unde terra marique, quæ belli ufus poffunt, fuppeditentur. quæ quum magna ipfi habebimus, tum demperimus hoftibus multo majora. Hæc illis arx, hoc horreum, ararium, armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum eft. ³ Huc rectus*

INTERPRETATIO.

^a *Præfens potius opus veftrum, quam omniem ejus utilitatem verè infpicias.* ^b *Qui & vos armabit ac muniet, & fimul fpoliabit hoftes, commodis fuis.*

NOTÆ.

¹¹ *Urcunque exactas aut deficit mare.*] Urcunque hic fignificat prois, fei perinde ut. Quomodo accipi videtur à Cic. in Oratore, Urcunque fe affectum videri, & animus audientis moveri volat, ita certum vocis admovebis fonum: atque à Plauto in Pœnulo, Urcunque eft ventus, axim velum vertitur. Acceperat prius Scipio à pifcatoribus stagni hujus naturam, quod lufulentum ubique, plerifque locis vadofum efferet; & quod magnas ex parte quotidie circa vefperam decrefceret. Alia quoque ad rem utilia perferatatus fuerat.

¹² *Continenti urbem Jugum, &c. conjungis.*] Polyb. *iffimum*, & Montanus

appellat in peninfule formam; quem *zumulum* & *jugum* vocat nofter, & quo urbs continenti adhæret.

¹ *Omnia ubique primo obfeffum hoftem conari.*] Ideo intentos jufferat efferet præfectos navium, quod obfidiõis initio maximi efferet conlueverunt conatus eorum qui obfidentur.

² *Ad urbem unam oppugnandum.*] An ad oppugnandam legas, parum intereff. Quæ fequantur ex Polybio fere mutatas. eit Liv. nec totam Scipionis apud eum orationem expreffit.

³ *Huc rectus ex Africa curfus eft.*] Plus quidem efferet oftentari militibus tranfitum in Africam, quod vult Pet. ubi

ex Africa cursus est: hæc una inter Pyrenæum & Gades statio: & hinc omni Hispania imminet Africa. Sed quoniam vos instructos & ordinatos cognosco; ad Carthaginem novam oppugnandam totis viribus & bono animo transsumus. Quumque omnes una voce, hoc faciendum, succlamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra marique eam oppugnari jubet.

XLIV. Contra Mago Pœnorum dux, quum terra marique instrui oppugnationem videret, & ipse copias ita disponit: Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua castra Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem infedit: quingentos tumulo urbis in orientem verso imponit: multitudinem aliam, quò clamor, quò subita vocasset res, intentam ad omnia occurrere jubet: Parefactâ deinde portâ, eos quos in via ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani, duce ipso præcipiente, parumper cessare, ut propiores subsidiis in certamine ipso submittendis essent. Et primo haud impari steteret acie: subsidia deinde identidem summissa è castris, non averterunt solum in fugam hostes, sed adeo effusis insisterunt, ut nisi receptui cecinisset, permixti fugientibus irrupturi fuisset in urbem viderentur. Trepidatio vero non in prælio major, quam tota urbe fuit. Multæ stationes pavore atque loca deserta sunt: relictique muri, quum qua cuique erat proximum, defluisissent. Quod ubi obversus Scipio in tumulum, quem Mercurii vocant, animadvertit; multis paribus nu-

Urb. Cond.
Ann. 543.
Coff. M.
Claud. Mar:
cello IV. &
M. Valerio
Lavinio III.

INTERPRETATIO.

c Ex hac velut arce Carthaginenses universa Hispania dominantur, aut minantur servitutem.

a Obfessi Romanis initio resistunt aequali certamine.

NOTÆ.

scriptum, Hinc rellus in Africam cursus: sed id fortè nimium Romanis, qui vixdum ullius ultra Iberum urbis compotes. Malim igitur vulgatem retinere lectionem; quando nec aliter scripti fessè omnes: satis enim est hoc rerum stata, si spes fiat, captâ hâc urbe, præcludi Pœnis aditum ex Africa in Hispaniam.

1. Quo clamor, quo subita vocasset res, intentam ad omnia occurrere jubet. Correctio Gronovii est, à quo stat melior Colb. nisi quod litera s vocis res superflua est. Vulgò legebatur, nec omnino male, quò clamor, quò subita vis ad vocasset, resistens, &c.

2. Nisi receptui cecinisset.] Scipio ex quo patet ad utros reliqua referenda, Pœnos obfessos, an Romanos obfessores.

3. Multæ stationes pavore atque loca deserta sunt.] Gron. vellet atque fugâ. Et

rectè conjungerentur fuga & pavor, sed receptæ lectioni quam Reg. & Colb. asserunt, statî nihil vetat: non enim omnia loca ubi armati ad defendendos muros, stationes dicuntur. Unde stationes, & loca tanquam diversa distinguî poterunt.

4. Quod ubi obversus Scipio in tumulum.] Ita malim ex Reg. & Colb. uno, aliisque optimis Codicibus, quàm quod Salmastius obtrudit, agressus.

5. In tumulum, quem Mercurii vocant, animadvertit.] Sic sanè legendum, cum Ruben. vel quem Mercurium vocant: non, quem Mercurium Teutamem appellant, advertit: quod per conjecturam eruditorum quorundam, ex vitiosa librorum scriptura natum, qui habent, Mercurium cantati (vel cantari, aut cantant) advertit. Quamvis enim Teutamem pro Mercurio Galli dixerint, cum quibus communia multa habuere à com-

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello i. v. &
M. Valer.
Livino.

data defensoribus mœnia esse; omnes è castris excitos ire ad oppugnandam urbem, & ferre scalas, jubet. ipse trium præ se juvenum validorum scutis oppositis (ingens enim jam vis omnis generis telorum è muris volabat), ad urbem succedit: hortatur, imperat quæ in rem sunt: quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorque virtutis atque ignavix cuiusque adest. Itaque in vulnera ac tela ruunt, neque illos muri, neque superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab navibus eodem tempore ea, quæ mari alluitur, pars urbis oppugnari cœpta est. Cæterum ⁶ tumultus inde major quam vis, adhiberi poterat. dum applicant, dum partim exponunt scalas militisque, dum qua cuique proximum est, in terram evadere properant; ipsâ festinatione & certamine alii alios impediunt.

XLV. Inter hæc repleverat jam Pœnus armatis muros, & vis magna ex ingenti copia congesta telorum suppeditabat. Sed neque viri, nec tela, nec quicquam aliud æquequam mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim ¹ scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæque altiores, eo infirmiores erant. Itaque ^b quum summus quisque evadere non posset, subirent tamen alii, onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, quum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et quum passim homines, scalæque ruerent, & ipso successu audacia atque alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est: quod spem non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obfessis, sed etiam in posterum dedit: scalis & corona capi urbem non posse: ¹ opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus contiguerat, quum Scipio ab defessis jam vulneratissime recentes ² integrosque alios accipere scalas jubet; & vi majore aggredi urbem. Ipse, ut ei nunciatum est, ^c æstum decedere; quod per piscatores Tarracoenenses, nunc levibus cymbis, nunc, ^d ubi ex siderent, vadis pervagatos stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum

INTERPRETATIO.

^a Et magnæ telorum numerus suppeditatus in fastigium murorum erit: & nihilominus alii super alios ascenderent.

^b Cum ii, qui ad supremum cuiusque

scala gradum ascenderant, non possent inde

^c Recedere à muris fluctus maris agitati.

^d His locis in quibus cymbæ subsidebant, & fundo limoso adhæredebant.

NOTÆ.

munii origine Hispani: attamen nullus aut haberi, quod in Regio, aut videri hic Teutati locus, sed loco cantanti, ut vulgò legitur. Idque indicant legendum cum melioribus, vocant; quod Colbertinus unus cum Put. in quibus haberi poterat, in altero videri.

¹ Opera & difficilia esse, &c.] Repete è superioribus spem (sive opinionem), obfessis dedit.

transitum

transitum dari; eo secum armatos duxit. ^a Medium ferme diei erat: & ad id quod sua sponte cedente in mare aestu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum stagnum eodem quo aestus ferebat: & adeo nudaverat vada, ut alibi umbilico tenuis aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc cura ac ratione compertum, ⁴ in prodigium ac Deos vertens Scipio, qui ad transitum Romanis ⁵ mare verterent, & stagna auferrent, vialque, ante nunquam initas humano vestigio, aperirent; Neptunum jubebat ducem itineris sequi, ac medio stagno evadere ad moenia.

XLVI. Ab terra ^a ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum moenium impediabantur, sed quod euntes ad ancipites utrinque ictus ⁴ subiectos habebant Romanos; ^b ut latera infestiora subeuntibus, quam adversa corpora, essent. At parte in alia ^a quingentis, & per stagnum

INTERPRETATIO.

^a Magno periculo Romani consistebantur cum accedebant ad muros.

^b Ita, ut latera militum Romanorum, qui muros subibant majore obnoxia essent periculo, quam ipsa posteriora.

NOTÆ.

² Medium ferme diei erat.] Observatum antea est ex Polyb. *aestum decedere* stagno solitum sub crepusculum: id nunc paulo ante meridiem factum Livius narrat. Oportet igitur bis singulis diebus accessum ac recessum contigisse: quod in Oceanositatum ut septenis ferme horis redeat aestus: in Mediterraneo rarius, nec ita statim vicibus.

³ Septentrio.] Ventus est ab Arcto sive Utia majori flans: unde Græcis *ἀνεμὸς ὁ ἀρκτικός*, eademque ratione Latinis à Septentrionibus, seu stellis ex quibus quasi junctis Triones figurantur, id est, boves, (sic rusticorum lingua dictos à ro-tendo, ut vult Varro) vel potius quod ita sitz sint, ut ternæ quæque triangulum efficiant. Sidus univertum Plautum appellatur. Ventus ipse nautis Oceani, Nort, Mediterranei Tramentana.

⁴ In prodigium ac Deos vertens Scipio.] More suo. Solebat enim, ut proximo cap. diximus, sua omnia prodigio imputare.

⁵ Mare verterent, & stagna auferrent.] Ex libris manu exaratis, alii habent *stagna*, alii *stagnum*, quidam *stagno*. Prima lectio cæteris præstare videtur: tum quod in pluribus sit; magis enim opinor miraculum sonat *stagna auferre*, quam mare stagno auferre.

¹ Subiectos habebant Romanos.] Valde laborant hoc loco interpretes. Expedita res

erit, si verbum *habebant* referamus ad *moenia* imposita capiti tollit, quo urbs adibat: participium verò *euntes ad Romanos*, qui urbem ea parte invadebant. Moenia porro intelligere oportet, qualia Hierosolymis tribuit Tacitus histor. lib. 5. erant enim jam tum *ejus muros per artem obliqui, aut introitus sinuati, ut latera oppugnantium utrinque patescerent*: quod nostra ætas imitatur. Moenia itaque subiectos habebant Romanos euntes id est, adeuntes Romani moenibus ejusmodi subiecti erant ad ancipites ictus, sive obnoxii erant ictibus ac telis hinc inde missis: unde nihil est quod cum Gronovio matremus illud *euntes*, in *ruentes*, ac de obfessis intelligamus. Eo sensu subje- tos habere hoites Livius dixit. lib. 7. 34. *Per eandem Vallem, in qua paulo ante subiectum eum telis suis habuerant*: Et 36. 18. *Ita modica altitudo vallis erat, ut propter longitudinem hastarum subiectum haberet hostem*.

² Quingentis & per stagnum facilis transitus.] Hæc parte obfessis periculossissima fuit aggressio, quandoquidem & improvisa erat: nec munimentis aut militum stationibus firmatus locus, sed incutoditus: quod stagno satis defendi crederetur. Adeam igitur invadendam sustinere quingenti milites cum scalis. Pro *quingentis* (quod in Reg. & Put. existat) male in aliis *quies* & *facilis*.

Urb. Cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello 17. &
M. Valerio
Lævino 17.

facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. nam neque opere emuni-
tus erat, ut ubi ipsius loci ac stagni præsidio satis credendum foret; nec ulla
armamentorum statio, aut custodia opposita; intentis omnibus 3 ad opem
eò ferendam, unde periculum ostendebatur. Ubi urbem sine certamine
intravere, pergunt inde quanto maximo cursu poterant, ad eam portam, 5
circa quam omne contractum certamen erat. in quod ad eò intenti omnium
non animi solum fuere, sed etiam oculi auresque pugnantium, spectan-
tiumque, & adhortantium pugnantibus; ut nemo ante ab tergo senserit ca-
ptam urbem, quam tela in aversos inciderunt, 4 & utrinque ancipitem
hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta, & 10
porta intus forisq; pariter refringi cœpta; & mox 5 cadendo contractis,
ac distractis c ne iter impediretur foribus, armati impetum fecerunt. 6
Magna multitudo & muros transcendebat: sed hi passim ad eadem oppi-
danorum versi. illa, quæ portam ingressa erat, iusta acies, 7 cum duci-
bus, cum ordinibus, media urbe in forum processit. Inde quum duobus 15
itineribus fugientes videret hostes, alios ad tumulum in orientem versum,
qui tenebatur quingentorum militum præsidio; alios in arcem, in quam
& ipse Mago cum omnibus fere armatis, qui muris pulsi fuerant, refuge-
rat; 8 partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit: partem ipse
ad arcem ducit. & tumulus primo impetu est captus; & Mago arcem co- 20
natus defendere, quum omnia hostium plena videret, neque spem ullam
esse; se arcemque & præsidium dedit. Quoad dedita arx est, & cades
totâ urbe passim factæ: nec ulli puberum, qui obviis fuit, parcebatur.
tum, signo dato, cædibus finis factus. ad prædam victores versi, quæ 25
ingens omnis generis fuit.

INTERPRETATIO.

c Ut sine impedimento ingredi possent, qui adhuc foris erant.

NOTÆ.

3. *Ad opem eò ferendam.*] Abest à ve-
teribus Majoris perspicuitatis causâ; neque
enim necessarium est.

4. *Et utrinque ancipitem hostem habebant.*] Fallor, aut pendet hoc membrum e
proximè superiori: unde repetendum vo-
cabulum, *antequam*: & habebant, pro ha-
buerant, vel haberent. Hostem verò an-
cipitem dicit Romanos, quorum qui scalis
ascenderant muros, jam à tergo; qui
erant ingebant portam, à fronte urgebant.

5. *Cadendo contractis, ac distractis, ne iter impediretur foribus.*] Ita Sigon. Probat tamen Gronov. Regii, Puteani, alio-
rumque lectionem, *cadendo confectis ac
distractis, ne iter impediretur foribus*: nisi
distractis malis *distractis*. Vetum *confectis*

fores haud satis placent: quod si *confectis*, ac
distractis propugnatores intelligamus; ni-
hil superest quo regatur nomen *foribus*.
Coll. alter pro *foribus*, habet *fortibus*, qua-
si vellet auctor Romanos, velut cedendo
fortioribus defensorum, qui jam quoque
labore confecti, illos huc illuc dittraxisse,
ut ipsi in urbem penetrarent, impetu in
eos qui nondum pugnaverant facto.

6. *Magna multitudo.*] Romanorum.
7. *Cum ducibus, cum ordinibus.*] Ser-
vatis ordinibus, voluit, opinor, dicere,
ut instructa acies maneret, in hoc etiam
per urbem captam incessu.

8. *Partem copiarum.*] Licet scripti ple-
rique partem habeant, perspicua tamen
lectio vulgaris, a partem: quod servat
Regius unus.

- XLVII. Liberos capitum 1 virilis sexus ad decem millia capta. Urb. Cond. inde 2 qui cives Novæ Carthaginiis erant, dimisit : urbemque, & cetera an. 543. omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia Coll. M. hominum erant, eos publicos fore populi Romani edixit, cum spe propin- Claud. Mar- qua libertatis, si ad ministeria belli enixe operam navassent. Ceteram cello xv. & Mt. Valerio multitudinem incolarum juvenum, ac validorum servorum, in classem ad Lavino 11. supplementum remigum dedit. & auxerat 3 navibus octo captivis clas- sem. Extra hanc multitudinem, Hispanorum obsides erant: quorum pen- inde, ac si sciorum liberi essent, cura habita. Caprus & apparatus in- 10 gens belli, 3 catapultæ maximæ formæ centum viginti; minores ducentæ octoginta & una: ballistæ majores viginti tres, minores quinquaginta duæ: scorpionum majorum minorumque, & armorum relorumque, ingens nu- merus: signa militaria septuaginta quatuor. Et auri argentique relata ad imperatorem magna vis: patet aureæ fuerunt CCLXXVI. libras ferme 15 omnes pondus: argenti facti signatique 4 decem & octo millia & ccc pon- dus: valorum argenteorum magnus numerus: Hæc omnia C. Flaminio quaestori appensa adnumerataque sunt. tritici 5 quadraginta millia mo- dium, hordei ducenta septuaginta. Naves onerarie cxi. i. e. in portu ex- pugnata, captaque: quedam cum suis oneribus, frumento, armis, etc. 20 præterea, ferroque, linteis, & sparto, & navali alia materia ad classem

INTERPRETATIO.

1. Captivorum 2 numero eos liberavit, qui cives erant Carthaginiis novæ.

NOTÆ.

1. Virilis sexus.] Reg. scribit Virile sexus. Put. Virile secus. Menat. Virilis secus. Cuius nominis usum etudite observat probatque pluribus Gron. ex veteribus optimis scriptoribus apud Gell. ex Sallustio, Facio, Ammiano Marcellino; quorum dubia videri posset auctoritas, variante plerisque locis scriptura: non ita Aufonii, apud quem mensura catminis nomen *secus* exigit. Juno Ceres, & Vesta, *secus muliebris*, sorores. Et: Nota Caledoniis nurbus, *muliebre fecus*, s. frux. Sive hoc neutrius generis nomen sumatur in nominandi causa per appositionem, pro *muliebris sexus* s. sive in accusativo, (qui tamen ablativi loci sit) pro *muliebrem sexum* ut cum Jæcetorum more dicimus: *os humerisque Divo similis*, pro eo quod est *ore humerisque Divo similis*: sed hæc in gignendi casum reſolvantur, quasi dicas *sorores sexus, muliebris*, s. frux *muliebris sexus*. At *virile ac muliebre fecus*, non absolute dicuntur, sed vel utrumque, vel alterum adjuncto, aut intellecto alte-

to, pro *virilis ac muliebris sexus*.
2. Navibus octo captivis.] Apparet tamen ex Polybio captas fuisse octodecim Carthaginiensium naves.
3. Catapultæ maximæ formæ.] Sigon. Catapultæ maxima ferme centum viginti.
4. Decem & octo millia & trecenta pondus.] Equaver. hæc summa sexcenta & sexaginta ferme librarum Francicatum millia: pondus argenti haud multum excessit quatuor & viginti millia marcarum.
5. Quadraginta millia modium.] Regius & v. tritici quadringenta millia modium. Jam observatum est modium Romanorum habuisse libras sex & viginti cum octo uncis. Si unctæ Romanæ nostris responderent, parum distaret modius à duodecima Sextarii majoris, seu Parisiensis parte, quam vocamus *boffeam*. Hæc quippe mensura framenti libras circiter viginti Parisienses continet, quam singulæ sedecim sunt uncia. rum nostrarum.

Urb. Cond.
an. 543.
Coff. M.
Claud. Mar-
cello 17. &
M. Valerio
Levino 11.

edificandam: ut minimum omnium, ⁶ inter tantas opes belli captas, Carthago ipsa fuerit.

XLVIII. Eo die Scipio C. Laelio cum sociis navalibus urbem custodire iussit, ipse in castra legiones reduxit: fessosque milites omnibus uno die belli operibus (quippe qui & in acie dimicassent, & in capienda urbe tantum laboris periculique adissent, & captâ, cum iis qui in arcem confugerant, in quo etiam loco pugnasent) curare corpora iussit. Postero die militibus navalibusque sociis convocatis, primum Diis immortalibus laudesque & grates egit, qui se non urbis solum opulentissimâ omnium in Hispania uno die compotem fecissent; sed ante eò congestissent omnis penè Africa: atque Hispaniâ opes: ut neque hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis ^a omnia superessent. Militum deinde virtutem collaudavit, quod eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deteruissent, quo minus transcenderent omnia, perumperentque. Itaque quanquam omnibus omnia deberet, præcipuum tamen ¹ muralis coronæ decus ejus esse, qui primus murum ascendisset. profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt. Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius locius navalis. nec ipsi tam inter se acriter contendeant, quam studia excitaverant ^b uterque sui corporis hominum. Sociis, C. Laelius præfectus classis; legionariis, M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio quum prope seditionem veniret, Scipio ² tres recuperatores quum se daturum pronuntiasset, qui cognita causâ testibusque auditis iudicaret, uter prior in oppidum transcidisset; C. Laelio, & M. Sempronio ³ advocatis partis utriusque, P. Cornelium Caudinum de medio adiecit: eosque tres recuperatores confidere, & causam cognoscere iussit. Quum res eo majore ageretur certamine, ⁴ quod amoti tantæ digni-

INTERPRETATIO.

^a Cum illa, assasim suppeterent.

^b Accedunt autem ambo contentiones hominum ejus ordinis, ex quo quisque ipsorum

erat: militum nempe, alter terrestris, alter navalis exercitus.

NOTÆ.

6. Inter tantas opes belli captas.] Sigon. *Opes bellicas.*

1. Muralis corona decus.] Ea ex mure, pinnis fastigiata.

2. Tres recuperatores.] Recuperatio erat, ut ait Gallus Aelius apud Festum, cum inter populum, & reges, nationesque & cruciatus peregrinas lex convenit quomodo per Recuperatores reddantur res, recuperenturque. (id est recuperentur) resque prius inter se persequantur. Hinc patet quod initio fuerit Recuperatorum munus, quæ nominis eorum origo. Postea gene-

raliter Recuperatores dicti Assessores, sive Judices qui cum magistratibus penes quem erat jurisdictio, in provinciis causis dubiis disceptabant: sic dicti, quod per eos suam quisque recuperaret. Vide Leoph. luit.

3. Advocatis partis utriusque.] Jam diximus eos omnes advocatos olim dictos qui amico in causa aderant officii causa, diversos à patronis qui causam agebant.

4. Quod amoti.] Ex Put. est, aliisque veteribus, aliâs *admoti*. Illud rectius est.

etatis non tam advocati quam moderatores studiorum fuerant; C. Lælius, relicto consilio, ad tribunal ad Scipionem accedit, eumque docet, *rem sine modo ac modestia agi: ac prope esse, ut manus inter se conferant. Ceterum etiam si vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi: quippe ubi fraude ac perjurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionario milites, bine classicos, per omnes Deos paratos iurare magis que velint, quam que sciant vera esse: & obstringere perjurio non se solum, summumque caput, 5 sed signa militaria & aquilas, sacramentique religionem. Hac se ad eum de sententia P. Cornelii, & M. Sempronii deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem advocavit, pronunciavitque, Se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum descendisse: seque eos ambos virtutis causa coronis muralibus donare. tum reliquos, 6 prout cuique meritum virtutis erat, donavit. ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis sibi metipsum æquavit, & corona aurea ac tringenta bubus donavit.*

Urb. Cond. an. 543. Coll. M. Claud. Marcello 14. & M. Valerio Lavino 17.

XLIX. Tum obides civitatum Hispaniæ vocari iussit: quorum quantus numerus fuerit, piget scribere. quippe quum alibi 1 trecentos ferme, alibi septingentos viginti quinque fuisse inveniam. Æque & alia inter auctores discrepant. Præsidium Punicum alius decem, alius septem, alius haud 20 plus quam duum millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi supra quinque & viginti invenias. Scorpiones majores minoresque ad sexaginta captos scripserim, si auctorem Græcum sequar 3 Silenum: si Valerium Antiatem, majorum scorpionum sex millia, minorum tredecim; adeo nullus mentiendi modus est. Ne de ducibus quidem convenit. 25 plerique Lælium præfuisse classi, sunt qui M. Junium Silanum dicant. Armen præfuisse Punico præsidio, deditumque Romanis, Antias Valerius; Magonem alii scriptores tradunt. Non de numero navium captarum, non de pondere auri arque argenti, 4 & redactæ pecuniæ, convenit.

INTERPRETATIO.

1 Non conveniunt etiam auctores de pondere seu numero pecuniæ qua ex manubiis confecta esset.

NOTÆ.

denur. Hi enim antea partium duces, cum initio adflessent contententibus, & alter classiarum militum, alter legionarium casum forent; non tamen ita mordicus adharebant parti quæque suæ, ut non etiam studia suorum auctoritate suâ temperarent. At nunc iudices facti, parti utrique, tanquam ablatis ducibus, liberam relinquebant inter se acriter contendendi facultatem.

5. *Sed signa militaria & aquilas.*] Jumenta militum apud Aquilas & signa imaginibus Deorum consecrata habent.

6. *Prout cuique meritum virtutis erat.*] Veterum alii aliter, Reg. *Cajus*.

quo, Coll. *Cnique*.

1. *Trecentos ferme.*] Hos Hispanorum obides Polyb. plures facit trecentis, quod paulo majorem numerum indicat, non duplum longe minus ultra duplum.

2. *Silenum.*] Memoratur hic Græcorum Romanarum scriptor Dionysio Halic. lib. 1. quasi qui minus accuratè, & ex rumoribus magis quàm ex vero historiam composuerit. Calatianum fuisse, deq; rebus Siculis scripsisse tradit Athen. lib. 12. Meminit ejus quoque Diog. Laërtius in Anaxagora, & Tzetzes in Lycophronem, ubi ait eum fabulosas historias contexuisse.

Urb. Cond.
2n. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello IV. &
M. Valerio
Lævino 11.

Si aliquibus assentiri necesse est: media simillima veris sunt. Ceterum Scipio, vocatis obsidibus, primum universos bonum animum habere iussit. *Pensis eos in populi Romani potestatem, quibus scio quam metu obligare homines malit: exterarum gentes fide ac societate junctas habere, quam tristis subiectionis servitio.* Deinde acceptis nominibus civitatum, recensuit captivos, quot cuiusque populi essent; & nuncios domum misit, ut ad suos quilibet recipiendos veniret. Si quarum forte civitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit: cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quaestori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magnonatu, Mandonii uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, mens ad pedes imperatoris procubuit, obsecrarique coepit: *ne novam cultumque faminarum impensius custodibus commendaret.* quum Scipio, nihil profecto desuturum, diceret; tum rursus mulier, *Haud magni ista facimus, inquit, quid enim huic fortune non satis est? Alia me cura, ætatem hanc intuentem (nam ipsa jam extra periculum nostræ mulcbris sum) st mulat.* Ætate & forma florentes circa erant Indibilis filia, aliaque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colabant. Tum Scipio, *Mæ, populi que Romani disciplina causa facerem, inquit, ne quid, quod sanctum usquam esset, apud nos violaretur. nunc ut id curem impensius, vestra quoque virtus dignitasque facit: quæ ne in malis quidem oblita decoris marronalis estis.* Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas, tuerique haud secus verecunde ac modeste, quam hospitem conjuges ac matres iussit.

L. Captiva deinde à militibus adducitur ad eum adulta virgo; adeo eximia forma, ut quæcunque incedebat, converteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam parentisque; inter cætera accepit, desponsam eam principi Celtiberorum adolescenti: Allucio nomen erat. Exemplo igitur parentibus sponsoque ab domo accitis, quum interim audiret deperire eum sponsæ amore; ubi primum venit, accuratior eum sermone quam parentes alloquitur. *Juvenis, inquit, juvenem appello: quo minor sit inter nos hujus sermonis verecundia. Ego, quum sponsa tua capta*

INTERPRETATIO.

b Captivorum custodiendæ & liberaliter habendarum manus commisit C. Flaminio.
a Alloquitur eam atate.

NOTÆ.

3. Nihil profecto desuturum. } Clarius apud Polyb. per interrogationem, *quid vero necessariarum illis desit?* & illa iterum non restit, o imperator, nostros cepti sermones. Si exiguias nos eorum gratia, quæ ad alimenta pertinent tu. i curâ nunc opus habere.

1. Scipio percunctatus patriam, parentisque. } Scribunt Flor. & auctor de Vir. Illustr. vetuisse Scipionem ad se virginem adduci, ne eâ visâ nimum exardesceret: aut vel oculis aliquod de virginitatis inte-

gritate delibasse videretur. Quod an majoris continentia fuerit, quam Alexandri incitum Darii filias formæ eximias admittentis ad alloquium, & ab iis abinentis, quæsitum inter declamatores.

2. Allucio nomen erat. } Plutarchus Lucæjum vocat, alii Indibilem, sed male opinor.

3. Deperire eum sponsæ amore. } Hæc mihi vetior videtur loquendi forma, quamvis ut plurimum deperire sponfam, vel puellam sponsas aut amatas dicantur.

à militibus nostris, 4 ad me ducta esset, audiremque eam tibi cordi esse, & Urb. Cond. an. 543.
 forma faceret fidem; quia ipse, si frui liceret ludo atatis, (praesertim recto
 & legitimo amore) & non res publica animum nostrum occupasset, veniam
 mihi dari sponsam impensius amanti vellem: tuo, cuius possum, amori fa-
 5 veo. Fuit sponsa tua apud me eadem, qua apud soceros tuos parentesque suos
 verecundiâ servata tibi est, ut inviolatum & dignum me teque dari tibi
 donum posset. Hanc mercedem unam pro co munere pacifcor; amicus populo
 Romano sis: & si me virum bonum credis esse, quales patrem patruumque
 meum jam ante haec gentes norant, scias multos nostri similes in civitate Roma-
 10 na esse: nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem
 tuisque esse velis, aut amicum malis. Adolescens, simul pudore & gaudio
 perfusus, dextram Scipionis tenens, Deos omnes invocare ad gratiam illi
 pro se referendam, quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo
 5 atque illius erga se merito, esset. Parentes inde cognatique virginis b ap-
 pellati. qui quoniam gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis
 magnum attulissent auri pondus; orare Scipionem, ut id ab se domum
 acciperet, coeperunt: haud minorem ejus rei apud se gratiam futuram esse,
 affirmantes, quam reddita inviolata foret virginis. Scipio, quando tanto
 opere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: vocatô-
 10 que ad se Allucio, Super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hac
 tibi à me dotalia dona accedent; aurumque tollere, ac sibi habere iussit. His
 laetus donis honoribus dimissus domum, implevit populares laudibus
 meritis Scipioni: Vixisse Diis simillimum juvenem; Vincentem omnia,
 15 quoniam armis, tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientium habi-
 to, cum delectis mille & quadringentis equitibus intra paucos dies ad Sci-
 pionem revertit.

LI. Scipio centum secum Laetium, dum 1 captivos obsidesque & præ-
 dam ex consilio ejus disponderet; satis omnibus compositis, data quinque-
 reme, captivisque Magone, & 2 quindecim fere senatoribus, qui simul cum
 30 eo capti erant, in navem impositis; 3 nuncium victoriæ Romam mittit.
 ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis navali-
 bus pedestribusque copiis absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor

INTERPRETATIO.

b Compellati.

NOTÆ.

4. Ad me ducta esset.] Ita rectè in man-deratur: etenim vox animo repetenda
 nuscriptis. Nam deducta (quod vulgò est, quasi dicat pro suo animo nempe Al-
 legatur) licet de sponsa ad maritum dici
 lucii; atque illius nempe Scipionis animo
 solet, sæpe tamen in malam partem
 usurpatur de amica ad amantem, ut apud
 Cic. Tertia deducta. Non abs te itaque
 alio potius verbo, nec ambiguo utendum
 hic Scipioni Sponsam Virginis alloquen-
 te fasile videtur.

5. Atque illius erga se merito.] Illud
 merito dedit Rhe. quod deest in omni-
 bus scriptis. Et verò nihil ad sensum defi-
 1. Captivos obsidesque & prædam dispo-
 neret.] Gall. Pendant que par son avis il
 disposoit des prisonniers, des otages, &
 du butin.

2. Quindecim fere Senatoribus.] Car-
 thaginis Novæ, opinor.

3. Nuncium mittit.] Revoca ex supe-
 rioribus Laetium.

Urb. Cond.
an. 543.
Coss. M.
Claud. Mar-
cello 19. &
M. Valerio
Lævino 11.

millium spatio 4 decurrerunt: secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit: tertio die rudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt: 5 præpilaticque missilibus jaculati sunt: quarto die quies datur: quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris, quietisque, quoad Carthaginē morati sunt, servarunt. Remigium classicique milites 5 tranquillo in altum evecti, agilitatem navium simulacris navalis pugne experiebantur. Hæc extra urbem terra marique, corpora simul, animosque ad bellum acuebant. urbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina inclusis: dux cuncta pari cura obibat. nunc in 10 a classe ac navali erat: nunc cum legionibus decurrebat: nunc operibus aspiciendistum dabat, quæque in officinis, quæque in armamentario ad navalibus, fabrorum multitudo plurima in singulos dies b certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, c refectisque quos quassaverat muris, dispositisque prædiis ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus, e à multis legationibus protinus in via aditus: quas partim dato responso e 15 itinere dimisit, partim distulit Tarraconem, quod omnibus novis veteribusque sociis, edixerat conventum. Et cuncti fere, qui cis Iberum incolunt populi, multique etiam ulterioris provinciæ conveniunt. Carthaginensium duces, primo ex industria famam capæ Carthaginis comprehenserunt: deinde ut clarior res erat, quam ut regi ac dissimulari posset, 20 elevabant verbis. Nec opinato adventu ac prope furto unius diei urbem unam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam parvæ præmio, elatum insolentem juvenem, immodico gaudio speciem magnæ victoriæ imposuisse. At ubi appropinquare tres duces, tres victores hostium exercitus audisset, decursuram ei ex templo domesticorum funerum memoriam. Hæc in vulgus 25 jactabant; haudquaquam ipsi ignari, d quantum sibi ad omnia virium Carthaginē amissa decessisset.

INTERPRETATIO.

a Apud naves, aut in earum armamentario. b Certatim. c Conveniens Scipio à legatis plurimum populum.

d Quanta vires, quantaque copia ad omnia necessaria, ipsi detracta essent ex prælo novâ Carthaginē.

NOTÆ.

4. Decurrerunt. Gall. se firent l'exercice. 5. Præpilaticque missilibus jaculati sunt. Hastas præpilaticas bistariam dici vult Cæsar. lib. 21. c. 10. tum ferream habentes cuspidem, quasi præferratas; tum etiam ferro tarentes, sed in mucrone exacutis: aliud velle Plin. videtur, 8. 6. ubi ait Elephantos ab operariis hastas præpilaticas habentes per circumtusum actos. Idem 9. 30 dicit locustarum cornua propriâ rotunditate præpilata. Sic obtulis, opinor, rotundo mucrone, jaculis hic uli milites sine, ut ait Polyb. ἐὶς τὴν πύλιν.

6. Refectisque quos quassaverat, muris. Sic Reg. cum castris, alii quos quassaverant; illud de Scipione juvente, hoc de militibus Romanis intelligi potest. Atqui muros à Scipione quassatos non memorat Livius, sed scalis superatos. Hinc Gronovius legit, refectisque, quæ quassæ erant, muris, sed nullis taventibus. Codicibus. Probabile videtur, etiam non pauci Romanorum in mœnia scalis evasisent, ab aliis concussam machinis fuisse murorum partem vicinam porte, quam effregerant.

FINIS LIBRI XXVI.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXVII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

*C*N. Fulvius Proconsul cum exercitu ab Annibale ad Herdoneam casus est. Meliore eventu à Claudio Marcello consule adversus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal nocturecessit. Marcellus insecutus est, & subinde cedentem pressit, donec confingeret. priore pugna Annibal superior fuit, Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater consul Tarentinos per proditionem recepit. In Hispania ad Batulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit & vicis. inter alia captum puerum regalem extimie forma ad avunculum Masinissam cum donis dimisit. Claudius Marcellus, T. Quintius Crispinus consules Speculandi causa egressi è castris, insidiis ab Annibale circumventi sunt. Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpicio Pratore adversus Philippum & Achaos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt civium capita centum triginta septem millia centum & octo: ex quo numero apparuit quantum hominum tot prætorum adversa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu novo transcederat Alpes, ut se Annibali conjungeret, cum millibus hominum quinquaginta sex casus est, M. Livii consulis ductu; sed non minore opera Claudii Neronis consulis, qui quom Annibali oppositus esset, relictis castris, ita ut hostem falleret, electa manu profectus, Asdrubalem circumvenit.

Urb. Cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Mar-
cello IV. &
M. Valerio
Lævino II.

L HIC status rerum Hispaniæ erat. In Italia autem consul Marcellus, Salapiâ per prodicionem receptâ, Maroneam & Melles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidii causâ relicta erant, oppressa. Præda (3 & aliquantum ejus fuit) militi concessa. tritici quoque & ducenta quadraginta millia modiorum, & 5 centum decem millia hordei inventa. Cæterum nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul ab Herdonea urbe. Castra ibi 7 Cn. Fulvius proconsul habebat, spe recipiendæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præditiis firmata. Negligentiam insitam ingento ducis augebat spes ea, quod labare iis adversus Pœnum fidem senserat, postquam Salapiâ amisâ excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est. Ab Herdonea ea omnia per occultos nuncios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostem aggradiendi. exercitus expedito, ita ut famam præveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit, & quo plus terroris hosti objiceret, acie instructa accessit. Par audaciâ Romanus, consilio & viribus impar,

INTERPRETATIO.

2. Audierat civium Herdoneæ fidem vacillare, eosque paratos esse à partibus Carthaginensium defecere.

NOTÆ.

1. *Maroneam.*] In Thracia & in Syria notæ illius nominis urbes: in Samnio vicinoque Italiæ tractu reperio nullam. Videmus num significare voluerit Livius *Marrucinum Theate*, primarium oppidum Marrucinorum, qui Samnitibus contributi: hodie *Chieti* in Aprulio Citeriori: aut *Marruvium* Marforum, nunc *Morrea*, in ulteriori Aprulio. Marficeræ ipsi quoque Samnites, seu sponte, seu vi, sæpe sequuti leguntur. Colb. hic habet *Marmoreas*, pro *Maroneam*.

2. *Ex Melles.*] Puto *Melas* legendum, ut sit *Mela* in nominandi casu: de quo oppido lib. 24. cap. 20. Licet autem à Fabio captum ibi dicatur, facile tamen potuit intermedio tempore à Romanis ad Pœnos defecisse: quod Herdoneæ contigisse videtur, cum stativa Q. Fabius Prætor ad Herdoneas communita habuisse narretur d. cap. 20. lib. 24. & tamen hic Herdonea in Pœnorum potestate esse dicitur.

3. *Et aliquantum ejus fuit.*] Vulgò le-

gitur, *Præda aliquantum militi fuit concessum.* Ex Rhenani conjectura probabat Sigon. *præda aliquantum, usui militum concessa.* Sed veterum optimi, teste Gron. *Præda, & aliquantum ejus fuit, militi concessa:* quibus verbis indicatur haud multum præda fuisse; & quantum prædæ fuit, concessum esse militibus.

4. *Ducenta quadraginta millia modiorum.*] Gall. *Environ vingt mille boissiers de blé, mesurés de Paris.*

5. *Centum decem millia hordei.*] Mensura Parisina fient paulo plura quam novem millia sextariorum.

6. *Ab Herdonea urbe.*] Aliàs *Ardonea*: de qua urbe lib. 24. cap. 20. nunc *Ardona* in Apulie Daunia, quæ hodie *Capitanata*; urbs diversâ à *Cerdonia*, quæ nunc *Cedogna* in Principatu ulteriori, cum quæ confunditur à Cluverio.

7. *Cn. Fulvius proconsul.*] Cognomine *Centumalus*, alius ab Cn. Fulvio Flacco Prætor, biennio antè in eisdem locis victo, ut observat Sigon.

copijs raptim eductis conflixit. quinta legio & sinistra ala acriter pugnam
 iniierunt. Caterum Annibal signo equitibus dato, ut quum pedestres acies
 occupassent praesentem certamine oculos animosque, circumvecti; pars ca-
 stra hostium, & pars terga pugnantium invaderent; 9 ipse in Fulvii si-
 militudinem nominis, quod Cn. Fulvium praetorem biennio ante in il-
 dem devicerat locis, increpans, *simile eventum pugna fore* affirmabat.
 Neque ea spes vana fuit. nam quum cominus acie & peditum certamine
 multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaque; equestris
 à tergo tumultus, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante Je-
 10 gionem, 10 quae in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est,
 quintam deinde, atque eos qui 11 ad prima signa erant, avertit. Pars
 in fugam effusi, pars in medio caesi: ubi & ipse Cn. Fulvius 12 cum unde-
 cim tribus militum cecidit. Romanorum sociorumque quot caesa in eo
 praelio millia sint, quis pro certo affirmet? quum tredecim millia alibi,
 15 alibi haud plus quam septem inveniam. Castris pradaque victor potitur.
 Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos compertit, nec man-
 suram in fide, si inde abscessisset; multitudinem omni Metapontum ac Thu-
 rios traducta, incendit, occiditque principes; qui cum Fulvio colloquia
 occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade evaserant,
 20 diversis itineribus semerme ad Marcellum consulem in Samnium per-
 fuerunt.

II. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad
 Senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. ceterum, *en-*
 25 *dem se, qui pusti Cannensem pugnam, ferocem victoria Annibalem comu-*
disset, ire adversus eum, & brevem illi latitiam qua exultet facturum.
 Et Romae quidem quum laetus ingens ex praeterito, tum timor in futurum

INTERPRETATIO.

a. Se effecturum ut non diu fruatur Annibal gaudio victoriz quo nunc exultat.

NOTÆ.

8. *Pars terga pugnantium invaderent.* J. & aliis Gronov. firmatque exemplo ipsius
 Mavult. *con. terga trepidantium*, id est, Romanorum satagentium & se commo-
 ventium: quo quidem significatur scripti
 aliquando *trepidandi* verbum non dihi-
 teos: verum & rarior hæc huius verbi
 acceptio, & nullus adducitur Codex cu-
 jus auctoritate nitratur hæc correctio;
 Regius certe, qui penes nos, distincte
 habet *pugnantium*, a quo sensus non ab-
 horret.

9. *ipse in Fulvii similitudinem nominis*
increpans. J. Vulgo, *ipse Cn. Fulvii simi-*
litudinem nominis increpans: quod pla-
 num. Inserit prepositionem *in* ex Vat.

& aliis Gronov. firmatque exemplo ipsius
 Livii lib. 1. cap. 51. *Hæc Aricinus in regem*
Romanum increpans. In altero Colberti-
 norum est, *ipse in Fulvium, similitudi-*
nam nominis increpans, quod magis pro-
 baverim.

10. *Qua in secunda acie.* J. Gall. *Qui*
estoit à la seconde ligne.

11. *Ad prima signa.* J. Gall. *à la pre-*
miere ligne.

12. *Cum undecim Tribus.* J. Hanc nu-
 merum præferunt Mss. & firmat Plut. ad-
 versus elitos, in quibus *duodecim Tribu-*
us legionum caesi numerantur.

Urb. Cond. erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus, ¹ ad Numistronem in
 an. 543. conspectu Annibalis loco plano, quum Pœnus collem teneret, posuit ca-
 Coff. M. stra. Addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. nec
 Claud. Mar- detrectavit Annibal ^b ut signa portis efferrî vidit. Ita tamen aciem instrui-
 cello IV. & xerunt, ut Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ^c
 M. Valerio ad oppidum applicarent. Ab hora tertia quum ad noctem pugnam exten-
 Lavino II. disissent, fesseque pugnando primæ acies essent; ab Romanis prima legio
 & dextera ala, ab Annibale Hispani milites, & funditores Baleares, ele-
 phantiqueque ^d commisso jam certamine, in prælium acti. Diu pugna
 neutro inclinata stetit. ^e Primæ legioni tertia, dextera atque sinistra subiit, ^f
 & apud hostes integri à fessis pugnam acceperunt. Novum atque atrox præ-
 lium extantæ signi repente exarsit; recentibus animis corporibusque: sed
 mox incertâ victoriâ diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto,
 in multum dici steterunt in acie: ubi nemo hostium adversus prodiit; spolia
 per otium legere, & congestos in unum locum cremavere suos. Nocte in-
 sequenti Annibal silentio movit castra, & in Apuliam abiit: Marcellus ubi
 lux fugam hostium aperuit, faucibus cum præsidio modico Numistrone
 relictis, præpositoque his L. Furio Purpureone tribuno militum, ^g vesti-
 giis instruit sequi. ^h Ad Venusiam adeptus cum est. Ibi per dies aliquot ⁱ
 quum ab stationibus procuraretur; mixta equitum pedumque tumultuosa ^j
 magis prælia quam magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. In-
 de per Apuliam ducti exercitus, sine ullo memorando certamine: quum
 Annibal nocte signa moveret, locum insidiis quarrens: Marcellus, nisi
 certa luce, ^k & explorato ante, non sequeretur.

III. Caput interrim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui
 publicatus fuerat, locando (^l locavit autem omnem frumento) tempus ^m

INTERPRETATIO.

^b Postquam conspexit signa extra portas
 castrorum Romanorum, efferrî ad pugnam.
^c In locum prima legiois alaque dexte-
 ra, postquam pugnando fesse fuerunt,
 successerunt pedes legionis tertia, & equi-
 tes ala sinistra.

^d Annibalis in hærens vestigiis cum so-
 qui perseveravit.
^e Affectus est Annibalem circa Ven-
 niam.
^f Nec nisi missis prius qui itinera explo-
 rant.

NOTÆ.

¹ Ad Numistronem.] Numistro, sive
 Numistronem à nostro, & à Plutarcho,
 in Lucania ponitur; à Ptolemæo in Bru-
 tiis; secundum quem Cluverius & San-
 ctæo loco describunt ubi hodiè Nicastro
 urbs Calabriae ultioris. Numistronem
 Plinius Volcentanis iuncto ait, quos qua-
 si eosdem cum Volcejanis Cellus Citra-
 durnæ interitaneis Lucaniae locat inter
 Silarum & Tanagrum fluvios: circa Albur-
 num montem, atque nunc *Borino* appel-

lari: quo situ fuisse quoque Numistronem
 circa oppidum quod vulgò *Muro*, si quis
 asseruerit, me repugnantiem non ha-
 bebim.
² Quum ab stationibus.] Gall. *Com-
 me il se faisoit d'overs parties, les uns & les
 autres sortant de leurs Quartiers.*
³ Locavit autem omnem frumento.]
 Non pecuniâ, ut plerumque fit: sed cer-
 to frumenti numero, quem annuatim
 pendebant conductores, seu coloni.

tegit; ne deesset materia ² in Campanos seviendi, novum in occulto glificens per indicium protractum est facinus. milites ³ adificiis emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur; simul metuens, ne futurum quoque exercitum, sicut Annibalis, nimia urbis amoenitas emolliret; in portis murisque sibimetipsum ⁴ tecta militariter ⁵ coegerat adificare. erant autem pleraque ex eratibus aut tabulis facta, alia arundine texta; ⁶ stramento inecta omnia, velut de industria, alimentis ignis. Hæc ⁷ noctis una hora ut omnia incenderent centum septuaginta Campani, principibus fratribus Blofii, conjuraverant. indicio ejus rei ⁸ ex familia Blofiorum facto, portis repente jussu proconsulis clausis, quum ad arma signo dato milites concurrissent; comprehensi omnes ⁹ qui in noxa erant, & quæstione acriter habita, damnati necatique: indicibus libertas, & ¹⁰ artis dena millia data. ¹¹ Nucerinos, ¹² & Acerranos querentes, ubi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut adificarent quæ incensa erant: Nucerini Atellam, quia id maluerant (Atellanis Calatiam migrare jussis) traducti. Inter multas magnasque res, quæ nunc secundæ, nunc adversæ, occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius, in Etruriam legati ad frumentum coimendum quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu urbano, ¹³ par numerus Romanorum sociorumque, eodem in præsidium cum frumento missi sunt.

IV. Jam ætas in exitu erat, ¹ comitorumque consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli negantis è republica esse, ² vestigium

INTERPRETATIO.

² Amotos procul ab domibus, sum, ut, &c.
³ Tugurios.

⁴ A Blofiorum servis;

NOTÆ.

² In Campanos seviendi.] Cives urbis Capuæ proprio nomine *Campani* Romanis dicti. Unde nihil erat cur hic *Rhen. Capuanos* scriberet.

³ Coegerat adificare.] Flaccus.

⁴ Stramento inecta.] Gall. *Tous convertis de chaume*.

⁵ Noctis una hora.] Hæc, quæ in multis defant, leguntur disteri in Regio, ejus mihi copia.

⁶ Qui in noxa erant.] Gall. *Qui estoient complices du crime*.

⁷ Artis dena millia.] Nostræ pecuniæ 295. lib. 13. f. 4. d.

⁸ Nucerinos.] Campaniæ, & Nuceria in Principatu citeriore.

⁹ Acerranos.] In eadem Campania, dell' *Acerra*.

¹⁰ Par numerus.] Exercitus qui apud urbem constabat non tantum Romanis

militebus legionariis, sed etiam sociis: Igitur quingenti Cives Romani, totidemque è sociorum numero missi, ut fierent omnino mille.

¹ Comitorumque consularium instabat tempus.] Habebantur hoc tempore ex Comitibus circa finem Julii, aut initium Sextilis mensis, qui post Augustus; idque ex quo Q. Fulvius Nobilior, & T. Annius Luscus, propter subitum Celtiberiæ motum, consulatum Kal. Januarii inierant, ann. scilicet u. 600. quod testatur Cassiodorus; & Epit. Livii 47. quæ ad ann. 598: refert. Hic dies deinde solemnis inmundi consulatus fuit stante rep.

² Vestigium abscedi.] Eadem est loquendi forma ac cum dicimus, *ne latum quidem unguem*, id est, vestigio tenuis abscedi, quantum scilicet vestigium hominis est: quod per hyperbolem dictum.

Urb. Cond. an. 543.
Coff. M. Claud. Mar. cello 1v. & M. Valer. Lavino 117

Urb. Cond. abscidi ab Annibale, cui cedenti, certamenque abnuerunt 3 gravius ipse
 an. 543. instaret; curam iniecerant, ne aut consulem tum maxime res agentem à
 Coll. M. bello avocarent, aut in annum consules decissent. Optimum visum est,
 Claud. Mar- quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia revocari. Ad eum literarum jussu senatus ab L. Manlio 4 pratore urbis missa, cum
 cello 14. & M. Valerio literis consulis M. Marcelli: ut ex iis nosceret, quæ causa Patribus cum
 Lzvio 11. potius quam collegam revocandi ex provincia esset. Eo fere tempore legati
 5 ab rege Syphace Romam venerunt; quæ is prospera praelia cum
 Carthaginiensibus fecisset memorantes. Regem nec inimiciorem ulli populo
 quam Carthaginiensi, nec amiciorem quam Romano, affirmabant ipse. 10
 misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores
 Romanos. nunc ab ipso velut fonte petere Romanorum amicitiam voluisse.
 Senatus non legatis modo benigne respondit, sed ipse legatos cum donis ad
 regem misit, L. Genucium, P. Patellum, P. Popilium. Dona tulere,
 togam, & tunicam purpuream, fellam eburneam, pateram 6 ex quin- 15
 que pondo auri factam. Protinus & alios Africæ regulos iussi adire, iis
 quoque quæ darentur, portata, togæ prætextæ, 7 & tertium pondo pa-
 teræ aureæ. Et Alexandriam ad 8 Ptolemæum & Cleopatramque reges
 M. Attilius & Mamus Acilius legati ad commemorandam renovandamque
 amicitiam missi, dona tulere: Regi togam, & tunicam purpuream cum
 10 sella eburnea: 9 Reginæ, pallam pictam 10 cum amiculo purpureo.

INTERPRETATIO.

a. Pocula ex auro quæ tres libras pendebant.

NOTÆ.

3. Gravius ipse instaret.] Reg. & Coll. cum Put. aliique graves ipse instaret.

4. Pratore urbis.] Sic dicit pro Pratore urbane, ad discrimen Peregrini, qui ipse quoque in urbe.

5. Ab rege Syphace.] Syphax rex fuit Massæsytonum, qui partem Numidie occidentalem, & Mauris limitum incolabant.

6. Ex quinque pondo auri.] Ita quidem Coll. sed Reg. Coronam auream ex quinque pondo factam: quod perinde est, & magis placebat Rhenano Lipsioque, adversus quos Gron. illud auri potius probat. Auri huius pretium librarum novarum duo millia & octingentas haud superaret.

7. Ptolemæum.] Epiphanem intelligit Ptolemæum, inter Ægypti ex hac stirpe reges, ordine quintum, qui paulo ante Cleopatram duxerat Antiochi magni filiam

8. Cleopatramque reges.] Reginæ cum regibus conjunctæ reges quoque appellantur, eadem ratione qua hominibus nomen utrique sexui tribuitur.

9. Regina Pallam.] Ex eo dictam Varro Pallam vult, quod foris ac pictam induatur; est enim pallium quadam ad vestigia usque deductum, & fere sumitur pro honestæ mulieris exteriori vestimento; quod gemis in ordinem affixis & phrygiarum opere plerumque ornabatur: unde apud Plautum Menæch. act. 3. sc. 2. pallam ad phrygiarum fers: Et apud Virg. 1. Æneid.

— pallam signis atque regentem.
 Nomen illudorus dedit ἀποτὸν τῆλλαν, seu à mobilitate, quod rugis vibrantibus sinuata crispetur. Gall. une cinure brodée, un manteau de femme, une robe en broderie. Gallorum tamen veterum Pallæ breviores, nec infra vetenda.

10. Cum amiculo purpureo.] Amica:

Multa astate, qua hæc facta sunt, ex propinquis urbibus agrisque nunciata sunt prodigia: Tusculi agnū cum ubere lactanti natum: Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto nudatum. Iisdem ferme diebus, 11 Anagninæ terram ante portam ictam, diem ac noctem sine ullo ignis alimēto arsisse. & aves, ad 12 compitum Anagninum, in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracina in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ, lascivientium piscium modo exultasse. Tarquinii porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate, ad lucrum Feroniæ, 13 quatuor signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostiis majoribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alterum, in Capenate agro ad Feroniæ lucum, indicta.

Urb. Cond.
an. 543.
Coff. M.
Claud. Marc.
cello 17. &
M. Valerio
Lævinio 11,

- V. M. Valerius consul literis exiit, provincia exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis, cum parte navium in 14 African, prædatorum simul speculatorumque, quæ populus Carthaginienſis agerit parareque, misso; ipse decem navibus Romam profectus quum prospere pervenisset, senatum extemplo habuit: ibi de suis rebus gestis commemoravit. Quam 15 annos prope sexaginta in Sicilia terra marique saepe magnis cladibus bellatum esset, 16 se eam provinciam consecuisse: neminem Carthaginienſem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati absuerint, non esse: omnes in urbes agrosque suos reductos, arare, ferere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsi cultoribus, populoque Romano pace ac bello fidissimum æmona subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum 17 introductis; honores omnibus, 18 ad exsolvendam fidem consulis, habiti: Mutines etiam civis Romanus factus; rogatione ab tribuno plebis ex auctoritate Patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala quinqueaginta navibus quum ante lucem ad Africam accessisset, improviso in agrum Utricentem extensionem fecit: eumque late depopulatus,

INTERPRETATIO.

- b Statuas quatuor.
a Se penitus redeſſe Siciliam in formam provinciae.
b Quod data ipſis à Consule fide liberatur.

NOTÆ.

hæc apud Romanos pro meretricio pallio, & Pur. habent ternam Voſſ. & Colb. ternam. Menard. sherman. Sed si Hermann legimus, scribendam erit istam.
12. Compitum Anagninum.] Nomen loci in Hernicis inter Picus & Ferentinum, quæ in viam Latinam definit Lavicana. Is in cauponam tranſiit, vulgo Hostia d' Anagni.
11. Anagninæ terram ante portam istam.]

Non displicet Rubenii conjectura repōnentis Hermann. Hermæ quippe, sive Mercūrii, ante portas statui solebant: & favent aliquatenus Mll. Reg. quidem

11. Annos prope sexaginta in Sicilia.] Observat Sigon. ab Ap. Claudio Consule, qui primus bellum in Siciliam tranſtulit, ad hoc tempus, numerari annos 55.

Sub. Cond.
an. 543.
Coss. M.
Claud. Mar-
cello 1v. &
M. Valerio
Levino 11.

multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naves rediit; atque in Siciliam transmisit: tertiodecimo die, quam profectus inde erat, Lilybæum revertis. Ex captivis, quæstione habita, hæc comperta: consuli Lavino omnia ordine perscripta, ut sciret quo in statu res Africæ essent. *Quinque millia Numidarum cum Masinissa Gala filio acerrimo juvene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede 1* *conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem trajicerentur: ut is quammaximo exercitu primo quoque tempore in Italiam transgressus jungeret se An-* *2* *nibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. Classẽ præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se credere brevi traje-* *3* *cturam.* Hæc recitata à consule, ita movere senatum, ut non expectanda comitia consuli censerent, sed dictatorem comitiorum habendorum causa dici, & extemplo in provinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præfesset, dictatorem dicturum esse aiebat: Patres extra Romanum agrum (4 cum autem Italiã terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis, quum de ea re consuleret, ita decrevit senatus: *Ut consul prius quam ab urbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici pla-* *5* *cueret: eumque quem populus jussisset, dictatorem diceret. Si consul noluis-* *6* *set, prætor urbanus populum rogaret: si ne is quidem vellet, tum tri-* *7* *bunus ad plebem ferrent.* Quum consul se populum rogaturum negasset, quod sua potestatis esset, prætoremque venisset rogare; tribuni plebis rogarunt, plebesque scivit, ut Q. Fulvius, qui tum ad Capnam erat, dictator diceretur. sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit. destititque Patres 7 literas ad M. Claudium mit- tendas censuerunt, ut desertæ à collega reipublicæ subveniret, diceretque, quem populus jussisset, dictatorem. Ita à Marcello consule Q. Fulvius dictator dictus, & ex eodem plebis cito ab Q. Fulvio dictatore P. Licinius Crassus Pontifex maximus magister equitum dictus.

VI. Dictator posteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Bla- sum legatum, quem ad Capnam habuerat, in Etruriam provinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnii prætoris: quem ut Capnæ exercituique suo præficeret, liceris excivit. Ipse comitia in quem diem

NOTÆ.

2. *Masinissa.*] Qui post patrem Numidarum Masylorum seu Orientalium rex fuit.

3. *Redeundum.*] Consuli Lavino.

4. *Eum autem Italiã terminari.*] Ita Reg. absque præpositione in: & intellige terminari Italiæ continente. Cæterum Sicilia inter Italiæ Insulas semper habita.

5. *Prætor urbanus.*] *rei publicæ* rei clari-
us explicandæ causâ additum glossema

videri potest. Absent certè ab Reg. aliis-
que scriptis.

6. *Quod sua potestatis esset.*] Reverà summi ad hæc tempora Magistratus Dictatorem dixerant arbitrio quisque suo: Senatus quidem creari Dictatorem à Consule jubebat, cum opus videbatur: sed quem vellet Dictatorem Consul dicebat.

7. *Literas ad M. Claudium.*] Marcel-
lum nempe Consulem.

primum

primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremque injecto, ¹ perfici non potuerunt. ² Galeria juniorum, quæ sorte prærogativa erat, Q. Fulvius & Q. Fabium consules dixerat. ³ eodemque jure vocatæ inclinassent, ni tribuni plebis ⁴ C. & L. Arennii se interpolassent: qui neque ⁵ magistratum continuari ⁶ satis civile esse agebant: & multo fædioris exempli, eum ipsum creati qui comitia haberet. Itaque si ⁷ suum nomen dictator acciperet, se comitiis intercessuros: si aliorum præterquam ipsius, ratio haberetur; comitiis se moram non facere. Dictator causam comitiarum auctoritate senatus, plebiscito, exemplisque tutabatur. nam, Cn. Servilius consul, quoniam C. Flaminius alter consul ad Trasimenum cecidisset; ex auctoritate Patrum ad plebem latum, plebemque scripsisse, ut quoad bellum in Italia esset, ex iis qui consules fuissent, quos & quoties vellet, rescindi consules populo jus esset. exemplumque eam in rem habere; vetus ⁸ L. Posthumii Megelli, qui interrex iis comitiis quæ ipse habuisset, consul cum C. Junio Bubulco creatus esset; recens Q. Fabii, qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nunquam iisset. His orationibus quoniam diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos convenit, ut eo quod censuisset senatus, staretur. Patribus id tempus reipublicæ visum est, ut per veteres, & expertos, bellique peritos imperatores reipublica gereretur. itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, co-

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Marc.
cello xv. &
M. Valerio
Lavinio 11.

NOTÆ.

1. *Perfici non potuerunt.*] Sic Reg. val. non potuerant.

2. *Galeria juniorum.*] Tribus & Centuriæ nomen est, quæ tunc sorte ducta ut ante alias suffragia ferret. Vide supra *Petunia juniorum* lib. 16. cap. 22.

3. *Eodemque jure vocata inclinassent.*] Quidam scriptum habent *jure vocata reliqua*: sed illud reliqua nec scriptis, nec in bonis editionibus occurrit: & frustra est Tan. Faber qui cetera vocata necessario legendum putat. Omnes enim Tribus & Centuriæ in prærogativas & jure vocatas dividebantur, nec hæc sub illis comprehensæ. *Prærogativa* dicebantur quæ (prout fors tulerat) primo loco rogabantur, quos Consules aut Prætores, &c. fieri velient: *jure vocata*, aliz quæ suo quæque ordine ad suffragia postea vocabantur. Non itaque debuit pro solemniori voce *jure* subjici vox cetera: verè tamen Faber eodemque explicat per *ut res & virtus*, in idem; est enim sensus Centurias jure vocatas eosdem Consules creaturas fuisse, quos prærogativa dixerat. Vide Gronov. 4. oberv. 1.

4. *C. & L. Arennii se interpolassent.*] In Reg. & Coll. *Ariani* vocantur, quæ vulgaris lectio. Vide tamen Gron. ibid.

5. *Magistratum continuari.*] Agebatur nunc de Consulatu in annum sequentem dando: at Q. Fulvius Proconsul tantum anno priori fuerat, & nunc Dictator, non Consul. Verum Dictatura, summus erat Magistratus, etiam supra Consulatum: & Magistratus nomine intelligitur, non idem Magistratus, sed quisvis qui par vel foret par sit. *Magistratum itaque continuari* hoc loco est ex Dictatore aut Proconsule fieri Consulem.

6. *Satis civile esse agebant.*] Dicebant non convenire modestiæ boni Civis, nihil supra reliquos sibi arrogantis.

7. *Suum nomen Dictator acciperet.*] Hoc est, si Dictator seipsum reciperet in Candidatorum numerum, ut teneri Consul posset. Qui enim comitia Magistratum habebat, ambientium nomina populo proponebat, extra quos nominari per mittebat neminem.

8. *L. Posthumii Megelli.*] An. u. c. 462.

Urb. cond.
an. 543.
Coll. M.
Claud. Mac-
cell. iv. &
M. Valer.
Lævinio 11.

inicia habitâ. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fulvius Flaccus quartum. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculejus. Magistratibus in annum creatis, Q. Fulvius de dictatura se abdicavit. Extremo ætatis hujus, classis Punica navium quadraginta cum præfecto Amilcare in Sardiniam trajecta; 9 Olbientem primo, dein postquam ibi P. Manlius Vulso prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alteram insulam Iarus, Caralitani agrum vastavit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot fuissectique. C. Servilius Pontifex factus in locum T. Otacilii Crassi. 10 T. Sempronius T. F. Longus augur factus in locum T. Otacilii Crassi. Decemvir item sacris faciundis in locum Tib. Sempronii C. F. Longi, Tib. Sempronius, Tib. F. Longus fuissectus. M. Marcius rex sacrorum mortuus est: & M. Æmilius Papus maximus curio. 11 neque in eorum locum sacerdotes eo anno fuissecti. Et censes hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul, nec prætor ante fuerat, quam censor est factus. 12 ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censes neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt: mors diremit L. Veturii. inde & Licinius censura se abdicavit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus, ludos Romanos diem unum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinus ex multaticio argento signa aenea ad Ceresis dedere: & ludos pro temporis ejus copia magnifici apparatus fecerunt.

VI I. Exitu anni hujus, die quarta & trigesima quam ab Tarracone profectus erat, C. Lælius legatus Scipionis Romam venit. isque cum agmine 15

N O T Æ.

9. *Olbientem primo.*] *Olbia* Sardinia oppidum fuit, cujus adhuc extant rudera in latere Insule Orientali, & in Septentrionali regione, cui a Promontorio *Lugudori* nomen. Juxta oppidum cui nomen vulgo à S. Lucia.

10. *Tib. Sempronius, Tiberii filius, Longus Augur factus in locum T. Otacilii Crassi.*] Hec inserta sunt hoc loco in Reg. Put. Petaviano: in vulgatis desunt, offensis, ut puto, exscriptoribus repetitione illorum verborum, *factus in locum T. Otacilii Crassi.* Est tamen verisimile T. Otacilium duo sacerdotia gessisse, Pontificatum & Auguratum, & prius C. Servilio delatum, posteriori Tib. Sempronio, cui præterea datus est Decemviratus vacans morte alterius Tib. Sempronii, qui ejus pater aut certe gentilis. Simile quid invenies lib. 29. cap. ult. in locum nempe

M. Pompeji Mathonis Auguris ac Decemviri; Decemvirum quidem creatum M. Aurelium Cottam, Augurem vero Tib. Sempronium Gracchum. Vide & lib. 30. cap. 26. Perpicuus magis noster hic locus fuisset, si dixisset auctor, in locum ejusdem T. Otacilii.

11. *Neque in eorum locum.*] Quod de Otacilio aures dixerat, eodem quo mortuus est anno neminem ipsi Pontificem fuissectum, quia sub exitum anni excessisset; idem nunc simili ex causa contigisse credibile est.

12. *Ex ædilitate gradum ad Censuram.*] Hoc rarum in Romana rep. ubi gradatim deierri soliti honores: sed Pontificatus maximus huic Licinio Crasso pro Consulatu aut Prætura, gradus ad Censuram fuit.

- captivorum ingressus urbem, magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, *captam Carthaginem, capte Hispania, uno die, receptasque aliquot urbes, quae defecissent, novaeque in societatem ascitas*, exposuit. Ex captivis comperta his fere congruentia, quae in literis fuerant M. Valerii Messalae. Maxime movit Patres Afrubalis transitus in Italiam, a vix Annibali atque ejus armis obsistentem. Productus in concionem Laelius eadem edisseruit. Senatus ob res feliciter a P. Scipione gestas, supplicationem in unum diem decrevit. C. Laelium primo quoque tempore cum quibus venerat navibus, redire in Hispaniam jussit. Carthaginis expugnatione a in hunc annum contuli, multis auctoribus: haud nec minus quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. Quod mihi minus simile veri visum est, annum integrum Scipiones nihil gerendo in Hispania consumpsisse. 3 Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco quartum consulibus, Idibus Martiis, quo die magistratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta; regionibus tamen partem imperium: Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Brutiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Praetores sortiti provincias: C. Hostilius Tubulus urbanam: L. Verurius Philo 4 peregrinam cum Gallia: T. Quintius Crispinus Capuam: C. Aurunculejus Sardiniam. Exercitus ita per provincias divisi. Fulvio duae legiones, quas in Sicilia M. Valerius Laevinus haberet: Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius praefuisset, decretae. Exercitus urbanus ut in Etruriam succederet: C. Calpurnius eidem praefectus provinciae, exercituique: Capuam, exercitumque, quem Q. Fulvius habuisset, T. Quintius obcineret. C. Hostilius ab C. Latorio propterea provinciam exercitumque, qui cum Arimini erat, acciperet: a M. Marcello, quibus consul bene rem gesserat, legiones decretae:

Urb. cond.
an. 543.
Coff. M.
Claud. Marcello
iv. &
M. Valer.
Levino. 11:

Urb. cond.
an. 544.
Coff. Q. Fabio
Maximo
v. & Q. Fulvio
Flacco
iv.

INTERPRETATIO.

a *Attributa sunt M. Claudio Marcello copia, quibus in Consulatu usus praclarè pugnaverat.*

NOTAE.

1: *Qua in literis fuerant M. Valerii.]* Probat non abs re Gron. ex Put. *quaeque in literis*, ut scilicet expositis à Laelio congruerent quae ex captivis compertae antea, et quae scripta hac de re fuerant à Messala.

2. *Vix Annibali argus eius armis obsistentem.]* Plurimi optimae manu exarati, argus in his ambobus Colbetti habent *subsistentem*, eodem sensu: est enim aliquando *subsistere* idem ac *sustinere* vel *sustinere*, ut probat Gron. ex Bruto ad Cic. lib. 11. famul. epist. 10. *Non si Varonis thes. auros habeam, subsistere suo optimi possem.* Addit & Claud. lib. 2, in Battop. *Nec tantis numm. subsistere posse periculis.*

3. *Q. Fabio Maximo, &c. idibus Martiis.]* Nota hanc solemnem hoc tempore ineundorum Magistratum diem.

4. *Peregrinam cum Gallia.]* Peregrina jurisdictio hoc tempore majoris potius nomen, quam verum munus fuit, paucis per haec bella peregrinis Romae agentibus. Nihil itaque mirum si cum ea F. Venturii Galliam provinciam sortitus sit. Et ex hoc aliisque sequentibus locis emendandū erit, ut censet Pighius, probatque Gronov. quod mox dicitur, *Hostilius à C. Latoris provinciam exercitumque accepisset.* Igitur ibi pro *Hostilius* scribendum *L. Volumnius ab C. Latorio, &c.*

Urb. cond.
an. 544.
Coll. Q. Fa-
bio Max. v.
& Q. Fulvio
Flaccorum.

M. Valerio cum L. Cincio (his quoque enim prorogatum in Sicilia impē-
rium) Cannensis exercitus datus: eumque supplere ex milicibus, qui ex le-
gionibus Cn. Fulvii superessent, iussi. Conquisitos eos, consules in Siciliam
miserunt: additaque eadem militiæ ignominia, sub qua Cannensis milita-
bant: quique ex pratoris Cn. Fulvii exercitu^b ob similis iram fugæ missi eo
ab senatu fuerant. C. Aurunculejo eadem in Sardinia legiones, quibus P.
Manlius Vulso eam provinciam obtinuerat, decrerat. P. Sulpicio eadem le-
gione, eademque classe Macedoniam obtinere iussu prorogatum in annum
imperium. triginta quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium con-
sulem mitti iussit: cetera classe prædatum in Africam, aut ipsum M. Vale-
rium Lævinum trajicere; aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium
Messalam. Nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quod non in annum Scipio-
nis Silanone, sed donec revocati ab senatu forent, prorogatum impē-
rium est. Ita provinciae, exercituumque § in eum locum partita imperia.

VIII. Inter majorum rerum curas a comitiis maximi curionis, quum
in locum M. Æmilii sacerdos crearetur, verus excitaverunt certamen;
patriciis negantibus C. Mamiliū Vitulū, qui unus ex plebe petebat,
habendam rationem esse: quia nemo ante eum, nisi ex Patribus, id
sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad senatum rejecerunt. Se-
natus a populi potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maxi-
mus curio C. Mamilius Vitulus. Et a flaminem dialem invicum in-
augurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. De-
cemvir sacris faciendis creatus in locum Q. Mucii Scaevolæ domor-
tui, C. Lætorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticui-
sem, nisi ex mala fama in bonam vertisset. Ob adolescentiam negli-
gentem luxuriosamque C. Flaccus flamen captus a P. Licinio pontifice
maximo erat; L. Flacco fratri germano, cognatisque aliis ob eadem

INTERPRETATIO.

^b Propter iram ex ipso locum pari fuga
conceptam à Senatu.

^a Comitibus quæ habitæ sunt causæ creandi
Sacerdotis; qui ceteris Curionibus præfesset.

NOTÆ.

§. In eum locum partita. Legitur vul-
go ex Caelio Curione, in eum annum:
sed locum habent optimi quique & pri-
or editiones. Quod nomen interdum
pro tempore accipi Gronov. ostendit, ex
nostro Cæpio, & ex Sallustio in Jugurth.
Tamen ad id locum talis vir consula-
tum appetere non audebat. Item ibidem:
diogue post id locum Jugurth. dies, aut
nox, ulla quiescit fuit. Sic plerumque in-
terea loci. Ceterum partita referendum
est, non tantum ad imperia, sed etiam
ad provincias, quæ esset: partita provin-

cia, & partita imperia.

1. Populi potestatem fecit. Ita melio-
res: alii, populo potestatem fecit, nimis
Curionis maximi, sive ex Patribus,
sive ex plebe creandi.

2. Flaminem Dialem invicum. Mirum
videri potest cur invitus ad Flaminis di-
gnitatem provocatus sit, qui negligens
& luxuriosus adolescentiam egreditur.
Verum hæc ipsa cogendi causa fuit, ut
juvenis nobilissimis malis à vitiis ad
virtutem pudore sacerdotii traducere-
tur.

vicia inſivus. Is, ut animum ejus cura ſacrorum & caeremoniarum cepit, ita repente exiit antiquos mores, ut nemo tota juventute haberetur prior, nec probatior primoribus Patrum, ſuis pariter alieniſque eſſet. Hujus ſamæ conſenſu elatus ad juſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in ſenatum introiret. Ingreſſum cum curiam quum L. Licinius prætor inde eduxiſſet, tribunos plebis appellavit flamen. Vetuſtum juſ ſacerdotii repetebat: datum id cum toga prætexta, & ſella curuli, & flaminio eſſe. Prætor, non exoletis vetuſtate annalium exemplis ſtare juſ, ſed recentiſſimæ cujuſque conſuetudinis uſu volebat: nec patrum, nec avorum memoria Dialem quenquam id juſ uſurpaſſe. Tribuni, rem inertia flaminum obliteratam, & ipſis, non ſacerdotio damno fuiſſe, quum æquum cenſuiſſent, ne ipſo quidem contra tendente prætore, magno aſenſu Patrum plebiſque, flaminem in ſenatum introduxerunt: omnibus ita exiſtimantibus, magis ſanctitate vitæ, quam ſacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuiſſe. Conſules prius quam in provincias irent, duas urbanas legiones in ſupplementum, quantum opus erat cæteris exercitiſ, militum ſcripſerunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius Conſul C. Fulvio Flacco legato (frater hic conſulis erat) in Etruriam dedit ducendum: & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius conſul reliquias exercitus Fulviani conquiſitas (ſuere autem ad tria milia trecenti triginta ſex) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium præconſulem juſſit: atque ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæc eductæ ex inſula legiones minuerunt, nec viribus nec ſpecie, ejus provinciæ præſidium, nam quum præter egregie ſuppleras duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditemque magnam vim haberet; Siculos quoque qui in exercitu Epiſcydiſant Pœnorum fuerant, belli peritos viros, milites ſcripſit. Ea externa auxilia quum ſingulis Romanis legionibus adjunxiſſet, duorum ſpeciem exercituum ſervavit: altero L. Cincium partem inſulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri juſſit: altero ipſe cæteram inſulam tuebatur; & diviſam quondam Romani Punicique imperii finibus;

Urb. cond.
an. 544.
Coll. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Ful. Flac. iv.

NOTÆ.

3. Et Flaminio eſſe. 1 Conjunctionem ſententiæ patrum diſſert à priore, integro & defendam cenſet Gronov. quod ſcilicet velit dignitati ſanctiſſimæ datum juſ ingrediendi in ſenatum, eadem ratione qua data eſt toga prætexta & ſella curulis. Ego tamen niſi movendum puto: eſt enim ſenſuſt hic, ut voluerit Valerius Flaccus ſibi cum dignitate Flaminis, ejusque inſignibus, datum eſſe facultatem illam intrandi in ſenatum, tinquam ſacerdotio illi coherentem: quæ ſententiæ patrum diſſert à priore, integro textu.
4. Ipſi non ſacerdotio damno fuiſſe. 2 Hoc exemplum ad pluriſima valet: ſed ita in primis inde colligenda, tum inelle per ſe ſacerdotio ſanctiſſimam quondam, mutatiſque in meliùs eo inito more; tam negligentiam priorum Sacerdotum nihil ſucceſſoribus obſeſſe.
5. Diviſam quondam. 3 Hinc ſere interſtiente.

Verb. cond.
an. 544.
Coff. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Ful. Lac. iv.

6 classe quoque navium septuaginta partica, ut omni ambitu litorum præsidia oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat; ut viseret agros, cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti provénie, ut & Romam mitteret, & Catanam conveneret. unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi.

IX. Caterum transportati milites in Siciliam (& erant major pars Latini nominis, sociorumque) prope magni motus causa fuere: ADEO EX PARVIS sæpe magnarum momenta rerum pendunt. Fremitus enim inter Latinos, sociosque in conciliis ortus: *Decimum annum delectibus & stipendiis exhaustos esse. quotannis ferme clade magna pugnare. Alios in acie occidi, alios morbo absenti: magis perire sibi civem, qui ab Romano miles lectus sit, quam qui à Pano captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam; ab Romanis extra Italiam in exilium verius, quam in militiam ablegari. Octavum jam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum antequam Italia hostis (quippe nunc quum maxime florens viribus) excidat. Si veteres milites non redeant in patriam, novi legantur, brevi neminem superfuturum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius quam ad ultimam solitudinem atque egestatem perveniant, negandum populo Romano esse. Si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitatos. aliter nunquam, virum Annibale, sine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Tringenta tum coloniarum populi Romani erant. ex iis, duodecim, quum omnium legationes Romæ essent, negaverunt consulibus, esse unde milites pecuniamque darent. Ex fuere. Ardea, Nepete, Sutrium, Alba, Carthæli, Cora, Sueffa, Circeji, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Nova re consules icti, quum absterere eos à tam detestabili consilio vellent, castigando increpandoque plus quam leniter agendo profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere, aiebant, quod consules in senatum pronuntiarent, in animum inducere non possent. non enim detractionem eam munus militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent*

INTERPRETATIO.

a Dixerunt Consulibus se nec milites, nec stipendia suppeditare posse.

NOTÆ.

6. *Classi quoque navium septuaginta partica.* ptâ, dimidiâ Cincio traditâ, quò per totam. Hanc vulgarem lectionem nihil opus tum Insule ambitum præsidia essent ad erat immutare: non tamen improbabilis tuendam oram maritimam. Vulgo *præsidio*, Gron. conjectura ex Put. *Classi quoque navium lxx. partica*, ut omni ambitu litorum præsidia ora maritima essent. It. nêpe, quemadmodum Q. Maximus Fabii Consulis filius partem exercitus L. Cincio attribuebat, alterâ parte sibi reservata; ita & classis divisit, dimidiâ ejus parte sibi sumpta, dimidiâ Cincio traditâ, quò per totam Insule ambitum præsidia essent ad tuendam oram maritimam. Vulgo *præsidio*, forte non deterius, ut scilicet naves præsidio essent oræ maritimæ.

7. *Et Catanam conveneret.* Hæc Siciliæ urbs in Orientali orâ, Ætnæ monti subiecta, nunc *Catania* quoque dicitur.

1. *Ardea, Nepete, &c.* De his deque sequentibus Colonis egimus ad Decadem 1.

itaque prope in colonias, & tanquam integra re locuti magis quam ausi tantum nefas, cum suis consulerent: admonerent non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello captum stirpis augenda causa missos, qualibet parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si nulla pietas, si memoria antiqua patria esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem que temere agitasent, ea prodendi imperii Romani, b tradenda Annibali victoria esse. Quum alternis a hæc consules diu jactassent, nihil moti legati: neque se quod domum renunciarent, habere dixerunt, neque senatum suum quid novi consuleret, ubi nec miles qui legeretur, nec pecunia, que daretur in stipendium, esset. Quum obstinatos eos viderent consules, rem ad senatum detulerunt. ubi tantus pavor animis omnium est injectus, ut magna pars, actum de imperio dicere. idem alias colonias facturas, idem socios c consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romanam.

15 X. Consules hortari & consolari senatum, & dicere, Alias colonias in fide atque officio pristino fore, eas quoque ipsas c que officio decessissent, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, venerandam imperii habituras esse. Permissum ab senatu iis quum esset, aggerent, facerentque, ut è republica ducerent; pertentatis prius aliarum coloniarum animis, cicaverunt legatos: quæfiveruntque ab iis, d ecquid milites ex formula paratos haberent? e Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, plures daturus: & quicquid aliud imperaret velletque populus Romanus, emisse futuros: ad id sibi neque opes deesse, animam etiam superesse. 20 Consules, sibi parum videri, prelati, pro merito eorum, sua voce collaudari eos, nisi universi Patres iis in curia gratias egissent, sequi in senatum iusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populum quoque, eos producerent. & inter

INTERPRETATIO.

b Hac spectare ad prodendum Imperium Romanum, atque ad victoriam in Annibalem transferendam.

a Num milites iuxta præscriptum ordinem haberent paratos, id est, tot & quales unaqueque Colonia ex veteri lege ac more deberet.

NOTÆ.

1. Hac Consules diu jactassent.] Num melius, ut Sigonius libet: hac Consules demonstrassent?

2. Quæ officio decessissent.] Sic meliores contra Boetomagensem editionem, ubi: quis ab officio decesserint. Sed notandum aliud decedere re aliqua, vel de re aliqua: aliud discedere abs re: Liv. lib. 34. potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si conjurare cum cæteris maluissent.

3. Pro duodeviginti coloniis.] Claverius undeviginti legit: tot enim paulo post vulgò recententur. Verum cum ante Livium triginta omnino numeraverit, atque ex eo numero duodecim dixerit recidisse defectum; sequitur ut non nisi octodecim supersint. Itaque deletis Nolanis, qui absunt ab Mss. numerus constabit. Fuerant colonie ad quinquaginta tres; sed pars interierant, pars in hostium erant potestate.

Urb. cond.
ann. 544.
Coll. Q. Fabi
Max. v. & Q.
Ful. Flac. iv.

Urb. cond.
an. 144.
C. Iul. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Ful. Flac. v.

multa alia præclara, quæ ipsis majoribusque suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem post tot sæcula silerantur, fraudulentæ laude sua, Signini fuere, & Norbani, Saticulanique, & Brundisini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pestani, & Colani: & mediterranei Beneventani, & Asernini, & Spolitani, & Placentini, & Cremonenses: Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit: iisque gratiæ, & in senatu, & ad populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum quæ detraxerunt imperium, mentionem fieri Patres vetuerunt, neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari à consulibus. ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani visa est. Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, consulibus; 3 aurum = vicefimarium, ^b quod in sanctiore ætate ad ultimos casus servabatur, promi placuit. Prompta ad 4 quatuor millia pondo auri. inde 5 quingena pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpicio proconsulibus, & T. Veturio prætori, qui Galliam provinciam sortitus erat; additumque Fabio Consuli 6 centum pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur, cætero usi sunt ad vestimenta 7 præsentis pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua fama ducisque gerebat.

XI. Prodigia quoque, prius quam ab urbe Consules proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cælo erant, signum Jovis, arborque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque edes & Sinuessæ murus portaque. Hæc de cælo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam auctores erant: & Romæ intus cellam edis Fortis Fortunæ de capite 2 signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priverni lacus constabat bovem locutum, 3 voluturumque

INTERPRETATIO.

b. In porta intima, & quasi penetralibus gratiæ.

NOTÆ.

3. *Aurum vicefimarium.*] Ex vestigali vicefima ab iis qui manumittebantur pendii solite redactum: quia de re Liv. lib. 7.

4. *Quatuor millia pondo auri.*] Nobis æstimantur vices centenis ducentis quadragesima ferme millibus librarum.

5. *Quingena pondo.*] Nostra æstimatio, *deux cens vingt-huit mille livres à chacun*, aut circiter.

6. *Centum pondo auri præcipuum.*] Nobis hodie, *la valeur de cinquante six mille livres en or plus qu'à chacun des autres.*

7. *Locanda exercitui.*] Locari dicuntur

quæ dantur faciendæ, non minùs quàm quæ dantur utenda fruenda: sic vestimenta certo pretio faciendæ artificibus data sunt, quæ militantibus in Hispania mitterentur. *Præsentis pecunia.* Gall. *Argent comptant.*

1. *Fortis Fortunæ.*] Ædes Fortis Fortunæ fuit in foro Boario, regione Fugi Romani, quæ Octava sub augusto.

2. *Signum quod in corona erat.*] Imaginuculam significat, quæ in corona illius Dæ.

3. *Voluturumque.*] Pro valore voluturum quoque dicitur.

frequent

frequenti foro in tabernam devolasse ; & Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fræminam sexu infantem , quos, 4 androgynos vulgus (ut ple-
 raque a faciliore ad duplicanda verba Græco sermone) appellat ; & lacte
 pluisse , & cum elephantis capite puerum natum . Ea prodigia hostiis ma-
 joribus procurata , & supplicatio circa omnia pulvinaria , & obsecratio in
 unum diem indicta : & decretum , ut C. Hostilius prætor ludos Apollinis ,
 sicut his annis voti factique erant , voveret , faceretque . Per eos dies &
 censoribus creandis Q. Fulvius consul comitia habuit . Creati censores ,
 ambo s qui nondum consules fuerant , M. Cornelius Cethegus , P. Sempro-
 nius Tuditanus . Hi censores , ut agrum Campanum fruendum locarent ,
 ex auctoritate Patrum 6 latum in plebem est , plebesque scivit . Senatus
 lectionem contentio inter censores de principe legendo , tenuit . b Sem-
 pronii lectio erat , ceterum Cornelius morem c traditum à patribus sequen-
 dum aiebat : ut qui primus censor ex iis qui viverent , fuisset , eum princi-
 pemlegerent : is T. Manlius Torquatus erat . Sempronius , cui Dii sortem le-
 gendi dedissent , ei ius liberum eosdem dedisse Deos . Se id suo arbitrio fastu-
 rum : lecturumque Q. Fabium Maximum , quem tum principem Romanæ ci-
 vitatis esse 7 vel Annibalem iudice victurum esset . Quum certatum diu esset
 verbis , concedente collega , lectus à Sempronio princeps in senatu Q. Fa-
 bius Maximus Consul : 4 inde alius lectus senatus , octo præteritis , inter
 quos L. Cæcilius Metellus erat : infamis auctor deferendæ Italiæ post Can-
 nensem cladem . d In equestribus quoque notis eadem servata causa . sed
 erant perpauci , quos ea infamia attingeret . Illis omnibus (9 & multi
 erant) adempti equi , qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant .
 addiderunt acerbitati etiam tempus , ne præterita stipendia procederent
 iis , qui equo publico meruerant , sed dena stipendia equis privatis fa-

Urb. cond.
 an. 544.
 Coss. Q. Fabi
 Max. v. & Q.
 Pul. Flac. i v.

INTERPRETATIO.

a Græcâ linguâ , qua liberins & felicius , quod forte ipsi obvenerat .
 quàm Latina , per compositionem plura vo-
 cabula geminas & conjungit .

b Penes Sempronium erat ius nominandi
 Principem Senatus & Senatum universum ,

c A maioribus introductum .

d In equitum recessione & remotione
 ignominiosa , ratio quoque habita est ejus-
 dem rei , id est , consilii deferendæ Italiæ .

NOTÆ.

4. Androgynos .] Dicuntur iidem Her-
 maphroditi , desumpto nomine ab adole-
 scente eximie formæ , quem Poëta Mer-
 curio & Venere genitum , atque à Salmaci
 Nympha adamatum , in unum cum eo cor-
 pus conluisse ferunt .

5. Qui nondum Consules fuerant .] Id
 exemplo proximorum Censorum sa-
 ctum .

6. Latum in plebem .] Aliàs , Latum
 ad plebem : est ergo in pro apud .

7. Vel Annibalem iudice victurum esset .]

Gall. Qu'il le gagneroit , qu'il l'empor-
 teroit au dire mesme d'Annibal : ou , Quand
 Annibal mesme en seroit le Juge . Nam vin-
 cere dicitur in secundum quem iudex pro-
 nunciat .

8. Inde alius lectus Senatus .] Gall. En-
 suite on nomma le reste du Senat .

9. Et multi fuerant .] Pauci quidem
 auctores fuerant Italiz relinquendæ , sed
 multi reliqui ex hujus Cannensis : utrisque
 adempti à censoribus ignominie causa
 equi publici .

TIT. LIV. TOM. III.

Kk

Urb. cond.
an. 544.
Coff. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Ful. Flac. v.

cerent. Magnam præterea numerum eorum conquissiverunt, qui equo merere deberent: atque ex his, qui principio ejus belli septemdecim annos nati fuerant, neque militaverant, omnes ætarios secerrunt. Locaverunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, septem tabernæ, macellum, atrium regium.

XII. Transactis omnibus, quæ Romæ agenda erant, consules ab bellum profecti: prior Fulvius prægressus Capuam. post paucos dies consecutus Fabius, qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcellum, ut quam accerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret: ea urbe adempta hosti jam undique pulso, nec ubi consisteret, nec quid fidem respiceret habenti, ne remorandi quidem causam in Italia fore. Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præsidii, quod ab Lavino Consule adversus Brutios ibi locatum erat, octo milia hominum: pars maxima ab Agathyrna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, rapto vivere hominum assuetorum. additi erant Brutiorum indidem perfuga, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non impigre solum, sed etiam avide executi, direptis fugacisque cultoribus agri, summa vi urbem oppugnabant. Marcellus consulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quam se esse, ubi primum in agris pabuli copia fuit; ex hibernis profectus, ad Canusium Annibali occurrit. Sollicitas ad defectionem Canusinos Pœnus. cæterum. ut appropinquare Marcellum audivit, castra inde movit. Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris: itaque in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigiis instabat, castraque castris conferebat: & opere perfecto, ex templo in aciem legiones educēbat. Annibal turmatim per equites pedumque jaculatores levia certamina ferens, casum universæ pugne

INTERPRETATIO.

a Cum nihil haberet quo confidere, aut quò confugere possit.

b Quod præsidium octo. millibus hominum constabat.

c Equales Siculis ex Agathyrna, tum audacia, tum necessitate nihil non audendi, ob crimina quæ eis alibi secutè agere

non sinebant.

d Et castra sua locabat juxta castra Annibalis, cum continuo insequens, & statim atque munitionem castrorum suorum absolverat, instruebat aciem Romanam ad pugnam.

NOTÆ.

10. Septemdecim annos nati.] Hæc plena pubertas, hoc legitimum sumendæ militiæ tempus.

1. Ad Cauloniam.] Caulonia sive Caulen prius Aulon (Græco vocabulo quod convallem significat) oppidum fuit agri Locranis inter Sagram fluvium, qui

nunc Sagriano, & Cocintum promontorium. Locatur à Cluverio subdubitanter ubi nunc Castelvetro ad flumen Alaro, qui olim Elephorus, in interiori Calabria, ad oram maris Joniæ. Alia fuit Aulonia in Sicilia, ab hujus Civibus, per Brutios domo pulsus, condita.

non necessarium ducebat. tractus est tamen ad id quod vitabat certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus.

Urb. cond.
ann. 544.
Coff. Q. Fabi
Max. v. & Q.
Ful. Flac. 17.

2 castra inde ponentem, pugnando undique in munitores, & pennis prohibet. Ita signa collata, pugnatumque totis copiis: & quum jam nox instaret, Marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spatio, rapim

5 ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. nec Annibal detrectavit certamen; multis verbis adhortatus milites, ut memores Trasimeni, Cannarumque, contunderent ferociam hostis, *urgere atque instare eum.* 3 non iter quietos facere, non castra po-

10 nere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem & Romanam aciem in campis videndam esse. Si uno prælio band incrementus abeat, quietius deinde tranquilliusque eum bellatum. His irritati adhortationibus, simulque tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumque, acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera ala, 4 & extraordinarii cæpere.

15 Quod ubi Marcellus vidit, duodevicesimam legionem in primam aciem inducit. 5 Dum alii trepidi cedunt, alii segniter subeunt, turbata tota acies est: dein proflus fusa; & vincente pudorem metu, terga dabant. Cedere in pugna fugaque ad duo millia & septingenti civium sociorumque, 20 5 in his quatuor Romani centuriones, duo tribuni militum M. Licinius & M. Fulvius. Signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit: duo de legione quæ cedentibus sociis successerat, amissa.

XIII. Marcellus, postquam in castra reditum est, concionem adeo sævam atque acerbam apud milites habuit, ut prælo per diem totam infelicitate tolerato, tristior iis irati ducis oratio esset. 25 2 *Diis immortalibus ut in tali re, laudes gratæque, inquit, ago, quod victor hostis cum tanto pavore incidentibus vobis in vallum portasque, non ipsa castra est aggressus. deseruissetis profecto eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui pavor hic, qui terror, quæ repente, qui, & cum quibus pugnaretis, oblivio animos cepit!*

INTERPRETATIO.

e Cum extraordinarii, & qui in alabus, & octavadesima legionis milites ex dextera erant, trepidantes cedentes hosti- cunda acie in primam procederent sardine.

NOTÆ.

2. *Castra inde ponentem.* Gall. Comme Annibal estoit après à se loger, Marcellus allaqua ceux qui travalloient aux retranchemens, & l'empêcha de fortifier son Camp.

3. *Non iter quietos facere.* Gall. Qu'il ne les laissât en repos, ny dans leur marche ny dans leur campement; & ne leur donna pas le loisir de respirer & de se reconnoître.

4. *Es extraordinarii.* Extraordinarii dicebantur selecti ex sociorum numero;

qui in exercitu Romano militabant, tum equites pro tertia parte, tum pedes pro quinta; eximii nempe utriusque corporis, sequebantur qui circa Imperatorem assidui in via, in castris, in pugna, ei velut custodes extra ordinem adessent: unde extraordinariorum nomen: quo equites ab alaribus, pedites à cohortibus sociorum distinguebantur. Vide Lipf. de Milit. Roman. lib. 3. dial. 7. ex Polyb.

5. *In his.* In castrorum numero;

Kk 2

Verb. cond.
an. 544.
C. ill. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Ful. Flac. iv.

nampe iidem sunt hi hostes, quos vincendo & victos sequendo priorem astatem absumpsistis: quibus dies noctesque fugientibus per hos dies institistis: quos levibus praeliis fatigastis, quos hesterno die nec iter facere, nec castra ponere passis estis. Omitto ea quibus gloriari potestis: cuius & ipsius pudere ac pueritiam vos oportet, referam. nampe aequis manibus hesternae die diremistis pugnam. Quid haec nox, quid haec dies attulit? vestra^a his copia inanimatae sunt, an illorum aucta? Non equidem mihi cum exercitum eo loqui videor, nec cum Romanis militibus. corpora tantum atque arma eadem sunt. An si eosdem animis habuissetis, terga vestra vidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Adhuc casis Romanis legionibus gloriabatur. ¹⁰ vos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde oritur, ut veniam ejus dici daret; ubi vellet deinde experiretur militum suorum animos. Ego vero experiar, inquit, milites: & vos crastina die in aciem educam, ut viatores potius quam victi veniam impetretis, quam petitis. Cohortibus, quae signa amiserant, hordeum dari iussit: centurionisque ¹⁵ manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destituit: & ut postero die omnes pedites equitesque armati adessent, edixit. Ita concio dimissa: fatentium, jure ac merito sese increpitos. neque illo die virum quenquam in acie Romana fuisse, praeter unum ducentem, cui aut morte satisfaciendum, aut egregiam victoriam esset. Postero die ²⁰ armati ornatique ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronunciatque, a quibus orta pridie fuga esset, cohortesque, quae signa amississent, se in primam aciem induendum. edicere jam sese, omnibus pugnandum ac vincendum esse: & adnendum singulis universisque, ne prius hesternae fugae quam hodiernae victoriae fama Romam perveniat. Inde cibo corpora firmare iussit, ut si longior esset pugna, viribus sufficerent. Ubi omnia dicta factaque sunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt. ²⁵

INTERPRETATIO.

^a Nocte ac die.

^b Secundum id quod edixerat Marcellus.

NOTAE.

1. *Hordeum dari.*] Hec ignavorum & fugacium maxime poena militaris erat, ut iis frumenti loco hordeum praebetur.

2. *Districtis gladiis discinctos destituit.*] Mavult Gron. *districtis*. id est, evaginati, seu nudatis: nam *districtis* ex ipsius sententia idem esset ac *impeditis*. Mavult & *destitui*, repetito scilicet ex superioribus verbo *iussit*. An vero cingulo militiae in perpetuum exuti & omnino exauctorati fuerint hi Centuriones, an vero ablati ad tempus gladiis stare eos iussit dubium cuiquam videri poterit. Posterior mihi

pro certo: & recentior est acceptio verbi *destituere*, pro exauctorare. Quod ad *discinctos* ac *discinctos* verba attinet, video ea promiscue, ac diversis utraque significationibus sumi.

3. *Omnis pedes equitesque.*] Legi Gronv. jubet cum scriptis: omnes equites pedites armati adessent. Quod eo sensu acciperem, ut equites alae dextrae, qui proximo praelio fugerant, iussi sint se, non in equis, listere, sed pedibus insistentes: nihil vox omnes aliud demonstraret.

4. *Fatentium.*] Concio scilicet militum, qui faterentur, &c.

XIV. Quod ubi Annibali nunciatum est: Cum eo nimirum, inquit, ha-
ste res est, qui nec bonam nec malam ferre fortunam potest. Sen viciis, fe-
rociter instat victis: sen victus est, instat ut victoribus certamen. Signa
 inde canere iussit, copias educit. Pugnatum utrinque aliquanto quam pri-
 die acrius est: Poenis ^a ad obtinendum hesternum decus adnitentibus:

Urb. cond.
 an. 544.
 Coll. Q.
 Fab. Max. v.
 & Q. Ful.
 Flac. iv.

- Romanis ad demendam ignominiam. ¹ Sinistra ala ab Romanis, & co-
 hortēs, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant; & legio vicesima
 ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero le-
 gati, cornibus præerant: Marcellus mediam aciem, hortator testisque
 15 præsens, firmabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebant frontem, &
 id roboris in omni exercitu erat. Quum anceps diu pugna esset; Annibal
 elephantos in primam aciem induci iussit: ^b si quem injicere ea res tumultum
 ac pavorem posset. Et primo turbarunt signa, ordinesque, & partim
 occulcatis, partim dissipatis terrore qui circa erant, nudaverant una parte
 20 aciem. latiusque fuga manasset, ni C. Decimius Flavius tribunus militum,
^c signo arrepto primi hastati manipulum ejus signi se sequi iussisset. duxit
 ubi maxime tumultum conglobatæ bellæ faciebant: pilæque in eas conjici
 iussit. Hælere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu,
 & tam conferta turba: sed ut non omnes vulnerati sunt; ita in quorum
 25 tergis inixa steteret pila, (^a ut est genus anceps) in fugam versi etiam in-
 tegros avertere. Tum jam non unus manipulus, sed pro se quisque miles,
 qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conji-
 cere: ^c eo magis tuere in suos bellæ: tantoque maiorem stragem edere
 quam incori hostes ediderant, ^d quanto acrius pavor consternatam agi-
 30 quam insidentis magistri imperio regitur. In perturbatam transcurso bel-
 luarum aciem signa inferunt Romani pedites, & haud magno certamine
 dissipatos, trepidantesque avertunt. Tum in fugientes equitatum im-

INTERPRETATIO.

^a Ut hosterna victoria gloriam serva-
 rent ac retinerent.

^b Tentans utrum ex eo aliquis tumultus
 & terroris possit Romanis inferri.

^c Arrepto signo primi hastatorum ma-

nipuli.
^d Quod maiore impetu unaquæque ha-
 rum belluarum timore percussa impellitur,
 quàm gubernetur ductu rectoris qui ipse
 insidet.

NOTÆ.

1. Sinistra ala ab Romanis.] At prædi-
 xerat Marcellus se in primam aciem in-
 ducturum eos à quibus orta pridie fuga
 erat; fugere autem coepit dextera ala:
 nunc vero inducitur in primam aciem
 ala sinistra. Verùm potuit in sinistram
 cornu transferri quæ prius dextrum ob-
 tinuerat: potuit & ala una ita dividi, ut
 in prima acie utranque cornu obtineret.
 Legio quoque vicesima in dextro cornu
 ita locari potuit, ut in secunda acie po-

stridie steterit unà cum duodevicesima:
 quæ in sinistram cornu rejecta fuerit,
 cum pridie in dextro pugnasset.

2. Ut est genus anceps.] Vult Elephan-
 torum generis, non semper in bello cer-
 tum esse usum, ut qui sæpe in suos, non
 minus quam in hostes, irrunt. Quem-
 admodum nunc, cum vulnerati Elephan-
 ti, eos quoque, qui vulnerati non erant,
 secum in fugam traxerunt.

Urb. cond.
an. 544.
Coll. Q.
Fab. Max. v.
& Q. Ful.
Flac. iv.

mittit Marcellus, nec ante finis sequendi est factus, quam in castra paventes compulsi sunt. Nam super alia, quæ terrorem trepidationemque facerent, elephanti quoque duo in ipsa porta corruerant, coactique erant milites per fossam vallumque ruere in castra. ibi maxima hostium caedes facta: caesa ad octo millia hominum, quinque elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille ferme, & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra mille & trecentos occisi: vulnerati permultum civium, sociorumque. Annibal nocte proximâ castra movit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum.

XV. Speculatores, qui prosequerentur agmen missi, postero die rotulerunt, Brutios Annibalem petere. Iisdem ferè diebus & ad Q. Fulvium Consulem Hirpini & Lucani, & Volscentes, traditis praesidiis Annibalis, quæ in urbibus habebant, dediderunt sese, clementerque à consule cum verborum tantum castigatione, ob errorem præteritum, accepti. Et Brutiis similis spes veniæ facta est: quum ab iis Vibius & Patius fratres, longe nobilissimi gentis ejus, eandem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes, venissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam vicepsit. ibi ad quatuor millia hominum capta; & ceteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naves, quas Livius tutandis comitatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque morum oppugnandorum; partim tormentis & saxis, omnique missilium telorum genere instruit: onerarias quoque, non eas solum, quæ remis agerentur; ut alii machinas scalasque ad muros ferrent, alii procul ex navibus vulneraret morum propugnatores. Et naves ab aperto mari, ut urbem aggredierentur, instructæ paratæque sunt. Et erat liberum mare, classe Punicâ, quum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Coreyram transmissa. In Brutiis interim Caunonis oppugnatores, sub adversum Annibalis ne opprimerentur, in tumulum

NOTÆ.

1. *Volscentes.*] Hirpini & Lucani gentium nomina sunt; *Volscentes*, oppidi unius: idem *Volcentani* dicuntur à Plinio, qui eis sanctos ait Numestranos. Cluverius inter Consentiam & Numistronem ponit circa fontes *Ocinari*, (qui hodie *Turbidu*) ubi nunc *Glocento* in utriusque Calabriae consinio.

2. *Et Brutiis.*] Universæ nimirum genti, cujus pars Volscentes.

3. *Manduriam.*] Dicitur & *Mandurium* & *Manduria* in plurali numero, inter Neretum (vulgo *Nardo*) & Tarentum, in Salentinis, quæ nunc pars Hy-

druntinæ terræ: oppidum illud vulgo *Mandula*, ut Nigro placet, aliis *Casalnovo*. unde haud procul lacus *Anderia* qualis Manderiis appositus apud Plinium.

4. *Partim machinationibus.*] Distinguit has machinationes à tormentis, ac deinde machinas scalasque conjungit, quas homines ad muros ferrent. Itaque Machinationum nomine *turres*, intelligit aliæ machinamentorum genera, quæ Romanis ad muros admovebant.

5. *Non eas solum quæ remis agerentur.*] Non adjicit, sed & eas quæ velis agerentur, quia hoc ex illo sequitur.

- à praesenti impetu tutum, ⁶ ad cetera inopem, se recepere. Fabium Tarentum obsidentem leve dictu momentum ad rem ingentem potiundam adjuvit. Praesidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant ejus praesidii praefectus deperibat amore mulierculae; cujus frater in exercitu Fabii consulis erat. Is certior literis sororis factus de nova consuetudine advenae locupletis, atque inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse; quid speraret, ad consulem detulit. quae quum haud vana cogitatio visa esset, propterfuga jussus Tarentum transire, ac per sororem praefecto conciliatus, ¹⁰ primo occultè animum ejus tentando, dein satis exploratà levitate, blanditiis muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiae loci, cui praepositus erat. Ubi & ratio agenda rei, & tempus convenit. miles nocte per intervalla stationum clam ex urbe emissus, ea quae acta erant, quaeque, ut agerentur, convenerat, ad consulem refert. Fabius vigilia prima, dato signo iis qui in arce erant, quique custodiam portus habebant, ipse circuitu portu, ab regione urbis in orientem versa occultus consedit. ¹⁵ Canere inde tubae simul ab arce, simul à portu & ab navibus, quae aperto mari appulsaerant; clamorque undique cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui praefectus antea classis fuerat, ²⁰ fortè illo loco praepositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, ut captae urbis interdum excitaretur clamor; veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, signaque inferret, praesidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius, quum ex temporis spatio & ex silentio ipso (quod ubi paulo ante strepebant excitantes vocantesque ad arma, ²⁵ inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset; ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem praesidium agitare proditoris conciliator nunciaverat, jubet. Ea primùm est capus murus; adjuvantibus recipientibusque Brutis: & transcendum in urbem est. inde & proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato, sub ortum fermè lucis, nullo obvio armato in forum perveniunt: omnesque undique, qui ad arcem portumque pugnabant, in se converte-
³⁰ runt.
- ³⁵ XVI. Prælium in aditu fori majore impetu, quam perseverantiâ

Urb. cond.
an. 544.
Coff. Q. Fa-
bioMaximo
v. & Q. Ful-
vio Flacco
17.

INTERPRETATIO.

a. Nihil strepitus ea parte excitabatur: vox inde nulla ad se perveniebat.

N. O. T. Æ.

6. Ad cetera inopem.] Hæc ignorant loco: sed optimi, tum scripti, tum editi Scripti & veteres editiones. Exit itaque habent illo loco: nec tam loco ipsi, quam additamentum loco glossæ patis.

7. Fortè illo loco.] Rhen. scribebat illi ligi debet Democrates.

Urb. cond.
an. 544.
Coll. Q. Fa-
bio Max. v.
& Q. Fulvio
Flacco 17.

commisum est. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum con-
jectis, prius penè quam conferrent manus, terga dederunt, dilapsique
per nota urbis itinera in suas amicorumque domos. Duo ex ducibus Nicò
& Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenus qui prodicionis
fuit auctor fuerat, quum citato equo ex prælio avectus
esset; vagus paulo post equus citrans per urbem cognitus: corpus aus-
quam inventum est. creditum vulgo est, a in puteum apertum ex equo
præcipitasse. Cartalonem autem præfectum Punici præsidii, cum com-
memoratione paterni hospitii positis armis venientem ad consulem, mi-
les obvius obtruncat. Alii alios passim sine discrimine armatos, iner-
mes, cadunt; Carthaginienses Tarentinosque pariter. Brutii quoque
multi passim interfecti, seu per errorem, a seu vetere in eos infuso odio:
seu ad prodicionis famam (ut vi potius atque armis captum Tarentum
videretur) extinguendam. Tum ab eade ad diripiendam urbem discurs-
sum, millia triginta servilium caputum dicuntur capti: ingens argenti
vis facti signatique: a auri octoginta septem millia pondo: signa tabu-
laque prope ut Syracusarum ornamenta æquaverint. Sed maiore
animo generis ejus prædà abstinuit Fabius quam Marcellus: qui in-
terroganti scribæ, a quid fieri signis vellet (ingentis magnitudinis Dii
sunt, suo quisque habitu in modum pugnantium formati) *Deos*
iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde, qui urbem ab arce diri-
mebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal
iis, qui Caulonium obsidebant, in deditionem acceptis, audita op-
pugnatione Tarenti, dies noctesque cursim agmine acto quum se-
stinans ad opem ferendam, captam urbem audisset; *Et Romani,* in-
quit, *suam Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte, Tarentum*

INTERPRETATIO.

a *Præcipitem equo eucidisse, aut se præcipitem dedisse ex equo in apertum puteum.*

NOTÆ.

1. *Vetere in eos infuso odio.* Romanis odio Brutii erant, ex præsertim de cau-
sa quod primi totius Italiæ ad Anniba-
lem descivissent. Idcirco devictis Pœ-
nis, Brutios Romani ignominia cum
Magistratibus in provincias euntibus ser-
vorum vice ministrare iusserunt: unde
Lorarii seu Lictores, tortoresque Brutiani
dicti, auctore A. Gell. 10.3.

2. *Auri octoginta septem millia pondo.*
Æquipollent, nisi errat calculus, libris
Franciens argenteis trecentis tricies
centis septingentis ac viginti milli-
bus: (33720000. l.) quæ summa suspecta
est Glareano. Quare sic interpungit :

Argenti vis ingens, facti signatique auri
LXXXVII. pondo, ut hoc aurum, non to-
tum in pecunia numerata fuerit, sed non
minima ex parte in valis, annulis, tor-
quibus omnique instrumentorum atque
ornamentorum genere. Plut. prædam
Tarentinam universam tribus millibus
talentorum æstimat: quæ non ultra se-
ptuagies centena & ducenta millia libra-
rum excurrerent (7200000.)

3. *Quid fieri signis vellet.* Gall. *Co*
qu'il vouloit que l'on fit des statues. Ita
meliores, elegantius quàm cum vulgo
quid fieri de signis vellet.

amissus. Nec tamen fugienti modo convertisse agmen videretur; 4 quo constituerat loco, quinque millia ferme ab urbe posuit castra. ibi paucos moratur dies, Metapontum sese recepit. inde duos Metapontinos cum literis principum ejus civitatis ad Fabium Tarentum mittit: fidem ab consule accepturos, impunita iis priora fore, si Metapontum ei cum praesidio Punico prodidissent. Fabius vera quae afferrent, esse ratus, diem qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasque ad principes dedie, quae ad Annibalem delatae sunt. Enimvero latus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo invictus fuisset; haud procul Metapontro insidias ponit.

10 Fabio auspicianti, prius quam egrederetur ab Tarento, aves semel atque iterum non addixerunt. hostiū quoque causā consulenti Deos, aruspex, cavendum à fraude hostili, & ab insidiis, praedixit. Metapontini, postquam ad constitutam non venerat diem, remissi ut cunctantem hortarentur, ac repente comprehensi, metu gravioris quaestionis deregunt insidias.

15 XVII. Aetatis ejus principio, qua haec agebantur, P. Scipio in Hispania quum hiemem totam reconciliandis barbarorum animis, partim donis, partim remissione obsidum captivorumque absumpsisset; 1 Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos, venit. Erant conjux liberique ejus apud Romanos. Sed praeter eam causam, etiam velut fortuita inclinatio

20 animorum, quae Hispaniam omnem averterat ad Romanum à Punico imperio, traxit eum. Eadem causa 1 Indibili Mandonioque fuit, haud dubie omnis Hispaniae principibus, cum omni popularium manu, relicto Asdrubale, secedendi in imminentes castris ejus tumulos, unde 1 per continentia juga tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal quum

25 hostium res tacitis augescere incrementis cerneret, suas imminui, a fore ut, nisi audendo aliquid moveret, 3 quā cœpissent, fluere; di-

Urb. cond.
an. 544.
Coff. Q.
Fab. Max. v.
& Q. Ful.
Flac. iv.

INTERPRETATIO.

a Per montes qui continui ad Romanorum castra pertinebant.

NOTÆ.

4. Quo constituerat loco.] Vulgò quo constituerat loco: sed in optimis est, quo constituerat loco: quod Gron. notat: id est, eo loco ubi jam suos ad modicam quietem statuerat. Ita Sallust. bel. Jugurth. cap. 49. loquens de Metello: dein brevi cognitis insidiis, paulisper agmen constituit. Et noster lib. 9. ubi eum constituisse Romanos. Fatendum tamen est ab hac ipsa sententia non abire vulgarem lectionem: idem enim revera est, aliquo loco cum exercitu consistere, & aliquo loco exercitum constituere.

1. Edesco ad eum.] Polybio est Edeso. Reguli erant.

3. Quā cœpissent, fluere.] Ita mem-

Tit. Liv. Tom. III.

branz & Editi melioris notæ, contra Rhenanum, cui probatur, quā cœpissent, ruerent. Lectionem priorem tuetur pluribus Gronov. Et fluere pro effluere, debere, dilabi, haud dubie dicitur: nec opus erat exemplorum congerie qualis eam in rem ab ipso adducta. Sed nec eo sensu, opinor, id verbum hoc loco accipi necesse est. Vult enim Livius vidisse Asdrubalem, nisi aliquid novi moliretur, quo Hispanorum animi averti à Romanis, atque ad Pœnorum partes reduci possent; futurum ut res quæ ad Romanos inclinare cœperant, ad eosdem omnino vergerent, & aquarum more eodem cursu ad illos fluere seu decurrere pergerent.

L I

Urb. cond.
an. 544.
Coll. Q.
Fab. Max. v.
& Q. Ful.
Flac. 17.

micare quamprimum statuit. Scipio avidior etiam certaminis erat; ^b eum à spe, quam successus rerum augebat; tum quod prius, quum jungerentur hostium exercitus, cum uno dimicare duce exercituque, quam simul cum universis, malebat. Ceterum, etiam cum pluribus pariter dimicandam foret, arte quadam copias auxerat. Nam quum videret nullum esse navium usum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Punicis erat, ^c subducens navibus Tarracone, navales locos terrestribus copiis addidit. & armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam eam fecerat, ^d tanto opificum numero incluso. Cum iis copiis Scipio veris principio ab Tarracone egressus (jam enim & Lælius redierat ab Roma, ^e si ne quo nihil majoris rei motum volebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ^f ut cuiusque populi fines transiret, prosequentibus excipientibusque sociis, Indibilis & Mandonius cum suis copiis occurrunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolide incauteque, sed potius cum verecunda gravitate: propiorque excusanti transi-
tionem ut necessariam, ^g quam glorianti eâ velut ad primam occasionem raptâ. Scire enim se, ^h transfuge nomen execrabile veteribus sociis, novis suspectum esse. Neque eum se reprehendere morem hominum, & si tamen anceps odium causa, non nomen, faciat. Merita inde sua in duces Carthaginienses commemoravit, avaritiam contra eorum, superbiamque, & omnis generis injurias in se atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum jam pridem ibi esse, ubi jus ac fas crederet coli. ad Deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim atque injurias pati. Se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex hac die experiundo cognoveris, perinde operæ eorum pretium faceret. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, ubi nec divini quicquam nec humani sanctum esset. Produçte deinde in conspectum iis conjuges liberique; lachrymantibus gaudio redduntur, atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissi.

INTERPRETATIO.

^b Tum propter spem, &c.
^c Navis ad portum Tarraconensem adductis, adjecit exercitus terrestri militem qui in navibus erant.
^d Cum infinitum prope numerum artificum, qui apud Carthaginem novam inventi, in urbis illius officinis reclusisset.
^e Absque cujus opera & ministerio no-

lebat quicquam moliri quod majoris momenti esset.
^f Cum sociorum popularum, alii eum comitarentur, alii venientem exciperent, prout fines uniuscujusque transibat.
^g Modo causa transfugii non ipsum nomen transfuge, dubium reddat odium impendens ab utriusque.

NOTÆ.

4. Quam glorianti eâ.] Palatini Codices habent: eam velut primam occasionem raptam, quod Gronov. placet. Sed hæc tanti non sunt.

5. Transfuge nomen.] Sumpta videtur hæc sententia ex orat. Legati Mitylenæzi apud Thucyd. lib. 3. cap. 17.

que ad copias adducendas. 6. Iisdem deinde in castris tendebant, donec du- Urb. cond.
cibus iis ad hostem perventum est. an. 544.

XVIII. Proximus Carthaginensium exercitus Asdrubalis 1 prope urbem Bæculam erat. Pro castris equitum stationes habebat. In eas velites
9 antesignanique, & qui primi agminis erant, advenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utrique parti animorum esset. In castra trepidâ fugâ compulsi equites sunt: signaque Romana portis prope ipsis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis castra Romani posue-
10 runt. Nocte Asdrubal in tumultum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluvius ab tergo, antè circaque, velut ripa præceps, oram ejus omnem cingebat. Suberat & altera inferior summissa fastigio planities. eam quoque altera crepido haud facilius in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem
15 pro castris hostium aciem vidit; 2 equites Numidas, leviumque ar-

Coll. Q.
Tab. Max. v.
& Q. Ful,
Flac. iv.

INTERPRETATIO.

a Campus altior amnem habebat: à cingebatur, quæ similis erat præruptis am-
tergo, à fronte atque ab lateribus, crepidine nium ripis.

NOTÆ.

6. Iisdem deinde in castris tendebant. Gron. ex Pat. cui consonat Coll. Iis castris tendebant: quod fulcire nititur auctoritate, tum ipsius Livii lib. 28. ubi, *Levo Celiberos, novum exercitum: supra novem milia hominum; dextra Punica tenere: sed ibi tenebant relictur ad Iava, & dextra, numicum loca.* Addit Valer. Flac. cum ex scripto Oxoniensi, apud quem: *hinc Iava Telamon pelago tenet.* Sed ibi vulgo legitur: *Iavum pelagus tenet.* Malim itaque ex recepta magis scriptura tendebant, id est, conjunctis cum Scipione copiis, cum eo castra metabantur, sive in ipsius castris tentoria habebant.

1. Prope urbem Bæculam.] Memoratur hoc oppidum Polybio, qui Βακουλὰν in plurali numero vocat. Ptolemæus Aethiæ sive Aufetanis tribuit. In Regeditisque pluribus scribitur *Betula*, in Coll. *Besula*. Unde in suspitionem venio eam urbem fuisse quæ nunc *Besula* in Cataloniæ tractu Emporitano. Favet Asdrubalis consilium de transitu in Galliam cogitantis, apud nostrum, & Polyb. Sed negotium facessit quod idem Polybius Cataloniæ vicinum facit hunc locum, sive, ut ipse nominat *Βακουλὰν*: & nollet mox cap. 20. testatur paucis post prælium factum ad Bæculam die-

bis, Scipionem cum rediret Tarraconem, saltu *Castulonensi* excessisse: unde sequi videtur Bæculam non in Aufetanis, sed in Oretanis, certè procul ab Aufetanis & Tarracone fuisse. Accedit quod initio cap. 19. dicitur Asdrubal, commisso ad Bæculam prælio, præter Tagum, qui in Celtiberorum finibus oritur, per Carpetanos longe ab Tarracone diffusus fuit. Simile veri videtur prælium in *Castellanorum* teglone, cui vicini Aufetani, commissum fuisse; nec Castulonensi, sed *Castellanensi* saltu Scipionem rediisse Tarraconem; Asdrubalem verò qui paulò antè victus secundum Tecum seu Tichim fluvium, (hodie *le Tech*) qui eo tractu oritur, ad Iyrenæum contenderet: Livium autem exemplo Polybii pro fluvio minoris nominis *Teco*, (ut à Plinio vocatur) *Tagum* subjecisse notissimum Aumen. Nam etsi non procul Tago commissum fuisset prælium, non per saltum Castulonensem, sed per Idubedam montem rectum iter Scipioni Tarraconem redeunti erat.

2. Equites Numidi, &c. demisit.] Gall. *Asdrubal sit descende à la Cavalerie Numidienne, &c. dans le champ qui étoit au dessous de son camp, mais plus élevé que la campagne voisine.*

Urb. cond.
an. 444.
Coff. Q.
Fab. Max. v.
& Q. Ful.
Flac. iv.

morum Baleares, & Afros demisit. Scipio circumvectus ordines signa-
que, ostendebat hostem: *prædam nata spe æquo dimicandi campo, captan-*
tem tumulos, loci fiducia, non virtutis armorumque stare in conspectu. sed
altiora mania habuisse Carthaginem, qua transcendisset miles Romanus.
Nec tumulus, nec arcem, ne mare quidem armis obtituisse suis. 3 *ad id*
fore altitudines, quas occipissent hostes, ne per præcipitia & prærupta salien-
tes fugerent. eam quoque se illis fugam elansurum. Cohortesque duas, altera
ram tenere fauces vallis, per quam deferretur amnis, jubet: alteram viam
insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos,
qui pridie stationes hostium pepulerant, ad levem armaturam & infimo
stantem supercilio ducit. 4 *Per aspera primo, 6 nihil aliud quam viâ*
impediti ire. deinde ut sub ictum venerunt, telorum primo omnis gene-
ris vis ingens effusa est in eos: ipsi contra saxa, quæ locus strata pas-
sim, 7 omnia ferme missilia, præbet, ingerere. non milites solum, sed
etiam turba calorum immixta armatis. Cæterum quamquam ascensus
difficilis erat, & prope obruebantur talis saxisque, 8 assuetudine tamen
succedendi muros & pertinaciâ animi, 9 subierunt primi. Qui, simul
cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, levem & concur-
satores hostem, atque intervallo tutum, quum procul missilibus pugna
eluditur, instabilem eundem ad eominus conferendas manus, expulerunt
loco: & cum cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impege-
re. Inde Scipio iussit adversus mediam evadere aciem victoribus, cæteras
copias cum Lælio dividit; atque eum parte dextra tumuli circumire, do-
nec mollioris ascensus viam inveniret, jubet. ipse ab læva, circuitu
hand magno, in transversos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est,
dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua & obvertere
ordines volunt: Hoc tumultu & Lælius subiit, & dum pedem refe-
runt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies, loculque ad eva-
dendum & mediis datus est: qui per tam iniquum locum, stantibus

I N T E R P R E T A T I O.

b Muros subeundi, seu ascendendi.

c Qui proximi hostibus erant, ascenderunt in tumulum.

N O T Æ.

3. *Ad id fore altitudines.* Gall. *Que*
environnances occupées par les ennemis ne
serviroient qu'à les engager à fuir par
des précipices, &c.

4. *Infimo stantem supercilio.* Gall.
Qui estoient logez, embas sur la ravine.
Supercilium dicitur pars collis eminens
rior, sic apud Virgil. 1. Georg.

Ecce supercilio clivosi transitis undam
Elitis.

Ducta metaphorâ ab hominum superci-

liis, quæ supra oculos eminent.

5. *Per aspera.* Scripti per aspera.
scilicet loca.

6. *Nihil aliud quam viâ impediti.* Rectum videbatur; nullo alio quam viâ
impediti: sed non inelenter accusativo
utitur: nihil aliud impediti, quasi non
aliter impediti quam viâ difficultate.

7. *Omnia ferme missilia.* Adjective dic-
untur missilia saxa, ad jaciendum ido-

nea.

Integris ordinibus, elephantisque ante signa locatis, nunquam evasissent. Urb. Com.
Quum ab omni parte cædes fierent, Scipio, qui lavo cornu in dextrum Ann. 544.
incurerat, maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et jam ne fuge Coll. Q. Fab.
quidem patebat locus. nam & stationes utrinque Romanæ dextra lava- Max. v. & Q.
que infederant vias; & portam castrorum ducis principumque fuga clau- Fulv. Flacc.
derat; additæ trepidatione elephantorum, quos terrores æque atque ho- 17.

XIX. Afridubal jam antequam dimicaret, pecuniâ raptâ, elephantibus quo præmissis, quam plurimos poterat de fuga excipiens; præter Tagum flumen ad Pyreneum tendit. Scipio castris hostium potitus, quum præter libera capita omnem prædam militibus concessisset; in recensendis captivis decem millia peditum, duo millia equitum invenit. ex iis Hispanos sine pretio omnes domum dimisit. Afros vendere quæstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & prædæ captorum, regem cum ingenti consensu appellavit. Tum Scipio, silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. regium nomen, alibi magnum, Roma intolerabile, esse. Regalem animum in se esse: frid in hominis ingenio amplissimum ducerent, taciti iudicarent, vocis usurpatione abstinere. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alii mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusque Hispanorum divisa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Quum Afros venderet iussu imperatoris quæstor, puerum æqualem inter eos forma insigni, quum audisset regii generis esse, ad Scipionem misit: quem quum percurreretur Scipio, quis, & cuius, & cur id ætatis in castris fuisset; Numidam esse, ait, Massuram popularem vocare, & orbem à patre relictum, apud matrem avum Galam regem Numidarum educatum: cum arunculo Masinissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginensibus venisset, in Hispaniam trajecisset. Prohibitum propter ætatem à Masinissa, magnamque ante prælium iniisisset. Eo die, quo pugnatum cum Romanis esset, infans arunculo clam armis equoque sumpto in aciem exisse: ibi prolapsu equo effusum in præceps, captum ab Romanis esse. Scipio quum asservari Numidam iussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde quum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, velle ne ad Masinissam reverti: quum effusus gaudio lachrymis, cupere verò, diceret; tum puerum

INTERPRETATIO.

a Qui velut ex multo eminentiore loco despiciebat nomen regis, quod homines caeteri velut admirabile suspicerent.

N O T E.

1. *Præter Tæmum flumen.*] Legendum
auguror : præter Tæcum, orationes superi-
ori cap. allatas & hic à juxta Pyrenæum.
2. *Orbum à patre reliquum.*] Ita rectè &
editi, & scripti quibus uxor, Alii perpe-
tam orbum à patre factum.
3. *Cum avunculo Magnifica.*] Imò cum
patruo. Nam Magnificus enim fratris filium
vocat, 28. 35. Avus ergo Magnificus paterque
Gala, non maternus.

Urb. eond.
an. 544.
Coff. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Fulv. Flac.
17.

annulum aureum, & tunicam lato clavo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat, iussisque prosequi quoad vellet equitibus dimisit.

XX. De bello inde consilium habitum & auctoribus quibusdam, ne confectum Asdrubalem persequeretur; anceps id ratus, ne Mago atque alter Asdrubal cum eo jungerent copias, praesidio tantum ad insidendum Pyrenaeum misit, ipse reliquum aestatis recipiendis in fidem Hispaniae populis absumpsit. Paucis post praelium factum ad Baeculam diebus, quum Scipio rediens jam Tarraconem a salu Castulonensi excessisset; Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem venerunt; serum post male gestam rem auxilium, a consilio in caetera exsequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cuiusque Provinciae regione animorum Hispanis esset, unus Asdrubal Gisgonis, ultimam Hispaniae oram, quae ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginienfibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum & Magonem constabat, beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice privatimque esse: nec transitionibus finem ante fore, quam omnes Hispani milites aut in ultima Hispaniae amori, aut traditi in Galliam forent. Itaque etiam si senatus Carthaginienfium non consuisset, eundem tamen Asdrubali fuisse in Italiam, ubi belli caput rerumque summa esset. simul ut Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret, exercitum ejus cum transitionibus, tum adverso praelio inanimatum, Hispanis repleti militibus, & Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares trajicere; Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cum Romanis manus conferere; Masinissae ex omni equestratu quod roboris esset, tria millia equitum

INTERPRETATIO.

a Idonon tamen ad consilium praebendum ad reliqui belli administrationem.

b Nec cessatura transfugia Hispanorum ad Romanos.

c Tum quia caput belli & summa rerum in Italia: tum etiam quia abducendi procul

ab Scipione Hispani erant.

NOTAE.

4. Tunicam lato clavo.] Quasi Senatorio insigni.

1. Ad insidendum Pyrenaeum.] Ut Asdrubali victo in Galliam transituro iter praepararet.

2. Salu Castulonensi.] Nam potius Castellanensi, vide cap. 18. Baeculam. Totus certe tractus ille montosus.

3. Ex Ulteriore Hispania.] Mago enim in confinio Beticæ hibernasse videtur: Asdrubal Gisgonis versus Gades in Lusitaniae Beticæque confinio. Vide 22. 21.

4. Etiam si Senatus Carthaginienfium non consuisset.] Id quidem convenerat Senatus Carthaginienfis, supr. 23. 27. sed remoto, ac secluso ejus decreto, necessaria videbatur hæc Asdrubalis in Italiam expeditio.

5. In Lusitaniam.] Pars extrema Ulterioris Hispaniae versus Occasum; nunc Portugallia magna ex parteque regnum plus in longitudinem, minus in latitudinem patet. Nā Castellæ Occidentalioreis partibus Lusitaniae regionē Orientale invadit.

expleri : *cumque vagum* 6 *per citeriorem Hispaniam sociis opem ferre, hostium oppida atque agros populari*. his decretis, ad exsequenda quæ statuerant, duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fabio Tarentum captum 7 astu magis quam virtute, gloriæ tamen esse. Fulvii fenescere fama : Marcellus etiam adverso rumore esse, super quam quod primo male pugnaverat, quia vagante per Italiam Annibale, media estate 8 Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is jam à prima pugna, quæ adversa fuerat, assiduus concionibus infamem invisumque plebei Claudium fecerat, & jam 9 de imperio abrogando ejus agebat : 10 tum tamen necessarii Claudii obtinuerunt, ut relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam rediret ad purganda ea 11 quæ inimici decernerent : nec de imperio ejus abrogando absente ipso ageretur, Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fulvius consul comitiõrum causa Romam venit.

XXI. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusavitque tribunus plebis, non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. *Fraude eorum & cunctatione fieri, ut Annibal decimum jam annum Italiam provinciam habeat : diutius ibi quam Carthagine vixerit. Habere fructum imperii prorogati Marcellum populum Romanum. bis casum exercitum ejus, astiva Venusia sub telhis agere*. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, ut non rogatio solum de imperio ejus abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tunc prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Dives, pontifex Maximus

Urb. cond.
an. 544.
Coll. Q. Fabi
Max. v. & Q.
Fuly. Flac.
14.

NOTÆ.

6. *Per Citeriorem Hispaniam.*] Hispania Citerior quæ initio hujus belli Ibero finiebatur, jam nunc longe ultra cum flavium portæ ceperat, victoriis Scipionis amplificata.

7. *Astu magis quam virtute.*] Ita disertè Reg. quo utimur. Colb. alique, *ingenio magis quam virtute*. Alii aliter.

8. *Venusiam . . . milites abduxisset.*] Pro *Venusia*. Plut. *Sinuessam* nominat ut nota Sigon.

9. *De imperio abrogando ejus.*] Planum erit si dicamus : *de ejus imperio abrogando* : aut legendam erit, *abrogando ei* : vel cum Sigon. *de imperio ei abrogando*.

10. *Tum tamen necessarii.*] Variant exemplaria : non pauca habent, *cum tamen*. Colb. *cum tam* : sed in Reg. *cum* mihi copia, *tum tamen*, quod sensui

congruit. Gronov. *cunctanter*, subtilius quam verius,

11. *Qua inimici decernerent.*] Meliorum est hæc lectio, & cum aliis Colb. & sic decernerent intelligendum erit de Senatoribus, qui Claudio Marcello infesti, eum sententiis suis lacerabant. Nec refert quòd non ea quæ decernerentur purganda erant, sed crimina ob quæ decernebantur : est enim hypallages, vel metonymix species : ut apud Sueton. in Vespasiano : *rueribus purgandis manus primus admovis*. Non enim propriè ruderibus purgantur, sed locus ruderibus oppletus. Nihil tamen reprehensione dignum habet vulgata lectio (quam præfert Regius quoque) : *qua inimici objecerent*.

Urb. Cond.
ann. 544.
Cof. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Ful. Flac. 17.

P. Licinus Varus, Sex. Julius Cæſar, & Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipſorum diebus ſolicitè civitas de Etruriæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Aretinis fieri, C. Calpurnius ſcripſerat, qui eam provinciam præpætor obtinebat. Itaque conſectim eo miſſus Marcellus conſul deſignatus, qui rem inſpiceret; ac, ſi digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo metu compreſſi Etruiſci quieverunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus ſuis, reſponſum ab ſenatu eſt, ut redirent quum Fabius conſul Romam veniſſet. ^a Ludi & Romani & plebei eo anno ^a in ſingulos dies inſtaurati. ^b Ediles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Servius Sulpitius Galba: plebei, C. Servilius, & Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuiſſe, aut ædilem eſſe; quod patrem ejus, ^b quem triumvirum agrarium occiſum à Bojis circa Mutinam eſſe, opinio per decem annos fuerat, vivere atque ^c in hoſtium poteſtate eſſe ſatis conſtabat.

Urb. cond.
an. 545.
Cof. M.
Marcello v.
& T. Quint.
Crispino.

XXII. Undecimo anno Punici belli conſulatum inſerunt M. Marcellus quintum ^c ut numeretur conſulatus, quem vitio creatus non geſſit) & T. Quintius Crispinus. Urtrique conſulum ^d Italia decreta provincia eſt, & ^e duo conſulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venetiæ, cui M. Marcellus præfuerat. ita ut ex tribus eligerent duos quos vellent: tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentina provincia eveniſſet. Cæteræ provinciz ita diviſæ prætoribus. P. Licinio Varo urbana, P. Licinio Craſſo pontifici maximo peregrina, ^d & quo ſenatus cenſuiſſet: Sex. Julio Cæſari Sicilia, Q. 3 Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum im-

INTERPRETATIO.

^a Per annum diem ſinguli.
^b Unum à Triumviris ad dividendos colonis in Galliam Cifalpinam miſſis, agros.
^c Si quis annumeret enim Conſulatum, &c.
^d Ex præterea provincia ad quam Senatus illum proficiſci decerneret, ſeu munus aliud quod ultra juridiſtinctionem urbanam adminiſtrare à Senatu juberetur.

NOTÆ.

1. Q. Claudius Flamen.] Abſt à no-iproprè extra Italiam. Verùm provincia ſtris vox Flamen, ſed cap. proximo huic vocabulum non de regione hic accipien- Q. Claudio additur cognomen Flaminio: dum, ſed de munere & magiſtratus officio malim tamen, Flaminii, ut ſit agnomen in ea exercendo.

2. Ludi & Romani & Plebei.] Quorum illi ab Edilibus Curulibus: hi ab Edilibus Plebejis celebrati uno tantum die.

3. In hoſtium poteſtate eſſe.] Non itaque inter Juriconſultos conſtabat filium captivi (qui ſervus eſſet hoſtium) pro libero cive in terim habendum, aut certe honores gerere poſſe.

1. Italia decreta provincia.] Provincie à Sacerdotio, quod per tot familias am-
perium

perium in annum est Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capuam, quæ
T. Quintil prætoris fuerat, cum una legione obtineret. prorogatum
& C. Hostilio Tubulo est, ut prætor in Etruriam ad duas legiones
succeederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni est, ut præ-
5 prætor Galliam eandem provinciam cum iisdem duabus legionibus obti-
neret, quibus prætor obtinisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Au-
runculejo decretum ab senatu, latumque de prorogando imperio ad pò-
pulum est, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus ob-
tinuerat. 4 addita ei ad præsidium provinciæ, quinquaginta longæ na-
10 ves, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Silano,
sux Hispaniæ, suisque exercitus in annum decreti. Scipio, ex octogin-
ta navibus, quas secum ex Italia adductas aut captas Carthagine habe-
bat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus. quia fama erat, ma-
gnum navalem apparatus eo anno Carthagine esse: ducentis navibus
15 omnem oram Italiæ, Siciliæque ac Sardinia impleturos. Et in Sicilia
ita divisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius
Lavinus (ei quoque enim prorogatum imperium est) classem quæ ad Si-
ciliam erat navium septuaginta obtineret. Adderet eo triginta naves,
quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum navium classe,
20 si videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpicio, ut eam
classem Macedoniam Græciamque provinciam haberet, prorogatum
in annum imperium est. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant,
legionibus, nihil mutatum. 5 Supplementum, quo opus esset, scribe-
rent consules, permissum. Una & viginti legionibus eo anno defensum im-
25 perium Romanum est. Et P. Licinio Varo 6 prætori urbano negotiorum
datum, ut naves longas triginta veteres reficeret, quæ Ostiæ erant, & vi-
ginti novas naves sociis navalibus impletet: ut quinquaginta navium clas-
se oram maris vicinam urbi Romanæ rueri posset. C. Calpurnius veti-
tus ab Aretio movere exercitum nisi cum successor venisset. Idem &
30 Tubulo imperatum, ut inde præcipue caveret, ne qua nova consilia ca-
perentur.

XXIII. Prætores in provincias profecti. Consules religio tenebat, quod

NOTÆ.

bulaverat, deductum ad hanc solam co-
per appositionem, est quinquaginta na-
gnum. Nostri Flaminium legunt, *ves præsidium provincia adjuvum.* Omit-
quod cognomen est Quintiorum, nisi tunc etiam *longa.*
forte hic Q. Claudius ex Flaminiorum. 5. *Supplementum, quo opus esset, scri-*
familia fuit, in Claudiam gentem ado- *berent Consules, permissum.* 1 Alii *Con-*
suptione translatus: sic sane Flaminius di- *libus.* Sed nihil interest, dicas *permissum*
ceretur, quemadmodum Scipio Æmi- *Consulibus ut supplementum scriberent, an*
lianus. *permissum ut Consules supplementum scri-*

4. *Adita ad præsidium provincia quin-*
quaginta longa naves. 1 Lectio hæc vul- *berent.*
gatis in Regio majori occurrit. Colb. *berent Consules.* 1 Scriptura est *Re-*
cum illis habet *additum præsidium;* quod *gii unius.* Vulg. *Prætori urbis,* quod eo-
dem dedit. Illud utilitatis.

Tit. Liv. Tom. III.

Mm

Verb. Cond;
ann. 545.
Coll. M.
Marcello v.
& T. Quin-
tio Crispi-
no.

Urb. cond.
an. 545.
Coll. M.
Marcello, &
T. Quint.
Crispino.

prodigiis aliquot nunciatis, non facile litabant. Et ex Campania ¹ nunciata erant, Capuz duas ædes, Fortunæ, & Martis, & sepulchra aliquot de cælo tacta. Cumis (ß ADEO MINIMIS ETIAM REBUS prava religio inferit Deos) mures in æde Jovis aurum rosisse. Casini examen apum ingens in foro confedissee. Et Ostiæ murum portamque de cælo tactam. Cere vulturium volasse ² in ædem Jovis. Vulsiniis sanguine lacum mansisse. Horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ majores ³ sine litatione cæsa, diuque non impetrata pax Deum. in capita consulum, republica incolumi, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Ludi Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio consulibus à P. Cornelio Sulla prætore urbis primum facti erant. inde omnes deinceps prætores urbani fecerant: sed in unum annum vovebant, dieque incertâ faciebant. Eo anno pestilentia gravis incidit in urbem agrosque: quæ tamen magis in longos morbos ³ quàm in perneciales evasit. Ejus pestilentie causa, & supplicatum per compita tota urbe est, & P. Licinius Varus prætor urbis legem ferre ad populum jussus, ut hi ludi in perpetuum ⁴ in statam diem voverentur. Itaque ipse primus ita vovit, fecitque ⁴ ante Diem III. Non. Quintil. is dies deinde solennis servatus.

XXIV. De Aretinis, & fama in dies gravior, & cura crescere Patribus. Itaque C. Hostilius scriptum est, *ne differret obsides ab Aretinis accipere*: ²⁰ & cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus. qui ut advenit, extemplo Hostilius legionem unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre jussit, præsidiaque locis idoneis disposuit, tum in foro citatis senatoribus obsides imperavit. Quum senatus ²⁵ bi-duum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire

INTERPRETATIO.

a Absque signis propitiati per sacrificium numinis.

b Ut certa die quotannis celebrarentur.

c Cum bidui tempus ad deliberandum postularet.

NOTÆ.

1. Nunciata erant.] Intellige prodigia, quæ Capuz contigisse, statim narrantur: alioqui scribendum erat: *ex Campania nunciatum est*.

2. In ædem Jovis.] Optimi: *in æde Jovis*, id est, intra ædem: & vultures, licet in auspiciis boni ominis habeantur; unum tamen in templo volasse, ominosum videbatur, quia rarum; quemadmodum & lupum frequentia hominibus loca esse ingressum.

3. Quæ in perneciales.] In melioribus est: perneciales.

4. Ante diem tertium nonas.] Modus loquendi classicis auctoribus receptus, pro

tertio die ante nonas.

1. Portas custodire jussu tribuni militum præfectisque socium.] Hæc Coll. cum plecisque aliis membran.] Et sane, quavis usû minus recepta, potest tamen non omnino vitiosa videri constructio verbi *jubere* cum dativo. Præter Paul. J. C. apud quem in l. 26. dig. de acquirenda vel omittenda hæred. *si jussero filio vel servo adire*: tum alii, tum Q. Curt. lib. 5. ubi, *suis rex corporibus, cultuque seminarum abstinere jussit*, Cic. ipse ita loquutus videtur 3. de legib. Senatori.

jussu tribunis militum, praefectisque socium & centurionibus, hic quis nocte urbe exiret. Id segnius, negligentiusque factum. septem principes senatus, prius quam custodiam in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaserunt. Postero die luce prima quum senatus in forum citari coepisset, a desiderati, bonaque eorum venerunt. à ceteris senatoribus centum viginti obsides, liberi ipsorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaque tanquam imminente Etrusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Aretium ducere jussus ipse C. Terentius, eamque habere in praesidio urbis. C. Hostilium cum cetero exercitu placet totam provinciam peragrarè, & cavere, ne qua occasio novare cupientibus res, daretur. C. Terentius ut Aretium cum legione venit, a claves portarum quum magistratus poposcisset, negantibus iis comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidisse; ipse alias claves omnibus portis imposuit: cavitque cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostilium b intentius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Etruscos poneret, si, ne quid moveri possit, cavisset.

Urb. cond.
ann. 545.
Coll. M.
Marcello, &
T. Quint.
Crispino.

- 10 in praesidio urbis. C. Hostilium cum cetero exercitu placet totam provinciam peragrarè, & cavere, ne qua occasio novare cupientibus res, daretur. C. Terentius ut Aretium cum legione venit, a claves portarum quum magistratus poposcisset, negantibus iis comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidisse; ipse alias claves omnibus portis imposuit: cavitque cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostilium b intentius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Etruscos poneret, si, ne quid moveri possit, cavisset.

- XXV. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, i defendente ipso quos ceperat armis, aliis insensis, & plerisque aequantibus eos Campanorum noxae, poenaeque. Senatusconsultum in sententiam Manii Acilii factum est, ut oppidum praesidio custodiretur: Tarentinique omnes intra mœnia continerentur. res integra postea referretur, quomodo tranquillior status Italiae esset. Et de M. Livio praefecto arcis Tarentinae haud minore certamine actum est; a aliis Senatusconsulto notantibus praefectum,

INTERPRETATIO.

- a Cum petiisset à Magistratibus ut sibi tunc collocaret retinendi Etruscos in fide, darentur portarum claves. sic cautionem ipse adhiberet ne possent res. b Accuratius monuit ut in eo spem san- ab ipsis notari.

NOTÆ.

inquit, tria jussa sunt, ut: adfit, ut loco dicat, ut modo. Castigavit hic nostrum Rhen. mutatis dandi casibus In accusativum; custodire jussit tribunus militum praefectusque. Et sic habetur in Reg. Sed optima Gronov. correctio ex antiquissimo Codice, in quo, reflecta dumtaxat ultimâ literâ verbi jussit, legitur: portas custodire jussit tribunus militum, praefectique, &c.

2. Desiderati. Septem illi Senatores Aretini.. 1. Defendente ipso quos ceperat.] Mos Romanorum ita ferebat, ut victores urbium, tuerentur earum causam, tanquam patroni. 2. Aliis Senatusconsulto notantibus pra-

fectum.] Id est, notandum consentibus: vulgò aliis sententiis notantibus praefectum. Rhenan. vicioso Codice usus, qui pro sententiis habebat sociis, (ut est in Reg. uno) scribit minus commodè, aliis oculis notantibus praefectum. Sigon. optimè, pro sententiis legit Senatusconsultum, quam lectionem partim conjecturâ assensum, partim ab veteri codice hausit. Ea confirmari potest ex lib. 25. Livii nostri, ubi de fraude publicanorum: ea fraudis indicata M. Emilio pratori priori anno fuerat, ac per eum ad Senatum delata, nec tamen Senatusconsulto notata. Plures hujusmodi auctoritates adjecit Gron. Mihi nō potest non probari hæc correctio cum in Colb. invenia se notantibus a

Urb. cond.
ann. 545.
Coll. M.
Marcello, &
T. Quint.
Crispinus.

quod ejus socordia Tarentum proditum hosti esset: aliis præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque unius ejus operâ receptum Tarentum foret: 2 mediis 3 ad censores, non ad senatum notionem de eo pertinere dicentibus. ejus sententiæ & Fabius fuit. adjecit tamen, 4 fateri se, opera Livii Tarentum receptum, (quod amici ejus vulgo in senatu jactassent) neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consulum alter T. Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum alix arque alix objectæ animo religiones tenebant, in quibus quod quum 5 bello Gallico ad Clastidium 6 ædem Honori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus à pontificibus impediebatur: quod negabant 7 unam cellam amplius quam uni Deo rite dedicari, quia si de cælo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod utri Deo divina res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis Deis, rite una hostia fieri. ita addita 8 Virtutis ædes approperato opere: neque tamen ab ipso ædes ex dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem prior anno Venusæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutiis Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum rebatur, omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia arcessierat: & naves indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare

INTERPRETATIO.

2 Aliis Senatotibus, qui neutram illarum sententiarum probabant, sed mediâ quasi viâ incedebant.

NOTÆ.

nullo quidem idoneo sensu: sed ita ut patet SE scriptum pro S. C. quibus singulis literis significari Senatûsconsultum nemo nescit.

3. Ad censores, non ad Senatum, notionem.] Censoris notionis non uno loco meminuit Cic. etsi pietique Codices corrupte notationem habeant, quæ ad censores quidem pertinebat, sed non absque notionis fieri poterat aut debebat: meliusque dicitur hic notionem quam cognitionem, ut scribendum censabat Rhen. aliud est enim cognitio, quæ ad Censores propriè non pertinet, sed ad Magistratus jurisdictionem solemnî more exercentes (unde dies cognitio) : aliud notio quæ iudicibus, etiam datis seu pedaneis, competit. Porro qui hujus rei iudicium ad censores, morum ac disciplinæ magistratos, trahant, hi Livium præfectum arcis Tarentinæ, crimine liberabant, non probro.

4. Fateri se operâ Livii Tarentum receptum.] Hoc acutè & facetè dictum

narrat Cic. de senect. sed quod in Livium Salinatorem id jactatum sit, memoriâ lapsus est. Vide & Plut. in Fab.

5. Bello Gallico ad Clastidium.] Primo Consulatu Marcelli, cum Viridumaro duce Insulicium interempto opima spolia retulit an. u. 531. Vide Epit. Liv. 20. Polyb. lib. 1. Plut. in Marcello.

6. Ædem Honori & Virtuti.] Fuit hæc Ædes ad portam Capenam.

7. Unam cellam amplius quàm uni Deo.] Ita quidem Reg. uetus, idque Rhenano placuit. Cæterum meliores, qui negabant unam cellam duobus rite dedicari & Plut. sic quoque expressit, *ἓν μὲν τὸν Ἄρει, τὸν ἑνὶ θεῷ*, quem vide in Marcello, & Valer. Maxim. lib. 1. cap. 1. sed nonne cella Junonis cum Jovis cella in Templo Jovis Capitolini? Exceptos esse certos Deos ab ea observatione ostendunt frequentia.

8. Virtutis ædes.] Diversa ab æde Honoris, quamvis proxima & conjuncta sit ut per illam ingressus ad hanc pateret.

partem urbis oppugnarent. Ea omiſſa oppugnatio eſt, quia *9* Læcinium Annibal admovent copias: & collegam eduxiſſe jam à Venuſia exercitum fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutiis reditum, & inter Venuſiam *10* Bantiæque, miniſtrium milliū paſſuum intervallo, *5* conſules binis caſtris conſederant. In eandem regionem & Annibal rediit; averſo ab Locris bello. Ibi conſules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire; haud dubia ſpe, ſi duobus exercitiſus conſulariſus junctis commiſiſſet ſeſe hoſtis, debellari poſſe.

Urb. cond.
an. 545.
Coff. M.
Marcello, &
T. Quintio
Cripino,

XXVI. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congreſſus, vice-
10 rat, victuſque erat, ut cum eodem ſi dimicandum foret, nec ſpem nec me-
turum credebatur. Itaque totus in ſuas artes verſus, inſidiis locum quaerebat.
Levia tamen prælia inter bina caſtra vario eventu fiebant: quibus quum
extrahi æſtatem poſſe, conſules crederent, nihilominus oppugnari Locros
15 poſſe rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum claſſe trajiceret, ſcribunt.
Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia poſſent, ab Tarento partem exerci-
tus, qui in præſidio erat, duci eo juſſerunt. Ea ita futura per quorſdam
1 Thurinos comperta Annibali quum eſſent, mittit ad inſidendam ab Ta-
rento viam. ibi *2* ſub tumulo Peteliæ tria millia equitum, pedum duo
20 in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani quum incidentiſſe, ad
duo millia armatorum cæſa, & mille ducenti ferme vivi capti. alii diſſi-
pati fuga per agros ſaltuſque Tarentum rediere. Tumulus erat ſilveſtris in-
ter Punica & Romana caſtra, ab neutris primò occupatus: quia Romani
qualis pars ejus, quæ vergeret ad hoſtium caſtra, eſſet, ignorabant, Anni-
25 bal inſidiis, quam caſtris apriorem eum crediderat. Itaque nocte ad id miſ-
ſas aliquot Numidarum turmas medio in ſaltu condiderat, quorum inter-
diu nemo ab ſtatione movebatur, ne aut arma aut ipſi procul conſpicerentur.
Fremebant vulgo in caſtris Romanis, occupandum eum tumulum eſſe, &
caſtello firmandum: ne, ſi occupatus ab Annibale foret, velut in cervicibus
30 haberent hoſtem. Movit ea res Marcellum, & collegæ, quin imus, inquit,
ipſi cum equitibus paucis exploratum: Subjeſta res oculis noſtris certius da-
bit conſilium. Adſeſtiente Cripino, cum equitibus ducentis & videnti, ex
quibus *3* quadraginta Fregellani, cæteri Etruſci erant, proſciſcuntur. Se-
cuti M. Marcellus conſulis filius, & A. Manlius, tribuni militum: ſimul &

NOTÆ.

9. Læcinium.] Oppidum eſt, vicino
Junonis Templo celebratum, juxta pro-
montorium ejusdem nominis; nunc *Co-
po delle Colonne* in Calabria ulteriori.

10. Bantiæque.] Ex Livio Apuliz
oppidum eſt, haud procul Forento &
Acherontia, in Lucanorum conſinio
Cluver. ad lævam Bradani ripam collo-
cat, haud procul ejus fontibus. Fuit ergo
ex adverſo oppidi *Petra Galla* in Baſili-

cata, non procul *Cirena*.

1. Thurinos.] A Thuriis oppido in
Brutiis, dicti Thurini. Id antea Sibaris,
poſtea Copiz dictum. Nunc in ruinis
vocatur *Sibari*, in Calabria citeriore.

2. Sub tumulo Peteliæ.] Reſpondere
huic loco videtur *Lapa di Parcela* circa
fontes Lai, in conſinio Baſilicæ &
Calabriæ citerioris.

3. Quadraginta Fregellani.] Hos ab

Urb. cond.
an. 545.
Coll. M.
Marcell. &
T. Quintia
Crispina.

duo præfecti socium, L. Arennius, & Mⁱ. Aulius. Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum, & prima hostia caesa, jecur sine capite inventum, in secunda omnia comparuisse, quæ assolent. 4 Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspici placuisse; quod secundum trunca & turpia extra, nimis latæ apparuissent.

XXVII. Cæterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale ut nunquam satis castris collata duceret. tum quoque vallo egrediens signum dedit, ¹ *ut ad locum miles esset paratus; si col-
lis, in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur.* Exiguam campi ante castra erat: inde incollem aperta, undique & conspe- 10 cta ferebat via. Numidis speculator ² nequaquam in spem tantæ rei pos-
sus; sed si quos vagos pabuli aut lignorum causa longius à castris progressos
possent excipere, signum dat ut pariter ab suis quique latebris exorirentur.
Non ante apparuere, ³ quibus obviis ab jugo ipso confurgendum erat,
quam circumire qui à tergo includerent viam. Tum undique omnes effe- 15
rent, & clamore sublato impetum fecere. Quum in ea valle consules es-
sent, ut neque evadere possent in jugum occupatum ab hoste, nec re-
ceptum ab tergo circumventi haberent; extrahi tamen diutius certamen
potuissent, ni cæpta ab Etruscis fuga pavorem cæteris injecisset. Non tamen
omiserunt pugnam deserti ab Etruscis Fregellani, donec integri consules hor- 20
tando, ipsique ex parte pugnando, rem sustinebant. Sed postquam vulne-
ratos ambo consules, Marcellum etiam ³ transfixum lancea prolabantem
ex equo moribundum videre, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum
Crispino consule duobus jaculis ictu, & Marcello adulescente, saucio &
ipso, effugerunt. ⁴ Interfectus A. Manlius tribunus militum, & ex duo- 25
bus præfectis socium Mⁱ. Aulius occisus, L. Arennius captus. & lictores
consulium quinque vivi in hostium potestatem venerunt: cæteri aut interfe-
cti, aut cum consule effugerunt. equites tros & quadraginta, aut in prælio
aut in fuga ceciderunt, duodeviginti vivi capti. Tumultuatum in castris fue-

INTERPRETATIO.

¹ Illi qui confurgere debebant à vertice, ut obviam irent hostibus.

NOTÆ.

Fregellis equites Marcellus sibi præ cæteris sociis fidos selegit, cum Etruscis 180. ex Romanis nemine ascito, præter Collegam, filium, unumque Tribunum.

⁴ Auctum etiam visum in capite,] Indicat jecur majus solito versus caput apparuisse, quod clariùs tradunt Valer. Mar. 1.6. ubi caput jecinoris duplex ait fuisse, & Plut. grande supra modum: additque idò difficulte aruspibus, quòd mutationem ingentem portenderent.

¹ Ut ad locum miles esset paratus.] Hic quoque locus pro tempore.

² Nequaquam in spem tantæ rei,] Spe-

raverat Annibal, ipsique Numidæ, hisce insidiis circumventi posse legionem, turmamve aliquam tantum exercitus Romani, non sub ictum venturos Consules ipsos, & certæ morti sese obiecturum Marcellum.

³ Transfixum lancea.] Adactam Marcello per latera hastam lato ferro armatum scribit Plut.

⁴ Interfectus A. Manlius.] Cum meliores Codices exhibeant *interfecti*, non abs re suspicatur Gron. ita scripsisse Livium: *interfecti A. Manlius Tribunus militum, & ex duobus præfectis socium Ma-*

rat, ut consulibus irent subsidio: quum consulem, & filium alterius consulis faucios, exiguaeque infelicis expeditionis reliquias, ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli quum alioquin miserabilis fuit; tum quod nec proetate, (major jam enim sexaginta annis erat) neque ^b pro veteris prudentia ducis, tam improvide se collegamque, & prope totam rempublicam in praecipit dederat. ^c Multos circa unam rem ambitus fecerim, si quae de Marcelli morte variant auctores, omnia exsequi velim. Ut omittam alios, ^d L. Caesius triplicem rei gestae ordinem edit: ^e unam traditam fama: alteram ^f scriptam laudatione filii, qui rei gestae interfuerit: tertiam, ^g quam ipse pro inquisita ae sibi comperta affert. Ceterum ita fama variat, ut tamen plerique, loci speculandi causa castris egressum; omnes, insidiis circumventum, tradant.

XXVIII. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, vulnere alterius, injectum esse ratus, ne cui decisset occasione, castra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inventum ^h Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegae, & suo vulnere territus silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes, in iis ⁱ loco alto & tuto undique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt;

INTERPRETATIO.

^b Nec quantum exigebat prudentia, quam comparare sibi debuerat, cum jam vetus esset dux.

^c Utendum mihi esset longo verborum circuitu, multisque ambagibus circa rem unam.

^d Orations quae filius Marcelli defunctum patrem publice pro morte laudavit.

^e Castra prudenter moverunt.

NOTAE.

nini Aulius. L. Arennius capus, expuncta voce occisus, quam ab homine semidocto adjectam censet.

5. L. Caesius.] Librorum veterum alii C. Caesius scribunt, ut Colb. alii C. Caesius. Unde Sigonius putat intelligendum hic esse L. Caesium Antipatrum, cujus alibi mentio apud nostrum; aut C. Laetium, quem historias scripsisse colligi potest ex Polyb. lib. 10.

6. Unam traditam famam.] An igitur ordo sexminino genere dicitur? An vero unam, alteram & tertiam refertuntur ad rem gestam? Nisi pro ordinem, legendum narrationem, seriem, aut quid simile.

1. Marcelli corpus sepelit.] Debet nimis victores moderatio, & humanitatis, in mortuos praefestim, officia. Testatur Plut. Annibalem Marcelli corpus vultumque contemplatum, & commotum hoc tanti viri casu, mortui cadaver splendide cremasse, cineresque argentea in-

clusos urnam ad Marcelli filium misisse, sicuti a Livio & Caesare Augusto narratum ait: nam a Corn. Nepot. & Valer. Maximo traditum fuisse, urnam a Numidis e manibus deferentium raptam, sparsos ac dissipatos cineres jacuisse.

Ecce tibi ex nummis Marcelli effigies.

Urb. cond. an. 545. Colb. M. Marcello, & T. Quint. Crispino.

Urb. cond.
an. 544.
Coff. Q.
Fab. Max. v.
& Q. Ful.
Flac. 17.

micare quam primum statuit. Scipio avidior etiam certaminis erat; ^b cum à spe, quam successus rerum augebat; tum quod prius, quam jungerentur hostium exercitus, cum uno dimicare duce exercituque, quam simul cum universis, malebat. Cæterum, etiam cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. Nam quum videret nullum esse navium usum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Punicis erat, ^c subditiis navibus Tarracone, navales focios terrestribus copiis addidit. & armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam eam fecerat, ^d tanto opificum numero inclulo. Cum iis copiis Scipio veris principio ab Tarracone egressus (jam enim & Lælius redierat ab Roma, ^e sine quo nihil majoris rei motum volebat) ducere ad hostem pergit. ^f Per omnia pacata eunti, ^g ut cujusque populi fines transiret, prosequentibus excipientibusque sociis, Indibilis & Mandonius cum suis copiis occurrunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolide incauteque, sed potius cum verecunda gravitate: propiorque ^h excusanti transi-
sionem ut necessariam, ⁱ quam glorianti eâ velut ad primam occasionem raptâ. Scire enim se, ^j transfuga nomen execrabile veteribus sociis, novis suspectum esse. Neque eum se reprehendere morem hominum, ^k sitamen anceps odium causa, non nomen, faciat. Merita inde sua in duces Carthaginenses commemoravit, avaritiam contra eorum, superbiamque, ^l omnis generis injurias in se atque populares. Itaque corpus dimittat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum jam pridem ibi esse, ubi ipsi ac fas crederet colli. ad Deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim atque injurias pati. Se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex hac die experiundo cognoverit, perinde operæ eorum pretium faceret. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, ubi nec divini quicquam nec humani sanctum esset. Produçte deinde in conspectum iis conjuges liberique; lachrymantibus gaudio redduntur, atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissi.

INTERPRETATIO.

^b Tum propter spem, &c.
^c Navigiis ad portum Tarraconensem adductis, adiecit exercitus terrestri milites qui in navibus erant.
^d Cum infinitum prope numerum artificum, qui apud Carthaginem novam inventi, in urbis illius officinis reclusisset.
^e Ab/que cujus opera & ministerio no-

lebat quicquam moliri quod majoris momenti esset.
^f Cum sociorum populorum, alii eum comitarentur, alii venientem exciperent, prout fines unicuique transibat.
^g Idcirco causa transfugii non ipsum nomen transfuge, dubium reddat odium impendens ab utriusque.

NOTÆ.

4. *Quam glorianti eâ.*] Palatini Codices habent: eam velut primam occasionem raptam, quod Gronov. placet. Sed hæc tanti non sunt.

5. *Transfuge nomen.*] Sumpta videtur hæc sententia ex orat. Legati Mitylenæzi apud Thucyd. lib. 3. cap. 17.

que ad copias adducendas. 6. Iisdem deinde in castris tendebant, donec du-

Urb. cond.

an. 544.

Coll. Q.

Tab. Max. v.

& Q. Ful.

Flac. iv.

XVIII. Proximus Carthaginiensium exercitus Asdrubalis : prope urbem Bæculam erat. Pro castris equitum stationes habebat. In eas velites antesignanique, & qui primi agminis erant, advenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utrique parti animorum esset. In castra trepidâ fugâ compulsi equites sunt: signaque Romana portis prope ipsis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis castra Romani posuerunt. Noctē Asdrubal in tumultum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluvius ab tergo, antè circaque, velut ripa præceps, oram ejus omnem cingebat. Suberat & altera inferior summissa fastigio planities. eam quoque altera crepido haud facilius in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam statem pro castris hostium aciem vidit; & equites Numidas, leviumque ar-

INTERPRETATIO.

a Campus altior amnem habebat : à cingebatur, quæ similis erat præruptis antè, à fronte atque ab lateribus, crepidine nium ripis.

NOTÆ.

6. Iisdem deinde in castris tendebant. Gron. ex Put. cui consonat Coll. Iis castris tendebant: quod fulcire nititur auctoritate, tum ipsius Livii lib. 28. ubi, *Læva Celeberis, novum exercitum, supra novem milia hominum; dextra Punica tenere*: sed ibi *tenebant* relectur ad *læva*, & dextra, nimirum loca. Addit Valer. Flac. cum ex scripto Oxoniensi, apud quem: *hinc læva Telamon pelagus tenet*. Sed ibi vulgo legitur: *lævum pelagus tener*. Malim itaque ex recepta magis scriptura *tendebant*, id est, conjunctis cum Scipione copiis, cum eo castra metabantur, sive in ipsius castris tentoria habebant.

1. Prope urbem Bæculam.] Memoratur hoc oppidum Polybio, qui Βακχολα (hodie *le Tech*) qui eo tractu oritur, ad Iyrenæum contenderet: Livium autem exemplo Polybii pro fluvio minoris nominis *Teco*, (ut à Plinio vocatur) *Tægum* subjecisse notissimum Aumen. Nam et si non procul Tago commissum fuisset prælium, non per saltum Castulonensem, sed per Idubedam montem rectum iter Scipioni Tarraconem redeunti erat.

2. Equites Numidas, &c. demisit.] Gall. *Asdrubal fit descendre la Cavalerie Numidienne, &c. dans le champ qui étoit au dessous de son camp, mais plus élevé que la campagne voisine*.

Urb. cond.
an. 544.
Coll. Q.
Pub. Max. v.
& Q. Ful.
Flac. v.

morum Baleares, & Afros demisit. Scipio circumvectus ordines signi-
que, ostendebat hostem: *prædamnata spe æquo dimicandi campo, captan-*
tem tumultus, loci fiduciâ, non virtutis armorumque stare in conspectu. sed
altiora monia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus.
Nec tumulus, nec arcem, ne mare quidem armis obtinuisse suis. 3 *ad id*
fore altitudines, quas cepissent hostes; ut per præcipitia & prærupta salien-
tes fugerent. eam quoque se illis fugam elausurum. Cohortisque duas, alte-
ram tenere fauces vallis, per quam deferretur amnis, jubet: alteram viam
insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos,
qui pridie stationes hostium pepulerant, ad levem armaturam & infimo
stantem supercilio ducit. 4 Per aspera primo, 5 nihil aliud quam viâ
impediti iere. deinde ut sub ictum venerunt, telorum primo omnis gene-
ris vis ingens effusa est in eos: ipsi contrâ saxa, quæ locus strata passim,
& omnia ferme missilia, præbet, ingerere. non milites solum, sed
etiam turba calorum immixta armatis. Cæterum quanquam ascensus
difficilis erat, & prope obruebantur telis saxisque, 6 assuetudine tamen
succedendi muros & pertinaciâ animi, 7 subierunt primi. Qui, simul
cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, levem & concu-
satores hostem, atque intervallo tutum, quum procul missilibus pugna
eluditur, instabilem eundem ad eominus conferendas manus, expulerunt
loco: & cum cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impege-
re. Inde Scipio iussis adversus mediam evadere aciem victoribus, cæteras
copias cum Lælio dividit; atque eum parte dextra tumuli circumire, do-
nec mollioris ascensus viam inveniret, jubet. ipse ab lava, circuitu
haud magno, in transversos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est,
dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua & obvertere
ordines volunt: Hoc tumultu & Lælius subit, & dum pedem reser-
runt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies, locusque ad eva-
dendum & mediis datus est: qui per tam iniquum locum, stantibus

I N T E R P R E T A T I O.

b Mures subeundi, seu ascendendi.

c Qui proximi hostibus erant, ascenderunt in tumulum.

N O T Æ.

3. *Ad id fore altitudines.* Gall. *Que*
ceruaniæ occupas par les ennemis ne
serviraient qu'à les engager à fuir par
des précipices, &c.

4. *Infimo stantem supercilio.* Gall.
Qui estoient logez embas sur la ravine.
Supercilium dicitur pars collis emin-
tior, sic apud Virgil. 1. Georg.

Eccæ supercilio clipeo præmitis undam
Ellicis.

Duci metaphora ab hominum superci-

lis, quæ supra oculos eminent.

5. *Per aspera.* Scripti per aspera,
scilicet loca.

6. *Nihil aliud quam viâ impediti.* 1
Rectum videbatur; nullo alio quam viâ
impediti: sed non ineleganter accusativo
utitur: nihil aliud impediti, quasi non
aliter impediti quam viâ difficultate.

7. *Omnia ferme missilia.* Adjectivè di-
cuntur missilia saxa, ad jaciendum ido-

integris ordinibus, elephantisque ante signa locatis, nunquam evasissent. Ubi. Com.
Quum ab omni parte cades fierent, Scipio, qui lato cornu in dextrum Ann. 544.
incurrerat, maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et jam ne fugæ Coll. Q. Fab.
quidem parebat locus. nam & stationes utrinque Romanæ dextra lava- Max. v. & Q.
7 iterat; additâ trepidatione elephantorum, quos terribis æque atque ho- Fulv. Flacc.
stes timebant. Cæsa igitur ad octo milliâ hominum. 17.

- XIX. Asdrubal jam antequam dimicaret, pecuniâ raptâ, elephantif-
que præmissis, quam plurimos poterat de fuga excipiens; 1 præter Ta-
10 gum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio castris hostium potitus, quum
præter libera capita omnem prædam militibus concessisset; in recensenden-
dis captivis decem milliâ peditum, duo milliâ equitum invenit. ex iis
Hispanos sine pretio omnes domum dimisit. Afros vendere quaestorem
jussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pri-
15 die captorum, regem cum ingenti consensu appellavit. Tum Scipio, si-
lento per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit,
quo se milites sui appellarent. regium nomen, alibi magnam, Roma in-
tolerabile, esse. Regalem animum in se esse: si id in hominis ingenio amplif-
simum ducerent, taciti judicarent, vocis usurpatione abstinere. Sensere
20 etiam barbari magnitudinem animi, cujus miraculo nominis alii mortales
stupere, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis
principibusque Hispanorum divisa, & ex magna copia captorum equo-
rum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem jussit. Quum Afros vende-
ret jussu imperatoris quaestor, puerum adulem inter eos forma insigni,
25 quum audisset regis generis esse, ad Scipionem misit: quem quum percun-
taretur Scipio, quis, & cuius, & cur id ætatis in castris fuisset; Nu-
midam esse, ait, Massivam populares vocare. 2 orbem à patre relictum,
apud matrem avum Galam regem Numidarum educationem: 3 cum avun-
culo Massinissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset,
30 in Hispaniam trajecisse. Prohibitum propter ætatem à Massinissa, nunquam
ante prælium iniisse. Eo die, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio
avunculo clam armis equoque sumpto in aciem exisse: ibi prolapsus equo
effusum in præceptis, captum ab Romanis esse. Scipio quum asseruari Nu-
midam jussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde quum se
35 in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, vellentne ad Massinissam
reverti: quum effusus gaudio lachrymis, cupere verò, diceret; tum puero

INTERPRETATIO.

1. Qui velus ex multo eminentiore loco despiciebas nomen regis, quod homines ce-
teri velus admirabile suspicerent.

NOTÆ.

1. Præter Tagum flumen.] Legendum tam orbem à patre factum.
auguror: præter Tagum, ob rationes supe- 3. Cum avunculo Massinissa.] Imò cum
riori cap. allatas: & hic fit, juxta Pyrenæum, patruo. Nam Massinissa eum fratris filium
2. Orbem à patre relictum.] Ita rectè & vocat, 18. 35. Avus ergo Massivæ patrisque
editi, & scripti quibus utor. Alii perpe- Gala, non maternus.

Urb. cond.
an. 544.
Coff. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Fuly. Flac.
17.

annulum aureum, 4 tunicam lato clavo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat, iussuque proficui quoad vellet equitibus dimisit.

XX. De bello inde consilium habitum & auctoribus quibusdam, ut confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atque alter Asdrubal cum eo jungerent copias, præsidio tantum 1 ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Bæculam diebus, quum Scipio rediens jam Tarraconem 2 salu Castulonensibus excessisset; Asdrubal Gilgonis filius & Mago imperatores 3 ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem venerunt; serum post male gestam rem auxilium, 4 consilio in cætera exsequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in ejusque Provinciæ regione animorum Hispanis esset, unus Asdrubal Gilgonis, ultimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginienfibus satis fidam 15 censebat. Inter Asdrubalem alterum & Magonem constabat, beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice privatimque esse: b nec transitionibus finem aut fore, quam omnes Hispani milites aut in ultima Hispaniæ amori, aut traditi in Galliam forent. Itaque 4 etiam si senatus Carthaginienfium non censuisset, eundem tamen Asdrubal fuisse in Italiam, 20 ubi belli caput verumque summa esset. c simul ut Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret. exercitum ejus cum transitionibus, tum adverso prælio inaminctum, Hispanis repleri militibus. & Magonem, Asdrubali Gilgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Bæcares trajicere; Asdrubalem G. gonis cum exercitu penitus 5 in Lusitaniam abire: nec cum Romanis manus conferre; Masinissæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum 25

INTERPRETATIO.

a Idem tamen ad consilium prebendum ad reliqui belli administrationem.

b Nec cessatura transfugia Hispanorum ad Romanos.

c Tum quia caput belli & summa verum in Italia: tum etiam quia abducendi procul a Scipione Hispani erant.

NOTÆ.

4. Tunicam lato clavo.] Quasi Senatorio insigni.

1. Ad insidendum Pyrenæum.] Ut Asdrubali victo in Galliam transituro iter præcipere.

2. Salu Castulonensibus.] Nam potiùs Castellanensibus, vide cap. 18. Bæculam. Totus certe tractus ille montosus.

3. Ex Ulteriore Hispania.] Mago enim in confinio Bæticæ hibernasse videtur: Asdrubal Gilgonis versus Gades in Lusitaniam Bæticæque confinio. Vide 22. 21.

4. Etiam si Senatus Carthaginienfium non censuisset.] Id quidem cenauerat Senatus Carthaginienfibus, supr. 23. 27. sed remoto ac seculo ejus decreto, necessaria videbatur hæc Asdrubalis in Italiam expeditio.

5. In Lusitaniam.] Pars extrema Ulterioris Hispaniæ versus Occasum, nunc Portugallia magna ex parte: quod regnum plus in longitudinem, minùs in latitudinem patet. Nā Castellæ Occidentalis pars, veteris Lusitaniam regionem Orientalem inibat.

MARCELLUS ACCUSATUS FIT CONSUL. 171

- expleri: *cumque vagum* ⁶ *per citiorem Hispaniam sociis opem ferre, ho-* Urb. cond.
stium oppida atque agros populari. his decretis, ad exsequenda quæ statu- an. 544.
rant, duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipio- Coll. Q. Fab.
nis in dies crescere. Fabio Tarentum captum ⁷ *astu magis quam virtute,* Max. v. & Q.
gloriæ tamen esse. Fulvii senescere fama: Marcellus etiam adverso rumo- Fulv. Flac.
re esse, super quam quod primo male pugnaverat, quia vagante per Ita- 14.
liam Annibale, media estate ⁸ *Venusiam in tecta milites abduxisset.*
Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is jam à prima pu-
gna, quæ adversa fuerat, assiduus concionibus infamem invisumque plebei
Claudium fecerat, & jam ⁹ *de imperio abrogando ejus agebat:* ¹⁰ *tum ta-*
men necessarii Claudii obtinuerunt, ut relicto Venusiæ legato, Marcellus
Romam rediret ad purganda ea ¹¹ *quæ inimici decernerent: nec de imperio*
ejus abrogando absente ipso ageretur, Forte sub idem tempus & Mar-
cellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fulvius consul comitiorum
causa Romam venit.
¹⁵ *XXI. Astum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti con-*
cursu plebisque & omnium ordinum. Accusavitque tribunus plebis, non
Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum & cunctatione
²⁰ *fieri, ut Annibal decimum jam annum Italiam provinciam habeat: diutius*
ibi quam Carthagine vixerit. Habere fructum imperii prorogati Marcello
populum Romanum. bis casum exercitum ejus, astiva Venusiæ subsecris
agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione ro-
rum suarum, ut non rogatio solum de imperio ejus abrogando antiquaretur,
²⁵ *sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crea-*
rent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero
die prætores creati P. Licinius Crassus Dives, pontifex Maximus

NOTÆ.

6. *Per Citeriorem Hispaniam.*] Hispania Citerior quæ initio hujus belli Ibeto congruit. Gronov. *cunctanter*, subtilius quam verius,
finiebatur, jam nunc longe ultra eum fluvium porrigi coepit, victoriis Scipionis amplificata.
7. *Astu magis quam virtute.*] Ita differt Reg. quo utitur. Colb. alique, *ingenio magis quam virtute.* Alii aliter.
8. *Venusiam..... milites abduxisset.*] Pro *Venusia*. Plut. *Sinuissam* nominat ut nota Sigon.
9. *De imperio abrogando ejus.*] Planum erit si dicamus: de ejus imperio abrogando: aut legendam erit, abrogando ei: vel cum Sigon. de imperio ei abrogando.
10. *Tum tamen necessarii.*] Variant exemplaria: non pauca habent, cum tamen. Colb. *cum tam*: sed in Reg. cuius mihi copia, *tum tamen*, quod sensui
11. *Qua inimici decernerent.*] Meliorum est hæc lectio, & cum aliis Colb. & sic decernerent intelligendum erit de Senatoribus, qui Claudio Marcello infesti, eum sententiis suis lacerabant. Nec refert quod non ea quæ decernerentur purganda erant, sed crimina ob quæ decernebantur: est enim hypallages, vel metonymiæ species: ut apud Sueton. in Vespasiano: *rudribus purgandis manus primus admovis*. Non enim propriè rudera purgantur, sed locus ruderibus op-
pletus. Nihil tamen reprehensione dignum habet vulgata lectio (quam præfert Regius quoque): *qua inimici obsecrant.*

Urb. Cond.
ann. 544.
Cof. Q. Fab.
Max. v. & Q.
Ful. Flac. 17.

P. Licinus Varus, Sex. Julius Cæſar, & Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipſorum diebus ſolicitè civitas de Etruriæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Aretinis fieri, C. Calpurnius ſcripſerat, qui eam provinciam proprator obtinebat. Itaque conſectum eo miſſus Marcellus conſul deſignatus, qui rem inſpiceret; ac, ſi digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Etruriam tranſſeret. Eo metu compreſſi Etruſci quieverunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus ſuis, reſponſum ab ſenatu eſt, ut redirent quum Fabius conſul Romam veniſſet. ^a Ludi & Romani & plebei eo anno ^a in ſingulos dies inſtaurati. ^b *Ædiles curules* fuere L. Cornelius Caudinus, & Servius Sulpitius Galba: plebei, C. Servilius, & Q. Cæcilius Metellus. Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuiſſe, aut *adilem* eſſe; quod patrem ejus, ^b quem triumvirum agrarium occiſum à Bojis circa Mutinam eſſe, opinio per decem annos fuerat, vivere atque ^c in hoſtium poteſtate eſſe ſatis conſtabat.

Vrb. cond.
an. 545.
Cof. M.
Marcello
& T. Quint.
Crispino.

XXII. Undecimo anno Punici belli conſulatum injerunt M. Marcellus quintum (^c ut numeretur conſulatus, quem vitio ereatus non geſſit) & T. Quintius Crispinus. Utrique conſulum ^d Italia decreta provinciæ eſt, & ^e duo conſulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venetiæ, cui M. Marcellus præfuerat. ita ut ex tribus eligerent duos quos vellent: tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentina provincia eveniſſet. Cæteræ provinciæ ita diviſæ prætoribus. P. Licinio Varo urbana, P. Licinio Craſſo pontifici maximo peregrina, ^d & quo ſenatus cenſuiſſet: Sex. Julio Cæſari Sicilia, Q. 3 Claudio Flaminio Tarentum. Prorogatum im-

INTERPRETATIO.

^a Per annum diem ſinguli. ^d Et præterea provincia ad quam Senatus illum proficiſci decerneret, ſeu munus aliud quod ultra juriſdictionem urbanam ^e Si quis annumeret eum Conſulatum, &c. adminiſtrare à Senatu juberetur.

NOTÆ.

1. *Q. Claudius Flamen.*] Abſt à no-ſprouitè extra Italiam. Verùm provincia ſtris vox *Flamen*, ſed cap. proximo huic vocabulum non de regione hic accipien- Q. Claudio additur cognomen *Flaminio*: dum, ſed de munere & magiſtratus officio malim tamen, *Flamini*, ut ſit agnomen in ea exercendo. ex præſenti dignitate, non cognomen familiaris.

2. *Ludi & Romani & Plebei.*] Quorum illi ab *Ædilibus Curulibus*; hi ab *Ædilibus Plebeis* celebrati uno tantum die.

3. *In hoſtium poteſtate eſſe.*] Non itaque inter juriſconſultos conſtabat filium captivi (qui ſervus eſſet hoſtium) pro libero cive interim habendum, aut certe honores gerere poſſe.

1. *Italia decreta provincia.*] Provinciæ

2. *Duo Conſulum prioris anni exercitus.*] Tolerari poteſt: elegantius tamen, *duo conſulares pr. an. exercitus* quæ lectio indicatur aliquatenus in Colb. ubi, *duo Conſules exercitus.*

3. *Claudio Flaminio.*] Sigon. *Flamininum* appellatum vult, quod Flamen Dialis fuerit: ſed eà ratione Flaminini nomen poſteris ipſius magis quam ipſi conveniſſet; quemadmodum à Corvo Corvini dicti ſunt. Neque veriſimile eſt à Sacerdotio, quod per tot familias am-
perium

perium in annum est Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capnam, quæ
 T. Quintii prætoris fuerat, cum una legione obtineret. prorogatum
 & C. Hostilio Tubulo est, ut proprætor in Etruriam ad duas legiones
 succederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni est, ut pro-
 prætor Galliam eandem provinciam cum iisdem duabus legionibus obti-
 neret, quibus prætor obtinisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Au-
 runeulejo decretum ab senatu, latumque de prorogando imperio ad po-
 pulum est, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus habe-
 bant. 4 addita ei ad præsidium provinciæ, quinquaginta longæ na-
 ves, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Silano
 suæ Hispaniæ, suisque exercitus in annum decreti. Scipio, ex octogin-
 ta navibus, quas secum ex Italia adductas aut captas Carthagine habe-
 bat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus. quia fama erat, ma-
 gnum navalem apparatus eo anno Carthagine esse: ducentis navibus
 15 omnem oram Italiæ, Siciliæque ac Sardinia impleturus. Et in Sicilia
 ita divisa res est. Sex Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius
 Lævinus (ei quoque enim prorogatum imperium est) classem quæ ad Si-
 ciliam erat navium septuaginta obtineret. Adderet eo triginta naves,
 quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum navium classe,
 20 si videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpicio, ut eam
 classe Macedoniam Græciamque provinciam haberet, prorogatum
 in annum imperium est. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant,
 legionibus, nihil mutatum. 5 Supplementum, quo opus esset, scriberent
 consules, permixtum. Una & viginti legionibus eo anno defensum im-
 25 perium Romanum est. Et P. Licinio Varo 6 prætori urbano negotium
 datum, ut naves longas triginta veteres reficeret, quæ Ostiæ erant, & vi-
 ginti novas naves sociis navalibus impletet: ut quinquaginta navium clas-
 se oram maris vicinam urbi Romanæ rueri posset. C. Calpurnius veri-
 tus ab Aretio movere exercitum nisi cum successor venisset. Idem &
 30 Tubulo imperatum, ut inde præcipue caveret, ne qua nova consilia ca-
 perentur.

XXIII. Prætores in provinciis profecti. Consules religio tenebat, quod

NOTÆ.

bulaverat, deductum ad hanc solam co-
 gnomen. Nostri Flaminium legunt,
 quod cognomen est Quintiorum, nisi
 forte hic Q. Claudius ex Flaminiorum,
 familia fuit, in Claudiam gentem adop-
 tione translatus: sic sane Flaminus di-
 ceretur, quemadmodum Scipio Æmi-
 lianus.
 4. Addita ad præsidium provinciæ quin-
 quaginta longæ naves.] Lectio hæc vul-
 garis in Regio majori occurrit. Colb.
 cum illis habet additum præsidium; quod
 per appositionem, est quinquaginta na-
 ves præsidium provinciæ additum. Omit-
 tunt etiam 7; longæ.
 5. Supplementum, quo opus esset, scri-
 berent Consules, permixtum.] Alii Consu-
 libus. Sed nihil interit, dicas permixtum
 Consulibus ut supplementum scriberent, aut
 permixtum ut Consules supplementum scri-
 berent.
 6. Prætori urbano.] Scriptura est Re-
 galis unius. Vulg. Prætori urbis, quod eo-
 dem dedit. Illud usitatum.

Verb. Cond;
 ann. 549.
 Coll. M.
 Marcello v;
 & T. Quin-
 tio Crisp;
 no.

Urb. cond.
an. 545.
Coss. M.
Marcello, &
T. Quint.
Crispino.

prodigiis aliquot nunciatis, non facile litabant. Et ex Campania ī nunciata erant, Capuz duas ædes, Fortunæ, & Martis, & sepulchra aliquot de cælo tacta. Cumis (Æ ADEO MINIMIS ETIAM REBUS prava religio inserit Deos) mures in æde Jovis aurum rolisſe. Caſini examen apum ingens in foro conſeſſiſſe. Et Oſtiaz murum portamque de cælo tactam. Cære vulturium volaſſe a in ædem Jovis. Vulſiniis ſanguine lacum manafſe. Horum prodigiorum cauſa diem unum ſupplicatio fuit. Per dies aliquot hoſtiæ majores a ſine litatione cæſæ, dique non impetrata pax Deum. in capita conſulum, republica incolumi, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Ludi Apollinares Q; Fulvio, Ap. Claudio conſulibus à P. Cornelio Sulla prætoris urbis primum facti erant. inde omnes deinceps prætores urbani fecerant: ſed in unum annum vovebant, dieque incertâ faciiebant. Eo anno peſtilentia gravis incidit in urbem agroſque: quæ tamen magis in longos morbos 3 quàm in perniciales evaſit. Ejus peſtilentia cauſa, & ſupplicatum per compita tota urbe eſt, & P. Licinius 15 Varus prætor urbis legem ferre ad populum juſſus, ut hi ludi in perpetuum b in ſtatam diem voverentur. Itaque ipſe primus irâ vovit, ſecitque 4 ante Diem 111. Non. Quintil. is dies deinde ſolennis ſervatus.

XXIV. De Aretinis, & fama in dies gravior, & cura eſſe creſcere Patribus. Itaque C. Hoſtilio ſcriptum eſt, *ne diſſerret obſides ab Aretiniſ accipere:* 10 & cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio miſſus. qui ut advenit, extemplo Hoſtilius legionem unam, quæ ante urbem caſtra habebat, ſignâ in urbem ferre juſſit, præſidiaque locis idoneis diſpoſuit, tum in foro citatis ſenatoribus obſides imperavit. Quum ſenatus c bi- 15 dium ad conſiderandum peteret tempus, *aut ipſos extemplo dare, aut ſe poſtero die ſenatorum omnes liberos ſumpturum,* edixit. inde i portas cuſtodire

INTERPRETATIO.

a *Abſque ſignis propitiati per ſacrificium*

b *Uſcata die quotannis celebrarentur.*

c *Cum bidui tempus ad deliberandum poſtulares.*

NOTÆ.

1. *Nunciata erant.*] Intellige prodigia, quæ Capuz contigſſe, ſtatim narrantur: alioqui ſcribendum erat: *ex Campania nunciatum eſt.*

2. *In ædem Jovis.*] Optimi: *in æde Jovis*, id eſt, intra ædem: & vultures, licet in auſpiciis boni ominis habeantur; unum tamen in templo volaſſe, ominofum videbatur, quia rarum; quemadmodum & lupum frequentia hominibus loca eſſe ingreſſum.

3. *Quam in perniciales.*] In melioribus eſt: *perniciabiles.*

4. *Ante diem tertium nonas.*] Modus

loquendi clafſicis auctoribus receptus, 'pro tertio die ante nonas.

1. *Portas cuſtodire juſſit tribuni militum præſectiſque ſocium.*] Hæc Colb. cum plerique aliis membran. Et ſane, quavis uſu minùs recepta, poteſt tamen non omnino vitioſa videri conſtructio verbi *jubere* cum dativo. Præter Paul. J. C. apud quem in l. 26. dig. de acquirenda vel omittenda hæred. ſi juſſero *ſilio vel ſervo adire*: tum alii, tum Q. Curt. lib. 5. ubi, *ſuis rex corporibus, cultuque ſeminarum abſtinere juſſit*, Cic. ipſo ita loquutus videtur 3. de legib. *ſenatori*.

juste tribunis militum, praefectisque socium & centurionibus, sic quis nocte urbe exiret. Id legnius, negligentiusque factum. septem principes senatus, prius quam custodire in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaserunt. Postero die luce prima quum senatus in forum citari ceptus esset, & desiderari, bonaque eorum venerunt. à ceteris senatibus centum viginti obsides, liberi ipsorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaque tanquam imminente Errusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Aretium ducere iussus ipse C. Terentius, & camque habere in praesidio urbis. C. Hostilium cum cetero exercitu placet totam provinciam peragrarè, & cavere, ne qua occasio novare cupientibus res, daretur. C. Terentius ut Aretium cum legione venit, & claves portarum quum magistratus poposcisset, negantibus iis comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidiisse; ipse alias claves omnibus portis imposuit: cavitque cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostilium b intentius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Erruscos poneret, si, ne quid moveri possit, cavisset.

- XXV. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos ceperat armis, aliis insensis, & plerisque aequantibus eos Campanorum noxa, poenaeque. Senatusconsultum in sententiam Manii Acilii factum est, ut oppidum praesidio custodiretur: Tarentinique omnes intra mania continerentur. res integra postea referretur, quum tranquillior status Italia esset. Et de M. Livio praefecto arcis Tarentinae haud minore certamine actum est; & aliis Senatusconsulto notantibus praefectum,

INTERPRETATIO.

- a. Cum petiisset à Magistratibus ut sibi darentur portarum claves. b. Accuratius monuit ut in eo spem tantum collocaret retinendi Erruscos in fide, si cautionem ipse adhiberet ne possent res ab ipsis notari.

NOTÆ.

inquit, tria iussa sunt, ut adsit, ut loco festum. Id est, notandum censentibus: dicat, ut modo. Castigavit hic nostrum Rhén. mutatis dandi casibus in accusativum; custodire iussit tribunos militum praefectisque. Et sic habetur in Reg. Sed optima Gronov. correctio ex antiquissimo Codice, in quo, refecta diuturnarum ultimâ literâ verbi iussit, legitur: portas custodire iussit tribunos militum, praefectisque, &c.

2. Desideranti.] Septem illi Senatores Aretini. 1. Defendente ipso quos ceperat.] Mos Romanorum ita ferebat, ut victores urbium, tenerentur earum causam, tanquam patrosi. 2. Aliis Senatusconsulto notantibus pra-

fectum.] Id est, notandum censentibus: vulgò aliis sententiis notantibus praefectum. Rhénan. vitioso Codice usus, qui pro sententiis habebat sociis, (ut est in Reg. uno) scribit minus commodè, aliis oculis notantibus praefectum. Sigon. optimè, pro sententiis legit senatusconsultum, quam lectionem partim conjecturâ allecutus, partim ab veteri codice hausit. Ea confirmari potest ex lib. 15. Livii nostri, ubi de fraude publicanorum: ea fraus indicata M. Aemilio praetori priori anno fuerat, ac per eum ad Senatum delata, nec tamen Senatusconsulto notata. Plures huiusmodi auctoritates adiecit Gronov. Mihi nò potest non probari hæc correctio cum in Coll. iavienâ se notantibus,

Urb. cond.
ann. 545.
Coff. M.
Marcello, &
T. Quint.
Crispino.

quod ejus socordia Tarentum proditum hosti esset: aliis premia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque unius ejus operâ receptum Tarentum foret: 2 mediis 3 ad censores, non ad senatum notionem de eo pertinere dicentibus. cujus sententiæ & Fabius fuit. adjecit tamen, 4 *fateri se, opera Livii Tarentum receptum, (quod amici ejus vulgo in senatu jactassent) neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret.* Consululm alter T. Quincius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliz acque aliz objectæ animo religiones tenebant. in quibus quod quum 5 bello Gallico ad Clastidium 10 6 ædem Honori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus à pontificibus impediebatur: quod negabant 7 unam cellam amplius quàm uni Deo rite dedicari. quia si de cælo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod utri Deo divina res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis Deis, rite una hostia 15 fieri. ita addita 8 Virtutis ædes appropriato opere: neque tamen ab ipso ædes ex dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem prior anno Venusiz reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutiis Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum rebatur, omne genus tormentorum, machinarumque ex 20 Sicilia arcessierat: & naves indidem accitæ erant, quæ vergenter ad mare

INTERPRETATIO.

2 *Aliis Senatoribus, qui neutram illarum sententiarum probabant, sed media quasi via incedebant.*

NOTÆ.

nullo quidem idoneo sensu: sed ita ut patet SE scriptum pro S. C. quibus singulæ literis significari *Senatusconsultum* nemo nescit.

3. *Ad censores, non ad Senatum, notionem.* Censoria notionis non uno loco meminit Cic. et si plerique Codices corruptè *notarionem* habeant, quæ ad censores quidem pertinebat, sed non absque notione fieri poterat aut debebat: meliusque dicitur hic *notionem* quàm *cognitionem*: mut scribendum censetur Rhen. aliud est enim *cognitio*, quæ ad Censores propriè non pertinet, sed ad Magistratus jurisdictionem solenni more exercentes (unde dies *cognitionum*): aliud *notio* quæ iudicibus, etiam datis seu pedaneis, competit. Porro qui hujus rei iudicium ad censores, monum ac disciplinæ magistratos, trahebant, hi Livium præfectum arcis Farentinæ, crimine liberabant, non probro.

4. *Fateri se operâ Livii Tarentum receptum.*] Hoc acutè & facetè dictum

narrat Cic. de senect. sed quod in Livium Salinatorem id jactatum sit, memoriâ lapsus est. Vide & Plut. in Fab.

5. *Bello Gallico ad Clastidium.*] Primo Consulatu Marcelli, cum Viridumaro dace Insulubrium intercepto opima spolia retulit an. u. 531. Vide Epit. Liv. 20. Polyb. lib. 1. Plut. in Marcello.

6. *Ædem Honori & Virtuti.*] Fuit hæc Ædes ad portam Capenam.

7. *Unam cellam amplius quàm uni Deo.*] Ita quidem Reg. unus, idque Rhenano placuit. Ceterum meliores, qui negabant *unam cellam duobus rebus dedicari*: & Plut. sic quoque expressit, *ἑνὶ θεῷ ἂν ὁνέειν ἵερὰ*. Max. lib. 1. cap. 1. sed nonne cella Junonis cum Jovis cella in Templo Jovis Capitolini? Exceptos esse certos Deos ab observatione ostendunt sequentia.

8. *Virtutis ædes.*] Diversa ab æde Honoris, quamvis proxima & conjuncta: ita ut per illam ingressus ad hanc pateret.

partem urbis oppugnarent. Ea omiſſa oppugnatio eſt, quia 9 Læcinium An-
 nibal admovent copias: & collegam eduxiſſe jam à Venuſia exercitum fa-
 ma erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutiiſ rediit, &
 inter Venuſiam 10 Bantiæque, miniſtrium milliū paſſum intervallo, T. Quintio
 conſules binis caſtris confederant. In eandem regionem & Annibal rediit;
 averſo ab Locriſ bello. Ibi conſules ambo ingenio feroces prope quotidie
 milites in aciem excire; haud dubia ſpe, ſi duobus exercitiſ conſulari-
 bus junctiſ commiſſiſſet ſeſe hoſtiſ, debellari poſſe.

- XXVI. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congreſſus, vice-
 10 riat, victuſque erat, ut eum eodem ſi dimicandum foret, nec ſpem nec me-
 tum ex vano haberet; ita duobus conſulibus haudquaquam ſeſe parem fu-
 turum credebat. Itaque totus in ſuas artes verſus, inſidiis locum quærebat.
 Levia tamen prælia inter bina caſtra vario eventu fiebant: quibus quum
 extrahi æſtatem poſſe, conſules crederent, nihilominus oppugnari Locroſ
 15 poſſe rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locroſ cum claſſe trajiceret, ſcribunt.
 Et ut ab terra quoque oppugnari moenia poſſent, ab Tarento partem exer-
 cituſ, qui in præſidio erat, duci eo juſſerunt. Ea ita futura per quorſdam
 1 Thurinoſ comperta Annibali quum eſſent, mittit ad inſidendam ab Ta-
 rento viam. ibi 2 ſub tumulo Peteliæ tria millia equitum, peditum duo
 20 in occulto locata: in quæ inexplorato cuntes Romani quum incidiſſent, ad
 duo millia armatorum caſa, & mille ducenti ferme vivi capti. alii diſſi-
 pati fuga per agroſ ſaltuſque Tarentum rediere. Tumuluſ erat ſilveſtris in-
 ter Puniæ & Romani caſtra, ab neutriſ primò occupatuſ: quia Romani
 qualiſ pars ejus, quæ vergeret ad hoſtiū caſtra, eſſet, ignorabant, Anni-
 25 bal inſidiis, quam caſtriſ aptiorem eum crediderat. Itaque nocte ad id miſ-
 ſaſ aliquot Numidarum turmaſ medio in ſaltu condiderat, quorum inter-
 diu nemo ab ſtatione movebatur, ne aut arma aut ipſi procul conſpicerentur.
 Fremebant vulgo in caſtriſ Romanis, occupandum eum tumuluſ eſſe, &
 30 caſtello firmandum: ne, ſi occupatuſ ab Annibale foret, velut in cervicibuſ
 habereſt. Movit ea reſ Marcellum, & collegæ, quin imus, inquit,
 ipſi cum equitibuſ pauciſ exploratuſ: Subjeſta reſ oculiſ noſtriſ certiuſ da-
 bit conſiliū. Adſentiente Criſpino, cum equitibuſ ducentiſ & viginti, ex
 quibuſ 3 quadraginta Fregellani, cæteri Etruſci erant, proficiſcuntur. Se-
 cuti M. Marcelluſ conſuliſ filiū, & A. Manliū, tribuni militum: ſimul &

NOTÆ.

9. Læcinium.] Oppidum eſt, vicino
 Junoniſ Templo celebratuſ, juxta pro-
 montorium ejuſdem nominis, nunc Ca-
 po delle Colonne in Calabria ulteriori.

10. Bantiæque.] Ex Livio Apuliz
 oppidum eſt, haud procul Forento &
 Acherontia, in Lucanorum conſinio
 Cluver. ad Iævam Bradani ripam collo-
 cat, haud procul ejus fontibuſ. Fuit ergo
 ex adverſo oppidi Petra Galla in Baſil-

cata, non procul Cirenæ.

1. Thurinoſ.] A Thuriſ oppido in
 Brutiiſ, dicti Thuriſ. Id antea Sibaris,
 poſtea Copiz dictum. Nunc in ruinis
 vocatuſ Sibaris, in Calabria citeriore.

2. Sub tumulo Peteliæ.] Reſpondere
 huic loco videtur Lapa di Parcela circa
 fonteſ Lai, in conſinio Baſilicæ &
 Calabriaſ citerioriſ.

3. Quadraginta Fregellani.] Hoſ ab

Urb. cond.
 an. 545.
 Coll. M.
 Marcello, &
 T. Quintio
 Criſpino,

Urb. cond.
an. 545.
Coss. M.
Marcell. &
T. Quintia
Crispina.

duo praefecti socium, L. Arennius, & M'. Aulus. Immolasse eo die quidam memoriae prodidere consulem Marcellum, & prima hostia caesa, jecur sine capite inventum, in secunda omnia comparuisse, quae assolent. 4 Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspici placuisse; quod secundum trunca & turpia exta, nimis laeta apparuissent.

XXVII. Cæterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale ut nunquam satis castra castris collata duceret. tum quoque vallo egrediens signum dedit, ¹ *ut ad locum miles esset paratus; si collis, in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur.* Exiguum campi ante castra erat: inde in collem aperta undique & conspecta ferebat via. Numidis speculator ² nequaquam in spem tantæ rei positus; sed si quos vagos pabuli aut lignorum causa longius à castris progressos possent excipere, signum dat ut pariter ab suis quisque latebris exorirentur. Non ante apparuere, ³ quibus obviis ab jugo ipso consurgendum erat, quam circumire qui à tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecere. Quum in ea valle consules essent, ut neque evadere possent in jugum occupatum ab hoste, nec receptum ab tergo circumventi haberent; extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni capta ab Etruscis fuga pavorem cæteris injecisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Etruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsique ex parte pugnando, rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambo consules, Marcellum etiam ⁴ transfixum lancea prolabantem ex equo moribundum videre, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino consule duobus jaculis icto, & Marcello adulescente, javio & ipso, effugerunt. 4 Interfectus A. Manlius tribunus militum, & ex duobus praefectis socium M'. Aulus occisus, L. Arennius captus. & lictores consulum quinque vivi in hostium potestatem venerunt: cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt. equites tros & quadraginta, aut in prælio aut in fuga ceciderunt, duodeviginti vivi capti. Tumultuatum in castris fue-

INTERPRETATIO.

¹ Illi qui consurgere debebant à vertice, ut obviam irent hostibus.

NOTÆ.

Fregellis equites Marcellus sibi præ cæteris sociis fidos selegerat, cum Etruscis 180. ex Romanis nemine ascito, præter Collegam, filium, unumque Tribunum.

4. Auctum etiam visum in capite, 1 Indicat jecur majus solito versus caput apparuisse, quod clariùs tradunt Valer. Mar. 1.6. ubi caput jecinoris duplex ait fuisse, & Plut. grande supra modum: additque 1 ido displicuisse aruspicius, quod mutationem ingentem portenderent.

1. Ut ad locum miles esset paratus. 1 Hic quoque locus pro tempore.

2. Nequaquam in spem tantæ rei, 1 Spe-

raverat Annibal, ipsique Numidæ, hisce infidiis circumventi posse legionem, tum maxime aliquam tantum exercitus Romanum, non sub ictum venturos Consules ipsos, & certæ morti sese obiecturum Marcellum.

3. Transfixum lancea. 1 Adactam Marcellum per latera hastam lato ferro armatam scribit Plut.

4. Interfectus A. Manlius. 1 Cum meliores Codices exhibeant interfecti, non abs re suspicatur Gron. ita scripsisse Livium: interfecti A. Manlius Tribunus militum, & ex duobus praefectis socium Ma-

rat, ut consulibus irent subsidio: quum consulem, & filium alterius consulis Urb. cond. an. 545. Col. M. Marcellus, & T. Quint. Crispino. faucios, exiguasque infelicitis expeditionis reliquias, ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli quum alioquin miserabilis fuit; tum quod nec proetate, (major jam enim sexaginta annis erat) neque b pro veteris prudentia ducis, tam improvide se collegamque, & prope totam rempublicam in praeceptis dederat. c Multos circa unam rem ambitus fecerim, si quae de Marcelli morte variant auctores, omnia exsequi velim. Ut omitam alios, s L. Caesius triplicem rei gestae ordinem edit: 6 unam traditam fama: alteram d scriptam laudatione filii, qui rei gestae interfuerit: tertiam, 10 quam ipse pro inquisita ac sibi comperta asserit. Ceterum ita fama variat, ut tamen plerique, loci speculandi causa castris egressum; omnes, insidiis circumventum, tradant.

XXVIII. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, vulnere alterius, injectum esse ratus, ne cui decisset occasione, castra in tumultum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inventum 1 Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegae, & suo vulnere territus silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes, iniis d co alto & tuto undique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt;

INTERPRETATIO.

b Nec quantum exigebat prudentia, circuitu, multisque ambagibus circa rem quam comparare sibi debuerat, cum jam unam.

c Utendum mihi esset longo verborum d Oratione qua filius Marcelli defunctum patrem publice pro more laudavit.

a Castra prudenter moverunt.

NOTÆ.

nins Aulius. L. Arennius caprus, expuncta voce occisus, quam ab homine semidocto adjectam censet.

5. L. Galius.] Librorum veterum alii C. Calius scribunt, ut Colb. alii C. Caesius. Unde Sigonius putat intelligendum hic esse L. Coelium Antipatrum, cujus alibi mentio apud nostrum; aut C. Lelium, quem historici scripsisse colligi potest ex Polyb. lib. 10.

6. Unam traditam famam.] An igitur ordo foeminino genere dicitur? An vero unam, alteram & tertiam referuntur ad rem gestam? Nisi pro ordinem, legendum narrationem, seriem, aut quid simile.

1. Marcelli corpus sepelit.] Decet nimium victores moderatio, & humanitatis, in mortuos praesertim, officia. Testatur Plut. Annibalem Marcelli corpus vultumque contemplatum, & commotum hoc tanti viri casu, mortui cadaver splendide cremasse, cineresque argentea in-

Ecce tibi ex nummis Marcelli effigies.

Urb. cond.
an. 545.
Coll. M.
Marcello, &
T. Quint.
Crispino.

alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem: 1. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. ejus signi errore 3 ne qui dolus neceretur a Pœno, metuens Crispinus, circa civitates proximas miserat nuncios: *ocisum collegam esse, annuloque ejus hostem potitum. ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis*. Paulo ante hic nuncios consulis Salapian venerat, quum literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: *se nocte, quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in praesidio erant, si quod opera eorum opus esset*. 4 Sensere Salapiani fraudem: & b s ab ira, non defectionis modo, sed etiam equitum intersectorum, rati occasionem supplicii peti, remisso retro nuncio, 19 (perfuga autem Romanus erat,) ut sine arbitrio milites quæ vellent, agerent, oppidanos per muros urbisque opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, vigiliæque in eam noctem intentius instruunt. circa portam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in praesidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad urbem accessit. Primi agminis 15 erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ii, ubi ad portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles: aperiri que portam jubent; consulem adeste. Vigiles velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, 6 moliri portam. cataracta dejecta clausa erat. eam partim vectibus levant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vixdum satis patebat iter, quum perfugæ certatim ruunt per portam: & quum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alii perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt: alii è turri ejus portæ murisque laxis, 25 sudibus, pilis, absterrent hostem. Ita inde Annibal suamet ipse fraude captus abiit: profectusque ad Locrorum solvendam obsidionem, quam Cincius summa vi, operibus tormentorumque omni genere ex Sicilia advecto, oppugnabat. Magoni jam haud ferme fidenti, recenturum defensionemque se urbem, prima spes morte nunciata Marcelli affulsit. 30 Secutus inde nuncius, Annibalem Numidarum equitatu præmisso,

INTERPRETATIO.

b Suspiciati Salapiani seu Salapitani, sive ad Romanos, sed etiam quod prodii Annibalem occasionem hanc querere dissent praesidium: ita ut ala equitum expetendi ab ipsis pœnas, propter iram Numidarum interficeretur.
qua ardebat, non solum quod defecisset.

NOTÆ.

3. *Annulo Marcelli.*] Signatorius indicatur Annulus. In Reg. majori & alibi, *annulus*. Sive plures habebat Marcellus, sive quod veteres de uno etiam annulo pluralem numerum usurpabant, quemadmodum *liberos* dicimus de uno filio filive.

3. *Ne qui dolus.*] Colb. cum plerisque, ne cui dolus neceretur. Reg. major, ne quis.

4. *Sensere Salapiani.*] In Reg. & Colb. quemadmodum, in Put. *Salapitani*, ut Lilybetani, &c.

5. *Ab ira, &c.*] Gall. *Par le ressentiment*. Vide supra 26. 38.

6. *Moliri portam.*] Ita Gron. ex Reg. & Put. valgo *moliri*, ac deinde: *portam cataractâ dejectâ clausa erat*, quod non caret sensu. *Moliri* enim sumitur pro: *aplum*

7 aplum

¶ ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaque ubi primum Numidae edito ē speculis signo adventare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primò, magis quia improviso id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat. deinde ut supervenere Numide, tantus pavor Romanis est injectus, ut passim ad mare ac naves fugerent; relictis operibus machinisque, quibus muros quatiebant. Ita adventu Annibalis soluta Locrorum obsidio est.

Urb. Cond.
2a. 545.
Coff. M.
Marcell. vi.
& T. Quint.
Crispian.

- XXIX. Crispinus postquam in Brucios profectum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, ¹ M. Marcellum tribunum militum
10 Venusium abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, vix levis agitationem præ gravitate vulnerum patiens; Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoque ipse in discrimine esset. *Se comitiorum causa non posse Romam venire: quia nec via laborem passurus videretur, & de Tarento sollicitus esset, ne ex Brutiis Annibal eo conver-*
15 *teret agmen. Legatos opus esse ad se mitti, viros prudentes: cum quibus, quæ vellet, de republica loqueretur.* Hæ literæ recitatæ, magnum & luctum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusium miserunt: & ad consulem tres legati missi, Sext. Julius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimen-
20 tus, quum paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi nunciari consuli iussi, nisi ad comitia ipse Romam venire non posset; ² dictatorem in agro Romano diceret comitiorum causa. Si consul Tarentum profectus esset, Q. Claudium prætorum placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum urbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum
25 classe centum navium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad 3 Clupeam urbem exfensione facta, agrum late nullo ferme obvio armato vastabat. inde ad naves raptim prædatores recepti, quia repente fama accidebat, classem Punicam adventare. octoginta erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri navalique præda, Lilybæum rediit. Eadem
30 æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit. quos & 4 Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urbat; & Ætoli navibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfluit

NOTÆ:

ager, conari, Gall. *se remior.* Cic. 6. epist. 10. *agam ipse per me, & moliar.*

7. *Ipsum.*] Annibalem.

1. *M. Marcellum Tribunum Militum.*] Marcelli Consulis nuper interfecti filium.

2. *Dictatorem in agro Romano.*] An ita ut ipse Quintius ex vulneribus æger in agrum Romanum veniret? An ut Dictatoris potestas agro Romano finiretur? Sed hoc, ni fallor, valde novum; illud vix possibile.

3. *Clupeam urbem.*] Clupea sive Cly-

Tit. Liv. Tom. III.

pea oppidum fuit Africæ propriè dictæ, (quæ & postea Proconsularis) inter Hæmazam sive Mercurii promontoriam (vul. *Cape Bon*) & Hadrumetum. Clupea hodie inflexo vocabulo *Quipia* vocatur, pertinetque ad regnum *Tunetanum*.

4. *Machanidas.*] Qui post Lycurgum Regis stirpis ultimam, Lacedæmonum regnum invaserat.

5. *Et Patras.*] Urbs est à primariis Achææ, (quæ nunc ducatus Clarentiz à

N a

Urb. Cond. (an. 545. Coll. M. Marcell. v. & T. Quint. Crispino.

(*Rhion* incolæ vocant) exercitu trajecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Asiæ, quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio dederant, fama erat in Europam trajecturum.

XXX. Ob hæc Philippo in Græciam descendenti ad Lamiam urbem, Ætoli duce Pyrrhia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille ferme ex Romana classe à P. Sulpicio missos. Adversus hunc ducentem atque has copias Philippus bis prospero eventu pugnavit: a mille admodum hostium utraque pugna occidit. Inde quum Ætoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phalaræ exercitum rediit. 4 In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasque circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam, terrestremque. Eo legati ab Ægypti

INTERPRETATIO.

a Mille fere, vel circiter mille.

NOTÆ.

Latinis appellatur) in Peloponneso (vulgo *Morea*) ad oram Jonii maris, non procul faucibus sinus Corinthiaci: nunc Italia *Patrasso*: nostris *Patras*: Græcis *Paleopatra*.

6. *Rhion incolæ vocant.*] Non tam fretum, quàm promontorium ei imminens à meridie ex Achajâ Peloponnæsiacâ, *Rhion* dicitur; cui ex adverso respondet *Antirrhion* in Ætoliz, & Locridis confinio, in aditu sinus Corinthiaci. Id fretum Molycrium Straboni dicitur à Molycria oppido: nunc imminentibus hinc inde Castellis duobus defenditur, quæ Dardanelli vocantur à Turcis, quemadmodum quæ faucibus Hellepontici dominantur: fretum ipsum ab Italia dicitur, *le Bocche del Golfo di Lepanto*, vel, *Stratto di Lepanto*: promontorium autem *Rhion* appellant *Capo di Patrasso*. Nigro tamen dicitur *Galara*, quibuscum *Capo di S. Andrea*. *Antirrhion* vero *Trapani*.

1. *Ad Lamiam.*] Phthiotidis in Thessalia oppidum mediterraneum, non procul sinu Maliaco situm. Inde bellum Lamiacum dictum, quod ab Atheniensibus in Antipatrum gestum duce Laoithene paulo post mortem Alexandri. Urbs nomen adhuc retinere dicitur ad Sperchium, aliis est *Lamina*.

2. *Ætoli duce Pyrrhia.*] Ejus sepe mentio apud Polybium. Vulgo, contra fidem meliorum codicum, legebatur:

Physsa, sive *Physsia*, cujus meminit quoque Polyb. lib. 5. & quem captum scribit à Lyco Pharæensi duce Achæorum: sed non apparet hunc ducem fuisse Ætolotum.

3. *Ad Phalaræ.*] Plurali numero dicitur *Phalaræ, urum*, oppidum Thessaliæ in Phthiotide regione ad ostium fere Sperchii fluvii, qui in Maliacum influit sinum.

4. *Maliaco.*] Hic sinus Ægei maris Thessaliæ & Locros Orientales dividit ab Eubœa insula, hodie *Golfo de Zeiton*.

5. *Ab Rege Ægypti.*] Quæ olim *Mæmptodum* regio Græcis dicta, Ægypti deinde nomen sortita est ab Ægypto Danaï fratre. Inter Syriam ab Oriente, Libyam ab Occasu, Æthiopiam à Meridie sita; Mediterraneo mari prætenditur latere Septentrionali, quâ Delta est regio sic dicta quod extremis duobus Nili ostiis & mari circumdata Triquetram figuram imitetur, instar illius Græcorum literæ Δ. Delta: hodie *Erif* appellatur. Pars vero superior versus Meridiem, olim Thebais à Thebis quæ centum portæ nobiles (de quarum præfco impetio Tacitus lib. 2.) hodie *Sabid*. Media olim Heptanomis, nunc *Bechria*. Tota Ægyptus *Elchibeth* indigenis, Turcis *Messere*, eodem nomine quo *Kairus*, nobis *la grand Caire* ubi olim Memphis. Europæi vetus Ægypti nomen retinent.

6. Ptolemæo, Rhodiisque, & Atheniensibus 7 & Chii venerunt, ad Urb. Cond. an. 545.
dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Æto-
lis & ex finitimis pacificator Amynder 8 rex Athamanum. Omnium
Coll. M.
autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioris quàm pro ingeniis
Marcello v.
9 Græcorum gentis: quam ne Philippus regnumque ejus, grave liber-
& T. Quint.
tati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio
Crispino,
est in concilium Achæorum; concilioque ei & locus, & dies certa in-
dicta. interim triginta dierum induciæ impetrata. Profectus inde rex
9 per Theſſaliam 10 Bœotiamque, 11 Chalcidem Eubœæ venit, ut At-
talum, quem classe 12 Eubœam petiturum audierat, portubus &
litorum appulſu arceret. Inde præſidio relicto adverſus Attalum,
ſi forte interim trajeciſſet, profectus ipſe cum paucis equitum le-
viſque armaturæ, 13 Argos venit. Ibi 14 curatione Heræorum

NOTÆ.

6. *Ptolemæo*.] Is ſuit tertius à primo Ptolemæo Lagi, habuitque cognomen Philopatoris.

7. *Ex Chiiſ.*] Chios *Ægæi* maris inſula eſt ad latus Afiz minoris Occidentale, à quo non lato admodum freto dirimitur, nomen adhuc ſervat.

8. *Rex Athamanum.*] *Athamanes* populi ſunt Epiri Orientalis ſub Pindo monte, Diopliſ & Percharbia ad Occidentem. Præcipuum oppidum fuit Argythea. Eorum regio pars hodie *Diſpotanus* eſt ſub Turcis in præfectura Romeliz, ſive Græciæ.

9. *Per Theſſaliam.*] Regio eſt Græciæ, inter Macedoniam ad Septentrionem, partim etiam ad Occaſum, & Helladem ſeu Græciam propriè dictam, atque Epirum ad Meridiem; *Ægeum* mare ad Occid. attingens. Eam Ptolemæus Macedoniæ adſcribit, quod Macedonibus diu ſubjecta fuerit. In partes quatuor dividitur à Strabone, *Theſſalidem* ſeu Theſſaliam ſtrictè ſumptam, *Phthoridem*, *Eſſioridem*, *Pelaſgiotidem*, quibus adjungenda *Magnaſia*. Olim *Æmonia*, aliſque nominibus dicta, adhuc *Theſſalia* Græciæ, ut audio. Brietio *Janna*; Lazio *Jannina*; at Caſſaldo *Comanotari*, quæ partium nomina eſſe conjicio, illud Occidentem verſus qua hæc regio Epiro continetur; hoc verſus Orientem & Aquilonem. Caput urbem *Lariſſa* etiamnum hodie ſub Turcis. Præcipui quondam populi ſunt *Pelaſgi* ex Arcadia oriundi, auctore Pausania, & unde ipſa regio

quondam Argos Pelaſgicum apud Strabonem) *Magnetes* ab Magnete, nno è ſiliis *Æoli* priſci, nomen ſortiti; *Myrmidones* ex *Ægina* inſula, *Lepiſta* Vindi & *Othrys* montium accolæ; *Centaurs* equorum domitores circa Pelion.

10. *Bœotiamque.*] Quæ prius *Aonia*, aliſque appellationibus dicta, eam manuſcriptis diutius nomine Bœotiam vocant; ſive à *Bœæ*, qua ducit Cadmus in deſignando condenda urbis principis (Theſſarum nemp) loco uſus ex oraculo fuerat; ſeu potius à *Bœotto* *Æoli* tertii filio, ut vult Apollodorus. Ea hodie *Stramulipa*, dicitur, utajunt.

11. *Chalcidem.*] Hæc *Chalcis* Eubœæ inſulæ primaria, ab Athenienſibus condita, quæ Euripus Inſulam & Bœotiæ continentem interfuit, anguſto adeo freto, ut ponte jungatur. Nunc Græciæ *Eubœæ*, ab Euripo vicino ſeu mari reciprocante; hinc Turcis corruptè *Egripes*, noſtri *Negrepont*, eodem cum inſula nomine.

12. *Eubœam.*] Inſula è majoribus Græciæ, quam à Bœotia avulſam Plin. ſcribit, eidem univerſe in longitudinem ab Attica Theſſaliam uſque prætenta: ubi Caphareum promontorium Troicis temporibus formidandum. Cæterum *Chalcidem Eubœæ*, diſtinctionis cauſa Livius dicit, quod aliæ ſint eo nomine urbes, tum in Ætolia, tum in Syria.

13. *Argos.*] Argolidis Peloponneſi Provinciæ & Argivorum regni caput *Argos* in neutro genere dicebatur, & *Argi* numero plurali: atque hoc Argos Hippium

Urb. Cond. 15
an. 545.
Coff. M.
Marcello v.
& T. Quint.
Crispino.

Nemeorumque suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum reges 16 ex ea civitate oriundos referunt: Heras peractis, b ab ipso ludicro extemplo 17 Rhium profectus est, ad indictum multo ante sociorum concilium. Ibi de Ætolico finiendi bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia vix dum induciarum tempore circumacto, Ætoli turbavere: postquam & Attalum 18 Æginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audire. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eadem legationes erant, quæ ad Phalara egerant de pace; primum quorū 19 sunt quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta: postremò negarunt dirimi bellum posse, nisi 19 Messeniis Achæi, 20 Pylum redderent, 21 Romanis restitueretur Atintania.

INTERPRETATIO.

b Statim post ludos Heræos.

NOTÆ.

& Hippobotum cognomine dictum, quod generosus aleret equos, prope Inachum fluvium fuit: hodieque *Argo* vocatur.

14. *Cavatione Heræorum.* J. Heræa oppidum fuit Arcadiz in mediterraneo fere Peloponnesi, (quæ nunc *Morea*) ad Lacedæmonem, qui in Alpheim delabatur: vulgò quibusdam *Heræo* = Moletius. *Revolis* appellat. Hic ludi sive Certamina ludicra celebrabantur minoris famæ quàm Nemea: utrorumque tamen cura hoc anno delata Philippo, ut iis præsideret.

15. *Nemeorumque.* J. Nemea Argolidis oppidum in eadem Peloponneso, inter Argos & Corinthum. ubi ludi Nemæi, sacri nempe Agones in honorem sive Heræulis qui horrendum in Nemæa sylva leonem occiderat, seu potius Archemori infantis, qui Lycurgi Thracis filius, Hyppolytes alumnus, dum ea viam septem Heoribus adversus Thebas proficiscentibus demonstrat, à serpente ibidem fuerat interceptus. Hodie pertinere dicitur ad Zachaniam, Moreæ regionem, cuius nomen à Laconia detortum: locum ipsum vocari ajunt *Trifina*.

16. *Ex ea civitate oriundos.* J. Primus Macedonum rex Caranus ex Heracleidarum Argolidis regum sanguine ortus fuit, de quo Just. lib. 7.

17. *Rhium profectus est.* J. Oppidum Achæje, ad promontorium.

18. *Æginam venisse.* J. Insula est in medio sinu Saronico inter plagam Athenarum in Hellade, & Epidauri in Peloponneso: in ea quondam regnavit Æacus. Nomen adhuc retinet Sponio teste. Geographi scribunt *Engiam* vocari, atque adeo linum ipsum *Golfo d'Engia* appellant.

19. *Messeniis.* J. *Messenia* Peloponnesi regio inter sinus Messeniæ & Cyparissii: caput olim habuit *Messeniam* ad ostium Balyæ, atque oram sui sinus: nunc *Messenigo* dici volunt. Regio partim sub *Zachania* nomine comprehenditur, partim ad *Belvedere* refertur, quæ provinciæ sunt Moreæ.

20. *Pylum redderent.* J. Tres fuere hujus nominis urbes in Peloponneso. Alia Pylus Eliacæ ad ostium Penei in Elide; alia Pylus Neitorea ad Amathum; tertia Pylus Messeniaca è regione Sphacteriæ insulæ in Messeniæ latere Occidentali, supra Coryphasium promontorium: de hac nunc agi videtur; videmus enim ex Polybio in Exceptis controversiam Achæis hoc tempore motam ab Eleis quidem de *Triphylia* quæ pars Elidis; à Messeniis autem de Pylis ab illis occupata. Hæc Pylus hoc die *Navarino* in regione Moreæ quam *Belvedere* nominant. Sphacteria insula dicitur hodie Nautis *Sapientia*.

21. *Romanis restitueretur Atintania.* J. Ita legendum haud dubie, licet in aliquibus codicibus pro *Romanis* legatur *Sasiones*: ac deinde in optimis etiam ignoratione Atintanum librarii scripserint ut in *sanctis* vel ut *instans*: ubi alii legant *Achamania*.

- 12 Scerdilædo & Pleurato Ardyæi. Enim verò indignum ratus Philippus, victos victori sibi ultro condiciones ferre: *ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse, dixit, spem ullam habentem quieturos Aërolis; sed ut omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli causam quæfissa.* ita infecta pace concilium dimisit; quatuor millibus armatorum relicto ad præsidium Achæorum, & quinque longis navibus acceptis. quæ si adieci-
set missæ nuper ad se classi Carthaginensium, & ex Bithynia ab rege Prusæ venientibus navibus, statuerat navali prælio laceßere Romanos; jam diu in ea regione potentes maris. ipse ab eo concilio Argos regressus: jam enim
10 Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præsentia sua.

XXXI. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos lætius quam inter belli tempora remittente animum, P. Sulpicius ab Naupacto profectus, classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobilissimæ fertilitatis effulcè vastavit. Fama ejus rei Philippum ab ludis exci-
vit: raptimque cum equitatu profectus, jussis subsequi peditibus, palatos passim per agros, gravesque prædæ (ut qui nihil tale meruerent) adortus Romanos, compulit in naves. Classis Romana haudquaquam læta prædâ Naupactum rediit. Philippus quoque ludorum, qui reliqui erant, celebrata-
sem, a quantæcumque, de Romanis tamen, victoriæ partæ famâ auxerat:

INTERPRETATIO.

a Celebritas dierum qui supererant ad
proficiscendos ludos, ausu fuerat ex fama
Solitaria, quæ eam mediocritas, tamen qua-
liscumque esset de Romanis fuerat relata;
quod magno in pretio habendum.

NOTÆ.

sed eo usque nondum Romani penetrave-
rant. *Atintanes* porro populi erant Macedo-
niæ Occidentalis, quam postea Romani
quartam ejus regionis partem constitue-
runt, quæque hodie ab Albanis populis
Albania vocatur. Sed Albani ad Septen-
trionem, Atintanes ad Meridiem versus
Acroceramunios montes; hinc Orestidi,
inde Symphalidi & Penestis, Tymphæi-
que finitimi. Cæterum, ad Atintaniam
quod attinet, cum Romani Illyriorum ob-
sidiōe liberatos Epidamnios in fidem ac-
cepissent, proxima Illyrici eâ occasione in-
gressi, Ardiaeos obiter subegerunt. Adfuerunt
mox plures aliorum populorum legatio-
nes, inque his Parthi norum & Atinta-
num, qui omnes se fidei Romanorum per-
misere, suntque in amicitiam suscepti, ut
est apud Polyb. lib. 2. *Atintanes* vero Mo-
lissica gens fuit, & primum pars Epiri,
mox Macedoniæ: nunc tractus illius qui
vulgo *Canina* in Albania meridionali.

22. Scerdilædo & Pleurato Ardyæi.]
Scrignum in plerisque est *Archide*, edito-
rum non pauci habent *Parthini*. De *Archide*,
quæ post Justiniani patria, cogitasse
Livium quo minus conijciam, tum alia
faciant, tum agmen hujus loci recentium,
& quod nomen verum populi regulis illis
attributi occurrit, nempe *Ardyæi*: ut re-
ctè Gronov. vidit. Sunt autem *Ardyæi*
populi Illyrici, Macedoniæ regno inclu-
si à Philippo, Vardæi quoque & Bardæi;
iisdem, ni fallor, qui Proletæto Eordæi,
ad Panyasum seu Genasum fluvium, hodie
Arxenta: inter Taulantios, Elymiotas,
Parthizos, & Dassarëtios atque Aban-
os siti: nunc ex fide Tabularum Geo-
graphicarum vulgarium in *Tamoria* re-
gione: inter fluvios Pollinam, & Spinæ-
zam. At *Parthini*, quos Pleurato attri-
buitur à Romanis Polyb. tradit; aliàs *Par-
thici*, Elymiotis & Eordæis ad Ortum,
ad Occasum Dassarëtis erant: unde sus-
picor veram hujus loci lectionem ex col-
latis MSS. & Editis: esse *Romanis resiste-
retur Atintania, Scerdilædo & Pleurato-
Ardyæi & Parthini*.

Urb. Cond.
an. 545.
Coff. M.
Marcello vi
& T. Quint.
Crispino.

Urb. Cond.
an. 545.
Coll. M.
Marcello v.
& T. Quin-
tio Crispi-
no.

lætitiæque ingenti celebrati fæsti dies. eo magis etiam, quod populariter dempto ^b capitis insigni, purpura atque alio regio habitu, ¹ æquaverat cæteris se in speciem: quoniam nihil gratius est civitatibus liberis. Præbuisse- que haud dubiam eo factio spem libertatis, nisi omnia intolerandâ libidine fœda ac deformia effecisset. vagabatur enim cum uno aut altero comite ^a per maritas domos dies noctesque: & ³ submittendo se in privatum fasti- gium, quo minus conspectus, eo solutior erat: & libertatem quum aliis vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. ^c Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitiis adhibebat: peri- culosumque & viris & parentibus erat, moram incommoda severitate libi- dini regis fecisse. uni etiam principi Achæorum Arato adempta uxor nomine Polyeratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia Iolenni Nemeorum peracto, paucisque additis die- bus, ⁴ Dymas est profectus ad præsidium Ætolorum, quod ⁵ ab Eleis ac- citum ⁶ acceptumque in urbem erat, ejiciendum. Cycliadas (penes eum ¹⁵

INTERPRETATIO.

^b Diadematæ.
^c Non enim stupra & adulteria cuncta mercabatur, sed multa per vim extor- quebat.
prelio vel blanditiis obtinebat, & quasi

NOTÆ.

1. *Æquaverat cæteris in speciem.*] Colb. melior: *æquaverat civis se in speciem.*

2. *Per maritas domos.*] Reg. ad mar- ginem: aliàs, *maritas*; quod diserte Col- bertini ambo habent: *per domos* scilicet *maritorum*, ut cum eorum uxoribus adul- terium committeres. In Spirensi Cod. scriptum erat *maritum ac domos*; unde Rhen. fecit *maritimas domos*, vultque intelligi domos tenuiorum. Quasi mari- tima loca nullius frequentia minusque conspicua, quam mediterranea. Sed nec patitur hanc illius emendationem narra- tio Liviana, quæ flagitia hæc à Philippo admittâ relet quæ tempore ludis Heræis Nemelsque præerat, qui non ad mare ce- lebrabantur. Nomen *maritus* adjective dicitur pro maritali seu conjugali, quod ipse Rhen. fatetur, *ulmos* agnoscens *ma- ritas*. Sic *maritam pecuniam* pro dote Plaut. Sic pro conjugali amore aut amo- ris usu, *venerem maritam* Ovid. dixit. Quidni pari ratione dixerit noster, *ma- ritas domos*?

3. *Submittendo se in privatum fastigium.*] Mitum videtur *submittere se in fastigium*, ideoque censet Gronov. delero pronon-

mine, legendum *submittendo in priva- tum* (id est, privatim seu in morem priva- torum) *fastigium* (suum nempe, live regium). Posset tamen dici Philippum, cum rex esset, ita se submitisse, ut fasti- gium retineret, non regium, sed quale servant nobiliores & potentiores inter privatos.

4. *Dymas est profectus.*] *Dyma*, urbs est maritima Achææ propriæ in Peloponne- so ad confinia Elidis, non procul Araxo promontorio, nunc *Chiarenza* Italis, nostris *Clarence*. Nam posterioribus sæ- culis duces habuit suos, unde Ducatus *Clarentinus*.

5. *Ab Eleis.*] Dicuntur Elei ab Elide provincia seu regione Peloponnesi, (quæ nunc *Morea*) inter Achajam & Melle- niam positi, cui ad Ortum Arcadia. Ea fluminis Alpei ostiis & Olympia urbe, ludisque Olympicis olim nobilis: hodie *Belvedere* appellatur ab Italis de nomine Castellî maritimi, ab amæno prospectu. Græcis eodem sensu Ellis, cum vicino ad meridiem tractu dicitur *Caloscopion*.

6. *Acceptumque in urbem.*] Elion, unde regioni atque incolis nomen.

summâ imperii erat) Achæique ad Dymas regi occurrere : & Eleorum accensî odio , 7 quod à cæteris Achæis dissentirent ; & insensî Ætolis , quos Romanum quoque adversus se movisse bellum credebant . Profecti ab Dymis conjuncto exercitu transeunt 8 Larissum amnem , qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit .

Urb. Córd
an. 545.
Coff. M.
Marcello v.
& T. Quint.
Crispino.

XXXII. Primum diem , quo fines hostium ingressi sunt , populando absumpserunt . Postero die acie instructa ad urbem accesserunt ; præmissis equitibus , qui obsequitando portis promptum ad excursions genus lacerassent Ætolorum . Ignorabant Sulpicius cum quindecim navibus ab Nau-
20 pacto 1 Cyllenem trajecisse : & expositis in terram quatuor millibus armatorum , silentio noctis , ne conspici agmen posset , intrasse 2 Elim . Itaque improvisa res ingentem injectit terrorem , postquam inter Ætolos Eleosque Romana signa atque arma cognovere . Et primo recipere suos voluerat rex : dein , contracto jam inter Ætolos 3 & Trallos (Illyriorum
15 id est genus) certamine , quum urgeri videret suos , & ipse rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit . Ibi equus pilo tractus , quum prolapsus per caput regem effudisset , atrox pugna utrinque accensa est ; & ab Romanis impetu in regem facto , & protegentibus regiis . insignis & ipsius pugna fuit , quum pedes inter equites coactus esset prælium inire .
10 deinde quum jam impar certamen esset ; caderentque circa cum multi & vulnerarentur , raptus ab suis atque alteri equo injectus , fugit . Eo die castra quinque millia passuum ab urbe Eleorum posuit . postero 4 ad castellum (Pyrgum vocant) copias omnes eduxit : quo agrestium multitudine cum pecoribus metu populationum compulsam audierat . eam in-
15 conditam incermeneque multitudine primo statim terrore adveniens cepit :

N O T A.

7. *Quod à cæteris Achæis dissentirent .*] Diversi quidem ab Achaja fuit Elis ; sed hoc tempore plerique Peloponnesiorum in Achæorum societatem coierant ; ideoque latius sumpto nomine sub Achæis Elze continebantur : quemadmodum hodie Fritii , Zelandi , alique populi nomine Hollandorum vulgò censentur .

8. *Larissum amnem .*] Hic fluvius Achajam propriam magna ex parte dividit ab Elide : nunc *Riso* vocatur in Tabulis Geographicis .

1. *Cyllenen trajecisse .*] Cyllene oppidum est Elidis maritimum inter Dynam & Pylum Ellicam , quæ ad ostia Penei supra Chelonates promontorium , quod hodie *Capo Tormese* non procul ostio Seleantis fluvii : hodie ex Nigro *Atravonda* . Hic genitum Mercurium Mela putavit , ideo Cyllenium appellatum : cum tamen ex recepta magis sententia id nominis

traxerit à Cyllene vel Cyllenio monte in Arcadiz , Achajæ , atque Argolidis confinio .

2. *Elim .*] Ab hac urbe nomen Elidi Provinciæ , seu regioni Peloponnesi , in qua præcis temporibus Epei . Fuit urbs in ejus parte quæ Triphylia vocabatur , ad Peneum Peloponnesiacum : nunc Nigro *Jalea* .

3. *Et Trallos .*] Inter Illyrici populos referuntur à Stephano Tralli , an à Tribal- lis diversis , an errore exscriptorum contracto Tribalorum vocabulo , valde ambigo . Vide quæ infra lib. 37. cap. 39 .

4. *Ad Castellum , (Pyrgum vocant) .*] Pylum geminam in hac regione , nec procul Eli memorant Geographi veteres . Pyrgum , ni fallor , tacent ; sed *ωργή* generale nomen est turrim , sive arcem significans .

Urb. Cond.
an. 545.
Coll. M.
Marcello v.
& T. Quin-
tio Crispi-
no.

compenſaveratque ea præda, quod ignominiz ad Elim acceptum fuerat. Dividenti prædam captivofque (fuerant autem quatuor millia hominum, pecoris omnis generis ad millia viginti) nuncius ex Macedonia venit: Eropum quendam, corrupto arcis præſidiiq; præfecto, 1 Lychnidum cepiſſe. tenere & 6 Daſſaretiorum quofdam vicos, & 7 Dardanos etiam concire. Omiſſo igitur Achaico atque Etolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armorum, cum Menippo & Polyphanta ducibus ad præſidium ſociorum, proſectus ab Dymis per Achajam Boeotiamque 8 & Beboidem, decimis caſtris 9 Demetriadem in Theſſaliam pervenit.

XXXIII. Ibi alii majorem afferentes tumultum nuncii occurrunt: Dardanos in Macedoniam eſſuſos, 1 Oreſtidem jam tenere, ac deſcendiſſo 2 in

NOTÆ.

5. *Lychnidum.*] Urbs fuit Macedoniæ Occidentalis, Daſſaretiorum caput in Illyrici conſinio, unde nomen Vicino laeui, qui & Daſſarites, ex quo Drillus fluvius in Adriaticum mare deſluit; Sophiano eſt *Poehrida* aliis *Alcibia*. Sunt qui petriam Juſtiniani fuiſſe velint, & vocari nunc Turcis *Juſtandi*, id eſt, Juſtinianam, quod mihi valde dubium ob rationes alibi adductas ex Nov. ejuſdem Imperatoris 21. *L'Occrida* in Albania eſt Præfecti Tarcicii ſedes.

6. *Daſſaretiorum quofdam vicos.*] Vocantur & Daſſaretæ, aliſque nominibus: Macedoniæ Illyricæ, ut diximus, populi fuere; hodie Albaniæ.

7. *Dardanos.*] Mætica gens fuere Dardani, Orbelo monte à Macedonia dirempti, ſemperque Macedonibus inſeſti: nunc in parte Meridionali Serviz & Bulgariz ſub Turcis.

8. *Et Beboidem.*] In quibuſdam Codicibus eſt: *Boeotiam*, unde Sabellicus *Beboidem* excogitavit. Verùm *Bebois*, non regionis nomen eſt, ut Achaja & Boeotia; ſed paludis, quæ à Boebe, Magnetiæ juxta Methonen, oppido nomen traxit, vulgo *Beſera*, Turcis lacus de *Jenifar* ab urbe Phexis, quam Boebe vicinam ad Oceanum, ſic illi vocant. Melius hic igitur, ni fallor, Colbertiæ ambo cum Regio, *Eubœam* habent: quod & Aldus ſecutus eſt. Nec repugnat Geographicæ ratio, ut Glareano viſum: etenim Eubœa citra Demetriadem eſt, cum Boebæ palus ultra hanc urbem ſit. Eodemque itinere jam antea Demetriadem Philippius à Peloponneſo re-

dierat, ut vidimus ſuprà cap. 30.

9. *Demetriadem.*] In Magnetiæ Theſſaliæ Orientali regione hæc *Demetriæ* eſt, imminens ſinui Pelagiæ, qui nunc *Golfo de Armiro* inter Pagafas & Jolcon: hodie *Dimiriada*: Regum Macedoniæ quandoque ſedes: à Demetrio Poliorcete nomen accepit, ut & aliquandiu Sicyon in Peloponneſo.

1. *Oreſtidem.*] Ab Oreſte hæc regiuncula nomen accepit, qui regno propter interfectam matrem proſugus, Argos Oreſticum hic condidiſſe traditur. Fuere *Oreſta* populi olim in parte Auſtrali Macedoniæ occiduez, Atintanibus & Elymiotis, Symphaliſque finitimi: Acrocecaniis montibus dividuntur à Chaonia, quæ videtur ad eorum ſedem producta ſub corrupto nomine *Canna*, quæ pars Albaniz ad oram Meridionalem ſinus Adriatici.

2. *In Argeſtaum campum.* 1 Sigon. pro *Argeſtaum campum*, ſcribendum cenſet *Ægeſtaum*, id eſt, Theſprotinum: nam *Ægetæi* apud Steph. Theſproti, Epirotica gens ſatis nota. Sed Theſproti extra Philippi regnum, adverſus quem bellum Dardaniæ erat; & vix credibile in Theſprotis nominandis obſoleſcã & parum notã appellatione uſum Livium. Num potius *Æſtrium*, quod conſecerat Glarean. Fuit certe in Macedonia, auctore Ptolem. ejus nominis oppidum, à quo *Æſtrai*, exiguus populus, Daſſaretii ad ortum æſtivum proximi, inter Axium & Drillonem fluvios: hodie in Albaniz parte Septentrionali, eo loco forte ubi nunc *Tabule Mercatoris* locant *Hingra*.

Argæ.

Argestum canipum: famamque inter barbaros celebrem esse, Philippum Urb. Cond.
an. 545.
Coll. M.
Marcello v.
& T. Quint.
Crispino.
occisum. Expeditione ea, qua cum popularioribus agri ad Sicyonem pugnavit; in arborem illatus impetu equi, ad eminentem ramum 3. cornualterum galeæ præfregit. id inventum ab Ætolo quodam, perlatumque in Ætoliæ ad Scerdilardum, cui notum erat insigne galeæ, famam interfecti regis vulgavit. post profectionem ex Achajæ regis, Sulpicius Æginatæ classe profectus, cum Attalo sese conjunxit. Achæi cum Ætoliis Eleisque, haud procul Melsene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpicius Æginæ hibernarunt. Exito hujus anni T. Quintius Crispinus consul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum causa dicto T. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. alii Tarenti, alii in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat; duo consules sine memorando prælio interfecti, velut orbem rempubl. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum Cn. Servilium (tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus, quo die primum est habitus, 4 ludos magnos facere dictatorem iussit, quos M. Æmilius prætor urbis, C. Flaminio, Cn. Servilio consulibus, fecerat: & in quinquennium voverat. Tum dictator & ludos fecit, & in insequens lustrum vovit. Cæterum, quum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducebantur, omnibus aliis omissis, una præcipua cura Patres populumque incessit, consules primo quoque tempore creandi: & ut eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta à fraude Punica esset; cum toto eo bello damnosa, præpropera ac fervida 3 ingenia imperatorum fuisse: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conferendi cum hoste manum, in neo opinatam fraudem lapsos esse. cæterum Deos immortales mi-

NOTÆ.

3. *Cornu alterum galeæ.* Ipse Livius Quin & Thraces Asiatici, ex Herodoto; mox insigne galeæ explicat: quale tamen id fuerit silent interpretes. Lucem asserere potest quod Plur. in Pyrho tradit, agnitum cum fuisse ab eximia crista, sive apice galeæ, & cornibus hircinis; quo sive ornamento ad decorem, sive nota præcipua ad terrorem usos fuisse Macedoniæ præsertim reges, ex ipsorum nummis constat. Et ante Alexandrum quidem caput tegebant leoninis exuviis, exemplo Herculis, à quo genus ducebant: Alexander verò, qui Jove Ammone; sub arietis specie coli solito, genitus credi volebat; ex eo cornibus insignem amabat effigiem: unde & *Bicornis* cognominatus. Inde successores ejus simile affectabant insigne. Et Pyrrhus quidem inter Alexandri successores fuit, regnumque Macedoniæ bis tenuit. Philippus autem de quo hic agitur Macedonibus nunc imperabat.

Quin & Thraces Asiatici, ex Herodoto; areæ cassidi imponebant bovis aures & cornu ex ære facta. Celtæ quoque sive Galli, & Cimbri ritibus ferarum, quarum pellibus corpus tegebant, aut eorum formis affabre effigiatis sæpe capita exornabant, aut armabant. Quin & Ammonii ipsi arietis caput assignatum refert Diod. Sic. lib. 3. quod hoc signo galeam in bellis ornata gestasset. Sic verò cornu pro gloriæ ac splendoris symbolo apud veteres habebatur. Adeo ut Hebræorum aliorumque Orientalium lingua eodem vocabulo, *Karan* קָרָן, utrumque exprimitur, & splendor, & cornu: unde & cornuta Moïsi facies pro splendida.

4. *Ludos magnos.* De illorum origine, supra lib. 25. cap. 12.

5. *Ingenia fuisse.* Subintellige, *ajebant*, vel *cogitantes*.

Urb. Cond.
an. 545.
Coll. M.
Marcell. v.
& T. Quinat.
Crispino.

sertos nominis Romani, peperisse innoxii exercitibus: a temeritatem consulum, ipsorum capitibus damnasce.

XXXIV. Quam circumspicerent Patres, quosnam consules facerent, longe ante alios eminebat C. Claudius Nero. Ei collega quærebat. & virum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorem acrioremque, quam tempora belli postulerent, aut hostis Annibal: temperandum acceius ingenium moderato & prudenti viro adjuncto collega censebant. M. Livius erat multis ante annis a ex consulatu a populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus migraret, & per multos annos & urbe, & omni cœtu careret hominum. octavo ferme post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Lavinius consules reduxerant eum in urbem: sed erat veste obsoleta, a capilloque & barbâ promissâ: præterens in vultu habituque insignem memoriam ignominie acceptæ. L. Veturius & P. Licinius censes eum tonderi, & equalorem deponere, 3 & in senatum venire, fungique aliis publicis muneribus cogerunt. sed tum quoque b aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat, donec cognati hominis eum causa M. Livii Macati, quum fama eius ageretur, stantem cœgit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto intervallo c auditus convertit ora hominum in se, causamque sermonibus præbuit, indigno injuriam a populo factam, magnoque id damno fuisse, quod tam gravi bello nec opera, nec consilio talis viri usque respublica esset. C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Lavinum dari collegas posse, 4 quia duos patricios creari non liceret. eandem causam in T. Minilio esse, præterquam quod recusasset delatum consulatum, recusaturusque esset. Egregium par consulum fore, si M. Livium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionem ejus rei ortam a Patribus est aspernatus. Unus eam rem in civitate, is cui deferrebat honor, abnuebat: levitatem civitatis accusans. Sorditati rei non misertos, candidam togam invito

INTERPRETATIO.

a Consulumque ipsorum nimiam audaciam, ipsorum tantum morte puniam voluisse.

a Condemnatus statim post consulatum, vel propter gesta in consulatu.

b Senatoribus aliis verba facientibus ipse, vel unico verbo assentiendo, vel cum

discessio fieret, è sua sede in alteram partem cum aliis migrando, sententiam suam per silentium prodebat.

c Cum egregie perorasset, spectari cepit, deditque causam de se discedendi, cœfatendi iussam ipsi infamiam cum eam maritus non esset.

NOTÆ.

1. Populi iudicio damnatus. 1 Quod prædam Illyricam malignè divisisse argueretur.

2. Barbâ promissâ. 2 Ut in luctu & reatu.

3. Et in senatum venire. 3 Fortè non tanquam Senatorem; neque enim adhuc à Censoribus lectum in Senatum fuisse apparet: sed quod consul fuisset, & sic ex

eorum esset numero, quibus permillum erat in Senatu sententiam dicere, ut antea est observatum.

4. Duos patricios. 1 Notat Sigon. his temporibus nunquam in consulatu duos simul patricios fuisse, licet plebji duos conjuncti fuerint, velut cum creati sunt consules Græchus & Marcellus.

offerre: eodem honore penamque congeri. Si bonum virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnascent: si noxium comperissent, & quid ita male credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc taliaque arguentem & querentem, castigabant Patres; & M. Furium memorantes revocatum de exilio & patriam pulsam sede sua restituisse. Ut parentum servitiam, sic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam esse. admixi omnes cum C. Claudio M. Livium consulem fecerunt.

- XXXV. Post diem tertium ejus dici pratorum comitia habita. Pratores creati L. Porcius Licinus, & C. Mamilius, A. & C. Hostilii Catones.
- 10 Comitibus perfectis, ludisque factis, dictator & magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam proprætor missus, ut ex ea provincia & C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quinctius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret, videretque quæ res ibi gererentur: simul, quod 3 Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat, quod maximo cætu Græciæ celebraretur: ut si turò per hostem posset, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugii, aut Tarentini cives relegati ab Annibale essent, domos redirent; liceretque, sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neque consules in republica erant: in consules designatos omnes versi; quam

INTERPRETATIO.

& Post male sibi commissum primum consulatum, cur secundum committerent?

NOTÆ.

5. *Patriam pulsam sede sua restituisse.*] Vulgo, *patriam pulsam, sede sua restituisse*: elegantius tamen *Pat. patriam pulsam sede sua*; quod post Rhenanum & Gronov. probat. Patriæ quippe nomine intelligitur resp. civitas, populus Romanus, qui urbe pulsus à Gallis, restitutus fuerat in pristinas sedes à Camillo (de quo lib. 5.) Simili loquendi forma usus Augustus apud Sveton. *Ita mihi saluum ac sospitem temp. sistere in sede sua licet.*

1. *C. Mamilius.*] Vulg. *C. Manlius*; sed ex veteribus libris Sigon. emendat: & *C. Mamilium Vitulam*, de quo supra cap. 8. Indicari prætat: eo magis quod *Caius* inter prænominia Manliorum non legatur.

2. *Ad eum exercitum quem T. Quinctius habuerat.* & *L. Manlius trans mare legatus iret.*] R. tunc dicitur: *obertini ambo*: ut ex ea provincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum: & omisso quæ sequuntur: *L. Manlius trans mare legatus iret.* Ibi etiam exercitum satis indicat exerci-

tum illum qui ad Tarentum.

3. *Olympia ludicrum.*] Fuit Olympia, quæ & Pisa, urbs Peloponnesi in Elido regione; ejusque tractu Triphylia, ad Alpheum fluvium, hodie *Langanio*, ex mente Cailaldi, Nigro Stauri. Ibi habebantur *ludi Olympici*, Jovi sacri quarto quoque anno celebrari soliti circa Solstitium ætivum; quod intervallum Olympiadem dixeret. Quatuor apud Græcos fuisse præcipua certamina sacra sive Agones cuique notum. Olympia Jovi; Pythia Apollini dicata; Nemea in honorem Archemori; Isthmia in honorem Palæmonis, aliis Melicæ. Præter Musicæ certamen (quod in Pythiis) exercitationum quibus certabatur, quinque fuisse genera; saltus, Cursus, Discus, jaculatus, & Lucta: Præmia victoris, coronæ fuero ex ramis in Olympicis ludis Oleæstri, in Pythicis Lauri cum Baccis, in Isthmiis ex Pinea, in Nemeis ex Apio.

Urb. Cond.
an. 946.
Coll. C. Cl.
Verone, &
M. Livio 11.

primum eos sortiri provincias, & præsciscere quam quique eorum provinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio factò à Q. Fabio Maximo. 4 Inimicitia autem nobiles inter eos erant, & acerbiore eas, a indignioresque Livio sua calamitas fecerat, quod spectum se in ea fortuna credebat. itaque is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione, ajebat. acris & intentius omnia gesturos: b timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicin tamen auctoritas senatus, ut positis simultatibus, communi animo consilioque administrarent rem publicam. Provinciarum iis non permixtæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diversæ extremis Italiæ finibus; alteri adversus Annibalem Brutii, Lucani; alteri Gallia adversus Asdrubalem (quem jam Alpibus appropinquare fama erat) decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quique in Etruria essent, addito urbano, eligeret quem mallet, qui Galliam esset sortitus. Cui Brutii provincia evenisset, novis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum à consulibus exercitum Q. Fulvius proconsul acciperet: eique in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Etruria Tarentum mutaverant provinciam, pro Tarento Capuam mutaverunt. legio una data, cui Fulvius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis adventu in Italiam cura in dies crescebat.

XXXVI. Massiliensium primum legati nunciaverant, eum in Galliam transgressum: erectosque adventus ejus, quia magnam pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antistius & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. Pro comperto habere, Asdrubalem ingenti jam coactò exercitu proximo vere Alpes trajecturum: nec tamen eum quicquam aliud morari, nisi quod clausa hieme Alpes essent. In locum M. Marcelli P. Aelius Petus augur creatus, inauguratusque. & Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Marci, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego. Censa civium capita centum triginta septem millia, centum & octo. minor aliquanto numerus quam quante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal

INTERPRETATIO.

a Et quia Livio majorem indignationis, lege, sibi in senatu se se extollendi augendi-
sus offensionis causam præbuerant.

b Cum metueret uterque, ne si forte dedecore.
deterius rem gereret, locus daretur col-

NOTÆ.

4. Inimicitia autem nobiles. 1 Aliis, inimicitia autem nobiles. In gratiam vero ut redierint, refert Valer. Max. lib. 4. cap. 2.

5. Non permixta regionibus. 1 Ut anno superiori, quo F. bius ad Tarentum, Fulvius in Lucania & Brutii finitimis populis rem gerere iussit. Sup. c. 3.

in Italiam venisset ¹ comitium tectum esse, memoriz proditum est, & Urb. Cond; ludos Romanos semel instauratos ab adilibus curulibus Q. Metello, & C. an. 516. Servilio. & plebeis ludis biduum instauratum ab Q. Mamilio, & M. Cæ- Coll. C. cilio Metello adilibus plebis. & tria signa ad Cereris adem dederunt: & Claudio Nerone, & M. Livio ² Jovis epulum fuit ludorum caussa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Livius iterum. qui, quia jam designati provincias sortiti erant, prætores sortiri jusserunt. C. Hostilio ³ urbana evenit: addita & peregrina, 3 ut tres in provincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, 4 L. Porcio Gallia venit. Summa legionum trium & viginti: ita per provincias divisa, ⁵ ut binæ consulum essent, quatuor Hispania haberet: tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia & Gallia; duas C. Terentius in Etruria, duas Q. Fulvius in Brutiis, duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos; unam C. Hostilius Tibulus Capuæ. Dux urbanæ ut scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creavit. 5 in cæteris consules miserunt.

XXXVII. Priusquam consules proficiscerentur, novendiale sacrum fuit: quia Vejis de cælo lapidaverat. SUB UNIUS PRODIGII (ut fit) mentionem, alia quoque nuntiata, Minturnis ædem Jovis, ¹ & Lucum Maricæ; item Atellæ munum, & portam de cælo tacta. Minturnenses, terribilius quod esset, adjiciebant, sanguinis rivum in porta fluxisse. & Capuæ lupus nocte portam ingressus, vigilem laniaverat. Hæc procurata hostiis majoribus prodigia, & supplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum. inde iterum novendiale instauratum, quod ² in Armiustro lapi-

INTERPRETATIO.

1 Ut consulum unusquisque duas haberet legiones.

NOTÆ.

1. Comitium tectum.] Comitium vocabatur Locus in foro ubi habebantur Comitæ, præsertim Curiatæ. Id diu tectum fuit, ita ut populus sub dio de rebus publicis deliberare cogessetur: unde non raro tempestate ingruente solvebantur comitia. Nunc autem tecto illud opere replevit.

2. Urbana evenit.] Intelligit proximo, provincia vel fors; munus scilicet juris inter cives dicendi: ut & peregrina, inter peregrinos.

3. Cæteris in provincias.] Ut nempe ex quatuor prætoribus creatis, tres extra urbem mitti possent ad res gerendas, uno urbanas provincias duas seu jurisdictiones administrante & exerceente.

4. L. Porcio Gallia.] At jam Gallia consulum alteri assignata fuerat. Quid ergo prætoris opus? Id factum extra ordinem

conciat, ob periculum ea parte ab Africæ adventante in Annibalis fratris auxilium.

5. In cæteris consules miserunt.] Jam observatum est, cum Tribuni militum ad legiones a consulibus, aliisve imperatoribus prius crearentur; populum deinde partes suas in re interponere cepisse. Nunc itaque ad eas legiones quæ Consulibus attributæ, Tribuni a populo nominati; ad reliquas aliis imperatoribus assignatæ ipsi Consules tribunos creant.

1. Lucum Maricæ.] Fuit Marica Nympha, seu Dea Minturnensium circa Lirim fluvium, de qua dictum Dec. 1.

2. In Armiustro.] Armiustrium & Armiustrium diverfa sunt. Etenim Armiustrium festum erat apud Romanos, quo rem divinam faciebant lustratione;

Urb. Cond. an. 545. Coll. C. Claudio Nerone, & M. Livio 11. dibus visum pluer. Liberatas religione mentes turbavit rursus nuntiatio, Frufinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque, ut Sinuessæ biennio. antè, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id vero aruspices ex Etruria acciti sœdum ac turpe prodigium dicere. extorrem agro Romano procul terræ contactu al-
 10 to mergendum. Vivum in arcam condidere, provectumque in mare projecerunt. Deceverentem pontifices, ut virgines ter novem per urbem euntes carmen canerent. Id quum in Jovis Statoris æde discerent 3 conditum ab Livio poëta carmen, tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Regi-
 15 næ. prodigiumque id ad matronas pertinere aruspices quum respondissent, donoque Divam placandam esse; ædiliū curulium edicto in Capitolium convocata, quibus in urbe Romana, intraque decimum lapidem ab urbe, domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad
 20 quas 4 ex dotibus stipem conferrent. Inde donum pelvis aurea facta, la-
 15 raque in Aventinum, pureque & caste à matronis sacrificatum. Confestum ad aliud sacrificium eidem Divæ 5 ab decemviris edicta dies: cujus ordo
 20 talis fuit: 6 ab æde Apollinis boves forminx albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ, post eas duo signa cupressæ Junonis reginæ portabantur: tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Junonem reginam canentes ibant; illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis,
 20 nunc abhorrens & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem viri coronati laurea, prætextatique. A porta, Jugario vico in forum venere. in foro pompa constitit; & a per manus recte data, virgines b sonum vocis pulu pedum modulantes incefferunt. inde vico Tulco,

INTERPRETATIO.

a Tradito per manus suas, quo pompa | b Salutatione regentes, vel sequentes
 trahabatur. | caput.

N. O T A.

causâ; ex eo dictum quod circumirent supra 7. a. conditum & sequentia refer ad
 ledentes. ancilibus armati, telibus carmen.

Varrone & Feilo. *Armidistrum* autem fuit locus in quo hæc sacra fiebant; petito nomine ab ambitu lustris. Hinc *Armidistrum*, & vicus *Armidistri* in Aventino.

3. *Conditum ab Livio Poëta.*] *Livium Andronicum* intelligit. Poetam antiquissimum, qui apud Romanos primus fabulam docuit, ut Cic. & Gell. scribunt, hoc est, dramata recitavit: cujus rei initium M. Claudio Cethego Cæci filio, & P. Sæmpronio Tuditano Coll. an. u. 549. Fuit autem hic Livius libertus M. Livii Salinatoris, cujus & liberos audierat. De Fabularum primis actoribus dictum

4. *Ex dotibus stipem conferrent.*] Consuetudinem scilicet maritis, mediocria dona religiosa præferunt causâ mulieribus permilla. Alioqui maritus constanter matrimonio civile habet. dotis dominium.

5. *Ab decem viris.*] Sacerdotum.

6. *Ab æde Apollinis.*] Cum plures fuerint ædes Apollinis Romæ: hinc atque ex sequentibus patet hanc pompam ab æde Apollinis quæ in regione Circi Flaminii erat, per portam Carmentalem, ad Forum Romanum inceffisse: inde per Forum Boarium, & Velabrum, in Aventi- num ductam, ad ædem Junonis Reginæ.

Velabroque, per Boarium forum, 7 in Clivum Publicium, 8 atque adrem Junonis reginæ perreptum. ibi duæ hostiæ ab decemviris immolatae, & simulacra cupressica in ædem illata.

Urb. Conf.
an. 546.
Coff. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio 12.

- XXXVIII. Diis ritè placatis delectum consules habebant acris intentiusque, quàm prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus novi hostis in Italiam adventu: & minus juventutis erat, unde scriberent milites. Itaque colonos etiam maritimos, 1 qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus, edixere in diem certam, ut quo quisque jure vacationem 10 haberet, 2 ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: 3 Ostiensis, Alifensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & ab Iupero mari Senensis. Quum vacationes suas quisque populus recitaret; nullus quum in Italia hostis esset, præter Antiatem Ostiensisque, vacatio observata est, & earum coloniarum juniores jurejurando adacti, 15 4 supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniarum suarum, donec hostis in Italia esset. Quum omnes concirent, primo quoque tempore consulibus eundem ad bellum (nam & Aldrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, neve Etruriam erectam in spem rerum novarum sollicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum

N O T Æ.

7. In Clivum Publicium.] Aliàs, Clivum Publicum. Sed differunt hi duo Clivi. De Publico, qui in Quirinali, accipiendus Livius lib. 26. cap. 10. Hic Publicius Clivus, seu Clivus Publicius in regione Aventini, sic appellatus est, ex Feito, quod cum duo fratres L. & M. Publicii Malleoli ædiles curules, pecuariis condemnatis, ex pecunia quam ceperant, munierunt, ut in Aventinum vehiculis ab Velia veniri posset: sic enim cottigendum hunc locum censent non improbabili- ter viri docti, cum vulgò scriptum sit: ut in Quintinum vehiculis vel veniri possit. Simili de causa, ait Varro, dictus est Publicius Vicus, ad portam Trigemina- m regione Circi Maximi.

8. Atque adrem Junonis Reginæ.] Divetfa duo erant Junonis Reginæ templa: alterum in Aventino, quò hæc pompa processit: alterum in regione Circi Flaminii.

1. Qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere.] Coloniarum maritimarum vacationes sive immunitates, (ne scilicet inviti cogerentur milites Romanis dare) sacrosanctæ dicebantur, quod jurejurando senatus & populi firmatæ essent. Hoc verò privilegium ipsi concess-

sum fuerat propter necessitatem tuendi adversus piratarum, hostiumque incursum litoris. Vide Cic. pro Corn. Balbo. Hyginum de limitibus.

2. Ad senatum deferret.] Supple, per Zeugma, iur, id est, tabulas quibus jus cuiusque coloniarum nitebatur.

3. Ostiensis, &c.] Hæc nomina coloniarum; quæ in ora Latii, partim etiam Etruriæ, jam diu explicuimus. Senensis intelligitur quæ in Senam Gallicam, ad litus maris Adriatici deducta fuerat: Senæ enim in Etruria procul ab utroque mari, ut colonis maritimis annuædari non possint.

4. Supra dies triginta.] Aliter veteres libri ex Sig. nam pro triginta scribunt (quadraginta prætermisso vocabulo dies) habent, juniores jurejurando adacti ultra quadraginta non pernoctaturos extra mœnia coloniarum suarum: sic numerus, non ad tempus referretur, quod sanè diuturnius fuisset, si cuivis licuisset abesse per mensem integrum; sed ad ipsos colonos, seu cives, quorum non nisi quadraginta ab- noctare poterant eodem tempore, reliquis omnibus interdicto de nocte exitu, per hæc periculosa tempora.

Urb. Cond.
an. 546.
Coff. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio 11.

bello, & ne emergere ex Brutis atque obviam fratri ire posset) Livius cunctabatur, parum fidens suarum provinciarum exercitibus: 5 collegam ex duobus consularibus egregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præisset, electionem habere. inculeratque mentionem de Volonibus revocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consulibus fecit, & supplendi unde vellent, & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique: & ex provinciis, quos è republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in undevicesimam & vicecimam legiones scripti. Magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione M. Livio missa, quidam ad id bellum auctores 10 sunt: octo millia Hispanorum Gallorumque 6 & duo millia de legione militum: equitum ad mille octingentos, mixtos Numidas Hispanosque. M. Lucretium has copias navibus adduxisse: & sagittariorum, funditorumque ad quatuor millia, ex Sicilia C. Mamilium misisse.

XXXIX. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia allatæ ab L. Porcio prætor: *Asdrubalem moruisse ex hibernis, & jam Alpes transire: octo millia Ligurum scripta, armataque, conjunctura se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet, se cum invalido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum.* Hæ literæ consules, raptim confecto delectu, maturius quam constituerant, exire in provincias coegerunt: ea mente, ut uterque hostem in sua provincia contineret, neque conjungi, aut conferre in unum vires pateretur. Plurimum 1 in eam rem adjuvit opinio Annibalis: quod etsi ea ætate transiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu, nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquam tam facilem maturumque transitum exspectabat. ea tardius movendi 2 5 ex hibernis causa fuit. Ceterum Asdrubali, & sua & aliorum spe omnia celeriora atque expeditiora fuisse. non enim receperunt modo 2 Arverni cum,

INTERPRETATIO.

a Ne posset extra remotos ab urbe fines Brutiorum progredi: Brutiorum regionem excedere.

NOTÆ.

5. Collegam, &c.] Supple, dicens, nimirum Livius Consul.

6. Duo millia de legione militum.] Intelligit detracta de una, vel pluribus legionibus, quæ in Hispania erant, millia peditum Romanorum duo: ex numero autem sociorum aut conductitiorum, equites mille, qui partim Numidæ, partim Hispani.

1. In eam rem.] Ad impediendam nempe Asdrubalis cum Annibale conjunctionem.

2. Arverni.] Populi Galliæ, hoc tempore Celticæ, post Aquitanicæ sub Augusto: quorum urbs Gergovia, deinde Arvernorum quod nunc Clavamentum. Hi ante Cæsaris ætatem de principatu Galliarum cum Heduis certaverant, sequæ Romanorum fratres appellabant. Sed miror hac transisse Asdrubalem, procul rectâ ad Alpes viâ: nisi si paratis ad accendendum transitum accolis Rhodani inferioris, ad superiorem regionem invitantibus Arvernis, progredi maluit.

dcin.

deincepsque alix Gallix atque Alpinx gentes; sed etiam secuta sunt ad bellum. & quum 3 per munita pleraque transitu fratris, 4 quæ antea invia fuerant, ducebat; tum etiam duodecim annorum assuetudine perviis Alpibus factis, 5 inter mitiora jam hominum transibat ingenia. 6 Invisi-

Urb. cond.
an. 546.
Coff. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio 11.

- 7 tati namque antea alienigenis, nec videre ipsi advenam in sua terra assueti, omni generi humano infociabiles erant. & primo ignari quo Pœnus pergeret, suas rupes sueque castella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant: fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur, satis edocuerat b viam tantum Alpes esse: duas prævalidas urbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de imperio & opibus, 10 certare. hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quam oppugnat, corripit. Crediderat c campestris oppidi facilem expugnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se ex-
- 15 cidio ejus urbis terrorem cæteris 6 ratum injecturum. Non ipsi solum ea oppugnatio impediit: sed Annibalem post famam transitus ejus tanto spe sua celeriore, jam moventem ex hibernis, continuarat. quippe reputantem non solum quam lenta urbium oppugnatio esset: sed etiam quam 7 ipse frustra eandem illam coloniæ ab Trebia victor regressus tentasset.
- 20 XL. Consules diversis itineribus profecti ab urbe, velut in duo pariter bella, distenderant eas hominum: simul recordantium, quas primus adven-
tus Annibalis intulisset Italix clades: simul quum illa angeret cura quos tam propitios urbi atque imperio fore Deos, ut eodem tempore utrobique res publica prospere gereretur. adhuc adversa secundis pensando, rem
25 ad id tempus extraxit esse. quin in Italia ad Trasimenum & Cannas

INTERPRETATIO.

a Per populos quorum animi paulatim mansuesciti fuerant, aucto hominum per montana transitu & commercio.

b Alpes per se non peti, quasi de il-

larum p sensione dimicaretur: sed offa viam duntaxat, quæ bellum transferretur.

c Urbis in plano sita.

NOTÆ.

3. Per munita pleraque.] Intellige munita loca, non de castellis arcibusve adversus externam vim permunitis; sed de itineribus quæ complanata fuerant, & pervia facta, ab Annibale illac transeunte, &c.

4. Quæ antea invia.] Alpes invix ante Annibalem non fuerant. Testis ipse Liv. quilib. 5. Gallos Transalpinos jam regnante Prisco Tarquinio eâ transgressos tradit in Italiam. Videndi etiam in rem Strabo lib. 4. Plin. lib. 12. cap. 1. Id modum verum est, parum cognita fuisse horum montium juga, atque itinera.

5. Invisitati namque antea alienigenis.]

Tit. Liv. Tom. III.

Ut in Put. sic in Regio quoque habetur hæc scriptura, quam adverterat Lips. Vulgo legitur invisitati: quod nomen de rebus magis, quam de personis dicitur hoc sensu. Nam, quod Gell. x. 10. Romanos annulis usitatos dicit, frequentativum est, pro usos, sive misositos.

6. Ratum injecturum.] Inductus fuerat Asdrubal ad obsidendam Placentiam, cum existimaret fore ut, si eâ potiretur, reliquis metam injiceret.

7. Ipse frustra eandem illam coloniæ tentasset.] Aut certe Castellum Placentiæ adjunctum, quæ de re supra xxi. 56 & 57.

Urb. cond.
an. 546.
Coff. C. Cl.
Nerone, &
M. Liv. 11.

precipitasset Romanæ res, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse: postea quom in Hispania alia super aliam clades, duobus egregiis ducibus amissis, duos exercitus ex parte delesset, ¹ multa secunda in Italia Siciliaque gesta quasatam ² rempublicam excepisse: & ipsum intervallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spatium dedisse ad respirandum. Nunc ³ duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimos nominis duces circumstare urbem Romam, & sanum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior vicisset, intra paucos dies castra cum altero juncturum. terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxii curis homines, digredientes in provincias consules ³ profecti sunt. Memoria proditum est, plenum adhuc iræ in cives M. Livium ad bellum proficiscentem, monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium cognosset, temere manum confereret, respondisse, Ubi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum. Quom quæreretur, quæ causa festinandi esset; Aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex civibus vilis gaudium, meritum certe, etsi non honestum capiam. Priusquam Claudius consul in provinciam perveniret, per extremum finem agri ⁴ Larinatis ducentem in Salentinis exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus, incomposito agmini terribilem tumultum intulit. ad quatuor millia hominum occidit, novem signa militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per urbes agri Salentini castra disposita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus simul configeretur Annibal, nocte castra ex agro Tarentino movit, æque in Brucios concessit. Claudius in Salentinis agmen convertit. Hostilius Capuam petens, obvius ad Venusiam sit consuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul adversus Annibalem res gereret: reliquis copias Hostilius Capuam ducere jussus, ut Q. Fulvio proconsuli traderet.

XLI. Annibal undique contracto exercitu, quem in hibernis, aut in præ-

INTERPRETATIO.

¹ *Elatum intra Italiam bellum duplex, seu duobus diversis regionibus;*

N O T Æ.

1. *Multa secunda.*] Non credit Gron. scripsisse Livium: multa secunda gesta; ideoque legi vult: duos exercitus ex parte delesset multa, secundas in Italia Siciliaque res, &c. ut sit, ex parte multa. Sed si quid mutandum, quidni potius scribatur: multos secundas in Italia Siciliaque res conquassatam remp. excepisse.

2. *Remp. excepisse.*] Metaphora est ab illis qui labantes homines, aut res suscipiunt & sustinent: ut apud Clc. pro Rabir. Post. excipere aliquem labentem.

3. *Profecti sunt.*] Non secuti sunt ad bellum, (loquitur enim de is qui Romæ remanserant), sed profecti sunt curis, vel sollicitudine affecti sunt erga Consules abeuntes. Eadem nempe loquendi forma, quæ dicimus amore aliquem aut odio prosequi: aut quomodo laudibus, vel grato animo, gratâ memoriæ prosequi, Cicero dixit.

4. *Larinatis.*] A Larino oppido Apulix.

fidiis agri Brutii habuerat, in Lucanos 1 ad Grumentum venit; spe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusta consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumentum moenibus prope 5 injunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus 2 erant inter castra Punica & Romana. Interjacebat campus, colles immincebant nudi, sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum; neutris suspecti: 3 quod nihil sylvæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus proeurrentes, certamina, haud satis 10 digna dictis, ferebant. Id modo Romanum quærere apparebat, 4 ne abire hostem pateretur. Annibal inde evadere cupiens, 5 totis viribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiarum poterant; 6 quinque cohortes addi-

Urb. cond.
an. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Liv. 11.

INTERPRETATIO.

a. *Duxentis erat ad decretorium pugnam.*

NOTÆ.

1. *Ad Grumentum.* Oppidum erat Lucanum, non. includam in voce nihil, sed emiz, quæ nunc *Basilicam*: haud procul Aciræ fluvio, in quem confluit Sorcluv. putat dici vul. *Clarimonte*. Holst. *cllet*; neque quicquam latebrarum ad insidias. Eadem ratione Cic. in Pisondixit: *vestis, an seras, nihil ad nos; aut si ad nos* &c. ubi intelligere non oportet, *aut si nihil ad nos*; sed *aut si quicquam*, vel *si aliquid ad nos*. Non abnihilum signum loquendi usus est Juven. sat. 6. *cum furem nemo timeret cautibus aut pomis, & aperto viveret horto*: ubi si nomen, *nemo*, (quo regitur verbum *viveret*, non minus quam verbum *timeret*) repetas in postremo hemistichio, sequetur sub Jovis initia, (sive, ut ipse loquitur; *Jove nondum barbato*) neminem aperte horto vixisse; quod erit contra mentem Auctoris. Loco igitur nonialis *nemo*, intelligere necessarium oportet, *quisque*: quod pronomen latebat in nomine, *nemo*, id est, *non quisque*, vel *non quicquam*.
2. *Erat ad castra.* In optimis codicibus: *intererat castra Punica & Romana*, eodem sensu.
3. *Quod nihil sylvæ, neque ad insidias latebrarum habebat.* Maureto placebat: *quod nihil sylvæ, nihil ad insidias latebrarum*. Gron. *nihil neque sylvæ, neque latebrarum*, &c. quasi nempe minus ordinatè post, *nihil*, subiicitur, neque; videtur enim subintelligendum, *nihil*, ac sic erit, *neque nihil*, hoc est, *aliquid*. Miror suspectam viris adeo eruditis hanc latinitatem: cum ignotum haud sit negativæ particulae *nihil*, *nemo*, *aliquis* ejus generis, à se venisse habere, ac tacite continere *quicquam*, *quispiam*, *ullus*, &c. *nihil*, eum idem est ac, *non quicquam*: & eum adjicitur negativæ particulae *neque*, refertur, non ad negati-
4. *Ne abire hostem pateretur. Annibal inde evadere cupiens.* Ita Reg. quod menti auctoris videtur repugnare. Colbertini, *ne abire hostem pateretur Annibalem, inde cupiens totis viribus in aciem descendebat*. Inde, id est, ea de causa ne abire, seu evadere Annibal posset, *Nero cupiens*, &c.
5. *Quinque cohortes.* Plerique *quinque cohortibus*: additis *quinque manipulis*; quâ ratione jubendi verbum dativo gaudebit. Id ut vitetur (quod etiam minus us-

Urb. cond.
an. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Liv. 11.

tis quinque manipulis, nocte jugum superare & in averfis vallibus considere jubet. tempus exurgendi ex insidiis, & aggrediendi hostem, Ti. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum socium edocet, quos cum iis mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signato pugnae propositum est: clamorque in castris ad arma discurrentium est sublarus. inde eques, pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul vider, tribuno militum tertiae legionis C. Aurunculeio imperat, ut equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat, ita pecorum modo, incompósitos 6 toto passim campo se fudisse, ut uterque obtinere, priusquam instruantur, possint.

XLII. Nondum Annibal è castris exierat, quum pugnantium clamorem audit. itaque excitus tumultu, raptim ad hostem copias agit. Jam primos occupaverat equester terror. peditum etiam primo legio; & dextra ala prælium inibant. incompósitos hostes, ut quemque aut pediti, aut equi casus obtulit, ita conferunt manus. crescit pugna subsidiiis, & procurrentium ad certamen numero augetur: pugnantelque (quod nisi in vetere exercitu, & duci veteri haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal; ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus, merum, ne intercluderentur à castris, inieciſſet. Inde pavor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum brevior fugam percussis fecit. Equites enim tergo inharebant: in transversa latera invaserant cohortes, secundis collibus via buda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria novem adempta: elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Circa quingentos Romanorum sociorumque victores, ceciderunt. postero die Pa-

INTERPRETATIO.

- a Prima aciei Paucorum terrorem intulerunt equites Romani.
b Per colles prociſus.

NOTÆ.

tatum, vitio tamen carere paulò antè à præpositione in: non multum tamen ostendisse mihi videor) Gron. nominis inflexionem invertit, scribitque: *quinque cohortibus additis quinque manipulos*. Cohortes autem intellige sociorum, manipulos Romanorum.

6. *Toto passim campo se fudisse.*] Supple, *ait: quod sepe apud nostrum omittitur.*
1. *In vetera exercitu, & duci veteri.*] In Colb. & melioribus ita legitur: *estque* sensus, eam rem facilem non esse, nisi duci jamliu exercitatus; ac ne illi quidem, nisi veteribus copiis imperet. Recepta lectio, *& duci veteri, quod pendeſcit*;

2. *Circa quingentes Romanorum sociorumque victores ceciderunt.*] Alii: *Et trecenti circa Romanorum sociorumque.*] ut. *Circa D. Romanorum sociorumque*, ut in contextu; id est, ex victoribus, qui partim Romani, partim socii. Non videntur quidem victores propriè dici qui in pugna cadunt: sed tamen id quoque usurpatum, quod morte sua victoriam suorum redimant. *Et victores ceciderunt*, pro eo est ac *vincendo ceciderunt*.

nus quievit. Romanus in aciem copiis eductis, posteaquam neminem
 signa contra efferre vidit, spolia legi castrorum hostium, & suorum cor-
 pora collata in unum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus
 aliquot ita insitit portis, ut prope inferre signa videretur; donec An-
 nibal tertia vigilia erebris ignibus tabernaculisque, 3 quæ pars castrorum
 ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisque se
 ostenderent, relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Ubi illuxit,
 successit vallo Romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in por-
 tis se valloque ostentare: frustratque aliquandiu hostes, citatis equis
 10 agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne pau-
 cos quidem qui prima luce obambulaverant, parte ulla cernebat, duo-
 bus equitibus speculatum in castra præmissis, postquam satis tuta omnia
 esse exploratum est, inferri signa iussit. tantumque ibi moratus, dum
 milites ad prædam discurrunt, receptui deinde cecinit, multoque ante
 15 noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itine-
 ribus famam & vestigia agminis sequens, haud procul Venusiam hostem
 assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pæno-
 rum caesa. Inde nocturnis, montanisque itineribus Pænus, ne locum
 pugnandi daret, Metapontum petiit. Hanno inde (is enim præsidio ejus
 20 loci præfuerat) in Brutios eum paucis ad exercitum novum comparandum
 missus. Annibal copiis ejus ad suas additis, Venusiam retro, quibus vene-
 rat itineribus, repetit: atque inde Canusium procedit. Nunquam Nero
 vestigiis hostis absterat: & Q. Fulvium, quum Metapontum ipse profi-
 cisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, arcessierat.
 25 XLIII. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione ab-
 scessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem
 missi, quum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emens
 essent, dum à Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis iti-
 neribus Tarentum delati, à vagis per agros pabularioribus Romanis ad Q.
 30 Claudium prætorem deducuntur. Eum primo ineertis implicantes
 responsis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coëgit, edocuerunt;
 literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum iis literis, sicut erant,
 signatis, L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium consulem
 traduntur. duæ simul turmæ Samnitium præsidii causa missæ. qui ibi
 ad consulem pervenerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, &
 35 ex captivis percunctatio facta; tum Claudius non id tempus esse repu-
 blicæ ratus, quo consiliis ordinariis à provinciæ suæ quilibet finibus

Urb. cond.
 ann. 546.
 Coss. C. Cl.
 Nerone, &
 M. Livio. 11.

INTERPRETATIO.

a Recedentem versus Metapontum.

NOTÆ.

3. Quæ pars castrorum.] Dixerit talius, quæ pars castra ad hostes vergebant: vel
 1. Provinciæ, seu quisque finibus.] Ra-
 tione terminos Provinciæ sibi assignatæ ex-
 cedebant Consules, aut Prætores, nec

Urb. cond.
an. 546.
Coss. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio 11.

per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu, bellum gereret : Audendum ac novandum aliquid improvifum, inopinatum, quod ceptum non minorem apud cives, quam hosteis, terrorem faceret ; perperatam in magnam letitiam ex magno metu verteret ; literis Afdrubalis Romam ad fenatē missis, simul & ipse Patres conscriptos quid pararet, edocet, ut quum in Umbria se occisurum Asdrubal fratri scribat, legionem à Capua Romam arcessant : delectum Romæ habeant : exercitum urbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi autem ^a per agrum Larinatem, Marrucinum, Frentanum, Præutianum, quæ exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusque commentus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos jumentaque alia producerent, ut vehiculorum fessis copia esset. Ipse de toto exercitu civium sociorumque quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites : pronuntiat, occupare se in Lucanis proximam urbem Punicumque in ea præsidium velle, ut aditer parati omnes essent. ¹⁵ Profectus nocte, ^b flexit in Picenum. Et consul quidem quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat ; relicto Q. Catio legato, qui castris præficeret.

XLIV. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat ¹ biennio antè quum castra Punica objecta Romanis mœnibus portisque fuerant. neque satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent vituperarentne. Apparebat (quo nihil iniquius est) ex eventu famam habiturum. *Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu, cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit : & consulem in Lucanos ostendisse iter, quum Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re tutiora, quam errore hostis, qui ducem inde atque exercitus partem abesse ignoraret. Quid futurum, si id palam fiat : & aut insequi Nerone cum sex millibus armatorum profectum, Annibal toto exercitu velit ; aut castra invadere, prædæ relicta, sine viribus, sine imperio, & sine auspicio Veteres ejus belli clades, duo consules proximo anno intercepti terrebant. & ea omnia accidisse, quum unus imperator, unus exercitus hostium in Italia esset : nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem, patre co-* ²⁰

INTERPRETATIO.

^b Converterit iter Picenum versus.

NOTÆ.

facile, nisi ex decreto Senatus aut populi, copias conjungebant : sed nimirum necessitas novorum plerumque consiliorum artifex, quidquid exigit, approbat.

^a. Per agrum Larinatem. &c. J Hæc omnia urbium aut populorum vocabula, explicuit ad Decadem 1.

¹. Biennio ante. J Pleno scilicet, & ex-

tremis hinc inde annis non connumeratis qui si computentur, quadriennium erit : anno enim 543. accesserat Annibal ad urbem spe liberandæ Capuæ.

². Sine auspicio. J Auspicia enim Magistratum erant, ut hic Consul, qui abfceserat. Nihil autem magnæ rei nisi auspicio suscipi, fieri mos erat.

dem Amilcare genitum, a quo impigrium ducem, per tot in Hispania annos 3 Vrb. Cond. ann. 546.
Romano exercitum bello, 4 gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum Coll. C. Cl.
clarissimis ducibus delectis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania, & Nerone, &
concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quam Annibalem ipsum M. Livio 11.
gloriari posse. quippe in iis locis hunc coëgisse exercitum, quibus ille ma-
jorem partem militum fame, ac frigore, quæ miserrima mortis genera
sunt, amisset. Adjiciebant etiam periti rerum Hispaniæ, haud cum ignoto
duce C. Nerone congressurum: sed quem in saltu impedito deprehensus for-
te, haud secus quam puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis
10 frustratus elusisset. Omnia majora etiam vero; præsidia hostium, minora
sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant.

XLV. Nero postquam jam tantum intervalli ab hoste sece-
tegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat ullus
consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quam
15 suum. Ad certam eos se victoriam docere. quippe ad quod bellum collega
non ante, quam 1 ad satietatem ipsius peditem atque equitum data ab se-
natu copie fuissent, majores, instructioresque quam si adversus ipsam An-
nibalem iret, profectus sit, 2 eo ipsos quantumcunque virium momentum ad-
diderint, rem omnem inclinatu-
10 Audiam modò in acie (nam ne ante
audiretur, daturum operam) alterum consulam, & alterum exercitum ad-
venisse, haud dubiam victoriam facturum. famam bellum conficere, & par-
va momenta, in spem metumque impellere animos. Gloria quidem ex re
bene gesta parte fructum prope omnem ipsos laturos. Semper QUOD POS-
TREMUM ADJECTUM SIT, id rem totam videri traxisse. Cernere
15 ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo favore hominum iter suum cele-
bretur. Et, hercule, 3 per instructa omnia ordinibus virorum mulierum-
que undique ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant: illos
præsidia Reipublicæ, vindices urbis Romanæ imperiique appellabant:
in illorum armis dextrisque suam liberorumque suorum salutem ac liber-
20 tatem repositam esse. Deos omnes Deaque precabantur, ut illis fau-
stum iter felixque pugna, matura ex hostibus victoria esset: damna-
renturque ipsi votorum, quæ pro iis suscepissent; ut quemadmodum
nunc solliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ovantibus
victoriæ obviam irent. Invitare inde pro se quisque, offerre & fati
25 gare precibus, ut quæ ipsi jumentisque usui essent, ab se potissimum

INTERPETATIO.

2 Futurum ea de causa, ut illi (mili- Livii alterius Consulis) victoriam, si forte
tes ipsius Claudii Neronis) addito quan- nutaret, secum traherent atque inclinarent
tumcunque tenai momento (ad copias M. ad Romanos.

NOTÆ.

3. Romano exercitum bello.] Colonus,
exercitatum: quod perinde est.

4. Gemina victoria insignem.] Relatæ
de ambobus Scipionibus fratribus in His-
pania cæsis.

1. Ad satietatem ipsius peditem, &c.]
Vide supra cap. 32.

2. Per instructa omnia.] Supple. citiora,
vel loca.

Urb. cond.
ann. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio 11.

sumerent. benigne omnia cumulatim dare. Modestiam certare milites, ne quid ultra usum necessariumsumerent: nihil morari, nec ab signis abstinere cibum capientes: diem ac noctem ire: vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam praemissi erant, qui nuntiarent adventum, percunctarenturque; clam an palam, interdum an noctu, venire sese vellet, iisdem an aliis confidere castris. Nocte clam ingredi melius visum est.

XLVI. 1 Tesseræ per castra ab Livio consule data erant, ut tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari castra opus esse, ne hostis adventum alterius consulis sentiret; & coarctatio plurimum in angusto tendentium facilius futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum voluntariis agmen erat; offerentibus sese ultro; & veteribus militibus persunctis jam militia; & juvenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roborque virtutum aptum militiæ videbatur, conscripserat. 2 Ad Senam castra alterius consulis erant: & quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaque quum jam appropinquaret, cæcus monebibus substitit Nero: ne ante noctem, castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria abducti, cum summa omnium læticia hospitaliter excipiuntur. Postero die consilium habitum, cui & L. Porcius Licinus prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante adventum eorum, per loca alta ducendo exercitum, quum modò insideret angustis saltus, ut transitum clauderet; modò ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in consilio aderat. Multorum eò inelinant sententiæ, ut, dum festum via ac vigiliis reficeret militem Nero, simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnae differretur. Nero non suadere modò, sed summa ope orare institit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore (qui non diuturnus futurus esset) velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec adsequendum se iter intendisse, antequam se moveat, deleri exercitum Asdrubalis posse 3 redireque in Apuliam.

INTERPRETATIO.

a Se dedisse in viam, vel iter arripisse.

NOTÆ.

3. Nec ab signis abstinere cibum capientes.] Probatæ Gronovianam ex conjectura lectionem: nec ab signis abstinere, nec subsistere, cibum capientes; verum Codices in quibus est verbum subsistere, nulli habent abstinere.

1. Tesseræ per castra.] Mandatum vel iussum sive tessera, sive alio signo datum.

2. Ad Senam.] Senam Gallicam nimirum, quæ & Senogallia, Senonum Ita-

licorum olim caput, in Veteri Umbria trans Apenninum: de qua paulò autè Hod. Sinigaglia in Urbini ductu, qui ab Urbano v. 111. Ecclesiæ Romanæ ditioni adiunctus. Ea non procul, ad Metaurum fluvium, fusus casusque Annibal quod frustra quidam ad Casenam trahant longius ab Metauro distant.

3. Redireque in Apuliam.] Malim, redireque, ut respondeat priori passivæ vocis

Qui

Qui prolatando spatium hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, Urb. cond.
& aperire in Galliam iter; ut per otium ubi velit, Asdrubali conjunga-
tur. Exemplo signum dandum, & exendum in aciem: abutendumque erro-
re hostium 4 absentium, præsentiumque: dum neque illi sciant cum pau-
cioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem esse. Consilio dimisso si-
gnum pugnae proponitur, confestim in aciem procedunt.

XLVII. Jam hostes ante castra instructi stabant. moram pugnae at-
tulit, quod Asdrubal provectus ante signa cum paucis equitibus, scuta
vetera hostium notavit, quæ ante non viderat, & a strigiferos equos,
10 multitudo quoque major solita visa est. Suspiciatus enim, id quod erat;
receptui propere cecinit, ac misit ad flumen, unde aquabantur: ubi
& excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris
ex recenti via essent; simul circumvehi procul castra jubet, speculati-
que, num auctum aliqua parte sit vallum: & ut attendant, semel binæ
15 signum canat in castris. Ea quum ordine omnia relata essent; castra ni-
hil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante adventum consulis
alterius fuerant: una M. Livii, altera L. Porcii: neutris quicquam, quò
latius tenderent, ad munimenta adjectum. Illud veterem ducem assue-
tumque Romano hosti movit; quod semel in prætoris castris signum, bis
20 in consularibus referebant cecinisse. duos profecto consules esse, & quoniam
modo alter ab Annibale abscessisset, cura agebat. Minime id quod erat,
suspiciari poterat, tantæ rei frustratione Annibalem elusum: ut ubi dux,
ubi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. Profecto
haud mediocri clade absteritum insequi non ausum. magnopere vereri,
25 ne perditis rebus serum ipse auxilium venisset: Romanisque eadem jam
fortuna in Italia, quæ in Hispania esset. interdum, literas suas ad eum
non pervenisse, credere: interceptisque iis, consulem ad sese opprimen-
dum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima
dato signo, ut taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. in trepidatione
30 & nocturno tumultu b duces, parum intente asservati, alter in desti-
natis jam inde antè animo latebris subsedit, alter per vada nota: Me-
taurum flumen tranavit: ita desertum à cubibus agmen, primo per
agros palatur; fessique aliquot somno ac vigiliis, sternunt corpora

INTERPRETATIO.

a Equos macilentos, & fano restrictos.

b Duces itineris qui bini erant, minus diligenter custodit.

NOTÆ.

verbo, *deleri exercitum*: & Colbertini, nibalibus absentis, & præsentis Asdrubalis.
omissis per imprudentiam librarii, (quæ
media erant) habent: *deleri que in Apu- 1. Metaurus flumen.*] Alius à Metau-
liam. fortè *deserique in Apuliam.* ro Brutiocum, hic Metaurus Vmbriæ.
Vul. *Meturo*, inter Senogalliam & Faunum
evolvitur in mare Superum seu Adriati-
cum.

4. *Absentium præsentiumque.*] Vter-
que exercitus deceptus à Nerone, & An-

Tit. Liv. tom. III.

Qq

Urb. cond.
an. 546.
Coff. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio 11.

passim, atque infrequentia relinquunt signa. Afrubal, dum lux viam ostenderet, ^c ripa fluminis signa ferri jubet; & per tortuosi amnis sinus, flexusque ^a errorem volvens, haud multum processit; ubi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus. sed quum, quantum mare abscedebat, tanto altioribus coëscensibus amnem ripis, non inveniret vada; diem terendo, spatium dedit ad insequendum sese hosti.

XLVIII. Nero primum cum omni equitatu advenit. Porcius deinde affectus cum levi armatura. Qui quum ^a fessum agmen carperent ab omni parte incurfarentque, & jam ^a omissio itinere, quod fugæ simile erat, castrametari Pœnus in tumulo super fluminis ripam vellet; advenit Livius peditum omnibus copiis, non itineris modo, sed ad conferendum extemplo prælium instructis, armatisque. sed ubi omnes copias conjunxerunt, directaque acies est; Claudius dextro in cornu, Livius ab sinistro pugnam instruit: media acies prætori tuenda datur. Afrubal, omiſſa munitione caſtrorum, poſtquam pugnandum vidit, in prima acie ante ſigna elephantos conlocat. circa eos Levo in cornu adverſus Claudium Gallos opponit; haud tantum cis fidens, quantum ab hoſte timere eos credebat. ipſe dextrum cornu adverſus M. Livium ſibi, atque Hiſpanis (& ibi maxime in veteri milice ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti. ſed longior quam latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea fronte, quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrir. dextra omnis acies extra prælium eminens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut à fronte, aut ab latere aggredirentur. Inter Livium, Afrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes utrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars major peditum equitumque Romanorum: ibi Hiſpani, vetus miles peritulusque Romanæ pugnae; & Ligures, durum in armis genus. eodem verſi elephantum, qui primo impetu turbaverant antesignanos, & jam ſigna moverant loco: deinde, creſcente certamine & clamore, impotentius jam regi, & inter duas acies verſari, velut incerti quorum eſſent; haud diſſimiliter navibus ſine gubernaculo vagis. Claudius, Quid ergo præcipi

INTERPRETATIO.

c Secundum amnis ripam.

d Non ſecus ac navis gubernaculo deſtituta, &c.

NOTÆ.

a. *Errorem volvens.*] Aliis. cum errore volvens; ſed errorem volvens ex Put. eſt: & ſignificat via implicant errores, ſive incertum iter accipiti ambage texens, ut Pacatus in Panegyrico Theodoſii loquitur & ſic fortè Livius dixit errorem volvere, ut Cic. orbem verſare. An potiùs errorem volvens, animo ſcilicet cogitans quantum ſibi errandum eſſet, ſequenti vazio amnis Metuati flexus, ſubſtitit, nec mul-

tum proceſſit per noctem.

1. *Fessum agmen carperent ab omni parte &c.*] Gallicè, Ils entamejont de tous coſtez. & preſſajont les troupes d' Annibal qui eſtoient harçées.

2. *Omissio itinere.*] Gall. Ayant quité la marche.

3. *Jam signa moverant loco.*] Gall. Ils avoient pouſſé & ſait reculer la première ligne,

curſu tam longiori iter emenſi ſumus & clamitans militibus, quum in adverſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet: poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non videbat poſſe; cohortes aliquot ſubductas ē dextro cornu, ^a ubi ſtationem magis ſegnem quam pugnam futuram cernebat, poſt aciem circumducit. & non hoſtibus modo, ſed etiam ſuis inopinantibus in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit: tantaque celeritas fuit, ut quum oſtendiſſent ſe ab latere, mox in terga jam pugnarent. Ita ex omnibus partibus ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hiſpani Liguresque: & ad Gallos jam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam

10 & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratique ſomno paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac vigiliis feſſi, intolerantiſſima laboris corpora, vix arma humeris geſtabant. Et jam diei medium erat, ſiſtique & calor hiantes, cadendos capiendosque aſſatim præbebat.

XLIX. Elephanti plures ab ipſis rectoribus quam ab hoſte interfecti.

15 fabrice ſcalprum cum malleo habebant: id, ubi ſavire bellæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum, ipſo in articulo quo jungitur capiti cervix, quanto maximo poterat, icſu adigebat. Ea celerriſſima via mortis in tantæ molis bellua inventa erat, ^a ubi regendi ſpem vicifſent. primuſque id Aſdrubal inſtituerat, dux quum ſæpe alias memorabilis, tum illa præcipue pugna. Ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos, abimentesque tadio & labore nunc precando, nunc caſtigando, accendit: ille fugientes revocavit, omiſſamque pugnam aliquot locis reſtituit: poſtremo, quum haud dubie fortuna hoſtium eſſet, ne ſupereſſet tanto exercitui ^b ſuum nomen ſecuro,

25 concitato equo ^a ſe in cohortem Romanam immiſiſſe. Ibi ut patre Amilcare & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello, una acie tantum hoſtium interfectum eſt, redditaque æquæ Cannenſis clades, vel ducis vel exercitus interitu videbatur. 3 Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa: capta quinque millia & quadringenti: præda

30 alia magna, tum omnis generis, tum auri etiam argenti que. Civium

INTERPRETATIO.

^a Quo loco videbat futurum ut potiùs incaſſum ſtarent, quàm pugnarent.

^b Qui ipſius auſpicio ſequébatur.

NOTÆ.

1. *Ubi regendi ſpem vicifſent.* Inter di-
verſas lectiones hanc Gron. probat poſt
Rhenanum: eſtque ſenſus elephantos,
poſtquam turbati magiſtris ſpem ademe-
rant fore ut regere poſſent, impacto in
cervicem ſcalpro ab ipſis rectoribus in-
terfectos.

2. *Se in cohortem Romanam.* Intellige
cohortem ſociorum, qui in exercitu

Romano: aliis manipulos dicendum
eſſet.

3. *Quinquaginta ſex millia.* Quan-
tum à Livio diſtat hac in re Polyb. qui
lib. xi. ſcribit non pauciores decem mil-
libus ē Carthaginienſium exercitu deſi-
deratos, connumeratis Celtis; ex Roma-
nis verò circa duo millia.

Vrb. cond.
an. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio 11.

etiam Romanorum, qui capti apud hostes erant, 4 supra quatuor millia capitum recepta. id solatii fuit pro amissis eo prælio milicibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit: octo ferme millia Romanorum, fortiorumque occisa. Adeoque etiam victores sanguinis celerique coeperat fatietas, ut postero die, quum esset nunciatum Livio consuli, Gallos 5 Cisalpinos, Liguresque, qui ante prælio non affuissent, aut inter eadem effugissent, uno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo aut imperio: posse, si una equitum ala mittatur, omnes deleri; *Superfint, inquit, aliqui nuncii, & hostium cladis, & nostra virtutis.*

L. Nero ea nocte, quæ secuta est pugnam, citatiore quam inde vene- 10 rat agmine, die sexto ad stativa sua atque ad hostem pervenit. Iter ejus frequentia minore, quia nemo præcesserat nuncius, lætitia vero tanta, vix ut compotes mentium præ pugnatio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habieus satis dici enarrarique potest: nec quo incerta expectatione eventus civitas fuerat, nec quo victoriæ famam accepit. 15 Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ob orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia atque ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obsecrationesque versæ; per omnia delubra vagæ suppliciiis votisque fatigare Deos. tam sollicitæ ac suspensæ civitati sal- 20 ma incerta primo accidit: duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Umbriæ opposita erant, venisse ex prælio, nunciantes, *caesos hostes.* Et primo magis auribus quam animis id acceptum erat, ut majus lætiusque, quam quod mente capere, aut satis credere possent: & ipsa celeritas fidem impendebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. 25 Literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ: ex castris afferuntur de Narniensium equitum adventu. Ex literæ per forum ad tribunal Prætoris lætæ, senator curia exciverunt: tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursus est, ut adire nuncius non posset, trahereturque à percunctantibus, vociferantibusque, ut in Rostris, priusquam in senatu, 30 literæ recitarentur. tandem summoti, & coerciti à magistratibus: dispensarique læticia inter impotentes ejus animos potuit. In senatu primum, deinde in concione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusque ingenio aliis jam certum gaudium, aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos, consulumve literas audissent. 35

LI. *Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est.* tum enim vero omnis ætas currere obvii; primus quisque oculis auribusque haurire tantum gaudium cupientes. 1 ad Mulvium usque pontem continens agmen pervenit.

NOTÆ.

4. *Supra quatuor millia capitum recepta.* 1 Meliores tria millia tantum numerant.

1. *Ex Castris.* 1 Quæ in Umbria.

2. *Ad Mulvium usque pontem.* 1 Pons te Mollis.

Mulvius seu Milvius, alio ab urbe lapide impositus Tiberi, qui à Latio dividit. Etruriam; transitur venientibus Romanam per viam Flaminiam; hodie Pontem Mollis.

Legati erant, L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. circumfusi omnis generis hominum frequentia in forum pervenerunt; quum alii ipsos, alii comites eorum, quæ acta essent, percunctarentur, & ut quisque audierat, exercitum hostium imperatoremque occisum, legiones Romanas incolumes, salvos consules esse; extemplo alii porro impertiebant gaudium suum. Quum aggre in curiam perventum esset, multo ægrius summotâ turba ne Patribus misceretur, licet in senatu recitatae sunt. 2 inde producti in concionem legati. L. Veturius literis recitatis, ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit; cum ingenti assensu, postremo etiam clamore universæ concionis, quum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa Deum, ut grates agerent; ab aliis domos, ut conjugibus liberisque tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quod M. Livius, & C. Claudius consules, incolumi exercitu, duces hostium legionesque occidissent, supplicationem in triduum decrevit. 3 eam supplicationem C. Hostilius prætor 3 pro concione edixit; celebrataque à viris forminisque est. Omnia templa per totum triduum aequali turbam habuere: quum matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu, Deis immortalibus grates agerent. 4 Statum quoque civitatis ea victoria movit: ut jam inde haud secus quam in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum solvendo, auderent. C. Claudius consul quum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod servatum cum cura attulerat, projici ante hostium stationes, captivosque Afros victos, ut erant, ostendi, duos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico familiarique ictus luctu; agnoscere se fortunam Carthaginis, fertur dixisse: castrisque inde motis, ut omnia auxilia, quæ diffusa latius tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum Brutios, contraheret, & Metapontinos, civitatem universam, excitos sedibus suis, & Lucanorum, qui suæ dirionis erant, in Brutium agrum traduxit.

N O T Æ.

1. *Inde producti.*] Producere hoc loco pro exhibere accipitur, seu coram sistere. Aliâs *traducti*, vel *introduciti*.

3. *Pro concione edixit.*] Edicere est palam pronunciare atque imperare. *Concio* à conciendo dicta, est cœtus populi aut paucitudo ad rem certam convocatorum.

4. *Statum quoque civitatis ea victoria movit.*] Commotum omnium statum dixit Velleius in malam partem, ut ostenderet convulsas fuisse omnium fortunas: atque ita plerumque sumitur verbum *mo vendi*; hic contra mutatio indicatur in meliorem.

Urb. cond.
an. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Liv. 11.

FINIS LIBRI XXVII.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXVIII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

RES in Hispania prospere gesta à Silano Scipionis legato, & ab L. Scipione fratre adversus Panos, à Sulpicio Proconsule, & ab Attalo Rege Asia, adversus Philippum regem Maedonum pro Aetolis, referuntur. Quam M. Livio & Claudio Neroni consulibus triumphus decretus esset: Livius, qui in provincia sua rem gesserat, quadrigis invehitur: Nero qui in collega provinciam, ut victoriam ejus adjuvaret, venerat, equo est secutus. & in hoc habitu plus gloriae reverentiaeque habuit. nam & plus in bello, quam collega, fecerat. Ignis in ade Vestae negligentia virginis, quae non custodierat, extinctus est: virgo casa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Panis debellavit, decimo-quinto anno ejus belli, anno quinto postquam Jeras: exclusisque in totum possessione ejus hostibus, Hispaniam recepit. & à Tarracoe in Africam ad Syphacem regem Numidarum, duobus navigiis transvectus, sœdus junxit. Asdrubal Giffonis, ibi cum eo in eodem lecto accubuit: Munus gladiatorum in honorem patris patrique Carthagine Nova dedit: non ex gladiatoribus, sed ex iis qui aut in honorem ducis, aut ex provocatione in certamen descendebant: in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Quam Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & conjuges rogo extructo implicatus esset, seditionem in parte exercitus motam, confirmatus discessit: rebellantesque Hispaniae populos coëgit in deditionem venire. Et amicitia facta est cum Masinissa Rege Numidarum, qui illi auxilium, si in Africam trajecisset, pollicebatur: cum Gaditanis quoque post discesum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat, ut in Italiam trajiceret. Romanam reversus, consulque creatus. Africam provinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissoque in Africam trajiceret, si ex republ. esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, ubi hiemarat, in Italiam trajecit.

Urb. cond.
an. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Liv. 11.

QUUM tranſtu Aſdrubalis, quantum ¹ in Italiam declinaverat belli, tantum levatae Hiſpaniae viderentur; renatum ibi ſubito parriori bellum eſt. Hiſpanias ea tempeſtate ſic habebant Romani, Pœni quo. Aſdrubal Giſgonis filius ad Oceanum penitus, Gadesque conceſſerat.

¶ Noſtri maris ora omniſque ferme Hiſpania, qua in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Novus imperator Hanno in locum Barcini Aſdrubalis novo cum exercitu ex Africa tranſgreſſus, Magonique junctus, quum in Celtiberia, quæ media ² inter duo maria eſt, brevi magnum hominum numerum armaſſet; Scipio adverſus eum M. Silanum cum decem haud plus millibus militum, equitibus quingentis, miſit. Silanus quantis maximis potuit itineribus, (impediēbant autem & aſperitates viarum, & anguſtiæ ſaltibus crebris, ut pleraque Hiſpania ſunt incluſæ) tamen non ſolum nuncios, ſed etiam ſamam adventus ſui prægreſſus, ducibus indidem ex Celtiberia tranſfugis ad hoſtem pervēnit. Eiſdem auctoribus compertum eſt, quum decem circiter millia ab hoſte abeſſent, bina caſtra circa viam, quæ irent, eſſe: læva Celtiberos, novum exercitum ſupra novem millia hominum, c dextra Punica tenere caſtra. hæc ſtationibus, vigiliis, omni juſta militari cuſtodia tuta & firma eſſe: illa altera ſoluta neglectaque, ut barbarorum & tyronum, & minus timentium quod in ſua terra eſſent. Ea prius aggredienda ratus Silanus, ſigna quam maxime ad lævam jubebat ferri, necunde ab ſtationibus Punicis conſpiceretur. ipſe præmiſiſ ſpeculatoribus, citato agmine ad hoſtem pergit.

¶ Tria millia ferme aberat, quum haud dum quiſquam hoſtium ſenſerat. confragola loca, & obſita virgultis tenebant colles. Ibi in cava valle atque ob id occulta, conſidere militem, & cibum capere jubet, interim ſpeculatores tranſfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum ſarcinis in medium conſectis arma Romani capiunt: acicque juſta in pugnam vadunt. Mille paſſuum aberant, quum ab hoſte conſpecti ſunt, trepidarique repente ceptum. & Mago ex caſtris, citato equo ad primum clamorem & tumultum advehitur. Erant autem in Celtibero-

INTERPRETATIO.

a Regioneſ ad mare Mediterraneum ſita.	c Pœnorum autem caſtra occupare loca i
b Cum ducibus itineris uteretur, qui	quæ ad dextram via erant.
ex eadem Celtiberia tranſfugerant ad	a Et inſtructa acie atque ordinata,
Romanos.	progreſſi ſunt.

NOTÆ.

1. In Italiam declinaverat.] Metaphora ſumpta eſt à lancibus quarum altera tranſlato ex parte in eam pondere deprimitur; altera vero ſublevatur. Inter meliores Codices variat lectio parum variante ſenſu: alii habent, quantum in Italiam inclinaverat belli.

2. Inter duo maria.] Inter Ibericum, quod mediterranei; & Cantabricum, quod Oceani pars.

Urb. cond.
an. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Liv. II.

rum exercitu: quatuor millia scutatorum & ducenti equites; hanc justam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: ceteros, levem armaturam, in subsidiis posuit. Quum ita instructos educeret castris, vixdum in egresso vallo Romani pila conjecerunt. Subsident Hispani adversus emissam tela ab hoste, inde ad mittenda ipsi confurgunt; quæ quum Romani conferti, ut solent, densatis exceperissent scutis; tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res cepta est. Cæterum asperitas locorum, & Celtiberis, quibus in prælio concurrere mos est, velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugna assuetis; nisi quod angustia & internata virgulta ordines dirimebant: & singuli binique velut cum paribus, conferere pugnam cogeabantur. Quod ad fugam impedimento hostibus erat, id ad eadem eos, velut victos, præbebat. Et jam ferme omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, levis armatura, & Carthaginienfes, qui ex alteris castris subsidio venerant, perculsi cadebantur: duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis, qui postremi jam præstigato prælio advenierant, vivus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat secuti, decimo die in Gaditanam provinciam ad Aldrubalem pervenerunt. Celtiberi novus miles, in proximas dilapsi sylvas, inde domos diffugerunt. Peropportuna victoria, nequaquam tantum jam conflatum bellum, quanta futuri materia belli (si licuisset eis, Celtiberorum gente excita, & alios ad arma sollicitare populos) oppressa erat. Itaque collaudato benigne Silano, Scipio ipem debellandi, d si nihil eam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id, quod reliquum belli erat, in ultimam Hispaniam adversus Aldrubalem pergit. Pœnus quum castra tum forte ad sociorum animos in Bætica continendos in fide haberet, signis repente sublatis, fugæ magis, quàm

INTERPRETATIO.

b Stirpes hinc inde creata.

c Victoria hac admodum opportuna, gens bellum etli jam exortum extinxerit, majorem tamen oppressit materiam belli, quod futurum erat, si potuissent Pœni post Celtiberorum gentem ad arma conciti-

tatam, alios quoque populos ad tumultuandum inducere.

d Modo ipse spem illam non remoreretur propria cunctatione, seu morâ suâ non corrumpere.

NOTÆ.

1. Quatuor millia scutatorum.] Vossius quatuor millia scutati: quod conjicit ex Put. in quosdâta: in aliis scuta.

2. Hanc justam legionem.] Romanorum propriæ legio dicitur, hic adscribitur Celtiberis, quod & numero & scutis Romanum morem imitarentur. Gatos, levem armaturam, expegegit est.

3. In Gaditanam provinciam.] Tra-

ctum intellige Gadibus attributum, qui ad utriusque maris fauces procurrit, ubi conventus Gaditanus postea à Romanis institutus fuit: una cum vicino Bæticæ tractu, Maurotum tempore comprehendebatur his finibus exiguum regnum Algesiræ, cum parte Hispanensium, in Andalusia quæ ad fretum, ac Bætis ostia.

itinere

itineris modo, penitus ad Oceanum & Gades ducit. Cæterum quoad
continuisset exercitum, 4 propositum bello se fore ratus; antequam
freto Gades trajiceret, exercitum omnem passim in civitates divisit, ut
& muris se ipsi & armis muros turarentur.

III. Scipio uis animadvertit, dissipatum passim bellum; & circumfer-
re ad singulas urbes arma, diutini magis quam magni esse operis: retro ver-
te iter. ne tam hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fra-
trem cum decem millibus pedum, & mille equum, ad oppugnand-
am opulentissimam in iis locis urbem, ¹ Oringin barbari appellabant,
mittit. Sita ² in Melesium finibus est Hispanæ gentis. ager frugifer,
³ argentum etiam incolæ fodiunt. ea arx fuit Aldrubali ad excursions

N O T E.

4. *Propositum bello se fore ratas.*] Afrubal scilicet, existimans fore, ut quando omnes copias iunctas secum retineret, à Scipione, quasi scopus ad ictum destinatus, peteretur; exercitum disperfit ac divisit in civitates.

1. *Origini barbari appellabant.*] In Regio uno scribitur, *Grœcici*; in Colib. altero, *Orangin*. Hanc urbem eandem esse cum *Auringæ* caput mentio apud nos *lib. 42. cap. 42.* Et corruptè *Onisingi* scribi apud Plinium, plura sunt quæ tædant: silitinis præsertim vocum, & citus in Bætica ulteriore. Nam *Onisingi* Plin. in Afigitano conventu locat, non *Auringem* memorat ultra Mundam, & hic *Origini* ponit in *Maffinorum* finibus (sic enim legendum mox demonstrabitur.) Vi verò Stephano teste, regionem incolebant *αυριγγιαι οἱ τῆς ταυριαι*, oppositam vel attributam Tarteis, quod & Titivivus testatur. Constat autem *Tartum* urbem fuisse sita Gaditano oppositam, ubi nunc *Tarifa*. His admittis, *Origini* neque *Arjona* erit, ut Clusio & Moriano visum; nec *Jain*, ut Marcianx placuit; (hæc quippe dux urbes in parte Orientali Andalusie, & versus fontes Bætis sitæ, ad Cordubensem, non ad Afigitanum conventum referendæ essent.) Sed vel *Moræ* ex sententia Beuteri; vel *Coronad*, ut citra hæc loca, quæ nunc in parte Andalusie occidua, quæ ad Meridiem vergit, ubi Sevilit regnum proximum exiguo regno Algeziræ, quibus respondebat ex parte conventus Afigitanus.

2. *In Meleffum finibus.* } Vacillant hic
Tit. Liv. Tom. III.

Scripti : et ad recte Ruben. duſſi conjectura, ex Put. aliiſque melioribus membris, ubi *Maſſifum* legitur ; *Maſſifum* reponit : ejuſque conjectura juvari poteſt ex Regio uno, in quo *Maſſifum* ſcribitur. Hi populi à *Maſſia* civitate Hiſpanie ultioris nominem habebant, cujus meminit Plin. lib. 35. cap. 14. atque ibi ſeri lateres, qui ſiccati non merguntur in aqua. Regionem nominat Theopompus apud Stephanum, ut & Vitru. à quo *Maſſia* dicitur. Urbs forte eadem eſt eum ex qua Ptol. *Mariſum* nominat, in Turdetanis; Nic. Sano *Vallatam* interpretatur. Mitor eruditiffimus Gronovius in fulpioneum veniſſe eadem cum *Maſſia* & *Tarſſo*. Hiſpanie archibus eſſe *Maſſiam* & *Tarſum*, quarum mentio in ſecundo Ptolemy cum Romanis credere apud Polyb. lib. 3. Haſ quippe in Africa fuiſſe offendit promontorium Pulcum, hi locis adjuvantur tanquam viciniis. Accedit quo tuiſe ageatur de Romanorum navigatione ultra ea loca : at de navigatione ad fretum Gadiſtanum vix eſt ut eo tempore Romani cogitarent.

3. *Argentum nativum incolat fodunt.*] Hoc novum in agro trugifero. Argentum enim & alia ferè metallis ex stercili solo erui, & raro fragibus simul ac metallis, agrorum eundem abundare, Scrauo lib. 3. notat: Tuderitanorum porro terram utrifque divitem, pro miraculo refert. Argenti vero fetacem atque, ut privati argentum effodientes, triduo talentum luobum extraherent. Unde confirmari poteit quod de situ *Oringis*, & *Mafsa* diximus.

Urb. cond.
an. 546.
Coff. C. Cl.
Nerone, &
M. Liv. 11.

circa 4 in Mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope urbem
positis, prius quam circumvallaret urbem, misit ad portas, qui ex pro-
pinquo alloquio animos tentarent, suaderentque, ut amicitiam potius
quam vim experirentur Romanorum. Ubi nihil pacati respondebatur, 5
fossa duplicique vallo circumdata urbe, in tres partes exercitum di-
vidit: ut una semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Pri-
ma pars cum adorta oppugnare est, atrox sane & anceps praelium fuit:
non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat.
& jam qui crexerant ad murum scalas, alii furcis ad idiplum factis de-
trudebantur, in alios 5 lupi superne ferrei injecti, ut in periculo essent, 10
ne suspensi in murum extraherentur. quod ubi animadvertit Scipio, ni-
mix paucitate suorum exæquatum certamen esse, & jam eo superare hos-
tem, quod ex muro pugnaret; 6 duabus simul partibus, primâ receptâ,
urbem est aggressus. Quæ res tantum pavoris injectit fessis jam cum pri-
mis pugnando, ut & oppidani mœnia repentinâ fugâ desererent: & 15
Punicum præsidium metu, ne prodita urbs esset, relictis stationibus in
unum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne, si hostis urbem
intrasset, sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obvii passim cade-
rentur. itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese ejec-
erunt; scuta præ se tenentes ne tela procul conjicerentur; dextras nudas 20
ostentantes, ut gladios abjecisse apparet. id utrûm parum ex inter-
vallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incertum est.
Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus, quam adversa
acies, cæsi. Eademque porta signa infesta in urbem illata: & aliis
partibus securibus dolabilisque cadebantur & refringebantur portæ; & 25
ut quisque intraverat eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum
erat) citato equo pergebat. Additum erat & eriariorum equiti præ-
sidium. legionarii cæteras partes pervadunt: direptione & cade obvio-
rum, nisi qui armis se tuebantur, abstinerunt. Carthaginienses omnes
in custodiam dati sunt: oppidanorum quoque trecenti ferme, qui clau- 30
serant portas. cæteris traditum oppidum; suæ redditæ res. Ceciderunt
in urbis ejus oppugnatione hostium duo milia ferme, Romanorum haud
plus nonaginta.

IV. Læta & ipsi, qui rem gessere, urbis ejus expugnatio fuit:

N O T Æ.

4. *In Mediterraneos populos.* Hinc col-
ligi posse videtur longe à mari fuisse
Orangin, ut nunc *Maron*.

5. *Lupi superne ferrei injecti.* Lupi hoc
loco sunt instrumenta unca & lupinis
dentibus similia, ut Turnebus ait *Ad-*
versar. lib. 11. cap. ult. At *Coel. Rhodigi-*
nus lib. 11. cap. 14. *Lupos* interpretatur
ferrulas manubriatas, Gall. *De petites fies*

manubriées, agrestium usus accommo-

6. *Duabus simul partibus.* Exercitus
in tria velut corpora divisus, urbem non
nisi una ex tribus partibus oppugnabat L.
Scipio: quam fessam, nunc removit, ac
duas reliquas, quæ interim quiete man-
serant, conjunctim ad oppugnationem
advocavit.

- 1 & imperatori cateroque exercitui speciosum adventum suum, ingentem urbem captivorum præ se agentes, fecerunt. Scipio collaudato fratre, quum, quanto poterat verborum honore, 2 Carthagini ab se captae, captam ab eo Origin aquasset; quia & hiems instabat, ut nec tentare
- 3 Gades, nec disiectum passum per provinciam exercitum Asdrubalis confectari posset; in citiorem Hispaniam omnes suas copias reduxit: dimissisque in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisque nobilibus captivis, ipse Tarracoenem concessit. Eodem anno Classis Romana cum M. Valerio Lævino proconsule ex Sicilia in Africam transmissa, in Uticensi Carthaginiensi-
 10 que agro late populationes fecit. extremis sinibus Carthaginiensium 3 circa ipsa mœnia Uticæ, prædæ actæ sunt. Reperentibus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naves) occurrit. decem & septem naves ex iis captae sunt, quatuor in alto merse. cætera fusa ac fugata classis.
 15 Terra marique victor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybeum repetit. Toto inde mari pulsus hostium navibus, magni commectus frumenti Romam subvecti.

- V. Principio æstatis ejus, qua hæc sunt gesta, P. Sulpicius proconsul, & Attalus rex, quum Æginæ (sicut ante dictum est) hibernassent, 1 Lemnum inde classe juncta, Romanæ quinque & viginti quinquere-
 20 mæ, Regiæ quinque & triginta, transmiserunt. Et Philippus, ut, seu terra, seu mari, obvium eundem hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit: Larissam diem ad conveniendum exercitui edixit. Undique ab sociis legationes Demetriadem ad famam Regis
 25 convenerunt. Sustulerant enim animos Ætoli, quum ab Romana societate, tum post Attali adventum; finitimisque depopulabantur. nec Acarnanes solum Bæotique, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant: sed Achæi quoque; quod super Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul 2 Argivorum sine positis castris terrebat: hi

NOTÆ.

1. *Et imperatori.*] P. nempe Scipioni, qui fratrem miserat ad urbem expugnandam.

2. *Carthagini ab se capta.*] Nempe novæ, quæ in Hispania: magnam enim Africæ Carthaginem nondum ceperat.

3. *Circa ipsa mœnia Uticæ.*] Fuit Utica urbs in Africa sexaginta stadiis à Carthagine, colonia Tyriorum, triennio ferme post Gades, diu ante Carthaginem condita, portu nobilis, & Punicarum Africæ coloniarum post Carthaginem opulentissima: hodie Christianis *Biserta*, incolis Arabibus *Bensarta*. Hinc Cato *Uticensis* dictus, quod ibi mortem sibi consciverit, desperatis partium Poni-

pejanarum rebus.

1. *Lemnum inde.*] Insula est maris Ægei *Lemnos*, inter Chersonesos duas, Chalcidicam, & Thracicam: opposita monti Atho qui in Macedonia, inde sex & octoginta passuum millibus distat. Nomen hodie retinet, Græci enim *Lemno* adhuc vocant; nec nisi corrupte à Nautis *Stalimone* appellatur. Olim Vulcani officinam Poetæ in ea locabant: à quo & nomen habuit urbs *Hephæstia*, id est, Vulcania. In ea effoditur *Terra Lemnia* sive sigillata, quæ contra venena valet. Veneris crepta fuit à Mahomete II. Turcarum imperatore.

2. *Argivorum hinc.*] Fines proconsulis,

Rr 2

Urb. cond.
 an. 546.
 Coll. C. Cl.
 Nerone, &
 M. Livio 11.

Urb. cond.
an. 546.
Coss. C. Cl.
Nerone, &
M. Liv. 11.

omnes suis quisque urbibus, quæ pericula terra marique portenderentur, memorantes auxilia Regem orabant. Nec ex Regno quidem ipsius tranquillæ nunciabantur res. *Scerdiladum, Pleuratumque moros esse, & Thracum maxime* 3 *Mædos si quod longinquam bellum Regem occupasset, proxima Macedonia incursumos.* Bœoti quidem & interiores Græci populi, 4 Thermopylarum saltum, ubi angustæ fauces coarctant iter, fossa valloque intercludi ab Ætolis nunciabant, ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, 5 *provis tempus ac res se daret, omnibus laturum auxilium.* in præsentia, quæ maxime urgebat res, 6 Pæparæthum præsidium urbi mittit, unde allatum erat, *Ætolum ab Æemno classe transmissa omnem circa urbem agrum depopulat.* Polyphantam cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quemdam ex regis ducibus 7 cum mille peltastis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi 8 quingenti Agrianum; ut omnes

N O T Æ.

3. *Mædos.*] Populi Mædi, à quibus Mædica regio, diversa à Mæsia. Mæros Thraciæ populus, conterminos Dardaniis facit Strabo lib. 7. Et vero ultra fluvium Strymonem erant. Vide supra *Jamphorina* lib. 26. cap. 25.

4. *Thermopylarum saltum.*] Græci Thermopylas appellaverunt fauces sive angustias, quibus ex Helladis provincia Locride in Phthoridem Thessaliæ aditus pater, non ultra pedes quinque & viginti latus. Hæ inter Octam montem, & finem Maliacum: duobus montium jugis, hinc Callidromo, inde Tychiunte sepuntur. *Pylæ* dicte sunt, seu portæ, quod ingressum præbeant portarum instar: & verò sapius muro interclusæ fuerunt ad arceandos hostes. *Thermopyla* autem appellatæ ob vicinas Thermas, id est, calida lavacra. Nunc Italici vocantur *Bocca di Lupo*, Græci *Lygostoma*. Has angustias trecenti Spartani, Leonida duce, adversus immensas Xerxis Persarum regis copias propugnabant, donec vita superesset. Ibi habebatur totius Græciæ conventus, sive Concilium Amphictyonum.

5. *Provis tempus ac res se daret.*] Ita Colb. Reg. autem, *provis tempus ac res fuisset*; neutrum absurdum, illud elegantius, quicquid reclamet Rhen. sic Plaut. in Bacchid. *non nescibat*, inquit, *quædā ejusmodi homini raritatem se da-*

res. Adjungi alia possunt his quæ profert in hanc rem Gronov.

6. *Pæparæthum.*] Scribebatur vulgo: *qua maxime urgebant res pararent.* Tum *præsidium urbi mittit.* In uno Colb. scribitur hic locus per verba singularis numeri: *qua maxime urgebat respiraret. Hæmum præsidium urbi mittit.* Ex ambobus, emendatis ut par est, confici potest sensus quem ex Polyb. euevat Sigon. & queni confirmat Gron. hac lectione: *qua maxime urgebat res: Pæparæthum præsidium urbi mittit*: quo intelligatur missas in Insulam Pæparæthum copias, quæ in eam urbem ejusdem nominis toterentur. Est enim Pæparæthus insula exigua maris Ægei, haud multum distans ab Thessaliæ continente, ejusque regione Magnesiæ, intermedia Scythæ insulæ paulo minore: hodie *Sarakino* ex Sophiano; alii *Piperi* dici ajunt.

7. *Cum mille Peltastis.*] *Peltasta* vocabantur apud Græcos Peltis armati; quod brevis clypei genus sine umbone, formâ Lunæ semiplenæ. Amazonum Pelta hedere figuram imitabatur, auctore Xenoph.

8. *Quingenti Agrianum.*] Vulgo *Ænianum*: sed ex Polybio *Agrianes* restituit Sigon. quos Stephanus Pæoniæ populos nominat. Verum, cum inter Hæmum & Rhodopen locet, apparet ad Thraciam pertinere. Senbo quoque lib. 9.

insulae partes tueri possent . ipse 9 Scotussam est profectus; eodemque ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eo nunciatum est, *conci-
lium Aetolis* 10 *Heracleam inditum*, regemque *Attalum*, ad *consultan-
dum de summa belli; venturum*. Hunc conventum ut turbaret subito
5 adventu, magnis itineribus Heracleam duxit. & concilio quidem di-
miso jam venit: segetibus tamen, quae prope maturitatem erant, ma-
xime 11 in sinu *Aeniano* evastatis, Scotussam copias reducit. Ibi exercitu
omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recepit. Inde ut
ad omnes hostium motus posset occurrere, 12 in Phocidem, atque Eu-
boeam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent. 13 unde editi
10 ignes apparent: ipse 14 in Tifao (mons est in altitudine ingentem
cacuminis editi) speculam posuit: ut ignibus procul sublatis, signum,
ubi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus
imperator, & Attalus rex à Peparetho 15 Nicæam trajecerunt. inde
15 classem in Euboeam ad urbem 16 Oream transmittunt: quæ 17 ab Deme-

Urb. cond.
an. 546.
Coll. C.
Claud. No-
rone, & M.
Livio 11.

N O T A E

Thraciæ tribuere videtur, cum Triballus ab Agrianibus ad Istrum, quindecim die-
rum itinere, habitasse scribit. Et verò
Agrianes fluvius, cuius illi accolæ, & à
quo nomen acceperant, ab Hæmo monte
descendit in Hebrum, media fere in
Thracia, quæ nunc Romania propriè.

9. *Scotussam est profectus*.] Dux fuere
hoc nomine civitates: altera in Odo-
mante Macedonia regione Septentrional-
i: altera in Pelasgiotidis & Magnetiæ
confinio, quæ Thessaliæ regiones sunt.
De posteriori loquitur hoc loco Livius,
quæ nomen adhuc retinere dicitur.

10. *Heracleam*.] Cum plures sunt He-
racleæ, indicatæ Thraciniæ, quæ in
Phthiotide, haud procul sinu Malico,
inter Sperchium, & Asopum Thessalicos
amnes. Nunc *Comaro* Pineto dicitur.

11. *In sinu Aeniano*.] Sinus nomine
hic intelliguntur loca seu terræ sinui ad-
iacentes; & Gronov. legendum censet,
vel *in sinu Aeniani*, vel, ut est in scrip-
tis, *in sinu Aenianum*, quorum gens
Locris Epimenidiis vicina circa Oetam
montem, ad Malicum Gnum debebat,
Aetolis hoc tempore contributa, cum
aliis ad Perrhæbos pertinerent juxta
Othryæ colentes, ut Strab. & Steph. idem
tradunt. Itaque *sinus Aenianum* parum di-
stat ab sinu Oetæo, Malico, seu Iamiao.
Poterit hi *Aenianes* diversi fuisse ab *Aeniis*
ex *Æno* urbe Chersonesi Thraciæ, &

ab *Ænatiibus* ex *Ænia* oppido Macedo-
niæ; cuius mentio lib. 45.

12. *In Phocidem*.] Fuit Phocis regio
Heiladis sive Græciæ propriè dictæ, quam
Prol. Achæiæ nomine indigitat, ubi Del-
phi & Parnassus. Sita erat inter Oetam
montem & sinum Cirræum. Ei Doreæ &
Locri Oæolæ ad Occasum, Boeoti cum re-
liquis Locris ad Ortum: nunc pars est Li-
viadiæ.

13. *Unde editi ignes apparent*.] Non
abfimilem usum præstant in Hispaniæ tur-
res locis altis, præsertim maritimis, positæ,
quarum meminit noster l. 21. c. 19. Minori
paulo celeritate, sed longe cætiùs Galli
veteres quæ ubique gerebantur, literis con-
signata, per dispositos ad certa & vicina in-
ter se spatia homines eximie pernicitatis,
nunciabant, teste Cæsare: quæ origo vi-
deri potest publici veredorum usus.

14. *In Tifao*.] Tifæus mons est Thes-
saliæ in Phthiotide, unde Tifæum pro-
montorium in sinu Pelasgico, si Laurem-
bergii tabulis fides.

15. *Nicæam*.] Plures sunt ejus nominis
urbes, hæc fuit non procul sinu Malico in
Locris Epimenidiis.

16. *Oream*.] Patet ex ipso Livio *Oream*
in Eubœa insula fuisse, ejusque extrema parte
ab Euripo averfa, & sic in ora maris
Ænæi: nunc *Loræ* dici volunt.

17. *Ab Demetriaco sinu*.] Hic finis idem
cum Pelasgico, qui *Golfo di Armirp*. Ita-

Urb. cond.
an. 546.
Coff. C.
Claud. Ne-
rone, & M.
Livio 11.

triaco sinu Chalcidem & Euripum petenti, ad lavam primam urbem Euboeae posita est. Ita inter Attalum ac Sulpicium convenit, ut Romani à mari, regii à terra oppugnarent.

VI. Quatriduo postquam appulsa classis est, urbem aggressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo praepositus urbi erat, colloquiis absumptum est. Duas arces urbs habet, unam imminuentem mari, altera urbis medio est. cuniculo inde via ad mare ducit, quam à maris turris quinque tabulacorum, egregium propugnaculum, clauderat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis machinisque ad oppugnandum eam ex navibus expositis. Quum omnium animos oculosque id certamen avertisset, portam maritimam arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata est. Oppidani pulsi inde, in mediam urbem ad alteram tendere arceem. Et ibi positi erant, qui fores portae objicerent, ita exclusi, in medio carduntur capiunturque. Macedonum praesidium conglobatum sub arcis muro stetit; nec fugam effulse petita, nec pertinaciter praelio inire. Eos Plator venia à Sulpicio impetrata in naves impositos, ad Demetrium Phthiotidis exposuit; ipse ad Attalum se recepit. Sulpicius tam facili ad Oreum successu elatus: Chalcidem inde procius victrici classe petiit. ubi haudquaquam ad spem eventus respondit. Ex parenti utrinque coactum in angustis mare, speciem insuenti primò gemini portus in ora duo versi praebuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & venti ab utroque terrae praetis montibus, & subitae procellosi se deiciunt, & frctum ipsum Euripi, non septies die, sicut fama

N O T A E.

lis, vel potius ejus pars, à Demetrio urbe nomen accepit, (de quo proximo cap.) etque ad confinia Phthiotidis & Magnae.

1. *Altera urbis medio est.* 1 Reg. Gronov. vitus: *altera in urbis medio est.* Put. cum Reg. quem pax manibus habeo: *altera urbis media est*: quomodo scribi jubet Gronov. eam *bazman* loquendi firmari putans ex Silio Italico lib. 1. *concidit exilis medius per viscera teli*, ut habent meliores editiones, quo significari vult hostem sic perfolium telo, ut hujus mediam partem intra viscera absconditam habeat, prominente hinc capulo, inde mucrone. Mihi priorum lectionum alterutra magis arridet: utpote Latinà, licet minus reconditâ, & minus affectatâ phrasi, qualibus non semper utique Livius utitur.

2. *Ad Demetrium Phthiotidis exposuit.* Phthia patria fuit Achillis, & Phthiotis

regio Thessalix: *Demetrium* autem Thessalicum, Stephanus jacere ait ad Amphrysum amnem. Strabo lib. 9. *Demetrium*, sic dictum à Cereris fano quae Graecis *Δημιτρο*. In ditione Proteilai fuisse ait, atque ab eo Pyraeum vocatam urbem portu commodo, 20. stadia à Thebis Phthioticis.

3. *Subiti ac procellosi se deiciunt.* 1 Vulgaris à Rhenano lectio *venti*.... *decidunt*: scripti autem habent, *procellosi deiciunt*: unde Gron. fieri posse putat, *se deiciunt*, vel *deiciuntur*: Quid si *deiciuntur* referatur ad naves, quae ingruentibus ventis deprimentur.

4. *Frctum ipsum Euripi.* 1 Deductum putatur *Euripi* nomen à verbo *ἔρπει*, quod est *venilare*, unde *Euripus* frctum reciprocus: quanquam In genere de frctis omnibus dicitur, imò & producitur ad aqueductus. Per Antonomastiam verò hoc nomen sibi vindicavit Euboicum seu

- fert, temporibus statis reciprocatur: sed temere * in modum venti, nunc huc nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti devolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies navibus datur. Quum classem tam infesta statio asceperit, tum & oppidum alia parte clausum mari, alia ab ter-
 5 e egregie munium, præsidioque valido firmatum, & præcipue fide præ-
 fectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile
 atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere suscepta re, Ro-
 manus fecit, quod circumspèctis difficultatibus, ne frustra tempus teco-
 10 ret, celeriter abslicie incepto, classemque inde ad Cynum & Locridis (em-
 porium id est Opuntiorum urbis mille passuum à mari sitæ) trajecit.
 VII. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Phae-
 toris fraude è specula elati: & impari maritimis viribus, hand facilis erat
 in insulam classis accessus. ita res per cunctationem omiſsa. Ad Chalcidis
 auxilium, ubi signum acceperit, impigre est motus. nam & ipsa Chalcis,
 15 quanquam ejusdem insulae urbs est, tamen adeo arcto interficiatur fretu,
 2 ut ponte continenti jungatur, terraque aditum faciliorem quasi mari
 habeat. Igitur Philippus dejecto præsidio, fusiſque Ætolis, qui saltum
 Thermopylarum insidebant; quum ab Demetriade Scotusſam, inde deſer-
 tia vigilia profectus, trepidos hostes Heracleam compulſiſſet, ipſe uno die
 20 3 Phocidis Eliatiam milliâ amplius ſexaginta contendit. Eodem ferme

INTERPRETATIO.

1. *Prope ventus variis flat, vel non ſecus ac ventus, tempore incerto.*

NOTÆ.

Chalcedicum fretum, quod & Boeoticum; angustum scilicet mare, & sinus, quo Euboea insula dirimitur à continente Græciæ strictius sumptæ. De hujus, ut & de Taurominitanij in Sicilia Euripi æstu Plin. l. a. c. 97. Figuræ ad homines inconstantes, atque instabiles nomen Euripi porrexeſſunt Græci, atque adeo ad res ipsas: est enim receptum apud eos *εὐριπὸς* & *εὐριπὸς*. Cæterum ab Euripo ad urbem Chalcidem totamque tandem Euboeam translata est à Græcis appellatio: unde corruptum nomen hodiernum. Turcis enim *Egropus* appellatur: Italis adhuc corruptius *Negropontis*. Unde nostris Euripus ipse, *Le Demoiselle du Golfe de Negrepont*. V. l. 1. 47.

5. *Sed temere in modum venti.* Hoc nempè ac temporibus incertis, quomodo-
 dum venti spirant. Servat tamen hic Euripus Chalcidicus æstibus suis centum rationem, licet pro variis anni temporibus diversam. Eam, velut sibi explora-
 tam, describit Sponſius in Itinerario suo

per Græciam, Gallicè super vulgato;
 6. *Ad Cynum.*] In Locris Opantis ad sinum Malæcum fuit oppidum *Cynus*, Euripo & ipsum appositum; Aedeſſo Euboeæ oppositum: Opantis navale. Ibi Demet-
 7. *Locridis.*] Alii Occidentales fuisse Locri, Ozola cognominati à gravi apud eos terræ & aquæ alicubi odore, ad sinum Corinthiacum: hi hodie in Liviadæ parte: alii Orientales à prioribus *Paraslo*, ac Phocidis & Bæotiarum parte interjacentem, dirempti, ad Euripum; divisi in *Opuntios* & *Epicnemidios*, qui nunc sub *Stramulipa*, ni fallor.

1. *Ignes ab Oreo editi monuerant.*] Vi-
 de cap. prox.

2. *Ut ponte continenti jungatur.*] Adhuc quoque ita se res habet.

3. *Phocidis Eliatium.*] Maxima Phocensium post Delphos *Eliatium*, seu *Eliatium* ad Cepheſium fluvium, qui in Copsidem insula paludem.

Urb. cond.
 ann. 546.
 Coll. C. Cl.
 Nerone, &
 M. Livio. 11.

Urb. cond.
ana. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio 11.

die ab Attalo rege 4 Opuntiorum urbs capta diripiebatur. concesserat
eam prædam regi Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano
milite, expertibus regiis, direptum fuerat. 5 Cum Romana classis eo se
recepisset, Attalus ignarus adventus Philippi, 6 pecuniis à principibus
exigendis terebat tempus. adeoque improvisa res fuit, ut nisi Cretensium
quidam forte pabulatum ab urbe longius progressi, agmen hostium procul
conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incomposi-
tus, cursu effuso mare ac naves petie. 7 & molientibus ab terra naves
Philippus supervenit, tumultumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde
Opuntem rediit: Deos hominemque accusans, quod tantæ rei fortunam
ex oculis prope raptam amisisset. Opuntii quoque 8 ab eadem ira inerepi-
ti, quod quum trahere obsidionem in adventum suum potuissent, viso
statim hoste prope in voluntariam deditionem concessissent. Compositis
circa Opuntem rebus, 9 Toronem est profectus. Et Attalus primo
Oreum se recepit. inde quum fama accedisset, 9 Prusiam Bithiniæ re-
gem in fines regni sui transgressum, omisiss Romanis rebus, atque Ætoli-
co bello, in Asiam trajecit. Et Sulpicius Æginam classem recipit, unde
initio veris profectus erat. Haud majore certamine quam Opuntem Attalus
ceperat, Philippus Toronem cepit. Incolebant urbem eam profugis ab
Thebis Phthioticis. 10 urbe sua capta à Philippo, quum in fidem Ætolo-
rum perfugissent, sedem eis Ætoli eam dederant, urbis vastatæ ac desertæ

INTERPRETATIO.

4. Supervenit Philippus Attalico, conantibus naves à portu in altum impellere.

NOTÆ.

4. *Opuntiorum urbs.*] Locri Opuntii cognominantur ab urbe, quæ *Opus, autis*, dicitur; à Jacio Oilei quondam sedes: ab eis finis Opuntius.

5. *Cum Romana Classis eo se recepisset.*] Sic optimi, & cum aliis Colb. *eo se recepisset*, nempe Cynum Locridis portum, ut Attalo expugnanti Opuntem faverent Romani. Nihil igitur attinet Orei nunc mentionem fieri, quod antea expugnatum fuerat. Et male vulgo legitur *Oreum se recepisset*.

6. *Pecuniis à principibus exigendis.*] Intellige à primitibus captæ civitatis Opuntiorum.

7. *Ab eadem ira.*] Ex causa ejusmodi doloris, nempe amissæ occasionis Philippus Opuntios increpavit.

8. *Toronem.*] Est quidem Toron urbs Macedoniæ in Pararia regione, à qua Toronæus finis: quæ urbs nunc *Castel Rampe* Italia. Sed longe distat ab iis regio-

nibus de quibus hic agitur: unde Glar. & Sig. exponi volunt *Thronium*, quod oppidum est Locrorum Epicoemidiorum ad Boagrium fluvium & sinum Maliscum, (quod olim incensum fuerat à Xerxe) non procul Cnemide horum Locrorum primaria urbe. Constantiter tamen *Toronem* habent membranæ: quas videre mihi contigit.

9. *Prusiam Bithynia regem.*] Nicomedis primi filius, Ziæxater, Prusias erat, Zipetæ Thracis nepos; qui dissidentibus Alexandri successoribus, Bithyniam occupaverat. Hic Philippi Macedonis gener per secundam uxorem, pro eo adversus Attalum Pergami regem arma nunc cepit: postea populo Romano in servilem modum addidit; ut ejus se libertum prosteretur.

10. *Urbe sua.*] Nempe Thebis Phthioticis.

priori

priore ejusdem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulo ante dictum est, recepta profectus, ¹¹ Tritonon, & ¹² Drymas, Doridis parva atque ignobilia oppida cepit. inde Elarium, jussu ibi se operiri Prolemaei Rhodiorumque legatis, venit. Ubi quum de finiendū Aetolico bello ageretur (assuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Aetolorumque) nuncius affertur, Machanidam, Olympiorum solenne ludicrum parantes ¹³ Eleos, aggredi statuisse. Prævertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis; se neque causam ejus belli fuisse, nec moram (si modo aequa & honesta conditione liceat) ¹⁰ paci facturum; cum expedito agmine profectus per Bæotiam, ¹⁴ Megara, atque inde Corinthum descendit. unde commeatibus sumptis, ¹⁵ Phliunta, & ¹⁶ Pheneumque petiit. Et jam cum Heræam venisset, audito, Machanidam famā adventus sui terribum refugisse Lacedæmonem, ¹⁷ Aegium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem Punicam, ut mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inveniturum. Paucis ante diebus ¹⁸ in Phocæas trajecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, quum ab Orco profectum

Vrb. Cond. ann. 546. Coll. C. Cl. Nerone, & M. Livio 11.

NOTÆ.

11. *Tritonon*.] Tethronion Herodoto vocatur, & Pausaniz: oppidum fuit Phocidis, haud procul Elateæ: neque vero eò pertinet Tritonon Stephani, qui oppidulum Macedoniz vocat circa Pallonem, atque ita inter sinus Thermalium & Toronæacum. Vibius Sequester Tritoniam paludem memorat: ejusdem nominis in Bæotia exiguis annis ad Alalcomenas.

12. *Drymas*.] *Drymas* Pausaniz, Herodoto *Drymes*, dicitur. Codices Livii meliores scribunt *Drymas*. Phocidis quoque oppidum fuit, minus, opinor, astant ab Elateæ. Quod autem hæc duo loca noster Doridi adscribit, mitum videri non debet: bellis enim & gentium migrationibus, confusi sæpe in Græcia populorum fines.

13. *Eleos aggredi statuisse*.] Id contra immunitatem Eleis concessam ob sacros Jovi ludos fieri videbatur, qua nemini armato per hanc urbem & regionem transire licebat ex Aetolorum jurato decreto.

14. *Megara*.] Hæc Græciæ urbs, caput exigux regionis (quæ Atticæ pars & quasi scinia) medio Athenas inter & Corinthum intervallo sita, Nisi fabulis notæ regia, à quo Nisæa portus ad Sinum Saronicum nomen accepit. Sub

Turcis nomen ferè servat. Vocatur enim *Megara*, extricta secundæ syllabæ vocali. Apparet longè diversam à *Megaris* Siciliæ, quæ & Hybla minor, de qua sup. xiv. 30.

15. *Phliunta*.] *Phliis*, cuius oppidani *Phliasi*, in Sicyoniz sinu circa Alopia chæici fontes: hodie Pinetus, alii quæ dicunt *Phoira*, alii aliter: verius forte peritisse alii putant.

16. *Pheneumque*.] *Phenedæ* oppidum fuit Arcadiæ in Peloponneso sub monte Cyllene, non procul Nonacride: nomen adhuc retinere dicitur.

17. *Aegium*.] Urbs fuit Achæjæ propriè dictæ in Peloponneso, sic appellata à Capris duabus quæ Jovem aliere; æ722 Græci appellant. Ibi quæ Achæarum concilia habebantur: hodie *Vysia*, vel *Bosfian*.

18. *In Phocæas*.] Phocæ insule parvæ memotantur à Plinio juxta Cretam ante Sammonium promontorium, quo Punicam classem in auxilium Philippi venisse, nec impossibile est, nec admodum verisimile. Longè minus Phocæam Aetolidis (quæ Afrix civitas) devotos. Fortè in *Phocæas* Græca terminatione dixit Livius pro in *Phocæas*, id est, in portus Phocidis regionis in sinu Cotinthico. Sed quia variant exemplaria, & in quibusdā legitur in *devotos*, conjicit

Tit. Liv. Tom. III.

51

Urb. cond. Attalum Romanosque audissent; veriti ne ad se iretur, & intra Rhium
an. 546. (fauces eæ sunt Corinthii sinus) opprimerentur.

Coll. C. Cl. VIII. Philippus moriebat quidem & angebatur, quum ad omnia ip-
Nerone, & se raptim isser, nulli tamen se rei in tempore occurrisset, & rapien-
M. Livio 17. tem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio au-
tem dissimulans ægritudinem, elato animo disseruit: testatus Deos homi-
nesque, se¹ nullo loco, nec tempore defuisse, quin ubi hostium arma con-
crepississent, eo quanta maxima posset celeritate tenderet: sed vix rationem
iniri posse, utrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum.
Sic ab Opunte Attalum, sic Sulpicium à Chalcide, sic eis ipsis diebus Ma-
chanidam è manibus suis elapsam. Sed non semper felicem esse fugam: nec
pro difficili id bellum habendum, in quo, si modo congressus cum hostibus
fis, viceris. Quod primum esset, confessionem se hostium habere, nequa-
quam pares esse sibi: brevi & victoriam haud dubiam habiturum, nec
meliores eventum eos secum quam spe pugnaturus. Læti regem focii audie-
runt. Reddidit inde Achæis Heræam & 2 Triphyliam. 3 Alipheram au-
tem 4 Megalopolitis, 5 quod suorum fuisse finium satis probabant, re-
stituit. inde navibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadrirems,
& biremes totidem) 6 Anticyram trajecit. inde quinqueremibus septem,

INTERPRETATIO.

a Et celeritatem suam à fortuna delusam, qua ipsi cuncta jam jam prope sub oculis posita, eriperet.

NOTÆ.

Gron. legendum, in Echinades, quæ san-
tè insulæ sunt extra sinum. Ait enim
Pœnos fuisse in statione apud Ægium
ex condito expectantes Philippum, sed
cum audissent discessisse Romanos & At-
talum ab Oreo Eubœæ, veritos ne ad
se iretur (sic enim omnes, non in se) &
intra sinus angustias caperentur, transi-
visse ex illis claustris in Echinades, in-
de in Acarnanum portus.

1. Nullo loco nec tempore defuisse.] Sap-
ple rebus gerendis, occasionebus, opportu-
nitatibus; & sic meliores, contra quam
vulgati nullo loco, nec tempore defuisse.

2. Triphyliam.] Triphyliæ Elidis regio,
ex eo dicta quod in unum corpus tri-
um, id est, tres gentes coierint, Epei
Minyæ, qui eò con migravere, & Elei,
Strabone auctore lib. 5. qui addit Minya-
rum loco ab aliquibus Arcades nominari.
In ea fuit Psyllæ Triphyliacæ dicta ad
Messeniacæ discrimen. Utraque, ni fal-
lor, Nestori paruit: utraque hodie in
Moræ provincia Belvedere: atque hæc
dux ab Ellacæ diverſe.

3. Alipheram.] Aliphera Arcadiæ op-
pidum in Elidis confinio, ad Alpheum
amnem, quemadmodum Heræa.

4. Megalopolitis.] Arcadiæ caput hoc
tempore Megalopolis, Polybii patria ad
Alpheum: nunc Leonitari Sophiano, Ni-
gro Londario.

5. Quod suorum fuisse finium satis pro-
babant.] Rectè Gronov. suorum finium
interpretatur, suis (Megalopolitarum)
finibus comprehensam, Gall. qu'elle avoit
esté de leur territoire. Sed quis non mizeret
molestum tanto viro ti quod; & acceptum
pro relativo nominis feminin i, nempe A-
lipheræ, cum manifestè sit particula causati-
va. Significat enim Livius ideo reddidit
eam urbem Megalopolitis, quia hi sibi alias
subiectam, seu contributam fuisse probabant.

6. Anticyram trajecit.] Hæc Anticyra,
vel potius Anticirra urbs est maritima
Phocidis ad sinum Crissæum, qui pars
Corinthiaci: sic dicta quod sit contra Cir-
rham. Creditur nunc Scnola vocari. Alia
eiusdem nominis, urbs fuit in insula sinus
Oetæi, ubi helleborus seu veratrum na-

CONSULES IN URBEM VICTORES REDEUNT. 323

& lembis viginti amplius, quos ut adungeret Carthaginensium classi, miserat in Corinthium sinum; profectus ad 7 Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt, excursionem fecit. Haud fessellit Ætolos: nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniz ac 9 Apolloniæ fuit, in sylvas montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiverant, sunt direpta & in naves compulsa. Cum his cæteraque præda, Nicia prætor Achæorum Ægium misso, quum Corinthum petisset; pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse 10 ab Cenchreis præter terram Atticam 11 super Snnium navigans, inter medias prope hostium classes, Chalcidem pervenit. inde, collaudata fide ac virtute, quod neque timor, neque spes flexissent eorum animos; hortatusque 12 in posterum, ut eadem constantia permanerent in societate, si suam quam Oricanorum atque Opuntiorum fortunam mallent; ab Chalcide Oreum navigat, principumque iis, qui surgere capta urbe. quam se Romanis tradere, maluerant, summa rerum & custodia urbis permissa: ipse Demetriadem ab Eubœa, unde primo ad opem ferendam sociis profectus erat, trajecit. 13 Cassandrea deinde centum navium longarum carinis positis, contractaque ad effectum ejus operis multitudine fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillæ & 10 profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus sociis latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret.

N O T. Æ.

fitur purgandis noxiis humoribus, cerebrum instantibus, quod apud Anticircham Phocensem melius temperari credebatur.

7. *Erythras.*] Ætolis à Livio aliisque attribuantur *Erythra*: Stephanus Locridi assignat. Hæ non procul Naupacto; quæ urbs Locrorum Ozolarum primum, dein Ætolorum fuit.

8. *Prope Eupalium.*] Plinio *Eupalia*, oppidum fuit Locrorum Ozolarum ad fluvium Amphissum, ut & *Potidania*.

9. *Apollonia.*] Hujus Locrensis, seu Phocensis Apolloniæ non meminisse Geographos, nihil mirum: etenim non urbs, sed castellum erat, quod haud procul mari fuisse demonstrat Livii narratio.

10. *Ab Cenchreis.*] Corinthus duobus imminens maribus, duo quoque navalia habuit, Lechæum ad sinum Corinthiacum, quæ occidentis est; Cenchreas vero ad Saronicum: ubi nomen hodieque servant. Fuere & Cenchreæ in Troade.

11. *Super Snnium.*] Promontorium est Atticæ ex adverso Helenæ insulæ in Æ-

geum mare prominens, quod ibi Myrtoum cognominatur (Prom., nunc Italia *Capo delle Colonne*. Hujus navigationis causâ paratas alias à prioribus naves Philippus conscenderit oportet, nisi à Corinthio mari per medium Isthmum illas traduxit: alioqui diu expectandum fuisset dum hæ Peloponnesum circumnavigarent ab Corinthiaco sinu, ad intimum Saronicum, ubi Cenchreæ.

12. *In posterum ut eadem.*] Hæc & sequentia, licet in pluribus scriptis desiderentur, (qui tantum habent: *hortatusque oppugnationem fortunam mallent*) habentur in uno ex Regis codicibus.

13. *Cassandrea deinde.*] *Cassandrea* seu *Cassandria* urbs est Macedoniæ ad extremum sinum Thermaicum in Paraxia regione juxta Olynthum & Pallenem, antea *Potida* vocabatur, cujus frequens mentio apud Demosthenem, propter Atheniensium bella adversus Philippum Alexandri Magni patrem. Cassander Macedoniæ postea rex, novum nomen imposuit, quod adhuc manet.

Urb. cond.
an. 546.
Coll. C. Cl.
Nerone, &
M. Livio l.

IX. Extremo ætatis ejus, qua hæc in Græcia sunt gesta, quum i. Q. Fabius Maximus pater legatus ab M. Livio consule Romam ad senatum nunciasset, consulem satis præsidii Galliæ provinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse; decedere se inde, ac deduci exercitum consilium posse: Patres non M. Livium tantum redire ad urbem, sed collegam quoque ejus C. Claudium jusserunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Livii exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in provincia jusserunt. Inter consules ita per litteras convenit, ut, quemadmodum uno animo rempublicam gessissent; ita, quanquam ex diversis regionibus convenirent, uno tempore ad urbem accederent. 10 Præneste qui prior venisset, collegam ibi opperiri jussus. Fortè ita evenit, ut eodem die ambo Præneste venirent. inde 2 præmisso edicto, ut triduo post frequens senatus; ad eam Bellonæ adesset, omni multitudine obviam effusa, ad urbem accessere. Non salubrant modo universi circumfusi: sed contingere pro se quisque victrices dexteras consulum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias agebant, quod eorum opera incoluntis respublica esset. In senatu quum more omnium imperatorum, expositis rebus ab se gestis, postulassent, ut pro republica fortiter feliciterque administrata, & Diis immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret: se vero 20 ea quæ postularent, decernere Patres merito Deorum primum, deinde secundum Deos, consulum responderunt: & supplicatione amborum nomine, & triumpho utrique decreto; inter ipsos, ne quum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita convenit: ut quoniam & in provincia M. Livii res gesta esset, & eo die, quo 25 pugnatum foret, 2 ejus fortè auspiciū fuisset, & exercitus Livianus de-

INTERPRETATIO.

2 Ipse auspiciatus esset suo jure, quod ei obvenisset imperium in illum diem.

NOTÆ.

1. Q. Fabius Maximus.] Codices melioris notæ adiciunt: P. Legatus, quod primi editores reddiderant, Prætor, Sigonius Pater: id Gronovio displicet. Q. Fabium extrema ætate sanctum legati ad hæc munere, præsertim cum neque eum urbe exiturum Livio Consule fuisse induci monitum ab eo eidem Livio datum lib. 27. cap. 40. Gudii codex habet: Cum Q. Fabius maximi filius legatus. Sed cum duo Fabio maximo alii essent, hæc multum refert de majore qui paulo post è vivis exiit, an de minore qui viz pueritiam egressus, intelligitur quod hic dicitur, legatum nempe Romam à

Livio Consule fuisse.

2. Præmisso edicto.] Nempe ex more: quo Imperator, suis hostibus in urbem rediens, edictum præmittebat, ut conveniret Senatus; nisi major aliquis magistratus in urbe esset: tunc enim majori magistratu dabatur huic minori magistratu advenienti Senatus.

3. Ad eam Bellonæ.] Quæ extra urbem erat: neque enim intra urbem Senatus habebatur ab iis qui triumphaturi essent, ut scribunt Plut. in Cæsare, & Appian: lib. 2. bell. Civil. Si semel urbem quis ingressus esset, lego cautam erat ne triumphi causâ eam iterum intraret.

- ductus Romam venisset, & Neronis de provincia deduci non potuisset, ut M. Livium quadrigis urbem inuentem milites sequerentur: C. Claudius equo sine militibus inueheretur.* Ita consociatus triumphus, quum urri- que, tum magis ei, qui quantum merito anteibat, tantum honore colle-
 5 *ge cesserat: gloriam auxit: illum equitem aiebant sex diurno spatio tran-*
segerisse longitudinem Italia: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis
collatis pugnas- se, quo cum castra adversus sese in Apulia posita habere An-
nibal credidisset. Ita unum consulem pro utraque parte Italia adversus duos
 10 *duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse.*
Nomen Neronis satis fuisse ad continentum castris Annibalem: Asdruba-
lem vero, quia alia re, quam adventu eius obritum atque extinctum esse
Itaque ipse alter consul sublimis eorum multijugis, si vellet, equis. Uno
equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemque, etiam si pedes inced-
 15 *dat, vel paria eo bello, vel spreta eo triumpho gloria, memorabilem fore.*
Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt.
Pecunia in ararium tolerunt: & sestertium tricies octoginta millia aris
militibus M. Livius & quinquagenos senos asses divisit: tantundem C.
Claudius ablentibus militibus suis est pollicitus, quum ad exercitum redi-
 20 *set. Notatum ea die plura carmina militaribus joci in C. Claudium, quam*
in consulem suum iactata: Equites L. Veturium, & Q. Crecilium lega-
tos magnis rutilis laudibus: hortatosque esse plebem, ut eos consules in pro-
ximum annum crearent: adiecisse & equitum prerogativa auctoritatem
 25 *consules, postero die in concione, quam forti fidelique duorum prae-*
ceptis legatorum opera usi essent, commemorantes.
 30 *X. Quum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia ha-*
beri placuisset, C. Claudius consul M. Livium collegam dictatorem dixit:

N O T A E.

4. *Neronis deduci non potuisset.* Con-
 fecto bello deportabatur ac deduceba-
 tur à provincia exercitus victor: quo
 non deportato nec confecta censebatur
 provincia. Triumphus autem non facile
 decernebatur, nisi ei qui bellum conte-
 gisset. Hac de causa triumphus M. Clau-
 dio Marcello negatus, sup. lib. 26. cap. 11.
 Aliquando tamen ob rerum gestarum
 magnitudinem aliter Senatui visum, ut
 nunc in gratiam Neronis. & lib. 37. c. 45.
 in gratiam L. Fursi praetoris.

5. *Equo sine militibus inueheretur.* I
 Ovatione contentus fuit Claudius Nero:
 cum triumphus ei pariter & college de-
 cretus fuisset: non mediocri modera-
 tionis exemplum, de quo Valer. Max.
 lib. 4. cap. 1.

6. *Cum Asdrubale in Gallia.* In Um-
 bria, quam Galli occupaverant.

7. *Sestertium tricies octoginta millia*
aris. Polyb. *plusquam trecenta talenta*
 hic numerat, quod esset plus septuage-
 sies bis. Dubitat idcirco Gron. an exci-
 derit littera Z, & notatum fuerit LXXX.
 quod est octogies, id est, trecenta tri-
 ginta tria talenta, viginti minae. Sester-
 tium tricies essent ex Gron. calculo *cen-*
tum viginti sex talenta demptis quatuor
 millibus nummorum: Belgica verò pe-
 cunia septuaginta quinq. millia octi-
 genti fuitati. Pro octoginta millibus
 aris, Muret. ex vet. lib. legabat *olim-*
genta millia.

8. *Quinquagenos senos asses.* I Nostræ
 monetae alies circiter 32.

9. *Equitum prerogative.* Gr. I Licet hoc
 indicium & adhortatio esset, non suffra-
 gium: tamen quali pro suffragio valere
 debere consules testati sunt.

Urb. cond.
 an. 546.
 Conf. C. Cl.
 Nerone, &
 M. Liv. 11.

Urb. cond.
an. 547.
Coll. L. Ve-
turio, &
Q. Cæcilio
Metello.

Livius Quintum Cæcilium magistrum equitum, à M. Livio dictatore crea-
ti consules L. Veturius, Quintus Cæcilius, is ipso, qui tum erat magister
equitum. Inde pratorum comitia habita. creati C. Servilius, M. Cæci-
lius Metellus, Tit. Claudius Asellus, Quintus Mamilius Turinus, qui
tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator magistratu abdicato,
dimissoque exercitu, in Etruriam provinciam ex senatusconsulto est
profectus, ad quaestiones habendas, qui Etruscorum Umrbrorumve po-
puli defectionis ab Romanis ad Aldrubalem sub adventum ejus consilia
agitaissent, quique eum auxiliis, aut commeatu, aut ope aliqua juvissent.
Hæc eo anno domi militarique gesta. Ludi Romani ter toti instaurati
ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo
Item ludi plebei semel toti instaurati ab ædilibus plebis Manio Pomponio
Machone, & Quinto Mamilio Turino. Tertiodecimo anno Pimici belli,
L. Veturio Philone, & Quinto Cæcilio Metello consulibus, Brucii ambo-
bus, ut cum Annibale bellum gererent, provincia decreta. Prætores ex-
inde sortiti sunt: M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrina-
nam, C. Servilius Siciliam, Ti. Claudius Sardiniam. Exercitus ita divisi,
consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consuli, alteri quem Q. Clau-
dius proprætor (ex binæ legiones erant) habuisset exercitum: in Etruria duas
volonum legiones à C. Terentio propræto. M. Livius proconsul, cui pro-
rogatum in annum imperium erat, acciperet, & Q. Mamilio, ut colle-
gæ jurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius proprætor
præfuerat, obtineret, decretum est: iussusque populari agros Gallorum,
qui ad Pænos sub adventum Aldrubalis defecissent. C. Servilio cum Can-
nensibus duabus legionibus, sicut C. Mamilius tenuerat, Sicilia tuenda da-
ta. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus
novam legionem, quam Ti. Claudius trajiceret secum, consules conscripse-
runt. Q. Claudio, ut Tarentum; C. Hostilio Tubulo, ut Capuam provin-
ciam haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius procon-
sul, qui tuenda circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, triginta navibus
C. Servilio præbitis, cum cætera omni classe redire ad urbem iussus.

XI. In civitate tanto discrimine belli sollicita, quum omnium secundo-
rum adversorumque causas in Deos verterent, multa prodigia nun-
ciabantur. Tarracina Jovis ædem, Satriei Matris Matutæ de cælo
tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Jovis foribus ipsis
duo prolapsi angues. Ab Antio nunciatum est, cruentas spicas me-
tenticibus visas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas idemque for-
mina natus erat. Et Albæ duos soles visos referebant: & nocte Fregel-

NOTÆ.

1. Ter toti instaurati. Id est, ter atri
ludi Romani à capite ad calcem, & nulla
parte rituum omilla; sed sacris cursu,
&c. ter repetitis.

2. Ut Collega jurisdictione tradita. Hoc
iam antea factum vidimus, ut prætor pe-
regrinus urbano jurisdictionem suam
mandaret, accepta extra urbem admini-
stratione.

lis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio dicebatur: & ædes Cereris, Salutis, Quirini de celo tactæ. Prodigia consules hostiis majoribus procurare iussi, & supplicationem unum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregre, aut visis domi prodigiis, terruit animos hominum, & ignis in æde Vestæ extinctus, & eaque flagro est Vestalis, cuius custodia noctis ejus fuerat, jussu P. Licinii pontificis. Id quoniam nihil portendentibus Deis, ceterum negligentia humanâ acciderat, tamen & hostiis majoribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, moniti ab senatu sunt, ut in agros reducendæ plebis curam haberent. Desim benignitate summotum bellum ab orbe Roma & Latio esse, & posse sine metu in agris habitari. Minime convenire, Sicilia, quam Italia colendæ majorem curam esse, Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia servitorum, & pecore direpto, villisque dirutis aut incensis. magna tamen pars auctoritate consulum compulsa in agros remigravit. Moverant autem hujus rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes agrum suum ab acceolis Gallis incurfari, ac vastari: magnamque partem colonorum suorum dilapsam esse: & infrequentes se urbes, agrum vastum ac desertum habere. Mamilio prætori mandatum, ut colonias ab hoste tueretur. Consules ex senatusconsulto edixerunt, ut qui cives Cremonenses atque Placentini essent, ante certam diem in colonias reverterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio præpatore accepit, novisque militibus, quos ipse conscripserat, supplevit. In Consentinum agrum consules exercitum duxerunt, passimque depopulati, quum agmen jam grave præda esset, in saltu angusto, à Brutiis jaculatoribusque Numidis turbati sunt: ita ut non præda tantum, sed armati quoque in periculo fuerint. major tamen tumultus, quam pugna fuit: & præmissa præda, incolumes & legiones in loca tuto evasere. Inde in Lucanos profecti. ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit.

XII. Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neque ipse se obtulit: in tam recenti vulnere publico privatoque, neque lacefferunt quietum Romani. & tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum

INTERPRETATIO.

a Adeo magni momenti existimabant esse solum Annibalem, quomodo omnia adminicula es eriperentur.

NOTÆ.

1. Ignis in æde Vestæ extinctus.] Idibus contineri credebantur. vero ingentis prodigij ac piaculi loco, 1. In tam recenti vulnere publico privatoque.] Vulnus publicum cladem exercitus Pœnorum; privatam autem Intellimur fere habebat locum, ejusque tem- git necem Africubalis, qui Annibalis fraplo imperij fata cum Palladio & penati- ter germanus.

Urb. cond. an. 547. Coss. L. Veturio, & Q. Cæcilio.

Urb. cond.
an. 547.
Coff. L. Ve-
tario, & Q.
Cecilio.

ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior adversis quam secundis rebus fuerit. quippe qui, quum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret, exercitum non suum civili, sed a mixto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis; alius habitus; alia vestis; alia arma, alii ritus, alia sacra, alii prope dii essent; ita quodam uno vinculo copulavit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversus duces seditio extiterit, quum & pecunia sepe in stipendium, & commearus in hostium agro decissent: quorum inopia, 3 priore Punico bello multo infanda inter duces militumque commissa fuerant. Post Asdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victorie fuerat, deletum, cedendoque in angulum Brutium cetera Italia concessum, cui non videatur mirabile nullum motum in castris factum. Nam ad cetera id quoque accesserat, ut ne alendi quidem exercitus, nisi ex Brutio spes esset; qui ut omnis cohereret, exiguis tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem juven- 15 tibus abstractam a cultu agrorum bellum occupaverat, & mos vicio etiam inficit genti per latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam minuebatur, 4 de Hispania retinenda sollicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longe disparem habebant; eandem, quod prelio victi Carthagi- 20 nienfes duce amisso in ultimam Hispanie oram usque ad Oceanum compulsi erant: disparem autem, quod Hispania, non quam Italia modo, sed quam ulla pariterarum bello reparando aptior erat, 5 locorum hominumque ingenii. itaque ergo prima Romanis inita provinciarum

INTERPRETATIO.

b Cum ipse Annibal omni reliqua Italia, abstineret, eamque Romanis relinqueret, abscedendo in exiguum Bruti-
um regionem, tanquam in angulum.

c Et nihil ex Africa mittebant Carthaginienses Annibali, anxii tantum de servanda Hispania.

NOTÆ.

2. Mixto ex colluvione.] Eandem causam admirationis affert Polyb. lib. 11. quod exercitus Annibalis non ex Civibus Carthaginiensibus esset, enumeratque varias gentes quæ in exercitu Annibalis, cum Pœnis militabant, Afros, Hispanos, Gallos, Italos, Græcos.

3. Priore Punico bello.] Per ea tempora, inter cetera ex inopia & seditione ortumala, Annibal senior obtemperantem militem in Sardinia civi affixus fuerat à popularibus in Sicilia; Hanno ejus frater patruelis in Sardinia quoque desertus à suis, actus erat in crucem. Ad causam non dissimiles referri possunt Asdrubalis, qui patruus, & Annibal

Barcz, qui pater Annibalis fuerat, clades in Sardinia Siciliaque.

4. De Hispania retinenda sollicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania.] Ab optimis quibusque hæc habent præter duo illa verba, de Hispania. Loco præpositionis de, si retineas alteram præpositionem in, nihil est quod reliqua desideret.

5. Locorum hominumque ingenii.] Hispania mari undique cincta & montibus ac sylvis præ ceteris regionibus distincta. Hispani autem multitudine hoc tempore ceteras gentes ferè superabant teste Cic. ad arma prompti, utpote injuriam intolerantes: ideoque mobiles.

- 6 quæ quidem continentis sint, postrema omnium, nostrâ demum ætate, Urb. Cond. an. 547.
 ductu auspicioque 7 Augusti Cæsaris, perdomita est. Ibi cum Asdrubal Coll. L. Vo-
 Giskonis, maximus clarissimusque eo bello 8 secundum Barcinonæ dux, turo, & Q.
 regressus ab Gadibus, rebellandi spem adjuvante Magone Amilcaris filio, Cæcilia
 5 delectibus per ulteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia Met,
 peditum, & quatuor millia & quingentos equites armavit. De equestribus
 copiis ferme inter auctores convenit: peditum 9 septuaginta millia qui-
 dam adducta 10 ad Silpiam urbem scribunt. Ibi super campos parentes
 duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, confederunt.
 10 XIII. Scipio, quum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata es-
 set; neque Romanis legionibus tantæ se parem fore multitudini rarus, &
 ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia; neque in iis
 tamen tantum virium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis causa
 fuisset parti patruoque, magnum momentum facerent: præmissis Silano
 15 1 ad Colcam duodeviginti oppidis regnantem, ut equites peditesque ab
 eo, quos se per hiemem conscripserunt pollicitus erat, acciperet; ipse ab
 Tarracone profectus, protinus ab sociis, qui accolunt viam, modica
 contrahendo auxilia, Castulonem pervenit. Eo adducta ab Silano auxi-
 lia, tris millia peditum & quingenti equites. inde 2 ad Bæculam urbem

INTERPRETATIO.

1 Nisi Hispani auxiliares, saltem specie tenus, objicerentur Pœnis.

NOTÆ.

6. *Quæ quidem continentis sine.*] Hoc ad discrimen Siciliæ & Sardinia, quæ prius in provinciam redactæ, sed extra continentem.

7. *Augusti Cæsaris.*] Ad ejus usque tempora Aliures & Cantabri pristinam libertatem retinuerant.

8. *Secundum Barcinonæ.*] Hic Giskonis filius, ex alia familia fuit quam Barcina, ex qua Annibal cum fratribus, Amilcaris Barcæ filius; post quo inter duces Pœno- rum hic primum tenebat locum.

9. *Septuaginta millia quidam adducta.*] In his fuit Polyb. lib. 11. septem Myria- das peditum, & quatuor equitum millia numerans.

10. *Ad Silpiam.*] Polyb. pro *Silpia*, *Elingam* ponit, quæ duo nomina Geogra- phis æque incognita. Ex narratione utri- usque historici apparet Scipioni Tarraco- ne venienti Pœnos ultra Castulonem fuisse obvios; atque ita Asdrubalis Gadibus venientis hunc exercitum citra eandem urbem castrametatum, & ex consequenti

hiberna Pœnorum fuisse in Bætica ejusque confinio. Eo autem tractu occurrit *Sitia* prope Obulconem, nec longè à Castiliones à qua non multam etiam distant *Ossingi*, atque *Ossigi*: quorum, *Sitia* aliquam litera- rum affinitatem servat cum Nostris *Silpia*, *Ossingi* verò cum *Elinga* Polybii. Ut ut sit in Beturia, nec longè à Corduba hæc loca fuisse consilio, quocumque nomine verè dicerentur.

1. *Ad Colcam duodeviginti oppidis regnantem.*] *Colichanta* vocat Polyb. Sed quæ in regione Hispaniæ regnaret, non indi- cat. Si duodeviginti oppidis imperasse diceretur à nostro conjici possit *Edetanorum*, aut Celtiberorum regem fuisse, quibus utrisque totidem oppida Ptol. assignat.

2. *Ad Bæculam urbem.*] Hæc *Bacula* alia est ab ea de qua sup. xxviii. 20. Pol. loca indicat *vap' Ba'ula*. Non videntur aber- rare qui circa Bestiam aut Ubedam, in Andalusie sine Orientali ad Castellæ no- væ limites, ponunt: quidam codices *Ap- endam* habent.

Urb. Cond. an. 547. progressus omni exercitu civium, sociorum, peditum equitumque quin-
 Coff. L. Ve- que & quadraginta millibus. 3 Castra ponentes eo Mago & Masaniſſa cum
 turio, & Q. omni equitatu aggressi sunt. turbascentque munientes, ni abdicti post tu-
 Cæcilio mulum, 4 opportune ad id positum, ab Scipione equites, improvise in
 Met. effusos incurrisſent. Hi promptissimum quemque, & proxime vallum,
 atque in ipsos munitores primum invectum, vixdum pralio inito fuderunt:
 qui sub signis atque ordine agminis incesserant, longior &
 diuambigua pugna fuit. sed quum ab stationibus primum expeditæ cohortes,
 deinde ex opere deducti milites, atque arma capere jussi 5 plures &
 integri fessis, magnumque jam agmen armatorum à castris in prælium
 rueret, terga haud dubie vertunt Pœni Numidæque. Et primo turmatim
 abibant, nihil propter pavorem festinationemve confusis ordinibus: dein,
 postquam acrius ultimis incidebat Romanus, neque sustineri impetus po-
 terat; nihil jam ordinum memores, passim qua cuique proximum fuit,
 in fugam effunduntur. Et quanquam eo prælio, aliquantum & Romani 15
 aucti, & diminuti hostibus animi erant; tamen nunquam per aliquot in-
 sequentes dies ab excursionibus equitum levisque armaturæ cessatum est.

XIV. Ubi satis tentatæ per hæc levia certamina vires sunt; prior Af-
 drubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani processere. sed utraque
 acies pro vallo stetit instructa: & quum ab neutris pugna cœpta esset, jam 20
 die ad occasum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra co-
 piæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior semper Pœnus co-
 piæ castris educebat. prior 2 fessis stando signum receptui dabat. ab neu-
 tra parte procursum, telumve missum, aut vox ulla orta. mediam aciem
 hinc Romani, illinc Carthaginienses mixti Afris: cornua socii tenebant: 25
 erant autem utrinque Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem elephan-
 ti castellorum procul speciem visu præbebant. Jam hoc in utrisque castris
 sermonis erat, ita, ut instructi steterant, pugnaturos. mediæ acies Ro-
 manum Pœnumque, quos inter belli causa esset, pari robore animorum
 armorumque 30 concurruros. Scipio ubi hæc obstinacè credita animadver-

INTERPRETATIO,

a. Postquam in pedes usque ad lassitudinem steterant.

NOTÆ.

3. *Castra ponentes eos.*] Romanos, so-
 ciisque.

4. *Opportune ad id oppositum.*] *Oppor-
 tune situm*, quod idem est ac opportuno
 situ, sive qui ad rem commodè positus à
 natura erat. Nec opus est quicquam mu-
 tari.

5. *Plures & integri fessis.*] Cum nem-
 pe ii qui integri supererant majori nu-
 mero, quam qui fessii erant, (partim

opere munitionis, partim præliando)
 arma capere jussi, & ex omnibus agmen
 ingens armatorum rueret in Pœnos, &c.
 pertinet enim *si rueret*, ad expeditas co-
 hortet, ad milites ex opere deductos,
 & ad integros fessosque. Intellige ergo
integros plures fessis, vel *integros simul
 cum fessis*.

1. *Concurruros.*] Refer ad Romanum
 Pœnumque: quos utrosque creditum

- tit, omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat, instituit: testor-
 ram vesperi per castra dedit, ut ante lucem viri equique curati & pransi
 essent: armatus eques frenatos, instratosque teneret equos. Vixdum satis
 certa luce, equitatum omnem cum levi armatura in stationes Ponicas im-
 misit: inde confestim ipse cum gravi agmine legionum procedit: ^b præter
 opinionem destinatam sociorum hostiumque, Romano milite cornibus fir-
 matis, sociis in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum exci-
 tatus, ut ex tabernaculo profiliuit, tumultumque ante vallom, & trepi-
 dationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenisque hostium
 10 campos vidit; equitatum omnem extemplo in equites emitte. ipse cum
 peditum agmine castris egreditur. nec ex ordine solito quicquam acie in-
 struenda mutat. Equitum jam diu anceps pugna erat: ^c neo ipsa per se
 decerni poterat, quia pulsus (quod propè invicem fiebat) in aciem pedi-
 tum tutus receptus erat. sed ubi jam haud plus quingentos passus acies in-
 15 ter sese aberant, signo receptui dato, Scipio, ² patefactisque ordinibus,
 equitatum omnem levemque armaturam in medium acceptam, divisamque
 in partes duas in subsidiis post cornua locat. Inde ubi ³ incipiende jam
 pugnae tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) ^d pressio gradu in-
 cedere jubet. ipse è dextro cornu (ibi namque præerat) nuncium ad
 20 Silanum & Marcium mittit, ut cornu extenderent in sinistram partem,
 quemadmodum se tendentem ad dextram vidissent: & ^e cum expeditis
 peditum equitumque prius pugnam conferrent cum hoste, ^f quam coire
 inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum
 cohortibus, ternisque equitum turmis, ad hoc velutibus, citato gradu in
 25 hostem ducebant: sequentibus in obliquum aliis. ⁴ Sinus in medio erat.

INTERPRETATIO.

^b Contra opinionem quam certa animi
 destinatione conceperant tam Romani,
 quam Pœni.

^c Nec poterat equestris pugna jam dubia,
 per solos equites, qui prælium inceperant,
 finire.

^d Degredi passibus lentis.

^e Assumptis secum ex numero peditum
 iis qui minus inito paulo ante certamini
 immixti, minusque fessi, magis cæteris
 expediti ac vegeti viderentur.

^f Antequam acies utrinque media com-
 mitti, & cominus inter se pugnare pos-
 sent.

NOTÆ.

fuerat pugnaturus media in acie sui exer-
 citus. Verùm hic ordo, præter aliorum
 opinionem, mutatus à Scipione non pa-
 rum contulit ad victoriam.

2. Patefactis ordinibus &c.] Multa ex
 hoc facto commodat: & equitibus & leviter
 armatis, qui pugnae velut præliuserant, da-
 tum respirandi, & vires resumendi tem-
 pus: firmati præterea idoneis subsidiis Ro-
 mani & Latini pedites, qui in utroque
 cornu: Hispani socii, qui in media acie;

cohibiti utrinque, ne facile fidem muta-
 rent, ut factum antea à Celtiberis; ac de-
 nique sinu facto hostes circumventi.

3. Incipiende jam pugna.] Prius equi-
 tum & levis armaturæ certamen pugna
 magis præliudium fuerat, quàm decreteria
 & vera pugna.

4. Sinus in medio erat.] Hic Scipio
 Asdrubali aliquatenus reddidisse videtur
 ætem qua Annibal usus erat ad Cannas in
 Romanos. Vide supra xxii. 47.

Urb. Cond.
an. 547.
Coss. L. Ve-
turio, & Q.
Cecilia
Met.

quia segnius Hispanorum signa incedebant, & jam confixerant cornua: quum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni veterani, Afrique nondum ad teli conjectum venissent; neque in cornua, ut adjuvarent pugnantem, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex adverso hosti. Cornua ancipiti praelio urgebantur: eques, levisque armatura, & velites, & circumductis alis in latera incurrebant; cohortes à fronte urgebant, ut àbrumperent cornua à cætera acie.

XV. Et tum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba Balearum tyronumque Hispanorum, Romano Latinoque militi obiecta erat; & procedente jam die vires etiam deficere Aldrubalis exercitum cœperant, oppressos matutino tumultu, coactosque priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, ut fera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrunt. ad medias acies aliquanto serius pervenit pugna: ita ut prius astus à meridiano sole, laborque standi sub armis, & simul fames situlis corpora afficeret, quam manus cum hoste confererent. Itaque steterunt scutis innixi. nam super cætera elephantum etiam, tumultuoso genere pugnae equitum velutumque & levis armaturæ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus animisque retulere pedem: ordines tamen servantes, haud secus, quam si imperio duci cederet integra acies. Sed quum eo ipso acriter, ubi inclinatam sentire rem, victores se undique inveharent: nec facile imperus sustineri posset; quanquam retinebat, obstitabatque eedentibus Aldrubal, abtergo esse colles tumulusque receptum, si modicè se recipere, clamantes; tamen vincente vercundiam metu (3 quum proximus quisque hostem cederet) 15

INTERPRETATIO.

a. Si paulatim ac lente retrocederent.

NOTÆ.

5. *Circumductis alis in latera incurrebant.* Gall. Les Romains ayant essendu & avancé les ailes de leur armée à droite & à gauche au delà de leur corps de bataille, prenoient les ennemis en flanc.

1. *Tum quod turba Balearum.* Repete ex superiori membro: haudquaquam par pugna erat: tum alis de causis, tum præsertim quod Balearum & Tyrones Hispani oppositi erant veteranis militibus Romanis & Latinis: & præterea quod Aldrubalis milites fessierant longiore pugna, quam inire coacti fuerant nondum capto cibo. Participium enim *oppressos* refertur ad milites qui in exercitu Aldrubalis. Quidam edidit pro *Balearum*, habent *Lixarum*: sed priusmodum dubie meliusneque enius solent

lixæ permixti militibus ad prælium educi.

2. *Fessi igitur.* Pœni.

3. *Cum proximus quisque hostem cederet.* In plerisque editis scriptum reperitur, *cederet*; quâ ratione referendum erit ad Romanos, quorum proximi quique hostem cædebant. Sensus tamen & stylus Livianus lectioni membranarum videtur favere, ut sit sensus, Pœnorum eos, qui proximi esse: Romanis, cessisse, & fugiendo impulsisse remotiores. Quomodum enim dicitur, *prope aliquem*, ita & Livius dicit, *propius & proxime aliquem*; & ex consequenti, *proximi hostem*. Gall. Ceux qui étoient les plus proches des ennemis. Recepta tamen phrasis est proximi quique hosti cederent.

tergā extemplo data, atque in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in radicibus collium, ac revocare in ordines militem ceperant; cunctantibus in adversum collem erigere aciem Romanis. deinde ut inferri impigre signa viderunt, integrata fuga, in castra pavidi cum pel-luntur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepissetque tanto impetu castra; ni se ex vehementi solē, qualis inter graves imbre nubes effulget, tanta vis aquae deiecisset, ut vix in castra sua receperint se victores: quosdam etiam religio ceperit, ulterius quicquam eo die conandi. Carthaginenses, quanquam fessos labore ac vulneribus, nox imberque ad necessariam quietem vocabat; tamen quia metus & periculum cessandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis undique circa ex propinquis vallibus congestis augent vallum; munimento sese, quanto in armis parum praesidii foret, defensuri. Sed transitio sociorum, fuga inturrior morā videretur, fecit. Principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. Is cum magna popularium manu transfugit, inde duo munita oppida cum praesidiis tradita à praefectis Romano: Et ne latius inclinatis semel ad defectionem animis serperet res, silentio proximæ noctis Aldrubal castra movet.

XVI. Scipio, ut prima luce qui in stationibus erant, retulerunt, profectos hostes; praemisso equitatu signa ferri jubet. adeoque citato agmine ducti sunt, ut si via recta vestigia sequentes essent, haud dubiè assecuturi fuerint. dicibus est creditum, brevius aliud esse iter: ad Batim fluvium, ut transeuntes aggrederebantur. Aldrubal, elaulo transiit fluminis in Oceanum flectit. & jam inde fugientium modo effusi abibant; idque aliquantum ab legionibus Romanis intervalli fecit. Eques, levisque armatura, nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque: sed quum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestris, nunc cum velutibus auxiliisque peditum praelia conferrent, supervenerunt legiones. Inde non jam pugna, sed trucidatio velut pecorum fieri; donec ipse dux fugae auctor, in proximos colles cum sex millibus ferme semiermum evasit. ceteri caesi caprique: castra tumultuaria rapim Poeni tumultu edicissimo communicunt: atque inde, cum hostis nequequam subire iniquo ascensu conatus esset; haud difficulter se tutati sunt. Sed obsidio in loco nudo atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaque transiitiones ad hostes fiebant. Postremo ipse dux

NOTÆ.

1. *Ad Batim fluvium.* Inter Hispaniæ summa est præcipuus est *Batis*, hodie Arabico vocabulo *Quad-al-quebir*, id est, fluvius magnus: in Tugienti exoritur saltu, qui nunc *Sierra de Alcaraz*, quæ Castellæ nova ad Granatæ Murciæque regionum terminos sese infinuat: hinc Batice insulam de ipsius nomine dictæ,

quæ maxima ex parte in Vandalitiæ nomen tranziit, vulgo nunc *Andaluzia*, ab ortu ad occasum ameno alveo & recto prope cursu per Cordubam decurrit, donec paulo supra Hispalim, in austrum deflectens, in Atlanticum tandem se effundat Oceanum.

Urb. Condi-
an. 547.
Coff. L. Ve-
turio, & Q.
Cæcilio
Met.

Urb. Cond.
an. 547.
Coff. L. Ve-
turio, & Q.
Cecilio
Met.

navibus acceptis, (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu,
Gadecis perfugit. Scipio fuga duces hostium audita, decem millia pedum,
mille equites relinquit Silano ad castrorum obsidionem. ipse cum ceteris
copiis, ^a septuagesimis castris, protinus caussis regulorum civitatumque
cognoscendis, ut præmia ad veram meritum æstimationem tribui pos-
sint, Tarraconem rediit. Post profectiorem ejus Malanissa cum Silano
clam congressus, ut ad nova consilia gentem quoque suam obedientem ha-
beret, cum paucis popularibus in Africam trajecit; ^a non tam evidenti
eo tempore subita mutationis causa, quam documento post id tempus con-
stantissimæ ad ultimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili
causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale navibus Gades petiit. Cæ-
teri deserti ab ducibus, pars transiitione, pars fuga dissipati per proximas
civitates sunt. ^b nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maxime
modo ductu atque auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginenses
sunt, ³ tertio decimo anno post bellum initum, quinto postquam P. Scipio
provinciam & exercitum accepit. Haud multo post Silanus, debellatum
referens, Tarraconem ad Scipionem rediit.

XVII. L. Scipio cum multis nobilibus captivis nuncius receptæ Hispa-
niæ Romam est missus. & quum ceteri læticia gloriæque ingenti eam rem
vulgo ferrent, ¹ unus qui gesserat, inexplēbilis virtutis veræque laudis, ²
² parvum instar corum, que spe ad magnitudine animi conceperat, rece-
ptas Hispanias ducebat. jam Africam, magnamque Carthaginem, &
in suum decus nomenque velut consummatam ejus belli gloriam spectabat.
Itaque præmoliendis ibi ratus jam res, conciliandosque regum gentiumque
animos, Syphacem primum regem statuere tentare. Masæsylium is rex
erat. ³ Masæsyli gens affinis Mauris, in regionem Hispaniæ, maxime ¹

INTERPRETATIO.

^a Cujus subita transiitionis ad Romanos
non tam manifesta eo tempore fuit causa,
quam eam tunc quoque justam fuisse docuit
postea constantia ejus in fide Romanorum
usque ad extremam senectutem.

^b Nullus militum globus:

^a Et ejus belli gloriam consummatam
velut quid ad honorem & famam suam
necessarium respiciebat.

NOTÆ.

² Septuagesimis castris.] Dies in itine-
re consumptis saltem septuaginta, quibus
castra mutare seu diversis locis metari
oportuit.

³ Tertio decimo anno.] Revera deci-
mus tertius currebat annus secundi belli
Punici, sextus impetii hujus P. Scipioni
delati; qui tamen quintus dicitur post ac-
ceptam provinciam, excluso scilicet an-
no primo, quâ ratione hic idem deci-
mus tertius belli annus, dicendus esset
duodecimus post bellum initum, non

computato pariter primo.

¹ Unus qui gesserat.] Solus P. Scipio
qui eas res gesserat.

² Parvum instar.] Gallicè, Il ne com-
ptois la reconquérance ou la conquête de
toutes les Provinces d'Espagne que pour un
échantillon des grandes choses qu'il avoit
conçues, &c.

³ Masæsyli gens.] Hi populi in Mau-
ritaniæ parte debebant, quam postea
Romani Mauritaniam Cæsariensem di-
xere à Julia Cæsares urbe, quæ tunc

quā sita Nova Carthago est, spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat, quod haud gravius ei sanctiusque, quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus latus, & quia res tum prosperæ
 5 ubique Romanis, Pœnis in Italia adversæ, in Hispania nullæ jam erant; amicitiam se Romanorum accipere annuit. firmandæ ejus fidem nec dare, nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Lælius, in id modo fide ab rege accepta, tutum adventum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat; opulentissimus ejus terræ rex, bello jam expertus ipsos Carthaginienses; finibus
 10 etiam regni apud ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positus. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur; L. Marcio Tarracone, M. Silano Carthagine Nova, quo 4 pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relictis; ipse cum C. Lælio duabus quinquereimis ab Carthagine profectus, tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni adjuvante vento, in Africam trajecit. Forte ita incidit, ut eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum invecus, anchoris positus terræ applicaret naves, quum conspectæ duæ quinquereimæ b haud cuiquam
 20 dubio, quin hostium essent, opprimique à pluribus priusquam portum intrarent, possent; nihil aliud quam tumultum ac trepidationem simul militum ac nautarum nequequam armaque & naves expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto vela paulo acriori vento, prius in portum intraverunt quinquereimæ, quam Pœni anchoras molirentur. nec ultra tumultu ciere quisquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi, ad regem pergunt.

XVIII. Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) visum, duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorum, uno die suam pacem amicitiamque petentes venisse. Utrumque in hospitium invitat: & quoniam
 30 fors eos sub uno tecto esse, atque 1 ad eodem penates voluisset; contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causâ est conatus;

INTERPRETATIO.

b Nemo dubitante quin, &c. sive cum dubium nemini esset;

NOTÆ.

Tenex. Spectabant in regionem Hispaniæ ubi nova Carthago. Huic nunc ex adverso respondet pars Occidentalis regni Algeriani; ubi regnum Telenfis; aliâs Tremisen, & in eo Oran. Dicuntur affines fuisse Mauris, id est, Mauritanie Tingitanæ, inter quam & Numidiam hi populi.

4. Pedibus. J. v. pedibus non opponitur hic itineri equestri, sed maritimo.

Gall. par terre:

1. Ad eosdem penates. J Sigon. confidenter quasi ex veteribus libris reponit, in eodem penate, quod olim Labeoni visum penatis singulariter dici, tradat Festus, qui proportionem Penas dici posse existimat. Sed nec apud Livium in ullo Comate dice hæc lectio. Neque eam recipiendam esse probat Gron. observat. iv. 6.

Urb. Cond: an. 547. Coss. L. Venturio, & Q. Cæcilio Met.

Urb. Cond.
an. 147.
Coll. L. Ve-
turio, & Q.
Cæcilio
Met,

Scipione abnuente, aut privatim sibi ullum cum Pæno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de republica se quicquam cum hoste agere injussu senatus posse. Illud magno opere tendente rege, ne alter hospitem exclusus mensâ videretur, ut in animum induceret ad eandem venire epulas, haud abnuît. Cænatumque simul apud regem est: eodem etiam lecto Scipio atque Asdrubal (quia ita cordi erat regi)¹ accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenii dexteritas, ut non Syphacem modo, barbarum insuetumque moribus Romanis; sed hostem etiam infectissimum, facunde alloquendo sibi conciliarit; mirabilioremque sibi eum congressio coram visum præ se ferebat, quam bello rebus gestis. Nec dubitare, quin Syphax, regnumque ejus jam in Romanorum esset potestate. eam artem illi viro ad conciliandos animos esse. Itaque non quomodo Hispania amissa sint, querendum magis Carthaginiensibus esse; quam quomodo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinandum, neque circa amanas oras vagantem tantum ducem Romanum, relicta provincia novæ ditionis, 3 relictiis exercitiis, duabus navibus in Africam trajecisse, & commississe sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam: sed potiundæ Africæ spem affectantem. Hoc cum jam pridem volutare in animo, hoc palam frenere, quod non quemadmodum Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere ito cum Syphace, profectus ex Africa, dubiisque & plerumque sævis in alto jactatus ventis, die quarto Novæ Carthaginis portum tenuit.

XIX. Hispaniæ sicut à bello Punico quæretæ erant, ita quasdam civitates, propter conscientiam culpæ, metu magis quam fide quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo erant. 1 Castulo cum prosperis rebus socii fuissent, post casos cum exer-

N O T Æ:

1. *Accubuerint.*] Accumbendi & discumbendi verba ad receptum apud Romanos cibi capicndi morem pertinent: sed horum verborum discrimen non in eo positum fuit quod *accumbere* Deorum esset, *discumbere* autem hominum; quemadmodum Acroni grammatico in Horat. od. 17. lib. 1. visum est. Sed quod *accumbere* referatur ad mensam, circa quam, *discumbere* ad lectum in quo cubabant. Itaque in Cœnaculo mensa rotunda atque humilis locabatur: circa mensam vero tres plerumque lecti insteruebantur stagula veste, unde trielii nomen. In tribus porro convivis eodem lecto discumbentibus locus dignissimus medius habebatur qua de re accuratè Lips. antiq. lect. lib. 3. Sed an ejus-
- modi cœnandi mos apud Mauros & Syphacem receptus esset, quemadmodum apud Romanos, satis, opinor, dubium videri potest. Nam nec apud præcos Romanos accumbendi usum fuisse, sed considere solitos, quemadmodum Lacones, Servius notat, & Isidorus etym. lib. 10. cap. 11.
3. *Relictis exercitiis.*] In optimis rotundius, ita: *Relictis exercitiis diebus, in Africam trajecisse sese, in hostilem terram, Regiam insidam, inexpertam.* Exercitus duos intellige tum eum qui Tarracone sub L. Marcio, tum eum qui Carthagine nova sub M. Junio Silano.
1. *Castulo, cum prosperis rebus socii fuissent.*] Sic scripti. *Castulo* pro *Castulonensibus*,

citibus

ILLITURGIS FERRO ET IGNI ABSUMPTA. 337

citibus Scipiones, defecerant ad Pœnos. Illicurgitani a prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisque, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo adventu, quum dubie Hispania essent, merito magis quam utiliter sacrum foret; nunc jam tranquillis rebus, quia tempus expetenda pœna videbatur venisse, accitum ab Tarracoe L. Marcium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum micit: ipse cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgin castris pervenit. Clausæ erant portæ, omniaque instructa & parata ad oppugnationem arcedam: adco conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orsus est. Ipsos elandendo portas indicisse Hispanos, quid ut timerent, meriti essent. itaque multo infestioribus animis cum iis; quum etiam Carthaginensibus, bellum gerendum esse. Quippe cum illis prope sine ira de imperio & gloria certari; ab his perfidia & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. Venisse tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in semetipsos, si eodem fugâ delati forent, instructam fraudem ulciscerentur: & in omne tempus gravi documento sancirent, ne quis unquam Romanum civem, militemve in ulla fortuna opportunum injuria duceret. Ab hac cohortatione ducis incitati, scælas electis per manipulos viris dividunt; partitoque exercitu, ita ut patti alteri Lælius præfesset legatus, duobus simul locis accipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unos, aut plures principes oppidanos, sed suos ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant, & admonerant alii alios supplicium ex se, non victoriam peti. Ubi quisque mortem oppeteret, id referre, utrum in pugna & in acie, ubi Mars communis & victum sæpe erigeret, & affligeret victorem; an postmodo cremata & diruta urbe, ante ora captarum conjugum liberorumque, inter verbera & vincula, omnia sæda atque indigna passi exspirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, sed femine puerique supra animi corporisque vires adunt: propugnaculis tela ministrant, laxa in muros municibus gerunt. Non libertas solum agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit; sed ultima omnium supplicia, & sæda mors ob oculos erat. Accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atque ipso inter le conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus abunius oppidi juventute sæpe repulsus à muris, haud satis decoro prælio trepidarit. Id ubi vidit Scipio, veritus ne vanis conatibus

Urb. Cond.
an. 547.
Coll. L. Ve-
turio Phil.
& Q. Cæci-
lio Met.

INTERPRETATIO:

- a Tradendo hostibus, aut occidendo eos qui caso exorciunt ad ipsos confugerant.
b Non tantum agebatur de libertate.

NOTÆ.

2. Sed ultima omnium supplicia.] Non civium communem calamitatem habebant quique supplicium tantum, sed bant in animo, & quasi ob oculos, atque propinquorum, amicorum, cunctorum horrebant.

lit. Liv. Tom. III.

Vu

Urb. Cond.
an. 547.
Coll. L. Ve-
turio Phil.
& Q. Cæci-
lio Met.

suorum, hostibus cresceret animus, & segnor miles fieret; sibi conan-
dum ac partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignavia militum,
ferri scalas juber: seipsum, si ceteri cunctentur, ascensurum minatur.
Jam subierat haud mediocri periculo mœnia, quum clamor undique ab
solicitis vicem imperatoris militibus sublati: scalæque multis simul par-
tibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius instat. Tum victa oppidano-
rum vis, dejectisque propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea
parte, qua inexpugnabilis videbatur, inter tumultum capta est.

XX. Transfugæ Afri, qui cum inter auxilia Romana erant, & oppida-
nis in ea tuenda, unde periculum videbatur, versis, & Romanis subcu-
tibz qua adire poterant, conspexerunt editissimam urbis partem, quia
rube præalta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defensoribus
vacuam. levium corporum homines, & multa exercitatione pernecium,
clavos secum ferreos portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis pote-
rant, scandunt. sicubi nimis arduum & leve saxum occurrebat, clavos
per modica intervalla figentes, quum velut gradus fecissent: primi in-
ferquentes extrahentes manu, postremi sublevantes eos, qui præirent, in
summum evadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem jam captam ab
Romanis. Tum vero apparuit, ab ira & ab odio urbem oppugnaram esse.
nemo capiendi vivos, nemo, parentibus ad direptionem omnibus, prædæ
memor est. Trucidant inermes juxta atque armatos, fœminas pariter ac
viros: usque ad infantium eadem ira crudelis pervenit. Ignem deinde te-
ctis injiciunt, ac diruunt, quæ incendio absumi nequeant: adeo vestigia quo-
que urbis extinguere, ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castu-
lonem inde Scipio exercitum ducit. quam urbem non Hispani modò con-
venæ, sed Punici etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquæ tutaban-
tur. sed adventum Scipionis prævenerat fama cladis Illiturgitanorum,
terrorque inde ac desperatio invaserat: & in diversis causis, quum sibi
quisque consultum sine alterius respectu vellet; primo tacita suspicio, de-
inde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispanos fe-
cit. His Cerdubellus propalam deditionis auctor. Himilco Punici auxi-
liaribus præerat: quos urbemque, clam fide acceptâ, Romano prodit.
Mittor ea victoria fuit. nec tantundem noxæ admissum erat, & aliquan-
tum iræ lenierat voluntaria deditio.

XXI. Marcus inde in barbaros; si qui nondum perdomiti erant, 35

NOTÆ.

1. *Leve saxum.*] Quidni *leve saxum*,
quod planum sive glabrum significat, op-
poniturque scabro. Neque obitat Græci
origo à voce *λεγν*. Certè si per unum e
scribatur, hoc productum intelligi debet,
ut fit idem sensus.

2. *Nec tantum eadem noxæ admissum erat.*]
Cæculonenses enim tantum ad *Perceps*

defecerant post cæsos cum exercitibus Sci-
piones, nec Romanos profugos aut prodi-
derant aut occiderant.

1. *Marcus inde ad Barbaros redigendos
missus.*] Ita legitur in Regio uno, &
consentiant omnes Editi: abest à Put.
vox *missus*; nihil tamen occurrit cur de-
Cæculonenses enim tantum ad *Perceps* len-
da videatur. Lippianus & alii codices

sub jus, ditionemque redigendos: Scipio Carthaginem, ad votâ solvenda Diis, munusque gladiatorium, quod mortis caula patris patrique paraverat, edendum reddit. 2 Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum, 3 ex quo lanistis comparare mos est, 7 3 servorum delectu ac liberorum, qui venalem sanguinem habent. Voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alii missi ab regulis sunt ad specimen infestæ genti virtutis ostendendum: alii ipsi professi, se pugnatos in gratiam duois: alios æmulatio & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit. quidam quas disceptando controversias finire nequiant 10 aut soluerant, b pacto inter se, ut victorem res sequeretur, ferro decreverunt. Neque obliqui generis homines, sed elari illustresque, Corbis & Orsui patricie fratres, de principatu civitatis, 4 quam Ithem vocabant, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis major erat ætate. Orsui pater princeps proxime fuerat; à fratre majore post mortem ejus 11 principatu accepto. Quum verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras; negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominumve, quam Martem se judicem habituros esse. Roboro major, minor flore ætatis feroc, mortem in certamine, quam ut alter imperio subijceretur, præoptantes, cum ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui præbuere, documentumque, QUANTUM CUPIDITAS imperii malum inter mortales esset. Major ulu armorum & astu facile stolidas vires minoris superavit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro ecopia, & provinciali & castrensi apparatu.

Urb. Cond.
an. 547.
Coss. L. Veturio Phil.
& Q. Cæcilio Met.

INTERPRETATIO.

a Quales magistri ludorum gladiatorum comparare solent, & erudire. b Ito invicem pacto, ut penes villorum remaneret rei controversia.

NOTÆ.

deficiunt nomine, Marcium; habentque: deinde in Barbaros, &c. redigendos legatis missi. Atque huic lectioni favet quod paulo post legitur initio cap. prox. interim nihilominus res per legatos gerebantur; unde sequitur plures fuisse legatos, non unum Marcium. Reponit tamen Gronov. posse intelligi legatos ipsi Marcio adjunctos, quem tanquam dignatione principem, solum nominati sufficiat: & reverà quæ sequuntur ad finitam usque obsidionem Aitapensem, à Marcio sunt geita.

2. Gladiatorium spectaculum.] Primus hic Scipio patris manibus parentavit commissis gladiatoribus.

3. Servorum delectu ac liberorum qui &c.] Pat. cæterique Gallici habent, servorum qui venalem sanguinem habent,

prætermisiss quæ vulgati interserunt, nimirum delectu ac liberorum. Unde facile cum Gronovio legendum censeo, servorum quive venalem sanguinem habent. Sed hinc eadem tamen sententia sequitur, ac ex vulgari lectione: Lanistas nempe in gladiatorios suos ludos adificere solitos duo genera hominum, servorum nempe, & eorum, qui, licet liberi sint, tamen seipso ac vitam & sanguinem suum pretio addicere non verentur.

4. Quam Ithem vocabant.] Num scribendum Lacibem? Lacibis certè Prolemaeo Turdulorum urbs est, Sansoni hodie, Torre de la Cruada, in Andalusia; neque aliud facile occurrit urbis in Hispania nomen quod propius ad hanc Ithem accedat, & potuit exteri prima syllaba:

Urb. Cond.
an. 547.
Coff. L. Ve-
tutio Phil.
& Q. Cæci-
lio Met.

XXII. Res interim nihilominus ab legatis gerebantur. Marcius superato 1 Bate amni, quem incolæ *Certim* appellant, duas opulentas civitates sine certamine in deditionem accipit. 2 Astapa urbs erat, Carthaginiensium semper parvis; neque id tam dignum ira erat, quam quod, extra necessitates belli, præcipuum in Romanos gerebant odium. nec urbem, aut situ aut munimento tutam habebant, quæ ferociores iis animos faceret: sed ingenia incolarum latrocinio lata, ut excursions in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent, impulerant; & vagos milites Romanos, lixalque & mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines positæ insidiis circum- 10 ventum iniquo loco interfecerant. Ad hanc urbem oppugnandam quum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelorum, quia nec deditione tuta ad tam infestos videbatur, nec spes moribus aut armis tuendæ salutis erat; facinus in se ac suos sædum ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant, quo pretiosissima rerum suarum congererent. super eum cumulum conjuges ac liberos considerare quum iussissent, ligna circa extruunt, fascisque virgultorum conjiciunt. Quinquaginta deinde armatis juvenibus præcipiunt, ut donec incertus eventus pugna esset, præsidium eo loco fortissimum suarum, corporumque, quæ cariora fortunis essent, servarent. Si rem inclinatam viderent, atque in eo jam esse ut urbs caperetur; scirent 20 omnes, quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obturos. Illos se per Deos superos inferosque orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut servitutæ infamæ finiendæ esset, nihil relinquerent, in quod servire iratus hostis posset. Ferrum ignemque in manibus esse. Amicæ ac fideles potius ea, quæ peritura essent, absumerent manus, quam insultarent superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adjecta, si quem à proposito spes molliæ animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti tumultu erumpunt. Neque erat ulla satis firmâ statio opposita; quia nil minus quam ut egredi moribus auderent, timeri poterat. per paucæ equitum turmæ, levisque armatura repente è castris ad id ipsum emissâ occurrit. Acrior impetu atque animis, quam compositior ordine ullo pugna fuit. Itaque pulsus eques, qui primus hosti se obtulerat, terrorem intulit levi armaturæ. pugnatumque sub ipso vallo foret, ni robur legionum, petexiguo ad instruendum dato 30

NOTÆ.

1. Bate amni quem incola *Certim* appellant. Meliores *Certim*: Regius unus *Cirtum*, alius apud Sigon. Carcem habet; pro quo apud Steph. est *κίρτις*: vulgata editio *Cirtium* præfert: potestque videri ab eadem origine deductum nomen. à qua *Certima*, Celtiberorum oppidum, quod Græcho dedidit à nostro memeratur lib. 40.

2. *Astapa urbs*.] Dicitur hodie, à n. *Altor*, *Altepa*, in confinio regni Granatensis & Andaluziæ inter Ossunam & amnem, qui vulgo *Xenil*, olim *Singulus*. Eadem censetur cum Ostipone oppido, quod inter libera Bæticæ & conventus Altigiani Plin. recenset, memoraturque in Itinerario.

tempore, aciem direxisset. Ibi quoque trepidatum parumper circa signa est, quum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordia audaci ruerent. dein verus miles adversus temerarios imperus pertinax, eade primorum infestantes suppreffit. conatus paulo post ultra inferre pedem: ut neminem cedere, atque obstinatos mori in vestigio quemque suo vidit; patefacta acie (quod ut facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat) cornua hostium amplexus, in orbem pugnantes ad unum omnes occidit.

XXIII. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium jure belli in armatos repugnantisque edebantur. prædior alia in urbe trucidario erat; quum turbam sceminarum puerorumque imbellem inermemque, cives sui caderent, & in succensum rogum semtanima pleraque injicerent corpora, rivique sanguinis flammam orientem restinguerent: postremo ipsi eade miseranda suorum fatigati, cum armis medio se incendio injecerunt. Jam cædi perpetrata victores Romani supervenerunt. ac primo conspectu tam fædæ rei mirabundi, parumper obstupuerunt. dein quum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens aviditate ingenii humani, rapere ex igne vellent, correpti alii flamma sunt, alii ambusti afflatu vaporis: a quum receptus primis, urgente ingenti turba, non esset. Ita Astapa, sine præda militum, ferro ignique absumpta est. Marcus, cæteris ejus regionis metu in deditionem acceptis, victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies per fugam à Gadibus venerunt, pollicentes urbem, Punieumque prædium, quod in ea urbe esset, & imperatorem prædium cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga subliterat, navibusque in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum ex Africa ora, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonem præfectum coëgerat. Fide accepta dataque perfugis, & Marcus eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, & quinque remi una est missus, ut terra marique communi consilio rem gererent.

XXIV. Scipio ipse gravi morbo implicitus, a graviore tamen fama, quum ad id quicunque quod audierat (INSITA HOMINUM libidine aletur di de industria rumores) adjiceret aliquid; provinciam omnem ac maxime longinqua ejus turbavit: apparuitque, quantam excitatura molem vera fuisset clades; quum vanus rumor tantas procellas excivisset. non socii

INTERPRETATIO.

a Cum proximi incendio, sese propter turbam ingentem qua premebatur, inde propere inquirent.

NOTÆ.

1. *Dimicantium.*] Romanorum scilicet (quandoquidem satis per se intelligitur) in Astapenses. Per vocem hæc intellige atrocitatis, supplicii, aut quid simile: illud verò jure belli, quod ignorant quidam Codices, nec omnino necessarium est, nec absurdum videtur.

1. *Graviore tamen fama.*] Gall. On la faisoit encore plus malade qu'il n'avoit.

Urb. Cond.
an. 547.
Coff. L. Vo-
turio Phil.
& Q. Cæci-
lio Met.

Urb. Cond.
an. 547.
Coff. L. Ve-
turio Phil.
& Q. Caci-
lio Met.

in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus (quia regnum sibi Hispaniæ, pulsus inde Carthaginensibus destinarent animis) ^a nihil pro spe contigerat, concitatis popularibus (² Lacetani autem erant) & ³ juventute Celtiberorum excita, ⁴ agrum Suesitanum ⁵ Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Civilis alius furor in ⁶ castris ad Sueronem ortus. Ocho ibi millia milium erant ⁷, praesidium gentibus, ⁸ quæ cis Iberum incolunt, impositum, Moræ autem eorum mentes sunt; non tum primum quum de vita imperatoris dubii rumores allati sunt; sed jam ante, licentiâ ex diuturno, ut sit, otio collectâ, & nonnihil, quod in hostico laxius raptò fueris vivere, ⁹ ardentiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum oculci serebantur, si bellum in provincia esset, quid sese inter pacatos facere: si debellatum jam & confecta provincia esset, cur in Italiam non revehi? Flagitatum quoque stipendium, procaciùs, quàm ex more & modestia militari, erat: & ^b ab custodiis probra in circumeuntes vigilias tribunos iacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: postremò interdus, ac

INTERPRETATIO.

^a Nihil successerat secundum spem ab iis conceptam.

^b A vigilibus.

N O T Æ.

² Lacetani autem.] Occidentalem Catalonia occupabant hi populi, ubi nunc Dioceses Ilerdensis, Urgellitana, & Solsonensis. Videntur populares fuisse unius è duobus Regulis, de quibus hic agitur; non amborum. Etenim Ilergetum defectionis mentio fit cap. 27. & 31. ita ut Ilergetibus Lacetani conjungantur cap. 34. eorumque duces memorentur Mandonius & Indibilis. Hinc conicere est Mandonium in Ilergetibus, Indibilem in Lacetanis regnasse.

³ Juventute Celtiberorum.] Hi à Celtis orti, trans Iberum incolabant in parte Aragoniæ occidua, & Castellæ Novæ Orientalis, quæ hæc ad Septentrionem vergit, ubi nunc pars Turismonensis, & Seguntini Episcopatus.

⁴ Agrum Suesitanum.] Est quidem Suesitanum Caristorum (qui nunc Alabenses) oppidum apud Ptolemæum, quod hodie Florianus parum probabiliter Sanguessam esse existimat. Sed caput regionis aut gentis alicujus fuisse, seu tractus, qui inde Suesitanus dictus fuerit, haud facile reperietur, nec analogia finit. Fieret enim ex Suesitano Suetitanus. Ego agrum Volsitanum puto scribendum. Horum urbes

Oscæ. Populus Ilergetum portio, qui Sedetanis proximi intercurrente Ibero; & Lacetanis Sicori & Cingâ divisi. Ilergetes itaque maximam complectuntur Orientalis Aragoniæ partem inter Iberum & Pyrenæos.

⁵ Sedetanumque.] Aliis Hedetani populi, qui in parte Aragoniæ meridionali nonnihil delibabant ex ea regione ubi nunc regnum Valentis. Horum sedibus hodie respondent Dioceses Terulenſis, & Albarracinenſis, cum parte Cæstaugustanæ.

⁶ Castris ad Sueronem.] Non procul Tagi fontibus supra Valeriam, quæ nunc Guenca, ortus Sueri vulgo Xucar, sub oppido cognomine in sinum Sueronensem, qui pars Iberici maris, se effundit inter Valentiam & Gandiam.

⁷ Quæ cis Iberum incolunt.] Imò verò trans Iberum Romæ & Tarracone venientibus. Postea tamen hæ gentes Citeriori Hispaniæ à Romanis adscriptæ sunt.

⁸ Ardentiores in pace res erant.] Galli illi essent plus tenus de curis durante lœtior.

propalam sine comiteatu ab signis abibant: omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militiæ, aut imperio eorum qui præerant, gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum 9 constabat una ex spe, quod tribunos contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & jura reddere 10 in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias in ordinem ibant: & ut vim imperii abstererant, ita speciem dicto parentum ultro sibi imperantes servabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atque improbare tribunos ea, quæ fierent, & conari obviam ire, & propalam abnuere, furoris eorum 10 se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principiis, ac paulo post 10 e castris tribunis, ad principes seditionis, gregarios milites, C. Albius 6 Calenus, & Atrium Ubrum, delatum omnium consensu imperium est. qui nequaquam tribuniciis contenti ornamentis, insignia etiam summi imperii, fasces securesque attricare ausi: neque venire in mentem, 17 suis tergibus, suisque cervicibus virgas illas securesque imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita occidebat animos: & sub cujus vulgaram mox famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello. in eo tumultu & sociis pecunias imperari, & diripi propinquas urbes posse. & turbatis rebus, quum omnia omnes auderent, minus insignia fore quæ ipsi fecissent.

XXV. Quum alios subinde recentes nuncios, non mortis modo, sed etiam funeris expectarent, neque superveniret quisquam, evanesceretque temere ortus rumor; tum primi auctores requiri coepi. & 1 subrahente se quoque, ut credidisse potius temere, quam finis se rem talem videri 17 posse; 2 destituti duces jam sui ipsi insignia, & pro vana imagine imperii quod gererent, veram justamque mox 3 in se versuram potestatem horrebant. 3 Stupente ita seditione, quum vivere primo, mox etiam

INTERPRETATIO.

c. Post cuius (mortis) rumorem sparsum, seu statim ac sparsa esset ea fama. 1 Legitimam potestatem qua in ipso rumore capita max. reclusa esset.

N O T A E.

9. Constabat una ex spe.] Freinshemius una ex specie: Gronov. una ex parte. Editorum lectio cum proximè sequentibus satis coheret. Sed Freinshemiana non improbanda.

10. In principiis.] Principia erant ea parte Castrorum, in qua principes viâ nempe quæ post Tribunorum Præfectorumque Tentoria, à dextra porta Castrorum ad levam ducebat, quæ portæ inde principales dicebantur.

1. Subrahente se quoque.] Ita unius literæ littera hunc locum sententiamque

Gron. restituit, cum antea legeretur subrahentes se quoque, inexplicabili sensu, qui nunc patet. Est enim, cum subtraheret se unusquisque, & auctorem se fuisse negaret rumoris ejus, (vulgati de morte Scipionis), sed tantum accessisse ad numerum temere credentium: tum Calenus & Umbet seditionis auctores expartescere coeperunt.

2. Destituti duces.] Auctores nempe hi seditionis.

3. Stupente ita seditione.] Stupentem dicit metaphoricè pro retusa & quasi hebetatâ.

Urb. Cond. an. 147. Coll. L. Veturio Phil. & Q. Cæcilio Met.

Urb. Cond.
an. 547.
Coss. L. Ve-
turio Phil.
& Q. Cae-
lio Met.

valere Scipionem, certi auctores afferrent; tribuni militum septem, ab ipso Scipione missi supervenerunt. Ad quorum primum adventum exasperati animi: mox, ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant; leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primò, deinde in principiis pratorioque, ubi sermones inter se Serentium ^b circulos vidissent, alloquebantur: percunctantes magis, quæ causa iræ contestationisque subita foret, quam factum accidentes. Vulgo stipendium non datum ad diem iactabatur: *Et quum eodem tempore, quo 4 scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum, duorumque exercituum stragem, sua virtute defensum nomen Romanum, ac retenta provincia esset; Illiturgitanos panam noxæ meritam habere, suis factis gratiam qui exsolvat non esse.* Talia querentes æqua orare, seque ea re laturos ad imperatores, respondebant. Letari, quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem, Deum benignitate, & Rempublicam, ⁵ esse gratiæ referendam. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum habebat res; ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo, modum excederet. in præsentia aut cœpisset, leniter agi placuit; & ⁶ missi circa stipendiarias civitates exactores, stipendii spem propinquam fecere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum convenirent Carthaginæ; ⁷ *d seu carptim partes, seu universi mallent.* Tranquillam seditionem jam per se languiscentem; repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim ⁸ in fines, omisso incerto, Mandonius & Indibilis; postquam vivere Scipionem allatum est. ⁹ nec jam erat civis, aut externus, cum quo furorem suum confociarent. Omnia circumspicientes consilia, nihil reliqui habebant, ¹⁰ præter non tutissimum à malis consiliis receptum, ut imperatoris vel iuxta iræ, vel non desperandæ clementiæ sese committerent. etiam hostibus eum ignovisse, cum quibus ferro dimicasset. Suam seditionem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec ip-

INTERPRETATIO

^b Ubi casus videbant in orbem convenientem, & colloquentium.

que obnoxios stipendio.

^d Sive legiones cohortes, &c. seorsim,

^c Per populos Romanos subiectiones, at-

que totius simul exercitus, &c.

NOTÆ.

4. Scelus Illiturgitanum.] Dicit Illiturgitanorum in Romanos proditorem, de qua lib. 27.

7. Nec jam erat.] Hæc & sequentia non ad Mandonium & Indibilem, de quibus proxime sermo; sed ad feditiosos milites Romanos referenda.

5. Esse idoneum Scipionem & rempublicam ad mercedem militibus persolvendam. Reipublicæ nomine significatur Senatus populusque Romanus: unde nihil mirum ei quasi personæ attribui quæ propria hominam sunt.

8. Præter non tutissimum.] Ita optimi quique Codices, atque in his Regius; optimo sensu: neque enim solet crimen penitentia aboleri. Vulgò legebatur, præter unum tutissimum, quod verum non est: aut præter vulgarissimum, quod, ut vitio careat, certè nihil habet elegantiz.

6. Infines.] In patriam suam, Lætaniam, &c.

fam

sam atrocem, nec atque pœna dignam: ut ingenia humana sunt ad suam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæ cohortes, an universi ad stipendium petendum irent. 9 inclinavit eo sententia, quod tutius censebatur, universos ire.

Urb. cond.
an. 547.
Coff. L. Ve-
tur. Phil. &
Q. Cæcilia
Met.

- XXVI. Per eosdem dies; quibus hæc illi consultabant, consilium de iis Carthagini erat: certabant sententiis, utrum in auctores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plusquam quinque & triginta) animadverteretur, an plurimum supplicio vindicanda tam fœdi exempli defectu magis quam seditio esset. Vicit sententia lenior, ut unde orta culpa esset, 10 ibi pœna consisteret: a ad multitudinem castigationem satis esse. Consilio dimisso, ut id actum videretur, expeditio adversus Mandonium Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare jubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obviam exercitui missis, quina nomina principum seditionis edita sunt. ut eos per idoneos homines, benigno vultu ac sermone in hospitium invitatos, sopitosque vino vincerent. Haud procul jam Carthagine aberant, quum ex obvius a auditum, postero die omnem exercitum cum M. Silano in Lacetum proficisci; non metu modo omni, qui tacitus infidebat animis, liberavit eos, sed lætitiâ ingentem fecit: quod 20 magis habituri solum imperatorem, quam ipsi futuri in potestate ejus essent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. excepti sermonibus de industria compositis: lætum opportunumque adventum eorum imperatori esse, quod sub ipsam professionem alterius exercitus venissent, corpora curant. A tribunis sine ullo tumultu auctores seditionis per idoneos homines perducti in hospitia, comprehensi ac vincti sunt. Vigiliâ quartâ impedimenta exercitus, 25 cuius simulabatur iter, proficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen; custodisque circa omnes portas missi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, 30 ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territi sæclationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal ascendit: &

INTERPRETATIO:

a Sufficere ad multitudinem in officio continendam, si castigatio aliqua exerceatur.

NOTÆ.

9. *Inclinavit eo sententia.* Absit à melioribus Codicibus adverbium eo: idque Gron. probat, quasi elegantius: mihi particula illa periphrasim magis sententiam reddere videtur.

1. *Consilium de iis Carthagini erat.* Aliquid apud Carthaginem fieri cum dicebant, utebantur dandi casu, ut notat Sery. ad 4. Æn. ita Plaut. in Casina: Ar-

ego nō hoc fieri in Graciâ & Carthagini. & Liv. lib. 31. Magnam partem eorum palam Carthagini obversari dici.

2. *Auditum, postero die, &c. liberavit eos.* Hoc est cum nuntiatum esset, postero die, &c. hoc nuncio audito liberati sunt metu. *Auditum* pro auditione seu re audita, quæ forma, nostro sæpe usurpa-

Tit. Liv. Tom. III.

Xi

Urb. cond.
an. 547.
Coff. L. Ve-
ratio Phil.
& Q. Cae-
lio Met.

reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circumfuderunt: tum
omnis ferocia concidit: & ut postea fatebantur, nihil æque eos terruit,
quam præter spem robur & color imperatoris, quem affectum visurus
crediderant: vultusque, qualem ne in acie quidem aiebant meminisse. Se-
dit tacitus paulisper, donec nunciatum est, deductos in forum auctores se-
ditionis, & parata jam omnia esse.

XXVII. Tum silentio per præconem facto, ita cepit: Nunquam mihi
defuturam orationem quæ exercitum meum alloquerer, credidi, non quò verba
inquam potius quam res exercuerim: sed quia prope à pueritia in castris ha-
bitus, assueveram militibus ingeniis: ad vos quemadmodum loquar, nec
consilium, nec oratio suppeditat: quos ne quo nomine quidem appellare de-
beam scio. Cives? qui à patria vestra descistis: an milites? qui imperium
auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis. Hostes? corpora, ora,
vestitum, habitum civium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium
video. Quid enim vos, nisi quod Illergetes & Lacetani, optastis aliud, aut
sperastis? Et illi tamen Mandonium atque Indibilem, regienobilitatis vi-
ros, duces furoris secuti sunt: vos auspicium & imperium ad Umbrum
Atrium, & Calenum Albium, detulistis. Negate vos id omnes fecisse, aut
factum voluisse, milites: hæc enim ea sunt atque amentiam esse. Liben-
ter credam negantibus, nec enim ea sunt commissa, quæ vulgata in omnem
exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. Invenio ea tanquam vulne-
ra attingo: sed nisi tacta tractatæque sanari non possunt. Equidem pulsus His-
pania Carthaginensibus, nullum locum in tota provincia, nullos homines crede-
bam esse, ubi vita invisa esset mea: sic me non solum adversus socios gesseram,
sed etiam adversus hostes. In castris en meis (quantum me opinio sefellit?
fama mortis mea non accepta solum, sed etiam expellata est. non quod ego
vulgari facinus per omnes velim (equidem si totum exercitum meum mor-
tem mihi optasse crederem, hic statim ante oculos vestros morerer: nec me vita
jureret invisa civibus & militibus meis) sed MULTITUDO OMNIS,
sicut natura maris, per se immobilis est, & venti & aura cient, ita aut tran-
quillum, aut procellæ in vobis sunt: & causa atque origo omnis furoris penes
auctores est: vos contagione insensistis. Qui mihi ne bodie quidem scire vi-

INTERPRETATIO.

^a Quæ si communia essent toti exercitui.

^b Nolum tantum crimen in omnes spargi, eoque omnes esse contagios.

NOTÆ.

1. Umbrum Atrium & Calenum Al-
bium: 1 Atrium scilicet ex Umbria, &
Albium Calbus in Campania natus.

2. Venti & aura cient. 1 Vulgo scriptum
erat, ut venti & aura cient: sed ablata
particulâ ut; conitit sententia, non
moveri scilicet multitudinem, nisi excite-
tur à seditiosis, quemadmodum nec mare

nisi à ventis impellatur. Locum Cicero-
nis pro Cluentio hic imitatus videri po-
test Livius illius verba sic habent: ut
mare, quod suâ naturâ tranquillum sit,
ventorum vi agitari atque turbari sic
populum Romanum suâ sponte esse placa-
tum, hominum seditiosorum vocibus, ut
violentissimis tempestatibus concitari.

demini, quo amentia progressus sit: quid facinoris in me, quid in patriam, parentesque ac liberos vestros, quid in Deos sacramentis testem signum adversus aspicietis, sub quibus militatis; quid adversus morem militiæ disciplinamque majorum; quid adversus summi imperii maiestatem ausistis. De me ipso taceo. temere potius, quam aride credideritis, denique ego sum, cuius imperii tædere exercitum, minime mirandum sit. patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili consociando consilia prodcebatis? Quid populus Romanus, quem imperium ablatum ab tribunis suffragio populi creatis, ad homines privatos detulistis? quum, & eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis; faeces imperatoris vestri ad vos, quibus servus, cui imperarent, nunquam fuerat. Romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: elascium apud eos cecinit, signum ab iis petiitum est: sederunt in tribunali P. Scipionis: lictor apparuit: 3 submoto incesserunt: faeces cum securibus prælati sunt. Lapides pluvie, & 4 fulmina jaci de cælo, & insuetos fetus animalia edere, vos portentum esse putatis: hoc est portentum, quod nullis hostiis, nullis supplicationibus sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi sunt, expiari possit.

XXVIII. Atque ego (quoniam nullum scelus rationem habet) tamen ut in re nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum fuerit, scire velim. 1 Rhegium, quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus civitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit; propter quod facinus tota legio, mille hominum quatuor, in foro Romæ securi percussæ sunt. Sed illi primum, non Atrium Thubrum semilixam, & nominis etiam abominandi ducem; sed Decimum Fabellum tribunum militum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Romani, se conjunxerunt, vos cum Mandonio atque Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut 3 Campani Capuam Tuscis veteribus

INTERPRETATIO.

c Non contenti eos tribunorum loca occupasse, (quod ipsum intolerabile erat) insignibus etiam imperii decorastis.

N O T A E.

3. Submoto incesserunt.] Vulgares, summoventis eo incesserunt: eo nempe lictore: sed in melioribus est *summoto incesserunt*: quam notabilem loquendi figuram, probat Gron. ex Lapide apud Gruterum; *Lucum Dea Dia summoto ascenderunt*: edoque spectare videtur quod Plin. scribit lib. 8. cap. 46. de Api sacro bove Ægyptiorum, cum prorupit in catum, incedit summoto, grexque puerorum comitatur. Itaque *summoto* incedere magistratum veteres dicebant, cum hi per turbam à prætoribus lictoribus submotam irent: submoto subintelligitur populo, catu: ita Laëtant. lib. 6. cap. 1. divin. instit. *Scipati familiarium gregibus, per dimatum populum semper incedant*.

4. Fulmina jaci.] Non in eo portentum vertitur, quod fulmina de cælo cadant; sed quod sacra, sanctæve loca fulmine tangantur.

1. Rhegium quondam.] Huius perdidit meminit Epitonym lib. 12. Vide & Diodori excerpta lib. 22. Strabon. lib. 6. Valer. Max. lib. 1. cap. 7. Polyb. lib. 1.

2. Nominis etiam abominandi.] Alludit ad nomen Atrii, quasi ab atro derivatum. Atrium enim pro funesto dicitur, ut arri dies, atra ciptellus.

3. Campani Capuam Tuscis... ademptam.] Imo Samnites Vulturum urbem quam Capuam appellarunt. Vide lib. 4. cap. 37. Tuscorum nomine intelligit incolas priores, qui Etrusci origine.

Urb. cond.
an. 547.
Coss. L. Ve-
turio Phil.
& Q. Cæci-
lio Met.

cultoribus adeptam, 4 Mamertini in Sicilia Messanen, sic Rhegium ha-
bituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi
Romani ultro laceffituri bello. 5 Sucronemne vos domicilia habituri eratis
ubi si vos decedens confecta provincia imperator relinquerem, Delum homi-
numque fidem implorare debebatis: quod non rediretis ad conjuges liberos-
que vestros. Sed horum quoque memoriam, sicut patriæ meique 6 ejeceritis
ex animis vestris. 7 Viam consilii scelerati, sed non ad ultimum dementis,
exequi volo. Mene virum, & cetero incolam exercitu, cum quo ego
die uno Carthaginem cepi; cum quo 8 quatuor imperatores, quatuor exer-
citus Carthaginensium fudi, fugavi, Hispania expulsi, vos octo millia ho-
minum, 9 minoris certe omnes pretii, quam Albius & Atrius sunt, quibus
vos subjecistis, Hispaniam provinciam populo Romano erepturi eratis &
amollor & amoreo nomen meum. nihil, ultra creditam mortem meam,
a vobis violatus sum. Quid t si ego morerer, mecum expiraturæ res-
publicæ, mecum casurum imperium populi Romani erat: nec istuc Ju-
piter Optimus Maximus scribit, orbem auspiciato Diis auctoribus in ater-
num conditam fragili huic & mortali corpori b aequalem esse. Flaminius,
Paullo, Graccho, Postumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino,
C. Fulvio, Scipionibus meis, tot tam præclaris imperatoribus uno bello ab-
sumptis, superstes est populus Romanus, eritque mille aliis nunc ferro, nunc
morbo morientibus. meo minus funere clata populi Romani esset Respublica
Vos ipsi hic in Hispania, patre & patrino meo, duobus imperatoribus in-
terfectis, Septimium Marcium ducem vobis adversus cadentes recentis vi-
ctoria Pænos delegistis: & sic loquor, tanquam sine duce Hispania su-
tura fuerint. M. Silanus, eodem jure, eodem imperio mecum in provinciam

INTERPRETATIO.

a Lubet inanimare & mente atque ora-
tione persequi rationem possimi incipere.

b Aequè caducam esse, & mecum in-
teritura.

NOTÆ.

4. Mamertini in Sicilia.] Narrat lib. 1.
Polyb. Campanos (qui ex Samnitibus
orti) cum sub Agathocle mererent, Mes-
sane pulchritudine captos, eam urbem
specie amicitie ingressos, cæcis magnam
partem incolis, occupasse. Mamertino-
rum nomen à Matre, qui eorum lingua
Manere, ut sumperint, tradit Festus
Pomp.

5. Sucronemne.] Nomen est non jam
fluminis, sed & oppidi paulò supra
fluvii Ostia positi. Nunc Cullera dici
volunt, inter Valentiam & Gandiam.
Sed videbatur exercitus ille propius fon-
tes Sucronis fl. castrametatus, ibi sedi-
tione movisse.

6. Ejeceritis ex animo.] Vulgo ejecera-
tis: quod primâ fronte arri-det: verum

elegantius tamen aut fortius ejeceritis, ut
habent optimi: est enim concessio-
nis amarulenta species, quasi dicat, esto, ejec-
eritis ex animo.

7. Quatuor Imperatores.] Asdrubalem
& Magonem Annibalis fratres: Asdru-
balem alium Gisgonis filium, & Hanno-
nem, qui Asdrubali profecto in Italiam
successerat.

8. Minoris certe omnes pretii.] Vulgo scio
est majoris certe omnes: quod rectum
esset, si ex animi sui sententia Scipio lo-
queretur: at nunc illa octo hominum mil-
lia deprimere vult, ut ostendat nullius
eos momenti esse, si cum universis co-
piis comparentur. Deinde eis ingeniore
exprobat, quod in seditione sese indi-
gnis subjecerit.

missus, L. Scipio frater meus, C. Lalius legati vindices majestatis imperii decessent? Utrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis, & arma cum Pœnis contra patriam, contra cives vestros ferretis? Africam Italia, Carthaginem urbi Roma imperare velletis?

Urb. Cond;
Ann. 547.
Coff. L. Vo-
turio Phil;
& Q. Cæcil;
Met.

- XXIX. Quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio injusta, miserum & indignum exilium, ¹ ut iret ad oppugnandam patriam, impulsus: revocavit tamen à publico parricidio ² privata pietas. Vos qui dolor, quæ ira incitavit: Stipendiumne diebus paucis imperatore ægro feriis numeratum, satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad illergetes desisteretis? ad populo Romano? cur nihil divinarum humanarumve rerum inviolatum vobis esset? Insanistis profecto milites: nec major in corpus meum vis morbi, quam in vestras mentes invasis. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid speraverint, quid optaverint. ³ Auferat omnia irrita oblivio, si potest: si non, utcumque silentium tegat. Non negaverim, tristem atroseque vobis visam orationem: quanto creditis facta vestra atrociora esse, quam dicta mea? & me ea quæ fecistis, pati æquum censetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis? Sed ne ea quidem ipsa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile vos obliviscamini eorum, ⁴ quam ego obliviscar. Itaque quod ad vos universos attinet, si erroris pœnitet, satis superque panarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Umber, & cæteri nefaria seditionis auctores, sanguine luens quod admiserunt. Vobis supplicii eorum spectaculum non modo non acerbum, sed letum etiam, si sana mens rediit, debet esse. de nullis enim quam de vobis ⁵ infestius, ⁶ aut inimicius ⁷ consulerunt. Vix finem dicendi fecerat, quum ex preparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est offusus. Exercitus, qui coronâ concionem circumdederat, gladiis ad seuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in consilio. Nudi in medium protrahabantur. & simul omnis apparatus supplicii exprocebatur. deligati ad palum, virgisque cæsi, & securi percussi, ad eum torpentibus metu, qui aderant; ut non modo ferocior vox adversus atrocitatem pœnis, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citari milites

INTERPRETATIO.

¹ Oblivio hac omnia in irritum deducas
Catonem.

² Infestiore animo de rebus vestris consulerunt, aut potius vobis consulerunt.

NOTÆ.

9. *Arma contra patriam.*] Sigon. legit, armata cum Pœnis contra patriam: alii aliter. Gron. legendū censet, arma impia in patriam, contra cives vestros ferretis.
1. *Ut iret ad oppugnandam patriam.*] Put. ut irata ad oppugnandum: ex quo auguratur Gron. ut ad ira ad oppugnandam patriam impulsus. Ego, si quis cor-

rigendum videatur, hanc scripturam anteposuerim, & ira ad oppugnandam patriam impulsus.

2. *Privata pietas.*] Charitas nempe in matrem, uxorem, liberos.

3. *Aut inimicius.*] Ita nonnulli antiquorum: at Sigon. iniquius; Muret. inimicus; haud magno ad sensum discrimine,

Verb. cond.
an. 547.
Coff. L. Ve-
tario Phil &
Q. Cæcilio
Met.

nominatim apud tribunos militum, in verba P. Scipionis jurarunt, stipendiumque ad nomen singulis perfolutum. Hunc finem exitumque seditionis militum coepit apud Sucronem habuit.

XXX. Per idem tempus ad Bætici fluvium Hanno præfectus Magnus missus Gadibus, cum parva manu Afrorum, mercede Hispanos sollicitando, ad quatuor millia juvenum armavit. castris deinde exiit ab L. Marcio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Dum hæc ad Bætici fluvium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum evehctus, ad Cartejam classe accessit. Urbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum è faucibus angustis panditur mare. Gades sine certamine per prodicionem recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana venientibus, spes, sicut ante dictum est, fuerat. sed patefacta immatura proditio est; comprehensosque omnes, Mago Adherbali prætori Carthaginem devehendos tradit. Adherbal conjuratis in quinquerem impositis, præmissaque ea, quia tardior quam triremis erat, ipse cum octo triribus modico intervallo sequitur. Jam fretum intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteje, sequentibus septem triribus evehctus, in Adherbalem ac triremes invehitur, quinqueremem satis credens deprehensam rapido in freto in adversum astum reciprocari non posse. Pænus in re subita parumper incertus trepidavit, utrum quinqueremem sequeretur, an in hostes rostra converteret. Ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnae ademit. jam enim sub ictu teli erant, & undique instabant hostes. æstus quoque arbitrium moderandi naves ademerat. neque erat navali pugna similis: quippe ubi nihil voluntarium, nihil artis aut consilii esset. Una natura freti, æstusque totius certaminis potens, suis, alienis navibus nequicquam remigio in contrarium tendentes invehcbat, ut fugientem videres retro vertice intor-

INTERPRETATIO.

a. Non posse retro converti contra æstum Oceani.

NOTÆ.

1. Ad Cartejam.] Duplicem video in Hispania Cartejam annotari à Sanfone: alteram Oleadam qui pars Celtiberorum ponuntur, inter Tagum & Sucronem fluvios, ad Occasum Valeriæ, ubi nunc Horcada: ad quam pertinere possunt quæ lib. 21. cap. 5. referuntur: alteram Turdalorum ad fretum Gaditanum, ubi primum è faucibus angustis panditur mare: quod de Oceano si accipias, in cuius ora noster Cartejam ponit; tum Carteja eadem erit cum urbe quæ nunc Tarifa. Si verò freti eam partem intelligas quæ panditur versus mediterraneum, Carteja erit Algæira, vel Gibraltar, sub Calpe-

quem Arabes Tarici montem dixere, vulgò Gebal-Tarik. Atque hæc sententia Plinii ac Ptolemæi descriptione firmari videtur. Melæ descriptio Tarife convenit.

2. Gades.] De Gadibus Insula, atque urbe Punice originis ultra Herculis columnas, quæ Hispaniæ continenti ponte juncta, nunc quoque commercio dives, Cadix appellatur, dictum ad lib. 21.

3. Retro vertice intortam.] Num potius, vertice intortam: vortex enim dicitur de mari sive fluctu in gyrum contorto, quod hic vult, ni fallor, Livius; vortex verò de turbine seu vento rotato. Virg. & rapidus vorax agnoscitur vortex.

tam victoriebus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum, incidisset
maris, fugientis modo sese avertentem. Jam in ipsa pugna hæc quum in-
festo rostro peteret hostium navem, obliqua ipsa ictum alterius rostri
accipiebat: illa quum transversa objiceretur hosti, repente intorta in pro-
ram circumagebatur. Quum inter triremes, fortuna regente, anceps
prælium misceretur; quinqueremis Romana, seu pondere testacior seu plu-
ribus remorum ordinibus scindentibus vortices, quum facilius regeretur,
duas triremes suppressit, 4 unius prælata impetu lateris alterius re-
mos deterisit; cæterasque, quas indepta esset, 5 mulcasset, ni cum reli-
quis quinque navibus Adherbal velis in Africam transmississet.

Urb. cond.
ann. 547.
Coff. L. Ve-
turio Phil. &
Q. Cæcilio
Met.

- XXXI. Lælius victor Cartejam relictus, auditis quæ acta Gadibus erant,
patefactam prodicionem, conjuratosque missos Carthaginem; spem ad
irritum redactam, 1 qua venissent: nunciis ad L. Marcium missis, nisi
terere frustra tempus sedendo ad Gades vellent, redeundum ad impera-
torem esse; assentiente Marcio paucos post dies ambo Carthaginem re-
dire. Ad quorum discessum non respiravit modo Mago, quum terra
marique ancipiti metu urgeretur; sed etiam audita rebellione Illergetum,
spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad
senatum: qui simul seditionem civilem in castris Romanis, simul defe-
ctionem sociorum in majus verbis extollentes, hortarentur, ut auxilia mitterent,
quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset.
Mandonius & Indibilis in fines regressi, paulisper dum, quidnam de se-
ditione statueretur, scirent, suspensi quieverunt; si civium errori ignosce-
retur, non diffidentes sibi quoque ignosci posse; postquam vulgata est atro-
citas supplicii, suam quoque noxam pari poena æstimatam rati, vocatis rur-
sus ad arma popularibus, contractisque, quæ ante habuerant, auxiliis, in Se-
detanum agrum, ubi principio defectionis stativa habuerant, cum viginti
millibus peditum, duobus millibus equitum quingentis, transcenderunt.

XXXII. Scipio 1 cum fide solvendi pariter omnibus noxiis

NOTÆ:

4. Unius prælata. 1 Adherbal præter
quinqueremem, quæ vehebantur conju-
rati Gaditani, in Africam octo triremibus
navigabat: ex his in conflictu amisit duas,
suppressas seu demersas à Romana quin-
queremi, quæ aliam præterea male habuit,
nam prælata, id est, prætervecta magno
impetu, remos triremis, qui ab uno latere
erant, confregit.

5. Mulcasset. 1 Apud Isidorum in Glof-
fis mulcare est pugnis vel calcibus cadere.
Et commulcare, est concutere, collidere.
Vultuque Liv. futurum ut quinque-
mis Lælii reliquis Adherbalis naves,
quotquot adipisci potuisset, laceraret

mutilaretque; nisi hic fugi sibi consu-
lisset.

1. Quæ venissent. 1 Inanem nempe
jam esse spem potiundi Gadibus per prodio-
tionem, quæ ipse adducti eo venerant.

1. Cum fide solvendi... 1 stipendii. 1 Cum
est conjunctio distinguens, & respondet
particulæ cum. Sententia est reconcilia-
tos à Scipione animos militum, partim
data præstituta fide solvendi omnibus sti-
pendii, partim placido in eos vultu ac
sermone. Gron. tamen navit Scipio
cum fide solvendo pariter omnibus innoxiiis
noxisque stipendia sum, &c. ut particula
cum sit præpositio regens nomen fide.

Urb. Cond.
ann. 547.
Coss. L. Ve-
turio Phil. &
Q. Cæcilio
Met.

innoxiiſque ſtipendii, tum vultu ac ſermone in omnes placato, facile re-
conciliatis militum animis, priuſquam caſtra ab Carthagine moveret, con-
citione advocata, multis verbis in perſidiam rebellantium regularum invec-
tus, nequaquam eodem animo ſo ire profeſſus eſt ad vindicandum id ſcelus,
quo civilem errorem nuper ſanaverit. Tum ſe haud ſecus quam viſcera ſe-
cantem ſua, cū gemitu & lachrymis triginta hominum capitibus expiaſſe octo
millium ſeu imprudentiam, ſeu noxam: nunc lato & erecto animo ad eadem
Illergetum ire. Non enim eos, neque natos in eadem terra, nec ulla ſecum ſo-
cietate junctos eſſe; ^a eam, quæ ſola fuerit, fidei, atque amicitia ipſos per
ſcelus rupiſſe. In exercitu ſuo ſe, præterquam quod omnes ciues, aut ſocios, ¹⁰
Latinique nominis videat, etiam eo moveri; quod nemo ſere ſit miles, qui
non aut à patruo ſuo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam provin-
ciam venerit, aut à patre conſule, aut à ſe ſit ex Italia adveſtus. Scipionum
nomini auſpiciique omnes aſuetos, quos ſecum in patriam ad meritum trium-
phum deducere velit: quos conſulatum petenti, velut ſi omnium communis ¹⁵
agatur honos, aſſuturos ſperet. ^a Quod ad expeditionem attineat, quæ inſit;
immemorem eſſe rerum ſuarum geſtarum, qui id bellum ducat. Magoni her-
cule, ſibi, qui extra orbem terrarum in circumſuſam Oceano Inſulam cum
paucis perſuſerit navibus, majorem curam eſſe, quam Illergetum. quippe il-
lic & ducem Carthaginienſem, & quantumcumque Punicum præſidium belli: ²⁰
hic latrones, latronumque duces. quibus ut ad populandos finitimorum agros,
reſtaque urenda, & rapienda pecora, aliqua viſ ſit; ita in acie ac ſignis col-
latis ³ nullam eſſe. magis velocitate ad fugam, quam armis fretos, pugna-
turos eſſe. Itaque non quod ullum inde periculum, aut ſemen majoris belli vi-
deat, ideo ſe priuſquam provincia decedat, opprimendos Illergetes duxiſſe; ²⁵
ſed primum, ne impunita tam ſcelerata deſectio eſſet; deinde, ^b ne quis in
provincia ſimul virtute tanta & facilitate perdomita relictus hoſtis dici poſ-
ſet. Proinde Deis b: ne iuvantibus ſequerentur, non tam ad bellum gerendum
(neque enim cum pari hoſte certamen eſſe) quam ad expetendas ab hominibus
ſecleſtis pœnas.

XXXIII. ^a Ab hac oratione dimiſſos, ad iter ſe comparare in dicm poſte-
rum jubet, proſectusque, decimis caſtris pervenit ad Ibero flumen. Inde ſu-
perato anni, die quarto in conſpectu hoſtium poſuit caſtra. ^c Campus ante

INTERPRETATIO.

^a Quod attinet ad expeditionem ſulce-
ptam in Mandonium & indibilem, ſi quis
eam habuerit pro bello, ſive ſi quis exiſtima-
verit propriè eam bellum eſſe dicendum;
illum oblitum eſſe oportere verum, quas ipſe

in Hiſpania gesserit.
^b Ne dies poſſet hoſtem ullum reliſſum eſſe
in Provincia, quam tanta fortitudine tan-
tæque pariter ſollicitate ipſe perdomuerit.
^c Poſt hanc ſermonem ad milites habitum.

N O T Æ.

1. Eam.] Societatem, non ejuſdem pa-
triæ, ſed amicitie, ac datæ fidei nomine,
violatam eſſe ab Illergetibus ipſis.

3. Nullam eſſe.] Nempe vim.

3. Campus ante.] Intellige ante caſtra,

ſive à fronte caſtrorum, ut lib. 27. fluvijs
ab tergo, aut, circaque, vel ut ripa præceps
ar am vjus (tumuli) ſommo cingebat. Aliam
Campus autem montibus circumſcriptus.

monti.

VICTI MANDONIUS ET INDIBILIS: 333

- montibus circa septus erat . in eam vallem Scipio quum pecora rapta Urb. cond. ann. 547. pleraque ex hostium agris, propelli ad irricandam feritatem barbarorum Coll. L. Ve- iussisset, velites subsidio misit. à quibus ubi per procurfationem commissa tario Phil. pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. & Q. Cæci- lio Metel,
- 5 Mons opportune prominens equitum insidias texit: nec ulla mora pugna facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos prædà occupatos incurrere. Primo missilibus territavere: deinde emissis le- vibus telis, quæ irritare magis quam decernere pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cæpta geri est: ancepsque pedestre certa- men erat, nisi equites supervenisissent. neque ex adverso tantum illati obvios obrivere, sed circumvecti etiam quidam per infima clivi ab tergo se, ut plerosque intercluderent, objicere: majorque exdes fuit, quam quantum edere levia per excursions prælia solent. Ira magis accensa ad- verso prælio barbaris est, quam imminuti animi. itaque ne percussî vi- derentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat om- nes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis: duæ ferme peditum partes, omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, 3 obliquo constituerunt colle. Scipio b pro se esse loci angustias ratus; & quod in arcto pugna Romano aptior quam Hispano militi fu- tura videbatur; & c quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: d novo etiam consilio adje- cit animum: equitem nec se posse circumdare cornibus in tam angusto spatio; & hosti quem cum pedite eduxisset, inutilem fore. Itaque im- perat Lælio, ut per colles quam occulissimum itinere circumducet equi- tes, sequegetque, quantum possit, equestrem à pedestri pugna . Ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. Moram pugnandi nullam fecit, ut ipso certamine averteret ab conspectu transeuntium per colles equi- tum. neque ante circumductos sensere, quam tumultum equestris pu- gnæ ab tergo accepere. Ita duo divertia prælia erant: duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia misceri ex genere utro- que prælium angustia non patiebantur) pugnabant. Hispanorum,

INTERPRETATIO.

b Sibi commodas esse putans angustias. | pio posse usi equitatu suo, ut latera peditum
c Ad pertracta hostiles copia ferent, &c. hinc atque inde eueretur: & hostium equi-
d Præsertim novum ei consilium in mentem tatum, qui jam unâ cum peditibus in aciem
venit, cum videret, Nec se in arcto adeo spa- | ab iis eductus erat, nulli eis usui fore.

NOTÆ.

2. Collato pede res cæpta geri est, anceps-
qua certa non erat.) Meliores habent,
collato pedestre certamen erat, prætermis-
sæ in medio. Hinc conjicit Gronov.
scribendū, collato pede acto certamen erat.
3. Obliquo constitit armis: collo. Vulgo est,
constiterunt, sensu parum diverso. Vult,
Hispanorum equitum partem, quam
frons aciei non capiebat, locatum in colle,
qui ex transversio foret in prælii locum.

Urb. cond.
an. 547.
Coll. L. Ve-
turio Phil.
& Q. Cicer-
lio Metel.

quum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset; pedes fiducia equitis temere commissus campo caderetur, eques circumventus & nec peditum a fronte jam enim strata pedestres copiae erant) nec ab tergo equitem sustineret, & ipsi quum diu in orbem sese stantibus equis descenderissent, ad unum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum equitumque superfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutum, quam ad partem pugnae capessendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusquam tota circumveniretur acies, inter tumultum elapsi.

XXXIV. Castra eadem die Hispanorum præter cæteram prædam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani sociique ad mille ducentos eo pralio ceciderunt: vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili foret pugnatum. Indibilis abjectis belli consiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit: qui advolutus genibus fatalem iram temporis ejus accusat, quum velut contagione quadam pestifera, non Illerges modo & Lucetani, sed castra quoque Romana insanierint. Suam quidem & fratris, & reliquorum popularium camp conditionem esse; ut aut si ita videatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum; aut servati bis uni debitam vitam pro eo in perpetuum devoteant. Antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia ejus: nunc contra, nullam in causa, omnem in misericordia victoris spem repositam habere. Mos vetulus erat Romanis, cum quo nec foedere nec æquis legibus jungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque deditisset: obsides accepti, arma adempta, præsidia urbibus imposita forent. Scipio multis invecus in præsentem Mandonium, ablentemque Indibilem verbis, illos quidem merced perisse ipsorum maleficio, ait: victuros suo atque populi Romani beneficio. Cæterum, se neque arma iis adempturum (quippe ea pignora timentium rebellionem esse, sed libera arma relinquere, solutosque metu animos. Neque se in obsides innoxios, sed in ipsos, si defecerint, servituros: nec ab inimici, sed ab armato hoste penas expetiturum. Utinam fortunam expertis permittere sese jurum propitios, aniratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius:

INTERPRETATIO.

a. Vitam committant & subijciant.

NOTÆ.

4. Nec peditum a fronte.] Romanum eadem cum Indibili culpa esset, non videtur aptior fuisse ad mitigandum victorem Scipionem, ut rectè Glar. conjicit: deinde Mandonius prior nullibi frater Indibilis fuisse indicatur.
1. Mandonium fratrem.] Alium puto à Mandonio Regulo, cujus ante Livius meminuit: cum enim Mandonius ille in

2. In causa sua.] In defendendæ scilicet patriæ suæ studio.

pecunia tantummodo imperata, 3 ex qua stipendium militi præstari posset. ipse Marcio in ulteriorem Hispaniam præmissis, *Sikano* Tarraconem remisit, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Ilhergetes per numerarent, cum expeditis Marcium jam appropinquantem Oceano assequitur.

Urb. cond.
an. 547.
Coll. L. Ve-
turio Phil.
& Q. Cæci-
lio Metel.

- XXXV. Inchoata res jam antè 1 de Masanissa, aliis atque aliis de causis dilata erat, quod Numida cum ipso utrique congredi Scipione volebat, atque ejus dextrâ fidem sancire. ea tum itineris tam longi ac tam devii causa Scipionii fuit. Masanissa quum Gadibus esset. certior adventare eum à Marcio factus, caussando corrumpi equos inclusos in insula, 10 penuriamque omnium rerum & facere cæteris, & ipsos sentire, ad hoc equitem marcescere desidia; Magonem perpulit, ut se trajicere in continentem ad depopulandos proximos Hispanos agros pateretur. Transgressus, tres principes Numidarum pramittit, ad tempus locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione jubet; remisso ter- 15 tio, qui, quo jussus erat, adduceret Masanissam: eum paucis in colloquium venerunt. Cœperat jam antè Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam. cæterum major præsentis veneratio cœpit: & præterquam quod suapte natura multa majestas inerat, adornabat promissa cæ- 20 laries, habitusque corporis, non cultus munditiei, sed virilis vere ac militaris; & ætas in medio virium robore, quod plenus nitidiusque ex morbo velut renovatus flos juventæ faciebat. Prope attonitus ipso congressu Numida, gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat, eam se quasisset occasionem, quam tandem oblatam Deum immortalium benefi- 25 cio non omiserit. Cupre se illi populoque Romano operam navare ita, ut nemo unius externus magis enixe adjuverit rem Romanam. Idem, etiamsi jampridem vellet, minus præstare in Hispania, terra aliena atque ignota, potuisset: in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset, facile præstaturum. Si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, 30 a satis sperare perbrevis ævi Carthaginem esse. Latus cum Scipio vidit audivitque, b quum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse juvenis specimen animi præ se ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permittu

INTERPRETATIO.

a Omnino credere & augurari non posse diu durare Carthaginem.

b Principem omnium in rebus gerendis fuisse inter equites Masanissam.

NOTÆ.

3. Ex qua stipendium militi.] In optibus aliisque militum commodis intelligi nihil vetat.
1. De Masanissa.] Conciliando Romanis, quod iachoatum fuerat fratris filio remisso.

Urb. cond.
ann. 547.
Coll. L. Vo-
tario Phil.
& Q. Cae-
lio Met.

Romanorum, ne sine causa trajecisse in continentem videretur; popu-
latus proximos agros, Gades rediit.

XXXVI. Magoni desperatis in Hispania rebus, in quarum spem sedi-
tio primum militaris, deinde defectio indibilis animos ejus sustulerant,
paranti trajicere in Africam, nunciatum ab Carthagine est, jubore sena-
tum, ut classem quam Gadibus haberet, in Italiam trajiceret: conducta
ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset juventute, conjungeret
se Annibali; neu senescere bellum maximo impetu, majore fortuna com-
ptum sineret. Ad eam rem & a Carthagine pecunia Magoni advecta est:
& ipse quantam potuit a Gaditanis exegit: non arario modo eorum, sed
etiam templis spoliatis, & privatim omnibus coactis aurum argentumque
in publicum conferre. Quum praeveheretur Hispaniae oram, haud pro-
cul Carthagine Nova expositis in terram militibus, proximos depopula-
tus agros, inde ad urbem classem appulit. ibi quum interdiu milites in
navibus tenuisset, nocte in litus expositos ad partem eam muri, qua capta
Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec praesidio satis valido urbem te-
neri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem novandi res aliquid motu-
ros. Caterum nuncii ex agris trepidi, simul populationem agrestiumque
fugam & hostium adventum attulerant: & visa interdiu classis erat, nec si-
ne causa electam ante urbem stationem apparebat. itaque instructi
armatique, intra portam ad stagnum ac mare versam, continebantur.
Ubi effusi hostes, mixta inter milites navali turba, ad muros tumultu
majore quam vi subjerunt, pacifacata repente porta, Romani clamore
erumpunt: turbatosque hostes, & ad primum incursum conjectumque te-
lorum averfos, usque ad litus eum multa caede persequuntur. nec nisi na-
ves litori appulsa trepidos accepissent, superfuisset pugnae aut fugae quic-
quam. In ipsis quoque trepidatum navibus est, dum, ne hostes cum
suis simul irrumperent, trahunt scalas, orasque, & anchoras, ne in mo-
liendo mora esset, praecedunt. multique adnantes navibus, incerto pra-
tenebris quid aut peterent aut vitarent, foede interierunt. Postero die quum
classis inde retro ad Oceanum, unde venerat, fugisset, ad octingentos ho-

INTERPRETATIO.

a Cum scalas ad se innaves traxissent. Pe- quibus ad terram naves religatae erant, no-
ni, ne in eas simul cum suis per vim intra- scienda mora esset in avellendis anchoris..
rens Romani, rupsissentque nautico funes. b Cum ob tenebras incertum esset.

NOTÆ.

1. Instructi armatique.] Romanis, qui
apud Carthaginem novam.

2. Mixta inter milites navali turba.]
Esti in scriptorum plerisque habeatur na-
valis turba, quod per epexegetism seu
appositionem dici potest; non displicet
tamen vulgata lectio intellectu facilius
per auferendi casum.

3. Ad octingentos homines capi inter mu-
rum litusque.] Qui diutius in terra mo-
rati classem assequi non poterant, hi
postero die trucidati. De numero inter
omnes constat. Sed illum alii aliter ex-
primunt. In scriptis aliquibus legitur ad
octingentos, quod tenetur Gron. exemplis
manantibus adductis lib. 10. cap. 17. Verum

finies casti inter murum litusque, & ad duo millia armorum inventa.

- XXXVII. Mago quum Gadeis repetisset, exclusus inde 2 ad Cimbim (haud procul à Gadibus is locus adest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoque quod portæ sibi 3 socio atque amico clausæ forent, purgantibus iis, multitudinis concursu factum infestæ ob direpta quædam abs conscendentibus naves militibus, ad colloquium 2 Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quaestore cliciæ, laceratolque verberibus cruci assigni iussit: inde navibus 3 ad Pityusam insulam, centum millia ferme à continenti (Pœni eam eam incolebant) trajecit: itaque classis bona cum pace accepta est, nec commacatus modo benigne præbiri, sed in supplementum classis juvenis armaque data. quorum fiducia Pœnis in Balears Insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Dux sunt Balears, major altera atque opulentior armis virisque: 4 & portum habet, ubi commode hibernaturum se (& jam extremum autumnus erat) credebat. ceterum haud secus quam si Romani eam insulam incoleant, hostiliter classi

Urb. cond.

an. 547.

Coll. L. V.

Curio Phil.

& Q. Cæci-

lio Metel.

NOTÆ.

centenarius ibi numerus semper millenarius sequitur; ita ut præpositio ad regere videatur *millæ* vel *millia*, adjectis centenis: verbi causa hæc loquendi forma, *ad duo millia tercenti*, sic accipi potest, ac si dicam trecenti supra duo millia. Eadem ratione *ad mille quingenti*, dicitur, quasi sit quingenti ultra mille: denique *ad quatuor millia hominum* *Quingenti*: erunt quingenti & usque ad quatuor millia. Sic non *trecenti*, vel *quingenti* in nominandi casu; sed *mille* vel *millia* in accusativo pendebant à præeunte particula *ad*. Quod autem quædam membranz scribunt, *ad octingentos*, parum movere debet. Pleraque numerales tantum notas habent DCCC. quas librarum aliquem casu non suo reddidisse nominis, mirabitur nemo in his vel tantillum versatus.

1. *Ad Cimbim*.] Alii habent *ad Ambros*, alii *ad Cimbis*, Vossius jubet legi *ad Cumes*: & Cuneum agrum Mela memorat; & Cunei quoque Lusitanie promontorii meminit Plinius lib. 4. c. 22. Cuneumque dici Latinis regionem sacro promontorio adjacentem agnoscit Strabo initio lib. 3. ubi nunc scilicet *Algarbi* regi Portugallici pars Meridionalis. Sed locum hic nominat Livius, non regionem, aut promontorium: & locum Gadibus proximum. Vide an Ambros

detorsit Libratii ex *Ebora*: quo nomine castellum in litore ad sinum portus Gaditani nominat Mela lib. 3. cap. 8. quod nunc *Rota* existimatur: vel *Olistin* *gio*, aut *Onoba* oppida maritima ad sinum, qui inter Bætis atque Anz ostia interjacet eidem Melæ nominata, mutaverint in *Cimbim* aut *Cimbis*; *Onoba* quidem Melæ, *Offonoba Lusitania* Plinio, & Ptolemæo dicta, ultra Bætim eo loco fuisse putatur à Sansone, ubi *Las arenas gordas*. At *Olistin* circa *Higuera*, vel *Palos* fuerit oportet.

2. *Suffetes*.] Ex Hebreo deductum nomen, quæ lingua *Schofes*. *UDW* Judicem significat: Gaditani autem, ex Phœnicia orti non minùs quàm Carthaginenses, communem cum his sermonem Hebraico affinem habebant.

3. *Ad Pityusam*.] Dux sunt ejus nominis insule inter Balears & continentem Hispaniæ: major, quæ hic *Pityusa* nomine intelligenda, *Ebusus*, nunc *Tenife*: minor *Opbina*, vulgò *Formentera*.

4. *Et portum habet*.] Imò portus duos habet Balearis major, quæ vulgò Majorica: ad Palmam, quæ urbs caput insulæ versus Occasum, hodie *Mallorca*: & *Pollentiam* quæ Ortum versus, nunc quoque *Pollença*. De Balearibus dictum lib. 22.

Urb. cond.
an. 547.
Coll. L. Ve-
nurio Phil.
& Q. Cecili-
Metello.

occursum est. Fundis nunc plurimum, ita tunc solo cœtelo utebantur, nec quisquam alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt, itaque tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem jam terræ classem effusa est, ut intrare portum non ausi, averterent in altum naves. In minorem inde Balearium insulam trajecerunt, fertilem agro; viris, armisque haud æque validam. Itaque egressi navibus, supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisque Carthaginem ad hibernandum, 3 naves subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum, Gaditani Romanis deduntur.

XXXVIII. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioque gesta: Ipse, L. Lentulo & L. Manlio Acidino provinciâ traditâ, decem navibus Romam rediit. & senatu extra urbem dato in ade Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, discessit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus vi cepisset, quas gentes in ditionem populi Romani redegeret: adversus quatuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniam iste: neminem Carthaginensem in iis terris reliquisse; Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphasse, 4 qui 5 sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu missio, urbem est ingressus, argentique præ se in ætarium tulit 6 quatuordecim millia pondo CCCXLII. & signati argenti magnum numerum. Comitibus inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centurisque omnes ingenti favore P. Scipionem consulem dixerunt. collega addit ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia majore, quam ulla per id bellum celebrata frequentia, prodicium memorie est. Convenerant undique non suffragandi modo, sed etiam spectandi

INTERPRETATIO.

a In portum receptas cuncta locarunt in statione.

NOTÆ.

5. *Urbe agroque.* 3 Urbs Minoris Balearis jamno dicebatur, hodie *Citadela*.

1. *Qui sine Magistratu res gessisset.* Pub. Scipio in Hispaniam privatus cum imperio missus fuerat, rei que ibi præclare gesserat; sed sine magistratu: quæ duo divertiæ erant; neque eodem tempore mandabantur, ut alibi quoque est observatum. Nam Magistratus quidem, ut Consulatus & Prætoratus, Centuriatis comitiis primum creabatur; deinde Provinciæ cum imperio comitiis Curiatis: & aliquando privatis extra ordinem mandabatur imperium, si tempora Reipublice poscerent; sed plerumque prorogabatur

Consulibus & Prætoribus, postquam magistratu abiissent, anno suo scilicet expleto. Hi tunc pro consulibus & pro prætoribus rem gerebant; & provinciam bellumque administrabant. Ex hoc autem genere Q. Publius Philo primus pro consule triumphaverat, prorogato scilicet ex magistratu imperio, sed hoc tempore nondum receptum erat, ut triumphus iis decerneretur, qui privati extra ordinem rem gessissent. Plura hic de his Sigonius.

2. *Quatuordecim millia pondo cccxlii.* Hoc est librarum Francicarum 386712.

causâ P. Scipionis concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, quum centum bobus votis in Hispania Jovi sacrificaret: 3 spondebantque animis, sicut Lutatius superius bellum Punicum finisset, ita id quod instaret, P. Cornelium finitum; atque ut Hispania omni Pœnos expulset, sic Italia pulsura esse: Africamque ei, perinde ac debellatum in Italia foret, provinciam destinabant. Prætoriam inde comitiâ habitâ creati duo, qui tum adiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octavius; & ex privatis, Cn. Servilius Cæpio, & L. Æmilius Papus. Quartodecimo anno Punicæ belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus a ut consulatum inierunt, nominatæ consulibus provinciæ sunt, Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega; quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat: Brutii Crasso. Tum prætoriam provinciam in sortem conjectæ urbana Cn. Servilio obtigit. 4 Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio; 5 Sicilia L. Æmilio: Cn. Octavio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. ita referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, ut quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vovisset, ex ea pecunia, quam ipse in ararium derulisset, faceret.

XXXIX. Tum Saguntinorum legatos in senatum ieroduxit. Ex eis maximus natus: *Et si nihil ultra malorum est, Patres conscripti, quam quod passi sumus, ne ad ultimum fidem vobis prestaremus; tamen ea vestra merita, imperatorumque vestrorum erga nos fuerunt, ut nos cladum nostrarum non peniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptum quartum decimum annum tam pertinaciter geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi veneritis, & populum Carthaginiensem adduxeritis. Quum in Italia tam atrox bellum & Annibalem hostem haberetis, & consules cum exercitu in Hispaniam, velut ad colligendas reliquias naufragii nostri misistis. P. & Cn. Corne-*

Orb. cond.
an. 547.
Coll. L. Veturio Phil.
& Q. Cæcilio Met.

INTERPRETATIO.

a Simul ac. Statim atque.

NOTÆ.

3. *Spondebantque animis.* Rhen. *despondebant*: sic enim nollet lib. a plebem socum arbare, haud dubium consulatum spe ac favore despondentem. Et Cicero ad Cæcium, *augua est spes rei publicæ, sed quæcumque est, ea despondetur anno consularis sui.* Alia tamen hoc loco scriptura. Eit. *que aliud sibi vel alteri aliquid despondere*, quod est promittere, & in nuptiis quoque locum habet: aliud *despondere animo*, vel *animis*, quod contrariâ significatione dicitur, pro diffidere sibi, spem amittere.

4. *Ariminum, (ita Galliam appellabant.)* Gallia Cispadana, postquam à Romanis subacta est, ab Arimino, Italici

propiet dictæ proximâ urbe, *Ariminum* Romanis dicta: non ut ipsâ Galliz nomen amitteret, sed ut Ariminensis Provincia intelligeretur.

5. *Sicilia L. Æmilio.* 1. *At eadem Pub. Scipioni extra sortem assignata.* Sed is ex Sicilia in Africam destinabatur.

1. *Consules cum exercitu.* Non quidem propriè Consules, cuiusmodi nullus capto Sagunto missus fuerat in Hispaniam; sed Imperatores pro consulari imperio: qua in re aliquatenus errasse externæ gentis homines Saguntinos à longo exilio in patriam reductos, nihil mirum.

Urb. cond.
an. 548.
Coff. P. Cor-
nel. Scip. &
P. Licin.
Craſ.

lī, ex quo in provinciam venerunt, nullo tempore deſiterunt, qua n. his ſe-
cunda, quaque adverſa hoſtibus noſtris eſſent, facere. Jam omnium primū
oppidum nobis reſtituerunt. per omnem Hſpaniam cives noſtros vendan-
tos, diſmiſſiſ qui conquererent, ex ſervitute in libertatem reſtituerunt. Quam
jam prope eſſet, ut optabilem ex miſerrima fortunam haberemus, P. &
Cn. Corneli imperatores veſtri luſitaniis nobis prope quam vobis perierunt.
Tum vero ad hoc retracti ex diſtantiſ locis in ſedem antiquam videbamur :
ut iterum periremus, & alterum excidium patrie videremus: nec ad perni-
ciem noſtram Carthaginienſi utique aut duce aut exercitu opus eſſe : ab
Turdulis nos veterimis hoſtibus, qui prioris quoque excidii cauſſa nobis
fuerant, extingui poſſe. quam ex inſperato repente miſiſtiſ nobis P. hunc
Scipionem : quem, fortunatiſſimi omnium Saguntinorum viderimus, quia
conſulem declaratum videmus, ac viſiſſe nos civibus noſtris renunciaturi ſu-
mus, 3 ſpem omnem ſalutemque noſtram. qui quoniam plurimas hoſtium ve-
ſtrorum cepiſſet in Hſpania urbes, ubique ex captivorum numero 4 excretos
Saguntinos in patriam remiſiſt. poſtremo 5 Turdetaniam, adeo infeſtam
nobis, ut illa gente incolam: ſtare Saguntam non poſſet, ita bello afflixiſt; ut
non modo nobis, (absiſt verbo invidia) ne poſteris quidem timenda noſtris
eſſet. Delectam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum dele-
verat Annibal. Veſtigial ex agro eorū capimus, quod n. his non fructū ju-
cundius eſt, quam ultione. Ob hac, quibus majora neque ſperare, neque
optare ab Diis immortalibus poteramus, gratias altum nos decem legatos
Saguntinus ſenatus populiſque ad vos miſiſt: ſimul gratulatum, quod ita
res hos annos in Hſpania atque Italia geſſiſtiſ, ut Hſpaniam non libero am-
ne veniſſet, ſed quā 6 terrarum ultimus ſinis Oceanus, domitam armis ha-
beatis: Italia; niſi quatenus vallum caſtrorum cingit, nihil reliqueritis
Pano. Jovi Optimo Maximo, praſidi Capitolinae arcis, non grates tantum
ob hac agere juſſi ſumus, ſed domū hoc etiam, ſi vos permitteretis, coro-
nam auream in Capitolium victoriae ergo ferre. Id uti permittatis, quaſumus.
ut que, ſi vobis ita videtur, que nobis imperatores veſtri commoda tri-
buerunt, ea rata atque perpetua auctoritate veſtra faciatis. Senatus le-

N O T A E.

2. Ab Turdulis.] Ex melioribus ſcri- ſalus noſtra.
3. Excretos.] Vulgo exteptos ſed ex-
creti, ſunt ſeparati ab aliis: ita enim Liv.
lib. 9. Omnem forenſem turbam excretam,
in quatuor tribus conſecit.
5. Turdetaniam.] Fneſt ſequentibus
temporibus Turdetani in Beturia, eaque
parte Betice quæ ad Bætis dextram :
qua nunc regione Andaluziæ regni Hiſ-
palenſis, & Cordubenſis pars Borealiſ.
6. Terrarum ultimus ſinis Oceanus.] Regio-
nes terra extremas ad Occidentem deſi-
gnant hi Saguntini: Luſitaniam Galliciam
que. Rhen. Terrarum ultimas ſinis Oceanus.

gatis Saguntinis respondit, *Et dirutum & restitutum Saguntum fidei soci-*
lis utrinque servata documentum omnibus gentibus fore. Suos imperato-
res, recte & ordine, & ex voluntate senatus fecisse, quod Saguntum re-
stituerint, crescentque Saguntinos servitio exemerint: quaque alia eis beni-
gne fecerint, ea senatum ita voluisse fieri. domum permittere ut in Capitolio
ponerent. Locus inde 7 lautique legatis præberi iussa, & muneris ergo
in singulos dari ne minus 1 dena millia aris. Legationes deinde cæteræ in
senatum introducæ, audiatque. Et petentibus Saguntinis, ut quatenus
tunc possent, Italiam spectatum irent: duces dari, literæque per oppi-
da missæ, ut Hispanos comiter acciperent. Tum de republica, de exer-
citiis scribendis, de provinciis, relatum.

Urb. cond.
 an. 548.
 Coll. P.
 Corn. Scip.
 & P. Licin.
 C. Calp.

XL. Quum Africam novam provinciam extra sortem P. Scipioni des-
 tinari, homines famâ ferrent; & ipse nulla jam modica gloria conten-
 tus, non ad gerendum modo bellum, sed ad finiendum diceret se consu-
 lem declaratum esse, *neque aliter id fieri posse, quam si ipse in Africam*
exercitum transportasset, & acturum se id per populum aperte ferret, si
senatus adversaretur: id consilium haudquaquam primoribus Patrum
cum placeret, 1 cæterique per metum aut ambitionem mullarent; Q. Fa-
bius Maximus rogatus sententiam; Scio, inquit, multis vestrum vide-
ri, Patres conscripti, rem altam hodierno die agi, & frustra habiturum
orationem, qui tanquam de integrare, de Africa provincia, sententiam
dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum jam certa provin-
cia Africa consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc
annum provinciam esse; nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare
arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio ha-
bet: 2 non senatorem modo, qui de quo consulitur, suo loco dicit senten-
tiam. Atque ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Afri-
cam trajiciendi, duarum rerum subeundam opinionem esse; unius, insite
ingenio meo cunctationis; quam metum pigritiamque homines adolescentes
3 sane appellent, dum ne pœniteat, adhuc aliorum speciosiora primo aspectu
consilia semper visa, mea usq. meliora. alterius, obreclationis atque in-
vidia adversus crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspi-
cione, si me necque vita altæ & mores mei; 3 neque dictatura cum quin-
que consulatibus, tantumque gloria belli domique partæ vindicat, ut

NOTÆ.

7. *Lautique legatis.*] Vt *Lautæ* & *Lautia*, ita & *Lautia* à lavando deduc-
 ta; pro epularum magnificentiâ dicuntur: præsertim vero pro iis, quæ
 legatis hospitii causâ dabantur, & mun-
 æribus, quibus illi donari solebant. Ra-
 tionem nominis Fest. affert, quod apud
 antiquos hæ elegantiz, quæ nunc sunt,
 non erant, illique ratò lavabant.

1. *Cæterique.*] Scilicet Patrum.

2. *Non senatorem modò.*] Non solum
 unumquemque Senatorem, sed Senatuum
 universum.

3. *Neque dictatura.*] Bis dictatur creatus
 fuerat Fabius maximus: unus ta-
 men dictaturæ duntaxat meminit; quòd
 alteram non gessisset, sed vitio creatus
 eâ se abdicasset.

Urb. cond.
ann. 543.
Coss. P.
Corn. Scip.
& P. Licin.
Crasso.

^a propius fastidium ejus sum, quam desiderium; ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest, qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me distatorem, quam vigerem adhuc viribus & in cursu maximarum rerum esse, reensantem nemo aut in senatu, aut ad populum audivit, quo minus insectanti me ⁴ magistro equitum, quod sando nunquam ante audirum erat, imperium mecum aquaretur. Rebus quam verbis assequi malui, ut qui aliorum judicio mihi comparatus erat, suâ mox confessione me sibi præferret: ⁵ nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi atq; æmulationes, cū adulescente florentissimo proponam. videlicet ut mihi ⁶ jam vivendo, non solum rebus gerendis fessio si huic negata fuerit, Africa provinciæ decernatur. cum ea gloria, quæ parata est, vivendum atque moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, ut à vobis, quorum vigent nunc vires, etiam vinci posset. ¹⁰

XLI. Illud te mihi ignoscere, P. Corneli, æquum erit, si quum in me ipso nunquam pluris famam hominum, quam rempublicam fecerim; ne tuam quidem gloriam bono publico præponam. quanquam si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloria quaereretur, qui te in Italia retineret, etsi id bono publico faceret, simul cum bello materiam gloriae tue ipse ereptum videri posset. Quum vero Annibal hostis incolumi exercitu quattuordecimum annum Italiam obsideat, pœnitebit te, P. Corneli, gloriae tuae, si hostem eum, qui tot funerum, tot cladum nobis causa fuit, tu consul Italiæ expuleris, & sicut ¹ penes C. Lutatium prioris Punici perpetrati belli ritulus fuit, ita penes te huius fuerit? ² Nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa major eliorumque, quam hæc (modo contingat ut te consule vincamus) futura est. ³ Ab Drepano atq; Eryce detraxisse Amilcarem, quam Italia expulisse Pænos atque Annibalem, malis? Ne tu quidem, etsi magis partem, quâ speratam gloriam amplecteris, Hispania potius quam Italia bello liberata gloriatu fueris. ¹⁵ ²⁰ ²⁵

INTERPRETATIO.

^a Ut magis ego natus gloria, quam desiderio laborem; & certe senectus ab ea opinione me absolvere deberet.

^a Non adeo abjectus adhuc est Annibal, ut qui alibi quàm adversus eum gerere bellum præstaret, non videretur potius illum metuisse quàm despexisse.

NOTÆ.

⁴ Magistro equitum.] Q. Minucio, de quo lib. 11. cap. 15. & seqq.

⁵ Nedum.] Gall. Bien loin, sans s'en fâcher que.

⁶ Jam vivendo.] Gall. Je suis las, non seulement d'être dans les emplois, mais encore de vivre.

¹ Penes C. Lutatium.] Repete ex Epit. 19. Videndi & Polyb. lib. 3. Flor. Auctor de Vitis illustr. Corn. Nepos in Amilcare.

² Nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus.] Amilcar Annibalis pater à

Lutatius victus, per datas ab hoc pacis leges præsidium Punicum Eryce deduxerat supra lib. 11. cap. 10. Sed quid hoc ad Scipionem, cui, si Annibal in Italia maneret, non adversus Amilcarem, sed adversus Asdrubalem Gisgonis futura res erat? Præfertur patri Annibal, ut Scipio, si hunc vincat, major Lutatius videatur.

³ Ab Drepano.] Mss. Ab Drepanis; hoc. Trajanus in Occidentali Sicilia latebat, sed de hoc oppido, deque Eryce dictum supra.

Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse videatur, quam contempsisse, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris: nec per istos circuitus, ut quum in Africam trajeceris, secuturum te illuc Annibalem speres, potius quam recto hinc itinere, ubi Annibal est, & eo bellum intendis? Egregiam istam palmam belli Punici patrati peris? Hoc ET

Urb. cond.
an. 548.
Coll. P.
Corn. Scip.
& P. Licin.
Craſſo.

NATURA prius est, tua quum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax ante in Italia quam bellum in Africa sit: & nobis prius decedat timor, quam ultro aliis inferatur. Si utrumque tuo ductu auspicioque fieri potest, Annibale hic victo, illic Carthaginem expugna. si alterutra victoria novis consulibus relinquenda est, prior quum major clariorque, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem, praterquam quod & in Italia & in Africa quos diversos exercitus alere ararium non potest; praterquam quod unde classes tueamur, unde comnearibus prabendis sufficiamus, nihil reliqui est; periculi tandem, quantum adeatur, quem fallis? P. Lucinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid, si quod omnes Dii omen avertant, & dicere etiam reformidat animus, sed quæ acciderint, accidere possunt) & victor Annibal ire ad urbem pergat; tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fulvium à Capua, arcessimus? Quid? quod in Africa quoque Mars communis belli erit. Domus tibi tua, pater patruusque, intra triginta dies cum exercitibus casti, documento sint; ubi per aliquot annos maximis rebus terra marique gerendis amplissimum nomen apud exterarum gentes populi Romani vestraque familia fecerant. Dies me deficiat, si, reges, imperatoresque, temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercitumque suorum, numerare velim. Athenienses, prudentissima civitas, bello domi relicto, auctore aequo & impigro ac nobili juvene, magna classe in Siciliam transmissa, una navali pugna florentem rempublicam suam in perpetuum affligerunt. Externa & nimis antiqua repeto.

XLII. Africa eadem ista, & M. Attilius insigne utriusque fortunæ exemplum nobis documento sint. Ne tibi, P. Corneli, quum ex alto Africam conspexeris, ludus & jocus fuisse Hispania tua videbuntur. Quid enim simile? pacato mari prater oram Italiae Galliaeque vestitus, Emporias in urbem sociorum classem appulisti: expositos milites, per turissima omnia, ad socios & amicos populi Romani, Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per praesidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruusque tui,

INTERPRETATIO.

b Bellum in eam partem desers. a Res nullius momenti.

NOTE.

4. Impigro ac nobili juvene. Alcibiades nimicum: qui tamen bellum ipsum in Sicilia non gessit, etsi ejus auctor fuerat. Vectum id per Demosthenem & Niciam gessum, qui in ea expeditione cum exercitu Atheniensium perire, à Glyppo Lacedaemonio victi.

1. M. Attilius. De M. Attilio Regulo, qui prius victor à Xantippo Spartano victus, captusque à Carthaginensibus, apud eos tandem miserè perit. Vide prae ceteris Florum lib. 2. cap. 2. & Valer. Max. lib. 3. cap. 1. num. 17. Auctorem de Viris illust. cap. 40. & alios.

Urb. cond.
an. 543.
Coss. P.
Cota. Scip.
& P. Licin.
Craſſo.

post amissos imperatores, ferociore & calamitate ipsa: dux tumultuarius
quidem ille ^a L. Marcius, & militari suffragio ad tempus lectus; ceterum
si nobilitas ac iusti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte
belli par: ^b oppugnata per summum ocium Carthago, nullo trium Puniconū
exercituum socios defendente. Cetera, neq; ea elevo, nullo tamen modo A-
frico bello comparanda; ubi non portus nullus classi nostra apertus, non ager
pacatus, non civitas sociæ, non rex amicus, non consilendi usquam locus, non
procedendi. Quacumque circumspexeris, hostilia omnia atq; insecta. An Sy-
phaci Numidisque credis? satis sit semel creditum. NON SEMPER TE-
MERITAS est felix: ^c & fraus fidem in parvis sibi præsuevit, ut quā opera
pretium sit, cum mercede magna fallat. Non hostes patrem patrumq; tuum
armis prius, quā Celtiberi socii fraude circumvenerunt: nec tibi ipsi à Ma-
gone & Asdrubale hostium ducibus, quantum ab Indibili & Mandonio in
fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem mili-
tium tuorum expertus? Et Syphax & Masanissa se, quam Carthaginenses,
malunt potentissimos in Africa esse: Carthaginenses, quam quemque alium.
Nunc illos æmulatio inter sese; & omnes causa certaminum acuiunt, quia
procul externus metus est. Ostende illis Romana arma, & exercitum alie-
nigenam: jam velut ad commune vestigandum incendium incurrent. Ali-
ter iidem illi Carthaginenses Hispaniam defenderunt: aliter mania patriæ,
templa Deūm, aras, focos, defendunt; quum cunctes in prælium pavida pro-
sequetur coniunx, & partu liberi occurrant. Quid porro? Si satis confisi
Carthaginenses consensu Africa, fide sociorum regum, manibus suis, quum
tuo exercitusque tui præsidio nudatam Italiam viderint, ipsi ultro novum
exercitum in Italiam aut ex Africa miserint, aut Magonem, quem à Ba-
learibus classe transmissa jam præter oram ³ Ligurum Alpinorum veltari
constat, Annibali se coniungere iusserint? Nempe in eodem terrore erimus,
in quo nuper fuimus, quum Asdrubal in Italiam transisset: quem tu,
qui non solum Carthaginem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus,
à manibus tuis in Italiam emisisti. Victum à te diges: ⁵ ed. quidem minus. ³⁰

INTERPRETATIO.

^b Carthago nova, licet uno die capta, |
tamen præparatis antea per ocium obli-
dionis instrumentis impugnata: nemine
hostium prohibente, &c.

^c Et fraudulenti homines fidem sibi com-
parant suis in speciem honestis ac fidei-
bus, ut postea facilius & majori sua utili-
tate decipiant eos quibus blanditi sunt.

NOTÆ.

2. L. Marcius.] Vide l. 15. c. 37. & seqq.
3. Ligurum Alpinorum.] Ligures par-
tem trans, partem citra Alpes: horum
alii Montani, alii ad oram, alii ad Pa-
dum incolebant. Hic Montanos indicat
Livius, qui omnium ferocissimi. Hac
de re lib. 27. cap. 39.
4. E manibus tuis in Italiam emisisti.]
Victi in Hispania Asdrubal, in Italiam

valido cum exercitu transgressus erat
iussu Carthaginensium. Qua de re lib. 23.
cap. 27. & lib. 27. cap. 39.

5. Ed quidem minus vellem.] Galf. Et
c'est pour cela même qu'il est plus sage de
& pour le bien de l'État, & plus encore
pour votre honneur, que vous luy ayez
donné passage, ou du moins que vous l'ayez
laissé échapper pour venir en Italie.

- vellem & id tua, non reipublica solum causa, iter datum victo in Italiam esse. Patere nos omnia qua prospera tibi ac reipublice in imperio evenere, tuo consilio assignare: & adversa casibus incertis belli & fortuna delegare. Quod melior fortiorque es, eo magis talem praesidem sibi patria atque universa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare, ubi Annibal sit, ibi caput atque arcem huius belli esse. quippe qui pra te feras, eam tibi causam et adjiciens in Africam esse, ut Annibalem eo trahas. Sive igitur hic, sive illic, cum Annibale est tibi futura res. Utrum ergo tandem firmior eris in Africa solus, an hic tuo collegaeque exercitu conjuncto? ⁶ ne Claudius quidem & Livius Consules tam recenti exemplo, quantum id intersit, documendo sunt? Quid? Annibalem, utrum tandem extremus angulus agri Bruttii frustra jam diu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago & tota socia Africa potentior armis virisque faciet? Quod istud consilium est, ibi malle decernere, ubi tua dimidio minores copiae sint, hostium multo majores, quam ubi duobus exercitibus adversus unum tot praeliis & tam diuturna & gravi militia fessum, pugnandum sit? ⁷ Quam compar consilium tuum parentis tui consilio sit, repeta. Ille consul profectus in Hispaniam, ut Annibal ab Alpibus descendenti occurreret, in Italiam ex provincia rediit: tu, quoniam Annibal in Italia sit, relinquere Italiam paras: non quia reipublica id utile, sed quia tibi amplius & gloriosum censes esse: sicut quoniam provincia & exercitus relicto, sine lege, sine senatus consulto, duabus navibus populi Romani imperator & fortunam publicam & majestatem imperii, qua tunc in tuo capite periclitabantur, commisisti: Ego P. Cornelium, Patres conscripti, reipublica nobisque, non sibi privatum creatum consulem existimo: exercitusque ad custodiam urbis atque Italiae scriptos esse, non quos regio morere per superbiam consules, quo terrarum velint, trajiciant.

- XLIII. Cum oratione ad tempus parata Fabius, tum auctoritate, & juvenetata prudentiae fama magnam partem senatus, & seniores maxime movisset, pluresque consilium lenis quam animum adolescentis ferocem laudarent; Scipio ita locutus fertur: Et ipse Q. Fabius principio orationis, P. C. commemoravit, in sententia sua posse obtrekationem suspectam esse. Cujus ego rei non tam ipse ausim tantum virum insinulare, quam ea suspicio, vitio orationis an rei, haud sane purgata est. Sic enim honores suos & famam rerum gestarum extulit verbis, ad extinguendum invidia crimen,

INTERPRETATIO.

4. Belli casibus & fortuna assignare calamitates, sive in eam rejicere, quae secus evenerint.

NOTAE.

6. Ne Claudius.] C. Claudius Nero, patrem, longe aliter & prudentius se & M. Livium juncti Asdrubalem cum exercitu Punico internecione paulo ante ad Metaurum deleti occiderant. lib. 37. cap. 46. seqq.

7. Quam compar consilium tuum.] Anniphatu est: vult enim P. Scipionem ⁸ gestisse erga Annibalem, quam nunc se gerat filius. ⁸ Fortunam publicam, & majestatem imperii commisisisti.] Tunc scilicet cum Scipio ad Syphacem trajecit. Supra cap. 17. & seqq.

Urb. cond.
an. 548.
Coll. P.
Corn. Scip.
& P. Licin.
Crass.

Urb. Cond.
Ann. 548.
Coll. P.
Corn. Scip.
& P. Licin.
Crasso,

tangquam mihi ab infimo quoque periculum sit, ne mecum emulatur: & non ab eo, qui, quia super ceteros excellat, quod me quoque mihi non dissimulo, me sibi equari velit, sic se semetipsum periculum honoribus, & me infra aetatem filii etiam sui posuit; tangquam non longius quam quantum vitae humane spatium est, cupiditas gloria extendatur, maximaque pars ejus in memoriam ac posteritatem promineat. Maximo cuique id accidere animo certum habeo, ut se non cum presentibus modo, sed cum omnis aevi claris viris comparet. Equidem haud dissimulo, me tuas, Q. Fabi, laudes non esse qui solum velle, sed (bona veniat ut dixerim) si possim, etiam exsuperare. Illud nec tibi in me, & neu mihi in minores natu animi sit, ut nolimus quicquam nostri simile evadere eivem. id enim non eorum modo, quibus inviderimus, sed reipublica & pene omnis generis humani detrimentum sit. Commemoravit; quantum esset periculi aditurus, si in Africam trajicerem: ut meam quoque, non solum reipublica & exercitus vicem, videretur sollicitus. Unde haec repente de me cura exortat quam pater patrisque meus interfecit, quem duo exercitus eorum prope occisione occisi essent, quem amissa Hispania, quum quatuor exercitus Paenorum, quatuor duces omnia metu armisque tenerent, quum quasi ad id bellum imperator nemo se ostenderet; praeter me, nemo proficisci nomen ausus esset; quem mihi quatuor & viginti annos nato dedisset imperium populus Romanus: quid ita tum nemo aetatem meam, vim hostium, difficultatem belli, patris patriusque recentem cladem commemorabat? Ursum major aliqua nunc in Africa calamitas est, quam tunc in Hispania erat? An majores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures melioresque, quam tunc in Hispania fuerunt? An etas meae tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc est? An cum Carthaginiensi hoste in Hispania, quam in Africa bellum geri aptius est? Facile est post suos fugatosque qua-

INTERPRETATIO.

a Spectet ac pretendatur ad futura secula.

NOTAE.

1. Quod me quoque mihi non dissimulo.] Ita in Regio, in aliis quoque mihi non dissimulo. Gron. mavult. quod & me mihi non dissimulo. Idem ubique sensus: significat enim Scipio utraque pitiati, sed ad gloriam gradum contendere atque eam, ut non minus supra reliquos excellat, quam Q. Fabius.

2. Periculum honoribus.] Nomen honoribus, desideratur in plerisque optimis exemplaribus: subintelligitur tamen nomen aliquod, veluti officio, virtute, aut quid simile. Est enim persungi, munus implere, aut aliud quiddam absolvere, exantillare, s'acquiescer dignement d'une charge, acbever, aller jusques au bout de la carrière: aliquando significat quod

nos dicimus, sortir d'affaires: Ita Cicero pro domo sua equidem jam persungit sum, jam implevi animos invidorum: ubi persungit sum, intellige periculo. Et pro Cluent. aut quid se persungit: jam esse arbitrantur, cum de reo judicantur.

3. Maximaque pars.] Repete ex superiorum membro; & quasi non, maxima pars, ejus, nempe gloria.

4. Neu mihi in minores natu.] Sic vulgo editi, in minores: quae recepta magis loquendi forma. Est enim senilis erga juvenes; sed tamen veteres libri habent in minoribus, hoc est, quantum ad minores; non abudente sententia. Vide Gronovium in Seneca & natu. quærit.

tuor exercitus Punicos, post tot urbes vi captas, aut metu subactas in ditionem, Urb. cond.
post perdomit a omnia usque ad Occanum, tot regulos, tot sævas gentes, post an. 548.
receptam totam Hispaniam, ita ut vestigium nullum belli reliquum sit, eleva-
re meas res gestas: tam, Hercule, quam si victor ex Africa redierim, ea ip-
sa elevare que nunc retinendi mei causa, ut terribilia eadem videantur, & P. Licin.
verbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam; negat illos patere Crasso.
portus. M. Attilium captum in Africa commemorat: b tanquam M. Attili-
us primo accessu ad Africam offenderit. neque recordatur, illi ipsi tam
infelici imperatori paruisse tamen portus Africa: Et s res egregias primo
anno gessisse: Et quantum ad Carthaginienses duces attinet, invictum ad ultimum
permanuisse. Nihil igitur me isto tu exemplo terrueris: si hoc bello, non
priori; si nuper, & non annis ante quadraginta, ista elades accepta foret; qui
ego minus in Africam Regulo capto, quam Scipionibus occisis in Hispaniam,
trajicerem. Nec felicius c Xantippum Lacedæmonium Carthagini, quam
me patria mea sinerem natum esse. cresceretque mihi ex eo ipso fiducia, quod
possit in hominis unius virtute, tantum momenti esse. At etiam Atbenienses
audiendi sunt, temere in Siciliam, omisso domi bello, transgressi. Cur ergo,
quoniam Græcas fabulas enarrare vacat, non Agathoclem potius Syracusanum
regem, quam diu Sicilia Punico bello treteretur, transgressum in hanc
eandem Africam, d avertisse eò bellum unde venerat, refert?

XLIV. a Sed quid, ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo
aliam in discrimen adducere, quale sit, veteribus externisque exemplis ad-
monere opus est: i Majus præsentisve nullum exemplum esse quam Annibal
potest: multum inter est, alienos populare fines, an tuos ur̃i, excindi, videres.
25 PLUS ANIMI est inferenti periculum, quam propulsanti. Ad hoc major
ignotarum rerum est terror: bona malaque hostium, ex propinquo ingressus fi-
nes aspicias. Non speraverat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad se dis-
cernerent, quot descenderunt post Cannensem cladem: quanto minus quicquam in
Africa Carthaginiensibus firmum ac stabile est, b infidis sociis, gravibus ac

INTERPRETATIO.

b Quasi clades M. Attilii contigerit eo aut certius exemplum ejus rei afferri, quam
statim tempore, quo is in Africam appulit. ipse Annibal?

a Sed quid opus est probare exemplis præ- b Qui Carthaginienses, tum socii infidi
corum temporum, verumque externarum, sunt externis, tum domini intolerabiles suis
quam utile sit inferre ultro timerem hosti ac subjectis: præterea nos quoniam a sociis
bus, & periculo a nobis amoto illos adduce- nostris derelicti, &c.
re in discrimen domi suæ; potestne majus

NOTÆ.

5. Res egregias primo anno gessisse.] Ipsum venerat Agathocles, sed in Africam unde
Attilium, cui portus Africa pauerant. bellum venerat.

6. Xantippum.] Ducem à Spartanis missum ad Carthaginienses, qui ejus auspicis Attilium vicerunt. i. Majus præsentisve nullum exemplum
esse quam Annibal potest.] Horum nihil ex-
hibent maxime sancti codices, quos Gron-

7. Avertisse eò bellum unde venerat.] profert, ut nec qui mihi visi sunt quidē hæc
Bellum averterat, non in Siciliam unde valde appositā, sed satis mox insinuat.

Urb. cond.
an. 548.
Coll. P.
Corn. Scip.
& P. Licin.
Crasso.

superbis dominis: Ad hoc nos etiam deserti ab sociis, viribus nostris, nulli Romano steterimus. c Carthaginiensi nihil civilis roboris est. mercede paratos milites habent, Afros, Numidasque; levissima fidei mutanda ingenia. Hic modo nihil morae sit. una & trajecisse me audietis; & ardere bello Africam, d & molientem hinc Annibalem, & obsideri Carthaginem. Iaciores, & frequentiores ex Africa expectate nuncios, quam ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subjicis fortuna populi Romani, Dū faderis ab hoste violati restes, Syphax & Masinissa reges: 2 quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus à perfidia sim. Multa quae nunc ex intervallo non apparent, bellum aperiet. & id est viri & ducis, non deesse fortunae praebenti se; 3 & oblata casu stettere ad consilium. Habebo, Q. Fabi, 4 parem, quem das, Annibalem; sed illum potius ego traham, quam ille me retineat. In sua terra cogam pugnare eum, & Carthago potius premium victoria erit, quam seminata Brutiorum castralla. Ne quid interim, dum trajicio, dum expono exercitum in Africa, dum castra ad Carthaginem promoveo, res publica hic detruncati capiat; quod tu, Q. Fabi, quum victor tota Italia volitaret Annibal, potuisti praestare; hoc videne contrumeliosum sit, concessio jam & penè fractio Annibale, negare, posse P. Licinium consulem virum fortissimum praestare, qui ne à sacris absit pontifex maximus, ideo in sortem tam longinquae provinciae non venit. e Si, Hercule, nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum; tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges gentesque externas pertinebat; non ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africa arma, videri nobis animum esse: nec hoc credi ungarique, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum quom de Sicilia certaretur, toties Africam ab nostris exercitibus & classibus oppugnatam; nunc quom de Italia certetur, Africam pacatam esse. Reque scat aliquando vexata tam diu Italia: iratur, evasleturque invicem Africa. Castra Romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum vallium hostium ex mœnibus nostris videamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaeque, populatio agrorum, desertio sociorum, caetera belli clades, quae in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quae ad rempublicam pertinent, & bellum quod

INTERPRETATIO.

c Populus Carthaginiensis nullas habet proprias vires ex civibus suis qui militent. e Quin etiam, si bellum hoc modo, quo ego gerendum puto, non celeriter perferretur, d Descendentem ex Italia: vel me cogentem, &c. tem Annibalem ab Italia discedere.

NOTÆ.

2. Quorum ego fidei ita innitar, &c.] son avante tout ce que le hasard nous Ita est in optimis Codicibus. Gall. Je ne presens.
me feray à eux que de bonne sorte; & en prenant mes precautions.
3. Et oblata casu stettere ad consilium.] 4. Parem quem das.] Parem dicte pro adversario sibi opposito: quo sensu paria dicimus gladiatores, & pares gladiatores; qui invicem pugnaturi opponuntur, & committuntur. Gall. Et adjuster à ses desseins, tourner inistat.

inflat, & provinciâ de quibus agitur. dixisse satis est. Illa longa oratio nec ad vos pertinet sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania elevarit, sic & ego contragloriam ejus eludere, & meam verbis extollere velim. Neutrûm faciam, Patres conscripti. & si nulla alia re, modestiâ certe & temperando lingua adolescens senem vicero. Ita & vixi & res gessi, ut tacitus ea opinione, quam vestra sponte conceptam animis habereis, facile contentus essem.

- XLV. Minus aquis animis auditus est Scipio, quia vulgatum erat, si apud Senatum non obtinuisset, ut provincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fulvius, qui consul quater & centor fuerat, postulavit à consule, ut palam in senatu diceret, *permittere Patribus, ut de provinciis decernerent: staturusque eo esset quod censuissent, an ad populum laturus?* Quum Scipio respondisset, se quod è republica esset, facturum; tum Fulvius, *Non ego ignarus quid respondurus facturusve esses, quaesivi, quippe quum prae te feras tenere magis, quam consulere senatum, & si provinciam tibi quam volueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque à vobis, tribuni plebis, postulo, inquit, ut sententiam mibi ideo non decenti, quod et si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis.* Inde altercatio orta, quum consul negaret, æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret; Tribuni ita decreverunt, *Si consul senatui de provinciis permittit, fieri eo quod senatus censuerit, placet; nec de ea re ferri ad populum patiemur: si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus.* Consul diem ad colloquendum cum collega petiit. Postero die permissum senatui est. Provincia ita decreta: alteri consuli Sicilia, & triginta rostratae naves, quas C. Servilius superiore anno habuisset: permissumque ut in Africam, si id è republica esse censeret, trajiceret: alteri Brutii, & bellum cum Annibale, cum eo exercitu, quem

INTERPRETATIO.

^a Ut intercessione vestra auxilium mibi & pariterum esse, quamvis per discessionem recusanti sententiam dicere, quid nem factu senatus consulo plures habeam videmus consulem Scipionem non statutum assentientes.

NOTÆ.

5. Si nulla alia re.] Plerique manu exaratorum sic habent. Editi si nulla alia re. Illud convenientius videtur reliquæ Scipionis orationi, quæ masculos ubique spiritus redoler. Sic insinuat sperare se aliis quoque rebus Fabii gloriam superaturum, sed maxime modestiâ.

1. Suo quisque loco senator.] Absent à plebisque ex melioribus nomen, Senator, & rectè, ut ostendit Gronov. quod plerumque in senatu sententiam dicerent, quamvis Senatores non essent. Quod

spectat illud lib. 26. qui Senatores offens. quibusque in senatu sententiam dicere licebat.

2. Cum eo exercitu quem L. Veturius, &c.] Scripti omnes, multique editi hunc locum sic nobis exhibent: cum eo exercitu quem L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se: ubi aliquid deesse nemo non videt. Sigon. ex scripto suo cod. in quo legi ait, Cæcilius habuit: scribendum censebat, cum eo exercitu quem L. Veturius aut Q. Cæcilius habuit:

Urb. Cond.;
Ann. 548.
Coll. P. Cor-
nel. Scip.
& P. Licinij
Crasso,

Urb. cond.
an. 548.
Coll. Pub.
Corn. Scip.
& Pub. Lic.
Crasso.

L. Veturius, aut Q. Cæcilius: hi & sortirentur inter se, compararent: ve uter in Brutis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumque in annum prorogaretur, cui ea provincia evenisset. & cæteris præter consules prætoresque, qui exercitibus provinciisque præfutura erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio forte evenit, ut cum consule in Brutis adversus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis, magna frequentia & favore spectantium, celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandum missi, M. Pomponius Macho, & Q. Cælius, tulerunt 3: coronam auream CC. pondo, & simulacra spoliolum, 4 ex mille pondo argenti facta. Scipio, quum ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere retendisset; b ut voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: c & quia impensæ negaverat reipublicæ futuram classem, ut quæ ab sociis darentur ad novas fabricandas naves, acciperet. Ecturix primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. f Cærtes frumentum sociis navali- 15 bus commeatumque omnis generis, Populonienfes ferrum, Tarquinien- ses lineæ in vela, g Volaterrani interamenta navium & frumentum,

INTERPRETATIO.

b Obtinuit ut sibi liceret voluntarios socii ducere. Et quoniam affirmaverat futurum ut sumptus in classem necessarij, non essent oneri reipublicæ, obtinuit ut acciperet quæ à sociis conferrentur ad fabricam navium.

c Instrumenta ferrea ad arandum terram, falces, vasa ad aquam afferendam aut ejiciendam: molas, ad molendum frumentum, seu machinas ad jacienda in hostes saxa ingentia molarum instar.

NOTÆ.

Q. L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur. Gron. verò illud habuit, censet esse librali, existimatque subaudiendum esse è proximo, Quem L. Veturius aut Q. Cæcilius (superiori anno habuisset). Ex Put. vero ubi eil, vi sortirentur, mutatà unà literà reponendum esse, hi & sortirentur.

3. Coronam auream ducentorum pondo.] Auri hujus pretium esset apud nos 11 3000 librarum Francicarum.

4. Ex mille pondo argenti.] Gallica æstimatone hodierna, librarum 36000. fuerint.

5. Cærtes, &c.] Cives urbis Cæræ, quæ nunc Cerveteri in Patrimonio S. Petri. Populonienfes, cives Populonia, quæ in vicum versâ nomen retinet in principatu Plumbini, vul. Piombino. Ut Volaterra, vul. Velleterra in agro Florentino. Hæc & sequentium urbium nomina satis nota ex Decade 1.

6. Volaterrani interamenta navium.] Vulgò legebat armamenta navium; sed in omnibus manu exaratis occurrit,

interamenta navium: quæ ita dicuntur de interiori navium apparatu, ut superamenta materiarum ab Vlpiano l. 55. §. 4. ff. de legatis 3. Sic Aristophanes in equitibus dicit: ἐς τὰς τριῖνας ὀπλῆς αὐτοῖς. Vbi scholiastes explicat vocem illam, ὀπλῆς, de navium collis, aut lignis transversariis, quibus constant civitates seu alvus navis. Et Polux l. 2. c. 4. ἐν τοῖς ναυὶς ἐκπλῆται. Gron. videndum ait, an non potior sit scriptura tertii Palatini codicis: inceraimenta navium: naves enim cerâ & pice oblini solitas nemo nescit. Quod ex Vegetio probatur lib. 5. de re milit. cap. 7. & 15. Ceram Latini, Græci Κερα vocant eam picis cum cera mixturam: hinc apud Ovid. xi. Metam. Spoliataque tegmine cera rimæ patet. Unde ceratæ naves. Quâ itaque ratione Juvenalis postea dixit, genua incerare Deorum; hac nosse inceraimenta vocare potuit ceram pice mixtam, quâ navium rimæ obducuntur.

- 7 Aretini triginta millia scutorum, galeas totidem, pila, gasta, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cujusque generis numero expleturos, secures, rutra, falces, alveolos, molas quantum in quadraginta longas naves opus esset, 8 tritici centum & viginti millia modium, & in viaticum decurionibus remigibusque collaturos. 9 Perusini, Clusini, Rusellani abjctem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum abjctem ex publicis sylvis est usus. Umbræ populi 10 & præter hos Nursini, 11 & Reatini, & Amicernini, Sabinusque omnis ager, milites polliciti. Marfi, Peligni, Marrucini, multi voluntarii, nomina in classem dederunt. 12 Camertes quum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. 13 Triginta navium carinæ, viginti quinquereemes, decem quadrireemes quum essent posita; ipse ita institit operi, 14 ut die quadagesimo quinto, quam ex sylvis detracta materia erat, naves instructæ armataque in aquam deductæ sint.
- 15 XLVI. Profectus in Siciliam est triginta navibus longis; voluntariorum septem ferme millibus in naves impositis. Et P. Licinius in Brucios ad duos exercitus consulares venit. ex eis cum sibi sumpsit, quem L. Veturius consul habuerat. Metello, ut quibus præfuisset legionibus, iis præficeret (facilis cum assuetis imperio rem gesturum ratus) permisit.
- 20 Et prætores diversi in provincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem, 1 à fossa Græca ad mare versam, vendere quaesitores jussi; indicio quoque permisso, qui ager civis Campani fuisset, ut is publicus populi Romani esset. indicii præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. 25 Servilio Prætori urbis negotium datum, ut Campani cives, ubi

Urb. cond.
ann. 548.
Coll. Pub.
Corn. Scip.
& Pub. Lic.

NOTÆ.

7. *Aretini triginta millia scutorum.*] In scriptis melioribus habetur *o o o o*. id est, tria millia scutorum. *Aretini* ab Aretio Tusciæ civitate. Vul. *Arezzo*.

8. *Tritici centum, & viginti millia modium.*] Respondent Sextarii Patiensibus ferme 12000.

9. *Perusini.*] A Perusia civitate Etruriæ ad liberim non procul Trasimeno lacu; hodie *Peruggia* in Patrimonio Sancti Petri. Clusini à Clusia, vul. *Chiusi* in Territorio Florentino ducatu ad Cladium. Rusellani à *Rusellis*, quarum ruinæ *Rosselle* in Territorio Senensi.

10. *Et præter hos Nursini.*] Eorum sententia videtur esse Livius, qui Nursiam Sabinis adscribit; ceterum Vmōrii attribuitur plezique. Hod. *Norcia* in Spoletano ducatu.

11. *Et Reatini.*] A Reate urbe Sabinorum, nunc *Rieti*. *Amicernini* ab *Ani-*

terno in Sabinorum Vestinorumque confinio, nunc *Amicerno* prope *S. Victorino*.

12. *Camertes quum æquo fœdere.*] *Camertini* oppidi in Vmbria tucoles, hoc tempore non in ditione Romanorum erant, sed fœderati.

13. *Ut die quadagesimo quinto.*] Non minori diligentia uli antea Romani primo Punico bello; nam teste Floro lib. 2. cap. 2. cum Romani rudes adhuc maris essent, intra sexagesimum diem quam casa sylva fuerat, centum sexaginta navium classis in anchoris stetit; ut non arte facta, sed quadam munere Deorum conversa in naves atque mutata arbores viderentur.

1. *A fossa Græca ad mare versam.*] Ager ille ultra Vulturum circa Liternum sive Clanium fluvium fuisse videtur, Trebulam versus & Atellam.

Urb. Cond.
ann. 548.
Coll. P. Cor-
nel. Scip.
& P. Licin.
Crassio.

3 cuique ex senatusconsulto liceret habitare, ibi habitarent: animadvertetq; in eos, qui alibi habitarent. Eadem ætate Mago Amilearis filius, ex minore Balearium insula, ubi hibernarat, juvenute lecta in classem imposita, in Italia triginta ferme rostratis navibus & multis onerariis, duodecim milia peditum, duo ferme equitum trajecit: Geniumque, nullis præfidiis maritimam oram tutantibus, repente adventu cepit. inde ad oram Ligurum Alpinoꝝ, si quos ibi motus facere posset, classem appulit, 3 Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant 4 cum Epanteriis montanis. Igitur Pœnus, 5 Savone oppido Alpino præda deposita, & decem longis navibus in statione ad præsidium relictis, exteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem trajecitum esse; ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, montanos instituit oppugnare. Et crecebat exercitus in dies; ad famam nominis ejus Gallis undique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretii, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati, si par aliunde bellum, duce tantum mutato, oriretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Livium Proconsulem ex Etruria volonum exercitum admoveꝛe Ariminum jusserunt, & Cn. Servilio prætori negotium datum, ut si è republica censeret esse, urbanas legiones, 6 cui imperio videretur dato, ex urbe duci juberet. M. Valerius Lavinius Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naves onerarias Pœnorum ad octoginta, circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provincie præerat, 6 capras, Cælius frumento misso ad Annibalem com meatuque onustas, Valerius prædam Etruscæ Ligurumque montanorum captivos Carthaginem portantes, tradit. in Brutis nihil ferme anno eo memorabile gestum est. Pestilentia incesseꝛat pari clade in Romanos Pœnosque: nisi quod Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Junonis Lacinie templum ætatem Annibal egit. ibique aram condidit, dedicavitque, cum ingenti rerum ab se gestarum titulo; Punicis Græcisque litteris insculpto.

INTERPRETATIO.

1 Imperio in eas legiones dato ei, cui dandum ipse censeret.

NOTÆ.

1. Cuique ex Senatusconsulto liceret.] hodie Ventimiglia.

Vide supra lib. 26. cap. 34.

3. Ingauni.] Matutini sub Alpibus Ligurum populi fuerunt. Ingauni, quorum urbs Albium Ingaunum, hodie Albenga.

4. Cum Epanteriis.] Horum Liguriz populorum unus quod sciam mentit: Livius. Eos supra Albingsunum oppidum Alpina juga incoluisse ex hoc loco eruit Cluverius. Vide num corruptum; videtur nomen, scribendumque sit, cum Intemelius, quorum oppidum Albium Intemelium; quorum fines, Merula fortè de se aliud tradebat Cælius, aliud Vænnæ ab Ingaunis divisi, regio montana: leriis.

5. Savone.] Liguriz urbs Savo, five Savona nomen retinet in ora Genuesi.

6. Capras, Cælius.] Nihil in his mandandam: conveniunt enim in eandem lectionem omnes libri, & distinguenda hæc periodus à superiori: postquam enim Livius eas naves ab Octavio capras narravit, adjicit diversas Historicorum duorum veterum, Cælii & Valerii Antiani sententias circa usum, in quem destinatz à Pœnis fuerant hæc claves. Quæ remeliis; quorum fines, Merula fortè de se aliud tradebat Cælius, aliud Vænnæ ab Ingaunis divisi, regio montana: leriis.

FINIS LIBRI XXVIII.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXIX.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

IX Sicilia C. Laelius in Africam à Scipione missus, ingentem praedam reportavit: & mandata Masaniſſae Scipioni exponit, conquerentis quod nondum exercitum in Africam trajecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitaverat, ipse in acie occisus. Mandonius expositis Romanis à suis deditus est. Magoni, ¹ qui in Gallia & in Liguribus erat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecunia, quibus auxilia conduceret: praeceptumque, ut se Annibali jungeret. Scipio à Syracusis in Brutios trajecit, & Locros, pulso Punico praesidio, fugatoque Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idea mater deportata est Romam à Passinunte oppido Phrygiae; carmine in libris Sibyllinis invento, pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiae. Lapis erat, quem matrem Deum incolae dicebant. ² Excepit P. Scipio Nasica Cn. filius, ejus, qui in Hispania perierat, vir optimus à senatu judicatus, adolescens ³ nondum quaestorius: quoniam ita responsum habebat: ut numen id ab optimo viro reciperetur, consecrareturque. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminii legati quererentur, quod pecuniam Proserpinae abstulerat, & liberos eorum ac conjuges supra verat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est. Quum falsus rumor ⁴ de P. Scipione proconsole, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquam is luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarent an ea vera essent; purgatus infamia Scipio in Africam trajecit, senatus permisso. Syphax accepta in matrimonium filia Asdrubalis

NOTÆ.

¹. Qui in Gallia & Liguribus erat.] nor Nasica nondum fuisse ejus ætatis; Vulgo qui in Galliam & Liguriam ierat: qua per leges quaeriturum gerere posset:

². Excepit.] Cybeles numicum statuum id est, annorum 17.

domi fuit.

⁴. De P. Scipione.] Proconsole.

³. Nondum quaestorius.] Significat opi-

Gisgonis, amicitia, quam cum Scipione ipse iunxerat, renunciavit. 5 *Masaniſſa*, rex *Maſſyliorum*, dum pro *Carthaginiensibus* in *Hispania* militas, amiſſo patre *Gala*, de regno exciderat. quo per bellum ſape repetito, aliquot praeliis à *Syphace* rege *Numidarum* victus, in totum privatus eſt: & cum ducentis equitibus exul *Scipioni* ſe iunxit: & cum eo primo ſtatim bello, *Hannonem* *Amilearis* filium cum ampla manu inereerim. *Scipio*, advenit *Aſdrubalis* & *Syphacis*, qui prope cum centum millibus armatorum venerant, ab obſidione *Unice* depulſus, hiberna communiavit. *Sempronius* conſul in agro *Crotonienſi* proſpera adverſus *Annibalem* pugnavit. *Luftrum* à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt civium capita ducenta quinddecim milia. Inter cenſores, *Marcum Livium*, & *Claudium Neronem*, notabilis diſcordia fuit, nam & *Claudius Livio* collega equum ademittit, quod à populo damnatus aſſuſque in exilium fuerat; & *Livius Claudio*, quod falſum in ſe teſtimonium dixiſſet, & quod minime bona fide ſecum in gratiam rediſſet. Idem omnes tribus, extra unam, *ararias* reliquit, quod & innocentem ſe damnaſſent, & poſtea conſulem cenſoremque feciſſent:

Urb. cond.
an. 548.
Coſſ. P. Cor-
nel. Scip.
& P. Licin.
Craſſo.

I. **SCIPIO** poſteaquam in *Siciliam* venit, voluntarios milites ordina-
vic, centuriavitque: 1 ex iis trecentos juvenes, florescentes ætate
& virium robore, inermes circa ſe habebat; ignorantes quem ad uſum
centuriati, neque armati ſervarentur. Tum ex totius *Siciliæ* juniorum
numero, principes genere & fortuna trecentos equites, qui ſecum in *A-*
fricam trajicerent, legit: diemque iis, qua equis armiſque inſtructi atque
ornati adeſſent, edixit. Gravis ea militia, procul domo, terra marique
multos labores magna pericula allatura videbatur: neque ipſos modo, ſed
parentes cognatoſque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ dicta erat,
advenit, arma equoſque oſtenderunt. tum *Scipio*, renunciari ſibi dixit, 10
quosdam equites *Siculorum* tanquam gravem & duram horrere eam mili-
tiam. Si qui ita animati eſſent, malle eos ſibi jam tum ſaceri, quam poſtmo-
do querentes, ſegnēs atque inuiles milites rei publicæ eſſe. Exproberent
quid ſentirent, cum bona venia ſe auditurum. Ubi ex his unus auſus eſt di-
cere, ſe proriſus, ſi ſibi utrum velit, liberum eſſet, nolle militare: tum *Scipio* ei, 15
Quoniam igitur, adoleſcens, quid ſentires, non diſſimulaſti, *vicari-*
um tibi expediām, cui tu arma equumque & cætera inſtrumenta militiæ,
tradas, & tecum hinc ex templo domum ducas, exerceas: 2 docendum cures
equo armiſque. Lato conditionem accipienti, unum ex trecentis, quos in-
ermes habebat, traſiit, ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia 20
imperatoris cæteri viderunt; ſe quilibet excuſare, & vicarium accipere.

NOTÆ.

1. *Masaniſſa* rex *Maſſyliorum*.] Aliàs
Masſulorum; malè: horum enim rex
Syphax erat.

1. Ex iis.] Ex numero voluntariorum.

2. Docendum cures equo armiſque.] In-
telligit docendum equo armiſque eque-
ſtribus uti. Eodem loquendi genere uſus
Cic. in epistoſis ſcribens ad Patrum.

Ita trecentis Siculis Romani equites substituti, sine publica impensa. Do-
 cendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum im-
 peratoris erat, *ipsum militatum, qui ita non fecisset*. Egregiam hanc
 alam equitum evasisse ferunt, multisque praeliis rempublicam adjuvisse.
 5 Legiones inde quum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites
 delegit; maxime qui sub duce Marcello militaverant: quos quum optima
 disciplina institutos credebatur, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione
 periculissimos esse urbium oppugnandarum. nihil enim parvum, sed Car-
 thaginis jam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispartit:
 10 frumentum Siculorum civitatibus imperat: 3 ex Italia advecto parcit: ve-
 teres naves reficit, & cum iis C. Lelium in Africam pradam mittit.
 novas 4 Panormi subducit, quia ex viridi materia factae erant, ut in sicco
 hibernarent. Praeparatis omnibus ad bellum, Syraculas nondum ex ma-
 gnis belli motibus satis tranquillas, venit. 5 Graeci res, à quibusdam Ita-
 15 lici generis, eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab
 senatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim
 edicto, partim iudiciis etiam in 6 pertinaces ad obtinendam injuriam red-
 ditus, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus
 Siciliae populis grata fuit: eoque 6 enixius ad bellum adjiverunt. Eadem
 20 aetate in Hispania coortum ingens bellum conciente 7 Illergete Indibili:
 nulla alia de causa, quam per admirationem Scipionis contemptu impera-
 torum aliorum orto. *Eum superesse unum ducem Romanis, ceteris ab
 Annibale interfectis, rebatur. eo nec in Hispania casis Scipionibus alium,
 quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia gravius bellum urgeret,*

Urb. cond.
 an. 548.
 Coll. P.
 Corn. Scip.
 & P. Licin.
 Crasso.

INTERPRETATIO.

a Siculi, Graecae originis, res sibi con-
 cessas à Senatu repetebant à nonnullis Ita-
 licis hominibus, qui per vim occupatas.
 per vim quoque retinebant.

NOTAE.

3. Ex Italia advecto parcit.] Advecto,
 supple frumento; quod à proxima perio-
 do repetendum.

4. Panormi subducit.] Vult ex alto de-
 ductas novas naves, atque in portu Pa-
 normitano locatas fuisse, ut per hiemem
 siccarentur. Erat autem Panormi jam
 tum urbs ex Siciliae primariis. Nunc Pa-
 lermo.

5. In pertinaces ad obtinendam inju-
 riam.] Italicos intelligit, qui in facta
 incolis injuria pertinaciter persevera-
 bant. Ita Cic. pro Quint. Ut omnes in-
 telligant non ad mendacium obtinendum,
 sed ad verum probandum, auctoritatem ad-
 iuvare.

6. Enixius ad bellum adjoverunt.] Sic

melius, quam ut vulgo, enixius bellum ad-
 juverunt. Persona enim adjuvatur, non
 res. Ut proxime apud Cic. pro Quint.
 item pro Archia. Qui profecto, si nihil
 ad percipiendam colendamque virtutem, li-
 teris adjuvantur, &c.

7. Illergete Indibili.] Hic Indibilis fra-
 ter Mandonii dicitur, eumque ad Scipio-
 nem pacis petendae causa delegasse narra-
 tur lib. 28. cap. 34. Populares eorum La-
 cetani nominantur, quos ad bellum amo-
 bo concitaverant eod. lib. cap. 24. Unde
 igitur nunc Indibilis Illergetum regulus?
 Coniicere licet eos neutri horum popu-
 lorum in totum imperasse, sed partu-
 utriusque, quia hae gentes duae inter-
 fluunt ferme Sicoxi dirimebantur.

Urb. cond.
an. 548.
Coll. P.
Corn. Scip.
& P. Licin.
Crasso.

*adversus Annibalem eum arcessitum. praterquam quod nomina tantum du-
cum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum.
Trepida omnia, & ut inconditam turbam tyronum, esse. numquam talem occa-
sionem liberanda Hispania fore. Servitum ad eam diem aut Carthaginien-
sibus aut Romanis; nec invicem his aut illis, sed interdum utrisque simul. §
Pulsos ab Romanis Carthaginenses, ab Hispanis, si consentirent, pelli Roma-
nos posse. ut ab omni externo imperio soluta in perpetuum Hispania in pa-
trios rediret mores ritusque. Hæc aliaque dicendo, non populares modo,
sed Aufetanos quoque vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atque
illis populos, itaque intra paucos dies triginta millia peditum, quatuor 10
ferme equitum in Sederatum agrum, quo edictum erat, convenerunt.*

*II. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus,
negligeret, prima negligendo, bellum; junctis & ipsi exercitibus per
agrum Aufitanum, (a hostico, tanquam pacato, clementer ductis mi-
litibus), ad sedem hostium pervenere. trium millium spatio procul à 15
castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequicquam tentatum,
ut discederetur ab armis, dein quum in pabulatores Romanos impetus re-
pente ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana
equitatu, prælium equestre fuit; haud sane memorando in partem ullam
eventu. Sole oriente postero die armati instructique omnes mille ferme 20
passus procul castris Romanis aciem ostendêre. Mediî Aufetani erant;
cornua dextrum Illergetes, laevum ignobiles tenebant Hispani populi.
Inter cornua & mediam aciem intervalla patentia satis latè fecerant;
qua equitatum, ubi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exer-
citu quum instruxissent, a id modo hostium imitati sunt, ut inter 25
legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Cæterum Lentulus ei
parti usum equitis fore ratus, quæ prior b in dehiscentem interval-
lis hostium aciem equites emisisset; Ser. Cornelio tribuno militum
imperat, equites per patentes in hostium acie vias b permittere equos
jubeat: ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, 30
dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in laevo cornu adversus Illergetes
locata erat; c tertiam decimam legionem ex subsidiis in primam*

INTERPRETATIO.

a Per hostilem terram, perinde ac si
pacifica esset.

b Equitibus imperet, ut laxatis ha-
bis equos impellant.

c Ex secunda acie in primam ducit le-
gionem decimam tertiam ad firmandum
cornu sinistrum.

NOTÆ.

8. Ut inconditam turbam.] Ut, pro-
velut, tanquam.

1. Id modo hostium imitati sunt.] An
non Romani recepto usu intervalla pa-
tentia relinquebant inter legiones? Id
tamen antea vidimus. Relinquebant illi

quidem; sed minora; nunc autem ma-
jora, & in ita viarum.

2. In dehiscentem intervallis.] Vult ex
suarum copiarum intervallis in eam pat-
tem hostilis exercitus, quæ paribus in-
tervallis, seu viis apertis habebat.

aciem

aciem firmamentum ducit. Posteaquam aequata ibi pugna est, ad L. Man-
 lium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis
 inducentem, venit. indicat tuta ab laevo cornu esse: jam missum ab se
 Cornelium Servium procella equestri hostes circumfusurum. Vix hæc di-
 cta dederat, quum Romani equites in medios invecit hostes, simul pede-
 stres acies turbant, simul equitibus Hispanorum viam immitendi equos
 clauferunt. Itaque omissa pugna equestri, ad pedestrem Hispani descen-
 derunt. Romani imperatores, ut turbatos hostium ordines & trepidatio-
 nem pavoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant mili-
 tes, *infens percussis, nec restitui aciem patientur*. non sustinissent tam
 infestum impetum barbari, ni regulus ipse indibilis, cum equitibus ad pe-
 des degressus, ante prima signa pedum se obiecisset. Ibi aliquantiu atrox
 pugna stetit: tandem postquam ii, qui circa regem & seminecem restan-
 tem, deinde pilo terræ affixum, pugnabant, obruti telis occubuerunt;
 cum fuga passim coepta: plures cæsi, quia equos conscendendi equitibus
 spatium non fuerat, & quia percussis acriter institerunt Romani. nec ante
 abscessum est, quam castris quoque exuerunt hostem. 3 Tredecim millia
 Hispanorum cæla eo die, octingenti ferme capti. Romanorum sociorum-
 que paulo amplius ducenti, maxime in laevo cornu ceciderunt. Pulsi castris
 Hispani aut qui ex prælio effugerant, sparsi primo per agros, deinde in
 suas quisque civitates redierunt.

III. Tum à Mandonio evocati in concilium, conquestique ibi clades
 suas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, de-
 ditionemque faciendam censuerunt. Quibus culpa in auctorem belli
 Indibilem cæterosque principes, quorum plerique in acie cecidissent, con-
 ferentibus, tradentibusque arma & dedentibus sese, responsum est: *In*
deditionem ita accipi eos, si Mandonium cæterosque belli concitatores tradidif-
sent viros: sin minus; exercitus se in agrum Illergetum Aufetanorumque,
& deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renunciata-
 que in concilium. Ibi Mandonius, exterique principes comprehensi &
 traditi ad supplicium. Hispaniæ populis reddita pax: stipendium ejus
 anni duplex, & frumentum sex mensium imperatum, lagaque & co-
 gæ exercitui, & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ
 rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & com-
 presso, in Africam omnis terror versus. C. Lælius nocte 2 ad Hippo-
 nem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum, lulu

INTERPRETATIO.

d Qui pena exanimatus adhuc resistebat.

NOTÆ.

3. Tredecim millia Hispanorum cæsa.] In Put. alii que legitur Decem tria millia Hispanorum.

1. Frumentum sex mensium.] Put. sex mensium. Quomodo Ovid. non semel;

Tit. Liv. Tom. III.

notatque Priscianus sic aliàs usurpatum 2

2. Ad Hipponem regium.] In Numidia fuit: nunc in regno Algerienti, ejusque parte Orientali. Ex Hipponem Hi pponam

hecere, ut ex Narbone Narbonam. Ex

Bbb

Urb. Cond;
 an. 548.
 Coss. P. Cor-
 nel. Scip. &
 P. Licin.
 Crasso,

Urb. Cond.
an. 548.
Coll. P. Cor-
nel. Scip. &
P. Licin.
Crassus,

signis milites socioſque navales duxit. Omnibus, pacis modo incurioſe agentibus, magna clades illata: nunciique trepidi Carthaginem terrore ingenti complevere, claſſem Romanam, Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam tranſgreſſum) advenſiſſe. Nec quot naves vididiſſent, nec quanta manus agros popularetur, ſatis gnari, omnia in majus metu augente, accipiebant. itaque primo terror pavorque, deinde incertiſſima animos inceſſit: tantum fortunam muſaſſe, ut qui modò ipſi exercitum ante mœnia Romana habuiſſent viſſores, ſtratiſque tot hoſtium exercitiis, omnes Itali a populis aut vi aut voluntate in deditionem accepiſſent; ii, verſo Marte, Africa populationes & obſidionem Carthaginis viſuri forent; nequaquam pari ad patiendâ ea robore, ac Romani fuiſſent. Illis Romanam plebem, illis Latium juvenutem præbuſſe; majorem ſemper frequentioreſque pro tot caſſis exercitiis ſuboleſcentem. Cæteram ſuam plebem, imbellem in urbe, imbellem in agris eſſe. mercede parati auxilia & ex Afriſ, gente in omnem auram ſpei mobili atque inſida. Jam reges, Syphacem poſt colloquium cum Scipione alienatum: Maſaniſſam aperta defeſſione, inſeſſiſimum hoſtem, nibil uſquam ſpei, nihil auxilii eſſe. Nec Magonem ex Gallia movere inmultis quicquam, nec conjungere ſeſe Annibalem: & Annibalem ipſum jam & fama ſeneſcere, & viribus.

IV. In hæc deſcenda prolapſos ab recenti nuncio animos, furſus terror inſtans revocavit ad conſultandum, quonam modo obviam præſentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agriſque haberi placet, mittere ad conducendâ Aſtrorum auxilia, munire urbem, frumentum convchere; tela, arma parare, inſtruere naves, ac mittere ad Hipponem adverſus Romanam claſſem. Jam hæc agentibus nuncius tandem venit, Latium, non Scipionem, copiasque, quantæ ad incurſiones agrorum ſatis ſint, tranſveſtas, ſummæ belli molem adhuc in Sicilia eſſe. Ita reſpiratum, mittique ad Syphacem legationes, alioſque regulos, firmandæ ſocietatis cauſa, cœptæ. Ad Philippum quoque miſſi, qui & ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam aut Italiâ trajiceret. Miſſi & ad duos imperatores in Italiâ, ut omni terrore Scipionem retinerent; ad Magonem non legati modo, ſed vigintiſque naves longæ, ſex millia pedum, octingenti equites, ſepcem elephanti, ad hoc magna pecunia ad

NOTÆ.

corrupte hodie *Bona* Arabum more, qui litæra p̄ deſignati, pro ea b̄, vel ſ pro-nunciant.

3. *Ex Afriſ.*] Carthaginiſes quidem ipſi in Africa: ſed inſpecta origine Syri, & ſic diverſi lingua moribusque ab indigenis Afriſce.

1. *Summa belli molem.*] Ita ex optimo libro legit Gron. pl̄ x̄ que tamen habent. *ſummam belli molem*: utrum malueris, haud multum, opinor, eſſet. *ſumma enim*

dicatur pro capite rerum, ſive pro eo quod præcipuum eſt in unaqueque re. Caſſ. *la capital, le principal*: at verò *mole*, eſt quod pondas ingens & momentum habet, *le gros*.

2. *Ducenta argenti talenta.*] Reſpondet hæc ſumma ducentis octoginta noſtratium librarum millibus.

3. *Ad d. os imperatores.* 1. Annibalem & Magonem.

conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romanam exercitum ad-
moveret, conjungeretque se Annibali. Hæc Carthagine parabant agi-
bantque. ad Lulum prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præditiis
agentem, Masaniſſa fama Romanæ clausis excitus, cum equitibus paucis
5 venit. *Is segniter rem agi ab Scipione quæstus, quod tum non jam exercitum
in Africam traieciſſet, percussis Carthaginensibus, Syphace impedito fini-
timis bellis, quem incertum habere; si spatium ad sua ut velit compo-
nenda datur, nihil sincera fide cum Romanis acturum.* 5 Hortaretur, ac
stimularet Scipionem ne cessaret, se, quæquam regno pulsus esset, cum
haud contemnendis copiis assularum præditiis equitumque: nec ipsi Lelio
10 morandum in Africa esse. classem credere profectam à Carthagine, cum
qua absente Scipione non satis tutum esset contrahi certamen.

- V. Ab hoc sermone dimisso Masaniſſa, Lelius postero die naves præda
omissas ab Hippone solvit, revesusque in Siciliam, mandata Masaniſſæ
15 Scipioni expoluit. Eisdem ferme diebus naves, quæ ab Carthagine ad Ma-
gonem missæ erant; inter Albiganos Ligures, Genuamque accesserunt.
In iis locis tum forte Mago tenebat classem: qui legatorum auditis verbis,
jubentium exercitus quam maximos comparare; exemplo Gallorum &
Ligurum (namque utriusque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium
20 habuit. *Et missum se ad eos vindicandos in libertatem ait; Et, ut ipsi cer-
nant, mitti sibi ab domo præditiis: sed quantis viribus, quanto exercitu id
bellum geratur, in eorum potestate esse. Duos exercitus Romanos, unum
in Gallia, alterum in Etruria esse. satis scire, Sp. Lucretium se cum M.
Livio juncturum. multa millia ipsis etiam armanda esse, ut duobus ducti-
bus, duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli, summam ad id suam
25 voluntatem esse, dicere; sed quoniam una castra Romana intra fines, altera
in finitima terra Etruria propè in conspectu habeant; si palam fiat anxi-
liis adjutum ab sese Titum, exemplo infestis utrinque exercitus in agrum
suum incurſuros. ea ab Gallis desideraret, quibus occulè adjuvari posset.*
30 Ligoribus, quod procul agro urbibusque eorum castra Romana sint, libera
consilia esse. illos armare juventutem, Et capeſſere pro parte bellum
æquum esse. Ligures haud abnuere; tempus modo duorum mensium pe-
tere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam
per agros eorum mercede condicere. commearis quoque omnis generis

NOTÆ.

4. *Quem incertum habere.*] Emenda-
tio est Gronovii, ex eo deducta quod
in plurimis Codicibus habetur: *quem in-
certum habere.* Sententia esset adhuc Sy-
phacem ambiguum esse. Galli, qui Syphace
quæſtor: encore irresolu. Verùm si datur ei
tempus stabilendi res suas, mala fide
usurum erga Romanos. Vulgata lectio
autem est: *quem certum haberet; si spa-
tium, &c.* Ea planum habet sensum: est

enim quasi diceret Masaniſſa: *se pro com-
pento habere Syphacem, si ei spatium datur-
tur, &c.*

5. *Hortaretur.*] Nempe Lælius.

1. *In finitima terra Etruria.*] Nomi-
natus finitima Liguriæ Etruria quàm
Galliæ Cisalpinæ. Sed in ea parte Etru-
riæ, quæ ad Apenninum Gallis propior,
erat cum exercitu M. Livius proconsul.

Urb. Cond.
an. 548.
Coll. P. Cor-
nel. Scip. &
P. Licin.
Crasso.

occulte ad eum à Gallicis populis mtebantur. M. Livius exercitum volo-
num ex Etruria in Galliam traducit; junctusque Lucretio, ^a si se Mago ex
Liguribus propius urbem moveat, obviam ire parat; si Pœnus sub an-
gu'o Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem regione circa Arimi-
num, Italia præsidio futurus.

VI. Post reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione stimularo Mafanissæ
adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernentibus totâ
classe efforri, accensis ad trajiciendum quam primum, intervenit majori
minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiz
desciverat & ipsa ad Pœnos. Spes autem ^a affectandæ ejus rei ex minima
re assulsi: latrociniiis magis quam justo bello in Brutis gerebantur res;
prineipio ab Numidis factis; & Brutis, non societate magis Punica, quam
suapte ingenio congruentibus in eum morem. Postremo Romani quoque
jam contagione quadam, rapto gaudentes, quantum per duces licebat,
excursiones in hostium agros facere. Ab iis egressi quidam urbe Locren-
ses circumventi, Rhegiumque abstracti fuerant. in eo captivorum nume-
ro fabri quidam fore, assueti fortè apud Pœnos mercede opus in arce Lo-
crorem facere. Ii cogniti ab Locrentium principibus, qui pulsî ab adversâ
factione, quæ Annibali Locros tradiderat, Rhegium se contulerant, ^b
quum cætera peregrinantibus (^a ut mos est iis qui diu absunt) quæ domi
agerentur, exposuissent; spem fecerunt, si redempti ac remissi forent,
arcem se iis tradituros. ibi se habitare, ^c fidemque sibi rerum omnium
inter Carthaginienses esse. Itaque ^d ut qui simul desiderio patriæ angeren-
tur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, redemptis extemplo iis
remissisque, quum ordinem agendæ rei composuissent, ^e signaque quæ
procul edica observarent; ipsi ad Scipionem Syraculas profecti, apud quem
pars exulum erat, referentes ibi promissâ captivorum, ^f quum spem ab
effectu haud abhorrentem consuli fecissent; tribuni militum cum iis M. Ser-
gius & P. Marienus missi, jussique ab Rhegio tria millia militum Locros
ducere. & Q. Plemínio prætori scriptum, ut rei agendæ adesset. Pro-
fecti ab Rhegio, scalas ^g ad editam altitudinem aris fabricatas portantes,
media ferme nocte ex eo loco, unde convenerat, signum dedere proditori-

INTERPRETATIO.

^a Affirmabant hi fabri, Pœnos fidem
ipsis habere de omnibus rebus.

videbatur.

^b Cum Scipioni spem dedissent, quam
sequuntur non improbabilius assensu

^c Respondentem aris altitudini, quæ
prædictâ indicata fuerat à fabris.

NOTÆ.

2. Si se Mago ex Liguribus propius ur-
bem moveat.] Aliud si Mago propius ur-
bem moveat, absolute absque pronomine
se. Propius urbem eadem forma ac propi-
us urbem.

2. Ut mos est iis qui diu absunt.] In plo-
risque scriptis legitur, ut mos est qui diu
absunt: quod cur Gronovio magis ar-
deat haud satis perspicuo.

1. Affectandæ ejus rei.] Censet Grô-
delendum esse illud rei, & subintelligen-
dum esse urbis, scilicet Locrorem.

3. Ut qui.] Locrentium nempe Prin-
cipes, exulantes apud Rhegium.

4. Signaque.] Repete composuissent; id
est, de signis convenissent.

- bus arcis. qui parati intentique, & ipsi scalas ad idipsum factas cum demississent, pluribusque simul locis scandentes acceperunt; priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu sopitos, imperus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus; deinde subita con-
- 5 sternatio ex somno, & tumultus, quum causa ignoraretur; postremo certior res, aliis excitantibus alios. jamque ad arma pro se quisque vocabat; hos in arce esse, & ceteri vigiles. oppressique forent Romani, nequam numero pares, d. ni clamor ab iis, qui extra arcem erant, sublati, incertum unde accidisset (omnia vana augente nocturno tumultu) fecisset. Itaque velut plena jam hostium arce territi Pœni, omisso certamine,
- 10 in alteram arcem (duz sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant; victoribus præmium in medio positam. Ex arcibus duabus præliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: & arcescentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremo veniebat Annibal. nec sustinuerunt Romani, nisi Locrentium multitudo exacerbata superbiâ atque avaritiâ Pœnorum, ad Romanos inclinasset.
- 15

- VII. Scipioni ut nunciatum est, in majore discrimine Locris rem verti, ipsumque Annibalem adventare; ne præsidium etiam periclitaretur a. haud
- 20 facili inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, quum primum astu fretum inclinatum est, naves mari secundo misit. Et Annibal a. à Butroto amni (haud proculis ab urbe Locris est) nuncio præmisso, ut sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrentibus conferrent, dum ipse, averis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam aggrediretur; ubi luce cœptam invenit pugnam,
- 25 ipse nec in arcem se includere, b. turbâ locum arcum impediturus, voluit: neque scalas, quibus scanderent muros, attulerat. sarcinis in acervum coniectis, quum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumnequitabat urbem, dum scalæ, quæque alia ad oppugnandum opus erant, parantur; ad vitandum
- 30 quâ maxime parte aggrediretur. progressus ad murum, c. scorpione ictu,

INTERPRETATIO.

d. Nisi tumultus nocturnus, omnia vana de esset, si eam majori quam par esset multiplicans incertum Pœni fecisset unde meto defensorum opplevillet.

provenisset clamor.

a. Ita ut non facile inde recedere possit, sedque in tutum locum recipere.

b. Veritus ne arci nimis arcta incommo-

c. Cum is qui proximus illi erat scorpionis ictu vulneratus fuisset. Ipse Scipio perterritus, &c.

NOTÆ.

1. Hostes in arce esse.] Supple dicebat quisque.

2. Quum primum fretum astu inclinatum est.] Gall. Aussitôt que le marin fut basé dans le desbris.

3. A Butroto.] Exiguus in Brutiis fluvius, in sinum Locrentem paulo supra Locros defluens, vulgo *Narvis* in ultionis Calabria, ut Barrius testatur.

Urb. Cond.
an. 548.
Coss. P. Cor-
nel. Scip. &
P. Licin.
Crasso.

qui proximus eum forte steterat; territus inde tam periculoso casu, rece-
ptui canere quum iussisset, castra procul ab ictu teli communiit. Classis
Romana à Messana Locros & aliquot horis die superante accessit: expositi
omnes è navibus, & ante occasum solis, urbem ingressi sunt. Postero die
cæpta ex arce à Pœnis pigna: & Annibal jam scalis, aliisque omnibus ad
oppugnationem paratis, subibat muros, quum repente in eum nihil mi-
nus quam tale quicquam rimentem, patefactâ portâ erumpunt Romani.
ad ducentos improvidos eum invasissent, occidunt. ceteros Annibal,
ut consulem adesse sentit, in castra recipit: nuncioque misso ad eos, qui
in arce erant, ut sibi metipsis consulerent, nocte motis castris abiit. Et
qui in arce erant, igni injecto tectis, quæ tenebant, ut vis tumultus hostem
moraretur, agmen suorum, fugæ simili cursu, ante noctem ascendi sunt.

VIII. Scipio ut & arcem relictam ab hostibus & vacua vidit castra, vo-
catos ad concionem Locrenses, graviter ob defectionem inculpavit: de au-
ctoribus supplicium sumpsit, bonaque eorum alterius factionis principi-
bus, ob egregiam fidem adversus Romanos, concessit. publice nec dare,
nec eripere se quicquam Locrensis, dixit, *Romam mitterent legatos:*
quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros. Illud satis scire,
etsi male de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Roma-
nis futuros, quam sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminius
legato præsidioque quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum
quibus venerat copius, Messanam trajecit. Ita superbe & crudeliter habiti
Locrenses à Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut
modicas injurias non æquo modo animo pati, sed prope lubenti possent.
verum enim vero tantum Pleminius Amilcarem præsidii præfectum, tan-
tum præsidarii milites Rom. Pœnos scelere atque avaritia superaverunt,
ut non armis, sed vitiis videretur certari. nihil omnium, quæ inopi in-
vilas opes potentioris faciunt, prætermisum in oppidanos est ab duce aut
à militibus: in corpora ipsorum, in liberos, in conjuges infandæ contu-
melix editæ. Nam avaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec
alia modo templa violata; sed Proserpinæ etiam, intacti omni ætate,
thesauri; & præterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrile-
gii sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regis naves
laceratæ naufragiis nihil in terram integri, præter sacram pecuniam Dæe,
quam alportabant, exulerant: tum quoque alio genere cladis eadem illa
pecunia omnibus conactis ea violatione templi furorem objecit, atque in-
ter se ducem in ducem, militem in militem rabie hostili vertit.

IX. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo, quam ipse

INTERPRETATIO.

à Cum diurna aliquot hora superessent. | a Nisi quod ferebatur eos raptos à Pyr-
e Romanis impressione factâ occiderent rbo, qui tamen sacrificiis expiatoriis accu-
rantes ferè ducentes à Pœnis. | ratè factis, reposuerat spolia per sacrile-
gium rapta.

ab Regio abduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio & Marieno tribunis militum fuit. cui quum iussu tribunorum ademptum poculum esset; jurgium inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminii milites, tribunorumque; ^a ut suis quisque opportunus advenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminii milites, quum ad Pleminium cruorem ac vulnera ostendentes non sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum iactata in jurgiis referentes; accensus ira domo sese proripuit, vocatosque tribunos nudari, ac virgas expediri jubet. Dum spoliandis iis (repugnabant enim, ^b militumque implorabant auxilium) tempus teritur; repente milites feroces recenti victoria, ex omnibus locis, velut adversus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt; & quum violata jam virgis corpora tribunorum vidissent, tum verò in multo impotentiore subito rabiem ^c accensi, sine respectu, non majestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum mulcais, faciunt. tum ipsum, ^d ab suis interceptum & seclusum, hostiliter lacerant, & prope exanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio post paucos dies Locros ^e hexeri advectus, quum causam Pleminii & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoque in ejusdem loci praesidio, tribunis sententiis judicatis, & in vincula coniectis, ut Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syraculas rediit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leviter latam suam injuriam, ratus; nec quenquam æstimare alium eam ^f litem posse, nisi qui atrocitatem ejus patiendò sensisset: tribunos attrahi ad se iussit; laceratosque omnibus, quæ pari corpus ullum potest, suppliciiis interfecit: nec satiatus vivorum poena, insepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrensiū principes est usus, quos ad conquerendas injurias ad P. Scipionem profectos audivit. & quæ antea per libidinem atque ^g avariciam sœda exempla in socios ediderat; tunc ab ira multiplicia edere: ^h infamiae atque invidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori esse.

X. Jam comitiorum appetebat tempus, quum P. Licinii consulis literæ

INTERPRETATIO.

^a Prout unusquisque opportune occurrerat iis qui eam de se partium erant.

^b Pleminium, quem à suis militibus distraherant, & abduxerant.

^c Non tantum ad proprium, sed ad consulis etiam dedecus & opprobrium pertinentia.

NOTÆ.

¹. Militumque implorabant auxilium. Alii cum Rheu. militumque fide implorabant. Vnt. militumque implorabant. Unde Gronov. contextit, militumque implorabant. Sed hæc tanti non sunt.

². Hexeri advectus. Dicitur hexeris, vel hexeris, pro navigio quod sex ordinibus remorum agitat, ut trieres seu triemis, pro trium ordinum navi.

Urb. Cond.
an. 548.
Coll. P. Cornel.
nel. Scip. &
P. Licin.
Crasso;

Urb. Cond.
an. 548.
Coll. P. Cor-
nel. Scip. &
P. Licin.
Crasso.

Romæ allatæ, se, exercitumque suum ¹ gravi morbo affligari; ² nec sibi potuisse, ni eadem vis mali, aut gravior etiam, in hostes ingruisset. Itaque quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dictorum: exercitum Q. Cæcilii dimitti, è republica esse. Nam neque usum ejus ullum in presentia esse, quum Annibal jam in biberna suos receperit: & tanta incesserit in ea castra vis morbi, ut nisi mature dimittantur, nemo omnium superstiturus videatur. ea consuli à Patribus facienda, ut è republica fideque sua duceret, permitta. Civitatem eo tempore ³ repens religio invaderat, invento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de celo lapidatum, inspectis. Quandoque hostis alienigena terra Italia bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse, si ⁴ mater Idæa ⁵ à Pessinunte Romam advecta foret. Id carmen ab decemviris inventum eo magis Patres movit, quod & legari, qui donum Delphos portaverant, referebant; & ⁶ sacrificantes ipsos Pythio Apollini litavisse, & responsum ¹ oraculo editum, majorem multo victoriam, quam cujus ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. In ejusdem spei summam conferbant P. Scipionis velut prælagientem animum de fine belli, quod depoposcisset provinciam Africam. Itaque ⁷ quò maturius ⁷ fatiis, omnibus oraculisque portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romæ Deæ esset.

XI. Nullas dum in Asia civitates socias habebat populus Romanus: tā-

INTERPRETATIO.

¹ Ut celerius potirentur videri, quæ se ostendebat per fata, omina & oracula.

NOTÆ.

¹ Gravi morbo affligari.] Quidam è melioribus scriptum habeat *adfectari*. Unus *gravi morbo affectum*, quod nimis.

² Nec sibi potuisse.] Intellegi posse videtur morbum, cujus antea mentio. Sed aliud fuissent quæ sequuntur; neque enim gravior morbus hostium sisteret morbum Romanorum. Igitur *sibi potuisse* ita hic accipi debet, ut lib. 4. cap. 12. ut sit non potuisse saluum esse, & consilire exercitum. Gall. *Il n'y avoit pas moyen de subsister*.

³ Repens religio.] Alius *recens*.

⁴ Mater Idæa.] Cybele, aliter Ops, Rhea, Tellus, Mater Deorum dicebatur; aut etiam Magna Mater, quod Dii ex hominibus facti ac Terræ orti essent. Coguominabatur autem Idæa, ab Ida

monte Phrygiæ minoris, sive Troadis; qui Paridis Judicio cognatus, quo in monte Cybelem Phryges speciei cultu venerabantur.

⁵ A Pessinunte.] Urbs Galatiæ Asiaticæ ad fines magnæ phrygiæ, amnemque Sangarium, nunc *Pessene* in Asia.

⁶ Sacrificantes ipsos.] Nullibi sic legitur; sed *sacrificantibus ipsis Pythio Apollini lata fuisse*, ubi deesse videtur *exta*, quod addunt vulgares editiones.

⁷ Fatis, omnibus.] Ita scribendum *ominibus*, pro *omnibus*, censet Gronov. quem vide observ. 4. cap. 15. *fata* hic significant libros Sibyllinos; *Omina* lapideum imbrem; *Oracula* responsum Apollinis Pythii.

men

men memores, ¹ Æsculapium quoque ² ex Græciâ, quondam haud dum
ullo fœdere sociata, valetudinis populi causa arcessitum, & jam cum At-
talo rege propter commune adversus Philippum bellum ceptam amicit-
tiam esse; facturum eum quæ possit, populi Romani causa; legatos ad
eum decernunt, M. Valerium Lavinum, qui bis consul fuerat, ac res in
Græciâ gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpicium Gal-
bam ædilitium, duos quæstorios, C. Tremellium Flaccum, & M. Vale-
rium Falconem. His quinque naves quinqueremes, ut ex dignitate populi
Romanî adirent easterras, ad quas concilianda majestas nomini Romano
esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus 3 Delphos quum
ascendissent, oraculum adierunt, consulentes, ⁴ ad quod negotium do-
mo missi essent, perficiendi ejus quam sibi spem populoque Romano por-
tenderet. Responsum esse ferunt, *Per Attalum regem compotes ejus fore
quod peterent. quum Romam Deam devexissent, tum curarent, ut eam qui
vir optimus Roma esset, hospitio exciperet.* Pergamum ad regem venerunt.
Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrum-
que iis lapidem, quem matrem Deum incolæ esse dicebant, tradidit,
ac deportare Romam jussit. Præmissus ab legatis M. Valerius Falto,
nunciavit, *Deam apportari: quarendum virum optimum in civitate esse,
qui eam rite hospitio exciperet.* Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule
in Brutiis comitiorum causa dictus, exercitumque ejus dimissus:
magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita.
Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus ab-

Urb. Cond.
an. 548.
Coff. P. Coc-
nel. Scip.
& P. Licin:
Crasso.

INTERPRETATIO.

a Quærentes quam spem daret exequenda ejus rei ob quam Romi legati erant.

NOTÆ:

1. Æsculapium.] Vide lib. 10. cap. 47. quemadmodum autem aliorum Deorum nomina pluribus tributa leguntur, ita & Æsculapii qui Græcis ἄσκληπιος, tribus præsertim Medicinæ arte præstantibus, quos Cic. recenset lib. 3. de nat. Deor. Præ-
mis cæteris notior, & Apollinis filius fuit: ex illo nati feruntur Podalirius & Machaon, eadem arte insignes tempore belli Trojani: quos tamen Apollinis filios eo sensu appellatos verisimile est, quo Medicorum filios Græci vocant ipsos Medicos.

2. Ex Græciâ.] Nempe ab Epidauris Peloponnesi civitate, in Argia, ad sinum Saronicum: nunc Nigro Pigiada, Pineto Æsculapio: nisi potius servato veteri nomine Epidauris. Inde advectum Anguem sub Æsculapii nomine, indicat noster extremo lib. 10. memorat Epitome 21. cujus Supplementum vide cap. 12. Diversa hæc urbis ab Epidauris Limera, quæ in Laconia

ad ingressum sinus Argolici, postea Membrasia, hodie corruptè Malvasia, itemque ab Epidauris Illyrici, nunc Ragusa.

3. Delphos cum ascendissent.] Reg. cum ascendissent; eodem sensu. Etenim Delphi loco edito ad Parnasum erant.

4. Pergamum.] Urbis Asiæ minoris fuit Pergamus vel Pergamum. Ptol. majori Myliæ ascribit. Erat in consilio minoris Phrygiæ. Clarissima hujus Asiæ civitas teste Plinio; postquam Philetærus ejusque successores Asiæ reges sedem in ea fixerunt. Eam intermeabat Sælinus amnis, præfluebat Cælius, profusus Pindarus monte; nec procul fuit Caicus ex Teuthrænia ortus: quam regionem Myli antiquitus tenuere. Vocatur hodie Bergam. Ibi inventus est membranarum usus, quas ideo chartas Pergamenas appellamus. Natus ibi postea Galenus Medicus. Aliud fuisse Pergama atq. Trojæ urbis.

Urb. Cond.
an. 548.
Coff. P. Cor-
nel. Scip. &
P. Licin.
Crasso.

fens, quum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati; Ti. Claudius Nero, M. Marcius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitibus præfectis, dictator se magistratu abdicavit. Ludi Romani ter, plebei septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Corneli Lentuli. Lucius Hispaniam provinciam habebat: absens ereatus, absens cum honorem gessit. Ti. Claudius Asellus, & M. Junius Pennus plebei ædiles fuerunt. Eodem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicavit, septimo decimo anno postquam à patre ejus primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus M. Æmilius Regillus.

Urb. Cond.
an. 549.
Coff. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempron.
Tudit.

XII. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Ærolis, desertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem cum cum Ærolis P. Sempronius præcon- sul, successor imperii missus Sulpicio, cum decem millibus pedum, & mille equibus, & triginta quinque rostratis navibus (haud parvum momentum ad opem ferendam sociis) oppressisset. Vix dum pace facta nuncius regi venit, Romanos à Dyrrhachium venisse: à Parthinosque & propinquas alias gentes motas esse ad spem novandi res: 3 Dimallumque oppugnari: 4 Eo se vertent Romanis ab Ærolorum, quo missi erant, auxilio: irati, quod sine auctoritate sua adversus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea quum audisset Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit: quo Sempronius se receperat; missis Lætorio legato cum parte copiarum, & quindecim navibus in Æroliam, & ad visendas res, pacemque, si posset, 5

N O T Æ:

1. *Dyrrhachium*.] Taulantiorum caput fuit, Illyrici in Occidentali Macedonia populi ad oram Hadriatici maris. Antea *Epidamnus* dicebatur. Nunc Italis *Durazzo*, in Albania: nostris *Duraz*.

2. *Parthinosque*.] Iidem cum Parthixis fuerat, nunc fallor, *Parthini*, ad Aoum fluvium, Eordæis, Elymiotis ac Dassaretis vicini, in ea quoque parte Macedonia, quæ Illyrico finitima, nunc *Albania* vocatur.

3. *Dimallumque oppugnari*.] In Illyrico ad fines Macedonia fuit *Dimallum*, ut ex Polybio colligitur, cui *Dimala* est lib. 3. ubi à Demetrio Illyriorum rege munitam fuisse ait sub adventum Æmilii Consulis. Sunt qui *Delminium* putent, quæ Dalmatarum ad Dzinum amnem urbs mediteranea fuit haud procul Epidauris, & hodie *Dumno* vocatur, teste Jo. Lucio. Verum ex Livii narratione videtur *Di-*

mallum propius Dyrrhachium & Apolloniam fuisse.

4. *Eo se vertent Romanis ab Ætolorum, quo missi erant auxilio: irati, &c.*] Planus omnino sensus: sed non ex verbis Livii. Scriptorum optimi habent *eo vertent auxilio, irati* alii aliter. Cod. reg. habebat *disertè auxilia*. Unde conjiciebat Gron. scribendum, *Dimallumque oppugnari, eo se vertent auxilia; irati: ut auxilia*, dicantur pro *auxiliariis*, & intelligantur Romanis, ad quos referatur *te' irati*, figuratè Syntaxis, cuius obvia exempla. Sic Tacitus 1. Histor. Germanica vexilla diu avaro, invalidis adhuc corporibus & placatis animis, quod eos à Nerone Alexandriam præmissos, &c. Et apud nostrum lib. 38. *Uti qua servitia Tyranni liberassent . . . ante diem certum abirent; qui ibi mansissent eos prehendendi jus esset*.

turbandam. Philippus agros Apolloniatis vastavit, & ad urbem admo-
tis copulis, potestatem pugnae Romano fecit. quem posteaquam quietum
muros tantummodo rueri vidit, nec satis fidens viribus ut urbem oppugna-
ret, & cum Romanis quoque, sicut cum Aetolis, cupiens pacem, si pos-
set; sin minus, inducias facere: nihil ultra irritatis novo certamine odiis,
in regnum se recepit. Per idem tempus tadio duntaxat belli Epirotæ, ten-
tata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum
miseri; satis confidere conventionem eam affirmantes, si ad colloquium
cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile impetratum (ne-
que enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transi-
ret. 5 Phœnice urbs est Epiri: ibi prius collocatus rex cum Erope, &
Darda, & Philippo Epirotarum prætorebus, postea cum P. Sempronio
congredditur. Atque colloquio & Amynder 6 Athamanum rex, & ma-
gistratus alii Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætore verba
fecit, & postea simul ab rege, & ab imperatore Romano, ut finem bel-
li facerent, darentque eam Epirocis veniam. P. Sempronius condiciones
pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & 7 Bargulum, & 8 Engenium,
Romanorum essent: 9 Atineania, si missis Romam legatis ab senatu im-
petraisset, Macedoni accederet. a In eas condiciones quum pax conveni-
ret, ab rege foederi adscripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bæoti, The-
ssali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienenses, Aetolus rex, Pleura-
tus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenii, Athenienses.
Hæc confcripta consignataque sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec
Romam mitterentur legati, ut populus in has condiciones pacem juberet.
25 Iusseruntque omnes tribus: quia verso in Africam bello, omnibus aliis in
præsentia levare bellis volebant. P. Sempronius pace facta, ad consulatum
Romam decelsit.

XIII M. Cornelio, P. Sempronio consulibus (quintusdecimus is

INTERPRETATIO.

a Sub hisce conditionibus.

NOTÆ.

5. Phœnice.] Epiri urbs fuit in Chaonia regione, medio ferè itinere inter Onchesinum oppidum maritimum & Actoce-
rauntios montes, qui nunc Chimæra.

6. Athamanum rex.] Athamania re-
gionculæ in Epiro, ultra Achelooem ta-
men: unde Athamanes Aetoliz attribun-
tur à Plinio.

7. Bargulum.] Videan sit Pyrgus ad
ostia Genusii fluvii. Hæc sânt omnia in
Illyrici & Macedoniz consilio fuisse
oporter, non ita procul Dyrachio, cir-
ca Parthizos & Apolloniam.

8. Engenium.] Ignotum Geographis

nomen. Fortè *Leusinium* Dalmatiz op-
pidum, Antonino memoratum: aut *Ag-
nium* potius, quod oppidum fuit Tym-
phæorum, qui Atintanibus ad Ortum,
in consilio Epiri & Macedoniz occidit.
9. Atintania si missi Romam legatis, ab
Senatu impetrasset, &c.] Sic put. alii-
que ex optimis, optimè: præ quibus nul-
lius momenti habenda Sigoniorum co-
dicum menda. Erat & item *Atintania* Re-
gionculæ in Epiri & Macedoniz Illyriæ,
sive Occidentalis sinis, circa Celydia-
fontes, sub Actoceerauntis montibus.

Urb. Cond.
an. 549.
Coss. M.
Corn. Ce-
thego, & P.
Sempron,
Tudit,

172b. Cond. annus Punici belli erat) provinciar, Cornelio Etruria cum veteri exercitu, Sempronio Brutii, ut novas scriberet legiones, decreta. Prætoribus, M. Marcio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, Ti. Claudio Neroni Sardinia venit. P. Scipioni cum eo exercitu, cum ea classe, quam habebat, prorogatum in annum imperium est. item P. Licinio, ut Brutios cum duabus legionibus obtineret; quoad cum in provincia cum imperio morari consuli è republica visum esset. Et M. Livio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus adversus Magonem Galliar præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octavio, ut cum Sardiniam, legionemque Ti. Claudio tradidisset, ipse navibus longis quadraginta maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decreta. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, propraetores, sicut priore anno, cum veteri uterque præsidio obtinerent. De Hispaniar imperio, quos in eam provinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eisdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas provincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad novas scribendas in Brutius legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum.

XIV. Quamquam nondum aperte Africa provincia decreta erat (occultantibus id, credo, Patribus, A. ne præficerent Carthaginienses) tamen in eam speciem erecta civitas erat, in Africa eo anno debellatum iri; finemque bello Punico adesse. 1. Impleverat ea res superstitionum animos: pronique & ad nuncianda, & ad credenda prodigia erant: eò plura vulgabantur, Duos soles visos: 3. & nocte interluxisse: 4. facem Setai ab ortu Solis ad occidentem porrigi visam. Tarracina portam, Ana-

NOTÆ

1. *No præficerent Carthaginienses.*] *Pro præficerent*; frequentativum pro primitivo; quemadmodum perlentisco, pro perlentio: ita Virgil. 4. Georg. Continuoque animos vulgi & trepidantia bello corda licet longè præficerent. Vulg. hic, ne rescriant.

2. *Impleverat superstitionum.*] Sic scriptum in optimis. Ut plenus rimarum.

3. *Et nocte interluxisse.*] Significat inter tenebras abortam lucem, ita ut caligo nocturna brevi fulgore interromperetur: & quod Gronov. negat correctione opus esse, neque legendum *internoctu luxisse*, mihi satis probatur: tum quod non ita dicitur *internoctu*, quemadmodum *interdiu*; sed huic voci *interdiu* opponi solet *noctu* vel *nocte*: ut apud nostrum scriptas: veluti lib. 30. *nocte an interdiu*

opportuniore insidiansi essent: tum quod exemplaria & editi habeant *nocte*. Ceterum censet idein Gronov. ipsum vocabulum *interdiu*, compositum non esse *ex inter*, & *diu*; quod mihi quoque persuasum. Sic & vocem *interdiu* (ex quo selecta ultima littera fit *interdiu*) eadem formâ dici, qua nudius tertius, nudius quartus: quæ ita dicuntur, pro nunc dixi, vel dies est tertius: sic *interdiu*, quasi *interim*, vel *interea dum dixi*, vel *dies est*, ut hæc in unam vocem coalescant, nec declinationem recipiant.

4. *Facem Setai.*] De Seta colonia in Volsis, antè diximus. Sed nonnulli libri habent *facem Stella*, non incommode sensu. Nec necesse omnino est designari locum ubi fax illa apparuerit.

- quia & portam & multis locis murum, de caelo factum. In ade Junonis sospita Lanuvii cum borrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa diem unum supplicatio fuit: & novendiale sacrum, quod de caelo lapidatum esset, factum. Eo accessit consultatio de Matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius, unus ex legatis, prægressus actutum in Italia fore nunciaverat; recens nunciatus aderat, Tarracinae jam esse. Haud parvæ rei judicium senatum tenebat, qui vir optimus in civitate esset. VERAM CERTE victoriam ejus rei sibi quisque mallet, quam ulla imperia, honoresve suffragio seu Patrum, seu plebis delatos.
- 10 P. Scipionem, & Cneii filium, ejus qui in Hispania ceciderat, adolescentem & nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate 7 virum optimum esse. id quibus virtutibus induci ita judicant, sicut proditum à proximis memorie temporum illorum scriptoribus, libens posteris tradere; ita meas opiniones, conjectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam ire jussus obviam Deæ. ilque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Postquam navis ad ostium amnis Tiberini accessit, sicut erat jussus, in salum nave evedtus, ab sacerdotibus Deam accepit, exultique in terram, Matrone primores civitatis, inter quas
- 20 2 unius Claudie Quintæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) antea fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Ex per manus, succedentes deinceps alia aliis, omni effusa civitate obviam, thuribus ante januas positis, qua præferebatur, atque incenso thure, precantibus, ut volens propitiæ urbem Romanam
- 25 iniret, in eadem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere Deam 9 pridie

Urb. Cond.
an. 549.
Codi. M.
Cornel. Co:
thego, & P.
Sempron,
Tudig,

INTERPRETATIO.

a Quomodo, si scriptum esset à pri- maximo vicini fuere, libenter perscribi-
scis Auctoribus, qui memoria illius ætatis ram: ita conjecturas meas nolim obrudere.

NOTÆ.

5. Cneii filium.] Hic P. Scipio cognomento Nafica Eloquentiâ, Juris scientiâ & Sapientiâ excelluit, atque ob mores omnino amabiles Corculum dictus est teste Cicerone in Bruto.

6. Nondum quæstorium.] Vide supra de ætate quæstoria.

7. Virum optimum esse.] Non pauci calamo exaratorum oculis subjeiciunt, virum bonum optimum esse. Hinc Gronov. scribendum conjicit, virum bonorum optimum esse, austruque veteris lapidis auctoritate. Hinc. omnino. ploerumque. confessione. duorum. optimum. fuisse, virum, quod posterior ætatis sic scripserit: Hunc unum plurimi consentiunt bonorum optimum fuisse.

8. Unius Claudie Quintæ.] Aliis per-

peram Claudie Quintæ. Est enim Quintæ prænomen, et si posteriori loco scribatur, quæ inversio Livio, & Tacito familiaris. Hujus Claudie meminit Sveton. in Tiberio cap. 2. atque navem ab ea, cum sacris Matris Deum Idææ obhærentem Tiberino vado, extraxim, cum propalam precata esset, ut ita demum sequeretur; si sibi pudicitia constaret. Rem totam fusi describit Ovid. 4. Fastor. à versu 151. & D. quæque August. 10. de civitate Dei, cap. 16.

9. Pridie Idus Aprilis.] In fastis Romanis apud Cedrenum, atque ex Ovid.

4. Fastorum constat Megalefia Matris Deum nonis Aprilis celebrata fuisse, non pridie Idus; licet hoc die perlatam fuisse

urb. Cond. idus Aprilis, isque dies festus fuit. populus frequens donā Dez in Palatium tulit, lectisterniumque, & ludi fuere, ¹⁰ *Megalēsis* appellata.

an. 149. XV. Quom de supplemento legionum, quæ in provinciis erant, ageretur; tempus esse, à quibusdam senatoribus subiectum est, quæ dubiis in rebus utcumque tolerata essent, ea dempto jam tandem Deum benignitate metui, non ultra pati. Erectis expectatione Patribus, ⁵ a subiecerunt: colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fulvio consulibus abnuissent milites dare, eas annum jam ferme sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficii causa habere: quum interim boni, obdientelque locii, pro fide atque obsequio imperii Romani, continuis omnium annorum ¹⁰ locibus exhausti essent. b Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renovata rei prope jam oblitteratæ, quam ira irritata est. itaque c nihil prius referre consules passi, decreverunt, ut consules magistratus, & demosque principes, Nepeſe, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carſeolis, Sora, Suessa, Setia, Circels, Narnia, Interamna, (ea namque colonie ¹⁵ in ea causa erant) Romanæ excirent: his imperarent, quantum quaque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatæque summa numerum pedum daret, & equites senenos vicenos. si qui eum numerum equitum explorare non posset, pro equite uno tres pedites liceret dare: pedites, equitesque quam locupletissimi ²⁰

INTERPRETATIO.

a Addidit, propoſuere.

b Post hac dicta.

c Hic Senatorcs non paſſi ut Conſules, quidquam antea referrent.

NOTÆ.

In ædem Viſtoriz Palatinæ Livius dicit. Id confirmari. videtur testimonio Spartiani qui Carnacallum octavo Idus Aprilis ipſis Megalenibus interfectum memorat: quanquam octavus Idus non in nonas incidit, ſed in poſtridie nonas: longe minus hæc quadrabant ſi venus aliud Calendarium ſequamur, deſcriptum ex matrone quod eit in ædibus Martijorum Romæ, editumque à Manutiiis, & ab Benedicto Aria Montano; cui ſimile eit à Goltzio datum. Ibi enim ludi Matris magis conjiciuntur in quartum diem Aprilis, id eit, pridie nonas, & quinque ſequentibus diebus repetuntur. ſtat ſit, potuit mendum irrepiſſe in Livium ut ſcripſerit, pridie Idus, cum ſcribendum fuſſet, pridie nonas; potuit etiam fieri, ut in alium Diem translata fuerint. Celebrabatur autem magna pompa & convivii hoc feſtum, fiebantque Ludi Scœnii.

10. *Megalēsis* appellata.] Diverſa ſunt *Megalēsis* a Magnis ludis, qui & Romanis, de quibus antea: quævis *Megalēsis*, à nomine Græco *μεγαλὴ* deducta videantur, quod ſignificat *magnum*. Horum inſtitutionem & nominis cauſam Cic. notat in Oratione de Aruſp. reſp. *Megaleſium ludorum tanta religio eſt, ut ex ultimis terris arceſſia in hac urbe conſederis. Qui ſeu ludi ne verbo quidem appellantur Latini, ut vocabulo ipſo & appetitæ religioſa declaratur. Sunt tamen qui à templo ejus Dez, quod Peſſinunte fuerat & *Megalēſion* dicebatur, deducant.*

1. *Demosque Principes*.] In Curia municipiorum Decem ſtrimi inter decuriones præcipue dignationis erant, de quibus in tit. Cod. de domesticis & protectoribus: Græcè *δυναſτῆς*. Infra hoc ipſa capite vocantur Primores Coloniarum.

- legerentur, mitterenturque, ubicunque extra Italiam supplemento opus esset. Si qui ex iis recusarent, retineri ejus colonia magistratus, legatosque placere: neque, si postularent, senatum dari, priusquam imperata fecissent. stipendium præterea iis coloniis 4 in millia aris, asses singulos, imperari, exigique quot annis: censumque in iis coloniis agi ex formula ab Romanis conscribibus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferrius Romam ab juratis conscribibus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto accitis Romam magistratibus, primoribusque earum coloniarum, consules quum militem stipendiumque imperassent, alii aliis magis recusare ac reclamare. negare tantum militum effici posse: 2 vix, si simplum ex formula imperetur, enixuros. Orare, atque obsecrare, ut sibi senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire merito deberent, admisisse: sed si percundum etiam foret: neque suum delictum, neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quam haberent, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ jubent; magistratus ire domos ad delectus habendos, nisi summâ militum, quæ imperata esset, Romam adductâ, 3 neminem iis senatum daturum. Ita præcisâ spe senatum adeundi deprecandique, delectus in iis duodecim coloniis, per longam vacationem numero juniorum aucto, haud difficulter est perfectus.
- 20 XVI. Altera itidem res, prope æque longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Lavino est; qui privatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consulibus, reddi tandem æquum esse dixit, nec mirari quemquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curavisse. Nam præterquam quod aliquid propriè ad consulem ejus anni, quo collata pecunia essent, pertineret: etiam se auctorem ita conferendi fuisse; 1 inopi arario, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea Patribus admonitio fuit: iussitque referre consulibus, decreverunt, 2 ut tribus pensionibus ea pecunia solveretur: primam præsentem ii qui tum essent, duas tertii & quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas una occupavit, postquam 3 Locrensiū clades, 30 quæ ignoratæ ad eam diem fuerant, legatorum adventu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminii scelus, quam Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia

Urb. Cond.
an. 349.
Coll. M.
Cornel. Cæ-
thego., & P.
Sempron.
Tudit.

INTERPRETATIO.

d Ut qui nullo asse in bonis haberent gatur, secundum formam antea præscri-
psam unum præstarent stipendii nomine. præm vix à se, quantumcumque nitantur
e Et si non plus militum quam prius exi- entium numerum capere posse.

NOTÆ.

2. Neminem iis Senatum daturum.] payé en trois termes l'argent qui étoit
Consulibus dicant neminem Senatum daturum, ut ostendant se nolle ad Senatum
illos deducere, introducere in Senatum. & qui ceux qui seroient Consuls dans trois
Gall. Qu'ils ne leur donneroient pas au- & dans cinq ans seroient les deux autres
dience dans le Senat. payemens.

1. Inopi arario.] Plerique libri, inopia
ararii, id est, ob inopiam ætarii.

2. Ut tribus pensionibus.] Gall. qu'en

3. Locrensiū clades.] Calamitates si-
gnificant Locrensiū illatas à Pleminio
Præfecto & Romanis militibus.

Urb. Cond.
an. 547.
Coll. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sen. pron.
Tudit,

iras hominum irritavit. Decem legati Locrensiū obliiti squallore & sordibus, in comitio sedentibus consilibus, vela menta supplicum, 4 ramos oleæ (ut Græcis mos est) porrigentes ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. 5 Quærentibus consilibus, Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio legato, Romanisque militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem velut populus Romanus. Rogare, ut sibi Patres adeundi, deplorandi quæ ariomas suas potestatem facerem.

XVII. Senatu dato, maximus natq̃ ex iis: Scio, inquit, quanti estimantur nostræ apud vos querelæ, Patres Conscripti, plurimum in eo momenti esse, si probe sciat, & quomodo proditæ Locri Annibali sint, & quomodo pulso Annibali præsidio, restituti in ditionem vestram. quippe si & culpa defectionis procul à publico consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat, non voluntate solum, sed ope etiam ac virtute nostrâ; magis indignemini, bonis ac fidelibus sociis tam atroces atque indignas injurias ab legato vestro militibusque fieri. Sed ego causam utriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse duarum rerum gratiâ: unius, ut coram P. Scipione, (qui Locros recepit, omnium nobis recte perperamque factorum testis), agatur: alterius, quod qualescumque sumus, tamen hæc quæ passi sumus, patinon debuimus. Non possumus dissimulare, Patres Conscripti, nos, quom præsidium Punicum in arce nostrâ habuerimus, multa fœda, indigna, & à præfecto præsidii Amilcare, & ab Numidis Afrisque passos esse. 1 Sed quid illa sunt, collata cum iis, quæ hodie patimur? Cum bona venia, quæso, audiat, Patres Conscripti, id quod inuitus dicam. 2 In discrimine est nunc humanum omne genus, utrum vos, an Carthaginienses principes orbis terrarum videat: si ex iis, quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut à vestro præsidio nunc quon maxime patimur, æstimandum Romanum ac Punicum imperium sit; nemo non illos sibi quam vos dominos præoptet. Et tamen videte quemadmodum Locrenses in vos animati sint. Quom à Carthaginiensibus injurias tanto minores acciperemus, ad vestrum imperatorem confugimus: quom à vestro præsidio plusquam hostilia patiamur, nusquam alio quam ad vos querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras, Patres Conscripti; aut ne ab Diis quidem immortalibus quod precemur, quicquam superest. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recipiendos à Carthaginiensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio. In hoc legato vestro (DANT

INTERPRETATIO.

2 Omnes homines ambigunt, de eo nunc an vos Romani, an Pænos habituri sint dubitant: utrum, laborant in discernendo dominos.

NOTÆ.

4. Ramos oleæ. 1 Olea Pacis & misericordiae symbolum, unde apud Virgilium: Paciferæque manu ramum prætendit olivæ. Vela menta dicebantur intulæ quibus supplices utebantur ad commiserationem movendam.

5. Quærentibus Consulibus. 1 Supple quinquam essent, & quid petiti venissent.

2. Sed quid illa sunt, &c. 1 Vult ea vix ullius momenti esse, si comparetur cum iis, &c.

ENIM

ENIM ANIMUM ad loquendum libere ultima miserie) nec hominis quicquam est, Patres Conscripti, præter figuram & speciem, neque Romani civis, 2 præter habitum vestitusque & sonum Latine lingua. Pestis, ac bel-luamini, 3 quales fretum quondam, quo ab Sicilia dividimur, ut per-
 5 uiciem navigantium circumfedis fabula ferunt. At si scelus, libidinemque, & avaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, unam pro-fundam quidem voraginem 4 tamen patientiâ nostrâ expleremus. nunc omnes centuriones militesque vestros (adeo in promisso licentiam atque impro-bitatem esse voluit) 5 Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant,
 10 vulnerant, occidunt, constuprant matronas, virgines, ingenuos, raptos ex complexu parentum. Quotidie capitur urbs nostra, quotidie diripitur: dies noctesque omnia passim mulierum puerorumque, qui rapiuntur atque asportan-tur, ploratus sonant. Muretur qui sciat, quomodo aut nos ad patientiam suf-ficiamus, aut illos qui faciunt, nondum tantarum injuriarum satietas ceperit.
 15 Neque ego exsequi possum, nec vobis opera est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam Locris, nego quem-quam hominem expertem injuria esse: nego ultimum genus sceleris, libidinis, avaritiæ superesse, quod in ullo, qui pati potuerit, prætermisum sit. Vix ratio iniri potest; uter casus civitatis sit destabilior, quam hostes bello urbem
 20 cepere, an quem exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. Omnia, quæ capta urbes patimur, passi sienus, 6 & cum maxime patimur, Patres Con-scripti: omnia quæ crudelissimi atque importunissimi tyranni scelera in oppres-sos ciues edunt, Pleminius in nos, liberosque nostros, & conjuges, edidit.

XVIII. Unum est, de quo nominatim, & nos queri religio infixæ ani-mis cogat, & vos audire & exsolvere rempublicam vestra religione, si ita vobis videbitur, velimus, Patres Conscripti. Vidimus enim quam quanta cæremonia non vestros solum colatis Deos, sed etiam externos accipiat. Fanum est apud nos Proserpine, de cuius sanctitate templi credo aliquam su-mmam ad vos pervenisse Pyrrhi bello: 1 qui cum ex Sicilia rediens Locros

NOTÆ.

2. Præter habitum vestitusque.] Rhe-ni delet vestitusque, quasi idem sit cum ha-bitu, & frustra res eadem duobus voca-bulis exprimitur. Videtur tamen aliquid esse discriminis inter ea duo nomina: habitus formam seu speciem corporis magis significat, ut apud Plautum, qua-lis habitus oris. Ideoque nihil mirum, si alibi quoque Livius hæc duo tanquam nonnihil diversa usurpavit, veluti lib. 28. corpora, ora, vestitus, habitum civium agnosco: & lib. 30. quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non ves-titus habitusque, non causa militandi eadem esset.

3. Quales fretum quondam.] Indicat Scyllam & Charybdiin.

Tit. Liv. Tom. III.

4. Tamen patientiâ nostrâ expleramus.] Tamen, intelligendum aliquid indicat præter id quod exprimitur, veluti; quamvis difficile ac prope impossibile sit adeo insatiabilem avaritiam satiare, ac tan-quam voraginem explere, expleremus nihilominus.

5. Pleminios fecit.] Improbitate sub-omnino pates.

6. Et cum maxime patimur.] Hæc me-liorum scriptura; vulgaris tamen, & nunc cum maxime patimur, id est, vel maxime.

1. Qui cum ex Sicilia rediens.] De hoc Pyrrhi naufragio, præter Plut. vi-dendus Valer. Max. lib. 1. cap. 1. num. 22. In Siciliam autem profectus erat à Sici-

Ddd

Urb. cond.
 an. 549.
 Coll. M.
 Cornel. Co-
 thego, & P.
 Sempronius
 Tudit.

Urb. cond.
an. 549.
Coss. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempronio
Tudite.

classe prateruberetur, inter alia fada, qua propter fidem erga vos in civitate
nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpina, intactos ad eam
diem, spoliavit: atque ita pecunia in naves imposita, ipse terra est profectus.
Quid ergo evenit, Patres Conscripti? Classis postero die fadissima tempestate
lacerata omnesque naves, que sacram pecuniam habuerunt, in litora nostra
ejectae sunt. Qua tanta clade edoctus tandem Deos esse superbissimus rex, pec-
cuniam omnem conquestam in thesauros Proserpina referri iussit. nec tamen
illi unquam postea prosperi quicquam evenit, pulsusque Italiam, & ignobili
atque inhonesta morte, temere nocte ingressus Argos, occubuit. Haec quum
audisset legatus vester, tribunique militum; & mille alia, qua non argen-
da religionis causa, sed praesentis Dea numine saepe comperta nobis majori-
busque nostris, reserebantur: ausi sunt nihilominus sacrilegas admove-
re manus intactis illis thesauris & nefanda praeda seipso, ac domos conta-
minare suas, & milites vestros. 3 quibus per vos fidemque vestram P. C.
priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam
rei gesseritis; ne quod piaculum commiserunt, non suo solum sanguine sed
etiam publica clade luant. Quamquam ne nunc quidem P. C. aut in ducibus aut
in militibus vestris cessat ira Deae. Aliquoties jam inter se signis collatis con-
currerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant:
non acrius cum Carthaginensibus, quam ipsi inter se ferro dimicaverunt. 10
praevisseque occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali, ni accitus
a nobis Scipio intervenisset. At, Hercule, milites contactos sacrilegio furor
agitat: in ducibus ipsis pueniendis nullum Deae numen apparuit? Immo ibi
praefus maxime fuit. Virgis casti tribuni ab legato sunt. Legatus deinde
insidiis tribunorum interceptus, praeterquam quod toto corpore laeteratus, 15
naso quoque auribusque decisis exsanguis est relictus: & recreatus deinde le-
gatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula coniectos, dein verbera-
os, servilibusque omnibus suppliciiis cruciatus trucidando occidit: mortuos
deinde prohibuit sepeliri. Has Deae poenas a templi sui spoliatoribus habet:
nec ante desinet omnibus eos agitare furis, quam reposita sacra pecunia in
thesauris fuerit. Majores quondam nostri, gravi Crotoniensium bello, quia
extra urbem templum est, transferre in urbem eam pecuniam voluerunt.
noctu audita ex delubro vox est, abstinere manus: Deam sua templa

N O T A E.

lis in auxilium vocatus adversus Cartha-
ginenses: multique civitatibus subactis,
Rex appellatus, regnumque Insula filio
Heleno velut avitum destinabat. Hic
enim Lanassa natus erat Agathoclis filius,
ut Justia. narrat lib. 13. cap. 3.

2. Ignobilis atque inhonesta morte.] Pyr-
rhus cum Antigonom in Macedonia vi-
cisset hortante Cleonymo Lacedae-
monum rege, Spartam obsedit, sed frustra.
tum Argivis in duas divulsus factiones,

altera Antigonom, altera Pyrrhum ad-
vocante, Argos venit exso a Spartanis in
itinere filio natu maximo Ptolemeo. Ur-
bem ingressus, cum Antigono noctu
in urbe conflixit: ubi fortiter dimicans,
sacro ictus occubuit, prostratus ab an-
ticle Argivi ejusdem matre, cum quo
Pyrrhus congrediebatur. Vide Plut.

3. Quibus per vos fidemque vestram.]
Ita Sigon. vulneratum locum restituit.
Vide tamen. Gron. hic.

defensuram. Quia morvendi inde thesauros incensa erat religio, muro circum- dare templum voluerunt. ad aliquantum jam altitudinis excitata erant mœ-
 5 nia, quum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & saepe alias Dea suam
 sedem, suumque templum aut intata est, aut à violatoribus gravia piacula
 10 exegit. nostras injurias, nec potest, nec possit alius ulcisci, quam vos, Pa-
 tres conscripti. Ad vos, v: stramque fidem supplices confugimus. nihil nostra
 interest, utrum sub illo praesidio Locros esse sinatis: an irato Annibali &
 Pœnis ad sup:pl: cum dedatis. Non postulamus, ut extemplo nobis, ut de
 absente, ut ind: ita causa credatis. Veniat, coram ipse audiat, ipse diluat.
 15 Si quicquam seeleris, quod homo in humines edere potest, in nos pratermisit;
 non recusamus, quoniam & nos, omnia eadem iterum, si pati possumus, pa-
 tiamur, & ille omni d: v: no humanoque liberetur federe.

Urb. cond.
 an. 549.
 Coll. M.
 Cornel. Ce:
 thego, & P.
 Sempronio
 Tudit.

XIX. Hæc quum ab legatis dicta essent, quævissetque ab iis Q. Fabius,
 detulissentne eas querelas ad P. Scipionem, responderunt: missos legatos
 15 esse, sed cum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut jam trajecisse,
 aut intra paucos dies trajecturum. ^a Et legati gratia quanta esset apud
 imperatorem, expertos esse: quum inter eum & tribunos cogn:ta causa, tri-
 bunos in vincula conjecerit: legatum aque fontem, aut magis etiam, ^b in
 ea potestate reliquerit. Jussis excedere ^c è templo legatis, non Pleminius
 20 modo, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q.
 Fabius, natum eum ad corrumpendam disciplinam militarem, arguere. Sic
 & in Hispania plus prope per seditionem militum, quam bello amissionem. ex-
 terno & regio more & indulgere licentiæ militum, & servire in eos. Sententiam
 deinde æque eracem orationi adjecit. Pleminius legatum vincitum
 25 Romam d: portari placere, & ex vinculis causam dicere: ac si vera forent,
 quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaque ejus publicari. P.
 Scipionem, quod de prov:ncia d: c: ssisset in jus suum senatus, revocari: æque
 cum tribunis plebis, ut de imperio ejus abrogando ferrent ad populum. Lo-
 crensis coram senatu respondere, Quas injurias sibi factas quereverunt,
 30 eas neque senatum neque populum Romanum factis velle. Vros bonos, so-
 ciosque & amicos eos appellari: liberos, conjuges, quæque alia erepta es-
 sent, restitui: pecuniam, quanta ex thesauris Proserpina subolata esset, con-
 quiri, duplamque pecuniam in thesauros reponi: & sacrum piaculare fieri,
 ita ut prius ad collegium pontificum referretur, ^c quod sacri thesauri moti,
 35 violati essent; quæ piacula quibus Diis, quibus hostiis, fieri placeret. Mi-
 lites quæ Locros essent omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes so-
 ciorum Latini nominis in praedium Locros adiacere. ^a Perrogari eodie fen-

INTERPRETATIO.

^a Et se experimento didicisse quanto fa- legio quibus sacrificiis, qui Dii, & qui-
 vore Scipio Pleminius profunderetur. bus victimis placandi viderentur, id quod

^b In munere legati seu Praefecti.

^c Ita ut inquireretur à Pontificum col- & temerati.

NOTÆ.

1. E templo. J Nonnisi in templo & 2. Perrogari, &c.] Gall. On ne pût pas
 loco augurato Senatus habebatur. achever d'opiner.

Urbi cond.
an. 549.
Coll. M.
Cornel. Co-
thego, & P.
Sempromio
Tudis.

tentiae accensus studiis pro Scipione & adversus Scipionem non potuerunt. Præter Pleminii facinus, Locrensiūque cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur, ³ cum pallio erepidisque inambulare ⁴ in gymnasio, ⁵ libellis etiam palastræque operam dare: æque segniter molliorque cohortem totam Syracusarum amantitate frui: Caribaginem atque Annibalem exeidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptum, qualis Socrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, sociis magis quam hosti metuendum.

XX. Hæc quamquam partim vera, ¹ partim mixta, et coque similia veris iactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui de cæteris Maximo assensus, de Scipionis causa dissensit. *Qui enim convenire, quem modo civitas juvenem admodum, ² unum recuperanda Hispania delegerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creaverit consulem, spe destituerit Annibalem ex Italia detracturum, Africam subacturum; eum repente, tanquam Q. Pleminium, indicta causa prope damnatum, ex provincia revocari? quum ea, qua in se nefarie facta Locrenses querebantur, ne præsentem quidem Scipione facta dicerent; neque aliud quam patientia, aut pudor, quod legato pepercisset, insimulari possit? Sibi placere, M. Pomponium prætorem, cui Sicilia provincia sorte evenisset triduo proximo in provinciam proficisci: consules, decem legatos, quos iis videretur, ex senatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebei, atque adilem. cum eo consilio prætorem cognoscere, si ea qua Locrenses facta querebantur, iussu aut voluntate P. Scipionis facta essent, ut eum de provincia decedere juberent. Si P. Scipio jam in Africam trajecisset, tribuni plebis atque adilis, eum duobus legatis, quos maxime prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atque adilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præsent, donec novus imperator ad eum exercitum venisset. Sin M. Pomponius & decem legati comperisset, neque iussu, neque voluntate P. Scipionis ea facta esse, ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque ut proposuisset, gereret. Hoc facto senatus consulto cum tribunis plebis actum est, aut compararent inter se, aut*

NOTÆ.

3. *Cum pallio erepidisque.* Id est, ornatu Græco, ut Siculis origine Græcis placeret; quod in exteris studiis damnavit postea Tiberius in Germanico. Vide A. Gell. 13. 10.

4. *In Gymnasio.* Græcis loca ubi corpora exercerentur Gymnasia vocabantur; quod audi ferè in iis certarent. Unde postea nomen ad ludos literarios translatum.

5. *Libellis etiam, &c.* Recte notat Godel. non intelligi supplices libellos: hos enim tractare Magistratui nequam indecûm: sed minores libros qui promercales essent. Adiciat apud Si-

culos hoc Bibliopolarum genus contemptui fuisse, iterumque ab illis fuisse Hermodorum quemdam, quod libros Platonis venditare solitus esset, quasi pro mercibus verba importaret. Verum certius videtur, non tam Siculis hæc studia despectui fuisse, quam Romanis; qui hoc adhuc tempore nihil nisi arma, & bellum sperarent.

1. *Partim mixta.* Ex veris nimirum & falsis, & sic verisimilia, propter admixta scilicet vera.

2. *Unum recuperanda Hispania delegerit Ducem.* In optimis est delegatis, nec videtur vox unum. Est autem delegare, rem committere, mandare.

forte legerent, qui duo cum pratore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Loeris in templo Proserpinæ tacta, violata, etlaque inde essent. Tribuni plebis cum pratore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentus: iis ad illis plebis datus, quem si aut in Sicilia pratori dicto audiens non esset Scipio, aut jam in Africam trajecisset, comprehendere tribuni juberent, ac jure sacrosanctæ potestatis rednerent. Prius Locros ire, quam Messanam consilium erat.

Verb. Cond.
ann. 549.
Coff. M.
Cornel. Cethego, & P. Tudit.

- XXI. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet, alii auditis quæ Romæ acta essent, in exilium Neapolim euntem, forte in Q. Metellum unum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegium vi retractum tradunt: alii ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes, conjicerent. Ii omnes, seu antè Scipionis, seu tum pratoris jussu traditi in custodiam Rheginis. Prator legatique Locros profecti, primam, sicut mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquisitam, cum ea, quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum vocatos ad concionem milites, prætor signa extra urbem efferre jubet, castraque in campo locat, cum gravi edicto, *Si quis miles aut in urbe restitisset, aut secum exulisset quod suum non esset, Locrensibus se permittere, ut quod sui quisque cognosceret, prehenderet: si quid non compareret, repeseret. Ante omnia, libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui. non levi desuntionum pena, qui non restituisset. Locrensiū deinde concionem habuit, atque iis libertatem legesque suas populum Romanum senatumque restituere dixit. Si quis Pleminium aliumve quem accusare vellet, Rhegium se sequeretur. Si de Scipione publice queri vellent, ea quæ Loeris nefarie in Deos hominesque facta essent, jussu aut voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam: ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses pratori legatique, & lenatui ac populo Romano, gratias egere: se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum injuriis civitatis sue dolnerit, eum esse virum.*

INTERPRETATIO.

- a Sacrificium ad sacrilegium expiandum. | c Aut aliquem alium.
b Moratus esset, intra urbem Locros.

NOTÆ.

3. *Tacta, violata.*] Sacram pecuniamprehendendi jus non habebat: Sed si vel contingere nefas. Hac igitur de re tantum de sacrilegio expiando Pontifices vel Tribunis videretur, ipse velat eorum adiutor, ac minister, jubetur prehendere.

4. *Comprehendere Tribuni juberent.*] In veteri libro *prehendere* quæ propria vox est, inquirendi unâ cum Tribunis plebis extra Italiam, adversus belli ducem sacri-Edilis plebis per se prehensionem seu legis causâ &c.

Urb. cond.
an. 549.
Coss. M.
Cornel. Co-
thron. & P.
Sempron.
Tudit.

quem amicum sibi quam inimicum malint esse. pro certo se habere, neque ius-
su, neque voluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: sed aut Pleminio
nimium, aut sibi parum creditum. NATURA INSITUM quibusdam esse, ut
magis peccari volint, quam satis animi ad vindicanda peccata habeant. Et
pietori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cogno-
scendi. Pleminium, & ad duo & triginta homines cum eo damnaverunt,
atque in catenis Romam miserunt: ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea
quoque, quæ vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris,
solutaque militiæ disciplina, comperta oculis perferrent Romam.

XXII. Venientibus Syracusas, Scipio res, non verba ad purgan-
dum sese paravit. exercitum omnem eo convenire, classem expediri iussit,
tanquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginiensibus esset:
Quo die venerunt, hospitio comiter acceptis, postero die terrestrem nava-
lemque exercitus non instructos modo, sed hos decurrentes, classem in
portu, simulacrum & ipsam edentem navalis pugnae, ostendit: cum circa
armamentaria & horrea aliumque belli apparatus visendum prætor lega-
tique ducti. Tantraque admiratio singularum universarumque rerum incul-
sa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginiensem
populum, aut nullo alio posse: juberentque, quod Dii bene verterent, tra-
jicere, & spei conceptæ, quod die illam omnes centuriæ priorem consu-
lem dixissent, primo quoque tempore compotem populum Romanum fa-
cere: adeoque lætis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non bel-
li magnificum apparatus nunciaturi Romam essent. Pleminius, quique
in eadem caussa erant, postquam Romam est ventum, ex templo in carce-
rem conditi, ac primo producti ad populum ab tribunis, apud præoccu-
ptos Locrensiū clade animos, nullum misericordiæ locum habuerunt.
postea, quum sæpius producerentur, jam senescente invidia, molle-
bantur iræ: & ipsa deformitas Pleminii, memoriaque ablenis Scipionis,
favorem ad vulgum conciliabat. Mortuus tamen prius in vinculis est,
quam judicium de eo populi perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Li-
cinius in libro tercio rerum Romanarum refert, ludis votivis, quos
Romæ Africanus iterum contul faciebat, conatum per quosdam quos
pretio corruerat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi
carceris fugiendique haberet occasionem. patefacto dein scelere,

INTERPRETATIO.

d De habitu & vestitu ad Gracum mo-
rem.

a Cum odium tempore excoluisset, atque
imminutum esset.

NOTÆ.

2. Aut Pleminio nimium.] Ajunt Lo-
crenses in eo tantum aliquatenus peccasse
Scipionem, quod majorem Pleminio,
quam sibi (Locrensiū) fidem ha-
buisset.

1. Hos decurrentes ostendit.] Gall. Il
leur fit voir l'armée de terre; qui marchoit
en bataille: aux, il fit devant eux la revue
de l'armée, il leur fit faire l'exercice en
leur présence.

delegatum in Tullianum ex S. C. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum. ubi omnes legatique & tribuni, classem eam, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret, *primo quoque tempore in Africam trajiciendum*; Scipionique permetteretur, *ut ex his exercitiis, qui in Sicilia essent, ipse legeret, quos in Africam secum trajiceret, quos provincia relinqueret praesidio.*

Urb. cond.
an. 149.
Coll. M.
Cornel. Celsi
thego, & P.
Sempronio
Tudir.

XXIII. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginenses quoque quum^a speculis per promontoria omnia positis, percunctantes paventesque ad singulos nuncios, sollicitam hitem egissent, haud parvum & ipsi tuendæ Africæ momentum adjecerunt societate Syphacis Regis, ejus maxime fiducia trajecturum in Africam Romanum crediderant. Erat Asdrubali Gisgonis filio, non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, quum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Asdrubal convenerunt: sed mentio quoque inchoata affinitatis, ut rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem consummandam, tempusque nuptiis statuendum (jam enim & nubilus erat virgo,) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt^b ante omnes Numidæ barbaros effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine arcessit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque foedus privato adjiceretur, societas inter populum Carthaginensem regemque data ultro citroque fide, *eisdem amicis inimicosque habituros*, jurejurando affirmatur. Caterum Asdrubal, memor & cum Scipione initæ regi societatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia essent: veritus, ne, si trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum ex nuptiæ essent; dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, *Ne prioribus suis promissis fretus in Africam trajiciat. Se & nuptiis, civis Carthaginensis filia Asdrubalis, quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginensi junctum. Hortari primum; ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hac, aut illa, abnuentem alteram societatem, sequi necesse sit. Si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoveat; sibi: necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria conjugis suæ, & proque parente ac penatibus, dimicare.*

XXIV. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syraculis cum convenerunt. Scipio quanquam magno momento rerum in Africa ge-

INTERPRETATIO.

^a Per loca in mare eminentia constitenti turribus speculatoriis locatisq; speculatoribus.
^b Numida plusquam reliqui barbari.

N O T Æ.

1. *Delegatum in Tullianum.*] De carcere Tulliano in quem missus tandem Plinius, dictum antè.
2. *Uxoris patrem, aut si malis, Syphacis ipse.* Socer enim Patris, ut Socrus Matris nomine compellari plerunque so-
3. *Proque parente.*] Asdrubalem indicat, lent.

Urb. cond.
ann. 549.
Coll. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempronio
Tuditi.

rendarum, magnaue spe destitutus erat, legatis properè, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam, literas dat ad regem: quibus etiam atque etiam monet eum, *Ne iura hospitii secum, non cum populo Romano iniitæ societatis, nefas, fidem, dextras, Deos testes atque arbitros conventorum fallat.* Cæterum, quando neque celari adventus Numidarum poterat (vagati enim in urbe, obversatique prætorio erant) & si sileretur quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso quod celerentur, sua sponte magis emanarent, timorque in exercitum incideret, ne simul cum rege & Carthaginienfibus foret bellandum, avertit à vero falsis præoccupando mentes hominum. Et vocatis ad concionem milicibus, *Non ultra esse cunctandum ait. Instare, ut in Africam quam priusquam trajiciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Liliam venisse, querentem, quod cunctando tempus crederetur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturna moræ sit causa, postulantemque, ut aut trajiciatur tandem in Africam exercitus: aut si mutata consilia sunt, certior fiat, ut ipse sibi ac regno suo possit consulere.* Itaque jam satis omnibus instructis apparatisque, & re jam non ultra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodemque omnibus peditem equitumque copias contraxis, quæ prima dies cursum navibus daret, Deis bene iuvantibus, in Africam trajicere. Literas ad M. Pomponium mittit, ut si ei videretur, Lilybæum veniret: communiter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africam trajiceret. item circum oram omnem maritimam misit, ut naves onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes traherentur. Quicquid militum naviumque in Sicilia erat, quum Lilybæum convenissent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naves caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui superabant ex Cannensi exercitu mi-

INTERPRETATIO.

a Militum animos ab eo quod reverà nuntiaturum erat, abduxit, atque alio veris præoccupatis iis per falsum rumorem.

b Cum eandem ob causam speret:

c Ea die qua prima navigationem permitteret.

NOTÆ.

1. Timor in exercitum incidere. Ita malim cum editis & Regio unoctis in plurimis inveniatur scriptum, timor in exercitu incideret: quæ loquendi figura personis magis quam rebus accommodata, non sine audaciori metaphora huc videtur trahi posse. Nec verò ad ductis à Gronov. testimoniis satis firmatur. Hæc enim ad verbum inaccessendi, refecti possunt: eò magis quod cum accusativo junguntur, non ut hic cum ablativo & præpositione, veluti lib. 25. tanta Religio civitatem inaccessit; & lib. 28. timor deinde oppidanos inaccessit, me-

si hostis urbem intrasset. At timorem incidere eodem modo dici potest, quò milites in portas vel portis incidere dicuntur (æpe apud nostrum: ut apud eundem lib. 21. Saguntæ ruina vestris capitibus incidere Plaut. Men. si de repente tantus morbus incidit. Cic. de Fato propriè loquitur eum ait: saxum in spelunca in crura ejus incidit. In Oratore verò: quorum aras in eorum tempora quos nominavi incidit. Et alibi: Casus incidisse multis viris fortissimis. Et, incidere civitati aliquid mali. Incidere in iudicio questionem.

lices

lites, illo, non alio duce credebant navatâ reipublicæ oporâ finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum aspernabatur: ut qui neque ad Cannas ignavia eorum cladem acceptam fecerit, neque ullos aque veteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non variis præliis modo, sed urbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. eas se trajecturum in Africam quum dixisset, singulos milites inspexit: relictisque, quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit, quos secum ex Italia adduxerat; supplevitque ita eas legiones, ut singulæ sena millia & ducentos pedites, trecentos haberent equites: sociorum item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Cannensi legit.

XXV. Quantum militum in Africam transportatum sit, a non parvo numero inter auctores discrepat. Alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites; alibi^a sedecim millia peditum, mille & sexcentos equites; alibi parte plus dimidia rem auctam, quinque & triginta millia peditum equitumque in naves^b imposita invenio. quidam non adjectore numerum: inter quos me ipse in re dubia poni malim. Caelius ut abstinet numero, ita ad immensum multitudinis speciem augeat. Volucres ad terram delapsas clamore militum ait, tantamque multitudinem conscendisse naves, ut nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui^b videretur.

Milites ut in naves ordine ac sine tumultu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit. nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, in navibus, ante conscendere coactos, continuit. Commearus imponendi M. Pomponio prætori cura data, quinque & quadraginta dierum cibaria, è quibus quindecim dierum cocta, imposita. Ut omnes jam in navibus erant,

scaphas circummisit, ut ex navibus, gubernatoresque & magistri navium, & bini milites, in forum convenirent ad imperia accipienda. Posteaquam convenerunt, primum ab iis³ quæsit, si aquam hominibus, jumentisque in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. Ubi responderunt, aquam dierum quinque & quadraginta in navibus esse; tum edixit militibus, ut silentium quieti naucis sine certamine ad ministeria exsequenda bene obedientes præstarent. cum viginti rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu, 4 levum totidem rostratas, & C. Lælium præfectum classis

INTERPRETATIO.

^a Non exigua inter scriptores dissensio est quantum ad numerum.

^b Scipio.

NOTÆ.

1. Sedecim millia.] Eum hic numerum referunt plerique scripti, quem & Appianus in Libyco edidit.

2. Imposita invenio.] Nusquam ferè in nostris verbum invenio: & potest intelligi scribitur, vel refertur; aut pro alibi, legi alii, subintelleto quod in Eneperiodi est, adjecere, vel edidit numerum.

Tit. Liv. Tom. III.

numum.

3. Quæsit si aquam.] Pro quæsit aut, siue utrum.

4. Levum totidem rostratas, & C. Lælium.] Hoc, tanquam elegantius, ex Mll. non paucis reponit Oronov. plinius tamen quod est in aliis, & vulgatis, ab levo totidem rostratis C. Lælium, &c.

Ecc

Urb. cond.
ann. 549.
Coss. M.
Cornel. Co-
thego, & P.
Sempronio
Tudit,

Urb. Cond.
ann. 549.
Coff. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempronio
Tudiz.

cum M. Porcio Carone (quæstor tum is erat) oneratis futurum præsidio Lumina in navibus singula rostrata, bina onerariæ haberent: in prætoria nave insigne nocturnum trium luminum fore. 5 Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertillissimus ager, eoque abundans omnium copia rerum est regio, & imbelles (quod plerumque in ubere agro evenit) barbari sunt: priusque, quam Carthagine subveniretur, opprimi videbantur posse. Iis edicis imperiis, redire ad naves iussi: & postero die Diis bene junvantibus signo datoolvere naves.

XXVI. Multæ classes Romanæ & Sicilia, atque ipso illo portu profectæ erant. Cæterum non eo bello solum (nec id mirum: prædatum enim tantummodo pleræque classes ierant) sed ne priore quidem ulla profectio tanti spectaculi fuit. quanquam si magnitudine classis æstimaretur, & bini consules cum binis exercitibus ante trajecerant: 1 & propetotidem rostrata in illis classibus fuerant, quæ onerariis Scipio tum trajiciebat. nam 2 præter quinquaginta longas naves, quadringentis ferè onerariis exercitum transevit. Sed & bellum bello, secundum priore ut atrocior Romanis videretur, quum quod in Italia bellabatur, tum ingentes strages tot exercituum simul cæsis ducibus eiecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim suapte 3 fortuna quadam ingentis ad incrementa gloriæ celebratus converterat animos: simul & mens ipsa trajiciendi, 4 nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumque & finiendum in Africa bel-

NOTÆ.

5. *Emporia peterent.* 1 De Emporiis Pœnorum ad Syrtim minorem accipien-
tus hic mihi locus videtur, quorum infra
mentio lib. 34. Scipio quidem eo non ap-
pulit. Sed potuit vel aliò volens defer-
ri, vel mentem aut nuncialiam simulare,
aut mutasse in progressu. Vide cap. 27.

1. *Et propetotidem rostrata in illis clas-
sibus fuerant.* 1 Primo Punico bello con-
sules M. Manlius Longus, & M. Atilius
Regulus itemque, trecentarum triginta na-
vium classe, ex Sicilia in Africam homi-
num ferè centum quatuaginta nullis
trajecerant, u. c. an. 497. cum Amilcarem
& Hannoem trecentarum sexaginta
Punicarum navium ducem, vicissent, cen-
turi quinquaginta hominum millia so-
cum vehentes, ut Polybius, atque Oto-
lius testantur.

2. *Præter quinquaginta longas naves,
quadringentis ferè onerariis.* 2 Longas na-
ves, dicit rostratas. Gall. *Armées en
guerre.* *Onerariæ* fuere, ad conveyen-
da onera, & deferendos commentus ro-

tundioris formæ, & altiores.

3. *Fortuna quæ iam ingentis ad incre-
menta gloriæ celebratur.* 3 Refert 73' in-
gentis ad 70' gloriæ: ait enim Scipionem
clarum habitum fuisse, quod aliquo velut
fato natus videretur ad augendum ma-
gis ac magis, atque ad summum quasi
culmen perducendam gloriam bellicam,
quam ingentem admodum jam tibi pe-
pererat.

4. *Nulli autè eo bello duci tentata, quod
ad Annibalem detrahendum ex Italia.* 4
Variat scriptura. Optimi sic habent:
*Mens ipsa trajiciendi, nulli autè eo bello
duci, trahendum ex Sicilia, & finiendum
in Africa bellum se transire vulgaverat.*
Alias: *Vulgatum erat.* Unde auguratur
Gron. Simul & mens ipsa trajiciendi, nulli
autè eo bello duci, trahendus Annibal ex
Italia, transferendumque & finiendum in
Africa bellum, vulgata erat. Atque sane,
sed audacter. Illud eo bello, non abs re ad-
jectum ab auctore pœponit Atillii alioq; qui
priore Punico bello trajecerant in Africâ.

PRECES NAVIGATURI SCIPIONIS: 43;

lum, se transire vulgaverat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba; ¹ non habitantium modo Lilybei sed legationum omnium ex Sicilia: quæ & ad prosequendum Scipionem officii causa conveniant, & prætorem provincie M. Pomponium secuta fuerant. ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos commilitones processerant. nec classis modo prospectantibus est terra, sed terra etiam omnis circa referata turbâ spectaculo navigantibus erat.

Urb. cond.
ann. 549.
Coll. M.
Cornel. Ce.
thego, & P.
Scipionio
Tudit.

XXVII. Ubi illuxit, Scipio est prætoria nave, silentio per præconem factus, ¹ *Dii Deaque*, inquit, *quæ maria terrasque colitis, vos precor quæso* ² *que; uti quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, postque geruntur, ea mihi, populo plebique Romana, sociis nominique Latino, qui populi Romani, quique meam sectam, imperium auspiciisque terra, mari, amnibusque sequuntur, bene verruntur: eaque vos omnia bene iuvetis: bonis auxiliis* ³ *auxitis: salvos incolumesque victis perduellibus victores, spoliis decoratos, præda onustos triumphantesque, mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumque ulciscendorum copiam faxitis. quæque populus Carthaginiensis in civitatem nostram facere molitus est, ea ne mihi populoque Romano in civitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces, cruda exta, cæsa victimâ, uti mos,* ⁴ *in mare porricit, tubaque signum dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi latius profecti, celeriter est conspectu terræ ablatis sunt: & à meridie nebula cæpit, ita ut vix concursus navium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita vis vento. Jam terram cernebant. haud ita* ⁵ *multo post gubernator Scipioni ait, non plus quinque millia passuum*

INTERPRETATIO.

¹ *Non solum eorum qui domicilium habebant apud Lilybæum:*

NOTÆ.

¹ *Dii Deaque*, inquit, *maria terrasque, eam bene:* & Pacuvium Peribœa: *Prece ut qui colitis.*] Sapit Hannonis Plautini invocationem in Pœnulo, initio act. 5. ubi: *Deos Deasque veneror, qui hanc urbem colunt.* Aut Virgilianum illud: *Dique, Deæque omnes, studium quibus arva tueri.* Cæteram an legas, *Divi Divæque qui maria,* &c. ut in quibusdam libris legitur, an *Dii Deaque*, parum meo iudicio refert.

² *Bene verruntur:*] Sic Rhenanus ex Spirenſi Cod. cui congruit Put. Lectio- nem probat non sine plausu Gron. Est autem vetus verbum, quo idem significat ac *versant*, auctore Nonio Marcello c. 2. num. 895. qui eam in rem Comicos veteres laudat: Accium Æneadis aut Decio scribentem: *Te fassile venerans precibus inviscere invoco; portenta ut populo patria verrun-*

tuam, petens ut quæ egi, ago, axim, verruntur bene. Eadem ratione dicebant veteres *averruncare*, pro *avertere*, ex Varr. lib. 6. de Ling. Lat. & Nonio ibidem num. 49. ubi citatur Lucilius l. 26. à Cicerone quoque laudatus: *Dii maluerint meliora, atque amentiam averruncassint meam.* Reg. tamen unus, aliiq; Libri hic, loco verbi *verruntur*, scribunt *verrunt*: quod facile Librariis excidere potuit pro *verrunt*.

³ *Auxitis... facitis.*] Vetustè, pro *augeatis... faciatis.*

⁴ *In mare porricit.*] Verbum est sacrum & solenne, quo usus quoque Virgil. *extaque fassos porriciam in flumens*: quod perperam innotatum à quibusdam in *projiciam* observat Macrob. Saturnal. lib. 3. cap. 2.

Urb. Coad. Africam abesse, 5 Mercurii promontorium se cernere. si jubeat eo dirigi, jam in portu fore omnem classem. Scipio ut in conspectu terra fuit, precatus Deos, ut bono reipublicæ suoque, Africam viderit; dare vela, & alium infra navibus accessum petere jubet. Vento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie, exorta, conspectum terræ ademit, 6 & ventus premente nebula cecidit. Nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter se concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. Ubi illuxit, ventus idem coortus, nebula disjecta, aperuit omnia Africæ litora. Scipio quod esset proximum promontorium percunctatus, quum 7 Pulchri promontorium id vocari audisset; 10 *Places omes*, inquit, *huc dirigite naves*. Eò classis decurrit: copia omnes in terram expositæ sunt. Prosperam navigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque auctoribus credidi. Cælius unus, præterquam quod non merfas fluctibus naves, cæteros omnes 8 cælestes maritimosque terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad 9 insulam Ægimurum, inde agrè correctum cursum exponit. & prope obrucis navibus, injussu imperatoris scaphis haud secus quam

NOTÆ:

5. *Mercurii promontorium.*] Græcis Hæmæra, versus Lilybæum Siciliæ maximè prominens, ad sinus Carthaginiensis ingessum. Hodie *Capo Bon*.

6. *Et ventus premente nebula cecidit.*] Sigon. non ventum premente nebula sed nebulam premente vento cecidisse vult: rationem addit quod dicitur *ventus idem coortus, nebula disjecta, aperuisse omnia*. Idcirco legendum censet, *Et vento premente nebula cecidit*. Gton. contra negat se scire, quid hic sit *nebulam cadere*. Et cum in optimis libris legatur *ventus* in nominandi casu, nihil mutandum contendit, probatque sæpe dixisse veteres *ventum cadere*: in his Virg. 1. Georg. *quo signo caderent auster*. Ovid. 8. Metam. *Cadit Euræus, Et humida surgunt nebula*. Plin. 2. histor. natur. cap. 47. *Omnes ventibus suis spirant majore ex parte, ut contrarius desinanti incipiat. Cum proximi cadentibus surgunt à laevo latere dextrum, ut Sol, ambunt*. Dubium ergo esse nemini potest quin venti ut oriti & incipere, ita cadere ac desinere rectè dicantur. Quod itaque Livius subdit *ventus idem coortus nebula disjecta*: ideo *coortum* vult Gronov. *disjecta nebula*, quia coeunte & constante nebula ceciderat. Mihi non iam indicari videtur causa orientis aut desinentis, seu venti, seu nebulæ,

quàm effectus: Itaque *premente nebula*, idem est, ni fallor, ac, *cum nebula*, quæ exorta fuerat, *terram occuparet*, seu terræ inculmberet, desisse ventum spirare: deinde orta luce exortum cum ea ventum ad Africæ litora propius impulsisse naves, & loca ostendisse navigantibus Romanis, cum dissipata nebula esset.

7. *Pulchri promontorium.*] Hujus Africæ promontorii meminit Polyb. lib. 3. ubi de fœderibus inter Romanos & Pœnos initis, quibus cautum fuerat ne Romanis eorumve sociis liceret ultra id promontorium navigare. Sed Polyb. loquitur in secundo casu τὸ Κελῆς ἢ Μωρῆς, Pulchri promontorii: ita ut ambiguum relinquit *Fulchri*, an *Pulchrum promontorium* dicendum sit. Fuit non procul Vtica, & Carthagini ad Septentionem: fortè ubi nunc *Ras al Gibera*, nisi potius *Ras al Kebir*, id est, Arabicè caput seu promontorium magnum.

8. *Cælestes maritimosque terrores.*] Cælestium terrorum nomine fulgura, tonitrus & fulmina indicat; imbreem etiam & grandinem: terrorum autem maritimorum nomine designat fluctus ventis agitados.

9. *Insulam Ægimurum.*] In Africæ mari exigua erat insula *Ægimurus*, inter

adufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram evasisse.

- XXVIII. Expositis copiis Romani castra in proximis tumulis metantur. Jam non in maritimis modo agros conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pavor terrorque pervenerat, sed in ipsas
 5 urbes. neque enim hominum modo turba, mulierum puerorumque agminibus immixta, omnes passim compleverat vias, sed pecora quoque præ se agrestes agebant: relinqui subito Africam diceret. Urbibus vero ipsis majorem quam quem secum attulerant, terrorem inferebant. præcipue Carthaginis prope ut captae tumultus fuit. Nam post M. Atilium Regulum & L. Manlium consules, 1 annis prope quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias classes, quibus excension-
 10 nes in agros maritimos factæ erant: rapis quoque obvia fors fecerat, prius recursum semper ad naves, quam clamor agrestes conciret, fuerat. eo major tum fuga pavorque in urbe fuit. Et, Hercule, neque exercitus domi
 15 validus, neque dux quem opponerent, erat. Aldrubal Gisgonis filius, genere, fama, divitiis, 2 regia tum etiam affinitate, longe primus civitatis erat: sed cum ab illo ipso Scipione aliquot præliis fuissem, pulsusque in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. Itaque velut si urbem extem-
 20 plo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæque raptim clausæ, & armati in muris, vigilæque & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare, turbandosque egredientes ex navibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. jam enim Scipio classe Uticam missa, ipse haud ita multum
 25 progressus à mari, tumulos proximos ceperat, equites & in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum.

XXIX. li cum Carthaginienſi equitatu prælium quum commiſſiſſent, paucos in ipſo certamine, plerumque fugientes perſequuti (in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem juvenem) occiderunt. Scipio non agros

NOTÆ.

Siciliam & Africam, sed huic propior : 230. ſtadiis à Carthagine ex Anton. in Itiner. hoc eſt millibus paſſuum paulo amplius 28. Ad eam inſulam navali pugna inſigni viſi ſub finem primi Punici belli Carthaginienſes à Romanis, ducem Fab. Buteone conſ. Falſor aut ea eſt quæ nunc Zimbala, potiùs quàm, ut vulgò interpretantur, *Galata*, Tabracæ oppoſita. Nam præterquam quod minor à veteribus deſcribitur *Ægimurus*, quàm quæ nunc *Galata* vocatur: inter antiqua nomina inſularum, quæ circum Africam, memoratur à Plinio jam tum *Galata*: ac deinde ſeorſum deſcribitur *Ægimurus*, aut certe *Ægimuri*. Contra *Carthaginis ſuum*, inquit, duo *Ægimuri*

à re, ſcopuli veriùs quàm inſula. Quod vero, ait, à re dictas innuit humani cultus expertes fuiſſe, ſoliſſe capris habitatas: quali nomen Græcum compoſitum ex *κ/γ/ο/ς* & *μ/ο/ς*, ejus pecoris ſedem ac velut portionem ſignificaret.

1. *Annis prope quinquaginta.*] A Conſulatu Marci Atilii Reguli 2. & L. Manlii Vulſonis, quo tempore Romani exercitus in Africa viſi, ad hoc tempus, de quo nunc agitur, anni numerantur duo ſupra quinquaginta. Illi enim Conſules fuere anno u. c. 497.

2. *Regia tum etiam affinitate.*] Filium enim Sophoniſbam Aldrubal paulo ante in matrimonium dederat Syphaci Numidarum Regi, ut vidimus.

Urb. conſ. an. 549.
 Coll. M. Cornel. Cethego, & P. Sempronio Tudite.

Ugh. cond.
an. 549.
Coll. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempronio
Tudit.

modo circa vastavit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. ubi præter cætera quæ extemplo in naves onerarias imposita, missaque in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum servorumque sunt capta. ² Latissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum advenus Masinissa fuit. quem quidam cum ducentis haud amplius equitibus, plerique cum duum milium equitatu tradunt venisse. Cæterum quum longe maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam juverit: operæ pretium videtur excedere paululum ad enarrandum, quam varia fortuna usus sit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militanti pro Carthaginensibus in Hispania, pater ei moritur. ³ Galæ nomen erat. 10

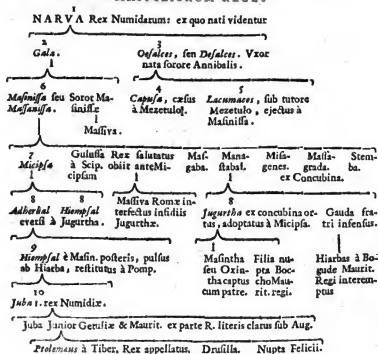
N O T Æ.

1. *Urbem etiam proximam.* Appianus in Libyca Locam vocant. Eadem fortè quæ Ilica Ptolem. facile enim inter scribendum exterantur vocales, aut cum aliis commutantur. Appianus idem magnam fuisse urbem dicit & cives quamvis in deditioem acceptos à Scipione, à milicibus eo invito necatos, ut ne mulieribus quidem aut pueris parceretur: hac

2. *Latissimus tamen Romanis.* In libris quibusdam melioris notæ, pro *Romanis*, legitur *omnis*: ex quo Gron. querit nunc quid omnibus scribendum sit; an potius *latissimi tamen omnis*.

3. *Galæ nomen erat.* Quo planior tota hæc Masinissæ historia fiat, haud absurdum erit ejus Regis familiam brevi stemmate delineare

MASSYLIIORUM REGES

Regnum ad 4 fratrem regis Oesalcem, pergrandem natu (mos ita apud Numidas est) pervenit. haud multo post, Oesalce quoque mortuo, major ex duobus filiis ejus Cápula, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Cæterum quum magis jure gentis, quam auctoritate inter suos aut viribus, obtineret regnum; extitit quidam, Mezetus nomine, * non alienus sanguine regibus, familie semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum iis, † qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos ^b invidia regum magnæ auctoritatis erat, castris palam positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coëgit. in eo prælio Cápula cum multis principum cecidit, ‡ gens Massylorum omnis in ditionem imperiumque Mezetuli concessit. regio tamen nomine abstinuit: contentisque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regie supersederat, regem appellat. Carthaginensem nobilem feminam,

Urb. cons. an. 549. Coll. M. Cornel. Cethegus ego, & P. Sepronio Tudit.

INTERPRETATIO.

* Ex eadem stirpe ex qua Reges, sed ex familia qua semper Regibus adversa fuerat.

b In quibus magnam obtinebat auctoritatem ex odio Popularium in Reges.

NOTÆ.

4. Fratrem regis Oesalcem.] Vulgo hic Oesalcem legunt: sed pluribus locis in perisque manu exaratis scribitur Oesalces: videturque idem nomen ex *Yalces* apud Silium Italicum, & *Yalaca* apud nostrum lib. 13. ubi sic appellatur *Yxtio* Gætulorum.

5. Qui tum obtinebant.] Supple imperium, quod repetendum ex membro proximo; ut sit, qui tunc regnabant.

6. Gens Massylorum.] Sic legendum monet Sigon. non *Masylorum* ut vulgò. Hi quippe in ditione Syphacis erant; illi postea Masinissæ parauerant, ut prius Gæli ipsius patri. Et *Masylor* quidem locat per sex propemodum millia stadiorum, hoc est, 700. circiter passum millia. Eorum certè fines porrigit ad *Tritum* promontorium, à quo deinde *Massalyes*, vel potius (ut ex membranis emendat Casaubonus) *Massyli*. *Tritum* autem promontorium in extremo ad occidentem Numidico sinu, inter *Saldas* & *Igilgili* (nunc *Bugia*, & *Gigeri*) circa

Audi siaminiis quæ sita fuisse, suadet spatium à Strabone designatum, etiam si aliquantum coarctaretur. Hinc itaque *Massyli*; Tabricum usque, ni fallor, protendi fuerunt: à Zeugitana seu Africa propria Rubricato ferme fluviio *sejuncti*; vel *Tusca*, quem Plinius limitem constituit inter Numidiam sui temporis, & Zeugitanam. Ex his colligi potest in ea regione Africæ habitasse *Massylis*, in qua postea sub imperio Romano *Mauritania Sitifensis* ex parte & *Numidia*, nunc pars Orientalis regni *Bugia*, & regnum *Constantina*: at *Masylor Mauritania Cesaricensis* magnam partem obtinuisse, ubi nunc regna *Teleninum* & *Algeriense* proprie dictum, ac pars occidua regni *Bugiani*. Quamquam, si verum amemus, harum Gentium & Provinciarum limites, nec à veteribus, nec ab hujus ævi scriptoribus satis accurate distinctos habemus: idque ea, opinor, de causa, quod & Mauris & Afris immixti Numidæ, minus certis finibus habitaverint. Certe intra terminos *Massyliis* assignatos, ubi post Numidia nova, fuit haud dudie *Cirthea*, Syphacis *Massylorum* regis sedes.

Urb. cond.
an. 549.
Coff. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempronio
Tudit.

7 sororis filiam Annibalis, quæ proximæ Oesalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi jungit. spe Carthaginensium societatis: & cum Syphace hospitium vetutum legatis missis renovat; omnia ea auxilia præparans adversus Masinissam.

XXX. Et Masinissa, audita morte patruī, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) trajicit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetravit. Cum iis, præmisso nuncio ad paternos suosque amicos, quum ad fines regni pervenisset, quingenti ferme Numidæ ad eum convenerunt. Igitur Mauris inde, sicut convenerat, retro ad regem remissis, quanquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet, conveniret; ratus agendo ac moliendo, vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem, Lacumaci regulo ad Thapsum occurrit. Trepidum agmen quum in urbem refugisset, urbem Masinissa primo impetu capit, & ex regniis alios tradentes se recepit, alios vim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intendebat iter, pervenerunt. Fama hujus modicæ rei in principio rerum prospere actæ, convertit ad Masinissam Numidas. affluebantque undique ex agris vicisque veteres milites Galæ, & invitabant juvenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezerulus superabat. nam & ipse cum exercitum, quo Capulam vicerat; & ex receptis post eadem regis aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat: quindecim millia peditum Mezerulo, decem millia equitum erant. Quibuscum Masinissa, nequaquam tantum peditum equitumve habens, acie conflixit. vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitari ducis. Regulus cum tutore & exigua Masfelylorum manu in Carthaginensem agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masinissa, quia sibi adversus Syphacem haud paulo majorem restare dimicationem cernebat, optimum ratus cum fratre patruelis gratiam reconciliare, missis qui & puero spem facerent, si in fidem Masinissæ sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Oesalces quondam fuisset: & qui Mezerulo, præter impunitatem, sua omnia cum fide restitui sponderent:

NOTÆ.

7. Sororis filiam Annibalis.] Gallicè, *Nisère d'Annibal du côté d'une sœur.*

1. Thapsum.] Africæ urbs maritima fuit Thapsus, in Bizacio, è regione Syrtis minoris, non procul Hadrumetto, hodie *El Madia* Arabibus, Christianis *Africa*, in regno Tunetano. Sed mirum videri potest non modo Lacumacen Masfelylorum regulum in hanc urbem (que

extra ejus regni fines) refugisse velut fidam; sed eam urbem à Masinissa (cui cum Lacumace tantum res erat) captam esse. Num Thapsum, urbis clarioris nomen scripsere pro minùs cogente urbis nomine, sive ea Thebessa fuit, sive Tubusuptus, aut loci alterius nomen.

2. Trepidum agmen.] Lacumacis nempe.

ambo

3 ambo præoptantes exilio modicam domi fortunam (omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus) ad sese perduxit.

Urb. cond.
an. 549.
Cob. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempronio
Tudit.

- XXXI. Aldrubal tum forte quum hæc gerebantur, apud Syphacem erat, qui, ¹ Numidæ haud sane multum ad se pertinere credenti, utrum
5 penes Lacumacen, an Masinissam regnum Massyliorum esset: *falsi enim*
magnopere ait, si Masinissam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam,
aut patrum ejus Oesalcem, credat. multo majorem indolem in eo animi
ingeniique esse, quam in ullo gentis ejus unquam fuisse. Sæpe eum in Hispania
rare inter homines virtutis specimen dedisse sociis pariter hostibusque :
10 *& Syphacem & Carthaginienses, nisi orientem illum ignem oppressissent,*
ingenti mox incendio, cum jam nullam opem ferre possent, arsiuros. Adhuc
teneras & fragiles ejus vires esse, & vixdum coalescens forentis regnum.
Instando stimulamque pervincit, ut exercitum ad fines Massyliorum ad-
moveat: atque in agro, de quo sæpe eum Gala non verbis modo discepta-
15 tum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie juris sui, ca-
stra locet: b si quis arceat, quod maxime opus sit, acie dimicaturus: sin
per metum agro cedatur, in medium regnum eundum. aut sine certamine
concessuros in ditionem ejus Massylios, aut nequaquam pares futuros ar-
mis. His vocibus incitatus Syphax, Masinissæ bellum infert; & primo
20 certamine Massylios fundit fugatque. Masinissa cum paucis equitibus ex
acie in montem (3 *Balhum incolæ vocant*) perfugit. familiæ aliquot
cum mapalibus pecoribusque suis (4 *ea pecunia illis est*) persecuti sunt
regem: cætera Massyliorum multitudo in ditionem Syphacis concessit.

INTERPRETATIO.

- a *Qui regnum Massyliorum nondum* ac retineret.
fatis firmatum, & cujus partes nondum
1 suis inter se cohærebant, agere sueretur
b *Si Masinissa armis se opposuerit, quod*
Syphaci maxime utile esset, &c.

NOTÆ.

3. *Ambo præoptantes, &c.*] Significat
puerum, regium Lacumacen, ejusque su-
terem Metaculum.
1. *Numida.*] Syphaci Numidæ Regi.
2. *Nisi orientem illum ignem oppressis-*
sent.] *Oppressissent*, pro opprimerent.
Certè non ad præteritum refertur, sed ad
futurum.
3. *Balhum incolæ vocant.*] Putarem
esse *Andum* partemve *Andi* montis, quem
Ptol. nominat in Africa, & quem tab-
ulæ exhibent in Numidæ regione me-
ridionali, non procul Lambæsa, citra
fluvium Ampsagam; Zamæ (quæ Nu-
midæ regna) ad Septentrionem: verùm
ex sequentibus apparet minus à mari dis-
situm fuisse hunc montem Balhum.
4. *Mapalibus.*] Nomen Punicum est,
quo significantur Tugaria. *Magalia*
quoque dicuntur quæ lūd. lib. 14. orig.
ait ædificia fuisse Numidarum agro-
stium, oblonga, incurvis lateribus tecta,
quasi navium carinæ sint, sive rotunda
in modum furnorum. Adit *Magalia* di-
cta, quasi *Magaria*: quia *Magar* Punicè
novam villam dicunt.
5. *Ea pecunia illis.*] Nominè *Pœnnia*
latè sumpto non solum numerata pecu-
nia, sed omnes res tam solidæ quam mo-
biles, & tam corpora quam jura conti-
nentur, teste Hermogeniano Juriscon-
sulto lege 222. Digest. de Verbor. si-
gnif. Id autem præsertim apud Numidas
obtinebat, quorum divitiæ in pecuri-
bus: à quibus pascendas *Nomades* Græci
appellati.

Urb. cond.
an. 549.
Coff. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempron.
Tudir.

Quem ceperant exules montem, herbidus aquosusque est: & quia pecori-
bonus alendo erat, hominum quoque, carne ac lacte vescientium, abunde suffi-
ciebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtivis incurfionibus, deinde aper-
to latrocinio, infesta omnia circa esse: 6 maxime uri Carthaginensis
ager, quia & plus prædæ quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat.
jamque & adeo licenter cludebant, ut ad mare devectam prædā vende-
rent mercatoribus, appellentibus naves ad id ipsum; pluresque, quam
justo sæpe in bello, Carthaginensium caderent, caperenturque. Deplo-
rabant ea apud Syphacem Carthaginenses, 7 intentumque & ipsum ad re-
liquias belli persequendas instigabant: sed vix regium videbatur, latro-
nem vagum in montibus consecrari.

XXXII. Bocchar ex præfectis regiis, vir acer & impiger ad id delectus.
ei data quatuor millia pedum, duo equitum; præmiorumque ingenium
spe oneratus, si caput Masinissæ retulisset, aut vivum (id vero inestima-
bile gaudium fore) cepisset; palatos incuriosaque agentes improvviso ad-
torus, pecorum hominumque ingenti multitudine à præsidio armatorum ex-
clusa, Masinissam ipsum cum paucis in verticem montis compellit. In-
de, prope ut jam debellato, nec præda modo pecorum hominumque ca-
ptorum missa ad regem, sed copiis etiam, 8 ut aliquanto majoribus quam
pro reliquiis belli, remissis, cum quingentis haud amplius pedibus du-
centisque equitibus, degressum jugis Masinissam persecutus in valle arcata,
faucibus utrinque obsessis, inclusit. ibi ingens cædes Massyliorum facta.
Masinissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis
ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptus-
que cum patentibus prope Chopeam urbem campis, ita circumvenit, ut
præter quatuor equites, omnes ad unum interfecerit. cum iis ipsum quo-
que Masinissam faucium prope è manibus inter tumultum amisit. 9 in
conspectu erant fugientes; ala equitum dispersa toto campo, quibusdam,

INTERPRETATIO.

c. *Tanta licentiâ evagabantur lictis* sent, quàm exigere videbantur belli reli-
Carthaginensibus. quia, huc quàm opus esset ad conscien-
dam bellum quod restabat.

a. *Urpoè cum copiæ paulo majores es-*

NOTÆ.

6. *Maximè uri Carthaginensis ager.* Scripsi habent maximè juris Carthagi-
nensis ager; qui scilicet erat in Cartha-
ginensium ditone.

7. *Intentumque & ipsum.* Sic melius
ex Sigonii libro, quàm quod vulgò editi,
insumusque. In pluribus scriptis est in-
sumusque. Hinc Gronovii conjectura,
insumusque.

9. *In conspectu erant fugientes.* Gr.]
Legitur vulgo: In conspectu erant fugien-

tis, ala equitum dispersa lato campo, qui-
busdam ut occurrerent per obliqua tenden-
tibus quacunque hostis fluxerat: loco al-
tissime hujus clausulæ plurimè scripti ha-
bent: quingens hostes sequebatur: quod
Gron. sequitur, expuncta vulgata lectio-
ne, quæ tamen idoneo sensu non caret.
Sed ille ad posteriorem scripturam superio-
ri aptavit, idonea interpretatione:
vult enim in conspectu Boccharis fuisse
Masinissam & quatuor equites cum eo

ut occurrerent, per obliqua tendentibus, quinque hostes sequebatur. am-
nis ingens fugientes accepit (neque enim cunctanter, ut quos major me-
sus urgeret, immiserant equos) raptique gurgite, ² & in obliquum præ-
latis, duobus in conspectu hostium in prærapidum gurgitem haustis, ipse
5 periisse creditus. at duo reliqui equites cum eo inter virgulta ulterioris ripæ
emerferunt. Is finis Bocchari sequendi fuit; nec ingredi flumen auso, nec
habere credenti se jam quem sequeretur. Inde vanus auctor absumpti Ma-
sinissæ ad regem redit; missique qui Carthaginem gaudium ingens nuncia-
rent: totaque Africa, fama mortis Masinissæ repleta, varie animos affe-
cit. Masinissa in spelunca occulta quum herbis curaret vulnus, duorum
10 equitum latrocinio per dies aliquot vixit. ubi primum ducta cicatrix, pæ-
tæque posse visâ iactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repe-
tendum, atque in ipso itinere, haud plus quadraginta equitibus collectis,
quum in Malsyliis palam jam quis elset ferens venisset, tantum motum,
15 quum favore pristino, tum gaudio insperato, quod quem periisse credide-
rant, incolumem cernebant, fecit: ut intra paucos dies sex millia pedi-
tum armatorum, quatuor equitum, ad eum convenirent: jamque non in
possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginensium po-
pulos, Malsyliorumque fines (id Syphacis regnum erat) vastaret. inde
20 irritato ad bellum Syphace, 3 inter Cirtham 4 Hipponemque in jugis
opportunorum ad omnia montium confedit.

XXXIII. Majorem igitur eam rem Syphax ratus, quam ut per præfectos
ageret; cum filio juvene (nomen Verminæ erat) parte exercitus mis-
sa, imperat, ut circumducto agmine, in se intencum hostem ab tergo in-
vadat. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat: Syphax
25 autem interdum aperto itinere, ut qui signis, collaris acie dimicaturus esset,
movit castra. Ubi tempus visum est, quo pervenisse jam circummissi vi-
deri poterant, & ipse leni clivo ferente ad hostem, quum multitudine fretus,
tum præparatis ab tergo insidiis, per adversum montem erectam aciem

NOTÆ.

fugientes: aliam vero ducentorum equi-
tum a Bocchare inmissam sic toto cam-
po dispersam fuisse, ut equitum perse-
quentium Masinissam quidam per obli-
qua tenderent, quò iis qui in diversis
loca fugiebant occurrerent, & sic ala tota
quinque homines sequeretur.

2. *Et in obliquum prælatis.*] Vult
Masinissam equique comites quinque
cum directo nisu amicum transire cu-
perent, vi gurgitis abreptos, & tran-
sverso amne præter ripam oppositam ali-
quantum ultra Numidas insequentes de-
latis.

3. *Inter Cirtham.*] Regis Numidiz

fuit, ut dictum, Cirthas, non procul mari:
post divisum Imperium, Romani *Con-*
stantinam dixere. Arabibus nunc *Con-*
stina est, Regni sui caput. Quod tamen
Algeriæ conjunctum.

4. *Hipponemque.*] Duplex fuit hujus
nominis oppidum. *Hippo Regius* Augu-
stini Episcopi postea nobilis, in Numi-
dia, de quo hic sermo, Incolis teste Mar-
moglio *Belad el Ugnob*, Christianis *Bona*:
& *Hippo diarthytos* cognomine, sen *di-*
lutus propter aquarum irriguam, in Africa
propria verius Uticam: unde sinus Hip-
ponensis. Oppidum nunc vocari ajunt,
Biferia Vetus Italica.

Urb. cond.
an. 549.
Coll. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempronio
Tudit.

Urb. cond.
an. 549.
Coff. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempronio
Tudis.

ducit, Masinissa fiducia maxime loci, quo multo equiore pugnaturus erat: & ipse dirigit suos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & virtute militum Masinissam, multitudine, quæ nimio major erat, Syphacem juvante. Ea multitudo divisa, quum pars à fronte urgeret, pars à tergo se circumfudisset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit: & ne effugium quidem patebat; hinc à fronte, hinc à tergo inclusis. Itaque ceteri pedites equitesque, cæsi aut capti. ducentos ferme equites Masinissa circa se conglobatos, divisosque turmatim in tres partes, erumpere jubet; à loco prædicto, in quem ex dissipata convenirent fuga. Ipse qua intenderat, inrer media tela hostium evasit. ¹ duæ turmæ hælere: altera metu dedita hosti; pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigis instantem, in alia atque alia flectendo itinera, eludens, radio & desperatione tandem fessum, abstinere sequendo coëgit. ipse cum sexaginta equitibus ² ad minorem Syrtim pervenit. Ibi cum conscientia egrégia sepe repetiti regni paterni, ³ inter Punica Emporia, ⁴ gentemque Garamantum, omne tempus, usque ad C. Lelii, classisque Romanæ adventum in Africam, consumpsit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quam cum magno præsidio equitum ad Scipionem quoque postea venisse Masinissam credam: quippe illa regnantis multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conveniens est.

XXXIV. Carthaginienſes alâ equitum cum præfecto amiſſâ, alio equitatu

INTERPRETATIO.

¹ Cum eis locum indicasset quo omnes convenirent post fugam in diversas partes directam.

NOTÆ:

1. *Dua turma hælere.*] Id est, sequi non potuere fugientem Masinissam: harum duarum altera sese hostibus dedit, altera ad extremum pugnando perit, cum tertiâ quæ sexaginta equitum erat effugit Masinissa.

2. *Ad minorem Syrtim.*] Syrtium nomine intelliguntur vadosa & scopulosa maria. Sunt autem inter Africam propriam & Cytenaicam Syrtis duæ, sive sinus. Minor Africæ propior inter Byzacenam provinciam, & Tripolitana, nunc Gallis *Golfe de Capes*: Major altera à Tripolitana in Cytenaicam vergens, Italis *Golfo di Sidra*, ut Baudranus observat. Communi nomine vocantur, *le Secche di Barbaria* Italis, Hispanis eodem sensu, *los Baxos de Barbaria*.

3. *Inter Punica Emporia.*] Emporia vocant oram minoris Syrtis ubi Pæni

commercium agitant, & cujus uberrimus ager.

4. *Gentemque Garamantum.*] Horum in Pur. aliisque melioribus mentio nulla: eorum loco substituit Gronov. *Syrtimque*, vel *Leptimque*. Coll. unus habet alius. *Inter Punica Emporia gentemque, C. Lelii Classisque Romanæ in Africam adventum, consumpsit.* Et pro *consumpsit* auguratur Gronov. *consensit*, id est, se cum radio sustentavit. *Emporia* Liv. 34. 62. vocari ait eam regionem quæ orta est minoris Syrtis, ejusque civitas *Leptis*, (parva scilicet) in Byzacena. Nunc Europæis *Monaster*. At *Garamantes* populi fuere Libyæ interioris ultra Africam propriam, à Gætulis ad Æthiopes trans Attram seu Nigrum montem. Eorum Caput *Garama*; eo tractu, ni fallor, ubi nunc *Berdæ* in regione quæ hodie *Bedulgerid*.

- per novum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Afrubalem subinde ac Syphacem per literas nunciosque, postremo etiam per legatos, arcessunt: Afrubalem opem ferre prope circumfessæ patriæ jubent; Syphacem orant, ut Carthaginî, ut universæ Africæ subveniat.
- Ad Uticam tum castra Scipio, ferme mille passus ab urbe, habebat: translata à mari, ubi paucos dies stativa conjuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis valido, non modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationibus agros, equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquestionem numerum equitum augetet. Nec aliarum gentium aspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Jam ad quatuor millia equitum habebat, quum Saleram nomine urbem occupavit; quindecim ferme millia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est, *et æstiva sub testis equitatus sint*, inquit, *vel plures, dum talem ducem habeant*.
- eoque minus cessandum ratus, quò illi legnius rem agerent: Masinissam eum equitatu præmissum portis obequitare, atque hostem ad pugnam elicere, jubet: ubi omnis multitudo se effudisset, graviorque jam in certamine esset, quam ut facile sustineri posset; cedere paulatim: se in tempore pugnae obvenit. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, eum Romano equitatu secutus, regentibus tumulis, qui peropportune circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masinissa, ex composito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsi obequitabat portis, aut cedendo, eum timoris simulatio audaciam hosti faceret, insequentem temere eliciebat.
- Nondum omnes egressi erant, varietateque dux fatigabatur: alios vino & somno graves arma capere, & frenare equos cogendo, aliis, ne sparsi, & inconditi sine ordine, sine signis, omnibus portis excurrerent, obfistendo. Primo incaute se evehentes Masinissa excipiebat: mox plures simul conferti portâ effusi, æquaverant certamen: postremo jam omnis equitatus prælio quum adesset, sustineri ultra nequivere. Non tamen effusâ fugâ Masinissa, sed cedendo sensim, impetus eorum excipiebat: donec ad tumulos regentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti

Verb. Cond.
ann. 549.
Coff. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempron.
Tudit.

N O T Æ.

1. *Quum Saleram.* Optimæ membranæ *Salacem*. Videtur eadem esse quam *Lecha* vocat Appianus, qui eam urbem tradit non ab Hannone, sed à Syphace captam. Quo loco fuerit, difficile dictu: id tantum habemus ex Livio quindecim milliaribus abfuisse à Castris Scipionis, quæ non procul à Pulchri promontorio.

2. *Æstiva sub testis equitatus?* Interrogatio est Scipionis cum admiratione conjuncta, qua in Afrubalem induit quod æstivo tempore equitatum in urbe

sub testis haberet. Id quippe summæ est indulgentiæ, vel potius neglectæ disciplinæ. *et agere* ignorant membranæ meliores, cum quibus rectè Oron. legit: *quod ubi Scipioni relatum est. Æstiva sub testis equitatus?* Supple. *agis?* (inquit) *sint vel plures nempe equites, dum talem Ducem habeant.*

3. *Obvenit.* Pro *occursum*. Nec tamen displicet vulgaris lectio, *in tempore pugna venturum.*

4. *Prægresso.* Nempe *Masinissa*.

Urb. cond.
an. 549.
Coff. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Semprom.
Tudie.

equites, & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis se circumfudere: & Masinissa flexis, subito equis in pugnam rediit. Mille ferme qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atque interfecti sunt. ceteros ducis precipue territos cedere, effulse fugientes per tria milia passuum victores secuti, ad duo praeterea milia equitum, aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse; & divitiis quoddam genere illustres.

XXXV. Eodem forte quo haec gesta sunt die, naves quae praedam in Siciliam vexerant, cum commeatu redire: velut ominata, ad praedam alteram repetendam sese venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus praeliis interfectos, non omnes auctores sunt: veriti, credo, ne falleret bis relata eadem res. Caelius quidem & Valerius, captum etiam Hannonem tradunt. Scipio, praefectos equitumque pro ut cuiusque opera fuerat, ante omnes Masinissam, insignibus donis donat. & firmo praesidio Salera impoſito, ipse cum cetero exercitu profectus, non agris modo quacumque incedebat populatis, sed urbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, hanc fuso terrore belli, septimo die quam profectus erat, magnam vim hominum, & pecoris, & omnis generis praedae trahens, in castra rediit; graveſque iterum hostium spoliis naves dimittit. Inde, omissis expeditionibus parvis populationibusque, ad oppugnandam Uticam omnes belli vires convertit; eam deinde si cepisset, sedem ad cetera exsequenda habiturus. Simul & a classe navales socii, quae ex parte urbs mari alluitur; simul & terrestres exercitus, ab imminente prope ipsis montibus tumulo est admotus. Tormenta machinalque & advexerat secum, & ex Sicilia missa cum commeatibus erant: & nova in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Uticenis tanta undique mole circumfessis in Carthaginensi populo; Carthaginiensibus in Adrubale ita, si is movisset Syphacem, spes omnis erat. sed, desiderio indigentium auxilii, tardius cuncta movebantur. Adrubal intentissima conquisitione quum ad triginta milia pedum, tria equitum consecisset; non tamen ante adventum Syphacis castra propius hostem movere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus

INTERPRETATIO.

2. *Omniem speciem Uticenses repositam habebant in Carthaginensibus; in vero in Adrubale, dummodo hic ad partes suas Syphacem traxisset; sed cuncta lentius procedebant, quam cuperent qui auxilium dabant, tam Uticenses, quam Carthaginienses.*

NOTÆ.

1. *Duos eodem nomine.*] Horum Duo-
rum Appianus unum quidem Hannonem,
sed alterum Magonem appellat.

2. *Et nova.*] Refer ad tormenta, aut
etiam ad tormenta simul & machinas.

peditum, decem equitum, advenit: confestimque motis ab Carthagine castris, haud procul Utica, munitionibusque Romanis, confedit. Quorum adventus^b hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, quum quadraginta ferme dies nequicquam omnia experiens obledisset Utricam, abscederet inde irrito incepto. jam enim hiems instabat. Castra hiberna in promontorio,³ quod tenui jugo continenti adhaerens in aliquantum maris spatium extenditur, communit: uno vallo³ & *navalium castra* amplectitur. jugo medio legionum castris impositis⁴ litus ad septentrionem versus subdu-
ctæ naves navalesque socij tenebant; meridiam vallem ad alterum litus devexant equitatus. Hæc in Africa usque ad extremum autumnii gesta.

XXXVI. Præter convectum undique ex populatis circa agris frumentum, comineatque ex Sicilia atque Italia advechos, Cn. Octavius prætor ex Sardinia ab Ti. Claudio prætor, ejus ea provincia erat, ingentem vim frumenti advexit, horreaque non solum, quæ jam facta erant, repleta, sed nova ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octavio ut cum prætor ageret, si quid ex ea provincia comparari ac mittere posset, ea quoque haud segniter curata res: Mille ducentæ togæ brevî spatio, duodecim millia tunicarum missa. Æstate ea, quæ hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius consul, cui Brutii provincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quam acie pugnatum est. Romani pulsi, & tumultu verius quam pugna mille & ducenti de exercitu consulis interfecti: in castra trepide rediit. Neque oppugnare tamen ea hostes ausi. ceterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoveret, copias conjunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est: quum consuli duplicatæ vires, Pæno recens victoria: animo esset. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinii legiones. Consul principio pugna: ædem Fortunæ Primigeniæ vocit.

INTERPRETATIO.

b In hoc saltem profuit Carthaginensibus.

NOTÆ.

3. Et *Navalium castra*.] Melius forte ex Per. Et *navalium* & *castra*.

4. *Litus ad Septentrionem*.] Meliorum Codicum plerique pro *litus* scribunt *latus*, sed omittunt duas illas voces *adve-*
xam equitatus. Quis tamen videtur aliquid desiderari, conjicit Gronov. satis verisimiliter *auxilia* & *equitatus*.

1. *Animo esset*.] *Vulgo animos faceret*: sensu non diverso. Dicitur autem non ineleganter *animo esse eadem* loquendi forma ut cordi esse. Ita Plautus in meretore, *sanctus cum tunc nunc uter est animo*.

2. *Ædem Fortunæ Primigeniæ*.] *Primigenia* in genere dicantur ex lūd. quæ aliunde origine non trahunt. Fortunam à Romanis ita dictam vult Plutarch. quod Romæ urbi initia ortus sui suggesserit, vel quod omnium rerum quasi principium sit. Dio. lib. 41. quod moneat meminisse à quibus majoribus ortus quisque sit. Fuit hæc Fortunæ Primigeniæ ædes in regione Fori Romani circa Capitolium. Aliud postea templum sub eo nomine dedicatum in monte Quirinali Livius scribit lib. 34. cap. 53.

Urb. cond.
an. 549.
Coll. M.
Cornel. Cel-
thego, & P.
Sempron,
Tudis.

Urb. cond.
an: 549.
Coll. M.
Cornel.
Cetheg. & P.
Sempron.
Tudit.

si eo die hostes fudisset: composque ejus voti fuit. Fusi ac fugati Pœni: supra quatuor millia armatorum caesa: paulo minus trecenti vivi capti: & equi quadraginta, & undecim militaria signa. Percussus adverso prælio Annibal, Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius consul, altera parte Italiæ, non tam armis quam judiciorum terrore Etruriam continet: totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem novandi res versam. ^a Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambigisse habuit. multique nobiles Etrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primo præsentibus condemnati: postea, conscientia sibi metipsi exilium consciscentes, quum absentes ¹⁰ damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum, quæ publicari poterant, ^b pignoranda pœnæ præbebant.

XXXVII. Dum hæc consules diversis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Livius & C. Claudius ^a senatum recitaverunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati septem: nemo tamen, qui sella curuli sedisset. ^b Sarta tecta acriter, & cum summa fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & ^c circa foros publicos, & ædem Matris magnæ in palatio faciendam locaverunt. ^d vectigal etiam novum ex salaria annona statuerunt. ^e sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris ^f in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaverunt. ^g id vectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus esset: & in pretio salis maxime oneratus ⁴ tribus, quarum operâ damnatus erat, credebant. inde Salinatori Livio inditum cognomen.

INTERPRETATIO.

^a Inquisivit de his novandarum rerum: ^b Sacrum adium resellionem à mancipiis abscque vimia, vel asperitate, vel pibis exactis fieri accerrimè curarunt.

personarum acceptione.

^c In minoribus civitatibus & municipiis.

^d Facile in animum inducebant cives.

^e M. Livium, qui unus d Censoribus erat.

^f Vectigal illud invenisse ex ira in populum.

^g Senatum recenserunt.

NOTÆ.

1. Circa foros publicos.] Discrimen est inter foros, & fora: in neutro enira genere loca sunt in quibus jus dicitur, aut quò res venales deferuntur: masculino genere propriè quidem spatia in navibus teste Nonio sive ut explicat Isidorus] tabulata navium quæ stentuntur: dicta ab eo quod in cellis ferant, vel foris emineant, de quibus Virgil. *Lænantque foros.* Gall. *le Tillac.* Et generaliter loca aperta ac patentia. Unde gladiatores foros sacros dicuntur, cum longo sedantur circuitu. Hic sumi videntur pro tabernis, quæ in foro Romano.

2. Vectigal ex salaria annona.] Ancus Martius Rex Salinarium vectigal primus apud Romanos instituerat, teste Plinio lib. 31. cap. 7. id exactis Regibus sublatum, nunc M. Livius in censura sua restituit, unde ei cognomen inditum.

3. Sextante.] Si assem uncialem ponamus, quales ex Fabii commento videntur, circa hæc tempora facti, sextans duos asses nostros hodiernos aliquot denariolis superaverit.

4. Tribus.] Tribuum nempe rusticarum magnam partem

Lustrum

- Lustrum conditum serius, quia per provincias dimiserunt censores, ut eivium Romanorum in exercitibus, quantum ubique esset, referretur numerus. Censu cum his 5 ducenta decem quatuor millia hominum condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum (quod nuncquam antea factum erat) deferentibus ipsarum coloniarum censoribus, censum acceperunt: ut quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi ceptus est: & ambo forte censores equum publicum habebant. Quum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Livii nomen erat, & præco eundaretur citare ipsum censorem; Cita, inquit Nero, M. Livium. & sive ex residua & vetere similitudine, sive intempestiva jactatione severitatis inflatus, Livium, quia populi judicio esset damnatus, equum vendere jussit. Item M. Livius quum 7 ad tribum Narniensem & nomen collegæ ventum est: vendere equum C. Claudium jussit; duarum rerum causa: unius, quod falsum adversus se testimonium dixisset; alterius quod non sincera fide secum in gratiam redisset. Itaque ibi secundum certamen, inquinandi famam alterius eum suæ famæ damno, factum est. Exitu censuræ quum in leges jurasset C. Claudius, & in ararium descendisset, inter nomina eorum, quos ararios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ararium venit, & præter Mæciam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum aut consulem aut censorem fecisset; populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus ararios reliquit; quod & innocentem se condemnasset, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neque inficiari possent, aut judicio semel, aut comitiis bis ab se peccatum esse. Inter quatuor & triginta tribus, & C. Claudium ararium fore. quod si exemplum haberet his eundem ararium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ararios fuisse relicturn. * Præter certamen notarum inter censores: castigatio inconstantia populi censoria, & gravitate temporum illorum digna.
- Invidia censores quum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem, Cn. Bæbium tribunus plebis diem ad populum utrique dixit. Ea res de

Urb. cond. an. 540.
Coff. M.
Cornel. Cæthego, & P. Sempronius Tudit,

INTERPRETATIO.

e Quod invicem sese notarunt Censores,stantiam populi notavit, id verè Censorium, ne utrique famam alterius inquinavit, sed dignumque gravitate illorum temporum.

dum fuit certamen. Quod Livius inco-

NOTÆ.

5. Ducenta decem quatuor millia. Ita membrana non pauca: malim tamen cum Epitome ducenta quindocim millia.

6. Equum vendere jussit. Quasi indigne equestri ordine.

7. Ad Tribum Narniensem. Sic præferunt Scripti & veteres Editiones; atque ita scribendum monet Sigon. in Schol. ad

lib. 6. licet alibi Arniensem appellaverit; ut vulgo hic legitur.

8. Eaque ibi factum. Præstat hæc vulgaris lectio scripturæ membranarum, in quibus est; neque factum certamen. Non displicet tamen Gronovii conjectura, æquè factum certamen, &c.

Urb. cond.
an. 549.
Coff. M.
Cornel. Ce-
thego, & P.
Sempron.
Tudit.

consensu Patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auzā censurā esset.

XXXVIII. Eadem ætate in Brutius, ¹ Clamperia à consule vi-
capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliz civitates, voluntate in
ditionem venerunt. Et quum comitiorum jam appeteret tempus,
Cornelium potius ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam acciri pla-
cuit. Is consules Cn. Servilium Cæpionem, & C. Servilium Gemin-
um creavit. Inde prætoria comitia habita. creati Cn. Cornelius Len-
tulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Villius Tappulus.
Hi duo quum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul co-
mitiis perfectis, ad exercitum in Etruriam rediit. Sacerdotes eo anno
mortui, atque in locum eorum suffecti, Tib. Veturius Philo flamen
Martialis, in locum M. Æmilij Regilli, qui priore anno mortuus
erat, creatus inauguratusque: & in M. Pomponij Mathonis auguris
& decemviri locum creati, decemvir M. Aurelius Cotta, augur
Tib. Sempronius Gracchus admodum adolescens; quod tunc perra-
rum in mandandis sacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capi-
tolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Livio, & M. Servilio Gemi-
mino. Et ludj Romani biduum instaurati. ² Item per biduum plebeji,
ab ædilibus P. Ælio, P. Villio: & Jovis epulum fuit, ludorum causa.

NOTÆ.

1. *Clamperia à Consule vi capta.*] Corni-
nium, Mele & Plinio memorata: hodie
ruptus est haud dubiè hic locus. Vulgò *l'Amantea* Calabriae citerioris, diversa
editur, jam *Pesilia à Consule vi capta*: à *Lametia*, sive *Lampetia*, quæ in eadem
ex scriptis, Put. præfert *Clamperia devir-* regione Brutiorum ad Lameti fluvij ostijs
casta: alij *Clamperia Cosa devicta*: sed unde sinus *Lametinus*.
Cosa Tuscorum non Brutiorum urbs fuit. 2. *Item per biduum.*] Licet scripto-
rum nonnulli habeant *idem*, Regius
quæ in textu habetur non malè. Porro
Clamperia in Brutis est ad mare Auso- scribunt *item*, quod & sensus exigit.

FINIS LIBRI XXIX:

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXX.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

N Africa Scipio Carthaginienses, & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalemque pluribus praeliis vicit, adjuvante Masinissa; binaque hostium castra expugnavit: in quibus quadraginta millia hominum ferro ignique consumpta sunt. Syphacem per C. Laelium & Masinissam cepit. Masinissa Sophonisbam uxorem Syphacis, filiam Asdrubalis captam, statim adamat: & nuptiis factis uxorem habuit: castigatusque à Scipione, venenum ei misit. quo hausto illa decessit. Effectumque est multis Scipionis victoriis, ut Carthaginienses in desperationem acti, in auxilium publica salutis Annibalem ex Italia revocarent. isque anno decimosexto discedens, in Africam trajecit, tentavitque per colloquium pacem cum Scipione componere: & quum de conditionibus pacis non convenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem, pacem dissuadentem, manus sua detraxis, excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago, qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos revocatus reverteretur, ex vulnere mortuus est. Masinissa regnum restitutum est. Reversus in urbem Scipio, amplissimum nobilissimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator^a pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius favore, an populari aura ita cognominatus) primus certe hic imperator victa à se nomine gentis mobilitatus est.

INTERPRETATIO.

^a Pileo caput operatus, quasi in libertatem vindicatus à Scipione.

Urb. cond.
an. 550.
Coff. Cn.
Servil. Cap.
& C. Servil.
Gem.

CN. Servilius Cæpio, & C. Servilius Geminus Consules (sextus decimus is annus belli Punic erat) quum de republica belloque & provinciis ad senatum retulissent, censuerunt Patres, ut consules inter se compararent, sortirenturque, uter Brutios adversus Annibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet. cum Brutii evenissent, exercitum à P. Sempronio Consule acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet: is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus, & ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior civis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaque bonis. Nobilis idem ac dives erat: forma viribusque corporis excelebat. Facundissimus habebatur; seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset: juris pontificii pericillimus. Super hæc, bellicæ quoque laudes consularis compotem fecerant. Quod in Brutii provincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo consuli tradere exercitum iussus; ipse prorogato imperio Galliam provinciam obtinet cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde provincias: Cæpioni Brutii, Servilio Geminio Etruria evenit. Tum prætorum provinciarum in sortem conjectæ. Jurisdictionem urbanam Paterculus, Sardiniam Cn. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Lucretio Spurio ex fuerant) Quincilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum à Magone Pæno dirutum exedificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ sine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumque, ut supplicatio fieret: quod is in Africam provinciam trajecisset, ut eares salutaris populo ipsique duci atque exercitui esset.

II. In Siciliam tria millia milicum sunt scripta. & quia quod roboris ea provincia habuerat, in Africam transvectam fuerat; ne qua classis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus custodiri placuerat Sicilia.

INTERPRETATIO.

a Prætor, vel *ultra* dotes alias quibus ornatus erat.

NOTÆ.

1. *C. Servilius Geminus*.] Geminus cognomen ignorant plerique veterum librorum & tabulæ Capitolinæ: quod Si-
gonio placet, quoniam Servilii cognomen *Geminus*, Patricii fuerunt. Hic autem, teste ipso Livio, Ædilis plebis fuerat, itemque Tribunus plebis; ac præterea plebei consulis locum obtinet; utpotè conjunctus cum Cæpione, quo cognomine qui distinguebantur Servilii, Liguria fuerat, alteri consuli traderetur.

2. *In Brutii provincia*.] Appositione dictum pro in regione Brutionum. Sensus est: quod decretum fuerat de exercitu qui in Brutii erat tradendo consuli cui ea provincia eveniret, idem decretum esse ut exercitus qui in Etruria & cognomine qui distinguebantur Servilii, Liguria fuerat, alteri consuli traderetur.

maritimam oram. Tredecim novas naves Villius secum in Siciliam duxit: ceteræ in Sicilia veteres resectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, novos milites ex Italia advectos in naves impoluit. Parem navium numerum Cn. Octavio Prætori item prioris anni, cum pari jure imperii ad tuendam Sardinia oram Patres decreverunt. Lentulus prætor duo millia militum dare in naves iussus. Et Italia ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginenses forent (videbantur autem quicquid nudatum præditiis esset petitori) M. Marcio Prætori prioris anni cum totidem navibus tuenda data est. tria millia militum in eam classem ex decreto Patrum consules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioque veteribus imperatoribus, Lentulo & L. Manlio Acidino decreta. Vigniti omnino legionibus, & centum sexaginta navibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in provincias ire jussi. Consulibus imperatum, priusquam ab urbe proficiscerentur, Ludos Magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum novisset, si eodem statu republica staret. Et novas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corvi non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antii coronam auream arrosere. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita ut unde adventissent, parum constaret, complevit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagninæ sparsi primum ignes cælo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum major solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campæstri agro in ingentem sinum conledit. Consulium alteri primam hostiam immolanti, caput jecinoris defuit. Ea prodigia majoribus hostiis procurata. editi à collegio pontificum Dii quibus sacrificaretur.

III. his transactis, consules prætoresque in provincias profecti. omnibus tamen (velut eam sortitis) Africa cura erat. seu quia ibi summam rerum bellicæ verti cernebant: seu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis vera civitas erat. Itaque non ex Sardinia tantum, sicut antè dictum est, sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commectus eo portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiserat, quæ multa simul undique eum circumstabant. Utricam obsidebat. castra in conspectu

INTERPRETATIO.

a. *Quæ opera ipsi diversa, & magno numero incumbabant ex omni parte.*

NOTÆ.

1. *Quos T. Manlius.* Voti fuerant hi, lius anno undecimo ejusdem belli, anni: Ludi anno secundo hujus belli Punici, lesque ludos in quinquennium voverat: millo certo annorum numero iis celebratis: idcirco jussi Consules eos nunc edere, brandis designato: eos fecerat T. Manlius nec tamen editi sunt, nisi anno sequent.

Urb. cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Servil. Cyp.
& C. Servil.
Gem.

Urb. cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Serv. Cap.
& C. Servil.
Gem.

Aldrubalis erant. ^b Carthaginienses deduxerant naves, classem paratam instructamque ad commercium intercipiendos habebant. Inter hæc, ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat: si forte eum fatietas ¹ amoris in uxore ex multa copia cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus ² conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam si bellaretur, spes ulla desciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim, & ita ³ pars major auctores sunt, quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Primo eas conditiones Imperator Romanus vix auribus admisit. postea, ut causa probabilis suis commendi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere, ac spem facere, sepius ultro citroque agitantibus rem conventuram. Hibernacula Carthaginiensium, congesta temere ex agris materiâ exadificata, lignea ferme tota erant. Numida præcipue arundine textis storeaque pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam, ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem sece-

rant, castra hostium per occasionem incendendi.

IV. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, ⁴ calsonum loco primos ordines spectatæ virtutis atque prudentiæ servili habitu mittebat; qui ⁵ dum in colloquio legati essent, vagi per castra alius aliâ, aditus exitusque omnes, situm formamque & universorum castrorum, & partium, ⁶ quâ Pœni, quâ Numida haberent, quantum intervalli inter Aldrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum, vigiliarumque nocte, an interdum opportunitates insidiantes essent. & inter crebra colloquia, ⁷ alii atque alii de industria.

INTERPRETATIO.

^b *E navalibus educitas naves Pœni in mare propulerant.*
^a *Quo tempore legati Scipionis collo-*

quebantur cum Syphace.

^b *Datâ operâ mittebantur nunc hi nunc illi.*

NOTÆ.

1. *Amoris in uxore.*] Mavale Siginus in uxorem: scripti tamen exhibent in uxore, atque ita loquitur Ovid. lib. 4. Metam. Venerisq; modum sibi fecit in illa.

2. *Conditiones.*] Supple ex sequenti, afferebantur, seu nunciabantur.

3. *Pars major auctores sunt.*] Hæc vis est nominis collectivi, ut cum plurali numero jungatur: idem enim est ac si diceret: veteres historici, pro majori parte, ita produnt.

4. *Calsonum loco primos ordines.*] Centuriones, primorum Ordinum duces, mittebat, habitu Calsonum, seu Lixurum, nempe duos primipilos seu tristorum primarios duces, duos ex

principum, totidemque ex hastatorum centurionibus primos: qui scilicet primorum ordinis: cujusque manipulum ducebant. Vulgò *primi ordinis*; quod: ferri posset, si adderetur aut intelligeretur *sui*: vel *cujusque*, ut essent primi ordinis sui, vel primi cujusque ordinis.

5. *Quâ Pœni, quâ Numida haberent.*] Num melius, ut in quibusdam libris, *quas Pœni, quas Numida haberent*, id est, obtinerent, occuparent: ut referatur ad *partes*, sive Regiones diversorum Castrorum: alioqui si retinerentur particule *quâ*, sumendum erit verbum *haberent*, pro habitarent, seu castra metarentur.

quo pluribus omnia nota essent, mittebantur. Quum sæpius agitata re certiorum spem pacis in dies & Syphaci & Carthaginiensibus ^c per eum faceret; legati Romani vetitos se ³ reverteri ad imperatorem ajunt, nisi certum responsum detur. Proinde seu ipsi staret jam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses essent, consulere. Tempus esse, aut pacem componi, aut bellum naviter fieri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginienses; & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda ea, quæ in rem erant, tempus habuit. & ex mentione ac spe pacis, negligentia, ut sit, apud Pœnos, Numidamque orta cavendi ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum quibusdam (quia nimis cupere Romanus pacem videbatur) iniquis per occasionem adjectis: quæ peropportune, cupienti tollere inducias Scipioni, causam præbuere. ac nuncio regis, quum relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit, *Se uno frustra tendente, nulli alii pacem placuisse. Renunciaret igitur, nullam aliam spem pacis, quam reliquis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse.* Ita tollit inducias, ut liberâ fide incepta exsequeretur: deductisque navibus, & jam veris principium erat, machinas tormentaque, velut à mari aggressurus Uricam, imponit. Duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumultum super Uricam mittit: simul ut ab eo quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos: simul ne qua quum ipse ad Syphacem Asdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe & impetus in castra sua relicta cum levi præsidio fieret.

V. His præparatis, advocatoque consilio, edicere exploratoribus ² sis, quæ comperta afferrent, Masinissaque, cui omnia hostium nota erant, postremo quid ipse pararet in proximam noctem, proponit. Tribuni edicunt, ut ubi ^a prætorio dimisso signa conceivissent, ex templo educerent castris legiones. Ita, ut imperaverat, signa sub occasum solis efferi sunt coepit. ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt; media nocte, septem enim millia itineris erant, modico gradu ad castra hostium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masinissamque ac Numidas attribuit: & castra Syphacis invadere, ignisque conjicere jubet. Singulos deinde separatim, Lælium ac Masinissam seductos obestatur, *ut quantum nox*

Urb. coad.
an. 550.
Coll. Cn.
Cerv. Cap.
& C. Servil.
Gem.

INTERPRETATIO.

^c Per Syphacem, quo cum colloquia fiebant.

^a Dimissi sub noctem iis qui in tentorio ejus essent.

NOTÆ.

3. *Reverti ad Imperatorem.*] Vulgò ex Rhén. *reverti ab Imperatore Romano*: sed prius retinent scripti: quod Polyb. ita explicat, ut Scipio non absolute vetuerit Legatos ad se reverteri, sed ut jussit tandem expectare Legatos, & apud Syphacem manere, donec certum responsum ac-

cepissent, Hæc ratione otium erat Legatis & Centurionibus, (qui cum illis missi) castra hostium contemplant: & nihilominus Scipio speciem præbebat cupientis patem, ut rectè Gron. notat.

1. *Masinissaque.*] Refer ad superius nomen advocat.

Urb. cond.
an. 550.
Coll. Ca.
Serv. Cap.
& C. Servil.
Gem.

providentia adimat, tantum diligentia expleant, curaque. Se Afrubalem Punicaque castra aggressurum. Caterum non ante capturum, quam ignem in regis castris conspexisset. Neque ea res morata diu est. nam ut a proximis calis injectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps concitius amplexus, totis se passim dissipavit castris. Et trepidatio quidem, quanta necesse erat, in nocturno effuso tam late incendio, orta est: cæterum fortuitum, non hostilem ac bellieum ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos incidere hostes, maxime Numidas, ab Masinissa notitia regionum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis eubilibus semisomnos hausit flamma: multi in præcipiti fuga, ruentes super alios alii, in angustiis portarum obtriti sunt.

VI. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginensium, deinde excitati alii nocturno tumultu quum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum. ^a & clamor, inter eadem & vulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset, confusus, sensum veri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quæ restinguendo igni forent, portantes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæcis omnibus, præterquam hostili odio, etiã ne quis nunciatus effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit. ignibusque in proxima tecta coniectis, effusa flamma primo veluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens, uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines jumentaque; sæda primum fugã, dein strage obruerant itinera portarum. Quos non oppræsserat ignis, ferro assumpti: binaque castra clade unã deleta. Duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum duo millia pedicum, & quingenti equites semiermes, magna pars faucii, afflatique incendio, effugerunt. Cæsa aut hausta flammis quadraginta millia hominum sunt, capta supra quinque millia: multi Carthaginensium nobiles, undecim senatores, signa militaria centum septuaginta quatuor, equi Numidici, supra duo millia septingenti, elephanti sex capti: octo flamma ferroque absumpti, magnaque vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.

VII. Afrubal ex fuga eum paucis: Afrofum urbem proximam petierat: eoque omnes qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant.

INTERPRETATIO.

^a Cum incertum esset an clamor ex caelo ortus ac sublatus esset: hinc debet ne vix neque vulneribus, an terrore nocturno, tam cognoscerent causam.

NOTÆ.

[¹ *Lo proxima tecta.*] In tecta Castrorum Afrubalis hibernorum, quæ sibi Scipio sumperat incendienda, ubi castra Syphacis ardere vidisset.

[¹ *Afrorum urbem.*] Nomen urbis illius nec Polyb. refert. Appian. Arabæ vocat. Fuit fortè *Bendena* Ptolemæi: quamvis hæc longius a pugna loco.

metu

metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti: nec quicquam hostile, quia voluntate concesserant in dicionem, factum. dux subinde urbes ea prae direptaque. ea praeda, & quae castris incensis ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spatio loco communio confedit. Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. quo tantus primo terror est allatus, ut omnia Utica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum. Senatum itaque & Suffetes, quod velut consulare imperium apud eos erat, vocaverunt. Ibi tribus dictis sententiis, una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia & Romanae in adversis rebus constantiae erat; reparandum exercitum, Syphacemque orandum, ne bello abisteret, censebat. Haec sententia, quia Asdrubal praesens, Barcinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. inde delectus in urbe agrisque haberi coeptus, & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: quum uxor non jam ut ante blanditiis satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia valuisset; plena lacrymarum obtestans, ne patrem suum patriamque proderet: iisdemque flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret. Spem quoque opportune oblata tam affrebat legatis: quatuor millia Celtiberorum circa 4 urbem nomine Obbam, ab conquistoribus suis conducta in Hispania, egregiae juventutis, sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Igitur non benigne modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem Numidarum agrestium, quibus per eosdem dies arma equosque dedisset, & omnem juventutem affirmat exciturum ex regno. Scire incendio, non praelio cladem acceptam. cum bello inferiorem esse, qui armis vincatur. Haec legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias junxerunt. is omnis exercitus fuit triginta ferme millium armatorum.

NOTÆ.

2. *Suffetes.*] Apud Festum *Sufes* dicitur Consul lingua Pœnorum: *De Syriaca*, seu Hebraica nominis origine antea dixi.

3. *Romana in adversis rebus constantia.*] Non Pœnorum, aut Numidarum animis conveniebat, qui natura leves; sed Romanorum, quorum nota constantia in adversis.

4. *Urbem nomine Obbam.*] Ita legitur in omnibus scriptis, vulgo *Olbam* Polybius *Abbam* vocat; melius, ni fallor. Non multum differt nomine *Thabba* Ptolemæi, cui videtur respondere hodie

Thabba. Ut ut sit, ad hanc urbem se contulerat Syphax post nocturnam cladem, auctoribus Appiano & Polybio: quod cum ita sit, mirum videtur à legatis Carthaginensibus Syphaci nunciatum quatuor millium Celtiberorum circa urbem illam adventum; cum potius id Legati à Syphace, qui prior eò venerat, accipere debuerint. Sed potuere eò momento quo legati ad Regem veniebant, advenire ex Hispania & maritimis Africae locis hæ Celtiberorum copiae, nondum allato ad Regem nuntio.

Urb. Cond.

an. 550.

Coll. Cn.

Servil. Cap.

& C. Servil.

VIII. Scipionem, ^a velut debellato jam, quod ad Syphacem Carthaginiensesque attineret, Uticæ oppugnande intentum, jamque machinas admoventem muris, avertit fama redintegrati belli: modicisque præsidis ad speciem modo obsidionis terra marique relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo, quatuor ferme millia distante ab castris regis, conleat: postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos, subiectos ei tumulo, degressus, succedendo ad stationes hostium, lassendoque levibus præliis, diem absumpsit: & per insequens biduum tumultuosis lino atque illinc excursionibus invicem, nihil dictu satis dignum fecerunt. quarto die utrinque in aciem descensum est. ¹ Romanus principes post hastatorum prima signa, in subsidis triarios constituit: equitatum Italicum ab dextero cornu, ab lævo Numidas Mafnissamque opposuit. Syphax Asdrubalque Numidicis adversus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Mafnissam locatis; ² Celtiberos mediam aciem in adversa signa legionum accepere. ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utraque cornua, & Numide & Carthaginienses pulsi. nam neque Numidæ, maxima pars agrestes, Romanum equitatum, neque ³ Carthaginienses, & ipse novus miles, Mafnissam recenti super cætera victoria terribilem, sustinere. Nudata utrinque cornibus Celtiberum acies stabat: quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis, neque spes veniæ ab Scipione erat; quem bene meritum de se & gente sua, mercenariis armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circumfusus undique hostibus, alii super alios cadentes obstinati moriebantur: omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperant. Fatigatos cæde diutius, quam pugna, victores nox oppressit. ²⁵

IX. Postero die Scipio Lælium Mafnissamque, cum omni Romano & Numidico equitatu expeditisque militum, ad persequendos Syphacem atque Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus, urbes circa omnes, quæ Carthaginiensium ditionis erant, partim spe, partim metu, partim vi subegit. ¹ Carthagini quidem erat ingens terror, & circum-

INTERPRETATIO.

^a Tanquam finito bello:

NOTÆ.

1. Romanus Principes.] Congruunt in hanc lectionem scripti. Congruit & mos Romanis instruendæ aciei, ut Principes post hastatos locarentur, atque ante Triarios; quæ de re lib. 8. cap. 8.

2. Celtiberos mediam aciem.] Vulgo in mediam aciem: sed debent præpositio in Codices meliores; dicuntur autem Celtiberi media acies, per epexegetin sive appositionem. Accipere autem reletur ad Syphacem Asdrubalemque, qui

contra legiones Romanas Celtiberos locarunt.

3. Carthaginienses, & ipse novus miles.] Variatio numeri non inelegans, pro & ipsi novi milites.

1. Carthagini quidem erat ingens terror.] Tyriorum Phœnicum coloniam fuisse Carthaginem nulli dubium esse potest: quod tamen à Didone conditum vulgò circumferatur, dubitatione non caret; etque verisimilius longe ante ejus

ferentem arma Scipionem omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. Itaque & muri reficiebantur propugnaculisque armabantur: & pro se quisque, quæ diutina obsidione tolerande sunt, ex agris convehabat. Rara mentio est pacis, frequentior legatorum ad Annibalem arcescendum mittendorum; pars maxima classem, quæ ad commercatus excipiendos parata erat, mittere jubent ad opprimendam stationem navium, ad Uticam incaute agentem: forsitan etiam navalia castra relicta cum levi præsidio oppressuros, in hoc consilium

Urb. Cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Servil. Cap.
& C. Servil.

NOTÆ.

ætatem Phœnices ea coluisse loca, quod Appianus observat, Didonem memorans Tyro Carthaginem venisse à Phœnicibus conditam annis quinquaginta ante excidium Trojanum: quos & paulo post bellum Trojanum Strabo lib. 1. ultra Columnas Herculis progressos, eò colonias deduxisse scribit. Trecentis autem, ut minimum, annis juniorem fuisse Didonem Josephus ex monumentis Phœnicum notat lib. 1. contra Appionem: ita ut Dido Carthaginem non condiderit, sed instauraverit, vel auxerit. Ejus verum nomen fuit *Carthada*, quod Phœnicum lingua significat civitatem novam, teste Solino. Ex **קרְתָּה חַדְתָּה** *Cartha-hadtha*, Latinis *Carthada*, sicutum Græcorum **Καρχηδόνη**, permutato α in χ Siculorum more, Latinum *Carthago*. ab eadem est origine, mutato d in g , eadem ratione qua Hispani ex *Dolphino*, formantur *Golphin*: & Gallinger, ex *rodere* Latino. Apud Plautum in Poenulo **חַדְרֵי עֵנַן** *Chadre-ana* dicta legitur, id est, *sedes Anacaronum*, quæ potentissima gens apud Phœnices, seu Chananeos. De quorum nomine robustis & fortibus viris generale inditum nomen. Ambius urbis idem fuit qui Babylonis, statiorum nempe 360. latitudo in Australi saltem parte nonnisi 15. statiorum, arcuantibus Euripis duobus. Murorum altitudo 40. cubitos æquabat: latitudo 22. auctore Diodoro lib. 32. adeo ut quondam & potentissima, & maxima totius orbis civitas haberetur, apud Saldam. Initio belli Punici septingentacivium millia, & trecentas per Africam urbes sub sua ditione habuisse dicitur à Strabone. Tres Carthaginis partes fuerunt, Cothon, Megara, & Byrsa. *Cothon*

portus fuit muro cinctus, parte unâ rotundâ; altera quadrangulâ. Strabo insulam fuisse air rotundam, Euripo circumdatam, utrinque habente in orbem navalia. Hinc *Cothon* appellati videntur portus in mari interiores, arte & manu facti, ex Felto & Servio. *Byrsa* circa mediam urbem arx fuit, paulo magis ad meridiem vergens, quam cingebat murus triplex, altus 30. cubitos. In vertice templum habebat *Æsculapii*, tantæ capacitatis, ut *Byrsâ* à Scipione caprâ, in eo delituerint per septem dies hominum millia quinquaginta. *Byrsa* nomen quod Corium significat Græce, videtur causam dedidisse fabulæ de Corio in tenuissimas partes dissecto, quo emptus à Didone locus ad condendam urbem, ampliaretur. Verum nomen fuisse videtur *Bofra*, quod Hebræis est munimentum. *Megara*, vel potius *Maria*, quod Pœnorum lingua villam significat, pars Carthaginis tertia, Byrsam undique cingebat. Vulgò *Magalìa* Latini dixerunt. Hinc Cornel. Nepos apud Servium. Carthago antea speciem habuit duplicis oppidi, quasi aliud amplecteretur, cujus interior pars *Byrsa* dicebatur, exterior *Magalìa*. Diruta primum fuit à Romanis duce Scipione Africano Juniore: postea deductis colonis à Julio Cæsare Dictatore restituta, eodem tempore, quo Corinthus: tandem ever-
sa ab Arabibus, prorsus jaceat in ruinis: ex quibus crevit Tunetum. Portus ejus dicitur nunc *Marcia*, ut volunt; mons autem, qui hac urbe cingebatur, hodie ab Africanis *Al-munara* vocatur, & à Christianis *Roca de Maginaces*. Nominum vestigia servant, Carthaginis quidem locus adhuc *Carrin* appellatus, Byrsæ verò *Bersa*.

Urb. Cond.
an. 550.
Coff. Cn.
Servil. Cap.
& C. Servil.

maxime inclinant : legatos tamen ad Annibalem mittendos censent : quippe 2 classi, ut felicissime gerantur res, parte aliqua levati Uticæ obsidionem : Carthaginem ipsam qui tueantur, neque imperatorem alium quam Annibalem, neque exercitum alium quam Annibalis superesse. Deductæ ergo postero die naves, simul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia stimulante fortuna agebantur : & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio gravem jam spoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliaque præda in vetera castra ad Uticam missis, jam in Carthaginem intentus, occupat relictum fuga custodum 3 Tuneta : abest ab Carthagine 4 quindecim millia ferme passuum, locus quum operibus, tum suapte natura tutus, & qui & ab Carthagine conspicui, & præbere ipse prospectum quum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi posset.

X. Inde quum maxime vallum Romani jacerent, conspecta classis hostium est, Uticam Carthagine perens. Igitur, omisso opere, pronunciatum iter, 1 signaque raptim ferri sunt cepta : ne naves in terram & obsidionem versæ, ac minime navali prælio aptæ opprimerentur. Qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi, naves tormenta machinasque portantes; & aut in onerariarum usum versæ, aut ita pulsæ ad muros, ut, pro aggere ac pontibus, præbere ascensus possent : Itaque 2 Scipio, 3 contra quam in navali certamine solet, rostratis, quæ

N O T Æ.

2. *Classi, ut felicissimè.* 1. Vulgò *Classibus*; Gallici omnes *classi*, in ablativo tamen; ut lib. 4. cap. 34. *Classi quoque ad Fidenas pugnatum.*

3. *Tuneta.* 1. *Tunes*, aliis *Tunetum*: Plinio *Tunisenſe oppidum*. Urbs est Africa: ad meridiem Carthaginis, quindecim ab ea milliaribus, ex ipſo Livio mox, hodie *Tunis*, regni sui caput, sub Cleasela Turcarum, piraticâ infamis.

4. *Quindecim millia ferme passuum.*] Sic legitur in omnibus Gallicis, quod Sigon. ex Polybio conficit. male itaque correxerat Rheu. cum *duodecim millia* scriberet.

1. *Signaque raptim ferri sunt cepta.*] Raptim sane eundem fuit, ut Tuneto exercitus Uticam perveniret ante Carthaginiensem classem, cum Carthago in medio sit. Nec video quâ ratione intra diem unum tantum itineris conficere potuerit exercitus: necesse est ut Scipio cum Equitatu appropriaverit ordinandæ ad Uticam pugnæ.

2. *Scipio postquam ventum est.* 1. *Deest*

in quibusdam illud *ventum est*: habetur tamen in uno regio, & mihi necessarium videtur. Non enim apud Tuneta, sed ubi ad castra Cornelii Scipionis prope Uticam *ventum* est, hæc geri potuere.

3. *Contra quam in navali certamine.*] Ita haud dubie legendum. Reversâ enim rostratæ in prima acie ex mare collocabantur, ut primam in hostes impressionem facerent, essentque præsidio aliis navibus: quod & ratio monet, & Thucydidis, Polybii, ipsiusque Livii auctoritate probat Gronov. sed contra consuetum usum Scipio nunc rostratas rejecit in postremam aciem, quod numero navium impar esset Pœnis, ad pugnam aperto mari committendam, neque satis habebat temporis ad eas quæ aderant instruendas. Sic itaque oppositis in fronte onerariis atque inter hæc injecto velut ponte colligatis, & inter eas procurrentibus in hostem speculatoriis minoribus navigiis, rostratas servavit: & fortasse iis usus est ad longinqua tela tormentis mittenda.

- præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram ;
 onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adversus hostem opposuit :
 easque ipsas, ne in tumultu pugnae turbari ordines possent, malis an-
 tennisque de nave in navem trajectis, ac validis funibus vel uno inter se vin-
 culo illigatis, comprehendit : tabulasque superinstravit, ut pervius in
 totum navium ordo esset : & sub ipsis pontibus intervalia fecit, qua pro-
 currere speculatoria naves in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim
 pro tempore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis im-
 ponuntur : telorum maxime missilium, ut, quamvis longo certamine, sus-
 tinerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hostium adven-
 tum opperiebantur. Carthaginenses, qui, si maturassent, omnia per-
 mixta turbâ trepidantium primo impetu oppressissent ; perculsi terrestri-
 bus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant, 4
 satis fidentes, die segni navigatione absumpto, sub occasum solis in portum
 15 (5 Ruscinona Afri vocant) classe appulere. postero die sub ortum solis in-
 struxere ab alto naves, veluti ad justum prælium navale, & tanquam exi-
 turis contra Romanis. Quum diu stetissent, postquam nihil moveri ab ho-
 stibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime cer-
 tamini navali similis, proxime speciem muros oppugnantium navium. alti-
 tudine aliquantum onerariæ superabant : ex rostratis Pœni vana pleraque
 (utpote supino iactu) tela in superiorem locum mittebant : gravior ac
 pondere ipso libratione superne ex onerariis ictus erat. Speculatoria naves ac
 levia ipsa navigia, quæ sub constratis pontium per intervalia excurrabant,
 primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur : deinceps
 25 & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permixtæ cum ho-
 stium navibus inhibere sæpe tela cogebant ; metu ne ambiguo ictu suis inci-
 derent : postremo asseres ferro unco præfixi (harpagonas vocat miles) ex
 Punicis navibus injici in Romanas cœpti. Quos quum neque ipsos, neque
 catenas, quibus suspensi injiciebantur, incidere possent ; 6 ut quæque re-
 tro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi videres
 30 vincula, quibus alias aliis innexa erat, 7 seriemque aliam simul plurium na-
 vium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix tran-

Urb. Cond.
 an. 550.
 Coll. Cn.
 Servil. Cap.
 & C. Servil.

NOTÆ :

4. Satis fidentes.] Dicimus fidere alicui, non fidere in aliquo : sed hic subintelligit pronomen sibi ; ut scilicet Carthaginenses sibi, etiam in mari, disiderent.

5. Ruscinona.] Ruscinona hujus non meminere Geographi. Fuit tamen hic locus, ut hinc apparet, inter Carthaginem & Vticam, forte ubi nunc Marfa, quod nomen Arabibus portum significat. Ab hoc loco videtur Ruscinonæ Sardonum urbs in Gallie Hispanique con-

finio nomen sumpsisse.

6. Ut quæque retro inhibita.] Ut inhibere aliquando à nostro dicitur pro adhibere ; ita inhibita pro adhibita, sive admota onerariæ rostrata : retro autem dicit, ut ostendat à puppe injectos Harpagonas in proras onerariarum.

7. Seriemque aliam.] Intellige naves ex ordine coherentes, cum iis quæ in primo ordine connexæ invicem erant.

Urb. Cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Servil. Cap.
& C. Servil.

siliendi secundum ordinem navium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt. major quam pro re læticia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas unum quantumcumque ex insperato gaudium affulserat; eum eo, ut apparet haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum à præfectis luarum navium foret, & Scipio in tempore subvenisset.

XL. Per eosdem forte dies quum Lælius & Masinissa quintodecimo ferme die in Numidiam pervenissent; Masylia, regnum patrum Masinissa, læti, ut ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsus inde præfectis præsidiiisque suis, vetere se continebat regno; neutiquam quieturus. Stimulabant agrum amore, uxor socerque: & ira viris equisque abundabat, ut subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires, etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis, equos, arma, tela dividit. equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, ceterum omni propè novo atque incondito, ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi: inde jaculis summo recurere ad suos: inde excursiones invicem fieri, & quum pullos indignatio accenderet, plures subire. quod irritamentum certaminum equestrium est, a quum aut vincenibus spes, aut pulsus ira aggregat suos. Ita tum à paucis prælio accenso, omnem utrinque postremo equitatum certaminis studium effudit. ac dum sincerum equestre prælium erat, multitudo Masylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat: deinde, ut pedes Romanus, & repentino per turmas suas viam dantes incursum, stabilem aciem fecit, abstruitque effulse invehentem sese hostem; primo barbari sanguis permittit equos, deinde stare ac propeturbari novo genere pugne:

INTERPRETATIO.

a Cum ad equites utriusque partis alii eorundem parium se adiungunt; sive ex spe plenioris victoria, si victores fuerint; sive ex dolore, si videri fuerint.

b Pugna more equestris & inter solos equites, non admixtus peditibus.

c Lælius equos impellebat.

NOTÆ.

1. Spiritus possunt facere. J Gall. Luy enfler le cœur.

2. Omnem utrinque postremo equitatum. J Dæe hic sunt lectiones: melior, meo iudicio, quæ in textu habetur ex optimis Codicibus; alia vulgaris omnem utrinque postremo exercitum, certaminis studium effudit, ac dum equestre prælium erat, quæ & ipsa admitti potest: etiam initio rei inter equites agrotatur;

intervenere etiam postea pedites, & sic universus exercitus paulatim in certamen venit.

3. Repentino per turmas suas viam dantes incursum. J Gall. Les Fantassins (de Scipion.) s'élancent tout à coup par leurs propres Cavaliers, qui s'étaient ouverts pour leur donner passage.

postremo: non pediti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere, d
peditis praesidio audentem. Jam signa quoque legionum appropinquabant.
tum vero Masæsyli non modo primum impetum, sed ne conspectum qui-
dem signorum atque armorum tulerunt: tantum seu memoria priorum cla-
dium, seu praesens terror valuit.

Urb. Cond.
an. 550.
Coss. Cn.
Servil. Cæp.
& C. Servil.

- XII. Ibi Syphax, dum obequitat hostium turmis; ¹ si pudore, si pe-
riculo suo fugam sistere posset; equo graviter ictō effusus opprimitur, ca-
piturque: & vivus (latum ante omnes Masinissæ præbiturus spectaculum) ²
ad Lælium pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eo se ingens
hominum concultis vis. Cædes in eo prælio minor quam victoria fuit, quia
equestri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia oc-
cisa, minus 3 dimidium ejus hominum captum est; impetu in castra fa-
cto, quo percussa rege amisso multitudo se contulerat. Masinissa sibi qui-
dem, dicere, nihil esse in præsentia pulchrius, quam victorem, recupera-
tum tanto post intervallo patriam invisere regnum: sed tam secundis, quam
adversis rebus non dari spatium ad cessandum. Si se Lælius cum equitatu
vinctoque Syphace Cirtham præcedere sinat; trepida omnia metu se oppres-
surum: Lælium cum pedibus subsequi modicis itineribus posse. Assensiente
Lælio prægressus Cirtham evocari ad colloquium principes Cirthenisium
juberet. sed apud ignaros regis casus, neque quæ acta essent promodo, nec
minis, nec suadendo, ante valuit, quam 4 rex victus in conspectum
datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim
pavoris mentia sine deserta, partim repentino consensu gratiam apud vi-
ctorem querentium patefactæ portæ. Et Masinissa praesidio circa portas
opportunaque mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam
occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulam in ipso limine Sopho-
nisba uxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit: & quum in medio
agmine armatorum Masinissam insignem, quum armis, tum cætero habi-
tu, conspexisset; regem esse (id quod erat) rāta, genibus advoluta
ejus: Omnia quidem, inquit, ut posses in nos, Diī tibi dederunt, virtus-
que & felicitas tua. Sed si captivæ apud dominum vitæ necisque suæ vocem
supplicem mittere licet, si genus, si victricem attingere dextram, precor
quæsoque per majestatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus;

INTERPRETATIO.

d Equites Romanos qui audaces facti erant peditem opo:

NOTÆ.

1. Si pudore.] Intellige ut tentaret, num posset fugientes milites suos sistere, vel pudore, vel proprio suo periculo.
2. Ad Lælium pertrahitur.] Major est vis verbi pertrahitur, quod Sigonius habet cum mellioribus membranis, quam verbi attrahitur, quod occurrit in ple-
- risque editis. Significat enim omnino & ad finem usque trahere, quæ significatio est verbi perducere; nisi quod pertrahere violentiam indicat.
3. Dimidium ejus hominum.] Ejus sup. numeri.
4. Rex vinctus.] Syphax.

Urb. Cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Servil. Cap.
& C. Servil.

perque gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit; per huiusce regia Deos, qui te melioribus omnibus accipiant, quam Syphacem hinc miserint; hanc veniam supplicis des, ut ipse quodcumque fert animus, de captiva statuas, neque me in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinas. Si nihil aliud quam Syphacis uxor fuisset: tamen Numida atque in eadem mecum Africa geniti, quam alienigenæ & externi fidem experiri malle. Quid Carthaginienſi ab Romano, quid filia Asdrubalis timendum sit, vides. Si nulla alia re potes, morte me ut vindictæ ab Romanorum arbitrio, oro obtestorque. Forma erat insignis & florentissima ætas. itaque quum modo dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret, propiusque blandiciis oratio esset, quàm preces; non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris, sed (ut et genus Numidarum in Venerem præcepſi;) amore captivæ victor captus, datâ dextrâ in id quod petebatur obligandæ fidei, in regiam concedit. Instat deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. quod quum expedire non posset; ab amore temerarium atque impudens mutatur consilium. Nuptias in eum ipsum diem repente parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni, consulendi velut in captivam, quæ Masinissæ jam nupta foret. Factis nuptiis, supervenit Lælius: & adeo non dissimulavit improbare se factum, ut primo etiam cum Syphace & cæteris captivis detractam eam toto geniali mittere ad Scipionem conatus sit. victus deinde precibus Masinissæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisbæ esset, ad Scipionem reijceret; misso Syphace & captivis, cæteras urbes Numidiz, quæ praesidiis regis tenebantur, adjuvante Masinissâ recepit.

XIII. Syphacem in castra adduci, quum esset nunciatum, omnis velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse victus, sequebatur grex nobilium Numidarum. Tum quantum quisque plurimum posset, magnitudini Syphacis famæque gentis victoriam suam augendo, addebat: illum esse regem, cujus tantum majestati duo potentissimi in terris tribuerint populi; Romanus Carthaginienſisque, ut Scipio imperator suus ad amicitiam ejus petendam, relicta provincia Hispania exercituque, duobus quinquerevibus in Africam navigaverit: Asdrubal, Panorum imperator, non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. Habiſſe eum tempore uno in potestate duos imperatores Panum Romanumque. Sicut ab Diis immortalibus pars utraq; hostiis mactandis pacem petisset, ita ab eo utrinque pariter amicitiam petitam. Jam tantas

INTERPRETATIO.

a Non tantum non dissimulavi sibi improbari id quod actum erat à Masinissâ.

NOTÆ.

5. Quum modo dextram amplectens.] Subſcriptio Gronovio scribendum suspicanti; xi, modo genua, modo dextram.

habuisse

habuisse opes, ut Masinissam regno pulsum eo redegerit; ut vita ejus, fama mortis, & latebris, ferarum modo in sylvis rapto viventis, tegetetur. His sermonibus circumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem est perductus. Movit & Scipionem, quum fortuna pristina viri præsentis fortunæ collata: tum recordatio hospitii dextraque datæ & fœderis publicæ ac privatim juncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore. nam quum Scipio, quid sibi voluisset, quæreret, qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed ultro bellum inculcisset: tum ille, peccasse quidem sese, atque insanisse fatebatur: sed non tum demum, quum arma adversus populum Romanum cepisset; exitum sui furoris fuisse, non principium. Tunc se insanisse, tum hospitia privata & publica fœderis omnia ex animo ejecisse, quum Carthaginiensem matronam domum accepisset. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum avertisse atque alienasse: nec conquiesse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma adversus hospitem atque amicum induerit. Perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatii esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masinissam quam Syphacem esse, etiam inventa incautiorem. certe stultius illum atque intemperantius eam quam se duxisse.

XIV. Hæc non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud amulum cernens, quum dixisset; non mediocri cura Scipionis animum populi. & fidem criminibus, 3 raptæ prope inter arma nuptiæ neque consulto neque expectato Lælio, faciebant: tamque præceps festinatio, ut quo die 4 captam hostem vidisset, eodem matrimonio junctam acciperet, & ad penates hostis sui nuptiale sacrum consecraret. eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania juvenem 5 nullius forma pepulerat captivæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masinissa supervenerunt; quos quum pariter ambo & benigno vultu exceperisset, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebrasset; abductum in secretum Masinissam sic alloquitur: *Alqua te existimo, Masinissa, intuentem in me bona, & principio in Hispania ad jungendam mecum amicitiam venisse, & postea in Africa te ipsum, spesque omnes tuas in fidem meam commisisse. Atqui nulla earum virtus est, propter quas appetendas tibi visus sim, qua ego æque atque temperantia & continentia li-*

N O T Æ.

1. *Amoris etiam stimulis.*] Ex maritali scilicet Zelotypia.

2. *Scipionis animum populi.*] Videtur potius perculit.

3. *Raptæ prope inter arma nuptiæ.*] Vulgò. factæ prope inter arma nuptiæ: sed elegantius longè, quod habent optimi manuscripti, raptæ: non tantum quod, ut observat Gron. raptum dicitur quidquid raptum sit: sed etiam quod inicitur

raptus uxoris alienæ, specie Nuptiarum à Masinissa usurpatus.

4. *Captam hostem vidisset.*] In vulgatis scriptum est captam Reginam. Nec dubitandum quin hostis femininum genus recipiat; quemadmodum *Crisis*, ceteræque in is finita quæ ad homines solos proprie pertinent, ex regula Prisciani g.

5. *Nullius forma pepulerat captivæ.*] Vide lib. 26. cap. 30.

Urb. Comd.
an. 550.
Coll. Cn.
Servil. Cap.
& C. Servil.

Urb. Cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Servil. Cxp.
& C. Servil.

bidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad ceteras tuas eximias virtutes, Masinissa, adiecisse velim. NON EST, NON, (mihi crede) tantum ab hostibus armatis atati nostra periculum, quantum ab circumfusi undique voluptatibus. qui eas sua temperantia frenavit ac domuit, ne nullo majus decus, majoremque victoriam sibi peperis, quam nos Syphace v. llo habemus. Quam me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter & commemoravi, & memini. cetera te ipsum reputare tecum, quam, me dicente, erubescere malo. Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est. Itaque ipse, conjunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, praeda populi Romani est: & regem, conjugemque ejus, est nisi non civis Carthaginiensis esset, etiamsi non patrem ejus imperatorem hestum videremus, Romam oporteret mitti, ac senatus populi que Romani de ea iudicium atque arbitrium esse: quare regem nobis socium alienasse, atque in arma egisse præcipuum dicatur. Vixit animum. cave deformes multa bona uno vitio, & tot meritorum gratiam 6 majore culpa, quam causa culpa 15 est, corrumpas.

XV. Masinissæ hæc audienti, non rubor solum suffusus: sed lachrymæ etiam obortæ: & quum, se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset, orassetque eum, ut quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consulere, promississe enim sese in nullius potestatem eam traditurum, ex pratorio in tabernaculum suum consulus concessit. Ibi arbitris remotis, 10 quum crebro suspirio, 2 & gemitu, quod facile ab circumstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset; ingenti ad postremum edito gemitu, tidum è servis vocat, sub cuius custodia 3 regio more ad incerta fortunæ venenum erat; & mixtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac simul nunciare: Masinissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vix uxori debuerit. Quoniam arbitrium ejus, qui possint, adimant; secundam fidem præstare, ne viva in potestatem Romanorum veniat. M. mor patris imperatoris, patriæque & duorum regnum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consulere. Hunc nuncium ac simul venenum 30 ferens minister, quum ad Sophonisbam venisset, Accipio, inquit, nu-

NOTÆ.

6. Majore culpâ, quam causa culpa est. Gall. Par une faute plus grande & plus considérable, que n'est la cause qui la fait commettre.

1. Quum crebro suspirio & gemitu. Vulgo legitur, cum crebro suspirio. Optimi tamen, cum Regio habent suspirio. Quæ vox, licet rarior, non tamen aliis auctoribus est incognita. Plaut. in Mercat. Simul crebro suspirio.

2. Et gemitu ingenti ad postremum edito gemitu. Sulpicius Gron. prius il lud. & gemitu, i. scitum esse, quod tam prope iniquatur eadem vox: sed hæc,

verè dicam, minutias, velut Historiæ gravitate minus dignas, spernit ubique Livius, vocesque easdem bis, tervè in eadem pagina repetere non veretur. Hic verò post crebros gemitus, ingentem tandem ac ceteris majorem gemitum adijecit, quasi finem doloris, vel debuit, vel certe absque ullo vitio potuit Masinissa, & nosse memorare.

3. Regio more. Inutile Mithridati ex hoc more perhugium ad venenum fecit longa assuetudo, vel præparata adversus veneni vim diuturno antidoti usu viscera.

petiale munus, nec ingratum, si nihil majus vir uxori prestare potuit. Hoc tamen nuncia; melius me morituram fuisse, si non in funere meo nuppssem. non locuta est ferocius, quam acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impavide hausit. Quod ubi nunciatum est Scipioni, ne quid ager animi ferox juvenis gravius confunderet, accitum cum extemplo nunc solatus; nunc 4 quod temeritatem temeritate alia luerit; tristioreque rem quam necesse fuerit, fecerit, leniter castigat. Postero die, ut à præsentis motu averreret animum ejus, in tribunal ascendit: & concionem advocari jussit. Ibi Masinissam primum regem appellatum, eximisque ornatum nunc laudibus, 10 aurea corona, aurea patera, sella curuli, & Scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Addit verbis honorem, Neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliore eo ornatu esse; quo unum omnium externorum dignum Masinissam populus Roma- 15 & alii militares viri, prout à quoque navata opera erat, donati. His honoribus mollitus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ.

XVI. Scipio C. Lælio cum Syphace, aliisque captivis Romam misso, cum quibus & Masinissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra 20 refert: & quæ munimenta inchoaverat, permunit. Carthaginienses, non brevi solum, sed prope vano gaudio, ab satis prospera in præsens oppugnatione clavis perfracti, post famam capti Syphacis, in quo plus prope, quam in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, percussi, jam nullo auctore belli ultra audito, oratores ad pacem petendam mittunt tri- 25 ginta seniorum principes: id erat sanctius apud illos consilium, maximeque ad ipsum senatum regendum vis. Qui ubi in castra Romana & prætorium pervenerunt, more adulantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriendi erant) procubuerunt. Conveniens oratio humili adulationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpe 30 3. in Annibalem, impotentiaque ejus fautores. Veniam civitati petebant,

Urb. Cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Servil. Cap.
& C. Servil.

NOTÆ.

4. Quod temeritatem temeritate alia luerit.] Quod existimaverat se posse impru-
penter festinat cum Sophonisba nup-
tias, imprudentiori facto, eadem vene-
no interemptâ, dilere.

1. More adulantium.] Jam ostensum
est adulandi verbum, quod hic in omni-
bus scriptis occurrit, accipi de iis qui ad
pedes procumbant, qui & adorare dicun-
tur.

2. Ex ea regione ex qua oriendi erant.]
Ex Phœnicia, ubi ejusmodi mos pro-
strato corpore venerandi, ut & in reli-
quo Oriente.

3. In Annibalem, impotentiaque ejus
fautores.] hæc recepta lectio senten-
tiam satis probabilem habet: sumitur
enim impotentia pro vitio ejus, qui sul-
compos non est, sed iracundiæ aut ef-
frenatæ ambitioni parez, sequæ ultra
modum effect. male enim tamen cum
Put. Codicē scribere in Annibalem, po-
tentiaque ejus fautores. Quamvis eadem
significatione accipi possit, quod in vul-
gatis scriptum est, si duabus vocibus
scribatur: in potentiaque ejus fauto-
res.

Urb. Cond.
an. 550.
Coss. Ca.
Servil. Cap.
& C. Servil.

civium temeritate 4 bis jam ante eversa, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. Imperiam ex villis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. Paratis obedire servare, quæ vellet, imperaret. Scipio, & venisse ea spe in Africam se, ait, & spem suam prospero belli eventu ausam; victoriam se, non pacem, domum reportaturum esse: tamen quum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere, ut omnes sciant, populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captivos 5 & perfugas, & fugitivos restituant: exercitus ex Italia & Gallia deducant: Hispania abstineant: insulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt, discedant: naves longas, præter viginti, omnes tradant: tritici quingenta, hordei trecenta 10 millia modium. Pecuniæ summam quantam imperaverit, parum conventi. alibi 5 quinque millia talentum, alibi 6 quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum invenio. His conditionibus, inquit, placeatne pax, triduum ad consultandum dabitur. Si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginenses, nullas recusandas condiciones pacis quum censuissent (quippe qui moram temporis quaerent, dum Annibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent, alios Romam ad pacem petendam mittunt: ducentes paucos in speciem captivos, perfugasque & fugitivos, quo impetrabilior pax esset.

XVII. Multis ante diebus Lælius, cum Syphace primoribusque Numidarum captivis, Romam venit: quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine Patribus, ingenti omnium & in præsens læticia, & in futurum spe. Consulti inde Patres Regem in custodiam 1 Albam mittendum censuerunt: Lælium retinendum, donec legati Carthaginenses venirent. 15 Supplicatio in quatrimum decreta est. P. Ælius prætor senatu missus, & concione inde advocata, cum C. Lælio in Rostra ascendit. Ibi vero audientes, fufos Carthaginensium exercitus devictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam; tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusque aliis multitudo 30 solet, læticiam immodicam significarent. Itaque prætor exemplo edixit, *Ubi aditu ades sacras omnes tota urbe aperirent, circumcundi, salutandi*

INTERPRETATIO.

4 Milites Romanos qui ad Punos transfugerant, & servos qui à dominis suis ad eandem transfugerant.

NOTÆ.

4. Bis jam ante eversa.] Rex Carthaginensium perditæ, & ad exitium, vel certe ad summum discrimen adductæ primo Punico bello fuerant; jam iterum quasi eversa dicitur, quamvis nondum obfusa urbs: verum Civitas hic, non pro urbe tantum sumitur, sed pro populo ac ditione.

5. Quinque millia talentum.] Gallicè, Deux millions de livres.

6. Quinque millia pondo argenti.] Gall. Cent quatre-vingt mille livres.

1. Albam.] Non Albam Longam, quæ jamdiu nulla erat: sed Albam Fuentis in Maris: ubi captivi majoris nominis in custodia habiti.

que Deos agendique grates per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masinissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt, quod Masinissam non appellasset modo regem, sed fecisset, restituendo in patrem regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita Patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. Deinde quod collaudatum pro concione, amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisset operam Masinissam, & porro daturum esse. Petere, ut regium nomen, ceteraque Scipionis beneficia & munera, senatus decreto confirmaret: **¶** nisi molestum esset, illud quoque petere Masinissam, ut Numidas captivos, qui Romæ in custodia essent, remitterent. **¶** Id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis: Rerum gestarum in Africa prospere, communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem recte atque ordine videri fecisse, quod eum regem appellaverit: & quicquid aliud fecerit, quod cordi foret Masinissæ, ea Patres comprobare atque laudare. Munera, quæ legati ferrent regi decreverunt: sagula purpurea duo cum fibulis, & a lato clavo tunice: & equos duo phaleratos: bina **¶** equestria arma cum loriceis: & tabernacula, militaremque suppellectilem, **¶** qualem præberi consuli mos esset. Hæc regi prætor mittere iussit. legatis in singulos dona **¶** ne minus **¶** quinquæ millium, comitibus eorum **¶** millium æris: & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque: qui ex custodia emissi redderentur regi. ad hoc **¶** ædes liberæ, **¶** loca lautia legatis decreta.

INTERPRETATIO.

a Tunice Senatoriis.

NOTÆ.

2. *Id sibi amplum.*] Gall. *Que cela luy seroit fort honorable & fort avantageux parmy ceux de sa nation.*

3. *Equestria arma cum Loriceis.*] Num Lorice inter Equestria arma, ut earum mentio seorsum fuerit facienda. & certum equitum alii levius, alii gravius armati sunt, potuere levium equitum armis loriceis carere. Ideoque hæc fuerunt exprimende, ut pateret de quo armorum genere auctor intelligeret.

4. *Qualem præberi consuli mos est.*] Solebant Magistratus vasis argenteis, annulique aureis publicè præbitis instrui, auctore Valerio Maximo & Cicrone Verr. 6. His præter Tabernacula Plut. adjicit lectos, indumenta & numerosum apparatus, servosque. Eam in rem Augustus Pronconsulibus ad mulos & tabernacula quæ publicè locari solebant, certam pecuniam constituit, apud Svet. cap. 36. his posterioribus Imperatoribus dabatur salarium, & vestes, cumque his maj-

li, equi, muliones, coqui, alique, quæ deposita administratione redderent. Cic. id quod publicè eo nomine dabatur Magistratibus *Vasarii* nomine appellavit, Orat. in Pison. Vide Lampridium in Alexandro Severo, & Justiniani legem unic. de off. Præf. præf. Africæ.

5. *Ne minus quinquæ millium.*] Si ponamus æreos asses unciales quales tempore huius belli Punici, respondebit hæc summa libris fere 290. nostratibus.

6. *Millium æris.*] Mille asses ejusdem ponderis exiguum quid libris Francicis excedent.

7. *Ædes liberæ.*] *Ædes Liberæ* dicuntur, quæ vacuæ traduntur, gratis habitandæ.

8. *Loca.*] Sive sedes: Vigenereus interpretabatur hortos deambulandi ac prius spatium emissa attributos. Gall. *Des ja. dinages & autres lieux pour se*

Urb. Cond. an. 550.
Coff. Ca. Servil. Crpi. & C. Servil.

Urb. Cond.
an. 550.
Coll. Cne
Servil. Cap.
& C. Servil.

XVIII. Eadem astate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius proconsul, in agro Insuebium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnarunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt; Cornelius suas in subsidii tenuit; ipse ad prima signa equo advectus: proque duobus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. Posteaquam nihil commovebant, tum Cornelio Quintilius: *a* *Lentior, ut vides, fit pugna, & indignatus præter spem resistendo hostium timor: ac ne verat in audaciam, periculum est. & Equestrem procellam excitemus oportet, si turbæ ac statu movere volumus. Itaque vel tu ad prima signa prælium sustine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram; tu quatuor legionum equites in hostem mitte.* *b* Utram vellet prætor muneri partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Mæreo prænomen erat, impigro juvene, ad equites pergit: iussosque ascendere in equos, repente in hostem emitte. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetit hostium acies; ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos exemplo in prælium induxisset. Ad quorum stridorem odoremque & ad spectum territi equi, vanum equestre auxilium fecerunt. *c* & ut permixtus, ubi cuspide uti & cominus gladio posset, roboris majoris Romanus eques erat, ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. Simul & peditum legio

INTERPRETATIO.

a Milites ad pugnam segiores solito lius Varus Prætor.
sunt, ut cornis, & hostes ultra spem suam *c* Et quavis equites Romanos, si per-
resistendo duriores ad certandum evadunt, miscerentur Numidis, ita ut commode pu-
firmiores effecti adversus timorem: & si que gnare possent, tum hastis, tum ensibus,
motuendum non in audaciam vertatur. fortiores erant; ita Numida prævalebant,
b Cum Proconsul M. Cornelius dixisset, cum eminus jacula sua emittere poterant in
se ex duobus quæ proponebantur, susce- Romanos remotos, quos neque equi ab Ele-
perunt id quod à se suscipi vellet Quanti- phantia terri precia abstulerant.

NOTÆ.

mettre à leur aise en particulier. Macellus mortaliis armis, aut fide ante Germa-
Donatus melius, ni fallor, accipit pro nos esse: & ita inter Patres confedisse tem-
Locis in Theatro ad spectandum honoris pore Neronis: Quod Suetonius refert ad
enam attribuit. Huc tacit quod Sueton. Claudium Imperatorem, atque cap. 25.
scribit in Aug. cap. 44. vetuisse illum, Le- cum Germanicorum Legatis in Orchestra
gatos liberarum socia unque gentium in sedere permisisse, simplicitate eorum &
Orchestra considerare: quod postea tamen fiducia motum, quod in popularia deda-
jus externam gentium legatis vel testina- cti (hoc est in gradus Theatri, in qui-
tum, vel saluum mansit. Refert hinc Ta- bus sedens populus spectare solebat.) Cum
citus lib. 13. Iudæorum Legatos, cum Poni animadvertissent Partius & Armenios
peii theatrum ingressi, quosdam advertent- sedentes in Senatu, (five inter Senato-
es culta externo in sedibus Senatorum, res) ad eadem loca sponte transierant.
audissentque earum gentium Legatis quæ Massiliensibus quoque locus spectaculorum
virtute & amicitia Romana peccerent, in Senatu datus memoratur à Iuliano
sui honoris datum; exclamavit, nullo lib. 42.

Urb. Cond.
an. 550.
Coff. Cn.
Servil. Cap.
& C. Servil.

duodecima, magna ex parte caesa, pudore magis quam viribus tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidiis terriadecima legio in primam aciem inducta, ¹ praelium dubium exceperisset, ² Magoque ex subsidiis Gallos integræ legioni opposuisset. Quibus haud magno certamine fuis, ha-
⁵ stati legionis undecimæ conglobant sese, atque elephantos, jam etiam pe-
¹⁰ ditum aciem turbantes, invadunt. ⁴ in quos cum pila confertos coniecisse-
 sent, nullo ferme frustra emissio, omnes retro in aciem suorum averterunt:
 quatuor gravati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium
 acies, simul omnibus peditibus, ut aversos videre elephantos, ⁵ ad augen-
¹⁰ dum pavorem ac tumultum effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gra-
 dum sensim referentes ordines, tectorem pugna servabant; posteaquam ³
 semine transfixo cadentem, auferrique ex praelio prope exsangui videre:
 extemplo in fugam omnes versi. ad quinque millia hostium eo die caesa, &
 signa militaria duo & viginti capta. Nec Romanis incruenta victoria fuit.
¹⁵ duo millia & trecenti de exercitu pratoris, pars multo maxima ex legione
 duodecima amissi. inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Me-
 nius: terriadecima quoque legionis, quæ postremo praelio affuerat, Cn.
 Helvius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duo & viginti fer-
 me equites illustres oberiti ab elephantis cum centurionibus aliquot perie-
²⁰ runt: & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset.

XIX. Mago proximæ noctis silentio profectus, ¹ quantum pari via per
 vulnus poterat, itineribus extensis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit.
 ibi cum legati ab Carthagine paucis ante diebus ² in sinum Gallicum appul-
 sis navibus adierunt, jubentes primo quoque tempore in Africam transire.

INTERPRETATIO.

d. Qui Elephantis cum conferti essent, & funderent, ut perculsis tum elephantis;
 in eos pila coniecissent milites 11. legionis; tum hostibus terrorem magis ac magis ad-
 adeo ut nullum pilum frustra jaceretur; derent.

eos compulerunt in aciem Panorum suorum ² Propere & magnis itineribus quantum
 refugere. accelerare & viam conficere sine ac vulnus

e. Omnes Romani pedites, cum sese ef- in praelio acceptum.

NOTÆ.

1. Praelium dubium exceperisset.] Hæc
 communis lectio cum nihil excusandum
 habeat, aut explicandum, mihi magis pla-
 cet, quam quod ex quibusdam Codicibus
 subjicit Gron. praelium dubium exceperisset:
 quasi praelium expectere, sit capessere. Iri-
 tum quidem est panas expectere. Non ita
 pugnam seu praelium expectere eo sensu.

2. Magoque ex subsidiis Gallos integra
 Legioni opposuisset.] Alienior omnino
 Gron. scribenti, Mago quoque ex subsidiis
 Gallos integra Legioni opposuit: non enim
 ideo duodecima legio locum tenuit, quod

Mago Gallos opposuisset decimæ tertie
 Legioni; sed quod Legio tertia decima in
 primam aciem, cum reliquis duodecimæ
 successisset; atque idcirco Mago ipse quo-
 que, & subsidii sui Gallos evocavit adver-
 sus integram Legionem decimam tertiam.

3. Famine transiit.] Famen propter
 famem pari interior: ut apud Sveno-
 nium in Tito, equo quadam acie sub
 famibus amisso.

1. In sinu Gallicum.] Mediterranei
 maris ea pars quæ ab extrema Liguria,
 in Hispaniam, secundum ora Gælidæ,

Urb. Cond.
an. 550.
Codd. Ca.
Servil. Cap.
& C. Servil.

idem & fratrem ejus Annibalem (nam ad eum quoque isse legatos eadem jubentes) facturum . Non in eo esse Carthaginienſium res , ut Galliam atque Italiam armis obtineant . Mago , non imperio modo ſenatus periculoque patriæ motus , ſed metuens etiam , ne victor hoſtis ^b morantî inſtaret , Liguresque ipſi relinqui Italiam à Pœnis cernentes , ad eos quorum ^c mox in poteſtate futuri eſſent , deſcenderent ; ſimul ſperans leniorem in navigatione , quam in via jactationem , vulneris fore , & curationi omnia commodiora : impoſitis copiis in naves , proſectus , vixitum ſuperatâ Sardinia , ex vulnere moritur : naves quoque aliquot Pœnorum diſſectâ in alto à claſſe Romana , quæ circa Sardiniam erat , capiuntur . Hæc terræ ^d marique in parte Italiæ , quæ jacet ad Alpes , geſta . Conſul C. Servilius , nulla memorabili re in provincia Etruria & Gallia , (quoniam eò quoque proceſſerat) geſtâ , patræ C. Servilio , & C. Lutatio patrui ex ſervitute poſt XVI. annum receptis , qui ad vicum ^e Tanetum à Boiis capti fuerant ; hinc parte ^f hinc Catulo ^g lateri circumdatiſ , privato magis quam publico decore inſignis Romam rediit . Latum ad populum eſt , ne C. Servilio ^h frandi eſſet , quod patræ , qui ſella curuli ſediſſet , vivo , quem id ignoraret , tribunus plebis atque ædilis plebis fuiſſet , ⁱ contra quam ſanctum legibus erat . Hæc rogatione perlata , in provinciam rediit . Ad C. Servilium conſulem , qui in Bruſis erat , Conſentia , ^k Uſſugum , ^l Ver- ^m gæ , ⁿ Beſidiz , ^o Hetriculum , ^p Syphcum , ^q Argentanum , Clamperia ,

INTERPRETATIO.

^b Ne Romani eum , ſi diutius moraretur , in Italiaurgerent , atque opprimerent .

NOTÆ.

Narbonenſis protenditur ſinus Gallicus , veteribus dictus : nunc *Golfe de Lion* : tempeſtatiſ admodum obnoxius .

² *Tanetum* .] Vicus eſt Longobardiz Ciſpadanæ in Ducatu Parmenſi , ad ortum urbis Parmæ : vulgò *Tanedo* .

³ *Catulo* .] Lutatii cognomen . Aliiſ patruiſ .

⁴ *Lateri circumdatiſ* .] Ita Princeps Codex Put. quo loquendi genere utuſ etiam poſtea Q. Curtius lib. 4. in duo cornua diſiſeratiſ peditem , utrinque lateri equiteſ circumdatoſ .

⁵ *Contra quam ſanctum legibus erat* .] Parum reſcit ſanctum dicas , an ſanctum . Sed minus liquet qua lege vetaretur filius Civis Romani , qui Curulem Maſtratum geſſiſſet , eoadhuc ſuperſtite Plebeiſ gerere Maſtratum : quali injuria patri fieret , ſi eo vivo , etiam apud hoſtes , filius à paternâ dignitate quodammodo degeneraret .

⁶ *Uſſugum* .] Hæc omnia oppida in es-

Brutorum parte fueſe , ubi nunc Calabria citerior , Neapolitani regni provincia . *Uſſugum* videtur ævo ſequiore detortum in *Uſſugianum* . Unde Holſtenius non improbabili conjecturâ putat eo loco fuiſſe ubi nunc *Foggiano* , haud procul oppido Sancti Marci , potius quàm quod Barrius cenſebat , ubi *Montalto* .

⁷ *Vergæ* .] Oppidum Mediterraneumſ poſtea *Vergianum* : nunc *Regiano* .

⁸ *Beſidia* .] Apud eoſdem Brutios fuit : *Beſidianum* , Antonino ; vulgari nunc vocabulo *Biſignano* , ad dextram Crathis fluvii ripam : oppidum Epicoſcopale , Principatus quoque titulo clarum .

⁹ *Hetriculum* .] Sex millibus fuit à Biſignano ad Occidentem hibernum , in eadẽ Calabria parte , vulgò *Latarico* , ex Barrii & Holſtenii ſententiâ .

¹⁰ *Syphcum* .] Dicit volunt hodie *Caſtro-Villari* quinto milliari à Caſſano oceanum verſus . Holſt. fortè *Montalto* .

¹¹ *Argentanum* .] Holſtenio eſt *Ar-* multique

REVOCATUR ANNIBAL IN AFRICAM. 441

multique ¹² alii ignobiles populi, e senescere Punicum bellum cernere. ⁷ Urb. cond. an. 550. tes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie confli- ⁸ xit. Obscura ejus pugna fama est. Valerius Antias, quinque millia ho- ⁹ stium caesa ait. ⁴ quae tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negli- ¹⁰ genter pratermissa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Annibale gestum. ¹¹ nam ad eum quoque legati ab Carthagine, vocantes in Africam, iis forte diebus quibus ad Magonem, venerunt.

XX. Frendens gemenque ac vix lachrymis temperans, dicitur legato- rum verba audisse. posteaquam edita sunt mandata: *Jam non perplexe, in-* ¹² *quit, sed palam revocant, qui, vetando supplementum & pecuniam mitti, jampridem retrahabant. Vicit ergo Annibalem, non populus Romanus toties casus suzusque, sed senatus Carthaginensis obtrectatione atque invidia. neque hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exsultabit atque esset sese, quam Hanno, qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Cartha-* ¹³ *ginis oppressit. Jam hoc ipsum praesagiens animo praeparaverat ante na- ves. Itaque inutili militum turbam praesidium specie in oppida Brutii agri, quae pauca, magis metu, quam fide continebantur, dimissa: quod roboris in exer-* ¹⁴ *citu erat, in Africam transvexit: multis Italici generis (quia ² in Afri-* ¹⁵ *cam secuturos abnuentes, concesserant in Junonis Laciniae delubrum, in-* ¹⁶ *violatum ad eam diem) in templo ipso foede interfectis. Raro quem-* ¹⁷ *quam alium patriam exilii causa relinquentem, magis moerum ab ille se-* ¹⁸ *runt, quam Annibalem hostium terra excedentem. Reipexisse saepe Ita-* ¹⁹ *liae litora, Deos hominesque accusantem, ¹ in se quoque ac suum ipsius* ²⁰ *caput execratum, Quod non cruentum ab Cannensi victoria militem Roman-* ²¹ *duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italia* ²² *Pannum non vidisset. se centum millibus armorum ad Trasimenum &* ²³ *Cannas casis, circa Capilinum, Cumasque & Nolam consensuisse. Hae ac-* ²⁴ *cusant, querentisque, ex diutina possessione Italiae detractus.*

XXI. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos

INTERPRETATIO.

c Cum viderent languescere bellum ex negligentia in historia versati fuerint qui parte Pannorum.

d Qua res tanti est momenti, ut si a ^a Quoniam, cum recusarent Anniba- vero abhorreat magna impudencia sic eam ^b lem in Africam sequi, &c. finxisse: aut si verè gesta fuit, valde

NOTÆ.

gentina prope Montalto, medio itinere inter Consentiam & oppidum San Mar- co; ubi sedes Episcopalis.

12. Alique ignobiles populi.] Nomine populorum intelliguntur hic oppida etiam minora.

13. In se quoque... execratum.] Ex scriptis sic legendum videtur; cum vulgo editi habeant, & se quoque: et si enim rectè dicatur aliquem, ut detestari, ita

& execrari: nihilominus tamen aliquan- do execrari in aliquem, vel alicui, aucto- res usurpant; ut noster lib. 39. de eod. Annibale loquens, execratus deinde in caput Regumque Prussia. Et lib. 10. de P. Decio, Hac execratus in se hostesque. Et Cicero 2. de nat. Deor. ex Ennio, cui quod in me est, execrabor hoc, quo lucet quidquid est. Est enim execrari idem ac male precari.

Tit. Liv. Tom. III.

Kkk

Urb. cond.
an. 550.
Codd. Cn.
Serv. Cap.
& C. Servil.

allatum est. cuius duplicis gratulationis minuit lætitiā, & quod parum duces in retinendis iis (quum id mātandum ab senatu esset) aut animi, aut virium habuisse videbantur, & quod solliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinata, quo evasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducētes Carthaginienſes, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam trajecissent. 1 ducentum & quinquaginta auri, 2 octingenta pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data 20 naves, quibus in Hispaniam reverterentur. Mēcio deinde ab senioribus facta est; 3 SEGNĪUS HOMĪNES bona quam mala sentire. Transi- 10 tu in Italiam Annibalis, quantum terroris pavorisque inſeſcit. si meminisse. 4 quas deinde clades, quos luctus incidisse? Visa castra hostium è muris urbis: quæ tota singulorum, universorumque fuisse? quoties in conciliis voces, manus ad cælum porrigentium, auditas: 5 En unquam ille dies futurus esset, quo vacuum hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent? 15 Deditse tandem id Deos sextodecimo demum anno: nec esse qui Diis grates agendas censeant. Adeo ne advenientem quidem gratiam homines benignè accipere, nedum ut præterita satis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, uti referret P. Alius prætor: decretumque, 20 ut quinque dies circa omnia pulvinaria supplicaretur, victimæque majores immolarentur centum viginti. Jam dimisso Lælio, legatisque Masinif-

INTERPRETATIO.

a Ducentum verum gratulatione dignarum.

NOTÆ:

1. Ducentum & quinquaginta auri.] Sic habent manu exarati contra editos, in quibus legitur *ducenta*. Dicitur autem *ducentum pondo* subauditò nomine *librarum*; & pondo hic pro pondere sumitur: cuius constructionis plurima exempla ex Livio, aliisque præfert Gron. lib. 1. cap. 7. de pecunia vetere. Ut ex nostro lib. 28. *Legati Delphos missi tulerunt coronam ducentum pondo*. Post Varronem lib. 2. de vita populi Romani. Qui lib. 4. ejusdem operis scribit: *Itaque reseruit auri pondo mille octingentum septuaginta quinque*. Porro *ducenta quinquaginta librarum auri millia*, nobis essent *Centuarante mille livres*.

2. Octingenta pondo argenti.] Huius sumæ ferme respondēt apud nos 18800. livres.

3. Segnius homines.] Significat minùs vehementer affici ac tangi nos beneficiis quàm injuriis. Eodem sensu, quo dici-

tur apud Horat. de art. poet.

Segnius irritant, animos demissa per aurem (libus.

4. Quam quæ sunt oculis subiecta fidem? Quas deinde clades.] Obscuriorem facit hanc locum obliqua & suspensa per infinitivum oratio historicis usitata. Vult auctor exprimere quæ clades, qui luctus inciderint post Annibalis in Italiam ingressum.

5. En unquam.] Formula vehementer optantium per interrogationem, ut apud Virgilium.

En unquam patrios longo post tempore fines

Mirabor?

Et nostro lib. 9. *En unquam futurum ut cingredi armatis cum hoste liceat*. Significat idem ac, *an unquam*, vel *unquamne*; sed majori emphasi: particula enim *en* denotat vehementer optari præsentiam rei incertæ, sed desideratæ admodum.

1x, quum Carthaginienſium legatos de pace ad ſenatum venientes Puteo-
ſis viſos, inde terra venturos allatum eſſor; revocari C. Lælius placuit,
ut coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo, legatus Scipionis, Cartha-
ginienſes Romam adduxit: quibus vetitis ingredi urbem, hoſpitiũ 6 in
villa publica, ſenatus ad ædem Bellonæ datus eſt.

Urb. cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Servil. Cæp.
& C. Servil.

XXII. Orationem eandem ſerme, quam apud Scipionem, habuerunt:
culpam omnem belli à publico conſilio in Annibalem vertentes. *Eum in juſ-
ſu ſenatus non Alpes modo, ſed Iberiam quoque tranſgreſſum: nec Romanis
ſolum, ſed ante etiam Saguntinis, privato conſilio bellum intuliſſe. Senatui*
10 *ac populo Carthaginienſi, ſi quis vere aſtinet, ſedus ad eum diem inviolatum
eſſe cum Romanis. Itaque nihil aliud ſibi mandatum eſſe uſi peterent, quom
ut in ea pace quæ poſtremo eum conſule Lutatius facta eſſet, manere liceret.*
Quum, t more tradito, Patribus poteſtatem interrogandi, ſi quis quid
veller, legatos prætor feciſſet; ſenioresque qui forderibus interfuerant,
15 alia alii interrogarent, nec meminiffe per ætatem (etenim omnes ſerme
juvenes erant) dicerent legati; conclamatum ex omni parte curiæ eſt, Punica
fraude electos, qui veterem pacem repeterent, cuius ipſi non meminiſſent.

XXIII. Emotis deinde curia legatis, ſententia interrogari ceptæ. M.
Livius C. Servilius conſulem, qui propior eſſet, arceſſendum, ut coram eo de
20 *pace ageretur, cenſebat. quum de re majore quàm quantæ ea eſſet, conſulta-
tio incidere non poſſet; non videri ſibi abſente conſulum altero, ambobuſve,
eam rem agi, ſatis ex dignitate populi Romani eſſe. Q. Metellus, qui crien-
tiano ante conſul, dictatortque fuerat, Quum P. Scipio ædendo exercitus,
agros populando, in eam neceſſitatem compuliſſet hoſtes, ut ſupplices pacem*
25 *peterent; & nemo omnium verius exiſtimare poſſet, quæ mente ea pax pete-
retur, quàm iſ, qui ante portas Carthaginis bellum gereret; nullius alterius
conſilio, quàm Scipionis accipiendam, abnuendumve pacem eſſe. M. Valerius
Lævinus, qui bis conſul fuerat, Speculatores, non legatos veniſſe arguebat:
jubendosque eos Italia excedere, & cuſtodes cum iis uſque ad naves mitten-
30 dos: Scipionique ſcribendum, ne bellum remitteret. Lælius Fulviusque
adjece- runt. Et Scipionem in eo poſitam habuiſſe ſpem pacis, ſi Annibal
& Mago Italia non revocarentur. Omnia ſimulatu- ros Carthaginienſes,*

NOTÆ.

6. In villa publica.] Fuit ea villa pu-
blica in Campo Martio, qui ad extrema-
uſque tempora extra urbem, ut & Ædes
Bellonæ, in qua Senatus habebatur, re-
deuntibus re bene gettâ & Triumphum
ambientibus Conſulibus, aliſque Magi-
ſtratibus. Excluſi ergo Pomercio Lega-
ti Carthaginienſium, non tamen ho-
ſpitio.

1. More tradito.] Moribus Romanis
hæbat Senatori in ſententia dicenda,
de quacumque re veller, & quantum vel-

let verba ſicere. Hinc Catonis con-
ſue- ta ſententia: cuiuſque velut appendix,
delendam eſſe Carthaginem. Similis hic
libertatis ſpecies indicatur in jure publico
interrogandi exterarum gentium lega-
tos ad Senatũ populumque Romanum
miſſos.

2. Ne bellum remitteret.] Volebant ut
Scipio bellum acriter proſequeretur, nec
quicquam remitteret de vi qua illud ge-
tere cõpetat. Gall. qu'il pour/uvroĩt ſa
pointe, qu'il continuait de faire ſortement

Urb. cond.
an. 550.
Coll. Cn.
Serv. Cap.
& C. Servil.

^a *duces eos exercitusque expectantes. deinde, b quamvis recentium faderum & Deorum omnium oblitus, bellum gessuro s.* Eo magis in Lavini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responsio, dimissi.

XXIV. Per eos dies Cn. Servilius consul haud dubius quin pacata Italia penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transcurus, trajecit. Quod ubi Romae vulgatum est, primo censuerunt Patres, ut praetor scriberet consuli, Senatum aequum censere in Italiam reverti eum. deinde quum praetor, specturum cum literas suas diceret; dictator ad id ipsum creatus P. Sulpicius, pro jure majoris imperii consulem in Italiam revocavit: reliquum anni, eum M. Servilio magistro equitum, circumeundis Italiae urbibus, quae bello alienatae fuerant, noscendisque singularum causis, consumpsit. Per induciarum tempus, & ex Sardinia ab Lentulo praetore centum onerariae naves, cum comatu & viginti rostratarum praesidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari tuto, in Africam transmiserunt. Cn. Octavio ducentis onerariis, triginta longis navibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africae prospero cursu vectum, primo destituit ventus, deinde versus in Africam turbavit, ac passim naves disiecit. ipse cum rostratis, per adversos fluctus ingenti remigum labore enixus, ¹ Apollinis promontorium tenuit. onerariae pars maxima ad Aegimurum (insula ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est, triginta ferme millia ab urbe) aliae adversus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatae sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota urbe in forum concursum est. Magistratus Senatum vocare, populus in euripi vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur praeda. Quum quidam pacis petite, alii induciarum (nedum enim dies exierat) fidem opponerent; permixto penes senatus populi concilio, consensus est, ut classe quinquaginta navium Asdrubal Aegimurum trajiceret: inde per litora portulque dispersas Romanas naves colligeret. Deserte fuga nautarum, primum ab Aegimuro, deinde ab Aquis onerariae, Carthaginem puppibus tractae sunt.

XXV. Nondum reverterant ab Roma legati, neque sciebatur quae senatus Romani de bello, aut pace sententia esset, necdum induciarum dies exierat: eo indigniorem injuriam ratus Scipio, ab iis qui petissent pacem & inducias, & ipem pacis & fidem induciarum violatam esse; legatos Carthaginem, M. Bebiurn, L. Sergium, L. Fabium, extemplo misit. qui quum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum

INTERPRETATIO.

^a Dum expectarent Annibalem & Ma-

^b Inmemores faderum quantum mentem

gissent. que recentia essent.

NOTAE.

la guerre aux Carthaginois sans rien re-
lâcher de la vigueur avec laquelle il avoit
commencé de les attaquer.

¹ Apollinis Promontorium. I Africae

terre pars in mare prominens versus
Septentrionem ultra Uticam, hodie Ra-
samilara, vel Rasalghers Arabibus. Ea
itaque agere appellat Ca. Orosius.

- tutorem futurum cernerent; petierunt à magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ, quum ² ad Bagradam flumen pervenissent, unde castra Romana conspiciantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Uticam stationem habebat. ex ea tres quadriremes, seu clam misso à Carthagine nuncio uti fieret, seu Asdreubale, qui classi præerat, sine publica fraude auso facius, ³ quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt, sed neque rostro ferire celeritate subter labentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiore navem: & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarunt. quibus deficientibus, quum jam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ multitudoque à castris in litus effusa cœui potuisset concitatam remis quanto maximo impetu poterant; ⁴ in terram quum immisissent, navis tantum jactura facta, incolumes ipsi evaserunt. Ita alio super aliud scelere quum haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius Fulviusque ab Roma cum legatis Carthaginienſibus supervenerunt. quibus Scipio, *Etsi non induciarum modo fides à Carthaginienſibus, sed etiam jus gentium in legatis violatum esset; tamen se nihil nec institutis populi Romani nec suis moribus indignum in iis facturum esse*, quum dixisset, legatis dimissis bellum parabat. ⁵ Annibali jam terræ appropinquant, jussus è nauticis ascendere in malum, ut specularetur quam tenerent regionem, quum dixisset, sepulchrum dirutum proram spectare, ⁶ abominatus, pretervehi jussu gubernatore ad Lepsim appulſit classem, atque ibi copias exposuit.

- XXVI. Hæc eo anno in Africa gesta. Inſequentia excedunt in eum annum, quo M. Servilius Geminus qui tum magister equitum erat, & Tib. Claudius Nero, consules facti sunt. Caterum exitu superioris anni quum legati sociarum urbium ex Græcia quæſti essent, vastatos agros ab regis præſidiis, profectoſque in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admiſſos ad Philippum regem; simul nunciassent, quatuor millia milicium cum Sopatro duce trajecta in Africam dici, ut essent Carthaginienſibus præſidio, & pecunia aliquantum unâ miſſum; legatos ad regem, qui hæc adverſus fœdus facta videri ³⁰ Patribus nunciarent; mittendos cenſuit ſenatus. Miſſi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius. iis tres quinqueremes datæ. Annus inſignis incêdio in-

N O T Æ.

1. *Ad Bagradam.*] Polybius *Mæxer* appellat fluvium. Appianus ait id accidisse ad Apollinis Promontorium, & sic non procul Utica. Hoc flumen hodie *Mograda* Marmolio; *Mogrida*, Leoni. Ex Libya interiore, per Africam propriè dictam, in Africum mare & sinum Carthaginienſem fluit inter Uticam & Carthaginem.

2. *Quinqueremem Romanam superantem promontorium.*] Qua veſti prius fuerant legati Scipionis Carthaginem atque inde in Romana castra reversi. Promon-

torium autem intellige Apollinis.

3. *In terram quam immisissent.*] Gall. *ils échouèrent volontairement; en sorte que la flotte se perdit, mais tous l'équipage se salva.*

4. *Annibali jam terra.*] Refert ad verbum dixisset, quod mox sequitur: alias *Annibale jam terras appropinquante.*

5. *Abominatus.*] Malum omen ex loci nomine.

6. *Ad Lepsim.*] Paryam scilicet, de qua supra.

Urb. cond.
an. 550.
Coff. Cu.
Servil. Cap.
& C Servil.

genti, quo : clivus Publicius ad solum exultus est, & aquarum magnitudi-
ne; sed annonæ vilitas fuit : præterquam quod pace omnis Italia erat aperta,
etiam quod magnam vim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Fal-
to, & M. Fabius Bureo adiles curules * quaternis aeris vicatim populo
descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur exactæ ætatis
si quidem verum est, augurem duos & sexaginta annos fuisse, quod quidam
auctores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, & vel si novum ab eo in-
ciperet. Superavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis, &
majoribus præliis avus insignis Rullus; sed omnia æquare unus hostis Anni-
bal potest. Cautior tamen quam promptior hic habitus fuit : & sicut du-
bites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum
gerebatur, aptum erat; sic nihil certius est, quam unum hominem nobis
commendo rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum ejus inaugu-
ratus Q. Fabius Maximus. filius: in ejusdem locum pontifex (nam duo la-
cerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebei
toti instaurati ab ædilibus, M. Sexrio Sabino, & C. Tremellio Flacco.
ii ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator, & C. Aurelius Cœ-
ta. Comicia ejus anni, utrum C. Servilius consul habuerit, an (quia cum res
in Etruria tenerint, quæstiones ex senatusconsulto de conjurationibus prin-
cipum habentem,) dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit, di-
versæ auctores faciunt.

INTERPRETATIO.

a Universo populo frumentum distribuerunt per vicos, quatuor assibus in singulos medios.

N O T Æ.

1. *Clivus Publicius* & *Fuit Clivus Publicus* seu *Publicius* in regione Montis Quirinalis, quae postea Vix lata fuit & *Clivus Publicii* in regione Aventini, nominaturque a Victore in tertia decima regione urbis, inter templum Idis & idem *Herculis* & *Sylvani*. omittit esse. Et *Roma* *M. Valerius Volusus* Dictator anno 300. id cognominis primus invenit, ob plebem Patribus reconciliatam. Cunctatoris vero effigiem hanc habemus ex nummis.

2. *Quaternis aris*.] Apud Romanos
affes adhuc, ni fallor, unciales erant: sic
itaque xitimari poterunt hi quaterni af-
fes, nostratibus totidem cum dimidio
fere.

3. *Valfifneumum ab eo incipiens.*] Hic Fabius Cunctator, qui & Vertacofius non primus ex fua gente Maximi cognomen tulit; fed Quintus Fabius Rulianus ipfius avus, fci appellatus in cenfura cum P. Decio gefa anno 459. quod omnem forenfem turbam excreatam in quatuor tribus conjeciffet, quas urbanas appellavit, ne humillimorum in manu

- XXVII. Principio insequentis anni, M. Servilius, Tib. Claudius, senatu in Capitolium vocato, de provinciis retulerunt. Italiam atque Africam in sortem conjici. Africam ambo cupientes, volebant. ceterum M. Metello maxime annitente, neque data, neque negata est Africa. Consules jussi cum tribunis plebis agere, ut si iis videretur, populum rogarent quem vellent in Africa bellum gerere. Omnes tribus P. Scipionem jusserunt. nihilominus consules provinciam Africam (1 ita enim senatus decreverat) in sortem coniecerunt. Ti. Claudio Africa evenit, ut quinquaginta navium classem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, 2 parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Servilius Etruriam sortitus. in eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, si consulem manere ad urbem senatui placuisset. Prætores, M. Sextius Galliam est sortitus, ut duas legiones provinciamque traderet ei P. Quinctilius Varus; C. Livius Brutus cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat; Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo Prætoris prioris anni provinciam & duas legiones acciperet; Villius prætor viginti navibus longis, militibus mille, oram Siciliae tutaretur: inde M. Pomponius, viginti navibus reliquis, mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Costæ urbana evenit. Cæteris ita, uti quisque obtinebant provincias exercitusque, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut placatis Diis omnia inciperent agerentque, ludos quos M. Claudio Marcello, T. Quintio Consulibus, T. Manlius dictator, quasque hostias majores voverat, si per quinquennium illud respublica eodem statu fuisset, ut eos ludos consules priusquam ad bellum proficiscerentur, facerent: Ludi in circo per quadriduum facti: hostiæque, quibus vocæ erant Diis, cæstæ.

- XXVIII. Inter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certum constare apud animum poterat, utrum gaudio dignum esset, Annibalem, post sextum decimum annum ex Italia discedentem, vacuum possessionem ejus reliquisse populo Romano, an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam transisset. Locum, nimirum, non periculum mutatum, cujus tanta dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium hand frustra canere solitum; graviores in sua terra futurum hostem Annibalem, quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace in eundem barbarie rege, 1 cui Statorius semilixæ ducere exercitus solitus sit, aut cum Socero ejus

Urb. cond.
an. 551.
Coll. M.
Servil. Gem.
& Tib. Claud.
Nerone.

N O T Æ.

1. Ita enim Senatus decreverat.] Milium contra Plebiscitum ex Senatus auctoritate quodammodo factum, aliquid à Senatu postea cum effectu decretum: cum jam diu auctores quidem legum & rerum gerendarum Patres essent: verum apud populum deinde plenior esset respublica potestas.

2. Parique imperio.] Par igitur Proconsulis imperium imperio Consulis.

1. Cui Statorius semilixæ ducere exercitus solitus sit.] Ex variis lectionibus mihi hæc optima videtur, ut indicetur Q. Statorius Centurio qui Syphacis milites ad morem Romanum instruxerat. Vulgo legitur. Qui Statorius semilixæ quasi

Urb. cond.
ad. 551.
Coff. M.
Servil. Gem.
& Fl. Clau.
Nerone.

*Asdrubale, fingacissimo duce, rem futuram, aut tumultuariis exercitiis, ex
agrestium semiermi turba subito collectis: sed cum Annibale, prope nato in
pratorio patris fortissimi ducis, alito atque educato inter arma puero quon-
dam milite, vix dum iuvene imperatore. 3 qui senex vincendo factus, Hispa-
nias, Gallias, Italiam, ab Alpibus ad fretum montantis ingentium rerum
compleisset, 3 ducere a exercitum aequalem stipendiis suis, durationem omnium re-
rum patientia, quas vix fides fiat homines passos: perfusum millies cruore
Romano: exuvias non militum tantum, 3 sed etiam imperatorum portantem.
Multos occursuros Scipioni in acie, qui praetores, qui imperatores Romanos
sua manu occidissent, muralibus vallaribusque insignes coronis, pervagos
capta castra, captas urbes Romanas. Non esse hodie tot fasces magistratibus
populi Romani, quot captos ex caede imperatorum praeferre posset Annibal.
Has formidines agitando animis, ipse curas & metus augebant etiam, quod
assuescent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italia par-
tibus lenta spe, in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant
omnium animos Scipio & Annibal velut ad supremum certamen com-
parati duces. Ii quoque quibus ingens erat in Scipione fiducia, & vic-
toriae spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, 4 eo cu-
rae intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus
erat. quos, modo petisse pacem, intuentes Annibalem ac rerum gestarum
ejus magnitudine, pernitebat: modo, quum respicerent bis sese acie vi-
ctos, Syphacem captum, pullos Hispania, pullos Italia, atque ea om-
nia unius virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem cum ducem in
exitum suum natum, horrebant.*

XXIX. Jam Adrumetum venerat Annibal. unde ad reficiendum ex ja-
ctatione maritima militem, paucis diebus sumptis, excitus, pavidis nunciis

INTERPRETATIO.

a *Exercitum veteranum qui sequutus malorum omnium qua vix credibile est ab
esse Annibalem, ab eo tempore, quo is multis hominibus illis tolerari potuisse.
re cepisset, quique induratus sit patientia*

NOTÆ.

designentur pedites Numidæ, qui sta-
tariis dicuntur comparati cum equitibus
semilix, eo quod, nec peditum more
armati essent, nec ordines servarent,
ut vidimus lib. 24. cap. 48. patente ipso
Syphace.
2. *Ducere exercitum.*] Vult Gron. du-
ceret, utpote quod regatur à precedente
relativo quis sed cum nec scripti, nec
elicti consentiant, nihil videtur mutan-
dum. Infinitivus enim ducere potest pen-
dere ex eo quod supra dictum est, Fa-
bium haud frustra canere solitum grave-
rum in sua terra futurum Annibalem:
3. *Sed etiam Imperatorum.*] Flaminii
nempe, Pauli, Marcelli, quorum in acie
caesorum corpora spoliaverant Poeni.
4. *Eo cura intentioris erant.*] Codex
Regius, eo cura intentiores erant; quod
plane congrueret si initio periodi scrip-
tum esset *is quoque* &c. sed ibi scrip-
tum video, *licet enim ii quoque*.
Quamvis itaque plerique manuscripti ha-
beant *eo curas intentiores*, sine *eo* erant
standum videtur recepte in editis scri-
ptional *eo cura intentioris erant*.

omnia

- omnia circa Carthaginem obtineri armis, afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. ¹ Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores, quum excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent; traditos eos tribunis militum, iussuque omisso metu visere omnia, per castra, qua vellent circumduci iussit; percurantisque, satim ² per commodum omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum quæ nunciabantur (nam & Masinissam cum sex millibus pedum, quatuor equitum venisse, eo ipso forte die, afferebant) læto animo audivit; maxime hostis fiducia, quæ non de nihilo profecto ³ concepta est, percussus. Itaque, quanquam & ipse causa bellij erat, & adventu suo turbaverat & pactas inducias, & spem fœderum; tamen, si integer, quam si victus perceret pacem, æquiora imperari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, ut colloquendi se cum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an publico consilio; neutrum cur affirmem habeo. Valerius Antias, primo prælio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt caesa, mille & septingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Cæterum Scipio quum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces ⁴ castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio ⁵ haud procul Nadagara urbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli conjectum erat, confedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde; tum ~~apud~~ commodumque alibique, nisi quod longinque aquationis erat, cepit, ibi in medio locus compositus undique, ne quid insidiarum esset, delectus.
- ² XXX. Summis pari spatio armatis, eum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoria,

Vrb. Cond.
ann. 551.
Coll. M.
Servil. Gem.
& Tib. Clau.
Néron.

NOTÆ.

¹ Zama quinque dierum.] D'istabat ab Adrumeto 300. millibus ex Emilio Probo, à Carthagine quinque dierum itinere, id est, 100. miliaribus: unde dixeram fuisse apparet ab Azama Ptolemæi quæ in Cirtensi, estque eadem cum Zama Strabonis, qui Masesyliis attribuit, Jubæque Junioris postea Regiam fuisse ait, quo defuncto à Romanis dirutam ait. Hæc certe non Africæ propriæ, sed Numidiæ fuit, longiusque aberat à Carthagine. Plinius inter libera Africæ oppida lib. 5. cap. 4. recenset Zamenfes. Zamora hodie dicitur apud Marmolium in Africæ descriptione.

² Per commodum.] Gall. sous à loisir.

³ Concepta est.] M. vult Gronov. concepta esse: est enim, inquit, cogitatio Annibalis, non affirmatio Livii; quod unde

habeat non video: à scriptis plerisque abest verbum, quo & carere sententia potest.

⁴ Castra protulerunt.] Gall. Ils s'approchèrent; ils avancèrent leur camp l'un & l'autre.

⁵ Haud procul Nadagara.] Ptolemæo & Antonino hæc urbs *Naraggara* vocatur; Polybio corrupte, ne videtur, *Maryn*. Fuit autem *Naraggara*, seu *Naraggara*, Ptolemæi in Africa propriè dicta, circa Rubricatam fluvium: ex Antonino in Numidiæ consinio fuisse videtur inter Bagradam & Ampsagam fluvios. Volant adhuc nomen retinere in Regno Constantinæ. In tabulis Mercatoris legitur *Macara* hoc tractu, longius à mari & Carthagine.

Urb. cond.
ana. 551.
Coll. M.
Servil. Gem.
& Tib. Clau.
Nerone.

omnium gentium cuilibet regum imperatorumve pares. Paulisper alter
alterius conspectu, admiratione mutuâ propè attoniti conticuerunt. Tum
Annibal prior, Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli po-
pulo Romano, quique toties propè in manibus victoriam habui, is ultro ad
pacem petendam venirem; lator se mihi sorte potissimum datum à quo pete-
rem. Tibi quoque inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit. An-
nibalem, cui tot de Romanis ducibus victoriam Diî dedissent, tibi cessisse: te-
que huic bello, vestris prius quam nostris cladibus insigni, finem imposuisse.
1 Hoc quoque ludibrium fortuna casus ediderit, ut cum patre tuo consule
euperim arma, cum eodem primùm Romano imperatore signa contulerim; 10
ad filium ejus inermis ad pacem petendam veniam. 2 Optimum quidem
fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab diis esse, ut & vos Italia
& nos Africa imperio consenti essemus: neque enim ne vobis quidem Si-
cilia, atque Sardinia satis digna prætia sunt pro tot classibus, tot exerciti-
bus, tot tam egregiis amissis ducibus. Sed, PRÆTERITA MAGIS 15
reprehendi possunt, quam corrigi. Ita aliena appetivimus, ut de nostris di-
micaremus; nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa esset: sed &
vos in portis vestris propè ac manibus signa armaque hostium vidistis; & nos
ab Carthagine fremitum castrorum Romanorum exaudimus. Quod igitur nos
maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis; in meliore vestra fortuna
20 de pace agitur: agimus ii, quorum & maxime interest pacem esse, & qui
quodcumque egerimus, rationi civitates nostra habitura sint. animo tantum
nobis opus est non abhorrente à quietis consiliis. Quod ad me attinet; jam
etas, senem in patriam reverentem, unde puer profectus sum; jam secunda,
jam ad versa res, ita truderent, ut rationem sequi, quam fortunam malim. 25
Tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem ferociora usraque, quam
quietis opus est consilium, metuo. 3 Non temere incerta casuum repusat,
quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Trasimenum, ad Cannas, id
rubodie es. Vix dum militari atate imperio accepto omnia audacissime inci-
pientem nusquam sefellit fortuna. Patris & patri persequens mortem, ab
calamitate vestra domus decus insigne virtutis pietatisque eximia capisti;
30 amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitiis pulsus consul
creatus, quam ceteris tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in

INTERPRETATIO.

3 Non facile dubios rerum eventus considerare soles, qui nunquam expertus es ad-
versam fortunam.

NOTÆ.

1. Hoc quoque ludibrium fortuna casus, gerit exempla, in quibus Ciceronis 8.
ediderit. 1 In variis lectionibus hæc ad Atticum ep. 1. quencumque fore vulerit
recepta potest optima videri: quan- casum. Regius præfert, hoc quoque lu-
quàm Gronovio probatur magis scri- dibrium casus ediderit & fortuna.
ptura Puz. Hoc quoque ludibrium casus
ediderit fortuna: ita ut casus accipiat
in genitivo; quam in rem plurima con- Annibalis oratio apud Polyb.

Africam, duobus hic exercitibus caesis, binis eadem hora captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni ejus, tot nostri imperii ereptis, me sextundecimum jam annum harentem in possessione Italiae, detraxisti. Potest victoriam malle, quam pacem, animus. Novi vos spiritibus magnos magis quam utiles, & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus, bonam quoque mentem darent Dii, non ea solum quae evenissent, sed etiam ea, quae evenire possent, repntaremus. Ut omnium obliviscaris aliorum, satis ego docuerunt in omnes casus sum. Quem modo castris inter Anienem atque urbem vestram positis, ac jam prope scandentem mania Romae videras: hic cernis, 3 duobus fortissimis viris fratribus clarissimis imperatoribus orbatum, ante mania prope obsessa patriae, quibus terrae vestram urbem, ea pro mea deprecantem. MAXIME CUIQUE fortuna minime credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria, quam honesta. Melior tuiorque est certa pax, quam sperata victoria. Haec in tua, illa in Deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem, in unius hora dederis discrimen. Cum tuas vires, tum vim fortunae, Martemque belli communeris, propone animo. Utrunque ferrum, corpora humana erunt, nusquam minus quam in bello 4 eventus respondent. Non tantum ad id quod data pax jam habere poteris, si praelio vincas, gloria adjeceris, quantum ademeris, si quid adversi eveniat. Simul parva ac sperata decora unius hora fortuna evertere potest. c Omnia in pace iungenda tunc potestatis sunt, P. Corneli: tunc ea habenda fortunae eris, quam Dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuisse, si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitatem modum, nec cobibendo effluentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo sedius corruit. Est quidem ejus, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis: sed forsitan d non indigni sumus, 5 qui nobis inceptis multam irrogemus. Non recusamus, quin omnia propter quae bellum intum est, vestra sint: Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamque continetur mari. Carthaginenses, inclusi Africae litoribus, vos (quando ita Diis placuit) externa etiam terra marique videamus regentes imperia. Haud negave-

Orb. cond.
an. 551.
Coff. M.
Serv. Gem.
& Tib. Clau.
Netone.

INTERPRETATIO.

b Me deprecantem ea mala, quae vestra
evitatis per me autem impenderunt,
c Cum agitur de invocanda pace, cuncta
in tuo sunt arbitrio.

d Cum non mereamini pacem iis etiam
conditionibus obtinere, quae prius propo-
sita sunt, meliores tamen potestis auditis.

NOTAE.

3. Duobus fortissimis viris fratribus.]
Aidrubale & Magone. Amiserat quidem
etiam Hannonen tertium fratrem; sed
is forte inter Duces seu Imperatores
non habebatur.

4. Eventus respondens.] Subintellige

ipsi, seu expeditioni.

5. Qui nobismetipsis multam irroge-
mus.] Non adeo contemnende sunt res
Poenorum, inquit Annibal; ut non ali-
quantenus digni videamur, qui pacem ob-
tineamus, saltem nos ipsos multando.

Dirb. cond.
an. 551.
Cott. M.
Serv. Gem.
& Ti. Clau.
Nasone.

rim, propter non nimis sincere petitam aut expectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicam fidem. multum per quos petita sit, ad fidem tuendam pacis pertinet, Scipio. Vestri quoque (ut audio) Patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negaverunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem nisi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tu: hoc eam, propter quam petii. & quemadmodum, quia à me bellum captum est, ne quem eius pœniteret, & quoad ipsi invidere Dei, praestiti: ita annitar, ne quem pacis per me parta pœniteat.

XXXI. Adversus hæc imperator Romanus in hanc fere sententiam respondit. Non me fallebat, Annibal, adventus tui spe Carthaginenses & præsentem induciarum fidem, & spem pacis turbasse. neque tu id sane dissimulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea, quæ jam pridem in nostra potestate sunt. Caterum, sicut tibi cura est, sentire civis tuos, quanto per te onere leventur: sic mihi laborandum est, neque tunc pepigerunt, bodie subtrahat ex conditionibus pacis præmia perfidia habeant. Indigni, quibus eadem pateat conditio, ut etiam profus vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Sicilia, neque nos de Hispania fecimus bellum. & tunc Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Sagunti excidium n. his pia ac iusta induerunt arma. Vos laceffis, & tu ipse fateris, & Dii testes sunt: a qui & illius belli exitum secundum ius fasque dederunt; & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis meminit, & vim fortunæ repeto, & omnia quaecunque agimus, subiecta esse mille casibus scio. Caterum, quemadmodum superbe & violenter me faterer facere, si priusquam in Africam trajecissem, te tuâ voluntate cedentem Italiâ & imposito in naves exercitu ipsam venientem ad pacem petendam aspernaver: sic nunc, quem prope manu confertâ resistentem ac tergiversantem in Africam attraxerim, b nulla sunt tibi c ve-

INTERPRETATIO.

a Felicem Romanis illius belli finem tribuerunt, iuxta id quod iustitia postulabat.

b Nulle pudore teneor ad concedendum tibi quicquam.

NOTÆ.

6. Quoad ipsi invidere Dei.] Effeci ne Charthaginensium ullus haberet quod quereretur de bello à me inchoato, donec Dii ipsi inceptis & fortunæ meæ invidero cæperunt.

1. De conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas.] Veluti ut naves longas maxima ex parte traderent Carthaginenses, ut triticum, hordeum, & pecuniam, quæ imperaretur, præstarent: quæ conditiones antea dictæ fuerant.

2. Prope manu conferta.] Manum conferere propriè est dimicare. Trahitur tamen hæc loquendi forma ad vindicationem, quæ olim in re præfenti per quandam certaminis imaginem fiebat:

quod pertinet illud Ennii, hæc duo certandi genera opponentis, verum, in bello, & mimicum in foro, non ex iure manu confertum, sed magis ferro reperiunt. Ad forense certamen respicere videtur Scipio, cum ait se prope manu conferta in Africam attraxisse Annibalem, idque indicant participia resistentem, ac tergiversantem, quorum hoc totum ex foro est.

3. Verecundia obstrictus.] Nomen verecundiæ non tantum pudorem & modestiam significat, sed aliquando humilitas etiam pro quadam reverentiæ specie: ut cum Brutus apud Ciceronem dixit, nihil existimatio Causium valet, nihil po-

recundiâ obstrictus. Proinde si quid ad ea, 4 in quæ tum pax conventura videbatur (quæ sint, nosti:) multæ navium cum commætu per inducias expugnatæ, legatorum violatorum adicitur; est quod referam ad consilium. Sin illa quoque gravia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infectæ pace, ex colloquio ad suos quum se recepissent; 6 frustra verba jactata renunciant. armis decernendum esse, habendamque eam fortunam, quam Dii dedissent.

XXXII. In castra ut est ventum, pronunciant ambo, *Arma expedirent milites, animosque ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago iura gentibus darent, ante crastinam noctem scitueros. neque enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum victoria præmium fore; 2 par periculum præmio, quibus ad versa pugna fortuna fuisset. Nam neque Romanis estugium ullum patebat in alia ignotaque terra: & Carthagini 3 supremo auxilio effuso ad esse videbatur præfens exitium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum: duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus; multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut eversuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: contemplantibusque, modo suam, modo hostium aciem, quum oculis magis quam ratione pensarent vires, simul læta, simul tristitia obverlabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atque hortando subiiciunt. Pœnus, sedecim annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occisione occisos; & sua cuique decora, ubi ad insignem alicujus pugne memoriâ militem venerat, referrebat. Scipio, Hispanias, &*

Urb. cond.
an. 551.
Coll. M.
Serv. Gem;
& Tib. Cl. au;
Nerone

INTERPRETATIO.

2 Et contra iis qui victi essent imminere discrimen æquale præmio, quod victores consequenturi essent.

NOTÆ.

1. *Veritas verocundia*: & apud eundem scriptum est lib. de Amicitia, maximum ornamentum amicitiæ solis, qui ex ea solis verocundiam.

4. *In qua tum pax conventura videbatur.* Variantibus Lectionibus, licet præpositio in desideretur in plerisque scriptis, ea tamen in uno ex Reglis occurrir, nec absque illa stare posse video sententiam, quidquid Gron. contendat.

5. *Quæ sint, nosti.* Sic vulgo legitur. Sed scripti, quasi multæ navium: nempe si quid multa, id est, si aliquid multa nomine adicitur. Multa autem navium.... expugnatæ debita.

6. *Frustra verbis tentatam rem nuntiant.* Hæc vulgata lectio Sigonii est;

in scriptis nihil hujusmodi. Plerique habent, frustra verba pacata renunciant. Pal. Verba pacata, quod tolerabile aliquatenus videtur. Gron. scribendum putat, Frustra verba jactata renunciant & armis decernendum.

1. *Orbem terrarum.* Dicitur per amplificationem, pro parte orbis cogniti satis magna. Hic quippe de Italia, Africa, atque interjacentibus insulis agebatur. Nondum enim in Asiam, ac ne in Græciam quidem & Galliam Transalpinam penetraverant Romani, Sed victores his & vicinis aliis regionibus facillè impetraturos jam tum credibile erat.

2. *Supremo.* Cum jam scilicet omnes vires ultimo conatu effudisset. Gall. *Après avoir fait ce dernier effort.*

Urb. cond.
an. 551.
Coll. M.
Serv. Gem.
& Tib. Clau.
Neronē.

recentia in Africa praelia & confessionem hostium: quod neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea praesente animis perfidia potuissent. 3 ad hoc colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti quae velit flectit. Ominatur, quibus quondam auspiciis patres eorum pugnaverint ad Aegateis insulas, ea illis exeventibus in aciem portendisse Deos. adesse finem belli, ac laboris. In manibus esse praedara Carthaginiis, reditum domum in patriam, ad parentes, liberos, conjuges, penatesque Deos. cellius hac corpore, vultuque ita laeto, ut vicisse iam crederes, dicebat.

XXXIII. Instruit deinde primos hastatos; post eos principes: triariis postremam aciem clausit. Non confertas autem cohortes ante sua quamque signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, ut esset spatium, quo elephantum hostium accepti nihil ordines turbarent. Laetium (cujus ante legati, eo anno quaestoris, extra sortem ex Senatusconsulto opera utebatur) cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masinissam Numidasque ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorum velutibus (ea tunc levis armatura erat) complevit. dato praecepto, ut ad impetum elephantorum, aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram laevamque discursu applicantes se antesignanis, viam, qua irruerant in ancipitia tela, belluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (octoginta autem erant, quot nulla unquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum, Gallorumque, Balearibus, Maurisque admixtis; in secunda acie Carthaginienses Afroisque, & Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto subsidiarium aciem Italicorum militum (Bruii plerique erant, vi ac necessitate plures quam sua voluntate discedentem ex Italia secuti) instruxit. Equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus: dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidas tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines: quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non vestitus habitusque, non causa militandi eadem esset. Auxiliariis, & praesens, & multiplicata merces ex praeda ostentatur. Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italia, deductis ex asperis montibus, in spem victoriae ostentantur. Mauros Numidasque impotenti Mus-

INTERPRETATIO.

1. Ut cum impellerentur Elephantis, scilicet cum darent Elephantis vultibus, ut ibi vim velites, aut per patentes inter manipulos possent ex utraque parte celis obrui, tum laevam viam fugerent post omnes ordines, aut ab ipsis velutibus, tum ab antesignanis: ad dextram laevamque discurrentes, inter sive ut paterent utilibus ipsorum velutibus & antesignanos se infererent, atque ita lo-

N O T A E.

2. Ad hoc colloquium Annibalis. I. Ad: quia liberum erat ipsi fingere quidquid volebat praeterea Scipio colloquium inter velle, illud utebatur quo ipsi libitum se & Annibalem habitum, qua in ea erat.

nissa futuro dominatu terret. Aliis alia spes ac metus jactantur. Carthaginiensibus memia patria, Dii penates, sepulchra majorum, liberi cum parentibus conjugisque parvula, aut excidium servitiumque, aut imperium orbis terrarum; nihil aut in metum, aut in spem medium ostentatur. b Quum

Urb. cond.
an. 551.
Coss. M.
Serv. Gem.
& Tib. Clau.
Nerone.

maxime hæc imperator apud Carthaginienses, duces suarum gentium inter populares, plerique per interpretes inter immixtos alienigenis, agent, tubæ cornaque ab Romanis cecinerunt: tantusque clamor ortus, ut elephanti in suos, sinistro maxime cornu, verterentur, Mauros ac Numidas. Addidit facile Mastinissa percussis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio. Paucae tamen bestiarum intrepide in hostem acce. inter velutum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. resiliences enim ad manipulos velites, quum viam elephantis ne obtinerentur, scississent; 1 in ancipites ad ictum utrinque coniciebant hastas: nec pila ab antesignanis cessabant; donec undique incidentibus rellis exacti ex Romana acie, hi quoque in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius ut turbatos vidit hostes, addit percussis terrorem.

XXXIV. Utrunque equite nudata erat Punica acies; quum pedes concurrir, nec spe, nec viribus jam par. ad hoc, dictu parva, 1 sed magni eadem in re gerenda momenti res; congruens clamor à Romanis eoque major & terribilior; dissona illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, voces. pugna Romana stabilis, 2 & suo & armorum pondere incumbentium in hostem: concursatio & velocitas illinc major, quam

INTERPRETATIO.

b Cum his adhortationibus uterentur quo gentis milites; nec omnes persequos; Annibal quidem apud Carthaginienses, sed non pauci per interpretes apud alienos. Duces vero unusquisque, apud sua quisque gentes popularibus ipsorum permixtus.

NOTÆ.

1. In ancipites ad ictum. Refer ancipites ad Elephantos, potius quàm ad hastas. Non quod etiam de hastis dici non possit (nam paulo antea dixit auctor, viam, qua irruerent in ancipitia tela, bel-luis darent): sed quod in scriptis non invenio res eos, aut res; ut in editis legitur: unde necessario aptandum est hoc nomen adjectivum, ancipites, ad Elephantos, de quibus proxime sermo. Eos autem dixit, ancipites ad ictum, id est, ab utroque latere patentem ad ictum, ictibus expositos. Sic anceps prælum dixit lib. 6. cum à fronte & à tergo pugnandum est, urgente utrinque hoste. Si ad hastas referretur hoc nomen ancipites, intelligere oporteret, missas ab utroque latere; non autem quæ, aut in summo & imo cuspidem haberent;

aut quæ propter levitatem, non modo antrorsum, sed etiam retrorsum, dextrorsum, sinistrorsum nullo negotio possent conjici. Nam pilis quoque, quæ graviora sunt tela, impetebantur Elephantanti ab Antesignanis.

1. Sed magni eadem in re gerenda momenti. Hæc præ cæteris lectio mihi aridet, ut sit, res dictu parva, sed qua magni momenti in ipsa pugna hinc congruens, clamor, pugna stabilis, &c.

2. Et suo & armorum pondere incumbentium in hostem. Milites enim Romani, ut graviore armatura muniti quam Numide, ita ad statariam pugnam aptiores, & non eminas tantum jaculis, sed cominus gladio, & corpore in hostes irruerant.

Urb. cond.
an. 551.
Coll. M.
Serv. Germ.
& Tib. Clau.
Nerone.

vis. Igitur primo impetu extemplo movere loco hostium aciem Roma-
ni. a alii deinde & umbonibus pulsantes, in summos gradu illato, ali-
quantum spatii, velut nullo resistente, incessere, urgentibus & novissimis
primos, ut semel motam aciem sentire; quod ipsum vim magnam ad pel-
lendum hostem addebat. Apud hostes, b auxiliares cedentes secunda
acies Afri & Carthaginienses adeo non sustinebant, ut contra etiam, ne res-
istentes pertinaciter primos cadendo ad se perveniret hostis, pedem re-
ferrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos versi, partim re-
fugere in secundam aciem, partim non recipientes cadere: uti paulò
ante non adjuti, & tunc exclusi. Et prope duo jam permixta praelia 10
erant, quum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis coge-
rentur conferre manus, non tamen ita percussos iratosque in aciem ac-
cepere; sed densatis ordinibus, in cornua, vacuumque circa campum
extra praelium eiecere, 3 ne pavidos fuga, vulneribusque milites, in cer-
tam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strages hominum ar- 15
morumque, locum, in quo steterant paulo ante auxiliares, comple-
verat, ut prope difficilior transitus esset, quam per confertos hostes
fuerat. itaque qui primi erant hastati, per cumulos corporum ar-
morumque, & tabem sanguinis, qua quisque poterat, sequentes ho-
stem, & signa & ordines confuderunt. principum quoque signa 4 fluctua- 20
ri cæperant, vagam ante se cernendo aciem. Quod Scipio ubi vidit,
receptui propere canere hastatis iussit: & faucibus in postremam aciem sub-
ductis, principes triariosque in cornua inducit; quo tutior firmitorque
media hastatorum acies esset. Ita novum de integro prælium ortum est:
quippe ad veros hostes perventum erat, & armorum genere, & usu 25
militiæ, & fama rerum gestarum, & magnitudine vel spei vel pe-
riculi pares. Sed & numero Romanus superior erat, & animo: quod
jam equites, jam elephantos fuderat: jam prima acie pulsa, in secundam
pugnabat.

XXXV. In tempore Lelius ac Masinissa pulsos per aliquantum spatii se- 30
cuti equites, revertentes in averfam hostium aciem incurrere. Is demum

INTERPRETATIO.

a Postea vero Romani armis suis cubito, non sustentatis auxiliariis suis, qui loco
elypeiique umbone instantes hostibus, & cedebant, sed contra pedem ipsa referebat,
postquam eos populerant, & loco cadere ne Romani cadentes primam illam aciem
coeperant, prosequentes eosdem, &c.
b Secunda hostium acies ex Carthagi-
nienfibus atque Afrii composito, non solum
ipsos, qui in secunda acie stabant, perve-
niant.

N O T Æ.

3. Ne pavidos fugâ vulneribusque mi-
lites. Regius Codex melius fortè, ne pa-
vido fugâ vulneribusque milite, sinceram
& integram aciem miscerent: alii pro
incertam scribunt castrum.
4. Fluctuari cæperant. Vulgò fluctuari
sed vide Gronov. 4. observo.

equi-

- equitum impetus sudie hostem. multi circumventi in acie cassi: multi per patentem circa campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium lociorumque caesa eo die supra millia viginti: par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus, Adrumetum per fugit: omnia & in praelio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus. & confessione etiam Scipionis, omniumque peritorum militum, illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die intruxisse. *Elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus, atque intolerabilis vis. signa sequi, & servare ordines (in quo plurimum spei ponerent) Romanos prohiberet. Deinde auxiliares ante Carthaginiensium aciem, ne homines mixti colluvione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fuga haberent: simul primum ardorem atque impetum hostium excipientes fatigarent; ac si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent.* ^a Tum, ubi omnis spes esset, milites Carthaginienses *Afrosque*, ut omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cum fessis ac sauciis pugnarent, superiores essent: Italicos intervallo quoque diremptos, incertos socii an hostes essent, in postremam aciem summos. Hoc edito velut ultimò virtutis opere, Annibal quum Adrumetum refugisset, accitulusque inde Carthaginem sexto ac trigésimo post anno, quam puer inde profectus erat, redisset; falsus in curia est, non praelio modo se, sed bello victum, nec spem salutis alibi quam in pace imperanda esse.
- XXXVI. Scipio confestim à praelio expugnatis hostium castris direpsitque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit; nuncio allato, P. Lentulum cum quinquaginta rostratis, centum onerariis, omni genere commectatis, ad Uticam accessisse. Admovendum igitur undique terrorem percussa Carthaginiratus, misso Lelio Romam cum victoria nuncio, Cn. Octavium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem jubet: ipse ad suam veterem novà Lentuli classe adjuncta: profectus ab Utica, portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, quum velata insulis ramisque oleæ Carthaginiensium occurrit navis. Decem legati erant principes civitatis, auctore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoris navis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & misericordiam Scipionis; nullum iis aliud responsum datum, quam ut Tunetem venirent: eo se moturum castra. ipse ab contemplato sicu Carthaginis, non tam noscendi in præsentia,

INTERPRETATIO.

^a Deinde Paucos Afrosque milites, in quibus spem omnem suam reponerat:

NOTÆ.

1. Si nihil aliud, vulneribus suis. 1) libris, alii vulneribus suis: rectè, si verbi Scripti ignoraret fatigare, ac nihil aliud adjicias quod missilibus respondeat, aliud; sed eorum loco habent alii missi veluti ardere.

Tit. Liv. Tom. III.

Mmm

Urb. cond.
an. 551.
Coff. M.
Serv. Gem.
& Tib. Clau.
Nerone.

Urb. cond.
an. 551.
Coff. M.
Serv. Germ.
& Tib. Clau.
Nerone.

¹ quam deprimendi hostis causa, Uticam, eodem & Octavio revocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuncios allatus. Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus, quam pedibus, venire Carthaginiensibus auxilium. pars exercitus cum omni equitatu ² Saturnalibus primis agmen aggressa, Numidas levi certamine fudit. exierunt quoque fugae intercluso, à parte omni circumdatis equitibus, quindecim millia hominum eassa, mille & ducenti vivi capti sunt, & equi Numidici mille & quingenti: signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco, castra posita, legatique triginta Carthagine ad Scipionem venerunt, & illi quidem multo miserabilius quam ante (quo magis cogebat fortuna) egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiae auditi sunt. In consilio, quanquam iusta ira omnes ad defendendam stimulabat Carthaginem; tamen quum & quanta res esset, & quam longi temporis obsidio tam munita & valide urbis, reputarent, & ipsum Scipionem ³ expectatio successoris venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, sollicitaret; ad pacem omnium animi versi sunt.

XXXVII. Postero die, revocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiae monitis, ut tot cladibus edocti, tandem Deos, & iurjurandum esse crederent; conditiones pacis dictæ: *Ut liberi legibus suis viverent. quas urbes, quosque agros, quibusque finibus ante bellum tenuissent, tenerent, populandique finem eo die Romanis facere. Persingas, fugitivosque, & captivos omnes redderent Romanis, & naves rostratas, præter decem strimnes, traderent: elephantosque, quos haberent domitos, neque domarent alios. Bellum neve in Africa, neve extra Africam, in iussu populi Romani gererent. Massinissæ res redderent, sedusque cum eo facerent. Friementum, stipendiumque auxiliis, donec ab Roma legati rediissent, præstarent. Decem millia talentum argenti descripta, pensionibus aquis, in annos quinquaginta solverent. Obsides centum arbitratu Scipionis darent nec mi-*

INTERPRETATIO.

¹ *Quam ut hostibus insultaret, eisque animos demeret.*

NOTÆ.

1. *Saturnalibus primis.*] Hec vera festio: his autem verbis indicatur dies huius certaminis. *Saturnalia* circa diem duodecimum Decembrem apud Romanos celebrabantur pluribus diebus; itaque *Saturnalia prima* indicant xvi. Calend. Januariæ, Sic apud Ciceronem lib. 13. ad Atticum. ep. ult. *cum secundis Saturnalibus.* De iis Festis Macrobius lib. 1. cap. 7.
2. *Expectatio successoris.*] Tib. Claudii Neronis Consul, supra cap. 27.
3. *Decem millia talentum argenti.*] Mo-

neta nostra hodie diceremus, *vingt-quatre millions de livres.*

2. *Obsides centum.*] Hoc numero contentus est hic Polyb. At Appianus centum & quinquaginta pueros numerat arbitrata Scipionis eligendos; cui favere videtur quod lib. 32. ipse Livius scribit petentibus Carthaginiensibus centum obsides redditos; de cæteris, si in fide permanserent, spem factam. Unde sequitur plures fuisse quam centum.

- nores quatuordecim annis, neutriginta majores. Inducias ita se daturum, si per priores inducias naves onerariae captae, quaeque fuissent in navibus, restituerentur. Aliter nec inducias, nec spem pacis ullam esse. Has condiciones legati cum domum ferre iussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem proceffisset, audireturque à multitudine, iniquitatem eadem & imbelli; indignatus Annibal, dici ea in tali tempore audiri, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. 3 Quae insueta liberae civitati species, quum fremitum populi movisset, perturbatus militaris vir urbana libertate, Novem, inquit, annorum à vobis profectus, post sextum & tricesimum annum redi. Militares artes (quas me à pueri fortuna nunc privata nunc publica docuit) probe videor scire. Urbis ac fori iura, leges, mores, vos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis verbis discessit, quam nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quod ex navibus per inducias capsis, nihil praefer ipfas comparebat naves: neque inquisitio erat facilis, 4 adversantibus paci, qui arguerentur. Placuit naves reddi, & homines utique inquiri. Cetera, quae absentes, aestimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginenses. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare pervenisse; inde praeparata nave ad regem Antiochum extemplo profectum tradant: postulantque ante omnia Scipioni, ut Annibal sibi traderetur; responsum esse, Annibalem in Africa non esse.

- XXXVIII. Postquam redierunt ad Scipionem legati, quae publica in navibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quaestores, quae privata profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniae viginti quinque millia pondo argenti praesentia exacta, induciaeque Carthaginensibus datae in tres menses. Additum, ne per induciarum tempus alio usquam quam Romam mitterent legatos: & quicumque legati Carthaginem venissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui, & quae petentes, venissent, certiores facerent. Cum legatis Carthaginensibus Romam missi 30 L. Veturius Philo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Post eos dies, commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonae effecerunt, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romae ad nuncium primum rebellionis Carthaginensium trepidatum fuerat;

NOTÆ.

3. Quae insueta libera Civitati species.] Gall. *La venue d'une nouveauté si extraordinaire dans une Ville libre, ayant excité le murmure du peuple.*

4. Adversantibus paci qui arguerentur.] Aliis, cum adversantes paci arguerentur. Eodem utriusque lectionis sensu. Vult enim auctor difficilem fuisse inquisitionem rerum in navibus Romanis captarum, eo quod qui arguebantur ea res apud se habere, paci pertinacius adve-

fabantur, & plebem concitabant ut prædam ipsi retinerent; quâ ratione Respublica in majus discrimen adducebatur. Facilius autem consentiri videbantur ceteris paci conditionibus, si ejus necessitate restitutionis metu liberarentur; quod fiebat soluto communibus sumptibus pretio rerum ablatarum.

1. Viginti quinque millia pondo argenti.] Gall. *Neuf cens mille livres.*

Urbi cond.
an. 551.
Coss. M.
Serv. Gem.
& Tib. Clau.
Nerone.

jussusque erat Tib. Claudius mature in Siciliam Classem ducere, atque inde in Africam trajicere, & alter consul M. Servilius ad urbem morari; donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe pro Tib. Claudio consule facta erant; quod Patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quam consulis censerant. Prodigia quoque nunciata sub ipsam famam rebellionis, terrorem attulerant. Cumis Solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cavernis confedit, arboreque in profundum hausit Aricie forum, & circatabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cælo tacta; & in palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio novendiali sacro, cætera hostiis majoribus expiata. inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. nam ita abundavit Tiberis, ut Iudi Apollinares, circo inundato; extra portam Collinam ad adrem Erycinæ Veneris parati sint. Cæterum ludorum ipso die, serenitate subita orta, pompa duci cæpta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum est; quum discessisse inde aquam, nunciatum esset: lætitiæque populo & ludis celebratam addidit sedes sua solenni spectaculo reddita.

XXXIX. Claudium Consulem profectum tandem ab urbe inter portus Cofanum & Lauretanumque atrox vis tempestatis adorta, in metum ingentem adduxit. 1. Populonios inde quum pervenisset, stetitque ibi dum reliquum tempestatis exferviret; 2. Ilyam Insulam, & ab Ilyâ Corsicam, à Corsica in Sardiniam trajecit. ibi superantem 4. Insanos montes, multo & savior & infestioribus locis tempestas adorta, disiecit classem. Mul-

NOTÆ.

1. *Lauretanumque.* Apparet non *Laurentium* portum intelligi, qui vel nullus, vel certe in Latio ad Laurentum, procul à Cofano, & longius ab occidentalis Tusciæ litore, ubi fuisse hunc, de quo agitur, portum, ex Livii narratione constat. Non etiam idem fuit cum portu Trajani, qui tunc nullus eo nomine; sed *Centum Cella* vocabatur, nunc *Civita Vecchia*: omnia quippe hæc loca ad ortum *Cofani* portus (duobus miliaribus ab eo qui vulgo *Porto Hercule*) sita sunt; at post tempestatem, *Populonios* delata est Tiberi Claudii Classis; quod oppidum Cofæ ad occasum ætream situm est. Nullus quidem inter Cofanum & Populonios portus occurrit *Lauretanus* nomine. Sed esse potuit belli hujus tempore: potuit & facile in nomine vel ipse Livius, vel Libriarius errare, Sulpicius Cluver. *Scapitanum*

fuisse portum ex adverso Populoniorum, juxta Promontorium, qui nunc *Capo di Troja*. Fortè voluit noiter *Falerianum* portum scribere, qui nunc *porto Falese*, Populonios propior.

2. *Populonios.* Nomen est arbis in Tuscia; locus adhuc *Populonia* vocatur, juxta Plumbinum, vulgo *Piombino*.

3. *Ilyam insulam.* Ilyæ quæ & Æthalia, insula est Tyrreni maris ad meridiem Populoniorum, hodie inflexo nomine *Elbæ*: ubi *Cosmopolis* in ditone Magni Dacis, & portus *Longonis*, olim *Aigous portus*, qui patet Plumbini Principi, seu potius Hispanis prædium ibi obtinentibus.

4. *Insanos montes.* Montes qui Sardinia in septentrionalem dividunt, à meridionali dicti sunt *Insani*, quod invii sint, & ex iis prævalidi & incerti ventorum status in mare ruant.

- te quassate armamentisque spoliata: naves: quædam fractæ. Ita vexata ac la-
 cerata classis Carales tenuit. ubi dum subductæ rescinduntur naves, hiems
 oppressit: circumactumque anni tempus; & nullo prorogante imperium,
 privatus Tib. Claudius classem Romam reduxit. M. Servilius, ne comi-
 5 tiorum causa ad urbem revocaretur; dictatore dicto C. Servilio Gemino,
 in provinciam est profectus. Dictator magistrum equitum P. Ælium Pæ-
 tum dixit. Sæpe comitia indicta & perfici tempestates prohibuerunt. Ita-
 que quum pridie Idus Martias⁶ veteres magistratus abissent, novi suffo-
 cti non essent; res publica sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius
 10 Torquatus pontifex, eo anno mortuus. in locum ejus suffectus C. Sulpicius
 Galba. ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fulvio ædilibus curulibus ludi Romani
 ter toti instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ viatoresque ædilitii clam ege-
 sisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P.
 Ælius Tubero, & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se ab-
 15 dicarunt, quum ludos ludorumque causa epulum Jovi fecissent, & signa
 tria ex multatario argento facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos
 dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt.

- XL. Legati ex Africa Romani simul Carthaginensesque quum venis-
 sent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. ubi quum L. Veturius
 20 Philo, pugnatum cum Annibale esse, & suprema Carthaginensibus pugna,
 finemque tandem lugubri bello impositum, ingenti læticia Patrum expo-
 suisset; adjecit, Verminam etiam Syphacis filium, quæ parva bene gestæ
 rei accessio erat, devictum. in concionem inde prodire jussus, gaudiumque
 id populo impertire. Tum patuere facta gratulatione, omnia in urbe tem-
 25 pla, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginensium &
 Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut senatus sibi daretur,
 responsum jussu Patrum ab dictatore est, consules novos eis senatus dacturos
 esse. Comitia inde habita. creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Æ-
 lius Pætus: prætores M. Junius Pennus, cui fors urbana evenit. M. Vale-
 30 rius Falto Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam

N O T Æ.

5. *Perfici tempestates prohibuerunt.*] Co-
 mitium in foro usque ad hæc tempora te-
 cto caruit. Propterea Comitibus eo loco in-
 dicto, ingruente tempestate, dissoluta fuerunt.
 Sed centuriata comitia creatorum magi-
 stratum, de quibus hic agitur, in Campo
 Martio habebantur, non in Comitio.

6. *Veteres magistratus abissent.*] Nova
 loquendi forma pro abdicassent. Tritum
 est apud nostrum *abire Magistratu*: sed
 non facile alibi reperias eo sensu *Magi-*
stratum abisse.

7. *Cerealia.*] *Cerealia* facta in ho-
 norem Cereis celebrabantur, exemplo
 sacrorum Eleusiniarum apud Græcos:

Matronis Cereis ob raptam Proserpinam
 luctum, & filiam quærentis cum fide pe-
 regrinationem imitantibus: circumfere-
 batur pompa cum signis Deorum, & ludi
 fiebant, spectante in togis candidis populo
 à pridie idus Aprilis per dies octo, proxi-
 mo die post Circeses.

1. *Suprema Carthaginensibus pugna.*]
 Scripti omnes & editi habent *suprema*
cum Carthaginensibus pugna. Nimirum
 indicare voluit noster, pugnam cum
 Annibale postremam fuisse cum Cartha-
 ginensibus: licet non fuisset postrema,
 cum hostibus: etenim cum Verminis di-
 nicandum posita fuerat:

Urb. cond.
 ann. 551.
 Coll. M.
 Serv. Geni.
 & Ti. Clau.
 Neronæ.

Urb. Cond.
ann. 552.
Coff. Cn.
Cornel. Lentul.
& P. A.
lio Pato.

est sortitus. De provinciis consulum nihil antè placebat agi, quàm legati Philippi regis & Carthaginensium auditi essent. belli finem alterius principium alterius, prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat provinciae Africae; seu bellum foret, facilem victoriam, seu jam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. Negare itaque prius quicquam agi passurum, quam sibi Africa decreta esset; concedente collega, moderato viro & prudenti qui gloriae ejus certamen cum Scipione, praterquam quod iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus & Manius Glabrio, tribuni plebis, rem priore anno nequicquam tentatam ab Ti. Claudio consule, Cn. Cornelium tentare aiebant. Ex auctoritate Patrum Latum ad populum esse, cujus vellent imperium in Africa esse. Omnes quinque & triginta tribus P. Scipioni id imperium decrevisse. Multis contentionibus, & in senatu & ad populum acta res, postremo eò deducta est, ut Senatui permitterent. Patres igitur jurati (ita convenerat) censuerunt. Qui consules provincias inter se compararent, sortirenturve, uter Italiam, uter classem navium quinquaginta haberet. Cui classis obvenisset, in Siciliam navigaret: si pax cum Carthaginensibus componi nequisset, in Africam trajiceret. Consuli mari, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii, terram gereret. Si conditiones convenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, utrum consulem, an P. Scipionem, juberent pacem dare: & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. Si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari jussissent, ne consul ex Sicilia in Africam trajiceret. Alter consul, cui Italia evenisset, duas legiones à M. Sextio Praetore acciperet.

XLI. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet, in provincia Africa prorogatum imperium. Praetori M. Valerio Falconi duae legiones in Brutiis, quibus C. Livius priore anno praefuerat, decretae. P. Aelius praetor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus propraetore habuisset, decernitur. M. Servilio prioris anni consuli, cum suis duabus item legionibus, in Etruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse. uti consules cum tribunus agerent, si eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in unam legionem conscriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes socios Latini nominis quibus provinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius, & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli quinquaginta navium classis ex duabus classibus, Cn. Octavii, quae in Africa esset, P. Filii, quae Sicilia oram tuebatur, decreta: ut quas naves velles, deligeret. P. Scipio quinquaginta longas naves haberet, quas habuisset. quibus si Cn. Octavium, sicut praefuisset, praefisse vellet, Octavio propraetore in eum annum imperium esset: si L. Manlium praefice-

NOTA.

1. Veteres. 1. Veteranos intelligit, qui in utroque exercitu Hispanico, id est, Romanorum in Hispania.

ret, Octavius Romam decederet : reduceretque naves , ^a quibus proconsuli usus non esset . Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretae . Et consules duas legiones urbanas scribere iussit : ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis republ. administraretur .

Urb. cond.
ann. 552.
Coll. Cn.
Corn. Len-
tulo, & P.
Ælio Pato:

- f XLII. Tum de legatis Philippi, & Carthaginiensium actum . Priorēs Macedonas introduci placuit, quorum varia oratio fuit : partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum : partim, ulroa accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium, quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito
- 10 substituisse, & se bello lace ssisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse : partim, postulantium, ut Macedones, duxque eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captivæ in vinculis essent, sibi restituerentur . Adversus ea M. Furius, miles ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit, *Aurelium relictum, ne socii populi Romani fessi populationibus atque injuriæ ad regem deficerent ; finibus sociorum non excessisse : dedisse operam, ne impudè in agros eorum transcenderent popu-
latores . Sopatrum^b ex purpuratis & propinquis regis esse : eum cum qua-
tuor millibus Macedonum, & pecunia missum nuper in Africam esse, Annibali Carthaginiensibusque auxilio .* De his rebus interrogati Macedones : quum
- 20 perplexi responderent, i ipsi ante responsum tulerunt, *Bellum querere regem, & si pergat, propediem inventurum . Dupli-
citer ab eo fœdus violatum : & quod socii populi Romani injurias fecerit, bello armisque lace ssiverit : & quod hostes auxiliis & pecuniâ juverit .* Et P. Scipionem rectè atque ordine videri fecisse & facere, quod eos, qui arma contra populum Romanum seren-
tes capti sunt, hostium numero in vinculis habeat . & M. Aurelium è republi-
ca facere, gratumque id senatui esse, quod socios populi Romani, quando jure fœderis non posset, armis tueatur . Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses vocati . quorum ætatibus dignitati-
busque conspectis (nam longe primi civitatis erant) cum pro se quiloque dicere, vere de pace agi . Insignis tamen inter ceteros Asdrubal erat (*Hædum* populares cognomine appellabant) pacis semper auctor, adversusque fac-
tioniæ Barcinæ . Eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditate à republica transferenti . qui quum varia oratione ulius esset , nunc purgando crimina, nunc quadam faciendo, ne impudenter certa negan-

INTERPRETATIO.

a Quibus opus Scipio non haberet .

b Ex numero procerum qui circa Regem .

NOTÆ.

1. *Ipsi ante responsum tulerunt .*] Etsi, cedonum Legatorum orationem certò & perplexè, tamen respondebant : quomodo igitur fieri potuit ut ipsi prius responsum ferrent atque acciperent à Romanis ? Nisi dicamus perplexa illorum responsa pro responsis verè habenda non fuisse . sed Romanos ad priorem Ma-
cedonum Legatorum orationem certò & perspicuè respondisse, idque præcipiè dicendum responsum . Quæ sententia si admittatur, frustra Gron. suspicatur legendum, *Cum perplexè responderent, ipsi ante responsum tulerunt .*

Urb. Cond.
Ann. 552.
Coff. Cn.
Corn. Lenu-
tulo, & P.
Ælio Pato.

tibus difficilior venia esset, nunc monendo etiam Patres conscriptos, ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur; Si se atque Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore uti voluissent, daturus fuisse pacis condiciones quas tunc peterent. RARO SIMUL HOMINIBUS bonam fortunam bonamque mentem dari. Populum Romanum eo invictum esse, quod in secundis rebus sapere & consulere meminerit. & hercule, mirandum fuisse, si aliter facerent. EX INSOLENTIA, quibus nova bona fortuna sit, impotentes latitiae insanire: Populo Romano usitata, ac prope iam obsoleta ex victoria gaudia esse, ac plus pene parcendo viliis, quam vincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, Ex quantis opibus quo recidissent Carthaginiensium res, nihil eis qui modo orbem prope terrarum obtinissent armis, superesse, præter Carthaginis mania. Iis inclusos, non terra, non mari quicquam sui juris cernere. Urbem quoque ipsam, ac penates ita habituros, si non in ea quoque, quo nihil ulterius sit, servire populus Romanus velit. Quum flecti misericordia Patres appareret, senatorum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt, Per quos Deos sœdus illiuri essent, quum eos, per quos ante istum esset, sefellissent. Per eosdem, inquit Aldrubal, qui tam infesti sunt fœdera violentibus.

XLIII. Inclinatorum omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul cui classis provincia erat, Senatufconsulto intercessit. Tum Man. Atilius & Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt, Vellent, juberentne senatum decernere, ut cum Carthaginiensibus pax fieret. & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitus deportare juberent. De pace uti rogassent, omnes tribus jussunt: pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decrevit, ut P. Scipio ex decem legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratiâ deinde Patribus egere Carthaginienses, petieruntque, ut sibi in urbem introire, & colloqui cum civibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. else in iis partim propinquos, amicosque suos, nobiles homines; partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conventis quum rursus peterent, ut sibi quos vellent, ex iis redimendi potestas fieret; jussi nomina edere. & quum ducentos ferme ederent, Senatufconsultum factum est, Ut legati Romani ducentos ex captivis, quos Carthaginienses vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarentque ei, ut, si pax convenisset, sine pretio eos Carthaginiensibus redderet. Feciales quum in Africam ad fœdus ferendum ire juberentur; ipsis postulanti-

INTERPRETATIO.

a Eos quibus fortuna prospera præter solitum faves, inolescere, & nimio exultantia gaudia in amentiam incidere. a Cui datum fuerat imperium in quinquaginta naves.

NOTÆ.

2. Cæterorum miserabilior.] Legatorum scilicet Carthaginiensium reliquorum; cum Aldrubale militorum.

bus,

bus, Senatusconsultum in hæc verba factum: ^b *Ut privos lapides silices, privasque verbenas secum ferrent: uti prator Romanus his imperaret, ut fœdus ferrent, illi ¹ pratorem sagmina poscerent.* Herba id genus ex arce sumptum dari fecialibus solet, ita dimissi ab Roma Carthaginienses quum in Africam venissent ad Scipionem, quibus ante dictum est legibus, pacem fecerunt. Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt: ² inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naves proventus in altum incendi iussit, quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt: quarum conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Poenis, quam si ipsa Carthago arderet. De perfugas gravius, quam de fugitivis consultum: nominis Latini qui erant, securi percussi. Romani in crucem sublati.

XLIV. Annis ante quadraginta pax cum Carthaginiensibus postremo facta erat, Q. Lutatius, A. Manlio consulibus. bellum initum annis post tribus & viginti, P. Cornelio, Ti. Sempronio consulibus. Finitum est, ¹ septimo decimo anno, Cn. Cornelio, P. Elio Patto consulibus. Sæpe posita ferunt Scipionem dixisse. *Ti. Claudii primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, ² fuisse in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret.* Carthaginiensibus quum prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficultis videretur, mœstiriaque & fletus in curia esset, ridentem Annibalem ferunt conspectum. cuius quum Aldrubal Hædus risum increparet in publico fletu, quum ipse lachrymarum causa esset; *Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile vobis apparet, non læti, sed prope amens malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse.* ³ *se. qui tamen nequaquam adeo est intempestivus, quam vestra ista absurdæ atque ² abhorrentes lachrymæ sunt.* Tunc fletu decuit, quum adempta nobis arma, incensa naves, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. ³ *Nec esse in vos odio vestro consultum ab Romanis credatis.* NULLA MAGNA CIVITAS diu quiescere potest, si foris hostem non habet, domi invenit. *Ut prævalida corpora ab externis causis tuta videntur, sed suis*

INTERPRETATIO.

^b *Unusquisque suum lapidem suamque verbenam.*

^a *Impedimento fuisse.*

NOTÆ.

¹ *Pratorem sagmina poscerent.*] Vide lib. 1. cap. 24.

² *Inter quos Q. Terentius Culleo.*] Non ante Scipio Legatos de pace audire voluit, quam Q. Terentius captivus à Carthaginiensibus dimissus esset, teste Plutarcho in apophth.

³ *Septimo decimo anno.*] Sic legitur in veteribus libris omnibus. Correxit Glar. scripseratque decimo octavo: sed Livius, cum dixit bellum finitum esse septimo de-

cimo anno, quàm ceptum est, non annuerat annum primum, atque ita decimum octavum intelligit; & generaliter in eusmodi loquendi generibus non comprehenditur plerumque alter extremorum annorum: quemadmodum Sigon. notat.

² *Abhorrentes lachrymæ.*] Nempe à ratione abhorrentes, non congruentes temporis.

³ *Nec esse in vos odio vestro consultum ab Romanis.*] Malim, quod suspicatur Glar. odio vestri, ut sit, nec putate Ro-

Tic. Liv. Tom. 111.

Nnn

Vrb. Cond.
ann. 552.
Coll. Cn.
Corn. Lenn.
tul. & P. A.
liq. Patro.

Urb. cond.
an. 552.
Coll. Cn.
Corn. Lentul.
& P. Elio Pato,

ipsa viribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quam pecunia damnus stimulat. Itaque quoniam spolia vestra Carthagini detrahebantur, quam invicem jam ac nudam destitui inter vos armatas gentes Africa cerneretis, nemo ingemuit. nunc quia tributum ex privato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis. Quam vereor, ne propediem sentiat is levissimo in malo vos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio conceione advocata, Masinissam, ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris urbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in populi Romani potestatem venissent, adjectis donavit. Cn. Octavium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginiensium Romam proficisci, ut quæ ab se ex decem legatorum sententia pacta essent, ea Patrum auctoritate populique jussu confirmarentur.

XLV. Pace terra marique parta, exercitu in naves imposito, in Siciliam Lilybæum trajecit. inde magna parte militum in navibus mixta, ipse per latam pacem non minus quam victoria Italiam, effusus non urbibus modo ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente vias, Romam pervenit: triumphoque omnium clarissimo urbem est invehctus. Argentum tulit in ærarium ¹ pondo centum millia viginti tria. militibus ex præda, quadragenos aris divisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quam triumphantis gloriæ, Syphax est; Tibure haud ita multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat. Conspecta mors tamen ejus fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius, ³ haudquaquam spernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem est ⁴ pilco capiti imposito Q. Terentius Culleo: omnique deinde vita, ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. ² Africanum cognomen militaris prius favor, an popularis aura celebraverit, an sicuti Felicis Sullæ, Magnique Pompei patrum memoria, ceptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus. exemplo deinde hujus, nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecere.

INTERPRETATIO.

¹ *Utrum militum saevior frequentis usu impositus Africani cognomantur.*

NOTÆ.

- manos contra vos ita statuisse odio vestri.] in hoc secundo bello Punico describendo: verum vult eum in hac re nequaquam spernendum esse, sed potius ejus testimoni-
¹ *Pondo centum millia viginti tria.]* Nobis, treis millionibus censu vinctis mille libris.
² *Quadrages aris.]* Id est, asses novitates terne 45.
³ *Haudquaquam spernendus auctor.]* Hoc non vult Livius generaliter intelligi: est enim Polybius auctor non modo non spernendus, sed egregius, & momenti; eoque maxime usus ipse Liv.
⁴ *Pileo capiti imposito.]* Pro more libertorum qui reddite libertatis symbolum accipiebant in manu unctione, & pileati suavis atroni comitari solebant.

FINIS LIBRI XXX.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXXI.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

PELLI adversus Philippum Macedonia regem quod intermissum erat, repetiti causse feruntur hæc. Tempore initiorum duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in sacrarium Cereris cum aliis popularibus suis intraverunt. ob hoc, tanquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus casti sunt. Acarnanes mortibus suorum commoti, ad vindicandos illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quinquagesimo anno ab urbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor gravis erat, dissentiente, tenuit auctoritas Patrum, ut socia civitati ferri opem populus juberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est: qui exercitu in Macedonia ducto, equitibus præliis cum Philippo prospere pugnavit. Abydeni à Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum, suos seque occiderunt. L. Furius præ-

NOTA.

Incipit Quarta Decas, in qua descri- [quo titulo Decas hæc tota laudari à plebe præfertim Bellum Macedonicum,] usque solet.

INTERPRETATIO.

a Tempore quo celebrabantur arcana Co-
ritis sacra.

b Valuit Senatûs auctoritas.

NOTÆ.

1. Quingentesimo quinquagesimo. Aliis calculo. Si tamen Fastos Capitolinos se-
perpetam legatur quingentesimo qua-
dragesimo, Correxerit Sigonius ex Livii gentesimus quinquagesimus secundus.

Nnn 2

tor Gallos Infubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Amilcar eo bello occisus est, & millia hominum triginta quinque. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicii consulis, expugnationesque urbiarum, ab utroque factas, continet. Sulpicius consul, adiuvantibus rege Attalo, & Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.

Urb. cond.
an. 552.
Coll. Cn.
Corn. Lentul. P. Ælio Pato.

ME quoque juvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punicum pervenisse. nam etsi profiteri ausum, per scripturam res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat; tamen quum in mentem venit, * tres & sexaginta annos (tot enim sunt à primo Punico ad secundum bellum finitum) æque multa volumina occupasse mihi, quam occupavit quadringenti octoginta octo anni à condita urbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginensibus intulit; jam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quicquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi: & crescere penè opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum, Macedonicum excepit; periculo haudquam comparandum, aut virtute ducis, aut milium robore; claritate regum antiquorum, vetustaque fama gentis, & magnitudine imperii, quo & multa quondam Europæ, majorem partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilior. Caterum ceptum bellum adversus Philippum decem ferme annis, triennio prius depositum erat, quum Ætoli & belli & pacis fuissent causæ. 4 vacuos deinde pace Punica jam Romanos, & infensos Philippo, quum ob infidam adversus Ætolos, aliosque regionis ejusdem

NOTÆ.

1. *Me quoque juvat.*] Subintelligi debet comparatio cum Romanis, qui tempore belli Punicæ secundi vixerant: Quasi dicat, quemadmodum illius ætatis civibus jucundum fuit defunctos esse periculum ejus belli, sic mihi quoque ipsi gratum est ejus narrandi labore esse perfructum.

2. *Tres & sexaginta ann.*] Ab ann. u. c. 489. quo Ap. Claud. Caudex consul cum M. Fulvio Flacco Pœnis bellum primus intulit, rectè procedit hic numerus.

3. *Multa quondam Europa.*] In Europa, præter Macedoniam, Alexander magnus Græciæ, Thraciæ, Illyrici partem magnam tenuerat: in Asia vero, cum minori Asia, Syriam, & Persicæ Provinciæ ad Indiam usque subegit, & Syriæ

Reges Seleucidæ, ad Arsacis Parthi defectionem, retinuerunt: quæ Asiæ Græciæ tunc cognitæ major reverà pars erat. Porro multa Europa malim, quam multam. Si enim ad partem referas magnam potius dicerem.

4. *Vacuos deinde &c.*] Gall. *Les Romains qui après avoir fait la Paix avec les Carthaginois, n'avoient plus d'affaires sur les bras, &c.*

5. *Quum ob infidam.*] Tres adducit causas, cur infensi Philippo Romani, bellum adversus eum susceperint. 1. non satis accuratè servatam cum Ætolis alioque sociis Romanorum pacem. 2. Auxilia pecuniamque Pœnis adversus Romanos bellantibus ab eodem missam. 3. imploratam ab Atheniensibus contra illum opem.

focios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali, Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro pervasato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

- II. Sub idem fere tempus & 1 ab Attalo rege 2 & Rhodiis legati venerunt, nuntiantes, Afiz quoque civitates 3 sollicitari. His legationibus responsum est; curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules 4, qui tunc in prælio cum Boiis erant, rejecta est. Interim 5 ad Ptolomæum 6 Egypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: ut annu-
 10 ciarent victum Annibalem Pœnosque, & gratias agerent regi, quod in rebus dubiis, quum finitimi etiam locii Romanos desererent, in fide mansissent: & peterent, ut si coacti injuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret. Eodem fere tempore P. Ælius consul in Gallia, quum audisset à Boiis ante suum
 15 adventum incursionem in agros sociorum factas, duabus à legionibus subitarius tumultus ejus causa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Oppium præfectum socium hæc tumultuaria manu 7 per Umbriam (quam 8 tribum Sappiniam vocant) agrum Bojorum invadere jussit. Ipse eodem, aperto itinere, per medios montes duxit. Op-
 20 pius ingressus hostium fines, primo populationes satis prospere, ac tuto

Urb. cond.
 an. 552.
 Coll. Cn.
 Corn. Len-
 tul. P. Eli-
 Pato,

INTERPRETATIO.

a Legionibus subitis ac velut ex tempore, non legitimo delectu, conscriptis.

NOTÆ.

1. *Ab Attalo Rege.*] Pergami, sive Afiz proprie.

2. *Et Rhodiis.*] Rhodus, insulæ & urbis nomen, in mari Carpathio à litore Cariz, quæ Afiz minoris provincia est, viginti millibus passuum, distat. Ea Soli dicata fuit, qui nulla non die ibi se conspicendum præbere dicitur; ejusque colosso nobilitata septuaginta cubitos alto, qui inter septem orbis miracula numerabatur. hodie Italis *Rodi*, nobis *Siste de Rhoder*: à Turcis capta, & militibus S. Joannis Hierosolymitani exopta est anno 1522.

3. *Sollicitari.*] A Philippo scilicet adversus Romanos.

4. *Qui tunc in prælio cum Boiis erant.*] Probabilis Alberti Rubenii correctio, qui tunc in provinciis erant: neque enim consules ambo Bojos provinciam habebant, sed Ælius solus; nec ille ipse prælio cum Boiis dimicavit, sed eorum tantum agros populatus est, ut ex hoc ipso

capite constat.

5. *Ad Ptolomæum.*] Hic Ptolomæus inter Egypti Reges eo nomine quintus, Epiphanes dictus, Philopatore patre mortuo, quinquennis regnare cepit circa ann. u. c. 549.

6. *Egypti.*] Egyptus in Africæ Asiæque confinio posita, ab aliis huic, à plerisque illi tribuitur: Nilo & Memphis Pyramidibus incluta: Turcia *Messera*.

7. *Umbriam.*] Vastæ Umbriæ, quæ inter Apenninum montem & mare Adriaticum, vicini fuisse Boi, ut pote qui Bononiam habitarent.

8. *Tribum Sappiniam.*] Hoc nomen inter triginta quinque Tribus non invenitur. Sed plerique earum plura habuere nomina, quemadmodum Sigonius, Onuph. alique observant. Hanc à Sepino Samnii urbe Sepiniam crederem appellandam, nisi Livius ipse ad Umbriam referret.

Verb. cond.

an. 552.

Coll. lib.

dem.

fecit. Delecto deinde ad ^a castrum Mutilum satis idoneo loco, sed demeten-
da frumenta (jam enim matura erant segetes) profectus, ^b neque explora-
to circa, nec stationibus satis firmis, quæ armata inermes atque operi in-
tentos tutaerentur, positis, improvise impetu Gallorum cum frumentato-
ribus est circumventus. Inde pavor ¹⁰ fugaque etiam armatos cepit. Ad
septem millia hominum palata per segetes sunt caesa: inter quos ipse C. Op-
pius profectus. Ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce con-
sensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad cons-
ulem per saltus prope invios pervenire. Qui, nisi quod populatus est Bo-
jorum fines, & cum Ingaunis Liguribus foedus icit, nihil, quod esset me-
morabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

III. Quum primum senatum habuisset, universis postulanibus, nequam
prius rem quam de Philippo sociorumque querelis ageret; relatum ex-
templo est: decrevitque frequens senatus, ut P. *Ælius* consul, quem vi-
deretur ei, cum imperio mitteret, qui classe accepta, quam ex Sicilia ¹⁵
Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lavinius
propretor missus: circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn.
Octavio acceptis in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. Aure-
lius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum
navium numerum comparasset rex, & quemadmodum circa omnes non ²⁰
contentis modo urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, par-
tim per legatos, conciret homines ad arma: majore conatu Romanis id
captisendum bellum esse, ne cunctantibus iis auderet Philippus, quod
Pyrrhus prius ausus ex aliquanto: minore regno esset: hæc eadem scri-
bere Aurelium consulibus & senatui placuit.

IV. Exitu hujus anni: quum de agris veterum militum relatum esset, ²⁵
qui ductu atque auspicio P. Scipionis in Africa bellum perfecissent; decre-
verunt Patres, ut M. Junius pretor urbis, si ei videretur, decem-
viros agro Samniti Apuloque, quod ejus publicum populi Romæ.

INTERPRETATIO.

- ^a Cum nec vicina loca explorasset; *Or.* militibus in præmium bene navatz ope-
^b Cum alium esset de agro veteranis: *Or.* assignando.

NOTÆ.

9. *Castrum Mutilum.*] *Mutilum*, sive
Murda, oppidulum est in ea Gallie Cif-
padane parte, quam *Æmiliam* veteres
dixerunt, & quæ nunc *Romagna*, situm,
decem milliariis à Foro Livii: videtur
degenerasse in *Mutiliana* vocabulum: di-
citur enim vulgo *Modigliana*, estque in
ditione Magni Tuscie Ducis, in consi-
nio Pontificie ditionis.

10. *Armatus cepit.*] *Cepit*, pro occupavit,
non pro incepit. Hæc enim pavor armatos
occupavit atque in fugam impulit,

1. *Circa Vibonem.*] Brutiorum oppi-
dum fuit *Vibo Valentia*, quæ & *Hippo* &
Hipponium, in ora maris Ausonii; unde
sinus Vibonenfis, nunc *Golfo di Santa*
Eufemia: hodieque castrum *Vibona* di-
ciatur, non procul Monte Leone in Ca-
labria ulteriore.

2. *Minore regno.*] Epiri nempe, quo
majus sine dubio Macedonicum.

1. *Quod ejus publicum.*] Non ut totus
ager sive Samnii, sive Apulie, veteranis
divideretur, sed pars ea tantum quæ in-

nlesset, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, C. & M. Servilii (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Ælio 2 consulum comitia habente, creati consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores extingui facti, Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Planens. Ludi Romani scenici eo anno magnifice apparatusque facti ab ædilibus curulibus, L. Valerio Flacco, & L. Quinto Flaminio. Biduum instauratum est: frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miserat, 3 quaternis æris populo cum summa fide & gratia dividerunt. 4 Et plebeji ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis, L. Apustio Fallone & Q. Minucio Rufo, qui 5 ex ædilitate prætor creatus erat. & Jovis opulum fuit ludorum causa.

V. Anno 1 a quingentesimo quinquagesimo ab urbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio consulibus, bellum cum rege Philippo initum est; paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus daram. Omnium primum cum eam rem Idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpicius consul retulit: senatusque decrevit, uti consules, majoribus hostiis rem divinam facerent, quibus Diis ipsis videretur, cum precatione ea: 20 *Quam rem senatus populusque Romanus de republica, deque inenundo novo bello in animo haberet; ea res uti populo Romano, sociisque, ac nomini Latino, bene ac feliciter eveniret.* 2 Secundum rem divinam, precationemque, ut de republica, deque provinciis senatum consulere. Per eos dies opportune irritandis ad bellum animis, & literæ à M. 25 Aurelio legato, & M. Valerio Lavino pro prætore allatæ: & Atheniensium nova legatio venit, quæ regem appropinquare finibus suis nuntiaret: brevique, non agros modo, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronunciaissent consules rem divinam ritè perfectam esse, & precationem admisi- 30 sisse Deos, aruspices respondere, lætaque exta fuisse, & prolationem

Urb. cond. an. 553. Coll. P. Sulpicio, C. Aurelio.

INTERPRETATIO.

2 Post sacrificia facta.

NOTÆ.

colis vacua, aut ob incolarum rebellionem publicata esset.

2. *Consulium comitia habente.* Quid est quod Gronov. mavult *consilio* non enim, inquit, consularibus modo, sed & aliorum Magistratum comitiis præfuit Consul: sed hæc eodem tempore fiebant, & qui consulum comitiis præerat, idem Prætorum, ædiliūque comitia habebat.

3. *Quaternis æris.* Modius itaque affibus quatuor venit Romanis, hoc est:

nostratibus ferme totidem ac dimidio: erant enim adhuc, ni fallor, unciales.

4. *Ter toti instaurati.* An tanquam non ritè acti? an potius ex magnificentia?

5. *Ex ædilitate prætor creatus erat.* Agitur non initio Magistratûs sui, sed anno desinente solebant Ædiles ludos edere.

1. *Quingentesimo quinquagesimo.* Omnis tribus consulatibus, avertit Livius totidem annis à Fastis Consulatus, quos cum Sigonio sequimur.

Ubi condi-
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, C.
Aurelio.

finium, victoriamque, & triumphum portendi; tum literæ Valerij Au-
relijque lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum
factum est, ut sociis gratiæ agerentur; quod diu sollicitati, ne obsidionis
quidem metu fide decessissent. De auxilio mittendo tum respondere place-
re, quum consules provincias sortiti essent: atque is consul, cui Macedo-
nia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum
indiceretur bellum.

VI. P. Sulpicio provincia Macedonia sorte evenit, isque rogationem
promulgavit, *Vellent, iuberent Philippo regi Macedonibusque, qui sub re-*
gno eius essent, ob injurias, armaque illata sociis populi Romani bellum in-
dici. alteri consuli Aurelio Italia provincia obigit. Prætores exinde sortiti
sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam. Q. Mi-
nucius Rufus Brutios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Ma-
cedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. id quum
fessis diuturnitate & gravitate belli sua sponte homines cædio laborum pe-
riculorumque fecerant, cum Q. Bæbius tribunus plebis viam antiquam
criminandi Patres ingressus, inculcaverat bella ex bellis feri, ne pace ua-
quam frui plebs posset. Egere eam rem passi Patres, laceratæque pro-
bris in senatu tribunus plebis, & consulem pro se quisque hortari, ut
de integro comitia rogationi ferenda ediceret, castigaretque segnitiam
populi: atque doceret quanto damno, dedecorique dilatio ea belli futura
esset.

VII. Consul in campo Martio comitiis habitis, priusquam centurias in
suffragium mitteret, concione advocata, *Ignorare, inquit, videmini mi-*
hi, Quirites, non utrùm bellum an pacem habeatis, vos consuli: (neque
enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terra marique ingens bellum
molitur:) sed utrùm in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in
Italiam accipiat. Hoc quantum intersit, si unquam ante alias, Punico
certe proximo bello experti estis. Quis enim dubitat, quin, si Saguntinis ob-
sessis fidemque nostram implorantibus impigre tulissemus opem, sicut patres
nostri Mamertinis tulerant; totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus,
quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne il-
lud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum passum jam per le-
gatos, literasque cum Annibale in Italiam trajicere, misso cum classe La-
vino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. Et quod
tunc fecimus, quum hostem Annibalem in Italia haberemus, id nunc pulso
Italia Annibale, de vicis Carthaginensibus, cunctamur facere? Patia-
mur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus,
segnitiam nostram experiri regem. Non quanto inde mense, quemadmodum

INTERPRETATIO.

a Quasi advocavimus in Italiam. b Ita, quemadmodum passi sumus ut Han-
b Patiamur ut Philippus, expugnando nihil, eam experiretur, expugnando Sa-
Agathas, experimentum facias ignavia no-
guntum.

ab

ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quam 1 ab Corinbo solveris
naves, in Italiam perveniet. Ne aquiveritis Annibali Philippum, ne
Carthaginiensibus Macedonas; Pyrrho certe aquabis. dico quantum 2 vel
vir viro, vel gens genti praeferat. Minima accessio semper Epirus regno Ma-
cedonia fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus ha-
bet, Argosque ipsos; non veteres fama magis, quam 3 morte Pyrrhi nobili-
tatos. 4 Nostra nunc comparo. quanto magis florentem Italiam, quanto ma-
gis integras res, salvos ducibus, salvos tot exercitibus, quos Punicum postea
bellum absumpsit, aggressus Pyrrhus, tamen concussit, & victor prope ad
10 ipsam urbem Romam venit! Nec Tarentini modo, oraque illa Italia, quam
majorem Graciam vocant, & ut linguam, ut nomen secutos crederes, sed
Lucanus, & Brutus, & Samnis, à nobis defecerunt. 5 Haec vos, si Philip-
pus in Italiam transierit, quietiora aut mansura in fide creditis? 6 Manser-
unt enim Punico postea bello. nunquam isti populi, nisi quem deerit ad quem
15 desciscant, à nobis non descient. Si pigresset vos in Africam trajicere, hodie
in Italia Annibalem & Carthaginienses hostes haberetis. Macedoniam potius,
quam Italia, bellum habeat. hostium urbes agrisque ferro atque igni vasten-
tur. Experti jam sumus foris nobis quam domi felicitiora potentioraque arma
esse. Ite in suffragium bene jurantibus Diis: & quia Patres consueverunt, vos
20 iubete. Hujus vobis sententia non consul modo auctor est, sed etiam Di immo-
rtales, qui mihi sacrificanti precantique ut hoc bellum mihi, senatui,
vobisque & sociis ac nomini Latino, classibus exercitibusque nostris bene ac
felicitate eveniret; lata omnia prosperaque portendere.

VIII. 2 Ab hac oratione in iustitiam missi, 1 uti rogarat, bellum
25 jusserunt. Supplicatio inde à consulibus in triduum ex Senatusconsulto indi-

INTERPRETATIO.

c De quibus Tarentinis & magna Gra-
cia incolis credi posset, eos Pyrrho, Graco
humani adhaesisse, quid eadem lingua utro-
que, & quid Graci nomen praeferret.

d Hos populos.

a Cum post hanc orationem, rogata es-
sent populi suffragia; omnes iuxta id quod
rogaverat Consul, consueverunt bellum ge-
rendum adversus Philippum.

NOTAE.

1. Ab Corinbo.] In Macedonum pote-
state tunc erat Corinthus, licet proci à
Macedonia.

2. Vel vir viro.] Philippum extollit su-
pra Pyrrhum, & Macedonas supra Sipi-
rias, ut causae susceptae faveat. Cete-
rum regem uterque bellator fuit, & pau-
ci, opinor, Philippum anteponebant, co-
gitatis & pensatis utriusque gentis; Ma-
cedonum quidem majus ut plurimum fuit
nomen, nec tamen Epirus accessio Ma-
cedoniae fuit, licet minore potentia glori-
aque.

3. Morte Pyrrhi nobilitates.] Quà ra-
tione Argis perierit Pyrrhus, diximus

Tit. Liv. Tom. III.

supra ad lib. 29. cap. 12.

4. Nostra nunc comparo.] Non video
cur contextus iste orationis pluralem nu-
merum flagitet, scribendumque sit, *no-
stra nunc comparat*, ut Gronovio vide-
tur. Etiam fatetur ipse nihil vitari,
quam ut plures alloquendo, tamen quasi
ad unum verba diriganus: ut vel statim
hac ipsa oratione dicitur *sequentes crede-
res*, pro credere possitis.

5. Manserunt enim Punico postea bello.]
Haec ironice dicta; nam verè detecerunt
hae gentes ad Latinos.

6. Uti rogarat.] Formula approbandi
legum fuit, *ut rogarat*; sive, postquam sus-

ooo

Urb. Cond.
an. 553.
Cofl. P.
Sulpicio, C.
Aurelio.

Feb. Cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, C.
Aurelio.

Æta est, obsecratique circa omnia pulvinaria Dii, quod bellum cum Phil-
ippo populus jussisset, id bene ac feliciter eveniret. b consulti que faciales
ab consule Sulpicio, bellum quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi
utique nuntiari juberent, an satis esset, in finibus regni, quod proximum
præsidium esset, eo nunciari; faciales decreverunt, utrum eorum fecisset, 1
recte factum. Consuli à Patribus permissum, ut quem videretur ex iis,
2 qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum.
Tum de exercitiis consulum prætorumque actum. consules binas legio-
nes scribere jussi: 3 veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ad
magni nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem 10
P. Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret: invi-
tum ne quem militem veterem ducendi jus esset. Prætoribus L. Furio Pur-
pureoni, & Q. Minucio Rufo quina millia socium Latini nominis consul
daret: quibus præsidia alter Galliam, alter Brutios provinciam obtineret.
Q. Fulvius Gillo & ipse jussus, ex eo exercitu, quem P. Ælius consul ha-
buisset, c ut quisque minime multa stipendia haberet, legere, donec & 15
ipse quinque millia socium ac nominis Latini effecisset: id præsidio Siciliæ
provinciæ esset. M. Valerio Falconi, qui prætor priore anno Campaniam
provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est, uti prætor
in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia 20
socium nominis Latini, qui eorum minime multa stipendia haberet, lege-
ret. Et consules duas urbanas legiones scribere jussi: quæ, si quo res pos-
set, multis in Italia contactis gentibus Punici belli societate, inque in-
de tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura res-
publica erat. 25

IX. In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolomæo venerunt, qui nun-

INTERPRETATIO.

b Faciales interrogati an sufficeret bel- Philippo juberet bellum indici, si ve si-
lum denunciari In eo Macedonum præsi- gnificari ad præsidium ejus proximum.
dio, quod proximum esset finibus Roma-
norum, responderunt fore ut utrovis mo- c Preus unusquisque eorum minori tem-
do ritè à Consule denuntiaretur: si ve ipsi, tasse.

NOTÆ.

fragia per tabellas ferri cæperunt, literæ
duæ U. R. sed quanquam unusquisque le-
gem admittentium eâ formulâ uteretur,
non ideo sequitur, ut Sigonius putavit,
à Livio, aliisque auctoribus ea de re agen-
tibus, hanc formulam exprimi: itaque
prout narratio exigit, ita ajunt, uti ro-
garat, uti rogassent, quemadmodum re-
cité advertit Gronov.
2. Qui extra Senatum esset.] Facialem,
scilicet, qui non esset è numero Sena-
torum vel Magistratum.
3. Veteres dimittere exercitus.] Num
potius veteres dimittere ab exercitiis?
quid enim ad tantum bellum duæ legio-
nes si exercitus dimittantur qui antea
comparati erant? nisi exercituum nomi-
ne intelligas partem exercituum, Vetera-
nes nempe, qui in unoquoque exercitu.
Certe legionibus 6. usâ est hoc anno Res-
publica.

- ciarunt, Athenienses adversus Philippum petisse ab rege auxilium. ceterum
 etsi communes socii sint, tamen nisi ex auctoritate populi Romani, neque
 classem neque exercitum defendendi aut oppugnandi cujusquam causa regem
 in Graciam missurum esse. Vel quieturum cum in regno, si populo Romano
 5 socios defendere liceat; vel Romanos quiescere, si malint, passurum, atque
 ipsum auxilia, quæ facile adversus Philippum tueri Athenas possent, missu-
 rum. Gratia regi ab senatu acta, responsumque; Tueri socios populo Romano
 in animo esse; si quare ad id bellum opus sit, indicaturos regi. regni-
 que ejus opes scire subsidia firma ac fidelia suæ republicæ esse. Munera deinde legatis
 10 in singulos. quinque millium aris ex Senatufconsulto missa. Quum de-
 lectum consules haberent pararentque quæ ad bellum opus essent; civi-
 tas religiosa, in principis maxime novorum bellorum, supplicationibus
 habitis jam, & obsecratione circa omnia pulvinaria facta: ne quid præ-
 termitteretur, quod aliquando factum esset; ludos Jovi donumque vo-
 15 vere consulem, cui provincia Macedonia evenisset, iussit. Moram voto
 publico Licinius pontifex maximus attulit, qui negavit ex incerta pecu-
 nia votare debere. Si ea pecunia non posset in bellum usui esse; re-
 poni statim debere, nec cum alia pecunia misceri. quod nisi factum esset,
 votum rite solvi non posse. Quamquam & res, & auctor movebat;
 20 tamen ad collegium pontificum reterre consul iussus, si posset recte vo-
 tum incertæ pecuniæ suscipi. posse, rectiusque etiam esse, pontifices
 decreverunt. Vovit in eadem verba consul, præeunte maximo pontifice,
 quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant: præterquam quod
 tanta pecunia, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, lu-
 25 dos, donaque facturum vovit. Toties ante ludi magni de certa pecunia
 voti erant: 3 ii primi de incerta.

X. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil mi-
 nus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama exorta est. Insu-
 bres, Cenomani-que, & Boii, excitis Statiellis Iriatibusque, & cæteris Ligu-
 30 stinis populis, Amilcare Pœno duce, qui in iis locis de Asdrubalis exercitu
 subfugerat, Placentiam invaserant: & direpta urbe, ac per iram magna

INTERPRETATIO.

a An possit.

NOTÆ.

1. *Quinque millium aris.*] Si asses un-
 ciales dicamus, æstimari poterunt libris
 ferme 258. Francis.

2. *Si ea pecunia in bellum usui esse non
 posset.*] *Et si*, non ex hypothesi dicitur,
 ita ut velit, si pecunia illa quæ voveretur
 ad ludos, non deberet in belli usum
 impendi, eam reponendam esse scortum
 ab alia quavis pecunia: sed illud *si*, ac-
 cipiendum est affirmate atque allere-

canter pro, *siquidem quandoquidem.*

3. *Si primi de incerta.*] Primum hoc vo-
 tum ludorum ita conceptum est, ut in
 sumptus eorum nulla certa summa taxata
 fuisset, veluti decem millium; sed sub
 incerta quantitate, veluti quantam tunc
 Senatus iussisset cum voti compos factus
 esset populus Romanus.

1. *Statiellis Iriatibusque.*] Legitur vul-
 gò *Salgis, Iriatibusque*: sed neutri L.

Urb. Coad,
 a.n. 553.
 Coll. P.
 Sulpicio C.
 Aurelio.

Urb. Cond.
an. 553.
Coff. P.
Sulpicio, C.
Aurelio.

ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades, spazium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaque per muros disponenda. 2 ut obsiderentur tamen prius quam expugnarentur: nunciosque mitterent 3 ad Prætorem Romanum. L. Furius Purpureo, qui tum provinciam præerat, cætero ex Senatûsconsulto exercitum dimisso, præter quinque millia socium ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provincie 4 circa Ariminum subleerat. is cum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. *Duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Pœnici belli subterfugerent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alteram oppugnari. Nec in exercitu suo satis præsidii colonis laborantibus fore, nisi quinque millia socium quadraginta millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda obicere velit, & tanta sua clade, jam inflatas excidia coloniarum Romanæ, augere hostium animos.*

XI. His literis recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem odixerat, Arimini eadem die adesse juberet; & aut ipse, si per commodum reipublicæ posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur; aut L. Furio prætori scriberet, ut quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eisdem Carthaginem, eisdem in Numidiâ ad Malanissam. Carthaginensium, ut nunciarent, *civem eorum Annibalem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis primum, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra fœdus facere.* Exercitus Gallorum, Ligurumque excivisse ad arma contra populum Romanum. *enim si pax placeret, reu-*

N O T Æ.

gustici propriè generis erant. *Sallyi* quidem, live *Salyes*, Liguribus ad oceanum finitimi, & aliquando Gallo Liguribus annumerati, sed propriè in Gallia, & Provincia que post Narbonensium dicta. Eorum caput *Aqua Sextia* vulgo *Aix en Provence*: verum longius à Gallis Cisalpanis, de quibus hic agitur, distat: *Illyres* autem dici possunt incolæ Insulæ Tyrreni maris, *Arvi*: sed neque illi huc pertinent. Legendum itaque *Statellus*, quædam civitas *Aque Statiellorum*, nunc vulgo *Aquæ*, in Ducatu Montis Fœtati: *Isantius* quæ sic dicta à *Isa* oppido, cujus meminere in hoc tractu Plinius, Ptolemæus, atque Itineraria: nunc *Voghera* in Mediolanensi Ducatu, decimo ferme milliari à Dentonæ. Hec sunt oppida duo inter nobilia Ligurum

numeraantur à Plinio: quanquam *Friam* & *Dertonam* Ptolemæus perceptam Taurinis tribuat.

2. *Ut obsiderentur tamen.* Subintellige, ut, si quidem expugnandi essent, tamen necesse esset eos prius obsideri: vel illud, tamen, accipietur hoc loco pro *saltem*, ut saltem obsiderentur, nec primo impetu caperentur; atque ut possent mittere legatos ad petendum auxilium.

3. *Ad Prætorem Romanum.* Ita sanè legendum cum S. g. nio, non ut vulgò ad *populum Romanum*: neque enim Romanis misecunt, sed ad Furium Purpureonem, qui Provincie Gallie præerat, ut mox subiicitur.

4. *Circa Ariminum.* In confinio italicum Gallie Chæmpæ.

- candum illis, & dandum populo Romano esse & simul nunciare iussi, Urb. Cond. an. 553. per fugas sibi non omnes redditos esse, magnam partem eorum palam Carthagini obversari dici: quos comprehendendi conquirique debere, ut ex federe restituantur. Hæc ad Carthaginienses mandata. Masinissa gratulari iussi, quod non patrum modo recuperasset regnum, sed parte florentissima Syphacis finem adjecta etiam auxisset. nunciare præterea iussi, bellum cum rege Philippo susceptum, quod Carthaginienses auxilium iurisset, injuriæque inferendo sociis populi Romani, flagrante bello Italiæ, coegisset classes exercitusque in Graciam mitti: & dissimulando copias, causâ inprimis fuisset serius in Africam trajiciendi. Petere, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica, cum eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella: iussique polliceri, si quid ei ad firmandum augendumque regnum opus esse judicasset, enixe id populum Romanum merito ejus præstaturum. Vermine quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamque, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium avertebant. Et Masinissa Romanis ex hoste amicum factum: Vermineam quoque annixurum, ne officiis in populum Romanum aut à Masinissa, aut ab ullo alio vincatur. Petere ut Rex, sociusque, & amicus ab senatu appellaretur. Responsum legatis est: & patrem ejus Syphacem sine causâ ex socio & amico hostem repente populi Romani factum: & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello læssentem Romanos posuisse. Eaque pacem illi prius petendam à populo Romano esse, quam ut Rex sociusque, & amicus appellatur. Nominis ejus honorem pro magnis erga se Regem meritis dare populum Romanum consuevit. Legatos Romanos in Africa fore: quibus mandatum senatum, ut Verminæ pacis dant leges: liberum ab hostibus eis populo Romano permittere. Si quid ad eas addi, deminui, mutare vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore. Legati 3. cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, P. Lucretius, Cn. Octavius. quinquecremes singulis data.

XII. Literæ deinde in senatu recitæ sunt Q. Miuicii prætoris, cui Bruttii provincia erat; Pecuniam Locris ex Proleptina thesauris nocte clam sublatam: nec ad quos pertineat facinus, vestigia ulla extare. Indigne passus Senatus, non cessari ab sacrilegiis: & ne Pleminium quidem tam clarum recensque noxæ simul ac poenæ exemplum,

NOTÆ.

1. Si quid ei ad firmandum.] Putat Gronov. relinendum, si quid sibi opus esse, &c. ut intelligatur ipse Masinisse. Verminem, & ei, eodem sensu non raro limitatur.
2. In fraudem Carthaginiensium.] Fraudem, intellige active, quia scilicet Carthaginienses Verminiam adcepissent.
3. Cum iis mandatis.] Quæ nempe supra ad Carthaginienses, atque ad Masinissam ferenda dixit: neque enim ad Verminiam missi hi legati, quasi ab eo quid postulaturi, sed pacem petenti, diti leges.
4. Non cessari ab sacrilegiis.] Vide supra lib. 29. cap. 8. §. 20. & 21. de Pyrrho, sacrilegæ, Pleminio.

Urb. Cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, C.
Aurelio.

homines deterrere. Cn. Aurelio consuli negotium datum, ut ad præto-
rem in Brutios scriberet: senatus placere, quaestionem de exspilatis thesau-
ris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio ante ha-
buisset. Quæ inventa pecunia esset, reponi. ² si quo minus inventum fo-
ret, ³ expleri: ac piacularia, si videretur, sicut ante pontifices censui-
sent, fieri causa expiandæ violationis ejus templi. Prodigia etiam sub
idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt. In Lucanis cælum arsisse
asserbant. Priverni ³ sereno, per diem totum, rubrum solem fuisse.
Lanuvii templo Sospitæ Junonis nocte strepitum ingentem exortum. Jam
animalium obsecrati fœtus pluribus locis nuntiabantur. in Sabinis incertus
infans natus, masculus an fœmina esset. alter sexdecim jam annorum item
ambiguo sexu inventus. Frusnone agnus cum suillo capite, Simessæ por-
cus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum
quinque pedibus. Fœda omnia & deformia; errantisque in alienos fœtus
naturæ visa. Ante omnia ⁴ abominati seminares, jussique in mare ex-
templo deportari: sicut proxime C. Claudio, M. Livio consulibus depor-
tatus similis prodigii fœtus erat. Nihilominus decemviros adire libros de
portentis eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quæ pro-
xime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen præterea
ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt, donamque Junoni regi-
næ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso
curavit. Carmen sicut patrum memoria Livius, ita tum condidit P. Lic-
tinius Tegula.

XIII. Expiatis omnibus religionibus (nam etiam Locris sacrilegium
pervestigatum à Q. Minutio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in the-
sauros reposita) quum consules in provincias proficisci vellent; privati
frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M. Claudio consu-
libus mutuam dederant, ¹ tertia pensio debebatur eo anno, adierunt
senatum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magna classe
magnisque exercitiis gerendum esset, vix ærarium sufficeret, nega-
verant esse, unde iis in præsentia solveretur. ² Senatus querentes eos
non sustinuit, Si in Punicum bellum pecuniâ datâ, in Macedonicum,

INTERPRETATIO.

¹ Si minus pecunia inveniretur quàm resistere, cum dicerent ita secum agi quasi
antea fuisset, quando minus esset inven-
tum, tantum suppleri. | peccassent mutuum in publicos usus dando
pecuniam.

² Non potuit Senatus eorum quæstibus

NOTÆ.

¹ Expleri.] Ex bonis, scilicet reorum, ut
infra. Quid si hæc non sufficerent? tunc
quod decisset, id ex ærario, redditibusve
publicis, opinor, restituendum fuisset.

³ Sereno.] Intellige, cælo, sive tempore.

⁴ Abominati seminares.] Passivè su-
mitur *abominari*, ut apud Horat. Pa-
rentibusque abominatus Annibal.

¹ Tertia pensio debebatur.] Cum privati
non pauci habenda ærarii inopiz pe-

quoque bellum uti respublica vellet aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud. Urb. Cond. an. 553.
 quam a publicatam pro beneficio tanquam ob noxam suam pecuniam fore t. Coll. P.
 Quam a privati eam postulerent, nec tamen solvendo a re alieno respu- Sulpitio, C.
 blica esset, quod medium inter equum & utile erat, decreverunt, Ut, Aurelio.

5. quoniam magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, & sibi met em-
 ptis opus esse; agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia
 iis fieret. Consules agrum aestimatos, & in iugera 3 asses vestigales, b
 testandi causa publicum agrum esse, imposituros: ut si quis, quum solvere
 posset populus, pecuniam habere, quam agrum mallet, restitueret agrum po-
 10 pulo. Lacti eam conditionem privati accepere. 4 Trientius, Tabulinusque
 is ager, quia pro tertia parte pecuniae datus erat, appellatus.

- XIV. Tum P. Sulpicius, secundum vota in Capirolio nuncupata, palu-
 datus cum licitoribus profectus ab urbe, Brundisium venit, & veteri-
 bus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, na-
 15 vibusque ex classe consulis Cornelii lectis; altera die, quam a Brundi-
 sio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei praesto fuere Atheniensium
 legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas
 est C. Claudius Cento cum viginti longis navibus, & milicum copiis,
 20 neque enim ipse rex Athenas obsidebat. eo maxime tempore, Aby-
 dum oppugnabat, jam cum Rhodiis & Attalo navalibus certanimbus,

INTERPRETATIO.

b Ut ex restitutione constaret, &c.

NOTÆ.

anniam nono secundi belli Punici anno
 contulissent, uti lib. 26. cap. 36. vidi-
 mus, sexto inde anno placuerat ut ea pe-
 cunia tribus pensionibus solveretur, a
 trois termes: quatum primam repræsen-
 tarent ejus anni Consules, secundam
 tertii, tertiam quinti ab eodem anno
 consules; secundæ pensionis solutione di-
 lata in hunc usque annum, quo jam de-
 bebatur tertia, non immerito quereban-
 tur creditores. Initur ideo via, quâ
 ipsi satisfaciat, assignatâ cuique agri publi-
 ci parte justo pretio aestimatâ, loco pecu-
 niæ debitæ.

2. *Publicatam pro beneficio.*] Sic ex co-
 dicibus quibusdam Gronov. eleganter san-
 t: invidiosè enim creditores pecuniam
 suam populo sine usuris creditam, cum
 sua die non redderetur, publicatam
 ajunt: non quod reverâ decreto sive au-
 thoritate aliquâ in publicum redacta fuisset;
 sed quod, cum nunquam ad ipsos
 reditura videretur, petinde erat, quan-

tum ad illius usum, ac si esset publicata:
 pro beneficio autem dicitur, ut ostendant
 creditores beneficium suum danosum
 sibi fieri, seu nimium dilata solutione
 contingere ut sibi loco officii exhibiti
 velut poena rependatur.

3. *Asses vestigales.*] Hæc jam tum rudimen-
 ta emphyteuticæ. Canonis enim seu
 pensionis annuæ nomine ac usus in singu-
 la jugera indicitur.

4. *Trientius Tabulinusque.*] Non male
 confecta hæc nomina, quod pro triente,
 sive tertia pensione ejus quod tabulis
 publicis debebatur, datus erat: neque erat
 quod Sigon. ac Turnebus sese fatigarent,
 ille legendo *Tributusque*, hic *Tributusque*:
 cum non tributo imposito, sed
 constituto vestigali annuo, hi agri dati
 fuissent.

1. *Abydum oppugnabat.*] Asie minoris
 oppidum ad Hellespontum fuit *Abydos*,
 opposito in Thracia Sesto, respondens:
 quæ loca Leandri & Heronis amoribus

Urb. Cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, C.
Aurelio.

2 neutro feliciter praelio, vires expertus. sed animos ei faciebat præter
ferociam instam, sordus istum cum 3 Antiocho Syriæ rege, divisæque
jam cum eo Ægypti opes; cui morte audita Ptolemæi regis, ambo
imminebant. Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenien-
ses haudquaquam digna causa: dum ex vetere fortuna nihil præter ani-
mos servant. Acarnanes duo juvenes 4 per initiorum dies, non initiati;
templum Cereris, imprudentes religionis, cum cetera turba ingressi
sunt. Facile eos sermo prodidit, abinde quidam percunctantes: dedu-
ctique ad antistites templi, quum palam esset per errorem ingressos; 5
tanquam ob infandum scelus interfecti sunt. Id tam sæde atque hostiliter 10
factum gens Acarnanum ad Philippum derulit: impetravitque ab eo, ut
datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus pateretur.
Hic exercitus primò terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum
omnis generis præda in Acarnaniam rediit: & irritatio animorum ea pri-
ma fuit. postea iustum bellum decretis 6 civitatis ultro indicendo fa-
ctum. Attalus enim rex Rhodique securi cedentem in Macedoniam Phil-
lippum; quum Æginam venissent; 7 rex Pyreum, renovandæ firmam-
que cum Atheniensibus societatis causa, trajecit. Civitas omnis ob-
viam effusa cum conjugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis,
intrantes in urbem, ac Dii prope ipsi exciti sedibus suis, excepere 10
runt.

XV. 1 In concionem exemplo populus vocatus, ut rex, quæ vel-

NOTÆ.

clara, adhuc nomen retinet. Oppidum Heliodoro lib. 9. His Cereris sacris ini-
Avido dicitur, uni è castellis quæ Dar-
danella vocantur, vicinum.

2. Neutro feliciter praelio vires exper-
tus.] Nempe Philippus, bis victus à
Rhodiis, atque ab Attalo.

3. Antiocho Syriæ rege.] Hic Antiochus
magnus, inter ceteros Syriæ reges dictus,
Seleucidarum eo nomine sextus, non mo-
dò in Syriæ, sed & in minoris Asiæ parte,
ac trans Euphratem regnavit.

4. Per initiorum dies.] Dicuntur initia
per mylæis & arcanis, quibus homines
pignatissimi à Cereris sacerdotibus initia-
bantur. In his solemnibus erat ardentiam
etædum iactatio à currentibus, & fa-
ciem sibi mutas tradentibus, ac silen-
tium: unde Apud Senecam Tragicum in
Hippolyto, *iactare tacitis conscias sa-
ceris facies*: ideo & alii Cereris sacerdos
iustas appellatur à Platarcho in Ari-
stide, id est, *tada gestator*: qui quidem
sacris usus non solum in annua sacrorum
celebratione, sed in omnium sacerdo-

tum initiationibus locum habebat, teste
Heliodoro lib. 9. His Cereris sacris ini-
riatus Athenis postea fuit Augustus. Per
eos itaque dies, quibus festum Cereris
celebrabatur, cum ignorarent fortè ad ea
sacra non admitti nisi initiatos, aut non
initiatis capitis potam irrogandam, ini-
to Templo piaculum contraxerant, &
malam rem sibi accersiverant Acarnanes
hi duo.

5. Tanquam ob infandum scelus.] Pro
ingenti sacrilegio habebatur Cereris
Proserpinæ, aut Bacchi sacra adiiisse qui-
bus quis initiatus non esset: ut ejus cri-
minis rei post mortem apud inferos in-
latus volutari crederetur. Consulendus
Meursius Eleuſinior. cap. 18. in Græcia
feriata.

6. Civitatis.] Atheniensium scilicet.

7. Rex Pyreum.] Regem intellige At-
talem: Pyreus autem Athenarum portus
ex tribus præcipuis: nunc Portolionis.

1. In concionem.] Apud Athenienses Con-
cilio *Æκκλησία* vocabatur: at Christianis
lect,

DECRETUM AB ATHEN. BELLUM IN PHILIPP. 48:

let, coram ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere eum, de quibus videretur, quam praesentem aut referendis suis in civitatem beneficiis erubescere, ² aut significationibus acclamationibusque multitudinis assentatione immodica pudorem onerantis. In literis autem, quae misae in concionem recitatae sunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem sociam: deinde rerum, quas adversus Philippum gessisset: ad postremum adhortatio; ³ Capessendum bellum, dum se, dum Rhodios, tum quidem, dum etiam Romanos haberent. Nequiquam postea, si tum cessassent, praetermissam occasionem quaesituros.

10 Rhodii deinde legati auditi sunt: quorum recondita erat beneficium, quod naves longas quatuor Atheniensium, captas nuper à Macedonibus, recuperataeque remiserant. itaque ingenti consensu bellum adversus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti: tum primum mentio illata de tribu quam Attalida appellarent, ⁴ ad decem veteres tribus addenda: & Rhodiorum populus corona aurea virtutis gratia donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii prius Atheniensibus dederant. Secundum hanc rex Attalus Aeginam ad classem se recepit. Rhodii ⁵ Ciam ab Aegina, inde, ⁶ per insulas, Rhodum navigarunt, omnibus, praeter ⁷ Andrum ⁸ Parumque

20 & ⁹ Cythnum, quae praesidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Aeginae missi in Aetoliam nuntii, expectatique inde legati aliquandiu nihil agentem tenuere: & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque composita cum Philippo pace: & ipse, Rhodique, si institissent tunc Philippo, egregium liberatae per se Graeciae ti-

Urb. Cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Auselio.

NOTAE.

Ecclēsia nomen pro conventu fidelium dicitur.

2. *Aut significationibus.*] Repete, erubescere.

3. *Capessendi bellum.*] Alii: *capessendum*.

4. *Ad decem veteres tribus.*] Divisa erat Attica in Tribus, quibus nomen initio inditum ab oppidis vicisque praecipuis, quas privati nomina quisque suo in instrumentis addebant. Et initio quatuor Atheniensium fuisse Tribus, sive populi partes. Clitthenes, pulsus Pisistratida, cum alia multa, tum veterum Tribuum numerum & nomina mutavit, ut scribit Herodotus. Nam decem fecit, & à totidem heroibus nominavit, ut Cecropida à Cecrope primo rege, &c. eas recenset Demosthenes in funebri Atheniensium laudatione. Nunc in honorem Attali, id est, de ejus nomine *Attalida* indigitan-

dam Tribum unam censebant.

5. *Rhodii Ciam.*] Non magna fuit insula *Cia*, sive *Cea*, in Myrto mari, opposita Euboeae, itemque Sinio Atticae Promontorio, interjacentem minorem insulam, cui nomen *Helena*: hodie *Zea*, sub Taurum dominio, ut & sequentes.

6. *Inde per insulas.*] Maris scilicet *Aegei*, quae Cyclades vocantur.

7. *Andrum.*] *Andrus*, sive *Andros* insula triginta millibus distat à *Cea*, ad ortum Euboeae, è regione Carysti, hodie *Andro*.

8. *Parum.*] Insula exigua est *Aegae* maris *Paros*, Naxo proxima, quae illi ad ortum estivum: hodie *Paris*.

9. *Et Cythnum.*] Superioribus majore non est insula *Cythnus*, inter *Ciam* & *Paron* sita, ad Septentrionem *Seriphi*: adhuc hodie *Cythus*, teste *Sophiano*.

Urb. Cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

tulum habere potuissent; patiendo rursus cum ¹⁰ in Hellepontum trājicere, occupantemque ¹¹ Græciæ opportuna loca vires colligere, bel-
lum aluere; gloriamque ejus gesti perfectique, Romanis concesserunt.

XVI. Philippus ¹ magis regio animo est usus: qui quum Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisse, ne Romano quidem, quod imminet, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, ut ² Maroneam peteret; ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem primo impetu expugnavit: ³ Ænum inde cum magno ¹⁰ labore, postremò proditione Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. dein-
ceptis alia castella, ⁴ Cypselā, & ⁵ Doriscum, ⁶ & Serrheum, occupat.
inde progressus ⁷ ad Cherfonesum, ⁸ Eleunta, ⁹ & Alopeconnesum,

NOTÆ.

¹⁰ In Hellepontum.] *Hellepontus* propriè fretum significat inter Seltum & Abydum, quo Asia ab Europa dirimitur, & mare Ægeum cum Propontide continuatur; sic dictum ab Helle Phrygiæ sorore, quæ ibi submersa memoratur: nunc vulgo navis nostris, *le desirois de Gallipoli*, aut *le bras de S. George*: sed posterioribus temporibus tractum est illud nomen ad vicinam in Asia regionem, quæ à Sigæ prom. ad Lampscum ex adverso Callipolis Thraciæ Cherfonesi oppidi, inde secundam oram Propontidis Cyzicum usque protenditur; olim *Phrygia minor*, & *Troas*.

¹¹ Græciæ opportuna loca.] Notat Gronov. *Thracia* :gendum: nam quæ statim nominantur oppida Thraciæ sunt, *Maronea* nempe, *Ænus*, &c. sed quidni de possessis antea à Philippo Græciæ urbibus, & per cessionem Attali, ac Rhodiorum, retentis intelligatur hic locus *occupandi* sanè verbum non minus *desiderare* significat, quàm *invadere*.

¹ Magis regio animo.] Generosius scilicet quàm Attalus & Rhodii.

² Maroneam peteret.] Thraciæ urbs est *Maronea* seu *Maronia*, Homero *Ismaros*, inter Abderam & Ænum, ad oram maris Ægei, Ciconum olim urbs, hodie *Marena*.

³ Ænum deinde.] Thraciæ quoque oppidum ad Hebræ ostia, ab Ænea profugo conditum, nunc *Eus*: Turcis *Yeno*.

⁴ Cypselā.] Vel *Cypselia*, in ea parte Thraciæ, quam olim *Sapaciam*, deinde

Europam dixere; hodie *ipsala* Leucavio, *Chapsilar* Bellonio, ultra Hebrum, inter Doriscum & Apros.

⁵ Et Doriscum.] *Doriscum* oppidum quoque Thraciæ fuit ad Hebrum fluvium, supra Ænum: unde præfectura *Drosica* dicta; ibi campus sive locus *Doriscus*, decem millium hominum capax, ubi Xerxem copias suas, quia numero non poterat, spatio mensum esse ferunt, testibus Melā & Plinio. Nicolaus Sancto hoc oppidum idem facit cum *Dyme* Ptolemæi.

⁶ Et Serrheum.] Hæc urbi nomen postea *Serrha*, Inter Maroneam & Ænum, ad Promontorium ejusdem nominis, contra Samothraciam insulam: nomen retinet ferè *Serrh*.

⁷ Ad Cherfonesum.] Península Thraciæ ad Hellepontum. Græcis dicebatur *Cherfonesus*, seu *Cherronesus* Thracica, aut etiam Hellepontica, in qua *Callipolis Cardia*, *Sestos*, &c.

⁸ Eleunta.] Inter primarias Cherronesi Thraciæ civitates fuit olim *Eleus*, sive *Eleus*, antea ad Maltusium Promontorium, quod Sigæ respondet. Sui qui valint oppidum illud *Criteam* quoque loci. Sed à Ptolemæo *Eleus* & *Critea* tanquam diversa opp. da referuntur.

⁹ Et Alopeconnesum.] Nomen *Vulpinam insulam* designat. Oppidum est in península ad extremam Cherfonesi Thraciæ oram occasum versus, ex adverso insulæ Samothracæ.

a tradentibusque ipsis recipit. 10 Callipolis quoque 11 & Madytos delicta, & castella quaedam ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas clausurunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit: eripique ex obsidione, ni cessatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in praesidium, Rhodii quadriremem unam ex classe quum 12 ad Tenedum staret, miserunt. eodem postea quum jam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus quum trajecisset, spem tantum auxilii ex propinquo ostendit; neque terra neque mari aditus locis.

Urb. Cond. an. 553. Coss. P. Salpicio, & C. Aurelio:

- Δ VII. Abydeni primò tormentis per muros dispositis, non terra modò
10 adeuntes aditu arcebant: sed navium quoque stationem infestam hosti faciebant. postea quum & muri pars strata ruinis, & ad interiorē raptim oppositum murum cuniculis jam perventum esset: 1 legatos ad regem de conditionibus tradendae urbis miserunt. Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadriremem, cum sociis navalibus, Attalique praesidium mitti liceret: atque ipsis urbe excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus, respondisset: adeo renuntiata haec legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit, ut ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianae, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nuericibus, in gymnasium
20 includi juberent: aurum & argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quae in portu erant, conjici: sacerdotes, victimasque adduci, & altaria in medio poni. ibi delecti primùm, qui ubi caesa aedem suorum pro diruto muro pugnantem vidissent, exemplo conjuges, liberosque interficerent: aurum, argentum, vestemque;
25 quae in navibus esset, in mare deicerent: relictis publicis, privatisque, quamplurimis locis possent, ignes subjicerent: & se facinus perpetraturos a praecuntibus execrabile carmen sacerdotibus, jurejurando adacti: tum militaris aetas jurare, neminem vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi a memores Deorum adeo pertinaciter pugnaverunt, ut quum nox praesolium diremptura esset, rex prior terribus rabie eorum, pugna abstine-

INTERPRETATIO.

a Incolis ultro se dedentibus. | formulam pronuntiantibus quam ceteri
a Sacerdotibus iurijurandi execrandi | sequerentur.

NOTAE.

10. Callipolis quoque.] Thraciae urbs est ad Propontidem, è regione Lampsaeci in extrema ad Septentrionem atque ortum Chersonesi ora, ad fauces Hellesponti, qui inde nostris dicitur, *Droit de Gallipoli*, Turci vocant *Geliboli*: olim ampla, nunc armentuario tantum clara.
11. Et Madytos.] Postea plurali numero *Madyta*: urbs fuit vel primaria, vel è primariis Thraciae Chersonesi, inter
12. Callipolim & Seston.] *Tenedos* insula est cum oppido cognomine ad Sigeum Troadis Promontorium, bello Trojano cognita; hodieque *Tenedo*, nuper Venetis à Turcis erepta.
1. Legatos ad regem.] Hi à Polybio nominantur *Iphides*, & *Pamactotus*.
2. Memores Deorum.] Per quos juraverant.

Urb. Cond.
an. 553.
Coll. P.
Salpicio, &
C. Aurelio.

rit. 3 Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat; quum paucos & confectos vulneribus ac lassitudine superesse praelio cernerent, luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

XVIII. Ante deditionem ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, 1 M. Aemilius trium consensu minimus natu, audita obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. qui questus Attalo Rhodiisque arma illata, & quodrum maxime Abydum oppugnaret; quum rex ab Attalo & Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret: 2 Num Abydeni quoque, inquit, ultro tibi intulerunt arma? Insueto vera audire, ferocior oratio visa est, quam quae habenda apud regem esset. *Estas, inquit, & forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primum velim vos faciem memores servare mecum pacem. Si bello lacesseritis, mihi quoque in animo est facere, ut regnum Macedonum nomenque, haud minus quam Romanum, nobile bello sentiat. Ita dimisso legato, Philippus auro argentoque, quae coacervata erant, accepto, hominum praedam omnem amiserit. tanta enim rabies multitudinem invaluit, ut repente proditos rati, qui pugnantes mortem occubuisse, perjurumque aliis alii exprobrantes, & sacerdotibus maxime, qui quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent, repente omnes ad eadem conjugum liberorumque discesserunt: seque ipsi per omnes vias lethi interfecerunt. Obstupescens eo furore rex, suppressit impetum militum: &, triduum se ad moriendum Abydeni dare, dixit. Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent victores: nec nisi quem vincula, aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus, imposito Abydi praesidio, in regnum rediit. Quum vehet Saguntii excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuntii occurrerunt, consulem jam in Epiro esse, 3 & Apolloniam terrestres copias, navales 4 Coreyræ in hiberna deduxisse.*

XIX. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, responsum à Carthaginienſibus est, nihil ultra se facere 30

N O T Æ.

3. Principes.] Glaucides & Theognetus, ut nominat Polybius.

1. M. Aemilius trium consensu.] Vulgo legebatur ex tribus legatis Romanis, &c.

M. Aemilio duorum consensu: quum mutationem qui induxerat, censebant absurdè dici trium consensu, cum legati tres tantum essent, quorum è numero ipse Aemilius. Verum regius codex, cum aliis optimæ notæ membranis, conveniunt cum textu Gronoviano: & trium consensu, idem est ac consensu amborum Collegarum, & suo.

2. Num Abydeni quoque.] Aemilius apud Polybium, præter Abydenos exprobrat etiam Athenienses & Cianos à Philippo vexatos.

3. Et Apolloniam.] Non pertinebat proprie ad Epirum Apolloniam; sed in Macedonia & Epiri confinio erat: posterioribus temporibus Epiro novæ, quæ pars fuit veteris Macedonia occidentalis, adscripta fuit: nunc Albania, Turcis, Arnavitili.

4. Coreyræ.] Nec propriè Epiri est Coreyra, siquidem Hæcque continentem

posse, quam ut exilio eum mulctarent, bonaque ejus publicarent. Persu-
gas & fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse: & de ea
re missuros legatos Romam, qui senatus satisfacerent. ¹ Ducenta millia
modiū tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt.
Inde in Numidiam ² ad reges profecti legati. dona data Masinissæ, man-
dataque edita. Equites mille Numidæ (quum duo millia daret) accepit.
³ ipse in naves imponendos curavit: & cum ducenis millibus modiū tri-
tici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam
erat. Is ad primos fines regni legatis obviam progressus, ut scriberent ipsi
10 quas vellent pacis conditiones permisit. Omnem pacem bonam justamque
fore sibi cum populo Romano. Datæ leges pacis, jussuque ad eam confir-
mandam, mittere legatos Romam.

XX. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsul ex Hispania re-
diit. qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterque ge-
15 stas exposuisset, postularetque ut triumphanti sibi inveni liceret in urbem;
res triumpho dignas esse censebat senatus: sed exemplum à majoribus non
accepisse: ¹ 7 ut qui neque dictator, neque consul, neque prator res ges-
sisset, triumpharet. Pro consule illum Hispaniam provinciam, non con-
sulem aut pratorem obtinuisse. Decurrebatur tamen cō, ut ovans urbem
20 iniret; intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilo mag-
is id more majorum, aut ullo exemplo, futurum diceret. Postremò vi-
ctus consensu Patrum tribunus cessit: & ex senatusconsulto L. Lentulus
ovans urbem est ingressus. ² Argenti ruli ex prada quadraginta quatuor
millia pondo: ³ auri duo millia quadringenta quinquaginta. militibus ex
25 prada centum viginti asses divisit.

XXI. Jam exercitus consularis ab Aretio Ariminum traductus erat, &
quinque millia sociū Latini nominis ex Gallia in Etruriam transferant.
itaque L. Furius magnis itineribus ab Arimino adversus Gallos Cremonam
tum obidentes profectus, castra mille quingentorum passuum intervallo
30 ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendæ fuit, si protinus de via ad ca-
stra oppugnanda duxisset. Palati passim vagabantur per agros, nullo facis
firmo relicto præsidio. lassitudinē militum timuit, quod rapim ductum
agmen erat. Galli clamore suorum ex agris revocari, omīsa prada, quæ in

NOTÆ.

significat: insula tamen est Epiro adjacens

1. Ducenta millia modium. Gall. environ deux cens mille boisseaux, dont les deux ne font un sester, mesure de Paris.

2. Ad reges. Masinissam & Verminam.

3. Ipse. Nempæ Masinissa.

1. Ut qui neque Dictator, &c. Pro-
consules non erant. propriè Magistratus,
eque de caussa Scipioni jam antea ob res
præclarè in eadem Hispania geitas trium-
phus negatus, lib. 28. cap. 38.

2. Argenti, &c. quadraginta quatuor
millia pondo. J. Efferent nostro calculo
decies centena quingenta octoginta qua-
tuor librarum millia, un million cinq cens
quatre-vingts quatre mille livres.

3. Auri duo millia quadringenta quin-
quaginta. J. Gallicè, un million trois cens
soixante deux mille livres. Aureorum
vero foliatorum hibernorum quingenta
septuaginta millia cum sexaginta quinque
aureis ac dimidio ferè.

Urb. Cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelii

Urb. Cond.
an. 553.
Coss. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

manibus erat, castra repetivere, & postero die in aciem progressi. nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix spatium instruendi fuit, eo cursu hostes in praelium venerunt. Dextra ala (in alas divisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. 1 Prætor secum duos legatos, Cn. Lætorium, & P. Titinnium habebat: cum quibus circumspicere, & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primò Galli omni multitudine in unum locum adnixa, obruere atque obtrecere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. ubi id parum procedebat, circumvenire 10 à cornibus, & amplecti hostium aciem (2 quod multitudini adversus paucos facile videbatur) conati sunt. Id ubi vidit prætor, ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis, à dextra lavaque, alæ quæ in prima acie pugnabat, circumdat; 3 ædemque Deo Jovi vovit, si eo die hostes fudisset. L. Valerius imperat, 4 ut, parte alterâ, duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, 5 nec circumvenire eos aciem patiat. simul & ipse, ut extenuatam mediam ductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, & per-rumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, & mediis à pedite puls: ac repente, quum omni parte eade ingenti sterneretur. Galli terga ver-tunt, fugæ effusa repetunt castra. fugientes persecutus eques, mox & legiones insecuta in castra impetum fecerunt. Minus lex millia hominum inde effugerunt. caesa & capta supra quinque & triginta millia cum signis militariis octoginta, carpentis Gallicis, multa præda oneratis, plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit, & tres imperatores 25 nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. Magna victoria lataque Romæ fuit. literis allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo prælio ceciderunt: plurimi dextræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hostium 30

NOTÆ.

1. Prætor.] Is Prætor erat L. Furius Purpureo, sub quo legati quinque, M. Furius, M. Cæcilius, M. Valerius, Cn. Lætorius, & P. Titinnius.

2. Quod multitudini adversus paucos facile.] Mavult Gronov. ex Barb. & Petav. codicibus, quod in multitudine. Id, ut, si scriptum esset in plerisque optimorum codicum, non displiceret; ita cum aliter in pluribus habeatur, non video quæ ratio mutandi quod te. te se habet.

3. Ædemque Deo Jovi vovit.] Querit H. Vales. an Ædemque Disorvi? Sigon. legendum censet, ædemque duas Jovis vovit:

tum quod frustra præter morem Jovi ad-jici videatur Dei epitheton, quem du-bium nemini erat quin Deus haberetur, atque adeo pater Deorum tum quod ex lib. 36. probetur ædes duas à L. Furio præ-tore Jovi bello Gallico votas, tertiam ab eodem Consule; & primam quidem anno 556. in insula dedicatam, duas altero biennio post in Capitolio.

4. Ut altera parte, duarum Legionum.] Illud altera tollunt ferè manuscripti.

5. Nec circumvenire eos.] In manuscrip-tis est, nec circumvenire eos: quo verbo ali-bi quoque usus nosse, ut lib. 37. sanctorum

- allata est. ¹ Quamquam per prætorem prope debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis quæ Romæ agenda fuerant, ² profectus in Galliam, victorem exercitum à prætore accepit. Consul alter, quum autumno ferme exacto in provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat. ab classe, ³ quæ Corcyræ subdita erat, C. Claudius, triremesque Romanæ (sicut ante dictum est) Athenas misit, quum Piræum pervenissent, dependens jam animos sociis spem ingentem attulerant. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incurSIONES in agros fieri solitæ erant, non fiebant; & prædonum à Chalcide naves, quæ non mare solum infestum,
 10 sed etiam omnes finitimos agros Atheniensibus fecerant, non modò Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres ³ apertæ naves ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si urbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti
 15 Claudio esse, majoris etiam rei fortuna oblata est.

- XXIII. Exules ab Chalcide regionum injuriis pulsî, attulerunt; occupari Chalcidem sine certamine ullo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim; & oppidanos præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis negligere. His auctoribus profectus,
 20 quamquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi ⁴ ad primas angustias Eubœæ posset, ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit: & tranquillo pervectus Chalcidem, paulo ante lucem, quâ infrequentissima urbis sunt, paucis militibus rursim proximam, murumque circâ scalis cepit;
 25 alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente: progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractaque porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursus est: aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum,
 30 tormentorumque. cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec ullo jam qui militaris ætatis esset, non aut cæco, aut fu-

Urb. Condi.
an. 553.
Coff. P.
Salpicio, &
C. Aurelio,

INTERPRETATIO.

¹ *Qua in portu interiori erat apud Cor-* ² *Ad os, scilicet, sive ad primas ang-*
cyram. *ustas freti, quo Eubœa ab Attica dirigitur.*

NOTÆ.

levo corvæ cornu, ut ampl. Bi & cir-
cu oire d. x. un cornu Romano-rum posset.

¹ *Quamquam à Prætor. J. d. i. p. t. p. p.*
Prætoris: nec repetitio literæ l' militan-
di ausam præterite debuit in L. i. q. u-
miunt. æ. e. u. s. m. ad. spernit.

² *Profectus. J. Nuntium Claudius.*

³ *Apertæ naves. J. Gallicæ, de grandes*
barques sans couvert, sans sillac: ad dis-
crimen navium tectarum, seu constrat-
atarum, quæ & κατὰ πικτήν dicuntur,
quoddam navesque habent, & tabulatis
instructæ sunt, & quibus stantes milites
periclitantur.

Orb. Cond.
an. 553.
Coff. P.
Salpicio, &
C. Aurelio.

gato, Sopatro etiam Acarnane praefecto praesidii interfecto: praedia omnino in forum collata, deinde in naves imposita. carcer etiam ab Rhodiis refractus: emissisque captivi, quos Philippus tanquam in turissimam custodiam condiderat. Stans inde regis deiectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves; & Piraeum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non deleri praesidium Athenarum potuisset; b magna res, principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent. nam ut terra Thermopylarum angustia Graeciam, ita mari fretum Euripi claudit.

XXIV. Demetriade tum Philippus erat. quoquam esset nunciata clades sociae urbis, a quanquam serum auxilium perditis erat, tamen quae proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus pedum, & trecentis equirebus exemplo profectus, cursu prope Chalcidem contendit; haudquaquam dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, c nec quidquam aliud, quam ad deforme spectaculum semirutae ac fumantis sociae urbis, quum venisset; paucis vix qui sepe-
lissent bello absumptos relictis, aequae raptim ac venerat, transgressus
d ponte Euripum, per Boeotiam, e Athenas ducit, f pari incepto
haud disparem eventum ratus responsurum. & respondiisset, ni speculator (g hemerodromos vocant Graeci, ingens die uno cursu emeritens
h spatium) contempletur regium agmen è specula quadam, praegressus,
nocte media Athenas pervenisset. Idem ibi somnus eademque negligentia erat, quae Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prator Atheniensium, & Dioxippus praefectus co-

INTERPRETATIO:

b Statim ab initio belli fuisset creptum Philippo Chalcis cum Euripo; quae res fuisset magni momenti. Etenim quemadmodum Thermopylae terrae, &c.

a Est tardum erat auxilium Chalciden-
sibus, iam expugnatis; Philippus tamen
quarens vindictam ad quam promissum recur-
ri solet, ubi auxilio ferendo nullus est locus.

NOTÆ.

1. Nec quidquam aliud. à Utiur non raro hac locutione non vulgari Livius, pro eo quod est, nullo alio opera pretio facto: ut lib. 35. Videtur regem nunc ad portas Chalcidis stantem, & mox inde exclusum, nihil aliud quam, *Autida* & Euripo spectatis, in *Ætoliam* redeuntem.

2. *Ponte Euripum.*] Committitur enim Euboea ponte, ad Chalcidem situcto, cum Boeotiae continente.

3. *Athenas ducit.*] Celeberrima totius Graeciae urbs *Athens*, unde vicinæ regioni nomen, à Minerva, Graecis Ἀθῆναι, quæ præcipuo ibi honore colebatur, dicta, à Cecrope rege condita, à

Theseo instituta: post Reges, Archontibus, perpetuis primò, tum decennialibus, tandem annuis, paruit, qui novem numero diu fuere: scientiarum sedes habita, variis experta fortunæ vicissitudines, multum excidit à pristino splendore: Turcis nunc obnoxia ab anno 1455. quo ducibus pulvis capta est à Mahomete II. Et exiguum quid detorto vocabulo *Sárhina* dicitur.

4. *Pari incepto.*] Occupandarum nimium Athenarum sine certamine, pari celeritate qua Romani Chalcidem occupaverant.

5. *Hemerodromes.* 1 A nomine hortis

- hortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari jubent, ut hostes adesse omnes scirent. ita undique ad portas, post ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus aliquanto tamen ante lucem appropinquans urbi, conspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considerare ac conquiescere agmen iussit; vi aperta propalam usque, quando parum dolus profuerat. ⁶ Ab Dipylo accessit. porta ea, velut in ore urbis posita, major aliquanto, patentiorque quam cetera, est: & intra eam extraque lacæ sunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent: & ⁷ extra limes mille ferme passus ⁸ in Academia gymnasium ferens, pediti equique hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenenses cum Attali præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructa signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata eade (neque enim ulli Græcarum civitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, ut, se intuentes, pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset; concitavit in hostes equum, non irâ tantum, sed etiam gloria elatus: quod ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis ¹⁰ eVectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus injecit. plurimos manu sua cominus eminulque vulneratos compulsoque in portam, consecutus & ipse, quum majorem in angustiis trepidantium edidisset cadem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia qui in turribus portæ erant, ¹¹ sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde ¹² cænentibus milites Atheniensibus, Philippus signo receptui dato, castra ¹³ ad Cynosarges (tem-

Urb. cond.
an. 553.
Coll. l.
Sulpicio, &
C. Aurelio,

INTERPRETATIO.

b Amittendis telis abstinabant. | tes suos intra munia.

c Cum Athenienses continerent mili-

NOTÆ.

- & verbo inusitato *ῥάγισ*, quod *currere* significat, dicuntur *humerodromi*, celerissimi cursores diurni, sive qui toto die currunt: quo genere hominum pro speculatoribus usos fuisse Græcos hinc colligis.
6. Ab Dipylo accessit.] Scripti habent, ab Dipylo, id est, ad urbem accessit ab ea parte quæ erat Dipylos: quod sanè Livianum, & Gronovio probatur magis. Vulgo legitur, ad Dipylos, quod est, accessit ad eam partem urbis cui nomen Dipylos. Hoc autem nomen fuit maximæ omnium portarum, quæ Athenis erant, ut Meursius observat: prius *Thrasia Py-*
- La dicebantur ex Plutarcho in Pericle.
7. Extra limes.] Limitem dicit pro via latè patente, ut Virgil.
Ardeus limitem agit ferro.
8. In Academia gymnasium.] Fuit non longè à muris Athenarum Academia, privati olim hominis ager, postea Gymnasium, ab Academo, seu Hacedemo Heroe denominatum: ubi & Plato discipulos suos erudiebat. Hinc Platonis sectatores Academicæ appellati. Vide Suidam, Pausaniam, & Diogenem Laërtium.
9. Ad Cynosarges.] Locus erat extra muros Athenensium, ab eade causâ dictus a

Tit. Liv. Tom. III.

Q99

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

plum Herculis, gymnasiumque, & locus erat circumjectus) posuit: sed Cynolarges, & ¹⁰ Lyceum, & quicquid sancti amenive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non recta solum, sed etiam sepulcra: nec divini humanive juris quicquam præ impotenti ira est servatum.

XXV. Postero die quum primo clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ, quia præsidium Atrali ab Ægina, Romanique ab Pyraeo, intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum, inde Eleusinem profectus, spe improvise templi castelli que, quod & imminet & circumdatum est templo, capiendi: quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem à Piræo subsidio venire; omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & quum ² Argis Achæorum concilium auspiciis, inopinantibus Achæis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello ³ adversus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum: qui ⁴ translato imperio à Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimum vastabat; & jam urbibus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem, quum, quantum ex quaque civitate militum conscriberetur, consulerent; Philippus dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus: nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli ⁵ in ipsam Laconicam, ducto eo exemplo exercitu, translaturum. Hæc oratio quum ingenti hominum assensu acciperetur: Ita tamen aquum est, inquit, me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur presidii. Bæque si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Orcum & Chalcidem & Corinthum tuenda

INTERPRETATIO.

a Cum Achæi loco Philopæmenis ducem elegissent Cycliadem.

N O T Æ.

ubi Hercules templum. in Gymnasio ad hoc templum posito exercebantur Nothi seu Hybrides, teste Suidâ post Plutarchum in Themistocle. Hic enim peregrinâ matre, & sic ex improbo conjugio natus, idcirco in eo ludo sese exercuit. Hinc ad Cynolarges velut adagio dicebatur, in eos quorum minus felices erant natales.

10. *Lyceum.*] Quasi Lupercal, dictum ab Apolline aut Pane Lycaeo, id est, Lupino. Fuit amœnum apud Athenas Gymnasium, atque ambulacrum, ubi Aristoteles cum discipulis deambulando philosophari solitus: unde Peripatetice sectæ nomen.

11. *Eleusinem.*] Atticæ fuit urbs Eleusis, Ceteris clara mysteriis: hodie *Lessina*.

2. *Argis.*] Argolidi, sive Argiæ Peloponnesi provincie orientali, versus sinum Saronicum sitæ, nomen ab hac urbe præcipue inditum, quæ Latinis, modò *Argos*, i, neutro genere dicitur, & numero singulari; modò *Argi, erum*, plurali numero, & genere masculino, ad Inachum fluvium: hodie *Argo* Italici. Hinc Argivi, quorum antiquissimum inter Græcos regnum.

3. *Adversus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum.*] Post Cleomenem & Agessipolm Lacedæmoniorum postremos reges ex Heraclidis sublati Lycurgo, tyrannidem Machanidas, deinde *Nabis* invasit, alienus uterque à regis stirpe.

4. *In ipsam Laconicam.*] Laconum regio, quæ initio *Lacedæmon*, ut auctor

satis sint: ut meis ab tergo tuis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmonis. Non fecellit Achaos, quo spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversus Lacedæmonios: id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso, ad illigendam Romano bello gentem. & id quidem coarguere Cyliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modo quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quam propter quas convocati essent, decreto de exercitu parando adversus Nabin factò, concilium fortiter ac libere habitum dimisit; inter assentatores regio ante eam diem habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum, atque in Atticam terram rediit.

Urb. cond.
an. 553.
Coff. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio,

XXVI. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaja fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus eum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines, è regione Eleusinis saltum Citheronis transcendit. inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa, eum parte ipse oculus loco ad insidias opportuno confedit, ut si ex castello ab Eleusine in prædantes suos imperus fieret, repente hostes effusus ex improvviso adoriretur. Non fecellere insidie. itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque ad oppugnandum castellum, Eleusinem profectus, eum multis inde vulneribus recessit, Philippoque se venienti ex Achaja conjunxit. Tentata & ab ipso rege oppugnatio ejus castelli est. sed naves Romanæ Piræeo venientes, intronissumque præsidium, abistere incepto coegerunt. Diviso deinde exercitu rex eum parte Philoclem Athenas mittit, eum parte ipse Piræum pergit: ut dum Philocles subeundo muros, & comminanda oppugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræum levè cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterum nihilo ei Piræi, quam Eleusinis facilius iidem ferè defendentibus oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit. inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semiruturi muri, qui 2 brachiis duobus Piræum Athenis jungit, repulsus; omisa oppugnatione urbis, diviso eum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus; quum priorem populationem sepulcris circa urbem

INTERPRETATIO.

b Et Cyliades dux Achæorum, cum existimaret nihil opus esse ut eam Philippi mentem patetfaceret aut incuteret.

NOTÆ.

est Pausan. tum Laconia & Laconica dicta est: hodie Zachania, in Morea, quæ olim Peloponnesus.

1. Saltum Citheronis. Inter Copaidem Lacum, Megaram, & Thebas, Cytheron mons Mafis facit, adhuc nomen

retinet, Parnasso ad Orientem, Hymetto Atticæ monti ad occasum finitimus.

2. Brachii duobus: Longum marum, indicat, maxis τειχέ, sive muros geminos, inter quos per duo millia pass. Athenis ad Piræum portum ibatur,

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

diruendis exercuisset; ne quid inviolatum relinqueret, templa Deum^a quæ pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi iussit. Exornata eo genere operum eximie³ terra Attica, & copia domesticæ marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam. neque enim diruere modo ipsa templa, ac simulacra evertere satis habuit: sed lapides quoque, b ne integri cumlarent ruinas, frangi iussit; & posteaquam non tam ira satiata, quam ira excercendæ materia hæc deerat, agro hostium in Bæotiam excessit, nec aliud quicquam dignum memoria in Græcia egit.

XXVII. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium¹ ad Apsum flumen habebat castra: quo arcessitum L. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus² Corrago, & Gerrhunio, & Orgeffo castellis primo impetu captis, 3 ad Antipatriam, in faucibus angustis sitam urbem venit; ac primo evocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde, ubi magnitudine ac mœnibus sitæ urbis freti dicta aspernabantur; vi atque armis adortus expugnavit, puberibusque interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros atque urbem incendit. Hic nectus⁴ Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi

INTERPRETATIO.

a Quæ per singulos pagos Diis dicata fuerant ab incolis.

b Ne lapides si integri mansissent, rui-

nas explerent, aut ad eas reficiendas & erigenda denuo ædificia usui esse possent.

NOTÆ.

3. Terra Attica.] Sic nostro non semel Terra pro regione, Terra Italia, &c. Attica autem regio est Athenien-sium in Hellade seu Græcia propriè dicta; aliàs Athis ab Ctenai regis filia, quæ eo nomine vocabatur; dicta & olim Ate & Adica, ex Strab. quod magna ex parte mari alluitur: est enim am-ni-litus. Antequam Turcarum jugum acciperet, Ducatus Athenarum à Christianis dicebatur.

1. Ad Apsum fluvium.] Apus amnis ex Eordæis Macedoniæ Occidentalis populis, per Taulantios in mare Adriaticum evolvitur; inter ostia duorum aliorum fluminum, Aoi ad meridiem, & Genusii, aliàs Panyasi, ad Septentrionem; nunc Apro, seu Uroo Nigro, Bristio, aliisque sopranza.

2. Corrago.] Corrhagum, seu Corrhagium, Gerbhunium, & Orgeffas (forte

Orgyfus Polybii) Albanorum in Macedonia Occidentali oppida fuisse, inter Genusium & Drilonem fluvios, quæ sibi invicem proximi sunt. Fallor, aut ex Corrhagio detorta est posterioribus sæculis Croja regni Albanæ caput, ab Dyrrachio 35. millibus passuum ad Lisanam fluvium sita, à Georgio Castrioti rege (qui vulgari nomine Scanderbegi notior) adversus Turcas egregie defensa: ab his post ejus obitum capta.

3. Ad Antipatriam.] Aliis Antipatris dicta, in Dallatetiis fuit: diversâ à cognominibus oppidis Palæstinæ: locatur à Nic. Sansone ad Boream Lichnidi versus fines Astræorum.

4. Codrionem.] Codrionem Eordæorum oppidum ex adverso Corrhagii, intermedio Genusio, in Tabulis Sansonis: forte ubi nunc Dardafis.

relictis, & Ilium (nomen propter alteram in Asia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum factis magna praeda, Athenagoras quidam regius praefectus in transitu fluminis à novissimo agmine adortus, postremos turbavit. Ad quorum clamorem & trepidationem quum revechus equo proptere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere impetum Romanorum militum regii. multi ex iis occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde ex templo ad classem.

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio,

- 10 XXVIII. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolae Macedonum in castra Romana veniunt 3 Pleuratus Scerdiladi filius, & Amynder Athamanum rex, & 4 ex Dardanis Bato Longari filius. Bellum suo nomine Longatus cum Demetrio Philippi patre gesserat. pollicentibus auxilia respondit consul. Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Aetolos concitandos ad bellum attribuit: Attalilegatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Aeginx rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur. qua adjuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capefferent partem belli. Nec Philippus fegnius (jam enim in Macedoniam pervenerat) apparabat bellum. Filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui aetatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quae ad

NOTAE.

5. *Ilium*] Oppidum fuit Eordaeorum quoque regionis (quae pars *Tamorisae* hodiernae) inter Cothionem & Apolloniam. An ab *Ilio* Troadis urbe nomen accepit, parum constat. Helenus testè Trojanus in vicina Epiri regione regnavit, ex Virgil.

1. *Bello commisso*] *Commisum* hoc loco pro *inchoato* seu *geri capto* sumitur, quae significatione dicitur apud Virgil. 5. *Aeneid*: *Et suba commissos medio caenis aggeludos*: & apud Vellejum Patere. *Commisssa praescriptio sanguine tribuni*. Jurisconsulti *commisssa* dicunt, quae facta aliquo quod vetitum sit, vel non facta quod sit imperatum aut promissum, debetur. *Sie pnam vel stipulationem commissam* sunt cum ex ea praestati aut solvi aliquid debet. *Sic commissum* appellatur poma omisae professionis, cum merces ad fraudandum vel ligali debito fiscum celare, publicatur.

2. *Principes*.] Pro dominantibus sumi-

tur hic *Principum* nomen.

3. *Pleuratus Scerdiladi filius*.] *Mujus* antea mentio lib. 26. cap. 24. & lib. 27. cap. 30.

4. *Ex Dardanis*.] Cave *Dardanos*, hoc loco pro Troibus accipias, qui in Asia: sermo enim est de *Dardanis*, Macedoniar ad Septentrionem in Europa vicinis. Hi partem incolebant regionum quae nunc Serviae, & Bosniae nominibus cognita.

5. *Ad Pelagoniam*] Dux sunt regionulae, sive populi Macedoniar, hoc nomine: altera *Pelagonia Tripolitica* dicta, sub Candaviis montibus, qui cum à Deurlopibus Epiri populis dirimunt. Haec finitima Pelasgiotidi Thessaliae regioni, nisi potius ex ea decempta: ejus caput *Dolicha*, hodie *Techala*, vel *Alchiria*. Altera *Pelagonia* in Septentrionali Macedoniar parte, supra Aemathiam, ad Oebelum ferè montem pertingit, quo Dardanis dividitur à

Urb. cond.
ann. 533.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

Pelagoniam sunt, mittit. 6 Sciathum & 7 Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium praeda ac premio essent, diruit. Ad Aetolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret. XXIX. Concilium Aetolorum statuta die, 1 quod Panatolium vocant, futurum erat. Huic ut occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpureo legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum foedus erat, auditi sunt, qui, nulla nova re, nihil se novi habere quod afferrent, dixerunt: quibus enim de causis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel servare eos debere. Animitari, inquit unus ex legatis, Romanorum licentiam, an levitatem dicam, marultris? qui quum legatis vestris Roma responderi ita iussissent, Quid ad nos venitis. Aetoli, sine quorum auctoritate pacem cum Philippo fecistis? Idem nunc, ne bellum secum adversus Philippum geratis, postulant. Et antea propter vos, Et pro vobis arma sumpta adversus eum simulabant: nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanae ut auxilio essent, primo. 2 in Siciliam conscenderunt: iterum ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus, in libertatem eximerent. Es Messanam Et totam Siciliam ipsi habent, vestigalemque provinciam 3 securibus Et fascibus subjecerunt. Scilicet sicut vos Naupacti legibus vestris per magistratus a vobis creatos concilium habetis, sociumque hostem libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro, sic Siculorum civitatibus Syracusas, aut Messanam, aut Lilybaeum indicitur concilium. Praetor Romanus conventus agit: eo imperio convocati conveniunt: excelsio in suggestu superba iura reddentem, stipatum licitoribus vident: virga tergo, secures cervicibus imminere: Et quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt: quoniam Italiae urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum terminis crevit urbs Romana,

N O T A E.

Macedonia. Ejus caput Stobi ad Axium flumen: hodie Staracino, ut vult Nardus. De hac Pelagonia intelligendus hoc loco Livius.

6. Sciathum.] Urbs fuit in cognomine insula maris Aegaei, inter Peparethum & portum Magnesia: quae regio est orientalis Thessaliae, hodie Sciathos.

7. Peparethum.] Insula quoque in Aegro, Cycladem una, cum urbe: hodie nautis Peperi.

1. Panatolium.] Nomen ipsum ostendit eod coiri solitum ex omni Aetolia. De Aetolis lib. 26. cap. 24. &c.

2. In Siciliam conscenderunt.] Cum enim navibus in litus appellitur, exsecutionis

nomine, aut exsecranda verbo utitur: plerumque Livius, ut lib. 22. priusquam in continentem exsecutiones faceret: unde hoc loco scriptum ab auctore fuisse, in Siciliam exsecranda, suspicatur: Gronov. Dicit quidem Cicer. Epheso exsecranda, & a Brundisio exsecranda. Estque exsecranda. Latini, eodem usu quo Graeci iussu: sed diversum est ab urbe, aut a litore exsecranda in naves; & a navibus exsecranda in oram. Hic de primo ingressu Romanorum in Siciliam per speciem opis ferendae Mamertinis seu Mellanensibus agitur.

3. Securis & fascibus subjecerunt.] Id est, imperio suo, seu magistratus

eiusdem subiectas videant imperio. Capua quidem sepulchrum ac monumentum Campani populi, a elato & extorris ejecto ipso populo, superest; iors trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, a prodigium; relicta crudelius habitanda, quam si deleta foret. Furor est, si alienigena homines plus, lingua & moribus, & legibus, quam maris terrarumque spatium discreti, hac tenuerint; sperare quicquam eodem statumansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestra: qui, quum merito vestro, vobis infestus esset, & nihil a vobis ultra quam pacem petiit, fidemque hodie pacis pacta desiderat. Assuefacite his terris legiones externas, & iugum accipite. sero ac nequicquam quum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quaeritis. Etolos, Acarnanas, Macedonas, eiusdem lingue homines, leves ad tempus orta causa disjungunt coniungant: ve: cum alienis, & cum barbaris, eternum omnibus Græcis bellum est, eritque - natura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem cæssis, hostes sunt. Sed unde capit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco iidem homines de eiusdem Philippi pace tricennio ante decreverunt, iisdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt, in qua consultatione nihil fortuna mutavit, cum vos mutetis, non video.

XXX. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ira concedentibus iuventibusque, Athenienses, qui sæda passi, iustius in crudelitatem sævitiamque regis invehi poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. Neque id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent (esse enim quadam belli iura, quæ ut facere, ita pati suas) fata exuri, dirui testæ, prædas hominum pecorumque agi; misera magis quam indigna patienti esse. Verum enim vero id se queri, quod is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque iura polluerit, ut a priore populatione cum infernis Diis, se-

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Salpicio, &
C. Aurelio

INTERPRETATIO.

a Partim sepulchris, partim in exilium pulsus civibus.

a Prima irruptione bellum intuleris manibus & cineribus mortuorum, demoliendo

eorum sepulchra: Secundæ verò, Diis ipsis & cultibus, templa & statua ipsorum exurendo.

NOTÆ.

Romanis, quorum hæc insignia.

4. Prodigium, relicta. Est enim monstrum infans, & maxime crudelitatis exemplum, urbs relicta sine summo magistratu, sine consilio publico, præcipuis civibus orbata, & sine legibus prius nec nisi a plebeis deditis culta, qui revera A. videtur, id est, sine civitate: peioris conditionis quam peregrini, qui etiam Romanæ civitatis nequiquam participes; tamen certæ civitatis cives erant, quæ suis vivebat legibus. At Capua Dedititionum cõditioni misere

addicta. Lib. 16. cap. 16. & seqq. lib. 27. cap. 3. &c.

5. Cum barbaris. Græci Barbari erant quicumque diversâ ab ipsis lingua utebantur; ut & Romanis nationes reliquæ præter Græcam.

1. Verum enim vero. Suspectum Gronovio 10. Verum quod non extat in Vossii codice quin etiam 10. enim vero, ut super- vacaneum rejicere videtur. Sensus tamen alterutrum, si fallor, desiderat: aut certe patitur.

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

cunda cum superis bellum nefarium gesserit: omnia sepulcra monumentaque diruta esse in finibus, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi: delubra sibi fuisse, quae quondam pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contributi majores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semivivis & truncata simulacra Deum inter prostratos jacere posses templorum. Qualem terram Atticam feceris, exornatam quondam opulentamque; saltem cum, si liceat, Aetoliam, Graciamque omnem facturum. Urbis quoque suae similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subvenissent. eodem enim scelere urbem colentis Deos, praesidemque arcis Minervam, petitam: eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piraei Jovem Minervamque; sed ab eorum non templis modo, sed etiam manibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quae sola religione tuta fuerint, servasse. Itaque se orare atque obsecrare Aetolos, ut miseri Atheniensem, ducibus Diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundum Deos pluvium possint, bellum susciprent.

XXXI. Tum Romanus legatus, Totam orationis meae formam, Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. Nam & Macedones, quam ad conquereundas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusationem potius haberem, effecerunt: & Athenienses in Deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera ejus referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod obicere ultra possim: Eadem Cianos, Abydenos, Aeneos, Maronitas, Thasios; Pa-

NOTAE.

2. In unam urbem contributi.] A Thefeo scilicet, qui incolas è pagis Athenas deduxerat.

3. Nisi Romani subvenissent.] Sic Thuan. & melius quam ut vulgo legitur, venissent.

4. Urbem colentis Deos.] Ita legendum ex codice Oxon. id est, ipsos Deos, qui urbem Athenas quasi incolabant: ut apud Plaut. in Pœn. Deos Deasque venerat qui hanc urbem colunt. Et apud Cic. Ver. ult. Vos etiam atque etiam imploro & appello sanctissima Dea, quae illos Ennere lacus lucosque colitis. Putabant enim antiqui Deos iis locis quae cuique sacra, templis praefectum suis ac simulacris, velut affixos inlittere. Vnde occupato à Sabinis Capitolio exclamavit P. Valerius supra lib. 3. cap. 17. At vos veremini Deos patrios, ab hostibus captos. Jupiter optimus maximus, Juno Regina, Minerva, alii Di Deaque obidentur.

5. Praesidemque arcis, Minervam.] In arce Athenarum erat Minervae, seu Palladis Templum, ubi ea praecipuo honore colebatur, tanquam urbis Praefes, quae ipsi dicata, deque ejus nomine dicta, ut paulò ante observatum est.

1. Eadem Cianos.] Legebatur vulgò eadem Chios. Verùm Chii non fuere in gentium à Philippo per haec tempora bello vexatarum numero; nec etiam Ciani incolae insulae Ciae: sed Ciani incolae oppidi, quod Cium, sive Cion dixeret. Id in Phrygia fuit, ex Plinio, ad annum cognominem, in consilio Bithyniae inter Cyzicium ad occasum, & Apamiam ad ortum. Hinc sinus Cianus pars Propontidis. Nunc Golfo di Cio.

2. Aeneos, Maronitas.] Intellige civem Aeni & Maronea, in Thracia, de quibus paulò ante: ac deinde incolas insulam Aegzi maris, quae hic recensentur, rios,

rios, Samios, Larissenses, 3 Messenios hinc ex Achajis, existimate queri: graviora etiam acerbioraque eos, qui bus nocendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis objecit; 2 nisi gloria digna fuit, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis objecit. Rhegium, Pyrrhi bello, legio à nobis, Rheginis ipsis ut mitteremus orantibus, in præsidium missa, urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus, an bello 4 persecuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam, tergo & cervicibus pœnas sociis pendere quum coegissemus, urbem, agros, suaque omnia cum libertate, legibusque Rheginis reddidimus: 5 Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, 6 quod indignius esset, quum tulissemus opem, & fatigati prope per tricensium terra marique urbe multissima oppugnanda essemus, quum jam ipsi Syracusani servire tyrannis, quam capi à nobis mallet: captam iisdem armis, & liberatam urbem reddidimus. Neque inficias inus, 15 Siciliam provinciam nostram esse, & civitates, quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & uno animo cum illis adversus nos bellum gesserunt, * stipendiaris nobis ac vectigales esse. quin contra, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, c pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœna, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat et

Urb. condi
an. 353.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

INTERPRETATIO.

a Tantum abest ut defendi non possint, ut gloriam potius mereantur, quam defensionem & excusationem.

b Ut oppressio eorum indignior videatur, quam si à propriis regibus vexati

fuisse.

c Unumquemque eam fortunam sortiri, quàm officio aut injuriis erga nos meritis sit.

NOTÆ.

nampe Thas (quæ juxta Thraciam vulgò Tass) Pars (quæ inter Cycladas) & Sami (quæ ad oram Joniæ).

3. Messenios hinc ex Achajis.] Diverse Peloponnesii regiones fuerunt, Messenia & Achajis: sed hoc tempore Messenii Achæorum fœderati, Achæi vero lociatum circæ nationum principes erant ita ut reliqui populi Achæorum nomine censerentur: quomodo nunc septem fœderate Belgii gentes Hollandorum vocabulo comprehenduntur.

4. Persecuti sceleratam legionem.] Vi. de lib. 28. cap. 28. & Epit. lib. 12. atque ibi Sigon.

5. Syracusanis.] De Syracusarum urbis inter Siculas præcipue oppugnatione, seditionibus, casu, ac direptione actum lib. 24. & 25.

6. Stipendiaris nobis ac vectigales esse.] Provincie stipendiaria dicebantur, quæ stipendium populo Romano præstabant: vectigales, quæ vectigal pendebant. Stipendium autem à stipe pendenda appellatum est, quod per stipes, id est, modica ara colligatur. Idem Tributum appellatur ab inscriptione: vel ex eo quod militibus tribuitur, ut Ulpian. tradit in L. 27. Dig. de Verb. signific. Hinc & militum mercedes & militiæ munia, ac tempora, stipendiorum nomine intelliguntur. Vectigal autem publicum, species quoque Tributi est, à vendendo dictum ex lib. 2. Eius tria erant genera: alterum Decummarum, quod ex frugibus: alterum Scriptura, quod ex piscibus: tertium portorii, quod ex mercibus exportandis vel importandis exigebatur, quemad-

Urb. cond.
an. 553.
Coff. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

Hi homines quam pro iis bellum adversus Samnites per annos prope septuaginta, cum magnis nostris cladibus gessissemus; ipsos federe primo, deinde connubio atque inde cognationibus; postremo civitate nobis conjunxissemus; tempore nostro adverso primi omnium Italiae populorum, praesidio nostro sede interfecto, ad Annibalem descenderunt: deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam superesset quis durius quam pro merito ipsorum statum indignari posset? Plures sibi met ipsi conscientia scelerum mortem consciverunt, quam à nobis supplicio affecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus, urbem innoxiam stare incolumem pateremur, ut qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam dico? quam Carthagi nisi victa pacem ac libertatem dederimus? Magis illud est periculum, ne nimis facile victis ignoscendo, plures ob id ipsam ad experendam adversus nos fortunam belli incitemus. Hac pro nobis dicta sint, hac adversus Philippum: cuius domestica parricidia & cognatorum amicorumque cades, & libidinem inhumaniorem prope quam crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad vos attinet, Aetoli; nos pro vobis bellum suscepimus adversus Philippum, vos sine nobis cum eo pacem fecistis. Et forsitan dicatis: bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos, leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse: & nos quam ultra maiora urgerent, depositum à vobis bellum & ipsi omisimus. Nunc & nos Deum benignitate Punico perfectio bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubumus: & vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est: nisi perire cum Philippo, quam vincere cum Romanis mavis.

XXXII. Hac dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Aetolorum, pecuniâ, ut fama est, ab rege acceptâ, nihil aut huic aut illi parti assensus, Rem magni discriminis consilium nullam esse tam inimicam, quam celeritatem, dixit. Celerem enim panisensiam, sed eandem seram atque inutilem sequi; quam præcipitata raptim consilia neque revocari, neque in integram restitui possint. Deliberationis autem ejus, cuius ipse maturitatem expectandam putaret, tem-

INTERPRETATIO.

a Nihil esse adeo contrarium consiliis gens adjunctum habent, ac seditionis majoris momentum, & quæ periculum in-

NOTÆ.

modum colligitur ex Ciceron. orationibus in Verrem: sed hæc sepe numero pronuntientur. Vide Cujac. observat. lib. 6. cap. 19. & lib. 7. cap. 3.

7. Postremo civitate nobis conjunxisse-

mus.] Indicatur Campanas civitate donatos à Romanis.

8. Domestica parricidia.] Philippi præclara idoles regali educatione perfocta fuerat, sed rebus secundis & per-

pus ita iam nunc statui posse. quem legibus cautum esset, ne de pace bellorū, nisi in Panatolico & Pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo, ut prator sine fraude, quem de bello aut de pace agere velis, advocet concilium: & quod tum referatur, decernaturque, ut perinde ius rationis sit, ac si in Panatolico, aut Pylaico concilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti aiebat. nam utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinatos. Hæc in concilio Ætolorum acta.

XXXIII. Philippus impigre terra marique parabat bellum: navales 10 copias Demetriadem in Thessalia contrahere, Attalum, Romanamque classem principio veris ab Ægina ratus moturos. navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. ipse terrestres copias comparabat: magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens: ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos; faucibus ad Pelagioniam à filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur, sed ge-

Urb. cond.
ann. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

NOTÆ.

libidines prorupit, quarum mentio lib. 27. cap. 31. Hinc ad cædes transitus factus; idque in primis vitio datum quod Aratum Achæorum prætorem, cujus tantum parentis potius quam amici consilio felicitæ usus erat, ejusque filium ejus uxorem stupraverat, veneno interemit.

1. In Panatolico.] At hoc ipsum Concilium Panatolicum vocatur initio cap. 29. Ad quod ergo Panatolicum deliberationem differt Damocritus? aa legendum Panatolicum, id est totius Æolicæ nationis, quæ Borotos, opinor, Phocenses, Locros etiam fortè, ac Thessalorum partem cum Ætolis complectebatur?

2. Et Pylaico.] Dicitur Pylaicum à Pylis, sive Thermopylis, ubi conventus communis totius Græciæ habebatur. Amphiclyonicum quoque appellatum ab Amphiclyone Hellenis filio, Deucalionis nepote, Athenarum rege; à quo institutum hoc concilium creditur. Id Delphis primum haberi mos erat, donec Phocenses ob directum Apollinis templum ordine moti, & sedes hujus senatus ad Thermopylas translata. Eo prius concilii habendi causâ conveniebant legati à populis duodecim, qui à Suida recensentur, Jônes, Dôres, Perrethæi, Bœotii, (qui & Æeoles proprie) Magnetæ, Achæi (sive Thessali pro-

priè dicti) Phthiæ, Maleenses (sic enim legendum Μαλῆες, vel Μολῆες, non Μολῆες) sive scilicet Maliacæ colæ, seu Locri Epicnemidii, Phocenses (quorum locum Macedones, ut potè sacilegii ultores diu tenuerunt) Dolopes, Aeniænes, Delphi, Thessali, & his additi etiam aliquot postea populi: quæ de re Pausanias in Phocicis. Sylburgius tamen in notis ad eundem Pausaniam conjicit Amphiclyoniam nomen, non ab rege illo Athenarum fuisse desumptum sed ἀμφικλῆϊας, saltem à principio, dictos, quasi ἀμφικλῆϊας, hoc est, ἀμφὶ τῶν ἀελλῶν ἀπικλῆϊας, seu, (ut Hesychius & Harpocration ex Anaximene interpretantur) eos qui circum Delphos habitabant: quod & Thucydidi Scholiastes observat: ἀμφικλῆϊας ἵπτι, inquit, καὶ ἀμφικλῆϊας αἱ ἀπικλῆϊας: sonum scilicet confines, qui vicinam sonibus incolebant regionem. Strabo lib. 8. aliunde Amphiclyonium conventum memorat. Concilium nempe septem civitatum, Epidauri, aliarum quoque à Peloponneso, & Athenarum apud Calauriam exiguum insulam. De quo intelligendum puto quod idem auctor lib. 8. de conventu Delphico & Pylaico refert à quibusdam Acrisio regi Argivorum assignari ordinis Amphiclyonum institutum.

(Trb. Cond.
Ann. 553.
Coff. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

rebat jam bellum: per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum quod ex hibernis extulerat, integrum vehens: quod in unum militis facis esset, præbentibus agris. Oppida vicique, parum voluntate, parum metu se tradebant. quædam vi expugnata, quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. 2 Ad Lycum stativa posuit 3 prope flumen Beuvum: inde frumentatum circa 4 horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternatâ quidam omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat, sed parum gnarus quam partem petisset consul, aliam equitum ad explorandum, quoniam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consulem erat. Movisse ex hibernis regem sciebat; quam regionem petisset ignorans. is quoque speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diverso, quum diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in unum iter conveniunt. Neutros fecellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus est, hostes appropinquare. Itaque priusquam in conspectum venirent, equos armaque expedierant. nec mora, ubi primum hostem videre, concurrendi facta est. Forte & numero & virtute, utpote lætâ utrinque, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipsorum equorumque, incertâ victoriâ diremit prælium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque & triginta ceciderunt. neque eo magis explorati quicquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retulerunt, per transfugas cognitum est, quos levitas ingeniorum ad cognoscendashostium res in omnibus bellis præbet.

XXXIV. Philippus aliquid & ad charitatem suorum, & ut promptius pro eo periculum adiret, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset:

INTERPRETATIO.

a Ut augeret suorum amorem in se, sive ut charior Macedonibus esset.

NOTÆ.

1. Per Dassaretiorum fines.] Dassaretii populi erant Macedoniæ occidentæ, sive Illyricæ, quæ nunc Albania, de quibus supra xxvij. 34.

2. Ad Lycum.] Vulgò legitur, ad Linguum. Sed cum nullum ejus nominis oppidum apud Geographos occurrat, Glauzanus *Lychnidum* scribi volebat, quod ad Lacum cognominem, unde evolvitur Drillus fluvius, & quam plerique putant Justiniani Imperatoris patriam fuisse, quæ nempe hodie *Lacrida* vocatur: Illorum in hoc judicium non satis certum mihi visum est, ut alibi ostendi. Sigonius *Lycum* hæc legit, cum nem-

branis. Id oppidum est Eordorum in Dassaretiorum confinio.

3. Prope flumen Beuvum.] Pro Bevo, sibi ignoto, Halicarnonem reponit idem Glar. qui tamen fluvius longe à Dassaretis, & *Lychnide*. Sigon. *Beuvum* defendit, non tantum ex manuscriptis, sed etiam ex Stephano, qui *Bevis* urbis in Macedonia meminit, & ad eam Bevi amnis. Erit igitur amnis, qui in Dassaretis ortus, in Fordreis exoneratur in Genuium seu Panyasum.

4. Horrea Dassaretiorum.] Verbis nomen est ad Panyasum sitæ.

afferri eos in castra jussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum ^b nec tam inestimabile est, quam animi multitudine. quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit: ^c nam qui hastis sagittisque, & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare affucti, posteaquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis abscissis, aut totâ cervicæ defectâ, divisa à corpore capita, patentiaque viscera, & friditatem aliam vulnerum viderunt; adversus quæ tela, quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgò cernebant. Ipsum quoque regem terror cepit, nondum justo prælio cum Romanis congressum. itaque revocato filio, præsidioque, quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis, ad hostem profectus, paulo plus ducentos passus à castris Romanis tumultum propinquum ^d Athaco, fossa, ac vallo communivit: ^d ac subiecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur, & universam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum ^e tendentium ordine, tum itinerum intervallis: & negasse barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul & rex, alter alterius conatus expectantes, continuere suos intra vallum: tertio die Romanus omnis copias in aciem eduxit.

XXXV. Rex vero tam celerem aleam universi certaminis timens, ^f quadringentos Tralleis (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & ^g Cretenses trecentos, additois peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora uno ex purpuratis ad laceffendos hostium equites misit. Ab Romanis, ^h quum ⁱ aberat acies eorum paulo plus quingentos passus,

INTERPRETATIO.

- ^b Nihil est quod minus cerè estimari possit. ^c essent dimicare cum Græcis, &c. ^d In inferiori loco posita. ^e Et provideri possit. ^f Et enim Macedones, qui cum soliti

NOTÆ.

- ^{1.} *Athaco.*] Daffaretiorum urbs fuit. *Tralles*, quos Sigon. ex Stephano *Athacus*, non procul Octolopho, in Candavia, sive regione Candaviis montibus, qui & Cambunli dicuntur, subiecti, ad dextram Genufi.
- ^{2.} *Tendentium ordine.*] Militare verbum pro *tentoria figere*, & ordine disposita habere, quomodo apud Virgilium.
- ^{3.} *Aenciâ.* *Hic Dolopum manus, hic seivus tendebat Achilles.*
- ^{4.} *Quadringentos Tralleis.*] Vulgò legitur *Triballis*. Sed veteres libri habent *Tralles*, quos Sigon. ex Stephano Illyrici populos memorat post Theopompum, eorumque regionem *Tralliam*.
- ^{5.} *Cretenses.*] Incolæ insulæ, quæ veteribus *Creta*, hodie *Candia* Italici, Turcici *Kiris adâ*, bellicosi olim habitati, ut à quibus disciplinam Laconum hausisse Lycurgus dicitur, arte in primis sagittandi celebrabantur.
- ^{6.} *Quum aberat.*] Hæc merito suspecta sunt Gronovio. Manuscripti habent, *ab Romanis autem aberat*, &c. Quod non

Urb. Cond.
ann. 553.
Coff. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio,

equitum duæ ferme alæ emissæ: ut numero quoque eques pedesque hostem arquant. Credidere regi, genus pugne 4 cui assueverant, fore; ut equites invicem insequentibus refugientibusque, nunc telis uterentur, nunc terga darent, Illyriorum velocitas ad excursions & impetus subito usus esset, Cretenses in inveniendam se effusa hostem sagittas conficerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior quam pertinacior impetus Romanorum. nam haud levis, quam si tota acie dimicarent, & velites emissis hastis cominus gladiis rem gerebant, & equites ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscensibus se peditibus, pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam; nec pedes concursator, & vagus, & prope levis genere armorum veliti Romano, parvam gladiumque habenti, pariterque & ad se tuendum, & ad hostem perendum armato. Non tulere itaque dimicationem; nec alia re, quam velocitate, tutantes se, in castra refugerunt.

XXXVI. Uno deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte æ cetratos, quos pelastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdidit; præcepitque Athenagoræ & equitibus, ut si aperto prælio procederet res, uterentur fortuna: si minus, cedendo sensim, ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit. duces cetratæ cohortis, non satis expectato signo ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amittere. Romanus & aperto prælio victor, & tutus à fraude insidiarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit; ante prima signa locatis elephantis: quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum b successit. Posteaquam nec tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquo stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo invasurus; octo ferme inde millium intervallo tutiorem frumentationem habiturus, castra 1 ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra val-

INTERPRETATIO.

a Brevis ac lunato scuto armatus. b Accessit ad vallum.

NOTÆ.

malè fuerit, si inseratur parenthesis ita: ab Romanis autem (aberas acies eorum paulo plus quingentes passus) volentes & equitum duæ ferme alæ emissæ.

4. Quo assueverant. Sic scripti omnes, non, ut vulgo, cui assueverant; ita

Cic. 3. de Orat. hominis labori assiduo & quotidiano assueti. Cæsar lib. 1. de bello civ. genere quodam pugna assuescunt. Flor. lib. cap. 1. assueti sanguine & prada volucres.

1. Ad Octolophum. In Daffaretis ad

lam suos tenuit, ut cresceret simul & negligentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu, & Cretensium auxiliariis, quantum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana & frumentatores c constituit signa. Inde copiis divis, 2 partim ad confectandos vagos frumentatores emisit, 3 dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Jam passim cædes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nuncius cladis pervenerat; quia refugientes in regiam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis ad cædem, interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes clapsi quidam trepidi, tumultum magis, quam certum nuncium intrulerunt castris.

XXXVII. Consul equitibus jussis qua quisque posset, opem ferre 1 laborantibus; ipse legiones è castris educit, & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidem aberrarunt, decepti clamoribus 2 aliis ex alio existentibus loco. Pars obvios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cæpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat. nam & ipsa multitudine equitum pedumque prope iusta acies erat: & Romanorum, 3 quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quod & rex ipse hortator aderat, & b Cretensium auxiliares multos ex improvviso vulnerabant, c conferti præparatique in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret: nunc aviditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribus milium 3 cohortes Romanas incidere: & fugiens eques, ut primo signa suorum vidit, convertit in

INTERPRATIO.

- c Cum exercitu substitit.
d Cum mandatum dedisset, sive cum imperasset.
a Qui clamores ex aliis atque aliis, id est, diversis locis eriebantur.
b Auxiliarii milites conducti ex insula Creta, Gall. qui l'on avoit levés dans l'île de Crète.
c Cum Regii conglobati & præparati dimicarent adversus Romanos separatos & effusi palatos.

NOTÆ.

- meridiem Athaci, inter Panyasum fl. & Candavros montes, in confinio Denariupum fuit Odolephus. Ab tumulo seu fastigiis octo deductum nomen videtur.
1. Partim ad confectandos, &c. emisit.] Intellige per Zeugma, copias emisit: nisi malis, partem, nempe copiarum.
1. Laborantibus.] Nimirum frumentatoribus.
2. Quia medium obsederat iter.] Stationi nimirum, sive agmen cum quo Philippus substitit. La party, le corps où étoit le Roi.
3. Cohortes Romanas.] Videtur Livius ex usu sæculi sui, & militis Cæsariana cohortes dixisse: nam tempore Scipionis Romanæ legiones nondum in cohortes dividebantur, sed in torpora, in man-

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnae est; terga dantibus qui modo secuti erant. Multi cominus congressi, multi fugientes interfecti. nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam coniecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit; nam ruente saucio equo praecipit ad terram datus; haud multum absuit, quin jacens opprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem 4 in equum subiecit. 5 Ipse quum pedes aquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confusus perit. Rex circumvectus paludes pervias in viaeque trepidanda fuga, in castra tandem, jam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo praelio perire, centum ferme capti, octoginta admodum ornati equi, 6 Spoliis simul armorum relatis, abducti.

XXXVIII. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiae accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes exhausto circa omni agro ad ultimum inopiae venturos sciret: & consulem quum equitatum hostium levemque armaturam sudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculosos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictum, quam re, ut pleraque, facilius. nam si omnibus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculsi ex praelio intra vallum, protinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. quum vero integræ copiae peditum in castris mansissent, stationes ante portas, praediaque disposita essent, a quid, nisi ut temeritatem regis effulce paulo ante secuti perculosos equites imitaretur, profecisset? neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperae pugnae impoluisse. Eo quoque minus est mirum, tentalso cum fortunam, quod fama erat, Pleuratum, Dardaniosque ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam transcendisse. b Quibus si undi-

INTERPRETATIO.

a Quid aliud fecisset Consul, nisi quod rursus, sumque urgerent; credibile erat imitatus esset temeritatem regis. Romanos etiam non pugnarent, sed intuebantur. b Si Philippus expellisset, domet copia rim cederent, totius belli viatores futuros. Dardanorum Romanis auxilium adven-

NOTAE:

palot cohortium nomen in copiis sociorum jam tum usurpatum videri potest, saltem in his eo nomine usus est saepius nother. 5. Ipse. Eques scilicet, qui regi iacenti opem tulerat. 6. Spoliis simul armorum. Non modò cum phaleris quibus ornati erant, sed quoque

que circumventus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque secundum duas adversas equestres pugnas, multo minus tutam moram in iisdem stativis fore Philippus ratus, quàm abire inde & fallere abiens hostem vellet, ¹ caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret; frustratus hostem secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relicta, silenti agmine abiit.

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio,

XXXIX. Corpus jam curabat consilium, quum venisse caduceatorem, & quid venisset, nunciatum est. responso tantum dato, mane postero die fore copiam conveniendi, id quod quaesitum erat, nox, dieique insequentis pars, ad præciendum iter Philippo data est. montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, petiit. Consul prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo post abiisse hostem quum sensisset, ignarus qua sequeretur, iisdem stativis frumentando dies aliquot consumpsit. ² Stuberam deinde petiit, atque ³ ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. inde ⁴ ad Pellinam est progressus; nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus quum primo ad ⁵ Bryanium stativa habuisset; profectus inde transversis limitibus, terrorem præbuit subitum hosti. Movere itaque ⁶ ex Pellina Romani, & ⁷ ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rea haud procul inde & ipse, vallo super ripam amnis ducto (⁸ Erigonum incolæ vocant) confedit. inde satis comperto ⁹ Eordæam petiit Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus objectis, ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat, opere permunit, atque (ut ipse crebatur) viam suapte natura difficilem, objectis per omnes transitus operibus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque sylvestria circa, in-

N O T Æ.

eum armis equitum qui iis usi fuerant.

1. *Caduceatore.*] Feciali, qui Caduceum pacifici colloqui & commentis indicium præferebat.

2. *Stuberam.*] In Deuriopibus, qui ad Septemcentium Candaviis montibus & Panyaso, ad ortum æstivum Erigoni-fluvio vicini, fuit *Symbrata*, quam *Stuberam* Suidas vocat, Illyrici oppidum. Eo tempore in parte erat occidentali regni Macedonici, quæ tota regio antea Illyricis contrihebatur, à Cerauniis ad Scardum montem, secundum Adriaticum mare, protensa.

3. *Ex Pelagonia.*] Tripolitide scilicet, quæ Thessaliæ contemina.

4. *Ad Pellinam.*] *Pellina*, sive *Pelinnæ* Tit. Liv. Tom. III.

oppidum quoque fuit Deuriopum, Striberæ ad Orientem æstivum.

5. *Ad Bryanium.*] In eisdem populis *Bryannium* fuit juxta Erigonum fluvium, ad ortum æstivum Pelinæ.

6. *Ad Osphagum flumen.*] Vel idem est qui aliis *Rhodus*, sub oppido Eoropæ in Erigonum decurrens, aut inde non procul.

7. *Erigonum incolæ.*] Ex Pæonia Macedonia regione supra Doberum ortus *Erigonus* sive *Erigon*, Lincheæarum regionem fere ambit: inde per *Æmæthiam* & *Bottizem* in *Axiura* defluit infra *Ædesiam*; hodie *Vilbrizza*.

8. *Eordæam.*] *Eordaorum* regio inter Acom & Genusium sita, Taulantiis ad

SSf

Urb. cond.
an. 553.
Coff. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

commoda phalangi maxime Macedonum: quæ, nisi ubi prælongis hastis velut vallum ante clypeos objecit (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum ulus est. Thraces quoque ^a romphæx, ingentis & ipsa longitudinis, inter objectos undique ramos impediabant. Cretensium una cohors non inutilis erat: ^a sed quæ quoque ipsa, ut si quis impetum faceret, in patentem vulnere equum, equitemque sagittas conicere poterat; ita adversus scuta Romana, nec ad trahendum satis magnam vim habebat, nec aperti quicquam erat, quod peteret. Itaque id ut vatuum teli genus ^b senserunt esse, faxis passim tota valle jacentibus incidiebant hostem. ea majore cum sonitu, quam vulnere ullo, pulsatio scutorum, ¹⁰ parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde iis quoque spretis, partim testudine facta per adversos vadunt hostes: partim brevi circuitu quum in jugum collis evasisent, trepidos ex præliis stationibusque Macedonas deturbant: & ut in locis impeditis difficili fuga, plerisque etiam obruncant.

XL. Ita angustæ minore certamine, quam quod animis proposituerant, superata: & in Eordæam perventum; ubi pervasatis passim agris, ¹ in Elimæam se recepit. inde impetum ² in Orestidem fecit: & ³ oppidum Celestrum est aggressus, in peninsula situm. Lacus moenia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primo ¹⁰ situ ipso freti, clausis portis imperium abnuere: deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in

INTERPRETATIO.

^a Sed hæc etiam ipsa Cretensium cohors, sicut satis habebant roboris ad perfringendos, quemadmodum equos & equites, si genda scuta, nec corpora eorum ad ictum qui foret inermes impetum facerent, solis ¹ ullis ex parva parabant. poterat impetere: sic ubi res erat cum Romanis qui scutis protecti erant, nec

^b Experimento didicerunt.

NOTÆ.

ortum, Dassaretis ad occasum fuit.

8. Romphæa.] Romphæa longioris gladii species est, ex utraque parte acutus, quam eandem framæam & spatham dictam Iliodorus tradit Orig. lib. 18. cap. 6. Gall. an espadon, une épée à deux mains, ou à la Suisse. Thraces itaque impediabant longitudine gladiatorum ejusmodi, quominus iis per interjectos arborum ramos uti commodè possent.

1. In Elimæam.] Macedoniæ Occidentalis, antea Illyrici, regio & urbs fuit Elimæa, quæ Ptolemæo Elyma, ad Celydaum fluvium, qui nunc Salnich: Elimæis Eordæi ad Aquilonem, Parthizi

& Strymphalii ad ortum; Orestæ ad meridiam cum parte Atintanum; ad occidentem sinus Adriatici maris & Taulantii Austales. Pars fuit, ni fallor, ejus regionis quæ nunc La Plata in Albania.

2. In Orestidem.] Fuit Orestis regio in confinio Macedoniæ & Epiri, pars regionis quæ nunc Canina ad Acroceraunios usque montes, attingens Jonicum sinum. Nomen regioni ab Oreste, qui, ob matris eandem profugus hunc tractum tenuit, condiditque ibi Argos Oresticam, cujus situs ignoratur.

3. Oppidum Celestrum.] Macedoniæ oppidum in finibus Orestiarum, & Atin-

deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit : 4 urbemque Pellium vi cepit. servitia inde cum cætera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit: oppidumque iis reddidit; præsidio valido imposito. nam & sita opportune urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratibus hostium agris, consul in loca jam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum averterant Ætoli, & Athamanes, & Dardani, & tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adversus Dardanos jam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus ac maiore parte equitatus misit, iussu instare ab tergo abeuntibus, & carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum anchor fuerat, idem proximo concilio ad arma concitavit: postquam equestris ad Octolophum pugna, Dardanorumque & Pleurati cum Illyriis transiit in Ætoliam, hæc classis Romanæ 5 adventum in Oreum, & super circumfusas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque instantem obsidionem.

XLI. Hæ causæ Damocritum Ætoliisque restituerant Romanis : & Amyntandro rege Athamanum adjuncto profecti, Cercinium obledere & clausæ portas; incertum vi, an voluntate: quia regum habebant 10 præsidium. Cæterum intra paucos dies captum est 4 Cercinium, atque incensum. qui superfuerant è magna clade, liberi servique, inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt 5 Boëben paludem, relictiis urbibus, montes cõgig petere. Ætoli inopia prædæ inde averfi, 3 in Perræbiam ire pergunt. 4 Cyretias ibi vi capiunt, 15 scedæque diripiunt : 5 qui Malleam incolunt, voluntate in deditionem

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

NOTÆ.

tanum inter lacum & fluvium ex eo defluentem in Celydnum.

4. *Urbemque Pellium.*] Oppidum fuit Dassaretion in Macedonia inter lacum Lynchidensem & Lyncestarum confinia. Videtur ibi fuisse, ubi *Bichliza*.

5. *Adventum in Oreum.*] Quidam adventu in Oreum; unde conjicit Gronov. *adventum Oreum*, deletâ præpositione in tut lib. 22. extremo: *næque ante Consulatus Romanum adventum*. Et apud Cic. lib. 9. ad Att. epist. 4. *Iter ad superum* (supple mare) *navigatio infero, deperius Arpinum*. Est autem Oreum Bæotice Borealis maritima utros ad Ægæum: nunc quoque Oroo, live Loro.

1. *Cercinium.*] Magnezis regionis in Thessalia oppidum nunc Cercinium, sub Ossa monte, inter Scotusium & mare Macedonicum.

2. *Boëben paludem.*] *Boëben*, five *Boëbidem* paludem alii in Bæotis, Stephanus in Macedonia ponit; Plio. Thessalix assignat: est in Magnezia regione Thessalix, quæ Macedonibus paruit, inter Pheras & Methonem urbem maritimam.

3. *In Perræbiam.*] Perræbi populi in confinis Epiri ac Thessalix fuerunt, diversa pro variis temporibus regione.

4. *Cyretias.*] *Cyretias* à Ptolemæo Bithyotis Thessalix populi accensentur. Sancto inter l'arnisium & Curallium fluvios ponit: fuit forte ubi hodie *Coraissa*: quam Sophiano est *Mal oturi*.

5. *Qui Malleam incolunt.*] Hæc *Malleam*, live *Mallia*, tractus fuit in Phthiotide Thessalix regione ad Octam montem apud Thermopylas: unde Malliaci nomen, quo Thessalix & Locridis

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Salpicio, &
C. Aurelio.

societatemque accepti. Ex Petrebia 6 Gomphos petendi Amynder
auctor erat: & imminer Athamania huic urbi, videbaturque expu-
gnari sine magno certamine posse. Aetoli campos Theſſalix opimos ad præ-
dam petiere; ſequente, quanquam non probante, Amyndero, nec ef-
fuſas populationes Aetolorum, nec caſtra, quo fors tuſiſſet loco, ſine ul-
lo diſcrimine ac cura muniendi poſita. itaque ne temeritas eorum, negli-
gentiaque, ſibi ac ſuis etiam cladis alienius cauſa eſſet: quum campeſtri-
bus locis ſubjicientes eos caſtra 7 Phacado urbi videret, ipſe paulo plus
quingentorum paſſuum inde tumulum ſuis, quamvis levi munimento tu-
rum, cepit. quum Aetoli niſi quod populabantur, vix meminſſe vide-
rentur ſein hoſtium agro eſſe: alii palati ſemiermes vagarentur, alii in
caſtris ſine ſtationibus, per ſomnum vinumque dies noctibus aquarent,
Philippus inopinantibus advenit. quem quum adelleſe reſugientes ex agris
quidam pavidi nunciaſſent, trepidare Damocritus, cæterique duces: &
erat forte meridianum tempus, quo plerique graves cibo ſopiti jacebant. 15
Excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocan-
dos, qui palati per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, ut ſine
gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita ra-
ptim eduſti, quum univerſi ſexcentorum agre ſimul equites pediteſque
numerus expleſſent, incidunt in regium equitatum, numero, animis ar-
miſque præſtante. Itaque primo impetu fuſi, vix tentato certamine, tur-
pi fuga repetunt caſtra. caſi, captique quidam, quos equites ab agmine
fugientium intercluſere.

XLII. Philippus ſuis jam vallo appropinquantibus receptui cani, faci-
gatos enim equos viroſque non tam prælio quam itineris ſimul longitudi-
ne, ſimul præpropera celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, in-
vicemque manipulos levis armaturæ aequatum ire & prandere jubet: alios
in ſtatione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius duſtum
propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, & ipſis imperatum,
ut ſtatutis ſignis armiſque ante ſe poſitis, raptim cibum caperent, 1
binis, terniſve ſummum manipulis aquandi cauſa miſſis; interim eques
cum levi armatura paratus inſtructuſque ſtetit, ſi quid hoſtis move-
ret. Aetoli (jam enim & quæ per agros multitudo ſparſa fuerat, rece-
30

N O T Æ.

ora ab inſula Euboea dirimitur: nunc Gol-
fo di Zeiron. Malliam Lympham Catullus
in Thermopylis nominavit, fortè pro
calidis ejus loci aquis: cum quibus ardo-
rem ſuum amantiſ comparat.

6. Gomphos petendi. 7. Fuere Gomphi in
Eſtiotide Theſſalix regione inter fontes
Penei & Joniſſamnis: locus nomen ho-
dieque retinet, ſaltem in Tabulis, ubi Gon-
ſcriptum legitur.

7. Phacado urbi.] Phaca Sanſoni ponitur
in Eſtiotide inter Peneum & Pindum
montem, quo hæc regio dividitur à Do-
lopiſ & Athamanib. Idipſum eſſe
Livii Phacadum ſitus demonſtrat; & ni-
ſallor, Phacadum ſcripſerat Sanſo, quod
à Chalcographo poſtremâ ſyllabâ decur-
tatum eſt.

1. Binis, terniſve ſummum.] Gallicè,
deux à deux, ou trois à trois tout au plus.

perat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repente relictis stationibus, per aversam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiant: multi in hac quoque tam trepida fuga capti, castrisque sunt Ætolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planicie consedit; prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. Maxime ului fuit Amynder, quo duce Athamanes iterum periti, summis montibus, per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Ætoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

XLIII. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbavit. dein posteaquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna iusto proelio erat. ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & levi armatura regi; nullum talis auxilii genus habentes Dardanos oneratos a immobilibus armis vexabant, & loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duobus per opportunas expeditiones coercitis gentibus restituerat Philippus; incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia pedum & equites mercede conductos Ægyptum avexit. nec ex juventute Ætolorum quenquam reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorem castigando domi continuisset. Hæc ea æstare ab Romanis, Philippoque gesta erant.

XLIV. Classis à Corcyra ejusdem principio ætatis cum L. Apustio legato profecta, & Malea superata, & circa Scyllæum

INTERPRETATIO.

2. Gravibus admodum armis, & motum seu cursum tardantibus.

NOTÆ.

1. Et loca ipsa adjuvabant.] Region, quæ Dardanis abeuntibus instabant.

2. Malea superata.] Malea Laconiz Australis in Peloponneso promontorium est nautis formidatum, quod nunc Cap. Matæ dicitur Sophiano, suum Laconicum

terminans ortum versus.

3. Circa Scyllæum.] Promontorium est Argolidis, (quæ & ipsa Peloponnesi regio) Sinum Argolicum dividens à Saronico, sive Hermionico; nunc Cap. Scyllæ eidem Sophiano.

Urb. cond.
an. 553.
Coff. P.
Salpicio, &
C. Aurelio

Urb. cond. 3 agri Hermionici Aetalo regi conjuncta est. Tum vero Atheniensium
 an. 353. civitas, a cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id
 Coll. P. omne in auxilii praesentis spei effudit. nec unquam ibi desunt 4 linguae
 Sulpicio, & C. Aurelio. promptae ad plebem concitandam. quod genus, quum in omnibus libo-
 ris civitatibus, tum praecipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, 5
 favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebique sci-
 vit, ut Philipp: statua, magines omnes, nominaque earum, item majorum
 eius virilis ac muliebri sexus omnium tollerentur, delerenturque: dies fe-
 sti, sacra, sacerdotes, quae ipsius majorumque eius honoris causa instituta es-
 sent, omnia profanarentur. Loca quoque in quibus positum aliquid inscri-
 ptumve honoris eius causae fuisset, distabilia esse, neque in iis quicquam
 postea poni dedicarique placere eorum, quae in loco puro poni dedicarique
 fas esset. Sacerdotes publicos, quorumcunque pro populo Atheniensi, so-
 cisque & exercitibus & classibus eorum precarentur: toties deestari atque
 execrari Philippum, liberos eius, regnumque, terrestres navalesque co-
 15 pias, Macedonem genus omne, nomenque. additumque decreto. Si quis
 quid postea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, fecisset, id
 omne populum Atheniensem iustum: si quis contra ignominiam prore ho-
 more eius dixisset, fecissetve, qui occidisset eum, iure casurum. postre-
 mo inclusum, Ut omnia quae adversus Pisistratidas decreta quondam
 20 erant, eadem in Philippo servarentur. Athenienses quidem literis ver-
 bisque, quibus locis valent, bellum adversus Philippum gerebant.

. XLV. Atralus, Romanique quum Piraeem primo ab Hermione peti-
 sent, paucos ibi morati dies, oneratique atque immodicis ad honores locio-
 rum, acque in iram adversus hostem fuerant, Atheniensium decretis, na-
 25 vigant à Piraeo Andrum. & quum in portu, quem 1 Gaureleon vocant,
 constitissent, missis qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate trade-

INTERPRETATIO.

a Odium in Philippum, quod per metum jamdiu cohibuerat: nunc totum aperuit &
 effudit spe auxilii instantis.

NOTE.

3. Agri Hermionici.] Fuit haec Her-
 mion urbs Peloponnesi in ora Argivae sive
 Argolidis regionis, inter Scyllaeum pro-
 montorium & Naupliam sita; unde vi-
 cino sinui nomen, qui pars finis Argoli-
 ci, hodie Golfo de Napoli di Romania.
 Fuit apud Hermionem celebre olim Cete-
 ris templum. Oppidum in ruinis jacet,
 locus Muletio Maria dicitur.

4. Lingua prompta, &c.] Nunquam
 defuere Athenis Oratores, in hoc uno
 ponentes operam ut vulgus lingua & di-
 citis suis hac illic agitantur atque impel-

lerent, quales Pericles, Demosthenes,
 Eschines, &c.

5. Adversus Pisistratidas.] Pisistrati,
 qui sub tempore Cyri Persarum regis &
 Solonis legislatoris, Atheniensium ty-
 rannidem invaserat, filii (inde Pisistra-
 tidae appellati) Hipparchus, & Hippias
 pulsus ob asperam dominationem
 fuere, eodem ferme tempore, quo exacti
 Romae Tarquinii.

1. Gaureleon.] Aliis Gaonium, portus
 insulae Andri.

reurbem, quam vim experire mallent; postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse respondebant; expostis cūpiis, omni- que apparatu urbem oppugnandarum, diversis partibus rex & lega- tus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquantò Græcos: Romana signa atque non antè visa, animique militum tam promptè suc- cedentium muro, terrere. Itaque fuga extemplo in arcem facta est, urbe hostes periti. & in arce, quum biduum loci se magis quam armorum fiducia tenuissent; tertio die, pacti ipsi præsidiumque, ut cum singulis vestimentis Delium Bæotiz transveherentur. Ea ab Ro- manis regi Attalo concessa: prædam, ornamentaque urbis ipsi avexe- runt. Attalus ne desertam haberet insulam, & Macedonum ferè om- nibus, & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. postea & ab Delio, qui ex pacto transvecti eò fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, revocari. Ab Andro & Cythnum trajecerunt. ibi dies aliquot oppu- gnanda urbe nequicquam absumpti: & quia vix operæ pretium erat, abcessere. Ad Prasias continentis Atticæ is locus est. Iffæorum viginti lembi classi Romanorum adjuncti sunt. ii missi ad populan- dos Carystiorum agros. cætera classis 9 Geræstum, nobilem Eu- bœæ portum, dum à Carysto Iffæi redirent, tenuit. Inde omnes ve-

Urb. cond.
an. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio;

NOTÆ.

2. *Succedentium muro.*] In Vossiano & Andrez editione legitur, *Succedentium muros*; cujus loquendi formæ alia sunt exempla apud Nostrum, lib. 22. *Levis armatura Romanorum præceptum infirmos locos succedens summum*; & lib. 27. *Assuetudinis succedendi muros*, & pertinaciâ animi subierunt primi.

3. *Ab Delio.*] Fuit Delium oppidum ad oram Euxipi inter ostia Asopi & Iffæni, urbesque Bæotiz Tanagram & Aulidem: hodie in ruinis jacere dicitur.

4. *Facilis ad credendum.*] Mavult Gron. *Faciles ad credendum animos*.

5. *Cythnum.*] Vna ex Cycladibus versus meridiem, inter Ciam & Seriphium. Hæc insula cum superiori præsidio Philippi tenebatur.

6. *Ad Prasias.*] Prasîa vel Prasîa, municipium fuit Atticæ ad Sinium promontorium: quod ideo notat Livius, quia in Laconia Peloponnesi regione ad Sinum Saronicum ejusdem nominis oppidum erat.

7. *Iffæorum.*] Iffæi, sunt incolæ Iffæ. Duo præsertim occurrunt hujus nominis loca apud Geographos. Est enim Iffæ

urbs Lembi insulæ, quæ Himera & Pelagisa dicta fuit. teste Scæph. Est & Iffæ insula atque urbs Adriatici maris, ex adverso Jaderæ: quæ hodie Venetis subjacet, ut & aliz vicinæ insulæ, vulgò *Lissa* Italici ex Soph. Sclavonibus *Pois*; illis est *Iffæa Granda*: Anna Comæna *Iffæam* vocat: Ptolemæus Dalmatiz adscribit, Plinius Liburniz, melius, ni fallor. Hæ duæ sunt Illyrici regiones, cujus maritimæ gentes Piraticam exercera solitæ. Et à Liburnis populis velocium navigiorum genus Liburnarum nomen, vel Liburnicarum accepit: hinc apud Horatium. *Ist Liburnis inter alta Navium*. *Antea propugnacula.* Ab hac igitur insula dictos puto Iffæos, quoniam hic mentio.

8. *Carystiorum agros.*] *Caryssi* incolæ, quod oppidum est Eubææ in ora Orientali, Andro insulæ oppidit, inter Caphareum & Geræstium promontoria, adhuc nomen retinens.

9. *Geræstum.*] Ejusdem Eubææ oppidum fuit quindecim ab Carysto milibus passuum, meridiem versus: unde proximo promontorio nomen, quod

Urb. cond.
ann. 553.
Coff. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

lis in altum datis, maris medio præter ¹⁰ Scyrum insulam ¹¹ Icum pervenere. ibi paucos dies, sæviente Borea, retenti; ubi prima tranquillitas data est, Sciatum trajecere, vastatam urbem, direptamque nuper à Philippo. Per agros palati milites frumentum, & si qua alia ului esse ad vescendum poterant, ad naves retulere. præde nec erat quicquam, nec meruerant Græci cur diriperentur. Inde ¹² Cassandream petentes, primo ¹³ ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere. inde quum superato promontorio ad ipsa moenia urbis circumagere classem vellent, sæva coorta tempestate prope obruti fluctibus; dispersi magna ex parte amissis armamentis. in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit, nam collectis in unum navibus, expositisque copiis aggressi urbem, cum multis vulncribus repulsi (& erat validum ibi regium præsidium) irritò incepto regressi ¹⁴ Canastrum ¹⁵ Pallenes trajecere. inde superato ¹⁶ Toronæ promontorio, navigantes ¹⁷ Acanthum petiere. Ibi primo ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta, ac direpta. nec ultra progressi (jam enim & graves præda naves.

N O T A.

Ciam insulam respicit. In tabulis *Gera* nunc quoque appellatur.

10. *Scyrum insulam*.] Insula *Scyros*, triquetra formâ, scopulosa & parùm fecunda, imminet Orientali Eubœæ regionali ad 28. millia passuum: nobilis Achillis, sub virginis habitu, cum Laodamia furtivis amoribus. Nunc quoque *Scyro* dicitur.

11. *Icum pervenere*.] Insula quoque exigua est *Egei* maris *Icos* ad ortum Sepiadis Magnæ oppidi, ad Septentrionem Orei Eubœæ longius distit, ad meridiem Sciatii & Peparethi insularum.

12. *Cassandream*.] *Cassandra* five *Cassandria*, prius *Potidaa* (cujus frequens mentio apud Demosthenem) donec Cassander unus ex duobus Alexandri, Macedoniæ potius nomen mutavit: fuit in Paraxiæ regionis extrema peninsula, à Philippo Magni Alexandri patre Atheniensibus erepta cum Pydna, & Amphipoli. Quæ omnes urbes, aliæque hujus tractus ad ortum ætivum vergentes, Thraciæ à plerisque veteribus scriptoribus assignantur: ad quam verè primum pertinuisse videntur ante Macedonum potentiam. *Cassandria* nomen hodieque servat.

13. *Ad Mendin*.] *Mendis*, alias *Menda*, Thermaico sinui imminet, vicus hic dicitur civitatis, id est, ditionis seu Territorii *Cassandriæ*: hodie *Menin* vocari sunt.

14. *Canastrum*.] Oppidum est *Cassandriæ* finitimum; unde *Canastrum* promontorium: hodie *Capo Canistro*.

15. *Pallenes*.] Fuit *Pallene*, seu *Patalene* peninsula inter sinus Thermaicum, & Toronicum in *Egeum* mare prominens, inque ea extrema hinc *Cassandria* ad meridiem, inde *Pallene* usque ad Boream, alias *Philegra*, teste Herodoto. Nunc Moletio *Patalena*.

16. *Toronæ promontorio*.] Quid sit *Torona promontorium*, non satis intelligo, nisi velit auctor *Canastrum* indicare, quod *Cassandria* venientibus superandum est, si quis Toronam navigare velit, trajecto sinu, qui Toronicaus appellatur ab appositæ civitate in antedicta Paraxiæ regione Macedoniæ, sed extrâ Chersonesum *Cassandriæ* seu *Pallenes*, *Nardus* & *Pinetus Castellæ Rampe* nunc dici volunt. *Sophianus Lougo*: vulgo tamen creditur hodie vocari *Agiomani*: quoniam vocatur etiam proximus sinus.

17. *Acanthum*.] In Chalcidicæ regione habet.

habebant) retro, unde venerant, Sciathum , & ab Sciatho Eubœam Urb. cond. an. 553. reperiunt.

an. 553.
Coff. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

XLVI. Ibi relicta classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere, ac colloquendum cum *Ætolis* de ratione gerendi belli. Sipyrrhica *Ætolus* princeps legationis ejus fuit, qui ad communicanda consilia ⁵ *Heracleam* cum rege, & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites ^a præstaret. tantum enim numerum bellum gerentibus adversus Philippum debebat. Id negatum *Ætolis*: quod illi quoque gravati prius essent ad populandam Macedo-
10 niam exire, quo tempore Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum inde ^b respectu rerum suarum potuissent. Ita *Ætoli* cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. inde consulti de oppugnando Oreo cœptum. Valida ea civitas & moenibus, & quia antè
15 fuerat tentata, firmo erat præsidio. Conjunxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agesiabroto, viginti Rhodiarum naves, ^c & te-ctæ omnes. eam classem in stationem, ³ ad Zelasium miserunt (Isthmiz id super Demetriadem promontorium est peropportune objectum) ut si quid inde moverent Macedonum naves, in præsidio essent. Heraclides
20 præfectus regius ⁴ classem ibi tenebat. magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quam aperta vi quicquam ausurus. Oreum ^c diversi Romani, & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regii adversus vallem inter duas jacentem arces, qua & muro intersepta urbs est. & ut loca diversa, sic dispari mo-
25 do etiam oppugnabant: Romani testudinibus, & vineis, &

INTERPRETATIO.

^a Suppeditaret.

^b Ad res proprias tendas in Macedoniam.

^c E diversis partibus.

NOTÆ.

Macedoniz, fuit oppidum *Acanthus* extra peninsulam, ad Singiticum sinum, qui nunc *Erisso* teste Sophiano.

1. *Heracleam*.] *Thessalicam*, quæ & *Trachiniam*.

2. *Tecta omnes*.] Majorum hoc navium & armatarum proprium fuit, ut contextæ essent, ac duplex haberent tabulatum; eoque distabant ab onerariis.

3. *Ad Zelasium*.] Neque hujus nominis promontorium invenitur apud Geographos, neque Isthmia ulla circa Demetriadem Magnæz urbem, quæ inter Pagasas & Joleon. Donec melius quid certiusque occurrat, legendum ex Grono-

vii sententia. *Ad Phalassium miserunt*; *Hissaa* id super Demetriadem promontorium est, &c. Est enim *Phalassia* promontorium, vel promontoria Ptolemæo juxta Oreum, quæ urbs prius *Hissaa* & regio Isthmiz, in Eubœa apud Strab. lib. 10. Aut si Isthmiz urbs fuit ab Oreo diversa, certè in eadem insulæ Eubœæ regione fuit. Quod autem ait Livius, super Demetriadem, objectum accipiendum est è longinquo, atque interjacente mari, sed tamen è regione.

4. *Classem ibi tenebat*.] Non apud Phalassium, seu *Phalassia*, quæ nonnisi exiguo spatio disjuncta ab Oreo: (neque enim inde extrudatus ab oppugnantibus

Urb. cond. c. arietem admovendo muris: regii balistis, catapultisque, & alio omni
an. 553. genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa jacie-
Coll. P. bant, 5 & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione exper-
Sulpicio, & tum profuerat. Caterum non plures tantum Macedones, quam an-
C. Aurelio. te tuebantur urbem arcesque, sed etiam praesentioribus animis, 5
& castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, si-
mal promissionum in futurum memores, ita ut parum in expugna-
tione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, re-
lictis quot satis videbatur ad opera perficienda militibus, trajicit in
proxima continentis: Larissamque (non illam in Thessalia nobilem ur-
bem, sed alteram, quam 7 Cremastem vocant) subito adventu, praeter
arcm, cepit. Attalus quoque 8 Egeleon, 9 nihil minus quam
tale quicquam in alterius oppugnatione urbis timentibus, oppressit.
Et jam quum opera in effectu erant circa Oreum: tum praesidium
quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnis-
que & vulneribus confectum. Muri quoque pars arietem ineusso sub-
ruta, multis jam locis prociderat: perque apertum ruina iter nocte
Romani, 10 quodque super portum est, in arcem perruerunt. At-

INTERPRETATIO.

c. Arietem admoventes ad muros.

NOTAE.

Romanis Heracleides: sed apud Demetriadem procul inde positam in Thessalia: continenti.

5. Et cuniculos.] Quod referantur accusativi cuniculos, & quidquid, est quod ambigatur: nisi velis regi à participio ingerentes, aut à verbo jaciebant: quae tamen satis dura locutio: aguntur enim cuniculi, non ingeruntur; longè minus jaciuntur. Posset & subintelligi verbum experiebantur, quasi postea repetitum sequenti vocabulo expertum profuerat. Hae difficultates Gronovium impulere, ut scribendum censeret & cuniculis: quod quidem rectè convenit cum Balistis & Catapultis, de quibus ante; non ita cum sequentibus, Et quidquid alim: perterequum si dicamus nomen quidquid resolvi in, eo omni quod.

6. Et castigationibus regis.] An ex castigationibus regis, an potius scribendum, ex verum illi admodum Gronovii conjectura, & castigationis regia... memores: de qua supra lib. 28. cap. 8.

7. Cremastem vocant.] Duae in Thessalia

fuere Larissa: altera caput regionis, in Pelasgiotide ad Peneum; altera Cremastis, sive Pensilis cognomine, quod in colle posita esset, in Phthiotide ad oram, inter Maliacum sinum & Pelasgicum. Adhuc quoque Larissae dici creditur.

8. Egeleon.] Egeas Euboicas fortè intelligit, qui locus juxta Euripum ex adverso Larymae inferioris, ad Cephissi ostium posita in Locris: vel potius Leon Prolemaeo dictum promontorium, quae Straboni Lenco Aëti, ubi nunc Sophiano-Capo Montello: fortè Aedepsam voluit Livius; quae urbs quoque non procul Aegis nunc Dipso appellatur.

9. Nihil minus... simen-ribus.] Cum nempe incolae Aegaei, ejusmodi nihil timerent: subaudi ergo incolis, sive civibus.

10. Quodque super portum est.] Quod referemus illud quodque, sive & quod super portum est, an ad iter, ut Romani percurrerint in arcem per iter apertum ruinam. & per iter quod est ad por-

L. FURIUS PRÆTOR DE BOIIS TRIUMPHAT: § 17

talus luce prima, signo ex atee dato ab Romanis, & ipse urbem Urb. cond. ann. 513.
 invasit; stratis magna ex parte muris: praesidium oppidanique in al- Coll. P. Sulpicio, & C. Aurelio
 ram arcem perfugere, unde biduo post deditio facta. urbs regi, ca-
 ptiva corpora Romanis cedere.

- 1 XLVII. Jam autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus, quem Cæla vocant, suspectus navis. itaque ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piræum, unde profecti ad bellum erant, re-
 10 petunt. Apollitius triginta navibus ibi relictis, a super Maleam, navigat Corcyram. b Regem Sparium initiorum Ceteris, ut sacris interesset, co-
 15 nuit. secundum initia & ipse in Asiam se recepit; Agesimbroro & Rhodius domum remissis. Hæc ea ætate terra marique adversus Philippum sociolum ejus, à consule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo & Rhodius gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum, quam in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversus prætorem, quod
 15 ablente se rem gessisset. missi igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque cum præda majore quam gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Etruria nihil erat rei, quod

INTERPRETATIO.

a Superato promontorio Malea. b Attalum ibi retinuit tempus quo sacra Eleusinia Ceteris celebrabantur: post ea facta perfella, in regnum est reversus.

NOTÆ.

tum) an potius subintelligemus *sparium*, quod erat ad portum,

1. *Quem Cæla vocant.*] *Κεῖλα* Græcis generali nomine *Cavitates* sunt. Hoc loco intelliguntur, opinor, sinus qui Caryito ad Chalcidem occurrunt inter Eubœam & continentem Bœotæ; quod hic satis indicat Liv. At Strabo ita expli-
 cat initio lib. 10. τὸς εὐβοίης τὴν ἀπὸ τῆς
 λέγουσι τὴν μεταξὺ Αὐλίδος καὶ τῆς περὶ τὴν
 ῥαυτοῦ τῆς. Κατὰ τὴν γὰρ ἰσχυρὰν
 πλοῦσι καὶ τὴν Χερσονῆσιν κατὰ τὴν πελὸν
 τῆς τῆς τῆς. *Causa Eubœa vocan-
 tur, quæ inter Aulidem & loca circa Ge a-
 sunt jacent.* Ibi enim ora maritima in
 sinum flectitur: ad Chalcidem autem
 approprians, rursus ad continentem
 incurvatur. Ex his non satis apparet an
 sinus, an vero terra sinui inimens
 καὶ λέγεται dicatur: & videri potest utriusque
 commune hoc nomen, quod sinus
 maris à sinuosa circum regione aco-
 perint. Ab Ptolemæo certe καὶ λεγεται
 inter Leonem & Caphtareum promon-
 toria, urbesque Caryitum & Geræ-

stum possunt. *Valer. Maxim. lib. 1. cap. 8. num. 10.* de terra tantum videtur accipere, cum Cælam Eubœæ dicit eam regionem quæ inter Rhamnunta nobilem soli Attici partem, Caryitumque Chalcidico freto vicinam, interjacet: cum *regionem* vocet, excludit hæc dubiè mare, ita ut intelligi non possit Euboicum sinus, sive ipsum mare quo Attica sejun-
 gitur ab Eubœa. Designat itaque hujus in-
 sule partem, quæ ab ora Rhamnunti op-
 posita ad Caryitum protenditur. Quæ ra-
 tione non tam maris, litonumque sinuosi
 flexus spectabuntur, quam cavitatis sive pro-
 funditas oræ depreffe interioris ac planæ:
 idque ut indicetur tantum locus quæ mare
 illud periculosè exibat. Ceterum,
 quemadmodum *Bœotinis* vocabulum, cum
 aqua fluente, alveum & ripam utram-
 que denotat: Ita in mari sinus, non mi-
 nus litora significat, quam mare, quod
 iis continetur. Atque ita *sinus Euboicus*
Cæla dici poterit, ab ea parte Eubœæ
 quæ vicinè huic mari litora præbet.

Urb. cond.
an. 553.
Coll. R.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

gereret, simul Gallico triumpho imminens, quem absente consule fratre
atque invidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato cum
venisset, senatum in aede Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, ut
triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petie.

XLVIII. Apud magnam partem senatus, & magnitudine rerum gesta-
rum valebat, & gratia. majores natu negabant triumphum, & quod alie-
no exercitu rem gessisset, & quod provinciam reliquisset aviditate rapiendi
occasionem triumphi, id verò cum nullo exemplo fecisse. consulares præ-
cipue, expectandum fuisse consulem dicebant. potuisse enim castris
prope urbem positis, tutanda colonia, ita ut acie non decerneret, in ad-
ventu ejus rem extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum
esse. Consulem expectarent: ubi coram disceptantes consulem & præto-
rem audissent, ¹ verius de causâ existimaturos esse. Magna pars senatus
nihil præter res gestas, & an in magistratu suisque auspiciis gessisset, cen-
sebant inspectare senatum debere. Ex duabus coloniis, quæ velut claustra
ad cohibendos Gallicos summus opposita fuissent, ² quoniam una direpta &
incensa esset, ³ trajecit namque id incendium velut ex continentibus testis in
alteram eam propinquam coloniam esset, quid tandem prætori faciendum
fuisse? nam si sine consule nihil geri oportuerit, aut senatum peccasse, qui exer-
citus prætori dederit: (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis exer-
citus rem geri voluerit, ita finire Senatufconsulcum, ne per prætorem, sed per
consulem gereretur:) aut consulem, qui non, quoniam exercitum in Etru-
ria transire in Galliam iussisset, ipse Arimini accurrerit, ut bello interef-
set, quod sine eo geri fas non esset. Non expectare belli tempora, moras
& dilaciones imperatorum, & pugnandum esse interdum, non quia velis,
sed quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugna spectari oportere.
sufos casusque hostes: castra capta ac direpta: coloniam liberatam ob-
sidione: alterius coloniam captivos recuperatos, restitutosque suis: debellatum
uno pralio esse. Non homines tantum ea victoria laetatos, sed Diis quo-
que immortalibus per triduum supplicationes habitas: quod bene ac feliciter,
non quod male ac temere respublica à L. Furio prætoris gesta esset. Data
fatio etiam quodam Furia genti Gallica bella.

XLIX. Hujus generis orationibus ipsius amicorumque, victa est, præ-
sentis gratiæ prætoris, absentis consulis majestas: triumphumque frequentes
L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius

INTERPRETATIO.

1. *Iussus esse pronuntiaturus de hac re.*

NOTÆ.

1. *Prope urbem.*] Cremonam intellige
ex cap. 20. hujus libri.

2. *Quoniam una direpta.*] Placentiâ ni-
mizum, ex cap. 10.

C. VALER. FLAMEN PER ALIUM JURAT IN LEGES. 517

prætor. In ærarium tulit 1 trecenta viginti millia æris, 2 argenti centum septuaginta millia pondo; neq; captivi ulli ante curtum ducti, neq; spolia præ-
lata, neq; milites secuti; omnia præter victoriam penes consulem esse appare-
bat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, 3 quos consul in Africa voverat, ma-
gno apparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut quot quisque
eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina
jugera acciperet. cum agrum decemviri assignarent. Triumviri inde crea-
ti ad suppletendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Annibalis
attenuatæ vires ejus coloniæ erant. C. Terentius Varro, L. Quinctius Fla-
minius, P. Cornelius, Cn. F. Scipio. hi colonos 4 Venusiam adscripse-
runt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui 5 proconsul Hispaniam
obtinebat, magnum hostium exercitum 6 in agro Sedetano fudit. quin-
decim millia Hispanorum eo prælio dicuntur cæsa, signa militaria cap-
tea octo & septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex provincia Ro-
mam comitorum causa venisset, non id, 6 quod animis præceperant,
questus est, Non expectatum se ab senatu, neque disceptandi cum prætoribus
consuli potestatem factam: sed ita triumphum decrevisse senatum, ut nul-
lus nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui bello interfuissent,
verba audiret. Majores ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, cen-
turiones, milites denique triumpho adessent; ut veritas rerum gestarum
ejus, cui tantus honos haberetur, publice videretur. Equum ex eo exerci-
tum, qui cum Gallis pugnauerit, si non militem, laxam saltem fuisse, quam
percurrant posset senatus, quid veri prætor 7 vanive referret?

L. Comitiis deinde diem indixit: quibus creati sunt consules L.
Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L.
Quinctius Flaminius, L. Valerius Flaccus. L. Villius Tappulus,
Cn. Babius Tampilus. Annona quoque eo anno pervilis fuit. fru-
menti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius
Marcellus, & Sex. Ælius Pætus 1 binis æris in modios populo di-

NOTÆ.

1. Trecenta viginti millia æris.] Hic li-
bras æris, non asses posteriorum tem-
porum intelligi puto: sic earum pretium
reddet librarum nostrarum circiter du-
centa & octo millia. Alioqui summa exi-
steret triumpho non satis digna.

2. Argenti centum septuaginta millia
pondo.] Gallicæ hodiernæ pecuniæ, sex
millians cent vinge mille liures.

3. Quos consul in Africa voverat.]
Non consul tunc fuit, cum bellum in
Africa gereret Scipio, sed Proconsul.

4. Venusiam adscriperunt.] Plut. in
Quintio pro Venusia subjicit hoc loco
Barnianum. & Compsum: de quibus po-

testæ Livius, ut Sigon. observat.

5. In agro Sedetano.] De Sedetania
Hispaniæ ultra Iberum populis, qui
nunc in Parte Aragoniæ, dictum super-
iori volumine.

6. Quod animis præceperant.] Sic le-
gendum ostendit vox animis: nam si de
uno loqueretur, dixisset, animo præce-
perat. Refertur ergo ad Senatores, qui exi-
stimaverant fore ut quereretur Aurelius
se expectatum non fuisse.

7. Vanive referret.] Quidam codices
inanivus referret.

1. Binis æris.] Asses hi fuere unciales.
hoc est, singuli non multo plus quam

Urb. cond.
an. 553:
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio,

Urb. Cond.
ann. 553.
Coll. P.
Sulpicio, &
C. Aurelio.

viferunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum in-
staurarunt: signa aenea ex multaticio argento in arario posuerunt. Plebeji
ludi ab aedilibus L. Terentio Massa & Cn. Babbio Tamphilo, quem præ-
torem designaverant, ter toti instaurati. Et 2 ludi funebres eo anno per
quadriduum in foro, mortis M. Valerii Lavini causa à P. & M. filiis ejus
facti: & munus gladiatorum datum ab iis. paria quinque & viginti pu-
gnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir sacrorum, mortuus. in ejus lo-
cum Manius Acilius Glabrio successit. Comitibus aediles curules creati sunt
forte ambo, qui statim occipere magistratum non possent. nam C. Cor-
nelius Cethegus absens creatus erat, quum Hispaniam obtineret provin-
ciam: C. Valerius Flaccus, quem præsentem crearent, quia flamen Dia-
lis erat, 3 jurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinque
dies, nisi qui jurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut
legibus solverentur, senatus decrevit, ut 4 si aedilis 4 qui pro se juraret,
arbitratu consulum daret; consules, si eis videretur, cum tribunis plebis
agerent, uti ad plebem ferrent. Datus qui juraret pro fratre L. Valerius
Flaccus prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesque scivit,
ut perinde esset, ac si ipse aedilis jurasset. Et de altero aedile scitum plebis
est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad
exercitus ire juberent, ut C. Cornelius aedilis curulis ad magistratum ge-
rendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos
post annos. plebs Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinius proconsulibus
imperium esse in Hispania jussit.

INTERPRETATIO.

2. Aliquem qui iuramentum pronuntiaret ipsius vice.

NOTÆ.

tredecim denariorum Turonensium: itaque hi duo asses vix æquabant nostras duos cum dimidio. Sic Gaillicæ dixeris, le boisseau de blé estoit à six blancs.

2. Ludi funebres.] Originem funebrium ludorum referant ad Achillem in Patrocli funere apud Homerum, & Æneam apud Virg. tum in Anchise patris honorem, tum in funere Pallantis, inferias, seu sacra placandis suorum manibus facientes (mactatis victimis, fortè etiam captivis, quasi sanguine maximè humano manes gauderent) ac certamina ludicra celebrantes: non dum enim cruenta erant hæc spectacula:

de quo genere Tertul. Ex Romanis primis, vel certè inter primos, P. Scipio Africanus apud Carthaginem novam, in honorem patris & patrui ante aliquot annos in Hispania caesorum munus gladiatorum edidit 2. sed ex voluntatis hominibus: qua de re noſter lib. 18. cap. 1. Exemplum nunc P. & M. Valerii sequuntur patris sui causâ.

3. Jurare in leges non poterat.] Ad honorem divini numinis quodammodo pertinet, ut, qui sacris addicti sunt, jurare non cogantur.

4. Si aedilis.] C. Valerius Flaccus, qui Aedilis creatus erat proximis comitiis.

FINIS LIBRI XXXI.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXXII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

COMPLURA prodigia ex diversis regionibus nunciata referuntur : inter quæ , in Macedonia in puppi longa navis lauream esse natam. T. Quintius Flaminius consul adversus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri , fugamque coëgit in regnum reverti. Ipse Thessaliam , quæ est vicina Macedonia , sociis Ætolis & Athamanibus vexavit. L. Quintius Flaminius consul frater , navali prelio , Attalo rege & Rhodiis adiuvantibus , Eubœam & maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Conjuratio servorum facta de solvendis Carthaginiensibus obsidibus oppressa est. Prætorum numerus amplius est , ut seni crearentur : Cornelius Cethegus consul Gallos Insuèves prælio fudit. Cum Lacedæmoniis , & tyranno eorum Nabide amicitia juncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

Consules , prætoresque , quam Idibus Martiis magistratum iniissent , provincias sortiti sunt. L. Cornelio Lentulo Italia , P. Villio Macedonia : prætoribus , L. Quinctio urbana , Ca. Bæbio Ariminum , L. Valerio Sicilia , L. Villio Sardinia evenit. Lentulus consul novas legiones scribere iussus : Villius à P. Sulpicio exercitum accipere , in supplementum ejus quantum militum videretur , ut scriberet , ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones , quas C. Aurelius consul habuisset , ira decrevit , ut retineret eas , donec consul novo cum exercitu succederet. in Galliam ubi is venisset , omnes milites exuctorati domum dimitterentur , præter quinque millia socium . his obtineri : circa Ariminum provinciam lætis

Urb. cond.
an. 554.
Coss. L.
Corn. Len-
tulo, & Pup-
Villio Taspulo.

NOTÆ.

1. *Et maritimam oram cepit.*] Plerumque intelligitur provincia Gallia circumpadana, quæ tunc ab Arimino incipiebat , ubi & sedes Prætoris Rabicone quippe vicino anno dirimebatur Italia propriè dicta à Gallia Cispalpina.

2. *Circa Ariminum provinciam.*] In-

Urb. cond.
an. 554.
Coff. L.
Corn. Len-
tulo, & P.
Villio Tap-
pulo.

efce. Prorogato imperio prætoribus prioris anni; Cn. Sergio, ut mili-
bus, qui in Hispania, Sicilia, Sandinia stipendia per multos annos fecissent,
a agrum assignandum curaret; Q. Minucio, ut in Brutiis idem a de con-
juracionibus quaestiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perfici-
ceret; & eos, quos 3 sacrilegii compertos in vinculis Romam misisset, 5
Locros mitteret ad supplicium: quæque sublata ex desubro Proserpinæ ef-
fent, reponenda b cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ Pontificum decre-
to instauratæ sunt: quod legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in mon-
te Albano 4 Latinis carnem, ut afolet, datam non esse. Ab Suefa nuni-
ciatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat, de cælo tactum: 10
& Formiani legati, ædem Jovis, item Ostienses, ædem Jovis, & Veli-
terni, Apollinis & 5 Sangi ædes, & in Herculis æde capillum enatum:
& ex Brutiis à Q. Minucio prætoris scriptum, equuleum cum quinque
pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. Inde à
P. Sulpicio præconfulè ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cære- 15
ra scriptum erat; lauream in puppi navis longè enatam. Priorum pro-
digiorum causa senatus censuerat, ut consules 6 majoribus quibus Diis
videretur, sacrificarent. 7 ob hoc unum prodigium aruspices in senatum
vocati, atque ex responso eorum supplicatio in diem unum edicta, &
ad omnia pulvinaria res divine factæ.

II. Carthaginenses eo anno argentum in stipendium impositum pri-
mum Romam advexerunt. id quia probum non esse quæstores denuncia-
verant, a experientibusque pars quarta decocta erat, pecuniâ Romæ mutua
sumptâ, 1 intertrimentum argenti suppleverunt: Petentibus deinde,

INTERPRETATIO.

a Inquisitiones conjuratorum quas antea sent, argenti Puaici, excoquendo pro-
bati: evanuerat & in fumum abierat quan-
ta pars.

b Factis sacrificiis expiatoriis.

a Quæstores, cum experimentum facer-

NOTÆ.

2. Agrum assignandum curaret.] Ma-
vult Gron. assignari curaret, conjectura
ex libro Vossiano ductâ, ubi assignare.
Nec laborat periphrasis, ut ipsi visum, nisi
quod paulo est prolixior. Sensus saltem
facile constat, si continuatâ oratione le-
gas. Prorogato imperio Prætoribus prioris
anni, eâ lege ut hæc & illa facerent, &c.
Feriæ Latinæ, &c. instauratæ sunt: quasi ea
quæ scripta sunt post verba, prorogato im-
perio, parenthesi essent inclusa.

3. Sacrilegii compertos.] Convidi eni-
m fuerant expulsi Proserpinæ Templum;
qua de re lib. 29. cap. 8. Vide & cap. 21.
4. Latinis carnem.] Fertilis Latinis
Tauri iam commune immolati carnes
dividebantur quinquaginta, minis tri-
bus populis, id est, incolis oppidorum
Latii septem & quadraginta, ad ea
convenientibus, ex fœdere de quo lib.
1. cap. 52.

5. Sangi ædes.] Nomen est Jovis fi-
dei præstulis apud Dionys. Halic. lib. 4.
Idem Deus Fidius præcis Latinis dictus
ex Varrone. De eo dictum tomo 1.

6. Majoribus.] Supple hostiis.

7. Ob hoc unum.] Postremo scilicet
loco narratum prodigium, coronæ lau-
reæ, vel folii nati in puppi navis.

1. Intertrimentum argenti.] Dicitur
intertrimentum pro diminutione, eo
quod duo quæ inter se tenuant attrita
ut,

ut, si jam videretur senatui, obsides sibi redderentur; centum redditu ob-
sides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem,
qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commodè essent,
aliò traducerentur, concessum, ^a ut Signiam & Ferentinum transirent.

- 5 Gaditanis item petentibus remissum, ne ³ præfectus Gadeis mitteretur,
^a adversus quod is in fidem populi Romani venientibus, cum L. Marcio
Septimo convenisset. Et Narniensium legatis, querentibus ^b ad nomen-
rum sibi colonos non esse, & immixtos quosdam non sui generis pro colonis
se gerere, earum rerum causa triumviros creare L. Cornelius consul ius-
sus. creati Pub. & Sex. Ælii (Pætis fuit ambobus cognomen) & Cornelius
10 Lentulus. quod Narniensibus datum erat, ⁴ ut colonorum numerus au-
geretur, id Colani petentes non impetraverunt.

III. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in provin-
cias profecti. P. Villium, in Macedoniam quum venisset, atrox seditio

- 15 militum jam ante irritata, nec satis in principio compressa excepit. duo
millia ea militum fuere, qui ex Africa post devictum Annibalem in Sici-
liam, inde anno fere in Macedoniam pro voluntariis transportati erant.
id voluntate factum negabant: *Ab tribunis recusantes in naves imposi-
tos. sed utcumque, ^a seu injuncta seu suscepta foret militia; ^a &*
20 *eam exhaustam, & sine aliquem militandi fieri aquam esse. Multis*
annis sese Italiam non vidisse. consensisse sub armis in Sicilia, Africa,
Macedonia. Confectos jam se labore & opere, exsangues tot acceptis vul-
neribus esse. Consul, causam postulanda missionis ^b probabilem, si modeste
peteret, videri dixit. seditionis nec eam, nec ullam aliam satis iustam

INTERPRETATIO.

^a Contra id quod convenerat.

^b Minorem esse numerum civium suorum
quam qui frequentanda colonia necessarius
videretur.

^a Et militiam illam à se jam toleratam
esse.

^b Qua approbari deberet.

NOTÆ.

Ipso diminuantur; quemadmodum *detri-*
mentum à detritu dicitur, quod ea que
trita sint minoris pretii.

2. *Ut Signiam.*] Non abs re Signium
auguratur non *Signiam*, sed *Setium*
translatum nunc fuisse obli-les Carthagi-
nensium; nam eos Setiæ post hæc cus-
toditos fuisse, ubi & propter eos exci-
tata fuit seditio, constat ex hujus libri
cap. 16.

3. *Præfectus Gadeis mitteretur.*] Tan-
quam in urbem deditam, cum tamen for-
derata esset, quoque jure uteretur; qua
de re Cic. in orat. pro Corn. Balbo: ubi
de *populis Fandis*; suum deinde Senatui

habuit tanquam civium Romanorum co-
lonia, teste Cic. ead. Orat. & Plinio,
apud quem caput fuisse dicitur unus è
quatuordecim Juridicis Hispaniæ Con-
ventibus.

4. *Ut colonorum numerus augeretur.*]
In Manuscriptis & plerisque antiquis edi-
tionibus *numerus cogere*, id est, con-
gregaretur, conficeretur; idque sive dis-
cipulos revocando, sive novos adscriben-
do colonos.

5. *Seu injuncta seu suscepta esset militia.*]
Ultro scilicet suscepta. Pro *invita*, probat
Gron. ex Cod. Oxon. quod vulgo legeba-
tur, *injuncta*: quod verbum est onerum

Tit. Liv. Tom. III.

Viii

Urb. Cond.
an. 554.
Coss. L.
Cornel.
Lentulo, &
Pub. Villio
Tappulo.

Urb. Cond.
an. 554.
Coll. L.
Cornel.
Lentulo, &
P. Villio
Tappulo.

causam esse. Itaque, si manere ad signa, & dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum. Modestia facilius quam pertinacia quod velint impetratos.

IV. 1 Thaumacos eo tempore Philippus summa vi oppugnabat aggeribus vinceisque: & jam arietem muris admoturus erat. ceterum incepto ab-
sistere cum coegit subitus Aetolorum adventus, qui Archidamo duce inter
custodias Macedonum moenia ingressi, nec die, nec nocte 2 finem ullum
erumpendi, nunc in stationes, nunc in opera Macedonum faciebant. &
adjuvabat eos natura ipsa loci. namque Thaumaci à 3 Pylis sinuque Malia-
co 4 per Lamiam eunti, loco altro siti sunt; ipsis 5 faucibus imminentes, 10
quam 6 Calen vocant. Thessaliaeque transcuntis confragosa loca, impli-
cataeque flexibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repente
velut maris vasti, sic immensa panditur planities, ut subjectos campos
terminare oculis haud facile queas. 6 Ab eo miraculo Thaumaci appellati.
nec altitudine solum tuta urbs, sed quod saxo undique abscisso rupibus im-
posita est. Haec difficultates, & quod haud satis dignum tanti laboris per-
iculique pretium erat, ut abisteret incepto Philippus, effecerunt. hiems
quoque jam instabat, quum inde abisset, & in Macedoniam in hiberna
copias reduxit.

V. Ibi ceteri quidem, data quantacumque quiete temporis, simul ani- 20

NOTÆ.

numerumque suagendorum. Facit Plin. ab eo laudatus lib. 8. ep. 16. *Quo libentius suscipio, depono etiam quod inungis.*

1. Thaumacos.] Nomen urbis in Phthiotidis & Thessaliotidis confinio, circa Othria montem ad sinum Maliacum, vulgò *Thamaco*. Stephano *Thaumacia* dicitur, diversa à Thaumacia Magnesia.

2. Finem ullum erumpendi.] Gall. *Qui ne cessent de faire des sorties jour & nuit sur les travaux & sur les corps de garde.*

3. Pylis.] Intelligit Thermopylas, quæ per antonomasiam Pyla vocantur, id est, Portæ: sunt enim alia ejus nominis loca, ob angustias sic dicta, ut portæ ferreæ & Caucasæ, portæ Ciliciæ & Amanicæ, &c.

4. Per Lamiam.] Oppidum fuit Thessaliae *Lamia* in Phthiotide, non procul Sperchio fluvio, è regione Heracleæ Trachinæ. Inde sinum Maliacum quidam inversis literis dixerunt *Lamiacum*, quod non procul ab ejus litore abist ea urbs. Inde quoque *Lamiacum* appellatum bellum, quod post Alexandri mor-

tem exarxit inter Antipatrum & Athenienses, duce Leosthene: quo in obsidione Lamia cæso victi atque iterum subacti fuere Athenienses. Hodie *Lamina* vocatur.

5. Faucibus imminentes quam Calen vocant.] Aut supplend in regionis, ut sit *faucibus regionis quam Calen vocant*: aut cum Reg. & Colb. legendum, *quas Calen*, vel potius *Cala* vocant: quas scilicet fauces appellant *Cala*, id est *cava* plurali numero, Gall. *les creux*: ut hæc inter Lamiam & Thaumacos angustia sit *creux* *λῆμας*. Mallem tamen, *quam Calen vocant Thessalia, qua transcuntis confragosa loca*, &c. quas nempe fauces, &c. *transcuntis*. Certe enim *Cala*, id est, *Cava* appellabatur hæc Thessaliæ regio, ceteris humilior, quasi planitiem dicas: quemadmodum *Cala Syria*, *Cala Elis* apud Strabonem, *Cala Eubœa* apud Ptolemæum, de qua lib. priore cap. 45.

6. Ab eo miraculo.] Dicti ergo Thaumaci ab admirabili situ, & jucundissimo in plana prospectu. Nam *Θαυμάσιος* Græcis est *admirari*.

mos corporaque remiferant. Philippum, & quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat animus, tanto magis intentum in universum eventum belli curæ angunt: non hostes modo timentem, qui terræ marique urgebant, sed nunc & lociorum, nunc etiam & popularium animos, ne & illi ad spem amicitie Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido novandi res caperet. itaque & in Achajam legatos misit, simul qui iurandum (ita enim pepigerant quotannis iuratos in verba Philippi) exigerent: simul qui redderent ⁸ Achæis ³ Orchomenon, & ⁴ Heraam, ⁵ & Triphyliam: ⁶ Megalopolitis Alipheram contendentes.

Urb. Cond.
an. 554.
Coll. L.
Cornel.
Lentulo, &
Pub. Vill.
Tappulo;

INTERPRETATIO;

¹ Subditorum scilicet, id est, Macedonum.

NOTÆ.

1. *Quantum ab assiduis laboribus laxaverat animus.* J Mil. quos vidi, habent, non male, *laxaverat animus*, sensu haud multum diverso à vulgata lectione, quam Gelenius intulit, *laxaverat animum*. Quidni enim *laxandi* verbo usus fuerit Liv. neutrali significatione, quæ vim habet passivam: cùm Cæsari usurpatum legatur, *veniens remisit*, pro cellavit, aut remissior factus est? certe sententia satis idonea est, ut Philip. ab expeditionum labore, quæ assidue per militiam fatigaverant, animum per hiemem relaxasse dicatur, ita tamen ut de futuro totius belli casu anxius cogitaret. Vult tamen non insubtiliter Groc. scribi, *quantum*, &c. *laxaverat annus*, hoc est, anni tempus; quæ ratione Statius pigrum annum dicit, & *pacem piger annus habet*, pro seriarum tempore quo à litibus cessatur: quasi velit auctor quietem non tam animi quam corporis, quæ milites per hiemem gaudebant, ad Regem minime pertinuisse, ut qui mentem tanto magis exercitam curis gereret.

2. *Sociorum.* J Achæorum præsertim.

3. *Orchomenon.* J Arcadiæ hic Orchomenus intelligitur, inter Ladonis fontes & Parthenium montem, non procul Mantinea: quod oppidum jam Strabonis tempore perierat. Aliud fuit eodem nomine oppidum in Brotia, nunc Castrum dumtaxat, quod *Orchomeno* adhuc appellatur.

4. *Heraam.* J Jam diximus Heraam urbem Arcadiæ quæque fuisse, ad Confluentes Alpei & Ladonis: hodie Ra-

voli. Vido lib. 28. cap. 7.

5. *Et Triphyliam.* J Elidis pars Triphylia dicta est, auctore Strabone lib. 8. eo quod *τῆς τρίτης*, id est, tres gentes in unum corpus ibi olim coivissent, nimirum veteres incolæ Epei, Minyæ (aut ut alii volunt Arcades) qui eodem postea commigraverant, & Elei, qui postremo prævaluere: unde *Πύλος Τριφυλική* dicta.

6. *Megalopolitis Alipheram.* J Vulgo legebatur *Eleis Alipheram*: quod cùm itare non posset, eo quod Elei Romanorum fœderati essent, non Philippi; Sigon. reposuerat, *illis* nempe *Achæis*: quod tamen & ipsum vitiosum est, cum non Achæis, sed Megalopolitis contentibus eam specialiter ad se pertinere, Alipheram restituerit Philippus. Itaque ex ipsius Sigonii ratiocinatione rectè corrigit Gronov. scribens *Megalopolitis*, qui etsi Achæis fœdere juncti hoc tempore, tamen sibi relictul privatim postulabant Alipheram, ut pote quæ una esset illis urbibus quæ ad condendam Megalopolin contributæ fuerant decreto Arcadum: eam quidem ante complures annos Elei *Ætolorum* auxilio ceperant: sed his eripuerat Philippus: unde nunc eam veteribus dominis restituit: quo facto Achæorum animos sibi devinciebat, quandoquidem Megalopolitæ in unum jam cum Achæis corpus convenerant: id ita esse compertum habebit quisquis libel. 28. caput 8. relegerit: quo loco nos de Aliphera diximus.

Urb. Cond.
an. 554.
Coss. L.
Cornel.
Lentulo, &
Pub. Villio
Tappulo.

tibus; nunquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui: quia una esset ex cis quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat Macedonum animos 7 sibi conciliavit cum Heracleide. nam b quum cum maxime invidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum, in vincula conjecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando unquam ante aliàs, cum magna cura apparavit, exercuitque in armis & Macedonas & mercenarios milites: principioque veris cum Athenagora, omnia externa auxilia, quodque levis armaturæ erat, 8 in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ 9 ad Antigoniæ fauces sunt (10 Schœna vocant Græci) misit. Ipse paucis post diebus graviore secutus agmine, quum situm omnem regionis adspexisset, maxime idoneum ad mutandum locum credidit esse, præter 11 amnem Aoum. is inter montes,

INTERPRATIO.

b Cùm videret Heraclidem causam esse odii, quo ipso apud Macedonas flagrant.

NOTÆ.

7. Sibi conciliavit cum Heracleide.] Heracles hic Tarentinus, cùm in Philippi familiaritatem irrepsisset, excellentem ejus indolem ad vitia quævis corruerat: unde nihil mirum si Philippi subditis odio esset eoque in carcerem conjecit. Philippus Macedonum animos se demereri posse speraret: & sensus quidem apertus est: sed quis alius Latine ita exprimeret, ut diceret Macedonum animos cum Heracleide conciliare, quod potius significaret Heraclidem cum Macedonibus in gratiam reducere, cùm contra vellet conciliatos Philippo Macedones per vincula & supplicium Heraclidis. Sed aliquando præpositio, cum, significat conditionem, ut apud Columellam, obsequer voluntati tuæ cum eo ne dubites, id est, ex conditione. Sic Jurisconsulti dicunt, cum hoc, pro hoc lege, hæc adjecta conditione, quod Græci dicebant ἐν τῷ νόμῳ, id est, Dicunt eum cum Deo, pro juvante Deo. An ita hoc loco cum Heracleide, pro adjuvante Heracleide, quàm nihil referat volens an volens adjuvet? Alias præpositio cum Gr. instrumentum denotat, ut cùm ajunt οὗτος ὁ νόμος ἐστὶν, navibus fugere & Gallicæ, avec, eodem sensu accipitur loco præpositionis, per,

avec de l'argent. Quæ ratio si fortè non admittatur, Patavinatatem hic oportet agnoscamus, quæ à Germanica & Vasconica loquendi forma non abhorret.

8. In Chaoniam per Epirum.] Epizi quidem regni provincia fuit Chaonia, quæ nunc Camina, vel Chimera. Sed Epirus aliquando strictius sumitur: unde orta est divisio Epizi in Barbarum, quæ ad Occidentem, & ejus pars Chaonia Thesprotique; & Græcam, ad quam pertinebant Molossi, Dolopes, Acarnanes.

9. Ad Antigoniæ.] Plures fuere Antigoniæ. Hæc, de qua nunc agitur, in extremis finibus Chaoniz: eam ab Antigono conditore nomen sortitam voluit, quod nunc quoque retinetur dicitur.

10. Etiam vocant Græci.] Angustias nam etiam angustum significat.

11. Amnem Aoum.] Aous, qui Lous Prohæus fortè Straboni & Melæ, aliisque apud alios nominibus appellatur, fluvius est Macedoniz Occidens, à Penestis, per Parthizos, Fordros, & Taulantios in mare Adriaticum fluens infra Apolloniam, inter Celydai & Apollonia: dicitur hodie Polina.

T. QUINT. FLAMIN. EX QUÆSTURA CONSUL. 529

quorum ¹² alterum Æropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angusta valle fuit; iter exiguum super ripam præbens: Asnaum Athenagoram cum levi armatura tenere ac communire iubet: ipse Æropo posuit castra. Quæ abscessisse rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat; quæ minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebatur. Magna tormentorum etiam vis (ut missilibus procul arcerent hostem) idoneis locis disposita est. tabernaculum regium pro vallo in conspectu maxime tumula, ut terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum.

- 10 VI. Consul per Charopum Epirotem certior factus, quos saltus cum exercitu infedisset rex, & ipse quum Corcyræ hibernasset, vere primo in continentem trajectus, ad hostem ducere pergit. quinque millia ferme ab regis castris quam abesse, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die concilium habuit, utrum per infestum ab hoste saltum, quanquam labor ingens, periculumque proponeretur, transirum tenearet: an eodem itinere, quo prior anno Sulpicius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitantis nuntius venit, T. Quintium consulem factum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere jam Corcyram trajecisse. Valerius Ancus, intraffe saltum Villium tradit, & quia recto itinere nequirit, omnibus à rege infestis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis, ponte raptim facto in ripam, in qua erant castra regia transgressum, acie conflixisse: eum, fugatumque regem, castris exutum: duodecim milia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia & ducentos: & signa miliaria centum triginta & duo, equos ducentos triginta. ædem etiam Jovi in prælio votam, si res prosperè gesta esset. Cæteri Græci Latiniq; auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile à Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem. T. Quintium accepisse tradunt.
- 15
- 20
- 25
- 30

VII. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romæ subsisterat, comitia censoribus creandis habuit. Multis claris petentibus viris creati censores P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Aelius Patus. hi magna inter se concordia, & senatum

NOTÆ.

12. Alterum Æropum, alterum Asnaum. Hi duo montes pars seu juga fuisse videntur Pindi, vel Pori (qui & ipse pars Pindi) ex quo hinc Aous fluit, inde ex adversa parte Penous.

1. Charopum. Plat. & Polyb. Charopa vocant: unde dicendum esset Charopum. Sed facile transit tercia Græcorum declinatio in secundam Latinorum: sic aliis Harpax, aliis est Harpagus.

2. In continentem trajectus. Ex Veneto Cænobii Antoniani Codice, hanc lectionem hausit Gron. & loquendi formulam pro Liviana vendidit ex lib. 21. exercitus Placentiam perductus, inde Pado trajectus Cremonam; & ex hoc lib. 31. hæc summa redempti, in Baotiam inermes trajecti. Calaneo exarati habent in continentem traheantur, quod Sigon. correxerat, scribendo trahantur.

Urb. Cond.
an. 554.
Coff. L.
Cornel.
Lentulo, &
Pub. Villio
Tappulo,

Urb. Cond.
an. 555.
Coll. T.
Quint. & L.
Lentulo.

fine ullius nota legerunt: & portoria venalium Capuz, Puteolisque item
Castroꝝ portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum loca-
runt: colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat)
adscripterunt, & sub Tifaris Capuz agrum vendiderunt. Sub idem tem-
pus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus a M. Porcio
Laca tribuno plebis, ne ovals rediret, quum ab senatu impetrasset,
privatus urbem ingrediens mille ducenta pondo argenti, triginta
pondo ferme auri in ararium tulit. Eodem anno Cn. Babius Tamphi-
lus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris provinciam Galliam acce-
perat, temerè ingressus Gallorum Insulbrium fines, prope cum toto
exercitu est circumventus: supra sex millia & sexcentos milites amisit.
tanta ex eo bello, quod jam desierat timeri, clades accepta est. Ea res
T. Lentulum consulem ab urbe excivit, qui ut in provinciam venit
plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætoꝝ multis probis
increpitum provincia decedere, atque abire Romam iussit. Neque ipse
consul memorabile quicquam gessit: comitiorum causa Romam revo-
catus, quæ ipsa per M. Fulvium, & Manium Curium tribunos plebis
impediebantur: quod T. Quintium & Flaminium consulatum ex
quaestura petere non patiebantur. Jam adilitatem prætorumque fastidi:
necesse per honorum gradus documentum sui dantes: nobiles homines ten-
dere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare.

INTERPRETATIO:

a. Namine Senatorum ignominia notato. b. Statim post gestum quaestoris munus.

NOTÆ.

1. *Castroꝝ portorium*.] Nomine *Castroꝝ* intelligit munimenta ad Puteolos antea posita, ubi sex hominum millia in prædio erant. Vide lib. 24. cap. 13. Id nunc in Coloniam mutatum. Vide & lib. 34. cap. 45.
2. *Mille ducenta pondo argenti*.] Id est, librar. 43200.
3. *Triginta pondo auri*.] Hujus summæ æstimatio librarum Francicarum sedecim millia cum octingentis daret: id est aures quos nobis hodie in usu 1947. & quod excurrit.
4. *Flaminium*.] Qui Flaminii vulgo appellantur, eos in marmoribus Capitolinis *Flaminios* appellari Sigon. observat.
5. *Per honorum gradus*.] Honores gradatim deseri, ut à minoribus ad majores magistratus ascendatur, & recipiis, nam Romæ constitutum videtur ut legem annali, quæ lata est à L. Villio tri-

- 6 Res ex cāmpēstri certamine in senatum venit. Patres cōsueverunt, *Qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo populo creandi quem vellet, potestatem fieri aequum esse.* ^c In auctoritate Patrum fuisse tribuni. Creati consules Sex. Aelius Pætus, & T. Quintius Flamininus. Inde
- 5 Prætorum comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius, qui ædiles plebis fuerant. ab iis ludi plebei instaurati: & epulum Jovis fuit ludorum causa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco Flamine Diali, & C. Cornelio Cethego
- 10 ludi Romani magno apparatu facti. Ser. Sulpicius, & L. Galba pontifices eo anno mortui sunt. in eorum locum M. Aemilius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt.

- VIII. Sex. Aelius Pætus, T. Quintius Flamininus consules magistratu inico senatum in Capitolio quum habuissent, decreverunt Patres: *ut provincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sortirenturve. Utri eorum Macedonia evenisset, in supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet, & trecentos equites. item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites.* Alteri consuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est: vetitumque aut ipse provincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam cum legionibus novis consul venisset. Sortiti consules provincias. Aelio Italia, Quintio Macedonia evenit. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est
- 25 coeptus, nam præter consulares exercitus prætores quoque iussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum socium Latini nominis, & trecentos equites; Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, ducentos equites: ita ut hi prætores ambo quum in provincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque.
- 30 Attali deinde regis legatos in senatum consules introduxerunt. Hi regem classe sua, copiisque omnibus terra marique Romanam rem juvare, quæque imperarent Romani consules, impigrè atque obedienter ad eam diem fecisse, quum exposuissent: *Pereri dixerunt, ne id præstari ei per Antiochum regem ultra non liceret. vacuum namque præsidis navalibus, terre-*

Urb. Cond.
an. 556.
Coff. P.
Aelio Pæto,
& T. Quint.
Flaminio.

INTERPRETATIO.

^c Tribuni plebis obtemperant decreto Senatûs.

NOTÆ.

buno plebis, an. Urb. Cond. 574. L. Manlio Acidino, Q. Fulvio Flacco germanis fratribus Coff. quâ cautum ne quis ædilitatem gereret ante annum trigessimum septimum, præturam ante quadragesimum, consulatum ante tertium supra quadragesimum, ut disputat P. Ma-

nucius de legibus;

6. *Res ex Campēstri certamine;*] Per *Campēstre certamen*, significat Livius disceptationem seu contentionem, quæ in Comitibus & Campo Martio interveniat.

Orb. Cond. scribisque regnum Attali Antiochum invasisse. Itaque Attalum orare Pa-
 an. 556. tres conscriptos, si sua classe, suaque opéra uti ad Macedonicum bellum
 Codd. P. vellent; mitterent ipsi præsidium ad regnum ejus tuendum: si id nollent,
 Ael. Pato, ipsum ad sua defendenda cum classe, ac reliquis copiis redire paterentur.
 & T. Quint. Senatus legatis ita responderi iussit. Quod rex Attalus classe, copiisque
 Flaminio. aliis duces Romanos iuvisset, id gratum Senatui fore. Auxilia nec ipsos
 missuros Attalo adversus Antiochum, socium & amicum populi Romani:
 nec Attali consilia retenturos ultra quam regi commodum esset. Semper popu-
 lum Romanum alienis rebus arbitrio alieno usum, & principium & finem
 in potestate ipsorum, qui ope sua velint adieci Romanos, esse. Legatos ad
 Antiochum missuros, qui nuncient, Attali, naviumque ejus & militum
 opera adversus Philippum communem hostem uti populum Romanum. Gra-
 tum cum saltum & senatus, si regno Attali abstineat, belloque abstat.
 Equum esse socios, & amicos populi Romani reges, inter se quoque ipsos
 pacem servare.

IX. Consulens T. Quintium, ita habito delectu, ut eos fere legeret,
 qui in Hispania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properan-
 tem in provinciam prodigia nunciata, atque a eorum procuratio, Romæ
 tenuerunt. De cælo tacta erant, via publica Veii, forum & ædes Jovis
 Lanuvii: Hercules ædes Ardæx, Capuæ murus & turres, & ædes; quæ
 Alba dicitur. Cælum ardere visum erat Arretii. terra Velitris trium
 iugerum spatio caverna ingenti defederat. Suevæ Auruncæ nunciabant
 agnum cum duobus capitis natum: & Sinuessæ porcum humano ca-
 pite. Eorum prodigiorum causa supplicatio unum diem habita. & cons-
 ules rebus divinis operam dederunt; placatisque Diis profecti in pro-
 vincias sunt. Ælius cum C. Helvio prætore in Galliam, exercitumque
 ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit,
 ipse novis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus. neque
 memorabilis rei quicquam gessit. Et T. Quirinius alter consul matu-
 rius, quam priores solici erant consules, à Brundisio quum transmississet,
 Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis.
 A Corcyra in proxima Epiri quinqueremi trajecit: & in castra Roma-
 na magnis itineribus contendit; inde Villio dimisso, paucos moratus
 dies, dum se copiz à Corcyra assequerentur, consilium habuit, utrum
 recto itinere per castra hostium viam facere conaretur: an ne ten-
 tata quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius

INTERPRETATIO.

a Expiatio portentorum.

NOTÆ.

1. *Gratum Senatui fore.* Ita membra-
 nx: vulgo scribitur *gratum Senatui esse.*
 Sed videtur auctor velle Senatui ejus
 ei memoriam futurum, & gratias relatu-
 rum pro accepto beneficio: non enim gra-
 tiam repreciantur, sed in futurum promit-
 tit Senatui.

! Lycumque

1 Lycumque tuto circuitu Macedoniam intraret. Vicissetque ea sententia, nitimulset, ne, quàm à mari longius recessisset, misso è manibus hoste, si (quod antè fecerat) solitudinibus sylvisque se tutari rex voluisset, sine ullo effectu æstas extraheretur. Utcumque esset igitur, illo ipso
 5 tam iniquo loco aggredi hostem placuit, sed magis fieri id placebat, quam quomodo fieret, 2 satis expediebat. Dies quadraginta sine ullo conatu sedentes in conspectu hostium absumperant.

X. Inde spes data Philippo est, per Epirotarum gentem tentandæ pacis. habitoque concilio delecti ad eam rem agendam, 1 Pausanias prætor, & Alexander magister equitum, Consulem & regem, ubi in arctissimas ripas Aous 2 cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex civitatibus rex deduceret, iis, quorum agros, urbesque populatus esset, redderet res, quæ comparerent. Cæterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliam
 15 civitatum conditionem esse respondit: quas ipse cepisset, eas liberaturum. Quæ sibi tradita à maioribus essent, earum hæreditaria ac iusta possessione non excessurum. si quas quererentur belli clades ea civitates, cum quibus bellatam foret, 3 arbitrio quo vellent populorum, cum
 20 quibus pax utrisque fuisset, se usurum. Consul, Nihil ad id quidem 3 arbitrio aut iudice opus esse, dicere. Cui enim non apparere ab eo qui prior arma intulisset, injuriam ortam 4 nec Philippum ab ullis bello laceratam, ipsum priorem vim omnibus fecisse. Inde quum ageretur, quæ civitates liberandæ essent, Thesalos primos omnium nominavit consul.
 25 ad id verò adeo accensus indignatione est rex ut exclamaret, Quid visio gravius imperares T. Quinti 1 atque ita se ex colloquio proripuit, & temperatum ægre est, quin missilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter se confererent. Postero die per excursions ab stationibus primo in planitie satis ad id patenti multa levia commissa

Urb. Concl.
 an. 556.
 Coss. P.
 Aelio Pæto,
 & T. Quint.
 Flaminio.

INTERPRETATIO.

1. *Arctatur fluvius.*

NOTÆ.

1. *Lycumque.*] Fuit *Lycus* oppidum Eordæorum, qui inter Taulantios & Dæfaretios fuit, in ea Macedoniæ parte, quæ prius pars Illyrici fuerat.

2. *Satis expediebat.*] Nempe Quintius, quemadmodum supra, nitimulset: alioqui scribendum esset, expediebatur vel fuerant, nimirum qui in consilium fuerant adhibiti.

1. *Pausanias Prætor.*] Id est, summus magistratus Epirotarum. Romani enim generali Prætorum nomine summos aliarum gentium magistratus solebant designare, quamvis propriis nominibus apud

suos variè appellarentur.

2. *Arbitrio quo vellent populorum.*] Mallet Gron. *quorum vellent*. Sed res eodem sermone recidit: est enim *arbitrio populorum*, (pacem cum utrisque habentium) si eo uti vellent civitates.

3. *Arbitrio aut iudicio.*] Congruentius videtur futuram, *arbitrio aut iudicio*.

4. *Nec Philippum.*] Dividendum est illud, nec, ut significet, & non: est enim sensus, cui etiam non apparere Philippum, cum à nemine laceranti bello esset, &c.

Tit. Liv. Tom. III.

X x x

Urb. Cond.
an. 556.
Coll. P.
Ælio Peto,
& T. Quint.
Flaminio.

prælia sunt : deinde recipientibus se regis in arcta & confragosa loca, aviditate accensis certaminis eo quoque Romani penetrare. Pro his ordo & militaris disciplina & genus armorum erat, 1 aptum urgendis regis : pro hoste loca, & catapultæ ballistæque, in omnibus prope rupibus, quasi in muris dispositæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis : quum etiam, ut in prælio iusto, aliquot cecidissent, nox pugna finem fecit.

XI. Quum in hoc statu res esset, pastor quidam à Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad consulem. Is se in eo saltu, qui regis tunc oneratus castris erat, armentum pascere ait : omnes montium eorum anfractus calleque nosse. Si secum aliquos mittere ve ir, non iniquo & perdifficili aditu supra caput hostium deducturum. Hæc, Charopus renunciari jubet, ita crederet ; 2 ut suæ potiùs omnia, quam illius potestatis essent. 3 Quum magis vellet credere quam auderet consul, mixtumque gaudium ac metum animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit : & ut averteret rem à suspitione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis, succedentibusque integris in locum defensorum, non destitit. Quatuor millia inde lecta pedum & trecentos equites tribuno militum tradit. Equites, quoad loca patiantur, ducere jubet : ubi ad invia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum ; pedites qua dux monstraret viam, ire : ubi, 4 ut polli-

INTERPRETATIO.

1. Cum Flaminio anceps animi, hinc ipsi credere, quòd de fide illius dubitaret, &c.
adhibere pastori : aliunde non auderet,

NOTÆ.

5. Aptum urgendis regis.] Hæc correctio à Gelenio est : perperam Sigon. Aptum prælium gerentibus : hoc enim in armatura Romanorum perpetuum, ut ad præliandum apta esset. Olim vulgò ad amplum prælium gerendum : contra illis loca, &c. Codices in diversa & absurda abeunt. Suspiciatur Gronov. aptum urgenda cominus, ut cominus sit detortum in eorum his, ut habent fere mss. Et sane Romanorum arma ad manus conferendas è proximo maxime idonea erant : quod explicat Moister paulo infra : sed ad loca angusta, haud latè patens intervallum muni, genus armorum pugnaque hosti aptius erat.

1. Ut sua potius omnia quam illius potestatis essent.] Obscurus locus : potest enim ex his verbis non unus erui sensus. Sed quaquam innuat Plat. in.

Quinto pastores illos (etenim plures fuisse ait) fidei suæ vadem habuisse hunc Κεῖνος τῆς, υπ' αὐτοῦ : aliud tamen sensisse Livium suadent ipsius verba ; vult enim Flaminio renunciatum Charopi nomine, ut huic armentario ita fideret, ut tamen rem totam ipse Quintius haberet in potestate, potiùs quàm committeret potestati ejus armentarii. Nam quod objicit Gronov. Charopum parum certum futurum fuisse fidei pastoris illius affirmatorem, si monuisset ne ipsi nimium crederetur : ex eo nihil aliud sequitur, quàm prudenter in hac re Charopum se gessisse, qui nec occasionem rei gerendæ, quæ se offerre videbatur, celatos vulnerit Romanos, quibus favebat ; nec tamen in re accipiti fidem suam obstringere.

2. Ut pollicetur.] Nimicùm ar-

ecatur, super caput hostium perventum sit, fumo dare signum; nec ante clamorem tollere, quam ab se signo accepto pugnam coeptam arbitrari posset. Nocte itinera fieri jubet: & pernox forte luna erat: interdum cibi quietisque sumeret tempus. ducem promissis ingentibus oneratum, si fides esset, vincum tamen tribuno tradidit. His copiis ita dimissis, eo intentius Romanus undique instat capi stationes.

Urb. Cond.
an. 556.
Coff. S.
Ælio Pato;
& T. Quint.
Flaminio.

XII. Interim die tertio quum verticem, quem petierant, Romani cepisse, ac tenere se fumo significarent; tum vero trifariam divisas copias consul valle media cum militum robore succedit: cornua dextra leaque
10 admovent castris. nec seignius hostes obviam eunt: & dum aviditate certaminis proventi extra munitiones pugnant, haud paulo superior est Romanus miles, & virtute & scientia, & armorum genere. Posteaquam multis vulneratis interfectisque recepere se regii in loca aut munimento aut naturâ tuta, vorterat periculum in Romanos; temere in loca iniqua,
15 faciles ad receptum angustias progressos. neque impunita temeritate inde recepissent se, ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna etiam coepta, amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt: pars, quia magis locus fugæ decrat, quam quod animi satis esset ad pugnam, quum substitissent; ab hoste, & a fronte & à tergo
20 urgente, circumventi sunt. Deletri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angustiae locorumque asperitas, peditem armorum gravitas impedit. Rex primo effuse ac sine respectu fugit: dein quinque millium spatium progressus, quum ex iniquitate locorum, id quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem;
25 substitit in tumultu quodam, dimisitque suos per omnia juga valesque, qui palatos in unum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cætera omnis multitudo, velut signum aliquid secuta, in unum quum convenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit intecuti, cadentes ipoliantesque caecos, castra regia, etiam sine defensoribus, difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in suis castris man-
30 serunt.

XIII. Postero die consul per ipsas angustias, qua se inter valles flu-

INTERPRETATIO.

a Qui progressi erant in loca periculosa, b Nequaquam post se respiciens, vel in angustias, ex quibus regressi facile non habita ratione decoris regii. non erat.

NOTÆ.

mentarius ille à Chazop missus alii tamen Mss. & editi olim, ut pollicerentur: quod Gallicè reddideris, comme on promettoit.

3. Instat capi stationes. 1 Ita omnes scripti & veteres cuss, pro eo quod vulgo est, instat capere stationes. Est enim sensus: urget Flaminius jubendo & aligendo milites, ut eorum opera capiantur stationes, pulso ex eis hoste.

Urb. Cond.
an. 556.
Coff. S.
Ælio Pæto,
& T. Quint.
Flaminio.

men insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ¹ ad castra Pyrrhi pervenit. ² locus quem ita vocant, est in ³ Triphylia terra Melotidis. inde postero die ingenti itinere agminis (& merus urgebat) ⁴ in montem Lingon perrexit. ipsi montes Epiri sunt, interjecti Macedoniae, Thessaliaeque. Latus, quod vergit in Thessaliam, oriens spectat: septentrio à Macedonia obijcitur. Vestiti frequentibus sylvis sunt, juga summa, campos patentes, aequalque perennes habent. Ibi stativis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo est, utrum protinus in regnum se reciperet, ⁵ an reverti in Thessaliam posset. Inclinauit sententia, ⁶ suam in Thessaliam agmen demitteret, ⁷ Tricamque proximis limitibus petit: inde obvias urbes raptim peragravit. Homines, qui sequi posset, sedibus excibat: oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis jus fiebat: cetera militis praeda erat. neo quod ab hoste crudelius pari posset, reliqui quicquam fuit, ⁸ quam quæ ab sociis patiebantur. Hæc

NOTÆ:

1. *Ad castra Pyrrhi.*] Fuit hic locus in Strymonide ad Celydnum fluvium: unde colligi potest hoc prælium ad Aoum Numen non procul Gyrronæ ejus regionis: oppido ad levam Aoi ripam sito, committum.

2. *Triphylia terra Melotidis.*] Pro Triphylia, quam Elidis partem indicavimus, quæque hinc procul erat in Peloponneso, legendum haud dubie *Strymonia*; sic enim nominat Ptolemaeus tractum hunc Macedoniae occidentis. Sic etiam pro *terra Melotidis*; scribendum fortè, *terra Elymiotidis*. Licet enim distinguantur sex numero Strymonii ab Elymiotis; potuit tamen Strymonia tanquam minor, illis adscribi quasi appendix. Gronovius conjicit scribendum esse *Strymoniam inter & Elymiotidem*.

3. *In montem Lingon.*] Videtur *Lingon* pars fuisse Pindii; quo nomine appellantur in universum montes, quibus ab Epiro & Macedoniae parte determinatur Thessalia.

4. *An reverti in Thessaliam posset.*] Hæc vetus lætio est: Sigon. mutaverat in *præstaret*; id est, melius esset. Nec tamen inepta est lætio verbi *posset*. Est enim idem ac *auderet*, sive *commodè posset reverti*: adjicitur quippe pleonastico quodam verbu

posse, cum de his rebus agimus; quæ dubium est agenda, vel futura sint necne, velut hoc ipso lib. cap. 35. *ut tempus dari posset Achais*, id est, *ne in posterum tempus daretur*; & ut aliquis finis rei imponi posset: hoc est, *ut finis imponeretur*. Itemque cap. 40. *concionem Argivorum postulabat rex, ut id fieri posset*. Sic apud Plaut. Potin', *ut molestus ne sis*; nec multum dispari loquendi forma dixit noiter cap. 36. hujusce libri: *ne pacem turbare vellemus*, pro *ne pacem turbarent*: & Gall. dicimus: *ne pourriez-vous pas*, ou *ne sauriez-vous demeurer en repos*? & *peut on avoir cette pensée*?

5. *Suum in Thessaliam agmen demittere.*] Non abs re querit Gron. quod pertineat *to'* suum; nec malè fortè suspicatur citum; erat enim cur Philippus properaret.

6. *Tricamque.*] Ad Penum in Ætiazotide fuit oppidum *Tricca*, Episcopalibus postea sedes, quam obtinuisse vulgè fertur Heliodorus Æthiopicorum scriptor; voluntque eà carere maluisse, quàm amatoriam illud opus abolere. Nunc *Tricala* vocatur.

7. *Quam quæ ab sociis.*] Supervacuum patas Gron. *quæ*: ejus loco admittit tam: cujus mutationis causam nec explicat, nec ego perspicio.

etiā facienti Philippo acerba erant : sed è terra mox futura hostium ,
 corpora saltem eripere sociorum volebat . ita evastata sunt oppida ,
 Phacium , 9 Iresia , 10 Euihydrium , 11 Eretria , 12 Palaphatus . 13
 Pheras quum peteret , exclusus : quia res egebat mora si expugnare vellet ,
 nec tempus erat ; omisso incepto , in Macedoniam transcendit . Nam
 etiā Ætolos appropinquare fama erat . qui auditio prælio , quod circa
 amnem Aoum factum erat , proximis prius evastatis , 14 circa Sper-
 chias & Macran (quam vocant) Comentranstgressi , inde in Thessaliam ,
 15 Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt . 16 à Metropoli dum
 vastant agros , concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto , repulsi
 sunt . 17 Callithera inde aggressi , similem imperum oppidanorum per-
 tinacius sustinuerunt : compulsi que intra mœnia qui eruperant , con-
 tenti ea victoria , quia spes nulla admodum expugnandi erat , absece-
 runt . 18 Theuma inde , 19 & Calathana vicos expugnans , diripiunt-

Urb. Cond.
 an. 556.
 Coll. S.
 Aelio Pto;
 & T. Quint;
 Flaminio;

N O T Æ.

8. *Phacium*.] Oppidum est Pelasgioti-
 dis Thessaliæ regionis , inter Pamisum
 fluvium montemque Pierium , ad Mac-
 doniæ confinia .

9. *Iresia*.] *Iresium*, opinor, Ptolemæo;
 quod oppidum ejusdem Pelasgiotidis ad
 Pamisum fluvium .

10. *Euihydrium*.] Fuit *Euihydrium* (qua-
 si aquosum dixerit) oppidum in eadem
 Pelasgiotide inter Peneum fluvium &
 Pierium montem .

11. *Eretria*.] Urbs erat Phthiotidis .
 Pharsalum inter & Pheras : in tabulis
 recentioribus *Varia*; alia ab Eretria Eu-
 boica .

12. *Palaphatus*.] Fallor aut *Phasium*
 dicere voluit , quod Aetiotarum fuit op-
 pidum ; aut *Pharsalum* Phthiotarum ,
 quod Eretrix ac Pheris propius : nam Pa-
 laphatus auctoris Parisi aut Prienzi no-
 men est , qui rerum incredibilem multa
 volumina Græcè conscripserat .

13. *Pheras*.] *Phera* urbs Magnesie fuit
 in Thessalia , Boebei paladi ad occasum ,
 sedes olim Admeti (cujus armenta pa-
 villi Apollo in fabulis narratur) ac po-
 steà Alexandri , qui Pherus inde appel-
 latus . Diversa ab aliis ejus nominis urbi-
 bus quæ in Peloponneso . Ptolem. Pelas-
 giotis adscribit : quorum nomine com-
 prehenduntur aliquando Magnetes : hodie
 retento prisco nomine *Fere* Leuclavio
 teste . Nardus Turcis *jenisar* dici vult ,
 Bizetius *Sidro* .

14. *Circa Sperchias*.] Ad Sperchium
 fluvium , qui in Maliacum sinum influit ,
Sperchia urbs memoratur in Phthiotide ,
 non procul Echino . Sophianus putat ho-
 die appellari *Frelia* , aliis est *Fitelos* . Fla-
 men hodie *Agrimela* , vel ut nonnulli
 volunt , *Salambrina* . Verùm duo sunt
 quibus adducor , ut de hac Sperchia sen-
 tisse Livium valde ambigam : tum quòd
 inde transgressos in Thessaliam Aetolos
 dicit ; at hæc *Sperchia* dubio procul in
 Phthiotide erat , quæ Thessaliæ regio
 fuit : deinde ab Aetolia ad eas urbes eun-
 tibus quæ statim nominantur , occurrit
 recto ferme itinere locus Doridis , cui
 nomen *Sperchian* , quæ facilius in Thes-
 saliam Aetoli & Athamanes penetrare ab
 illa parte potuerunt per Aenianes .

15. *Cymines & Angeas*.] Invenio in
 Thessaliotide inter Pindum , & Apidanum
 fluvium , *Ciminos* & *Angeas* oppida .

16. *À Metropoli*.] Fuit hæc quoque
 urbs Thessaliotidis ad Levam Apidani
 fluvii ripam .

17. *Callithera*.] Ad dexteram ejusdem
 fluvii ex adverso Metropoleos .

18. *Theuma*.] Occurrit *Theuma* in
 Aetiotide , quæ proximè ad Thessaliota-
 rum limites vergit , inter Angeas & Trico-
 cam .

19. *Et Calathana*.] Callatharæ ad
 dextram Penei , inter Triccam & Pelli-
 neum legantur in tabula Sansonis .

Urb. Cond. que. ²⁰ Acharras per deditionem receperunt. ²¹ Xynia simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis ²² extorre agmen in præsidium incidit, ²³ quod Athamanum, quo turior frumentatio esset, ducebatur: incondita inermisque multitudo, mixta imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xynia desertæ diripiuntur, ²⁴ Cyphara inde Ætoli capiunt, opportune ²⁵ Dolopia imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta. Nec Amynder atque Athamanes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieverunt.

XIV. Caterum Amynder, quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, quum Gomphos peteret, oppidum protinus nomine Phecam, situm inter Gomphos faucesque angustas, quæ ab Athamania Thesaliæ dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies summa vi urbem tuentes, quum scalas ad mœnia crexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc traditio Gomphorum, ingentem terrorem Thesaliæ intulit. deditere deinceps sese, ¹ qui Argenta, quique Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Scimmonem, & ³ Lampsum habent, aliæque castella juxta ignobilia. Dum Athamanes Ætolique summoto Macedonum metu, in aliena victoriâ

INTERPRETATIO.

¹ Ex victoria Romanorum fructum caperent.

NOTÆ.

²⁰ Acharras.] Est Acherra in Æthiopia quievisse: verum quid gesserint non inde quoque, haud procul dextrâ Penæi è dicet regione Tricæ.

²¹ Xynia simili metu.] Ad occasum Angeanum fuere Xynia, vel Xynia, cujus meminit Stephanus.

²² Extorre agmen.] Xyniasum nempe, sedes suas deferentium.

²³ Quod Athamanum.] In Buslidiano codice, pro Athamanum legitur Thaumacum, quod mihi non displicet: nec mutandum, opinor, in Thaumacos. miræ enim variant hæc nomina oppidorum Græcorum; & modò plurali, modò singulari numero; interdum feminino, aliàs masculino, vel neutro genere esserunt. Ita Trebia sunt Livio, Ptol. est Ileson; Sperchia etiam ille vocat quæ aliis Sperchia est, vel Sperchion. Sulpicius retineri posse præsidium Athamanum, quod quò turior frumentatio esset, eò ducebatur, nempe ad oppidum Xynias: sed paulò post Athamanum ita noster meminit, ut neget quidem eos

²⁴ Cyphara inde.] Nomen est oppidi sub Pindo monte positi in Thesaliotide ad occasum Xyniarum.

²⁵ Dolopia.] Fuere Dolopes in Moloforum & Thesaliotarum confinio. Borant urbs Menelas, regio Dolopia, nunc Onoblasia, ut vult Ortelius.

¹ Nomen Phecam.] Oppidum fuit sub Pindo in finibus Æthioidis versus Thesaliotide & Dolopiam.

² Qui Argenta] fuit Argens oppidum Æthioidis in Thesalia ad Penæi dextram, quemadmodum & Thimar, & Scymon Peum versus; Lisana vero & Pherinus in eadem regione, propius Pindum montem, & fines Æthiæ Epirotarum.

³ Lampsum habent.] Lampsum, vel Lampus oppidum fuit eodem tractu ad occasum Gomphorum, non procul Penæi fontibus.

suam prædam faciunt; Thessaliaque à tribus simul exercitiis, incerta urb. Cond. quem hostem, quem vè locum crederet, vastatur. consul faucibus, quas an. 556. fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, ^b effi probè scit Coli. S. cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ favissent; tamen quia ab Aelio Pæto, & T. Quint. Flaminio. ^c satisfaciendi quoque cura imperata enixè facere videt, ex præsentī eos potius quàm ex præterito æstimat habitu, & ipsa facilitate veniē animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nunciis Corcyram, ut onerariæ naves ^d in sinum venirent Ambracium; ipse progressus modicis itineribus, quarto die ^e in monte Cercetio posuit castra, eodem Amyndro cum suis auxiliis acciro; non tam virium ejus egeus, quam ut duces in Thessaliam haberet. ^c ab eodem consilio, & plerique Epirotarum voluntarii inter auxilia accepti.

XV. Primam urbium Thessaliæ: Phaleriam est aggressus. duo milia Macedonum in præsidio habebat, qui primo summa vi restiterunt, ^f quantum arma, quantum moenia tueri poterant: sed oppugnationi continua, non die non nocte remissa: quum consul in eo verti crederet cæterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuisent; vincit pertinaciam Macedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli, & à ^g Piera, dedentes urbes, venerunt. venia eisdem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde ^h Æginium petit. quem locum quum

INTERPRETATIO.

^b Quamvis compertum haberet Epirotarum nationem fuisse Macedonibus, excepto Charopo, qui inter eos primum locum tenere videbatur; quia tamen videbat eos quacumque imperabatur impensis exequi, ut hinc curâ ei satisfacerent; metiri maluit eorum animos ex propensione, quam tunc præferrebant, quàm ex priori inclinatione.

^c Eandem ob causam capto hoc consilio, vel simili cautione.

NOTÆ.

4. In sinum venirent Ambracium.] Ab Ambracia Epiri urbe primariâ dictus est hic maris Junii sinus, in quem Arachthus influit: nunc Golfo di Larta.

5. In monte Cercetio.] Meminit Plinius moatium Cercetorum in Thessalia: Stephanus Pissianum Æliotidis urbem ad eum collocat: unde apparet fuisse hunc montem inter Pæum & Caudavios; atque Æliotidas Thessalos divisisse à Pelagonibus Antralibus, qui Macedoniæ attributi.

1. Phaleriam.] Phaleriam in Thessalia non lego: sed Phalaria, urbs est Thessaliotidis inter Apudæum & Peneam: ac Phœnicem, qui in hunc decurrit. Propior tamen istis locis, de quibus antea, itemque Æginito, de quo mox,

Phalara in extrema versus Pæum Æliotide, Gomphis ad occidentem. Harum alterutram hic intelligi puto, & magis priorem, quæ & in Thessalia speciali, & majorem habet cum Phaleria nominis affinitatem, & propius distat à Metropoli Thessaliotidis quoque urbe, quæ statim sequitur. Certè huc spectare non posse videtur Phalara Phœnicica, utpote longius sita ad Malicæum sinum.

2. A Piera.] Sigonius Pissiam mavult, seu Pissiam, quæ non procul Panii fontibus ad limites Æliotarum & Pelasgiotarum, atque ab itinere, quo à Phalaria seu Metropoli Æginium ibatur, non procul recedit ad dextram.

3. Æginium.] Occurrit quidem hujus

Urb. Cond. an. 556. vel modico presidio tutum ac prope inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. digressusque in campos Thessaliæ, quum jam omnia exercitus desessent, quia Epirotarum pepercerat agris: explorato antè, utrùm Leucadem ac sinum Ambracium onerariæ tenuissent; frumentarium Ambraciam b invicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatium perbreve. Intra paucos itaque dies, transvectis à mari com meatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. 4 Inde Attracem est profectus. decem ferme millia à Larissa abest: 5 ex Perrhæbia oriundi sunt: sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidavere Thessali ad primum adventum Romanorum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita 6 intra Tempe stativis positus, ut quisque locus ab hoste tentabatur, presidia per occasiones sub mittebat. XVI. Sub idem serè tempus quo consul

INTERPRETATIO.

a Utrum Leucadis portum attigissent, b Alternatim misit ad convendendum
sive ad sinum Ambracium pervenissent. frumentum.

NOTÆ:

nominis oppidum in Tymphæis populis ad Macedoniæ, Epiri & Thessaliæ fines positus. Verùm hic de alio Aeginio sententiam nostram crediderim, quod est Aetiotidis oppidum ad confinia Pelagoniæ Tripolitidis, minus paulò distitum à Gomphis & Phalara sub Pzo monte.

4. *Inde Attracem est profectus.*] Vulgò legebatur *ad Rhagen*: quo nomine urbes sunt in Albione & in Parthia apud Ptolemaum; verùm hic ad rem non faciunt. Rectè igitur Gron. pro *ad Rhagen* scribit *Attracem*: est enim Attrax urbs Peneo flumini vicina in Pelasgiotide ex Strabone lib. 9. inter Tricam, quæ ad occasum hibernum, & Larissam, quæ propius ad ortum ætivum: hodie talle Pineto *Vaidanar* appellatur.

5. *Ex Perrhæbia oriundi sunt.*] *Perrhæbiam* hic pro natione Perrhæcorum accipere videtur Livius: hi verò Thessaliæ partem quæ ad mare atque ad Peneum, usque ad ejus ostia, sita est obtinere: sed oppressi à Lapithis in montana recesserunt, plerique ad Pindum, Athamas, & Dolopes versus quæ gentes Epiroticæ sunt; partim etiam cum Lapithis

permixtim habitaverunt, ut Strabo lib. 9. tradit.

6. *Intra Tempe.*] Non urbis nomen est, sed loci quinque millia passuum longi, & sesqui jugerum lati, qui jugis leniter convexi dextrâ levâque ultra visum hominis se attolentibus, intus verò luco viridante, atque allabente Peneo ejusque ripis gramine vestitis amœnus, & canorus avium concentus, ut Plin. loquitur lib. 4. cap. 4. Hiuc amœna quæque loca *Tempe* dici solita. Fuit autem in Magnesiâ ad Pieriæ Macedonicæ provinciæ confinia inter Ossam & Olympum montes. Ossâ Lapitharum fuit domicilium, hodie *Cossava*, ut censet Sophianus; aut ut Pinetus *Olira*. Olympus verò adeo editum verticem habet, ut nubes, pluvix, tonitrua infrà despicì dicantur: unde pro cælo sumitur à Poëtis. Nunc quoque *Olympo* dicitur, ut scribit Sophianus. Pineto est *Lacha*. Observandum porro est alios fuisse montes Olympi nomine, nec ab hoc dictos Ludos Olympicos, sed ab urbe Elidis Olympia.

adversus

ERETRIA ET CARYSTUS DEDUNTUR ATTALO. 537

- adversus Philippum primum in Epiri faucibus castra posuit, & L. Quintius frater consulis, cui classis cura maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinquereimis Corcyram transvectus, postquam profectam inde classem audivit, nihil morandum ratus, quum ^a ad Zamam insulam affecturus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat; tardè inde ad Maleam trahendis plerumque remulco navibus, quæ cum comæatu sequebantur, pervenit. A Malea, jussis cæteris quantum maximè possent, maturatè sequi, ipse tribus quinquereimis expeditis ^a Piræum præcepit, accepitque naves ibi reliquas ab
- 10 L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, una cum Attalo rege: (ex quatuor & viginti quinquereimis erant) Rhodia altera, viginti navium cœctarum. Agefimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes conjunctæ, Eubœam inde exiguo distantem freto traiecerunt. Carystionum primum agros
- 15 vastarunt: deinde ubi Carystus præsidio à Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum iis navibus, quæ Piræci fuerant, Attali regis adventu audito venit, jussitque, ut quæ ex sua classe venissent naves, Eubœam peterent. Eretria summâ vi oppugnabatur: nam & trium junctarum classium naves omnis
- 20 generis tormenta machinasque ad urbium excidia secum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad nova molienda opera. Oppidani primo haud impigrè tuebantur mœnia: deinde fessi vulneraticque aliquos, quum & muri partem everfam operibus hostium cernerent ad deditionem inclinarent. sed præsidium erat Macedonum, quos non mi-
- 25 nus quam Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuncios mittebat, se in tempore assuturum, ^b si sustinerent obfidionem. Hæc mixta metu spes, ultra quam vellent aut quam possent, trahere eos tempus cogebar. deinde, posteaquam Philoclem repulsum, trepidantemque refugisse Chalcidem acceperunt, oratores
- 30 exemplo ad Attalum veniam sudentemque ejus percentes miserunt.

Urb. cond.
an. 555.
Coff. S.
Æl. Peto,
& T. Quint.
Flaminia,

INTERPRETATIO.

^a Ante alios pervenit ad Piræum. ^b Si obfidionem tolerando prostrabimus.

NOTÆ.

1. *Ad Zamam insulam.* Vidimus Zamam Africæ urbem, in cujus finibus Scipio Annibalem vicit. Sed hæc Zama neque insula est, neque hujus loci. Glæcortæxerat *Zacynthum*. At hæc insula & nomine longius distat à Zama, & situ longius etiam à Leucado & Epiri continente abest. Probabiliùs itaque Sigon. *Samon* legit, quod apud Pomponium

& Plin. nomen est insulæ, unius ex Echinadibus quæ ad Acheloi ostia sitæ, *Carzolari* hodie vocantur. Est & *Samon* oppidum in Cephaloniz parte quæ ad septentrionem vergit. Hujus meminit Virgil. 3. *Æneid.*
Dulichiumque Samosque & Neritos ardua saxa;

Urb. cond.
an. 555.
Coll. S.
Ælio Peto,
& T. Quint.
Flaminiuo.

Dum in spem pacis intenci, segniùs munera belli obeunt, & ea modò parte, qua murus dirutus erat, ceteris neglectis stationes armatas opponunt; Quirinius noctu ab ea parte quæ minimè suspecta erat, impetu facto, scalis urbem cepit. Oppidanorum omnis multitudo cum conjugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in dedicationem venit. Pecunia aurique & argenti, haud sanè multum fuit: signa, tabulæ præclaræ artis, ornamentaque ejus generis plura, quàm pro urbis magnitudine, aut opibus ceteris inventa.

XVII. Carystus inde repetita, unde priusquàm è navibus copiae exponerentur, omnis multitudo urbe desertà in arcem confugit. Inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis exemplo vita ac libertas concessa est: Macedonibus trecenti nummi in capita statutum est pretium: & ut armis traditis abirent. Hac summa redempti, in Bœotiam inermes trajecti. Navales copiae duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumvectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt: Consul interim omnium spe a longiorem atrociorēque oppugnationem habuit: & cā, quā minimum credidisset, resistebant hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore: si aditum armatis in urbem patefecisset, fugam inde cædemque hostium fore, qualis captis urbibus fieri solet. ceterum posteaquam parte muri arietibus decussa, per ipsas ruinas transcendere in urbem armati; illud principium velut novi atque integri laboris fuit. nam Macedones qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potiùs & virtute, quàm mœnibus urbem tuerentur; conferti, pluribus interforis ordinibus acie firmata, quum transcendere ruinas sensissent Romanos, per impedimentum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id consul egre passus, nec eam ignominiam, ad unius modò expugnandæ moram urbis, sed ad summam universi belli pertinere ratus, quod ex momentis parvarum rerum penderet, 3 purgato loco, qui strage semirutæ muri cumulus erat, turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit: & cohortes invicem sub signis, quæ cuneum Macedonum (Phalangem ipsi vocant) si possent, vi perumprent, emittebat. Sed ad loca angu-

NOTÆ.

1. *Trecenti nummi.* Sestertii scilicet, quorum singuli hoc reipublicæ tempore duos asses nostrates hodiernos exiguum quid superabant.

2. *Longiorem atrociorēque oppugnationem.* A vero fortè non aberrat quod Gronovio in mentem venit legendum *longiorem Attracis oppugnationem.*

3. *Purgato loco.* Cave expiatum locum intelligas cum Godelevæo, qui de purgandi seu abluendi ritu videndum ceaset Cælius Rhodiginus. At hic nihil habet sacri purgatio: eique accipienda de sordibus demptis, & ruinis complanatis,

fla, haud late patente intervallo diruti muri, genus armorum pugnaque hosti aptius erat. ubi conferri hastas ingentis longitudinis prae se Macedo-
nes obiectissent, velut in constructam densitate clypeorum testudinem, Ro-
mani pilis nequicquam emissis quom strinxissent gladios; neque congregi
propius, neque praecidere hastas poterant: & si quam incidissent aut prae-
fregissent, hostile fragmento ipso acuto inter spicula integrarum hastarum
velut vallum explebat. Ad hoc & muri pars adhuc integra utraque tu-
ta praestabat latera: nec ex longo spatio aut cedendum, aut impetus fa-
ciendus erat. quae res turbare ordines solet. Accessit etiam fortuita res

Urb. cond.
ann. 555.
Coll. S.
Æl. Peto, &
T. Quintio
Flaminio,

10 ad animos eorum firmandos. Nam quom turris per aggerem parum den-
sati soli ageretur, rotâ unâ in altiore orbitam depresso ita turrim incli-
navit, ut speciem ruentis hostibus, trepidationemque insanam superstan-
tibus armatis praeberit.

XVIII. Quom parum quicquam succederet, consul minimè xquo

15 animo comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur: si-
mul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul à mari, &
in evastatis belli cladibus locis, hibernandi ullam cornebat. itaque reli-
ctâ obsidione, quia nullus in totâ Acarnaniæ atque Æoliæ orâ portus
erat, qui simul & omnes onerarias, quae commectum exercitui porta-
bant, caperet; & tecta ad hibernandum legionibus praeberet. Anticy-
ra in Phocide in Corinthium versa sinum, ad id opportunissimè sita vi-
sa; quia nec procul Thessalia, hostiumque locis abibat: & ex adverso
Peloponnesum exiguo maris spatio divisam; ab tergo Æoliâ Acar-
naniâque, ab lateribus Locridem & Boeotiam habebant. Phocidis pri-
mo impetu 2 Phanotheam sine certamine cepit. Anticyra haud multum
in oppugnando praebeuit moræ. 3 Ambrysus inde 4 Hyampolisque rece-
pit; 5 Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec scalis nec operibus
capi poterat. lacessendo missilibus eos, qui in praesidio erant, quom ad
excursiones elievisent, refugiendo invicem insequendoque, & levibus si-
ne effectu certaminibus, eò negligentiae & contemptus adduxerunt, ut
cùm refugientibus in portam permixti impetum Romani facerent. Sex

NOTÆ.

1. Cùm parum quidquam succederet. Liviana phrasis, pro cùm nihil satis succe-
deret.

2. Phanotheam. Sigon. Phanotheam le-
gendum monet ex veteribus libris, eamque
lectionem confirmat ex Stephano: Pha-
notheus dicitur Polybio: antea Panopeus
appellabatur, teste Strabone, qui ait in
Phocide circa Lebadium fuisse & patriam
Epel.

3. Ambrysus. Inter Delphos & Le-
badeam fuit Ambrysus ad Phocidis fi-

nes versus Boeotiam. Dissert ab Am-
phyro Flavio Thessaliæ, ad quem Admeti
armenta pavisse Apollinem fabulantur.

4. Hyampolisque. Phocidis quoque
urbis fuit in Boeotiz consinito, inter Ce-
phissum & Opantem Locrocorum urbem.
Adhuc sanbolis appellatur.

5. Daulis. Quæ & Daulia, Terei,
Progon, & Philomela fabulâ nobile
oppidum in Phocidæ, Ambryso & Pa-
nope finitimæ, nec procul dextra Ce-
phissâ sita.

Urb. cond.
an. 555.
Coff. S.
Ælio Peto,
& T. Quint.
Flaminio.

alia innoxia castella Phocidis terrore magis, quàm armis in potestatem venerunt. 6 Elatia clausit portas: nec nisi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut dicem, aut exercitum Romanum. XIX. Elariam obsidenti consuli rei majoris spes affulsit: Achæorum gentem ab societate regiâ ad Romanam amicitiam averendi. Cyelladem principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant. Aristæus, qui Romanis gentem jungi volebat, prætor erat. Classis Romana cum Attalo & Rhodiis Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus est, priusquàm eam rem aggredirentur, legatos ad gentem Achæorum mitti: pollicentes, si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthum iis contributuros in antiquum gentis concilium. Auctore consule legati à fratre ejus L. Quintio, & Attalo, & Rhodiis, & Atheniensibus, ad Achæos missi. 7 Sicyone datum iis est concilium. Erat autem 8 non admodum simplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, gravis & assiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant pro ejus crudelitate peridiâque: 9 neque ex iis, quæ tum ad tempus faceret, æstimantes gravio rem post bellum dominum futurum cernebant. neque solum quid in senatu quisque civitatis suæ, aut in communibus conciliis gentis 10 pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsi quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid oprarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodii discesserunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta 11 est. postremi Athenienses, ut resellerent Macedonum dicta, auditi sunt. Ii ferè atrocissimè in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, invechi sunt. Et illa quidem concio sub occa-

INTERPRETATIO.

a Non uniformis animorum propensio. rum enquiretetur: quid sibi ex pluribus
b Ambigebant quid dicturi essent, aut quæ eligere præstaret.

NOTÆ.

6. *Elatia.*] Inter Phocidis urbes secundum locum tenuit *Elarea*, sive *Elatia*. ad Levam Cephi sita, Epicnemidios versus. Aliâ à Persu incensa fuerat.
7. *Sicyone.*] Fuit Sicyon exigua urbs antiquissimi regni, sed perangusti caput, à qua *Sicyonia* dicta exigua Achæjæ Peloponnesiæ regio: posteriori tempore etiam Demetrias à Demetrio Macedonum rege dicta: hodie *Naflica*.
8. *Neque ex iis, quæ tum ad tempus faceret, æstimantes.*] Negatio illa neque ex Manuscriptis additur à Gronovio; neque verò aliter constare sensus potest. Vult author Achæos non ex præsentis Philippi in se beniguitate, & redditis quibusdam oppidis, eum æstimasse; sed ex innatâ crudelitate & perfidiâ; ita ut crederent, si victor existeret, fore ut acerbum in ipsos dominationem exerceret.

ARISTENI PRÆTORIS ACHÆORUM ORATIO. 341

sum folis, tot legarorum perpetuis orationibus diē absumpto, dimissa est.

XX. Postero die advocant concilium, ubi quum per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas à magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret; diū silentium aliorum alios intuentium fuit. neque mirum, si quibus sua sponte volutantibus res inter se pugnantes obtorquerant quodammodo animi, eos orationes quoque insuper turbaverant; utrinque quæ difficilia essent promendo, admonendoque per totum diem habitæ. Tandem Aristæus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret, *Ubi, inquit, illa certamina animorum, Achæi, sunt, quibus in conviviiis, & a circulis, quum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? Nunc in concilio ad eam rem unam inditō quum legatorum utrinque verba audieritis, quum referant magistratus, quum præcio ad suadendum vocet, obmutuistis. Si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclinârunt, vocem cuiquam possunt exprimere; quam præsertim nemo tam bebesit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse priusquam quicquam decernamus. Ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus antè displicuerit, pro bono atque utili facere defendendum.* Hæc adhortatio prætoris, non modò quæquam unum elicit ad suadendum; sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantæ, ex tot populis congregatæ, movit.

XXI. Tum Aristæus prætor rursus: Non magis consilium vobis, principes Achæorum, deest, quàm lingua; sed suo quisque in periculo in commune consultum non vult. forsitan ego quoque sacerem, si privatus essem. nunc prætor, video, aut non dandum conciliū legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse. Respondere autem nisi ex vestro decreto qui possum? Et quando nemo vestrum, qui in hoc conciliū advocati estis, pro sententia quicquam dicere vult, aut audent; orationes legatorum hesterno die dictas pro sententiis percontemur: perinde ac si non postulaverint quæ de re sua essent, sed suaserint quæ nobis censerent utilia esse. Romani Rhodiique, & Attalus societatem amicitiamque nostram petunt: & in bello, quod adversus Philippum gerunt, se à nobis adjuvari æquam censent. Philippus societatis secum admonet & jurisjurandi: modò postulat

INTERPRETATIO.

a De curibus & colloquiis.

NOTÆ.

1. *Præcio ad suadendum vocet.*] Con- iavitas ad deliberandum cives fuisse, vocabatur concilium apud Romanos per præcone iussa Magistratus pronuncianticiam vel per corniciem. An apud te, cuique copiam esse dicendæ sententia.
2. *Quæquam unum.*] Pro neminem Livio peculiare.

quàm Magistratus negotium retulerat,

Urb. cond.
an. 555.
Coll. S. Æl.
Præto, & T.
Quintio
Flaminio

Urb. cond.
an. 555.
Coff. S. AEL.
Peto, & T.
Q. Flamini-
no.

ut secum stemus, modo ne interfimus armis, contentum ait se esse. Nulli-
ne venit in mentem, cur qui nondum socii sunt, plus petant, quàm socius?
Non sit hoc neque modestià Philippi, neque impudentià Romanorum. 1
Achæi portus & dant fiduciam postulanti-
bus, & demunt. Philippi præ-
ter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, urbem Eu-
bææ spolia præ se ferens: consulem, legionesque ejus exiguo maris spa-
tio disjunctas, Phocidem ac Locridem pervagantes videmus. Miramini,
cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus
adversus Romanos, modò egeris. qui si ex eodem fœdere ac jurejurando, cu-
jus nobis religionem injiciebat, rogemus eum, ut nos Philippus & ab Na- 10
bide ac Lacedæmoniis, & ab Romanis defendat: non modò præsidium, quo
nos teneatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inventurus. non, Her-
cle magis, quàm ipse Philippus priore anno, qui pollicendo se adversus Na-
bideum bellum gesturum, quam tentasset nostram juventutem hinc in Eu-
bæam extrahere, posteaquàm nos neque decernere id sibi præsidium, neque 15
velle illigari Romano bellò vidit, oblitus societatis ejus, quam nunc jactat,
vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi qui-
dem minime conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Elevabat Ro-
manum bellum, eventumque ejus eundem fore, qui prioris belli, quod cum
Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit po- 20
tius quàm præfens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis teneatur?
Nos dico? Quid ita passus est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thes-
salia urbes? quid ita Locridem, Phocidemque? quid ita nunc Elatiam oppu-
gnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisque illis inexpugnabilibus
super Anon amnem, aut vi, aut metu, aut voluntate, relictoque, quem 25
insidebat, saltu, penitus in regnum abiit? si sua voluntate tot socios reli-
quit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin & socii sibi consulant? si
metu; nobis quoque ignoscat timentibus. Si victus armis cessit, Achæi
arma Romana sustinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non susti-
nuistis? An tibi potius credamus, Romanos non majoribus copiis, nec vi- 30
ribus nunc bellum gerere, quàm antea gesserint, potius quàm res ipsas in-

N O T Æ.

1. Achæi portus & dant fiduciam postu-
lanti-
bus, & demunt. 1. Vellent Gron. quali-
tatem adimere, utpote qui classem non
ita requirente sententiâ, sui exercitiis
vel sua vires & dant fiduciam postulanti-
bus (Romanis scilicet) & demunt (non
confirmari potest ex eo quod Aristæus
mirum Philippi.) Non videtur tamen paulò post subijcti nulli apertiorum at-
aspernanda interpretatio Signi-
ficat portus qui erant in Achæa, aut in avalli bello.
partibus Achæorum, fiduciam Romanis.
2. Achæi arma Romana sustinebimus. 3.
dare ad postulandum, ut Achæi sese eis
Vulgo legitur Achæi nos: sed vi nos à
adjuvant, utpote qui victicam ha-
scriptis abest: & verò statim intelligitur ex
beant classem, quæ licet oram depopu-
sequenti verbo sustinebimus.
lari, & portus expugnare; eandemque

- tueantur & Etolos tum classe adjuverunt: nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt. Sociorum Philippi maritime urbes in terrore ac tumultu erant. Mediterranea adeo tua ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Etolos, nequicquam opem Romanorum implorantes, depopularetur. nunc autem de sua & bello Punico Romani, quod per sexdecim annos velut inter viscera Italiae toleraverunt, non praesidium Etolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra marique simul Macedonia intulerunt. Tertius iam consul summum vi geris bellum. Sulpicius in ipsa Macedonia congressus, fudit fugavitque regem, partem opulentissimam regni ejus depopulatus. nunc
- 10 Quintius senentem claustra Epiri naturâ loci, munimentis, exercituque fractum, castris exiit; fugientem in Thessaliam persecutus, praesidiaria, sociasque ejus urbes propè in conspectu regis ipsius expugnavit. 3 Ne sint vera quæ Athenienses modò legati de crudelitate, avaritiâ, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quæ in terra Attica scelera in
- 15 superos & inferosque Deos sunt admissa: multò minùs, quàm quæ Ciani, Abydenique qui procul à nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerrum, si vultis, obliviscamur: cades direptionesque bonorum dâ: sена in mediâ Peloponneso saltas, & hospitem Cyparissia Garitenem, contra jus omne ac fas, inter epulas propè ipsas occisum: & Aratum patrem filiumque
- 20 Sicyonios, quoniam senem infelicem parentem etiam appellare soliti: eset, interfectos: filii etiam uxorem libidinis causâ in Macedoniam asportaram: cætera stupra virginum, matronarumque oblivioni dentur. b Ne sint cum Philippi res, cujus crudelitatis metu obmutuisti omnes: nam quæ alia tacendi ad-

Urb. cond.
an. 555.
Coff. S. Æl.
Pato, & T.
Q. Flami-
nio,

INTERPRETATIO.

25

a Manes mortuorum.

nobis non essent, si Philippi partes seque-

b Eriam si hac vitia in Philippo non es-

sent: vel quævis hac incommoda timenda

NOTÆ.

3. Ne sint vera.] Concessio est asseverantis per speciem negandi, & aliquid præterea adjicientis. excidii non semel meminit; & paulò post de Philippo eodem ait: Cium distionis sua urbem funditus delese.

4. Quæ Ciani Abydenique.] Cùm legeretur Ciani Abydenique, restituendum putabat Sabellicus, admirante Glarcan. Elanthei Abydenique. Et sanè Elantheum malè habuerant Macedones, ut videre est cap. 16. hujus lib. sed melius, opinor, Sigonius pro Ciani reponit Ciani: quod nomen minùs ab illo differt. Et vero Ciani, sive Cii civitatis Hellepontiacæ incolæ, omnium gravissimè vexati à Philippo fuerant, auctore Polybio, qui & Cianos cum Abydenis conjungit; quemadmodum & noster cap. 31. lib. superioris. Idem Cianorum

5. Hospitem Cyparissia Garitenem.] Garitenes Cyparissii civis nomen est. Cyparissia verò, seu Cyparisse, ut Ptol. appellat, Messeniæ oppidum in Peloponneso, inter Nedæ & Eleitæ amnium ostia: unde Cyparissius finis, qui hodie Golfo di Arcadia. Fortè à Cyparisso dicta, qui Apollini dilectus, & in cupressum versus, si fabulæ fides. Hic tamen apud Ceam insulam natus est, non in Peloponneso.

6. Aratum patrem filiumque.] Vide Plut. in Arato.

Urb. Cond.
Ann. 555.
Coff. S. Æl.
Peto, & T.
Q. Flamini-
no.

Vocatis in concilium causa est? Cum Antigono mitissimo ac iustissimo rege, & de nobis omnibus optime merito existimemus disceptationem esse: num id postularer, facere nos, & quod tumferi non posset? Peninsula est Peloponnesus, augustis 9 Isthmi faucibus continenti adhaerens, nulli apertior atque opportunior, quam naturali bello. si centum vel ea naves, & quinquaginta leviore apertae, & triginta 10 Ithacici lembi maritimam oram vastare, & expositas propè in ipsi litoribus urbes coperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipimus: tanquam non intestino, & haerente in ipsi visceribus iramur bello? Quam terra Nabis, & Lacedamonii, mari Romanae classis urgebunt; unde regiam societatem, & praesidia Macedonum implorem: an ipsi nostris armis ab hoste Romano turabimur urbes, quae oppugnabuntur: egregie enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis aliena clades praebeant: ne quemadmodum ceteris exemplo simus. Nolite, quia ulterò Romani perunt amicitiam, id quod optandum vobis ac summè ope petendum erat, fastidire. in tu enim videlicet compulsi in aliena terra, quae sub umbra auxilii vestri latere volumus, in societatem vestram confugimus, ut portubus vestris recipiamur, ut commeatibus utamur. Mare in potestate habent, terras quascumque adeunt, ex templo ditionis suae faciunt. Quod rogant, cogere possunt: quia pepercisse volunt, committere vos, cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modò, tanquam median & tutissimam vobis viam consilii, ut quiesceretis, abstineretisque armis, ostendebat, ea non media, sed nulla via est. Etenim praterquam quod aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est: quod aliud quam nusquam gratia stabili, velut qui eventum expectavimus, ut fortuna applicaremus nostra consilia, praeda victoris erimus? Nolite, si, quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire. Non quemadmodum hodie utrumque vobis licet, sic semper licitum est. nec sapere, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos à

INTERPRETATIO.

Quod nobis esset impossibile, hoc etiam posito (ut nobis cum Antigono res esset,

NOTAE.

7. *Cum Antigono.* Philippo impubere Macedoniam hic Antigonus rexerat, cognomine *derm*, sive promissor, qui pupillum suum optime instituendum curaverat.

8. *Peloponnesus.* Ipsum nomen indicat insulam esse, aut quasi insulam: est enim *Peloponnesus* idem ac insula *Pelopis*: ita verò dicta est hae Graeciae regio maximè australis, quod & peninsula sit, & magnam ejus partem impetio diu obtinuerint posteri *Pelopis*. Vocatur nunc *Morea*, quod Moro arborum abundet.

Par est *Romellae* latè sumptus sub Tusciis.

9. *Isthmi faucibus.* Nomen *Isthmi* generale est: sed hic intelligitur *Corinthiacus*, apud quem *Isthmici* Iudi: posteriores *Hexamilian* dixerunt, quod non ultra sex passuum milia extendatur.

10. *Ithacici lembi.* Ab *Ith* Liburniae insula, an ab *isso* oppido Ciliciæ maritimo nomen sumptum breviora haec navigia, non satis expedit: perinde enim addicti *pizaciz* Liburni & Cilices.

Philippe

Philippo jamdiu magis *visis, quam audetis. Sine vestro labore & periculo, qui vos in libertatem vendicarent, cum magnis classibus exercitibusque mare trajecerunt. Hos si socios aspernamini, vix sana mentis estis: sed aut socios, aut hostes habeatis, necesse est.*

Urb. cond.
an. 555.
Coll. S. A.
lio Peto, &
T. Q. Flami-
nio.

- XXII. Secundum orationem pratoris murmur ortum, aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium. & jam non singuli tantum, sed populi universi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (1) Demiurgos vocant: decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quam inter multitudinem esse. quinque relatuos se de societate Romana agebant, suffragiumque daturus: quinque lege cautum testabantur, ne quod adversus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio jus esset. Hic quoque dies purgatus est consumptus. Supererat unus justus concilii dies: (tertio enim lex jubebat decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, ut vix parentes ab liberis temperaverint. Rhissius Pellenensis erat, filium Demiurgum, nomine Memnonem habebat; partis ejus, quæ decretum recitari, perrogare sententias prohibebat. Is diu obtestatus filium, ut consilium Achæos communi saluti pateretur, neque pertinaciâ suâ gentem universam perditum iret; posteaquam parum proficiebant preces, juratus se cum sua manu interempturum, nec pro filio, sed pro hoste habiturum; minis pervicit, ut postero die conjungeret iis se, qui referrebant. qui quum plures facti referrent, omnibus serè populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se ferentibus, quid decreturi essent; Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argivorum priusquam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium: neque mirante ullo, neque improbante. Nam Megalopolitanos avorum memoria pulsos ab Lacedæmoniiis restituerat in patriam Antigonus: & Dymæis captis nuper direptisque ab exercitu Romano, quum redimi eos ubicumque servirent, Philippus jussisset, non libertatem modò, sed etiam patriam reddiderat. Jam Argivi, præterquam quod 3 Macedonum reges ab se oriundos erunt, privatis etiam hospitibus, familiarique amicitia plerique illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quod inclinaverat 4 ad Romanam societatem jubendam, excelescent: veniamque iis

N O T Æ.

1. Demiurgos.] Græcis *Δημιουργοί* in genere quidem sumitur pro quovis opifice; qui scilicet pro aliis operatur. Propriè tamen est *δημιουργὸς ἑργῶν κοινῶν*, id est, qui negotia ad rem publicam pertinentia administrat. Nobis essent les *Dépensés des villes aux États Généraux*.

2. Decem numero creantur.] Pro numero civitatum, quibus constabat concilium Achæorum.

3. Macedonum reges ab se oriundos.]

Tit. Liv. Tom. III.

Caramus Macedonum rex primus originem ducebat à Temæo ex Herculis posteris, cui in divisione Peloponnesi, pulsis Pelopidis Agamemnonis nepotibus, regnum Argivorum obtigerat. Hic Antigonus Demetrii Poliorcete pater, cujus pronepos hic Philippus, filius erat Philippi nobilis Macedonis ex Temenidis.

4. Ad Romanam societatem inclinaverat.] Scripti quidem melioris notæ habent

Urb. cond.
ann. 555.
Coll. S. Ael.
Peto, & T.
Q. Flamini-
no.

hujus secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficiis.

XXIII. Cæteri populi Achaorum, ¹ quum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodiis præfenti decreto confirmarunt: cum Romanis, quia injussu populi ² non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres legatos ⁵ ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achaorum ad Corinthum admoveti; captis Cenchreis, jam urbem ipsam Quintio oppugnante. Et si quidem è regione portæ quæ ferr Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem urbis: Attalus tracto per Isthmum exercitu, ³ ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primo segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regium presidium. Postquam uno animo omnes, & Macedones tanquam communem patriam tuebantur, & Corinthii ducem præsidii Androsthenem haud lecius quam civem & suffragio creatum suo ⁴ imperio iusto paciebantur; ⁵ omnis inde spes pugnantibus in vi, & armis, ⁶ & operibus erat: uniusque aggeres ⁷ haud facili aditu ad mœnia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantulum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, proce-
gendum armis. quum Macedones concurrissent, atrox prælium inter eos ac Romanos ortum est. Ac primò multitudine facilè expellebantur Ro-
mani: assumptis deinde Achaorum Attalique auxiliis, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcosque facilè loco pulsuri fue-
rint. Translugarum Italicorum magna multitudo erat; pars ex Annibalis exercitu: metu pœnæ à Romanis Philippum secuti; pars navales loci relictis. nuper classibus, ad ipsam honoratioris militiæ transgressi. hos ⁸ desperata salus, si Romani vicerent, ad rabiem magis quam audaciam accendebat. Promontorium est adversus Sicyonem, Junonis quam

INTERPRETATIO.

a Propter humanum imperandi modum, non aliter tolerabant, quam si civis Corinthius, ipsorumque suffragiis electus fuisset.

b Quia non facile adiri mœnia poterant.
c Quod timerent ne à Romanis pœnâ plebuerentur.

NOTÆ.

ad Romanorum societatem jubendum: quod, sentiam. In Vossii tamen codice scriptum est, sententias perrogarentur.
Romani petiit: alias enim dicendum esset ad societatem cum Romanis inponendum, vel, jugendum.

1. Quum sententiæ perrogarentur. Ita vulgo led monentur: sententias perrogantur, id est, cum ordine interrogantur omnes in communi concilio, ut sententiam dicent: ita noster lib. 37. ubi Livius, is enim quæ primus rogatus seu-

2. Non poterat rata esse. Societas.
3. Ab Lechæo. Vt Cenchreæ ad finem Saronicum, ita Lechaum ad Corinthiacum, geminae sunt navalis bimaræ Corinthi: hoc posterius minus distans ad occasum, hodie Lefstocuri, teste Moletio.
4. Omnis inde spes pugnantibus. Scribit Gronov. vult, oppugnantibus, (Romanis

vocant Acræam, in altum excurrentis: trajectus inde Corinthi, septem millia ferme passuum. eo Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentes milites per Boeotiam duxit: præsto fuere à Corinthio lembi, qui præsidium id acceptum Lechaum trajicerent. Auctor erat Attilas, incensis operibus omittebat extemplo oppugnationis. Pertinacius Quintius in incepto perstabat. is quoque ut pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia, nec facile erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit. ita irritò incepto, dimissis Achæis, reditum adnæves est.

Verb. Coarct.
ann. 555.
Cass. Æt.
Pato, & T.
Q. Flamini-
no.

- XXIV. Dum hæc à navali exercitu geruntur, Consul in Phocide ad Elatiam castris positus, primò colloquis rem per principes Elatiensium tentavit: posteaquàm nihil esse in manu suâ, & plures validioresque esse regiones, quàm oppidanos, respondebatur: cum simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admocto, quantum inter cuntes muri erat prorutum, quum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem: simul & cohors Romana per apertum recentem strage iter invasit, & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani, & ruinas muri supervadebant, & scalas ad stantia mœnia inferebant. & dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus locis scalis capitur murus, armaque in urbem transcenderunt. quotumultu audito, terribi hostes, relictò, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, incens quoque insperata turba, confugerunt. Ita urbe potitur consul: quæ direpta, missis in arcem, qui vitam regis, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc data, post paucos dies arcem recepit.

- XXV. Cæterum adventu in Achajam Philocli regii præfecti, non Corinthus tantùm liberata obsidione, sed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita est: tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primò, velut omnis causa prætores pronuntiare Jovem, Apollinemque, & Herculem. additum legi erat, ut iis Phi-

INTERPRETATIO.

d. Ut acciperent novis illos milites præstos hostium avertisse, ab aliis urbis partibus cunctis missos, eosque verberans Lechaum in illam unam partem in qua certabatur.

a. Cum pugna ardor ut oculos ita & mentes

NOTÆ.

atque Attalo) ut quibus nulla spes videretur Quintius Anosini incepto: ubi ad materialitæ deditiois, eo quod prædii præglum codicis Nandæani Flaminii in incepto perstabat: forte ex vero.

5. In incepto perstabat. In Mss. est,

Urb. cond.
an. 555.
Coll. S. Æl.
Peto, & T.
Q. Flamini-
no.

lippus rex adijceretur; cujus nomen: post pactam cum Romanis societatem, quia præco non adiecit, fremitus primò multiendinis ortus: deinde clamor subijcientium Philippi nomen, jubentium legitimum honorem usurpare: donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Hujus fiducia favoris Philocles arcessitus, nocte occupat collem imminuentem urbi (1 Larissam eam arcem vocant) positoque ibi præsidio, quum lucis principio signis infestis ad subiectum arcis forum vaderet, instructa acies ex adverso occurrit. Præsidium erat Achæorum nuper impositum; quingenti ferè juvenis delecti omnium civitatum. Enesidemus Dymæus præerat. 3 Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere urbe juberet (neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adjunctis Macedonibus esse, quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuisent) primò nihil, nec ducem nec ipsos movit: post paulò, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen ealum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Enesidemus, ne flos Achæorum juventutis simul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle ut abire illis liceret, ipse quo loco steterat armatus eum paucis clientibus, non excessit. Missus à Philocle qui quæreret, quid sibi veller; nihil farus, tantummodò cum projecto præ se clypeo staret, in præsidio credita urbis moriturum se armatum, respondit. tum jussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem, quæ nobilissimæ civitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant. Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sanè memorabile ab Sext. Ælio consule gestum: quum duos exercitus in provincia habuisset; unum recentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius Proconsul præfuerat (ipse ei C.

NOTÆ.

1. *Post pactam cum Romanis societatem.* In fine cap. 22. dixerat Livius Argivorum quosdam cum vidissent in concilio Achæorum inclinos animos ad Romanam societatem, inde excessisse tunc Dymæis & Megalopolitanis, veniamque ejus secessionis iis daturæ. Quid ergo nunc sibi vult *post pactam cum Romanis societatem* non pronunciatum in Argivorum comitiis nomen Philippi, quasi spreto ejus fœdere: unde sequitur decretum Achivi concilii de Romanâ societate servatum in comitiis Argivorum. Id non immerito miratur Glar. Dici postest majorem partem Argivorum legatum, aut Demiurgum, qui eorum prin-

ceps, sequutum sententiam plurimum in Achæorum conventu; aut fœdere Achæorum & societatis lege fuisse comprehensum, ut quod pluribus civitatibus placuisset, extorqueretur. Certe Achæorum præsidium Argis tunc fuisse, mox Livius subjicit.

2. *Larissam eam arcem vocant.* Plures sunt urbes ejus nominis. Sed hic ara intelligitur, Argis velut imminens.

3. *Adhortator.* Gron. motus scripturae Vossiani codicis ubi est *ad hos traierit*, legit *ad hos orator*.

4. *Cum projecto præ se clypeo staret.* Particula *cum* non est præpositio. neque ad clypeum sesequitur, sed ad verbum *sta-*

Alium prætorem præfecit) alterum quem in provinciam adduxit. totum prope annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit.

- XXVI. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem servilis prope tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensium Sætiæ custodiebantur: cum iis, ut principum liberis, magna vis fervorum erat: augebant eorum numerum, ut ab recenti Africobello, & ab ipsis Setinis captiva aliquot nationis ejus ex prædâ empta mancipia. Quum conjurationem fecissent, missis ex eo numero qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circios servitia sollicitarent; satis jam omnibus præparatis; ludis, qui Sætiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Sætiâ per eadem & repentinum tumultum caprâ, Norbam & Circios occupare. Hujus rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Merulam prætorem urbis delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quæ acta futuraque erant, exposuerunt. quibus domi custodiri jussus: prætor, senatu vocato, edoctoque quæ indices afferrent, proficisci ad eam conjurationem querendam atque opprimendam jussus. cum quinque legatis profectus, obvios in agris sacramento rogatos arma capere & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Sætiâ, omnibus quò pergeret ignaris, venit. ibi raptim principibus conjurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera servorum indictum, & unius liberi fuit. Ei a centum millia gravis æris dari Patres jusserunt: servis 3 vicena quina millia æris, & libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multò post ex ejusdem conjurationis reliquiis, nunciatum est, servitia Præneste occupatura. Eo L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxâ erant, supplicium sumpsit. In timore civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. Itaque & Romæ vigiliæ per vicos servatæ: jussitque circumire eas minores magistratus: & triumviri carceris lautumiarum intentionem custodiam habere jussi: & circa nomen Latinum

Urbis cond.
an. 555.
Coll. S.
Æl. Peto, &
T. Quintio
Flaminio.

NOTÆ.

ver: ut sit, cum, nihil factus, fuerat, profecto ante se clypeo, &c.

1. L. Cornelium Merulam,] Aliàs Cornelium Lentulum: sed Livius suprà comitia Prætoria explicans scripsit Cornelium Merulam, quem Prætotem utbaum factum esse ait. Idem in consulatione, qui sequitur, Merula, non Lentuli cognomen habet, tum apud nostrum, tum etiam in tabulis Capitolinis, quem-

admodum advertit Sigonius.

2. Centum millia gravis æris.] Cum grave as dicat, videtur libras, non posteriorum temporum asses, intelligere. Sic pretium hujus summæ nobis nunc librarum Francicæ ferè 67500. essent.

3. Vicena quina millia æris.] Non ad lit gravis; sed tamen, aut id hic repetendum puto, aut de assibus uncialibus in superiori quoque articulo accipiendum: ne

Lib. cond. an. 555. Coll. C. Corn. Cetheg. & Minuc. Ruffo.

à-pratore licet a missa; ut & obfides in privato fervarentur, neque in publicum prodendū facultas daretur; & captivine minus decem pond. compedibus vincti in nulla alia, quam in publici carceris, custodia essent. XXVII. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream & CCXLVI. pond. in Capitolio posuerunt: gratulæque senatui egerunt, quod Antiochus legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem ætate equites ducenti, & elephantum decem, & tritici modium ducenta millia, ab rege Masinissa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni comitatus, & vestimenta exercitus missa: Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat; sanctus & iuvenis, asperior tamen in fœnore coercendo habitus. Pugarique ex insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorum fieri facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sext. Ailius Consul ex Gallia comitiarum causa Romam quum rediisset, creavit Consul: C. Corneliū Cethegum, & Quintum Minucium Rufum. Biduo post prætorum comitia habita. 2. Sex prætores illo anno primum creati; crescentibus jam provinciis, & latius patescente imperio. creati autem hi, L. Manlius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius. Sempronius & Helvius ex iis ædiles plebis erant. ædiles curules, Q. Minucius Thetmus, & Ti. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati.

XXVIII. Cn. Cornelio, & Q. Minucio Consulibus, omnium primum de provinciis consulum prætorumque actum. Prius de prætoribus transactores, quæ transigi forte poterat. urbana Sergio, peregrina jurisdictio Minucio obigit. Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citiorem, Helvius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius, & Q. Fulvius tribuni plebis impedimento erant, quod longinqua provincia Macedonia esset: neque ultra citares majus bello impedimentum ad eam diem fuisset, quam quod uixdum inchoatis rebus in ipso conatu gerendi belli prior Consul revocaretur. Quartum jam annum esse ab decreto Macedonico bello. Querendo re-

NOTÆ

nimiam sit discrimen inter mercedem homini libero, & servis datam. Si libere serviantur, æstimanda erit servilis hæc merces libris nostris: 585 i. scilicet.

4. Et captivi non minus decem pond. &c. J. Gall. Et que les prisonniers de guerre, qui seroient hors des prisons publiques, fussent gardés les sept aux pieds du poids de huit livres trois quaterons ponce moins.

1. Darentorum quadraginta sex pond. J. Corone hujus antea vel si pon-

das tantum spectes, monetâ nostrâ confusgeret præter propter sîmilia centum triginta septem milliam quadraginta quindecim librarum nostratiam, hoc est, aut erat calculas, aut eorum solutorum currentiam viginti quatuor milliam, centum & octo, ac quod excurrit.

2. Sex prætores illo anno. J. Ailius quidem Prætorum numerus, non tamen in alias quàm prius, provinciis missi, Sici-

T. QUINTIO PROROGATUM IMPERIUM. 511

- gem, & exercitum ejus, Sulpicium majorem partem anni absumpsisse. Vil-
lium congregientem cum hoste, re infectâ revocatum. Quintium rebus d-
viniis Romæ majorem partem anni retentum: ita gessisse tamen res, ut si
aut maturius in provinciam venisset, aut biens magis sera fuisset, pater-
rit debellare. Nunc 3 propè in hiberna profectum, ita comparare, ut ei bel-
lum, ut nisi successor impediât, perfecturus æstate proximâ videatur. His
orationibus perycerunt, ut consules in senatûs auctoritate fore dicerent
so, si idem tribuni facerent. Permittentibus utrisque liberam consula-
tionem, Patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt. T.
10 Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus
binæ legiones decreta: & ut bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent
à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum
decretum; peditum quinque millia, & trecenti equites, & sociorum na-
valium tria millia. Præfesse idem qui præerat classi, L. Quintius Flami-
15 nius jussus. Prætoribus in Hispaniis octona millia peditum socium ac La-
tini nominis dæ: & quadringenti equites, ut dimitterent veterem, ex
Hispaniis militem. & terminare jussi, qua ulterior citiorve provincia
servaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium & P. Villium, qui Consules
in ea provincia fuerant, adjeperunt.
- 20 XXIX. Priusquam Consules prætoresque in provinciis proficiscerentur,
prodigia procurari placuit: quod ædes Vulcani, 2 Summanique
Romæ; quod & 4 Fregellianus & porta de cælo tacta erant; & Frusino-
ne 3 inter noctem lux orta: & Asculi agnus biceps cum quinque pedibus
natus: & Formis duo lupi oppidum ingressi, obvios aliquos laudaverant.
- 15 Romæ non in urbem saltem, sed in Capitolium penetraverat lupus. C.
Acilius Tribunus plebis tulit, ut quinque colonie, in oram maritimam
deducerentur: dæ ad ostia fluminum Vulturni Læternique: una Putco-
los 2 una ad castrum Salerni. His 7 Buxentum adjunctum, tricene la-

NOTÆ.

Ilam, Sardiniam, Hispaniam citeriorem, Hispaniam ulteriorem. Sed has plerumque rexerant proconsules, aut prætores.

3. Propè.] Nota propè pro vix.

1. Quod ædes Vulcani.] Vulcan. Romulus templum ei extra urbem ædificaverat, cujus rei causas Plut. varias affert, in quæstionibus Romanis, quæst. 47. quænam præcipua videtur, quod Marti dicata esset urbs Roma, huic autem paritæ amicus Vulcanus.

2. Summanique.] Plutonem, sive Diem, qui & Orcus, Summanum Romanis dicere, quasi summum Manium Plutidem. Fuit autem ædes Summani in re-

gione Circi maximi, quæ postea ex Augusti divisione xj. fuit.

3. Inter noctem.] Alii legant inter noctem, & verò dicitur interdum: sed huic adverbio opponitur à nostro lib. 43. noctem, non inter noctem: sic etiam apud eundem dicitur luce, pro eodem ac interdum lib. 38.

4. Castrum Salerni.] Plerumque, hodie Principatus citerioris caput in regno Neapolitano, est Solernum, maritima urbs, quæ nomen etiam nunc servat, unde & proximus locus denominatur.

5. Buxentum.] Oppidum maritimum fuit Lucanæ Buxentum, Græcis Pyxus, à Baxo dictum, cujus ibi copia nascitur: hodie Pisces quibusdam, alia vetus,

Web. cond.
an. 559.
Coll. C.
Corn. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Rufo,

Urb. Coad. milie in singulas colonias jubebantur mitti. triumviri deducendis ūs ;
 ana. 556. qui per triennium magistratum haberent, creati M. Servilius Gemi-
 Coll. C. nus, Q. Minucius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu 6 re-
 Corn. Ce- busque aliis 7 divinis humanisque, quę per ipsos agenda erant,
 shago, & Q. perfectis, Consules ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad 5
 Minuc. Raf. Insu- bres via, qui tum in armis erant, 8 Cenomanis assumptis; Q.
 Minucius 9 in leva Italię ad Inferum mare flexit iter: Geniumque
 exercitu abducto, 10 ab Liguribus orsus est bellum. Oppida 10 Cla-
 stidium & 11 Licubium, utraque Ligurum, & 12 duę gentis ejus-
 dem civitates, 13 Celates Cerdiciatque sese dederunt. Et jam om- 10
 nia cis Padum, præter b Gallorum Boies, Ilvates Ligurum, sub di-
 ctione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia esse dice-
 bantur, quę se dederunt.

INTERPRETATIO.

a De eam partem qua Romę profectis
 ad levam est, Tusciam aimirum, & Li-
 guriam.

b Boies ex pluribus Gallorum natio-
 nibus.

NOTÆ.

ni fallor, Policastro in Principatu cite-
 riore.

[6. Rebus..... qua per ipsos agenda
 erant.] Andreas & Aldus scribunt, qua
 per ipsos agenda erant. Cujus loquendi
 formę exemplum affert Gron. ex Sal-
 lustio: abundantia earum rerum qua
 prima mortales ducunt.

7. Divinis humanisque.] Tum sacrifi-
 ciis solennibus, & quibus prodigia pro-
 curabantur; tum apparatu belli.

8. Cenomanis assumptis.] Hi populi In-
 subribus adversus Romanos sese adjun-
 xerant.

9. Ab Liguribus.] An non Genua Liga-
 num? imo caput gentis: sed hic Ligures
 indicat inter Apenninum & Padum po-
 sitos, qui in armis erant; Genua autem
 In oraeit, & Romanis parebat.

10. Clastidium.] Lib. 21. cap. 48. osten-
 dimus Clastidium oppidum fuisse Gallie
 Cisalpinę, quod paulo post confirmari
 videtur a nostro hujus lib. cap. 31. Hic
 verò Liguribus attribuitur, idque mira-
 tur Sigon. qui idcirco veretur ne Ca-
 rissum pro Clastidio legendum sit: est
 enim Carissum apud nostrum lib. 41.
 oppidum in agro Statiellorum, qui Li-
 gurum pars. Verum Clastidium in con-
 finio Ligurum fuit; & Insubrum, & mo-
 do Liguribus adscribebatur, modo Insu-

bribus ratione variantis possessionis:
 Nunc dicitur Chiastizzo.

11. Licubium.] Vicus nunc est non
 procul Dertona in Ducatu Mediolanen-
 si, vulgò Ritorbio.

12. Duę gentis ejusdem civitates.] A no-
 stro, ut & a Cæsare civitatum nominæ
 intelliguntur populi, eorumque agri.

13. Celates Cerdiciatque.] Quo loco
 fuerint Celata & Cerdicia, unde his po-
 pulis nomen, tacentibus Geographis non
 facile est pronunciare. Si quis ex affini-
 tate nominum ad hodiernum morem
 inflexorum conjecturę locus, suspicari
 licebit ibi Celatam fuisse, ubi nunc Cel-
 la, locus inter Albam & Asiam ad læ-
 vam Tanari in Pedemontii ac Montis
 Ferrati confinio: sæpè enim extrita
 brevi vocali, (quali hic e) solet vul-
 garis sermo Latina vocabula contrahere.
 Ex Cerdicia, fieri potuisset Italię
 Cerdezza. Verum nullum hujus nomi-
 nis vestigium in tabulis hodiernis video.
 An degeneravit in Cornicella, qua nomen-
 clatura locus nunc inter Bellum ac Tana-
 rum amnes occurrit in finibus agrorum
 Nicæensis, qui ad Montis Ferrati Du-
 catum; Atensis, qui ad Pedemontium,
 & Alexandrini, qui ad Ducatum Medio-
 lanensem pertinet?

Inde

- XXX. Inde in agrum Bojorum legiones duxit. Bojorum exercitus haud ita multò ante trajecerat Padum, junxeratque se Insubribus & Cenomanis: quod ita acceperant, conjunctis legionibus Consules rem gesturos, ut & ipsi collatas in unum vires firmarent. Posteaquàm fama accidit, alterum Consulem Bojorum urere agros: seditio extemplo orta est. Postulare Boji, ut laborantibus opem universi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. Ita divisæ copiæ, Bojisque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super ¹ annis Mincii ripas confederunt. Infra eum locum quinque millia passuum, & consul Cornelius eidem flumini castra applicuit. inde mittendo in vicos Cenomanorum ² Brixiamque, quod caput gentis erat; ut satis comperit, non ex auctoritate seniorum juventutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adjunxisse; excitis ad se principibus, ibi agere ac moliri cœpit, ut desciscerent ab Insubribus Cenomani, & signis sublati aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. Et id quidem impetrari nequirit. in id data fides Consuli est, ut in acie aut quiescerent, aut si qua etiam occasio fuisset, adjuvarent Romanos. Hæc ita convenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quedam suspicio animis labare fidem sociorum. Itaque quum in aciem eduxissent, neutrum iis cornu committere ausi, ne si dolo cessissent, rem totam inclinarant, post signa in subsidii eos locaverunt. Consul principio pugnae vocit ædem Sospitiæ Junoni, si eo die hostes fusi fugatique essent, a militibus clamor sublatus, compotem voti Consulem se facturos, & impetus in hostes est factus. Non tulerunt Insubres primum concursum. quidam & à Cenomanis terga reponere in ipso certamine aggressi, ³ tumultum ancipitem injectum auctores sunt, exsæque in medio quinque & triginta millia hostium, quinque millia & septingentos vivos captos: in iis Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria centum triginta, & carpenta supra ducenta. Oppida, quæ defectionem secuta erant, dederunt se Romanis.
- XXXI. Minucius consul primò effusis populationibus peragraverat fines Bojorum: deinde, ut relictis Insubribus ad sua tuenda receperant

Urb. coad.
an. 556.
Coll. C.
Corn. Cæ-
thego & Q.
Minuc.
Rufo.

INTERPRETATIO.

¹ Memorant aliqui Cenomanos subire, & sic his injectum fuisse sarrerem à tergo in medio pugna, invasisse terga Insubrum, & à fronte.

NOTÆ.

¹ Annis Mincii ripas.] Fluvius est Vedum defluens, vulgò Menzo, vel Minnetæ & Gallie Transpadanæ Mincius, cio: Gall. le Mince.

² à lacu Benaco per lacum qui Mantum] ³ Brixiamque, qua caput gentis erat.] Scripti habent, Brixiamque, quod caput

Tit. Liv. Tom. III.

A a a

Urb. cond.
an. 556.
Coff. C.
Corn. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Rufo,

se, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boji detrē-
ctassent pugnam, nisi fama victos Insubres allata animos fregisset. Ita-
que relicto duce castrisque, dissipati per vicus, sua ut quisque defende-
rent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per unam
dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & urere testā, vi-
cosque expugnare cepit. Per eisdem dies Clastidium incensum. inde in
Ligustinis llvates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque
gens, ut Insuores acie victos, Bojos, ita ut tentare spem certaminis me-
tuerent, teritos audivit, in ditionem venit. Literæ consulum è Gallia de
gestis prosperè sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius prator ur-
banus in senatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum recitavit.
supplicatio in quadriduum decreta.

XXXII. Hiems jam eo tempore erat, quum T. Quintius, captā Ela-
tiā in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet: Opunte seditio or-
ta est. Factio una Ætolos, qui propiores erant; altera Romanos arces-
sebat. Ætoli priores venerunt: sed opulentior factio, exclusus Ætolis,
missoque ad imperatorem Romanum nuncio; usque ad adventum ejus
tenuit urbem. Arcem regum tenebat præsidium: neque ut discede-
rent inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis consulis
Romani, perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur,
ea fuit: quod caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens collo-
quio. Id gravate concessum regi est. non quin cuperet Quintius per se
partim armis, partim condicionibus confectum videri bellum (necdum
enim sciebat, utrum successor sibi alter ex novis consulibus mitteretur,
an, quod summā vi ut tenderent, amicis & propinquis mandaverat,
imperium prorogaretur) aptum autem sibi colloquium credebat, ut
sibi liberum esset, vel ad bellum, manenti, vel ad pacem, decedenti
rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam litus elegere. eo rex ab
Demetriade cum quinque lembis & unā nave rostratā venit. Erant eum
eo principes Macedonum & Achaorum exul vir insignis Cyliadas.
Cum imperatore Romano rex Amynder erat, & Dionysodorus Atta-
li legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phæneas prin-
ceps Ætolorum, & Achæi duo Aristanus & Xenophon. Inter hos Roma-
nus ad extremum litus progressus, quum rex in proram navis in ancho-
ris stans processisset; Commodus, inquit, si in terram egrediaris, &
ex propinquo dicamus invicem, audiamusque. Quum rex facturum se
id negaret, Quam tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille su-

N O T Æ.

gentis erat: eademque ratione libro 33.
robore Macedonibus exercitū, quam pho-
laugem vocant. Et apud Cic. omnes te-
nues atque humiles, quā maxima in po-
pulo multitudo est.

1. Opunte.] Opus Locorum Opuntio-
rum caput fuit, sinui suo imminens, qui
pars Euboici.

2. Tenuit urbem.] Gall. ce party demou-
ra maître de la ville.

perbo & regio animo : Neminem equidem timeo , præter Deos immortales . non omnium autem credo fidei , quos circate video , atque omnium minimè Aetolis . Istud quidem , ait Romanus , par omnibus periculum est , qui cum hoste ad colloquium congregantur , 3 ut nulla fides sit . Non tamē , inquit rex , T: Quinti par perfidæ præmiū est , si fraude agatur , Philippus & Phœneas . neque enim aequè difficulter Aetoli prætorem alium , ac Macedones regem in meum locum substituant .

Urb. cond.
an. 556.
Coll. C.
Corn. Cæ-
thego, & Q;
Minuc.
Rufo :

XXXIII. Secundum hæc silentium fuit . Quum Romanus eum æquum censeret priorem dicere , qui petisset colloquium ; Rex , ejus esse priorem orationem , qui daret pacis leges , non qui acciperet : tum Romanus , a Simplicem suam orationem esse . ea enim se distulram , quæ ni fiant , nulla sit pacis conditio . Deducenda ex omnibus Græciæ civitatibus regi præsidia esse . captivos & transfugas sociis populi Romani reddendos . restituenda Romanis ea 1 Illyrici loca , quæ post pacem in Epiro factam occupasset . 2 Ptolemæo regi Aegypti reddendas urbes , quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset . Suas populique Romani condiciones has esse : ceterum & sociorum audiri postulata b verum esse . Attali regis legatus , Naves captivæque , quæ ad Cium navali prælio capta essent , 3 & Nicephorium , Venetisque templum : quæspoliasset , evastassetque , pro incorruptis restituat : 4 Rhodii , Peræam (regio est continenti adversus insulam , vetustæ eorum ditioris) repetebant , postulabantque , præsidia deduci 5 ab Jasso 6 & Bargyllis , & 7 Euromensium urbe , & in Helleſponto Sesto atque

INTERPRETATIO.

a Seſincerè & sine ambagibus , ac sine ar-
tificio locuturum , ea scilicet prolaturum , nulla conditione convenire . b æquum esse .

NOTÆ.

3. Ut nulla fides sit.] Veteres , ut in nulla fides sit : fortè , inquit Gron. ut in dubio fides sit .

1. Illyrici loca.] Quæ scilicet in Illyrici & Macedoniæ finibus versus Epirum à Romanis occupata fuerant .

2. Ptolemæo regi.] Intelligit Ptolemæum , in ordine regum Aegypti quintum , Epiphanem dictum , qui à patre quinquennis relictus , à Romanis , quos Alexandrini tutores pupillo regi advocaverant , defensu est adversus Antiochum magnum Syriæ , & Philippum hunc Macedoniæ regem : quorum ille Cæleſyriam , & Phœniciam : hic Cariam invaserat , partemve minoris Asiæ Ptolemæis possessam , ipsique Aegypto inhabitat .

3. Et Nicephorium.] Ex Strabone lib. 13 .

quem laudat Glar. Nicephorium locus fuit ad Pergamum in Asia ab Eumene rege conditus .

4. Rhodii Peræam.] Peræa tractus fuit Cariæ maritimus , sic dictus , opinor , quod Rhodiis esset trans mare , quo Rhodius , à Caria separatur .

5. Ab Jasso.] Jassus urbs Joniæ fuit , ad Cariæ fines : unde sinui proximo nomen , inter Ephesum & Myndam : hodie Italis San Pietro :

6. Et Bargyllis.] Bargylli aliàs Bargille urbs erat in ora Cariæ , inter Myndam & Miletum , à vicino monte Bargylo dicta : nunc in ruinis jacet .

7. Euromensium urbs.] Eurome , quam Livius lib. seq. Euromum vocat , Cariæ quoque urbs erat , inter Bargylliam & Stratoniceam .

Urb. Cond.
ana. 556.
Coll. C.
Corn. Ce-
thego, & Q.
Minuc. Ruf.

*Abdyo, & Panopolim Byzantiis, b 9 in antiqui formulam juris resti-
tuit, & liberari omnia Asia emporia portusque. Achæi Corinthum & Argos
repercebant. Prætor Ætolorum Phæneas quum eadem, ferè quæ Romani,
ut Græcia decederetur, postulasset, redderenturque Ætolis urbes, quæ
quondam juris ac ditionis eorum fuissent; excepit orationem ejus c prin-
ceps Ætolorum Alexander, vir (10 ut inter Ætolos) facundus. Jamdu-
dum se reticere, ait; d non quò quicquam agi puer eo colloquio, sed ne quem
sociorum dicentem interpellat. Neque de pace cum fratre Philippum agere, ne-
que bella vera virtute unquam gessisse. In colloquiis insidiari & captare :
in bello non congregi æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed resu-
gientem incendere ac diripere urbes, & vincientium præmia victum corrum-
pere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbi-
bus parcere quantùm possent, quo opulentius imperium haberent. Nam de
quorum possessione dimicetur & tollentem, nihil sibi præter bellum relinque-
re, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum urbes in Thessalia
evastasse Philippum, quàm omnes qui unquam hostes Thessalia fuerint. ip-
sis quæ Ætolis cum plura socium, quam hostem ademisse. 11 Lysima-
chæ: am pulso prætor & præsidio Ætolorum occupasse eum. Cuius item suæ
ditionis urbem funditus evertisse ac deleisse. Eadem fraude habere eum 12
Thebas Phthias 13 Echinum, 14 Larissam, & 15 Pharsalum.*

XXXIV. Motus oratione Alexandri Philippus navem, ut

INTERPRETATIO.

b Reddi Byzantiis ut in eorum ditione
eodem jure esset, quo antea fuerat.

c Vir inter Ætolos primarius.

d Non quasi puer, vel non quod puer.

e Stultum esse consilium, tollendo eo-
rum causâ bellum fiat, bellum ipsum
sibi tantum relinquere.

NOTÆ.

8. Et Panopolin.] Panopolis, sive Panos
ciuitas, unde Panopolitis Nomus, urbs
erat Ægypti: sed ea nihil ad id de quo
nunc agitur. Corrige cum Sigonio Po-
vinthum ex Polyb. atque ex ipso Livio
lib. seq. cap. 30. ubi de conditionibus pa-
cis inter Romanos & Philippum agitur.

9. In antiqui formulam juris.] Sumi-
tur formula hoc loco pro ordinatione seu
dispositione ditionis vel provincie, quâ
describuntur loca subjecta: ut apud
Plin. lib. 3. nat. hist. cap. 4. adjecit for-
mulæ Galba Imperator ex Italpinis Avan-
ticos: id est, voluit ut cum aliis populis
Avantici ad Narbonensem provinciam
pertinerent.

10. Ut inter Ætolos.] Malè Sigon.
delet *ut* *ut*, quæ particula hanc habet
vim, ut ostendat hunc Alexandrum
non quidem absolute facundum, sed
cum restrictione, quantum scilicet usus.

Ætolorum patiebatur. Gall. diceremus:
pour un Ætolien.

11. Lysimachiam pulso prætor.] Plures
fuerunt hujus nominis urbes: hæc in Isth-
mo Cherfoneti Thraciæ, juxta Cas-
diam, quæ ad sinum maris Ægæi, ejus-
que destructæ in locum condita à Lys-
macho ex Alexandri magni successori-
bus uno: hodie Hexamili Sophiano.

12. Thebas Phthias.] Phthiotis Thessaliæ
regio suas habuit Thebas, quæ inde
Phthioticæ dicitur ad discrimen Boeotica-
rum. Imminabat ea urbs sinui Pelagico
ex adverso Pagasæ.

13. Echinum.] In eadem Thessaliæ re-
gione fuit Echinus, oppidum mariti-
mum, oppositum Athenis, quæ Diades
cognomine in ora Eubææ.

14. Larissam.] Latellige Cremastem, de
qua supra.

15. Pharsalam.] Phthiotidis quoque: fuit

ALTERCATIO INTER ÆTOLOS ET PHILIPPUM. 357

exaudiretur, propius terram applicuit. * Orsum eum dicere in Ætolos maxime violenter, Phœneas interfectus, Non in verbis rem-
verti, ait: aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Ap-
paret id quidem, inquit Philippus, etiam cæco; jocus in valetudinem
oculorum Phœneæ. & erat dicacior natura, quam regem decet, & ne in-
ter scia quidem risu facis temperans. Indignari inde cœpit, Ætolos, tan-
quam Romanos, deced: Gracia jubere: qui, quibus finibus Gracia sit, di-
cere non possint. Ipsi enim Ætolia, 1 Agræos, 2 Apodotasque & 3
Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Graciam non esse. An quod
10 à sociis eorum non abstinerim, iustam querelam habent, quoniam ipsi pro lege
hunc morem antiquis servant, ut adversus socios ipsi suos, publicè tan-
tùm auctoritate dempè, juvenutem suam militare sinant, & contrarie
persæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habeant? Neque ego Cium
expugnari, sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adjuveri: & Ly-
15 sinachiam ab Thracibus vindicari. sed quia me necessitas ad hoc bellum à cu-
stodia ejus avertit, Thracas habent. Et Ætolis hæc. Attalo autem Rhodisi-
que nihil jure debeo: non enim à me, sed ab aliis principum belli ortum est.
Romanorum autem honoris causa Peræam Rhodiis, & naves Attalo cum
captivis, qui comparebunt, restituiam. Nam quod ad Nicephorium Veneris-
20 que templi restitutionem attinet; quid ea restitui postulantibus respondeam, ni-
si quo uno modo luci sylvæque casa restitui possunt, citam impensamque sa-
tionis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere
placet. Extrema ejus oratio adversus Achæos fuit: in qua orsus ab 4 Antigon-
ni primum suis, deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum iussit,

Urb. cond.
ann. 556.
Coll. C.
Cornel. Ce-
thego, & Q.
Minuc. Rufus.

INTERPRETATIO.

a. Illum cum cepisset invahi maxime in Ætolos, interrupit Phœneas, &c.

NOTÆ.

Pharsalus, ad Euripæam fluvium, cujus
in campis vicinis postea postremo prælio
Pompejus à Cæsare hodie Farsa.

1. Agræos.] Agræi exiguum tractum co-
luere in Ætolia & Acarnaniz finibus,
inter Athumanes ad ortum, & Amphiloe-
chos ad occasum, ad utramque Acheloi ri-
pam. Videntur iidem fuisse cum Ephy-
sias Plinii qui ab oppido Ephyra nomen
mutuati.

2. Apodotas.] Nisi Apertantes intelli-
gamus, qui Acheloi fontes accolunt, non
facile est conjicere quo loco fuerint hi
Apodotas, sive, ut Polyb. vocat, Apodota.
Apertantiorum autem meminit noiter lib.
38. cap. 3. & lib. 43. cap. 22.

3. Amphilochos.] Inter sinum Ambra-
cium & Acheloum habitabant Amphilochi,

dicti ab Amphilochæ Amphiarxi filio;
Acarnanis fratre: atque hi tres populi in
Epiro fuerunt, quæ extra Helladem sive
Græciam stricte sumptam. Nunc diantur
permagna Ætolorum pars, quod licet extra
Ætoliam, in ditione aut fœdere erant
Ætolorum.

4. Antigonem primum suis deinde erga tam
gentem meritis.] Antigonus Philippi tu-
tor, fuso Cleomene Spartanorum rege,
Achæos cum Ætolis conciliaverat juncto
cum iis fœdere. Philippus verò sociali
bello Achæis adversus Ætolos fœdus vio-
lantes opem tulerat, reddiderat præterea
Philippus Orchomenum, Heræam &
Triphyliam, aliaque ipsorum sociis loca.
Supra hujus lib. cap. 50. vide & cap. 22.

Urb. cond.
an. 556.
Coll. C.
Cornel. Ce-
thego, & Q.
Minuc. Rufo

omnes & divinos humanosque honores complexa: atque ad ea adiecit & recens de exercitu, quo ab se descivissent. invectusque graviter in perfidiam eorum: Argos tamen se redditurum eis dixit. De Corintho, cum imperatore Romano deliberaturum esse, quaturumque simul ab eo, utrum iis tantum verbis decedere se aequum censeat, quas à seipso captas jure belli habeat, an iis etiam, quas à majoribus suis accepisset.

XXXV. Parantibus Achæis Æolisque ad ea respondere, quum prope occasum sol esset, dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani sociique in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippi nullus usquam nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat: & jam desperantibus venturum, repente apparuerunt naves. Atque ipse quidem, quam tam gravia & indigna imperarentur, inopem consilii diem se consumpsisse deliberando, aiebat. Vulgò credebatur, de industriâ rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Æolisque ad respondendum. & eam opinionem ipse affirmavit, petendo, ut summotis aliis, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset, cum imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primò non acceptum, ne excludi colloquio viderentur locii: deinde quum haud abfisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Appio Claudio Tribuno militum cæteris summotis, ad extremum litus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi quum aliquamdiu secreto locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minis compertum est. Quintius hæc remisit ad locos. Romanis cum cedere tota Illyrici ora, perugas remittere, ac si qui essent captivi. Attalo naves, & cum iis captos navales socios: Rhodiis regionem, quam Piræam vocant; reddere: Jasso & Bargyllis non cessurum. Æolis Pharsalum Larissamque reddere. Thebas non reddere. Achæis non Argis modò, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere partium, quibus ces-

INTERPRETATIO.

a Et Philippus ipse visus est opinionem illam confirmare, petendo colloquium solius Quintii.

NOTÆ:

5. Divinos humanosque honores.] Primo Comitiorum die, post Jovis, Apollinis & Herculis nomen jubebantur omnis causâ Praetores apud Argivos Philippi quoque nomen, tanquam Dei, aut certè inter Deos, recitare, suprà cap. 25. Simile ali-quod decretum Achæorum indicat hoc loco Philippus.

6. Recens de exercitu.] Decretum ultimum intellige, quo Aethæi relicto Philippo, societati Romanorum se adjan-

zerant, & exercitum admovebant ad Corinthum, quam oppugnabat Quintius cap. 23.

7. Ad Nicæam.] Cùm plures sint hujusce nominis urbes, in Bithynia, in Gallia, & alibi: hæc, de qua nunc agitur, in ora fuit finis Mæliaci, & regione Locrorum Epicnemidionum.

2. Id primò non acceptum.] Gallicè, cela ne fus pas accepté d'abord.

3. Nulli omnium placere partium.]

PHILIPPUS AD SENATUM R. LEGATOS MITTIT. 559

surus, aut non cessurus esset, destinatio. *plus enim amitti in iis, quam acquiri, nec unquam, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, 4 causas certaminum deponere.*

Urb. cond;
an. 556.
Coss. C.
Cornel. Cœ-
thego, & Q.
Mianc. Rufus

- XXXVI. Quum hæc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur,
5 ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata. itaque à Quintio
petit, ut rem totam in posterum diem differret, profectò aut persuasum
se, aut persuaderi sibi passurum. Litus 1 ad Thronium colloquio
destinatur. cò maturè conveniunt. Ibi Philippus primo & Quintium
10 & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. Postremò
petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. *Aut his
conditionibus se pacem impetraturum, aut quascumque senatus dedisset, leges
pacis accepturum.* Id ceteris haudquaquam placebat. nec enim aliud quam
moram & dilationem ad colligendas vires quæri. Quintius, *verum id fu-
turum fuisse, dicere: si astas, & tempus rerum gerendarum esset. nunc hieme*
15 *instante nihil amitti, dato spatio ad legatos mittendos. Nam neque sine aucto-
ritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent: &
explorari (dum bello necessariam quietem ipsa hiems daret) senatus auctori-
tatem posse.* In hanc sententiam & ceteri sociorum principes concesserunt:
inducitque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos
20 ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. Additum indu-
ciarum pacto, ut regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur.
Et ipse Quintius cum sociorum legatis Amyndrum Athamanum regem;
utque 2 speciem legationis adjiceret, Q. Fabium (uxoris Quintii so-
roris filius erat) & Q. Fulvium, & Appium Claudium misit.

- XXVII. Uè ventum Romam est, priùs sociorum legati, quam regis
25 auditi sunt. cetera eorum oratio 3 convitiis regis consumpta est. Mo-
verunt eo maximè senatum, demonstrando maris terrarumque regionis
ejus situm: ut omnibus appareret: si Demetriadem in Thessalia, Chaldi-
dem in Eubœa, Corinthum in Achaja rex teneret; non posse liberam Græ-

INTERPRETATIO.

1 Convitiis in regem.

NOTA.

Non proflus caret dubitatione, an par-
tium vocabula significantur diversi so-
cii, quorum res agebatur, (quo sensu
in judiciis actor & reus à Juriconsultis
partes dicuntur:) an potiùs partes regio-
num, quas quique sociorum sibi in-
tegras à Philippo reituit postulabant, &
quas Philippus ex parte tantùm offere-
bat, cùm alia loca concederet, alia ne-
garet.

1. Causas certaminum deponere. Melius

sunt quod Gronovio videtur causas cer-
taminum deponere.

1. Ad Thronium. Fuit Thronium urbs
maritima Locrorum Epicnemidiorum, in-
ter Scarphiam & Cnemidem, ad extremum
Euripum; quæ proximè ad sinum Malia-
cum accedit regione Cœnei Eubœæ pro-
montorii.

2. Speciem legationi adjiceret. Gallicè,
pour donner plus d'éclat & d'autorité à
cette ambassade.

Urb. cond.
an. 556.
Coll. C.
Cornel. Ce-
thego, & Q.
Minuc. Rufo

ciam esse: & ipsum Philippum non contumeliosius, quam verius com-
pedes eas Græciæ appellare. Legati deinde Regis intromissi, quibus lon-
giorem exoritis orationem, brevis interrogatio, cessurusne iis tribus urbibus
esset, sermonem incidit. quum mandari sibi de his nomination negarent
quicquam, sic infectâ pace regii dimissi. Quintio liberum arbitrium pa-
cis ac belli permissum. Quo ut satis apparuit, non cedere belli senatum,
& ipse victoriæ quàm pacis avidior, neque colloquium postea Philippo
dedit, neque legationem aliam, quàm quæ omni Græciâ decedi nuncia-
ret, admissurum dixit.

XXXVIII. Philippus quum acie decernendum videret, & undique ad
se contrahendas vires, maxime de Achææ urbibus a regionis ab se di-
versæ, & magis tamen de Argis, quàm de Corincho sollicitus, optimum
ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno, velut fiduciarium dare ut
victori sibi restitueret: si quid adversi accidisset, ipse haberet. Philocli, qui
Corincho Argisque præerat, scribit, ut tyrannum ipse conveniret. Philo-
cles, præterquam quòd jam veniebat cum munere, adjicit ad pignus futu-
ræ regi cum tyranno amicitie, filias suas regem Nabidis filiis matrimonio
conjungere velle. Tyrannus primò negare, aliter urbem eam se acceptu-
rum, nisi Argivorum ipsorum decreto accessit ad auxilium urbis esset. de-
inde, ut frequenti concione non aspernatos modò, sed abominatos etiam no-
ruen tyranni audire; causam se spolianti eos nactum ratus, tradere ubi
vellet urbem, Philoclem jussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in ur-
bem est tyrannus. primâ luce occupat superiora omnia loca, portæ-
que clausæ. Paucis principum tumultum inter primum elapsis, eorum
absentium directæ fortunæ: præsentibus aurum atque argentum
ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cunctanter contulere,

INTERPRETATIO.

a. Regionis longius distat à Macedonici finibus.

NOTÆ.

1. *Compedes eas Græciæ.*] Hoc de Chal-
cida & Corincho verum ex Strab. lib. 9.
Has autem duas Græciæ compedes Philo-
pus appellabat ob earum opportunitatem,
quod per eas commodè in Græciam ex
Macedonici regno aditus pateret; aut quod
per eas, hinc Attica vicinæque regiones
Hælladisi, inde Peloponnesus in ditio-
ne atque obsequio facillè retineri posse
viderentur.

2. *De Achææ urbibus.*] Intellige ur-
bes, vel Achææ Peloponnesi provincie,
vel potius Achæorum fœdere compre-
hensas.

3. *Velut fiduciarium dare.*] Fiducia-
rium dicitur quod, interpolito pacto fi-

ducit, alteri traditur aut mancipatur,
id est, eâ lege in eum transfertur, ut
danti quandoque restitatur. Id pignoris
genus sic explicat Tull. pro Flacco. *Cre-
didisti adolescentulo grandem pecuniam
suæventuriam, accepto tamen fundo fidu-
ciario, quem restitues, cum tibi pecunia
una cum usura fueris reddita.* Differen-
tiam pignoris & fiduciæ notat Isidorus
5. Etymol. cap. 25. & ex eo Cujac. ad
tit. 13. lib. 2. sentent. Pauli Jurisconsulti.
Nomen ex eo deductum, quod datæ
fidem acceptantis sequatur, ejusque pro-
bitati confidat. In frequenti usu erat
ejusmodi fiduciæ, quoties filium eman-
cipandi causâ pater naturalis coëmptori
sine

sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi : quos oculere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in servilem modum lacerati atque extortiti. Concione inde advocatâ, rogationem promulgavit; unam 3 de tabulis novis, alteram 4 de agro viritim dividendo: duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam.

Vrb. Cond. ann. 556. Coll. C. Cornel. Cethego, & Q. Minuc. Rufo,

- XXXIX. Posteaquàm in potestate Nabidis Argivorum civitas erat, nihil ejus memor tyrannus, à quo tam civitatem, & quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quintium & Attalum Æginæ hibernantem mittit, qui nunciarent, Argos in potestate sua esse. eò si veniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum eo conventura. Quintius, ut eo quoque præsidio Philippum nudaret, quum annuisset se venturum, mittit ad Attalum, ut ab Ægina Sicyonem sibi occurreret, ipse ab Anticyra decem quinquere milibus, quas iis fortè ipsis diebus L. Quintius frater ejus adduxerat ex hibernis Corcyra, Sicyonem transmisit. Jam ibi Attalus erat, qui quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum eundem diceret; in sententiam suam Quintium traxit, ne in urbem ipsam Argos iret. Haud procul à urbe Mycenica vocatur. in eo loco ut congredirentur, convenit. Quintius cum fratre & tribunis militum paucis, Attalus cum regio comitata, Nicostratus Achæorum prætor cum auxiliaribus paucis. tyrannum ibi cum omnibus copiis opperientem invenerunt. Progressus armatus cum latellibus est in montem terè interjacentis campi : inermes Quintius cum fratre & duobus tribunis militum : inermes item Regi prætor Achæorum, & unus ex purpuratis latus eingeant. Initium fer-
- monis ab exultatione tyranni ortum : quod armatus ipse armatisque

NOTÆ:

seu patri fœdario, ita mancipabat, ut sibi remanciparetur, nec ab emptore manumitteretur.

3. De Tabulis novis.] Dicuntur Tabulae novae, quoties lego aliquis generali remittitur debitoribus res alienum, & pecuniæ creditæ obzatis condonantur; ita ut, veteribus obligationum tabulis in irritum deductis, novæ tantum tabulæ valeant, quibus nova nomina continentur. Vide inter alios Cælium Rhodig. lib. 12. lect. antiq. cap. 20. Græcis dicitur *Χρονία*, seu *Χρῆσις νέων*, quasi dicas *debita abscissionem*. Id apud Athenienses usurpatum lege Solonis, à quo dicta est *εὐνομία*, id est, iniqui oneris excussio: sed hæc videtur magis in minuendo usuris, & augenda pecuniæ aestimatione posita fuisse.

4. De agro viritim dividendo.] Auctor Tit. Liv. Tom. III,

novæ apud Græcos agrorum divisionis, & æquandarum possessionum, Lycurgus fuerat. Vide Plut. in ejus vita.

1. Vrb. Mycenica.] Mycenæ urbs Argolidis, Pelopidarum tempore supra Argos ipsam floruit, utpote Agamemnonis regia. At postquàm Heraclidæ potiti sunt Peloponneso, & regnum Argivorum hæud multo post abiit in popularem statum, everse sunt Mycenæ ab Argivis Olympiade 78. circa annum urbis 126. orto ex æmulatione implacabili inter hos populos odio, quòd Persico bello, domi quiescentibus Argivis, Mycenæ octoginta milites contra Persas ad Thermopylas subsidio misissent: Strabo nullum ejus urbis jam suo tempore vestigium extitisse testatur. Hic itaque per urbem Mycenicam intelligendus videtur locus, ubi antea fuerant Mycenæ.

Bbbh

Urb. cond.
ann. 556.
Coff. C.
Cornel. Co-
thego, & Q.
Minuc. Rulo

*Septus, quum incermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in collo-
quium venisset. neque enim se illos timere, sed exules Argivorum. Inde
ubi de conditionibus amicitiae ceptum agi est, Romanus duas postulare
res: unam, ut bellum cum Achais finiret: alteram, ut adversus Philippum
mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achais,
induciae impetratae, donec bellum cum Philippo finiretur.*

XL. De Argis quoque disceptatio ab Attalo Rege est nata: quum
fraude Philoclis proditam urbem vi ab eo teneri argueret: ille ab ipsis
Argivis, ^a ut se defenderet, accitum. Concionem Argivorum rex po-
stulabat, ut id sciri posset. Nec tyrannus abnuere: sed deductis ex urbe
praesidiis, liberam concionem; non immixtis Lacedaemoniis declaraturam
quid Argivi vellent, praeberi debere dicebat rex. Tyrannus negavit de-
ducturum. Haec disceptatio sine exitu fuit. de colloquio discessum: sex-
centis Cretensibus ab tyranno datis Romano; induciisque inter Nicostre-
tum Praetorem Achaearum & Lacedaemoniorum tyrannum in quatuor
mensis factis. Inde Quintius Corinthum est profectus: & ad portam
cum Cretensium cohorte accessit, ut Philocli praefecto urbis appareret
tyrannum à Philippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Ro-
manum in colloquium venit: hortantique ut exemplo transiret, urbem-
que traderet, ita respondit, ^b ut distulisse rem magis, quam negasse vide-
retur. A Corintho Quintius Anicieyram trajecit: inde fratrem ad ten-
tandam Acarnanum gentem misit. Attalus ^c ab Argis Sicyonem est
profectus. Ibi & civitas novis honoribus veteres regis honores auxit:
& rex ^d ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecuniâ
redemerat eis, tum quoque ne sine aliqua munificentia praeferiret civita-
tem sociam atque amicam, ^e decem talenta argenti dono dedit: & ^f
decem millia medimnûm frumenti. atque ita Cenchreas ad naves re-
diit. Et Nabidus ^g firmato praesidio Argis Lacedaemonem regressus, quum
ipse viros spoliasset; ad foeminas spoliandas ^h uxorem Argos remisit.
Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se junctas do-
mum accellendo, blandiendoque ac minando, non aurum modo iis, sed
& postremo vestem quoque, mundumque omnem muliebrem ademit.

INTERPRETATIO.

^a Ut ipsos tueretur.

^b Prater quam quòd carò redemerat, sa-

eros Apollini agros, &c.

^c Firmo praesidio collecto:

NOTÆ.

cui nunc nomen *Agios Adrianos* ex So-
phiano.

1. *Ab Argis.* Dixit post Homerum
Livius Argos pro Argivorum regione:
nam ipsam urbem Argos non intrasse At-
talum apparet ex narratione ipsa.

2. *Decem talenta argenti.* Gall. 24000.

livres.

3. *Decem millia medimnûm frumenti.*]
Gall. 5000. *Coffiers de blé mesure de*
Paris.

4. *Uxorem Argos remisit.*] Nabidus
uxor *Apega* tali viro digna.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXXIII.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

ITUS Quintus Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellavit. L. Quintus Flamininus frater proconsulis, Acarnanes, Leucade urbe, quod caput Acarnanum, exornatâ, in ditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prator à Celeribus cum exercitu casus est. Attalus à Thebis ob suam valetudinem Pergamum translatus recessit. Pax petenti Philippo, Græcia libertas data est. L. Furius Purpureo & Claudius Marcellus consules, Bithos, & Insuabes Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas adversus factionis principum delatus, propter metum Romanorum qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriae se contulit, bellum contra Romanos parantem.

HÆc per hiemem gesta. Initio autem veris Quintius Attalus Elatiam excito, Bætorum gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis sue facere cupiens, profectus per Phocidem quinque millia ab Thebis, quod caput est Bætorum, posuit castra. Inde postero die cum 2 unius signi militibus, & Attalo, Urb. cond. an. 556. Coss. C. Cornel. Cethego, & Q. Minuc. Ruto

NOTÆ.

1. *Hæc per hiemem gesta.* 3 Desiderabatur ferè dimidia pars hujus libri ante Lugdunensem anni 1621. editionem, in qua, magno bono publico, ea quæ antea perperita erant, ex Bambergensi codice prodierunt, ceteris Mil. in hac parte deficientibus ad caput usque decimum septimum. Incipiebant enim reliqui ab his verbis: *his partibus cohærens Acarnania quingentos ferme passus, &c.* sed Polybio ipsoque Livio auctoribus: ubi nunc melius legitur, *arctis faucibus cohærens Acarnania*. Hanc priorem hujus libri partem notis illustravit Horrius: Gallie vertit F. Maibergeus.

2. *Unius signi militibus.* 3 An centurium intelligit signi nomine, an Manipulum, qui duabus centuriis constabat? Hoc posterius Lipshio placet milit. Rom. lib. 2. dial. 8. quamquam suum cuique centuriae, id est, dimidio manipulo vexillum fuisse agnoscat, non Vegetio tantum, sed Polybio ipsoque Livio auctoribus: ubi nunc melius legitur, *arctis faucibus cohærens Acarnania*. Hanc priorem hujus temporibus istis; & quemadmodum

Bbb 2

Urbis cond.
an. 556.
Coff. C.
Cornel. Co-
thego, & Q.
Minuc. Rufs.

3 legionibusque, quę frequentes undique convenerant, pergit ire ad urbem, iussis legionibus hastatis, 4 (ea duo millia militum erant) sequi se, mille passuum intervallo distantes. Ad medium ferme via Bæotorum prætor Antiphilus obvius fuit: cętera multitudo ē muris adventum imperatoris Romani regisque prospēculabatur. rara arma, paucique milites circa eos apparebant: hastatos, sequentes procul, anfractus viarum vallesque interjectę occultebant. Quum jam adpropinquaret urbi, velut obvium egredientem turbam salutaret, tardius incedebat. Causa erat morę, ut hastati consequerentur. Oppidani, 5 ante lictorem turbę acti, insciturum confectum agmen armatorum, non antę, quā ad hospitium imperatoris ventum est, conspexere. Tum, velut proditi dolo Antiphili Prętoris urbe capęque, obtulerunt omnes. Et apparebat nihil libere consultationis concilio, quod in diem posterum indictum erat, Bæotis relictum. 6 Texerunt dolorem, quem & nequissimam & non sine periculo ostendissent.

11. In concilio Attalus primus verba fecit. Orsus à majorem suorum, suisque, & communibus in omnem Gręciam, & propriis in Bæotorum gentem meritis; 1 segnior jam & infirmior, quā ut concretionem dicendi sustineret, obmutuit, & concidit. Et dum regem auferunt perfecturumque, parte membrorum captum, paulisper concio intermissa est. Aristæmus inde Achæorum prætor, eō cum majore auctoritate auditus, quod non alia, quā quę Achęis suaserat, Bæotis suadebat. Pauca ab ipso Quincio adjecta: fidem magis Romanam, quā arma, aut opes extollente verbis. Rogatio inde 2 à Platęnsi Dicęarcho, laia, recitataque de

NOTÆ.

duo Centuriones, ita duo vexillarii seu signiferi in uno manipulo esse potuerunt, quorum posterior non nisi deficiente priorē signum ferret. Ad id quod si centurię cuique signum suum assignetur, unius signi sexaginta hęc tantum milites erunt: exiguis numeris comitandis ac tuendo Imperatori rem ac diem tentanti.

3. *Legationibusque.* 1 Legationes dixit pro legatione diversarum ciuitatum, ad Quantum milis. Sic Juris. *custodes* appellantur, qui in custodia detinentur.

4. *En duo millia.* 1 In legione quatuor ferme millia pedum erant, quorum sexcenti Triarii, reliqui in Hastatos & Principes divisi; hac ratione Hastatorum numerus non excedebat mille septingentos: sed aliquando augebatur numerus militum ultra consuetum morem legionum, ad quinque millia.

5. *Antē lictorem turbę acti.* 1 Minus probabiliter scribit Gron. *oppidani antē lictorem turbę acti*: Neque enim proprię dici videtur licentiam turba qui magnitudo Romanis præter Consules, non facile plures asserat quā sex.

6. *Texerunt dolorem.* 1 Scriptum erat *roboris* à Libratio: unde Gron. verissimiliter facit, *texere taude*.

1. *Segnior jam.* 1 Forcē senior, ut conjectat Gron. sic apud Virg.

junior senior, sed cruda Dæo viridisque senectus.

2. *A Platęnsi Dicęarcho.* 1 Apparet *Dicęarchum* pro summo magistratu sumi, sumpsit nomine à iusto principatus: quemadmodum Patenli in Campania *Dicęarchia* cognomen tulerunt, quasi qui iuste regerentur. Aliis *Dicęarchus* proprium nomen est Philosophi atque Oratoris. Apparet quoque Bæotum

- societate cum Romanis jungendâ, nullo contra dicere audente, omnium Bœotiarum civitatum suffragiis accipitur, jubeturque. Concilio dimisso, Quintius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens casus coegit, postquam non vitæ præsens periculum vis morbi attulisse, sed membrorum debilitatem visa est, relicto eo ad curationem necessariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, rediit: Bœotis quoque, sicut prius Achæis, ad societatem adscitis, & quoniam tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus jam cogitationibus in Philippum, & quod reliquum belli erat, conversis.
- 10 III. Philippus quoque primo vere, postquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere instituit, in magna inopia juniorum: absumpserant enim per multas jam ætates continua bella Macedonas, ipso quoque regnante: & navalibus bellis adversus Rhodios, Attalumque, & terrestribus adversus Romanos ceciderat magnus
- 15 numerus. ita & tyrones ab decem & sex annis milites scribebat, & emeritis quidam stipendiis, quibus modò quidquam reliqui roboris erat, ad signa revocabantur. Ita suppleto exercitu, secundum vernum æquinoctium omnes copias: Diu contraxit, ibique stativis positus, exercendo quotidie milite, hostem opperiebatur. Et Quintius per eodem
- 20 ferme dies ab Elatia profectus, præter Thronium¹ & Scarpheam, ad Thermopylas pervenit. Ibi concilium Ætolorum, 3 Heracleam indicium tenuit, consulantur quantis auxiliis Romanum ad bellum sequerentur. Cognitis sociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progressus, in confinio Amanum Theisalorumque positus castris, Ætolica
- 25 auxilia operiebat. Nihil morari Ætoli sunt. Pheneâ duce duo milia peditum cum equitibus quadringentis venerunt. Ne dubium esset quid expectasset, confestim Quintius movit castra. Transgresso in Phichioricum agrum 4 quingenti Gortynii Cretensium, duce Cyda-

Urb. cond.
aa. 556.
Coff. C:
Corn. Co:
thego, & Q.
Minue,
Rafæ,

NOTÆ.

Remp. hoc tempore sic fuisse constitutum, ut Thebanorum in exterarum urbium perpetuum non esset imperium, sed per arbes reliquis ambularet, & nunc penes Platæarum Pæstorem esset. Porro Platæa, urbis nomen est, quæ in Bœotia ad Asopum Anivium sita, septuaginta stadiis ab Thebis, quâ Athenas ibat. Ad Platæas vicus est Mardonius Xerxis dux à Pañania Spartano. Bello autem Peloponnesico Platæa à Thebanis Lædæmoniorum focis obfesse captæque: tunc primùm, nî fallor, inventâ circumvallatione duplici, interiori adversus obfessos, exteriori adversus auxilia. Sed paulo post recepta hæc urbs ab Athe-

nienfibus fuit.

1. *Dium.*] Urbs fuit Macedoniæ in Pioria regione ad sinum Thermaicum: nomen retinet; Italis *Dio*.

2. *Et Scarpheam.*] Fuit *Scarpia*, sive *Scarphe* oppidum Locrorum qui circa Cænidem, ad sinum Maliacum, sive Oetæum, non procul Boagrii ostio: nunc *Bondeniza*, ut censet Molet.

3. *Heracleam indicium.*] Hæc *Heraclea* *Thracinica* cognomine, inter Asopum & Sperchium flumina in sinum Maliacum se exonerantia, ad septentrionem Thermopylarum sita fuit.

4. *Quingenti Gortynii.*] Urbs olim fuit *Creta insule*, *Gortyna*: nunc pagus nos-

Urb. cond.
an. 556.
Coll. C.
Corn. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Rufo.

te & trecenti Apolloniæ, a haud dispari armatu se conjungere: nec ita multo post Amynder s. cum Athamanum pedum ducentis & mille.

IV. Philippus cognita professione ab Elatia Romanorum, ut cui de summa rerum adesset certamen, adhortandos milites ratus, multa jam sæpe memorata de majorum virtutibus, simul de militari laude Macedonum quum discessisset, ad ea quæ tum maximè animos terrebant, quibusque erigi ad aliquam spem poterant, venit. Accepta a ad Aoum flumen in angustis cladi, territâ Macedonum phalange, a ad Atracem vi pulsos Romanos opponebat: & illic tamen ubi infestas fauces Epiri non tenuissent, primam culpam fuisse eorum, qui negligenter custodias servassent: secundam in ipso certamine, levis armatura mercenariorumque militum. Macedonum verò phalangem, & tunc stetit, & loco aquo justæ pugnæ semper mansuram invictam. b Decem & sex millia militum hæc fuere; robur omne virum & regni. Ad hoc c duo millia Cetratorum quos Pektastas appellant, Thracumque & Illyriorum, (d Tral- 15 lis nomen est genti) par numerus bina millia erant, & mixti ex pluribus gentibus mercede conducti auxiliares mille ferme, & duo millia equitum. Cum iis copiis Rex hostem opperiebatur. Romanis ferme par numerus erat, a equitum copiis tantum, quod Ætoli accesserant, superabant.

V. Quirinus: ad Thebas Phthioticas castra quum movisset, spem na-

INTERPRETATIO.

a Simili armaturâ sive armorum genere, vel eætenus solum, quatenus eis se adjun-
a Superiores erant Romani, idco tantum, ærant Ætoli.

NOTÆ.

mine Guttina, sub Ida monte, non procul Gnosio.

5. Cum Athamanum pedum ducentis & mille.] Usitatus, cum mille ducentis Athamanibus. Sed maluit Livius variandæ phræseos causâ, quasi ex Athamanibus, sive ex numero, vel gente Athamanum.
1. Ad Aoum flumen.] De prælio ad Aoum vide lib. 32., cap. 12. Plut. ad Ap-
suum ait commissum hoc prælium. Sed hæc duo flumina non multum inter se distant.

2. Ad Atracem vi pulsos.] De Atracæ oppido Pelasgiotidis ad Peneum lib. 32., cap. 15. Id oppidum frustâ obfessum à Quintio, qui coactus est Anticyram & maritimum traicere petere: xxxij. 17. & 18. Ideo cladi ad Aoum, ubi territâ à Romanis Macedonum phalanx, vi pul-
sos à Macedonibus ad Atracem Roma-
nos Philippus opponebat. Horzion ma-

vult terrâ à Macedonum phalange ad A-
tracem vi pulsos, &c. ut territæ phalangis Philippus non meminerit, sed acceptam ad Aoum cladem abundè pensatam velit Romanis terrâ per vim pulsâ atque ad maritimam compulsis.

3. Decem & sex millia pedum.] Ecce numerum phalangis Macedonicæ.

4. Duo millia Cetratorum quos Pektas-
tas appellant.] A breviori scuto, in for-
mam Lunæ semiplenæ, atque ita sine
lambone, appellationem fortiebatur hoc
militum genus. Cetræ vocabant Barba-
ri, Græci κεντρο.

5. Trallis nomen est genti.] Illyriorum
genus fuere Trallis, quorum regio Tral-
lia, diversi à Trallibus Lydiæ in minori
Asia. De illis supra xxxj. 35.

1. Ad Thebas Phthioticas.] Aliæ fuere
à Thebis Boeoticis & Ægyptiacis hæ The-
bæ in Phthiotide Thealiæ regione ad

Æs per Timonem principem civitatis prodi urbem, cum paucis equitum levisque armaturæ ad muros successit. Ibi adeo frustrata spes est, ut non certamen modò cum erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret; ni castris exciti repentè pedites equitesque in tempore subvenissent. Et postquam nihil conceptæ temerè spei succedebat, urbis quidem amplius tentandæ in præsentia conatu abstitit; cæterum satis gnarus jam in Thessalia regem esse, nondum comperto quam in regionem venisset, milites per agros dimissos, vallum cædere & parare jubet. Vallo, & Macedones, & Græci usi sunt, sed usum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipsius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam & majores & magis ramosas arbores cædebant, quàm quâs ferre eum armis miles posset, & quum castra his antè objectis sepiissent, facilis molitio eorum valli erat. nam & quia rari stipites magnarum arborum eminebant, multique & validi rami præbebant, quod rectè manu caperetur, duo aut summum tres juvenes connixi arborem unam evellebant, quâ vulsâ portæ instar, exemplo patebat, nec in promptu erat quod obmolirentur. Romanus levis, & bifurecos plerosque, & trium, aut cum plurimum, quatuor ramorum vallos cædit, ut & suspensis ab tergo armis ferat plures simul aptè miles; & ita densos affigunt implicantque ramos, ut neque quæ cujusque stipitis palma sit, pervideri possit; adeo acuti, aliisque per alium immisisti radii locum ad inferendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trahi, cum inter se innexi rami vinculum invicem præbeant, possit, & si evulsus fortè est unus, nec loci multum aperit, & alium reponere per facile est.

VI. Quintius postero die, vallum secum ferente milite, ut paratus omni loco castris ponendis esset, progressus modicum iter, sex ferme millia à Pheris quum confedisset, speculatum in qua parte Thessaliæ

Urb. cond.
an. 556.
Coll. C.
Corn. Ce-
thego, & Q.
Minuc. Rulo

INTERPRETATIO.

nam cum spes sua decipit.

NOTÆ.

linum Pelasgicum, nunc Zeiten.

2. Vallo, & Macedonas.] Notandum discrimen inter Græcorum & Romanorum Vallos. Horum hac in re morem describit accuratè Polyb. l. 17. quorum verborum interpretatio lucem huic Livii loco afferre potest: rectè, inquit, designant seu pangunt (Vallos scilicet) implicantes alios alios: ita ut neque facile distingui possit qui sint rami sive cornus cujusque defoliorum in terra stipitum, neque qui stipites seu valli sint cujusque rami. Unde hæc ut si quis vellere conetur, nec iis manum

facile admoveat, quod densi & invicem incurvati, ac strictè connexi sint; & si apprehendat, vix tamen possit extrahere: tum quod omnes eorum cornu missæ proprium robur habeant ex terra cui innixi inhaerent; tum quod si unus è ramis trahatur, non statim avelli queat, ob multas propagines mutuo confertæ, quæ ramo cuique coherrent. Nec verò facile contingit, ut duo tresve hostes eundem palum apprehendant: quod si fortè acciderit ut unus & alter extrahatur, ne spatium quidem spectrum adeo patet, ut nisi agere aditum

Urb. cond.
an. 556.
Coll. C.
Corn. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Ruso,

hostis esset, quidve pararet, misit. ¹ Circa Larissam erat rex, qui cer-
tior jam factus, Romanum ab Thebis Pheras movisse, defungi quamprimum
& ipse certamine cupiens, ducere ad hostem pergit, & quatuor
millia fere à Pheris posuit castra. Inde postero die quum expediri utrin-
que ad occupandos super urbem tumulos processissent, pari ferme inter-
vallo ab jugo, quod capiendum erat, quum inter se conspecti essent, con-
stituerunt, nuncios in castra remissos, qui quid sibi, cum prater spem ho-
stis occurrisset faciendum esset, consulerent, quieti opperientes. Et illo
quidem die nullo inito certamine in castra revocati sunt. postero die cir-
ca eosdem tumulos equestre praelium fuit: in quo non minima Aetolo-
rum opera regii fugati, atque in castra compulsi sunt. Magnum utrisque
impedimentum ad rem gerendam fuit ager confusus crebris arboribus, hor-
tisque, ut in suburbanis locis, & coarctata itinera maceris, & quibusdam
locis interclusa. Itaque pariter ducibus consilium fuit excedendi eà regio-
ne, & velut ex prædicto, ² ambo Scotussam petierunt: Philippus ¹⁵
spe frumentandi inde: Romanus ut prægressus corrumpere hosti frumen-
ta. Per diem totum, quia colles perpetuo jugo intererant, nullo con-
specta inter se loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phthiotici agri,
Philippus ³ super amnem Onchestum posuit castra. ne postero qui-
dem die, eum ⁴ Philippus ad Melambium, quod vocant Scotussæ ²⁰
agri, Quintius circa Thetidium Pharsalia terra possuisset castra, aut
ibi, aut illi ubi hostis esset, satis compertum habuerunt. Tercio die pri-
mo nimbus effusus, dein caligo noctis simillima Romanos metu insidia-
rum tenuit.

VII. Philippus maturandi itineris causa, ⁵ post imbrem nubibus in ²⁵
terram demissis, nihil deterritus, signa ferri iussit. sed tam densa cali-
go obæcaverat diem, ut neque signiferi viam, nec signa milites cerne-
rent; agmen ad incertos clamores vagum velut errore nocturno tur-
baretur. Supergressi tumulos, ⁶ qui Cynoscephalæ vocantur, relicta

INTERPRETATIO.

¹ Non deterritus est, quamvis densa nebula terra incumbens, visumque impediret.

NOTÆ:

In castra non præbuit:

1. Circa Larissam.] Hic Larissam intel-
lige Thessaliæ totius metropolim ad Pe-
neum.

2. Ambo Scotussam.] Fuit in Magnesia
ad Pelasgiotidis fines: & adhuc præscum
nomen servare dicitur.

3. Super amnem Onchestum.] In The-
salia fuit hic amnis, Polybio teste, ad
Micalassum, vulgò Malacsa. Suspicio
est quædam quæ Magnesium aliquà ex parte

dividit à Pelasgiotide, atque inter Ela-
tiam Pelasgicam ac Tempe defluit in Pe-
neum.

4. Philippus ad Melambium.] Melam-
bium Scotussæ, Thetidium Pharsalici tra-
ctus loca fuerunt illud in Pelasgiotide, hoc
in Phthiotide: & Thetides meminit Eu-
ripides ejusque Scholiastis initio Andro-
machæ, citante Horrione.

5. Qui Cynoscephalæ vocantur.] Fuere
hi inter Scotussam & Pharsalum in con-
iubi

- libi statione firma peditum, equitumque, posuerunt castra. Romanus eisdem ad Thetidium castris quum se tenuisset, exploratum tamen ubi hostis esset, decem turmas equitum, ³ & mille pedites misit: monitos ut ab insidiis, quas dies obscurus apertis quoque locis tecturus esset, praeceverent. Ubi ventum ad infestos tumultos est, pavore mutuo injecto velut torpentes quieverunt. dein nunciis retrò in castra ad duces missis, ubi primus terror ab nec opinato visu confedit; non diutius certamine abstinere. Principio à paucis procurentibus lacerata pugna est, deinde ³ subsidii tuentium pulsos aucta: in qua quum haudquaquam pares Romani, alios ¹⁰ super alios nuncios ad ducem mitterent, premi seles; quingenti equites, & duo millia peditum, maximè Ætolorum, cum duobus tribunis militum properè missa, rem inclinam restituerunt: versaque fortunà, Macedones laborantes, opem regis per nuncios implorabant. Sed ut qui nihil minus illo die ⁴ propter effusam caliginem quam prælium expectasset, magnà parte hominum omnis generis pabularum missa, aliquandiu inops consilii trepidavit: deinde postquam nuncii instabant, & jam jugum montium detexerat nebula, & in conspectu erant Macedones, in tumultum maximè editum inter alios compulsi, loco se magis, quàm armistutantes; committendam rerum summam in discrimen utcumque ratus, ne ²⁰ partis indefensæ iactura fieret; Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, præter Thracas, auxiliis, & equitatu Macedonum, ac Thessalorum mittit. eorum adventu, depulsi ab jugo Romani, non antè restiterunt, quàm in planiorem vallem perventum est. Ne effusa detruderentur fugà, plurimum in Ætolis equitibus praesidium fuit. in longè ²⁵ tum optimus eques in Graecia erat: ⁵ pedites inter finitimos vincebantur.

- VIII. ¹ Latior res quam pro successu pugnae nunciata, quum alii super alios recurrentes ex prælio clamarent fugere pavidos Romanos, invitum & cunctabundum, & dicentem temerè fieri, non locum sibi placere, non tempus, percipuit, ut educeret omnes copias in aciem. ³⁰ Idem & Romanus, magis necessitate quàm occasione pugnae inductus

Urb. Cond.
an. 556.
Coll. C.
Cornel. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Ruso.

INTERPRETATIO.

¹ Nuncius felicioris successus quàm verè erat, ad Philippum perlatus, etc. cum cunctantem impulsit ad prælium committendum.

NOTÆ.

finito Pelasgiotidis, Phthiotidis & Mægnesiæ provinciarum Thessalicarum, non procul Ectretia. Nomen habuere à similitudine Caninorum caput.

² Et mille pedites.] Mille Volites scripsisse Livium auguratur Gronovius ex Polybio, qui *πολιτες* vocat.

³ Subsidii tuentium pulsos.] In Mss. lit. Liv. Tom. III.

erat suentium plissis: correxit Quærens. Hottioni placuerat *subsidii*: utriusque missis, & idem utriusque sentus.

⁴ Propter effusam caliginem.] Scribit Gronovius *effusam*, re: id: rationem reddit 4. observ. *effusa* est objecta oculari.

⁵ Pedites. vincebantur.] Vulgò *pedites*: quod tolerari potest, significat.

Cccc

Urb. Cond.
an. 556.
Coff. C.
Cornel. Co-
thego & Q.
Minuc. Rufo.

fecit. dextrum cornu, elephantis ante signa instructis, in subsidiis reli-
quit: laevo eum omni levi armatura in hostem vadit, simul admonens,
cum iisdem Macedonibus pugnuros, quos ad Epiri fauces, montibus flu-
minibusque septos, victa naturali difficultate locorum, expulissent, acie-
que expugnassent: cum iis quos P. Sulpicii prius ductu, ^b obsidentes
Eordae aditum vicissent. Famâ stetit, non viribus, Macedonia regnum.
Eam quoque famam tandem evanuisse. Jam perventum ad suos in ima
valle stantes erat, qui adventu exercitus imperatorisque, pugnam reno-
vant, impetuque facto rursus avertunt hostem. Philippus cum Cetratis,
& cornu dextro pedicum, robore Macedonici exercitus, quam phalangem ¹⁰
vocabant, proprio cursu ad hostem vadit. Nicanori ex purpuratis uni,
ut cum reliquis copiis confestim sequatur, imperat. Primò ut in jugum
evasit, & jacentibus ibi paucis armis corporibusque hostium, praelium co-
loco fuisse, pullosque inde Romanos, & pugnari prope castra hostium vi-
dit, ingenti gaudio est elatus: mox refugientibus suis & terrore verso, ¹⁵
paulisper, incertus an in castra reciperet copias, trepidavit: deinde ut
adpropinquabat hostis, & præterquam quòd cadebantur averfi, nec nisi
defenderentur, servari poterant, ac ne ipsi quidem in tuto jam receptus
erat: coactus c nondum adsecutâ parte suorum periculum summæ rerum fa-
cere, equites, levemque armaturam, qui in praelio fuerant, dextro in ²⁰
cornu locat. Cetratos & Macedonum phalangem, hastis positis, quarum
longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet. simul ne facile per-
rumperetur acies dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordini-
bus duplicat, ut longa potius, quam lata acies esset. simul & densari or-
dines jussit, ut vir viro, arma armis jungerentur. ²⁵

IX. Quintius his, qui in praelio fuerant, inter signa & ordines acce-
ptis, tuba dat signum. Rarò aliàs tantus clamor dicitur in principio pu-
gnæ exortus. nam fortè utraque acies simul conclamavere. nec solùm qui
pugnabant, sed subsidia etiam, ¹ quique tum maximè in praelium venie-
bant. Dextro cornu rex, loci plurimum auxilio, ex jugis altioribus pu- ³⁰

INTERPRETATIO.

b Quos Macedonas vicerant Romani, c Cùm adhuc pari Macedonum obses-
sum illi angustias insederant, quibus in reliquo exercitu, quem nondum erat con-
Eordae ingressus patebat.

N O T Æ.

enim superatos à vicinis Aetolos, si pedi-
tes pugnarent: quand ille se battoient à
pied. Melius tamen pedite, id est, pedita-
tu inferiores erant.

1. Obsidentes Eordae aditum.] Scriptum
fuerat, obsidentes in eodem aditu: sed non
in iisdem faucibus victus fuerat Philip-
pus à Sulpicio, in quibus à T. Quintio.

1. Quique tum maximè in praelium,]

gnans, vincebat: sinistro ^a tum cum maximè adpropinquante phalangis parte, quæ novissimæ agminis fuerat, sine ullo ordine, trepidabatur. Media acies quæ propior dextrum cornu erat, stabat speculaculo velut ad se nihil pertinentis pugne intenta: ² phalanx, quæ venerat, agmen magis quàm acies, aptiorque itineri quàm pugne, vixdum in jugum evaserat. In hos incompósitos Quintius ³ quanquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat, elephantris priùs in hostem actis, impetum facit, ratus partem profugatam cætera tracturam. Non dubia res fuit, extemplo terga vertere Macedones, terrore primo bestiarum averſi. & cæteri quidem hos pulſos ſequebantur: unus è tribunis militum extemplo capto conſilio, ⁴ cum viginti ſignorum militibus relictà eà parte ſuorum, quæ haud dubiè vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hoſtium averſum invadit. Nulli ab tergo adortus non turbaret; cæterum ad communem omnium in tali re trepidationem acceſſit, quòd phalanx Macedonum graviſ atque immobilis, ⁵ nec circumagere ſe poterat, ^b nec hoc qui a fronte paulò ante pedem referentes, tunc ultrò terricis inſtabant, patiebantur. Ad hoc, loco etiam premebantur, quia jugum ex quo pugnaverant, dum per proclive pulſos inſequuntur, tradiderant hoſti ad terga ſua circumducto. Pauliſper in medio caſi, deinde omiſſis plerique armis capſi ſunt fugam.

X. Philippus cum paucis peditum equitumque, primò tumulum altiorum inter cæteros ¹ cepit, ut ſpecularetur, quæ in levà parte ſuorum fortuna eſſet: deinde, poſtquàm fugam effuſam animadvertit, & omnia circa jugà ſignis ² atque armis fulgere, tum & ipſe acie exceſſit. Quintius quum cedentibus inſtituiſſet, repente quia erigentes haſtas Macedonas

INTERPRETATIO.

^a In ſiniſtro cornu Macedonum, cum eo ipſo momento adpropinquaret poſtrema pars phalangis, & nondum ordinata in aciem, ſed incompoſita eſſet, trepidatio erat.

^b Neque circumagi phalangem ſinebant Romani, qui paulò quidem antea pedem referebant: nunc autem inſtabant Macedonibus territis impreſſione Tribuni militum à tergo urgentis.

NOTÆ.

Gall. & ceux qui ne faiſoient que d'arriver: au combat.

2. Phalanx qua venerat.] Non improbabiliſ Gronovii eſt conjectura ex Polyb. phalanx qua laeva erat.

3. Quanquam pedem referentes in dextro cornu ſuos cernebat.] Unò ſuæ in levò cornu, quod dextro Macedonum coenui oppoſitum, ut notat Gron. firmæque Polybii teſtimonio.

4. Cum viginti ſignorum militibus.] Per ſigna videntur intelligi manipuli, ſic erunt Centuriæ quadraginta.

5. Nec circumagere ſe poterat.] Quia ſcilicet phalanx denſis ultra modum conſtabat ordinibus, ut ſuperiori capite dictum eſt: adeo ut ſpatium inter coherentes milites vix relinqueretur. Unde ſe vertere, & circumagere non poterant.

1. Cepit, ut ſpecularetur.] In Mſ. poſt verbum cepit, erat lacuna, quæ Romæ impleta eſt, inſertà particulâ, ut: Hæc ration ejus loco reſoluit, unde.

2. Atque armis fulgere, cum & ipſe.] Ex eo quod ſcriptum eſt, rom, priores

Urb. Cond.
an. 556.
Coll. C.
Cornel. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Rufo.

confpexerat, quidnam pararent incertus, paulisper novitate rei constituit signa; deinde, ut accepit hunc morem esse Macedonum tradentium sese: parcere victis; in animum habebat. Cæterum ab ignavis militibus omifam ab hoste pugnam & quid imperator vellet, impetus in eos factus, & primis casis, cæteri in fugam dissipati sunt. Rex effuso cursu Tempe petiit. Ibi ad Gonnos diem unum substitit, ad excipiendos si qui prælio superessent. Romani victores in castra hostium spe prædæ irruunt: verum ea magnâ jam ex parte, direpta ab Ætolis inveniunt. Cæsa eo die octo hostium millia, quinque capta. Ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. 4 Si Valerius quis credat omnium rerum immodicè numerum argenti, quadraginta millia hostium eo die sunt cæsa; capta, ubi modestius mendacium est, quinque millia septingenti, signa militaria ducenta unum & quadraginta. Claudius quoque duo & triginta millia hostium cæsa scribit, capta quatuor millia & trecentos. Nos non minimo potissimum numero credidimus, sed Polybium secuti sumus, non incertum auctorem, cum omnium Romanarum rerum, tum præcipuè in Græcia gestarum.

XI. Philippus collectis ex fuga, qui variis casibus pugna dissipati vestigia ejus secuti fuerant, missisque Larissam ad commentarios regios comburendos, ne in hostium venirent potestatem, in Macedoniam cessit. Quintius, caprivis prædæque venundatis, partim militi concessis, Larissam est profectus; haud dum satis gnarus quam regionem petisset rex, quidve pararet. Caduceator eò regius venit; specie ut inducæ essent, donec tollerentur ad sepulcrum, qui in acie cecidissent; revera ad petendam veniam legatis mittendis. Utrumque ab Romano impetratum. adjecta & illa vox, bono animo esse regem ut juberet: quæ maximè Ætolos offendit, cumentes jam quærentesque, mutatum victoriâ imperatorem. Ante pugnam omnia magna parvæque communicare cum sociis solitum, nunc omnium expertes consiliorum esse: suo ipsum arbitrio cuncta agere: cum Philippo jam gratia privata locum querere; ut dura atque aspera belli Ætoli

INTERPRETATIO.

2 Ad petendum commentum & liberam facultatem ad eum veniendi.

b Ita turbidos & cum indignatione con- querentes.

NOTÆ.

severant, tum: rectè Gron. fecit Romanis: ut esset signis & armis fulgere Romanis; & ipse acie excessit.

3. In animum habebat.] Romæ correptum est, scripsumque ad marginem, in animo. Sed potuit Livius Plautum imitari, apud quem in Amphitryone legitur: numero mihi in mentem fuit. Nec inusitatum Livio accusandi casum post præpotionem in, loco ablativi, subjicere: &

in animum habebat, pro induxerat in animum.

4. Si Valerius.] Prior calculus casorum captorumque Macedonum ex Polybio est, (quem sequitur post nostrum Phitar-chus.) Valerius Antias omnia mirum in modum amplificat: paulo modestior Claudius Quadrigarius.

1. Caduceator Regius.] Romani Feciales vocabant à se missos pacis, induciarum,

exbaserint, pacis gratiam, & fructum Romanus in se vertat. Et haud dubiè decesserat iis aliquantum honoris. Sed cur negligerentur, ignorabant. ⁶ Donis regis imminere credebant invicti ab eà cupiditate animi virum: sed & succendebat non immeritò Ætolis ob insatiabilem aviditatem prædæ, & arrogantiam eorum, victoriæ gloriam in se rapientium, ⁷ ⁸ que vanitate suâ omnium aures offendeat: & Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, Ætolos habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas causas multa sedulò, ut viliores levioresque apud omnes essent, & viderentur, faciebat.

- 10 XII. Iudiciæ quindecim dierum datæ hosti erant, & cum ipso rege confuturum colloquium: cuius priusquàm tempus veniret, in consilium ¹ advocavit socios. Retulit quas leges pacis placeret dici. Amynder Athamanum rex paucis sententiam absolvit: ita componendam pacem esse, ut Græcia etiam absentibus Romanis satis potens tuenda simul pacis libertatisque esset. Ætolorum asperior oratio fuit, qui pauca præfari ² restit atque ordine imperatorem Romanum facere, quod quos belli socios habuisset, cum iis communicaret pacis consilia. falli autem eum totà re, si aut Romanis pacem, aut Græciæ libertatem satis firmam se credat relinquentem, nisi Philippo aut occiso, aut regno pulso: quæ utraque proclivis esse, si fortunâ uti vellet. Adhæc Quintius, negare Ætolos, aut moris Romanorum memores, aut sibi ipsis convenientem sententiam dixisse; & illos prioribus omnibus conciliis colloquiisque, de conditionibus pacis semper, non ut ad internecionem bellaretur, discessisse, & Romanos, præter vetustissimum morem iustis parcendi, præcipuum clementiæ documentum dedisse, pace Hannibali & Carthaginensibus data. Omittere se Carthaginenses. Cum Philippo ipso quoties ventum in colloquium, nec unquam ut cederet regno actum esse: an quia victus prælio foret, inexpiabile bellum factum: cum armato hoste infectis animis concurrere debere: adversus victos, mitissimum quemque, ³ animum maximum habere. Libertati Græciæ videri graves Macedonum

INTERPRETATIO.

⁶ Existimabant Quintium, qui vir erat, inibiare muneribus à Philippo Rege animo adversus lucris cupiditatem infecto, piendis.

NOTÆ.

belli internuncios: missos verò ab aliis gentibus Caduceatorum nomine appellabant à caduceo, quòd eorum insigne: Græcis xivours dicebantur, eodem vocabulo quo præcones.

² Quæ vanitate suâ.] Melius quod subiecit Gron. quæ vanitate suâ omnium aures offendeant, nimirum Ætoli.

¹ Advocavit socios.] Nempe I. Quintius Flaminius.

² Restit atque ordine.] Alexandro Ætolo hunc sermonem tribuit Polyb.

³ Animum maximum habere.] In scripto non extat ⁷ animum: unde conjicit Horrtion mitissimum quemque maximum haberi: & potest ⁷ mitissimum vel de homine quovis accipi, vel etiam de animo: atque hoc nomen repeti aut intelligi, potest ex precedenti membro, ubi scriptum, infectis animis.

Urb. Cond. an. 556. Coll. C. Cotel. Cethego, & Q. Minac. Rulo.

Urb. Cond.
an. 556.
Coll. C.
Cornel. Co-
thego, & Q.
Minuc.
Rufo.

reges. si regnum gensque tollatur, Thracas, Illyrios, 4 Gallos deinde, gentes feras & indomitas, in Macedoniam se, & in Græciam effusuras. Ne proxima quaque amolendo, majoribus gravioribusque aditum ad se facerent. Interfanti deinde Phænex prætori Ætolorum testificantique, si clapsus eo tempore Philippus foret, mox gravius eum rebellaturum: *Desistite tumultuari, inquit, ubi consulandum est. Non iis conditionibus indigabitur pax, ut movere bellum possit.*

XIII. Hoc dimisso concilio, postero die rex ad fauces, quæ ferunt in Tempe ¹ (is datus erat locus colloquio) venit: tertio die datur ei Romanorum ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus per quam prudenter iis, sine quibus pax impetrari non poterat, tuâ potiùs voluntate omiſſis, quàm ut altercando extorquerentur, quæ prioræ colloquio aut imperata à Romanis, aut postulata ab lociis essent, omnia se concedere, de cæteris senatui permisurum dixit. Quamquam vel inimicissimis omnibus præclusisse vocem videbatur, Phæneastamen Ætolus cunctis tacentibus. *Quid nobis (inquit) Philippe, reddisne tandem Pharsalam & Larissam Cremastem, & Echinum, & Thebas Pithias?* Quum Philippus nihil morari diceret quominus reciperent; disceptatio inter imperatorem Romanum & Ætolos orta est de Thebis: nam eas populi Romani jure belli factas esse, Quintius dicebat, quòd integris rebus, exer-

NOTÆ.

4. Gallos deinde.] De quibus Gallis intelligendum dubitari potest. Sunt qui de Gallis Asiaticis, qui & Galata accipiendum hic Livium putent. Sed hi quamvis ante annos fere 80. Macedonia Reges ex ordine quatuor, Ptolemaeum Ceranum, Meleagram, Antipatrum, Sothenem bello victos interfecerunt, Græciam populati essent, templumque Delphicum spoliassent; nunc tamen longius distiti erant à Græcia, quàm ut valde timenda esset eorum irruptio, Intercedente inter utramque regionem Ægei mari, quod nec Galatia attingebat. Timendi ergo fuisse Scordisci, quam Gallicam ad Danubium gentem circa Sirmium habitasse, Triballis Ænitiimam, diuque ingentem terrarum tractum inter Danubium & Macedoniam obtinuisse ex Strab. lib. 7. ex Livii Epit. 63. aliisque auctoribus constat. Eorum originem Justinus sic describit lib. 32. cap. 2. *Galli bello adversus Delphos infelicitè gestò, in quo maiorem viam humanis quàm hostium senserant; amisso Brenno dute, pars in Asiam, pars in Thraciam extorres fugerant. Indo per eadem*

vestigia quæ venerant, antiquam patriam repetiverunt. Ex his manus quadam in confluvio Danubii & Sabi confedit, Scordiscoque se appellari voluit. Tethysque nomen cum in antiquam patriam Toloſam venissent, &c.

5. Non iis conditionibus illigabitur pax.] Fœdera & pacificationes vinculorum genus sunt, quibus homines invicem quasi ligantur. Mallet hic itaque Gronovius, non iis conditionibus illigabitur pax, Philippus scilicet, ut movere bellum possit: illigatus certe ne se quidem movere facile potest. Conjecit Rubenius non male, non iis conditionibus illi dabitur pax.

1. Is datus erat locus colloquio.] Placeat Gronovio, ductus eras locus, ut apud Cæsarem 1. belli Gallici: *dies colloquio dictus est.* Nolim tamen vulgarem lectionem damnare.

2. Pharsalam.] Nota Cæsaris & Pompeii prælio est Pharsalus Thessaliæ urbs in Pithiade ad Sinuæm amnem, qui in Peneum fluit. Decurtato vocabulo dici-tur hodie Farſa.

- citu ab se admoto 3 vocati in amicitiam, quum potestas liberâ descilicet Urb. Cond. an. 556. Coll. C. Corn. Cethego, & Q. Minuc. Rufo.
- di ab rege esset, regiam societatem Romanæ præposuissent. Phæneas, & pro societate belli, quæ ante bellum habuissent, restitui Ætolis æquum censebat, & ita in fœdere primo cautum esse, ut belli præda, rerumque
- 5 quæ ferri agique possent, Romanos; ager, & urbesque captæ 4 Ætolis sequerentur. *Vos, inquit, ipsi, Quintius, societatis istius leges rupistis, quo tempore relictis nobis cum Philippo pacem fecistis: quæ si maneret, captarum tamen urbium illa lex foret. Thessalia civitates suâ voluntate in ditionem nostram venerunt.* Hæc cum omnium sociorum ad sensu dicta,
- 10 Ætolis 5 non in præsentia modò gravia auditu, sed mox belli etiam causis, magnarumque ex eo cladum iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium, & quosdam ex amicorum numero obsides & ducenta talenta daret: de cæteris Romam mitteret legatos. ad eam rem quatuor mensium induciæ essent. Si pax non impetrata ab senatu foret,
- 15 obsides pecuniamque reddi Philippo 6 receptum est. Causa Romano imperatori non alia major fuisse dicitur pacis maturandæ, quam quòd Antiochum bellum transiitumque in Europam moliri constabat.
- XIV. Eodem tempore, atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achæi ducem regium Androstenem justo prælio fuderunt.
- 20 Eam urbem pro arce habiturus Philippus adversus Græciæ civitates, a & principes inde evocatos per speciem colloquendi, quantum equitum dare Corinthi ad bellum possent, retinuerat pro obsidibus, & præter quingentos Macedonas, mixtosque ex omni genere auxiliorum octingentos, quod jam antè ibi fuerat, mille Macedonum eò miserat, & mille
- 25 ac ducentos Illyrios, Thracæque, & Cretenses, a qui in utraque parte militabant, octingentos. His additi Boeoti, Thessalique, & Acarnanes mille, scutati omnes, & ex ipsorum Corinthiorum juventute impleta ut essent sex millia armatorum, b fiduciam Androstheni fece-

INTERPRETATIO.

- d. Promissum est, seu convenis. tum, quos mittere possent Corinthii ad
 a. Et tanquam obsides retinuerat prima bellum gerendum.
 rios civitates viros, quos ad se vocaverat. b. Androstheni animos addiderant ut
 prætexu agendi cum illis de numero equi- prælium committeret.

NOTÆ.

3. Vocati in amicitiam.] Cives Thebarum statum, sive res quæ tunc præsentibus erant rebus postea secutis.
 4. Ætolis sequerentur.] Id est, pertinerent ad Ætolos. Gall. *demeurassent aux Ætoliens.* 1. Quod jam antè ibi fuerant.] Videtur deesse vox *præsidium*: nisi velit quis id quod quasi adverbialiter sumi, pro quantum, seu certè pro, qui numerus, sicuti paulò antè, quantum equitum.
 5. Non præsentia modò.] Jubeat Gronovius scribi, non in præsentia modò: sed 2. Qui in utraque parte militabant.] non id voluit Livius, nec est quod arguatur, opponit enim rerum præsentium hoc notat, ne quis mitteret hos Cret-

Urb. Cond.
an. 556.
Coss. C.
Cornel. Co-
sthegus, & Q.
Minuc.
Rufus.

runt acie decernendi. 3 Niceratus prætor Achæorum Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus, sed imparem se & numero & genere militum cernens, mœnibus non excedebat. Regiæ copiarum peditum equitumque vagæ, 4 Pellenensem, 5 & Phliasium, 6 & Cleonæum agrum, depopulabantur. Postremo exprobrantes metum hosti, in fines Sicyoniorum transcendebant: navibus etiam circumvecti, omnem oram Achæiæ vastabant. Quum id effusus hostes, &, ut sit ab nimia fiducia, negligentius etiam facerent, Niceratus spem nactus nec opinantes eos aggrediendi circa finitimas civitates nuncium occultum mittit, quo die, & quot ex quaque civitate armati, 7 ad Apelaureum (Stymphaliæ terræ is locus est) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliasiorum fines, nocte Cleonas, insciis omnibus quid pararet, pervenit: Erant autem cum eo quinque millia peditum, 8 & ex quibus armatura levis, & trecenti equites cum iis copiis dimissi, qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, 9 opperiebantur.

XV. Androsthene, omnium ignarus, Corintho profectus, 1 ad Nemeam (amnis est Corinthium & Sicyonium interfluens agrum)

NOTÆ.

renses in exercitu Philippi, cum etiam Cretenses videri supra cap. 3. in exercitu Quintii.

3. *Niceratus.* Gron. *Nicostratum* putat scribendum, quo nomine lib. 31. cap. 39. & 40. appellatur.

4. *Pellenensem.* Fuit hæc *Pellene*, sive *Pellina* oppidum Achæiæ propriæ Peloponnesi provincie in confinio Sicyoniorum, hodie incolis *Diacon*, ut ajunt, 60. stadiis à Corinthiaco sinu.

5. *Et Phliasium.* *Phlius* Peloponnesi oppidum erat in Sicyonis montana, diversum ab Argolico ejusdem nominis: hodie *Tri* & ut vult Sophianus; vel *Foica*, ut Pinetus; nisi potius omnino perit.

6. *Et Cleonæum agrum.* Oppidum Argolidis in confinio Corinthiæ fuit *Cleonæ*, paulò supra Nemeam, hodie *Savvasili*, auctore Nigro.

7. *Ad Apelaureum Stymphaliæ.* Locum fuisse haud magni nominis *Apelaureum* ex eo apparet quod ejus mentio apud Geographos non invenitur; sed *Stymphaliæ*, seu *Stymphali* urbs erat Arcadiæ in Argolidis confinio ad fontes amnis cognominis. Nunc *Vulsi* appellari vult Pinetus. Nigro verò *Langanice*. Nota est *Stymphaliæ*, seu *Stymphaliæ* palus: unde

nomen avibus, quas in fabulis Hercules sagittis confectis narratur. Hinc procul *Stymphaliæ* Macedoniæ occiduae regionis.

8. *Ex quibus armatura levis.* Refugit hunc locum Gron. deletâ voce *copiis*: & sic scribit: *ex quibus armaturam levem, & trecentos equites cum iis dimissos, qui specularentur quam in partem hostes effunderent sese, opperiebatur.* Sed nec levis hæc cæritus mutatio est, & mirum si ex tam exiguis copiis tota levis armatura cum trecentis equitibus ad speculandum missa. Fateor tamen emendatione aliqua opus, ut idoneus eruat sensus. Videndum, num ita legi non incommodè possit: *erant autem cum eo quinque millia peditum, ex quibus armatura levis, & trecenti equites. Ex iis copiis, dimissis qui specularentur quam in partem hostes effunderent sese, opperiebantur:* sic *re* ex quibus armatura levis indicabant leviter armatos in numero illo quinque millium comprehendendi; & dimisso haud ita magno numero specularum, stetit Nicostratum sive Niceratum apud Cleonas, opperientem qui nunciarent adventum hostium.

9. *Ad Nemeam.* Nomen est fluvii in castra

castra locat. Ibi parte dimidiâ exercitus dimissâ, dimidiam erisariam divisit, & omnes equites discurrere ad depopulandos simul Pellenensium Sicyoniumque agros, & Phliasium, jubet. Hac tria diversa agmina discescere. quod ubi Cleonas ad Niceratum perlarum est, extemplo validam mercenariorum manum præmissam ad occupandum saltum, per quem transitus in Corinthium est agrum, ante signa equitibus ut prægrederentur locatis, ipse confestim agmine duplici sequitur. Parte unâ mercenarii milites ibant cum levi armatura, alterâ clypeati, dein aliarum gentium exercitus robur erat. Jam 1 haud procul castris aberant pedites equitesque, & 2 Thracum quidam in vagos palatosque per agros hostes impetum fecerunt, quum repens terror castris infertur, 3 Trepidare dux, ut qui hostes nusquam, nisi rarò, in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidisset; ad Cleonas quidem accessuros nunquam credidisset. revocari tubâ jubet vagos à castris dislapsos. Ipse raptim capere arma iussis militibus, infrequenti agmine 4 portâ egressus, 5 per flumen instruit aciem. Cætera copix vix colligi atque instrui cum potuissent, primum hostium impetum non tulerunt. Macedones, & maximè omnium frequentes ad signa fuerant, & diu ancipitem victoriae spem fecerunt: postremò fugâ cæterorum nudati, quum dux jam acies hostium ex diverso, levis armatura ab latere, clypeati cætrique à fronte urgerent; & ipsi re inclinâ primò retulere pedem: deinde impulsu terga vertunt, & plerique abjectis armis, nullâ spe castrorum tuendorum relicta, Corinthum petierunt. Niceratus mercenariis militibus ad hos persequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populariores agri Sicyonii missis, magnam ubique eadem edidit; majorem propè quàm in prælio ipso. Ex iis quoque qui Pellenem Phliunæque depopulati erant, in compositi partim omniumque ignari, ad castra revertentes, in hostium stationes tanquam in suas inlati sunt: partim 6 ex discursu id quod erat, suspicati, ita se in fugam passim sparserant, ut ab ipsis agræstibus errantes circumvenirentur: Ceciderunt eo die mille & quingenti, capti trecenti, 6 Achaja omnis magno liberata metu.

Urb. Cond.
an. 596.
Coff. C.
Cornel. Cethego, & Q.
Minuc.
Rufo.

INTERPRETATIO.

1. Cum currentes huc illic suos viderent, in suspicionem venerunt rei gestæ.

NOTÆ.

finum Corinthiacum deluents, qui nunc *Lamia*, & urbis etiam Argolicæ, ubi *Ludi Nemæi*, à septem Argivis ducibus adversus Thebanos proficiscentibus instituti, in honorem Archemori, & in ejus sylva interfectus leo inter Herculis labores numeratur. Vide lib. 27. cap. 32.

2. Haud procul castris.] Androsthenis Tit. Liv. Tom. III.

scilicet castris appropinquabant Achæarum copix.

3. Trepidare dux.] Macedo Androsthenes.

4. Portâ egressus.] Castrorum suorum.
5. Per flumen.] Rectius opinor *super flumen*, ut vult Gron.

6. Achaja omnis.] Peloponnesi regio.

Urb. Cond.
an. 556.
Coll. C.
Coznel. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Rufo.

XVI. Priusquam dimicaretur ad Cynoscephalas, L. Quintius Corecyram excitis Acarnanum principibus, quæ sola Græciæ gentium in societate Macedonum manserat, initium quodam ibi motus fecit. Dux autem maximè causâ eos tenuerant in amicitia regis; una fides inrita genti, altera metus odiumque Ætolorum. Concilium Leucadem indictum est: Eo neque cuncti convenire Acarnanum populi, nec ipsis qui convenerant, idem placuit. sed & principes & magistratus pervicerunt, ut privatum decretum Romanæ societatis fieret. Id omnes qui abfuerant, agrè passi, & in hoc stremitu gentis à Philippo missi duo principes Acarnanum, Androcles & Echedomus, non ad tollendum modò decretum Romanæ societatis valuerunt, sed etiam ut Archelaüs & Bianor, principes gentis ambo, quod auctores ejus sententiæ fuissent, proditoris in concilio damnarentur, & Zeuxida prætori, quod de ea re retulisset, imperium abrogaretur. Rem temerariam, sed eventus prosperam damnati fecerunt. Suadentibus namque amicis, cederent tempori, & Corecyram ad Romanos abirent, statuerunt, offerre se multitudini, & aut eo ipso lenire iras, aut pati quod calus tulisset. Quam se frequenti concilio intulissent, primò clamor ad fremitus admirantium, silentium mox à verecundia simul pristinae dignitatis ac misericordia præsentis fortunæ ortum est. potestate quoque dicendi factâ, principio suppliciter, procedente autem oratione, ubi ad criminâ diluenda ventum est, cum tanta fiducia, quantam innocentia dabat, differuerunt: postremò ultro aliquid etiam queri, & castigare iniquitatem simul in se crudelitatemque ausi, ita adfecerunt animos, ut omnia, quæ in eos decreta erant, frequentes tollerent. neque eò minus redeundum in societatem Philippî, abnuendumque Romanorum amicitiam, censerent.

XVII. Leucade hæc sunt decreta: id caput Acarnaniæ erat, eoque in concilio omnes populi conveniebant. Itaque quia hæc repentina mutatio Corecyram ad legatum Flaminiûm perlata esset, extemplo cum classe profectus Leucadem, ad Heræum quod vocant, naves adplicuit. Inde cum omni genere tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros accessit; ad primum terrorem ratus inclinari animos posse. Postquam pacati nihil ostendebatur; tum vineas

N O T Æ.

1. *Corecyram excitis.*] Insula Epiro proxima est *Coreyra* ad oram Thesprotiæ, è regione Borthroti, à Cherocrate ex genere Bacchiadarum Corinthiorum occupata, ejectis Colchis, qui eò ab Jasonè & Medea advecti fuisse dicebantur: Hodie *Corfu*, Venetis patet.

2. *Principes & Magistratus.*] Ex Primariis aliqui, Archelaüs nempe & Bianor: Magistratus verò Zeuxidas Prætor.

1. *Leucade.*] Fuit *Leucas* Corinthiorum colonia: ibi petra fuit, sive promontorium ex quo amantes in mare se præcipites agebant: quò spectat illud Stat.

*Et de nimbo saltem Leucate minatur
Mascula Lesbicis Sappho peritura sagittis.*
Urbs ejus insulæ caput à Mahumette II. capta est: nunc *Santa Maura* dicitur, Piratarum Turcicorum sedes.

2. *Ad Heræum.*] Apparet portum fuisse *Leucadi* vicinum.

- turreſque erigere, & arietem admove- re munis coſpicit. Acarnania univer- ſa, 3 inter Ætoliam arque Epirum poſita, ſolem occidentem & mare Siculum ſpectat. 4 Leucadia nunc inſula, & vadoſo freto, quod per- ſoſſum manu eſt, ab Acarnania diviſa, tum peninſula erat, occidentis regione arcibus ſaucibus coherens Acarnaniæ. Quingentos ferme paſſus longe fauces erant: latez haud ampliùs centum & vigintri. in his anguſtiis Leucas poſita eſt, colli applicata verſo in orientem, & Acarnaniam. Ima urbis plana ſunt, jacentia ad mare: quo Leucadia ab Acarnania di- viditur, Inde terrâ marique expugnabilis eſt. nam & vada ſunt ſtagno- ſimiliora, quam mari: a & campus terrenus omnis, operique facilis. Itaque multis ſimul locis aut ſubrutis, aut ariete decuſſis ruebant muri. Sed quàm urbs ipſa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hoſtium animi. die ac nocte intenti roſicere b quaſſata muri, obſtruere quæ patefacta ruinis erant; prælia impigrè inire, & armis magis muros quam ſeipſos mœnibus tutari. diutiusque ſpe Romanorum obſidionem eam extraxiſſent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes, ab arcem milites accepiſſent. eos tamen ex ſuperiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro inſtructa juſto prælio aliquandiu Leucadii ſuſti- nuerunt. Interim & ſcalis capta multis locis mœnia, & per ſtagem lapi- dum ac ruinas traſcenſum iâ urbem. jamque ipſe legatus magno agmine circumvenerat pugnantes. pars in medio caſi, pars armis abiectis dedi- derunt ſe victori. Et poſt dies paucos audito prælio, quod ad Cynofce- phalarum pugnarum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt.
- 15 XVIII. Iſdem diebus, omnia ſimul inclinare fortunâ, Rhodii quo- que ad vindicandam à Philippo continentem regionem (1 Perſam vocant) poſſeſſam à majoribus ſuis, Pauſiſtratum præto- rem cum octingentis Achæis peditibus, 2 mille & nonagētis ferè armatis ex vario genere auxiliorum

Urb. Cond.
an. 556.
Coſſ. C. 2
Cornel. Ce.
thego, & Q.
Minuc.
Rufo.

INTERPRETATIO.

a Cultura idoneus, non aſper & ſylveſtris. b Partem murorum qua quaſſata erat.

NOTÆ.

3. Inter Ætoliam atque Epirum.] A ple- riq; Geographis Acarnania Epiro ad- ſcribitur, ut Ætolia Hælladi ſive Achæje.

4. Leucadia nunc inſula.] Nomen In- ſulæ Leucadiæ, urbis Leucas. Fuit olim pars continentis poſt à Corinthiis per- ſoſſo lithmo in Inſulam redacta, & ven- torum ſtaribus marisque eluvie ſæpe con- tinenti occidita, ſæpe revulſa, & vadoſo mari, ſeu maris ſtagno nunc quoque di- viſa. Hic deſinit lacus de qua initio ha- bui libri.

1. Perſam vocant.] Perſa dicta Rho-

diis Carix pars, à Græco *ῥίπα*, quod eſt *ultra*: Eſt itaque *ῥίπα* quaſi *transſi- ralis*, quod eſſet trans fretum ſeu mare quo à Caria Rhodus diſſiditur.

2. Mille & nonagētis ferè armatis.] Num & Achæi pedites armati, ut ii au- xilium ex eo capite ab illis fuerint diſtin- guendi? Forſe ſcribendum *mille ut non- gentis diſpari armatis*: Ita enim malum, quam *leviter armatis*; convenit quippe tam diverſis ex nationibus collectos non eandem fuiſſe armaturâ.

Urb. Cond.
an. 556.
Coll. C.
Cornel. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Rufus.

collektis, miserunt, 3 Galli, 4 & Nisurae, & 5 Pisurae, 6 Tami-
ni, & 7 Arei, ex Africa, & 8 Laodiceis ex Asia erant. cum his co-
piis Pausistratus 9 Tendebe in Stratoniceis agro, locum peropportu-
num, ignaris regis, 10 qui tenuerant, occupavit. In tempore & ad id
ipsum 11 excitum auxilium mille Achaei pedites cum centum equitibus
superpulerunt. Theoxenus iis praeerat. Dinocrates, regis praefectus,
recuperandi castelli causa primo castra ad ipsa Tendebe movit; inde
ad alterum castellum, item Stratoniceis agri, 12 Afragion vocant.
omnibusque ex praefidiis, quae multifariam disiecta erant, devocatis,
& 13 ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliariis, 14 Alabanda, 15
ubi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam derectaverunt.
atque castris, in propinquum collatis, exemplo in aciem descensum
est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, 16 Levo 17 Agria-
nas locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maxi-
me erant) praefidiis: equites cornibus circumdat. a 16 7 Cretensium 15
auxiliares Thracumque Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercena-

INTERPRETATIO.

a Ex parte Rhodiorum auxiliares ex agro possit, habuere in sinistro mercenarios a
Creta, & cohors Thracum, in cornu dex- nempe Achaeos, &c.

NOTAE.

3. Galli.] Ex Galatia Asiatice, de qui-
bus antea.

4. Et Nisura.] Oppidum Africae pro-
priae maritimum fuit Nisura, non procul
Clupea. Nunc tunc Fazello Nubia.

5. Pisura.] Pisya live Pirus, urbs Ca-
riae apud Steph.

6. Tamiis.] Tamiis urbem in Bri-
tannia invenio apud Ptol. Tamiis re-
gionem in Arabia; sed haec nihil ad rem.
An de populis urbis Tamiatis in Aegypto
intelligendus hic Livius, haereo.

7. Arei.] Arei fuerunt regni Persici po-
puli, de quibus accipi potest hic locus.
Distingendum igitur quod sequitur, ex
Africa, ut intelligantur Afri milites, ex
Africa proprie dicta, diversi ab Areis.

8. Laodiceis ex Asia.] Plures fuerunt ha-
jus nominis in Asia urbes, sed hic Laodi-
ceis, opinor, Lydiae urbis, ad Lycum
sitae, quae adhuc Laodicea: est etiam in
Asia proprie dicta.

9. Tendebe.] Castellum sive oppidum
Cariae, apud Stephanum. Antea legeba-
tur, Pausistratus tendebat, nullo sensu
egregie restituit Freinsheimius.

10. Qui tenuerant.] Quid hoc sit, non

facile divina veris: satis verisimilis appa-
ret Rubenii conjectura, reponentis, qui
Thera erant; nam Thera urbs fuit Percae,
opposita Rhodo Insulae apud Ptol. &
Steph.

11. Excitum auxilium.] A Rhodiis.

12. Afragion.] Cariae quoque ignobile
oppidum.

13. Ab ipsa Stratonicea.] Macedonum
colonia in Caria fuit haec Stratonicea.

14. Alabanda.] Eiusdem Cariae fuit op-
pidum. Dicitur volunt ab equo, quem
Cares Alam vocabant, & a victoria, quae
iisdem Banda. Fuit olim opulentissima
ex Stephano: Hodie à Turcis Eblebanda
vocatur, Leunclavio teste.

15. Agrianas locat.] Agriani vel Agrien-
ses, populi erant Thraciae, Odrylarum,
ni fallor, passim, inter Haemum montem
& Hebeum flumen ad amnem Agria-
nem.

16. Cretensium auxiliares, Thracumque
Rhodia cohors.] Miratur Gron. unde Cre-
tensium & Thracum auxiliares Rhodiis;
sed de Cretensibus utcumque fert, & ve-
ro in utriusque partibus militasse jam no-
tavit Livius. Aliquos etiam Thracum po-

- rios milites, lectam peditum manum, habuere : medios mixta ex pluribus gentibus auxilia : equites levisque armaturæ quod erat, cornibus circumjectum. Eo die steterunt tantum acies utraque super ripam, qui tenui aquâ interflebat, torrentis : paucisque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi, majus aliquanto prælium quam pro numero edidere pugnantium. nec enim plus terna milia peditum fuere, & centeni ferme equites : exterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, & aquâ spe pugnauerunt. 17 Achæi primi, torrente superato, in Agrianas impotum fecere ; deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. Diu anceps pugna stetit. 18 numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. Inclinar dein dextrum omne cornu. Macedones usque dum ordine 19 & velut stipata phalanx consistebat, moveri nequiverunt. postquam laevo latere nudato circumjacere hastas in venientem ex transverso hostem conati sunt : turbati extemplo, tumultum primo inter se fecerunt : terga deinde vertunt : postremo abjectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargyllias petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodii quantum diei superfuit, secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam perissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa ejus rei occasio est, dum in castellis vicisque Perææ recipiendis tempus teritur. Interim animi eorum qui Stratoniceam præsidio obtinebant, confirmati sunt. mox & Dinocrates cum iis, quæ proelio supererant, copiis intravit muros. Nequicquam inde oblecta oppugnataque urbs est. recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaja, hæc in Asia per eosdem ferme dies gesta.

XIX. Philippus quum audisset : Dardanos transgressos fines ab

N O T Æ.

palos eodem more usos esse nihil vetat : neque enim omnes Macedonibus parebant : nec difficilior fuit militis ex Thracia quam ex Africa Nisetas, & Achæos ex Græcia, in Asiam ad Rhodios mari pervenire.

17. *Achæi primi.*] Mercenarii Achæi paulò ante locatus in sinistro cornu Rhodionum, quod sine dubio cornui dextro Macedonum oppositum fuit, apud quos levum cornu tenuisse dicuntur *Agrianes*. Mendum sanè hic aut ibi irrepisse apparet ; fuerint igitur Achæi in dextro Rhodiorum cornu, ut oppositos pellesent Agrianes.

18. *Numero Achæi mille & ipsi quadringentes.*] Rectè, opinor, Gzon. scribit :

numero Achæi mille & ipsos quadringentes loco expulere, id est, Agrianes, qui & ipsi, pari cum Achæis numero, mille & octingenti erant. Primum enim octingentos Achæos habuit Pausanistratus, quibus mille alios Theoxenus paulò post adjunxisse scribitur.

19. *Et velut stipata phalanx.*] Rectè utitur particula *velut*, quæ rem extenuat ; Macedones enim hic tantum quingenti numerabantur, phalanx sexdecim millium erat ; sed hi quingenti phalangis more stipati & confessi stabant.

1. *Dardanos transgressos fines ab contemptu concessi velut regni.*] Ideo velut concessum regnum ait, quod Philippus

Urb. Cond.
an. 156.
Coll. C.
Cornel. Cethego, & Q.
Minuc.
Rufo.

Urb. Cond.
an. 556.
Coff. C.
Cornel. Ce-
thego & Q.
Minuc. Rulo.

contemptu concessi tum regni, superiora Macedoniz evasare; quamvis
toto propè orbe terrarum, undique se suosque profligante fortunà, ur-
gebatur, tamen morte tristius rarus Macedoniz etiam possessione pelli,
delecturaptim per urbes Macedoniam habito, cum sex millibus peditum
& quingentis equitibus 2 circa Stobos Pelagoniz improvise hostes op-
pressit. Magna multitudo hominum in prælio, major prædandi cupi-
dine palata per agros caesa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato
quidem casu pugnae in fines suos sedierunt. Ea unà 3 expeditione non
pro reliquo statu fortunæ facta: relictis suorum animis, 3 Thessaloni-
cam sese recepit. 4 Non tam in tempore Punicum bellum terminatum
erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum, quam opportunè jam
5 Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam
præterquam quòd facilius cum singulis, quam si in utrum ambo simul
contulissent vires, bellatum est. Hispania quoque sub idem tempus ma-
gno tumultu ad bellum consurrexit, Antiochus quem priore astate omni-
bus quæ 6 in Cæle Syria sunt, civitatibus Ptolemæi in suam potestatem

INTERPRETATIO.

2 Cum feliciter hæc Philippo expeditio in reliquis rebus, quæ multo ubique ipsi
successisset, non juxta statum fortuna ipsius succedebant.

NOTÆ.

proximam Dardanis regni sui partem,
ipsa quasi in prædandam reliquisset, detractis
scilicet eâ parte præsidii, ut copias ha-
beret quas opponeret Romanis; quæ de
causâ contemnebatur. De Dardanis por-
rò dictum lib. 26. cap. 25. & lib. 27.
cap. 39.

2. *Circa Stobos Pæonia.*] Pæonia Ma-
cedoniz provincia fuit, ad utranque
Axii ripam, atque ad Bitigoniam usque
protegit. Stobi urbs ad eundem fluvium
sitâ, quam Pæoniæ Livius attribuit: à
Ptolemæo assignatur Pelagoniz: sed Pe-
lagones Plinio inter Pæoniæ gentes nu-
merantur: eque hæc Pæonia longè di-
versa à Pannonia circa Istrum, quamquam
Græci Pæoniæ nomine ad illam signifi-
candum sæpe abutuntur. Urbs nunc *Sta-
rakio* appellatur.

3. *Thessalonicam sese recepit.*] Quam
urbem prius *Thermas* vocabant, eam à se
institutam Cassander de nomine uxoris
sue (quæ Alexandri magni soror)
vocalit Thessalonicam, ad intimum
Thermæicum sinum in Amphaxitide Ma-
cedoniz regione. Urbs hodie *Saloniki*.

temporibus adhuc celebre apud Turcas:
Vendita Venetis fuerat ab Andronico Pa-
læologo, sed capta est à Mahumete so-
cundo.

4. *Non tam in tempore.*] Sensus est:
non minùs opportunè atque in tempore
à Romanis impositum fuisse bello Ma-
cedonico finem, superato Philippo, quam
jam Antiochus bellum moliebat, quam
opportunè finitum fuerat bellum Punicum
secundum, cum iisdem Romanis immi-
neret Philippus.

5. *Antiocho in Syria moliente.*] Hic An-
tiochus cognomento Magnus Seleuci Cal-
linici filius Syriæ rex, à Seleuco Nicator
sextus in ordine regum numeratur.

6. *In Cæle Syria.*] *Syria Cæle*, sive
Cælea, pars est Syriæ latè sumpta, in-
ter Syriam propriè dictam, Phœni-
ciam, & Palæstinam: ejus caput Da-
mascum. Fuere & in ea Cæsarea Philip-
pi, Heliopolis, &c. Dicitur hodie
Boca & *Bocalbalbec*, si Postello fides, ab
urbe *Balbec*, quam sunt qui Heliopolim
veterum esse putent. Hæc provincia Pto-
lemæo V. in dotem ab Antiocho datæ

redactis, in hiberna 7 Antiochiam concessisset; nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim regni viribus connixus, quum ingentes copias terrestres maritimasque comparasset, principio veris præmissis terra cum exercitu filiis duobus Ardue ac Mitridate, iussisque 8 Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum-rectarum navium, ad hoc levioribus navigiis 9 cercurisque ac lembis ducentis, proficiscitur: simul per omnem oram Ciliciæque & Cariz tentaturus urbes, 10 quæ in ditione Ptolemæi essent; simul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu navibusque adfuturus.

- 10 XX. Multa egregia Rhodii pro fide erga populum Romanum, proque universo nomine Græcorum, terrâ marique ausi sunt: nihil magnificentius quàm quod eâ tempestate non territi tantâ mole imminenti belli, legatos ad regem 1 miserunt Nephelida; (promontorium Ciliciæ est, 2 inelyrum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se obviam 15 ituros; non ab odio ullo, sed ne conjungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberantibus Græciam. 3 Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat. 4 Zephyrio, 5 & Solis

Urb. Cond.
an. 556.
Coll. C.
Cornel. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Rufo.

N O T Æ.

fuerat, cum filiam Cleopatram nuptum ei daret.

7. *Antiochiam concessisset.*] Plures *Antiochia* memorantur: hæc omnium maxima, & ideo cognomento *magna*; Syriz ac totius Orientis primaria fuit; à Seleuco rege ad Orontem fluvium condita in patris Antiochi memoriam; vel potius à Seleuco instaurata: Antigonus enim, unus & ipse ex Alexandri ducibus, prius extruxerat, ac de suo nomine Antigoniæ appellaverat. Terræ motu fere concidit, ita ut hodie in ruinis fœmè jaceat, *Antachia* Turcis dicta.

8. *Sardibus se opperiri.*] Præmissi *Sardis* ab Antiocho filii sunt cum terrestribus copiis. *Sardes* autem, sive *Sardis* Lydzæ Metropolis, non procul Tmoloto monte super Pactolum fluvium. Hodie *Sardis* Turcis: diversâ longè à Sardica Mœthæ superioris urbe, quæ nunc *Sophia*, Græcis, Turcisque, Bulgazis autem *Triadizza*.

9. *Cercurisque.*] Genus est navigii parvigrandis *Cercurus*, à Cypreis inventum.

10. *Quæ in ditione Ptolemæi essent.*] Hæc regiones à Ptolemæo Evergetæ sororis Berenices necem in Seleucum Callinicum ulciscente subactæ, pax discordiam

Seleuci & Antiochi Hieracis fratrum, remanserant penes *Ægyptios*. Vide Justin. lib. 27. Appianum in Syriacis, ac Josephum.

1. *Miserunt Nephelida.*] Fuit *Nephelis* urbs Ciliciæ Trachæ sive *Asperæ*, ad Anemurium promontorium, inter Antiochiam ad Tragum, & Seleuciam ad Calycadnum.

2. *Inelyrum fœdere antiquo Atheniensium.*] Innuat iædus quod Cimon Atheniensis, mari ac terrâ eisdem die victor, ab Artaxerxe I. Persarum Rege, cui Longimano cognomen, sub initium Olympiadis 84. expulserat: quo cautum erat ne ultra Chelidonias insulas ad Sacrum Lyciæ promontorium versus occasum, navigare Persis armatis liceret, quæ de re Plut. & Cornel. Nepos in Cimone.

3. *Coracesium eo tempore.*] Initium *Asperæ* sive occidentalis Ciliciæ in Pamphyliz confinio fuit *Coracesium*, oppidum ad mare in petra prærupta situm.

4. *Zephyrio.*] Urbs & promontorium Ciliciæ erat *Zephyrium* juxta Solos. Fuit & aliud Zephyrium promontorium sub ostiis fœtæ Calycadni: hodie *Tarsus* appellari auctor est Niger.

5. *Et Solis.*] Ciliciæ campestris initium fuit *Solis*, sive *Solos* inter Latinum &

Urb. Cond. 6 & Aphrodisiade, 7 & Coryco, & 8 superato Anemurio (promontorium id quoque Ciliciæ est) 9 Selinunte recepto, omnibus his aliisque ejus oræ castellis, aut metu aut voluntate sine certamine in dedicationem acceptis, Coracesium præter spem a clausis portis tenebat eum. Ibi legati Rhodiorum auditi. & quamquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperavit ira: & legatos se Rhodum missurum, respondit: *Isque mandaturum, ut renovarent vetusta iura cum ea civitate, sua majorumque suorum: & vetarent eos adventum pertimescere regis. Nihil his aut sociis eorum noxa futuorum fraude, nam Romanorum amicitiam se non violaturum. Argumento suam recentem ad eos legationem esse, & suatus honorificam se decreta, responsaque.* Tum forte legati redierunt ab Roma, comiter ausi, dimissique, ut tempus postulabat, incerto adhuc adversus Philippum eventu belli. Quum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuncius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuncio accepto, Rhodiis, adempto metu à Philippo omni, erat consilium obviam eundi classe Antiocho. Illam alteram curam non omiserunt, tuendæ libertatis civitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminabat. nam alias auxiliis juverunt, alias providendo ac præmonendo conatus hostis: causaque libertatis fuerunt. Cau-

INTERPRETATIO.

- a Occlusis portis Antiochum disinebat mareneque nihil esse cur adventu Antiochi
 & mirabatur. territorium.
 b Et pristina sua & majorum fœdera c Monendo eos de conatibus & consiliis
 cum civitate Rhodiorum renovarent, affir. Antiochi.

NOTÆ.

Cydam fluvios, suprà Zephyrium promontorium: ab Achæis & Rhodiis condita ex Strab. Diogenes Laërtius à Solone colonos Athenis eo missos ait, qui sermonis patrii nitorem brevi corruerunt, & minus congruâ verborum structura uti cepere. Unde factum, ut qui eâ parte peccarent, ii *οὐλομένης* dicerentur: atque hinc solæcisini nomen pro vitio sermonis usurpatum.

6. Et Aphrodisiade.] Aphrodisias hæc Ciliciæ quoque urbs fuit, & templum Veneris, inter Celenderim & Seleuciam: hodie *San Theodoro*, alia ab Aphrodisiade quæ Cariz Metropolis.

7. Et Coryco.] Nomen urbis & promontorii est *Corycus*, suprà quod est antum Corycium, in quo *Crocus* optimus nascitur: sua est inter Calycadnum &

Latnum fluvios: nunc *Corco*.

8. Superato Anemurio.] Duo sunt ejusdem nominis loca in Cilicia: altum juxta Nephelidem, ubi & oppidum ejusdem nominis, quâ continens ad Cyprum proxime accedit: alterum verò ultra Calycadnum, teste Strabone, quod & aliis Zephyrium dici videtur, divisum ab eo, de quo antè dictum. Hic illud accipiendum videtur quod est ad Nephelida inter Corycum & Selinuntum.

9. Selinunte recepto.] *Selinus*, Turcis nunc *Islenus*, Ciliciæ ejusdem urbs, ad fluvii cognominis ostium, Antiochiæ Ciliciæ ad occasum hibernum est.

10. Canneis.] *Canneis* Cariz urbs in finibus Lyciæ, ad ostia ferè Calbis fluvii, pestilenti cœlo ex calore nimio, noxiis

neis, ¹¹ Myndiis, ¹² Halicarnassensibus ¹³ Samiisque. ¹⁴ Non operæ est persequi, ut quæque acta in his locis sint, quum ad ea, quæ propriè Romani belli sunt, vix sufficiam.

Urb. eo ad.
an. 550.
Coff. C.
Corn. Co-
thego, & Q.
Minuc.
Rafio.

- XXI. Eodem tempore & Attalus rex æger Thebis Pergamum adven-
sus moritur; altero & septuagesimo anno: quum quatuor & quadragin-
ta annos regnasset. Huic viro, præter divitias, nihil ad spem regni
fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnificè utendo, effecit,
primum ut sibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis
deinde prælio uno Gallis, quæ tum gens recens adventu terribilior Asiæ
erat, regium ascrivit nomen, ejus magnitudini semper animum æqua-
vit. Summa iustitia suos rexit: unicam fidem sociis præstitit: uxorem
ac 3 liberos quatuor superstites habuit. mitis ac munificus amicis
fuit. regnum adeo stabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam stir-
pem possessio ejus descendere. Quum is status rerum in Asia Græ-
ciæque & Macedonia esset, vix dum terminato cum Philippo bello,
pace certè nondum perpetrata, ingens in Hispania ulteriore
sortum est bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. Iis li-
teris senatum certiorum fecit, *Colcam & Lusciniæ vagulos in armis*.

INTERPRATIO.

a. Eodem eximium.

NOTÆ.

que incolis solo, quemadmodum testatur Strabo: nunc *La Rassa*, ut Castaldus est auctor.

11. *Myndiis*.] Cariz quoque urbs maritima fuit *Myndus*, sive Doridis, quæ pars Cariz, ad Jassicum sinum, inter Bargyllis & Halicarnassum. Leuclavius nunc *Mente* vocari putat à Turcis, quorum ibi præfectus residet. Sed in Tabulis Geographicis recentioribus longè hinc ortum versus, abest *Mente*, mediterraneas omnino civitates.

12. *Halicarnassensibus*.] *Halicarnassus* Cariz dominorum regia, ad extremum sinum Ceramicum: quondam *Zaphyra* dicta: ibi Mausoll sepulchrum fuit, & Salmacis fons, ex quo bibentes molliorem contrahere credebantur: unde fabula locus de Salmacide & Hermaphrodito. Hodie *Casli di San Pietro* Italia, ut vult Niger.

13. *Samiisque*.] Insula *Ægei* maris *Samos* sive *Samus*, inter Icarium Insulam, & Trogilium Joniæ promontorium, contra Ephesum urbem. Patria fuit Pythagoræ: nunc quoque nomen servat: Italia *Samo*.

14. *Non operæ est persequi*.] Quod operis pretium non putat Livius persequi Antiochi acta in hac Asiæ minoris parte: id videre poteris apud Polyb. lib. 4. & 5. & apud Appian. in Syriacis.

1. *Nihil ad spem regni*.] Successit Attalus Bumeni patruell, hæredi Philetæri eunuichi, à quo primùm occupata fuerat contra Lysimachum Pergamena civitas. Sed illorum neuter Regis titulum usurpaverat. Hujus inmentè produntur divitiæ ante successionem Pergamenam ex Antiochide matre, Achæi filii, qui partem minoris Asiæ pupillo Antiocho Magno occupaverat. Ab hoc Attalo dictam *Attalica* vestes, opesque.

2. *Uxorem*.] Apolloniadem Cyzicensem de plebe mulierem.

3. *Liberos quatuor*.] Bumenem scilicet regis successorem, Attalum Juniorem, Philetærum, & Athenærum, qui cum fratre summa concordia vixerunt.

4. *Pace . . . nondum perpetrata*.] Scitis nova loquendi forma, *pacem perpetrare*: sed tamen in pugnandis federibus primariæ partes patris patratus erant.

Tit. Liv. Tom. III.

Eccc

Urb. cond.
an. 556.
Coll. C.
Corn. Ce-
thego, & Q.
Minuc.
Rufo.

esse. 5 Cum Colca decem & septem oppida, cum Lusina validas urbes, 6 Cardonem & Bardonem, & 7 maritimam oram omnem, qua nondum animos nudaverat, ad finitimorum motus consurrexerat. His licet-
ris à M. Sergio Prætoris, cuius iurisdicção inter cives erat, recitatis, de-
creverunt Patres, ut comitiis prætorum perfectis, cui prætori provincia
Hispania obvenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad se-
natum referret.

XXII. Sub idem tempus Consules Romam venerunt, quibus in æde
Bellonæ senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res pro-
spere bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Ursanius Trib. plebis, ut se-
paratim de triumpho agerent Consules postularunt. communem se rela-
tionem de ea re fieri non passurus, ne par honos in dispari merito esset.
Cumque Minucius utrique provinciam Italianam obtigisse diceret; com-
muni animo consilioque se & collegam res gessisse, Cornelius adjiceret;
Bojos adversus transgredientes Padum, ut Insulubris Cenomanis-
que auxilio essent, depopulante vicis eorum atque agros collega, ad
sua tuenda averlos esse; Tribuni res tantas bello gessisse Cornelium fa-
teri, ut non magis de triumpho ejus quam de honore diis immortalibus
habendo dubitari posset. Non tamen nec illum, nec quenkum alium
cruem tantum gratiæ atque opibus valuisse; ut quam sibi met triumphum
impetrasset, collega eundem honorem impudenter petenti daret. Q. Mi-
nucium in Liguribus levia prælia, vix digna dictu fecisse: in Gallia ma-
gnum numerum militum amisisse. Nominabant etiam tribunos militum T.
Juvencium, & C. Cn. Labconis fratrem, qui adversa pugna cum multis
aliis viris fortibus civibus ac sociis cecidissent. Oppidorum paucorum ac
vicorum falsas, & in tempus simulatas, sine ullo pignore deditiones fa-
ctas esse. Hæ inter consules tribunosque altercationes biduum tenuerunt,
victique perseverantiâ tribunorum consules, separatim retulerunt.

INTERPRETATIO.

a Non verò & ex fide, sed per simula-
tionem deducta esse oppida: cum nec dati ob-
sidis essent, nec cautio alia illorum fidei
accepta.

N O T Æ.

5. Cum Colca decem & septem oppida.]
Apud Polyb. Colychas appellatur, quem
nostr. lib. 28. duodeviginti oppida re-
gnasse ait: unde suspicatur Signa hic le-
gendum viginti & septem oppida.

6. Cardonem & Bardonem.] Patet, ni-
fallor, Cardonem fuisse idem oppidum,
quod nunc quoque Cardona vocatur in
Catalonia & D. aetoli Solfonensi, ad
Cardonerum amnem, (qui in Rubrica-
tum debuit.) Ducatus titulo cognitum,
ubi mons salis, non salis tantum, sed
vini generosi iterax, Medulius veteribus:

hujus populi Onenses Plinio. Bardo autem
quo loco fuerit minus liquet: forte ubi
hodie Berga, Cardona ad ortum, oppi-
dum non penitendum.

7. Maritimam oram qua nondum ani-
mos nudaverat.] Lætanor: cæterosque
Iberici maris sceolas indicat. Rectè u-
tem ætenuis, animos nudaverat, id est,
patrocerat, quod sane melius quam nu-
taverat, ut vulgo legebatur.

1. Cn. Labconis fratrem.] Alii Cnium
Labconem ejus fratrem; aut adoptivum
aut uterinum fuisse probant, diversa fa-

XXIII. Cn. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensisque addiderunt favorem consuli, gratias agentes, commemorantesque, obsidione se esse ab eo liberatos. Plerosque etiam, quum apud hostes essent, & servitute & exceptos. Q. Minucius & tentata tantum relatione, quum adversum omnem senatum videret & in monte Albano se triumphaturum, & jure imperii consularis & multorum clarorum virorum exemplo, dixit. Cn. Cornelius de Insubris Cenomanisque in magistratu triumphavit. multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia captivis carpentis transvexit: multi nobiles Galli ante currum traducti; inter quos quidam Amilcarem ducem Pœnorum fuisse, auctores sunt. Ceterum magis in se convertit oculos Cremonensium, Placentinorumque colonorum & turba pilatorum, currum sequentium. Tulit in triumpho & ducenta triginta septem millia quingentos aris; & argenti bigati septuaginta novem millia. & septuagenos aris militibus divisit: duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius Consul de Liguribus Bojisque Gallis in monte Albano triumphavit. is triumphus, ut loco, & fama rerum gestarum; & quod & sumptum non erogatum ex arario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisque, & spoliis ferme aquabar. Pecuniæ etiam propè par summa fuit: aris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia: argenti bigati quinquaginta tria millia, & ducenti. militibus centurionibusque & equitibus item in singulos datum, quod dederat collega.

XXIV. Secundum triumphum consularia cœnitia habita. creati Consules L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus. Prætores postero die

Urb. cond.
an. 556.
Coll. C.
Corn. Cæ.
thego, & Q.
Minuc.
Rufo.

INTERPRATIO.

1. Cum vix de triumpho suo referre apud senatum cupisset:

NOTÆ.

miliarum nomina.

1. *Servitute exceptos.*] Num potius, *exemptos*, vel *de servitute ereptos*, ut vult Gronov. Dicitur tamen nonnunquam *exicipere*, pro *extrahere*, sive *eximere*, ut apud Virgil. 9. *Æneid.*

ipsum illum clypeum cristasque ru-bentes

Exicipiam sorti.

2. *In monte Albano se triumphaturum.*] Hoc genus, seu potius simulacrum triumphi, Magistratus aliqui usurpaverant pro negato sibi vero triumpho.

3. *Turba pilatorum.*] Hi Coloni pileum gestabant, tanquam datæ sibi aut redditæ libertatis indicium.

4. *Ducenta triginta septem millia quingentos aris.*] Nummos scilicet æreos, qui

si asses tantum ejus temporis, nempe unciales fuere, modica fuerit quantitas; neque enim tredecim millia librarum nostrarum attingeret.

5. *Argenti bigati septuaginta novem millia.*] Hi, si denarii fuere bigæ signo percussi, triginta & unum millia & sexcentas libras non excedent.

6. *Septuagenos aris.*] Hi nummi pretio assis unius, ac denarii, obolique nostratium ferme responderent: sic constituantur tres libæ Francicæ cum assibus octodecim ac denariis novem.

7. *Sumptum non erogatum ex arario omnes sciebant.*] Nota sumptus triumphorum ex arario populi factos: sed nimirum compensabantur spoliis victarum gentium in ararium illatis.

Eccc 2

facti, Q. Fabius Butco, Tib. Sempronius Longus, Q. Minucius Ther-
mus, Manius Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu ejus
anni literæ à T. Quintio venerunt, se signis collatis cum rege Philippo in
Thessalia pugnasse: hostium exercitum solum, fugatumque. Hæ literæ
prius in senatu à Sergio prætorè, deinde ex auctoritate Patrum in concio-
ne sunt recitatæ. Ob res prosperè gestas in dies quinque supplicationes
decretæ. Brevi post legati & à T. Quintio & ab rege venerunt. Macedo-
nes deducti extra urbem in villam publicam: ibique iis locus & lan-
tia præbita: & ædem Bellonæ senatus est habitus. Haud multa verba
facta, quum Macedones, quæcumque senatus censuisset, id regem fa-
cturum esse dicerent. Decem legati more majorum, quorum ex con-
silio L. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, dereti, adjectum-
que ut in eo numero legatorum P. Sulpicius, & P. Villius essent: qui con-
sules provinciam Macedoniam obtinuissent. 3 Cosanis eo die postulantibus
ut sibi colonorum numerus augeretur, mille adscribi jussi: dum ne quis
in eorum numero esset, qui post L. Cornelium & T. Sempronium consul-
tem hostis fuisset. 4 Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab ædilibus
curulibus, P. Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Vulstone, & magnificen-
tius quàm aliis facti, & latius propter res bello benè gestas spectari:
totique ter instaurati: plebei septies instaurati. Acilius Glabrio, C.
Lælius eos ludos fecerunt. Ex argento mulctatio tria signa ænea, Ce-
reri Liberoque & Liberæ, posuerunt.

Urb. Cond.
ann. 557.
Coll. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Mancillo.

XXV. L. Furius & M. Claudius Marcellus consulatu inito, quum de pro-
vinciis ageretur, & Italiam utriq; senatus provinciam decerneret, ut Macedo-
niam cum Italia fortirentur, petebant. Marcellus provinciæ cupidior, pa-
cem simulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, si exercitus inde de-
portatus esset, regem, dubios sententiæ Patres fecerat. Et forsitan obtinuissent

INTERPRETATIO.

a Subministrata sunt per Quæstores legatis advenientibus munera ad Lantianum &
organam cultus ac mensa.

NOTÆ.

1. In villam publicam.] Fuit ea villa
extra urbem in campo Martio, ut &
Templum Bellonæ.

2. Id regem facturum.] Idem ea regem fa-
cturum: nisi supra scribamus quodcumque
pro quocumque.

3. Cosanis.] Dicitur sunt à Cosa, (quæ
& Cossa) urbe in ora Tusciæ, nunc Lau-
sodonia, ad montem Argentarium, &
Portum Herculis.

4. Ludi, &c. septies instaurati.] In-

stauratos dicit sæpius exhibitos. Idem Ludi
Plebei insigni fuerunt vel statim ab exa-
ctis regibus, vel post secessionem in
montem Aventinum reconciliatâ sena-
tui plebi, ut scribit Papius in pri-
mam Cic. Verr. Plebei autem dicti,
quia ab Ædilibus plebis curabantur. Hi
Circenses erant, & ita diversi à Scenicis,
ut & à Romanis (quos etiam magnos
vocabant in honorem Jovis, Junonis &
Minervæ celebrari solitos.) Hi quoque

- consules, ni Q. Marcius rex, & C. Atinius Labeo, tribuni plebis, se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebem tulissent, vellent, iuberentque cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est. omnes quinque & triginta tribus, uti rogata, iusserunt.
- 9 Et quò magis pacem ratam esse in Macedonia vulgò lætarentur, tristis ex Hispania nuncius allatus effecit, vulgataque literæ, C. Sempronium Tuditanum proconsulem, in citeriore Hispania prælio victum: exercitum ejus fustum fugatumque, & illustres viros in acie cecidisse. Tuditanum cum gravi vulnere latum ex prælio, haud ita multò post expirasse:
- 10 Consulibus ambobus Italia provincia, cum his legionibus, quas superiores consules habuissent, decreta, & ut quatuor legiones novas scriberent; duas, quæ quo senatus censuisset, mitterentur, & T. Quinctius Flaminius cum duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere jussus: imperium sibi ei prorogatum satis jam antè videri.
- 11 XXVI. Prætores deinde provincias sortiti. L. Apustius Fullo urbanam jurisdictionem, Manius Acilius Glabrio inter cives & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorem, Q. Minucius Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, Tib. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni, & Q. Minucio, quibus Hispaniæ provinciæ evenerant, Consules legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas videretur, uti darent, decretum est. lociùm ac nominis Latini quaternæ millia peditum, trecentos eques. hique primo quoque tempore in provincias ire jussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quàm simul cum Punico bello fuerat finitum. Priusquàm hi prætores ad bellum propè novum, quia tum
- 12 primùm suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma jerant, proficiscerentur, aut ipsi consules ab urbe moverent, procurare, ut assoler, prodigia, quæ nunciabantur, jussi. L. Julius Sequester in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equusque exanimati fuerant: ades Feroniæ in Capenate de cælo tacta erat: ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant: lupus Æquilinâ portâ ingressus, frequentissimâ parte urbis, quum in forum decurrisset, Tusco vico atque Æquimelio, per portam Capenam propè intactus evaserat. Hæc prodigia majoribus hostiis sunt procurata.
- 13 XXVII. hisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, quum ex senatus-

Urb. com. d.
an. 557.
Coff. L. 1
Fur. Purpur.
& M. Cland.
Marcello,

NOTÆ.

& ipsi Circenses initio, ac postea etiam Scenici fuerunt. Fiebant autem Plebeji xviij. Kalendas Novembreis, plenæque per triduum: & quoties instaurabantur, dabatur ab Edilibus epulum.

1. Ei prorogatum.] Decreto anni super.

1. Ad arma ierant.] Hispani.

2. Atque Æquimelio.] Vulgò atque in-

de Melio. Emendavit Sigon. rectè: nam Melium Romæ incognitum. Intemelium oppidum Liguriæ: Æquimelium autem Romæ, ubi antèd Sp. Melii ædes, quæ solo æquatæ, ipso ob suspicionem affectatæ tyrannidis per Servilium Ahalam interfectæ, ut scribit Liv. lib. 4. cap. 16. & Cic. pro domo sua,

Urb. cond.
an. 557.
Coff. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello,

confulto ovans urbem esset ingressus, tulit præ se ^a auri mille & quin-
genta quindecim pondo, ² argenti viginti millia, signati ³ denarium
triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex ul-
teriore Hispania, ne tentatâ quidem triumphi spe, ⁴ quinquaginta mil-
lia pondo argenti in ærarium tulit: & de manubiis duos fornices in foro
Boario ante Fortunæ ædem, & matris Maturæ, unum in Maximo Circo
fecit: & his fornibus signa aurata impoluit. Hæc per hiemem ferme
acta. Hibernabat eo tempore Athenis Quintius, à quo quum multa so-
cii peterent, Bæoti petierunt, impetraveruntque, ut hi, qui suæ gentis
militassent apud Philippum, sibi restituerentur. id à Quintio facile im-
petratum; non quia satis dignos eos credebat, sed quia, Antiocho rege
jam suspecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. ^a
Restitutus, confestim apparuit, quàm nulla inita apud Bæotos gratia ef-
fet. nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perin-
de atque ipsi id à Quintio & Romanis datum esset, miserunt: & comi-
tiis proximis ^b Bæotarchen nullam aliam ob causam Brachyllam quen-
dam, quàm quòd præfectus Bæotorum apud regem militantium fuisset, fe-
cerunt, præteritis Zeuxippo, & Pisistrato, aliisque qui Romanæ societatis
auctores fuerant. Id agrè & in præsentia hi passi, & in futurum etiam me-
tùm ceperunt, quum ad portas propè sedente exercitu Romano ea fierent
quidnam se futurum esset profectis in Italiam Romanis; Philippo ex
propinquo socios adjuvante, & infesto his, qui partis adversæ fuissent.

XXVIII. Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Brachyl-
lam principem fautorum regis statuerunt. & tempore ad eam rem capto;
quum in publico epulatus reverteretur domum temulentus, prosequenti-
bus mollibus viris, qui joci causâ convivio celebri interfuerant; ab sex
armatis, quorum tres Italici, tres Ætoli erant, circumventus occiditur.
Fuga comitum, & quiritatio facta, & tumultus tota urbe discurrentium
cum luminibus percussoribus proxima porta evaserunt. Luce prima concio
frequens, velut exstante indicio, ad vocem præconis ¹ convocata in thea-
tro erat. Palàm ab suo comitatu, & obscuris illis viris fremebant interfe-
ctum: animis autem Zeuxippum auctorem destinabant cædis. In præsentia

INTERPRETATIO.

¹ Post redditos eos captivos. ^b Prætorum seu supremum Ducem Bæotorum.

NOTÆ.

1. Auri mille & quingenta quindecim quingentos quinquaginta.] Hæc summæ
pondo.] Huic quantitati respondent libæ æquipollent ferme libæ nostratæ 13820.

2. Argenti viginti millia.] Hoc est, li-
brarum nostrarum millia septuaginta
duo.

4. Quinquaginta millia pondo.] Effi-
ciunt hæc quinquaginta millia ponderi-
bus nostris & æstimatione hodierna, li-
brarum 173400.

3. Debarium triginta quatuor millia & 1. Convocata in theatro erat.] Ut apud

- placuit comprehendere eos, qui simul fuissent, quaestionemque ex his haberi. qui dum quaeruntur, Zeuxippus, consimili animo avertendi ab se criminis causa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem eadem pertinere ad illos semiviros crederent. multaque in eam partem probabiliter argumentatus quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam si conscius esset, oblatum se multitudini, mentionemve caedis nullo lacerante facturum fuisse. * Alii non dubitare, obviam eundo impudenter criminis suspicionem averti. Torti post paulo insontes, quum scirent ipsi opinionem omnium, ea pro indicio usi, Zeuxippum & Pisistratum nominaverunt: nullo adjecto, cur scire quicquam viderentur, argumento. Zeuxippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram: suam magis conscientiam quam indicium hominum nulli rei conficiorum metuens. Pisistratus, ipse indicibus, Thebis mansit. Servus erat Zeuxippo, totius internuncius & minister rei; 3 quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. literas ad Zeuxippum mittit, servum conscium tolleret. Non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quam ad agendam fuerit. Has qui tulit literas, iussit Zeuxippo dare quamprimum. is, quia non sibi conveniendi ejus copia fuit, ipsi illi servo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit: & adiecit, à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeuxippum esse. Conscientia ictus, quum extemplo traditurum eas affirmasset, aperit. Perlectis literis pavidus Thebas refugit. & Zeuxippus quidem fuga servi motus, Athenas, tutiorem exilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquae quaestiones tormentis habita: & sumptum supplicium est.

- XXIX. 1 Effrauit ea caedes Thebanos Boeotosque omnes ad execrabile odium Romanorum; Zeuxippum principem gentis id facinus consensisse. ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. Proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hiberna milites, ad varios commentes usus 2 excipiebant. quidam ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem

INTERPRETATIO.

1 Non ambigebant alii quin Zeuxippus concilio per summam impudentiam mentis avertere à se voluisset suspicionem criminis, ultro sese offerendo, ejusque facta in

2 Insidiis capiebant milites Romanos.

NOTÆ.

Romanos in comitiis, sic apud Græcos in theatro habebantur populi conciones atque concilia.

2. Tanagram.] Boeotiz oppidum Tanagra, alias Græca, teste Paulan. ad vltia fene Alope Boeotici in Euripum sese extorrens: nunc Caltido Anatoria.

3. Quem eo ipso timore ad indicium protraxit.] Pisistratus nempe, servo Zeuxippi diffidens: metu ne ab eo denunciaretur crimen, ipsum impulit ad illud denunciandum.

1. Effrauit ea caedes.] Alijs, effrauerat caedes: Periz, mavult, effrauerat ea res,

Urb. cond.
an. 557.
Coll. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello.

Urb. Cond. diverforia deveci deducitque opprimebantur. postremo non tantum
Ann. 557. odio, sed etiam aviditate prae ea facinora faciebant: quia nego-
Coll. L. tiandi ferme causa argentum in zonis habentes b in comitibus
Fur. Purpur. erant. Quum primò pauci, dein in dies plures desiderarentur, c in-
& M. Claud. famis esse Boeotia omnis coepit: & timidius quàm in hostico
Marcello. egredi castris miles. Tum Quintius legatos ad querendum de latro-
ciniis per civitates mittit. Plurimi pedites 2 circa Copaidem palu-
dem inventi: ibi ex limo eruta extractaque ex stagno cadavera, fa-
xis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, annexa
multa facinora 3 Acraphia, 4 & Coronea facta inveniebantur. Quint-
tius primò noxios tradi sibi iussit. & pro quingentis militibus (tot
enim intercepti erant) 5 quingenta talenta, Boeotos conferre. Quo-
rum neutrum quum fieret, verbis tantum civitates excusarent, ni-
hil publico consilio factum esse; 6 missis Athenas 7 & in Achajam
legatis, qui testarentur sociis, iusto pioque bello se persecuturum
Boeotos, & cum parte copiarum P. Claudio Acraphiam ire iussit,
cum parte Coroneam circumfedit: evastatis prius agris, quà ab Ela-
tia duo diversa agmina iere. Hac percussu clade Boeoti, quum om-

INTERPRETATIO:

b *Comitibus* huc illuc ducum suorum nis, ob latrocinia incolarum; ideoque
permissa. milites minus castris exire audebant, quam
c *Possima* de universa Boeotia invaluit si in hostili cerra fuissent.
fama, tanquam de regione iniecta Roma

N O T A E.

2. *Circa Copaidem paludem.*] Cepa oppidum Boeotiae fuit, lacui appositum, in quem Cephissus amnis ex Phocide influit: mox per canalium in Euripum delabens. Itaque ab oppido lacui seu paludi nomen: oppido autem ipsi à remo, cuius usum incolae primi invenisse dicebantur; est enim Κῆρυξ. Graece idem quod *remus* Latine.
3. *Acraphia,*] Boeotiae quoque oppidum fuit *Acraphia* inter Copaidem paludem, quà ex ea Cephissus exit, & capite Alopei atque Ismeni fluminum, Copis ad ortum.
4. *Et Coronea.*] Imminet *Coronea*, Copaidi lacui quà parte Cephissum excipit; ad occasum Coparum loco edito sita. Ad eam Agefilas Lacedaemoniorum rex Thebanos cum Atheniensibus sociisque aliis praelio vicerat. Vocatur adhuc *Corene*, teste Pinedo.
5. *Quingenta talenta.*] Docies centena millia librarum nostrarum cum ducentis millibus, 1200000.
6. *Missis Athenas.*] Caput Atticae ac totius Graeciae fuit urbs *Athens*, Cecropia primùm dicta à Cecrope rege; post *Athens* ab urbis praefide Minerva, quae Graecis *Athens*. Reges habuit septemdecim per annos 485. Deinde Respublica fuit ac literis incluta. Nunc sub Turcis in mediocri oppidi formam redacta, suis aliquatenus legibus adhuc vivit, retento ferè veteri apud incolas nomine *Athine*, Turcis ut ajunt *Sethine*. Vide commentarium Gallicum nuper editum de antiquis & hodiernis Athenis, & Sponnii Mellici Diarium peregrinationis Orientalis, eadem lingua.
7. *Et in Achajam.*] Non uno modo sumitur Achajae & Achaeorum sive Achivorum appellatio: modo generaliter pro Graecia universa: modo paulò strictius pro Hellade, sive Graeciae proprie dicta, Philippa

nia terrore ac fuga complessent, legatos mittunt. qui quum in castra non admitterentur, Achæi Atheniensisque supervenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt, deprecantes: & ac ni impetrassent pacem Boeotis, bellum simul gerere decreverunt: Per Achæos Boeotis copia adeundi alloquendique Romanum facta est, iussisque tradere noxios, & multa nomine & triginta talenta conferre, pax data: & ab oppugnatione recessum.

XXX. Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. *Omnes Græcorum civitates, quæ in Europa, quæque in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his quæ in Asia essent, Eurota, Pedasique & Bargyliis, & Jasso, & Myrina, & Abydo, & Thasso, & Perintho: eas quoque enim placere liberas esse. De Cæanorum libertate, Quintius Prusias Bithynorum regi scriberet, quid senatus & decem legatis placuisset. Captivos, transfugasque reddere Philippum Romanis, & 5 naves omnes telas tradere: quin & regionem unam inhabitatam præ magnitudinis, 6 quam sexdecim versus remorum agebant. Ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum.*

Urb. cond. an. 557.
Coff. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello.

NOTÆ.

cujus partes Attica cum Megaride, Boeotia, Locris triplex, Phocis ac Doris; quibus Ptolemæus Ætoliam adjicit. Hic verò sumitur pro Achaja propriè dicta, quæ Peloponnesi pars est ad sinum Corinthiacum, adjunctis ejusdem Peloponnesi civitatibus in sedes Achaicum ascriptis.

8. *Ac ni impetrassent.*] Mavult Gronovius, *nam ni impetrassent.*

9. *Triginta talenta conferre.*] Septuaginta duo libratum notitatum millia.

1. *Pedasique.*] Pedasa sive Pedasus Plinio, urbs fuit Caræ Mediterraneæ. Stephanus scribendum putat Πεδασα.

2. *Myrina.*] Æolidis in Asia minor maritima urbs fuit Myrina seu Myrrhina ad sinum Smyrnenum, Septentrionem versus, inter Eleam & Cyonæ: nunc Marhavi apud Leuclavium, aut Girconna, ex Muletio.

3. *Thasso.*] Insula est Egæi maris Thasus sive Thasos ad oram Thraciæ, non procul Nesi fluminis orio: feracissima fuit, vini præsertim. Urbem cognominem habet à Paris conditam, auctore Sicabone, hodieque Thassos.

4. *Et Perintho.*] Perinthus, quæ & Hæraclæa, Thraciæ urbs est ad Propontida.

dem, 60. millibus pass. à Byzantio in provincia Europe: nunc vulgo *Hæraclæa*.

5. *Naves omnes telas.*] Telas naves longas invenero Thali auctore Plinio lib. 7. Et sunt constratæ tabulato, unde milites pagare possint: nam antea ex prora tantam & pappi paguabatur, ut scribit idem Plin.

6. *Quam sexdecim versus remorum agebant.*] Non à remorum numero sed à singulis ordinibus seu vertibus dicuntur octones, triremes, & quinqueremes: Græci τετρας, τρις, δις, & si duos remos adhiberis singulis quinqueremum ordinibus, fiet septuaginta, sive septuaginta, quatenus Pyrrhus habuisse dicitur. Sed crescente remorum in singulis ordinibus numero, augmenta erat cum longitudine altitudo navis. Alexander magnus, ex Plin. instituit naves ad duodecim ordines: Ptolemæus Soter ad quindecim, auctore Philo-lephano, apud eundem Plin., Platarchus id Demetrio ascribit. Ptolemæus autem Philadelphus has habuisse triginta ordinum, aliasque viginti, duodecim, tridecim sec. scribitur ab Athenæo lib. 5. Tandem Ptolemæum Philopatorem quadraginta ordinum navem ædificandam curasse testat.

Urb. cond.
an. 557.
Coff. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello.

Bellum extra Macedonia fines ne injussu senatus gereret. 7 Mille talentum daret populo Romano: dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum. Valerius Antias 8 quaternum millium pondo argenti, veltigal in decem annos, 9 triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo. idem nominatim adjectum scribit, necum Eumene Attali filio (novus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obfides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adjicit Valerius Antias, Attalo abfenti Æginam insulam, elephantosque dono datos, & Rhodii Stratoniceam Carix, atque alias urbes, quas Philippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas, Paron, 10 Imbrum, 11 Delum, Scyrum.

XXXI. Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. *litteras inanes vanâ specie libertatis adumbratas esse. Cur enim 1 alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas, alias nominari 2 & sine traditione juberi liberas esse 3 nisi ut quæ in Asia sint, liberentur, longinquitate ipsa tutiores: quæ in Græcia sint, 3 ne nominata intercipientur, Corinthus, & Chalcis, &*

N O T Æ.

tur idem Plutarchus ducentos octoginta cubitos longam, altam verò cubitos duodequingaginta, quæ nautis quadringentis, remigibus quater millenis instructa, paulo minùs ter millenis militibus carperet. Sed ea ad speculaculum magis & pompam, quàm ad ulum composata, parum ab immobilibus ædificiis distabat. Eam describit Athenæus idem lib. 5. Dipnosophiton.

7. *Mille talentum daret.* Librarum Gallicarum vicies centena & quadringenta millia: dæmè millions quatre cens mille livres.

8. *Quaternum millium pondo argenti.* Centum quadraginta quatuor millia librarum Francoicarum.

9. *Triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo.* Hæc valde turbata. Conjicit Gron. scripsit Livium: Valerius Antias quaternum millium pondo argenti veltigal in decem annos, præsens tricena quaterna millia & ducenta viginti pondo. Hanc summam Gallicè sic expresseris 1231920.

10. *Imbrum.* Insula est Ægei maris Imbros, seu Imbrus Latine, Samothraciæ vicina, inter Lemnum & Cherfoneum Thraciam, vulgo Italis Lembo.

11. *Delum.* Ægei maris exigua est Insula Delos, Cycladum una, Rhænx proximæ ad ortum, inter Ternum ad Se-

ptentrionem, & Syrum ac Paron ad meridiem: Apollinis natalibus & oraculo apud veteres celeberrima; ubi Græciæ æternum, & in qua nec parere, nec defunctos sepelire, nec canem alere fas erat, auctore Thucydide: hodie *Sâile*, cui conjuncta est Rhænia, quam partem vocant *Fermea*.

1. *Alias Romanis tradi urbes.* Ejus rei nulla mentio superiori capite: recurrendum ad lib. 32. cap. 33. ubi restituta dicuntur Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam Philippus occupasset, quod à Philippo promissum fuisse refert deinde sociis Quintius, ejusdem lib. cap. 35.

2. *Et sine traditione juberi liberas esse.* Quid mirum non tradi Romanis atque quæ liberae futuræ sint? Porro, quamvis nullus sit, juberi, quàm ut vulgò legitur jubere, ut congruat cum nominari: si tamen intelligatur Romanos jubere, perinde fuerit; atque hæc variatè noster amat. Sic extremo hoc capite 31. *Ipsæ tutius esse manere paulisper sub tutela pædis Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi.*

3. *Ne nominata intercipientur.* Malim nec nominata: ut scilicet intelligatur civitates quæ in Græcia Europæa sitæ prædiis Philippi teneantur, nec nominatim memorentur in tabulis pacificæ.

Oreum, cum Eretria, & Demetriade. Nec tota ex vano criminatio erat. Urb. cond. ann. 557. dubicabatur enim de Corinthis, & de Chalcide, & Demetriade, quia in senatusconsulto, quo missi decem legati ab urbe erant, cæteræ Græciæ atque Asiæ haud dubiè liberabantur: de his tribus urbibus legati, quod tempora reipublicæ postulassent, id è republica fideque sua facere statuerent jussi erant. Antiochus rex erat, quem transgessurum in Europam, a quum primum ei res suæ placuissent, non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde s Corinthum trajecit. ibi consilia decem legatorum tractabantur. Idem Quincius, liberandam omnem Græciam, si Aetolorum linguas retundere, si veram chantatem, majestatem, apud omnes nominis Romani vellent esse: si fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum à Philippo ad se imperium, se mare trajecisse. Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant. cæterum ipsis tutius esse manere paulisper sub tutela præsidii Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum accipi. Postremò ita decretum est: *Corinthus redderet Asiæ, ut in 4 Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri*, donec cura de Antiocho decessisset.

XXXII. Isthmiorum a statum ludicrum adera: semper quidem & alias frequens; quum propter spectaculi studium infirum genti, quo a certamina omnis generis artium viriunque ac pernicietatis visuntur; tum quia propter opportunitatem loci, 3 per duo diversa maria omnium Græcorum undique conventus erat. Sed expectatione erecti, qui deinde status futurus Græciæ, quæ sua fortuna esset: alii non taciti solum

INTERPRETATIO.

a Statum atque statum verum sanum | a Præsidium ludicrum Isthmiorum tempus, satis firmum effragilimaret.

NOTÆ.

tionis, ad Romanos transferendas esse, nempe Corinthum, &c.

4. In Acrocorintho.] Acrocorinthus erat Corinthi in mediâ urbe excelsoque monte, in verticem acutum desinente, (quâstensus 30. est stadiorum) assurgente undique in justam altitudinem, ac maxime præcipiti, ab ea parte quæ septentrionem spectabat. In vertice fuit Veneris templum, & sub eodem vertice fons Pirene effluxu carens, & tamen semper plenus aqua pellucida; ubi Pegasus volucrum equum, cum biberet, captum esse ferunt à Belletrophonte.

5. Corinthum trajecit.] Quintius.

1. Isthmiorum.] Inter quatuor sacros

Græciæ agones sive ludos præcipuos, fuerat Isthmia, seu Isthmici ludi, instituti à Glauco filio Sisyphi, Belletrophontis patre, in honorem Melicæ sive Palæmonis; vel potius à Thefeo in honorem Neptuni, ut Plur. tradit. Nomen habuere à loco in quo celebrabantur, ab Isthmo nempe Corinthiaco. Eorum victores pineâ coronâ donabantur.

2. Certamina omnis generis.] Quinquertium intelligit, certamina scilicet quinque generum, saltus, cursus, disci, jactus seu jaculationis, & luctus.

3. Per duo maria.] Sinus Corinthiacus & Sæonicus, quorum ille Jonii maris, hic Ægei quodammodo, pars.

Ffff 2

Urbs. cond.
an. 557.
Coll. L.
Eur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello.

opinabantur, sed sermonibus etiam ferebant: 4 Romani ad spectaculum confederunt, & præco cum tubicine, ut mos est, in mediam arenam, unde solenni carmine ludicrum indici solet, processit: & tuba silentio facto ita pronunciat: SENATUS POPULUSQUE ROMANUS, ET T. QUINTIUS IMPERATOR, PHILIPPO REGE; MACEDONIBUSQUE DEVICTIS, LIBEROS, IMMUNES, SUI LEGIBUS ESSE IUBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQUE OMNES, ET INSULAM EUBOEAM: ET MAGNETAS, THESSALOS, 6 PERRHOEBOS, 7 ACHÆOS PHTHIO-TAS. 8 Perecussuerat omnes gentes, quæ sub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce præconis, majus gaudium fuit, quam quod universum homines caperent. Vix satis credere se quisque audisse, alii alios intueri mirabundi velut somnivantam speciem: quod ad quenque pertineret, suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Revocatus præco, quum unusquisque non audire, sed videre libertatis suæ nuncium averet: 9 iterum pronuntiaret eadem. Tum à certo jam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus; totiesque repetitus, ut facile appareret, nihil omnium bonorum multitudini gratius quam libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est, ut nullius nec animi nec oculi spectaculo intenti essent. adeo unum gaudium præoccupaverat omnium aliarum sensum voluptatum.

XXXIII. Ludis verò dimissis, cursu propè omnes tendere ad Imperatorem Romanum: ut ruente turbâ in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas 1 lemniscosque jacentium, 2 haud procul periculo fue-

N. O T Æ.

4. Romani.] Nempè legati decem.

5. Et Magister.] Populus nimirum Magnetis, quæ provincia erat Thessaliæ, à qua tamen aliquando distinguitur.

6. Perrhoebos.] Perrhoeborum non una sedes fuit: ad Pindum montem, quo Ætolia atque Epirus à Thessalia determinantur, aliquando habitaverunt. Strabo lib. 1. eos ad Ossa montem locare videtur, ut & Ænianos: & sic versus. Peneum Plin. lib. 4. cap. 2. in Ætolia ponit cum Athamanibus.

7. Achæos.] Idem sunt hi Achæi Thessalici cum Phtiotis, distincti ab aliis Thessalis, quo nomine hic veniunt non tantum Thessaliotæ, sed etiam Pelasgiotæ & Eriacotæ.

8. Perecussuerat omnes gentes.] Hi quidem, qui nominati fuerant sub ditione Philippi ferè omnes erant. Sigonius tamen legit: perecussit inde omnes gentes, quæ sub ditione Philippi regis fuerant.

vult enim alios etiam subiectos Philippi: populos postea fuisse nominatos qui scilicet prius Macedoniz contributi, Dolopas nempè, Orestas, Lycum, Parthinos. Sed hi, præter Dolopas, cum essent in Illyrii ora, Romanis cedebant, nec nominabantur inter eos, quibus reddebatur libertas. Quancumque reverè Orestas Dolopibus reddita paulò post decreto legatorum Romanorum, cap. proxime sequenti.

9. Iterum pronuntiaret.] Vel repete quum, vel lege pronuntiaret.

1. Lemniscosque jacentium.] Lemniscæ fæsto Fasciæ hinc coloratæ dependentes ex coronis: ex eo dicte quòd antiquissimum coronarum genus ex lana fuit. Græcis autem lana dicitur ὀφθαλμοί, Doricè λευκός. Verum esse Syracusanum, quo stricte angustæque tæniæ significantur notat Helychius.

2. Haud procul periculo fuerit.] Gallat

nit. Sederat trium ferme & triginta annorum, & quæ robur juvenæ, Urb. cond.
tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu, vires suppeditabant. nec ann. 557.
præsens omnium modò effusa lætitiæ est; sed per multos dies gratis & co-
gitationibus & sermonibus revocata: *Esse aliquam in terris gentem, quæ*
5 *sua impensâ, suo labore, ac periculo bella gerat pro libertate aliorum: nec*
hoc finitimis, aut propinqua vicinitatis hominibus, aut terris continenti
junctis præstet: maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injussum impe-
rium sit, & ubique jus, fas, lex potentissima sint. Una voce præconis
libertas omnes Græciæ, atque Asiae urbes. Hoc spe concipere audacis animi
10 *fuisse: ad effectum adducere, virtutis & fortunæ ingentis.*

- XXXIV. Secundum ista jam Quincius, & decem legati, legationes
regum, gentium, civitatumque audire. Primi omnium regis Antiochi
vocati legati sunt. his eadem, quæ serè Romæ erant, verba sine fide-
rerum jactata. Nihil jam perplexè, ut antè, quum dubiæ res incolumi
15 Philippo erant, sed apertè pronunciatum, ut excederet Asiae urbibus, quæ
aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent: abstinere liberas omneque
Græcas. Ante omnia denuntiatur, ne in Europam aut ipse transiret, aut
copias trajiceret. Dimissis regis legatis, conventus gentium civitatum-
que est haberi cœptus. eoque maturius peragobatur, quod decreta decem
20 legatorum civitates nominatim pronuntiabant. Orestis (Macedonum
ea gens est) quod primi ab rege defecissent, suæ leges reddidit. Magne-
tes & Perrhæbi, & Dolopes, liberi quoque pronuntiati. Thessalorum
genti, præter libertatem concessam, Achaia Phthiorum dati; Thebis
Phthioricis & Pharsalo excepto. Atolus de Pharsalo & Leucade postu-
25 lantes, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum rejecerunt. 3 Phoe-
censes, Locrenses, & quæ sicut antè fuerant adjecta, decreti auctorita-
te his contribuerunt. Corinthus, & Triphylia, & Heræa (Pelopon-
næsi & ipsa urbs est) reddita Achæis. Orcum & Eretriam decem legati Eu-

N O T A.

s'en fallut peu qu'il ne fust accablé par la foule.

3. *Jus, fas, lex*] *Jus* lex humana est; *Fas* lex divina, si Iudæorum sequimur s. etymol. 2. sed ille *jus* divinum cum naturali permiscet. Inter illa tria hoc discrimen est quod *fas* propriè de jure naturali, *jus* hoc loco de jure gentium; *lex* autem de jure proprio civitatis gentisque dicitur. Quod spectat illud Cicero Milone. *Clodium nihil delectat quod aut per naturam fas sit, aut per leges licet.*

1. *Sine fide rerum jactata.*] Ita Moguntiz editum: melius quàm quod Gelen subijcit *jactantibus*: significatur enim eadem ab Legatis Antiochi apud Quin-

tium Corinthi dicta de amicitia regis, quæ Romæ apud senatum, in speciem magis quàm ex vero jactata fuerant, verba nempe & voces, non res quibus fidendum esset: sed iis apertè responsum à Quintio.

2. *Abstinere liberas omnesque Græcas.*] Non immeritò consicit Gronovius *sineret liberas omnesque Græcas*, nempe urbes.

3. *Achæi Phthioræ.*] Hi Achæi in Thessalia, Thessaliotis contributi: at Achæis Peloponnensibus reddita Corinthus, Triphylia, Heræa, ut statim dicitur.

3. *Phœcenses, Locrenses, & quæ sicut antè fuerant adjecta his contribuerunt.*] Lege cum Velino, *Phœcenses, Locrenses,*

Urb. cond.
an. 557.
Coff. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello.

meni regi Attali filio dabant. dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatus: senatus his civitatibus libertatem dedit, Carysto adjecto. Ple-
vrato, & Lycus & Parthini dati: Illyriorum utraque gens sub ditione Phi-
lippi fuerat. Amyndrum tenere jusserunt castella, quæ per belli tem-
pus Philippo capta ademisset.

XXXV. Dimisso conventu, decem legati partiti munia inter se, ad
liberandas suæ quisque regionis civitates discesserunt: P. Lentulus Bar-
gyllas, ¹ L. Stertinius Hephæstiam & Thasum & Thraciæ urbes, P.
Villius & L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philip-
pum. qui de minoribus rebus editis mandatis percunctatus, ² si consilium
non utile solum, sed etiam salutare admittere auribus posset, quum
rex, gratias quoque se acturum diceret, si quid, quod in rem suam esset;
expromeret; magnopere ei suavit, quoniam pacem impetrasset, ad socie-
tatem amicitiamque petendum mitteret Romam legatos. ne si quid An-
tiochus moveret, expectasse, & temporum opportunitates captasse ad
bellandum videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est conventus,
qui quum se missurum extemplo legatos respondisset; Cornelius Ther-
mopylas, ubi frequens Græciæ statis diebus esse solet conventus, (³
Pylæicum appellant) venit: Ætolorum præcipuè monuit, ut constanter &
fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes
alii interquesti sunt, quod non idem erga suam gentem Romanorum
animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alii ferociùs incensarunt,
exprobraveruntque, non modò vinci sine Ætolis Philippum, sed ne
transire quidem in Græciam Romanos potuisse. Adversus ea respondere
(ne in altercationem excederet res) quum superdidisset Romanus; omnia
eos aqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. itaque ⁴ ex auctoritate
eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit.

INTERPRETATIO.

¹ *Ex auctore Ætoli decreverunt legatos Romam mittere.*

NOTÆ.

que, sunt autem fuerant. Concesserunt ni-
miùm legati Phocenibus, & Locris, ut
conjunctioni agerent, quemadmodum priùs
ἐν τῇ συμμαχίᾳ, aut Phocenibus ipsis
ac Locrensis, liberis pronunciatis,
contribuerunt quæ antè eorum ditionis
fuerant.

4. *Lycus & Parthini.*] Vulgò legebatur
Lingus & Parthini: correxit Sigon. le-
giturque *Lycus* (quæ urbs est Bordoecum)
& *Parthini* (ut Capitolini lapides ha-
bent.) Verùs mavult *Lychnidas & Par-
thini*; probabili conjectura: ait enim
Polyb. legatos decem Romanos dedisse
Plevrato Lychnidæ & Parthoni.

1. *L. Stertinius Hephæstiam.*] Pro Ster-
tinio *Tullium* nominare videtur Plutar-
chus in Thraciam missum. Quam autem
Hephæstiam vocat, ex *Hephæstias* Plinio
& Ptolemæo dicitur; eaque urbs Lemni
insulæ, nunc *Cocchinus*.

2. *Si consilium.*] Si pro av vel utrum.

3. *Pylæicum appellant.*] *Pylæ*, id est,
Portæ, generali nomine iacces dicuntur
sive angustæ transitus inter montes. Hic
Pylæicum sive *Thermopylarum* nomine
Oetæ montis angustæ intelligantur, ad
quem *Pylææ* quoque Trachinæ oppidum
fuit: conventus autem *Pylæicus* ibi ha-
bebatur.

XXXV. Quum hæc in Græcia Macedoniæque & Asia gererentur, Etruriam infestam propè conjuratio servorum fecit. ^a ad querendam opprimendamque eam Manlius Acilius prætor, cui inter cives peregrinorque jurisdictio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana missus, alios jam congregatos pugnando vicit; ex his multi occisi, multi capti: alios verberatos crucibus affixit, qui principes conjurationis fuerant: alios dominus restituit. Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Bojorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite viâ faciendâ: castra in tumultu quodam ponentem, Corolamus regulus Bojorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit, & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt: inter quos præfecti socium, T. Sempromnius Gracchus, M. Junius Silanus, & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigrè permunita retentaque, quum hostes ^b à prospera pugna nequicquam oppugnassent. Stativis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit; dum & saucios curaret, & à tanto terrore animos militum reficeret. Boji, ut est gens ^a minimè ad moræ tardium patiens, in castella sua vicisque dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim trajecto in agrum Comensem, ubi Insubres ^a Comensibus ad arma excitis castra habebant, ducit legiones: in ipso itinere prælium committunt: & primò ^a adeo acriter invaserunt, ut antesignanos impulerint. quod ubi animadvertit, veritus ne moti semper pellerentur, cohortem Marforum opposuit: & equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. Quorum quum primus secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primò, deinde signa acriter intulit. nec ultra sustinuerunt certamen Galli, quin terga vertèrent, atque effusè fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit: & 3 quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aurcos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius, in Capitolio Jovi donum in æde positum, scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque. & Cornum oppidum

Urb. coad.
an. 557.
Coff. L.
Fur. Purpur,
& M. Claud.
Marcello.

INTERPRETATIO.

^a Ue de ea conjuratione inquireret, ^b Statim à prælio secundo, seu victo-
tamque tolleret. lia.

NOTÆ.

1. Comensibus ad arma excitis. Comensibus pagis fuit Insubrum: oportet itaque notam Insubrum gentem non statim in armis fuisse, sed paulatim remotiores à Pado Comenses reliquis se adjunxisse; nisi Comenses ab Insubribus distingueret Marcellus voluit triumphitulos au-

cturus.

2. Adeo acriter invaserunt. Romanos scilicet Galli.

3. Quingenta septem signa. Vt in cæforum numero Valerius Antias more suo victoriam hanc augere potuit: ita & in numero signorum militarium à Rome,

Urb. cond.
an. 557.
Coll. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello.

intra dies paucos captum. Castrum inde duodeviginti ad consulem de-
fecerunt. Id quoque inter scriptores ambigitur, utrum in Bojos prius,
an Insubres consul exercitum induxerit, adversamque prospera pugna
oblitteraverit: an victoria ad Commum parva, deformata clade in Bojis ac-
cep:ta sit.

XXXVII. Sub hæc tam variâ fortunâ gesta, L. Furius Purpureo alter
consul per tribum Sabiniam in Bojos venit. Jam a Castro Mutilo ap-
propinquabat, quum veritus ne intercluderetur simul a Bojis Liguribus-
que; eadem viâ quâ adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta,
eoque tuta loca, ad collegam pervenit. dein junctis exercitibus primum
Bojorum agrum ulque ad Felsinam oppidum populates peragraverunt.
Ea urbs cæteraque castra, & Boji ferè omnes, præter juventutem,
quæ prædandi causâ in armis erat, (tunc in devias sylvas recesserat) in
ditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boji negligen-
tius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, 15
improvisò aggressos serati, per occultos saltus secuti sunt. quos non
adepti, Pado repente navibus trajecto, Lavos Libiosque quum per-
stassent, redeuntibus inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in ag-
men incidunt Romanum. Celerius prælium aerisque commissum, quàm
si tempore locoque ad certamen destinatus, præparatis animis concurris-
sent. Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit.
nam ita cædis magis quàm victoriæ avidi pugnantur Romani, ut vix
nuncium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis
Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Brevi post Marcellus
Romam venit; triumphusque ei magno consensu Patrum est decre-
tus. Triumphavit in Magistratu de Insubris, Comensibusque. Bojo-
rum triumphus spem collegæ reliquit: quia ipsi propriè adversa pugna
in ea gente evenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captivis
carpentis traducta: multa militaria signa lata, & aris trecenta viginti

N O T Æ.

nis captorum, & quingenta fortè pro-
quingenta scriptis.

1. Per tribum Sabiniam. Umbrianum
significat, ubi Sapius nunc Savio,
ad cujus dextram oppidum adhuc Sapi-
nium, vulgo Sapieno, ex adverso Sarti-
næ, in confinio Romandiolæ, & Ducatus
Vrbiniensis.

2. Castro Mutilo. Castellum hoc Muti-
lum in Apennini radicibus, Blondo &
aliis est Madagliana, quâ Ducis Tusciae
ditio ultra Apeninum inter Faventi-
num & Foro Liviensem agrum excurrit:
Claverio est Medola, sive Medola, oppi-
dum supra Mutinam situm, versus Car-

sanianam vallem: diversum tamen à
Mutila Istriæ, quæ nunc fortè Medu-
lino.

3. Felsinam. Eadem est quæ postea
Bononia.

4. Lavos. Vide lib. 5. cap. 35. ubi & de
Libais, sive Libicis.

5. Aris trecenta viginti millia. Si assium
uncialium (quales hoc tempore apud Ro-
manos) pretium spectes, singuli non mul-
tùm denarios tredecim Turonenses ac
dimidium excedent, fietque summa octo-
decim millium librarum nostrarum, aut
non multò amplior. Quod si æris libræ
Romano pondere fuerint, tunc per
millia

millia argenti Bigati ducenta triginta quator millia. 6 in pedes singulos Urb. cond. an. 557.

XXXVIII. Eodem anno Antiochus rex, 1 quum hibernasset Ephesi, omnes Asiae civitates in antiquam imperii formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positae erant, aut quia parum mœnibus armisque ac juventuti fidebant, haud difficulter jugum accepturas. 2 Smyrna & 3 Lampsaecum libertatem usurpabant, periculumque erat, 4 ne si concessum his foret, quos metuebat, Smyrnam 5 in Aelide Joniaque, Lampsaecum in Hellelpono, aliae urbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & 6 quae Abydi copiae erant, praesidio tantum modico relicto, duci ad Lampsaecum oppugnandum iussit. Nec vi tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo castigandoque temeritatem & pertinaciam, spem conabatur facere, 7 brevi quae peterent habituros. & tum satis & 15 ipsi & omnibus aliis apparere, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Adversus quae respondebant,

NOTAE.

duodenarium numerum multiplicanda erit quantitas.

6. In pedes singulos dati octingenti aris.] Nummos aereos octingentos pro assibus, qui non tempore in usum, accipio: sic sunt quinque & quadraginta librae Turonenses cum denariis quatuor. Putat Gron. pro octingentis legendum octogenos: & credibile esse negat Marcellum plus tenui hac praeda Gallicae largitum esse, quam T. Quintium à Macedonica, qui ducentos quinquagenos militibus suis vititum divisit: aut quàm Scipionem à Syriaca, qui nonnisi quinos & vicecos denarios distribuit.

1. Cum hibernasset Ephesi.] Fuit Ephesus clarissima Joniae urbs, caput Asiae propriae, non procul ostio Caystri fluminis, ad Aegæum mare, inter Smyrnam & Miletum. Ab Amazonibus condita fertur: habuitque templum Dianae celeberrimum, quod inter septem orbis miracula habebatur. Hodie amisso pristino splendore, vocatur Italis Efeso; Gallis Epheso: Turcis, quibus subest, Figena, ut ajunt.

2. Smyrna.] Una fuit ex praecipuis Joniae civitatibus, prius Naulochus dicta, à Smyrnae Amazone, ut volunt, appellationem post sortita. Eam plerique Homeripatriam censent; nomen dedit sinui Smyrno, qui pars Aegæi maris, Mele-

tem fluvium ibi excipit. Nunc tractus illius caput, nomen retinet apud Christianos, Turcis *Ysmir* vocatur: commemo celeberris.

3. Lampsaecus.] Minoris Asiae urbs est in Mysia minori, quae postea Hellelponus; translato nomine à vicino mari, cujus faucibus imminet ex adverso Callipolis Thraciae oppidi, ad os Propontidis, vulgo nunc Lampsaeco, Turcis dominantibus *Lapsek*.

4. Ne si concessum his foret, quos metuebat.] Lege, quod metuebat, ad refer ad sequentia: Gronovius vult, ne si concessum his foret, quasi tunc Smyrnam, &c. aliae urbes sequerentur.

5. In Aelide Joniaque.] In Jonia fuit Smyrna, sed vicina Aelidi: non itaque vult Smyrnam in Aelide fuisse, sed urbes alias quae in Aelide & Jonia erant, exemplum Smyrnae in vindicanda libertate secuturas.

6. Et quae Abydi copia erant.] Abydos post civium cladem impositum à Philippo praesidium vidimus lib. 31. cap. 18. Id deductum postea pacis legibus lib. 32. c. 33. & huius lib. c. 30. unde igitur novum atque ab Antiocho praesidium? nimis, ut alia Philippi loca, sic Abydum vacuum praesidio Antiochus occupaverat. Vide cap. 39.

7. Brevi quae peterent habituros.] Per-

Urb. cond.
an. 557.
Coff. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello.

Nihil neque mirari, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis aequo animo paterentur. Ipse initio veris, navibus ab Epheso profectus, ⁸ Helleſpontum petiit: terrestres copias, ⁹ Madytum trajicit, Chersonesi urbem: terrestri navalem exercitum junxit, & quia clauſerant portas, circumdedit moenia armatis, & jam opera admove-
ti, dedicio est facta: idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. ¹⁰ Lyſimachiam inde omnibus simul navalibus ter-
reſtribusque copiis venit, quam quum desertam ac stradam propè ruinis invenisset, (ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis ante annis) cupidus eum restituendi nobilem urbem, & loco sicam op-
portuno, cepit. Itaque omni curâ simul est aggressus, & tacta muris-
que restituere, & partim redimere servientes Lyſimachienses, partim ſu-
gâ sparsos per Helleſpontum Chersonesimque conquerere contrahereque:
partim novos colonos; spe commodorum propositâ adhibere, & omni
modo frequentare: simul ut Thraciam summovertetur metus, ipse parte
dimidiâ terreſtrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est
profectus: partem, navalesque socios omnes reliquit in operibus reficien-
dæ urbis.

¹¹ XXXIX. Sub hoc tempus & C. Cornelius, missus ab ſenatu ad diri-
menda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, ¹² Selymbriæ
subſtitit: & decem legatorum P. Lenxulus à Bargyllis, P. Villius & L. Te-
rentius à Thasso, Lyſimachiam petierunt. eodem & à Selymbria L. Cor-
nelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus convenerunt. Primus
congreſſus cum legatis, & deinceps invitatio benigna & hospitalis fuit. ut
de mandatis ſtatueque præſenti Afriæ coſpectum eſt, animi exſperari ſunt,
Romani omnia acta ejus, ex quo tempore eſt Syria claſſe ſolviſſet, diſphi-
cere ſenatu non diſſimulabant, reſtituque Ptolemæo civitates omnes, quæ

NOTÆ

ſpicua magis hæc oratio erit, ſi ex con-
jectura Gronovii legamus, brevi quam po-
terunt habituros, ſed cion ſatis.
hec. Per qua poterant, vel quam poterant,
intelligo libertatem, cujus ſpes tunc Lam-
pſacenis ſebat, poſtquam conſtituiſſet eam
regio manere conceſſam, non rebellionem
ab ipſis quaſitam eſſe.
⁸ Helleſpontum petiit. Helleſpontus duo
ſignificat: propè quidem anguſtum
mare inter Ægeum & Propontidem,
quo Afia dividitur ab Europa: ſic di-
ctum, ut ſabule volunt, ab Helle Phry-
xi ſorore ibi ſubmersâ: præterea tra-
dum illum terræ Afiaſicæ qui eidem ma-
ri incumbit.

⁹ Madyrum trajicit Chersonesi urbem.]

Legabatur antea ab Alyda traſſicte Chri-
ſoneſi urbem: Vidit Glat. deſſe nomen il-
lius urbis Chersonesi Thraciæ, ad quam
traſſicte Antiochus; & pro ab Alyda
ſubſtituit Madyrum: quæ revera urbs eſt
in Chersonesi Thraciæ.

¹⁰ Lyſimachiam inde.] Urbs quoque
Chersonesi præcipuus fuit Lyſimachia,
in ora Helleſpontis, à Lyſimacho è regio-
ne Cardie condita; quæ quoniam in
ſithmo ſex millia paſſuum lato poſita eſt,
Examilius poſtea dici cepit.

¹¹ Selymbria ſubſtitit.] Later Byzantium
& Perinthum urbs eſt Selymbria, ſive Se-
lymbria in Thracia ad Propontidem, ad-
huc ſatis ampla, eſt moenibus nudata;
vulgò Selybria.

ditionis ejus fuissent, æquum censabant. Nam quod ad eas civitates at-
tineret, quas à Philippo possessas Antiochus per occasionem, averso Phi-
lippo in Romanum bellum, interceptisset, id verò ferendum non esse; Ro-
manos per tot annos terrâ marique tanta pericula ac labores exhausisse,
5 Antiochum belli præmia habere. Sed ut in Asiam adversus ejus dissimula-
ri ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit, quod jam etiam
in Europam omnibus navalibus terrestribusque copiis transierit, quantum
2 à bello aperto Romanis abesse: illum quidem, etiam si in Italiam traji-
ciat, negaturum.

- 10 XL. Ad ea REX, satis jam autē videre se, Romanos inquirere, quid regi
Antiocho faciendum: at quousque terrâ marique progrediendum fuerit ipsis,
non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis
inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quam Antiocho, quid in Ita-
lia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui: ademptas
15 civitates querantur: sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse; & id agere se,
1 ut breviter etiam assensu jungatur. Nec ex Philippi quidem adversâ for-
tunâ spolia ulla se petisse: aut adversus Romanos 2 in Europam trajecisse
(cum copiis, sed ut Chersonesi in Bæ Thraciæque recuperaret. Earum enim
imperium ad se in primis pertinere; quippe quod ab initio regnum Lysimachi)
20 fuerit: quo vixto omnia, quæ illius fuissent, jure belli 3 Seleuci facta sint,
existimare sue ditionis esse. Occupatis majoribus suis rerum aliarum alia cu-
ra, prima quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippum usurpando alie-
na possedisse: sicut quodam ex proxima Thracia, quam indubitate Lysimachi
fuerint. 4 Ad ea 5 facienda in antiquum venisse: & Lysimachiam deletam
25 Thracum impetu, de integro condere, ut Seleucus filius eam sedem regni habeat.

NOTÆ.

1. *À bello aperto Romanis.*] Inferi jubet
Gronovius propositionem, ut sit, cum
Romanis. Potest tamen sic accipi, ut Ro-
manis, in dandi casu, quasi dicas, Roma-
norum respectu, Gall. *à l'égard des Ro-
mains*. Facit quod subsequitur, illum qui-
dem, nempe Antiochum, etiam in Ita-
liam Thraciæ negotium, supple se Ro-
manis bellum interesse.

1. *Ut breviter etiam assensu jungatur.*] Et verò paulò post Cleopatra Antiochi
hujus magni filia, Ptolemæo Epiphani
nuptæ, eique velut in dotem attulit Cæ-
lefyriam, Phœnicem, & Judæam, quas
pater Antiochus occupaverat, Ægyptiis
ademptas.

2. *In Europam trajecisse.*] Lacuna hic
est quam explevit Sigonius ex Polyb.

3. *Seleuci facta sint.*] Post Alexandri
Magni mortem, ejus præcipui duces
provincias sibi creditas regum titulo to-

nuerunt, extinctâ stirpe regii: Antigo-
nus minorem Asiam, Ptolemæus Ægy-
ptum, Seleucus Babyloniam & regio-
nes trans Euphratem, Græciam Deme-
trius Antigoni filius, Lysimachus Thra-
ciam maritimam cum Bithyniæ parte,
Cassander Macedoniam. Sed post Anti-
gonum à reliquis proelio ad Hyphilum
commisso cæsam, Asia minor inter Se-
leucum, Lysimachum, & Ptolemæum
divisa est, Cassandro mortuo, Deme-
trius Macedoniam aliquantulum tenuit,
quæ pulsus à Pyrrho & Lysimacho, atque
à suis in Asia desertus, Seleuco sese de-
dere coactus est: inde Lysimachus bello
adversus Seleucum suscepto victus est; ab
hoc dicti Seleucidæ, ejusque nunc ab-
nepos Antiochus erat.

3. *Ad ea facienda in antiquum.*] Num
ad ea facienda: aut ut placet Gronovio,
ad ea redigenda in antiquum jus?

Urb. cond.
an. 557.
Coll. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello.

XLI. His disceptationibus per dies aliquot habitis, 1 rumor sine ullo fati certo auctore allatus de morte Ptolemæ regis, ut nullus exiens imponeretur sermonibus. nam dissimulabat pars utraque se audisse; & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemæumque mandata erat, spatium modici temporis ad conveniendum Ptolemæum petebat; ut prius quàm moveretur aliquid in nova possessione regni, perveniret in Ægyptum; & Antiochus suam fore Ægyptum, 3 si tum occasio esset, censebat. Itaque dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituendam, ut instituerat, Lysimachiam; ipse omni classe navigans Ephesum, legatis ad Quintium missis, 4 qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, pervenit 5 in Lyciam. 6 Patarique cognito vivere Ptolemæum, navigandi quidem in Ægyptum omnium consilium est. 7 Cyprum nihilominus tendens, quum 8 Chelidonium promontorium superasset, paulisper seditione remigum est retentus, 9 in Pamphylia 10 circa Eurymedontem amnem. Inde profectum cum ad

NOTÆ.

1. *Rumor* allatus.] Subaudi effectus, aut quid simile: nempe rumor allatus efficit ut nullus exiens imponeretur negotio, &c.

2. *Se audisse*.] Illud scilicet rumorem.

3. *Si tum occasio esset*.] Si nimirum tunc Ptolemæi mori occasionem ipsi præberet invadendæ Ægypti. Non duplicet Glareani correctio, *Si tum occasio non desset*, id est, si ea occasione uteretur.

4. *Qui ad fidem de societate agerent*.] Suspiciatur Gton. legendum, qui ibidem de societate agerent: vel intelligendum est, qui de societate agerent ad fidem faciendam animi ad pacem inclinantis.

5. *In Lyciam*.] In Asia minori Lycia est regio inter Cariam & Pamphyliam, cujus pars borealis sive interior Phrygiæ contermina, Mysia dicta: hodie Turcis *Aidinelli*, ut Castaldus & alii volunt; vel potius *Menteşe*, ut Tabulæ Geographicae testantur.

6. *Patarique*.] Lyciæ urbs *Patara*, urum, ad ostium Xanthi fluvii, Apollinis oraculo quondam clara, qui sex mensibus hiemalibus ibi responsa dabat, sex reliquis apud Delum insulam. Hodie *Patara* Sophiano, *Patara* Castaldo.

7. *Cyprum*.] Insula est e majoribus Mediterranei maris, Veneri sacra, Syriaco, Cilicio & Pamphilio mari cincta;

ab occasu in ortum protensa, cujus urbes præcipue *Salamis* (postea *Constantia*, hodie *Famagusta*) ortum versus: Paphos versus occasum; Amathus ad meridiem, Lapidus, & Soli, ad septentrionem. A Richardo Angliæ rege in transitu subacta, Lusitanis regibus paruit: his erepta à Turcis imperante Selimo anno 1575. Metropolim hodie habet Leucosiam, vulgò *Nicosia*, in mediterraneo sita; nunc Gallis *l'Isle de Chypre*, Turcis *Cypru-Ada*.

8. *Chelidonium promontorium*.] A *Chelidonii* exiguis Pamphylis maris insulis, quæ Lyciæ adjacent, nomen accepit hoc promontorium, quod & *Særum* appellatur, in sinus Attalici ingressu versus occasum; crediturque Plinio pars Tauri montis eo usque procurrent is.

9. *In Pamphylia*.] Inter Lyciam ad occasum, & Ciliciam ad ortum *Pamphylia* est, regio litoralis mari suo imminens, ad meridiem Pisidiæ, hodie *Satalia* ex Giravæ sententia, pars occidentalis *Carmaniz*: caput urbium olim *Sides*; nunc *Attalia*, sive *Satalia*.

10. *Circa Eurymedontem*.] Pamphyliz fluvius est *Eurymedon*, à Tauro monte per Asperdum urbem in sinum Attalicum magnâ aquarum vi deluens; ad cujus ostia victi à Cimone Atheniensibus Persæ terrestri proelio, eodem die, quo

capita (quæ vocant) ¹¹ Sari fluminis, fœdâ tempesta oborta propè cum omni classe demersit. ^a multæ naves ejectæ: multæ ita haustæ mari, ut nemo in terram enaverit. Magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantum militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Collectis reliquis naufragi, quum ^b res non in eo esset, ut Cyprum tentaret; minus opulento agmine quàm profectus erat, ¹² Seleuciam redit. ibi subduci navibus iussit (jam enim hiems instabat) ipse in hiberna Antiochiam processit.

Urb. cond.
an. 557.
Coff. L.
Fur. Purpur.
& M. Claud.
Marcello,

- XLII. In hoc statu regum erant res. Romæ eo primùm anno ¹ triumviri epulones facti, C. Licinius Lucullus, ² P. Manlius, qui legem de creandis his rulerat, & P. Porcius Læca. his triumviris item, ut pontificibus, lege datum togæ prætexæ habendæ jus. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecuniâ opus erat, quod ultimam pensionem pecuniæ in bellum ³ collatæ persolvere placuerat privatis. Quæstores ab auguribus, pontificibus, quod stipendium per bellum non consulissent, ⁴ petebant. ab sacerdotibus tribuni nequiquam appellari, omniumque annorum, per quos non dederant, ⁴ exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum successi, M. Marcellus consul in locum T. Sempronii Tuditanii, qui prætor in Hispania decesserat: & L. Valerius in locum M. Corne-

INTERPRETATIO.

a. Illi ad litus naves. b. In eo statu.

NOTÆ.

ad Cyprum Insulam classe ab eodem exuti fuerant.

¹¹ Sari fluminis.] Sarnus hic, à Samnitico & Caramanico diversus, suprà Comana, Cappadociæ olim, postea Armeniæ minoris urbem, ortus, in Ciliciam campestrem fuit, & per Alejam campum in linum Issicum se exonerat, inter Cydnum Tharsî, & Pyramum Adanz fluvios.

¹² Seleuciam redit.] Multæ fuere ejus nominis urbes, à Seleuco scilicet Nicator condite: hanc in Cilicia Aspera fuisse non est ambiguum; & est Seleucia Trachiotie, ad Calycadnum fluvium, adhuc nomen servans, Græcis Tarsis, & Seleucia, duodecim miliaribus distans à mari, ad cujus litus prius condita fuerat sub Hormiz cognomine, auctore Plinio. Quod autem redisse huc dicitur Antiochus, intelligendum est eum huc retrò navigasse, neque enim antea illum eò venisse memoratur.

¹ Triumviri epulones.] Initio tres tantum fuere sacris epulis curandis præficti volentibus Pontificibus, propter sacrificiorum multitudinem, ut Cic. loquitur ³ de Orator. Postea septem fuerunt, ut ex Gell. lib. 1. cap. 12. & Plin. Juniore lib. 2. Epist. ad Arrianum intelligi potest.

² P. Manlius.] In scriptis non paucis scriptum est T. Romuleus: quod nomen optimi critici observant in multis editionibus imperitiâ Libratorum interceptis loco Tribuni: unde Gronov. existimat hic scripsisse Livium, C. Licinius Lucullus Tribunus: Sigonius, C. Licinius Lucullus, deinde P. Manlius, qui haud dubiè inter primos triumviros epulones, nam libro 40. traditur Q. Fulvium triumvirum epulonem in locum P. Manlii esse factum, & fuit hic Manlius ex gente Manli plebeja:

³ Petebant.] Pecuniam.

⁴ Exactum est.] Stipendium.

Urb. Cond.
Ann. 558.
Coss. L.
Valer. Flac-
co, & M.
Porc. Cato-
ne.

hi Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum ad-
lescentis; priusquam ullam magistratum caperet: nec eo anno augur in
ejus locum est susceptus. Comicia inde consularia habita à M. Marcello
consule. creati consules L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato: Prætores
inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulso,
Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Læa. *Ædiles curules*; M.
Fulvius Nobilior, & C. Flaminius, tritici decies centum millia a binis
aris populo diviserunt: id C. Flaminius b honoris causa ipsius; patrill-
que, advexerant Sicili Romam. Flaminius gratiam ejus communicave-
rat cum collega. Ludi Romani & apparatus magnificè sunt, & ter toti
instaurati. *Ædiles plebis* Cn. Domitius Aenobarbus, & Scribonius curio
maximus, multos c. pecuarios ad populi judicium adduxerunt: tres ex
his condemnati sunt; ex eorum multatitiâ pecuniâ s. ædem in Insula
Fauni fecerunt. Ludi plebis per biduum instaurati, & epulum fuit lu-
dorum causa.

XLIII. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius, quo die magistratum
inierunt, de provinciis quam ad senatum retulissent, Patres censuerunt,
Quon in Hispania tantum glisceret bellum, ne jam consulari & duce &
exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem & Italiam pro-
vincias aut comparare inter se, aut sortiri. Utri Hispania provincia eve-
nisset, eum duas legiones & quinque millia socium Latini nominis & quin-
gentos equites secum portare, & naves longas viginti ducere. Alter Con-
sul duas legiones scriberet. His Galliam provinciam obtineri satis esse, fra-
tibus proximo anno Insulrum & Bojorum animis. Cato Hispaniam, Va-
lerius Italiam est sortitus. Prætores deinde provincias sortiti, C. Fabrici-
us Luscinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vul-
so Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Læa
Pisas, ut abtergo Liguribus esset, P. Manlius in Hispaniam citeriorem
adjutor consuli datur. T. Quintio, suspectis non solum Antiocho & Aro-
lis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatus in
annum imperium est, duas legiones ut haberet in eas si quid sup-
plementi opus esset, consules scribere & mittere in Macedoniam

INTERPRETATIO.

a *Quibus assibus in singulos modios da-
tis: Gallie deux sols trois deniers le boi-
siau, les douze faisans le coiffier de Pa-
tis.*

b *In gratiam atque honorem tum ipsius
C. Flamini, tum patris ejus.*
c *Pecuniam magistris seu potius qui pe-
cuniam negotiationem exercebant.*

N O T Æ.

g. *Ædem in insula Fauni fecerunt:]* Æ-
dem nimirum Fauni: dicant in insula
Tiberina.

i. *Naves longas viginti.]* Longâ nave
primum Jasonem navigasse auctor Philo-
strophanus apud Plinium libro 7. cap. 30.

Differtur autem longa naves ab onera-
tibus; illas remis agi solitas ad bellicum
usum colligitur ex Cæfare 4. de bello
Gallico; ipsoque Livio lib. 27. ubi de
obsidione portus Tarentini: c'effoient des
Galeres.

jussi. Appio Claudio prater legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia pedum & ducentos equites novos conscribere permittum. Par numerus pedum equitumque novorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus; & legio eadem, quae fuerat sub Minucio pectore data. Et P. Porcio Laeca ad Eburaciam circa Pisas duomillia pedum & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempromio Longo.

Urb. cond.
an. 558.
Coll. L.
Valer. Flacc.
& M. Porcio
Caton.

- XLIV. Provinciis ita distributis, consules priusquam ab urbe proficerentur, ver sacrum ex pontificum jussu fecere; quod A. Cornelius Mammula Praetor vocerat, de senatus sententia, populique jussu, C. Servilio, C. Flaminio consulibus; annis post uno ac viginti factum est, quam votum. Per eandem dies C. Claudius Ap. filius, Festus, augur in Q. Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusque est. Mirantibus jam vulgo hominibus, quod Hispania movisset bellum, negligi literae à Q. Minucio allatae sunt. *Se ad Turbam oppidum cum Budaro & Besaside imperatoribus Hispanis, signis collatis prospere pugnasse. duodecim millia hostium caesa. Budarem imperatorem captum; ceteros suos fugatosque. His literis lectis, minus terroris ab Hispanis erat, unde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes cura post adventum utique decem legatorum in Antiochum regem converte. Hi expositis priusquam cum Philippo acta essent, & quibus legibus data pax, non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. Ingens classe, egregio terrestri exercitu in Europam cum trajecisse, nisi avertisset vana spes, ex variorum rumore orta, Egypti invadenda, mox bello Graciam arsuram fuisse. Neque enim ne Aetolos quidem quiescitur; quam ingenio inquietam, tunc iratam Romanis gentem. Harere & aliud in visceribus Graeciae ingens malum; Nabin nunc Lacedaemoniorum, mox si liceat, universae Graeciae futurum tyrannum; avaritiam & crudelitatem omnes famam celebratus tyrannos aequantem. Cui si Argos velut arcem Peloponneso impostam tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, ne quicquam liberatam à Philippo Graciam fore prorege, si nihil aliud, longinquo, vicinum tyrannum dominum habituram.*

INTERPRETATIO.

2. Cum homines suspenderent, quid contingeretur bellum ab Hispanis mortuum.

NOTAE.

1. *Ad Turbam oppidum.* Statum rerum Hispanicarum per haec tempora diserte possumus ex cap. 21. & 25. hujus lib. Anno superiore ulteriorem Hispaniam sortitus fuerat Q. Fabius Buteo, ac citior Q. Minucio Thermo obtigerat, à quo nunc literae. Vnde apparet Turbam oppidum fuisse in citeriore provincia; sed cuius populi fuerit non satis constat. Turbulam invenio apud Prohemum in Bactrianis. Nicolaus Sanso sumit pro urbe Amazoniae Episcopi, qui nunc Terol.

2. *Si nihil aliud.* Ve ostendat plus timendum libertati Graecorum à Nabide quam à Philippo, sit, vel hoc ipso hunc

Urb. cond.
ann. 552.
Coll. L.
Valer. Flacc.
& M. Porcio
Catonē.

XLV. Hæc quum jam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per se-
iplos explorata referrent, audirent^a majores;¹ quod ad Antiochum at-
tineret, maturanda his, quum rex quæcunque de causa in Syriam con-
cessisset: de tyranno consultatio visa est. Quum diu disceptatum esset,
utrum jam causæ satis videretur, cur decerneretur, aut permitterent T.
Quintio: quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ de republi-
ca censeret esse, permiserunt, b eam rem esse rati, quæ maturata dila-
tave non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset.
Magis id animadvertendum esse, quod Annibal & Carthaginienses, si
cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Adversæ Annibali fa-
ctionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem
scribebant, *Nuncios literasque ab Annibale ad Antiochum missas, & ab*
rege ad eum clam legatos venisse. Ut feras quasdam nunquam mitesce-
re: sic immitem, implacabilem ejus viri animum esse. c marcescere
otio suæque civitatem, queri eum, & 3 inertiam operis; nec sine armo-
rum sonitu, excitari posse. Hæc probabilis memoria prioris belli, per
unum illum non magis gesti, quàm moti, faciebat. Irritaverat etiam re-
centi factio mûltorum potentium animos.

XLVI. Judicium ordo Carthagine eâ tempestate dominabatur; eò ma-
ximè quòd iidem^a perpetui judices erant. Res, famâ, vitæque omnium in
illorum potestate erat. qui unum ejus ordinis, idem omnes adversos habe-
bat; nec accusator apud judices infensus deerat. ^a Horum in tam impo-

INTERPRETATIO.

- a Majores natu ex senatoribus. marcesceret.
b Cum existerent id ejusmodi esse, ut, a Cum is sic offensus regnum exerceat.
&c. & potentia sua non ut inter cives uteremur.
c Scribebant Annibalem conquiri, quòd tur, sed abuterentur tanquam tyranni, ad-
versus Carthaginiensium otio & quasi pium mital imperator diutius est.

NOTÆ.

minùs metuendum, quòd longinquus
esset. Itaque si nihil aliud, idem valet ac
quævis nulla alia causa discriminis inter-
veniret: nempe quòd hic rex,
ille tyrannus; hic paulo liberalior & hu-
manior, ille avaritiâ & crudelitatis infa-
mis: sufficeret quòd ille è proximo immi-
neret, Philippus longius abesset.

1. Quod ad Antiochum attineret. Hæc
verba si deleveris, clarior fiet sententia:
& verò minùs probabile est Livium ro-
stum, qui mirus variandi artifex, bis in-
tra alterum aut tertium versum eadem
loquendi formâ usum, quod ad Antio-
chum attineret, & statim, quod ad Na-
bin Lacedæmonium attineret aliqui
adjiciendum esset aliquid, veluti dis-
serenda, supple consultatio visa est; vel de-

lato eo scilicet quod ad Antiochum atti-
neret.

2. Otio suæque.] Antea scriptum erat:
marcescere otio tum queri civitatem eum,
quod licet paulò intricatius videatur,
non tamen adeò depravatum, quid-
quid vellet Gelen. ut non eundem reddat
sensum.

3. Ex inertia operis.] Mavult Ruben. &
inertia sopiri, non incommode, ut Gro-
novius ait: dixit tamen Cic. pro Quintio,
inertiam laboris.

1. Perpetui judices erant.] Suffices dictos

alibi notavimus ex Hebræo ד'בדש
à radice דש, quod est judicare.

genti regno (neque enim civiliter nimis opibus utebantur) Prætor factus Annibal, vocare ad se quaestorem. ^a Idem pro nihilo habuit. nam & adversæ factionis erat: ^b & quia ex quaestura in iudices, potentissimum ordinem, referebantur, jam pro futuris mox opibus animos gerebat.

- Enimvero indignum id ratus Annibal, viatorem adprehendendum quaestorem misit: subductumque in concionem, non ipsum magis, quam ordinem judicum, præ quorum superbia atque opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus, accusavit. & ut secundis auribus accipi orationem animadvertit, & infimorum quoque libertati gravem esse superbiam eorum; legem extemplo promulgavit, perculitque; Ut in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium continuum iudex esset. Cæterum, quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnæ partis principum offendeat animos. Adjecit aliud, quo, bono publico, sibi proprias similitudines iritavit. Vectigalia publica partim negligentia dilabebantur; ^c partim prædæ ac divitiis principum quibusdam & magistratibus erant: quin & pecunia quæ in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur, decrat, tribusumque grave privatis imminere videbatur.

- XLVII. Annibal postquam vectigalia quanta terrestria maritimaque essent, & in quas res erogarentur, animadvertit, & quid eorum ordinarii reipublicæ usus consumerent, quantum peculatus averteret; ¹ omnibus residuis pecuniis exactis tributo privatis remisso, facis locupletem rempublicam fore ad vectigal præstandum Romanis, pronuntiavit in concione, & præstitit promissum. Tum vero isti, quos paverat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, insensu & irati, Romanos in Annibalem, ² & ipsos causam odii querentes, instigabant. Itaque diu repugnante Scipione Africano, quia parum ex populi Romani dignitate esse ducebat, ³ subscribere odiis accusationibusque Annibalis, & factionibus Carthaginensium inserere pu-

Vrb. Cond.
ann. 518.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

INTERPRETATIO.

^b Et quoniam quaestores, post hunc magistratum solebant referri in numerum iudicum (qui ordo potentissimus erat) hic quaestor, jam tum elatum habebat animum pro rationis opum & potentia, quam mox so-

litarum sperabat;

^c Partim cedebant in prædæ, & dividebantur inter aliquos d' primariis viris & magistratibus.

NOTÆ.

¹ Idem pro nihilo.] Refert ad Quaestorem: ordo tamen orationis videtur ad Annibalem, ut referatur postulare: unde non immerito Gronovius scribendam censet, id is pro nihilo habuit, aut simile quid.

² Omnibus residuis pecuniis.] Residua sunt pecunia publicæ, quæ apud aliquem

Tit. Liv. Tom. III.

ex locatione, emptione; alimentariâ ratione, aliâve causâ receptæ refederunt; sive in aliquem publicum usum acceptæ retentæ nec erogatæ sunt.

³ Et ipsos causam odii.] Cum ipsi quoque Romani prætextum odii in Annibalem quaerent.

³ Subscribere odiis accusationibusque, An-

Hhhh

Urb. cond.
an. 558.
Coh. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

blicam auctoritatem; nec satis habere bello vicisse Annibalem, nisi velut accusatores & calumniam in eum jurarent, ac nomen deferrent; tandem pervicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur, qui apud senatum eorum arguerent, Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo, qui quum venissent, ex consilio inimicorum Annibalis, querentibus causam adventus, dici iusserunt, venisse ad controversias, quæ cum Masinissa rege Numidarum Carthaginensibus essent dirimendas. id creditum vulgo, Annibalem unum se peri ab Romanis non fallet; & ita pacem Carthaginensibus datam esse, ut inexpiabile bellum adversus se unum maneret. Itaque cedere tempori & fortunæ statuit: & præparatis jam omnibus antè ad fugam, observatus eo die in foro, avertendæ suspensionis causâ, primis tenebris vestiri forensi ad portam cum duobus comitibus ignavis consilii est egressus.

XLVIII. Quum equi quo in loco iussi erant præsto fuissent, nocte viâ citra regionem quandam. Agri Vocani transgressus, postero die manente inter Achollam & Tapsum ad suam turrim pervenit. Ibi eum parata instructaque remigio excepit navis, ita Africa Annibal exercebat, sapius patriæ quàm suorum eventus miseratus. Eo die in Cercinam insulam trajecit, ubi quum in portu naves aliquot onerarias cum mercibus invenisset, & ad egressum eum è nave concursus salutantium esset factus; percontantibus, legatum se Tyrum dici iussit. veritus tamen ne quarum navis nocte profecta Tapsum aut Achollam nunciaret, se Cercinæ vi-

INTERPRETATIO.

a. Annibalem, quasi delato apud iudices ejus nomine accusantem.

NOTÆ.

nibalis.] Passivè hic accipio *accusationes* Annibalis, non quas in alios ipse intenderet, sed quas in ipsum intenderent alii.

4. Calumniam in eum jurarent.] Sumitur Calumniæ generaliter pro injusta qualibet vexatione, & fraude: calumniæ autem jurare, sive juramentum calumniæ præstare soliti erant litigatores initio litis, interposito scilicet juratando se non calumniandi animo litem instituisse, alioquin de causâ Scipio itaque sensit: & populo exprobatur, quod tanquam privati litem inter se velint Annibali.

5. Apud senatum eorum.] Civitas nomen est collectivum, quemadmodum populus: non male igitur positum nomen Carthaginis, quo significatur cives Carthaginenses, subpositum *senatus eorum*

in numero multitudinis.

1. Agri Vocani.] Scribendum existimo; *agri Volani*: est enim Vol locus in Africa Propria, non procul Tunete, quem Ptolemaeus lib. 4. cap. 5. memorat inter Maxulam veterem & Themisum. Ortelius tamen Vocanum agrum locat in ora ab Adeumeto Clupcam versus.

2. Inter Achollam.] M. Minere Acholla Ptol. & Strabo in Africa Propria, inter Tapsum & Ruspas: fortè eadem quæ Hirtio *Acilla*.

3. Ad suam turrim pervenit.] Annibal Turris ultra Tapsum Carthagine venientibus, citra Achollam fuit, in ora maris Africi orientali.

4. Sapius patriæ quàm suorum.] Quidam, quàm suis eventus, ut vult Gronovius.

sum; sacrificio apparari iussu; magistros navium mercatoresque invitari iussit: & s. vela cum antennis = & navibus corrogari, ut umbra (etenim media aestas forte erat) edentibus in litore fieret. Quantum res & tempus patiebatur apparata celebrataque ejus die epulae sunt: multoque vino in serum noctis convivium productum. Annibal, quum primum fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, navem solvit. ceteri sopiti quum postero die tandem ex somno pleni crapulae fortiterissent, id quod serum erat, aliquot horas remis in naves collocandis & aptandis armamentis, absumplerunt. Carthagine & multitudinis affluente domum Annibalis frequentare, concursus ad vestibulum aditus est factus; & ut non comparere eum vulgatum est, in forum turba convenit, principem civitatis quarentium, & alii fugam conscisse (id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, idque magis, ferebant: varioque vultus cerneret, ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus. Visum deinde Cereine eum tandem allachni est.

XLIX. Romani legati quum in senatu exposuissent, *Compertum Patribus Romanis esse, & Philippum regem ante ab Annibale maxime accensum, bellum populo Romano fecisse, & nunc literas nunciosque ab eo ad Antiochum regem profectos: haud quietum ante, quam bellum toto orbe terrarum conficiet.* Ne his debere impune esse, si satisfacere Carthaginenses populo Romano vellent: nihil corum sua voluntate, nec publico consilio factum esse. Carthaginienes responderunt, quicquid aequum censissent Romani, facturos esse. Annibal prospero cursu 3 Tyrum pervenit: exco-

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

N O T A E.

5. *Vela cum Antennis & navibus corrogari.* Desperatum hoc Gronovio: nihil tamen apertius, si quis mentem Annibalis spectet, verentis ne navis aliqua nocte proficisceretur: quod ne fieri posset nihil certius quam ut revera corrogerentur, id est, peterentur ex cunctis simul navibus vela & antennae. Ita corrogati dicuntur nummi. Et à Cic. 3. ad Attic. lib. Epist. 90. *Quidam corrogati conveniunt.* Item ad Herenn. 4. *negotium dederat ut vase, vestimenta, quos corrogaret.* Vela autem & antennae umbraculis ad solis ardorem repellendum faciendus accommodata esse quis non videt?

6. *Id quod serum erat.* Nempe ad nuntiandum Annibalis discessum. Fateor tamen planius futurum, si scripisset Livius, ut Gronovio placet, *id quod quasi serum erat,* nempe ab Annibale.

1. *Ne his debere impune esse.* Ne ali-

quando pro nec, ne quidem, ut apud nostrum lib. 43. *neque enim in his cunctationem aperuerat suam, pro ne his quidem.* Et Cic. 2. de Invent. *Meretrix coronam auream ne habeto.* Jam t' his refertur ad Annibalem & nuncios: pro ne his & subjicit dubitanter Gronov. *Panis impune dberi esse si satisfaceret populo Romano,* &c. deleto hic nomine, Carthaginenses, tanquam quod ab interprete intrusum fuerit.

2. *Nihil eorum sua voluntate* Id esse hic aliquid videtur, velut & demonstrare. *nihil eorum rerum sua voluntate factum esse:* nisi velis hoc responsum esse Carth.

3. *Tyrum pervenit.* Ab Agenore Phoenicum rege condit. creditur urbs Tyrus in Insula, quae pòit ab Alexandro Magno junctis continenti. *Sarra* quoque diela, & hodie Sur: sed evecta funditus fuit anno Christi 1295. à Sultano Aegypti: unde hodie in ruinis jacet.

H h h h 2

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

ptusque à conditoribus Carthaginiis, ut alia patria, vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies, à Antiochiam navigat. ibi profectum jam regem quum audisset, filium ejus solenne ludorum 6 ad Daphnen celebrantem convenisset: comiter ab eo excipitur, nullam moram navigandi fecit. Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumque de Romano bello, sed haud parvum momentum animo ejus ad molendum, advenus Annibalis fecit. Aetolorum quoque eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt: quoniam legatos Pharsalum & Leucadem, & quasdam alias civitates ex primo federe petentes, senatus ad Quintium rejecit.

N O T Æ.

4. *Conditoribus Carthaginiis.*] A Tyriis, quorum majores Carthaginem condiderant, ut mirum non sit Annibalem Tyri tanquam in antiqua patria acceptum fuisse.

5. *Antiochiam navigat.*] *Antiochia* magna Epidaphne cognomine, ad discrimen aliarum ejusdem nominis urbium, urbs fuit, ex quatuor partibus constans, quæ & singulæ suo proprio, & omnes communi muro circumdatæ erant. Primam partem condiderat Seleucus Nicator Antigonis filius, incolis ex Antigonis traductis, quam paulò antè Antigonis Philippi filius in propinquo extruxerat. Secunda pars addita fuerat à civibus ipsi, aucta plebis multitudine. Tertia

opus fuit Seleuci Callinici. Quartam post hæc tempora adjecit Antiochus Epiphanes. Hæc urbs caput & regis Syriæ fuit, potentia & multitudine haud multò inferior Seleuciæ Parthorum, aut Alexandriæ Aegypti. Nunc semidinuta nomen retinet apud Christianos, *Antachia* Turcis dicitur, sub Græcis Imperatoribus *Theopolis* cognominata fuit.

6. *Ad Daphnen.*] Mediocris vicus fuit *Daphne*, ubi lucus ingens atque opacus ad Orontem fluvium, stadiis 40. distans ab Antiochia magna. In medio lacu Faunum erat Apollinis & Dianæ, atque asyllum, eoque ad festa celebranda conveniebant Antiochenfes, & alii finitimi, auctore Str. lib. 16.

FINIS LIBRI XXXIII.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBER XXXIV.

EPITOME EJUSDEM LIBRI.

EX Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de fingendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata est: quam Porcius Cato auctor fuisse, ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporiis orsus est, citiorem Hispaniam pacavit. T. Quintius Flaminius bellum adversus Lacedaemonios, & Tyrannum eorum Nabidem prospere gestum, datâ iis pace, qualem ipse voluit, liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primum secretus à populo ludos spectavit: ut id fieret, Sex. Aelius Petus, & C. Cornelius Cethegus, censores interveniunt, cum indignatione plebis. & colonia pleraque deducta sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphavit. Res praterâ in Hispania, & adversus Bojos, & Insuabres Gallos feliciter gesta referuntur. T. Quintius Flaminius, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedaemoniorum tyrannum vicerat, Graciamque omnem libaverat, ob hanc rerum gestarum multitudinem, triduo triumphavit. Ligati Carthaginiensium nuntiaverunt, Annibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Tentaverat autem Annibal per Aristonem Tyrium, sine literis Carthaginem missum, ad rebellandum Penos concitare.

NOTÆ.

1. De *stringendis cultibus matronarum*.] nihil prohibet, & de *stringendis*, cum Sigon. ex veteri libro cotrexerat de *stringendis*, quam scripturam Gronovius adjuvandum aie unâ literâ, mutato scilicet g, in i, ut sit de *finiendis*. Et sanè *finire cultum matronarum* est modum finemque cultui & luxui statuere quâ ratione paulo pôit dicitur, si ista lex ideolata esset, ne finiret libidinem multiebrem: & finire pro eodem valet ac definire seu prescribere. Sed vulgatam lectionem illare

idem efficit sensum ac de *finiendis*: simplex enim verbum *stringere*, sumi potest pro composito *adstringere*, aut *constringere*, seu quod idem est, *arctare*, *comprimere*: ita rectè dicitur infra cap. 3. quibus omnibus (juribus) *constrictas* vix tamam continere potestis: & lib. 35. cap. 7. nullâis foenibus *constricta* avaritia.

2. Colonia pleraque deducta.] Vulgo co-

Urb. cond.

an. 558.

Coll. L.

Valer. Flaco,

& M.

Porcio Ca-

tone.

In bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminantium curas, intercessit res parva dictu, sed quæ studiis in magnum certamen excesserit. M. Fundanius, & L. Valerius tribunus plebis ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus in medio ardore Punici belli, Ne qua mulier¹ plus semuncia auri haberet: ne vestimento versicolori uteretur: ne iuncto vehiculo in urbe oppidove, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa, veberetur. M. & P. Junii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur. nec eam se abrogari passuros agebant. Ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum faventium adversantiumque legi complebatur. Matronæ, nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias urbis, aditusque in forum obsidebant: viros descendentes ad forum orantes; ut florente republica, crescente in dies privata omnium fortuna, matronis quoque pristinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum in dies. Nam etiam ex oppidis conciliabulisque convenerat.

II. Jam & consules prætoresque, & alios magistratus adire & rogare audebant. ceterum minime exorabilem alterum utique consulem M. Porcium Catonem habebant: qui pro lege, a qua abrogabatur, ita disseruit: Si in sua quisque nostram matrem familia, Quirites, ius & maiestatem viri retinere instituisse, minus cum universis faminis negotii haberemus. nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic quoque in foro obtinetur & calcatur: & quia singulas sublinere non possumus, interversas horremus. quidem fabulam & fictam rem ducebam esse, virorum omne genus in aliqua insula conjunctione muliebri ab stirpe sublatum esse. Ab nullo genere non æque summum periculum est; si carnis & concilia, & secretas consultationes esse sinas. Atque ego vix statuere apud animam meam possum.

INTERPRETATIO.

a Quæ in eo erat, ut abrogaretur, seu de qua abroganda agebatur.

NOTÆ.

1. Plus semuncia auri.] Apud nos prioris auri uncia hodie tribus & quinquaginta ferme libris Francis aut paulo amplius æstimatur. Itaque Romanis matronis lex Oppia in auro vix ultra viginti & sex librarum ac dimidij pretium ad cultum corporis indulgebat.
2. Nec iuncto vehiculo.] Id est, nec curru, nec carpeno, nec rhedi aliove genere vehiculi, quod iunctis iumentis seu vigis agebatur; lexicam igitur tantum eis fortè concedebat, aut sellam gestatoriæ.
1. In aliqua insula.] In Lemno Insula maris Ægei, ubi ceteris in mares sevientibus, sola Hypsipyle patrem Thoantem servasse memoratur.
2. Ab nullo genere.] Genus hominum hic pro natione seu gente accipi videtur, ut barbari & immites populi designantur.

utrum peior ipsa res, b an peiore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos confuses, reliquosque magistratus; alterum ad vos, Quirites, magis pertinet. nam iurum è republica sit, necne, id quod ad vos fertur, c vestra estimatio est, qui in suffragium ituri estis. Hæc d consternatio muliebris, siue sua sponte, siue auctoribus vobis, M. Fundani, & L. Valeri, facta est, haud dubio ad culpam magistratum pertinens, nescio vobis, Tribuni, an consulibus magis sit deformis. vobis, si fæminas ad concitandas tribunicias seditiones jam adduxistis: nobis, si ut plebis quondam, sic nunc mulierum secessione leges accipiende sunt. Equidem non sine rubore quodam paulò antè
 10 per medium agmen mulierum in forum perveni. quod nisi me verecundia & singularum magis maiestatis & pudoris, quam universarum tenuisset, ne compellat a d consule viderentur, dixissem: Qui hic mos est in publicum procurrendi & obsidendi vias, & viros alienos appellandi? Istud ipsum suos quaque domi rogare non potuistis? An blandiores in publico quàm in privato, & alienis quàm vestris estis? quanquam ne domi quidem vos, si sui iuris finibus matronas contineret pudor, quæ leges hic rogarentur abrogarentur-
 15 ve, curare decuit. Majores nostri nullam & ne privatam quidem rem agere fæminas sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. nos (si Diis placet) jam etiam rempublicam capeßere eas patimur, & foro
 20 quoque, & concionibus, & comitiis immisceri. Quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quàm quod aliæ rogationes tribunorum plebis suadent, alia legem abrogandam censent? Date frenos impositenti naturæ, & indomito animali, & sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos satiatis. Minus hoc eorum est, quæ iniquo animo fæmina sibi, aut moribus aut legibus injuncta patiuntur. omnium: erum libertatem, imò licentiam (si vera dicere volumus) desiderant. quid enim? si hoc expugnauerint, non tentabunt?
 25 III. Recensete omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligaverint majores nostri, per quaque subjecerint viris: quibus omnibus constrictis vir tamen continere potestis. Quid si carpere singula & extorquere, & exaquare
 30 ad extremum viris patiemini; tolerabiles vobis eas fore creditis: ex tempore, simul pares esse cæperint, superiores erunt. At, Hercule, ne quid novum in eas rogetur, recusans. non ius, sed injuriam deprecantur. Imò ut quàm acce-

Urb. cond;
 an. 558.
 Coll. L.
 Valer. Flaco, & M.
 Porc. Catone.

INTERPRETATIO.

b An potius malo more.
 c Vestrum est iudicare.
 d Hæc fæminarum summittens.

e Si extorserint & quasi per vim obtinuerint quod postulamus.

NOTÆ.

3. Singularum.] Aliquantum scilicet respectus, quæ cæteris clariore ætate, natalibus, &c.
 4. Ne privatam quidem rem agere fæminas sine auctore voluerunt.] Id est, sine virore: erant enim olim Romanæ mulieres in perpetua tutela, ut nec contrahere possent nisi tutore auctore; cum essent vel in potestate patrum, vel in tutela fratrum, quandiu innuptæ manebant; nuptæ autem conventionione in manum transirent in familiam & potestatem maritorum, quibus loco filiarum erat.

Urb. cond.
an. 558.
Coll. L.
Valet. Flac.
co, & M.
Porr. Cato-
ne.

pistis, iussistis suffragiis vestris legem quam usu tot annorum & experiendo, comprobastis, hanc ut abrogetis: id est, ut unam tollendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est: id modo queritur, si maiori parti, & in summam prod. sit, si quod cuiquam privatim officiet ius, id destruet ac demolietur, quid attin: hic universos rogare leges, quas mox abrogare, in quos lata sunt, possint: Pulo tamen audire quid sit, propter quod matronae consternat & procurrant in publicum, ac vix foro se & concione abstineant. Ut captivi ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum: Procul ab. sit, obsequ: semper talis fortuna reipublica. sed tamen quum fuit, & negastis hoc piis precibus earum. At non pietas nec sollicitudo pro suis, sed religio congregavit eas. 3 Matrem Idam à Pessinunte ex Phrygia venientem acceperunt sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni praevidetur muliebri? 4 Ut auro & purpura fulgeamus, inquit, ut carpentis festis profectisque diebus, velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis, & ereptis suffragiis vestris, per urbem vestemur: ne ullus modus sumptibus, nec luxuria sit.

IV. Sape me querentem de faminatione, saepe de virorum, nec de privatorum modo, sed etiam magistratuum sumptibus audistis, diversisq; duobus vitiis, avaritiâ & luxuriâ civitatem laborare: quae pestes omnia magna imperia everterunt. Hae ego quod melior latiorq; in dies fortuna reipublica est, imperiūq; crevit & iam in Graciam Asiamq; transcendimus, omnibus libidinum illecebris repleta, & regias etiam attrellamus gazas: eò plus horreo, ne illa magis res nos ceperint, quàm nos illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata sunt huic urbi. jam numis multos audio 2 Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes mirantesq; & 3 antefixa scutula Deorum Romanorum ridentes.

NOTÆ.

1. Si maiori parti & in summam prodess.] Hic legum finis statuitur ab Attilio.

2. Negastis hoc piis precibus earum.] Vide supra cap. 32.

3. Matrem Idam.] Cybelam, cuius simulacrum, vel potius saxum, ab urbe Phrygiæ Pessinunte, non procul Idâ monte posita, translatum fuit (supra lib. 10.) & solemniter olim à matronis exceptum, quod nunc per interrogatorem & Itoniam dicit Cato, ut indicet horum nunc nihil agi.

4. Ut auro & purpura fulgeamus, inquit.] Ita scripti & veteres editiones, non, inquit, ut Morguntini mutant. Est enim formula, quâ veteres scriptores utuntur in proponendis quæ adversus eorum dicta objici possunt, quasi intelligatur aliquis contradicentis, è numero scilicet adversariorum.

1. Ab Syracusis illata sunt.] Vult Cato victos esse Romanos, & debilitatam eo-

rum masculam virtutem illecebris voluptatum infectis Romam à populis quos ipsi devicerant, quique luxuriae dediti deliciis dissuabant, inter quos vel primi habebantur Syracusani. Huc pertinet quod Vellejus lib. 2. ait, potentia Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuria posterior aperuit.

2. Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes.] Vellejus idem lib. 1. de L. Mumio loquens, qui harum elegantiarum rudis, captâ Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, iusserat prædici conducentibus, si eas perdidissent, novas eos reddituros: non dubitat quin magis pro Republica fuerit manere adhuc rudem Corinthiorum intelligentem, quàm in tantum ea intelligi: & quin hoc prudentiâ illa imprudentiâ decori publico fuerit convenientior.

3. Antefixa scutula.] Antefixa unico vo-

INVEHITUR ADHUC CATO IN LUXUM MULIERUM. 617

Ego hos malo propitios Deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus
 patiemur. Patrum nostrorum memoria per legatum Cincem Pyrrhus non
 virorum modò, sed etiam mulierum animos donis tentavit. nondum lex
 Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat: 4 tamen nulla acce-
 pit. 5 Quam causam fuisse censetis? Eadem fuit, qua majoribus nostris,
 nihil de hac re lege sancienti. nulla erat luxuria, qua coerceretur. Sicut
 antè morbos necesse est cognitos esse, quàm remedia eorum: sic cupiditates
 prius nata sunt quàm leges, quæ iis modum facerent. 6 Quid legem Lici-
 niam excitavit de quingentis jugeribus, nisi ingens cupido agros continuand-
 i? 7 Quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia vestigialis jam
 & stipendiaria plebs esse senatui cæperat? Itaque minime mirum est, nec
 Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quæ modum sumpti-
 bus mulierum faceret; quum aurum & purpuram data & oblata ultro non
 accipiebant. Si nunc cum illis donis 7 Cincas urbem circumiret; stantes
 in publico invenisset quæ acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum
 ne causam quidem aut rationem inire possum. nam ut quod alii liceat, sibi
 non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris, aut indignationis habeat:
 sic equato omnium cultu, quid unaquaque vestrum veretur, ne in se con-
 spiciatur? Pessimus quidem pudor est vel parsimonia, vel paupertatis: sed
 utrumque lex vobis demit, quum id quod habere non licet, non habetis.
 Hanc, inquit, ipsam exaurationem non fero, illa locuples. cur non insignis
 auro & purpura conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie la-
 tet; ut quod habere non possunt, habitura, si liceret, fuisse viderentur? Vultis
 hoc certamen uxoribus vestris injicere, Quirites, ut divites id habere ve-
 lint, quod nulla alia possit; pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra
 vires se extendant? Ne, simul pudere, quod non oportet, caperis; quod
 oportet, non pudebit. quæ de suo poteris, parabis: quæ non poteris, virum
 rogabis. Miserum illum virum, & qui exoratus & qui non exoratus eris!
 30 quum quod ipse non dederis, datum ab alio videbit. Nunc vulgò alienos
 viros rogant, & quod majus est, legem & suffragia rogant; & à quibusdam

Urb. Cond.
 an. 558.
 Coll. L.
 Valer. Flac-
 co, & M.
 Porc. Cato
 ac.

N O T Æ.

cabulo dicuntur apud Festum, quæ ex opo-
 re sigillis textis afiguntur sub itilicidlo.
 Hic simulacra significantur ex argilla, qua-
 lita apud priores Romanos in templis fixa
 colebantur: quò alludit Poeta:

Quisquis erat in parva fideiis ade Deum.
 4. Tamen nulla accepit. 1 Id testatur
 Varro lib. 2. de vita populi Romani: quæ
 abstinentiâ, inquit, viri mulieresque Ro-
 ma fuerint, apparet, quòd à regis munera
 aorum voluerit nemo accipere.

5. Quid legem Liciniam. 1 A C. Licinio
 Stolone tribuno plebis lata est hæc lex de
 modo agrorum, ne quis plusquam quin-
 genta jugera agri possideret, supra lib. 6.

Tit. Liv. Tom. III.

cap. 35. cuius auctor sui ipse postea legè
 damnatus, lib. 7. cap. 16.

6. Legem Cinciam. 1 Lata est lex Cincia
 muneralis, ut vocat Plautus, M. Claudio
 Cethego, P. Sempronio Tuditano Coll.
 Ann. Urb. Cond. 549. à M. Cincio Ali-
 mento tribuno plebis, iussore Q. Fabio
 Maximo, ut Cicero est auctor, lib. de sen-
 ectute. Ea lege cavebatur, ne cui lice-
 ret ob causam orandum manus accipere,
 ut Festus tradit, & Tacit. lib. 11. Annal.
 cautum etiam erat ne plus ducentis aureis
 donare liceret, extra quam si conjunctis
 personis donaretur.

7. Cincas. 1 Pyrrhi legatus:

III

Urb. Cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Haco,
& M.
Paccio Ca-
tone.

impetrant, adversus te & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles: simul
lex modum sumptibus uxoris tuae facere desierit, tu nunquam facies. No-
lite eodem loco existimare, Quirites, futuram rem, quò sinit antequàm lex
de hoc ferretur. Et hominem improbum non accusari tutius est, quàm ab-
solvì: & luxuria non mota tolerabilior esset, quàm eris nunc, ipsi vinculis
sicut fera bestia irritata, deinde emissã. Ego nullo modo abrogandam
legem Oppiam censeo. vos quod faxitis, Deos omnes fortunare velim.

V. Post hæc tribuni quoque plebei, qui se intercessores professi erant,
quum pauci in eandem sententiam adiecissent; cum L. Valerius pro roga-
tione ab se promulgatã ita disseruit: Si privati tantum ad suadendum dis-
suadendumque id quod à nobis rogatur, processissent, ego quoque quum sa-
tis dictum pro utraque parte existimarem, tacitus suffragia vestra expectas-
sem. nunc quum vir gravissimus consul M. Porcius non auctoritate solum,
que tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longa & accurata
insestus sit rogationem nostram; necessum est paucis respondere. qui ta-
men plura verba in castigandis matronis, quàm in rogatione nostrã dissua-
dendã consumpsit: & quidem ut in dubio poneret, utrum id quod reprehen-
deret, matronarum suarum sponte, an nobis auctoribus fecissent. Rem defendam,
non nos: in quos fecit magis hæc consul verbo tenus, quàm ut re insimula-
ret. Catum & seditiones, & interdum secessionem muliebrem appellavit,
quod matrone in publico vos rogassent, ut legem in se latam pro bellum
temporibus duris, in pace & flore ac beatã republica abrogaretis. Ver-
ba magna, quæ rei augendæ causã conquirantur, & hæc & alia esse scio: &
Catonem oratorem non solum gravem sed interdum etiam trucem esse sci-
mus omnes, quum ingenio sit mitis. Nam quid tandem novi matrona fece-
runt, quod frequentes in causis ad se pertinente in publicum processerunt?
Nunquam ante hoc tempus in publicum apparuerunt? Tuas adversus te
Origines revolvam. Accipe quoties id fecerint, & quidem semper bono
publico. Jam à principio, regnante Romulo, quum Capitolio ab Sabinis
capto, medio in foro signis collatis dimicaretur; nonne inter cursu matrona-

N. O. T. A.

8. Sicut fera bestia irritata, deinde emis-
sa.] Scripti habent in multitudinis nu-
mero sicut fera bestia: quod non impro-
baverim; sed quæ sequuntur, irritata &
emissa ea, cum Gronovio, malim in sin-
gulari: nec quidquam vetat luxuriam mul-
tis feris comparari. Sic noster de Philip-
po lib. 33. velle se spiritus ejus, velle ani-
mum ferarum, modo quæ claudis & vin-
entis veniantur, &c.

1. Pro rogatione à se promulgatã.] Legem
intelligit, quam laturum se professus erat
L. Valerius; ut Oppia abrogaretur.

2. Origines.] Originum libros compo-
suerat M. Cato, in quibus Italicarum ur-

bium initia accuratissime collegisse dici-
tur à Dionysio Halicarn. vel quibus po-
tius res gestas populi Romani exposuit,
ut Verrius & Festus notant: quia de re
Cornelius Nepos in fragmento quod supe-
reret è posteriori libro de Virtis excel-
lentium Imperatorum, exscriptus à Ge-
rardo Vossio lib. 1. de Historicis Latinis
cap. 5. Quæ sub nomine Originum Cato-
nianarum initio superioris sæculi prodie-
runt ex Annii Viterbiensis officina, his
nihil inficitur & minus Catone dignum
Sabellicis & alii jamdiu adverterunt.

3. Capitolio ab Sabinis capto.] Super
lib. 1. cap. 13.

narum inter acies duas praelium sedatum est? Quid? regibus exactis, quum Coriolano Marcio duce 4 legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nonne id agmen, quo obruta hac urbs esset, matrona averterunt? 5 Jam urbe capta à Gallis anrum, quo redempta urbs est, nempe matrona consensu omnium in publicum consulerunt. Proximo bello (ne antiqua re- petam) nonne & quum pecunia opus fuit, 6 viduarum pecunia adjuverunt ararium; & quum Dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus arcescerentur, matrona universa ad mare profecta sunt 7 ad matrem Idæam accipiendam? Dissimiles, inquit, causae sunt. nec mihi causas aqua- re propositum est. nihil novi factum, purgare satis est. Ceterum, quod in rebus ad omnes pariter viros faminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causis propriè ad ipsas pertinet miramur fecisse? Quid autem fecerunt? superbas mediis fidius aures habemus, si quum domui ser- vorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis faminis indignamur.

15 VI. Penio nunc ad id de quo agitur, in quo duplex consulis oratio fuit. nam & legem nullam omnino abrogari est indignatus: & eam præcipuè le- gem, qua luxuria mulieris coercenda causa lata esset. Et illa communis pro legibus, visa consularis oratio est: & hac adversus luxuriam, severis- 10 simis moribus conveniebat. Itaque periculum est, nisi quid in utraque re vani sit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemad- modum ex his legibus 8 qua non in tempus aliquod, sed perpetua utilitatis causa in æternam lata sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis reipublica inutilem fecit; sic quas tempora aliqua desiderant leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipsis 15 mutabiles esse video. Quae in pace lata sunt, plerumque bellum abrogat: quae in bello, pax: ut in navis administratione alia in secundam, alia in adversam tempestatem usui sunt. Hac quum ita naturâ distincta sint, ex utro tandem genere ea lex esse videtur, quam abrogamus? 9 An vetus re- 30 gia lex, simul cum ipsa urbe nata? 3 An (quod secundum est) à decemviris ad condenda jura creatis in duodecim tabulis scripta? Sine qua quum majores nostri non existimarent matronale decus servari posse, nobis quo- que verendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemque seminarum abro-

Urb. Cond.
ann. 558.
Coss. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

NOTÆ.

4. Legiones Volscorum.] Lib. 2. cap. 40.
5. Jam urbe capta à Gallis.] Lib. 5. c. 48.
6. Viduarum pecunia adjuverunt ara-
rium.] Vide supra lib. 24. cap. 18. & hu-
jus lib. cap. 6. Addi potest à Servio Tullio
equitibus, ut equos alerent, viduas locu-
pletiores attributas lib. 1. cap. 47.
7. Ad Matrem Idæam.] De Cybele
Dei matre advenit ex Phrygia, & à
matronis excepta, supra lib. 29. cap. 14.
1. Quæ perpetua utilitatis causa in æter-
num lata sunt.] Vide Sophoclem in Oedip.
tyranno, & Joannem Saccher. lib. 4.
de nugis curialium, cap. 7.
2. An vetus regia lex.] An hæc lex, in-
quit Valerius, de qua agitur, ea est, quæ
olim Romulo regi delata est suprema po-
testas?
3. An quod secundum.] An agitur hic
lege 12. tab. quæ secundum post Regiam
obtinuit auctoritatis locum, de qua lib. 3.
cap. 35. & seqq.

Urb. Cond.
ann. 598.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Pott.
Catone.

genuis? Quis igitur nescit, novam istam legem esse, Q. Fabio, Ti. Scipronio consulis viginti annis ante latam? sine qua quum per tot annos matrona optimis moribus vixerint, quod tandem, ne abrogata ea effundantur in luxuriam, periculum est? Nam si ista lex idco lata esset, ut finiret libidinem muliebrem; verendum foret, ne abrogata incitaret. cur sit autem lata, ipsum indicavit tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur. defecerant socii. non milites in supplementum, non socios navales ad classem tuendam, non pecuniam in aerario habebamus: 4 servi quibus arma darentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebantur: 5 in eandem diem pecunia, frumentum & cetera quae belli usus postulabant, praevidenda publicani se conducenturos professi erant: servos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: 6 aurum & argentum omne, à senatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: vidua & pupilli pecunias suas in aerarium deferbant: 7 tantum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti, & auri domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matrona occupata erant, ut ad eam coercendam lex Oppia desiderata sit, quum, quia 8 Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, senatus finire luctum triginta diebus iussit. Cui non apparet, 9 inopiam & miseriam civitatis, quia omnium privatorum pecunia in usum publicum vertenda erant, istam legem scripsisse; tandiu mansuram, quamdiu causa scribenda legis mansisset? Nam si quatuor, temporis causa, aut decrevit senatus, aut populus iussit, in perpetuum servari oportet, cur pecunias redditum privatis? cur publica praesenti pecunia locamus? cur servi qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges, sicut dedimus?

VII. Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublica sentient: ad conjuges tantum nostras, pacis & tranquillitatis

INTERPRETATIO.

8. Hac definita erat quantitas auri, ar- non licebat privatis, ut quidquam ultra
genti, auri facti & signati, quam excedere eam apud se retinerent.

NOTÆ.

4. *Servi quibus arma darentur.*] Vide ram diem nondum venisse.
lib. 22. cap. 57.
5. *In eandem diem pecunia, frumentum, &c.*] Significatur numerandam eodem tempore publicanis fuisse pecuniam ex aerario, ut & frumentum & alia ad bellum necessaria praeberent. Est enim *diem pecunia*, tempus quo solvenda est pecunia debita, ut apud Cie. lib. 10. ad Atticum Epist. 9. *diem pecunia Idus Novembres esse.* Et lib. 8. Epist. 10. *alios non solvere, alio-*
6. *Aurum & argentum omne.*] Vide lib. 26. cap. 36.
7. *Cereris sacrificium.*] Lib. 22. cap. 36.
8. *Inopiam & miseriam civitatis istam legem scripsisse.*] Ita scripti optimi & veteres editiones, elegantius sane quàm quod Sigonius subjicit, *ob inopiam & miseriam civitatis.* &c. *istam legem scrip- tam esse.* Eadem ratione Plinius lib. 8. Epist. 17. quò laudabilis restantem;

- publica fructus non perveniet? Purpura viri utitur, ¹ prætectati in magistratibus, in sacerdotibus: liberi nostri prætectati purpurâ togis utentur, magistratibus in coloniis municipiisque, hic Romæ infimo generi, ² magistris vicorum, togâ prætectâ habende ius permittimus; nec id ne viri solim habeant tantum in signe, sed etiam ³ in cum eo crementur mortui: feminis duntaxat purpura usum interdicens; & quum tibi viro liceat purpurâ in veste stragula uti, matremfamilie tuam purpureum amiculum habere non sines? & equus tuus speciosius instratus erit, quàm uxor vestita? Sed in purpura qua teritur, absomitur, injustam quidem, sed aliquam tamen causam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter manus pretium ⁴ nihil interimenti sit, quæ malignitas est? præsidium potius in eo est & ad publicos & ad privatos usus, sicuti experti estis. Nullam emulationem inter se singularum, quando nulla haberet, esse agebat. At, Hercule, universis dolor & indignatio est, quum sociorum Latini nominis uxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sint: quomodo insignes eas esse auro & purpura, quam illas rebus per urbem, se pedibus sequi; tanquam in illarum civitatibus, non in sua, imperium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid muliercularum censetis, quas etiam parva movent? Non magistratus, nec sacerdotes, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica his contingere possunt. Mundicia & ornatus, & cultus, hæc feminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur, hinc mundum muliebrem appellarunt maiores nostri. Quid aliud in luctu, quàm purpuram atque aurum deponunt? quid quoniam eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi excellentiorem ornatum adiciunt? Scilicet, si legem Oppiam abrogaveritis, non vestri arbitrii eris, si quid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filia, uxores, sorores etiam quibusdam in manu erunt. & Nunquam salvis suis exiit servitus muliebris. & ipsa libertatem, quam viduas & orbitas facit, desistantur. In vestro arbitrio suum ornatum,

Vrb. Cond.
ann. 558.
Coll. L.
Valer. Flacc.
& M. Pote.
Caton.

NOTÆ.

quod pietas, fides, pudor scripsit. Figura est, quæ rebus attribuitur, quod personis convenit.

1. Prætextati in Magistratibus.] Usum purpureæ apud Romanos triplici tantum hominum generi attribuit Valerius, Magistratibus, Sacerdotibus, poetis nobilibus. At Plinius lib. 9. cap. 36. duo addit genera, Senatores & Triumphatores, his verbis: Distinguit ab equis curiam? Divi advocatur placandis, omnemque vestem illuminat, in triumphali miscetur auro. Quapropter excusata & purpura sit insania.

2. Magistris vicorum.] Per singulos viros crebantur ex plebe cuiusque viciniae quatuor Vico-Magistri, sive Magistris vi-

corum, qui eorum curam gererent sub regionum curatoribus, Suetonio teste in Augusto cap. 30. Hos Vico-Magistros prætextis ornatos fuisse, cum ludos capitalitios in honorem Deorum Larium facerent, scribit Aconius ad Cic. orat. in Pison.

3. Ut cum eo crementur mortui.] Alludit ad hunc morem Virgil. 6. Æneid. ubi de Misen mortuo ait:

Purpureasque super vestes, volamina nota Coniungunt.

4. Nihil interimenti sit.] Gallicè, qu'il n'y ait point de déchet.

5. Nunquam salvis suis.] Mulieres, cum in perpetua suorum tutela essent, nunquam eximi è potestate poterant nisi

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

quàm in legis maluit esse. & vos in manu & tutela, non in servitio debetis habere eas: & malle patres vos aut viros, quàm dominos dici. Invidiosè nominibus utebatur modò consul; seditionem muliebrem & secessionem appellando. 6 Id enim periculum est, ne Sacrum Montem, sicut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant. Patiendum a huic infirmitati est, quodcumque vos consueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio uti debetis.

VIII. Hæc quum contra legem proque lege dicta essent, aliquantro major frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit, unoque agmine omnes tribunorum januas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec antè abstiterunt, quàm remissa intercessio ab tribunis esset. Nul- 10 la deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. anno vigesimo post abrogata est, quàm lata. M. Porcius consul posteaquàm abrogata est Oppia lex, extemplo viginti. quinque navibus longis, quarum. quinque sociorum erant, 1 ad Lunæ portum profectas, eodem exercitu convenire jussit, & edicto per oram maritimam misso, navibus omnis generis contractis, ab Luna proficiscens edixit, ut a ad portum Pyrenæi sequerentur. inde se frequenti classe ad hostes. iturum. Prætervesti 3. Ligustinos montes, 4 sinumque Gallicum, ad diem quam eduxerat, convenerunt, 5 inde Rhodam ventum: & præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi dejectum. Ab Rhoda secundo vento Emporias perventum. Ibi copie omnes præter socios navales, in terram expositæ.

IX. Jam tunc Emporia duo oppida erant muro-divisa. Unum Græci habebant à Phocæa, unde & Massilienses oriundi: alterum. Hispani

INTERPRETATIO.

a Imbecillitas illarum, (nempe mulierum) cogit eas pati quicquid viris videtur.

NOTÆ.

morte parentum, vel maritorum.

6. Id enim periculum est.] Ironiè dictum.

1. Ad Lunæ portum.] Etruriz: urbs & portus fuit Luna, ad ostia Macræ fluvii, & ad promontorium sui nominis, in Ligurum confinio, quibus hoc oppidum tribuant Mela, & Strabo ad dextram amnis ripam constituentes. Cluverius fuisse putat, ubi nunc Lerice. Alii volunt in lacum Lunæ excisæ successisse oppidum, quod vulgò *Saxana*; quod probat post Blondum Holstenius, Plinii & Ptolemæi fidem secutus, qui Lunam ab Etrusca posuere Macræ ripa, ubi adhuc ingentes videntur ruinæ civitatis *Lunensis* à Normannis deletæ; cuius rei fidem astruit, quod adhuc circumfusus ager il *Lunigianus* dicitur.

2. Ad Portum Pyrenæi.] Intelligit haud

dubiè portum Veneris Pyrenææ, qui in extrema Galliz ora fuit ad Illiberim: hodie Port de Vendres in Comitatu Ruscino-ensi.

3. Ligustinos montes.] Alpes nempe Liguriz. 4. Sinusque Gallicum.] Mæce quod Galliam Narbonensem alluit, ab ostio Rhodani ad Veneris promontorium; atque hinc ad Sardiniam; inde ad Baleares iterè insulas protensum, sicut Gallicus appellatur: hodie vulgò *Golfe de Leon*, nautis formidatus.

5. Inde Rhodam ventum.] Fuit quidem in Gallia Narbonensi Rhoda ad Rhodani ostium, hodie *Pecais*, Rhodiorum colonia. Sed hæc Rhoda, seu Rhodæ, de qua Livius agit, trans Pyrenæos in ora est Hispaniz inter Illiberim & Emporias. his propior in Indigetibus, nunc *Rosès*.

- sed Græcum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minùs quadringentos passus parentem habebat: Hispanis retractior à mari trium milium passuum in circuitu murus erat. Tercium genus Romani coloni ab Di-
 5 vo Casare post devictis Pompeji liberis adjecti. nunc in corpus unum confusi omnes; Hispanis priùs, postremò & Græcis in civitatem Romanam adscitis. Miraretur qui tum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam feræ & bellicose genti ^a obiectos, quæ res eos tutaretur: ^a disciplina erat, custos infirmitatis, quam inter validiores ^a optimè timor continet. Partem muri versam in agros egregiè munitam habebant,
 10 una tantùm in eam regionem porta imposita: cujus assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat. nocte pars tertia civium in muris excubabant: neque moris tantùm aut legis causa, sed quantà, si hostis ad portas esset, servabant vigilias & ^b circumibant eura. Hispanum neminem in urbem recipiebant. ne ipsi quidem temerè urbe excedebant. ad mare
 15 patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum versa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cujus proxima nocte vigilie in muris fuerant, egrediebantur. Causa exundi hæc erat: commerciorum Hispani ^c imprudentes maris gaudebant: mercarique & ipsi ea, quæ externa navibus inveherentur, & agrorum ³ exigere fructus, volebant. hujus mutui usus desiderium, ut Hispana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eò ⁴ tutiores, quod sub umbra Romanæ amicitie latebant. quam sicut minoribus viribus, quàm Massilienses, pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitumque comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato dum exploraret, ubi &
 25 quantæ hostium copie essent; ut ne mora quidem degnis esset, omne id tempus exercendis milicibus consumpsit. Id erat fortè tempus

Urb. cond.
 an. 558.
 Coll. L.
 Valer. Flac.
 eo, & M.
 Poet. Cat.
 ne;

INTERPRETATIO:

- ^a Quæ ut servetur, nihil melius efficitur, quàm metus. | quantà observare debuisse, si hostem habuisse ad portas.
^b Tantà curâ vigilias observabant, | ^c Rei maritimæ penitus ignari;

NOTÆ.

portu & arce nobilis in ora Cataluniz & Ampuritano tractu.

1. *Obiectos.* Nempe Græcos in angusto oppido, hinc Hispanis expositos, inde mari.

2. *Disciplina erat.* Repete ex Imperio, quæ eos tutebat.

3. *Exigere fructus.* Sic habent scripti omnes, & editi ante Gelenium, qui malebat exhibere: sed *exigere fructus* vel *mercator* Latine dicitur pro eo quod nos Gallice dicimus, *se disputer d'un marchandise*: quanti dicam; *abigere à se*, expellere. Ita Co-

lumella lib. 10.

Et celebres fortis Fortuna dicite laudes
mercibus exactis, hilarique recurrite in
hostes.

Sit enim, *mercibus exactis*, idem ac *destratis venditisve*. Apud Quintilianum quoque Declam. 9. *Sacrosanctus mercator opportunum mercis exactum, puto, invenit: ubi exactus haud dubit pro venditione, se debet. Eademque ratione Horat. 2. Epist. sit.*

Laudas venales qui vult extendere mercato
 4. *Tutiores.* Græci.

frab. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flac-
co, & M.
Porcio Ca-
sione.

anni, ut frumentum in arcibus haberent. itaque redemptoribus veteris frumentum parere, ac Romam dimissis, Bellium, inquit, seipsum alet. Profectus ab Emporiis agros hostium urit, vastaque: omnia fugâ & terrore compleret.

X. Eodem tempore M. Helvio decedenti ex ulteriore Hispania cum præsidio sex millium, dato ab Appio Claudio prætoris, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Illiturgi occurrunt. Viginti millia armatorum fuisse, Valerius scribit; duodecim millia ex iis caesa, oppidum Illiturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Helvius pervenit. & quia tota jam ab hostibus regio erat, præsidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ovans urbem est ingressus. ¹ Argenti infecti tulit in ærarium ² quatuordecim millia pondi septingenta triginta duo: ³ & signati bigatorum septemdecim millia viginti tria; ⁴ & Oscensis argenti viginti millia quadringenta triginta octo. Causa triumphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio, & in aliena provincia pugnasset. Cæterum biennio post redierat, quam provincia successori Q. Minuccio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & gravi morbo fuisset. itaque duobus modò mensibus antè Helvius ovans urbem est ingressus, quam successor ejus Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit ⁵ argenti pondi triginta ⁶ quatuor millia octingenta ⁷ bigatorum septuaginta octo millia, & ⁸ Oscensis argenti ducenta septuaginta octo millia.

XI. In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra habebat. Eò legati tres ab Iltergetum regulo Bihstige, in quibus unus filius erat, venerunt: querentes, castella sua oppugnari; nec spem ullam esse resistendi, nisi præsidium Romani misissent. Quina millia milicum

NOTÆ.

1. Argenti infecti. Infestum opponitur factio, quod non dicimus, nisi in aure. At infestum Gallicè est l'argent en barre, ou lingot.

2. Quatuordecim millia pondi septingenta triginta duo. Hæc summa nunc responderet quinquaginta tribus millibus librarum nostrarum, ac præterea trecentis quinquaginta duabus libris.

3. Et signati bigatorum septemdecim millia viginti tria. Supple argenti pondi: & fient nobis 61288. librae: alioquin dicendum esset, septemdecim millia viginti tres, supple bigati nummi seu denarii bigis signati: quâ ratione summa esset perexigua, nec multo major sex millibus atque octingentis libris Francicis.

4. Et Oscensis argenti viginti millia quadringenta triginta octo. Oscense argentum ab Osca Iltergetum civitate (quæ nunc

Huesca in Aragonia) dictum: quod vel ibi cæsum, vel è proximis fodinis erutum, atque ibi defecatum. Summa efficeret septingenta triginta quinque librarum quilibet cum septingentis sexaginta octo libris.

5. Argenti pondi triginta quatuor millia octingenta. Gallicè douze cens cinquante denes mille huit cens livres.

6. Bigatorum septuaginta octo millia. Facit numerus ut bigatorum duntaxat millia intelligam, non bigatorum libras. Erunt igitur ferme librarum Francicarum vicies centena quadraginta octo millia, cum octingentis libris. 248800.

7. Oscensis argenti ducenta septuaginta octo millia. Summa ingens, centies centenum atque octo millium, Gallicè, dix millions huit mille livres.

8. Nisi præsidium Romani misissent. Sic ed in scriptis & prioribus Gelenio editio, satis

satis esse: nec hostes si tanta manus venisset, manfuros. Ad ea consul, *Mo-*
veri quidem vel periculo eorum vel metu dicere. Sed sibi nequaquam tan-
tum copiarum esse, ut quoniam magna vis hostium hand procul absit, cum
qua mox signis collatis dimicandum sibi in dies expectet, dividendo exer-
citum, numerare tunc vires possit. Legati ubi hæc audierunt, silentes ad ge-
 5 nua consulis provolvuntur. Orant: *Ne se in rebus tam trepidis deserat. Quo-*
enim se repulsos ab Romanis ituros: nullo se socios, nihil usquam in terris
aliud spei habere. Potuisse se extra id periculum esse, si^a decedere fide, si
 10 conjurare cum ceteris voluissent. nullis minis, nullis terriculis se motos, spe-
 rantes satis opis & auxilii sibi in Romanis esse. Id si nullum sit, si sibi a con-
 sule negetur, Deos hominesque se testes facere, invitos & coactos se, ne eam-
 dem que Saguntini passi sunt patiantur, deficiuros: & cum ceteris potius
 Hispanis, quam solos perituros esse.

XII. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte, quæ
 15 infestata est, anceps cura agitare: nolle deserere socios: nolle minuere
 exercitum; quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando peri-
 culum afferre posset. Stat sententia, non minuere copias, ne quid interim
 hostes inferant ignominie: sociis spem pro re ostendam censet. Sæpe
 20 vana pro veris, maxime in bello valuisse: & credentem se aliquid au-
 xilii habere, perinde atque haberet, ipsa fiducia & sperando atque auden-
 do servatum. Postero die legatis respondit, *Quoniam vereatur ne suas*
viros, aliis eas commodando minuat; tamen illorum se temporis ac peri-
culi magis quam sui rationem habere. Denunciari militum parti tertia ex
 25 *omnibus coloribus jubet, ut cibum, quem in naves imponant, maturæ co-*
quant. Navesque in diem tertium expediri iussit. Duos ex legatis Bilibis-
 gi atque Iltergetibus nunciare ea jubet; filium reguli eomiter habendo &
 muneribus, apud se retinet. Legati verò non ante profecti, quam impositos
 in naves milites viderunt: id pro haud dubio jam nunciantes, non suos mo-
 dō, sed etiam hostes fama Romani auxilii adventantis impleverunt.

30 XIII. Consul: ubi satis quod in speciem fuit, ostentatum est, revoca-
 ri ex navibus milites jubet. ipse quum jam id tempus anni appeteret,
 quo geri res possent, castra hiberna mille passuum ab Emporiis posuit.
 inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa modico præsidio castris re-

INTERPRETATIO.

^a Fidem violare à Romanis deficiendo. ² Necessitatem & periculum ipsorum se
 do. propriis discrimini anteposere.

NOTÆ.

nibus qui scipserat, nisi præsidio miles
 Romanus esset.

1. Vana pro veris.] Spes non raro loco
 rei valet, & multa quæ neque vera sunt
 neque fieri possunt, si credantur tantum,
 utilitatem afferunt. Sanè apud nostrum

lib. 27. cap. 47. Fama bellum conficit.

1. Ubi satis quod in speciem fuit.] An-
 tea scribebant, quod in spem fuit. Et vo-
 rò intelligi potest Catonem ostentasse
 Iltergetibus quantum ad spem ipsis fa-
 ciendam sufficeret. Rotundius tamen vi-

Tit. Liv. Tom. III.

Kkkk

Urb. cond.
 an. 558.
 Coll. L.
 Valer. Flacc.
 & M. Porcius
 Catone.

Urb. Cond.
an. 558.
Coll. C.
Valer. Flac-
co, & M.
Porr. Cato-
ne.

licto, prædaturum milites in hostium agros educerebat. Nocte ferme profici-
scebantur, ut & quàm longissimè à castris procederent, & inopinantes op-
primerent, & exercebat ea res novos milites, & hostium magna vis exci-
piebatur: nec jam egredi extra munimenta castrorum audebant. Ubi fa-
tis admodum & suorum & hostium animos est expertus, convocari tribunos
præfectosque & equites omnes & centuriones iussit. *Tempus*, inquit, *quod*
sæpe optastis, venit: quo vobis potestas fieret virtutem vestram osten-
demus. Adhuc prædonum magis quàm bellantium militastis more: nunc
iusta pugna hostes cum hostibus conferetis manus. non agros inde populari,
sed urbium opes haurire licebit. Patres nostri, ¹ *quum Hispania Cartha-*
ginienfium & imperatores ibi & exercitus essent, ² *ipsi nullum imperato-*
rem, nullos in ea milites haberent; tamen addere hoc in facere volue-
runt, ut imperii sui Iberus fluvius esset finis. Nunc, quum duo prætores,
quum consul, quum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant, Cartha-
ginienfium jam præ decem annis nemo in his provinciis sit; imperium
nobis citra Iberum amissum est. Hoc armis & virtute recuperetis oportet:
& nationem rebellantem magis temerè quàm constanter bellantem, ju-
gum quo se exiit, accipere rursus cogatis. In hunc modum maximè ad-
hortatus, pronunciat, se nocte ad castra hostium ducturum. ita ad cor-
pore curanda dimissi.

XIV. Mediæ nocte quum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum
quem vellet, priusquàm hostes sentirent, caperet; præter castra hostium
circumducit, & primâ luce acie instructâ sub ipsum vallum tres cohortes
mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad
arma. interim consul apud suos. *Nusquam nisi in virtute spes est, mili-*
tes, inquit, & ego sedulo ne esset, feci. inter castra nostra & nos mediis
hostes. ab tergo hostium ager est. quod pulcherrimam, idem tutissimum
est; in virtute spem positam habere. Sub hæc ¹ *cohortes recipi jubet, ut*
barbaros simulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat, evenit. pertimuisse
& cedere rati Romanos, porta erumpunt: & quantum inter castra sua &
hostium aciem relictum erat loci armatis complent. ² *Dum trepidant acie*
instruendâ, consul jam paratis ordinatisque omnibus, incompósitos ag-
greditur. equites primos ab utroque cornu in pugnam educit. sed in
dextro extemplo pulsi, cedentesque ³ *trepidati, etiam pediti terrorem*

INTERPRETATIO.

^a *Ipsi, Patres nostri Romani scilicet* | ^a *Dum turbati aciem instrunt:*
ante nos.

NOTÆ.

detur Catonem satis habuisse auxilium in
speciem ostentare, aut ostentare per simu-
lationem quantum latin esset.

² *Cum Hispania Carthaginienfium.*]
Supple *agros*; id enim inest sequenti ver-

bo pluralis numeri *essent*; in potestate
scilicet Carthaginienfium.

¹ *Cohortes recipi jubet,*] Tres nempe
cohortes, quas sub vallum hostium mis-
sit: & recipi pro se recipere.

inulere. Quod ubi vidit cons. l., duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumdusi jubet: & abtergo se ostendere, priusquam concurrerent peditum acies. is terror objectus hosti, rem metu Romanorum equitum inclinam aquavit. tamen adeo turbati erant dextera ala: equites peditesque, ut b quosdam consul manu ipse reprehenderit, & adversos in hostem verterie. ita & quandiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat: & jam à dextra parte, unde terror & fuga coeperat, c agrè Romanas restabat. A sinistro cornu, & a fronte urgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pavidi respiciebant. 2. Ut emissis soliferreis: salaricisque gladiis firinxerunt, tum velut redintegrata est pugna, non cæcis ictibus procul ex improvise vulnerabantur: sed pede collato, tota in virtute ac viribus ipse erat.

Urb. Cond. an. 558. Coss. L. Valer. Flaccus, & M. Porc. Cato: ne.

XV. Fessos jam luos consul ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inducis, accendit. nova acies facta. integri recentibus telis fatigatos adorti hostes primum acri impetu velut cuneos perculerunt: deinde dissipatos in fugam averterunt: effusoque per agros cursu, castra repetebantur. Ubi omnia fuga completa vidit Cato: ipse ad secundam legionem quæ in subsidio posita erat, equo revelatur: & signa præ se ferri, plenoque gradu ad castra hostium oppugnanda: succedere jubet. 20 si quis extra ordinem avidius procurrat, & ipse inextinguens a sparo percutit, & tribunos centurionesque castigare jubet. Jam castra hostium oppugnabantur: taxisque: & sudibus & omni genere telorum summoquebatur à vallo Romani. ubi recens admodum legio est: tum & oppugnantibus animis crevit, & insensius hostes pro vallo pugnabant.

INTERPRETATIO.

b Ipsa Cato veteraria manu apprehen- c Vix resistebant Romani.
sit, verterique in hostem.

NOTÆ.

2. Ut emissis soliferreis.] Genus teli fuit soliferreum, sic dictum, quod esset ex solo & solido ferro, sive terreum totum; tracto nomine ex lingua Oscorum, quibus Sello dicebatur, Fello auctores id quod Romani totum vocabant: solon itaque Otis, quod Græcis ὄσος (deductum ex

se, & ignem affixum, stuppâ nempe ferro circumligatâ. Ejus hic usus erat, ex Marcello Donato, ut etiam non penetrasset in corpus, sed in scuto hænsset, tamen cum mediis mitteretur, conceptumque ipso motu, inflammata stuppâ & pice, multo majorem ignem deferret, arma omittere cogeret, nudumque militem ad insequentes ictus præberet.

1. Succedere jubet.] Signa, id est, milites signa secutos.

2. Sparo percutit.] Aggressi teli genus erat sparus. Virgil. 11. Æneid.

aggressusque manus armat sparus.
3. Et sudibus.] Notum sudas appellari vallos sive paxillos igni torrefactos,

Kkkk 2.

Hebraico יסד col) quemadmodum sex & septem Latine, quæ Græcè ἑπτά.

3. Salaricique.] Diximus Salaricam esse telum missile quo utuntur ex Falis, id est, ex locis extructis dimicantes, ut Petrus loquitur. Nonius Salarat explicat turres ligatas. Idem. Salaricam telum ingens esse ait, vorno factum, habens ferrum cubita.

Urb. cond.
an. 558.
Cofl. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Caton.

Consul omnia oculis perlustrat, ut qua minima vi resistitur, ea parte irrumpat. ad sinistram portam infrequentes videt: eo secunde legionis principes hastatosque inducit. Non sustinuit impetum eorum statio, quæ portæ opposita erat. & cæteri, posteaquam intra vallum hostes vident, ipsi castris exiit, signa armaque abijciunt. caduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto hærentes: secundani terga hostium cadunt, cæteri castra diripiunt. Valerius Antias supra quadraginta millia hostium caesa eo die scribit. Cato ipse haud sanè detectator laudum suarum, multos casus ait; numerum non scribit.

XVI. Tria eo die laudabilia fecisse putatur. unum, quod circumducto exercitu, procul navibus suis castrisque, ubi spem nisi in virtute haberent, inter medios hostes prælium commisit: alterum, quod cohortes ab tergo hostibus objecit: tertium quod secundam legionem cæteris omnibus effusis ad sequendos hostes pleno gradu sub signis composuit; instructamque subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde à victoria cessatum: quum receptui signo dato suos spoliis onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros dixit. Effusus ut sparsis hostibus fugâ, prædaci sunt. quæ res non minùs, quàm pugna pridie adversa Emporitanos Hispanos, accolaque eorum in deditionem compulit. multi & aliarum civitatum, qui Emporias perfergerant, dederunt se. quos omnes, appellatos benigne, vinoque & cibo curatos; domos dimisit. Confestim inde castra movit: & quæcumque incedebat agmen, legati dedentium civitates suas occurrabant. & quum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, cum privique & Romani, & socium ac Latini nominis variis casibus in Hispania oppressi, donum consuli à barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, consulem in Tuderitaniam exercitum ducturum, & ad devios montanos profecturum, etiam falso perlatum est. Ad hunc vanum, & sine auctore ullo rumorem, Bergistanorum civitatis septem castella defecerunt. eos deducto exercitu consul sine memorando prælio in potestatem redegit. Haud ita multò post idem, regresso Tarraconem consule, priusquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis fuit. sub corona venire omnes, ne sapius pacem sollicitarent.

INTERPRETATIO.

Pactum turbatum.

N O T A.

quod telli rustici genus est.

4. Quæ porta opposita erat.] An potius opposita, ut est in Colb.

1. Bergistanorum civitatis septem castella.] Civitatem dixit pro populo sive gente, quemadmodum Cæsari civitas Helve-

tiorum civitas Hedunorum. Bergistani autem iidem fuisse videntur cum Vergisani, quibus nomen à Vergio oppido Lacetanorum, de quo mox cap. 22. hodie fortè Berga in Catalonia & Vicaria Carveræ, quæquam Mariana à Berga pago Oles-

- XVII. Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere à Q. Minucio, cui successerat, accepto, adjuncto & Appii Claudii Neronis ex ulteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine sua obviam ierunt agmini Romano. Eques immixtus turbavit exemplo aciem eorum, * pedestre prælium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres, periti hostium bellicque, haud dubiam pugnam fecerunt. Neo tamen ea pugna debellatum est. decem millia Celtiberum 1 mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum. Consul interim rebellionem Bergistanorum ictus, cæteras quoque civitates ratus per occasionem idem facturum, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quam rem adeo ægrè passi, ut multi mortem sibi metipsum consciscerent: ferox genus nullam vitam rati sine armis esse. Quod ubi consuli renunciatum est, senatores omnium civitatum ad se vocari iussit, atque iis, *Non nostra, inquit, magis quam vestra refert, vos non rebellare. siquidem id majore Hispanorum malo, quam exercitus Romani labore, semper adhuc factum est. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri posse; si effectum erit 2 ne possitis rebellare. Volo id quam mollissimam viam consequi. Vos quoque in ea re consilio me adjuvate. Nullum libentius sequar, quam quod vosmetipsi attuleritis.* Tacentibus, spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. quum revocati secundo quoque concilio tacuissent: uno die muris omnium clausis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circa incolabant, populos in deditiorem accepit. 3 Segesticam tantum gravem atque opulentam civitatem, vincis & plurcis cepit.

Urb. cond.
ann. 558.
Coff. L.
Valer. Flac.
co, & M.
Porc. Cato-
ne.

INTERPRETATIO

a In hoc prælio pedites Turdetani vin certarunt.

NOTÆ.

urbi Aragonicæ finitimo, Bergistanos deducit: ubi forsitan Belgidum Ptolemæi.

Adversus Turduli conducunt. Ita Scripti & editi veteres: Sigonius ex suo codice scripsit Turdetani. Et sane apparet eandem utramque gentem & Celtiberis vicinam fuisse. Sic ergo Turdetani & Turduli, quos tanquam diversos postea distinxerunt Plin. & Ptol. ejusdem generis fuerint populi, quorum alii ab aliis orti, quemadmodum de Samnitibus & Sabinis observatum est. Steph. certe Turdetanæ regionis incolæ Turditanos & Turdulos, imò & ex Astemidoro Turcos vocat: & ipse Cato in ext. de consulu apud Charidium, Turcos dicit pro Turdetania. Itaque porro in Turcos proficiscitur servatum illos. Sed postquam in duas gentes divisa sunt hæc nomina, Batice par-

tem occidentalem sibi vendicaverunt Turdetani, quorum caput Hispanis; orientalem fere Turduli, quorum princeps urbs Corduba.

2. Ne possitis rebellare. Postremum hoc verbum non immerito Gronovius suspicatur non esse Livii, sed è margine irrepsisse hujus verbi iterationem.

3. Segesticam tantum. Segestica Insula est Pannoniæ, quæ Colapis fluvius in Savum influit, juxta Sisciam, nunc Siskam; in Croatia. Segeadam forte legendum, quam Plinius nominat inter Batim & Ocosai atam, sitque cognominatam Augurinam. Nicolaus Sanso Turdalis attribuit, & in Cordubensi conventu locat inter Virginem ad occasum, & Obadam ad ortum. Ambrosius Morales hæc Segesticam eandem facit cum 593

Urb. Cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flac-
co, & M.
Porr. Cato-
ne.

XVIII. Eò majorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerant in Hispaniam: quod ad illos casio imperii Carthaginensium Hispani deficiebant; huic ex usurpata libertate in servitutem velut afferendi erant: & ita mora omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur: nec nisi in tempore subventum tum foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret, nec cogitaret modò imperaretque quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium gravis severiusque, quam in semetipsum imperium exerceret; parsimonia & vigiliis & labore cum ultimis militum certaret; nec quicquam in exercitu suo præcipui præter honorem atque imperium haberet.

XIX. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celsiberi, mercede excitatus ab hostibus, sicut antè dictum est, faciebant. itaque eò consul, accessitque literis prætoris, legiones duxit: Ubi eò venit (castra separatim Celsiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia prælia, incurstantes in stationes eorum Romani faceret semperque victores ex quamvis temerè cæpto certamine abire. Ad Celsiberos in colloquium tribunos militum ire consul, atque ius trium conditionum electionem ferre, jubet. Primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quam quantum à Turdetanis pepigissent; alteram, si domos abire, publicâ fide acceptâ, nihil eam rem domus futuram, quòd hostibus se Romanorum junxissent; tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituent; ubi secum armis decernant. A Celsiberis a dies ad consultandum petita. concilium ini-

INTERPRETATIO.

a Tempus postulataverunt Celsiberi ad deliberandum.

N O T E. *gila*, à qua Segisenses vel Segenses populi conventus Cesar-Augustani apud Plin. putatur ibi fuisse ubi unde *seges* inter Soriam, quæ olim Numantia, & Uxamam. At *Segis* antè laudatus Sanso procul inde in Battinensi verisimilius posuit ad montem Argentarium, circa *Castell-Segura*. Sant. ex tota auctor. narratione hanc ego urbem & trans Iberum, & procul à Bætica ac Turdetaniâ fuisse colligo: unde, quamvis factè *Segis* scripserit Livius, obversante ipsius menti bellorum sui temporis Panoniorum memoria: tamen *Santicam* legi oportere facile inducor ut credam: quæ Vaccorum urbs non ignobilis, Morali & Valerio Zamora. Nicolao Sansoni

post *Albunde Tormis*, in agro Legionis, ejusque parte quam Terram Canpestrem appellant.

Ex usurpata libertate. Apud Jurios consultos usurpata est utendo retinere, & sic interrompere possessionem alterius. Hæc autem usurpandi verbum sumitur pro eo quod est *uti*, ut usurpare honorem, usurpare civitatem, id est pro eive se gerere. Eo igitur sensu dixit Livius, *ex usurpata libertate*, id est, postquam pro liberis diu se gesserant.

Per se transigeret. Ipse nimic imperaret sine alterius ope aut ministerio.

Ab hostibus. Ab ipsis Turdetanis qui Romanorum hostes.

Ubi eò venit. In Turdetaniam.

mixtis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eò minus decerni quicquam potuit. Quum incertum bellum an pax cum Celtiberis esset; com-
meatus tamen haud secus quam in pace, ex agris castellisque hostium
Romani portabant: ^b perinde sæpe munimenta eorum, velut commu-
5 ni pacto commercio privatis induciis ingredientiæ. Consul ubi hostes
ad pugnam elicere nequit: primum prædatum sub signis aliquot expedi-
tæ cohortes 3 in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, 4
Seguntia Celtiberum omnes sarcinas impedimentaue relicta, eò per-
git ducere ad oppugnandum. Posteaquàm nulla moventur re, perso-
luto stipendio, non suis modò, sed etiam prætoris militibus, relicto-
10 que omni exercitu in castris prætoris, ipse cum septem cohortibus ad
liberum est regressus.

XX. Eà tam exigua manu oppida aliquot cepit. descere ad eum Se-
detani, Ausetani, Suefletani. Lacetanos, deviam & sylvestrem gentem,
15 quum insira feritas continebat in armis: tum conscientia; dum consul exer-
citusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incurfioni-
bus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum consul ducit
non Romanas modò cohortes, sed juventutem etiam meritò insensurum
iis sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantum-
20 dem patens habebant. quadringentos inde ferme passus constituit signa.
ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo
loco antè moverent, quàm ipse ad eos venisset. cæteras copias ad ulte-
riorem partem urbis circumducit. Maximum ex omnibus auxiliis nume-
rum societate juvenutis habebat. eos ad munitura oppugnandum sup-

Urb. Cond.
an. 558.
Coll. L.
Valer. Flac-
co, & M.
Porcio Ca-
tone.

INTERPRETATIO.

^b Primum quidem Romani ex hosticoli: deinde intra Celtiberorum prædia, quasi
berè pabulabantur & frumentabantur: paxta essent inducia, sæpi ingrediabantur.

NOTÆ.

3. In agrum integræ regionis.] In agrum
scilicet hostilem, et parte quæ adhuc in-
tacta erat à populationibus.

4. Seguntia Celtiberum.] Seguntiam
Celtiberum dixit Livius, distinctionis
causâ, quia plura fuerunt ejusdem no-
minis oppida in Hispania. Hæc Seguntia,
vel Segontia, quam Celtiberis noster ad-
scribit, quia in eorum confinio sita; Plin.
Arevacis (qui fortè Celtiberorum pars)
tribuit; eadem videtur cum ea quæ Pto-
lemæo Segontia lacta (duobus, ni fallor,
nominibus in unum per Libaniorum ex-
torem conjunctis) dicta. Arevacis etiam
contribuitur, inter Uxamam & Numantiam
posita hodie Sigüenza vocatur, ubi

que Episcopus de Academia in utriusque
Castellæ veteris & novæ confinio circa
fontes Henaris amans. Altesa Saguntia
Ptolemæo & Plinio, aliàs Sarguntia in
Bætica fuit, Turdetanorum urbs: nunc
pagus nomine Gijóna ad Guadaletea
amnem in Andalusia & regno Hispalensi.
Est et tertia apud Ptolemæum in Vardul-
lis Segontia Paramica, cui respondet Se-
gura, vel, Sanfonis iudicio, Segame in
Guipuscoa regione.

1. Sociorum.] Populi Romani.

2. Suefletana juvenutis.] Legendum
puto, Vascitana, cujus populi nomen
servare videtur Aragoniæ montanæ op-
pidum Viesca, in Diocesi Jacetana,

Urb. cond.
an. 558.
Coll. L.
Valer. Flac-
co, & M.
Porc. Cato-
ne.

bire jubet. Quorum ibi arma signaque Lacetani cognovère; memores
quàm sæpè in agro eorum impunè perfultassent, quoties ipsos signis
collatis fudissent, fugassentque: patefacta repente porta, universi in eos
erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Suefletani tulere:
quod posteaquàm, sicut futurum ratus erat, consul fieri etiam vidit; equo
citato subter murum hostium ad cohortes advchitur: atque eas arreptas,
effusis omnibus ad sequendos Suefletanos, quàm silentium ac solitudo erat,
in urbem inducit: priusque omnia cepit, quàm se reciperent Lacetani;
mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem accepit.

XXI. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit: receptacu-
lum id maximè prædonum erat: & incursiones in agros pacatos provi-
ciæ ejus fiebant. Transfugit inde ad consulem princeps Vergestanus: &
purgare se ac populares cepit. Non esse in manu ipsi republicam. præ-
dones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. Consulem dom-
um redire, conficta aliqua probabili cur absulisset causa, iussit. Quum
se muros subisse cerneret, intentosque prædones ad tuenda moenia esse;
tum uti cum suæ factionis hominibus meminisset arcem occupare. Id uti
præceperat, factum. Repente anceps terror, hinc muros ascendentibus
Romanis, illinc arce capta, barbaros circumvasit. Hujus potius loci
consul, eos qui arcem tenebant, liberos esse cum cognatis suæque habere
iussit: Vergestanos ceteros quæstori ut venderet, imperavit: de præ-
donibus supplicium sumpsit. Pacata provincia, vectigalia magna instituit
ex ferrariis argentariisque, quibus tum institutis locupletior in dies provin-
cia fuit. Ob has res gettas in Hispania, supplicationem in triduum Patres
deceverunt.

XXII. Eadem æstate alter consul L. Valerius Flaccus in Gallia cum Ro-
jorum manu propter Litanam sylvam signis collatis secundo prælio con-
flexit. Octo milia Gallorum caesa traduntur: ceteri omisso bello in vi-
cos suos atque agros disapsi. Consul reliquum æstatis circa Padum Pla-
centiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitque quæ in iis oppidis
bello diruta fuerant. Quum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset,
T. Quintio in Græcia ita hibernis actis, ut exceptis Ætolis, quibus nec
pro ipse victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, uni-
versa Græcia simul pacis libertatiisque perfruens bonis, egregiè statu suo gau-
deret; nec magis in bello virtutem Romani ducis, quàm in victoria
temperantiam justitiamque & moderationem miraretur; senatuscon-
sultum, quo bellum adversus Nabin Lacedæmoniorum decretum

NOTÆ.

quæ Ofsensi proxima.

1. *Ad Vergium castrum.*] *Vergium* vel
Bergium, videtur esse oppidum, quod
nunc quoque *Berga* appellatur in Cata-

lonia. Bergistanos hic habet Colberti-
nus, ubi alii Vergistanos; notus est li-
terarum *b* & *v* promiscuus usus apud
Hispanos.

erat,

erat, affertur. Quo lecto Quintius, conventu Corinthum omnium socia-
rum civitatum legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique
principes conveniunt, ita ut ne Ætoli quidem abessent; tali oratione est
usus: *Bellum adversus Philippum non magis communi animo consilioque*
5 *Romani & Græci gesserunt, quam utrique suas causas belli habuerunt. Nam*
& Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum iuvando
nunc hic sociis nostris oppugnandis violaverat: & in vos talis fuit, ut
nobis, etiamsi nostrarum oblivisceremur injuriarum, vestra injuria satis
digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. Re-
10 *fero enim ad vos, utrum* ¹ *Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pa-*
ti velitis sub ditione ejus esse: an equam censeatis nobilissimam vetustissi-
manque civitatem, in media Græcia sitam, repeti in libertatem, & eodem
statu, quo ceteras urbes Peloponnesi & Græcia esse. Hac consultatio, ut
videtis, tota de re pertinente ad vos est; Romanos nihil contingit, nisi qua-
15 *tenus liberata Græcia unius civitatis servitus, non plenam nec integram*
gloriam esse sine. Ceterum si vos nec cura ejus civitatis, nec exemplum,
nec periculum movet, ne serpat latius contagio ejus mali, ² nos equi boni-
que facimus. De hac re vos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.
XXIII. Post orationem Romani imperatoris, percerferi aliorum sen-
10 tentiæ cœpæ sunt. Quum legatus Atheniensium quantum poterat gratiis
agendis Romanorum in Græciam merita extulisset, imploratos auxi-
lium adversus Philippum tulisse opem: non rogatos ultrò adversus
tyrannum Nabin offerre auxilium; indignatusque esset hæc tanta merita
sermonibus tamen aliquorum carpi futura calumniarum, quum saceri
25 potius præteritorum gratiam deberent; apparebat incessi Ætolos. Igitur
Alexander princeps gentis invecus primùm in Athenienses, qui liber-
tatis quondam duces & auctores, assentationis propriæ gratiâ communem
causam proderent. questus deinde, *Acheos Philippi quondam milites,*
postremum ab inclinata ejus fortunâ transfugas, & Corinthum recepisse,
30 *& id agere, ut Argos habeant: Ætolos primos hostes Philippi, semper*
socios Romanorum, pactos in fœdere suas urbes agrosque fore devicto
Philippo, fraudari: Echino & Pharsalo; insinulavit fraudis Romanos,
Quod vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsi-
35 *dus tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia, objicere sem-*
per soliti sunt; nunquam, donec Demetrias, Chalcisque, & Corinthus, te-

Urb. co. nd.
an. 55. 8.
Coll. L.
Valer. Flaco,
& M.
Pore. Cato,
ne.

NOTÆ.

1. *Arges* *ab Nabide occupatos.*] epist. 7. *tranquillissimus autem animus*
Tradita ei fuerat à Philippo lib. 32. cap. 33.
mens, qui totum illud aequi boni fecit.
Gallicè dicimus: *prendre en bonne part.*
2. *Nos equi benigne facimus.*] Quod ut
plurimùm dicitur *aqui boni consulere*,
Livius maluit, *aqui benigne facere*, id est,
æquo animo accipere, vel ferre, pro bo-
no & æquo habere. Sic Cic. 7. ad Attic.

1. *Echino.*] Pphtioidis in Thessalia
urbs maritima fuit *Echinus*, inter La-
rissiam Cremastem & Phalarum suprà Ma-
liacum sinum, cui oppositæ in Euboea in-
sula Athenæ Diades.

Tit. Liv. Tom. III.

LIII

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flac-
co, & M.
Porr. Cato-
ne.

nerentur, liberam Graciam fore. Postremo, qui remanendi in Gracia retinendique exercitus, Argos & Nabin causam facerent, deportarent legiones in Italiam. Etolos polliceri, aut conditionibus & voluntate sua Nabin praesidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos in potestate consentientis Graciae esse.

XXIV. Hæc vana loquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitavit. Ne istuc, inquit, Jupiter Optimus Maximus sinit, Junoque regina, cujus in tutela Argi sunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Etolos præmium sit posita in eo discrimine, ut miserius à nobis decipiat, quàm ab illo capta est. Mære interjectum ab istis prædonibus non tueri nos, T. Quinti. Quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habent, & sicut speciem hominum. Moribus ritibusque effratioribus, quàm ulli barbari, immanes bellua vivunt. Itaque vos rogamus, Romani, ut & ab Nabide Argos recuperetis; & ita res Gracia constitutis, ut ab latrocinio quoque Etolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanus, cunctis undique increpantibus Etolos, responsurum se fuisse iis dixit, nisi ita insensos omnes in eos videret, ut sedandi potius, quàm irritandi essent. Contentum itaque opinione eâ, quæ de Romanis Etolisque esset, referre se dixit, quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Quam omnes bellum decreverunt: auxilia ut pro viribus suis quæque civitates mitterent, est hortatus. Ad Etolos legatum etiam misit: magis b ut nudaret animos, id quod evenit, quàm ipse impetrari posse.

XXV. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia arcescerent, imperavit. Per eisdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit, a Nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere. Romam eundem ad senatum iis esse. Ipse copias educas ab Elatia ducere Argos pergit. atque ei circa Cleonas Aristænum prætor eum decem millibus Achæorum, equitibus mille occurrit: & haud procul inde junctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argivorum descendunt: & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio b Laconum erat Pythagoras; gener idem tyranni, & uxoris ejus frater: qui sub adventum Romanorum & utrasque arces (nam & duas habent Argi) & loca alia quæ aut opportuna, aut

INTERPRETATIO.

a Sicut homines sunt speciei tenuis, duntaxat.

b Ut consilia Etolorum detegeret, potius (ut & fecit) quàm quid speraret fore ne quidquam auxilii ab eis obtineret.

a Non habere se copiam respondendi, & sententiam dicendi, quando absint legati decem à senatu decreti.

b Militibus Lacedæmoniorum qui in præsidio apud Argos.

N O T Æ.

1. *Das habent Argi.*] Modo Argos in sculino Argi dicuntur: estque nomen numero singulari & neutro genere, mo- ejus urbis, quæ post Spartam seu Lacedæmonem celeberrima in Peloponneso

DECERNITUR OBSIDIO SPARTÆ. 637

suspecta erant, validis præfidiis firmavit. sed inter agenda hæc, pavorem injectum adventu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem, intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argivus, adolescens majoris animi quam consilii, qui primò, iurjurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adijcere conjurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. Colloquentem eum cum suis satelles à præfecto missus quum accerferet, sensit proditum consilium esse: hortatusque conjuratos qui aderant, ut potius quam extorri morentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit. clamitans, ut qui salvam rem publicam vellent, auctorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidii cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii, circumventum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alii: ex iis occisi plures, pauci in custodiam conjecti. multi proximâ nocte funibus per murum demissi ad Romanos transfugerunt.

XXVI. Quintius affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse; & si propius castra admoventur, non quieturos Argivos; misit expeditos pedes equitescque, qui circa Cylarabin (gymnasium, id est, minus trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmonii prælium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. & castra eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit, si quid novi motus oriretur. posteaquàm oppressam metu civitatem vidit, advocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristanum, eadem sententia erat; quum causa belli non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, sed Aristanum contra omnium consensum differentem, cum haud dubiâ approbatione audi-

Urb. cond. ann. 558.
Coff. L.
Valer. Flac:
co, & M.
Porc. Cato:
ne.

INTERPRETATIO.

c Morentur inter tormenta. a Speculando expressavit.

NOTÆ.

fuit, & ab Homero cognominatur Achæcum & plerumque Hippium vel Hippoboton, id est, equestre seu equorum alumnus, ut distinguitur ab aliis Argis, ut à Pelasgico in Thessalia, Amphiloehico in Epiro, Orestico in Macedoniæ & Epiri confinio. Sumitur aliquando Argos apud eundem Poëtam pro regione, live Thessalia, live Græcia univerſa.

1. Circa Cylarabin. J An à Cylarabi aut Cyllabaro Scheneli filio Argivorum regis nomen acceperat hoc gymnasium live lo-

cus exercitationis causâ comparatus:

2. Inde potissimâ ordiendum bellum. J In manu exaratis scriptum fere est ordiendi belli, quod refertur ad superiora: principum sententia erat ordiendi belli: quo genere loquendi usus est sæpius Cicerone, ut pro Sextio: superioris anni rei publicæ naufragium. Et lib. 10. ad fam. epist. 3. maximâ orbitate rei publicæ saluum virorum. Et apud Cæsar. 1. de bello civ. potentium ostentatio sui. Ita Vellejus lib. 2. cap. 4. ut mos est hominum parvula iniuria

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flaco,
& M.
Porc. Cato-
ne.

vit. & ipse adjecit, *quam pro Argivis adversus tyrannum bellum suscep-
tum sit, quid minus conveniens esse, quam omisso hoste Argos oppugnari?*
Se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum. Et dimisso con-
cilio, frumentarium expeditas cohortes misit. Quod maturi erat circa
demessum & convectum est. viride, ne hostes mox haberent, protri-
tum & corruptum. Castra deinde movit, & 3 Parchenio monte superato,
4 præter Tegeam tertio die 5 ad Caryas posuit castra. Ibi priusquam
hostium intraret agrum, sociorum auxilia expectavit. Venerunt Macedo-
nes à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti;
nec jam auxilia, quorum attatim, sed commeatus finitimis urbibus impe-
rati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ convenie-
bant. Jam ab Leucade Lucius Quintius cum quadraginta navibus vene-
rat: jam Rhodiæ decem & octo rectæ naves: jam Eumenes res circa Cy-
cladas insulas erat cum decem rectis navibus, triginta lembis, mixtisque
aliis minoris formæ navigiis. ipsorum quoque Lacedæmoniorum exules
permulti tyrannorum injuriâ pulsi, spe recuperandæ patriæ in castra Ro-
mana convenerant. Multi autem erant jam per aliquot atates, 6 ex quo
tyranni tenebant Lacedæmonem alii ab alijs pulsi. Princeps erat exulum
Agepolis, ejus jure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab
Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæ-
mone fuit.

XXVII. Quum terrâ marique tantum belli circumstaret tyrannum &
prope nulla spes esset vires suas hostiumque æstimanti, non tamen omisit
bellum: sed & à Creta mille delectos juvenutis eorum excivit, quum
mille jam haberet: & tria millia mercenariorum militum, decem
millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit:

N O T Æ.

perlinaci studio prosequendi.

3. *Parchenio monte superato.* Arcadiæ mons est *Parchenius* in Argolidis confinio, inter Argos & Tegeam: ita fortè appellatus, quòd virgines, quæ *partheniæ* sacra in eo facere solite.

4. *Præter Tegeam.* Urbs Arcadiæ fuit *Tegea* ex novem pagis constata, ubi sepulchrum *Otefestes*. *Tegea* *Ptolemæo* non procul *Mantineæ*.

5. *Ad Caryas.* *Caryas* Lyciæ oppidum invenio apud *Ptolemæum*: at hæc *Caria* in Laconia locatur à *Sanfone* & *Laurembergio*: *Livius* tamen videtur in Arcadiæ finibus locasse, quandoquidem ibi *Quintium* Lacedæmonis bellum inferentem ait, Castra ad *Caryas* habuisse, priusquam hostium intraret agrum. Sed non in ipso oppido, verum ad millia passuum

aliquot castra habere potuit.

6. *Ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem.* Extincto *Cleomene* primus Lacedæmone, coactâ electione, tyrannidem regni titulo invasit *Lycorgus* Olympiade 140. circa annum Romæ conditæ 538. Hunc secuti *Machanidas*, & *Nabis*, sublati *Pelope* puero, *Lycurgi* ultimi filio. Ab initio itaque tyrannidis vix viginti anni ad hunc *L. Valerij* & *M. Catonis* consilium fluxerant. Non itaque plures ætates ex eo tempore numerandæ: siquidem ætas seu generatio viginti annis ætimari solet. Verum & *Cleomenes* ipse ante annos ferme quadraginta, etiam regum sanguine, multa tyrannicè patrat; & ante illum *Ephori* in *Agidem* regem ejusque familiam indignè ac plusquam tyrannicè severant.

& falsâ valloque urbem communivit. & ne quid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam ut saluum vellent tyrannum, sperare non poterat, quum suspectos quosdam civium haberet; eductis in campum omnibus copiis, ¹ (Dromon ipsi vocant) p^opositis armis ad concionem vocari iussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circumdedit. & pauca præfatus, *Cursibi omnia timenti caventique ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius ne quid moliri possint, quam puniri molientes. Itaque quidam se in custodia habuerunt, donec ea qua instet tempestas prætereat. Hostibus repulsi* ² (à quibus, si modò proditio intestina satis caveatur, minus periculi esse) *extemplo eos emissurum.* Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum juventutis iussit. atque eos, ut quisque ad nomen responderat, in custodiam tradidit: nocte insequenti omnes interfecti. ³ Ilotarum deinde quidam (hi sunt jam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulari, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. hoc fervore; obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu novorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet: & urbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens.

XXVIII. Quintius satis jam omnibus paratis profectus ab stativis, die altero ad ¹ Sellasiam super Oenonta fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum ² Cleomene Lacedæmoniorum tyranno, si-

N O T Æ.

1. *Dromon ipsi vocant.*] *Dromos* propriè Cursum significat: hic specialiter sumitur pro campo ubi juvenus Spartana cursu, ludâ, &c. exercebatur extra urbem, quemadmodum Romana in campo Martio.

2. *Ilotarum.*] Apud Spartanos *ἑλωτῆς* appellabantur Laconiz regionis incolæ rusticæ qui servorum erant loco. Sub Heraclidarum adventum in societatem accepti fuerant: brevi post ab Agide rege coacti sunt Lacedæmonis tributum pendere. Sed cum, reliquis obtemperantibus, rebellassent qui urbem Helos tenebant, perdomiti ac servituti addicti sunt, ut scribit Strabo, eâ lege, ut ejusmodi servos neque libertate donare, neque extra fines vendere liceret. Bonajunt primos *Ilotas* dictos fuisse, deinde ipsi adjunctos Messenios postquam à Lacedæmonis subacti sunt. Magnam illorum partem Cleomenes servituti exe-

merat. Et posterioribus temporibus octodecim oppida ab ejusmodi iugo liberavit Augustus: unde Eleutherolacones dicti.

3. *Obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu.*] Ellipsis est. Vult enim eos adeo attonitos at stupefactos fuisse, ut ab omni rerum novandarum cogitatione penitus abhorrerens.

1. *Ad Sellasiam.*] Mediterraneum Laconiz oppidum fuit *Sellas*, Cleomenis clade nobilitatum.

2. *Cleomene Lacedæmoniorum tyranno.*] Hic Cleomenes, tertius ejus nominis, & postremus Spartanorum rex ex Heraclidarum Burythenidæ stirpe, tyrannus vocatur, tum quod peregrinâ matre contra patrias leges natus esset, tum quod pleraque per vim administrasset sublatis à medio Ephoris: victus ab Antigono Macedoniz rege, in Ægyptum fugit, ubi tumultum excitare au-

Urb. cond.
ann. 558.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Port.
Catone.

Urb. cond.
an. 558.
Coll. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

gnis collatis dimicasse dicebatur. inde, quum audisset 3: ascensum difficilis & arctæ viæ esse, brevi per montes circuitu præmissis qui munirent viam, lato satis & patente limite 4 ad Eurotam amnem sub ipsis propè fluentem mœnibus, pervenit, ubi castra metantes Romanos Quintiumque ipsum cum equitibus atque expeditis prægressum 5 auxiliare tyranni adorti, in terrorem ac tumultum coniecerunt, nihil tale expectantes: quia nemo his obviis toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquandiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quum in se cuique minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum supervenerunt: & quum primi agminis cohortes inductæ in prælium essent; qui modò terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani quum tantum à muro recessissent ut extra ictum reli essent, acie directâ paulisper steterunt. Posteaquam nemo hostium contra exhibet; redierunt in castra. Postero die Quintius propè flumen præter urbem sub ipsas 5 Menelai montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: levis armatura & equites agmen cgebant. Nabis intra murum instructos paratolque sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat; ut ab tergo hostem aggrederetur, posteaquam extremum agmen præterit, tum ab oppido, eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus simul locis erumpunt. App. Claudius agmen cgebant: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis; signa exemplo convertit, totumque in hostem agmen circumegit. Itaque velut rectæ acies concurrissent, iustum aliquandiu prælium fuit. tandem Nabis milites in fugam inclinaverunt. quæ minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institerent. hi & eadem ingentem ediderunt, & dispersos passim fugâ perolosque armis exuerunt. Quintius 6 propè Amyclas poluit castra. inde quum perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo jam hostium portâ excedente, movit ca-

INTERPRETATIO.

1. Cretenses, qui inter auxiliares Nabis.

NOTÆ.

3. in Ptolemæum Philopator, ejus jussum interfectus est.

3. Ascensum difficilis & arctæ viæ esse.] Reg. Cod. qui fuit Naudæ, habet, accessum difficilem & arctas vias esse: Colb. annis accessum difficilis & arctæ viæ esse,

4. Ad Eurotam amnem.] A Stymphalo Arcadiæ monte, non procul Alphei fontibus ortus Eurotas, per Laconiam fluens, Spartam alluit, atque in sinum Lacon-

icum exit. Hodie Basilipotamo, alio nomine dictus quondam Nervis, unde adhuc accolis tris, ut Nigee testatur.

5. Menelai montis radices.] Arcadiæ mons seu collis potius est Menelasus ad Laconiz limites: ad quem locus quoque vel regiancula ejusdem nominis ex Polybio.

6. Propè Amyclas.] Ad Ixam Eurotæ paulò infra Lacedæmonem fuit urbs

stra ad flumen Eurotam . inde vallem 7 Taygeto subjectam , agrosque ad mare pertinentes evastat.

- XXIX. Eodem ferè tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida , partim voluntate , partim metu aut vi recepit . certior deinde factus 1 Gythium oppidum , omnium maritimarum rerum Lacedæmonii receptaculum esse ; nec procul à mari castra Romana abesse ; omnibus id copiis aggredi constituit . Erat eo tempore valida urbs , & multitudo civium incolarumque , & omni bellico apparatu instructa . In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti , Rex Eumenes & classis Rhodiorum supervenerunt . ingens multitudo navalium sociorum è tribus coneracta classibus intra paucos dies omnia , quæ ad oppugnationem urbis terræ marique munitæ facienda opera erant , effecit . Jam testudinibus admotis murus subruebatur : jam arietibus quatiebatur . Itaque una crebris ictibus everfa est turris ; quodque circa muri erat , casu ejus prostratum : & Romani simul à porta , unde aditus planior erat ,^a ut distenderent ab apertiore loco hostes ; simul per patefactum ruinâ iter irrumpere conabantur . nec multum abfuit , quin , qua intonderant , penetrarent . sed tardavit impetum eorum spes objecta dedendæ urbis , mox deinde eadem turbata . Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi . Dexagoridas miserat ad legatum Romanum traditurus urbem . & quum ad eam rem tempus & ratio convenisset , a Gorgopa proditor interficitur . intentiusque ab uno urbs defendebatur : & difficilior facta oppugnatio erat , ni T. Quintius cum quatuor millibus electorum militum supervenisset . Is quum^b supercilio haud procul distans tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset , & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terræ marique instaret ; tum verò desperatio Gorgopam quoque cœgit id consilii , quod in altero morte vindicaverat , capere : & pactus ut abduceret inde milites , quos præsidii causâ habebat , liceret , tradidit Quintio urbem . Priusquam Gythium traderetur , Pythagoras præfectus Argis relictis , tradita custodia urbis Timocrati Pellenensi , eum mille mercenariis militibus , & duobus millibus Argivorum , Lacedæmonem ad Nabin venit .

INTERPRETATIO.

^a Ut obfessos distrabereus à defendenda | ^b In versis collis vicini .
ruina quâ aperti erant muri .

NOTÆ.

Amycla ad Taygeti montis radices , quæ propter *Taygeta* quoque est appellata , & quondam *Limna* , Calcoris & Pollucis natalibus clara , nunc *Vordona* , teste Nigro . Alia fuit in Autuncis Latii novi populi urbs maritima eodem nominæ , ad quam pertinet adagium , *Amyclas filium perdidit* .

7. *Taygeto subiectam* .] Laconix mons *Taygetus* , vel plurali numero *Taygeta* , supra Tenaxum fuit , non longè à mari , vulgò *Maina* , & accolæ *Mainopo* .

1. *Gythium oppidum* .] Ad sinum Laconicum fuit *Gythium* , sive *Gyrheon* portus tutissimus & navale Lacedæmoniorum , ubi olim incense fuerant eorum

Urb. cond.
an. 558.
Coll. L.
Valer. Flacc.
& M. Porcio
Catone .

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Porcio
Catone.

XXX. Nabis sicut primo adventu Romanæ classis, & traditione opidorum maritimæ oræ conterritus erat, sic parvâ spe quum acquievisset, Gythio ab suis retento; posteaquàm id quoque traditum Romanis auditus esse; quum ab terra, omnibus circa hostium, nihil spei esset; à mari quoque toto se interclusum; cedendum fortunæ ratus, eadum ceatorem primùm in castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti. quia impetrare, Pythagoras ad imperatorem venit, nullis cum aliis mandatis, quàm ut tyranno colloqui cum imperatore liceat. Concilio advocato, quum omnes dandum colloquium censuissent, dies locusque constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copiis sequentibus quum venissent, relictis ibi in statione conspecta utrinque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristano Achæorum prætor, tribunisque militum paucis descendit.

XXXI. Ibi permisso, ut, seu dicere prius, seu audire mallet, ita cepit tyrannus: *Si ipse per me, T. Quinti, vosque qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem; tacitus eventum fortuna meæ expellisset. nunc imperare animo nequivi, quin prius quàm perirem, cur periturus essem scirem. Et hercule, si tales essetis, quales esse Carthaginenses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet; in me quoque vobis quid faceretis minus pensi esse non mirarer. Nunc cum vos intueor, Romanos esse video, quæ rerum divinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis. Quum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publicè sicut cæteris Lacedæmoniis, vobiscum veratissimum fœdus sit: & meo nomine privatim amicitia ac societas, nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi & averti quod Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuar? Re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis vocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, non occupavi. & accepi, quum Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod quum jam Argos*

INTERPRETATIO.

a Cum Nabidi optio data esset, utrum mallet eligendi, ut vel ipse prior verba faceret, vel audiret loquentem Quintium.

b Confido & censo me illum esse qui, &c. c. At tempus quo Argos accepi, à violati fœderis criminatione idcirco me alitum.

NOTÆ.

naves à Tolmide Atheniensis duce, nunc Palæopoli Nigro.

1. Parvâ spe quum acquievisset. Gall. après s'être repû de quelque légère espérance, tandis que ses gens se reposent encore maîtres de Gythion.

2. Omnibus circa hostibus. An eum omnes hostes circa urbem essent, Romani Achæi, Asiatici cum Eunene, & Rhodii: an potius legendum omnibus circa hostibus, ut Gronovio visum?

1. Quomodo hoc tuar? Antiphrasti habere,

haberem, societas mihi vobiscum convenit: & ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis presidium deducere, pepigistis. At, hercle, in ea controversia, quæ de Argis est, superior sum; & æquitate rei, quod non vestram urbem, sed hostium: quod volentem, non vi coactam accepit: & vestra confessione, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cæterum² nomen tyranni; & facta premunt, quod servos ad libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum: me qualiscumque sum, eundem esse, qui fui, quam tu ipse mecum, T. Quinti, societatem pepigisti. Tum me regem appellari à vobis memini: nunc tyrannum vocari video. Itaque si ego nomen imperii mutassem, mihi mea inconstantia; quam vos mutetis, vobis vestra reddenda ratio est. Quod ad multitudinem servis liberandis auxilium, & egentibus divisum agrum attinet; possum quidem & in hoc me iure temporis tutari. Jam feceram hæc, qualiacumque sunt, quam societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello adversum Philippum accepistis. Sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos lesissem, aut vestram amicitiam violassem: sed illud, me more atque instituto majorum fecisse. Nolite ad vestras leges atque instituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. Nihil comparare singula necesse. vos à consuequæ, à censu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem subiectam esse illis viditis. 4. Noster legumlator non in paucorum manu rempublicam esse voluit, quem vos senatum appellatis: nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: sed per æquationem fortune ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui arma patria ferrent. Pluribus me peregrisse, & quam pro patrie sermone brevitatatis fatcor. Et breviter peroratum esse potuit; Nihil me, posteaquam vo-

Verb. Cond.
ann. 558.
Coll. L.
Valer. Flacc.
& M. Pote,
Catone.

NOTÆ.

est & ironica interrogatio. Vult enim cum se facile à se defendi posse.

2. Nomen tyranni. Idem initio valuisse tyranni ac regis nomen cuius notum: postea in odium vertit, & tyrannum à rege aliter Aristoteles, aliter Polybius distinguit. Ex Cornelii Nepotis sententia in Militiæ, ille propriè tyrannus est, qui in civitate libera imperium sibi per vim & contra leges arrogat.

3. Et facta premunt. Premendi verbum de rebus sæpe dicitur, pro eo quod est iurare, obesse. Tac. 3. Annal. Non remperante Tiberio quin premere (Sitarum) voce, voluit, &c. sic apud Plinium Secund. lib. 1. epist. 11. quem, ut premebat atrocissimum, ita pericula damnationis inferius tuebatur.

4. Noster legumlator. Lycurgus Thebanus filius, ex Proclidarum five Euryponidarum stirpe: ritum enim duas iust-

se Heracidarum simul apud Spartanos regnantium familias. Is Charitii fratris filii tutelam gerens, Læonibus leges sine scripto tulit. Inter alia instituta seu dictata, ad severitatem & militarem animi magnitudinem composita, duo in primis sanxerat, ægrotius æqualem inter omnes cives divisionem, & ne urbs moribus muniretur, sed civium animis atque pectoribus.

5. Sed per æquationem fortune ac dignitatis, &c. Regit duo & Coll. habent, per æquationem fore ad dignitates credidit: quod hanc sententiam ferre potest, æqualitatem usui futuram seu valituram ad hoc ut dignitates & munera publica melius administrarentur.

6. Quam pro patrie sermone brevitatatis. Proverbio locum fecit Laconica brevis. Non secundum hanc morem se loquutum agnoscit Nabis.

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

biscentum amicitiam institui, cui ejus vos pœniteret, commississe.

XXXII. Ad hæc Imperator Romanus: Amicitia & Societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum jussu ac levitimo facta est. Cujus jus tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmonie imperium (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant) usurparunt; sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. Nam quid minus conveniret quam nos, qui pro libertate Græciæ adversus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituire amicitiam? & tyranno, quam qui nunquam, sanctissimo & violentissimo in suos; nobis vero, etiam si Argos nec cepisses per fraudem, nec tenores, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat, atque in leges suas: quarum modò, tanquam amplius Lycurgi, mentionem fecisti. At, ut ab Jussu & Bargyllis præsidia Philippi deducantur, cura erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquimus: quæ titulum nobis liberatæ Græciæ servientes deformant. At enim cum Philippo Argivienserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. Satis compertum habemus, duorum, aut summum trun in eare, non civitatis culpam esse: tam hercle, quam in te tuoque præsidio arcescendo accipiendoque in arcem, nihil sit publico consilio altum. Thessalos, & Phocenses & Locrenses, consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. tamen quoniam ceteram liberavimus Græciam, quæ tantum censet in Argivis, qui insontes publici consilii sint, iacturos? Servorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri divisi crimina tibi obijci dicebas. non quidem nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt præ iis, quæ à te tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? Exhibe libram concionem vel Argis, vel Lacedæmon, si audire jureat vera dominationis impotentissima crimina. Ut omnia alia vetustiora omitam, quam eadem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit: quam tu ipse, quam jam propè in sinibus Lacedæmoniorum essem? Agendum, quos in concione comprehensos, omnibus audientibus civibus tuis, in custodiæ habiturum esse pronunciaſti; jube victos produci, ut miseri parentes, quos falso lizent, vivere sciant. Enim ut jam ita sint hæc, quid ad vos, Romani? Hoc iudicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui ut liberare possent, mare trajecerunt, terrâ marique gesserunt bel-

N O T Æ.

1. Societas nobis nulla tecum.] Nabis & Diodori excerpta lib. 13. apud Henz. tamen post prius cum T. Quintio colloquium sexcentos Cretenses Romanis miserat, auxilium adversus Philippum;

& inducias cum Achæis fecerat: sed mota eo colloquio disceptatio de Argis sine exitu fuerat. Suprà lib. 32. cap. 39. & 40.

2. Sed cum Pelope.] De hoc Lycurgi tyranni filio puero, vide Polybium lib. 4.

3. Dominationis impotentissima crimina.] Nabis crudelissima & indignissima in Lacedæmonios & Argivos facinora, præterquam quod ex parte referuntur lib. 31. cap. 15. lib. 32. cap. 40. atque hujus libri cap. 27. describuntur à Polybio lib. 13. & Plut. in T. Quintio.

4. Enim ut iactat hæc.] Enim pro et.

- lum? Postamen, inquis, utramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. Quoties visse te id arguam fecisse? Sed nolo pluribus: summam rem complectar. Quibus igitur amicitia violatur? Nempe his duabus rebus maxime, si socios meos pro hostibus habeas: si cum hostibus te conjungas. 5 Utrum non à te factum est? nam & 6 Messenien uno atque eodem iure faderis, 7 quo & Lacedæmonem in amicitiam nostram acceptam, sociis ipse sociam nobis urbem vi atque armis cepisti: & cum Philippo hoste nostro, non societatem solum, sed, si Diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum ejus pepigisti: & bellum adversum nos gerens, mare circa Maleam infestum 10 navibus piraticis fecisti: & plures propè cives Romanos, quàm Philippus, cepisti: atque occidisti: tutiorque Macedonia ora, quàm promontorium Maleæ commectus ad exercitus nostros portantibus navibus fuit. Proinde Pærcis fidem ac jura societatis habere, & omnisà populari oratione, tanquam tyrannus & hostis loquere.
- 15 XXXIII. Sub hæc Aristæus, nunc motere Nabin, nunc etiam orare, ut dum liceret, dum occasio esset, sibi, ac fortunis suis consulere. Referre deinde nominatim tyrannos civitatum finitimarum cæpit: qui depositio imperio, restitutaque libertate suis, non tutam modò, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent. His dictis invicem, auditil-
- 20 que, nox propè diremit colloquium. Postero die Nabis Argis se cedere ac deducere præfidium, quando ita Romanis placeret, & captivos perflugas reddiderum dixit. Aliud si quid postulerent, scriptum viderem petiit, ut deliberare cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est: & Quintius sociorum etiam principibus adhibitis, habuit concilium. Maxima partis sententia erat, Perseverandum in bello esse, & tol-
- 25 lendum tyrannum. nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. Satius multò fuisse, non moveri bellum adversus eum, quàm omitti motum. & ipsum velut comprobata dominatione firmiorem futurum: aut fore injusti imperii assumpto populo Romano. & exemplo multos in aliis civitatibus ad insidiam-
- 30 dum libertati civium suorum incitatum. Ipsius Imperatoris animus ad pacem inclinatus erat. videbar enim, compulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare. Eam autem fore diuturnam. Non enim

Urb. cond.
an. 558.
Coll. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

N O T Æ.

nino, seu enimverò. Hæc Quintius ait, quasi Nabis nomine, objicientis quæcunque in ipsum dicantur, etiam si vera essent, nihil tamen ad Romanos pertinere: cui dicto statim respondet ipse Quintius.

5. Utrum non à te factum.] Sic legas ex scriptis, an cum editis, utrumque à te factum, eadem erit sententia.

6. Messenien.] Caput Messenien in Peloponneso, sinui suo impositus, ad ostium Balææ, nunc Messeniga Nardo, aliis Pe-

rali, vicis magis quàm urbe.

7. Rex & Lacedæmonem.] A primo regis nomen accepit Lacedæmon, ut Sparta (Vicina, mot Junctis) ab ejus uxore, vel à Sparto filio Phoronei regis: non modò Peloponnesi clarissima, sed inter Græciæ urbes unis Athenis vix inferior fuit, seu magnitudinem spectes, seu rerum geitarum gloriam: ad Eurotam fluvium sita: sine muris, loco arcis Acropolis habuit in edito colle. Ejus loco succellit Messira in Tanqualia.

M m m m a

Urb. cond.
an. 518.
Coff. L.
Valer. Flacc.
& M. Porc.
Catone.

Gyebium, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset, sed Lacedæmonem validissimam urbem viris armisque oppugnata. Unam spem fuisse, si qua admoventibus exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset, quum signa portis propè inferri cernerent, neminem se movisse. Adiecit & cum Antiocho insidam pacem, Vilium legatum inde redeuntem nunciare: multo majoribus quàm antè, terrestribus navalibusque copiis in Europam eum transisse. Si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adversus regem tam validum ac potentem bellum gesturos? Hæc propalam dicebat; illa tacita suberat cura, ne novus consul Græciam provinciam fortiretur, & inchoati belli victoria successori tradenda esset.

XXXIV. Quum adversus tendendo nihil moveret socios, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traxit. Reuè veritas, inquit, obsideamus Lacedæmonem, quando ita placeat. Ceterum quum res tam lenta, quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium sit, & obsidentibus prius sape quàm obsessis radium asserat; iam nunc hoc ita proponere, vos animis oportet; hibernandum circa Lacedæmonis mania esse. Qua morâ si laborem tantum ac periculum haberet, ut & animis & corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer vos. Nunc impensâ quoque magnâ eget in opera, in machinationes, & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est; in committendus nobis vobisque in hiemem expediendos. Itaque ne aut repente trepideris, aut rem inchoatam turpiter distinatis, scribendum antè vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat, Auxiliorum suis superque habeo: sed quò plures sumus, pluribus rebus egēbimus. Nihil jam præter nudum solum æger hostium habet. Ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis. Hæc oratio primùm animos omnium ad respicienda cuique domestica mala convertit; segnitiam, invidiam & obreccionem domi manentium adversus milites: libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. Versis itaque subito voluntatibus facere, quod est reipublicæ populi Romani sociorumque esse crederet, imperatori permiscerunt.

XXXV. Inde Quinctius adhibitis legatis tantum, tribunisque militum, condiciones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. Sex mensium induci aut essent Nabidi Romanisque, & Eumeni regi, & Rhodis. Legatos exemplo mitterent Romam, T. Quintius & Nabis, ut pax ex auctoritate senatus confirmaretur. Ex qua die scriptæ condiciones pacis edictæ Nabidi

INTERPRETATIO.

a Ne post susceptam obsidionem casu timenace, impedit ne homines inter se aliquo preculsi laboratis.

b Quæ libertas unoquoque suæ senten-

tiæ libenter consentiant.

NOTÆ.

1. Malignitatem conferendi. Malignitas, nix, & avaritia: ut apud nostrum lib. 5, hic non tam pro malitia & perversitate, malignitas prædæ partem, hoc est, parce dici videtur, quàm pro nimia parsu. nec satis liberaliter divisa præda.

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flac-
co, & M.
Porcio Ca-
tone.

fidem, sic ad secreta tegenda, satellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia universi, quam ea quæ ad quemque pertinerent, singuli carpabant. qui exulum conjuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant; a tanquam amissuri, non redditori, indignabantur. servis liberatis à tyranno non irrita modò futura libertas, sed multò fo-
dior, quàm fuisset antè, servitus, redeuntibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obversabatur. mercenarii milites & pretia militiæ casura in pace agrè ferebant, & redditum sibi nullum esse in civitates videbant; insensas non tyrannis magis, quàm satellitibus eorum.

XXXVII. Hæc inter se primò in circulis serentes fremere: deinde ad arma subitò discurrerunt. Quotumultu quum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem advocari jussit. ibi quum ea quæ imperarentur ab Romanis, exposuisset, & graviora atque indigniora quidam falsò affinxisset, & ad singula nuò ab universis, nunc à partibus concionis acclamaretur, interrogavit. *Quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent*: Propè anà voce omnes. *Nihil respondere; bellum geri jusserunt.* & pro se quisque, qualia multitudo solce, bonum animum habere, & bene sperare jubentes, fortes fortunam adjuvare, ajebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Etrolosque adjuturos pronunciat: & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum atq̃atim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis; & in stationes non ultra quiescenti discurrunt. Paucorum læcescentium excursio, & emissà jacula extemplo Romanis dubitationem, quin bellandum esset, excemerunt. Levia inde prælia per quadriiduum prima sine ullo satis certo eventu commissa. quinto die propè justa pugna adeò paventes in oppidum Lacedæmonii compulsi sunt, ut quidam milites Romani cæga fugientium cadentes per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarint.

XXXVIII. Et tunc quidem Quintius satis eo terrore coercitis excursio- nibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus; missis qui omnes navales socios a Gythio arcefferent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum urbis situm mœnia circumvehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nupèr locis patentibus planisque objecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu, stationibus armatorum pro munimento objectis tutabantur. Ubi satis omnia inspicit; corona oppugnandam rarus, omnibus copiis (erant autem Romanorum

INTERPRETATIO.

2. *Quasi ageretur, non de resistendis sed de amittendis propriis, quas semper rebus alienis, quas dominis ademerant; habuissent.*

NOTÆ.

2. *Fuerat sine muro Sparta.* Censebat, utque in eandem sententiam Agesilaus nequaquam sine mœnibus esset; hæc sunt, te civitatem, quæ viris fortibus muare-ajebat, Sparta mœnia.

- 7 sociorumque, simul peditem equitumque, simul terrestriumque ac navalium copiarum ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii scilas, alii ignem, alii alia quibus non oppugnarent modò, sed etiam terre-
 75 rent, portabant. Iussi clamore sublato subire undique omnes, ut quâ primùm occurrerent, quâve operam ferrent, ad omnia simul paventes Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitû erat, trifariam divisum. a parte unâ à Phœbeo, altera 3 à Dictynneo, tertia ab eo loco quem Heptagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) ag-
 10 gredi jubet. Quum tancus undique terror circumvassisset; primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios trepidos motus, ut quisque maxime laboraret locis; aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. de-
 inde circumfuso undique pavore, ita obtorpuit, ut nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modò consilii, sed vix mentis compos esse. *Urb. cond. an. 558. Coll. L. Valer. Flacco, & M. Port. Catone.*
- 11 XXXIX. Romanos primò sustinebant in angustiis Lacedæmonii: ter-
 naque acies tempore uno locis diversis pugnabant. deinde crescente cer-
 20 tamine, nequam erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonii pug-
 nabant, à quibus se & magnitudine senti perfacile Romanos timebatur mi-
 les, & quod alii vani, alii leves admodum ictus erant: nam propter angustias loci, confertamque turbam, non modò ademitrenda cum procur-
 25 su, quo plurimùm concitantur tela, spatium habebant: sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili conarentur. Itaque ex adverso missa tela, nulla in corporibus; rara in scutis hærebant. à circumstantibus ex supe-
 30 rioribus locis quidam vulnerari sunt: mox progressos jam etiam ex rectis non tela modò; sed regulæ quoque inopinantes perculerunt. Sublatis deinde supra capies scutis continuatque ita inter se, ut non modò à ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset; restudine factâ subibant. & primò angustię paulisper
 35 sua hostiumque referta turba tenuerunt: posteaquàm in patentio-
 rem viam urbis paulatim urgentes hostem processere; non ultrâ vis-
 orum acque impetus sustinori poterant. Quum terga vertissent La-

INTERPRETATIO.

1. Ad vulnera in incertum libratis à longinquo missilibus inferenda.

NOTÆ.

2. Parte unâ à Phœbeo.] Menestius in Lectionibus Atticis restituit ab *Ephæbo*, cujus Pausanias meminit. Erat autem *Ephæbum* locus, ni fallor, ubi juvenis exercebatur: *Phæbeum* locus Phæbo Apollini dicatus.

3. Dictynneus.] *Dictynnaum* templum erat Dianæ cognomento Dictynnæ di-
 catum in Tityro monte Crete, ex Stra-
 bone. Cujus exemplo ejusdem nominis

templum habuere Spartani. Dictynnæ autem nomine dicta est Diana à retibus, quæ Græcè Δίκτυον, sive quod piscatione delebaretur, non secus ac venatione: sive quòd Diana, vel potius Brytomartys eximie pulchritudinis puella Dianæ cara, cum Minos vim fugiens in mare deliisisset, incidit in retia, & sic servata est.

4. Quæ Heptagonias.] A septem an-

Urb. cond.
an. 558.
Coff. L.
Valer. Flac.
co, & M.
Porc. Cato.
ne.

cedemonii, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, ut captâ urbe trepidans, quam ipse evaderet, circumspicitabat: Pythagoras quum ad cetera animo officioque ducisungebatur; tum vero iratus, ne caperetur urbs, causa fuit, succendi enim adificia proxima muro iussit. quæ quum momento temporis arissent, ut adjuvantibus ignem, qui aliâ ad extinguendum opem ferre solent, ruerent in Romanos ecclâs, nec regularum modò fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos pervenire, & flammâ latè fundi, fumus terrorem etiam majorem quam periculum facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorum, nunc maxime impetus facientes recessere à muro; & qui jam intraverant, ne incendio à tergo oriente intercluderentur ab suis, receperunt sese: & Quintius posteaquam quid rei esset, vidit, receptui canere iussit: ita jam à capia propè urbe evocati redierunt in castra.

XL. Quintius plus ex timore hostium quam ex re ipsa factus, per triduum insequens territavit eos: nunc praeliis laceffendo, nunc operibus intersepiendo quidam; ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus, Pythagoram rursus oratorem misit, quem Quintius primò aspernatus, excedere castris iussit. deinde suppliciter orantem, advolutumque genibus, tandem audivit. Prima oratio fuit, omnia permittentis arbitrio Romanorum: deinde, quum ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniaque & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argivi nunciis aliis propè super alios afferentibus, tantum non jam captum Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eò quòd Pythagoras eum parte validissima præsidii exceserat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt, Timocratem Pellensem, quia clementer præfuerat, vivum fide data emiserunt. Huc lætitiæ Quintius supervenit: pace data tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene & Rhodiis, & L. Quincio fratre ad classem.

XLI. Lætâ civitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die statâ propter belli mala prætermissum, in adventum Romani exercitus decique iudicant: præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant quæ gaudium cumularent. reducti cives ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras,

INTERPRETATIO.

2. Parum abesse quin capta esset Lacedæmon.

NOTÆ.

pelis inditum huic loco nomen, res ipsa loquitur.

1. Huic lætitiæ.] Argivorum qui jam

2. Prefeceruntque ludis ipsum imperatorem.] Agonothetam scilicet Quintium instituerunt.

quosque

- quosque antè Nabis abduxerant: redierant, qui post compertam à Pythi-
gora conjurationem, & cæde jam cœptâ effugerant: libertatem ex longo
intervallo, libertatisque auctores Romanos, quibus causa bellandi cum
tyranno 2 ipsi fuissent, cernebant. testata quoque ipso Nemeorum die
1 voce præconis libertas est Argivorum. Achæis quantum restituti Argi &
in commune Achææ concilium lætitiæ afferebant; tantum serva Lacedæ-
mon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non sincerum gaudium præbe-
bant. Aetoli verò eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non
antè desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno*
10 *relictam Lacedæmonem: 3 regem autem legitimum, quia in Romanis fue-*
rat castris, ceterosque nobilissimos civis in exilio viçturos. 4 Nabidis do-
minantis satellitem factum populum Romanum. Quintius ab Argis Ela-
tiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. 1 Sunt,
qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed
15 castris adversus Romana castra positis. diuque cunctantur, quum Aeo-
lorum auxilia expectasset, coactum ad extremum acie configere, impetu
in pabulatores suos ab Romanis facto; eo prælio victum, castrisque
exutum pacem petisse: quum cecidissent quindecim millia militum, capta
plus quatuor millia essent.
- 20 XLII. Eodem ferè tempore & T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem
gestis, & ab M. Porcio consule, ex Hispania literæ allatæ. urriusque no-
mine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius consul
quum post fusos circa Litaniæ sylvam Bojos, quietam provinciam ha-
buisset, comitorum causâ Romam rediit: & creavit consules P. Cor-
25 nelium Scipionem Africanum iterum, & Tib. Sempronium Longum.
Horum patres primo anno secundi Punici belli consules fuerant. Præ-
toria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Corne-
lii, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius,
& T. Juvencius Thalna. Comitibus perfectis consul in provinciam rediit.
30 Novum jus eo anno à Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in colo-

Urb. Condi.
ann. 558.
Coll. L.
Valer. Flaci-
co, & M.
Porc. Cate-
ne.

Urb. cond.
an. 559.
Coll. P.
Scip. Afric-
ano 11. &
Ti. Semp.
Longo.

N O T Æ.

2. *ipse.* 1 Argivi.
3. *Regem autem legitimum.* 1 Quis hic
fuerit legitimus rex Lacedæmoniorum,
qui in Romanis castris fuerat, discimus
ex cap. 26. sub finem. Nempe *Agisipolis*
erat, pulsus infans ab Lycargo tyranno,
post mortem Cleomenis.
4. *Nabidis dominantis satellitem factum*
populum Romanum. 1 Scripti habent *Ti-*
tum Romeleum, aut *Titus Romeleus*: in
editis vulgò scriptum erat, *Tribunum*
militum. Gelenius, *populum Romanum*
pro eo subjecit. Mihi placet Rubenii
emendatio *legentis Titum Romanum*: tum

quòd minùs distet ab exaratis manu codi-
cibus: tum quòd Quintius solo ferè pro-
nomine Titus à Græcis appellabatur, ut
constat ex Polybio & Plutarcho.

5. *Sunt qui non ex oppido proficiscentem.* 1 Glar. hic deesse aliquid suspica-
batur, quòd dubitaret qui heri posset,
ut Nabis castra sua poneret adversus ca-
stra Romanorum, si ex urbe sua non
fuerat profectus. Sigonius nihil vitii
continere hunc locum ostendit: sed
aliam de loco pugnæ Nabidis cum Ro-
manis auctorum sententiam à Livio pro-
ferri, nimirum ex castris ante vicem

Tit. Liv. Tom. III.

Nnnn

Urb. cond.
an. 559.
Coss. P.
Scip. Africa-
no 11 & Ti.
Sempromio
Longo.

niam Romanam nomina dedisset, 1 cives Romani essent. Puteolos, 2 Salernumque 3 & Buxentum ascripti coloni, qui nomina dederant, quum ob id se pro civibus Romanis ferret, senatus iudicavit, 4 non esse eos ci-
ves Romanos.

XLIII. Principio anni quo P. Scipio Africanus iterum, & Tit. Sempromius Longus consules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt duo. His extra urbem in aede Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quintio convenisset, ut rata esset, petierunt, impetraruntque. De provinciis quum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat: ut quoniam in Hispania & Macedonia debellarum foret, consulibus am-
bibus, Italia provincia esset. Scipio, satis esse Italix unum consulem cen-
sebat: alteri decernendam Macedoniam esse. *Bellum grave ab Antiocho imminere. jam ipsum suâ sponte in Europam transgressum. Quid deinde fa-
cturum censerent: quum hinc Æoli, haud dubiè hostes, vocarent ad bel-
lum, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimulet.* Dum
de provinciis consulum disceptatur, prætore sortiti sunt. Cn. Domitio urbana iurisdicção, T. Juvencio peregrina evenit. 1 P. Cornelio Hispania
ulterior, Sex. Digicio citerior: 2 duobus Cn. Cornelii, Blasoni Sicilia,
Merendæ Sardinia. In Macedoniam novum exercitum transportari non
placuit. cum qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti. item
cum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. Con-
sulibus ambobus Italiam provinciam esse, & duas urbanas cò legio-

N O T Æ.

positis contra castra Romanorum exiisse, eum ad pugnandum.

1. *Cives Romani essent.* Hoc tentatum à Ferentinatibus, non igitur impetratum. Et sanè eo pacto paulatim civitas Romana ad Latinos propagata esset, quod nolebat Senatus populusque Romanus. Habuerunt igitur jus tantum Latii, nec utebantur jure privato Romanorum: sed suffragiorum potestatem habebant permittente Romano Magistratu, & qui eorum in civitate sua magistratum gerissent, siebant cives Romani. Vide Sigonium lib. 2. de antiquo jure Italix cap. 3.

2. *Salernumque.*] In Picentinis qui Campaniæ Felicis velut Latiniæ, Salernum quasi Pæstantum imminet, qui hodie ab ea civitate Salernitanus. Caput est Principatus citerioris in regno Neapolitano; Porto, Archiepiscopatu, & Academiâ nobile, nomenque adhuc retinet, vulgo *Salerno*.

3. *Et Buxentum.*] Fuit *Buxentum* in

Lucanis, quæ nunc *Basilicata*, à buxo, cujus copia ibi nascitur, desumpto nomine; Straboni *Pyxus*; ad Latium suum. Portam habuit, & vicinum promontorium, quod nunc vulgò *Capo Lausrefco* apud Holstenium. Urbs hodie aliis *Pisciotta*: Cluverio *Policastro*, Ducatus in Principatu citeriori.

4. *Non esse eos cives Romanos.*] Cùm hæ Coloniz essent civium Romanorum, quid obest quominus in eas ascripti, cives Romani haberentur? Id, opinor, ita accipiendum, ut plenum non haberent jus civitatis: nam in colonias deducti, quamvis jure Quiritium uterentur in rebus privatis: non tamen publico jure civium Romanorum fruebantur.

1. *P. Cornelio Hispania ulterior.*] Hic Cornelius ab Africano diversus est, vel Cneji filius, vel Nasica: quod discriminis causâ addendum fuisse censet non male Glar.

2. *Duobus Cn. Cornelii.*] Clariss. Cn. Cornelio Blasoni, Sicilia; Cn. Cor-

PLEMINIUS TENTATO URBIS INCEND. NECATUR. 657

nes scribere, ut dimissis, quos senatus censuisset, exercitiis, octo omnino Romanæ legiones essent.

Urb. cond.
an. 559.
Coff. P.
Scip. Africa:
no 11 & Ti.
Sempronio
Longo.

- XLIV. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio consulibus. id quum P. Licinius pontifex, non esse recte factum, collegio primùm, deinde ex auctoritate collegii Patribus renuntiasset, de integro faciendum arbitrari pontificum consuevit; ludosque magnos, qui unâ voti essent, tantâ pecuniâ, quantâ assoleret, faciendos. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Kalendas Martias, & pridie Kalendas Majas, P. Cornelio Scipione & Tiberio Sempronio Longo consulibus.
- 10 Censorum inde comitia habita sunt. creati censores Sex. Ælius Pater, & C. Cornelius Cethegus, principem senatus P. Scipionem consulem, quem & priores censores legerant, legerunt. tres omnino senatores, neminem curuli honore usum, præterierunt. Gratiam quoque ingentem apud æmulum pepererunt, quod ludis Romanis, Ædilibus Curulibus
- 15 imperarunt, ¹ ut loca senatoria secernerent à populo. nam antea in promiscuo spectabant. Equitibus quoque per paucis adempti equi, nec in ullum ordinem servitum. Atrium Libertatis & Villa publica ab iisdem resecta amplificataque. Ver sacrum, ludique votivi, quos voverat Sex. Sulpicius Galba consul, facti. Quum spectaculo corum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in Deos hominesque scelera Locris admissa, in carcerem coniectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent; ut in consernata nocturno tumultu civitate refringi carcer posset, ea res indicio consociorum palam facta, delataque ad senatum est. Pleminius in inferiorem
- 25 demissus carcerem est, ² necatusque.

- XLV. Colonia civium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, ¹ Vulsurnum, ² Linternum; trecenti homines in singulas. Item Salernum, Buxentumque colonie civium Romanorum deductæ sunt. deduxere triumviri, Tiberius Sempronius Longus, qui tum consul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager divisus est, qui Campanorum fuerat. 3 Sipontum

NOTÆ.

lio Merenda, Sardinia.

1. *Ut loca senatoria.* In Orchestra Senatoribus data sunt loca, unde Lucio Scænicos spectarent scorum à plebe: quod Africanus Paradisa. in Orat. pro Cornelio Cethegi.

2. *Necatusque.* Fractâ laqueo gullâ, ut arbitror: quem amodum Lentulo factum, apud Sallust. in bello Catilinario.

3. *Vulsurnum.* Oppidum fuit ad ostium Vulturni fluvii lavâ ripâ, inter Sinuelliâ & Linternum. Hodie *Castello di*

Vulturno in Terra Laboris.

2. *Linternum.* Aliis Linternum, martitimum erat Campaniæ oppidum, inter Vulsurnum & Cumas, ad ostium fluvii cognominis, qui & *Clausus*. Huc fecerit Scipio Africanus urbis pertesit, ibique interit. Ex eo Tutris superest, vulgo *Torre di Patria*.

3. *Sipontum item.* In Apulia Daunia, quæ nunc *Capitanata*, oppidum *Sipontum* fuit, sive *Sipus*, ut Græci vocant, non procul Cereali ostio, qui nunc *Candelaro*, sub monte Gargano. A Saracenis everia hæc urbs, eique succcessit

Nnnn 2

Urb. cond.
an. 559.
Coll. P.
Scip. Africa-
no 11. & Ti.
Sempronio
Longo.

item in agrum, qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Junius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. 4 Templam item, & Crotonem civium Romanorum colonie deduxit. Templanus ager de Brutis caprus erat. Brutii Græcos expulerant: Crotonem Græci habebant. Triumviri Cn. Octavius, L. Æmilius Paulus, C. Pletorius-Crotonem; Templam S. Cornelius Merula, & C. Saloniæ deduxerunt. Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ sunt, alia nuntiata. In foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt: & terra aliquoties pluit, & caput Vulcani arsit. Nuntiatum est, 6 Interamne lac fluxisse: pueros ingematos Arimini sine oculis ac naso; & in Piceno agro non manus, non pedes habentem narum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificiis novendiale factum; 7 quod Adriani nunciaverant, in agro suo lapidibus pluisse.

XLVI. In Gallia L. Valerius Flaccus proconsul circa Mediolanum cum Gallis Insuibris, & Bojis, qui Dorulaco duce ad concitandos Insuibræ Padum transgresserant, signis collatis depugnavit. decem millia hostium sunt cæta. Per eos dies collega ejus M. Porcius Cato ex Hispania triumphavit. tulit in eo triumpho 1 argenti insecti viginti quinque millia pondo. 2 bigati centum viginti tria millia, 3 Osenfis quingenta quadraginta: 4 auri pondo mille quadringenta. Militibus ex præda divisit, in singulos 5 8 duenos septuagenos aris, triplex equi. Tiberius Sempronius consul in provinciam profectus in Bojorum primum agrum legiones duxit. Bojorix tunc regulus eorum, cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis idoneis po-

NOTÆ.

Manfredonia. Nomen tamen retinet in ruinis vulgò *Siponte*.

4. *Templam item*. 1 *Templa vel Templa*. In Brutis ad oram maris Aufontii, inter Ocianæ & Lameti amnium ostia: hodie specula tantum, vulgò *Torre Loppa*. Cluverio, in extremâ ad meridiem Calabriae interiori, non procul Martorano.

5. *L. Cornelius Merula & C. Saloniæ deduxerunt*.] Desiderati videtur tertii triumviri nomen: nisi Templam colonos Duumviri tantum præter morem deduxerunt.

6. *Interamna lac fluxisse*.] Tres in Italia hoc nomine civitates memorantur, in Umbria, in Volscis, & in Piceni agro Præstaciano. Ad hac postremam referri hoc portentum, augurari licet.

7. *Quod Adriani*.] Cum duplex Adria fuerit, altera in Venetia, altera in Piceno; pertinet, ni fallor, hoc prodigium

ad Picenos Adrianos; nam alii ab Roma longius distant.

1. *Argenti insecti viginti quinque millia pondo*.] Respondent huic summæ librarum Gallicarum nongenta millia.

2. *Bigati centum viginti tria millia*.] Si denarios accipiamus, non multum aberit ea quantitas à quinquaginta millibus librarum: erant enim 49190. libæ.

3. *Osenfis quingenta quadraginta*.] Supple millia pondo: fiet non mediocri pecuniæ vis, centies octuagies centena millia librarum nostratarum: *duxit huic millione de livres*.

4. *Auri pondo mille quadringenta*.] Redderent hodiernæ apud nos æstimacione septingenta octoginta quatuor librarum Francicarum millia. 784000. libæ.

5. *Duenos septuagenos aris*.] Ases adhuc unciales, fierent in pedes singulos, pecuniâ nostrâ, quindecim semè libæ.

fuit: ut apparet dimicatu-
 ra: quanta fiducia esset hosti,
 sentit: nuncium ad collegam mit-
 tit, ut si videretur ei, maturaret
 venire. se tergiversando in adven-
 tum ejus rem extracturum: Quæ
 causa consuli cunctandi, eadem
 Gallis, (præterquam quod cunctatio
 hostium animos faciebat) rei
 maturandæ erat, ut priusquam
 conjungerentur consulum copiarum,
 rem transigerent. Longo:

Urb. cond.
 an. 559.
 Coll. P.
 Scip. Africa
 no 11. & Ti.
 Sempronio
 Longo.

- per biduum tamen nihil aliud, quam
 steterunt parati ad pugnandum
 si qui contra egredierentur: tertio vi
 subire ad vallum, castraque ab omni
 simul parte aggressi sunt. Consul
 exemplo arma capere milites iussit.
 armatos inde paulisper continuit:
 ut & stolidam fiduciam hosti augetet,
 & disponderet copias, quibus quæque
 portis erumperent. Duæ legiones
 a duabus principalibus portis signa
 efferre iussæ. sed in ipso exitu ita
 conferti obstiterunt Galli, ut clauderent
 viam. Diu in angustiis pugnatum
 est. nec dextris magis gladiisque
 gerebatur res, quam levis corporibus.
 que ipsis obnixi urgebant: Romani,
 ut signa foras efferrent; Galli, ut
 aut ipsi in castra penetrarent, aut
 exire Romanos prohiberent. nec ante
 in hanc aut illam partem moveri
 acies potuerunt, quam Q. Victori-
 us primi pili centurio, & C. Atinius
 Tribunus militum quartæ hic,
 ille secundæ legionis (rem in
 asperis præliis semper tentatam)
 signa adempta signiferis in hostes
 jecerunt. dum repetunt enixè
 signum, priores secundani se portâ
 eiecere.

- XLVII. Jam hi extra vallum
 pugnabant, quartâ legione in
 porta hærente, quum alius tumultus
 ex averfa parte castrorum est
 exortus. in portam quæstoriâ
 intruperant Galli: resistentisque
 pertinaciùs occiderant L. Postumium
 quæstorem, cui Tympano fuit
 cognomen, & M. Atinium, &
 P. Sempronium, præfectos socium,
 & ducentos ferme milites.
 Capta ab ea parte castra erant,
 donec a cohors extraordinaria
 missa à consule ad tuendam
 quæstoriâ portam, & eos qui
 intra vallum erant, partim occidit,
 partim expulit castris, & irrumpentibus
 obstitit. Eodem serè tempore &
 quarta legio cum duabus
 extraordinariis cohortibus portâ
 erupit. ita simul tria prælia
 circa castra locis distantibus
 erant: clamoresque dissoni
 ad incertos suorum eventus à
 præsentibus

INTERPRETATIO.

a Per duas portas qua ad latera castrorum
 juxta principia.

a Sociorum delestem cohortes.

NOTÆ.

1. Ex averfa parte castrorum. Averfam
 interpretor pro diverfa: prior enim
 pugna duplex ad principales portas
 quibus aversum nihil in castris
 Romanorum, aut adversum propriè,
 nisi divesta pars dicitur quæ
 prætorio à tergo, vel quæ
 procul aberat à locis ubi primum
 pugnatum. Aliàs legitur ex
 averfa parte, forte quoddam
 castris hostium opposita.
2. In portam quæstoriâ. Hanc
 Lipsius eandem facit cum prætor-
 tia, cui opposita Decumana.
 Alii cum hac confundunt,
 quam opponunt prætorie.

Urb. cond.
ann. 559.
Coll. P.
Scip. Africa-
no 11. & Tib.
Sempronio
Longo,

certamine animos pugnantium avertēbant. Usque ad meridiem æquis viribus, ac propē pari spē, pugnatum est. Labor & astus mollia & fluida corpora Gallorum, & minime parientia sitis, quum decedere pugna coēgisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra. Signum inde receptui à consulo datum est. ad quod pars major receperunt sese; pars certaminis studio, & spē potiundi castris hostium perstitit ad vallum. Romanorum paucitate contempta, Galli universi ex castris erumpunt: fusi inde Romani, quæ imperio consulis noluerant, suo pavore ac terrore castra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit, Gallorum tamen ad undecim milia, Romanorum quinque millia, sunt occisa.

XLVIII. Galli recepere in incima sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii conjuncto exercitu cum collega, per Bojorum Ligurumque agros populantem isse, quoad progredi sylva paludēque pisse sint, scribunt: alii, nulla memorabile re gesta, comitiarum causa redisse Romam. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiz, quo in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus jure dicundo consumpsit: mutandisque iis quæ aut ipsius Philippi, aut prætorum ejus licentiæ in civitatibus facta erant, quum lux factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corincho, conventu edicto, venit. ibi omnium civitatum legationes in concionis modum circumfusæ est allocutus: orsus ab inita primùm Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum, qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita; præterquam quum ad mentionem Nabidis ventum esset: id minime conveniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suæ soli patriæ gravem, sed omnibus circa civitatibus metuendum; hærentem visceribus nobilissimæ civitatis.

XLIX. Nec ignarus hujus habitus animorum Quintius, si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur, Pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse. nunc quum aliter quàm ruina gravissima civitatis opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis propē viribus ad nocendum cuiquam adeptis, relinquere, quam intermori vehementioribus, quàm quæ pati possit, remedium civitatem sinere; in ipsa vindicta libertatis perituram. Præteritorum commemorationi subjecit, Proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare; in animo esse. Demetriadis præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis exemplo videntibus vacuam Achaia traditurum: ut omnes scirent, utrum Romanis an Etolis mentiri mos esset; qui malè commissam libertatem populo Romano servandis distulerint, & mutatos pro Macedonia Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid fa-

INTERPRETATIO.

^a Dissimaverint dictis suis.

cerent, quicquam unquam pensi fuisse. Reliquas civitates monere, ut ex factis non ex dictis, amicos pensent: intelligantque, quibus credendum, & à quibus cavendum sit. Libertate modicè utantur, temperatam eam salubrem, & singulis & civitatibus esse: nimiam & aliis gravem, & ipsi qui habent b effrenatam & precipitem esse. Concordia in civitatibus principes, & ordines inter se, & in commune omnes civitates consulerent. adversus consentientes nec regem quinquam satis validum, nec tyrannum fore, Discordiam & seditionem omnia opportuna insidiantibus facere; quam pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam civi cedat. Alienis armis partem, externa fide redditam libertatem suâ curâ custodirent, servarentque. ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum benè possum sciret.

L. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lachrymæ, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit: monentiumque aliorum alios, ut eas voces velut oraculo missas in pectora animosque dimitterent. Silentio deinde factio petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. Ne ipsi quidem honestum esse, in liberatâ terrâ liberatores ejus servire. Omnes acclamant; gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, quum à suis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod Polybius i. scribit 7 centum talentis eam rem Achæis stetit: quum quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuisent: 25 Mille enim ducentos ea ratione Achæia habuit. Adjice nunc pro portione quot verisimile sit totam Græciam habuisse. Nondum conventus dimissus erat, quum respiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens, protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, servatorem liberatoremque acclamantibus 30 salutatis, dimissisque eis, eadem qua venerat via Elaciam rediit. inde cum omnibus copiis Appium Claudium legatum dimittit. per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atque ibi se oppetiri. inde namque in animo esse, exercitum in Italiam trajicere. & L. Quintio fra-

Urb. cond.
an. 559.
Coll. P.
Scip. Africa:
no 11. & Ti.
Snaipronio
Longo.

INTERPRETATIO.

b Dissolutam seu inconsideratam esse ac periculosam cuiusque obnoxiam.

NOTÆ.

1. Centum talentis.] Priscianus libro de Ponderibus, ostendit talentum habere sex millia denariorum: sic mille ducenta quingentes repetita efficiunt sexcenta millia, seu viginti quatuor millia sester-

tium: unde rectè colligit Gronovius post alios, idem fuisse denarium Romanum & drachmam Atticam: constat enim talentum esse sex drachmarum millia.

10799 1 1 1 1

Urb. Cond. tri legato & præfecto classis scribit, ut onerarias ex omni gratiæ orâ eo-
Ann. 559. dem contraheret.

LI. Ipse Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide solum, sed
Coff. P. etiam ab Orco atque Eretria prædiis, conventum ibi Euboicarum civi-
Scip. Africa- vitatum habuit: commonitque, in quo statu rerum accepisset eos, &
no 11 & Tib. in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoque
Sempronio præsidio, prosequencibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire
Longo, in Thessaliam: ubi non liberandæ modò civitates erant, sed ex omni collu-
vione & confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim
temporum modò vitiis, ac violentia & licentia regia turbati erant: sed in-
quieto etiam ingenio gentis; nec comitia, nec conventum, nec concilium
ullum, non per seditionem ac tumultum, jam inde à principio ad no-
stram usque ætatem traducentes. A censu maximè & senatum & judi-
ces legit: ¹ potentiorumque eam partem civitatum fecit, cui salva tran-
quillaque omnia magis esse expediebat.

LII. Ita quum percensuisset Thessaliam, per Epirum in Oricum, un-
de erat trajecturus, venit: Ab Orico copiæ omnes Brundisium trans-
portatæ. inde per totam Italiam ad urbem propetriumphantem non mi-
nore agmine rerum captarum, quàm suo, præsesto, venerunt. Postea-
quàm Romam ventum est; senatus extra urbem Quintio ad res gestas
edificandas datus est: triumphusque meritis ab iuventibus decretus. Tri-
duum triumphavit: die primo arma, tela, signaque ærea, & marmorea
transtulit; plura Philippo adempta, quàm quæ ex civitatibus ceperat:
secundo die aurum argentumque, factum infectumque & signatum. ² In-
fecti argenti fuit decem & octo millia pondo, ³ & ducenta septuaginta
facti. vasa multa omnis generis, calata pleraque, quædam eximix
artis: & ex ære multa fabrefacta. ad hoc clypea argentea decem.
⁴ Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum: ⁵ 4 re-
tradrachmum vocant: trium ferè denariorum in singulis argenti est

N O T Æ.

1. *Potentiorumque eam partem civita-
tum.*] Hæc Servio Tullio Regi Romano
causâ fuit instituendi classis, lib. 1. cap.
43.

1. *Infecti argenti fuit decem & octo mil-
lia pondo.*] Nempe sexcenta quadragin-
ta octo librarum Francicarum millia.

2. *Et ducenta septuaginta facti.*] Effi-
ciuntur septuagies & quater centena
quingenta duo millia: Gall. *sept mil-
lions quatre cent cinquante deux mille li-
vres.*

3. *Signati argenti octoginta quatuor
millia fuere Atticorum.*] Hos Atticos
nummos non multum excessisse pata-
mus pretium dimidiati scuti argentei,

quo nunc utimur: erunt ergo millia
duo supra quadraginta scutorum argen-
teorum, sive librarum Francicarum cen-
tum viginti & sex millia.

4. *Tetradrachmum.*] Vox ipsa quatuor
drachmatum pondus & pretium notat.
Drachma autem Attica apud Plin. Plut.
aliique denario ferè comparatur: unde
non potuit Livius aliter scripsisse hoc lo-
co quam *quatuor ferè denariorum in sin-
gulis retradrachmis pondus esse*: idque Ba-
dæus & Gronovius annotarunt ex ipsa
Livio, qui Polybium vertens, talentum
Atticum ait esse sex millium denario-
rum: quemadmodum Atheniensibus
dicebatur senum millium drachmarum.

pondus,

- pondus . 5 Auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum, 6 & Philippi nummi aurei quatuordecim millia, quingenti quatuordecim. Tercio die coronæ aureæ, dona civitatum, translata, centum quatuordecim, & hostiæ ductæ: & ante cursum multi nobiles captivi, obsidesque, 7 inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. Ipse deinde Quintius in urbem est invehctus. milites secuti currum frequentes, ut omni ex provinciâ exercitu deportato. 8 His ducenti quinquageni aris in pedes divisi: duplex centurioni, triplex equiti. Præbuerunt
- 10 a speciem triumpho 9 capitibus rasis secuti, qui servitute exempti fuerant.
- III. Exitu hujus anni Q. Ælius Tubero tribunus plebis ex senatusconsulto tulit ad plebem plebelque scivit, Ut Latine duæ colonie, una in Brutios, altera in Thurinum agrum, deducerentur. His deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset, in Brutios Q. Nævius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum Cn. Manlius, Q. Ælius, L. Apustius: 2 ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Aedes eo anno aliquot dedicatæ sunt: una Junonis Sospitæ in 3 foro olitorio; vota locataque quadriennio antè à C. Cornelio consule Gallico bello; censor idem dedicavit: 4 altera Faunni. ædiles eam biennio antè ex multaticio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius; qui prætor urbanus, eam dedicavit. 5 & ædem Fortunæ primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla, duumvir adidiplum creatus. voverat eam decem annis antè,

INTERPRETATIO.

a Ornamentum triumpho addiderunt.

NOTÆ.

5. Auri pondo tria millia septingenta quatuordecim.] Efficit hæc summa Gall. 1041040. libras.

6. Et Philippi nummi aurei quatuordecim millia quingenti quatuordecim.] Jacobæis Anglicis hodiernis pondere haud multum inferiores, bonitate aliquantum, ni fallor, superiores Philippi erant: æstimantur ergo tredecim libris nostratibus cum dimidia; exurgent 19799. libras.

7. Inter quos Demetrius.] Non captivus sed obses à patre Philippo Romanis missus.

8. His ducenti quinquageni aris.] Facit hæc summa libras nostras fere tredecim.

9. Capitibus rasis.] Id in manumissis solenne, ut quasi novi homines viderentur: quæ causa etiam circumagendi ser-

vos, cum per viadictam manumitterentur. Facit hæc Satyricus.

pulsandum vertice raso

Præbabis quandoque caput.

1. In Thurinum agrum.] Ager Thuriorum, sive Sybaritanæ urbis significatur.

2. Ea bina comitia.] De duabus coloniis deducendis.

3. Foro olitorio.] Inde dictum hoc forum quod ibi oleum venditur. Fuit inter forum Boarium & Tiberim.

4. Altera Fauni.] Fuit in insula Tiberina quæ ab Augusto postea adscripta est regioni 14. trans-Tiberinæ. Faunus autem idem ac Pan ovium custos.

5. Et ædem Fortunæ primigeniæ] Fuit & in Capitolio templum Fortunæ Primigeniæ. Cognominis hujus causæ plures asseruntur à Plut. in quæst. vel quod urbi

Urb. cond.
an. 560.
Coss. P.
Corn. Me-
rula, & Q.
Minucio
Thermo.

Punico bello P. 6 Sempronius Sophus: 7 locaverat idem censor. Et in insula Jovis ad eum C. Servilius duumvir dedicavit. vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætoris; ab eodem postea consule locata.

LIV. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex provincia Gallia ad consules a subrogandos rediit. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinus, & C. Flaminius. Megalesia ludos scenicos, C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus à populo secretus spectavit, b præbuitque sermones (sicut omnis novitas solet) aliis tandem, quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini; aliis demptum ex dignitate populi, quidquid majestati Patrum adjectum esset, interpretantibus. Et omnia discernina talia, quibus ordines discernere vult, & concordia & libertatis æque minnenda esse. Ad d quingentesimum quinquagesimum obituum annum in promiscuo spectatum esse. Quid repente factum, cur immiseri sibi: in cavea Patres plebem nollem: cur dives pauperem confessorum fastidiret: novam & superbam libidinem, ab nullius ante gentis natam neque desideratam neque institutam. Postremo ipsum quoque Africa-

INTERPRETATIO.

a Creandas per rogationem (sive inter-rogante populo) in locum eorum quorum annus exibat.

b Locum dedit diversis hominum sermonibus & judiciis.

NOTÆ.

ortus sui initia suggesserit Fortuna: vel quoddam omnium rerum fir principium; aut etiam quoddam nataram ex fortuitis eventis constitui putarent, atque ordine quem eventus illi fortiantur.

6. *Sempronius Sophus.*] Non video cur Glar. & Sigon. huic P. Sempronio Sophi nomen invideant: Pomponius certe Jurisconsultus in L. 1. §. 37. de orig. Juris, ubi Romanos Legum scientia peritos recenset, de P. Sempronio post Appios Claudios sic loquitur: *Fuit post eos maxima scientia Sempronius, quem populus Romanus videri.* id est, sapientem: nec quisquam ante hunc aut post illum hoc nomine cognominatus est. Is anno 449. consul fuit cum P. Sulpicio, ut constat ex lib. 9. cap. 45. Postea etiam magister equitum, dictatore M. Valerio Corvo, iterum anno 452. Tum deinde Censor anno 454. cum eodem P.

Sulpicio. Itemque Pontifex apud nostrum lib. 10. cap. 9. Quidni ab hoc primo Sempronio ejus posteris cognomen Sophi acceperint, quemadmodum alii alia cognomina. Nihil autem vetat quominus duplici cognomine insignis fuerit hic Sempronius, ut Scipiones, alique multi, & Sophus simul & Tuditanus dictum, inquam ortus ab illo Sempronio Sopho, cui caput tuditi vel malleo simile, Tuditani nomen indidit, sicut ex Attejo annotavit Fessius Pompejus apud Pighium.

7. *Locaverat idem Censor.*] Observat merito Pighius legendum esse: *locaverat idem Consul*, id est, idem Sempronius, cum Consul esset. Nam in Consulatu primum voverat, teste Livio: Censor autem fuerat quinquennio ante.

1. *In Cavea Patres.*] Cavea proprie atrium est, sive specus, à cavitare de-

num, quod consul auctor ejus rei fuisset, ponituisse ferunt. adeo nihil motum ex antiquo, probabile est. veteribus, nisi quæ usus evidenter arguit, hauri malant.

- 15 LV. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius consules fuerunt, terræmotus ita crebri nuntiabantur, ut non rei tantum ipsius, sed seriarum quoque ob id indictarum homines taderet. nam neque senatus haberi, neque respublica administrari poterat; sacrificando expiandoque occupatis consulibus. Postremo decemviris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt. editumque est, ut omnes qui ex una familia essent, pariter
- 10 supplicarent. item ex auctoritate senatus consules edixerunt, ne quis, quo die terræmotu nunciato ferix indixit essent, eo die alium terræmotum nuntiaret. Provincias deinde consules prius, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minucius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam ulteriorem.
- 15

- LVl. Nihil belli eo anno expectantibus consulibus, litteræ M. Cincii (præfectus Pisæ erat) allatæ: *Ligurum viginti millia armatorum, et injuratione per omnia conciliabula universæ gentis facta, Lunensem proximè agrum depopulatos, Pisani deinde fluviū transgressos, omnem oram maris peragrassæ.* Itaque Minucius consul, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in Rostra ascendit, & edixit: Ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretii adessent, in eorum locum se duas legiones urbanas scripturum. item sociis & Latini nominis magistratibus, legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit,
- 25 ut in Capitolio se adirent. Ex his quindécim millia peditum & quingentos equites pro numero cujusque juniorum descripsit; & inde è Capitolio protinus ixe ad portam; & ut maturaretur res, proficisci ad electum jussit. Fulvio Flaminioque terena millia Romanorum peditum, & centeni equites in supplementum, & quina millia socium Latini nominis & ducenti equites decreti: mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, quum
- 30 in provinciam venissent. Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequenter tribunos plebejos adissent, uti causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causa essent, quominus militarent; eam rem litteræ Tib. Sempronii discusserunt, in quibus scriptum erat, *Ligurum quindécim millia in agrum Placentinum venisse: &*
- 35

INTERPRETATIO.

2 Postea ultra limites agri Pisani progressos, &c.

N. O T Æ.

sumpto nomine, ubi serarum cubilia, substellis spectantium, quæ velli res, spe. Sed hic sumitur pro area theatri, in qua clem aliquam relict caveæ.

Urb. cond.
an. 560.
Coll. L.
Cornel.
Merula, &
Q. Minucio
Thermo.

Urb. cond.
ann. 560.
Coll. L.
Cornel-Me-
rita, & Q.
Minucio
Thermo.

eum usque ad ipsa colonia mania & Padi ripas cum cadibus & incendiis perpopulatus esse. *Bojorum quoque gentem ad rebellionem spectare.* Ob eas res tumultum esse decrevit senatus, tribunos plebei non placere. *b* causas militares cognoscere, quo minus ad edictum convenirent. Adjecerunt etiam, ut socii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, Tib. Sempronii fuissent, & dimissi ab iis consiliis essent; ut ad quam diem L. Cornelius consul edixisset, & in quem locum edixisset Etruriae, convenirent: & ut L. Cornelius consul in provinciam proficiscens in oppidis agrisque, quatenus esset, si quos ei videretur, milites scriberet, armaretque, & duceret secum; dimittendique ei, quos eorum, quandoque vellet, jus esset.

LVII. Posteaquam consules delectu habito profecti sunt in provincias, tum T. Quinctius postulavit, ut de his quae cum decem legatis ipse staret, senatus audiret: eaque, si videretur, auctoritate sua confirmaret. Id eos facilius facturos, si legatorum verba, qui ex universa Graecia, & magna parte Asia, quique ab regibus venissent, audissent. *15* Haec legationes a C. Scribonio praetore urbano in senatum introductae sunt; benigneque omnibus responsum. Cum Antiocho, quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Asia aut Lysimachia apud regem fuerant, delegata est. T. Quintio mandatum, ut adhibitis iis, legatorum regis verba audiret: responderetque iis, quae *20* ex dignitate atque utilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hegesinax principes regiae legationis erant. ex iis Menippus, *ignovare se dixit, quidnam perplexi sua legatio haberet, quin simpliciter ad amicitiam petendam iungendamque societatem venissent. Esse autem tria genera foederum, quibus inter se paciscerentur amicitias civi-* *25* *tates regesque. Unum, quum bello victis dicerentur leges. ubi enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent, quae ex iis habere victis, quibus multari eos vellet, ipsius jus atque arbitrium esse. Alterum, quum pares bello, aequo foedere, in pacem atque amicitiam venirent. tunc enim repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque com-* *30* *modo componi. Tertium esse genus, quum, qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali foedere inter se iungendam coeant. eos neque dicere, neque accipere leges; id enim victoris & victi esse. Ex eo genere quum*

INTERPRETATIO.

b Causas vacationis, seu immunitatis à militia, ob quas ab ea excusari postulabant.

NOTÆ.

1. Tumultum esse decrevit senatus. Vacationes seu excusationes tempore belli valent, tumultu decreto à senatu cessant: unde apparet tumultum gravius quid esse. Et Cic. Philipp. 8. tumultum definiunt perturbationem tantam, ut major timor oriatur, quasi sit timor multus: itaque, inquit, majores nostri tumultum italicum, quod erat domesticum: tumultum Gallicum, quod erat italicum finitimum;

Antiochus esset, mirari se, quod Romani æquum censeant, ei leges dicere; quas Asia urbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse velint; quas intrare præsidia regia regemque vellent. cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.

- LVIII. Adca Quintius: Quoniam vobis distinctè agere libet, & genera jungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuncietis amicitia cum populo Romano jungenda. Unam, si nos nihil, quod ad urbes Asia attinet, curare velit, ut & ipse omni Europâ abstineat. Alteram, si se ille Asia finibus non contineat, & in
- 10 Europam transcendat, ut & Romanis ius sit, Asia civitatum amicitias & tueri quas habeant, & novas complecti. Enimverò, id auditu etiam dicere indignum esse Hegesinax, Thracia & Chersonesi urbibus arceri Antiochum, que 1 Seleucus proavus ejus, Lysimacho rege bello victo, & in acie caeso, per summum decus 2 parta reliquerit: pari cum laude partim ab Thracibus possessa, armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & revocatis cultoribus frequentaverit: & quæ strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis edificaverit. Quid igitur simile esse, ex eâ possessione ita parta, ita recuperata, deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asiâ, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum, sed quæ impetrata gloria sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius: Quandoquidem, inquit, honesta pensamus; sic, ut aut sola aut prima verè pensari deest principi orbis terrarum populo; & tanto regi; ærum tandem videtur honestius, liberas velle omnes quæ ubique sunt Græciæ urbes, an servas & velligales facere? Si sibi Antiochus pulchrum
- 15 esse censet, quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque nunquam usurpaverint pro suis, ea repetere in servitutem; & populus Romanus suscepim patrociniū libertatis Græcorum non deferere, fidei constanterque suæ ducit esse. Sicut à Philippo Græciam liberavit, ita & ab Antiocho Asia urbes, quæ Græci nominis sint, liberare in animo habet. neque enim
- 30 in Æolidem 4 Joniamque colonis in servitutem regiam missæ sunt: sed stir-

N O T Æ.

fratres nullum tumultum nominabant.

1. *Seleucus proavus ejus.* Seleucus primus, cognomine Nicator Syriæ & Orientis Rex, hujus Antiochi magni non proavus, sed avus: fuit etenim Seleuci filius Antiochus Soter, ex quo & noster Stratonice Demetrii natus Antiochus erit, ex hoc verò Seleucus Callinicus Antiochi Magni pater.

2. *Parta reliquerit.* Successoribus possidenda.

3. *In Æolidem.* Æolis Asiæ propetide dictæ provincia, inter Mysiam & Joniam ad Ægeum mare, dicta fuit ab Æolide sive Græciis, qui conjunctim cum Orestis posteris, eam regionem colonis

suis occuparunt, in quibus Cyme, Myrina, &c. juxta Jones, auctore Vellejo Paterculo lib. 1.

4. *Joniamque.* Jonia Asiæ quoque Propetide regio maritima, inter Æolidem & Cariam, à Græcis Jonibus nomen accepit, qui Peloponneso pulsi ab Achaïs, in Atticam, antiquam patriam reversi fuerant, atque inde ducebas Nileo alii, que Codri regis liberis, trajecto mari Ægeæ, in ora Lydiæ Carizque urbes plurimas extruxerunt, Ephesum, Colophonem, Miletum, &c. Hodie Quisiam appellari ajunt. Non abs re igitur nunc Quintius ait harum provinciarum urbes, quæ colonis sint, non eo animo tradi-

Urb. cond.
2a. 160.
Coff. L.
Corn. Me-
nula, & Q.
Minucio
Thermo.

Urb. cond.
ann. 560.
Coff. L.
Corn. Me-
nucio
Themo.

pis augenda causâ, gentisque vetustissima per orbem terrarum propaganda.

LIX. Quum habitaret Hegeſianax, nec inficiari poſſet, a houeltioreſſi-
cauſam libertatis quàm ſeruitutis prætexi titulo; *Quin mittimus ambages,*
inquit P. Sulpicius, qui maximus naru ex decem legatis erat, *alt-ram ex*
duabus conditionibus, qua modò diſerit à Quintio: data ſunt, legite: aut
ſuperſedete de amicicia agere. Nos verò, inquit Menippus, nec volumus,
nec poſſumus paciſci quicquam, quo regnum Antiochi minuat. Poſtero
die Quintius legationes univerſas Græciæ Aſiæque quum in ſenatum iſero-
duxiſſet, ut ſcirent quali animo populus Romanus, quali Antiochus erga
civitates Græciæ eſſent; poſtulata & ſua & regis expoſuit. *Renunciarent*
civitatis ſuis, populum Romanum quâ uirtute quicque fide libertatem eor-
nam à Philippo uindicaſſet, eadem ab Antiocho, niſi decedat Europâ, vin-
dicaturum. Tum Menippus deprecari & Quintium & Patres inſiſcit, *Ne*
feſtimarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum eſſent. Tempus
& ſibi ſumerent, & regi ad cogitandum darent, *cogitaturum quum renunciat*
conditiones eſſent: & impetraturum aliquid, aut pacis cauſâ conſenſurum.
Ita integra dilata res eſt. legatos mitti ad regem eodem, qui Lyſimachiz
apud eum fuerant, placuit: P. Sulpicium, P. Villium, P. Ælium.

LX. Vixdum ii proſecti erant, quum à Carthagine legati, bellum haud
dubiè parare Antiochum Annibale miniſtro attulerunt, inſecuturumque cu-
ram, ne ſimul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patriâ proſugus
pervenerat ad Antiochum, ſicut antè dictum eſt: & erat apud regem in ma-
gno honore, nullâ aliâ arte, niſi quòd volutanti diu conſilia de Romano bel-
lo, nemo aptior ſuper tali re particeps ſermonis eſſe poterat. Sententia
eius una atque eadem ſemper erat, ut in Italia bellum gereretur. *Italiam &*
committas & militem præbituram externo hoſti. Si nihil ibi moveatur, li-
ceatque populo Romano viribus & copiis Italiæ extra Italiam bellum gerere;
neque regem, neque gentem ullam parem Romanis eſſe. Sibi centum veſti-
as naues, decem millia peditum, mille equites depoſcebat. *Eâ ſe claſſe præmi-
um Africam petiturum, magnopere conſidere, & Carthaginienſes ad rebellandum*
ab ſe compelli poſſe. Si illi cunſciterent, ſe ali-quâ parte Italia bellum excitatur-
um Romanis. Regem cum cæteris omnibus tranſire in Europam debere, &
in aliqua parte Græciæ copias continere: neque trajicientem, & (quod in ſpe-
ciem ſanæque belli ſatis ſit) paratum trajicere.

LXI. In hanc ſententiam quum adduxiſſet regem, præparandos ſibi ad id
INTERPRETATIO.

a Libertatis titulum boneltioreſſi cauſam præbere Romanis, quàm ſeruitutis ti-
tulum Antiocho.

NOTÆ.

ta ſuiſſe, ut regibus ſervirent, ſed ſtir-
pis augendæ cauſâ, & propagandæ Græ-
cocum gentis: quanquam antea Perſis
paruerant magnâ ex parte.

1. Data ſunt.] Ulterior eſt conditiones
ferre, quàm conditiones dare: quapro-
pter probabili ratione hic ſcribi val-

Gron. lata pro data: non tamen ambi-
gendum quin Latine dicatur conditiones
dare: & eodem ſenſu dare leges, non mi-
nus quàm, leges ferre, ut dare veniam
dare poſſitatem & accipere. Sic apud no-
ſtram lib. 27. eſt etiam qui dar, non qui po-
ſſit conditiones dicere paces.

popularium animos ratus; literas, ne quo casu interceptæ palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam levioribus ministeriis; partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum

Urb. Cond.
ann. 560.
Coll. L.
Cozn. Me-
rola, & Q.
Minucio
Thermo.

- mandatis mitti: edic nomina eorum, quibus conventis opus esset: instruit etiam secretis notis per quas haud dubiè agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obversantem, non prius amici quàm inimici Annibalis, qui de causâ venisset, cognoverant. Et primò in circulis convivii- que celebrata sermonibus res est. deinde in senatu quidam; *Nihil actum esse dicere exilio Annibalis, si absens quoque novas moliri res, sollicitando- que animos hominum turbare statum civitatis posset.* ¹ *Aristonem quendam Tyrium advenam, instructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege, venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia ferere, & in occulto colloqui: quod mox in omnium perniciem erupturum esset.* Conclamare omnes, *Vocari Aristonem debere, & quari quid venisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti: & satis pro temeritate unius hominis suppliciorum pensum esse.* Privatos suo periculo peccaturos, rem publicam non extra noxam modò, sed etiam extra famam noxæ conservandam esse. Vocatus Aristò purgare sese, & firmissimo propugnaculo uti, quod nihil literarum ad quemquam attulisset. ceterùm nec causam adventus satis expediebat: & in eo maxime hæsitabat, quòd cum Barcinæ solum factionis hominibus collocutum cum arguebant. Ota deinde altercatio est, aliis, pro speculatore comprehendi jam & custodiri jubentibus; aliis negantibus, tumultuandi causam esse. mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripti. Idem Carthaginensibus, & Tyri, & in aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, e- venturum. Dilata eo die res est. Aristò ² Punico ingenio inter Pænos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratus prima vespere suspendit. ipse de tertia vigilia navem conscendit & profugit. Postero die quum Sufetes ad jus dicendum confedisent, conspectæ tabellæ, et utraque & lectæ. Scriptum erat, ARISTONEM PRIVATIM AD NEMINEM, PUBLICÈ AD SENIORES (ita senatum vocabant) MANDATA HABUISSE. Publicato erimine minùs intentea de paucis questio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad consules & senatum deferrent, placuit: simul qui de injuriis Malanissæ quærentur.

- ³ LVII. Malanissa posteaquàm & infames Carthaginenses, & inter seip- sos discordes sensit, principes propter colloquia Aristonis senatui; senatum propter indicium ejusdem Aristonis populo suspectum: locum injuriæ esse ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus est, & quasdam urbes ve-

INTERPRETATIO.

¹ Carthaginenses satis malorum potuisse ob temeritatem unius Annibalis.

NOTÆ.

¹ Aristonem quendam.] Mercator hic fuit, & commercii prætextu missus Carthaginem ab Annibale ad amicos.

² Punico ingenio.] Vt qui Tyri in capite Phœnicie natus: unde Poenis Carthaginensibus origo.

Urb. cond.
aa. 560.
Coff. L.
Corn. Me-
rula, & Q.
Minucio
Thermo.

Stigales Carthaginiensium sibi coegit stipendium pendere. ¹ Emporia vo-
cant eam regionem. ora est minoris Syrtis, & agri uberis. Una civitas ejus
Leptis, ea singula in dies talenta vectigal Carthaginiensibus dedit. Hanc
tum regionem & totam infestam Masaniſſa, & ex quadam parte dubie
possessionis, sui regni an Carthaginiensium esset, effecerat. & quia simul ad
purganda crimina, & questum de se Romam eos ituros comperit; qui &
illa onerarent suspicionibus, & de jure vectigalium disceptarent, legatos
& ipse Romam misit. Auditi de Tyrio advena primùm Carthaginienses,
curam iniecerunt Patribus, ne cum Antiocho simul & Pœnis bellandum es-
set. maximè ea suspicio crimen urgebat, quod quem comprehensum Ro-
mam mitti placuisset, nec ipsum nec navem ejus custodissent. De agro de-
inde cum regis legatis disceptari cœptum. Carthaginienses jure finium can-
tillam tutabantur. Quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor, a-
grum qui juris esset Carthaginiensium, finisset: & confessione regis, qui
quum ² Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem
circa Cyrenas persequeretur: precario ab se iter per eum ipsum agrum, tan-
quam band dubiè Carthaginiensium juris, petisset. Numidæ. Et determi-
natione Scipionis mentiri eos arguebant: & si quis veram originem juris exi-
gere vellet, quem proprium agrum Carthaginiensium in Africa esset. Ad-
venis, quantum secto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad no-
bem communiendam precario datum: ³ quidquid Byrsam sedem suam excesserint,
vi atque injuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos
posse: non modo semper, ex quo cœperint, sed ne dū quidem eos possedis-
se. Per opportunitates, nunc illos, nunc reges Numidarum, usurpasse
ius: semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cu-
jus conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses, so-
cius atque amicus, rex Numidarum esset, ejus sinevent esse: nec se inter-
pouerent, quominus qui possent, tenerent. Responderi legatis utriusque
partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginien-
sem, & regem, in re præsentī disceptarent. Missi P. Scipio Africanus,
& C. Cornelius Cethegus, & M. Minucius Rufus; audita inspectaque
re, suspensa omnia, neutro inclinatis sententiis, reliquere. Ad utrum ita
sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum est, quàm
videtur tempori aptum fuisse, integro certamine eos relinquī. Nam ut ita
esset, unus Scipio vel notitia rei vel auctoritate, ita de utriusque meritis,
finire nutu disceptationem potuisset.

N O T Æ.

1. Emporia vocant eam regionem.] Hæc
loca Polybio lib. 3. vestiti majorem Syrtim,
antæ τῆς μικραῖς Συρτὶς: Livio ve-
rò hic ad minorem Syrtim: sed Leptis
magna, quæ & Tripolis, inter utramque,
& majori propior eis fluvium Cyni-
phum, (qui nunc Macres) ad quem
Cynips regio totius Africæ fertilissima.
Leptis enim parva inter Adrumetum &

Tapsum ad Byſaciū pertinet, Cartha-
ginī propior aliquantum.

2. Aphirem profugum.] Polybius Aphthe-
ratum vocat in Legationibus apud Hen-
ricum Valeſium.

3. Quidquid Byrsam.] De hac secti Co-
rii fabula & Byrtæ arcis conficta ex Græ-
câ lingua nomine, alibi dictum.

FINIS LIBRI XXXIV.

JO. CLERICI IN T. LIVIUM NOTÆ.

IN LIBRUM XXIII.

V. a **P**er centum prope annos.] Con-
perat bellum a. u. c. 412
Videl. 7. c. 29. & 34. Defierat a. u. c.
480. Itaque accuratius Livius l. 31. c. 31.
inducit alium dicentem prope septua-
ginta annis bellum hoc gentium fuis-
se. Sed territum Consulē numerum
de industria augentem inducit.

IX. a **S**acratis de mensis offemus.]
Facile esset interpretari; ut hospitali-
mentis, adeoque sacræ, adcumbentes
unā convivāremur. Sed cum missi ha-
buerant *Sacrorum fide missis*, quæren-
dum quid inde fieri possit. Alienz

conjecturæ non placent, nec quidquam
melius invenio.

XIII. γ **P**riore Punico bello.] Si
hæc sunt à manu Livii, imprudens
more Romano loquentem Pœnum in-
ducit.

XIV. a **E**quum ascendere.] For-
mula antiqua, quæ significat jus bel-
li gerendi V. de Plur. in Fabio.

XXI. e **T**riumviri mensarii.] Fa-
ctum hoc, ne ob æs alicuius turbæ
nascerentur, ut a. u. c. 403 de quo vi-
de l. 7. c. 21.

IN LIBRUM XXIV.

X. a **Q**uo magis credebant simpli-
ces.] Nunquam desinunt,
qui ea narrent, quæ libenter audiun-
tur & credulis auribus excipiuntur.]
Hinc quoque liquet non tam credu-
lum fuisse Livium, quam videtur is
qui tot prodigia apud eum legunt.
Vide ad l. 21. c. 62.

XI. a **M**illibus aris quinquaginta
tre.] Quantas summas hodiernæ mo-
netæ hæc conficiant, intelligere lice-
bit ex his quæ moravimus ad l. 1. c.
43. Unde etiam liquet satis grave
onus privatis impositum fuisse.

XVIII. γ **H**asta hostis generis.] Hoc

est, auctionibus, quæ hasta posita fie-
bant. Vid. Festum in voce Hasta.

XXXII. δ **A**dfati vano nuncio.]
Recepti conjecturam J. F. Gronovii, nam
quod legebatur *infati* vano nuncio
absurdum erat. Sic de rumore etiam
loquitur Cicero ad Atticum l. 16.
Ep. 5. sed tamen rumoris nescio quid
adflaverat.

XLIX. e **M**aurusior ex acie Nu-
midar.] Si nihil hic sit corruptum,
crediderim Maurusior Numidar dici,
qui parerent Numidis, vel Sypha-
ci.

IN LIBRUM XXV.

III. = **D** *Ucentum millium aris.*] Reione vide J. Lipsum de milit. Rom. c. 2. Dial. 8.

Hoc est, monetæ Hollandicæ sex millium florenorum.

III. β *Ut sortirentur, ubi Latini.*]

Rectè conicere videtur J. F. Gronovius: ut sortirentur tribus, ac dein

suffragium ferrent. Neque enim Latini suffragium ferebant de capite civium Romanorum. *Sitella* autem ad-

movebatur, ut Tribus, cujus nomen

primum exisset, in suffragium mitte-

retur. De ratione ferendorum suffra-

giorum vide Nic. Græchum de Comi-

tiis Pop. Rom. l. 2.

IX. γ *Nunciatio.*] Aut legendum

pronunciatio, aut idem est simplex *nun-*

ciatio, Polybius l. 8. c. 20. utitur ver-

bo *ἀνδρῶν*.

IX. δ *Aliquantum.*] Rectè J. F.

Gronovius: ad monumenta quæ intra

8c. Vide Polybium in hac historia l.

8. c. 23.

XIV. = *Princeps primus centurio*]

Hoc est, primus Centurio Legionis

111 omnium princeps, aut antea-

tor (vide infra) arrepto signo castra Pu-

lica ingressus est. De primo Centu-

XIV. ζ *Princeps tertia Legionis.*]

Primus omnium ex tertia Legionem do-

natus est.

XVI. = *Do locum pacis Græchum*

8c.] Legit J. F. Gronovius: quod cum

paucis Græchum ait ducturum. Cum

minori mutatione legere possis: in lo-

cum, cum paucis Græchum adductu-

rus 8c. vel: in locum, quod cum pau-

cis Græchum erat adducturus.

XXII. = *Consulibus litera* 8c.]

Senardus, nimirum, neque enim Pra-

tor quidquam imperare majori pote-

stati poterat. Suspiceret legendum,

Litera à P. C. à P. Cornelio 8c. &

literas à P. C. propter repetitionem

omissas. Alii judicant.

XXIII. = *Signum davi jubet.*] Vo-

cale nempe, ut lib. 5. c. 36. Vide

Just. Lipsum de milit. Rom. l. 5.

dial. 9. & 10.

XXIX. = *An posteris.*] Sic J. F.

Gronovius rectè pro *quàm*. Parenthesin

etiam ex eius sententia collocavimus.

Aliud nihil mutavimus.

IN LIBRUM XXVI.

III. = **P** *Erduellionis.*] De *perduel-* Cum per centurias, aut tribus suffra-

lione vide dicta ad lib. 1.

c. 26.

V. β *Secundi hastati.*] Signum se-

cundi manipuli hastatorum, ut c. 6.

Signum primi principis est signum pri-

mi manipuli principum. De *hastatis*,

& *principibus*, vide l. 8.

XI. γ *Rudera.*] Hoc est, si cre-

dimus Glossario, aris rudis frustra,

nam inter significationem vocis *ru-*

dis, est *rudis* & *despectus*. Vide & Va-

lerium Max. l. 5. c. 6. ex Rom. 3. ubi

consule St. Pighium.

XVIII. δ *Confusum suffragium.*]

Cum per centurias, aut tribus suffra-

gium latum non sit, sed confusè.

Vid. J. F. Gronovium.

XIX. = *Orindi & iph à Phocæa*]

Ita loquitur Livius, quod Gallicum

sinum memorans cogitasset de Massi-

lia illic sita, & à Phocæis, ut notum

est, olim condita. Itaque voces hæ &

iph potius cum cogitatione Livii, quàm

cum ejus oratione connexæ sunt.

XX. ζ *Murgantini descivere.*] Sic

Gronovius pro *Murgantina desciverunt*

terra.

XXVII. = *Viginti millia aris.*] Hoc est,

monetæ Hollandicæ sexcentos florenos.

IN LIBRUM XXVII.

X. * **V** *icesimarium*] Congestum paulatim ex vicesima parte precii manumissorum, quæ soluta fuerat ab a. u. c. 398. Vide l. 7. c. 16.
 XXXIII. β *Ad eo minimis &c.*] Mirum est falsitatem prodigii potius non arguisse *Livium*. Interca hic tertius locus est, ex quo liquet non usque

adèd supersticiosum fuisse. Vide ad l. 21. c. 61. & 22. c. 1.

XXXII. γ *Pulsu pedum.*] Scabellis, nempe, & crupeziis pedibus subiectis, de quibus vide *Jac. Sponium* Miscell. Er. Aut. sect. 1. art. 6.

IN LIBRUM XXVIII.

IX. * **S** *Efferendum tricies.*] Ex calris causâ vocantur, qui pro consuli-
 culo *Gronovii* 227400 flo-
 renos Hollandicæ pecuniæ. Id tamen
 majorem summam fuisse putat.

IX. β *Quinquagenos senes.*] Circiter 30. stiveros.

XXI. γ *Servorum quive.*] J. F. Gronovii conjecturam, quæ proxima antiquæ scripturæ, in tantum admisi-
 legebatur antea: *servorum dilectu ac liberorum, qui &c.*

XXXVII. δ *Socio atque amico.*] Gades non erant colonia Carthagi-
 nensium, sed Tyrriorum, ideòque
socium tantum & *amicum* se voca-
 Mago. Vide *Sam. Bochartum* Cha-
 naan l. 1. c. 34.

XXXVIII. ε *Sine magistratu.*] Magistratus propriè dicitur, ut viri
 docti viderunt, Dictator, Consul,
 Prætor, idque suo anno; non cui
 prorogatur imperium, aut qui pro
 Consule, aut pro Prætore mittitur.
 Vide l. 31. c. 48.

XXXIX. ζ *Consules.*] Sic hono-

ris causâ vocantur, qui pro consuli-

bus illuc iverunt Scipiones.

XXXIX. η *Dena millia aris.*] Trecentos Hollandicæ pecuniæ flore-
 nos.

XLIII. θ *Res gestas.*] Sic J. F. Gronovius, proxime ad antiquam scri-
 pturam, cum *legere* *ab angustas*, re-
 centiores. verò haberent, *res egregias*
 p. a. *gestisse*.

XLV. ι *Coronam auream &c.*] Donabant deos pecuniâ, quâ diu mi-
 nimè egebant, eo ipso tempore quo
 extraordinaria auxilia à sociis præ-
 egellate exigebant. O supersticiosam
 multitiem!

XLV. κ *Triginta navium.*] Tot
 naves tam brevi tempore ædificari po-
 terant, primò quòd abiectæ essent,
 & viridi etiam materiâ constarent,
 cum hodie sint quærnæ, nec fiant
 nisi diu siccata materiâ. Vide *Caë-
 rem* de B. G. l. 3. c. 13. & infra l.
 29. c. 1.

IN LIBRUM XXIX.

XIV. * **I** *impleverat ea res &c.*] gere licet usque adèd, credulum non
 fuisse *Livium*.

l. 21. c. 61. & 22. c. 1. & 27. c. 23.
 Quartus hic est locus, ex quo colli-

quebatur iterum *Legatus*, quod su-

Pppp a stuli,

stuli, auctore J. F. Gronovio.

XXXIV. γ *Æstiva &c.*] Sic ad mentem J. F. Gronovii, ex mss. locum emendantis. Antea erat: *Æstiva sub se- his agere equitatus. Sint, inquit, vel plures &c.*

XXXV. δ *Quod tenui jure &c.*] Hic locus polita, à Scipionis hibernis, dictus est *Corneliana castra*, &

sic describitur à Cæsare de B. G. l. 2. 20. *Id autem est jugum directum eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio, ab ea parte, quæ ad Uricam vergit &c.* Quod à Livii interpretibus observatum non animadverti.

IN LIBRUM XXX.

V. α *Primis.*] sic rectè J. F. Gronovius, pro proximis.

XVII. β *Quinam milium.*] Centum quinquaginta florenorum, comitibus verò triginta.

XVIII. γ *Equestre procellam excitamus.*] Hostilium igitur nulli erant equites, quos Romanis opponerent, & nulle ducere equites, quos immissi Quinctilius, non erant tanto numero, ut Galli similem Equitatum habere possent. Sed sic iuxta Livium.

XXVIII. δ *Qui senex &c.*] Oratoriè hæc dicta, nam Annibal per 18 dumtaxat annos exercitus Carthaginensium à patris morte præfuerat, cœperatque *vix juvenis* imperare, ac pro-

inde nondum 50. annum arigerat.

XXX. ε *Jam atas senem.*] De oratoria hac exaggeratione dixi ad c. 29. Vide & c. 35. & 37.

XXXV. ζ *Sexte ac trigesimo.*] Iverat in Hispaniam annos novem natus, a. u. c. Catoniano 416. nunc verò la- beatur a u. c. 550. erantque dumtaxat 34. anni, quibus si adda. 9. erit ætatis Annibalis 43. quem proinde *senem* novissi oratoriè vocavit Livius.

XXXVI. η *Saturnalibus primis.*] Primo die Saturnalium, ut rectè J. F. Gronovius, qui dies incidebat in 16. Kal. Januarias, si veteri Calendario credimus.

IN LIBRUM XXXI.

I. α *Tres & sexaginta annos.*] Ab anno Catoniano 458. ad an. 551.

V. β *Quingentesimo quinquagesimo.*] Creditur in deesse secundo, is enim annus Eræ Catonianæ labebatur, etiam ex calculo Livii. Annus, qui hic habetur, neque cum Varconiana, neque cum Catoniana æra, quam sequitur Livius, consentit.

XX. γ *Ut qui neque dictator &c.*] Vide ad l. 28. c. 38.

XXXV. δ *Aberat &c.*] Hæc de sententia J. F. Gronovii parenthesi clausimus, & abjicimus quum; quod proxime antecedit.

XL. ε *Proconsul.*] Sic scripsimus pro Consul, ex sententia Gronovii & Mureti, quia constat Scipionem nunquam consulem in Africam ivisse. Vide l. 19. c. 16.

IN LIBRUM XXXII.

IV. α **Q**uas caela.] Sic pro quam
Caelen, legendum merito
censuit J. F. Gronovius.

V. β Eleis.] Lege, cum Grom-
vio, Megalopolitis. Videt. 18. c. 8.

XI. γ Ut sua.] Lege, ut si sua;
quasi suæ res potestatis esset, non du-
cis, sic censuit Gronovius.

XIII. δ Locus, quem ita vocant,

est in Triphyliæ terra Maloridis.] Hæc
tollenda putat Gronovius, & merito;
locus enim, de quo hic Livius, fuit
in Epiro, non in Peloponneso. Postea
etiam montem Lynceum legit.

XXIX. ε Fregellis.] Delevimus
quod ε, quæ hanc vocem antecede-
bant, jubente J. F. Gronovio.

IN LIBRUM XXXIII.

V. α **C**ujusque stipitis palma.] Id
est, ramus. Vitis proprie
dicitur *palmas* & *palma*, ut signifi-
centur majores rami. Vide Varronem
de R. R. l. 1. c. 31. Hic verò *palma*
de ramo majore cujusvis arboris dici-
tur. Polybius in hac historia, habet
αμυγναι, hoc est, ramos è stipite, quasi
cornua prodeuntes.

XIV. β Ex quibus armatura levis.]
Supple qui erant, & omnia erunt pla-
na. Ex Achæorum peditibus, qui
erant armaturæ levis, una cum tre-
centis equitibus secum dimissis, op-
periebantur, speculantes quam in par-
tem hostes effunderent se, ut Nico-
stratum monerent.

XVIII. γ Et Cretensium.] Hæc
emendata sunt ex J. Perizonii sententia.
Antea erat absurdè. Cretensium auxi-
liarios Thracumque, Rhodia cohorti &c.

XXIII. δ Exemptos.] Sic ex sen-
tentia J. F. Gronovii, pro exceptos,
edidimus.

XXXVI. ε Minimè ob mora tadium
patiens.] Hoc est, minimè patiens
belli, quod in longum tempus duce-
retur, ob tadium moræ. Itaque non
est mutandum ad mora tadium, ut est
in Editione Parisensi Donjati.

XXXVII. ζ Octingenti.] Legit
J. F. Gronovius, Octogeni, quod nimia
summa videatur. Octingenti sunt cir-
citer 15. floræni, octogeni verò flore-
nus unus & dimidiis.

XXXVIII. η Quasi tabe.] Sic
Gronovius ex vestigio antiquæ scriptu-
ræ, pro quos metuebat.

XL. θ Facienda in antiquum.]
Mallet Gronovius legi, redigenda in
antiquum jus, vel statum. Merito.

XLV. ι Inertia operis.] Rubenius
& Gronovius suspicantur legendum so-
piri.

XLVI. κ Idem.] Suspiciantur viri
docti, is rem.

XLVIII. λ Suas.] Sic ex senten-
tia J. F. Gronovii, pro suorum. Alioqui
legere etiam possemus, suorum even-
tuum misertus.

XLVIII. μ Ex navibus.] Hoc est,
è navibus vela & antennis corrogari,
scù colligi, ut tabernacula inde fie-
rent. Nulla mutatione opus est, nec
ullam quæsisset vir longè doctissi-
mus, nisi vitiosè ε navibus legisset,
cum sit in aliis editionibus ex navibus,
ut edidimus.

XLIX. ν Ne his.] Fortè nec id, aut
nec hoc.

IN LIBRUM XXXIV.

II. « **E** *ſperare ipſas &c.*) Senſus eſt, legendumque *nec ſperare* ; aut in ſequentibus pro *niſi*, ſublata negatione, ſi, dudum monuimus. Vide c. 4.

XLVI. & *Ducenos ſeptuagenos aris.*] Circiter 7. florenos Hollandicæ pecuniæ. *Grævius* putat excidiſſe poſt hæc

verba, duplex *Centurioni*.

L. 7 *Centum talentis.*) Ex calculo *P. Gaſſendi* 223750 libræ Turonicæ, quorum ſex conſtituant quinque florenos Hollandicos.

LIV. & *Ad quingentimum &c.*) Hinc liquet calculum, quem ſequi ſumus, optimum eſſe.

FINIS.

575925

